

DERLEYENLER:
GÖKÇEÇİÇEK AYATA - SEVİNÇ ERYILMAZ DİLEK
BERTİL EMRAH ODER

KADIN HAKLARI ULUSLARARASI HUKUK VE UYGULAMA

Temel belgeler

Ayrımcılık yasasının kapsamı

Kadınlara karşı şiddet

Kadınlara yönelik cinsel şiddet

Kölelik

Kadın ticareti

İçihaf hukuku

Özel hayata ve

aile hayatına saygı hakkı

Eşlerin eşit hakları

Siyasi haklar

Sağlık hakkı

Eğitim hakkı

Çalışma hakkı

Engelli kadınlar

İNSAN
HAKLARI
HUKUKU
ÇALIŞMALARI

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

KADIN HAKLARI
ULUSLARARASI HUKUK VE UYGULAMA

DERLEYENLER
GÖKÇEÇİÇEK AYATA - SEVİNÇ ERYILMAZ DİLEK
BERTİL EMRAH ODER

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ
"Laureate International Universities Network" üyesidir

 Sida

 Raoul Wallenberg Institute
of Human Rights and Humanitarian Law
LUND UNIVERSITY

DERLEYENLER GÖKÇEÇİÇEK AYATA - SEVİNÇ ERYILMAZ DİLEK - BERTİL EMRAH ODER

KADIN HAKLARI

ULUSLARARASI HUKUK VE UYGULAMA

ÇEVİRENLER DEFNE ORHUN - LEMA UYAR - SEVİNÇ ERYILMAZ DİLEK - MUZAFFER KAYA

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI 305

İNSAN HAKLARI HUKUKU ÇALIŞMALARI 12

ISBN 978-605-399-151-9

1. BASKI İSTANBUL, TEMMUZ 2010

© BİLGİ İLETİŞİM GRUBU YAYINCILIK MÜZİK YAPIM VE HABER AJANSI LTD. ŞTİ.

YAZIŞMA ADRESİ: İNÖNÜ CADDESİ, NO: 43/A KUŞTEPE ŞİŞLİ 34387 İSTANBUL

TELEFON: 0212 311 52 59 - 311 52 62 / FAKS: 0212 297 63 14

www.bilgiyay.com

E-POSTA yayin@bilgiyay.com

DAĞITIM dagitim@bilgiyay.com

YAYINA HAZIRLAYAN BURCU YEŞİLDALI

TASARIM MEHMET ULUSEL

DİZGİ VE UYGULAMA MARATON DİZGİEVİ

DÜZELTİ VE DİZİN REMZİ ABBAS - BORA BOZATLI

BASKI VE CİLT SENA OFSET AMBALAJ VE MATBAACILIK SAN. TIC. LTD. ŞTİ.

LİTROS YOLU 2. MATBAACILAR SİTESİ B BLOK KAT 6 NO: 4 NB 7-9-11 TOPKAPI İSTANBUL

TELEFON: 0212 613 03 21 - 613 38 46 / FAKS: 0212 613 38 46

Istanbul Bilgi University Library Cataloging-in-Publication Data

Istanbul Bilgi Üniversitesi Kütüphanesi Kataloqlama Bölümü tarafından kataloglanmıştır.

Kadın Hakları: Uluslararası Hukuk ve Uygulama / Derleyenler Gökçeçişek Ayata, Sevinç Eryılmaz Dilek, Bertil Emrah Oder.

p. cm.

Includes bibliographical references and index.

ISBN 978-605-399-151-9 (pbk.)

1. Women Legal Status, Laws, etc. I. Ayata, Gökçeçişek. II. Dilek, Sevinç Eryılmaz.

III. Oder, Bertil Emrah.

K644 .K33 2010

BU KİTAP İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ İNSAN HAKLARI HUKUKU UYGULAMA

VE ARAŞTIRMA MERKEZİ TARAFINDAN HAZIRLANMIŞTIR.

Bu kitap İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi tarafından Raoul Wallenberg İnsan Hakları ve İnsancıl Hukuk Enstitüsü ile işbirliği içerisinde yürütölen ve İsveç Uluslararası Kalkınma İşbirliği Ajansı tarafından finansal olarak desteklenen "Türkiye'de Kadınların İnsan Haklarına Saygının Güçlendirilmesi" projesi kapsamında hazırlanmıştır.

Kitabın içeriğinin sorumluluğı tamamen derleyenlere ait olup, hiçbir suretle İsveç Uluslararası Kalkınma İşbirliği Ajansı'nın veya İstanbul Bilgi Üniversitesi'nin görüşleri şeklinde yansıtılamaz.

Bu kitapta yer alan yazılar ve çeviri metinler kaynak gösterilmeden kullanılamaz ve izinsiz çoğaltılamaz.

Her türlü hakkı saklıdır.

DERLEYENLER
GÖKÇEÇİÇEK AYATA - SEVİNÇ ERYILMAZ DİLEK
BERTİL EMRAH ODER

KADIN HAKLARI
ULUSLARARASI HUKUK VE UYGULAMA

EDITÖR
BURCU YEŞİLADALI

ÇEVİRENLER
DEFNE ORHUN - LEMA UYAR
SEVİNÇ ERYILMAZ DİLEK - MUZAFFER KAYA

Tüm kadınlara ve kadın hakları savunucularına...

İçindekiler

xiii Derleyenler

xv Sunuş

PROF. DR. TURGUT TARHANLI

1 Türkiye’de Kadınların İnsan Haklarına Saygının
Güçlendirilmesi Projesi

SEVİNÇ ERYILMAZ DİLEK - GÖKÇEÇİÇEK AYATA

13 Türkiye’de Kadınların İnsan Hakları: Uluslararası Standartlar,
Hukuk ve Sivil Toplum

PROF. DR. FERİDE ACAR

23 Giriş: Kadınların İnsan Haklarının
Uluslararası Düzeyde Korunması

DOÇ. DR. BERTİL EMRAH ODER

53 Temel Belgeler

55 Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Bildirgesi

59 Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesine
Katılmanın Uygun Bulduğuna Dair Kanun

60 Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi’ne
Katılmamızın Onaylanması Hakkında Karar

62 Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi
Uluslararası Sözleşmesi

73 Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesine
İlişkin İhtiyarî Protokolün Onaylanmasının Uygun Bulduğu
Hakkında Kanun

74 Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesine
İlişkin İhtiyarî Protokol’ün Onaylanması Hakkında Karar

76 Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesine
İlişkin İhtiyarî Protokol

81 Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı’na Ek
Afrika Kadın Hakları Protokolü

95 Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi
Komitesi’nin 25 No’lu Genel Tavsiyesi: Geçici Özel Önlemler

105 Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi’nin
Maddi Hükümleri

122 Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi
Komitesi’nin Türkiye Üzerine Sonuç Gözlemleri (2005)

- 133** Ayrımcılık Yasasının Kapsamı
- 135** Birleşmiş Milletler Andlaşması
 - 137** İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi
 - 139** Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi
 - 141** Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme
 - 143** Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi'nin 4 No'lu Genel Yorumu: Cinsiyetler Arası Eşitlik
 - 145** Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi'nin 18 No'lu Genel Yorumu: Ayrımcılık Yasası
 - 148** Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi'nin 28 No'lu Genel Yorumu: Erkek ve Kadınların Eşit Haklara Sahip Olması
 - 156** Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme
 - 157** Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin 16 No'lu Genel Yorumu: Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakları Kullanmada Erkek ve Kadınlara Eşit Hak Sağlanması
 - 167** Çocuk Haklarına Dair Sözleşme
 - 168** Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme
 - 170** Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Bildirgesi
 - 171** İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşme (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi)
 - 172** İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşme'ye (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi) Ek 12 No'lu Protokol
 - 173** (Gözden Geçirilmiş) Avrupa Sosyal Şartı
 - 174** Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi
 - 175** Afrika (Banjul) İnsan ve Halkların Hakları Şartı
 - 176** Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı'na Ek Afrika Kadın Hakları Protokolü
- 179** Kadınlara Karşı Şiddet
- 181** İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi
 - 182** Kadınlara Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılmasına Dair Bildirge
 - 187** Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi'nin 12 No'lu Genel Tavsiyesi: Kadınlara Karşı Şiddet
 - 188** Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi'nin 19 No'lu Genel Tavsiyesi: Kadınlara Karşı Şiddet
 - 194** Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 57/179 No'lu Kararı: Namus Adına Kadınlara Karşı İşlenen Suçların Ortadan Kaldırılmasına Yönelik Çalışma
 - 198** Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Şiddet, Sebepleri ve Sonuçları Özel Raportörü Yakın Ertürk'ün Türkiye Ziyaretine İlişkin Raporu

- 222 Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Şiddet, Sebepleri ve Sonuçları Özel Raportörü Radhika Coomaraswamy Tarafından Hazırlanan Ev İçi Şiddete İlişkin Çerçeve Mevzuat Örneği Konulu Rapor
- 234 Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme
- 235 Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme
- 236 Çocuk Haklarına Dair Sözleşme
- 237 Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme
- 238 Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü
- 240 İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşme (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi)
- 242 Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin Kadınların Şiddete Karşı Korunmasına İlişkin Tavsiye Kararı
- 254 Kadınlara Yönelik Şiddetin Önlenmesi, Cezalandırılması ve Ortadan Kaldırılmasına Dair Amerikan Devletleri Sözleşmesi
- 261 Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı'na Ek Afrika Kadın Hakları Protokolü
- 263 İnsancıl Hukuk Bağlamında Kadınlara Yönelik Cinsel Şiddet
- 265 Harb Zamanında Sivillerin Korunmasına Dair 12 Ağustos 1949 Tarihli Cenevre Sözleşmesi
- 267 12 Ağustos 1949 Tarihli Cenevre Sözleşmeleri'nin I No'lu Ek Protokolü
- 269 12 Ağustos 1949 Tarihli Cenevre Sözleşmeleri'nin II No'lu Ek Protokolü
- 271 Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü
- 273 Çocuk Haklarına Dair Sözleşme
- 274 Olağanüstü Durumlarda ve Silahlı Çatışma Hallerinde Kadınların ve Çocukların Korunmasına Dair Bildirge
- 276 1325 (2000) Sayılı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararı: Kadınlar, Barış ve Güvenlik
- 280 Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı'na Ek Afrika Kadın Hakları Protokolü
- 283 Kölelik, Kadın Ticareti ve Fahişeliğin Önlenmesi
- 285 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi
- 286 Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi
- 287 Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme
- 288 Çocuk Haklarına Dair Sözleşme
- 289 Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye Ek Çocuk Satışı, Çocuk Fahişeliği ve Çocuk Pornografisi ile İlgili İhtiyari Protokol
- 297 İnsan Ticaretinin ve İnsanların Fuhuş Yoluyla Sömürülmesinin Yasaklanmasına Dair Sözleşme
- 304 Kölelik, Köle Ticareti, Köleliğe Benzer Uygulama ve Geleneklerin Ortadan Kaldırılmasına Dair Ek Sözleşme

- 306** Sınıraşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'ne Ek İnsan Ticaretinin, Özellikle Kadın ve Çocuk Ticaretinin Önlenmesine, Durdurulmasına ve Cezalandırılmasına İlişkin Protokol
- 315** Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Bildirgesi
- 316** Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 57/176 No'lu Kararı: Kadın ve Kız Çocuk Ticareti
- 323** İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşme (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi)
- 325** Özel Hayata ve Aile Hayatına Saygı Hakkı ve Eşlerin Eşit Hakları
- 327** İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi
- 328** Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi
- 330** Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi'nin 21 No'lu Genel Tavsiyesi: Evlilikte ve Aile İçi İlişkilerde Eşitlik
- 340** Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme
- 342** Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi'nin 19 No'lu Genel Yorumu: Ailenin Korunması, Evlenme Hakkı ve Eşlerin Eşitliği
- 345** Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi'nin 27 No'lu Genel Yorumu: Seyahat Özgürlüğü
- 346** Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme
- 347** Evliliğe Rıza Gösterilmesi, Asgari Evlenme Yaşı ve Evliliğin Tesciline Dair Sözleşme
- 350** Çocuk Haklarına Dair Sözleşme
- 351** Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme
- 352** Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Bildirgesi
- 353** İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşme (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi)
- 354** İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşme'ye (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi) Ek 7 No'lu Protokol
- 355** (Gözden Geçirilmiş) Avrupa Sosyal Şartı
- 357** Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı'na Ek Afrika Kadın Hakları Protokolü
- 359** Siyasi Haklar
- 361** İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi
- 362** Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi
- 363** Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi'nin 23 No'lu Genel Tavsiyesi: Siyasal ve Kamusal Yaşamda Kadınlar

- 375 Kadınların Siyasi Haklarına Dair Sözleşme
- 378 Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme
- 379 Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme
- 380 Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Bildirgesi
- 381 Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı'na Ek
Afrika Kadın Hakları Protokolü
- 383 Sağlık Hakkı**
- 385 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi
- 386 Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi
- 389 Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi
Komitesi'nin 24 No'lu Genel Tavsiyesi: Kadınlar ve Sağlık
- 397 Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin
Uluslararası Sözleşme
- 398 Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar
Komitesi'nin 14 No'lu Genel Yorumu: Ulaşılabilecek
En Yüksek Sağlık Standardına Sahip Olma Hakkı
- 410 Çocuk Haklarına Dair Sözleşme
- 412 Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme
- 413 (Gözden Geçirilmiş) Avrupa Sosyal Şartı
- 414 Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı'na Ek
Afrika Kadın Hakları Protokolü
- 415 Eğitim Hakkı**
- 417 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi
- 418 Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi
- 420 Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme
- 424 Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme
- 426 Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar
Komitesi'nin 13 No'lu Genel Yorumu: Eğitim Hakkı
- 441 Çocuk Haklarına Dair Sözleşme
- 443 Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Bildirgesi
- 444 (Gözden Geçirilmiş) Avrupa Sosyal Şartı
- 446 Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı'na Ek
Afrika Kadın Hakları Protokolü
- 447 Çalışma Hakkı**
- 449 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi
- 450 Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi
- 452 Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi
Komitesi'nin 13 No'lu Genel Tavsiyesi: Eş Değer İşe Eşit Ücret
- 453 Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi
Komitesi'nin 16 No'lu Genel Tavsiyesi: Kırsal ve
Kentsel Aile İşletmelerinde Ücretsiz Çalıştırılan Kadın

- 454** Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi'nin 17 No'lu Genel Tavsiyesi: Kadınların Ücretlendirilmeyen Ev İçi Faaliyetlerinin Ölçülmesi ve Sayısallaştırılması ile Gayri Safi Milli Hasılaya Katılması
- 456** Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme
- 457** Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin 18 No'lu Genel Yorumu: Çalışma Hakkı
- 471** Çocuk Haklarına Dair Sözleşme
- 472** Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Bildirgesi
- 473** Eşit Değerde İş İçin Erkek ve Kadın İşçiler Arasında Ücret Eşitliği Hakkında 100 Sayılı Sözleşme
- 477** İş ve Meslek Bakımından Ayrım Hakkında Sözleşme
- 481** Aile Sorumlulukları Bulunan İşçiler Hakkında Sözleşme
- 487** Anneliğın Korunması Sözleşmesi
- 494** (Gözden Geçirilmiş) Avrupa Sosyal Şartı
- 498** Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı'na Ek Afrika Kadın Hakları Protokolü
- 501** Engelli Kadınlar
- 503** Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme
- 506** Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi'nin 18 No'lu Genel Tavsiyesi: Engelli Kadınlar
- 507** Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin 5 No'lu Genel Yorumu: Engelliler
- 517** (Gözden Geçirilmiş) Avrupa Sosyal Şartı
- 518** Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı'na Ek Afrika Kadın Hakları Protokolü
- 519** İçtihat Hukuku
- 521** Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi: A. T. - Macaristan
- 536** Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi: B. J. - Almanya
- 550** Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi: Rahime Kayhan - Türkiye
- 556** Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi: Andrea Szijjarto - Macaristan
- 572** Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi: S. W. M. Broeks - Hollanda
- 577** Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi: F. H. Zwaan de Vries - Hollanda
- 584** Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi: Müller ve Engelhard - Namibya

- 589** Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi:
M. C. - Bulgaristan
- 609** Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi:
Willis - Birleşik Krallık
- 617** Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi:
Schuler - Zraggen - İsviçre
- 624** Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi:
Ünal Tekeli - Türkiye
- 638** Avrupa İnsan Hakları Komisyonu:
X - Birleşik Krallık
- 647** Amerikan Devletleri İnsan Hakları Komisyonu:
Indravani Pamela Ramjattan - Trinidad ve Tobago
- 653** Amerikan Devletleri İnsan Hakları Komisyonu:
Maria Da Penha Maia Fernandes - Brezilya
- 665** Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi:
Savcı - Anto Furundzija

673 Dizin

DERLEYENLER

GÖKÇEÇİÇEK AYATA

Lisans eğitimini Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde, yüksek lisans eğitimini insan hakları hukuku alanında İstanbul Bilgi Üniversitesi'nde tamamladı. Yüksek lisans eğitimi kapsamında hazırlanmış olduğu tezi "Kadınların Adalete Erişimi: Mevzuat, Engeller, Uygulamalar ve Sivil Toplumun Rolü" başlığını taşımaktadır. Halen İstanbul Üniversitesi'nde Kamu Hukuku Doktora Programı'na devam etmektedir. 2002-2006 yılları arasında serbest avukatlık yapan ve mezuniyetinden itibaren İstanbul Barosu Kadın Hakları Merkezi üyesi olan Gökçeçiçek Ayata, 2006 yılından bu yana İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi'nde çalışmaktadır. 2006 yılından itibaren "Türkiye'de Kadınların İnsan Haklarına Saygının Güçlendirilmesi" projesinde ve 2009 yılından itibaren "Belgeleme ve Raporlama Yoluyla Türkiye'de Ayrımcılıkla Mücadele" projesinde uzman ve proje sorumlusu olarak yer almaktadır. Ayata, kadının insan hakları ve ayrımcılık yasağı alanları üzerine çalışmalar yürütmektedir.

SEVİNÇ ERYILMAZ DİLEK

Lisans eğitimini Boğaziçi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde tamamladı. Yüksek lisans derecesini Yıldız Teknik Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde "Uluslararası Göç ve Yurttaşlık" başlıklı teziyle 2004 yılında aldı. Halen, İstanbul Bilgi Üniversitesi Siyaset Bilimi Doktora Programı'na devam etmektedir. 2001 yılından beri İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi'nde uzman olarak çalışan Eryılmaz Dilek, 2005 yılından itibaren Merkez'in Kadına Yönelik Ayrımcılığın ve Şiddetin Önlenmesi Çalışma Grubu'nun ve "Türkiye'de Kadınların İnsan Haklarına Saygının Güçlendirilmesi" projesinin koordinatörlüğünü yürütmektedir. Toplumsal cinsiyet, kadınların insan hakları, kadın emeği, ayrımcılık yasağı, uluslararası göçler ve yurttaşlık konularıyla ilgili araştırmalar ve çalışmalar yürütmektedir.

BERTİL EMRAH ODER

Koç Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğretim üyesi. Lisans eğitimini İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde tamamladı. Yüksek lisans derecesini Marmara Üniversitesi Avrupa Birliği Enstitüsü'nden aldı. Köln Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden "*summa cum laude*" derecesiyle kamu hukuku ve özel hukuk doktoru unvanını kazandı. Zürih, Köln ve Kaliforniya üniversitelerinde ve uluslararası programlarda araştırmacı ve konuk öğretim üyesi olarak çalıştı. Yurtiçinde Avrupa hukuku, uluslararası ilişkiler ve kadın çalışmaları alanındaki araştırma ve uygulama merkezlerinde yönetici ve üye olarak görev yaptı. İstanbul Üniversitesi, Galatasaray Üniversitesi, İstanbul Bilgi Üniversitesi ve Yeditepe Üniversitesi'nde tam ve yarı-zamanlı öğretim üyesi olarak ders verdi. Karşılaştırmalı anayasa hukuku, Avrupa kamu hukuku ve insan hakları alanında ulusal ve uluslararası çok sayıda yayının sahibidir. Halen uluslararası yayınevleri ve kuruluşlar da dahil olmak üzere, akademik yayın ve projelerin hakemliğini ve danışmanlığını yürütmektedir.

BURCU YEŞİLADALI

Lisans eğitimini İstanbul Üniversitesi İktisat Bölümü'nde, yüksek lisans eğitimini İstanbul Bilgi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans Programı'nda tamamladı. Yüksek lisans tezini Türkiye, Ermenistan, Yunanistan ve Kıbrıs'taki sivil barış girişimleri üzerine yazdı. İnsan hakları, çevre/doğa koruma ve eğitim alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları ve uluslararası kuruluşlarda çalıştı ve çeşitli ulusal ve uluslararası projelerde danışman ve eğitimci olarak yer aldı. Halen, İstanbul Bilgi Üniversitesi Siyaset Bilimi Doktora Programı'na devam eden Yeşiladalı 2006 yılından bu yana İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi'nde uzman olarak çalışmaktadır. Yeşiladalı, Merkez tarafından yürütölmüş olan "Türkiye'de Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığı Hakkında Bilgi Ağı" ve "Türkiye'de Ceza Davalarında Uzlaşma Uygulamalarının Geliştirilmesi" projelerinde çalıştı. Halen "Belgeleme ve Raporlama Yoluyla Türkiye'de Ayrımcılıkla Mücadele" projesinin koordinatörlüğünü yürüten Yeşiladalı ayrımcılık, onarıcı adalet, arbuluculuk ve sosyal dışlanma konuları üzerine araştırmalar ve çalışmalar yürütmektedir.

Sunuş

2000 yılında, İstanbul Bilgi Üniversitesi bünyesinde, İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi'ni kurarken, Merkez'in iç yapısının temel faaliyet birimleri olan Çalışma Gruplarının ilkinin sorumluluk alanı belliydi: “Kadına Yönelik Ayrımcılık ve Şiddetin Önlenmesi Çalışma Grubu”.

Bu tercihimizi belirleyen birkaç neden vardı. Bunlar arasında, elbette Türkiye’de hâlâ olduğu gibi o zaman da kadına yönelik şiddet olgusunun varlığı karşısında, bu gerçeğin üniversitelerin de temel çalışma öncelikleri arasında yer alması, görmezden gelinmemesi düşüncesi ön plandaydı. Bu yönümlerin, insan hakları ve hukuk ekseninde araştırmalar yapacak bir üniversite biriminin öncelikleri arasında olması tartışılmaz bir ağırlığa sahipti. Bu öyle bir konuydu ki, sadece akademi duvarları arkasına hapsolmuş bir araştırma kaygısının çok ötesinde, akademik kaynaktan beslenen bir aktivizmi de içermeiydi. Öyle de oldu.

Merkez bünyesinde gerçekleştirilen kadın haklarına ilişkin faaliyetler, doğrudan doğruya aktivizm amacına yönelik bir eylemselliğin konusu olmasa bile böyle oldu. Zira kadın hakları çalışmalarının gerek hak eğitimi çalışmalarında farklı gruplarla birlikte tartışılması gerek bu konuya ilişkin uluslararası standartların hukuki kapasite artırmaya yönelik bir anlayışla, bazı mesleki gruplarla birlikte düzenlenen programlarda ele alınıp analizinin yapılması ve uygulanması, her zaman bir aktivist yaklaşımını korumamızı gerektirdi. Kadın haklarıyla ilgili farklı çalışmalarımızda, değerlendirilen hak standartlarının oluşumunda varolan ve aynı şekilde süregelen güç ilişkilerinin

yaygın, kapsayıcı ve tarihi bir kültürel derinliğe sahip olması gerçeği, Merkez'in teknik nitelikteki hukuki eğitim ve araştırma faaliyetlerinde de göz ardı edilemeyecek bir etki ve ağırlığa sahip oldu. Özellikle hak standartlarının öğrenilmesine, analizine ve uygulanmasına dair farklı meslek grupları ve toplum kesimleriyle yapılan eğitim çalışmalarında, bu genel eğitim kaygılarının yanı sıra, bu konulara yönelik genel yaklaşım ve değer kalıpları yelpazesini de dikkate alan bir program tasarımı, çalışmalarımız bakımından hep öncelikli bir öneme sahip oldu. Bunu, bazen bireysel yaklaşımlar veya tepkiler ölçüsünde dikkate almak da gerekti. Bu nedenle, Merkez bünyesinde gerçekleştirdiğimiz çalışmaların kadın hakları aktivizmi bakımından hukuki bir katma değer sağlamasından önce, bu faaliyetlerin bizatihi kendisinin bile, yukarıda belirttiğim nedenlerle bir aktivizm mantığıyla inşa edilmesi kaçınılmazdır.

Kadın hakları konusu, sadece tematik bütünlüğü olan dış çeperleri kalın hatlarla çizilmiş bir "hak" alanı değildir. Tüm hak ve özgürlükleri yatay olarak kesen, tüm hak ve özgürlüklerin ortak paydasında var olabilen bir hak konusudur. Öte yandan, feminist hareketin, sadece hak kavramıyla sınırlı olmaksızın bu hak savunusunun dili ve yöntemini de belirlediği bir hak söylemi dönüşümüne yol açması karşısında, insan hakları alanındaki tüm çalışmalarda, bu öncü mücadele deneyiminin katkıları örnek alınabilecek bir karaktere sahiptir. Nitekim dünyada olduğu gibi Türkiye'de de insan hakları aktivizmi, bu deneyimden yararlanmıştır.

Bilgi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi, kadına karşı şiddet ve ayrımcılığın önlenmesine yönelik faaliyetlerinde hukukun, bu duruma karşı mücadele araçları arasında etkili ve sürekli bir mücadele aracı olmasını amaçları arasında kabul eder. Bu elbette, bu bağlamda bir şiddet ve ayrımcılık gerçeğinin sadece hukukun merceğinden görülmesi gibi yalıtımcı bir bakış açısı değildir. Hukukun isabetle uygulanmasında disiplinlerarası inceleme yöntemlerinin ve bunlar sonunda elde edilen bilginin değerinin farkındayız. Bu nedenle, Merkez bünyesinde yürütülen faaliyetlerde hukuk ekseninin kaybedilmemesine özen gösterilmekle birlikte bunun diğer disiplinlerin de hukuka bakışıyla tamamlanacağı ve bu sayede, hukukun asıl işlevlerinin daha da anlam kazanacağı bir anlayışı hep önemli bulduk. Bu anlayışı kadın haklarına yönelik Merkez faaliyetleri bakımından da savunmak mümkündür.

Merkez'in bu genel politikalarının ışığında bu kitap, uluslararası hukuk standartları ve bunlara dair temel uygulama esaslarının derlendiği bir *Kadın Hakları Kitabı*'dir. Amaç, kadın hakları tartışmaları ve mücadelesinde, en azından bugüne kadarki gelişmelerle varlık kazanmış hak standartlarının

konu bakımından bütünlüğü ve kapsayıcılığı olan alanlar dikkate alınarak tasnif edilmesi ve böylece etkili biçimde kullanıma elverişli bir kaynak kitabın Türkçede de yararlanmaya sunulmasıdır.

Bu kaynak kitap, hiç şüphesiz, farklı bağlamlarda söz konusu olabilecek kadın haklarıyla ilgili uyumsuzluk konuları bakımından, yargı önündeki vakalarda, tüm taraflar açısından olduğu kadar hüküm makamı için de önemli bir kaynak oluşturacaktır. Haklar konusunda, özel olarak kadın hakları konusunda faaliyette bulunan sivil toplum örgütlerinin ve araştırma kurumlarının bu faaliyetlerini yerine getirirken hukuki standartlar bileşenini görmezden gelmeleri beklenemeyeceği için bu kitabın, onların faaliyet alanları bakımından da etkili bir kaynak olacağından eminim.

Bilgi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi'nde geçen yıl gerçekleştirilen bir araştırmanın sonucunda, gerek yargının günlük faaliyetleri bakımından gerek temel olarak hak ve özgürlüklere dair konularda, Türkiye halkının temel bilgilendirme kaynağının basın ve yayın organları olduğu ortaya çıkmıştı. Bu bilgi çerçevesinde, sözlü ve yazılı basın organlarının kadın haklarıyla bağlantılı haberlerin sunulması ve yorumunda, bu konuların hukuki standart çerçevesini de ihmal etmeyen bir yaklaşımı ortaya koymasında, elinizdeki bu kaynak kitabın da bir payının olmasını dilerim.

Bu çalışmanın ortaya konulmasında, Türkiye kadın hakları çalışmalarının önde gelen birçok adı önemli katkılarda bulundular. Özellikle, Prof. Dr. Feride Acar ve Doç. Dr. Bertil Emrah Oder'in adlarını bu çerçevede anmak isterim ve Merkez adına, tüm katkı sunanlara teşekkürlerimi sunarım.

Merkez'in kuruluşundan beri, "Kadına Yönelik Ayrımcılık ve Şiddetin Önlenmesi Çalışma Grubu"nun koordinatörlüğünü üstlenen Sevinç Eryılmaz Dilek, aynı Çalışma Grubu'nun uzman hukukçusu Gökçeççek Ayata ve Merkez'in siyaset bilimi uzmanlarından Burcu Yeşiladalı ise, bu kitabın asıl dokumasını ortaya koydular. Kendilerine, bu ve süregelen katkıları nedeniyle içten teşekkürlerimi sunarım.

İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları'na Türkiye akademik yayıncılığındaki haklı şöreti sağlayan tüm çalışanlarına, bu kitap çalışmasındaki çabaları nedeniyle Yayınevi'nin Genel Yayın Yönetmeni Fahri Aral nezdinde, teşekkürlerimi iletmek isterim.

PROF. DR. TURGUT TARHANLI

İstanbul Bilgi Üniversitesi

İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürü

Türkiye’de Kadınların İnsan Haklarına Saygının Güçlendirilmesi Projesi

SEVİNÇ ERYILMAZ DİLEK* - GÖKÇEÇİÇEK AYATA**

İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi¹ bünyesinde yer alan Kadına Yönelik Ayrımcılık ve Şiddetin Önlenmesi Çalışma Grubu,² kadınlara yönelik her türden ayrımcılık ve şiddetin önlenmesine, bu konudaki yasal düzenlemelerin uygulanmasına ve uluslararası standartlara ulaştırılmasına katkıda bulunmak amacıyla oluşturuldu. Çalışma Grubu olarak, 2005 yılı sonundan itibaren İsveç Lund Üniversitesi’ne bağlı Raoul Wallenberg İnsan Hakları ve İnsancıl Hukuk Enstitüsü (*Raoul Wallenberg Institute of Human Rights and Humanitarian Law – RWI*) ile işbirliği halinde ve İsveç Uluslararası Kalkınma İşbirliği Ajansı’nın (*Swedish International Development Cooperation Agency – SIDA*) mali desteğiyle “Türkiye’de Kadınların İnsan Haklarına Saygının Güçlendirilmesi” Projesi’ni³ yürütmeye başladık. *Kadın Hakları Kitabı: Uluslararası Hukuk ve Uygulama* adını taşıyan elinizdeki yayın da bu Projenin bileşenlerinden biri. 2006 yılı başından 2009 yılına kadar üç yıl için planlanan Proje daha sonra 2009 yılını da kapsayacak şekilde bir yıl uzatıldı.

Merkez, Çalışma Grubu ve RWI, bu uzun süreli yol arkadaşlığına başlarken tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de artarak ve başka şekiller alarak karşımıza çıkmakta olan kadınlara yönelik şiddet ve ayrımcılık vakaları-

(*) İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi, Uzman.

(**) İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi, Uzman.

1 Bundan sonra “Merkez” olarak anılacaktır.

2 Bundan sonra “Çalışma Grubu” olarak anılacaktır.

3 Bundan sonra “Proje” olarak anılacaktır.

nı önleme yönündeki çabalara katkı sağlamayı amaç edindi. Bu amaçla, kilit konumda yer alan meslek gruplarından biri olan hakimler, savcılar ve avukatlardan oluşan yargı mensuplarına ve kadınların insan hakları alanında çalışan sivil toplum kuruluşlarına (STK) yönelik çalışmalar düzenlenerek Türkiye'nin de taraf olduğu uluslararası insan hakları sözleşmelerinde yer alan kadınların insan haklarına ilişkin standartların uygulamaya geçmesine destek olunması hedeflendi. Bu ana hedef çerçevesinde kadınların insan haklarına ilişkin uluslararası standartların yargı mensuplarınca özümsemesini ve uygulanmasını sağlamak; kadınların insan haklarına yönelik ihlallerin uluslararası standartlar ışığında çözümlenmesine katkıda bulunmak; kadın hakları ihlallerine ilişkin olarak avukatların ulusal düzlemde ileri sürülebilecek ulusal ve uluslararası düzenlemeler hakkında bilgi sahibi olmalarını sağlamak; uluslararası mekanizmalara başvuru yolları hakkında bilgi vermek; STK'ları kadınların insan hakları ile ilgili ulusal ve uluslararası hukuktaki düzenlemeler ve uluslararası başvuru mekanizmaları hakkında bilgilendirerek savunuculuk becerilerini artırmak; kadınların insan hakları konusundaki belgeleri Türkçeye tercüme ederek yayınlamak ve geniş çaplı dağıtımını yapmak, bu sayede gerek yargı mensuplarının gerek sivil toplumun konu hakkındaki farkındalığını artırmak; seminerlere ve yuvarlak masa toplantılarına katılanlar arasında bilgi alışverişi ve işbirliği yapılmasını sağlayacak enformel bir ağ oluşturmak Projenin alt hedefleri olarak belirlendi.

Bu hedeflerin gerçekleştirilmesi için Proje aktiviteleri arasında yargı mensuplarına ve STK'lara yönelik seminerler ile kamu görevlileri, yargı mensupları ve STK temsilcilerine yönelik yuvarlak masa toplantıları düzenlenmesi ve elinizdeki yayın da dahil olmak üzere ulusal ve uluslararası mevzuatın ve ilgili dokümanların derlendiği materyalin hazırlanması ve dağıtılması yer aldı. Bunların yanı sıra, hakimlerin gözünden Türk toplumunda ve yargılama sürecinde kadın-erkek eşitliğini değerlendirmek üzere bir araştırma yapılması planlandı.

Projenin başlangıcında yargı mensuplarına yönelik seminerlerde, kadınların insan haklarına ilişkin yaşanan, özellikle de uygulamadan kaynaklanan sorunların farklı tarafları olan avukatlarla hakimleri ve savcılarını bir araya getirmenin gerçekçi ve çözüm odaklı bir yaklaşım olduğunu düşünmüştük. Bu amaçla, 2006 yılının başında Adalet Bakanlığı Eğitim Dairesi ile temasa geçtik. Ancak Adalet Bakanlığı Eğitim Dairesi 2006 yılında hakim ve savcılarının, o sırada yeni değişmiş olan Türk Ceza Kanunu ile ilgili olarak yoğun eğitim çalışmaları olduğunu ve hakimlerin iş yoğunluğunu belirterek seminerle-

re katılımlarının mümkün olmadığını ilettiler. Bu nedenle avukatlara yönelik seminerleri hakim ve savcılara yönelik seminerlerden ayrı olarak düzenledik. Avukatlara yönelik seminerler için Türkiye'deki tüm barolara davet mektubu gönderdik ve toplamda dört avukat semineri gerçekleştirdik.

Avukatlara yönelik seminerler 14-18 Mayıs 2006, 30 Eylül-4 Ekim 2006, 23-27 Kasım 2006 ve 3-7 Mart 2007 tarihleri arasında düzenlendi. İkinci seminer dışındaki tüm seminerler İstanbul'da yapıldı. Seminerlere sırasıyla 12, 24, 23 ve 26 olmak üzere toplamda 85 avukat katıldı. Seminerler sayesinde Türkiye'deki 76 barodan 61'ine ulaşılmış ve kadın hakları alanında çalışmalar yürüten ya da bu alana ilgi duyan toplam 85 avukat Projeye dahil edilmiş oldu. Davetimize olumlu yanıt vererek Projeye dahil olan barolar Adana, Adıyaman, Afyon, Ağrı, Ankara, Antalya, Artvin, Aydın, Balıkesir, Bartın, Batman, Bingöl, Bolu, Bursa, Çanakkale, Çorum, Denizli, Diyarbakır, Düzce, Edirne, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Eskişehir, Gaziantep, Hakkâri, Hatay, Isparta, İstanbul, Kahramanmaraş, Kars, Kastamonu, Kayseri, Kırıkkale, Kırklareli, Kırşehir, Kocaeli, Konya, Kütahya, Malatya, Manisa, Mardin, Mersin, Muğla, Nevşehir, Ordu, Rize, Sakarya, Samsun, Siirt, Sinop, Sivas, Şanlıurfa, Şırnak, Tokat, Trabzon, Uşak, Van, Yalova, Yozgat ve Zonguldak barolarıdır.

Proje devam ederken 4 Temmuz 2006 tarihli ve 26218 sayılı *Resmî Gazete*'de "Çocuk ve Kadınlara Yönelik Şiddet Hareketleriyle Töre ve Namus Cinayetlerinin Önlenmesi İçin Alınacak Tedbirler" konulu 2006/17 sayılı Başbakanlık Genelgesi yayımlandı. Töre ve Namus Cinayetleri ile Kadınlara ve Çocuklara Yönelik Şiddetin Sebeplerinin Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan TBMM Araştırma Komisyonu Raporu'ndan hareketle hazırlanan Başbakanlık Genelgesi'nde çocuklara ve kadınlara yönelik şiddet, töre/namus cinayetleri, medya ve şiddet konusundaki çözüm önerilerinin yanı sıra bu çözüm önerilerinin yaşama geçirilmesinden sorumlu kurumlar ve işbirliği yapılacak kurumlar/kuruluşlar da ayrıntılı olarak belirtilmektedir. Başbakanlık Genelgesi'nde yer alan "devletin yasalardan ve uluslararası sözleşmelerden doğan yükümlülükler doğrultusunda gerekli düzenlemeleri yapması, yasalardaki anlayış değişikliğinin uygulamaya yansıtılabilmesi için gerekli mesleki eğitim çalışmalarının yapılması ve yasaların sıfır toleransla uygulanması sağlanmalıdır" düzenlemesine paralel olarak Adalet Bakanlığı Eğitim Dairesi ile yeniden iletişime geçerek Aile Mahkemesi hakimlerine, Ceza Mahkemesi hakimlerine ve Cumhuriyet Savcılarına yönelik Eğitim Dairesi ile işbirliği halinde kadınların insan hakları konusunda seminerler düzenlemeyi arzu ettiğimizi bir kez daha ifade ettik.

Eğitim Dairesi'nden bu ikinci temasımızda aldığımız olumlu yanıt üzerine ilk olarak 23-26 Ekim 2007 tarihleri arasında İstanbul'da Aile Mahkemesi hakimlerine ve Cumhuriyet Savcılarına yönelik bir seminer düzenledik. Bu seminere Türkiye'nin değişik bölgelerinden 15 Aile Mahkemesi hakimi ile 15 Cumhuriyet Savcısı katıldı. Aile Mahkemesi hakimlerine yönelik ikinci semineri 5-8 Şubat 2008 tarihleri arasında İstanbul'da gerçekleştirdik. Bu seminere de yine Türkiye'nin çeşitli yerlerinden 15 Aile Mahkemesi hakimi ile 10 Cumhuriyet Savcısı katıldı. Ceza Mahkemesi hakimlerine ve Cumhuriyet Savcılarına yönelik tek seminerimizi 3-6 Haziran 2008 tarihleri arasında 12 Ceza Mahkemesi hakimi ve 12 Cumhuriyet Savcısının katılımıyla Antalya'da düzenledik.

Avukatlar ile ilk derece mahkemesi hakimlerine ve Cumhuriyet Savcılarına yönelik seminerlerin yanı sıra Proje çerçevesinde 15-23 Kasım 2008 tarihleri arasında Yargıtay Başkanı'nın da bizzat katılımıyla Yargıtay'ın Hukuk ve Ceza Dairelerinin üyeleri ile Hukuk ve Ceza Genel Kurulu üyelerine yönelik bir seminer düzenledik. Genel olarak eşitlik ve ayrımcılık yasağını konu alan seminerin bir bölümü kadın hakları konusuna ayrıldı. Seminere katılan Yargıtay Başkanı ve 24 Yargıtay üyesi ile seminer sonrasında İsveç'e bir çalışma ziyareti yaptık. Bu ziyarette İsveç yargı sisteminin yanı sıra ombudsmanlık sistemine ilişkin kurumlarla da karşılıklı bilgi alışverişinde bulunuldu.

Türkiye'de genel olarak bürokraside özellikle de üst yönetimde kadınların temsil oranının oldukça düşük olduğu biliniyor. Yargı söz konusu olduğunda da bu durum değişmiyor. Yüksek yargı dışında kalan mahkemelerde görev yapan kadın hakim oranı 2007 yılı itibarıyla % 28,19 iken kadın savcı oranı % 5,62'dir.⁴ Toplam kadın hakim ve savcı oranı ise % 20,27'dir. Bu oran hakim ve savcılara yönelik olarak düzenlediğimiz seminerlere de yansıdı. Hakim ve savcıların gönüllülük temelinde Adalet Bakanlığı'na başvurarak katılımcı oldukları seminerlerimizde kadın katılımcıların sayısı oldukça düşük oldu. Avukat seminerlerinde ise tam tersine kadın hakları merkezlerinde ya da adli yardım merkezlerinde kadın hakları konularında çalışan avukatlar çoğunlukla kadın avukatlar olduğu için katılımcıların büyük bir kısmını kadın katılımcılar teşkil etti.

Hakim ve savcılara yönelik olarak düzenlediğimiz seminerler kadın hakları alanında bu tarz seminerlere yönelik ihtiyacı ortaya çıkarmış olması bakımından da önem taşımaktadır. Proje dahilindeki hakim ve savcı seminer-

4 Adalet Bakanlığı Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü verilerinden aktaran Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 6. CEDAW Ülke Raporu, s. 21, <http://www.ksgm.gov.tr/pdf/cedawrapor6.doc>.

leri bittikten kısa bir süre sonra tüm Türkiye'deki Aile Mahkemesi hakimlerine yönelik eğitimler düzenlenmeye başlanacağını öğrenmek ve bu eğitimlerin düzenlenmesinde bir etkimiz olduğunu görmek bizi çok mutlu etti. “Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesinde Yargı Mensuplarının Rolü Projesi Protokolü” 1 Nisan 2009 tarihinde dönemin Adalet Bakanı Mehmet Ali Şahin ile dönemin Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanı Nimet Çubukçu tarafından imzalanarak yürürlüğe girdi. Bu Protokol ile, düzenlenecek hizmet içi eğitim faaliyetleri aracılığıyla, aile içi şiddetin yol açtığı suçlara ve şiddet mağduru kadınlara yönelik yargı faaliyetinde bulunan çeşitli yargı ve adalet hizmetleri mensuplarının; “kadına karşı şiddet, aile içi şiddet, toplumsal cinsiyet eşitliği, şiddet mağdurlarına yaklaşım tarzı, 4320 sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun ve ilgili mevzuat ve uluslararası sözleşmeler, kadına yönelik şiddet alanında çalışma yapan veya çeşitli faaliyet ve görevleri olan diğer kurum ve kuruluşlar ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliği” konularında farkındalık ve duyarlılığının artırılması amaçlanmaktadır. Söz konusu proje, Birleşmiş Milletler Nüfus ve Kalkınma Fonu'nun (UNFPA) teknik ve mali desteğiyle yürütülmektedir.

Yargı mensuplarına yönelik seminerler dışında, STK temsilcilerine yönelik olarak da iki seminer düzenledik. Bu seminerlere kadın hakları alanında aktif olarak faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları arasından seçilen kurumların temsilcilerini davet ettik. İlk seminer 21-23 Eylül 2007 tarihleri arasında Amargi Kadın Akademisi, Ana Fatma Kadın Derneği, Antalya Kadın Danışma ve Dayanışma Merkezi, Bağımsız İletişim Ağı, Başkent Kadın Platformu Derneği, Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası, Filmmor Kadın Kooperatifi, Gökkuşluğu Kadın Platformu, İmece Kadın Dayanışma Kooperatifi, İris Eşitlik Gözlem Grubu, Kadın Adayları Destekleme ve Eğitim Derneği, Kadın Mühendisler E-Platformu, Kadın Yurttaş Ağı, Kadınlarla Dayanışma Vakfı, Mersin Bağımsız Kadın Derneği, Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı, Sağlık ve Sosyal Hizmet Emekçileri Sendikası, Şahmaran Kadın Da(ya)nışma ve Araştırma Derneği, Türkiye Aile Planlaması Derneği, Türkiye Kadın Girişimciler Derneği ve Van Kadın Derneği'nin temsilcilerinin katılımıyla gerçekleşti. STK'lara yönelik ikinci seminer ise 15-16 Kasım 2008 tarihleri arasında Ankara Kadın Dayanışma Vakfı, Anne Çocuk Eğitim Vakfı, Buca Evka-1 Kadın Kültür ve Dayanışma Evi Derneği, Çiğli Evka-2 Kadın Kültür Evi, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Diyarbakır Selis Kadın Danışmanlık Merkezi, Ege Kadın Dayanışma Vakfı, Güldünya Bitlis Kadın Derneği, İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı, İzmir Ka-

dın Dayanışma Derneği, Kadın Emegini Değerlendirme Vakfı, Kadınlara Hukuki Destek Merkezi, Kardelen Kadın Evi, Kazete Kadın Gazetesi, Petrol-İş Sendikası Genel Merkezi, S. S. Bağlar Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele, İletişim, Çevre, Kültür ve İşletme Kooperatifi, Sağlık ve Sosyal Hizmet Emekçileri Sendikası, Tarsus Belediyesi Kadın Danışma ve Dayanışma Merkezi, Uçan Süpürge, Uluslararası Af Örgütü Kadın Grubu, Yaşam Kadın Çevre Kültür İşletme Kooperatifi, Yaşamevi Kadın Dayanışma Derneği ve Yenişehir Belediyesi Kadın Danışma ve Eğitim Merkezi temsilcilerinin katılımıyla gerçekleşti.

2008 yılı sonunda Proje ortaklarımızla birlikte çalışmalarımıza bir yıl daha devam etme kararı aldık. Bu uzatma sayesinde 2009 yılı içerisinde üç tane daha seminer düzenleme fırsatımız oldu. Bu seminerlerin genel amacı Projenin ilk aşaması ile aynı olmakla birlikte özel amacı katılımcıların CEDAW Komitesi'ne başvuru usulüne hakim olmalarını ve bu sayede Komite'ye başvuru olanağının yaratılmasını sağlamaktı. Bu nedenle 2009 yılında düzenlediğimiz seminerlerin içeriğini daha öncekilerden biraz daha farklı oluşturduk, seminerleri grup çalışmaları ve vaka incelemeleri ile daha fazla pratiğe yönelik hale getirdik. İlk seminerimizin katılımcıları Kadınlara Hukuki Destek Merkezi Derneği (KAHDEM) üyeleri oldu. Diğer iki semineri, önceki avukat seminerlerimize katılan avukatlara yönelik olarak düzenledik. Böylelikle, ilk aşamadaki seminerlerin sonuçlarını devam ettirmeye ve geliştirmeye çalıştık.

Yargı mensuplarına yönelik olarak düzenlenen seminerlerde her zaman esas hareket noktamız uluslararası insan hakları hukuku perspektifinden iç hukuka bakmak oldu. Özellikle Anayasa'nın 90. maddesinde 2004 yılında yapılan değişiklikle "usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır" hükmünün bu maddeye eklenmesiyle birlikte, kadın haklarının anayasası olarak kabul edilen ve Türkiye'nin 1985 yılından beri taraf olduğu Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) hükümlerinin iç hukuka yansıtılması gereğinin altının çizilmesi daha da büyük önem kazandı. Bu bakımdan düzenlediğimiz seminerlerde başta CEDAW olmakla birlikte sadece CEDAW'la sınırlı olmamak üzere bu husus vurgulandı. Seminerlerde hem yurt dışından hem de Türkiye'den uzmanlar konuşmacı oldular. Tabii ki sadece bir seminere katılımı hukuk alanındaki uygulamaların sihirli bir değnek dokunulmuşçasına birdenbire değişmesini beklemek yerinde değil. Ancak Proje çerçevesinde dü-

zenlenen seminerlerin, bu alanda çalışmakta olan hukuk uygulayıcılarına kadınların insan hakları konusundaki uluslararası belgelere nereden ve nasıl ulaşabileceklerine ve somut vakalara bu bilgiyi nasıl ve ne şekilde uygulayabileceklerine dair bir nebze de olsa yön göstermiş olduğunu ümit ediyoruz.

Sunum ve tartışma konularının başlıklarını, seminerin süresini, katılımcı grubun özelliklerini, seminer sürecinde öne çıkan konuları; katılımcı değerlendirme formlarını ve gözlemlerimizi dikkate alarak belirlemeye ve her seminerde içeriği geliştirmeye çalıştık. Bu konuda konuşmacıların desteği ve deneyimleri de yol gösterici oldu.

Yargı mensuplarına ve sivil toplum kuruluşlarına yönelik düzenlediğimiz seminerlerde yer verdiğimiz başlıca konular şunlardır: uluslararası insan hakları belgelerinin Türk hukukundaki yeri, uygulanması ve bu konuda yargının rolü; kadının insan haklarına ilişkin uluslararası hukuk standartları; uluslararası insan hakları hukukunda toplumsal cinsiyet temelinde ayrımcılık yasağı; kadına karşı şiddete dair uluslararası hukuki çerçeve; özel kişilerce gerçekleştirilen şiddet eylemlerinin önlenmesi ve cezalandırılmasında devletin sorumluluğu; kadına karşı şiddetin sonucu olarak psikolojik zarar ve sağlık raporunun delil olarak kabulü; CEDAW Sözleşmesi'nin koruduğu haklar; CEDAW Komitesi'nin çalışma usulleri ve Komite kararları; Taraf Devlet raporları ve gölge raporlar; Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi ve Türk mahkemelerinde toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılıkla ilgili örnek vakalar; Türkiye'de aile içi şiddet ve namus cinayetleri; Türk hukukunda ve uygulamada eşler arası eşitlik; işyerinde ayrımcılık ve cinsel taciz; Türk Ceza Kanunu'nun 122. maddesi; 4320 sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun; emsal kararlar.

Seminerlerde bize destek olan, emek ve mesai harcayan akademisyen, hukukçu ve uygulamacı tüm konuşmacılarımıza müteşekkirimiz. Onlar olmasaydı bu işin altından kalkmamız şüphesiz mümkün olmazdı. Özellikle üniversitelerde kadınların insan hakları konusunda çalışan, kadın bakış açısına sahip çok sayıda akademisyen olmadığı düşünülürse hem onların hem de bizim yapmaya çalıştığımız işin zorluklarını tahmin etmek zor olmayacaktır. İstanbul Bilgi Üniversitesi Hukuk Fakültesi üyelerinin bu zorlukları aşmamızdaki desteği yadsınamaz. Başta Hukuk Fakültesi Dekanı ve İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürü Prof. Dr. Turgut Tarhanlı olmak üzere Hukuk Fakültesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Uğur Alacakaptan, Doç. Dr. Kübra Doğan Yenisey, Yrd. Doç. Dr. Dolunay Özbek, Yrd. Doç. Dr. Asuman Aytekin İnceoğlu ve Yrd. Doç. Dr. Mehmet Murat İnceoğlu'na seminerlere sundukları katkılardan dolayı teşekkür ederiz.

Sadece İstanbul Bilgi Üniversitesi öğretim kadrosu değil seminer konuşmacılarının tümü hafta içi, hafta sonu demeden, özel programlarını seminer tarihlerine göre ayarlamaya çalışarak bizlerle oldular. Bu kişiler arasında birisi var ki; dünyanın öteki ucundan gelmesine ve Birleşmiş Milletler'deki görevinin yoğunluğu nedeniyle izin sürelerini kullanmak durumunda kalmasına aldırmaksızın neredeyse tüm seminerlerimizde bulundu, kendi "hak" mücadelesiyle bizlere umut olduğu gibi inanılmaz deneyimleriyle ufukumuzu genişletti. CEDAW Komitesi eski üyelerinden ve Birleşmiş Milletler'de Siyasi ve Hukuki Uzman olarak çalışan Dr. Miriam Estrada-Castillo'ya bu nedenle özel olarak teşekkür ederiz. Aynı şekilde, CEDAW Komitesi'nde başkanlık ve üyelik yapmış olan Orta Doğu Teknik Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Feride Acar da ulusal ve uluslararası tüm sorumluluklarına rağmen, tüm yoğunluğu içinde zaman ayırarak bilgisini ve CEDAW deneyimlerini bizlerle paylaştı. Teklifimizi kabul edip seminerlerde yer almaya başladığı günden itibaren yapmaya çalıştığımızın ne kadar önemli olduğunu hissettirip bizi yüreklendirdiği için kendisine minnet borçluyuz. Yine, ismini özel olarak anmak istediğimiz bir diğer konuşmacımız Koç Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi Doç. Dr. Bertil Emrah Oder. Bertil Emrah Oder'e Projenin tüm seminerlerine katıldığı ve büyük emek harcadığı için müteşekkirimiz.

Miriam Estrada-Castillo, Feride Acar, Bertil Emrah Oder ve Üniversitemiz öğretim kadrosu dışında bu süreç boyunca bizlere destek olan ve seminerlerimizde sunum yapan tüm konuşmacılarımızın ismini tek tek anarak kendilerine teşekkür etmeyi borç biliriz. Raoul Wallenberg İnsan Hakları ve İnsancıl Hukuk Enstitüsü'nden Prof. Dr. Göran Melander, Londra Üniversitesi Hukuk ve Sosyal Bilimler Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Matthew Craven, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi Doç. Dr. Türkan Sancar, İstanbul Teknik Üniversitesi İşletme Fakültesi Hukuk Anabilim Dalı Öğretim Üyesi Doç. Dr. Kadriye Bakırcı, Kocaeli Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü Öğretim Üyesi ve Ruhsal Travma ve Afet Çalışmaları Merkezi'nden Doç. Dr. Ufuk Sezgin, İstanbul Ticaret Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi Doç. Dr. Şükran Şıpka, İstanbul Teknik Üniversitesi İşletme Fakültesi Öğretim Üyesi ve Kadının İnsan Hakları-Yeni Çözümler Derneği kurucularından Doç. Dr. İpek İlkaracan, Raoul Wallenberg İnsan Hakları ve İnsancıl Hukuk Enstitüsü Misafir Öğretim Üyesi Dr. Lyal Sunga, Azerbaycan Üniversitesi Adli Yardım Kliniği Müdürü Dr. Parvana Bayramova, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri Anabilim Dalı Psikososyal Trav-

ma Programı'ndan Psikiyatrist Dr. Zerrin Oğlağu, Raoul Wallenberg İnsan Hakları ve İnsancıl Hukuk Enstitüsü'nden Araştırmacı Ilaria Bottigliero, Anayasa Mahkemesi eski Yedek Üyesi Ali Güzel, Yargıtay 2. Hukuk Dairesi Üyesi Ömer Uğur Gençcan, Töre ve Namus Cinayetleri ile Kadınlara ve Çocuklara Yönelik Şiddetin Sebeplerinin Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan TBMM Araştırma Komisyonu Başkanı ve Gaziantep Milletvekili Fatma Şahin, Bakırköy Cumhuriyet Savcısı Kasım İlimoğlu, İstanbul Barosu Kadın Hakları Uygulama Merkezi Kurucusu Avukat Filiz Kerestecioğlu, Kadın Adayları Destekleme ve Eğitim Derneği (KA-DER) Genel Başkanı Avukat Hülya Gülbahar, Interights'dan Avukat Doina Ioana Straisteanu, Kadının İnsan Hakları-Yeni Çözümler Derneği'nden Evre Kaynak ve Şehnaz Kıymaz Bahçeci, Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı'ndan Zelal Yalçın ve Fatma Mefkure Budak, KA-DER'den Tuğba Atalar ve Sibel Yalın sunumlarıyla farklı seminerlere katkı sundular.

Elbette tüm bu çaba katılımcılar olmaksızın hiçbir anlam ifade etmeyecekti. Bu nedenle seminerlere katılan, seminerlerden edindikleri bilgileri başkalarıyla paylaşan tüm katılımcılarımıza da teşekkür ederiz.

Seminerler dışında Proje kapsamında kadına yönelik şiddet konusunda, kamudan ilgili kurumların ve sivil toplum kuruluşlarının temsilcilerinin, hakim, savcı ve avukatların katıldığı iki yuvarlak masa toplantısı gerçekleştirdik. Yuvarlak masa toplantılarından ilki 4 Aralık 2007 tarihinde, ikincisi 24 Eylül 2008 tarihinde Ankara'da düzenlendi. Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Şiddet, Sebepleri ve Sonuçları Özel Raportörü Prof. Dr. Yakın Ertürk'ün moderatörlüğünü üstlendiği ilk yuvarlak masa toplantımıza Adalet Bakanlığı Eğitim Dairesi Başkanlığı, Adalet Bakanlığı Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, Sağlık Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü, Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü, Türkiye İstatistik Kurumu temsilcilerinin yanı sıra Kadınlara Dayanışma Vakfı, Kadının İnsan Hakları Yeni Çözümler Derneği, KAMER Vakfı, Van Kadın Derneği ve Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı temsilcileri katıldılar. Toplantıda Ceza Kanunu'nda 2005 yılında yürürlüğe giren değişikliklerin kadınların insan haklarını nasıl etkilediği ve 4320 sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun'un uygulamaları tartışıldı. İkinci yuvarlak masa toplantısında moderatörlüğü Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Şiddet, Sebepleri ve Sonuçları Özel Raportörü Prof. Dr. Yakın Ertürk ile Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi eski Başkanı ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Ka-

mu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Feride Acar birlikte yürüttüler. Toplantıya Milletvekili Gaye Erbatur ile Adalet Bakanlığı Eğitim Dairesi, Adalet Bakanlığı Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü, Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Birleşmiş Milletler Nüfus ve Kalkınma Fonu temsilcileri ile Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı ve Van Kadın Derneği temsilcileri, hakimler, savcılar ve avukatlar katıldılar. Yuvarlak masa toplantıları sayesinde kamu ve sivil toplum bir araya gelerek uygulamada yaşanan sorunlara ilişkin görüşlerini ve çözüme ilişkin önerilerini dile getirdi, tartışma ve bilgi paylaşımı için ortak bir zemin yaratıldı. Özellikle Prof. Dr. Feride Acar ve Prof. Dr. Yakın Ertürk çok yoğun programlarına rağmen bizimle oldukları, bu projeye inandıkları, tecrübelerini ve bilgilerini bizlerle paylaştıkları için kendilerine sonsuz teşekkürlerimizi sunarız. Ayrıca yuvarlak masa toplantılarına katılan tüm kamu ve sivil toplum temsilcilerine bizlerle birlikte iletişim yolunu aradıkları ve zaman ayırdıkları için teşekkür ederiz.

Projenin kapsamı içerisinde yer alan sorunlara ışık tutma ve çözüm üretme konusunda yol gösterici olacağını düşündüğümüzden Çalışma Grubu olarak çok önemseydiğimiz bir diğer faaliyet de hakimlerin gözünden Türk toplumunda ve yargı sürecinde kadın-erkek eşitliğinin değerlendirileceği bir anket çalışması idi. Bu çalışmayı gerçekleştirebilmek için Adalet Bakanlığı Personel Genel Müdürlüğü ile yaptığımız yazışmalar ve görüşmeler ne yazık ki olumlu sonuç vermedi. Bu nedenle, soru formunu oluşturmuş olmamıza karşın anket çalışmasını yürütmedik. Anket çalışmasını hayata geçiremesek de anketin hazırlık safhasında bize destek olan ve soru formunu hazırlayan Merkez üyesi ve İstanbul Bilgi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Görevlisi Seda Kalem'e teşekkür ederiz.

Anket çalışmasını gerçekleştirememiş olmamıza rağmen Proje çerçevesinde Yargıtay mensubu 25 hakime, 30 Aile Mahkemesi hakimine, 12 Ceza Mahkemesi hakimine, 37 Cumhuriyet Savcısına, 61 farklı barodan 85 avukata ve 43 STK temsilcisine eriştik ve yirmiye yakın kamu kurumuyla Proje çerçevesinde iletişim kurduk.

Yalnızca kitap çalışmasını değil diğer tüm Proje etkinliklerimizi gerçekleştirmemize fırsat veren SIDA'ya sunduğu mali destekten ötürü hem kendi adımıza hem de Proje katılımcıları adına teşekkür etmek isteriz. Projenin ilk üç yılı boyunca bizlere çalışma arkadaşı ve dost olan, Proje ortağımız RWI Türkiye Ofisi'nin Yöneticisi Lisa Grans, 2009 yılı başında görevini devrettiği

Angela Lenn ve Program Asistanı Gülşah Işık nezdinde RWT'ya etkinliklerde sundukları destekten dolayı teşekkür ederiz. Ayrıca Yargıtay Başkanı Hasan Gerçeker ve Adalet Bakanlığı Eğitim Dairesi Başkanı Özcan Avcı işbirliği sürecinde önemli rol oynayarak Proje etkinliklerinin gerçekleştirilmesini sağladılar. Kendilerine teşekkürlerimizi iletmek isteriz. Hakim ve savcı seminerlerinin düzenlenmesinde Adalet Bakanlığı Eğitim Dairesi ile yürüttüğümüz işbirliğinde koordinasyonu sağlayan Tetkik Hakimleri Feyrican Öztürk, Figen Benek ve Hakan Öztürk'e de değerli katkıları için teşekkür ederiz.

Çalışma Grubu olarak Projenin başından itibaren emek harcadığımız, elinizde tuttuğunuz bu kitap aracılığıyla seminerler ve yuvarlak masa toplantıları sayesinde ulaştığımızdan çok daha fazla sayıda kişiye ulaşma amacımıza erişmiş olacağız. Proje süresince konuyla ilgili kesimlerden pek çok kişinin uluslararası belgelere ve uluslararası mahkemelerin/komitelerin kararlarına birçok farklı nedenle birlikte özellikle dil engeli nedeniyle ulaşamadığını gördük. Başlangıçta en temel ve Türkçeye kazandırılmamış belgelerden oluşan bir kitapçık fikriyle yola çıkmıştık fakat ihtiyaçları ve talepleri göz önüne aldığımızda kitap çalışması öngördüğümüzden çok daha büyük bir çalışmaya dönüştü. Sürekli gelişmeye açık olan, kadınların insan hakları konusundaki belgelerin tümünün kitapta toplandığı yönünde bir iddiamız olmamakla birlikte özellikle kullanım kolaylığı düşünülerek hazırlanan bu çalışmanın, alanda çalışan herkese faydalı olacağını umut ediyoruz.

Tam da bu noktada kitabın biçimine ilişkin birkaç hususun altını çizmek isteriz. Kitapta derlenen belgeler arasında yer alan Türkiye'nin taraf olduğu sözleşmeleri *Resmi Gazete*'de yayımlanan çevirileriyle ve orijinal biçimleriyle aldık. Özellikle eski tarihli belgelerde yer alan Osmanlıca kelimelerde de bu nedenle dokunmadık. Ancak, bazı kelimelerde yazım kuralları çerçevesinde yaptığımız bazı düzeltmeleri köşeli parantez içerisinde ifade ettik.

Kitap çalışmasının başından beri akademik danışmanlığıyla bizi gerek belgelerin seçimi gerek çevirilerin kontrolü konusunda asla yalnız bırakmayan Doç. Dr. Bertil Emrah Oder'e özel bir teşekkür borçluyuz. Projenin başlangıcında bilgi ve deneyimlerini bizlerle paylaşırken süreç içerisinde hem seminerlerimize hem de kitaba sunduğu destekle kendisi de aslında Proje ekibinde yer aldı diyebiliriz.

Defne Orhun, Lema Uyar ve Muzaffer Kaya kitaptaki metinlerin çevirilerinin önemli bir bölümünü gerçekleştirdiler. Özellikle Defne Orhun'un kişisel ilgi ve çabasının bizim için çok değerli olduğunu belirtmeden geçemeyiz. Hepsine bu çalışmada yer aldıkları için teşekkürler.

Kitabın en sancılı dönemlerini bizimle yaşıyan, tam yorulduğumuz anda enerjimizi ve dikkatimizi tekrar toplamamızı sağlayan, kitabın edit rluğunu ve redaksiyonunu yapan dostumuz, iş arkadaşımız Burcu Yeşiladalı iyi ki vardı... Titiz çalışmasıyla bu kitaba çok Şey kattığını belirtmeliyiz.

Projenin gerçekleşmesini sağlayan, yukarıda tek tek isimlerini saymaya çalıştığımız geniş ve özverili ekibin emeğini bu kitapla sizlere aktarmayı umuyoruz. Kadınların hayatını daha yaşanılır hale getirme çabasında bu kitabın bir faydası olabildiyse harcadığımız tüm emeğe değdiğini düşünüyoruz. En azından bir kadının hayatına değmeniz ve g zelleştirmeniz dileğiyle...

Türkiye’de Kadınların İnsan Hakları: Uluslararası Standartlar, Hukuk ve Sivil Toplum

PROF. DR. FERİDE ACAR*

İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi’nin, İsveç Lund Üniversitesi’ne bağlı *Raoul Wallenberg Institute of Human Rights and Humanitarian Law* ile işbirliği içinde, *Swedish International Development Agency* desteğiyle gerçekleştirdiği “Türkiye’de Kadınların İnsan Haklarına Saygının Güçlendirilmesi” (*Strengthening Respect for Human Rights of Women in Turkey*) başlıklı proje, ülkemizde kadınların insan hakları konusunda son yıllarda yürütülen çalışmaların en önemlilerinden birisidir.

2006-2009 yılları arasında yürütülen bu proje kapsamında uluslararası sözleşmelerin kadınların insan haklarına ilişkin olarak öngördüğü standartların iç hukuka yansımaları sürecinin desteklenmesi amaçlanmıştır; projede özellikle kadın hakları ihlallerinin önlenmesi için oluşturulan uluslararası mekanizmaların ülkemizde daha iyi tanınması ve etkili şekilde kullanılması hedeflenmiştir. “Türkiye’de Kadınların İnsan Haklarına Saygının Güçlendirilmesi” projesi kapsamında yargı mensupları (avukat, hakim ve savcılar) ve sivil toplum kuruluşları (barolar, kadın kuruluşları) temsilcilerine, başta Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) olmak üzere, cinsiyet ayrımcılığına karşı hükümler içeren Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Söz-

(*) Orta Doğu Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü.

leşme, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve diğer bölgesel sözleşmeler hakkında bilgi verilmiş, bu sözleşmelerdeki ilgili maddelerin ayrıntılı açıklamaları ve yorumları tartışılmıştır. Eğitimler kapsamında konuya ilişkin çeşitli Birleşmiş Milletler kararları ve bildirimleri, uluslararası denetim organları olan Komitelerin ve mahkemelerin örnek tavsiye ve kararları da dahil edilerek, özellikle yargı camiasının adı geçen uluslararası sözleşmeler, düzenlemeler ve bunların yorumlanma biçimleri hakkında aydınlatılmaları amaçlanmıştır.

Kadınların insan haklarının tanınması, korunması ve ihlallerin önlenip, bunlara neden olanların cezalandırılması için en etkin denetimin ulusal ve yerel düzeyde yapılması gerektiği açıktır. Bu nedenle de, uluslararası standartların Türkiye’de ulusal ve yerel düzleme indirilmesi hayati bir öneme sahiptir. Bu nedenle başlangıcından beri içinde yer aldığım, “Türkiye’de Kadınların İnsan Haklarına Saygının Güçlendirilmesi” projesinin ülkemizde kadınların insan haklarının daha iyi korunabilmesi için önemli bir potansiyel taşıdığını düşünüyorum. Türkiye’de kadınların durumunun hukuk dünyasını çevreleyen yazılı kurullarla sivil toplum ilişkilerini düzenleyen kültürel değerler arasında ciddi bir sıkışmışlık gösterdiği düşünülürse; kadınların insan hakları ve kadın-erkek eşitliğine ilişkin uluslararası standartların ülkemizde sivil topluma ve özellikle de hukuk camiasına mal edilmesi hedefine yönelik bu çalışmadan beklenecek yarar ortadadır.

Türkiye’de kadınların durumu –ister ‘çeşitlilik’ olarak algılsın, ister ‘tutarlılık’ olarak değerlendirilsin– dünyada benzerine kolay rastlanmayan bir ‘tezatlar’ tablosudur. Ülkemizde kadın rolleri, kadın-erkek eşitliği ve kadınların insan haklarına ilişkin gerçeklik, bir taraftan uluslararası standartlara oldukça uygun, hayli gelişmiş bir düzeye geldiğini gösterirken, öte yandan çağdaş uygar toplumlarda asla kabul edilemeyecek bazı ayrımcılık örneklerini ve hak ihlali niteliği taşıyan uygulamaları yaygın biçimde içermektedir.

Örneğin, ülkemiz üniversitelerinde her dört profesörden biri kadinken; yaklaşık her dört kadınıımızdan biri hâlâ okuma-yazma bilmemektedir. Benzer şekilde, hukuk, tıp, akademik kariyer gibi profesyonel mesleklerde çalışan kadınların oranı % 40’lara yaklaşırken, ülkede işgücüne katılan tüm kadınların % 39’u ‘ücretsiz aile işçisi’ konumundadır ve kentlerde çalışan kadın oranı (% 19,9) hiçbir Batı toplumu ile kıyaslanmayacak kadar düşüktür. Özellikle son yıllarda gerçekleşen yasal reformlarla kadın-erkek eşitliği ve kadının insan haklarının gelişimi konularında önemli adımlar atılmış; Türkiye yenden dünyada bu alanda oldukça olumlu bir yasal çerçeve sahibi ülkeler ara-

sında sayılabilir hale gelmiştir. Ancak konuya ilişkin tüm araştırmalar ülkemizde bu yasal düzenlemelerin gerçek yaşamda karşılığını bulamadığını; başta kadınlara karşı şiddet olmak üzere, istihdamdan siyasete birçok alanda gerçek kadın-erkek eşitliğinin sağlanmasından çok uzakta olduğumuzu göstermektedir. Cumhuriyet Türkiye’sinin kuruluşunda ve yakın geçmişte, kadın erkek eşitliği ve kadınların toplumsal konumuna ilişkin olarak, zaman zaman, çok ilerici ve uluslararası standartlara uygun, hatta onları aşan, düzenlemeler yapılmış olmasına karşın, ülkemizde erkek-egemen toplumsal yapının en ilkel bazı yansımalarının bu olumlu dönüşümlerden çok da etkilenmeksiniz, sür-git devam ettiği bilinen bir gerçektir. Bir başka deyişle kısaca ifade edecek olursak, Türkiye’de bugün hâlâ, kadın-erkek eşitliği ve kadınların insan hakları açısından, *de jure* ve *de facto* konumlar arasında çok büyük farklar vardır.

Bu “tezatlar tablosu”nun olumlu unsurlarını oluşturan gelişmelerin özü Cumhuriyet’in kuruluşuyla birlikte gerçekleşmiştir. Cumhuriyet’in getirdiği laik devlet ve onun hukuksal, bürokratik ve ideolojik yapılanması günümüz Türkiye’sinde kadınların insan haklarının gelişimi için temel taşlarını oluşturmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti, varlığının ilk yıllarından itibaren çağdaş anlamda kadın-erkek eşitliğine çok olumlu bir anlam yüklemiştir; hatta o dönemde birçok Batı ülkesine kıyasla çok daha radikal düzenlemeler ve uygulamalar gerçekleştirmiştir. Bu durumun en bilinen örneklerinden bir tanesi kadınların gerçek vatandaşlar olarak tanınmasında önemli bir adım olan kadınlara seçme ve seçilme hakkının Türkiye’de kadınlara hayli erken bir dönemde (1934) tanınmış olmasıdır. Ancak, kadın-erkek eşitliği alanında Cumhuriyet mirasının özü, kanımca, eşit vatandaşlık tanımı içerisinde kadınların yalnızca kamusal alanda eşitliği ilkesini değil, aynı zamanda özel alana yönelik eşitlik ve hak tanımlarının da yer almış olmasıdır. Cumhuriyet reformlarının çok eşliliği kaldırması ve evlilik kurumu bağlamında kadın-erkek eşitliğini öngörmesi, dönemin koşulları göz önüne alındığında, bu reformların ne denli radikal olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim, Cumhuriyet’in “çağdaş medeniyetler seviyesine çıkma” söylemi ve bu yönde benimsediği politikalar, Türkiye’de kadınların önemli bir kesiminin toplumdaki konumunu kökten değiştirmiş ve ülkemizde kadın-erkek eşitliği alanında çok ciddi bir sıçrama kaydedilmesinde etken olmuştur. Laik devlet yapısı ve Cumhuriyet’le benimsenen tekil hukuk sistemi, günümüze kadar gelen kadın-erkek eşitliğine yönelik olumlu yasal çerçeveyi mümkün kılmıştır.

Uluslararası deneyimin işaret ettiği bir gerçek, çoklu hukuk sistemlerinin uygulandığı toplumlarda şahıs hukuku ve özel alan ilişkilerinin (kadın hakları ve evlilik, boşanma, miras vb. konuların) daima dini hukuk ya da örf-adet hukukuna tabi olarak kaldığıdır. Bu durumlarda da kadın-erkek eşitliğinde yol alınmasının neredeyse imkânsız olduğu açıktır. Buna karşılık akılcı yaklaşım ve pozitif hukukun tek yasal düzenleme çerçevesi olduğu devletlerde, cinsiyet ayrımını gözetmeyen, eşitlikçi bir düzene yönelik adımların çok daha kolay atılabildiği malumdur. Nitekim, Türkiye’de durum böyle olmuştur.

Cumhuriyet reformları bir yandan kadınların kamu alanına açılmasının önündeki çok sayıda engeli ortadan kaldırırken, bir yandan da toplumda kadın-erkek eşitliği fikrine olumlu bir ideolojik anlam yüklemiş ve bu ideolojiyi benimseyen kadın ve erkek yeni kuşaklar ve kadrolar yaratmaya çalışmıştır.

Cumhuriyet’in kuruluşundan bu yana yaşanan toplumsal ve siyasal dönüşümler sonucu toplumsal yapının dengelerinde değişiklikler olmuş; Cumhuriyet mirasına sahip çıkan kesimlerin siyasal etkinliklerinde ve toplumsal alandaki görünürlüklerinde zaman zaman kaymalar, yerinden edilmeler ya da canlanmalar yaşanmıştır. Bürokrasi, entelektüel dünya ve bazı toplumsal hareketlerde varlıklarını sürdüren ilerici ve eşitlikçi kadrolar halen kadın-erkek eşitliği ve kadınların insan haklarının toplumsal ve siyasal alanın her noktasında gelişmesi ve yaygınlaşması için çaba vermektedirler. Nitekim, günümüz Türkiye’inde küçük ama sesini duyurabilen, ciddi siyasi potansiyeli olan bağımsız kadın hareketini de işte bu laik devlet geleneğinin sağladığı altyapı, yetiştirdiği aydın ve iyi eğitilmiş bir kadın kesiminin varlığı beslemektedir.

Son yıllarda, bağımsız kadın hareketi Türkiye’de kadınların insan haklarının gelişimine çok önemli katkılarda bulunmuş; özellikle toplumsal ve siyasal değişimlerin hız kazandığı dönemlerde kadınların sesini kamusal alanda duyurabilmiş; fırsatları gerekli ilerici açılımlar ve düzenlemeler sağlamaya yönelik olarak kullanabilmiştir. Örneğin, bu hareket insan hakları açısından önemli bir adım olan Avrupa Birliği entegrasyon sürecini, ülkemizde özellikle kadınların insan haklarının gelişimine katkı sağlayacak bir fırsat olarak değerlendirebilmiştir. Bağımsız kadın hareketi, Medeni Kanun’un değiştirilmesinde azımsanamayacak bir rol üstlenmiş, Anayasa ve diğer yasalarda yapılan olumlu değişiklikler üzerinde ve de özellikle (TCK Kadın Platformu olarak) Türk Ceza Kanunu’nun olumlu yönde değişmesinde çok etkili olmuştur.

Kadın-erkek eşitliği konusunda bugün ülkemizde uluslararası standartlara oldukça uygun olumlu bir yasal çerçevenin varlığı malumdur. Bu değerlendirmenin ölçütü yasalarımızın uluslararası standartlara, özellikle bu

standartların en kapsamlı olarak düzenlendiği ve diğer uluslararası metinler için de referans oluşturan B.M. Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi’ne (CEDAW) uygunluğudur.

CEDAW’da öngörülen temel ilkelere kadın haklarının “evrenselliği” ve bu hakların “birey olarak” her kadına tanınması gerekliliğidir. Diğer bir ifade ile CEDAW kadınların insan haklarının dünyanın her yerinde, her toplumda ve her kadın için aynı olduğunun ve toplumsal konum, medeni hal gibi değişkenlerden bağımsız olarak her kadın için aynı şekilde tanınması gereğinin özellikle altını çizmektedir. Kadınlara yönelik ayrımcılığın bütün toplumlar da var olduğu gerçeğinden hareket eden CEDAW, bu tür uygulamaların bütünüyle “ortadan kaldırılması” gereğinin koşulsuz olarak kabul edilmesini öngörür. CEDAW’a taraf olan devletler kadınların insan haklarının yaşama geçirilmesini engelleyen ya da geciktiren her türlü olumsuz toplumsal, ekonomik, politik veya kültürel koşul ve etkinin “yok edilmesi” gereğini kabul etmektedirler. Bu bağlamda, farklı kültürel anlayış ve uygulamaların kadınların evrensel insan haklarının gerçekleştirilmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması önünde engel oluşturması kabul edilemez. Kadınlara karşı ayrımcılık ve kadınların insan haklarının ihlali nitelikli hiçbir inanç, düzenleme veya uygulama “kültürel görecelik” diye ifade edilen anlayış doğrultusunda savunulamaz.

Öte yandan, kadınlara karşı ayrımcılığın yok edilmesi ve kadın-erkek eşitliğinin sağlanması ilkelerinin (yalnızca kamusal alanda değil) özel alanda da gerçekleştirilmesi, yani bu ilkelerin aile ve evlilik ilişkileri bağlamında da geçerli olması, CEDAW’da en geniş ifadesini bulan bir başka “olmazsa olmaz” uluslararası standarttır.

Günümüzde, Türkiye’de CEDAW’ın dayandığı temel ilkelere oldukça uygun olan bir yasal çerçeveden söz etmek mümkündür. Özellikle son yıllarda kadın hukuku konusunda çok ciddi ilerlemeler gerçekleşmiş, kadınların insan haklarının gelişimine yönelik olumlu yasal reformlar yapılmıştır. Bu reformların içinde en önemlisi, şüphesiz, Anayasa’nın 10. maddesinde yapılan değişikliktir (2004). Bu değişiklik, Anayasa’da eskiden beri var olan kadın-erkek eşitliği prensibine yeni ve önemli bir vurgu yapılmış; devlete kadın-erkek eşitliğini “yaşama geçirme” yükümlülüğü verilmiştir. Anayasasında böyle bir madde bulunan devlet sayısının iki elin parmaklarını geçmediği düşünülürse, Türkiye Cumhuriyeti’nin kadın-erkek eşitliğinin sağlanması konusunu çok ciddiye alan bir yaklaşım sergilediği düşünülebilir. Nitekim, yasalarımızda son on yılda yapılan değişikliklerin bütünü gözden geçirildiğinde, farklı alanlarda

hep daha eşitlikçi ve kadınların insan haklarının daha iyi korunmasını amaçlayan düzenlemelerin yapılmış olduğu görülmektedir. Örneğin, 1998’de yürürlüğe giren “Ailenin Korunmasına Dair Kanun” aile-içi şiddeti suç olarak tanımlamış ve o yıllarda dünyada ender ülkede görülen şekilde “üçüncü şahısların şikâyetine bağlı olarak ve re’sen kovuşturma yapılması” ve “şiddet uygulayanın evden uzaklaştırılması” gibi özünde kadınları koruyucu önlemlerin yasallaşmasını sağlamıştır. Yeni Medeni Kanun (2002) ise kadın-erkek eşitliğinin, kamusal alanda olduğu kadar özel alanda da, çağdaş uluslararası kıstaslara uygun biçimde tanımlanmasına yasal temel oluşturabilecek bir anlayış sergilemiştir. Bu kapsamda “aile reisliği” ve ona bağlı olarak eşler arası eşitsizlik içeren hükümlerin (ikametgâh seçimi, çocuklara ilişkin konularda son söz hakkı, vb.) Yeni Medeni Kanun’da yer almaması ve yasal mal rejiminin evlilik içinde edinilen malların boşanma durumunda eşit paylaşımı ilkesi doğrultusunda düzenlenmesi, eşler arası eşitliğe, kadının ev içi emeğinin değerini de teskil eden, yeni bir paradigma ile yaklaşıldığını göstermektedir. Daha sonraki yıllarda İş Kanunu’nda yapılan değişiklik (2003) ise iş yerinde cinsiyete dayalı ayrımcılığı yasaklamış ve “hamilelik ve doğum nedeniyle işten çıkarma” gibi çalışma yaşamında yaygın olan kadın hakları ihlallerini önleyici bazı düzenlemeler getirmiştir. Türk Ceza Kanunu’nun 2005’te değiştirilmesiyle cinsel suçların toplumsal düzen ve genel ahlâka karşı suçlar olmaktan çıkarılıp, kişiye karşı işlenen suçlar olarak kabul edilmesi de kadınlar açısından çok önemli farklar yaratacak bir bakış açısı değişikliğine işaret etmektedir. Yeni TCK’da “kız/kadın” ayırımının kaldırılması ve eski yasada yer yer kadınları, “birey” olarak değil de, “eş” ya da “aile üyesi” olarak gören yasal yaklaşımın bütünüyle terk edilmesi de çok önemli bir adım olmuştur.

Tüm bu düzenlemeler uluslararası hukukla uyumlu ve çağdaş uluslararası standartlara uygun değişikliklerdir. Ancak, Türkiye’de yasal reformlarla gelişen hukuki çerçevenin kadınların insan haklarının korunup, geliştirilmesi açısından mükemmel ya da eksiksiz sonuçlar yarattığı düşünülmemelidir. Tam da aksine, ülkemizde gerçekleşen ilerlemelerin adeta “alâmet-i farika” nitelikli ayırıcı özelliği, bunlarda hep eksik bir boyut olması ya da bunların güncel standartları tam yakalayamayan, hatta onlara açıkça ters düşen, bazı unsurlar içermesidir. Örneğin “Ailenin Korunmasına Dair Kanun”, adından da anlaşılacağı üzere, kadınların “birey” olarak değil, ailenin bir parçası olarak görüldüğünü ve aile-içi şiddetin kadınların insan haklarına yönelik olmaktan çok, ailenin bütünlüğünü zedeleyen bir suç olarak algılandığını biza-tihi ismi ile göstermektedir. Benzer şekilde, İş Kanunu’nda kadın-erkek eşitli-

ğini sağlayacak mekanizmalar yeterince ayrıntılandırılmamış; kadın-erkek eşitliği ilkesinin, çalışma yaşamında işe alım kadar önemli olan terfi ve çalışanlara meslek-içi eğitim imkânlarının sağlanması gibi konular yeterince yaygınlaştırılmamıştır. Medeni Kanun’da ise her ne kadar evlenme yaşının kadın ve erkekler için eşitlenmesi sağlanmış ve bu bağlamda uluslararası kıstasa uygun bir düzenleme getirilmişse de, bu sınırın 17 yaş olarak belirlenmiş olması ile çağdaş uluslararası standart olan 18 yaş sınırının altında kalınmıştır. On sekiz yaş altı evliliklerin Türkiye’nin taraf olduğu uluslararası sözleşmeler açısından ‘çocuk evliliği’ sayıldığı düşünülürse, Medeni Kanun’unuzun bu duruma cevaz verir olması ciddi bir sorundur. Benzer biçimde, yeni Türk Ceza Kanunu, Türkiye Cumhuriyeti’nin uluslararası ortamlarda kınanmasına ve suç olarak tanınmasına öncülük yaptığı “namus adına kadınlara karşı işlenen suçlar” kavramını benimsememiş, ‘töre cinayeti’ adı ile bütünüyle yerel bir anlayıştan hareket etmeyi yeğlemiştir.

Son on yılda kabul edilen birçok yasada bu tür örnekler görülmektedir. Ancak burada vurgulamak istediğim nokta, kadınların insan haklarının korunması açısından yürürlükteki yasalarımızda bulunan eksiklikler ya da bu yasalarda bulunan uluslararası standartlarla uyumsuz düzenlemelerin sayısı veya niteliği değildir. Zaten bu konularda çok sayıda uzman çalışması da vardır. Kanımca, burada üzerinde durulması gereken husus ülkemizde kadınların insan haklarının etkili biçimde korunması sürecinde yaşanan “toplumsal talep-siyasal irade-yasal sonuç” dinamiğinin niteliği ve etkisidir.

Son yıllarda kadın hakları açısından hayli kapsamlı bir hukuk reformu sürecinden geçen ülkemizde bu sürecin çıktısı olarak ortaya çıkan yeni yasa ve düzenlemelerin, yukarıda bazı örneklerini verdiğim, eksiklik ve tutarsızlıkları kanımca, yasa koyucunun bu değişikliklerin gereğine inanmış ve amaçlarını benimseyen kadrolardan oluşmaması ile açıklanabilir. Nitekim son yıllarda, özellikle kadın hareketinin sistematik girişimleri ve AB sürecinin yarattığı bariz dış taleple de beslenerek, kadınların insan hakları hukukunda ciddi sıçramalar yapılmasına rağmen bu dönüşüm sürecinde ve ortaya çıkan sonuçlarda yasa koyucunun ‘gönülsüzlüğü’ sık sık ortaya çıkmış; ‘siyasal irade’nin zayıflığı yapılanların tam hedefe ulaşmasının önünde engel oluşturmuş; erkek egemen yapının, kültür ve inanç gibi ‘dokunulmazlar’la meşrulaştırılan söylemi, özellikle siyasal arenada, kadınların insan haklarının korunması yönünde atılabilecek adımları sınırlamıştır.

Ülkemizde, hukuki düzlemde kadın-erkek eşitliği konusundaki en önemli eksikliklerden birisi de kadınların siyasal etkenliklerini artıracak ve si-

yasal alana katılımını teşvik edecek yasal düzenlemelerin olmamasıdır. Bugün Türkiye, parlamentosunda kadın temsilinin % 9 olduğu ve karar verici komuda olan üst düzey kadın yöneticilerin % 5'i geçmediği bir ülkedir. Yerel yönetimlerde ise % 1 civarında seyreden bir kadın oranı olduğu düşünüldüğünde, kadınların siyasete katılım oranlarının artırılması için hukuki önlemlere de ihtiyaç olduğu ortadadır. Uluslararası deneyim, siyasette kadın katılımını artırmak için “kota”, “fermuar sistemi”, “özel takvimler” gibi “geçici özel önlemler” alınmasının yarar ve gereğine açıkça işaret etmektedir. Yalnızca siyaset alanı için değil, bürokrasi için de gerekli olan “geçici özel önlemler” ve kadınlara “olumlu ayrımcılık” sağlayabilecek her türlü mekanizmayı kuracak yasal düzenlemelere de gerek vardır. Anayasa'nın 10. maddesinde devlete verilen “kadın-erkek eşitliğini yaşama geçirme” sorumluluğu da maalesef bu konudaki siyasi irade yokluğu nedeniyle ülkemizde yasalarda karşılığını bulabilmiş değildir. Anayasaların doğrudan uygulanabilirliğinin zor olması nedeniyle yasalarda “geçici özel önlemler” yer almadığı sürece, ülkemizde yakın gelecekte karar alıcı konumlarda kadın-erkek eşitliğinin sağlanması zor görünmektedir.

Günümüz Türkiye'sinde geleneksel ataerkil kültürel değerlerden kaynaklanan cinsiyetçi yargılar kamusal ve özel alandaki etkilerini sürdürmektedir. Nitekim, kadınların kendilerine tanınan yasal haklar ve mevcut hizmetlere erişimlerinde ekonomik koşullardan doğan donanım eksiklikleri kadar ayrımcı gelenek ve pratikler engeller getirmektedir. Örneğin, Türkiye'de çok düşük olan kadınların kentsel iş gücüne katılım oranı (% 19,9) kadınların eğitimsizliği yanında onların ev dışında çalışmasını engelleyen tutucu ataerkil zihniyetin de sonucudur. Kadınların aile-içi şiddete maruz kalmasında ise en belirgin nedenin toplumda yaygın kabul gören erkeklerin üstünlüğüne dayalı bir iktidar yapısının varlığı olduğu bilinmektedir. Ülkemizde bu yapının en yalın ve müdahalesiz olarak yansıdığı bölge ve ortamlarda bir yandan kadına karşı şiddet oranlarının yükseldiği, öte yandan şiddet türlerinin çeşitlendiği ve bazen de töre cinayeti gibi şiddetin en vahim ve aşırı örneklerinin ortaya çıktığı gerçektir. Biliyoruz ki ülkemizde bölgesel farklar, kırsal/kent farklılıkları ya da aynı kentin barındırdığı farklı toplumsal sınıfların kadınları arasındaki ekonomik ve sosyal uçurumlar bu kadınlara ataerkil zihniyetin farklı etkilerini yaşatmaktadır.

Türkiye'de kadınların toplumsal konumu, kadın-erkek eşitliği ve kadınların insan haklarında mevcut durum ve son dönemdeki gelişmeleri eleştirel bir bakış açısı ile değerlendirmeye çalıştım. Kanımca, ulusal politikaları-

mız açısından ciddi bir öncelik, bu resmin içerdiği cinsiyetçi yapıların ve uygulamaların ortadan kaldırılması, her alanda kadın-erkek eşitliğini gerçekleştirmeye ve kadınların insan haklarını kamusal ve özel alanda yaygınlaştırmaya yönelik önlemlerin belirlenip uygulamaya konulması olmalıdır. Çağdaş uluslararası standartlara uygun hedef ve ölçütlerin benimsenerek uygulamaya konulması, Türkiye’de kadınların durumunu iyileştirici ve toplumsal cinsiyet eşitliğini geliştirici politikalarının başarısı için mutlak bir gerektir. Ekonomik gelişmişlik düzeyi, demokrasi ilkeleri çerçevesinde oluşmuş siyasi kurumları, laik devlet ve pozitif hukuk geleneğinin sağladığı yasal altyapı ile çağdaş toplumsal cinsiyet eşitliği standartlarını yakalamak, Türkiye için, birçok ülkeden daha fazla mümkündür. Bu amaca yönelik olarak mevcut olumsuzlukların giderilmesi ve yeni olanakların hayata geçirilmesi her şeyden önce, cinsiyet ayrımcılığı içeren ataerkil değer yargıları ve uygulamaların süratle yok edildiği bir kültürel dönüşüm gerektirmektedir. Böyle bir dönüşüm için siyasi irade mutlaka gerekli, ancak tek başına yeterli bir güç değildir. Örneğin, CEDAW çerçevesinde belirlenen çağdaş uluslararası standartların ülkemiz kadınlarının gerçekten kullanabildikleri hakları tanımlar hale gelmesi, toplumumuzda çağdaş cinsiyet eşitliği ilkelerinin yerleşmesinde siyasal kurumlar kadar sivil toplum ve yargı sisteminin denetim ve katkısı önemlidir.

Kadın hareketi bağlamında örgütlenen kadın kuruluşları, barolar, meslek odaları, toplumsal cinsiyet eşitliği için hareket eden platform ve oluşumlar gibi sivil toplum kuruluşlarının katkısı olmadan kadınların insan hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği alanındaki uluslararası standartların toplumun “kamusal bilincine” taşınması mümkün değildir. Bu tür değerlerin toplumlarda yaygınlaşması hep ciddi, uzun vadeli ve sürdürülebilir mücadelelerle gerçekleşmiştir.

Bu noktada yargı sistemi ve mensuplarının (hakim, savcı ve avukatların) öngörülen uluslararası standartlar (örneğin, CEDAW) konusunda bilgili olmaları; yasal kural ve süreçleri bu tür uluslararası standartlar ışığında yorumlayıp uygulamaları “olmazsa olmaz” bir gerekliliktir. Ülkemizde de son yıllarda büyük bir dönüşüm geçirmekte olan kadınların insan haklarına ilişkin yasal düzenlemelerin, bu düzenlemeleri fiilen uygulama durumunda olanlarca iyi anlaşılması ve benimsenmesi, bu yasaların “gerçek kadınların gerçek yaşamları”nı etkilemesi için şarttır.

İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi’nin, yargı mensupları ve sivil toplum kuruluşları temsilcilerinin eğitimini içeren projesi işte böyle bir ihtiyacı karşılamaya yöneliktir. İsveç

Lund Üniversitesi'ne bağlı *Raoul Wallenberg Institute of Human Rights and Humanitarian Law* ile işbirliği içinde *Swedish International Development Agency* desteğiyle geręekleşen “Türkiye’de Kadınların İnsan Haklarına Saygının Güçlendirilmesi” projesi kapsamında, kadınların insan haklarına ilişkin uluslararası standartların iç hukuk uygulamalarına daha iyi yansması amaçlanmış; kadınların insan haklarına yönelik ihlalleri önlemek üzere oluşturulan uluslararası mekanizmaların ülkemizde de tanıtılıp, etkili bir şekilde kullanılmasının teşviki hedeflenmiştir.

Bu proje kapsamında yürütölen çalışmalar ve eğitim programları söz konusu standart ve mekanizmaların Türkiye’de sivil topluma ve hukuk uygulamalarına mal olması açısından örnek ve öncü çalışmalardır. İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi ve *Raoul Wallenberg Institute of Human Rights and Humanitarian Law*’ı bu çalışmalarından ötürü kutluyor, bu alandaki yararlı çabalarının devamını diliyorum.

Kadınların İnsan Haklarının Uluslararası Düzeyde Korunması

DOÇ. DR. BERTİL EMRAH ODER*

GİRİŞ

Kadınların insan haklarının uluslararası düzeyde korunmasına ilişkin bu çalışma, konunun hem içerik hem de biçim yönünden birbirinden farklı ve oldukça zengin hukuksal birikimini bir araya getirmektedir. Çalışmada, söz konusu birikimin (1) sözleşme, bildiri, genel yorum, tavsiye kararı, rapor, sonuç gözlemi gibi belgeleri; (2) uluslararası içtihadın önde gelen örnekleri, gözden geçirilerek derlenmiştir.¹ Ancak derleme çalışmasında izlenen yöntem ve derlemenin içeriği hakkında, kullanım kolaylığı bakımından birkaç noktayı özellikle vurgulamak zorunludur. Öncelikle derlemenin yöntemi, kronolojik ya da hukuksal işlemlerin türlerine göre sıralama değildir. Kadınların insan haklarına ilişkin belgeler, konularına göre sınıflandırılarak ayrı başlıklar halinde düzenlenmiştir. Konusal tercih, belgelerin işlevsel biçimde kullanımına daha uygun düşeceği kanısıyla yapılmıştır. Böylelikle okuyucular eğitim, sağlık, özel yaşam gibi özgül hak kategorileri ya da şiddet veya ayrımcılık yasağının kapsamı gibi başlıklar altında arama yaparak, ilgilendikleri konuya ilişkin belgelere daha kolay ulaşabilme fırsatına sahip olmaktadır. İchtihat örneklerinde, içtihadı yaratan kurumsal mekanizmalar esas alınmaktadır. İchtihat, hem Birleşmiş Milletler hem de bölgesel düzeydeki koruma mekanizmalarından

(*) Koç Üniversitesi, Hukuk Fakültesi.

1 Bu derlemede yer almayan Pekin+5 belgeleri için bkz. Pekin + 5 Siyasi Deklarasyonu ve Sonuç Belgesi, Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu, T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Kadın Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, 2. baskı, Ankara, Mart 2003.

karar örneklerini kapsamaktadır. Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi (CEDAW Komitesi), İnsan Hakları Komitesi, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi, Amerikan Devletleri İnsan Hakları Komisyonu ve Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin önde gelen kararları çevrilerek bir içtihat seçkisi oluşturulmuştur. Derlemeye esas olan proje çalışmasının yürütüldüğü 2006-2009 yılları arasında, bu alandaki içtihadın gelişmesi karşısında, karar seçkinde yer alan örneklerin sınırlı kaldığı da bir gerçektir. Ancak mali ve teknik imkânların yeterliliği ölçüsü, sınır koymayı zorunlu kılmıştır.

Aşağıdaki gözlemler, derlemedeki sınıflandırmayı dikkate alarak, uluslararası belgeler ile içtihadın içeriğine ve vurguladığı önceliklere dikkat çekecektir. Böylelikle, derleme kapsamında yer alan çok sayıdaki belgenin koruduğu temel değerler ve ana yönelimler daha somut biçimde görülebilir. Özellikle uluslararası belgelerin yoğunluk ve uzunluğu dikkate alındığında, bunların etkili kullanımı için ön açıklamaların yapılması uygun olacaktır. İchtihat bakımından, konusal bir ayırım yapılmadığı için, karar içeriklerinin tanımına yönelik kolaylaştırıcı bir metnin varlığı da önem kazanmaktadır. İchtihadın önemli unsurlarına ayrı bir başlık halinde değil, konusal başlıklar altında değinilecektir.

Temel Belgeler ve Ayrımcılık Yasağının Kapsamı

Kadınların insan haklarının uluslararası düzeyde korunmasına ilişkin belgeler arasında, ayrımcılık sorununu özgül biçimde ele alan temel sözleşme Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'dir (CEDAW). Aynı konudaki Bildiri; Sözleşme'nin etkili biçimde uygulanmasına hizmet edecek olan başvuru yollarını düzenleyen İhtiyari Protokol; Sözleşme hükümlerinin yorumlanmasına ışık tutacak olan maddi hükümlere ilişkin açıklamalar ve CEDAW Komitesi'nin 25 No'lu Genel Tavsiyesi de temel nitelikli belgeler arasında özellikle anılmalıdır. Sözleşme bakımından şu üç noktanın özellikle vurgulanması gerekir:

(1) **Ayrımcılık tanımı:** Sözleşme, kadınlara karşı ayrımcılığı, "hak" üzerinden tanımlamaktadır. Ayrımcılık yasağı medeni, siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel ve diğer alanlardaki her türlü hak kategorisine yönelik "tanıma, kullandırtma, yararlandırma, bunları engellememe, ortadan kaldırmama ve bunu amaçlamama"yı zorunlu kıldığı gibi, "cinsiyete bağlı olarak yapılan herhangi bir ayırım, mahrumiyet ve kısıtlama"yı dışlar. Bu çerçevede, ayrımcılık yasağının Sözleşme bağlamında geniş ve kuşatıcı biçimde tanımlandığı dikkat çekmektedir. Yasak kapsamına giren işlem ve eylemlerde ayrımcılık

kastı aranmaz, ancak cinsiyet temelli farklılaştırmanın sonuçlarına bakılarak, bunların ayrımcılık yaratması dikkate alınır. Ayrımcılık yasağı bağlamında şiddet açıkça anılmamakla birlikte, yasağın içkin bir unsuru olarak CEDAW Komitesi tarafından 19 No’lu Genel Tavsiye’ye konu olmuştur.² Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı’na Ek Afrika Kadın Hakları Protokolü ise “kadınlara yönelik ayrımcılık” ile “kadınlara yönelik şiddet”i ayrı ayrı tanımlamaktadır. Protokol’ün ayrımcılık tanımı, Sözleşme ile kesişmektedir: “cinsiyet temeline dayanan ve hedefleri ya da etkileri, medeni halleri ne olursa olsun kadınların yaşamın tüm alanlarında sahip oldukları insan hakları ve temel özgürlüklerinin tanınması, kullanılması ya da bunlardan faydalanılmasını tehlikeye atan veya yok eden her türlü ayırım, mahrumiyet veya kısıtlama ya da her türlü farklı muamele.”³

(2) **Eşitlik ve toplumsal-kültürel kalıpların değiştirilmesi:** Sözleşme’nin 4/1. maddesi, “hukuksal eşitlik” ile yetinmemekte, “eylemli eşitliği” yaşama geçirmek için Taraf Devletlerin alması gereken “geçici ve özel önlemler”i vurgulamaktadır.⁴ Bu önlemlerdeki “eylemli eşitlik”, ayrımcılıktan arınmış ve haklardan yararlanmada insan onuruna uygun bir standardın oluşturulmasını sağlamaya hizmet eden “genel koşullar”ın yaratılmasından fazlasını ifade eder. Başka bir anlatımla, CEDAW Komitesi’nin maddi eşitlik olarak da kavramsallaştırdığı eylemli eşitlik, salt fırsat eşitliğini değil, sonuç eşitliğini de kapsamak zorundadır. Sözleşme’nin “eylemli eşitlik” karşısındaki tavrı, kadın ve erkeğe yüklenen toplumsal-kültürel rol kalıplarına ilişkin bilinçli bir yaklaşımın yansımasıdır. Sözleşme’nin 5. maddesinde toplumsal cinsiyete bağlı sosyal ve kültürel davranış kalıplarını değiştirmek, bu nedenle temel bir önceliktir. Söz konusu kalıpların değiştirilmesi, “her iki cinsiyetten birinin aşağılığı veya üstünlüğü fikrine veya kadın ile erkeğin kalıplaşmış rollerine dayalı önyargıların, geleneksel ve diğer bütün uygulamaların ortadan kaldırılması” amacına hizmet etmelidir. Toplumsal-kültürel kalıpları değiştirme, genel bir yükümlülük olmanın yanında, eğitim bakımından özel bir ödev olarak da vurgulanmaktadır (Sözleşme, madde 10/c).

2 Ayrıca karşı. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi’nin 16 No’lu Genel Yorumu, paragraf 27.

3 Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı’na Ek Afrika Kadın Hakları Protokolü, madde 1/f.

4 Burada “özel” olma, kişi grubunun özel olması değil, izlenecek hedefin özel olarak belirtilmesi anlamında kullanılmaktadır. Geçicilik, her önlemin doğasına ve işlevine uygun biçimde özgül olarak belirlenmelidir. “Önlemler” ise eylem programları, kaynak özgüleme, öncelikli hak, süre temelli sayısal hedefler ve kotalar koyma gibi yasama ve yürütmeye ilişkin, idari ve başka düzenleyici işlemleri, politikaları ve uygulamaları kapsamaktadır. CEDAW Komitesi’nin 25 No’lu Genel Tavsiyesi, paragraf 21-22.

Sözleşme'nin eylemli eşitliği yaşama geçirecek geçici ve özel önlemlere ilişkin 4/1. maddesi ile toplumsal cinsiyete bağlı kalıpların değişimini öngören 5. maddesi birlikte okunduğunda, 4. madde “korumacı önlemler” adıyla kadınların toplumsal, kamusal ve aile yaşamlarında ikincil, edilgen ve bağımlı konumlarının sürdürülmesi ya da pekiştirilmesi anlamında yorumlanamaz. CEDAW Komitesi, kadınların biyolojik nedenlere bağlı gereksinimlerinin, “egemen toplumsal cinsiyet ideolojisi veya toplumsal ve kültürel yapılar ile kurumlarda uygulanan ayrımcılığın dışavurumundan kaynaklanan diğer gereksinimler”den farklı olduğunu vurgulamaktadır.⁵ Sözleşme'nin 4/2. maddesi biyolojik temelli bir ayrım olan “annelik”ten kaynaklanabilecek ayrımları, ayrımcılık kapsamına sokmaz. Ancak bu, kadının salt annelik rolüyle tanımlanması anlamına da gelmemektedir. Sözleşme'nin 5/2. maddesi, anneliğin kadının ödevi değil, “toplumsal bir görev” olarak anlaşılmasını ve çocuklar konusunda kadın ve erkeğin ortak sorumluluğunu benimsemektedir. Öte yandan, çalışma yaşamında sağlığın ve doğurganlığın korunması ve hamilelik süresince zararlı olduğu kanıtlanan işlerde kadınlara özel korumanın sağlanması gibi, çalışma hakkına ilişkin koruyucu hukuksal düzenlemeler bakımından bile, bunların mutlak ve değişmez olmadığı da vurgulanmaktadır. Bu tür hukuksal işlemler, bilimsel ve teknik bilgiler ışığında dönemsel olarak gözden geçirilip yenilecek ve gerekirse ilga edilecektir (Sözleşme, madde 11/3). Böylece korumacılığın, –örtülü ayrımcılık yaratacak biçiminde– kadınları çalışma yaşamından yalıtmasına karşı koyulmaktadır.

(3) **Özgül gruplar ve konular:** Sözleşme hak temelli eşitlik anlayışına dayanmakla birlikte, kadınların tek ve soyut bir grup olarak tanımlanmasındaki yetersizliğin farkındadır. Bu nedenle, Sözleşme'de “kırsal kesimde yaşayan kadınlar”ın özel olarak düzenlendiğine dikkat çekmek gerekir. CEDAW Komitesi'nin Taraf Devletlere ilişkin raporlarında da, farklı kadın gruplarının ayrıca ve özel olarak ele alındığı görülebilir. Komite'nin Türkiye'ye ilişkin sonuç gözlemlerinde “anadili Türkçe olmayan kadınlar”, “sığınmacı kadınlar” ya da “kadın ticareti mağduru kadın ve genç kızlar” gibi özellikle anılan kadın grupları görülebilir. Bu tür gruplar, özgül sorunları ya da ayrımcılık bakımından daha savunmasız konumda bulunmaları nedeniyle ayrıca ele alınmaktadır.⁶ Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Şiddet, Sebepleri ve Sonuçları Özel Raportörü *Yakın Ertürk*'ün Türkiye Ziyaretine İlişkin Rapo-

5 CEDAW Komitesi'nin 25 No'lu Genel Tavsiyesi, paragraf 11.

6 “Evde çalışan kadınlar” ve “köylü kadınlar” gibi özgül gruplara ilişkin vurgular için ayrıca karşı Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin 16 No'lu Genel Yorumu, paragraf 25.

ru'nda yer alan "Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki kadın intiharları" da, kadının insan hakları konusundaki özgül sorunların ayrıca ele alınması konusundaki yaklaşıma bir örnek oluşturmaktadır.⁷

Ayrımcılık yasağı bakımından, cinsiyete dayalı ayrımcılığın önlenmesine ilişkin birden çok hüküm içeren diğer bir uluslararası sözleşme Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'dir. Sözleşme'nin 3. maddesi, özgül olarak kadın ve erkeklerin "Sözleşme'de yer alan medeni ve siyasi haklardan eşit biçimde yararlanması" konusunda Taraf Devletlere ödev yüklemektedir. Bunun yanında, bir ayrımcılık türü olarak cinsiyete dayalı ayrımcılığın yasaklanmasına ilişkin farklı nitelikte düzenlemeler 2. (ayrımcılık yapmaksızın Sözleşme'de tanınan hakları sağlamak), 4. (olağanüstü durumlarda Sözleşme'deki haklar askıya alınırken ayrımcılık yasağının ihlal edilememesi), 24. (çocuğa ilişkin koruyucu önlemlerde ayrımcılık yasağı) ve 26. (kanun önünde eşitlik) maddelerde yer almaktadır. İnsan Hakları Komitesi'nin 4 No'lu Genel Yorumu, Sözleşme'nin 3. maddesinde oldukça kısa ve yalın biçimde düzenlenmiş olan kadın-erkek eşitliğine ilişkin yükümlülüğü, özellikle 2 ve 26. maddedeki eşit hak kullanımı ve kanun önünde eşitlik ilkesi ile birlikte ele alarak, eylemli eşitliği sağlamaya yönelik ve Türkiye'de çoğunlukla "pozitif ayrımcılık" olarak anılan önlemleri kapsayacak biçimde yorumlamaktadır.⁸ Benzer biçimde, ayrımcılığı yaratan ve besleyen koşulların ortadan kaldırılmasına yönelik "öncelikli muamele içeren önlemler" in belirli bir süre için uygulanması, İnsan Hakları Komitesi'nin 18 No'lu Genel Yorumu'nda da yer almaktadır.⁹ Ancak, bu uygulamanın haklı görülebilmesi, süregelen ayrımcılığın önlenmesi için böyle bir öncelikli muamelenin gerçekten "gerekli" olması koşuluna bağlanmıştır. Ölçülülük ilkesinin bir alt unsuru olarak "gereklilik", her devlet için önlemi yaratan özgül koşullar çerçevesinde ayrı ayrı belirlenebilir. Komite, her farklı muamelelerin bir ayrımcılık hali oluşturmadığını; farklı muamelelerin dayandığı ölçütler "makul, nesnel olduğu" ve "ulaşılacak istenen sonuç Sözleşme çerçevesinde

7 Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Şiddet, Sebepleri ve Sonuçları Özel Raportörü *Yakın Ertürk*'ün Türkiye Ziyaretine İlişkin Raporu, paragraf 74.

8 İnsan Hakları Komitesi'nin 4 No'lu Genel Yorumu, paragraf 2. Bu noktada belgeler, öğreti ve devletlerin uygulamada kullandıkları adlandırmalar ve araçlar açısından birliğin değil, çeşitliliğin olduğu vurgulanmalıdır: "olumlayıcı eylem" ("*affirmative action*"); "olumlu/pozitif eylem" ("*positive action*"); "pozitif/olumlu ayrımcılık" ("*positive discrimination*"); "tersine ayrımcılık" ("*reversed discrimination*") gibi. CEDAW Komitesi'nin 25 No'lu Genel Tavsiyesi'nin 4 numaralı son notunda bu duruma dikkat çekilirken, kimi yorumcuların pozitif/olumlu ayrımcılık ya da tersine ayrımcılık gibi terimlerin uygun olmadığına ilişkin görüşlerine değinilmiştir.

9 İnsan Hakları Komitesi'nin 18 No'lu Genel Yorumu, paragraf 10.

meşru olduğu” sürece ayrımcılığın oluşmayacağını da vurgulamaktadır.¹⁰ Bununla birlikte, bir noktayı ayrıca belirtmek zorunludur: Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi’nden farklı olarak cinsiyete dayalı ayrımcılık tanımını yapmamaktadır. Ancak İnsan Hakları Komitesi, Sözleşme’deki “ayrımcılığı”, cinsiyet dışındaki ayrımcılık nedenlerini de kapsamak üzere, benzer bir içerikle tanımlamaktadır. Buna göre ayırma, dışlama, kısıtlama veya ırk, renk, cinsiyet, dil, din, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğum, siyasi veya diğer görüşlere dayalı olarak gerçekleştirilen ve bütün hak ve özgürlüklerin herkes tarafından tanınmasını ve kullanılmasını engelleyecek veya tanınmasını ve kullanılmasını sınırlandıracak ayrımcılık yasaktır. Kadın-erkek eşitliği bakımından, uygulamacıların başvurabilecekleri özel nitelikteki genel yorum, Komite’nin 28 No’lu Genel Yorumu’dur. 28 No’lu Genel Yorum kadınların medeni ve siyasi haklarından yararlanmaması sonucu doğuran hukuksal, siyasal, toplumsal ve kültürel farklı etkenleri kapsamlı ve konusal biçimde değerlendirmektedir. Böylece, toplumsal cinsiyete bağlı kalıpların değişmesi ile eşitliğin sağlanması arasındaki ilişkiyi somutlaştırmaktadır. Burada, kadınlara yönelik ayrımcılığın diğer ayrımcılık biçimleri arasında erimesini ya da sıradanlaşmasını önleme çabası göze çarpmaktadır.¹¹

Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi’nin 3. maddesinde yer alan Taraf Devletlerin “Sözleşme’de belirtilen bütün ekonomik, sosyal ve kültürel hakları kullanmada kadınlarla erkeklere eşit hak sağlama yükümlülüğü” de, yukarıda anılan sözleşmelere koşut bir anlayışla yorumlanmaktadır. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi’nin 16 No’lu Genel Yorumu, özellikle “maddi eşitlik” olarak algıladığı eylemli eşitliğin tanımı ve toplumsal-kültürel kalıpların ayrımcılıkla yakın ilişkisi bakımından açık bir tutum içindedir.¹² Ekonomik, sosyal ve kültür temelli cinsiyete dayalı varsayımlar, beklentiler ve rol kalıpları, kadın-erkek eşitliğinin önünde engel olarak kabul edilmiştir. Komite, bu nedenle hukuksal önlemler ile politikaların erkek ve kadına karşı yansızlığını (şekli [biçimsel] eşitlik) ye-

¹⁰ İnsan Hakları Komitesi’nin 18 No’lu Genel Yorumu, paragraf 13; İnsan Hakları Komitesi’nin 28 No’lu Genel Yorumu, paragraf 3 ve 29.

¹¹ Komite, kadınlara karşı ayrımcılığın, genellikle ırk, renk, dil, din, siyasal ya da başka fikir, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğum ya da başka bir statü bakımından gözetilen ayrımcılıkla beraber değerlendirildiğine dikkat çekmektedir. Taraf Devletler, kadınları özellikle etkileyen diğer alanlardaki ayrımcılığa da değinmeli ve ayrımcılığın etkilerini ortadan kaldıracak tedbirlere ilişkin bilgiler vermelidir, bkz. İnsan Hakları Komitesi’nin 28 No’lu Genel Yorumu, paragraf 30.

¹² Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi’nin 16 No’lu Genel Yorumu, paragraf 5 / 7-8 / 14.

terli görmez. Hukuksal önlemler, uygulamalar ve politikalar aracılığı ile “belirli grupların dezavantajlı konumunun devam ettirilmemesi ve bu konumun etkilerinin azaltılması” sağlanmalıdır. Aksi takdirde, maddi eşitlik sağlanamaz. Burada maddi eşitlik aslında, kadınlar aleyhine gelişmiş toplumsal gerçeği değiştirmeyi hedefler. Özellikle kadınların maruz kaldığı ekonomik, sosyal ve kültürel eşitsizlikleri dikkate almayan ya da erkekler ve kadınlar arasındaki eşitsizliği görmezden gelen yaklaşımın ortadan kaldırılmasını amaçlar. Maddi eşitliğin esas alınması, Taraf Devletlerin kadın-erkek eşitliği alanındaki yükümlülüklerinin sınıflandırılma biçimine de etki etmektedir. Genel Yorum bu alandaki yükümlülükleri, üç kümede toplamaktadır:¹³

(1) Ekonomik, sosyal ve kültürel hakların kadın ve erkeklere eşit şekilde tanınmaması sonucunu doğuracak doğrudan veya dolaylı ayrımcılık içeren eylemlerden kaçınmayı gerektiren “saygı duyma yükümlülüğü”.

(2) Doğrudan cinsiyetlerden birine üstünlük tanınması veya diğerinin aşağılanması sonucunu doğuracak her türlü önyargının, geleneksel uygulamaların, erkek ve kadınlar için uygun görülen kalıplaşmış rollerin ortadan kaldırılmasını içeren “koruma yükümlülüğü”. Bu yükümlülük, üçüncü kişilerin hakka doğrudan veya dolaylı müdahalesinin engellenmesini de içerecek biçimde anlaşılmaktadır.

(3) Hakları “yerine getirme yükümlülüğü”. Bu yükümlülük, etkili bir hak kullanımı için yargısal ve idari başvurular, her türlü eski hale iade, rehabilitasyon, kadınların haklardan eşit olarak faydalanmasını hızlandıran geçici özel önlemler, kaynak dağılımında cinsiyet etkeninin dikkate alınması, bilinçlendirme, eşit temsil, eşitlik programlarını denetim mekanizmaları gibi bir dizi örnekle de somutlaştırılmaktadır.

Komite, şekli (biçimsel) eşitlik-maddi eşitlik ayrımının ardından, hem Avrupa Birliği Hukuku’nda hem de İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi içtihadında yer alan doğrudan ve dolaylı ayrımcılık ikiliğini de kullanmaktadır. Doğrudan ayrımcılık, davranış farklılığının doğrudan ve açıkça sadece cinsiyete ve erkek veya kadınların özelliklerine dayandığı, nesnel nedenlerle açıklanamayan durumlara özgüdür. Bu tür ayrımcılık, daha kolay ayırt edilebilir. Dolaylı ayrımcılık ise görünüşte nesnel olan bir işlem, ölçüt ya da uygulamanın, sonuçta kadınlar aleyhine ayrımcı bir durum yaratmasıdır. Dolaylı ayrımcılık ile maddi eşitliğin sağlanması arasında tersine bir orantı olduğu ileri sürülebilir. Kadınlar aleyhine gelişmiş toplumsal, hukuksal, siyasal ve kültü-

¹³ Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi’nin 16 No’lu Genel Yorumu, paragraf 18-21.

rel gerçeklik değiştiği ve maddi eşitlik sağlandığı ölçüde, dolaylı ayrımcılık da bir sonuç olarak gerileyebilir.

Avrupa Birliği bakımından dolaylı ve doğrudan ayrımcılık kavramları, 76/207 sayılı İşe Giriş, Mesleki Eğitim ve Yükselme ve Çalışma Koşulları Bakımından Kadın ve Erkeklere Eşit Davranma İlkesinin Uygulanması Hakkında Yönerge'nin 2. maddesinde yer almaktadır.¹⁴ 2. maddeye göre doğrudan ayrımcılık, karşılaştırılabilir durumdaki iki kişiden birinin, cinsiyete dayalı olarak, diğerinden daha az gözetilmesi, gözetilmiş olması ya da gözetilecek olmasıdır. Dolaylı ayrımcılık, görünüşte yansız olan bir hüküm, ölçüt ya da uygulamanın bir cinsiyetteki kişileri diğer cinsiyettekilere oranla özellikle dezavantajlı konuma düşürmesidir. Söz konusu hüküm, ölçüt ya da uygulama meşru bir amaçla nesnel olarak haklı kılınabiliyorsa ve bu amacı yerine getiren araçlar uygun ve gerekli ise ("ölçülülük ilkesi") dolaylı ayrımcılık hukuka uygun kabul edilebilir. Doğrudan-dolaylı ayrımcılık ikiliğinde, daha kolay saptanabilen ve mutlak biçimde yasaklanan doğrudan ayrımcılıktır. Dolaylı ayrımcılık saptanması daha güç ve göreceli bir ayrımcılık türü olarak belirmektedir. Avrupa içtihadında, hamilelik nedeniyle işe almama gibi doğrudan cinsiyete bağlı uygulamalar, doğrudan ayrımcılık kapsamında görülmektedir. Dolaylı ayrımcılık konusu ise daha derin araştırma ve çözümleme gerektiren davalara konu olmuştur. Bu konuda yerleşik içtihattan iki temel örnek verilebilir. (1) İlk örnek, *Bilka-Kaufhaus* kararıdır.¹⁵ Erkeklere oranla çok daha az sayıda kadın işçinin tam zamanlı işçi statüsünde çalıştığı ve kadınların yarı zamanlı statüde yoğunlaştığı *Bilka-Kaufhaus* Anonim Şirketi, tam zamanlı çalışmayı özendirme gerekçesiyle, yarı zamanlı işçileri işyeri emeklilik sigortası sisteminden çıkarmayı kararlaştırır. Bu tercih, çalışmanın tam zamanlı olmasını özendirerek şirketin verimliliğini artırma gibi bir ekonomik gerekçe ile açıklanmaktadır. Dolayısıyla, davalı şirket *Bilka-Kaufhaus* uygulamanın cinsiyet dışı nedenlere dayandığını savunmaktadır. Kararda, Avrupa Birliği Mahkemesi, ulusal mahkemenin değerlendirmesine esas olacak ilkenin "ölçülülük ilkesi" olduğunu vurgulamıştır. Buna göre, ulusal mahkeme (a) işletmenin ileri sürdüğü gerekçelerin işletmenin gerçek gereksinimlerine karşılık gelip gelmediğini; (b) öngörülen amacı gerçekleştirmek için uygun ve gerekli olup olmadığını araştırmak zorundadır. Bir uygulamadan, sayısal olarak erkeklere oranla daha çok kadının etkilenmesi, Topluluk hukukuna aykırılığı

¹⁴ ATRG 1976, L 39/40, Doc. Ref. 31976L0207; son değişiklik için bkz. 2002/73 sayılı Yönerge, ATRG 2002, L 269/15.

¹⁵ C-170/84 *Bilka-Kaufhaus GmBH / Karin Weber von Hartz* [ATKD 1986 (1607 vd.)].

saptamada, tek başına yeterli bir olgu olarak görülmemiştir.¹⁶ (2) Daha yakın tarihli ve farklı bir örnek *Hilde Schönheit* kararında bulunabilir.¹⁷ Bu kararın konusu, yaşamlarının bir dönemi yarı zamanlı olarak çalışmış kamu görevlilerinin emeklilik maaşlarında indirim yapılmasına ilişkin uygulamanın, olguda kadın memurları etkilemesidir. Mahkeme, konuya ilişkin istatistiklere dayanılarak söz konusu uygulamadan ciddi anlamda daha çok kadınların etkilendiğinin saptanması durumunda, bunun dava sonucu açısından belirleyici olabileceğini vurgulamaktadır.¹⁸

Ayrımcılık yasağı bakımından Avrupa düzeyindeki temel düzenleme İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nin 14. maddesi ve 12 No'lu Protokol'de bulunabilir. 14. madde Sözleşme'de tanınmış "hak ve özgürlükler" bakımından ileri sürülebilen ayrımcılık yasağını içerdiği için özerk değil, Sözleşme'nin tanıdığı hak ve özgürlük ile ileri sürülebilen tamamlayıcı bir nitelik taşımaktadır. Bu duruma rağmen, ilgili hak bakımından bir ihlal olmasa dahi ayrımcılık yönünden bir ihlalin gerçekleştiği saptanabilir.¹⁹ Önemli olan ayrımcılık bakımından ilintili görülebilecek bir hak ve özgürlüğün Sözleşme'de yer almasıdır. 14. maddenin içerdiği ayrımcılık yasağı, hakkın sınırlama nedenleri ve ölçütlerine uygun olarak sınırlandırıldığı durumlarda, sınırlama bakımından da ayrımcılık yapılmamasını gerekli kılar. 12 No'lu Protokol, 14. maddeden farklı olarak Sözleşme'de sayılan hak ve özgürlükler dışında yer alan haklar bakımından da uygulanabilecek genel nitelikli bir ayrımcılık yasağını içermektedir. Mevcut derlemenin yayına hazırlandığı sırada, Türkiye 12 No'lu Protokol'ü imzalamış, ancak henüz onaylamamıştır. 14. maddenin yorumunda içtihat, "eylemli eşitsizlikleri" düzeltme amacıyla gruplara farklı davranmanın yasaklanmadığını vurgulamaktadır.²⁰ Tersine, farklı davranma yoluyla eşitsizlikleri düzeltmemenin, kimi zaman ayrımcılık anlamına gelebileceği kabul edilmektedir. Farklı davranmada meşru bir amaç güdülmüyorsa veya gerçekleştirilmek istenen amaç ile kullanılan araçlar arasında ölçülülük bakımından makul bir ilişki kurularak farklı davranış nesnel ve makul biçimde haklı kılınmıyor-

¹⁶ C-170/84 *Bilka-Kaufhaus GmbH / Karin Weber von Hartz* [ATKD 1986 (1607, paragraf 36)].

¹⁷ C-4/02 *Hilde Schönheit / Stadt Frankfurt am Main* ve C-5/02 *Silvia Becker / Land Hessen* [ATKD 2003 (I-12575)].

¹⁸ C-4/02 *Hilde Schönheit / Stadt Frankfurt am Main* ve C-5/02 *Silvia Becker / Land Hessen* [ATKD 2003 (I-12575, paragraf 67-69/71)]; C-256/01 *Debra Allonby / Accrington & Rossendale College and Others et. al.* [ATKD 2004 (I-873, paragraf 81)].

¹⁹ Karş. *Willis / Birleşik Krallık*, Başvuru No. 36042/97, 11.9.2002 (Final), paragraf 29.

²⁰ *Hobbs, Richard, Walsh ve Geen / Birleşik Krallık*, Başvuru No. 63684/00, 63475/00, 63484/00 ve 63468/00, 26.3.2007 (Final), paragraf 52; *Willis / Birleşik Krallık*, Başvuru No. 36042/97, 11.9.2002 (Final), paragraf 14-16.

sa, ayrımcılık yasağı ihlal edilmiş olur. İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi, cinsiyete dayalı ayrımcılık bakımından özel bir değerlendirme yapmakta ve ayrımı haklı kılacak nesnellik ve makullüğün kadın-erkek eşitliğine ilişkin sorunlarda daha güçlü gerekçelere sahip olmasını aramaktadır. Mahkeme *Burghartz* ve *Tekeli* kararlarında soyadı düzenlemelerini tartışırken, “cinsiyetler arasındaki hak eşitliği eğiliminin güçlendiği günümüzde cinsiyete dayanan bir ayrımın kabulü için devletlerin çok daha ağırlıklı ve geçerli nedenler”e sahip olması gerektiğini vurgulamıştır.²¹ *Tekeli* kararı, geleneksel aile yapısında erkeğin birincil ve kadının ikincil konumuna ilişkin gözlemlere yer vermekte ve bu tür kalıplardaki değişimi zorunlu kılmaktadır. *Tekeli* kararı, evli kadının isme ilişkin seçimlerinin korunması bakımından, yeni Medeni Kanun’daki soyadı düzenlemelerini Sözleşme’ye aykırı bulurken, “karışıklık ya da kargaşa” gibi kamu düzenine ilişkin gerekçeleri bireysellelikle bağdaşmaz bulur. Karar uyarınca, bireylerin seçtikleri isme göre, saygınlık içinde yaşamalarını sağlamak için toplumdan bir miktar sıkıntı çekmesini beklemek makul sayılmalıdır.²² Cinsiyete dayalı ayrımcılık yasağı, dinsel örtünmenin tartışıldığı *Dahlab / İsviçre, Leyla Şahin / Türkiye* ve kadının statüsüne ilişkin kurallar da içeren şeriatın Sözleşme ile bağdaşırılığının incelendiği *Refah Partisi / Türkiye* kararlarında da, özellikle vurgulanmaktadır.²³ İsim üzerinde haklar bakımından İnsan Hakları Komitesi’nin *Engelhard* kararı, Avrupa içtihadını destekler niteliktedir.²⁴ Komite, aile soyadı olarak kadının soyadını seçme olasılığını, diğer olasılığı oluşturan kocanın soyadını seçmeye oranla çok daha sıkı ve zahmetli koşullara tabi tutmanın makul olmadığı ve Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme ile bağdaşmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Kadınlara Karşı Şiddet

Bu konuda, farklı türden uluslararası çok sayıda belgeye yer verilmiştir. Bunlardan, 20 Aralık 1993 tarihli Kadınlara Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılmasına Dair Birleşmiş Milletler Bildirgesi (“Bildirge”) ile Kadınlara Yönelik Şiddetin Önlenmesi, Cezalandırılması ve Ortadan Kaldırılmasına Dair Ame-

21 Karş. *Burghartz / İsviçre*, Başvuru No. 16213/90, 22.2.1994, paragraf 27; *Ünal Tekeli / Türkiye*, Başvuru No. 29865, 16.11.2004, paragraf 53 /63; *Schuler-Zraggen / İsviçre*, Başvuru No. 17/1992/362/436, 24.7.1993, paragraf 67; *Willis / Birleşik Krallık*, Başvuru No. 36042/97, 11.9.2002 (Final), paragraf 39.

22 *Ünal Tekeli / Türkiye*, Başvuru No. 29865, 16.11.2004, paragraf 67.

23 *Dahlab / İsviçre*, Başvuru no. 42393/98, 15.2.2001; *Leyla Şahin / Türkiye*, Başvuru No. 44774/98, 10.11.2005, paragraf 111 / 116; *Refah Partisi / Türkiye*, Başvuru No. 41340/98, 41342/98, 41343/98 ve 41344/98, 31.7.2001, paragraf 72 ve (Final)13.2.2003, paragraf 123.

24 *Engelhard / Namibya*, Başvuru No. 919/2000, U.N. Doc. CCPR/C/74/D/919/2000 (2002).

rikan Devletleri Sözleşmesi olarak da anılan “Belem do Para” Sözleşmesi (“Sözleşme”), temel yönelimlerin belirlenmesi için özel öneme sahiptir.

Kadınlara Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılmasına Dair Birleşmiş Milletler Bildirgesi’nin 3. maddesi, kadının insan onurunu özellikle yaşam hakkı, genel anlamıyla eşitlik, kişi özgürlüğü ve güvenliği, yasa önünde eşitlik, ayrımcılığın hiçbir biçimine maruz kalmama özgürlüğü, fiziksel ve ruhsal sağlığın en yüksek düzeyde korunması hakkı, adil ve en uygun koşullarda çalışma hakkı ve işkenceye, zalimce, insanlık dışı ve aşağılayıcı muameleye tabi tutulmama hakkı ile somutlaştırmaktadır. “Belem do Para” Sözleşmesi bu somutlaşma biçimlerinin dışında, kadının ve ailesinin “içsel onurunun” korunması, hak ihlalinde yargı yerine basit ve uygun başvuru, örgütlenme, dinsel inanç ve dünya görüşünü yasalar çerçevesinde uygulama, kamu hizmetlerine girişte eşitlik ve karar alma süreçlerini kapsayacak biçimde kamusal işlere katılım haklarını da içermektedir (4., 5., 6. maddeler). Bu Sözleşme’nin “Başlangıç” kısmının 3. paragrafında, kadınlara yönelen şiddet “insan onuruna karşı bir saldırı ve kadın ile erkek arasındaki tarihsel eşitsizliğe dayalı iktidar ilişkisinin dışavurumu” olarak değerlendirilmiştir.²⁵

Bildirge’nin 2. maddesinde, kadına karşı şiddetin görünüm biçimleri, örneklendirme yöntemiyle sıralanmaktadır. Buna göre şiddet, “fiziksel, ruhsal ve cinsel şiddet” biçiminde ve üç ayrı kategoride ele alınmıştır:

(1) Aile içi fiziksel, ruhsal ve cinsel şiddet (Dayak ve hırpalama, ev halkına dahil olan kız çocuklarının cinsel suistimali, drahoma bağlantılı şiddet, evlilik içi tecavüz, cinsel bakımdan sakat bırakma ve kadına zarar veren diğer geleneksel uygulamalar, eş dışındaki ev halkına dahil kişilerin uyguladığı şiddet, şiddete dayalı sömürü).

(2) Toplum tarafından genel olarak uygulanabilecek fiziksel, ruhsal ve cinsel şiddet (Tecavüz, cinsel suistimal; işyerinde, eğitim kurumlarında ve herhangi bir yerde cinsel taciz ya da sindirme, kadın ticareti ve fahişeliğe zorlama).

(3) Devlet kaynaklı/devletin işlediği ya da göz yumduğu fiziksel, ruhsal ya da cinsel şiddet.

25 “Belem do Para” Sözleşmesi, kadınlara karşı şiddetin önlenmesi konusunda özgül bir koruma düzeni öngören bölgesel nitelikli bir metindir. Sözleşme’nin koruma düzeni üç unsuru içerir:

-Taraf Devletlerin, Amerikan Devletleri Kadın Komisyonu’na sunacakları raporlarda, şiddeti önleme, yasaklama ve şiddet mağdurlarına yardım konusunda aldıkları önlemleri ve bunları uygulamadaki güçlükleri ve şiddeti destekleyen faktörleri de ele almaları (10. madde).

-Sözleşme’nin yorumunda, Taraf Devletler ve Amerikan Devletleri Kadın Komisyonu’nun, Amerikan Devletleri Mahkemesi’nin “görüşüne” başvurması (11. madde).

- Amerikan Devletleri İnsan Hakları Komisyonu’na bireysel başvuru (12. madde).

“Belem do Para” Sözleşmesi de, aynı yaklaşımı farklı anlatımla yinelemektedir.²⁶ Bu noktada, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı’na Ek Afrika Kadın Hakları Protokolü’nün “kadınlara yönelik şiddet” tanımına yer verilebilir. Protokol, şiddeti “kadınlara yönelik olarak işlenen ve fiziksel, cinsel, psikolojik ve ekonomik zarara yol açan veya açabilecek olan eylemler ve bu tür eylemleri işleme veya barış zamanında ve silahlı çatışma ya da savaş hallerinde özel veya kamusal yaşamda temel özgürlüklere keyfi kısıtlamalar getirme veya bunlardan mahrum bırakma tehdidi” olarak tanımlamaktadır.²⁷

Şiddet karşısında ulusal makamların “davranış kodları”, Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Şiddet, Sebepleri ve Sonuçları Özel Raportörü *Radhika Coomaraswamy* tarafından hazırlanan “Ev İçi Şiddete İlişkin Çerçeve Mevzuat Örneği Konulu Rapor” da yer alır. Rapor, devletlerden, “aile içi şiddet olaylarının, belirli bir kültüre özgü olmaktan uzaklaştığını göz önünde tutarak”, aile içi şiddet eylemlerinin ve aile içi şiddetin meydana geldiği ilişkilerin mümkün olan “en geniş tanımları”nı kabul etmelerini istemektedir.²⁸ Rapor’da polisin yükümlülükleri sıralanmakta ve özellikle “aile içi şiddet” mağdurunun haberdar edilmesi gereken “mağdur hakları bildirisini” de yer almaktadır.²⁹ Hakimler, mağdur hakları bildirisinde dile getirilen hükümleri desteklemelidirler.³⁰ Rapor’a göre; mağdur, akraba, sosyal yardım uzmanı ya da aile içi şiddet mağduruna yardımda bulunan kişi koruma tedbiri talebinde bulunabilecektir. Mahkemenin şiddet karşısında alabileceği tedbirlerin içeriğine ilişkin kapsamlı bir liste, Rapor’un 38. paragrafında bentler halinde düzenlenmektedir.

Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Şiddet, Sebepleri ve Sonuçları Özel

26 Buna göre, kadına karşı şiddet ister kamu görevlileri ister özel kişiler tarafından uygulansın, Sözleşme’nin şiddet kavramına denk düşecektir. Bu kavram, cinsiyete dayalı ve ölümlü sonuçlanan ya da fiziksel, cinsel ya da ruhsal bakımdan zarar ya da azap veren her türlü eylem ya da davranıştır (1. madde). Bildirge’de olduğu gibi Sözleşme’de de, ev halkına dahil olan kişilerin uyguladığı şiddet ya da herhangi bir biçimde “kişiler arasındaki” ilişki sonucu ortaya çıkan şiddet, toplumda gerçekleşen şiddet ve devlet kaynaklı şiddetle beraber “fiziksel, cinsel ve ruhsal şiddet” kavramına girmektedir (2. madde). Sözleşme, kadının özel ve kamusal alanda şiddete maruz kalmama hakkını da özel olarak güvence altına alır (3. madde).

27 Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı’na Ek Afrika Kadın Hakları Protokolü, madde 1/j.

28 Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Şiddet, Sebepleri ve Sonuçları Özel Raportörü *Radhika Coomaraswamy* Tarafından Hazırlanan Ev İçi Şiddete İlişkin Çerçeve Mevzuat Örneği Konulu Rapor, paragraf 3.

29 Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Şiddet, Sebepleri ve Sonuçları Özel Raportörü *Radhika Coomaraswamy* Tarafından Hazırlanan Ev İçi Şiddete İlişkin Çerçeve Mevzuat Örneği Konulu Rapor, paragraf 15, 17, 21.

30 Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Şiddet, Sebepleri ve Sonuçları Özel Raportörü *Radhika Coomaraswamy* Tarafından Hazırlanan Ev İçi Şiddete İlişkin Çerçeve Mevzuat Örneği Konulu Rapor, paragraf 37.

Raportörü *Yakın Ertürk*'ün Türkiye Ziyaretine İlişkin Raporu ise Ailenin Korunması Hakkında Kanun'un uygulanması bakımından ciddi sorunlara dikkat çekmektedir. Bu nedenle, Kanun'un ve *Coomaraswamy* Raporu'nda çizilen çerçevenin yargı çevreleri tarafından dikkate alınması özel önem taşımaktadır. *Ertürk*, Türkiye Raporu'nda şu gözlemlerde bulunmuştur:

“Uygulamada, bu yasa yüksek beklentileri karşılayamamıştır ve nadiren kullanıldığı gözlenmektedir. Örneğin Batman'da, 2005 yılı içerisinde yalnızca 20 koruma tedbiri başvurusunda bulunulmuştur. Konuştuğum avukatlar, mahkemelerin bu emirleri genellikle çıkarmadığını dile getirmişlerdir. Koruma tedbiri şartlarının açıkça ihlali ise çoğu zaman yalnızca faillerin uyarılması ile sonuçlanmaktadır. Bu nedenle avukatlar, kadın müvekkillerine genellikle, etkisiz kalacak bir koruma tedbiri çıkartmaya çalışmak ve fail ile çatışmayı daha da alevlendirmek yerine boşanma davası açmaları ve yeni bir ev bulmaları yönünde tavsiyede bulunmaktadırlar.”³¹

Devletin yükümlülükleri bakımından içtihatteki ilkeler de yol göstericidir. Derlemede yer alan, *A.T. / Macaristan* kararında CEDAW Komitesi, hem başvuru sahibi bakımından hem de genel olarak, Taraf Devlet'in karşılaması gereken yükümlülükleri sıralamaktadır.³² Komite tazminat belirleme yetkisine sahip olmamakla birlikte, bu konuda Taraf Devlet'in yükümlülüklerini tazminatı da içerecek şekilde saptamaktadır: “A.T'ye, çocukları ile beraber yaşayabileceği güvenli bir ev verilmesini, uygun miktarda çocuk yardımı ve hukuksal yardım almasını ve ayrıca maruz kaldığı fiziksel ve ruhsal zarar ve haklarının ihlalinin büyüklüğü ile orantılı olarak *tazminat verilmesini sağlamak*”. Taraf Devlet'in genel yükümlülükleri bağlamında ise, önleme-kovuşturma-cezalandırma yükümlülükleri yanında, yargı mensuplarının eğitiminden rehabilitasyona değin bir dizi önlem, kapsamlı biçimde sıralanmaktadır.

Yukarıda değinilen Bildirge ve Sözleşme metinleri bakımından bir kavram özellikle dikkat çekmektedir: “şiddete uğrama tehlikesi yüksek olan kadınlar”. Bu grupta sayılabilecek kadınların özel ve özenli korumadan yararlanması konusunda devletin yükümlülüğü vurgulanmaktadır. Bildirge'nin “Başlangıç” kısmının 7. paragrafında, “şiddete uğrama tehlikesi yüksek kadınlar” kavramı örneklerle –sınırlı sayıda olmamak üzere– açıklanmaktadır. Anılan gruba “azınlıklardan olan kadınlar, yerli kadınlar, mülteci kadınlar, göçmen kadınlar, kırsal topluluklarda ya da ücre yerlerde/yalıtılmış bölgeler-

³¹ Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Şiddet, Sebepleri ve Sonuçları Özel Raportörü *Yakın Ertürk*'ün Türkiye Ziyaretine İlişkin Raporu, paragraf 65.

³² CEDAW, *A.T. / Macaristan*, Başvuru No: 2/2003, 26.1.2005.

de yaşayan kadınlar, gözlem altındaki kadınlar, tutuklu kadınlar, kız çocukları, özürli kadınlar, yaşlı kadınlar, silahlı çatışmanın olduğu yerlerde yaşayan kadınlar” girer. Sözleşme’nin 9. maddesi, sayılan gruptaki kadınların arasına “hamile kadınlar” örneğini de sokar. Bildirge’nin 4. maddesinin 1. bendinde, devletlerin doğrudan bu gruba yönelik koruyucu, önleyici ve destekleyici önlem alma yükümlülüğü yer alır. Sözleşme, devletlerin şiddeti önleme konusundaki yükümlülüklerine, “şiddete uğrama tehlikesi yüksek kadınlar”ın durumunu “özellikle dikkate alma yükümlülüğünü” eklenmiştir (9. madde).

Bildirge ve Sözleşme’deki temel yönelim, devletin yükümlülüğünün kapsamında da ortaktır. Şiddet karşısında devletin yükümlülüğü, toplumsal-kültürel etkenlere göre değişkenlik gösterebilecek ya da mali kaynaklar gerekçesinin kolayca etkisiz hale getirebileceği bir yükümlülük olarak ifade edilmiştir. Bu yükümlülük önleme, soruşturma ve cezalandırma unsurlarını içeren “etkin ve etkili” bir yükümlülük olarak tanımlanmaktadır. Anılan yükümlülükler, devletin hem kamu görevlileri hem de özel kişiler tarafından uygulanan şiddet bakımından “gereken özenle” (“*due diligence*”) çalışmasını gerekli kılmaktadır.³³ “Gereken özen” kavramı, CEDAW Komitesi’nin 1992 yılında aldığı 19 No’lu Genel Tavsiye Kararı’nda, devletin hak ihlalinin önleme, kovuşturma, cezalandırma ve tazminat yükümlülüğü bakımından aynen benimsenmiştir. Anılan yükümlülüklerin “gereken özen”le yerine getirilmesi, sürecin başlatılması ve işletilmesinin yeterli sayılmadığı, ek olarak sürecin etkili biçimde ilerlemesinin ve sonuçlanmasının arandığı anlamına gelir. Amerikan Devletleri İnsan Hakları Komisyonu, şiddete ilişkin *Fernandes* kararında devletin yükümlülüklerini geniş anlamda yorumlarken şu değerlendirmeyi yapmıştır:

“Maria da Penha’nın maruz kaldığı şiddetin, Devlet’in failleri yargılama ve mahkûm etme konusunda ihmalini ve etkili eylemlerin yetersizliğini gösteren genel bir model olması nedeniyle Komisyon, bu davada, sadece yargılama ve cezalandırma ile ilgili yükümlülüğün değil, ayrıca aşağılayıcı uygulamaların önlenmesi konusunda üstlenilmesi gereken yükümlülüğün de yerine getirilmediği düşüncesindedir. Yargıdaki genel ve ayrımcı etkisizlik, aile içi şiddete neden olan bir ortam oluşturmaktadır, zira toplum, Devlet’in toplumun temsilcisi olarak bu gibi eylemlere karşı yaptırımlar uygulamak üzere harekete geçme konusunda istekli olduğuna dair hiçbir kanıt görmemektedir.”³⁴

³³ Karş. Kadınlara Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılmasına Dair Birleşmiş Milletler Bildirgesi’nin 4. maddesinin c bendi; Belem do Para Sözleşmesi’nin 7. maddesinin b bendi.

³⁴ *Fernandes / Brezilya*, 16.4.2001, Ann. Rpt. Inter-Am.CHR 704, OEA/ser. L/V/II.111 doc. 20 rev., OAS, paragraf 56.

Fernandes kararında, *Maria da Penha Maia Fernandes*'e yapılan saldırı konusunda başlatılan soruşturmadan bu yana 17 yılı aşkın bir süre geçmişti. Bu süre boyunca, faile karşı açılan dava halen sonuçlanmamış ve nihai bir hükme bağlanmamıştı.

Şiddet vakalarında, bilimsel yöntemler ile güncel, özel ve özenli araştırma tekniklerinin kullanımı değer taşımaktadır. *Ertürk* Raporu'nda, özellikle "kadın intiharı" olarak gözlenen toplumsal cinsiyet temelli şiddet vakalarında uygulanması beklenen "psikolojik otopsi" gibi yöntemler, devletin kovuşturma ve cezalandırma yükümlülüklerinin alışlagelmış usullerle değil, bilimselliği kanıtlanmış yeni yöntemlerle yapılması konusundaki zorunluluğu ortaya koymaktadır. *Ertürk*, Türkiye'ye ilişkin olarak "psikolojik otopsi" bakımından aşağıdaki açıklamaları yapmaktadır:

"Benim bilgim dahilindeki hiçbir vakada, intihar gibi görünen bir olayın ardından psikolojik otopsi adı verilen işlem gerçekleştirilmemiştir. Psikolojik otopsi yöntemi, bir kurbanın ölüm anındaki ruhsal durumunu tespit etmek için kullanılmaktadır. Bu intihar kararına üçüncü şahısların müdahalesi bulunup bulunmadığını ortaya çıkarabilir. Psikolojik otopsiler, intihar eden kişiyle yakın temas halinde bulunan arkadaşlarla, aile üyeleriyle ve meslek sahipleriyle ayrıntılı görüşmeler yürüten psikolog veya psikiyatristler tarafından gerçekleştirilmektedir."³⁵

Öte yandan, şiddet konusunda yukarıda anılan Bildirge ile Sözleşme'nin *-Coomaraswamy* ve *Ertürk*'ün raporlarında yer alan- bir dizi başka yükümlülüğü de içerdiği belirtilmelidir: "veri toplama ve istatistiklere dayalı araştırma yapma, şiddet mağdurlarını ve tüm kadınları yargı yolları ve idari başvuru imkânları bakımından bilgilendirme, şiddet mağdurlarını destekleme ve rehabilitasyon, uluslararası işbirliği ve hükümet dışı kuruluşlarla işbirliği yapma".³⁶ Bildirge, şiddet mağdurlarına yönelik programların kaynaklar ölçüsünde yapılması konusunda özenli bir yaklaşım içindedir. Kaynaklar, azami biçimde kullanılmalı ve "destekleme ve rehabilitasyon programlarına" bütçeden pay ayrılmalıdır.³⁷ Bildirge ve Sözleşme kadının bağımlılığını, ikincilliğini, edilgenliğini yaratan ve destekleyen toplumsal-kültürel modeli, sos-

³⁵ Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Şiddet, Sebepleri ve Sonuçları Özel Raporörü *Yakın Ertürk*'ün Türkiye Ziyaretine İlişkin Raporu, paragraf 43.

³⁶ Karş. Kadınlara Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılmasına Dair Birleşmiş Milletler Bildirgesi, 4. ve 5. maddeleri; Belem do Para Sözleşmesi'nin 8. maddesi.

³⁷ Kadınlara Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılmasına Dair Birleşmiş Milletler Bildirgesi 4. maddesinin g bendi.

yal politikalar ve eğitim programlarıyla değiştirmeye ilişkin önlemlerin alınmasından yanadır.³⁸

Şiddetin önlenmesine ilişkin insancıl hukuk düzenlemeleri bakımından Cenevre Sözleşmesi, I ve II No'lu Ek Protokoller ve 1325 No'lu Güvenlik Konseyi Kararı ile özellikle *Furundzija* davasındaki karar yol göstericidir.³⁹ Sayılan metinler ve kararın özeti, çalışmada yer almaktadır.

Furundzija kararı, *M.C. / Bulgaristan* kararı ile birlikte kadınlara karşı cinsel şiddet ve “tecavüz suçu”nun etkili biçimde kovuşturulması ve cezalandırılması konusundaki yaklaşımları göstermektedir. İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi, *M.C. / Bulgaristan* kararında cinsel suçların kovuşturulmasına ilişkin olarak, “her koşulda fiziksel direniş gösterildiğinin kanıtlanmasını şart koşmak gibi her türlü katı yaklaşımın belirli bazı tecavüz biçimlerinin cezasız kalması”na neden olduğu kanısındadır.⁴⁰ Fiziksel direniş koşulu, kişinin cinsel özerkliğine ilişkin “etkili koruma”yı tehlikeye düşürmektedir. Mahkeme, devletlerin Sözleşme'nin 3. (işkence, insanlık dışı ve kötü muamele yasağı) ve 8. (özel yaşam ve aile yaşamı) maddeleri kapsamındaki “pozitif yükümlülükleri”nin, mağdur tarafından fiziksel direniş sergilenmemiş durumlar da dahil olmak üzere, “rıza hilafına gerçekleştirilen her türlü cinsel eylemin etkili bir biçimde kovuşturulması ve cezalandırılması”nı kapsadığı sonucuna ulaşmıştır. Aslında bu karar, yukarıda değinilen “gereken özen” kavramının Avrupa düzeyindeki içtihatı nasıl sınırladığını göstermektedir. Davada başvuru 14 yaşından gün almış, henüz reşit olmayan bir kız çocuğudur. Bu nedenle Mahkeme, yetkili makamların olayları çevreleyen koşulları yeterince sorguşturmadığını saptarken, “özellikle savunmasız” olma ölçütünü de uygulamaktadır. Bulgar makamları, “gençlerin savunmasız konumuna ve küçüklerin tecavüzü ile ilgili olaylarda gözlenen özel psikolojik etkenler”e önem vermemiştir. Üstelik soruşturma, ciddi bir gecikme ile tamamlanmıştır.⁴¹ Bu olgular ışığında, Taraf Devlet önleme-kovuşturma-cezalandırma işlevlerini yerine getirmeyerek, Sözleşme'nin “etkili hukuk yolları yaratma” yükümlülüğünü de ihlal etmektedir.

³⁸ Kadınlara Karşı Şiddeti Önlemeye İlişkin Birleşmiş Milletler Bildirgesi'nin 4. maddesinin j bendi; Belem do Para Sözleşmesi'nin 8. maddesinin b bendi.

³⁹ *Furundzija* – IT-95-17/1-T, 10.12.1998, 2. Ceza Dairesi (Yargıç Mumba [Başkan], Cassese ve May), Özet.

⁴⁰ *M.C. / Bulgaristan*, Başvuru No. 39272/98, 4.3.2004 (Final), paragraf 166.

⁴¹ *M.C. / Bulgaristan*, Başvuru No. 39272/98, 4.3.2004 (Final), paragraf 182-184.

Hak Korumasına İlişkin Özgül Kategoriler

Derleme, kadının insan haklarının korunmasına ilişkin uluslararası metinleri özgül hak kategorileri ya da konusal kategoriler başlığında sınıflandırmaktadır. Bu başlıkların her biri ayrı birer kapsamlı incelemeye konu olabilecek niteliktedir. Ancak mevcut tanıtıcı açıklamanın sınırları çerçevesinde, özellikle genel yorum ve tavsiye kararı niteliğindeki belgelerde vurgulanan kimi noktalara dikkat çekilmesi yararlı olacaktır:

(1) **Kölelik, Kadın Ticareti ve Fahişeliğin Önlenmesi:** Bu başlıkta Türkiye'nin 2003 yılında onayladığı “Sınıraşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi’ne Ek İnsan Ticaretinin, Özellikle Kadın ve Çocuk Ticaretinin Önlenmesine, Durdurulmasına ve Cezalandırılmasına İlişkin Protokol” öncelikle dikkate alınmalıdır. Protokol, hem Başlangıç kısmında hem de 2. maddesinde kadın ve çocuklara özel önem vererek insan ticareti ile mücadelede hedeflemektedir.⁴² Protokol’ün 6. maddesi, “insan ticareti mağdurlarına ilişkin koruma” yükümlülüğünü, barınma hakkından fiziksel güvenliğe kadar farklı biçimlerde somutlaştırmaktadır. Bu nedenle, Protokol’ün “mağdur hakları” bakımından özel hükümler içerdiği söylenebilir. Protokol’ün 6/2(b) maddesi, mağdurun korunmasında ceza usul hukuku açısından önem taşımaktadır. Buna göre, Taraf Devlet ceza yargılamasının uygun aşamalarında mağdurun görüş ve endişelerinin, sanıkların savunma haklarına engel olmayacak şekilde ileri sürülebilmesine ve bunların göz önüne alınmasına yardım etmekle yükümlüdür.

“Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’ye Ek Çocuk Satışı, Çocuk Fahişeliği ve Çocuk Pornografisi ile İlgili İhtiyari Protokol”, “özellikle savunmasız gruplar” kavramını kullanarak kız çocuklarının konumuna dikkat çekmektedir. Protokol’ün Başlangıç bölümünde, kız çocuklarının cinsel açıdan istismar edilenler arasında orantısız ölçüde temsil edildikleri açıkça vurgulanmaktadır. “Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun Kadın ve Kız Çocuk Ticaretine İlişkin Kararı” ise bu alandaki yükümlülüklerin kapsamlı bir dökümüne sahiptir. Yükümlülükler arasında yargısal koruma önlemleri bakımından önem taşıyan bir noktaya dikkat çekilmelidir. Taraf Devletler, ticaret mağduru olan kadınların polise ya da diğer makamlara şikâyet edebilmesini ve gerektiğinde yargı mercileri önünde hazır bulunmalarını sağlayacak gerekli önlemleri al-

⁴² Kadın ve çocukların yeni mağduriyetlerden korunması bakımından bkz. Protokol’ün 9/1. maddesi. Kadınlar ve çocuklara ilişkin koruyucu yaklaşım için ayrıca bkz. Protokol madde 9/4 ve 5. Protokol’ün 3/a maddesine göre “istismar” kavramı, “asgari olarak, başkalarının fuhşunun istismar edilmesini veya cinsel istismarın başka biçimlerini, zorla çalıştırmayı veya hizmet ettirmeyi, esareti veya esaret benzeri uygulamaları, kulluğu veya organların alınmasını” içerir.

makla yükümlüdür. Gerekli önlemlerin içine “tanık koruma programları” da katılmıştır. Yargı sürecinde kadının sosyal nitelikli, sağlığa ilişkin, mali ve adli yardımlardan yararlanması da sağlanmalıdır.⁴³

(2) **Özel Yaşam, Aile ve Eşlerin Eşitliği:** Bu başlıkta, “aile”, bir yandan ona yüklenen anlamın (geniş ya da çekirdek; evlilik ilişkisi içinde ya da birlik-te yaşama arzusuna bağlı gibi) toplumsal-kültürel yapılarla ilintili olması; diğer yandan, Taraf Devletlerin hukuk sistemlerinde “aile”nin nasıl tanımlandığının belirleyici olması nedeniyle, değişkenlik gösteren bir kavramdır.⁴⁴ Ancak bu durum, İnsan Hakları Komitesi’nin evlenmede tam ve özgür rıza; evlenme yaşının tam ve özgür rızayı gösterebilmeye göre saptanması; dinsel nikâh yanında resmi nikâhın aranması; aile planlaması politikaları; evlenme ve boşanmada eşit haklar; soyadı seçmede eşitlik; evlilik nedeniyle uyrukluk kazanma ve kaybetmede eşitlik ile çocuklara ilişkin haklar konusunda çocuğun yüksek yararının dikkate alınarak davranılması konusunda görüş açıklamasını engellemiştir.⁴⁵

Aile, kadınların geleneksel rollerinin ev içinde gelişmesiyle bağlantılı olarak, kadının ve emeğinin değersiz görüldüğü, ikincilliğinin vurgulandığı ve cinsiyete dayalı iktidar ilişkilerinin ortaya çıktığı kapalı ve özel alan olma tehlikesini de içinde barındırmaktadır. CEDAW Komitesi, Taraf Devletlerin aile konusundaki anlayışının ne olduğuna bakmaksızın, kadının aile içindeki yerinin hem hukuken hem de özel alanda, eşitlik ve adalet ilkeleriyle uyum içinde olması gerektiğini vurgulamaktadır.⁴⁶ Dolayısıyla “aile”, eşitsiz ilişkilerin sürmesine izin verilen dokunulmaz alan değildir. CEDAW Komitesi, çokeşliliğe dayanan aile anlayışı bakımından, aile kavramının göreceliğine sınır çizmekte ve çokeşliliğin kadınların insan haklarıyla bağdaşmadığını belirtmektedir.⁴⁷ Zorla evlendirmeler, başlık parası uygulamaları ve evlilik içinde eşit hak ve sorumluluklara sahip olmama bakımından da benzer değerlendirmeler geçerlidir.⁴⁸ Hukuksal olarak korunmayan fiili birliktelikler için ortak yaşam, mal varlığı ve çocukların sorumluluğu hakkında kadın-erkek eşitliğinin sağlanması da ayrıca vurgulanmıştır.⁴⁹ Ancak özgül ve somut öneriler getirilmemiştir.

⁴³ Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun Kadın ve Kız Çocuk Ticaretine İlişkin Kararı, paragraf 16.

⁴⁴ Karş. İnsan Hakları Komitesi’nin 19 No’lu Genel Yorumu, paragraf 2.

⁴⁵ İnsan Hakları Komitesi’nin 19 No’lu Genel Yorumu, tüm metin.

⁴⁶ CEDAW Komitesi’nin 21 No’lu Genel Tavsiyesi, paragraf 13.

⁴⁷ CEDAW Komitesi’nin 21 No’lu Genel Tavsiyesi, paragraf 13-14.

⁴⁸ CEDAW Komitesi’nin 21 No’lu Genel Tavsiyesi, paragraf 16.

⁴⁹ CEDAW Komitesi’nin 21 No’lu Genel Tavsiyesi, paragraf 18.

CEDAW Komitesi, çocuk yetiştirme sorumluluğunun kadınların eğitime, istihdama ve kişisel gelişimlerine yönelik diğer faaliyetlere erişim haklarını etkilediğini de saptamaktadır.⁵⁰ O nedenle, “doğurganlığı gönül rızasıyla düzenlemeye yönelik uygun tedbirler”in ücretsiz sağlanmasına gönderme yapılmaktadır.

Soyadı, mülkiyet hakkı, vatandaşlık seçimi, borçlandırıcı işlemler yapma ve aile içindeki konum bakımından CEDAW Komitesi’nin kadının bireyselliği ve özerkliğini temel alan bir yaklaşım içinde olduğu açıktır.⁵¹ Komite, kadını aile üzerinden tanımlamamakta; onu, aile içinde kişisel gelişim hakkını etkili biçimde kullanması gereken ve eşi ile eşit haklara sahip birey olarak görmektedir. Bu nedenle, aileye ilişkin soyut ve gerekçelendirilmemiş bir kamu yararından hareket edilmez. Tersine, eşlerin bireyselliklerinin korunmasına dayalı “aile” esas alınır ve bu tür bir ailenin sağlık, huzur ve refah getireceği benimsenir. CEDAW Komitesi’nin evlilikte edinilen mallar bakımından yaptığı yorum, “maddi ve maddi nitelikte olmayan katkıların eşit ağırlıkla değerlendirilmesi” yönündedir.⁵² Böylece, çocuk ve yaşlıların bakımı ile ev işleri gibi değersiz görülmeğe alışılmış ev içi emeğinin, evlilik süresince yaratılan “değer” bakımından hesaba katılması zorunlu hale gelmektedir. CEDAW Komitesi, bu konuda evli-evli olmayan ya da çocuklu-çocuksuz kadın gibi ölçütlerle göre yapılan ayrımların da karşısındadır.⁵³ CEDAW Komitesi, İnsan Hakları Komitesi’nden farklı olarak hem kadın hem de erkek için asgari evlenme yaşına ilişkin bir sayı öngörmekte ve bunu 18 olarak belirlemektedir.

(3) Siyasal Katılım: Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW), siyasal katılım konusunda dört temel unsuru vurgulamıştır: (a) seçme ve seçilme hakkı, (b) hükümet politikalarının oluşturulmasına katılma hakkı, (c) kamu görevlerinde bulunma ve her türlü kamusal görevi yerine getirme hakkı, (d) sivil toplum örgütlerine katılma hakkı. CEDAW Komitesi, 23 No’lu Genel Tavsiye’de kadınların kamusal yaşama katılmasını engelleyen etkenleri saptarken “kültürel değerler ve dini inançlar; erkeklerin, ev işleri ve çocukların bakımı ve yetiştirilmesinde yetersiz görülmesi ve ev içi görevleri paylaşımına açık olmayışı”na değinmektedir.⁵⁴ Bu nokta,

⁵⁰ CEDAW Komitesi’nin 21 No’lu Genel Tavsiyesi, paragraf 21; kadınların kamusal yaşama katılımının önündeki engeller konusunda benzer yorum için bkz. CEDAW Komitesi’nin 23 No’lu Genel Tavsiyesi, paragraf 10.

⁵¹ CEDAW Komitesi’nin 21 No’lu Genel Tavsiyesi, paragraf 7 / 26-29.

⁵² CEDAW Komitesi’nin 21 No’lu Genel Tavsiyesi, paragraf 30-32.

⁵³ CEDAW Komitesi’nin 21 No’lu Genel Tavsiyesi, paragraf 33.

⁵⁴ CEDAW Komitesi’nin 23 No’lu Genel Tavsiyesi, paragraf 10.

demokrasi tanımı bakımından kadınların siyasal ve kamusal yaşama katılımı arasındaki vazgeçilmez ilişkinin vurgulandığı görülebilir:

“Kadınların kamusal yaşamdan ve karar alma mekanizmalarından dışlandığı topluları demokrasi olarak nitelenmek mümkün değildir. Demokrasi kavramı, ancak siyasi karar alma süreçlerinin kadınlar ve erkekler arasında ortaklaştırılması ve her iki tarafın çıkarlarına eşit ağırlık verilmesiyle gerçek ve dinamik bir anlama ve kalıcı bir etkiye kavuşacaktır.”⁵⁵

Cinsiyetçi demokrasi karşısında, CEDAW Komitesi eylemli eşitliğin sağlandığı demokrasiden yanadır. O nedenle, siyasal ve kamusal yaşama katılım konusunda Sözleşme'nin (CEDAW) 4/1. maddesinde belirtilen “geçici ve özel” önlemlerin alınmasını gerekli görmektedir. Taraf Devletler, geçici özel tedbirlerin açıkça eşitlik ilkesini destekleme amacı güttüğünü ve dolayısıyla tüm vatandaşlara eşitlik güvencesi sağlayan anayasal ilkelerle bağdaşır nitelikte olduğunu garanti etmekle yükümlüdür. Söz konusu geçici ve özel önlemlerin neler olabileceği CEDAW Komitesi tarafından örneklendirilmiştir: kadın adayların istihdamı; maddi olarak desteklenmesi ve eğitilmesi; seçim usullerinin değiştirilmesi; eşit katılıma yönelik kampanyalar düzenlenmesi; sayısal hedefler ve kotalar getirilmesi ve tüm toplumların günlük yaşamında temel rol oynayan yargı veya diğer meslek grupları bünyesindeki kamusal görevlere kadınların atanması gibi çok çeşitli önlemler.⁵⁶ Teşvik önlemleri, siyasal partiler ve kamu görevlileri bakımından da yaşama geçirilmesi beklenen önlemler olarak yorumlanmıştır.

Kadınların siyasal ve kamusal yaşama katılma hakkı ile fiili olarak katılma gerçeği arasında derin uçurum vurgulanırken araştırma verileri de dikkate alınmaktadır. CEDAW Komitesi, araştırmalara dayanarak, “kadınların katılımının yüzde 30 ila 35'lere ulaşması halinde siyaset biçiminde ve alınan kararların içeriğinde ciddi bir değişim meydana geleceğini ve siyasal yaşamın canlanacağını” kabul etmektedir.⁵⁷ Bu noktada, CEDAW Komitesi'nin önerdiği geçici ve özel önlemlerden olan kota uygulamaları bakımından kısa bir açıklama yapılabilir. Kotalar, “anayasal kota, yasal kota ve özel kota” uygulamaları biçiminde üç kategoride ortaya çıkmaktadır. Kotalar “adaylık kotaları” ve “sonuç esaslı kotalar” olmak üzere iki farklı nitelik taşıyabilir. Adaylık kotaları, genellikle dört biçimde düzenlenmektedir: (a) siyasal partilere be-

⁵⁵ CEDAW Komitesi'nin 21 No'lu Genel Tavsiyesi, paragraf 14.

⁵⁶ CEDAW Komitesi'nin 21 No'lu Genel Tavsiyesi, paragraf 15.

⁵⁷ CEDAW Komitesi'nin 21 No'lu Genel Tavsiyesi, paragraf 16.

lirli sayı ya da oranda aday gösterme yükümlülüğü öngören esnek kotalar; (b) adaylıkta kadınların seçilebilecekleri belirli sıralara konması; (c) “zebra yöntemi” de denilen bir erkek-bir kadın biçimindeki sıralama; (d) aday listesinin ilk yarısında her iki cinsiyetin de en az üçte bir oranında yer alması. Sonuç esaslı kotalar, ulusal yasama organı ya da yerel meclislerde belirli sayıda ya da oranda kadının bulunmasını öngörürler. Kotalar eylemli eşitliğin gereği olarak, kadın aleyhine mevcut ayrımcılığı engelleyici ve dengeleyici oldukları; eşit temsili hızla biçimde sağladıkları; siyasal alana kadın deneyimlerini aktardıkları; geçici uygulandıkları ve seçimin her durumda adayın niteliğine bağlı bir değerlendirme değil, temsili sağlayan bir araç olduğu gibi gerekçelerle de desteklenmektedirler.

Kamusal yaşama katılım konusunda, özellikle yürütme içinde göstermelik ya da düşük düzeyli görevlerde değil, etkili ve üst düzey konumlarda kadınların temsili özel önem taşımaktadır. CEDAW Komitesi, buna dayanarak bir dizi öneride bulunmuştur. CEDAW Komitesi’nin önerileri şöyle sıralanabilir: adayların eşit niteliklere sahip olması halinde tercihin kadın adaydan yana kullanılması yönünde bir kuralın benimsenmesi (“öncelik hakkı”); kamu kurumları çalışanları arasında hiçbir cinsiyetin yüzde 40’ın altında bir orana sahip olmaması yönünde bir kuralın benimsenmesi; bakanlar kurulu üyeleri arasında ve kamu görevine atanma konusunda bir kadın kotası getirilmesi; kamu kurum ve görevlerine atanmak üzere nitelikli kadınların aday gösterilmesini sağlamak için kadın örgütlerine danışılması; kadınların kamu kurum ve görevlerine atanmak üzere aday gösterilmesini kolaylaştırmak için nitelikli kadınlara yönelik kayıtların tutulması ve geliştirilmesi.⁵⁸ Üst düzey kamusal atamalarda, genellikle aile ile bağlantılı ya da geleneksel olarak kadınlara daha uygun düşeceği varsayılan konumların değil; savunma, dışişleri ve kalkınma ile savcılık ve üst mahkeme yargıçlığı gibi girişim yeteneğinin öne çıktığı alanlarda kadınların atanması beklenmektedir.

(4) Sağlık Hakkı: Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi’nin 14 No’lu Genel Yorumu, sağlık hakkının temel unsurlarını “mevcudiyet”, “erişilebilirlik”, “kabul edilebilirlik” ve “kalite” olarak sıralamaktadır. Ayrımcılık yasağı, erişilebilirlik unsurunun bileşenlerinden biridir. Cinsiyete ilişkin duyarlılıkların dikkate alınması ise “kabul edilebilirlik” bağlamında vurgulanmıştır. Komite, kadınlara karşı ayrımcılığın ortadan kaldırılması için, “kadınların sağlık haklarını hayatları boyunca geliştirmeye yönelik geniş öl-

58 CEDAW Komitesi’nin 21 No’lu Genel Tavsiyesi, paragraf 29.

çekli bir ulusal stratejinin kabulü ve uygulanmasını gerekli” görmektedir.⁵⁹ Bu strateji kadınların genel sağlığı, cinsiyete bağlı sağlığın yansımaları olan hamilelik ve doğum, şiddetten korunma ve kadın sağlığına zarar veren geleneksel-kültürel uygulamalardan kadının korunması gibi unsurları içermelidir.

Komite, sağlık hakkı bakımından saygı duyma, koruma ve yerine getirme yükümlülüğünü genel yükümlülük olarak görmekte ve ilintili özel yükümlülükleri somutlaştırmaktadır.⁶⁰ “Kadınların sağlık durumları ve ihtiyaçlarıyla ilgili ayrımcı uygulamalar empoze etmekten kaçınarak sağlık hakkına saygı gösterme”, sağlık hakkına saygı göstermeye ilişkin özel yükümlülüklerdendir.⁶¹ Koruma yükümlülüğüne ilişkin özel yükümlülükler arasında şu unsurlar yer almaktadır:

(a) zararlı sosyal veya geleneksel uygulamaların, doğum öncesi ve doğum sonrası bakıma erişimi ve aile planlamasını engellememesini güvence altına alma;

(b) kadın sünneti örneğinde olduğu gibi, üçüncü kişilerin kadınları geleneksel uygulamalara zorlamasını engelleme;

(c) özellikle kadınlar, çocuklar, gençler ve yaşlılar başta olmak üzere ve cinsiyete dayalı şiddet eylemlerini göz önünde bulundurarak, toplumun tüm risk altındaki kesimlerini koruyacak tedbirlere yer verme.⁶²

Çocuklar bakımından da, kız çocuklarının sağlığını etkileyen “erken evlilik, kadın sünneti, erkek çocukların beslenmesi ve bakımına öncelik verilmesi gibi zarar verici geleneksel uygulamalar” sağlık hakkının önündeki engeller olarak sınıflandırılmaktadır.⁶³

Sözleşme’nin sağlık hakkına ilişkin 12/2(a) maddesinde kadının hamilelik ve doğum bakımından özellikli konumunu dikkate almayı gerektiren bir hüküm bulunmaktadır: “Ölü doğum ve çocuk ölümleri oranlarının düşürülmesini ve çocuğun sağlıklı bir şekilde gelişmesini sağlamak”. Komite, sağlık

⁵⁹ Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi’nin 14 No’lu Genel Yorumu, paragraf 21.

⁶⁰ Yükümlülükler bakımından bir noktayı ayrıca vurgulamak zorunludur. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi madde 12/1, Taraf Devletlerin “mevcut kaynakların azamisini kullanarak gerekli tedbirlerin alınmasını öngören” madde 2/2 ışığında yorumlanmalıdır. Mevcut kaynaklarının azamisini kullanmayan Taraf Devlet, 12. madde çerçevesindeki yükümlülüklerini ihlal etmektedir. Kaynak sıkıntısı nedeniyle sağlık hakkını gerçekleştiremediğini öne süren Taraf Devlet, yurarda belirtilen yükümlülükleri yerine getirmek için mevcut bütün kaynaklarını kullanmada gereken tüm çabayı gösterdiğini ispatlamakla yükümlüdür, bkz. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi’nin 14 No’lu Genel Yorumu, paragraf 47.

⁶¹ Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi’nin 14 No’lu Genel Yorumu, paragraf 34 / 51.

⁶² Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi’nin 14 No’lu Genel Yorumu, paragraf 35 / 52.

⁶³ Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi’nin 14 No’lu Genel Yorumu, paragraf 22.

hakkını yerine getirmede gözetilecek amaçlar arasında yer alan bu hükmü geniş yorumlamaktadır.⁶⁴ Hüküm, “aile planlaması, doğum öncesi ve doğum sonrası hizmetler de dahil olmak üzere, cinsellik ve doğum öncesi ve doğum sonrası sağlık hizmetlerini, acil doğum hizmetlerini, bu konulardaki gerekli bilgileri ve bu bilgilere dayalı olarak hareket edebilmek için kaynaklara erişimi sağlayan önlemler”i kapsar.⁶⁵

Kadınların sağlık hakkı konusunda, CEDAW Komitesi –Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi gibi– “saygı gösterme; koruma; yerine getirme” biçimindeki üçlü yükümlülüğü benimsemektedir. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi’nin 2. maddesinde yer alan kaynak kullanımının “azami ölçüde” sağlanması zorunluluğu da, CEDAW Komitesi tarafından kabul edilmiştir.⁶⁶ Komite 24 No’lu Tavsiye Kararı’nda, kadınların sağlık hakkı bakımından ayrıntılı gözlemlerde bulunmaktadır. Burada, hem kadın ve erkeklerin sağlık durumları açısından belirleyici olan farklılıklara hem de kadınlar arasında çeşitlilik gösterebilen toplumsal etkenlere değinilmiştir. Komite, soyut olarak kadınlardan söz etmeyip, kadınlar arasındaki çeşitlilik nedeniyle farklı gereksinimlere işaret ederken şu açıklamayı yapmaktadır:

“(…) göçmen kadınlar, mülteci ve ülkeleri içerisinde yerlerinden edilmiş kadınlar, kız çocukları ve yaşlı kadınlar, hayat kadınları, yerli kadınlar ve fiziksel veya ruhsal engelleri bulunan kadınlar gibi savunmasız ve dezavantajlı konumdaki gruplara mensup kadınların sağlık ihtiyaçları ve haklarına özellikle eğilmek gerekmektedir.”⁶⁷

CEDAW Komitesi, kadınları erkeklerden ayıran özellikleri ve karşılaşılabilecek özgül sağlık sorunlarına ilişkin kimi unsurları da saymaktadır. Bunlar arasında, menstürasyon dönemi, üreme işlevleri ve menopoz gibi biyolojik etkenler; evde ve işyerinde eşitsiz güç ilişkilerinden kaynaklanan, tacizi de kapsamak üzere şiddet türleri; kız çocukları ve genç kızların yaşça büyük erkekler ve aile bireyi erkeklerden gelebilen cinsel tacize karşı savunmasızlığı; kadın sünneti; depresyon eğilimi ve yemek bozukluklarına yol açan psiko-sosyal etkenler; kadınları daha çok etkileyen kemik erimesi ile kadınların daha uzun yaşamalarından kaynaklanan hastalıklar; üreme sağlığı ve şid-

⁶⁴ Komite üreme sağlığı, doğum öncesi ve doğum sonrası sağlık ve çocuk sağlığının güvence altına alınmasını “öncelikli yükümlülükler” arasında sıralamaktadır, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi’nin 14 No’lu Genel Yorumu, paragraf 44.

⁶⁵ Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi’nin 14 No’lu Genel Yorumu, paragraf 14.

⁶⁶ CEDAW Komitesi’nin 24 No’lu Tavsiye Kararı, paragraf 17.

⁶⁷ CEDAW Komitesi’nin 24 No’lu Tavsiye Kararı, paragraf 6.

det konusunda mahremiyet veya aşığılanma kaygısı ile sağlık hizmetlerine başvurmama özellikle sayılmaktadır.⁶⁸

CEDAW Komitesi'ne göre devletlerin yükümlülüğü, salt hukuksal düzenlemeler ve kamu görevlilerinin eylem ve işlemleri ile sınırlı tutulmamıştır. Yükümlülük, devlet dışı aktörlerin (gerçek ve tüzel kişiler) hak ihlallerinin önlenmesi ve cezalandırılmasını kapsamaktadır. Söz konusu olan, devletin etkin ve etkili biçimde davranmasını gerekli kılan pozitif bir yükümlülüktür.⁶⁹ Toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin temel bir sorun oluşturduğu da vurgulanarak, bu konuda bir dizi somut güvence sıralanmıştır. Karşılanması beklenen bu güvenceler arasında, kadınlara yönelik şiddet ve kız çocuklarının istismarı konularını ve uygun sağlık hizmetlerinin sunulmasını ele alan “sağlık bakım protokolleri”ne ve “hastane kuralları”na ilişkin yasaların çıkartılması yer almaktadır.⁷⁰ CEDAW Komitesi, sağlık alanındaki tüm düzenleme, politika ve yargısal tutumların, toplumsal cinsiyete duyarlı ve bireysel özerklik, özel yaşamın gizliliği, mahremiyet, müdahaleler ve tedaviler konusunda aydınlatılmış olma ve tercih haklarını da içerecek biçimde olmasını gerekli görmektedir. Sayılan unsurlar, sağlık hizmetlerinin kadının insan haklarıyla bağdaşır nitelikte sayılmasının ön koşullarıdır.

(5) **Eğitim Hakkı:** Eğitim hakkı konusunda Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin (CEDAW) 10. maddesi kapsamlı bir dizi önlemi alma yükümlülüğünü içermektedir. Burada yer alan yükümlülükler mesleki eğitim, teknik eğitim, bir sanatın öğretilmesi ya da genel eğitim gibi alanlarda kırsal ve kentsel düzeyde eğitim eşitliğinden; spor ve beden eğitimi faaliyetlerine faal olarak katılmaları için kız çocuklarına erkeklerle eşit fırsatlar tanınması, aile planlaması öğretimi, okuma-yazma, burslar, kız çocuklarının okullaşması, okuldan ayrılan kız çocuklarına özel programlar, ortak ders programları ya da ders kitaplarında cinsiyetçi kalıpların ayıklanmasına değin uzanmaktadır.

Eğitim hakkı bakımından cinsiyete duyarlı yaklaşım Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin 13 No'lu Genel Yorumu'nda da görülebilir. Eğitimin “erişilebilirlik” niteliği açısından Komite ayrımcılık yasağına değinmektedir.⁷¹ Özel hukuksal yükümlülükler bağlamında, erişilebilirlik yönünden devletlerin sorumluluğu geniş tutulmuştur. Taraf Devletler, “ebeveynler

68 CEDAW Komitesi'nin 24 No'lu Tavsiye Kararı, paragraf 24.

69 CEDAW Komitesi'nin 24 No'lu Tavsiye Kararı, paragraf 12 / 17.

70 CEDAW Komitesi'nin 24 No'lu Tavsiye Kararı, paragraf 15.

71 Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin 13 No'lu Genel Yorumu, paragraf 6 / akademik özgürlük bakımından ayrıca bkz. paragraf 39.

ve işverenler de dahil olmak üzere üçüncü kişilerin kız çocuklarını okula göndermemeleri”ni engellemek zorundadırlar.⁷² Öte yandan, ayrımcılık yasası, aşamalı biçimde gerçekleşme koşuluna bağlanamayacağı gibi, yasağın uygulanmaması kaynakların yeterliliğine de dayandırılmaz.⁷³ Komite, kadın-erkek eşitliği bakımından eğitim hakkının sağlanmasında “geçici ve özel önlemler”in alınabileceğini vurgulamaktadır.⁷⁴ Teknik ve mesleki eğitim bağlamında, kadınlar ve kız çocuklarının durumu ayrıca vurgulanmaktadır.⁷⁵

(6) **Çalışma Hakkı:** Çalışma hakkı bakımından Uluslararası Çalışma Örgütü’nün 45 (yeraltında çalışma), 89 (gece çalışma), 100 (eşit işe eşit ücret), 111 (iş ve meslek bakımından ayırım), 156 (aile sorumlulukları bulunan işçiler) ve 183 (hamileliğin / anneliğin korunması) sayılı sözleşmeleri kadınların çalışma hakkı ve ayrımcılık sorunu hakkında özel hükümler içermektedir.⁷⁶ Eşit işe eşit ücret ilkesi, bir tavsiye kararında CEDAW Komitesi tarafından da ele alınmıştır. CEDAW Komitesi, eşit işe eşit ücret ilkesinin hukuksal olarak benimsenmesi ile uygulamadaki farklılığa dikkat çekmektedir. İlkenin kabulü, emek pazarının cinsiyetçi yapısının ortadan kaldırılması için yeterli olamamış ve eylemler eşitlik sağlanamamıştır. Bu çerçevede CEDAW Komitesi’nin önerileri arasında, cinsiyet ayrımı gözetmeyen “iş değerlendirme sistemleri”nin oluşturulması ve toplu iş sözleşmelerinde eşit işe eşit ücret ilkesinin uygulanmasının desteklenmesi yer almaktadır.⁷⁷

Çoğunlukla ailenin erkek üyelerinden birine ait olan kırsal ve kentsel aile işletmelerinde ücret ve sosyal güvenlik hakları sağlanmadan çalıştırılan kadınların durumu ayrı bir tavsiye kararına konu olmuştur. CEDAW Komitesi, kendisine sunulan raporlarda bu gruptaki kadınlara ilişkin istatistiki verilerin yer almasını ve anılan grubun ücret ve sosyal güvenlik hakkından yararlanması için gereken adımların atılmasını beklemektedir.⁷⁸ Kadınların ücretlendirilmeyen ev içi çalışmaları, aslında ekonomiye kadın katkısının saptanmasında dikkate alınmayan bir etkidir. CEDAW Komitesi, görmezden gelinen bu etkenin “ölçüm”ünü, başka bir anlatımla ekonomik değerinin saptanmasını istemektedir.⁷⁹ Kadınların görünmeyen emeklerinin ekonomik de-

⁷² Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi’nin 13 No’lu Genel Yorumu, paragraf 50.

⁷³ Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi’nin 13 No’lu Genel Yorumu, paragraf 31 / ayrıca karşı paragraf 59.

⁷⁴ Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi’nin 13 No’lu Genel Yorumu, paragraf 32.

⁷⁵ Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi’nin 13 No’lu Genel Yorumu, paragraf 16.

⁷⁶ Ayrıca bkz. Uluslararası Çalışma Örgütü’nün 4, 13 ve 123 sayılı Tavsiye Kararları.

⁷⁷ CEDAW Komitesi’nin 13 No’lu Tavsiye Kararı.

⁷⁸ CEDAW Komitesi’nin 16 No’lu Tavsiye Kararı.

⁷⁹ CEDAW Komitesi’nin 17 No’lu Tavsiye Kararı.

ğeri, istatistiki olarak araştırma çalışmalarına konu yapılmalı ve daha önemlisi “gayri safi milli hasıla”ya katılmalıdır.

CEDAW Komitesi yukarıda anılan tavsiye kararlarında, kadınların çalışma hakkını “kadın emeğinin değerlendirilmesi” ve bu emeğin ekonomik, sosyal ve hukuksal bakımdan bir karşılığa sahip olması olarak görmektedir. Kadınların çalışma yaşamındaki yeri konusunda, göz ardı edilen aile işletmeleri ve ev içi çalışmaların dikkate alınması, emeğin ve dolayısıyla çalışma hakkının kapsamını genişletmektedir.

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi de, çalışma hakkının kullanımında Taraf Devletlerin kadın-erkek eşitliği konusunda “geniş bir koruma” sağlama gereğine işaret etmiştir.⁸⁰ Bu gözlemin altında, Komite’nin çalışma yaşamında ayrımcılık sorununu “temel eğitiminden emekliliğe uzanan geniş bir ihlaller kümesi” olarak kavraması yatmaktadır.⁸¹ Komite, çalışma hakkının kullanımı bakımından kadınlara ilişkin toplumsal ve kültürel gerçeğe dikkat çekmektedir.⁸² Toplumsal gerçek, kadınların eğitime erkeklere oranla daha az ulaşabilmesi; kültürel gerçek ise kadınların çalışması ve gelişimini zorlaştıran geleneklerdir. Kadınların çalışma hakkının etkililiği bakımından, “genç kadınlar” ayrı bir grup olarak özellikle anılmaktadır.⁸³ Çünkü genç kadınların ilk işlerini bulması ve iş imkânlarına erişmesinde daha fazla engelle karşılaştığı bilinmektedir. Komite, çalışma politikalarının oluşturulmasında bu grubun dikkate alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Çalışma hakkı bakımından da “saygı duyma-koruma-yerine getirme” üçlü bir yükümlülük olarak belirlemektedir. Saygı gösterme yükümlülüğü bağlamında, kadınların işe sahip olma haklarına saygı, ayrımcılıkla mücadele ve imkânlarla eşit erişime ilişkin önlemler ayrıca vurgulanmıştır. Koruma yükümlülüğü bakımından, kadınların işsizlik oranlarını azaltmaya yönelik kaynakların artırılmasına işaret edilmektedir. Çalışma hakkını kadın-erkek eşitliğini kapsayacak biçimde etkili hale getiren bu yaklaşımda, Taraf Devletlerin hem icrai hareketleri hem de ihmalleri (örneğin; ayrımcılığı giderecek ya da hakka etkili erişimi ve hakkın etkili kullanımını sağlayacak önlem almama) Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi’nin ihlaline yol açabilir.⁸⁴ Çalışma hakkı da, Sözleşme’nin 2/1. maddesi ile birlikte yorumlanarak, gerekli önlemlerin alınmasında “mevcut kaynakların azamisi”ni kullanmayı gerekli kılmak-

⁸⁰ Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi’nin 18 No’lu Genel Yorumu, paragraf 13.

⁸¹ Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi’nin 18 No’lu Genel Yorumu, paragraf 31.

⁸² Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi’nin 18 No’lu Genel Yorumu, paragraf 13.

⁸³ Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi’nin 18 No’lu Genel Yorumu, paragraf 14.

⁸⁴ Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi’nin 18 No’lu Genel Yorumu, paragraf 32.

tadır. Ulusal istihdam stratejisinin belirlenmesinde, kadınların ekonomik kaynaklar ile teknik ve mesleki eğitime eşit biçimde erişimi güvence altına alınmalıdır.⁸⁵

Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı, çalışan kadınların analığının korunması (madde 8), fırsat eşitliği ve eşit davranma ilkesi (madde 20), işyerinde cinsel taciz ve diğer kınanması gereken, olumsuz ya da suç oluşturan eylemlerin önlenmesini içeren “onurlu çalışma hakkı” (madde 26), ailevi sorumlulukları olan çalışanların fırsat eşitliği ve eşit davranılma hakkını (madde 27) içermektedir. Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı’na Ek’te (madde 20), dört durum fırsat eşitliği ve eşit davranma ilkesinin dışında tutulmaktadır: (i) işsizlik, yaşlılık, dul ve yetim yardımları ile ilgili diğer hükümlerde olduğu gibi sosyal güvenliğe ilişkin konular; (ii) gebelik, lohusalık ve doğum sonrası dönem ile ilgili olarak kadının korunmasına ilişkin hükümler;⁸⁶ (iii) eylemleri eşitsizliklerin giderilmesini amaçlayan özel önlemlerin alınması; (iv) nitelikleri ve yerine getirilme koşulları nedeniyle yalnızca belli bir cinsiyetten kişilere ayrılacak mesleki etkinlikler. Son durum Avrupa hukuku ışığında daha kolay açıklanabilir. “Nitelikleri ve yürütüldükleri bağlam gereği cinsiyetin belirleyici olduğu mesleki faaliyetler”, 76/207 sayılı AB Yönergesi’nin öngördüğü eşit davranma yükümlülüğünün dışında tutulmaktadır.⁸⁷ Yönerge’ye ilişkin yargısal içtihat hapisane gardiyanları ve başgardiyanlar; ciddi iç güvenlik sorunlarında kullanılan kolluk kuvvetleri; özel ve öncü saldırı timlerinin komutanlığı söz konusu olduğunda, cinsiyetin belirleyici bir etken olabileceğini benimsemiştir.⁸⁸ Ancak bu durumda dahi ölçülülük ilkesi uygulanmak zorundadır. Dolayısıyla, eşit davranma yükümlülüğünden sapmanın öngörülen amaca ulaşmak için elverişli ve gerekli olup olmadığı denetlenmeli ve eşit davranma ilkesi ile mesleki faaliyetin yürütüldüğü bağlamı oluşturan “güvenlik” arasında denge kurulmalıdır.⁸⁹ Avrupa içtihadında kadınların silahlı kuvvetlerdeki konumunun ele alındığı başka bir örnekte, ulusal savun-

⁸⁵ Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi’nin 18 No’lu Genel Yorumu, paragraf 44.

⁸⁶ Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı’na Ek’te (madde 20) fırsat eşitliği ve eşit davranma ilkesinin dışında tutulan ilk iki durum bakımından ayrıca karşı. İş ve Meslek Bakımından Ayırım Hakkında 111 sayılı Milletlerarası Çalışma Sözleşmesi, madde 5/2.

⁸⁷ Karş. 76/207 sayılı Yönerge’nin 2/6. maddesi.

⁸⁸ C- 318/86 *Komisyon / Fransa* [ATKD 1988 (3559)]; C-222/84 *Johnston / Chief Constable of the RUC* [ATKD 1986 (1651)]; C-273/97 *Sirdar / The Army Board and Secretary of State for Defence* [ATKD1999 (I-7403)].

⁸⁹ C-222/84 *Johnston / Chief Constable of the RUC* [ATKD 1986 (1651, paragraf 38)]; C-273/97 *Sirdar / The Army Board and Secretary of State for Defence* [ATKD1999 (I-7403, paragraf 26-28)].

ma ve kadınların silahlı çatışmalardan korunması gibi gerekçelendirmeler eşit davranma ilkesi karşısında üstünlük sağlayamamıştır. Avrupa Birliği Mahkemesi *Kreil* kararında, kadınların silah kullanmasını yasaklayan Bonn Anayasası hükmü karşısında, silahlı kuvvetlerde kadınların yalnızca silah kullanmayı gerektirmeyen konumlara alınmasını Yönerge'nin eşit davranma ilkesine aykırı bulmuştur.⁹⁰ Nitelikleri ve yürütüldükleri bağlam gereği cinsiyetin belirleyici olduğu mesleki faaliyetler için eşit davranma ilkesinden sapmaya izin verilen durumlarda, AB'ye üye devletlere periyodik raporlama zorunluluğu getirildiği belirtilmelidir.⁹¹ Periyodik raporlar, toplumsal gelişmeler ışığında eşit davranma ilkesinden yapılan sapmaların haklı görülüp görülemeyeceğini değerlendirmek yükümlülüğü altındadırlar. Avrupa içtihadının geleneksel olarak kadınlara özgü sorumluluklar söz konusu olduğunda, bunların pekişmesini sağlayacak kimi avantajları reddettiğini de vurgulamak gerekir. Toplu iş sözleşmelerinde çocuklarla ilgili sorunlarda (hastalık vb.) kadınlara ek izin tanıyan hükümler konulmasına imkân veren Fransız hukuku, Topluluk hukukuna aykırı görülmüştür.⁹² Aykırılık gerekçesinde, “kadınlara özel haklar verilerek korumanın genelleştirilmesi” olarak algılan bu durumun, toplumsal yaşamdaki eşitsizlikleri azaltmadığı ve kadınların “bakım sağlama” konusundaki geleneksel rollerini pekiştirdiği vurgulanmaktadır.

(7) **Engelli Kadınlar:** Engellilik bakımından Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi 5 No'lu Genel Yorum'da, genel yükümlülükler ile Sözleşme'nin özel hükümleri bakımından ikili bir değerlendirme yapmaktadır. Komite, “engelliliğe dayalı ayrımcılığı” özel olarak tanımlamaktadır. Sözleşme'deki amaçların gerçekleştirilebilmesi açısından, “engelliliğe dayalı ayrımcılık” dışlama, kısıtlama, tercih yetkisini aleyhe kullanma, engelliliği mazeret göstererek uygun barınma imkânı tanımama şeklinde ekonomik, sosyal veya kültürel hakların tanınmasına veya kullanılmasına engel olmaktadır.⁹³ Özgül hak kategorileri bakımından engellilerin düşük ücretli veya düşük düzeyli işlerde çalıştırılması; barınma, ulaşım ya da çalışma yerini engellilik olgusunu dikkate almadan düzenleyerek çalışma hakkını engelleme; ücret eşitliği ve sendikal haklar; sosyal güvenlik; engelli kadınların annelik ve hamileliğe ilişkin korumadan yararlanması; engelli kişilerin ve özellikle çocukların suistimale, taciz ve ihmale karşı savunmasız konumları; yardım ci-

⁹⁰ C-285/98 s. *Kreil / Almanya* kararı [ATKD 2000 (I-69)].

⁹¹ Karş. 76/207 sayılı Yönerge'nin 9/2. maddesi.

⁹² C-312/86 *Komisyön / Fransa* [ATKD 1988 (6315)].

⁹³ Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin 5 No'lu Genel Yorumu, paragraf 15.

hazları ve destek hizmetleri ile birlikte barınma ve konut hakkı; toplumsal-kültürel yaşama katılım kolaylıkları; fiziksel ve ruhsal sağlığın korunması özellikle ele alınmıştır. Engellilik alanında Komite'nin cinsiyete vurgu yapmakla birlikte, yükümlülükler ve hak kategorilerinin yorumunda cinsiyet bakımından yansız bir dil kullandığı söylenebilir. Komite, engellilik ile cinsiyet arasındaki ilişkide, engelli kadınların maruz kaldığı “çifte ayrımcılığın” genellikle görmezden gelindiğini vurgulamıştır.⁹⁴ “Çifte ayrımcılık” sorunu, CEDAW Komitesi'nin 18 No'lu Genel Tavsiyesi'nde de kullanılan kavramdır. Bununla birlikte, CEDAW Komitesi'nin 18 No'lu Genel Tavsiyesi, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin 5 No'lu Genel Yorumu'na oranla oldukça sınırlı ve yetersiz kalmaktadır.

SONUÇ

Yukarıdaki açıklamalar ışığında, kadının insan haklarının uluslararası düzeyde korunmasına ilişkin temel yönelimlerin aşağıdaki unsurları içerdiği görülmektedir:

(1) Kadın, aile ve geleneksel olarak kendisine uygun görülen roller bağlamında değil, bireysel özerklik ve eşitlik bağlamında tanımlanması gereken “hak öznesi”dir. Hamilelik, doğum, emzirme gibi biyolojik temelli farklılıkların haklı kıldığı koruyucu uygulamalar, bilimsel-teknik gelişmeleri dikkate alarak ve güncellenerek uygulanmalıdır. Özellikle anneliğin kadınların bakım sunma yükümlülüğü değil, önem ve değer taşıyan “toplumsal bir görev” olduğu ve çocuklar konusunda kadın ile erkeğin ortak sorumluluğu benimsenmelidir.

(2) Farklı kadın gruplarının özgül konumları dikkate alınarak, geniş anlamıyla şiddet ve başka ayrımcılık türleri karşısında diğer kadınlara oranla dezavantajlı ya da savunmasız oldukları kabul edilmelidir. Bu gruplar, hak ihlallerine karşı özel ve nitelikli biçimde korunmalıdırlar.

(3) Şiddet karşısında, devletin sorumluluğu, sadece kamu görevlilerinin işlem ve eylemleriyle neden olduğu hak ihlallerini değil, üçüncü kişilerin hak ihlallerini de önlemeyi, kovuşturmayı ve cezalandırmayı kapsar. Şiddet dışındaki ayrımcılık türleri bakımından da devletin yükümlülüğü geniş ve pozitif bir yükümlülük olarak tanımlanmaktadır.

(4) Ayrımcılık yasağı, hukuksal ya da şekli (biçimsel) eşitlik ve hak erişimde genel koşulların yaratılmasını içeren fırsat eşitliğinden fazlasını ifade

⁹⁴ Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin 5 No'lu Genel Yorumu, paragraf 19.

eder. Yasak, eylemli eşitlik ve sonuç eşitliği sağlanmadan etkili biçimde uygulanmış sayılamaz. Eylemli eşitliğin-sonuç eşitliğinin gerçekleşmesi için kotalar, öncelik hakkı, sayısal hedefler ve destek programları gibi “geçici ve özel önlem”lerin alınması, siyasal katılımdan eğitime uzanan geniş bir alan için gereklidir.

(5) Yargısal kararlar da dahil, her türlü ulusal işlem, uygulama ve politikanın şekillendirilmesinde, Taraf Devletlerin kadınların ikincilliği, edilgenliği, aşağılığı ya da bağımlılığına dayalı toplumsal-kültürel kalıpları değiştirme yükümlülüğü öncelikle gözetilmelidir. Her türlü korumacı önlemin de, bu öncelik ışığında yorumlanması asıldır. Söz konusu öncelik, kadın korumacı ya da yansız gibi gözüken önlemlerin, uygulamada örtülü bir ayrımcılık yaratmasının ya da kadınları kalıplaşmış rollerle tanımlayan toplumsal-kültürel yapının pekişmesinin de önüne geçecektir.

Temel Belgeler

KADINLARA KARŞI AYRIMCILIĞIN ÖNLENMESİ BİLDİRGESİ^{1,2}

7 Kasım 1967 tarihli ve 2263 (XXII) sayılı Genel Kurul kararıyla ilan edilmiştir.

Genel Kurul,

Birleşmiş Milletler'e mensup halkların, Birleşmiş Milletler Şartı'nda, temel insan haklarına, insan onuru ve değerine ve kadın ile erkeğin eşit haklarına ilişkin inançlarını teyit ettiğini *göz önünde bulundurarak,*

İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'nin ayrımcılık yasağı ilkesini getirdiğini; tüm insanların özgür ve onur ve haklar bakımından eşit doğduğunu ve herkesin, cinsiyet ayrımı da dahil olmak üzere hiçbir ayırım gözetilmeksizin bu Beyanname'de ifade edilen tüm hak ve özgürlüklere sahip olduğunu ilan ettiğini *göz önünde bulundurarak,*

Birleşmiş Milletler kararları, bildirgeleri, sözleşmeleri ve tavsiyeleri ile her türlü ayrımcılığın önlenmesi ve kadın ile erkek arasında eşit haklar tesis edilmesini teşvik için oluşturulmuş uzmanlaşmış kurumları *dikkate alarak,*

Birleşmiş Milletler Şartı'na, İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'ne, İnsan Hakları Uluslararası Sözleşmeleri'ne ve Birleşmiş Milletler'in ve uzmanlaşmış kurumların diğer belgelerine rağmen ve eşit haklar konusunda yaşanan ilerlemelere karşın kadınlara karşı ayrımcılığın hayli dikkat çekici bir seviyede hüküm sürmeye devam etmesinden *kaygı duyarak,*

Kadınlara karşı ayrımcılığın insan onuruyla ve ailenin ve toplumun refahıyla bağdaşmaz nitelikte olduğunu; kadınların erkeklerle eşit olarak ülkelerinin siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel hayatlarına katılmalarını engellediğini ve kadınların ülkeleri ve insanlık hizmetinde kullanabilecekleri olanaklarını tam olarak geliştirmelerine engel olduğunu *göz önünde bulundurarak,*

Kadınların sosyal, siyasi, ekonomik ve kültürel hayata yaptıkları muazzam katkıları ve ailede ve özellikle çocukların yetiştirilmesinde oynadıkları rolü *akılda tutarak,*

Bir ülkenin tam ve eksiksiz kalkınmasının, dünya refahının ve barışın sağlanmasının, erkeklerin yanı sıra kadınların da her alanda azami katılımını gerektirdiğine *inanarak,*

Kadınlarla erkeklerin eşitliği ilkesinin hukuken ve fiilen evrensel olarak tanınmasını sağlamanın gerekliliğini *göz önünde bulundurarak,*

Bu Bildirge'yi *resmen ilan etmektedir.*

1 Kadınlar Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Bildirgesi'nin (*Declaration on the Elimination of Discrimination against Women*) orijinal metni için bkz. <http://www.un-documents.net/a22r2263.htm> (erişim: 28 Eylül 2009).

2 Bu belgenin İngilizceden Türkçeye çevirisi Defne Orhun tarafından yapılmıştır.

Madde 1

Kadınlara karşı, erkeklerle eşit haklara sahip olmalarının reddedilmesi veya kısıtlanması yoluyla uygulanan ayrımcılık, temel bir haksızlıktır ve insan onuruna karşı işlenmiş bir suç teşkil etmektedir.

Madde 2

Kadınlara karşı ayrımcı nitelik taşıyan mevcut yasalar, gelenekler, düzenlemeler ve uygulamaların ortadan kaldırılması ve kadınlarla erkeklerin eşit haklara sahip olmalarını sağlayacak hukuksal korumanın getirilmesi için gerekli bütün tedbirler alınacaktır. Özellikle:

(a) Eşit haklar ilkesi anayasada somut olarak ifade edilecek veya yasa tarafından başka bir biçimde güvence altına alınacaktır.

(b) Birleşmiş Milletler'in ve uzmanlaşmış kurumların kadınlara karşı ayrımcılığın önlenmesine ilişkin uluslararası belgeleri onaylanacak veya bunlara katılım yoluyla taraf olunacak ve mümkün olan en kısa zamanda tümüyle uygulamaya konulacaktır.

Madde 3

Önyargıların kökünden kazınması ve kadınların daha aşağı olduğu fikri üzerine inşa edilmiş geleneklerin ve diğer uygulamaların ortadan kaldırılması yönünde kamuoyunu eğitmek ve ulusal hedefleri bu yöne çevirmek için gerekli bütün tedbirler alınacaktır.

Madde 4

Kadınların aşağıdaki haklara hiçbir ayrımcılığa uğramaksızın, erkeklerle eşit şartlarda sahip olmalarını sağlamak için gerekli bütün tedbirler alınacaktır:

(a) Tüm seçimlerde oy kullanma hakkı ve halk tarafından seçilen tüm organlara seçilme hakkı;

(b) Tüm halk oylamalarında oy kullanma hakkı;

(c) Kamusal görevlerde çalışma ve tüm kamu işlevlerini yerine getirme hakkı.

Bu haklar yasalar tarafından güvence altına alınacaktır.

Madde 5

Kadınlar, vatandaşlığı kazanma, değiştirme ve koruma konularında erkeklerle aynı haklara sahip olacaklardır. Yabancıyla yapılan evlilik, evli kadının vatandaşlığını, kadını vatansız bırakmak ya da kocasının vatandaşlığını edinmeye mecbur kılmak suretiyle otomatik olarak etkileyemez.

Madde 6

1. Toplumun temel birliğini oluşturan ailenin birliği ve düzeninin korunmasına halel gelmeksizin, evli olsun veya olmasın tüm kadınların, özellikle aşağıdaki haklarla ilgili olmak üzere, medeni hukuk alanında erkeklerle eşit haklara sahip olmasını sağlamak için, yasal tedbirler başta olmak üzere gerekli bütün tedbirler alınacaktır:

(a) Evlilik sırasında edinilen mülkler de dahil olmak üzere, mülk/mülkü edinme, idare etme, üzerinde tasarruf etme, elden çıkarma ve miras edinme hakkı;

(b) Hak ve fiil ehliyeti ve bunun kullanılması konusunda eşitlik hakkı;

(c) Kişilerin dolaşımına ilişkin hukuk nezdinde erkeklerle aynı haklar.

2. Aşağıdaki haklar başta olmak üzere, evli kadın ve erkeğin eşit statüye sahip olmasını sağlamak için gerekli bütün tedbirler alınacaktır:

(a) Kadınlar, eşlerini özgürce seçmek ve yalnızca özgür ve tam iradeleriyle evlenmek konularında erkeklerle aynı haklara sahip olacaklardır;

(b) Kadınlar, evlilik sırasında ve evliliğin sona erdirilmesinde erkeklerle eşit haklara sahip olacaklardır. Her durumda çocukların menfaati üstün tutulacaktır;

(c) Ebeveynler çocuklarıyla ilgili konularda eşit hak ve yükümlülüklerle sahip olacaklardır. Çocukların menfaati her durumda üstün tutulacaktır.

3. Çocukların evlenmesi ve genç kızların ergenlik çağından önce nişanlanması yasaklanacaktır ve evlilik için asgari bir yaş getirilmesi ve evliliklerin resmi bir sicile tesicilinin zorunlu kılınması için yasama tedbirleri de dahil olmak üzere etkili adımlar atılacaktır.

Madde 7

Ceza yasalarında yer alan ve kadınlara karşı ayrımcılık teşkil eden tüm hükümler yürürlükten kaldırılacaktır.

Madde 8

Kadın ticaretinin tüm biçimleriyle ve kadınların fahişelik ile sömürülmesi ile mücadele etmek için yasama tedbirleri de dahil olmak üzere gerekli bütün tedbirler alınacaktır.

Madde 9

Evli olsun veya olmasın, kız çocuklarının ve kadınların tüm eğitim seviyelerinde, başta aşağıdaki hususlarda olmak üzere, erkeklerle eşit haklara sahip olmasını sağlamak için gerekli bütün tedbirler alınacaktır:

(a) Üniversiteler ve mesleki, teknik ve yüksek teknik okullar da dahil olmak üzere tüm eğitim kurumlarına erişim ve bu kurumlarda eğitim alma konularında eşit şartlar;

(b) Söz konusu kurumlarda karma eğitim mevcut olsun veya olmasın, aynı müfredat seçimi, aynı sınavlar, aynı standartta niteliklere sahip eğitim personeli ve aynı niteliklere sahip okul binaları ve teçhizatlar;

(c) Burs ve diğer eğitim yardımlarından yararlanmada fırsat eşitliği;

(d) Yetişkinlere okuma yazma öğreten programlar da dahil olmak üzere sürekli eğitim programlarına erişimde fırsat eşitliği;

(e) Ailelerin sağlığını ve refahını sağlamaya yardımcı olacak eğitici bilgilere erişim.

Madde 10

1. Evli olsun veya olmasın, kadınların, ekonomik ve sosyal yaşam alanlarında, aşağıdaki haklar başta olmak üzere erkeklerle eşit haklara sahip olmasını sağlamak için gerekli bütün tedbirler alınacaktır:

(a) Medeni hal veya başka bir temele dayalı olarak ayrımcılık yapılmaksızın, mes-

leki eğitim alma, çalışma, mesleğini ve işini özgürce seçme ve mesleğinde terfi etme hakkı;

(b) Erkeklerle eşit işe eşit ücret ve eşit muamele hakkı;

(c) Ücretli izin hakkı, emeklilik hakları ve işsizlik, hastalık, yaşlılık ve diğer çalışmama halleri için güvenceler;

(d) Erkeklerle eşit şartlarda aile yardımı alma hakkı.

2. Evlilik veya doğum dolayısıyla kadınlara karşı ayrımcılık yapılmasını önlemek ve çalışma haklarını etkin kılmak için, kadınların evlenme veya doğum halinde işten çıkarılmalarını engelleyecek, eski işine dönme güvencesi de içeren ücretli doğum izni sağlayacak ve çocuk bakımı imkânlarını da içeren gerekli sosyal hizmetleri sunacak tedbirler alınacaktır.

3. Belirli bazı iş türlerinde, bu işlerin fiziksel niteliği dolayısıyla var olan nedenler yüzünden kadınları korumak için alınan tedbirler ayrımcı olarak nitelenmeyecektir.

Madde 11

1. Kadınlarla erkeklerin eşit haklara sahip olması ilkesinin, Birleşmiş Milletler Şartı'nda ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde yer alan ilkelere uygun olarak tüm Devletlerde uygulamaya konması gerekmektedir.

2. Hükümetler, sivil toplum kuruluşları ve bireyler, işbu Bildirge'de yer alan ilkelere hayata geçirilmesini teşvik etmek için yetkileri dahilindeki her şeyi yapmaya çağrılmaktadırlar.

KADINLARA KARŞI HER TÜRLÜ AYIRIMCILIĞIN ÖNLENMESİ SÖZLEŞMESİNE KATILMANIN UYGUN BULUNDUĞUNA DAİR KANUN

Resmi Gazete Tarihi: 25 Haziran 1985

Resmi Gazete Sayı: 18792

Kanun No: 3232

Kabul Tarihi: 11.6.1985

MADDE 1. — 1 Mart 1980 tarihinden itibaren devletlerin imzasına açılan ve 3 Eylül 1981 tarihinde yürürlüğe giren “Kadınlara Karşı Her Türlü Ayırmcılığın nlenmesi Sözleşmesi”ne katılma uygun bulunmuştur.

MADDE 2. — Bu Kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

MADDE 3. — Bu Kanun hükümlerini Bakanlar Kurulu yürütür.

24/6/1985

KADINLARA KARŞI HER TÜRLÜ AYIRIMCILIĞIN ÖNLENMESİ SÖZLEŞMESİ'NE KATILMAMIZIN ONAYLANMASI HAKKINDA KARAR

Resmi Gazete Tarihi: 14 Ekim 1985

Resmi Gazete Sayı: 18898

Karar Sayısı: 85/9722

11/6/1985 tarihli ve 3232 sayılı Kanunla katılmamız uygun bulunan, 1 Mart 1980 tarihinde imzaya açılan ve 3 Eylül 1981 tarihinde yürürlüğe giren ekli "Kadınlara Karşı Her Türlü Ayırimcılığın Önlenmesi Sözleşmesi"ne katılmamızın onaylanması; Dışişleri Bakanlığı'nın 28/6/1985 tarihli ve ÇTİĞ/ÇTUK-721-701-30-2672-3525 sayılı yazısı üzerine, 31/5/1963 tarihli ve 244 sayılı Kanunun 3 üncü maddesine göre, Bakanlar Kurulu'nca 24/7/1985 tarihinde kararlaştırılmıştır.

Kenan EVREN
Cumhurbaşkanı

T. ÖZAL
Başbakan

İ. K. ERDEM
Devlet Bak. -
Başbakan Yrd.

K. OKSAY
Devlet Bakanı

A. M. YILMAZ
Devlet Bakanı

C. BÜYÜKBAŞ
Devlet Bakanı

A. TENKEKİ
Devlet Bakanı

M. T. TİTİZ
Devlet Bakanı

A. KARAEVLİ
Devlet Bakanı

M. N. ELDEM
Adalet Bakanı

Z. YAVUZTÜRK
Milli Savunma
Bakanı

Y. AKBULUT
İçişleri Bakanı

V. HALEFOĞLU
Dışişleri Bakanı

A. K. ALPTEMOÇİN
Maliye ve
Gümrük Bakanı

M. V. DİNÇERLER
Milli Eğitim
Gençlik ve Spor
Bakanı

İ. S. GİRAY
Bayındırlık ve
İskân Bakanı

M. AYDIN
Sağlık ve Sosyal
Yardım Bakanı

V. ATASOY
Ulaştırma Bakanı

H. H. DOĞAN
Tarım Orman ve
Köyşleri Bakanı

M. KALEMLİ
Çalışma ve Sosyal
Güvenlik Bakanı

H. C. ARAL
Sanayi ve Ticaret
Bakanı

S. N. TÜREL
Enerji ve Tabii
Kaynaklar Bakanı

M. M. TAŞÇIOĞLU
Kültür ve Turizm
Bakanı

KADINLARA KARŞI HER TÜRLÜ AYIRIMCILIĞIN ÖNLENMESİ ULUSLARARASI SÖZLEŞMESİ^{3,4}

Bu Sözleşmeye taraf olan Devletler,

Birleşmiş Milletler yasasının temel insan haklarına, insan itibar ve kıymetine ve erkeklerle kadınların eşit haklara sahip olmaları gerektiğine inancı tekrar teyit ettiğini kaydederek,

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin, insanlara karşı ayırimcılığın kabul edilemezliği prensibini teyit ettiğini ve tüm insanların özgür doğduğunu ve eşit itibar ve haklara sahip olduklarını ve bu Beyannamede böylece öne sürülen tüm haklar ve hürriyetlerin cinsiyete dayalı olanlar dahil hiçbir ayırımı tabi kılınmaksızın herkes tarafından kullanılabilirliğini beyan ettiğini kaydederek,

İnsan Hakları Sözleşmelerine Taraf Devletlerin, kadınlar ile erkeklerin tüm ekonomik, sosyal, kültürel, medeni ve siyasi haklardan eşit olarak yararlanmalarını temin mükellefiyeti bulunduğunu kaydederek,

Birleşmiş Milletler ve ona bağlı ihtisas kuruluşları nezaretinde kabul edilmiş ve erkeklerle kadınların eşitliğini sağlamaya çalışan uluslararası sözleşmeleri göz önünde tutarak;

3 Sözleşme'nin orijinal başlığı şöyledir: “*Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women*” (CEDAW) – ed.n.

4 Kadınlara Karşı Her Türü Ayırimcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'ne Katılmanın Uygun Bulunduğuna Dair Kanun 25 Haziran 1985 tarihli ve 18792 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanmıştır. Ardından, Sözleşmeye Katılmamızın Onaylanması Hakkında Bakanlar Kurulu Kararı 14 Ekim 1985 tarihli ve 18898 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanmıştır. İç onay sürecinin ardından onay belgelerinin Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği'ne tevdi tarihi ise 20 Aralık 1985'tir.

Türkiye, Sözleşme'nin 15. maddesinin 2. ve 4. fıkraları ile 16. maddesinin 1. fıkrasının (c), (d), (f) ve (g) bendlerine, bu maddelerde düzenlenen hükümlerin o dönemde yürürlükte olan Türk Medeni Kanunu'nun ilgili hükümleri ile tamamen bağdaşmadığı gerekçesiyle çekince ile taraf olmuştur. Türkiye'nin çekince koyduğu bir diğer madde ise 29. maddenin 1. fıkrasıdır. Bu madde, Sözleşme'nin uygulanması veya yorumu nedeniyle Sözleşme'ye taraf devletler arasında bir uyumsuzluk çıkarsa, bunun çözümü konusunda, taraflarca Uluslararası Adalat Divanı'na yetki verilmesi konusuna ilgilidir. Türkiye, bu çekincelerin yanı sıra Sözleşme'nin 9. maddesinin 1. fıkrasının, Türk Vatandaşlık Kanunu'nun 5. maddesinin 1. fıkrası ile 15. ve 17. maddeleriyle çelişmediğine ilişkin görüşünü bir beyan ile sunmuştur.

Türkiye, 20 Eylül 1999 tarihli beyanı ile Sözleşme'nin 15. maddesinin 2. ve 4. fıkraları ile 16. maddesinin 1. fıkrasının (c), (d), (f) ve (g) bendlerine koyduğu çekinceyi kaldırdığını, 29. maddenin 1. fıkrasına ilişkin çekincesi ile 9. maddenin 1. fıkrasına ilişkin beyanının ise devam ettiğini Birleşmiş Milletler'e bildirmiştir. Türkiye, son olarak 29 Ocak 2008 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği'ne ilettiği beyanı ile 9. maddenin 1. fıkrasına ilişkin daha önceki beyanını da geri çektiğini ifade etmiştir. Bkz. <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/protocol/CEDAW Ratification Table IV-8.en.pdf> (erişim: 28 Eylül 2009) – ed.n.

Ayrıca Birleşmiş Milletler ve ona bağlı ihtisas teşekküllerinin kabul ettiği erkek ve kadınların haklarının eşitliğini sağlamayı amaçlayan kararları, beyanları ve tavsiyeleri de dikkate alarak;

Ancak, bu çeşitli belgelere rağmen kadınlara karşı ayrımcılığın hâlâ devam etmekte olduğundan endişe duyarak,

Kadınlara karşı ayrımcılığın, hak eşitliği ve insan şeref ve haysiyetine saygı ilkelelerini ihlâl ettiğini, kadınların erkeklerle eşit olarak ülkelerinin siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel hayatlarına katılmalarını engellediğini, toplumun ve ailenin refahının artmasına engel teşkil ettiğini ve kadınların ülkeleri ve insanlık hizmetinde kullanabilecekleri olanaklarını geliştirmelerini zorlaştıracığını kaydederek,

Yoksulluk hallerinde kadınların yiyecek, sağlık, eğitim, öğretim ve iş bulma ve sair ihtiyaçlarının karşılanması bakımından en az imkânâ sahip olduklarından endişe duyarak;

Hakkaniyet ve adalete dayalı yeni uluslararası ekonomik düzenin kurulmasının, kadınlarla erkekler arasındaki eşitliği sağlamak için önemli bir aşama teşkil edeceğine inanarak;

Apartheid'in, ırkçılığın her şeklinin, ırk ayırımının, sömürgeciliğin, yeni sömürgeciliğin, saldırganlığın, yabancı devlet işgal ve hakimiyetinin ve ülkelerin içişlerine müdahale etmenin ortadan kaldırılmasının, erkekler ile kadınların eşit haklardan yararlanmaları için gerekli olduğunu önemle belirterek;

Uluslararası barış ve güvenliğin kuvvetlendirilmesinin, uluslararası gerilimin azaltılmasının, sosyal ve ekonomik sistemlerine bakılmaksızın bütün ülkeler arasında karşılıklı işbirliğinin, genel ve tam silahsızlanmanın ve özellikle sıkı ve etkili bir uluslararası denetim altında nükleer silahsızlanmanın, ülkeler arasındaki ilişkilerde, adalet, eşitlik ve karşılıklı menfaat ilkelerinin teyidinin ve yabancı ve sömürge yönetimi veya yabancı işgali altında bulunan yerlerdeki halkların kendi kaderlerini tayin ve bağımsızlık elde etme hakları kadar ulusal hükümler ve toprak bütünlüklerine saygının gerçekleştirilmesinin, sosyal gelişme ve kalkınmaya ve bunun bir sonucu olarak da, erkeklerle kadınlar arasında tam bir eşitliğin elde edilmesine katkıda bulunacağını teyit ederek,

Bir ülkenin tam ve eksiksiz kalkınmasının, dünyada refahın ve barışın elde edilmesinin, kadınların erkeklerle eşit şartlarda her alanda azami katkılarına gerektirdiğine inanarak,

Kadınların ailenin refahına ve toplumun kalkınmasına yaptıkları büyük katkının henüz tam olarak idrak edilmediğini, analığın sosyal ehemmiyeti ve ana ve babanın aile içinde ve çocukların büyütülmesindeki rollerini göz önünde bulundurarak ve kadınların nesillerin üremesindeki önemli rolünün aile içinde ayrıma neden olmaması gerektiğini, nitekim çocukların yetiştirilmelerinin kadın ve erkek ile toplumun tamamının sorumluluk paylaşmalarını gerektirdiğine vakıf olarak,

Erkeklerle kadınlar arasında tam bir eşitliğin gerçekleşmesi için kadınlar ile erkeklerin toplumdaki geleneksel rollerinde bir değişiklik ihtiyacı bulunduğu vakıf olarak,

Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Beyannamesinde yer alan ilkeleri uygulamaya ve bu maksatla bu nevi ayrımcılığın her şekli ve tezahürünün ortadan kaldırılması için gerekli tedbirleri almaya kararlı olarak,

Aşağıdaki hususlarda anlaşmışlardır:

BÖLÜM I

Madde 1

İşbu sözleşmeye göre, “kadınlara karşı ayırım” deyimi kadınların, medeni durumlarına bakılmaksızın ve kadın ile erkek eşitliğine dayalı olarak politik, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni veya diğer sahalardaki insan hakları ve temel özgürlüklerinin tanınmasını, kullanılmasını ve bunlardan yararlanılmasını engelleyen veya ortadan kaldıran veya bunu amaçlayan ve cinsiyete bağlı olarak yapılan herhangi bir ayırım, mahrumiyet veya kısıtlama anlamına gelecektir.

Madde 2

Taraf Devletler, kadınlara karşı her türlü ayırımı kınar, tüm uygun yollardan yararlanarak ve gecikmeksizin kadınlara karşı ayırımı ortadan kaldıracı bir politika izlemeyi kabul eder ve bu amaçla aşağıdaki hususları taahhüt ederler:

a – Kadın ile erkek eşitliği ilkesini kendi ulusal anayasalarına ve diğer ilgili yasalara, henüz girmemişse dahil etmeyi ve yasalar ile ve diğer uygun yollarla bu ilkenin uygulanmasını sağlamayı,

b – Kadınlara karşı her türlü ayırımı yasaklayan ve gerekli yerlerde müeyyideler de ihtiva eden yasal ve diğer uygun önlemleri kabul etmeyi,

c – Kadın haklarının erkeklerle eşit olarak yasal himayesini tesis etmeyi ve yetkili ulusal mahkemeler ve diğer kamu kuruluşları aracılığıyla kadınların her türlü ayırımı karşı etkin himayesini sağlamayı,

d – Kadınlara karşı herhangi bir ayırımcı hareket yapılmasından veya uygulanmasından kaçınmayı ve kamu yetkilileri ile kuruluşlarının bu yükümlülüğe uyumlu olarak hareket etmelerini sağlamayı,

e – Herhangi bir kişi, kuruluş veya teşebbüsün kadınlara karşı ayırım yapmasını önlemek için bütün uygun önlemleri almayı,

f – Kadınlara karşı ayırımcılık teşkil eden mevcut yasa, yönetmelik, adet ve uygulamaları, tadil veya feshetmek için yasal düzenlemeler de dahil gerekli bütün uygun önlemleri almayı,

g – Kadınlara karşı ayırımcılık teşkil eden bütün ulusal cezaî hükümleri ilga etmeyi.

Madde 3

Taraf Devletler özellikle politika, sosyal, ekonomik ve kültürel sahalarda olmak üzere bütün alanlarda, erkeklerle eşit olarak insan hakları ve temel özgürlüklerinden yararlanmalarını ve bu hakları kullanmalarını garanti etmek amacıyla, kadının tam gelişmesini ve ilerlemesini sağlamak için yasal düzenleme dahil bütün uygun önlemleri alacaklardır.

Madde 4

1. Kadın ve erkek eşitliğini fiilen sağlamak için taraf devletlerce [Taraf Devletlerce] alınacak geçici ve özel önlemler, işbu Sözleşmede belirtilen cinsten bir ayırım olarak mütalâa edilmeyecek ve hiçbir şekilde eşitsizlik veya farklı standartların muhafazası sonucunu doğurmayacaktır. Fırsat ve uygulama eşitliği hedeflerine ulaşıldığı zaman bu tedbirlere son verilecektir.

2. Anneliğin himayesi maksadıyla işbu Sözleşmede belirtilenler dahil, Taraf Devletlerce alınacak özel önlemler, ayrımcı olarak nitelendirilmeyecektir.

Madde 5

Taraf Devletler aşağıdaki bütün uygun önlemleri alacaklardır:

a – Her iki cinsten birinin aşağılığı veya üstünlüğü fikrine veya kadın ile erkeğin kalıplaşmış rollerine dayalı ön yargıların, geleneksel ve diğer bütün uygulamaların ortadan kaldırılmasını sağlamak amacıyla kadın ve erkeklerin sosyal ve kültürel davranış kalıplarını değiştirmek,

b – Anneliğin sosyal bir görev olarak anlaşılmasını ve çocukların yetiştirilmesi ve gelişiminde kadın ve erkeğin ortak sorumluluğunun tanınmasını öngören ve her hâlükârda çocukların menfaatlerini her şeyden önce gözeten anlayışa dayanan bir aile eğitimini sağlamak.

Madde 6

Taraf Devletler, kadın ticareti ve fahişeliğin istismarının her şekliyle önlenmesi için yasama dahil gerekli bütün önlemleri alacaklardır.

[BÖLÜM II]

Madde 7

Taraf Devletler, ülkenin politika ve kamu hayatında, kadınlara karşı ayırımı önlemek için tüm tedbirleri alacaklar ve özellikle kadınlara erkeklerle eşit şartlarla aşağıdaki hakları sağlayacaklardır:

a – Bütün seçimlerde ve halk oylamalarında oy kullanmak ve halk tarafından seçilen organlara seçilebilmek,

b – Hükümet politikasının hazırlanmasına ve uygulanmasına katılmak, kamu görevinde bulunabilmek ve hükümetin her kademesinde kamu görevleri ifa etmek,

c – Ülkenin kamu ve politik hayatı ile ilgili hükümet dışı kuruluşlara ve derneklere iştirak etmek.

Madde 8

Taraf Devletler, kadınlara, erkeklerle eşit şartlarda ve hiçbir ayırım gözetmeksizin, hükümetlerini uluslararası düzeyde temsil etmek ve uluslararası kuruluşların faaliyetlerine katılmak fırsatını sağlamak için gerekli bütün tedbirleri alacaklardır.

Madde 9

1. Taraf Devletler, tâbiyetin kazanılmasında, değiştirilmesinde veya muhafazasında kadınlara erkekler ile eşit haklar tanıyacaklar ve özellikle bir yabancıyla evlenmenin veya evlilik sırasında kocanın tâbiyetini değiştirmesinin, kadının da otomatik olarak tâbiyet değiştirmesine, tâbiyetsiz kalmasına veya kocanın tâbiyetini zorla almasına yol açmamasını temin edeceklerdir.

2. Taraf Devletler, çocukların tâbiyeti konusunda kadınlara erkeklerle eşit haklar sağlayacaklardır.

[BÖLÜM III]

Madde 10

Taraf Devletler, özellikle aşağıdaki konularda kadın erkek eşitliği esasına dayanarak eğitimde erkeklerle eşit hakka sahip olmalarını sağlamak için kadınlara karşı ayırımı önleyen bütün uygun tedbirleri alacaklardır:

a – Meslek ve sanat yönlendirilmesinde kırsal ve kentsel alanlarda bütün dallardaki eğitim kurumlarına girişte ve diploma almada okul öncesi, genel, teknik, mesleki ve yüksek teknik eğitimde ve her çeşit mesleki eğitimde eşit şartların sağlanması,

b – Kadınların erkeklerle aynı ders programlarından yararlanmaları, aynı sınavlara katılmaları, aynı seviyedeki niteliklere sahip eğitim görevlilerine, okul bina ve malzemesine sahip olmaları,

c – Kadın ve erkeğin rolleriyle ilgili kalıplaşmış kavramların eğitimin her şeklinden ve kademesinden kaldırılması ve bu amaca ulaşılması için muhtelit eğitimin ve diğer eğitim şekillerinin teşvik edilmesi, özellikle ders kitaplarının ve okul programlarının yeniden gözden geçirilmesi ve eğitim metodlarının bu amaca göre düzenlenmesi,

d – Burs ve diğer eğitim yardımlarından faydalanmaları için kadınlara erkeklerle eşit fırsatların tanınması,

e – Özellikle kadın ve erkekler arasında mevcut eğitim açığını en kısa zamanda kapatmaya yönelik yetişkin ve görevsel okuma-yazma öğretim programları dahil, sürekli eğitim programlarına katılabilmeleri için erkeklerle eşit fırsatların verilmesi,

f – Kız öğrencilerin okuldan ayrılma nisbetlerinin düşürülmesi ve okuldan erken ayrılan kız ve kadınlar için eğitim programları düzenlenmesi,

g – Spor ve beden eğitimi faaliyetlerine faal olarak katılmaları için erkeklerle eşit fırsatlar tanınması,

h – Kadınların ailelerin sağlık ve refahını sağlamaya yardım edecek, aile planlaması bilgisi dahil özel eğitici bilgiyi temin etmeleri.

Madde 11

1. Taraf Devletler, istihdam alanında kadınlara karşı ayırımı önlemek ve kadın erkek eşitliği esasına dayanarak eşit haklar sağlamak için özellikle aşağıda belirtilen konularda bütün uygun önlemleri alacaklardır:

a – Bütün insanların vazgeçilmez hakkı olan çalışma hakkı,

b – İstihdam konularında eşit seçim kıstasları uygulanması da dahil, erkeklerle eşit

istihdam imkânlarına sahip olma hakkı,

c – Serbest olarak meslek ve iş seçme hakkı, terfi, iş güvenliği, hizmetin tüm şartları ve avantajlarından faydalanma hakkı, çıraklık, ileri mesleki eğitim ve bilgi yenileme eğitimi dahil mesleki eğitim ve mükerrer eğitim görme hakkı,

d – Sosyal yardımlar dahil eşit ücret hakkı, eşdeğerdeki işte eşit muamele ve işin cinsinin değerlendirilmesinde eşit muamele görme hakkı,

e – Ücretli izinle birlikte, özellikle emeklilik, işsizlik, hastalık, sakatlık ve yaşlılık ve diğer çalışmama hallerinde sosyal güvenlik hakkı,

f – Emniyetli şartlar içinde çalışma hakkı ve sağlığın ve bu meyanda doğurganlığın korunması hakkı.

2. Evlilik ve analık sebebiyle kadınlara karşı olan ayrımı önlemek ve etkin çalışma hakkını sağlamak amacıyla, taraf devletler [Taraf Devletler] uygun önlemleri alacaklardır.

a – Hamilelik ve analık izni sebebiyle veya evliliğe bağlı olarak işten çıkarma ayırımını yasaklamak, bu ayrımı yapanları cezalandırmak,

b – Önceki iş, kıdem ve sosyal haklar kaybedilmeksizin, ücretli olarak analık izni veya benzeri sosyal içerikli tazminatlar vermek,

c – Özellikle çocuk bakımevleri ağının tesisi ve geliştirilmesi yoluyla anne ve babanın aile yükümlülüklerini, görev sorumlulukları ve kamu hayatına katılma ile birleştirmeyi mümkün kılan destekleyici sosyal hizmetlerin sağlanmasını teşvik etmek,

d – Hamilelik süresince zararlı olduğu kanıtlanan işlerde kadınlara özel koruma sağlamak.

3. Bu maddede yer alan konulara ilişkin koruyucu yasalar bilimsel ve teknik bilgi ışığı altında devrevi olarak yeniden gözden geçirilecek ve gerekirse tadil, ilga veya temdid edilecektir.

Madde 12

1. Taraf Devletler, aile planlaması dahil sağlık bakım hizmetlerinden kadın ve erkeğin eşit olarak yararlanması için, sağlık bakımında kadınlara karşı ayrımı ortadan kaldıran bütün önlemleri alacaklardır.

2. Bu maddenin 1. paragrafında öngörülen hükümler saklı kalmak kaydıyla taraf devletler [Taraf Devletler] kadına hamilelik, lohusalık ve doğum sonrası dönemde gerekli hizmetleri sağlayacaklar, hamilelik ve emzirme sırasında yeterli beslenme ile birlikte, gerektiğinde bedava hizmet vereceklerdir.

Madde 13

Taraf Devletler kadınlara karşı ekonomik ve sosyal hayatın diğer dallarında erkeklerle kadınların eşit olarak haklardan yararlanabilmelerini sağlayarak kadınlara karşı ayrımcılığın önlenmesi için gerekli tedbirleri ve özellikle aşağıdaki tedbirleri alacaklardır:

a – Aile zammı hakkı,

b – Banka kredisi, ipotek ve diğer mali krediler elde etme hakları,

c – Eğlence, spor ve kültürel hayatın bütün veçhesine katılma hakları.

Madde 14

1. Taraf Devletler, kırsal kesim kadınlarının, karşılaştıkları özel sorunları ve ekonominin parasal olmayan sektöründeki çalışmaları dahil ailelerinin ekonomik bakımdan ayakta kalması için oynadıkları belirgin rolü göz önünde tutacak ve işbu Sözleşme hükümlerinin kırsal kesimdeki kadınlara uygulanmasını sağlamak için gerekli bütün tedbirleri alacaklardır.

2. Taraf Devletler, kadın ve erkeklerin eşitliği prensibine dayanarak, kırsal kalkınmaya katılmalarını ve bundan yararlanmalarını sağlamak için, kırsal kesimdeki kadınlara karşı ayırımı ortadan kaldıran tüm uygun tedbirleri alacaklar ve özellikle kırsal kesim kadınlarına aşağıdaki hakları sağlayacaklardır:

- a – Her seviyedeki kalkınma planlarının müzakere ve uygulanmasına katılmak,
- b – Aile planlaması konusunda bilgi, danışma ve hizmetler de dahil olmak üzere yeterli sağlık hizmetlerinden faydalanmak,
- c – Sosyal güvenlik programlarından doğrudan yararlanmak,
- d – Teknik kabiliyetlerini geliştirmek amacıyla tüm toplumsal ve yaygın hizmetler ile birlikte görevsel okuryazarlık dahil resmi ve gayri resmi eğitim ve öğretimin her türünden yararlanmak,
- e – Ekonomik fırsatlardan kendi işinde çalışma veya tam istihdam yoluyla eşit olarak yararlanmak amacıyla kendi kendine yardım grupları ve kooperatifler oluşturmak,
- f – Bütün toplumsal faaliyetlere katılmak,
- g – Toprak ve tarım reformunda ve bunun yanı sıra yeniden iskân projelerinde eşit muamele ve tarımsal kredi ve borçlanma, pazarlama kolaylıkları ile uygun teknolojiden yararlanmak,
- h – Özellikle konut, sağlık, elektrik ve su temini, ulaştırma ve haberleşme konularında yeterli yaşam standartlarından yararlanma haklarını sağlamak.

[BÖLÜM IV]

Madde 15

1. Taraf devletler [Devletler] kadınlara, kanun önünde erkeklerle eşit haklar tanıyacaktırlar.

2. Taraf devletler [Devletler] medeni haklar bakımından kadınlara erkeklerinkine benzer hukuki ehliyet ve bu ehliyeti kullanmak için eşit fırsatlar tanıyacaktırlar. Özellikle, kadınlara akit yapmada ve mülk idaresinde eşit haklar verecekler ve Mahkemelerde davaların her safhasında eşit muamele edeceklerdir.

3. Taraf Devletler, kadınların hukuki ehliyetlerini kısıtlamaya yönelik hukuki sonuç doğuran her çeşit sözleşmenin ve sair özel muamelelerin tamamının geçersiz olduğunu kabul ederler.

4. Taraf Devletler, kadın ve erkeğe hukuki olarak ikametgâh seçme ve nakletmede eşit yasal hak tanıyacaktırlar.

Madde 16

1. Taraf Devletler kadınlara karşı evlilik ve aile ilişkileri konusunda ayırımı önlemek için gerekli bütün önlemleri alacaklar ve özellikle kadın erkek eşitliği ilkesine dayanarak kadınlara aşağıdaki hakları sağlayacaklardır [sağlayacaklardır]:

a – Evlenmede erkeklerle eşit hak,

b – Özgür olarak eş seçme ve serbest ve tam rıza ile evlenme hakkı,

c – Evlilik süresince ve evliliğin son bulmasında aynı hak ve sorumluluklar,

d – Medeni durumlarına bakılmaksızın, çocuklarla ilgili konularda ana ve babanın eşit hak ve sorumlulukları tanınacak, ancak her hâl ve kârda çocukların menfaatleri en ön planda gözetilecektir.

e – Çocuk sayısına ve çocukların ne zaman dünyaya geleceklerine serbestçe ve sorumlulukla karar vermede ve bu hakları kullanabilmeleri için bilgi, eğitim ve diğer vasıtalarından yararlanmada eşit haklar,

f – Her hâl ve kârda çocukların çıkarı en üst düzeyde tutularak ulusal yasalarda mevcut veli, vasi, kayyum olma ve evlât edinme veya benzeri müesseselerde eşit hak ve sorumluluklar,

g – Aile adı, meslek ve iş seçimi dahil karı ve koca için eşit kişisel haklar,

h – Ücret karşılığı olmaksızın veya bir bedel mukabilinde malın mülkiyeti, iktisabı, işletmesi, idaresi, yararlanılması ve elden çıkarılmasında eşlere de eşit haklar.

2. Çocuğun erken yaşta nişanlanması veya evlenmesinin hiçbir kanuni etkisi olmayacak ve evlenme asgari yaşının belirlenmesi ve evlenmelerin resmi sicile kaydının mecburi olması için yasama dahil gerekli tüm önlemler alınacaktır.

[BÖLÜM V]**Madde 17**

1. İşbu Sözleşmenin uygulanmasındaki gelişmeleri gözden geçirmek amacıyla, Sözleşme yürürlüğe girdiği zaman 18, Sözleşmeye taraf 35 devletin onayı veya katılımını müteakip, işbu Sözleşmenin kapsadığı konularda yüksek itibar ve ehliyete sahip 23 uzmandan oluşan, Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi (bundan böyle Komite diye anılacaktır) kurulacaktır. Uzmanlar, Taraf Devletlerce kendi vatandaşları arasından seçilecek ve kendi şahısları namına hareket edecekler, seçimlerde dengeli coğrafi dağılım ve belli başlı hukuki sistemlerle birlikte farklı uygarlıkların temsili de göz önüne alınacaktır.

2. Komite üyeleri Taraf Devletlerin aday listesinden gizli oy ile seçilecektir. Her Taraf Devlet kendi vatandaşlarından bir kişiyi aday gösterebilecektir.

3. İlk seçim işbu Sözleşmenin yürürlüğe girmesinden altı ay sonra yapılacaktır. BM Genel Sekreteri seçimlerden en az üç ay önce Taraf Devletlere adaylarını iki ay içinde bildirmelerini isteyen bir mektup gönderecektir. Genel Sekreter, aday gösteren Taraf Devletleri de belirtmek suretiyle, adayların listesini alfabetik sıraya göre hazırlayacak ve Taraf Devletlere gönderecektir.

4. Komite üyelerinin seçimi, BM Genel Merkezinde, Genel Sekreter tarafından çağırılmış Taraf Devletler toplantısında yapılacaktır. Taraf Devletlerin üçte ikisinin (ni-

sab) yetersayı oluşturacağı toplantıda, en fazla oy alanlar ile toplantıda hazır bulunan ve oy veren Taraf Devletler temsilcilerinin salt çoğunluğunun oylarını alan adaylar Komiteye seçileceklerdir.

5. Komite üyeleri 4 yıllık bir dönem için seçileceklerdir. Bununla beraber, ilk seçimde seçilen dokuz üyenin süresi ikinci senenin sonunda bitecek, dokuz üyenin isimleri ilk seçimden hemen sonra Komite Başkanı tarafından kura ile tesbit edilecektir.

6. Komitenin 5 ilâve üyesinin seçimi, 35. onay veya katılmayı müteakip bu maddenin 2, 3 ve 4. paragrafları hükümlerine göre yapılacaktır. Bu şekilde seçilen iki yedek üyenin görev süresi iki sene sonunda sona erecek ve bu iki üyenin ismi Komite Başkanı tarafından kura ile tesbit edilecektir.

7. Arızî münhal yerlerin doldurulması için, uzmanının Komite'deki görev süresi sona eren Taraf Devlet kendi vatandaşları arasından, Komitenin onayına bağlı olmak üzere, başka bir uzmanı atar [atayacaktır].

8. Komite üyeleri, BM Genel Kurulunun onayı ile ve Genel Kurulun, Komitenin sorumluluğunun önemini göz önünde tutarak kararlaştıracağı şartlar ve hükümlerle, Birleşmiş Milletler'den ücret alacaklardır.

9. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri, işbu Sözleşme uyarınca Komitenin görevlerini etkin bir şekilde yerine getirebilmesi için, gerekli personel ve kolaylıkları sağlayacaktır.

Madde 18

1. Taraf Devletler, işbu Sözleşme hükümlerine etkinlik kazandırmak ve kaydedilen ilerlemeleri belirtmek amacıyla aldıkları yasal, adli, idari ve diğer önlemler hakkındaki bir raporu,

a – Sözleşmenin, ilgili devlet bakımından yürürlüğe girmesini takiben bir yıl içinde,

b – Bilahare, her dört yılda bir ve ileride de Komitenin talep ettiği zamanlarda, Komite tarafından incelemek Üzere, BM Genel Sekreterine sunmayı taahhüt ederler.

2. Raporlarda, işbu Sözleşme yükümlülüklerinin gerçekleştirilmesini etkileyen unsurlar ve güçlükler belirtilebilir.

Madde 19

1. Komite kendi usul kurallarını saptayacaktır.

2. Komite, görevlilerini 2 yıllık bir süre için seçecektir.

Madde 20

1. Komite işbu Sözleşmenin 18. maddesi uyarınca sunulan raporları incelemek üzere normal olarak senede bir kere ve azami iki hafta süre için toplanacaktır.

2. Komite toplantıları Birleşmiş Milletler Merkezinde veya Komite tarafından uygun bulunan herhangi bir yerde yapılacaktır.

Madde 21

1. Komite, Ekonomik ve Sosyal Konsey aracılığıyla faaliyetleri hakkında BM Genel Kuruluna yıllık raporlar sunacak ve Taraf Devletlerden sağlanan bilgiler ve raporların incelenmesine dayanarak tekliflerde ve genel tavsiyelerde bulunabilecektir. Bu teklif ve genel tavsiyeler, Taraf Devletlerin olabilecek yorumlarıyla birlikte Komite raporuna dahil edilecektir.

2. Genel Sekreter Komite raporlarını Kadınların Statüsü Komisyonunun bilgisine sunacaktır.

Madde 22

İhtisas kuruluşları, faaliyet alanlarına giren işbu Sözleşme hükümlerinin uygulanmasının görüülmesi sırasında temsil edilme hakkına sahip olacaklardır. Komite, ihtisas kuruluşlarını, Sözleşmenin uygulanması hususunda, faaliyet alanlarına giren konularda raporlar sunmaya davet edebilir.

[BÖLÜM VI]

Madde 23

İşbu Sözleşmedeki hiçbir husus kadın ve erkek eşitliğinin gerçekleşmesinde daha etkin olan

a – Taraf Devletin yasasındaki veya

b – O devlet için yürürlükte olan herhangi bir Uluslararası Sözleşme, andlaşma veya anlaşmadaki hükümleri etkilemeyecektir.

Madde 24

Taraf Devletler işbu Sözleşme ile tanınan hakların tam olarak gerçekleştirilmesi için ulusal seviyede gerekli bütün önlemleri almayı taahhüt ederler.

Madde 25

1. İşbu Sözleşme bütün Devletlerin imzasına açık olacaktır.

2. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri işbu Sözleşmenin depositörü olarak tayin edilmiştir.

3. İşbu Sözleşme onaya bağlıdır. Onay belgeleri BM Genel Sekreterine tevdi edilecektir.

4. İşbu Sözleşme bütün Devletlerin katılmasına açıktır. Katılma belgesinin BM Genel Sekreterine tevdi edilmesiyle katılma gerçekleşecektir.

Madde 26

1. İşbu Sözleşmenin tadili teklifi Taraf Devletlerden biri tarafından herhangi bir zamanda Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine hitaben yazılı bir başvuru ile yapılabilir.

2. BM Genel Kurulu gerekli gördüğü takdirde böyle bir teklifle ilgili olarak yapılacak işlem hakkında karar verecektir.

Madde 27

1. İşbu Sözleşme 20. onaylama veya katılma belgesinin Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine tevdi edilmesini takip eden 30 ncu gün yürürlüğe girecektir.

2. 20 nci onay veya katılma belgesinin tevdiinden sonra, işbu Sözleşmeyi onaylayan veya katılan her devlet için Sözleşme, kendi onay veya katılma belgesinin tevdiinden sonraki 30 ncu gün yürürlüğe girecektir.

Madde 28

1. BM Genel Sekreteri, onaylama veya katılma sırasında yapılan çekincelerin metinlerini alacak ve bütün Taraf Devletlere dağıtılabacaktır.

2. İşbu Sözleşmenin hedef ve amacına uymayan hiçbir çekinceye müsaade edilmeyecektir.

3. Çekinceler, BM Genel Sekreterine hitaben herhangi bir zamanda yapılacak ihbar ile geri alınabilir. Genel Sekreter bu ihbardan bütün Devletleri haberdar edecektir. Böyle bir ihbar alındığı tarihte geçerli olacaktır.

Madde 29

1. İki veya daha fazla Taraf Devlet arasında işbu Sözleşmenin yorum veya uygulamasından doğan ve müzakere ile çözümlenemeyen herhangi bir uyuşmazlık, birinin talebi ile hakem kuruluna götürülecektir. Taraflar tahkimname talebinden itibaren 6 ay içinde hakem kurulunun teşekkül tarzında anlaşmazlarsa, taraflardan herhangi biri uyuşmazlığı Uluslararası Adalet Divanına, Divan Statüsü uyarınca götürebilir.

2. Taraf Devletlerden her biri işbu Sözleşmenin imzalanması veya onayı sırasında veya katılma sırasında, kendisini bu maddenin birinci paragrafı ile bağlı saymadığını beyan edebilir. Diğer Taraf Devletler, böyle bir çekince koymuş olan Taraf Devlet karşısında aynı paragrafla bağlı olmayacaktır.

3. Bu maddenin 2. paragrafına göre çekince koyan her Taraf Devlet, BM Genel Sekreterine ihbarda bulunarak her zaman çekincesini geri alabilir.

Madde 30

Arapça, Çince, İngilizce, Fransızca, Rusça ve İspanyolca metinlerinin eşit derecede geçerli olduğu işbu Sözleşme Birleşmiş Milletler Genel Sekreterince muhafaza edilecektir.

Yukarıdaki Hususları Tasdiken, imzaları aşağıda bulunan yetkili temsilciler işbu Sözleşmeyi imzalamışlardır.

**KADINLARA KARŞI HER TÜRLÜ AYRIMCILIĞIN ÖNLENMESİ
SÖZLEŞMESİNE İLİŞKİN İHTİYARİ PROTOKOLÜN ONAYLANMASININ
UYGUN BULUNDUĞU HAKKINDA KANUN**

Resmi Gazete Tarihi: 2 AĞustos 2002

Resmi Gazete Sayı: 24834

Kanun No: 4770

Kabul Tarihi: 30.7.2002

MADDE 1. — 8 Eylül 2000 tarihinde New York'ta imzalanan "Kadınlara KarŐi Her Türlü Ayrımcılığın nlenmesi Sözleşmesi"ne İlişkin İhtiyarİ Protokol"n onaylanması uygun bulunmuştur.

MADDE 2. — Bu Kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

MADDE 3. — Bu Kanun hükümlerini Bakanlar Kurulu yürütür.

1/8/2002

KADINLARA KARŞI HER TÜRLÜ AYRIMCILIĞIN ÖNLENMESİ SÖZLEŞMESİNE İLİŞKİN İHTİYARİ PROTOKOL'ÜN ONAYLANMASI HAKKINDA KARAR

Resmi Gazete Tarihi: 18 Eylül 2002

Resmi Gazete Sayı: 24880

Karar Sayısı: 2002/4703

8 Eylül 2000 tarihinde New York'ta imzalanan ve 30/7/2002 tarihli ve 4770 sayılı Kanunla onaylanması uygun bulunan ekli 'Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesine İlişkin İhtiyari Protokol'ün onaylanması; Dışişleri Bakanlığı'nın 12/8/2002 tarihli ve UKGY/308238 sayılı yazısı üzerine, 31/5/1963 tarihli ve 244 sayılı Kanununun 3 üncü maddesine göre, Bakanlar Kurulu'nca 26/8/2002 tarihinde kararlaştırılmıştır.

Ahmet Necdet SEZER
CUMHURBAŞKANI

Bülent ECEVİT
Başbakan

D. BAHÇELİ Prof. Dr. Ş. S. GÜREL M. YILMAZ
Devlet Bak. ve Başb.Yrd. Dışişleri Bak. ve Başb.Yrd. Devlet Bak. ve Başb.Yrd.

M. TÜRKER Prof. Dr. T. TOSKAY M. KEÇECİLER
Devlet Bakanı Devlet Bakanı Devlet Bakanı

M. Z. SEZER F. BAL A. DOĞAN
Devlet Bakanı Devlet Bakanı Devlet Bakanı

Prof. Dr. Prof. Dr. Dr. Y. KARAKOYUNLU
M. KOCABATMAZ H. Y. GÖKALP Devlet Bakanı
Devlet Bakanı Devlet Bakanı V.

M. BAYER Prof. Dr. Ş. ÜŞENMEZ E. S. GAYDALI
Devlet Bakanı Devlet Bakanı Devlet Bakanı

E. TOPRAK
Devlet Bakanı

Dr. R. DOĞRU
Devlet Bakanı

H. T. İÇLİ
Devlet Bakanı

T. GÜLEK
Devlet Bakanı

Prof. Dr. A. ÇELİKEL
Adalet Bakanı

S. ÇAKMAKOĞLU
Millî Savuma Bakanı

M. ECEMİŞ
İçişleri Bakanı

S. ORAL
Maliye Bakanı

Prof. Dr. N. TEKİN
Millî Eğitim Bakanı

Prof. Dr. A. AKÇAN
Bayındırlık ve İskân Bakanı

Doç. Dr. O. DURMUŞ
Sağlık Bakanı

Prof. Dr. N. KINACIOĞLU
Ulaştırma Bakanı

Prof. Dr. H. Y. GÖKALP
Tarım ve Köyişleri
Bakamı

N. ARSEVEN
Çalışma ve Sos. Güv.
Bakamı

A. K. TANRIKULU
Sanayi ve Ticaret
Bakamı

Z. ÇAKAN
Enerji ve Tabii Kay.
Bakamı

Prof. Dr.
B. S. ÇAĞLAYAN
Kültür Bakanı

M. TAŞAR
Turizm Bakanı

Prof. Dr. N. ÇAĞAN
Orman Bakanı

F. AYTEKİN
Çevre Bakanı

KADINLARA KARŞI HER TÜRLÜ AYRIMCILIĞIN ÖNLENMESİ SÖZLEŞMESİNE İLİŞKİN İHTİYARİ PROTOKOL⁵

İşbu Protokol'e Taraf Devletler,

Birleşmiş Milletler Şartı'nın temel insan haklarına, insanlık onuru [insan onuru] ve insan değeri ile erkeklerin ve kadınların haklar bakımından eşitliğine olan inancını yeniden teyit ettiğini kaydederek,

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin bütün insanların onur ve hakları bakımından özgür ve eşit doğduklarını ve herkesin bu Bildirge'de yer alan tüm hak ve özgürlüklerle, cinsiyete dayalı ayırım dahil olmak üzere, hiçbir ayırma tabi tutulmaksızın sahip olduğunu ilan ettiğini kaydederek,

Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmeleri ve insan haklarına ilişkin diğer uluslararası belgelerin cinsiyete dayalı ayrımcılığı yasakladığını hatırlayarak,

Taraf Devletlerin kadınlara karşı ayrımcılığın her biçimini kınadıkları ve uygun olan tüm yollarla ve gecikmeksizin kadınlara karşı ayrımcılığın önlenmesi politikası izlemeyi kabul ettikleri Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'ni ("Sözleşme") de anımsayarak,

Kadınların tüm insan haklarından ve temel özgürlüklerden tam ve eşit olarak yararlanmaları ve bu hak ve özgürlüklerin ihlalini önlemek için etkili önlemler alınması yolundaki kararlılıklarını yeniden teyit ederek,

aşağıdaki hususlar üzerinde mutabık kalmışlardır.

Madde 1

İşbu Protokol'e Taraf bir Devlet ("Taraf Devlet") Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi'nin ("Komite") 2. maddeye göre yapılacak başvuruları kabul ve inceleme yetkisini tanıır.

Madde 2

Başvurular, Taraf Devletin yargılama yetkisi altında bulunan bireyler veya bireylerden oluşan gruplar tarafından ya da onlar adına, Sözleşme'de yer alan haklardan herhangi birinin Taraf Devlet tarafından ihlali sonucu mağdur kalındığı iddiası ile yapılabilir. Bireyler veya bireylerden oluşan gruplar adına başvuru yapılan hallerde başvuruyu yapan, onların rızası olmadan harekete geçmesinin haklı nedenlerini ortaya koymadıkça, başvuru, ilgililerin rızasıyla yapılacaktır.

5 İhtiyari Protokol'ün orijinal başlığı şöyledir: "Optional Protocol to the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women" – ed.n.

Madde 3

Başvurular yazılı olarak ve başvuranın kimliği meçhul kalmayacak biçimde yapılacaktır. Başvuru Sözleşme'ye taraf olup da işbu Protokol'e taraf olmayan bir devleti ilgilendirdiği takdirde, Komite tarafından kabul edilmeyecektir.

Madde 4

1) Komite, iç hukuk yollarının işletilmesinin makul olmayan şekilde uzadığı veya etkili sonuç verme ihtimalinin zayıf olduğu durumlar dışında, mevcut tüm iç hukuk yollarının tüketildiği hususunu açıklığa kavuşturmadıkça, yapılan bir başvuruyu değerlendirmeyecektir.

2) Komite aşağıdaki hallerde başvurunun kabul edilemez olduğunu bildirecektir:

- a) Aynı başvurunun, daha önce Komite tarafından veya başka bir uluslararası soruşturma veya çözüm çerçevesinde incelenmiş veya incelenmekte olması;
- b) Başvurunun Sözleşme hükümlerine aykırı olması;
- c) Başvurunun açıkça temelsiz veya yeterli dayanaktan yoksun olması;
- d) Başvuruda bulunma hakkının kötüye kullanılması;
- e) Bu Protokol'ün ilgili Taraf Devlet açısından yürürlüğe giriş tarihinden sonra da devam eden olgular hariç, başvuru konusu olan olguların Protokol'ün ilgili Taraf Devlet açısından yürürlüğe girmesinden önce gerçekleştirilmiş olması.

Madde 5

1) Başvurunun alınmasından sonraki herhangi bir zamanda ve esasa ilişkin bir karar verilmeden önce Komite, iddiaya konu olan ihlalin mağdur ya da mağdurlarını[n] görmesi muhtemel telafisi imkânsız zararları önlemek için gerekli olabilecek geçici önlemleri almayı acilen değerlendirmesini Taraf Devletten talep edebilecektir.

2) Bu maddenin 1. fıkrasındaki takdir yetkisinin Komite tarafından kullanılması başvurunun kabul edilebilirliğine ya da esasına ilişkin karar verildiği anlamına gelmeyecektir.

Madde 6

1) Başvurunun ilgili Taraf Devlete atıf yapılmaksızın Komite tarafından kabul edilemez bulunması hali dışında ve birey ya da bireylerin kimliklerinin söz konusu Taraf Devlete açıklanmasına rıza göstermeleri koşuluyla, Komite işbu Protokol çerçevesinde kendisine yapılmış her başvuruyu ilgili Taraf Devletin dikkatine gizli olarak sunacaktır.

2) Taraf Devlet kendisine tebliğ edilen başvuru hakkında aydınlatıcı açıklamaları veya beyanları ve varsa, almış olduğu düzeltici önlemleri altı ay içinde yazılı olarak Komite'ye bildirecektir.

Madde 7

1) Komite, işbu Protokol çerçevesinde yapılan başvuruları, konuya ilişkin bilgilerin ilgili taraflara ulaştırılması koşuluyla, ilgili Taraf Devlet tarafından ve bireyler veya bireylerden oluşan gruplar tarafından veya onlar adına kendisine sunulan tüm bil-

giler ışığında inceleyecektir.

2) Komite işbu Protokol uyarınca yapılan başvuruları incelerken kapalı oturumlar düzenleyecektir.

3) Başvurunun incelenmesinden sonra, Komite başvuruya ilişkin görüşlerini, varsa tavsiyeleri ile birlikte, ilgili taraflara iletacaktır.

4) Taraf Devlet Komite'nin görüşlerini ve varsa tavsiyelerini gereği gibi değerlendirecek ve Komite'nin görüş ve tavsiyeleri ışığında yapmış olduğu işlemlerle ilgili bilgiler dahil olmak üzere, Komite'ye altı ay içinde yazılı bir cevap sunacaktır.

5) Komite uygun görürse Taraf Devleti, görüş ve varsa tavsiyeleri üzerine almış olabileceği önlemler hakkında, Sözleşme'nin 18. maddesi uyarınca Taraf Devletçe hazırlanan müteakip raporlardaki bilgiler de dahil olmak üzere, ilave bilgi sunmaya davet edebilir.

Madde 8

1) Komite Taraf Devletin Sözleşme'de yer alan hakları ciddi ve sistematik biçimde ihlal ettiği yönünde güvenilir bir bilgi aldığı takdirde, Taraf Devleti bu bilgiye ilişkin incelemede işbirliği yapmaya ve bu amaçla bu bilgi ile ilgili gözlemlerini sunmaya davet edecektir.

2) Komite, ilgili Taraf Devletçe sunulabilecek her türlü gözlemi ve ekinde bulunan diğer güvenilir bilgileri göz önüne alarak, üyelerinden birini ya da birden fazlasını araştırma yapmakla ve sonuçları kendisine acilen bildirmekle görevlendirebilir. Araştırma, gerekli ise ve Taraf Devletin rızası varsa, Taraf Devletin ülkesine bir ziyareti de içerebilir.

3) Bu tür bir araştırmanın bulgularının incelendikten [bulgularını inceledikten] sonra Komite, bu bulguları her türlü görüş ve tavsiyeleri ile birlikte ilgili Taraf Devlete iletacaktır.

4) İlgili Taraf Devlet, Komite tarafından iletilen bulguların, yorumların ve tavsiyelerin alınmasından itibaren altı ay içinde kendi gözlemlerini Komite'ye sunacaktır.

5) Bu tür bir araştırma gizlilik içinde yürütülecek ve işlemlerin her aşamasında Taraf Devletin işbirliği aranacaktır.

Madde 9

1) Komite, ilgili Taraf Devleti işbu Protokol'ün 8. maddesi uyarınca yürütülen araştırma üzerine almış olduğu önlemlerin ayrıntılarını Sözleşme'nin 18. maddesi çerçevesinde hazırladığı rapora eklemeye davet edebilir.

2) Komite gerektiğinde 8. maddenin 4. fıkrasında bahsedilen altı aylık sürenin bitiminde, ilgili Taraf Devleti böyle bir araştırma üzerine aldığı önlemler hakkında bilgi vermeye davet edebilir.

Madde 10

1) Her Taraf Devlet işbu Protokol'ün imzalanması veya onaylanması ya da Protokol'e katılma aşamalarında Komite'nin 8. ve 9. maddelerde düzenlenen yetkisini tanımadığını beyan edebilir.

2) İşbu maddenin 1. fıkrası uyarınca beyanda bulunmuş olan herhangi bir Taraf Devlet bu beyanını Genel Sekreter'e bildirimde bulunmak suretiyle her zaman geri çekebilir.

Madde 11

Bir Taraf Devlet, yetkisi altında bulunan bireylerin işbu Protokol uyarınca yaptıkları başvurulardan ötürü kötü muameleye veya yıldırmaya maruz kalmamalarını sağlamak için uygun olan tüm önlemleri alacaktır.

Madde 12

Komite, işbu Protokol uyarınca gerçekleştirdiği faaliyetlerin bir özetini Sözleşme'nin 21. maddesi çerçevesinde hazırlayacağı yıllık rapora ekleyecektir.

Madde 13

Her Taraf Devlet Sözleşme'nin ve işbu Protokol'ün geniş biçimde bilinmesini ve tanınmasını sağlamayı ve Komite'nin özellikle o Taraf Devleti ilgilendiren konularda oluşturduğu görüş ve tavsiyeleri hakkındaki bilgilere erişimi kolaylaştırmayı taahhüt eder.

Madde 14

Komite, işbu Protokol ile kendisine verilen işlevleri yerine getirirken izleyeceği usul kurallarını kendisi geliştirecektir.

Madde 15

1) İşbu Protokol Sözleşme'yi imzalamış, onaylamış veya Sözleşme'ye katılmış bulunan herhangi bir Devletin imzasına açıktır.

2) İşbu Protokol Sözleşme'yi onaylamış veya Sözleşme'ye katılmış bulunan herhangi bir Devletin onayına tabidir. Onay belgeleri Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nce saklanacaktır.

3) İşbu Protokol Sözleşme'yi onaylamış veya Sözleşme'ye katılmış herhangi bir Devletin katılımına açıktır.

4) Katılım, katılma belgesinin Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'ne verilmesiyle yürürlüğe girecektir.

Madde 16

1) İşbu Protokol onaylama veya katılma ilişkin onuncu belgenin Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine verildiği tarihten üç ay sonra yürürlüğe girecektir.

2) Yürürlüğe girmesinden sonra işbu Protokol'ü onaylayan veya katılan her bir Devlet için, işbu Protokol, söz konusu Devletin onay veya katılım belgesinin veriliş tarihinden üç ay sonra yürürlüğe girecektir.

Madde 17

İşbu Protokol'e çekince konulamayacaktır.

Madde 18

1) Herhangi bir Taraf Devlet işbu Protokol'e değişiklik [önerebilir] ve bunu Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'ne iletebilir. Bunun üzerine Genel Sekreter, değişiklik önerilerini bu Protokole taraf diğer Devletlere ileterek bu önerilerin incelenmesini ve oylanması amacıyla bir konferans düzenlenmesini destekleyip desteklemediklerini bildirmelerini talep eder. Taraf Devletlerden en az üçte birinin böyle bir konferansı uygun görmeleri halinde, Genel Sekreter Birleşmiş Milletler himayesinde bir konferans toplayacaktır. Konferansa katılan ve oylamada hazır bulunan Taraf Devletlerin çoğuyla kabul edilen herhangi bir değişiklik, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun onayına sunulacaktır.

2) Değişiklikler, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından onaylandıktan ve işbu Protokol'e Taraf Devletlerin üçte ikisi tarafından kendi anayasal usullerine uygun olarak kabul edildikten sonra yürürlüğe girer.

3) Protokol'de yapılan değişiklikler yürürlüğe girdiğinde, onları kabul eden Taraf Devletleri bağlar, diğer Taraf Devletler işbu Protokolün değişiklikten önceki hükümleriyle ve daha önce kabul ettikleri değişikliklerle bağlı kalmaya devam ederler.

Madde 19

1) Herhangi bir Taraf Devlet Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'ne yapacağı yazılı bir bildirimle işbu Protokol'den her zaman çekilebilir. Çekilme, bildirim Gen. Sekreter tarafından alınmasından altı ay sonra yürürlüğe girecektir.

2) Çekilme, yürürlüğe girmesinden önce 2. madde çerçevesinde yapılmış başvurulara ve 8. madde uyarınca başlatılmış herhangi bir araştırmaya Protokolün hükümlerinin uygulanmasının devamına halel getirmeyecektir.

Madde 20

Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri aşağıdaki hususlarda tüm devletleri bilgilendirecektir:

- a) Protokol uyarınca gerçekleştirilen imzalar, onaylar ve katılmalar,
- b) İşbu Protokol'ün ve 18. madde uyarınca yapılan herhangi bir değişikliğin yürürlüğe girme tarihi,
- c) 19. madde uyarınca yapılan herhangi bir çekilme işlemi.

Madde 21

1) İşbu Protokol'ün eşit derece geçerli olan Arapça, Çince, İngilizce, Fransızca, Rusça ve İspanyolca metinleri Birleşmiş Milletler arşivlerinde saklanacaktır.

2) Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri işbu Protokol'ün onaylı örneklerini Sözleşme'nin 25. maddesinde bahsedilen tüm Devletlere iletacaktır.

AFRİKA İNSAN VE HALKLARIN HAKLARI ŞARTI'NA EK AFRİKA KADIN HAKLARI PROTOKOLÜ^{6,7}

İşbu Protokol'e Taraf Devletler,

Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı'nın 66. maddesinin, gerekli görüldüğünde Afrika Şartı hükümlerini tamamlamak üzere özel protokol veya sözleşmeler hazırlanmasını öngördüğünü ve Afrika Birliği Örgütü Devlet ve Hükümet Başkanları Meclisi'nin Etiyopya, Addis Ababa'daki otuz birinci olağan oturumundaki toplantısında çıkardığı AHG/Res.240 (XXXI) sayılı kararla Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonu'nun Afrika Kadın Haklarına ilişkin bir Protokol hazırlanması yönündeki tavsiyesini onayladığını *göz önünde bulundurarak;*

Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı'nın 2. maddesinin, ırk, etnik grup, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya başka bir görüş, ulusal ve sosyal köken, servet, doğum veya başka bir statü temelinde ayrımcılık yasağı ilkesini kutsallaştırdığını *göz önünde bulundurarak;*

Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı'nın 18. maddesinin, Taraf Devletlerden kadınlara yönelik her türlü ayrımcılığı ortadan kaldırmalarını ve kadın haklarının uluslararası bildirme ve sözleşmelerde şart koşulduğu şekilde korunmasını sağlamalarını talep ettiğini *göz önünde bulundurarak;*

Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı'nın 60 ve 61. maddelerinin, bölgesel ve uluslararası insan hakları belgelerinin ve insan ve halkların haklarına ilişkin uluslararası kurallarla bağdaşan Afrika teamüllerini Afrika Şartı'nın uygulanması ve yorumlanması için önemli referans noktaları olarak kabul ettiğini *belirterek;*

Kadın haklarının, başta İnsan Hakları Evrensel Beyanname; Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme; Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme; Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi ve İhtiyari Protokolü, Afrika Çocuk Hakları ve Esenliği Şartı olmak üzere tüm uluslararası insan hakları belgelerinde ve kadın haklarına ilişkin diğer tüm uluslararası ve bölgesel sözleşmelerde, devredilemez, birbirine bağlı ve bölünmez insan hakları olarak tanınmış ve güvence altına alınmış olduğunu *hatırlayarak;*

Kadın haklarının ve kadınların kalkınmadaki önemli rolünün Birleşmiş Milletler'in 1992 tarihli Çevre ve Kalkınma, 1993 tarihli İnsan Hakları, 1994 tarihli Nüfus ve

6 Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı'na Ek Afrika Kadın Hakları Protokolü'nün (*Protocol to the African Charter on Human and Peoples' Rights on the Rights of Women in Africa*) orijinal metni için bkz. [http://www.africa-union.org/root/au/Documents/Treaties/Text/Protocol on the Rights of Women.pdf](http://www.africa-union.org/root/au/Documents/Treaties/Text/Protocol%20on%20the%20Rights%20of%20Women.pdf) (erişim: 28 Eylül 2009).

7 Bu belgenin İngilizceden Türkçeye çevirisi Defne Orhun tarafından yapılmıştır.

Kalkınma ve 1995 tarihli Sosyal Kalkınma Eylem Planlarında yeniden teyit edilmiş olduğunu *belirterek*;

Ayrıca, barış ve güvenliğin desteklenmesinde kadınların rolü hakkında çıkartılmış olan 1325 (2000) sayılı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararı'nı *hatırlayarak*;

Afrika Birliği Kurucu Yasası'nın yanı sıra, Afrika Devletlerinin, Afrikalı kadınların Afrika'nın kalkınmasına eşit ortaklar olarak tam katılımını sağlamak yönündeki taahhüdünü vurgulayan Afrika'nın Kalkınması İçin Yeni Ortaklık'ta, konuya ilişkin Bildirge ve Kararlarda da kutsallaştırılan toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik etme prensibini *yeniden teyit ederek*;

1994 tarihli Afrika Eylem Platformu ve Dakar Bildirgesi'nin ve 1995 tarihli Pekin Eylem Platformu'nun, bunları uygulamaya koymak yönünde resmen taahhütte bulunmuş olan Birleşmiş Milletler üyesi tüm Devletlerden, kadınlara yönelik her türlü ayrımcılığı ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddeti ortadan kaldırmak için kadının insan haklarına daha çok dikkat çekilmesi için somut adımlar atmalarını talep ettiğini *ayrıca belirttik*;

Eşitlik, barış, özgürlük, onur, adalet, dayanışma ve demokrasi ilkelerine dayalı Afrika değerlerinin korunmasında kadınların hayati rolünü *tanıyarak*;

Her türlü ayrımcılığın ortadan kaldırılmasını ve kadın ile erkek arasında eşitliğin teşvik edilmesini amaçlayan, konuyla ilgili Kararları, Bildirgeleri, Tavsiyeleri, Sözleşmeleri ve diğer Bölgesel ve Alt Bölgesel Belgeleri *akılda tutarak*;

Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı'nın ve diğer uluslararası insan hakları belgelerinin Taraf Devletlerin büyük bir kısmı tarafından onaylanmış olmasına ve bu Devletlerin kadınlara yönelik her türlü ayrımcılığı ve zararlı uygulamaları ortadan kaldırma yönünde resmen taahhütte bulunmuş olmasına karşın, Afrika'daki kadınların halen ayrımcılık ve zararlı uygulamalar yüzünden mağdur olmaya devam ettiğinden *kaygı duyarak*;

Kadınların ve kız çocuklarının normal gelişimini engelleyen veya tehlikeye atan ve fiziksel ve psikolojik gelişimini etkileyen tüm uygulamaların kınanması ve ortadan kaldırılması gerektiğine *kesin bir biçimde inanarak*;

Kadınların sahip oldukları tüm insan haklarından tam olarak yararlanmalarını sağlamak için kadın haklarının teşvik edilmesini, hayata geçirilmesini ve korunmasını güvence altına almayı *kararlaştırarak*;

Şu Hususlar Üzerinde Anlaşmışlardır:

Madde 1

Tanımlar

İşbu Protokol'ün amacı doğrultusunda:

- a) "Afrika Şartı", Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı anlamındadır;
- b) "Afrika Komisyonu", Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonu anlamındadır;
- c) "Meclis", Afrika Birliği Örgütü Devlet ve Hükümet Başkanları Meclisi anlamındadır;

- d) “AfB”, Afrika Birliği anlamındadır;
- e) “Kurucu Yasa”, Afrika Birliği Kurucu Yasası anlamındadır;
- f) “Kadınlara yönelik ayrımcılık”, cinsiyet temeline dayanan ve hedefleri ya da etkileri kadınların, medeni halleri ne olursa olsun yaşamın tüm alanlarında sahip oldukları insan hakları ve temel özgürlüklerin tanınması, kullanılması ya da bunlardan faydalanılmasını tehlikeye atan veya yok eden her türlü ayırım, mahrumiyet veya kısıtlama ya da her türlü farklı muamele anlamındadır;
- g) “Zararlı uygulamalar”, kadınların ve kızların yaşam, sağlık, onur, eğitim ve fiziksel bütünlüğünü koruma hakları gibi temel haklarını olumsuz yönde etkileyen tüm davranışlar, tutumlar ve/veya uygulamalar anlamındadır;
- h) “AKYO”, Meclis tarafından kurulan Afrika’nın Kalkınması için Yeni Ortaklık anlamındadır;
- i) “Taraf Devletler”, işbu Protokol’e Taraf Devletler anlamındadır;
- j) “Kadınlara yönelik şiddet”, kadınlara yönelik olarak işlenen ve fiziksel, cinsel, psikolojik ve ekonomik zarara yol açan veya açabilecek olan eylemler ve bu tür eylemleri işleme veya barış zamanında ve silahlı çatışma ya da savaş hallerinde özel veya kamusal yaşamda temel özgürlüklere keyfi kısıtlamalar getirme veya bunlardan mahrum bırakma tehdidi anlamındadır.
- k) “Kadın”, kız çocuklarını da kapsayan, kadın cinsine ait insanlar anlamındadır.

Madde 2

Kadınlara Yönelik Ayrımcılığın Önlenmesi

1. Taraf Devletler, uygun mevzuat, kurumsal ve diğer tedbirler aracılığıyla kadınlara yönelik her türlü ayrımcılıkla mücadele edeceklerdir. Bu bağlamda:

a) ulusal anayasalarına ve diğer mevzuata, şayet henüz yapılmamışsa, kadın erkek eşitliği ilkesini koyacak ve bu ilkenin etkili bir şekilde uygulanmasını sağlayacaklardır;

b) başta kadınların sağlığını ve genel esenliğini tehlikeye atan zararlı uygulamalar olmak üzere her türlü ayrımcılığı yasaklayan ve engelleyen tedbirler olmak üzere, uygun mevzuat veya düzenleyici tedbirleri alacak ve bunları etkin bir şekilde uygulayacaklardır;

c) politik kararlarına, mevzuata, kalkınma planlarına, programlarına ve faaliyetlerine ve yaşamın diğer tüm alanlarına toplumsal cinsiyet perspektifini yerleştireceklerdir;

d) kadınlara yönelik şiddetin hukuken ve pratikte varlığını sürdürdüğü alanlarda düzeltici ve pozitif adımlar atacaklardır;

e) kadınlara yönelik her türlü ayrımcılığı yok etmeyi amaçlayan yerel, ulusal, bölgesel ve kıtasal girişimleri destekleyeceklerdir.

2. Taraf Devletler, zararlı kültürel ve geleneksel uygulamaların ve cinsiyetlerden birinin diğerine göre alçak veya üstün bir konumda olması fikrine veya kadın ile erkeğe biçilen kalıplaşmış rollere dayalı tüm diğer uygulamaların ortadan kaldırılmasını amaçlayan millî eğitim, bilgi, eğitim ve haberleşme stratejileri aracılığıyla kadın ve erkeğin sosyal ve kültürel davranış biçimlerini değiştirmeyi taahhüt edeceklerdir.

Madde 3

İnsan Onuruna Saygı Hakkı

1. Her kadın, insanın doğuştan sahip olduğu insan onuruna saygı hakkına ve insan haklarının ve yasal haklarının tanınması ve korunması hakkına sahip olacaktır;
2. Her kadın insan olarak saygı görme ve kişiliğini özgürce geliştirme hakkına sahip olacaktır;
3. Taraf Devletler, kadınların istismarını ve aşağılanmasını yasaklamak için uygun önlemleri alacak ve uygulayacaklardır;
4. Taraf Devletler, her kadının onuruna saygı gösterilmesi hakkının korunmasını ve kadınların başta cinsel ve sözlü şiddet olmak üzere her türlü şiddetten korunmasını sağlamak için uygun tedbirleri alacak ve uygulayacaklardır.

Madde 4

Kişinin Yaşam, Bütünlük ve Güvenlik Hakları

1. Her kadın, yaşamına ve kişi olarak bütünlük ve güvenliğine saygı gösterilmesi hakkına sahip olacaktır. Her türlü istismar, zalimane, insanlık dışı veya küçük düşürücü ceza ve muamele yasaklanacaktır.
2. Taraf Devletler aşağıdaki amaçlar doğrultusunda uygun ve etkili tedbirler alacaklardır:
 - a) Gerek özel gerek kamusal alanda gerçekleştirilmiş olan kadınlara yönelik her türlü şiddeti (istek dışı ve zorla cinsel ilişkiyi de içerecek şekilde) yasaklayan yasalar çıkarmak ve bu yasaları yürürlüğe koymak;
 - b) Kadınlara yönelik her türlü şiddetin önlenmesini, cezalandırılmasını ve yok edilmesini sağlamak için gerekli olabilecek diğer yasal, idari, sosyal ve ekonomik tedbirleri almak;
 - c) Kadınlara yönelik şiddetin nedenlerini ve sonuçlarını tespit etmek ve bu şiddetin önlenmesi ve ortadan kaldırılması için uygun tedbirleri almak;
 - d) Geleneksel ve kültürel inançlar, teamüller ve kalıplaşmış rollerde yer alan ve kadınlara yönelik şiddetin devamını ve hoş görülmesini meşrulaştıran ve şiddetlendiren unsurların yok edilmesi için müfredat ve sosyal haberleşme aracılığıyla barış eğitimini etkin bir biçimde teşvik etmek;
 - e) Kadınlara yönelik şiddet faillerini cezalandırmak ve mağdur kadınların rehabilitasyonu için programlar uygulamak;
 - f) Kadınlara yönelik şiddet mağdurlarının etkili bir biçimde bilgilendirilmesi, rehabilite edilmesi ve zararlarının tazmin edilmesi için mekanizmalar ve erişilebilir hizmetler yaratmak;
 - g) Kadın kaçakçılığını önlemek ve kınamak, bu kaçakçıları kovuşturmak ve tehlike altındaki kadınları korumak;
 - h) Bilgilendirilmiş onayı alınmaksızın kadınlar üzerinde tıbbi veya bilimsel deneyler yapılmasını yasaklamak;
 - i) Kadınlara yönelik şiddetin önlenmesi ve yok edilmesi amacını taşıyan eylemlerin uygulamaya konması ve izlenmesi için yeterli bütçe ayırmak ve diğer kaynakları sağlamak;

j) Ölüm cezasının halen mevcut olduğu ülkelerde hamile veya emziren kadınların ölüm cezasının infaz edilmemesini sağlamak;

k) Kadın ve erkeklerin mülteci statüsüne erişim, statünün belirlenmesi usulleri anlamında eşit haklara sahip olmasını ve uluslararası mülteci hukuku kapsamında güvence altına alınmış olan, kendi kimliğine ve diğer belgelere sahip olmayı da içeren tam koruma ve faydaların kadın mültecilere de tanınmasını sağlamak.

Madde 5

Zararlı Uygulamaların Ortadan Kaldırılması

Taraf Devletler, kadının insan haklarını olumsuz yönde etkileyen ve tanınmış uluslararası standartlara aykırı düşen tüm zararlı uygulama biçimlerini yasaklayacak ve kınayacaklardır. Taraf Devletler bu tür uygulamaları ortadan kaldırmak için, aşağıdakileri de kapsayan, gerekli tüm yasal ve diğer tedbirleri alacaklardır:

a) Toplumun tüm kesimlerini, bilgilendirme, resmi ve gayri resmi eğitim ve iş edinme programları aracılığıyla zararlı uygulamalar konusunda bilinçlendirmek;

b) Yaptırımlarla desteklenen yasal tedbirler aracılığıyla, bunları yok etmek için, her türlü kadın sünneti, skarifikasyon, kadın sünnetini tıbbileştirme ve alternatif tıbbileştirme uygulamalarını ve diğer tüm uygulamaları yasaklamak;

c) Sağlık hizmetleri, adli yardım, duygusal ve psikolojik danışmanın yanı sıra, kendi kendilerini destekler duruma gelebilmelerini sağlayacak mesleki eğitim gibi temel hizmetler aracılığıyla, zararlı uygulamalara maruz kalan mağdurlara gerekli desteği sağlamak;

d) Zararlı uygulamalara veya diğer her türlü şiddet, istismar ve hoşgörüsüzlüğe maruz kalma tehlikesi altında bulunan kadınları korumak.

Madde 6

Evlilik

Taraf Devletler, kadın ve erkeklerin evlilik içerisinde eşit haklardan yararlanmalarını ve eşit eşler olarak görülmelerini sağlayacaklardır. Aşağıdaki hususları güvence altına almak için uygun ulusal yasal tedbirleri alacaklardır:

a) Her iki tarafın da özgür ve tam iradesi olmaksızın evlilik gerçekleşmeyecektir;

b) Kadınlar için asgari evlilik yaşı 18 olacaktır;

c) Tercih edilen evlilik biçimi olarak tekeşlilik teşvik edilecek ve çokeşli evlilik ilişkileri de dahil olmak üzere, kadının evlilik ve aile içerisindeki hakları desteklenecek ve korunacaktır;

d) Her evlilik, hukuken tanınması amacıyla yazılı olarak tasdik edilecek ve ulusal yasalar uyarınca kaydedilecektir;

e) Kadın eş ve erkek eş, karşılıklı mutabakata vararak, evlilik rejimlerini ve ika-metgâhlarını seçeceklerdir;

f) Evli kadın, kızlık soyadını tutma, bu soyadını kocasının soyadı ile birlikte veya ayrı olarak dilediği gibi kullanma hakkına sahip olacaktır;

g) Kadın, kendi vatandaşlığını tutma veya kocasının vatandaşlığını edinme hakkına sahip olacaktır;

h) Kadın ve erkek, ulusal yasalarda aksi yönde bir hüküm bulunduğu veya bunun ulusal güvenlik çıkarlarına aykırı olduğu haller dışında, çocuklarının vatandaşlığına ilişkin olarak eşit haklara sahip olacaklardır;

i) Kadın ve erkek, ailenin çıkarlarının gözetilmesine, çocukların korunmasına ve eğitimine birlikte katkıda bulunacaklardır;

j) Kadın, evliliği süresince kendi mülkiyetini edinme ve onu özgürce idare etme ve yönetme hakkına sahip olacaktır.

Madde 7

Ayrılık, Boşanma ve Evliliğin İptali

Taraf Devletler, kadın ile erkeğin ayrılık, boşanma veya evliliğin iptali hallerinde aynı haklardan yararlanmasını sağlamak için uygun yasaları çıkaracaklardır. Bu bağlamda aşağıdaki hususları sağlayacaklardır:

a) Ayrılık, boşanma veya evliliğin iptali mahkeme kararıyla hüküm doğuracaktır;

b) Kadın ve erkek, ayrılık, boşanma veya evliliğin iptalini isteme konusunda eşit haklara sahip olacaklardır;

c) Ayrılık, boşanma veya evliliğin iptali halinde, kadın ve erkek çocuklarına yönelik olarak karşılıklı hak ve yükümlülükler sahip olacaklardır. Her halükârda, çocukların menfaatleri üstün tutulacaktır.

d) Ayrılık, boşanma veya evliliğin iptali halinde, kadın ve erkek, evlilikten doğan ortak mülkleri adil bir şekilde paylaşma hakkına sahip olacaklardır.

Madde 8

Adalete Erişim ve Yasa Önünde Eşitlik

Kadın ve erkek yasa önünde eşittir ve yasaların eşit koruma ve himayesinden yararlanma hakkına sahip olacaklardır. Taraf Devletler aşağıdaki amaçlar doğrultusunda uygun tüm tedbirleri alacaklardır:

a) Kadınların, adli yardımı da içeren yargısal ve hukuki hizmetlere etkin bir şekilde erişimini sağlamak;

b) Adli yardımı da içeren hukuki hizmetlere kadınların erişimini sağlama amacı güden yerel, ulusal, bölgesel ve kıtasal girişimlere destek sunmak;

c) Özel olarak kadına odaklanan ve herkesi kadın hakları konusunda duyarlı hale getirmeyi amaçlayan yeterli eğitim kurumlarını ve diğer uygun kuruluşları tesis etmek;

d) Her seviyedeki kolluk kuvvetlerini, toplumsal cinsiyet eşitliği haklarını etkili bir şekilde yorumlamak ve uygulamak üzere donatmak;

e) Kadınların yargı organları ve kolluk kuvvetleri bünyesinde eşit olarak temsilini sağlamak;

f) Kadın haklarının teşviki ve korunması amacıyla, mevcut ayrımcı yasa ve uygulamaları yeniden düzenlemek.

Madde 9**Siyasi ve Karar Alma Süreçlerine Katılma Hakkı**

1. Taraf Devletler, kadınların, olumlu eylem, elverişli ulusal mevzuat ve diğer tedbirler aracılığıyla ülkelerindeki siyasi yaşama eşit katılımını ve katılımcı yönetimi teşvik etmek için aşağıdaki hususları güvence altına alan özel olumlu adımlar atacaktırlar:

- a) Kadınların ayrımcılığa uğramaksızın tüm seçimlere katılması;
- b) Kadınların, tüm seçim süreçlerinde erkeklerle her seviyede eşit olarak temsili;
- c) Her seviyedeki devlet politikası ve kalkınma programlarının geliştirilmesi ve uygulanmasında kadınların erkeklerle eşit ortaklar olarak hareket etmesi.

2. Taraf Devletler, karar alma süreçlerinin her seviyesinde kadınların daha çok ve etkili temsili ve katılımını sağlayacaklardır.

Madde 10**Barış Hakkı**

1. Kadınlar huzurlu bir yaşam sürme hakkına ve barışın teşviki ve muhafazasına katılma hakkına sahiptirler.

2. Taraf Devletler aşağıdaki konularda kadınların daha çok katılımının sağlanması için uygun tüm tedbirleri alacaklardır:

- a) Barış ve barış kültürüne yönelik programlar;
- b) Yerel, ulusal, bölgesel, kıtasal ve uluslararası seviyelerde çatışmanın önlenmesi, yönetimi ve çözümlenmesine yönelik yapı ve süreçler;
- c) Yerel, ulusal, bölgesel, kıtasal ve uluslararası karar alma yapılarında, başta kadınlar olmak üzere sığınmacı, mülteci, ülkesine dönüş yapan ve yerinden edilmiş insanların fiziksel, psikolojik, sosyal ve yasal olarak korunmasının sağlanması;
- d) Başta kadınlar olmak üzere sığınmacı, mülteci, ülkesine dönüş yapan ve yerinden edilmiş insanların kaldıkları kamp ve yerleşim yerlerinin idaresi için tesis edilen her düzeyde yapılar;
- e) Çatışma sonrası yeniden yapılanma ve ıslaha yönelik her türlü planlama, düzenleme ve uygulama;

3. Taraf Devletler, askeri harcamaları kısarak, özellikle genel anlamda sosyal kalkınma ve bilhassa da kadınların desteklenmesi için yapılan harcamalara ağırlık vermek için gerekli tedbirleri alacaklardır.

Madde 11**Silahlı Çatışmalarda Kadınların Korunması**

1. Taraf Devletler, başta kadınlar olmak üzere tüm halkı etkileyen silahlı çatışma hallerinde uygulanacak olan uluslararası insancıl hukuk kurallarına saygı göstermek ve saygı gösterilmesini sağlamak yükümlüğü altındadırlar.

2. Taraf Devletler, uluslararası insancıl hukuk kapsamında üzerlerine düşen yükümlülükler uyarınca, silahlı çatışma halinde, hangi halka mensup olduklarına bakılmaksızın başta kadınlar olmak üzere sivilleri koruyacaklardır.

3. Taraf Devletler, sığınma talep eden kadınları, mültecileri, ülkesine dönüş yapanları ve yerlerinden edilenleri her türlü şiddetten, tecavülden ve diğer cinsel istismar

biçimlerinden korumak ve bu tür eylemlerin savaş suçu, soykırım ve/veya insanlığa karşı işlenmiş suç olarak addedilmesini ve faillerinin cezai yargılama yetkisine sahip bir organ önünde adalete teslim edilmelerini sağlamak yükümlülüğü altındadırlar.

4. Taraf Devletler, başta 18 yaşın altındaki kız çocukları olmak üzere hiçbir çocuğun çatışmalarda doğrudan rol oynamamasını ve hiçbir çocuğun askere alınmamasını sağlamak için gerekli tüm tedbirleri alacaklardır.

Madde 12

Eğitim ve Öğretim Hakkı

1. Taraf Devletler aşağıdaki amaçlar doğrultusunda uygun tüm tedbirleri alacaklardır:

- a) Kadınlara yönelik her türlü ayrımcılığı ortadan kaldırmak ve eğitim ve öğretim alanında fırsat eşitliğini ve eşit erişimi güvence altına almak;
- b) Ders kitaplarında, müfredatlarda ve medyada yer alan ve bu ayrımcılığı sürdüren tüm kalıplaşmış rolleri ortadan kaldırmak;
- c) Başta kız çocukları olmak üzere kadınları okullarda ve diğer eğitim kurumlarında cinsel taciz de dahil olmak üzere her türlü suiistimalden korumak ve bu tür eylemlerin faillerine karşı yaptırımlar getirmek;
- d) Suiistimal ve cinsel tacize maruz kalan kadınlar için danışma ve rehabilitasyon hizmetlerine erişim sağlamak;
- e) Öğretmenlerin eğitimi de dahil olmak üzere tüm eğitim müfredatı seviyelerine toplumsal cinsiyet duyarlılığı ve insan hakları eğitimini katmak.

2. Taraf Devletler şu hususlarda özel pozitif adımlar atacaklardır:

- a) Kadınlar arasında okuryazarlığı teşvik etmek;
- b) Kadınların, başta bilim ve teknoloji olmak üzere tüm disiplinlerde ve tüm seviyelerde eğitim ve öğretimini teşvik etmek;
- c) Kızların okullara ve diğer eğitim kurumlarına kaydolmasını ve devam etmesini ve okulunu vaktinden önce bırakmış kadınlar için programlar hazırlanmasını teşvik etmek.

Madde 13

Ekonomik ve Sosyal Haklar

Taraf Devletler, kadınlara işte ve kariyer gelişiminde fırsat eşitliği ve diğer ekonomik fırsatlar sağlanmasını güvence altına alacak yasal ve diğer tedbirler alacak ve bu tedbirleri yürürlüğe koyacaklardır. Bu bağlamda:

- a) İstihdama erişimde eşitliği teşvik edecek;
- b) Kadın ve erkekler için eşit işe eşit ücret hakkını teşvik edecek;
- c) Kadınların işe alınması, terfii ve işten çıkarılmasında şeffaflık sağlayacak ve iş yerinde cinsel tacizle mücadele edecek ve bu tür eylemleri cezalandıracak;
- d) Kadınların meslek seçme özgürlüğünü güvence altına alacak ve kadınları, yürürlükteki sözleşme, yasa ve yönetmelikler tarafından tanınmış ve güvence altına alınmış olan temel haklarının işverenler tarafından ihlal ve istismar edilerek sömürülmeden koruyacak;

e) Başta kayıt dışı sektörlerde çalışanlar olmak üzere, kadınların mesleklerini ve iktisadi faaliyetlerini teşvik eden ve destekleyen koşullar yaratacak;

f) Kayıt dışı sektörlerde çalışan kadınlar için bir koruma ve sosyal güvenlik sistemi tesis edecek ve bu kadınları söz konusu sisteme katılım konusunda duyarlı hale getirecek;

g) Bir asgari çalışma yaşı belirleyecek ve bu yaşın altındaki çocukların istihdamını yasaklayacak ve başta kız çocukları olmak üzere çocukların her türlü suiistimalini yasaklayacak, bunlarla mücadele edecek ve bu tür eylemleri cezalandıracak;

h) Kadınların evde yaptıkları işlerin ekonomik değerinin tanınması için gerekli tedbirleri alacak;

i) Hem özel sektörde, hem de kamu sektöründe yeterli ve ücretli doğum öncesi ve sonrası iznini güvence altına alacak;

j) Vergi yasalarının kadınlara ve erkeklere eşit olarak uygulanmasını sağlayacak;

k) Ücretli erkeklerin eş ve çocukları için tanınan ödenek ve yetkilerin, ücretli kadınların eş ve çocuklarına da sağlanması hakkı kabul edilecek ve uygulamaya konulacak;

l) Çocukları büyütme ve yetiştirme yönündeki asli sorumluluğunun her iki eşe de yüklenmiş olduğunu, Devlet ile özel sektörün bu alanda sahip olduğu ikincil sorumluluğun ise sosyal bir işlev teşkil ettiğini kabul edecek;

m) Kadınların reklam ve pornografi alanında suiistimal ve istismar edilmesinin önlenmesi için etkili yasal ve idari tedbirler alacak.

Madde 14

Sağlık ve Üreme Hakları

1. Taraf Devletler, cinsel sağlık ve üreme sağlığını da içeren kadının sağlık hakkına saygı gösterilmesini ve desteklenmesini sağlayacaklardır. Bu hak aşağıdaki hususları kapsamaktadır:

a) Doğurganlıklarını kontrol etme hakkı;

b) Çocuk sahibi olup olmamaya, sahip olacağı çocukların sayısına ve sıklığına karar verme hakkı;

c) İstedığı doğum kontrol yöntemini seçme hakkı;

d) HIV/AIDS de dahil olmak üzere cinsel yolla bulaşan hastalıklara karşı kendini koruma ve korunma hakkı;

e) Özellikle, HIV/AIDS de dahil olmak üzere cinsel yolla bulaşan hastalıklara yatkın olmuş olması halinde, uluslararası kabul gören standartlara ve en iyi uygulamalara uygun olarak, kendisinin veya eşinin sağlık durumu hakkında bilgi edinme hakkı;

f) Aile planlama eğitimi alma hakkı.⁸

2. Taraf Devletler aşağıdaki amaçlar doğrultusunda uygun tüm tedbirleri alacaklardır:

a) Başta kırsal bölgelerde yaşayanlar olmak üzere kadınlara yönelik bilgilendirme, eğitim ve iletişim programlarını da içeren yeterli, güvenilir ve erişilebilir sağlık hizmetleri sunmak;

⁸ Protokol'ün orijinal metninde f bendi atlandığı ve g bendine geçildiğinden bu hata çeviri sırasında düzeltilmiştir – ed.n.

b) Kadınlara yönelik olarak hamilelik ve emzirme süreçleri boyunca, doğum öncesi, doğum ve doğum sonrası sağlık ve beslenme hizmetleri sunmak, mevcut hizmetleri ise iyileştirmek;

c) Cinsel taciz, tecavüz, ensest hallerinde ve hamileliğin devamının annenin ruhsal ve fiziksel sağlığını veya annenin ya da fetüsün yaşamını tehlikeye attığı durumlarda tıbbi kürtaja izin vererek kadının üreme haklarını korumak.

Madde 15

Gıda Güvencesi Hakkı

Taraf Devletler, kadınlara besleyici ve yeterli gıda hakkı sağlayacaklardır. Bu bağlamda, aşağıdaki amaçlar doğrultusunda uygun tedbirleri alacaklardır:

- a) Kadınların, temiz içme suyuna, yakacak kaynaklarına, toprağa ve besleyici gıdalar üretme araçlarına erişimlerini sağlamak;
- b) Gıda güvencesi sağlamak için yeterli tedarik ve depolama sistemleri kurmak.

Madde 16

Yeterli Barınma Hakkı

Kadınlar, barınmaya ve sağlıklı bir ortamda kabul edilebilir yaşam koşullarına eşit erişim hakkına sahip olacaklardır. Taraf Devletler, medeni halleri ne olursa olsun kadınların yeterli barınmaya erişimini sağlayacaklardır.

Madde 17

Pozitif Kültürel Bağlam Hakkı

1. Kadınlar, pozitif bir kültürel bağlam içerisinde yaşama ve kültürel politikaları tayin sürecinin her seviyesine katılma hakkına sahip olacaklardır.
2. Taraf Devletler, her seviyede kültürel politikaların belirlenmesinde kadınların katılımını artırmak için uygun olan tüm tedbirleri alacaktır.

Madde 18

Sağlıklı ve Sürdürülebilir bir Çevre Hakkı

1. Kadınlar, sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevrede yaşama hakkına sahip olacaklardır.
2. Taraf Devletler aşağıdaki amaçlar doğrultusunda uygun tüm tedbirleri alacaklardır:
 - a) Çevrenin planlanması, idaresi ve korunması ve doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı konularında kadınların her seviyede daha çok katılımını sağlamak;
 - b) Yeni ve yenilenebilir enerji kaynaklarının ve bilgi teknolojileri de dahil olmak üzere uygun teknolojilerin araştırılmasını ve yatırımını teşvik etmek ve kadınların bunlara erişimini ve kontrolüne katılımını mümkün kılmak;
 - c) Kadınların yerel bilgi ağlarını korumak ve gelişimini sağlamak;
 - d) Evsel atıkların yönetimi, işlenmesi, depolanması ve yok edilmesini düzenlemek;⁹

⁹ Protokol'ün orijinal metninde iki tane c bendi olduğundan bu hata çeviri sırasında düzeltilmiştir – ed.n.

e) Zehirli atıkların depolanması, nakledilmesi ve yok edilmesi konusunda uygun standartların uygulanmasını sağlamak;

Madde 19

Sürdürülebilir Kalkınma Hakkı

Kadınlar, sürdürülebilir kalkınma haklarından tam olarak yararlanma hakkına sahip olacaklardır. Bu bağlamda, Taraf Devletler aşağıdaki amaçlar doğrultusunda uygun tüm tedbirleri alacaklardır:

a) Ulusal kalkınma planlaması süreçlerine toplumsal cinsiyet perspektifini yerleştirmek;

b) Kalkınma politikaları ve programlarının kavramlaştırılması, karar alınması, uygulanması ve değerlendirilmesi süreçlerinin her seviyesine kadınların katılımını sağlamak;

c) Kadınların, toprak gibi verimli kaynaklara erişimini ve bu kaynaklar üzerindeki kontrolünü teşvik etmek ve mülkiyet haklarını güvence altına almak;

d) Kadınların daha iyi bir yaşam kalitesine ulaşmasını ve kadınlar arasında yoksulluk seviyesinin düşürülmesini sağlamak amacıyla, kırsal ve kentsel seviyelerde kadınların kredi, eğitim, beceri gelişimi ve yayım hizmetlerine erişimini teşvik etmek;

e) Kalkınma politikaları ve programlarını hazırlarken, özellikle kadınlarla ilgili insan gelişimi göstergelerini göz önünde bulundurmak;

f) Küreselleşmenin olumsuz etkilerinin ve ticaret ve ekonomi politikaları ile programları uygulamaya konduğunda yaşanan her türlü ters etkinin kadınlar açısından asgariye indirilmesini sağlamak.

Madde 20

Dul Hakları

Taraf Devletler, dul kadınların tüm insan haklarından faydalanabilmelerini sağlamak için, aşağıdaki hükümleri hayata geçirmek için uygun hukuksal tedbirleri alacaklardır:

a) Dul kadınlar insanlık dışı, küçük düşürücü veya onur kırıcı muameleye maruz kalmayacaktır;

b) Dul kadın, çocuğun menfaatleri ve esenliğine aykırı olmadığı müddetçe, kocasının ölümünün ardından otomatik olarak çocuğunun velisi olacaktır;

c) Dul kadın yeniden evlenme hakkına ve bu halde, kendi seçtiği kişiyle evlenme hakkına sahip olacaktır.

Madde 21

Miras Hakkı

1. Dul kadın, kocasının malvarlığının mirasında adil pay hakkına sahip olacaktır. Dul kadın yaşamını kocasıyla birlikte yaşamakta olduğu evde sürdürme hakkına sahip olacaktır. Yeniden evlenmesi halinde, ev kendisine ait ise veya kendisine miras kalmış ise bu hakkını elinde bulundurmaya devam edecektir.

2. Kadın ve erkek, anne-babalarının malvarlığı üzerinde adil paylaşım esasına dayalı olarak miras edinme hakkına sahip olacaklardır.

Madde 22

Yaşlı Kadınlara Özel Koruma

Taraf Devletler aşağıdaki yükümlülükleri üstlenmektedirler:

- a) Yaşlı kadınlara koruma sağlamak ve onların fiziksel, ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarıyla orantılı olarak ve aynı zamanda iş ve mesleki eğitime erişimlerini sağlamak için özel tedbirler almak;
- b) Yaşlı kadınlara, cinsel istismar da dahil olmak üzere şiddetten ve yaşa dayalı ayrımcılıktan uzak bir yaşam sürme ve itibar görme hakkı sağlamak.

Madde 23

Engelli Kadınlara Özel Koruma

Taraf Devletler aşağıdaki yükümlülükleri üstlenmektedirler:

- a) Engelli kadınlara koruma sağlamak ve onların iş ve mesleki eğitime erişimlerini ve karar alma süreçlerine katılımlarını sağlamak için fiziksel, ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarıyla orantılı olarak özel tedbirler almak;
- b) Engelli kadınlara, cinsel istismar da dahil olmak üzere şiddetten ve engele dayalı ayrımcılıktan uzak bir yaşam sürme ve itibar görme hakkı sağlamak.

Madde 24

Risk Altındaki Kadınlara Özel Koruma

Taraf Devletler aşağıdaki yükümlülükleri üstlenmektedirler:

- a) Marjinal nüfus gruplarına mensup kadınlar da dahil olmak üzere aile reisi konumundaki kadınlara ve yoksul kadınlara koruma sağlamak ve içinde buldukları koşullara ve özel fiziksel, ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarına uygun bir çevre sağlamak;
- b) Hamile veya emziren kadınların ya da gözaltında tutulan kadınların haklarını, içinde buldukları koşullara uygun bir çevre sağlayarak güvence altına almak ve bu kadınlara itibar görme hakkı sağlamak.

Madde 25

Hukuk Yolları

Taraf Devletler aşağıdaki yükümlülükleri üstlenmektedirler:

- a) İşbu Protokol'de tanınmış olan hak ve özgürlükleri ihlal edilmiş olan kadınlara başvurabilecekleri uygun hukuk yolları sağlamak;
- b) Söz konusu hukuk yollarının, yetkili adli, idari veya yasama organları veya yasayla öngörölmüş başka bir yetkili makam tarafından karara bağlanmasını sağlamak.

Madde 26

Uygulama ve İzleme

1. Taraf Devletler işbu Protokol'ün ulusal seviyede uygulanmasını sağlayacak ve Afrika Şartı'nın 62. maddesi uyarınca sunacakları dönemsel raporlarında işbu

Protokol'de yer alan hakların tam anlamıyla hayata geçirilmesi için alınan hukuksal ve diğer tedbirleri belirteceklerdir.

2. Taraf Devletler, işbu Protokol'de yer alan hakların tam ve etkili bir biçimde uygulanması için gerekli tüm tedbirleri alacak ve özellikle bütçe ve başka kaynaklar sağlayacaktır.

Madde 27

Yorum

Bu Protokol'ün uygulanmasından doğan yorum meseleleri Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesi tarafından ele alınacaktır.

Madde 28

İmza, Onay ve Katılma

1. Bu Protokol, Taraf Devletlerin ilgili anayasal usulleri uyarınca imzasına, onayına ve katılımına açık olacaktır.

2. Onay ve katılma belgeleri AfB Komisyonu Başkanı'na tevdi edilecektir.

Madde 29

Yürürlük Tarihi

1. Bu Protokol, on beşinci (15.) onay belgesinin tevdi edilmesinden otuz (30) gün sonra yürürlüğe girecektir.

2. Bu Protokol'e yürürlük tarihinden sonra katılan Taraf Devletler yönünden, Protokol katılma belgesinin tevdi tarihinde yürürlüğe girecektir.

3. AfB Komisyonu Başkanı, işbu Protokol'ün yürürlüğe girişini tüm Taraf Devletlere bildirecektir.

Madde 30

Değişiklik ve Gözden Geçirme

1. Herhangi bir Taraf Devlet, işbu Protokol'ün değiştirilmesi veya gözden geçirilmesi için teklif sunabilir.

2. Değişiklik veya gözden geçirme teklifleri AfB Komisyonu Başkanı'na yazılı olarak sunulacak, Başkan da bu teklifleri, eline geçtiği tarihten itibaren otuz (30) gün içerisinde Taraf Devletlere ileticektir.

3. Meclis, Afrika Komisyonu'nun tavsiyesi üzerine, Taraf Devletlere bildirilmelerini izleyen bir (1) yıllık süre içerisinde bu teklifleri işbu maddenin 2. fıkrası hükümlerine uygun olarak inceleyecektir.

4. Değişiklik veya gözden geçirme kararları Meclis tarafından salt çoğunlukla kabul edilecektir.

5. Değişiklik, kabul etmiş olan her bir Taraf Devlet için, kabul bildiriminin AfB Komisyon Başkanı'na tebliğinin üzerinden otuz (30) gün geçtikten sonra yürürlüğe girecektir.

Madde 31

Mevcut Protokol'ün Statüsü

Mevcut Protokol'ün hiçbir hükmü, Taraf Devletlerin ulusal mevzuatlarında veya söz konusu Taraf Devletlerde uygulanan bölgesel, kıtasal ya da uluslararası sözleşme ve anlaşmaların herhangi birinde yer alan ve kadın haklarının hayata geçirilmesine yönelik daha lehte hükümleri etkilemeyecektir.

Madde 32

Geçici Hükümler

Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesi'nin kuruluşunu beklerken, işbu Protokol'ün uygulanmasından doğan yorum meseleleri Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonu tarafından ele alınacaktır.

Birlik Meclisi'nin 2. Olağan Oturumu'nda kabul edilmiştir.

Maputo, 11 Temmuz 2003

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER KADINLARA KARŞI AYRIMCILIĞIN ÖNLENMESİ KOMİTESİ'NİN 25 NO'LU GENEL TAVSİYESİ: GEÇİCİ ÖZEL ÖNLEMLER^{10,11}

Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin 4. Maddesinin
1. Fıkrasındaki Geçici ve Özel Önlemler ile İlgili 25 No'lu Genel Tavsiyesi

Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi¹²

Otuzuncu Oturum, 2004

I. Giriş

1. Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi (1999 yılındaki) yirminci oturumunda Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin 21. maddesi uyarınca söz konusu Sözleşme'nin 4. maddesinin 1. fıkrası üzerine bir genel tavsiye hazırlanmasına karar vermiştir. Söz konusu yeni genel tavsiye, geçici özel önlemlere ilişkin 5 No'lu Genel Tavsiye (1988 yılında gerçekleşen yedinci oturum), Sözleşme'nin 8. maddesinin uygulamasına ilişkin 8 No'lu Genel Tavsiye (1988 yılında gerçekleşen yedinci oturum), 23 No'lu kadınların kamu hayatına katılımına ilişkin Genel Tavsiye de (1997 tarihinde gerçekleştirilen on altıncı oturum) dahil olmak üzere daha önceden verilen genel tavsiyeler, Sözleşme'ye Taraf Devletlerin raporları ve ayrıca Komite'nin söz konusu raporlarla ilgili nihai yorumlarına dayanacaktır.

2. Komite, mevcut genel tavsiye ile 4. maddenin 1. fıkrasının niteliğini ve anlamını açıklayarak, söz konusu fıkranın Sözleşme'nin uygulanmasında Taraf Devletlerce eksiksiz olarak kullanılmasını sağlamayı ve kolaylaştırmayı amaçlamaktadır. Komite, Taraf Devletleri bu genel tavsiyenin ulusal ve yerel dillere çevrilmesini ve devletin yasama, yürütme ve yargı organlarına ve ayrıca idari yapılarına olduğu gibi, sivil toplum, medya, akademi ve insan hakları ve kadın birlikleri ve kuruluşlarına duyurmaya teşvik etmektedir.

II. Tarihçe: Sözleşme'nin Hedefi ve Amacı

3. Sözleşme, dinamik bir araçtır. Sözleşme, 1979 yılında kabul edildikten sonra,

¹⁰ Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi'nin 25 No'lu Genel Tavsiyesi: Geçici Özel Önlemler (*United Nations Committee on the Elimination of Discrimination against Women, General Recommendation No. 25: Temporary Special Measures*) metninin orijinali için bkz. [http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/recommendations/General%20recommendation%2025%20\(English\).pdf](http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/recommendations/General%20recommendation%2025%20(English).pdf) (erişim: 28 Eylül 2009).

¹¹ Bu belgenin İngilizceden Türkçeye çevirisi Muzaffer Kaya tarafından yapılmıştır.

¹² CEDAW Komitesi olarak anılmaktadır.

Komite ve ulusal ve uluslararası alanda faaliyet gösteren diğer kişi ve kuruluşlar, ilerlemeci bir anlayışla Sözleşme’de yer alan maddelerin bağımsız içeriğinin, kadınlara karşı ayrımcılığın özel niteliğinin ve söz konusu ayrımcılık ile mücadele etmek için kullanılacak araçların açıklanması ve doğru bir şekilde anlaşılması için gayret göstermiştir.

4. Sözleşme’nin 4. maddesinde yer alan 1. fıkranın kapsamının ve anlamının, insan haklarından ve temel özgürlüklerden yararlanma konusunda kadın ve erkeklere hukuki ve fiili eşitlik sağlamak amacı güden Sözleşme’nin kadınlara karşı her türlü ayrımcılığın önlenmesine ilişkin genel hedefi ve amacı bağlamında değerlendirilmesi gerekir. Sözleşme’ye Taraf Devletler, kadınların ayrımcılığa uğramaması hakkına saygı gösterilmesi ve söz konusu hakkın korunması, geliştirilmesi ve yerine getirilmesi ve kadınlar ile erkekler arasında hukuki ve fiili eşitlik sağlayacak konularını geliştirmelerini sağlamak üzere kadınların gelişiminin ve ilerlemesinin sağlanması konusunda hukuki bir sorumluluk taşımaktadır.

5. Sözleşme, birçok ulusal ve uluslararası hukuki standart ve norm çerçevesinde kullanılan ayrımcılık kavramının da ötesine geçmektedir. Bu gibi standart ve normlar, cinsiyet ile ilgili ayrımcılığın önüne geçmekte ve gerek kadınları, gerekse erkekleri keyfi, haksız ve/veya meşru kabul edilemeyecek ayrımlara dayalı muamelelere karşı korumaktadır. Sözleşme ise, kadınlara karşı ayrımcılığın altını çizerek kadınların, sadece kadın oldukları için çeşitli şekillerde ayrımcılığa maruz kaldıklarını ve halen de maruz kalmaya devam ettiklerini göstermeye çalışmaktadır.

6. Tüm maddi Sözleşme hükümlerinin genel yorumlayıcı çerçevesini oluşturan 1 ila 5. ve 24. maddelerden üç yükümlülüğün, Taraf Devletlerin kadınlara karşı ayrımcılığın önlenmesi amacıyla gösterdiği çabalar için önem teşkil edeceğine dair ortak bir anlam çıkmaktadır. Söz konusu yükümlülükler bir bütün olarak yorumlanmalı ve kadınlara erkeklerle eşit muameleyle ilişkin salt biçimsel bir hukuki yükümlülüğün ötesine geçmelidir.

7. Taraf Devletlerin birinci yükümlülüğü, yürürlükteki kanunlarında kadınlara karşı doğrudan ya da dolaylı¹³ hiçbir ayrımcılık yapılmamasını ve –kamu yetkilileri, yargı, kamu kurum ve kuruluşları veya özel kişilerce– gerek kamusal gerekse özel alanda yapılmış ayrımcılığa karşı, kadınların yetkili mahkemelere veya yaptırım ve diğer etkin hukuki yollar vasıtasıyla korunmasını sağlamak olmalıdır. Taraf Devletlerin ikinci yükümlülüğü ise, somut ve etkin politika ve programlar uygulamak suretiyle, kadınların fiili konularının geliştirilmesine yöneliktir. Taraf Devletlerin üçüncü

13 Dolaylı ayrımcılık; kanun, politika ve programlar, toplumsal cinsiyet açısından yansız gibi görünen ama gerçekte kadınlar üzerinde olumsuz etkisi olan kriterlere dayanıldığında ortaya çıkabilir. Toplumsal cinsiyet bakımından yansız [*gender-neutral*] kanun, politika ve programlar, geçmişte kasıtsız bir şekilde yapılan ayrımcılıkların sonuçlarını sürdürmeye devam edebilirler. Bunlar, farkına varmadan erkeklerin yaşam biçimini örnek alabilir ve böylece kadınların, erkeklerinkinden daha farklı olabilecek yaşam deneyimleri dikkate alınmaz. Bu gibi farklılıklar, kadınlar ile erkekler arasındaki biyolojik farklılıklardan kaynaklı olarak kadınlara yöneltilen baskı ve beklenti, tutum ve davranışlardan dolayı ortaya çıkabilir. Ayrıca bu farklılıklar, kadınların genelde erkeklerle tabi olması sonucunda ortaya çıkabilir.

yükümlülüğü, sadece bireylerden kaynaklanan eylemler nedeniyle değil, hukuken de var olup kadınları etkileyen toplumsal cinsiyete dayalı klişelere, hakim toplumsal cinsiyet ilişkilerine¹⁴ ve hukuksal ve toplumsal yapı ve kurumlara eğilimdir.

8. Komite, salt resmi olan bir hukuki veya program niteliğinde bir yaklaşımın, Komite'nin maddi bir eşitlik olarak yorumladığı kadın-erkek eşitliğinin fiili olarak elde edilmesi açısından yeterli olmadığını düşünmektedir. Sözleşme ayrıca, kadınlara eşit başlangıç fırsatı verilmesini ve sonuçta eşitliği mümkün kılacak ortam ile güçlendirilmelerini gerektirmektedir. Kadınlara erkeklere yapılan muamelelerin aynısını göstermeyi garanti altına almak yeterli değildir. Dahası, kadınlar ile erkekler arasındaki biyolojik, toplumsal ve kültürel olarak ortaya çıkan farklılıkların da göz önünde bulundurulması gerekir. Bazı durumlarda kadın ve erkeklere gösterilen farklı muameleler, bu gibi farklılıkların saptanması açısından gerekli olacaktır. Maddi eşitlik ile ilgili amaçların elde edilmesi, kadınların eksik temsil edilmesi sorununun ortadan kaldırılmasını ve kadın ve erkekler arasında kaynakların ve erkin yeniden dağılımını amaçlayan etkin bir stratejiyi de beraberinde getirmektedir.

9. Sonuç eşitliği, fiili ya da maddi eşitliğin mantıklı ve doğal bir sonucudur. Bu gibi sonuçlar, öz olarak nicel ve/veya nitel olabilir; bunun anlamı ise, erkekler ile eşit sayıda birçok alanda adilane bir şekilde haklarını kullanan, eşit kazançlar elde eden, karar verme eşitliğine ve siyasi etkiye sahip olan ve şiddete maruz kalmaktan kurtulmuş olan kadınların varlığıdır.

10. Kadınlara karşı ayrımcılığın ve kadınların yaşadığı eşitsizliğin temelinde yatan nedenler etkili bir şekilde tespit edilmediği sürece kadınların konumunda bir iyileşme sağlanmayacaktır. Kadın ve erkeklerin yaşamları koşullara göre değerlendirilmelidir ve gerçek bir fırsat, kurum ve sistem değişimi için bu yaşamların iktidar ve yaşam kalıplarının, tarih boyunca önceden belirlenmiş ataerkil modellere dayandırılmaması için önlemler alınması düşünülmelidir.

11. Kadınların biyolojik açıdan belirlenmiş sürekli ihtiyaçları ve deneyimleri, geçmişte ve günümüzde bireysel aktörlerin kadınlara karşı ayrımcılığı; egemen toplumsal cinsiyet ideolojisi veya toplumsal ve kültürel yapılar ile kurumlarda uygulanan ayrımcılığın dışavurumundan kaynaklanan diğer ihtiyaçlardan ayrı tutulmalıdır. Kadınlara karşı ayrımcılığın önlenmesi için önlemler alınmıyorsa da, kadınların ihtiyaçları değişebilir ya da ortadan kalkabilir veya bu ihtiyaçlar, hem kadınların hem de erkeklerin ortak ihtiyaçları haline dönüşebilir. Bu yüzden, belki de artık mazur gösterilemeyecek

14 “Toplumsal cinsiyet, biyolojik cinsiyet farklılıklarına atfedilen toplumsal anlamlar çerçevesinde tanımlanır. Toplumsal cinsiyet ideolojik ve kültürel bir yapıdır, aynı zamanda maddi pratikler alanında yeniden üretilir; karşılığında, bu pratiklerin sonuçlarını etkiler. Kaynakların, refahın, işin, karar verme ve siyasi gücün dağılımını ve kamusal yaşamda olduğu gibi aile içinde de hak ve yetkilerin kullanımını etkiler. Kültürler arasında ve zaman içindeki değişimlere karşın, tüm dünyada toplumsal cinsiyet ilişkileri, yaygın bir özellik olarak kadınlar ile erkekler arasında asimetriye neden olmaktadır. Toplumsal cinsiyet, bu yüzden, bir toplumsal katmanlayıcıdır [*stratifier*] ve bu anlamda, ırk, sınıf, etnik köken, cinsellik ve yaş gibi diğer katmanlayıcılar ile benzerlik gösterir. Toplumsal cinsiyet, toplumsal kimliklerin inşasını ve cinsiyetler arasındaki ilişkinin altında yatan iktidarın eşitsiz yapısını anlamamıza yardımcı olur.” 1999 *World Survey on the Role of Women in Development*, Birleşmiş Milletler, New York, 1999, sayfa ix.

olan eşitsiz bir muamelenin devam etmesini önlemek amacıyla kadınların fiili veya maddi eşitliğinin elde edilmesine yönelik kanun, program ve usullerin sürekli olarak izlenmesine gereksinim vardır.

12. Belli kadın grupları, kadın oldukları için ayrımcılığa maruz kalabilecekleri gibi, buna ek olarak ırk, etnik ya da dini kimlikler, engellilik, yaş, sınıf, kast ya da diğer etmenlerden kaynaklı ayrımcılığın çeşitli biçimlerinden de sıkıntı çekebilirler. Söz konusu ayrımcılık, bu gibi kadın gruplarını erkeklere kıyasla önemli ölçüde veya farklı bir şekilde ya da farklı yollar ile etkileyebilir. Taraf Devletler, kadınlara karşı birden fazla temelde gerçekleşen ayrımcılığın ve bu ayrımcılığın kadınlar üzerindeki olumsuz etkisinin önlenmesi için özgün nitelikte geçici ve özel önlemler almak isteyebilir.

13. Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nden ayrı olarak, insan hakları ile ilgili diğer uluslararası belgelerde ve Birleşmiş Milletler sisteminde kabul edilmiş politikalara ilişkin belgelerde, eşitliğin sağlanmasını destekleyen geçici ve özel önlemler ile ilgili hükümler yer almaktadır. Bu önlemler, farklı bir terminoloji kapsamında tanımlanmakta olup, bu önlemlerin anlamı ve yorumlarında farklılıklar mevcuttur. Komite, 4. maddenin 1. fıkrasına ilişkin mevcut genel tavsiyenin terminolojiye bir açıklık getirilmesine bir katkıda bulunacağını ümit etmektedir.¹⁵

14. Sözleşme'de geçmişin ve bugünün toplumsal ve kültürel koşullarının, kadınların insan haklarından ve temel özgürlüklerinden yararlanmalarını engelleyen ayrımcı boyutları hedeflenmiştir. Sözleşme'de kadınlara karşı her türlü ayrımcılığın önlenmesi ve ayrıca kadınların fiili ya da maddi eşitsizliklerinin neden ve sonuçları da irdelenmektedir. Bu yüzden geçici ve özel önlemlerin Sözleşme gereğine göre uygulanması, ayrımcılığa uğramama ve eşitlik normlarına istisna olmak dışında, kadınların fiili veya maddi eşitliğinin gerçekleşmesi için gerekli araçlardan biridir.

15 Örnek olarak bkz. geçici özel önlemlerin uygulanmasını şart koşan Her Türlü Irk Ayrımcılığın Önlenmesine Dair Uluslararası Sözleşme. Irk Ayrımcılığının Önlenmesi Komitesi, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi ve İnsan Hakları Komitesi'nin de dahil olduğu gözetim organlarının pratiği, söz konusu organların, geçici özel önlemlerin uygulanmasını ilgili sözleşmelerin amacına ulaşması için zorunlu gördüklerini kanıtlamaktadır. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün himayesinde kabul edilen sözleşmeler ve Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü'nün çeşitli belgeleri de, açık ya da kapalı bir şekilde, bu önlemleri sağlamaktadır. İnsan Haklarını Geliştirme ve Koruma Alt-Komisyonu, bu sorunu ele almış ve sorunun değerlendirilmesi ve eyleme geçirilmesi için rapor hazırlayacak özel bir raportör tayin etmiştir. Kadınların Statüsü Komisyonu, 1992 yılında geçici özel önlemlerin kullanılması konusunu gözden geçirmiştir. Birleşmiş Milletler dünya kadın konferansları ve ayrıca 1995 yılı Dördüncü Dünya Kadın Konferansı'nın Eylem Platformu tarafından kabul edilmiş olan sonuç belgelerinde ve 2000 yılında bu belgeler ile ilgili olarak izleme amaçlı olarak yapılan incelemelerde, fiili eşitliğin elde edilmesinde bir araç olarak pozitif/olumlu eyleme yapılan göndermeler de yer almaktadır. Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği'nin geçici özel önlemlerden yararlanması, kadınların istihdamı alanında olduğu gibi, kadınların Sekreterlik bünyesinde işe alınması, terfi ettirilmesi ve yerleştirilmesi ile ilgili idari talimatlar vasıtasıyla da uygulanabilir bir örnektir. Bu önlemler, tüm seviyelerde, özellikle de daha yüksek kademelerde toplumsal cinsiyet dağılımını 50/50 oranına getirme amacına ulaşmayı hedeflemektedir.

III. Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nde Yer Alan Geçici ve Özel Önlemlerin Anlamı ve Kapsamı

4. Madde 1. Fıkra

Kadın ve erkek eşitliğini fiilen sağlamak için Taraf Devletlerce alınacak geçici ve özel önlemler, işbu Sözleşmede belirtilen cinsten bir ayrım olarak mütalâa edilmeyecek ve hiçbir şekilde eşitsizlik veya farklı standartların muhafazası sonucunu doğurmayacaktır. Fırsat ve uygulama eşitliği hedeflerine ulaşıldığı zaman bu tedbirlere son verilecektir.

4. Madde 2. Fıkra

Anneliğin himayesi maksadıyla işbu Sözleşmede belirtilenler dahil, Taraf Devletlerce alınacak özel önlemler, ayrımcı olarak nitelendirilmeyecektir.

A. Sözleşme'nin 4. Maddesinin 1 ve 2. Fıkraları Arasındaki İlişki

15. Sözleşme'nin 4. maddesinin 1 ve 2. fıkraları çerçevesinde belirtilen “özel önlemler”in amacı arasında çok açık bir fark bulunmaktadır. 4. maddenin 1. fıkrasında belirtilen amaç, kadın ve erkek arasındaki fiili veya maddi eşitliğin elde edilmesi, kadınlara karşı ayrımcılığın geçmişteki ve günümüzdeki şekil ve etkilerinin düzeltilmesi için gerekli yapısal, toplumsal ve kültürel değişimlerin gerçekleştirilmesi ve ayrıca kayıplarının telafi edilmesi açısından, kadınların konumunun iyileştirilmesi sürecini hızlandırmaktır. Bu önlemler, geçici önlemlerdir.

16. Sözleşme'nin 4. maddesinin 2. fıkrasında ise, sahip oldukları biyolojik farklılıklardan dolayı kadın ve erkeklere yönelik farklı bir muamele olduğu belirtilmektedir. Bu önlemler, en azından 11. maddenin 3. fıkrasında belirtilen bilimsel ve teknolojik bilgiler ışığında yeniden gözden geçirilmelerine gerek görülene dek daimi önlemler olarak kalacaktır.

B. Terminoloji

17. Sözleşme'nin hazırlık çalışmalarında 4. maddenin 1. fıkrasında yer alan “geçici özel önlemleri” tanımlamak amacıyla farklı terimler kullanılmıştır. Komite, önceki genel tavsiyelerindeki değişik terimlerden yararlanmıştır. Taraf Devletler, çoğunlukla düzeltici, telafi edici ve teşvik edici anlamda “özel önlemler”i, “olumlu eylem” [*affirmative action*], “pozitif eylem”, “pozitif önlemler”, “tersine ayrımcılık” ve “pozitif ayrımcılık” gibi terimler ile eşdeğer görmektedir. Bu terimlerin kaynağı, farklı ulusal bağlamlarda yer alan görüş ve farklı uygulamalardır.¹⁶ Komite, mevcut

16 “Olumlu eylem” [*affirmative action*] terimi, Amerika Birleşik Devletleri ile bir dizi Birleşmiş Milletler belgesinde kullanılmaktadır. Öte yandan, “pozitif eylem” terimi ise şu anda Avrupa’da olduğu gibi birçok Birleşmiş Milletler belgesinde de yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Ancak, “pozitif eylem” terimi, aynı zamanda “olumlu devlet eylemi”ni açıklamak amacıyla uluslararası insan hakları hukukunda başka bir anlamda yer almaktadır (bir devletin eylemden kaçınma yükümlülüğüne karşı, devletin eylem başlatma yükümlülüğü). Bu yüzden, “pozitif eylem” teriminin anlaşılması güçtür. Zira anlamı, Sözleşme'nin 4. maddesinin 1. fıkrasında anlaşılan geçici özel önlemler ile sınırlı değildir. “Tersine ayrımcılık” ya da “pozitif/olumlu ayrımcılık” terimleri, birkaç yorumcu tarafından uygun olmadığı ifade edilerek eleştirilmiştir.

genel tavsiyede ve Taraf Devletlerin raporlarının değerlendirilmesinde izlenen uygulamaya göre 4. maddenin 1. fıkrasında da talep edildiği gibi, sadece “geçici özel önlemler” terimini kullanmaktadır.

C. Sözleşme'nin 4. Maddesinin 1. Fıkrasının Temel Unsurları

18. Taraf Devletlerin 4. maddenin 1. fıkrası kapsamında aldıkları önlemlerin amacı, siyasi, ekonomik, toplumsal, kültürel ve medeni konularda veya diğer alanlarda kadınların da eşit şartlarda katkıda bulunmalarını teşvik etmek olmalıdır. Komite, uygulanan bu önlemleri ayrımcılık yapılmamasına ilişkin bir norma istisna olarak değil de, daha çok geçici özel önlemlerin, kadınların insan hakları ile temel özgürlüklerden yararlanmasından erkekler ile fiili ya da maddi eşitliğe sahip olması için Taraf Devletlerin yönlendirdiği gerekli bir stratejinin bir parçası olduğunu vurgulayan bir faktör olarak görmektedir. Geçici özel önlemlerin uygulanması, genellikle geçmişte kadınlara karşı yapılan ayrımcılığın etkilerini düzeltmektedir. Diğer taraftan da Sözleşme'ye Taraf Devletlerin, kadınların konumunu erkekler ile fiili ya da maddi anlamda eşit olacakları bir konuma getirme yükümlülüğü, geçmişte yapılmış olan ayrımcılığın delillerini hesaba katmaksızın ortaya çıkmaktadır. Komite, söz konusu önlemleri Sözleşme kapsamında kabul edip hayata geçiren Taraf Devletlerin, erkeklerle karşı bir ayrımcılık yapmadıklarını farz etmektedir.

19. Taraf Devletlerin, 4. maddenin 1. fıkrası çerçevesinde alınan geçici özel önlemler ile kadınların ve kız çocukların konumunu geliştirmek amacıyla kabul edilen diğer genel toplumsal politikalar arasında bir ayrım yapmaları gerekir; bunun amacı kadınların fiili ya da maddi özgürlük ile ilgili somut bir hedefi kesin bir şekilde başarmalarını hızlandırmaktır. Kadınların yararlandıkları ya da yararlanacakları olası önlemlerin hepsi, geçici özel önlemler değildir. Kadınlara ve kız çocuklara, ayrımcılığın yer almadığı onurlu bir yaşam sunma amacı taşıyan medeni, siyasi, ekonomik, toplumsal ve kültürel hakları sağlayacak genel şartların sağlanması, geçici özel önlemler şeklinde adlandırılmaz.

20. Sözleşme'nin 4. maddesinin 1. fıkrası, açık bir şekilde bu gibi özel önlemlerin “geçici” niteliğinden bahsetmektedir. Bu yüzden, “geçici” ibaresinin anlamı, aslında bu gibi önlemlerin uzun bir süre uygulanmasına neden olsa da, söz konusu önlemlerin, daima gerekli olacağı düşünülmemelidir. Geçici özel bir önlemin süresi, somut bir soruna karşılık olarak, önceden saptanmış bir süre yerine, işlevsel sonucuna göre belirlenmelidir. İstenen sonuçlar elde edilip bir süre daha devam ettirildikten sonra geçici özel önlemlere ara verilmelidir.

21. İnsan hakları söylemi ile uygunluk taşımasına rağmen “özel” teriminin de, dikkatli bir şekilde açıklanması gerekir. Bu terimin kullanımı, bazen ayrımcılığa maruz kalan ve toplumda yer almak veya topluma katılmak için fazladan veya “özel” önlemlere ihtiyaç duyan zayıf, savunmasız kadınlara ve diğer gruplara zarar vermektedir. Ancak, 4. maddenin 1. fıkrasında ifade edilen şekliyle “özel” kelimesi, önlemlerin, özel bir hedefe hizmet amacına işaret etmektedir.

22. “Önlemler” terimi, sosyal hizmet veya destek programı; kaynakların tahsisi ya da yeniden tahsisi; öncelikli muamele; hedef odaklı istihdam, görevlendirme ve terfi;

süre bazında sayısal hedefler ve kota sistemleri gibi yasama ve yürütmeye ilişkin idari ve başka düzenleyici araçları, politika ve uygulamaları kapsamaktadır. Belli bir “önlem”in seçimi, 4. maddenin 1. fıkrasının geçerli olduğu bağlama ve ayrıca hedeflenen özgül bir amaca bağlıdır.

23. Geçici özel önlemlerin kabul edilerek hayata geçirilmesi, bu şekilde hedeflenen grup ya da kişilerin vasıflarının veya meziyetlerinin tartışılmasına ve politika, eğitim ve istihdam gibi alanlarda daha az vasfı olduğu iddia edilen kadınların erkekler üzerinde sahip oldukları imtiyazlara karşı bir tartışma yaratmasına neden olabilir. Geçici özel önlemlerin amacı, fiili ya da maddi eşitliğin elde edilmesini sağlamaktır. Bu yüzden özellikle kamusal ve özel sektörde istihdam alanında vasıf ve meziyet ile ilgili sorunların, toplumsal cinsiyet yanlılığı açısından dikkatli bir şekilde gözden geçirilmesi gerekir, zira bunlar, normatif ve kültürel anlamda belirlenmektedir. Devlet daireleri veya siyasi mevkilere yapılan tayin, tahsis ve seçimler için, demokratik hak ve aday seçimi ile ilgili ilkelerin uygulanması da dahil olmak üzere, vasıf ve meziyet dışındaki faktörler de etkin olmak zorunda kalabilir.

24. Sözleşme'nin 1, 2, 3, 5 ve 24. maddeleri ile beraber anılan 4. maddenin 1. fıkrası, Taraf Devletlerin “tüm uygun önlemleri alması gerektiğini” öngören 6 ila 16. maddelere ilintili olarak uygulanmalıdır. Sonuç olarak geçici özel önlemlerin, kadınların fiili veya maddi eşitliği ile ilgili genel ya da özgül bir amacın elde edilmesini çabuklaştırması için gerekli ve uygun olduğu kanıtlandığı takdirde, Komite, Taraf Devletlerin bu maddelerden herhangi biri ile ilgili önlemleri kabul edip hayata geçirmeye mecbur olduğunu düşünmektedir.

IV. Taraf Devletlere Tavsiyeler

25. Taraf Devletlerin raporlarında Sözleşme'nin 4. maddesinin 1. fıkrasına göre geçici özel önlemlerin kabul edilmesi ya da edilmemesi ile ilgili bilgiler yer almalı ve Taraf Devletler, karışıklığa neden olmamak için tercihen “geçici özel önlemler” terminolojisine bağlı kalmalıdır.

26. Kadınların fiili ya da maddi eşitlik ile ilgili somut bir hedefi başarmalarını hızlandırmak amacıyla aldıkları geçici özel önlemler ile kadınların ve kız çocukların konumunu geliştirmek için kabul edilip hayata geçirilen diğer genel sosyal politikalar arasında Taraf Devletlerce bir ayırım yapılması gerekir. Taraf Devletler, kadınların yararlandığı ya da yararlanacakları olası tüm önlemlerin, geçici özel önlemler olarak nitelendirilmediğini unutmamalıdır.

27. Taraf Devletler, kadınların fiili ve maddi eşitliklerinin elde edilmesini hızlandırmak için geçici özel önlemleri hayata geçirirken, hayatın tüm alanlarında ve ayrıca hedeflenen özgül bir alanda kadınların durumu ile ilgili şartları da analiz etmelidir. Taraf Devletler, ulusal bağlamda belli bir hedef ile ilgili geçici özel önlemlerin olası etkisini değerlendirmeli ve kadınların fiili ve maddi eşitliklerinin elde edilmesini hızlandırmak için en uygun olduğunu düşündükleri bu geçici özel önlemleri kabul etmelidirler.

28. Taraf Devletler, bir önlem yerine bir başkasını seçerken yaptıkları seçimin nedenlerini açıklamalıdır. Bu gibi önlemleri uygulama, kadınların veya birçok ayırım-

cı davranışa maruz kalan ve Taraf Devletin söz konusu geçici özel önlemleri hayata geçirerek konumunu çok hızlı bir şekilde iyileştirmeyi düşündüğü belli bir kadın grubunun gerçek yaşam durumlarının bir açıklaması ve ayrıca hayatlarını ya da fırsatlarını şekillendiren şart ve etkiler ile haklı gösterilmelidir. Aynı zamanda bu gibi önlemler ile genel önlemler ve kadınların konumlarını iyileştirmeye yönelik çabalar arasındaki bağın da netleştirilmesi gerekir.

29. Taraf Devletlerin, geçici özel önlemlerin kabul edilmemesine ilişkin olarak tatminkâr açıklamalarda bulunması gerekir. Sadece güçsüzlüğünü iddia ederek veya özel sektör, özel kuruluş ya da siyasi partilerin özünde bulunan hakim piyasa ya da siyasi güçler vasıtasıyla eylemsizliği açıklayarak bu gibi başarısızlıklara basitçe gerekçe bulmak mümkün değildir. Sözleşme'de diğer maddeler ile beraber anılması gereken 2. maddenin, Taraf Devlete bu gibi aktörlerin harekete geçmesini sağlama sorumluluğu yüklediği, Taraf Devletlere anımsatılmaktadır.

30. Taraf Devletler, birkaç madde kapsamında geçici özel önlemler hakkında rapor verebilir. Taraf Devletlerin, 2. madde kapsamında olmak üzere özel bir yaklaşımı seçmelerinin nedenlerini veya bu önlemler ile ilgili hukuksal gerekçeleri ve diğer dayanakları bildirmeleri istenmektedir. Taraf Devletlerin, ayrıca geçici özel önlemler ile ilgili tüm kanunlar ve özellikle bu gibi kanunların geçici özel önlemlere zorunlu ya da ihtiyari nitelik sağlayıp sağlamadıkları hakkında bilgi vermeleri de istenmektedir.

31. Taraf Devletlerin, anayasa veya ulusal mevzuatlarında geçici özel önlemlerin kabul edilmesini öngören hükümlere de yer vermeleri gerekir. Komite, geniş kapsamlı ayrımcılık yasağı yasalarının, fırsat eşitliği yasasının, kadın eşitliği ile ilgili yürütme işlemlerinin, özel alanlarda belirli bir amacı ya da amaçları elde etmek için uygulanması gereken geçici özel önlemlerin türü hakkında Taraf Devletlere yol gösterebileceğini hatırlatmaktadır. İstihdam veya eğitime ilişkin özel mevzuat ile bu şekilde yol gösterilmesi mümkündür. Ayrımcılık yasağı ve geçici özel önlemlere ilişkin mevzuatın, özel kuruluş ve işletmeleri ve ayrıca resmi makamları da kapsamı gerekir.

32. Geçici özel önlemler, kamusal istihdamı ve eğitim sektörlerini içerecek şekilde ulusal, bölgesel ya da yerel idari organlar tarafından düzenlenen ve kabul edilen kararnamelere, politika yönergelerine ve/veya idari genelgelere dayandırılabilir. Komite de, Taraf Devletlerin dikkatini bu yöne doğru çekmektedir. Bu gibi geçici özel önlemler, devlet hizmeti, siyasi alan ve özel eğitim ve istihdam sektörlerini kapsayabilir. Komite, Taraf Devletlerin dikkatini, söz konusu geçici özel önlemlerin, ayrıca kamusal ya da özel istihdam sektörünün toplumsal ortakları arasında müzakere edilmesi veya kamusal veya özel işletme, teşkilat, kuruluş ve siyasi partiler vasıtasıyla ihtiyari bir şekilde uygulanması gerektiği konusuna da yöneltmektedir.

33. Komite, geçici özel önlemler ile ilgili eylem planlarının, kendine özgü bir ulusal bağlamda ve bu önlemler ile çözülmesi düşünülen sorunun özgül niteliğinin arka planında düşünülüp, uygulanması ve değerlendirilmesi gerektiğini yinelemektedir. Komite, Taraf Devletlerin, kadınların belli alanlara erişim sağlamasına ve düşük düzeydeki temsilini önlemeye, belirli alanlarda kaynak ve gücün yeniden dağıtımına ve/veya geçmişte ya da şu anda yaşanan ayrımcılığın üstesinden gelmek ve fiili eşitliğin sağlanmasını hızlandırmak için kurumsal değişiklikler başlatmaya yönelik tüm eylem

planlarının ayrıntılarını raporlarında göstermelerini tavsiye etmektedir. Ayrıca bu gibi eylem planlarının, söz konusu önlemlerin kasıtsız ve olası olumsuz yan etkileri ve kadınları bunlara karşı korumak için yapılabilecek eylemlerin göz önünde bulundurulup bulundurulmadığı da raporlarda açıklanmalıdır. Taraf Devletler, raporlarında geçici özel önlemlerin sonuçlarını açıklamalı ve söz konusu önlemlerin başarısız sonuçlar vermesi halinde nedenlerini değerlendirmelidir.

34. Taraf Devletlerden, 3. madde çerçevesinde olmak suretiyle, bu geçici özel önlemleri planlama, uygulama, izleme, değerlendirme ve bağlayıcı biçimde uygulanmasını sağlama konusunda sorumlu kurum(lar)ı bildirmeleri istenmektedir. Böyle bir yükümlülük, kadından sorumlu bakanlıklar, bakanlık veya başkanlıklar içerisinde bulunan kadından sorumlu bölümler, halk denetçileri [*ombudspersons*], mahkemeler veya özel programlar oluşturma, bu programların uygulamasını izleme ve etkileri ile sonuçlarını değerlendirme konusunda gerekli yetkiye sahip kamusal veya özel nitelik taşıyan diğer kurumlar gibi mevcut ya da kurulması planlanan ulusal kuruluşlara verilebilir. Komite, Taraf Devletlerin, bu gibi programların oluşturulmasında, hayata geçirilmesinde ve değerlendirilmesinde genelde kadınların, özellikle de mağdur kadın gruplarının yer almasına yardımcı olmalarını salık vermektedir. Sivil toplumla ve farklı kesimlerden kadınları temsil eden sivil toplum kuruluşlarına danışılması ve bu kurumlarla işbirliği yapılması özellikle önerilmektedir.

35. Komite, kadınların durumu ile ilgili olarak istatistiki verilerin yer aldığı 9 No'lu Genel Tavsiyesi'ne dikkat çekmektedir ve Taraf Devletlerin, kadınların fiili ve maddi eşitliği konusunda kaydedilen ilerlemenin başarısını ve geçici özel önlemlerin etkinliğini ölçmek için cinsiyet temelinde ayrıştırılmış istatistiki veriler sağlamasını tavsiye etmektedir.

36. Taraf Devletler, Sözleşme'nin ilgili maddesi/maddeleri kapsamında özgül alanlarda alınan geçici özel önlemlerin türünü bildirmelidir. İlgili madde/maddeler kapsamında somut hedef ve amaçlara yapılan atıflar, zaman çizelgeleri, belli önlemleri seçme nedenleri, kadınların bu önlemlere erişmelerini sağlayacak adımlar ve uygulama ile izleme sürecinden sorumlu kurum da bildirilmelidir. Taraf Devletlerin, ayrıca herhangi bir önlemin kaç kadını etkilediği, kaç kadının geçici özel önlem dolayısıyla belli bir alana erişim imkânı kazanabileceği ve o alana katılım sağlayacağı veya kaç kadına ve ne kadar bir süre içerisinde kaynak ve erk dağıtımını yapmayı amaçladığı konusunda bilgi vermeleri gerekebilir.

37. Komite, 5, 8 ve 23 No'lu Genel Tavsiyelerinden yeniden bahsetmiştir. Komite, söz konusu tavsiyelerde eğitim, ekonomi, siyaset ve istihdam alanlarında yapılan geçici özel önlemler ile ilgili uygulamanın; kadınların hükümetlerini uluslararası seviyede temsil etmesi ve uluslararası organizasyonların faaliyetlerine katılması ile siyasal ve kamusal hayatta gerçekleştirilmesini önermektedir. Taraf Devletler, ulusal bağlamları içinde olmak üzere meslek içi eğitim, istihdam ve kamusal ve siyasal hayatta temsil konularında olduğu gibi özellikle her düzeydeki eğitimin bütün boyutlarında daha yoğun çaba göstermelidirler. Komite, Taraf Devletlerin tüm örneklerde, süregelen önlemler ile geçici önlemler arasındaki farkı her alanda, özellikle de sağlık alanında, dikkatli bir şekilde ayırt etmeleri gerektiğini hatırlatmaktadır.

38. Kadınlara karşı ayrımcılık yapan ya da kadınlar için dezavantajlı bulunan kültürel uygulamaların ve basmakalıp davranış ve tutumların değiştirilmesini ya da önlenmesini sağlamak amacıyla geçici özel önlemler kabul edilmesi gerektiği bir kez daha Taraf Devletlere hatırlatılmaktadır. Ayrıca geçici özel önlemler kredi ve borç, spor, kültür ve eğlence ve hukuksal bilinç alanında da hayata geçirilmelidir. Gerekli durumlarda bu gibi önlemler, kırsal alanda yaşayan kadınlar da dahil olmak üzere, çoklu ayrımcılığa maruz kalan kadınlara yöneltilmelidir.

39. Geçici özel önlemleri, Sözleşme'nin tüm hükümleri çerçevesinde uygulamak mümkün olmasa da, Komite, eşit katılım hakkının elde edilmesini ve erk ve kaynakların yeniden dağıtımını çabuklaştırma konusunda sorunların ortaya çıktığı ve bu gibi önlemlerin gerekli ve şartlara bağlı olarak en uygun görülebileceği durumlarda, bu geçici özel önlemleri kabul etmeyi düşünmelerini önermektedir.

KADINLARA KARŞI HER TÜRLÜ AYRIMCILIĞIN ÖNLENMESİ SÖZLEŞMESİ'NİN MADDİ HÜKÜMLERİ^{17,18}

Ayrımcılığın Tanımlanması

1. Madde

İşbu sözleşmeye göre, “kadınlara karşı ayırım” deyimi kadınların, medeni durumlarına bakılmaksızın ve kadın ile erkek eşitliğine dayalı olarak politik, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni veya diğer sahalardaki insan hakları ve temel özgürlüklerinin tanınmasını, kullanılmasını ve bunlardan yararlanılmasını engelleyen veya ortadan kaldıran veya bunu amaçlayan ve cinsiyete bağlı olarak yapılan herhangi bir ayırım, mahrumiyet veya kısıtlama anlamına gelecektir.

1. madde, Sözleşme'nin tüm hükümlerine uygulanmak üzere kapsamlı bir ayrımcılık tanımı getirmektedir. Yalnızca cinsiyete dayalı “ayırma” veya “ayrımcılığa” atıfta bulunmakla yetinen Uluslararası İnsan Hakları Manzumesi'nin¹⁹ aksine, 1. madde özellikle kadınlara karşı ayrımcılığın anlamına ilişkin ayrıntılı bir açıklama sunmaktadır. Söz konusu ayrımcılık, toplumsal cinsiyete dayanan ve aşağıda sayılan nitelikleri taşıyan her türlü muamele farklılığını kapsamı içine almaktadır:

- kasıtlı olarak veya olmayarak kadınları dezavantajlı hale getiren muamele;
- toplumun bir bütün olarak, hem ev hem de kamusal alanda kadın haklarını tanımamasını engelleyen muamele veya
- kadınların sahip oldukları insan haklarını ve temel özgürlükleri uygulamalarını engelleyen muameleler.

Bazı ülkelerde kadınlar, oy kullanma hakkı ve mülk edinme hakkı da dahil olmak üzere en temel hukuksal haklardan mahrum edilmektedir. Yasalar tarafından korunan böylesi farklılaştırmalar kolaylıkla ayrımcı olarak nitelenir. Ancak, tüm farklılaştırmalar ayrımcılık oluşturmaz. Yukarıda yer alan tanım, farklılaştırma kriterini (cin-

¹⁷ Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (*The Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights-OHCHR*) insan haklarıyla ilgili konularda tematik durum tespit belgeleri yayınlamaktadır. Bu metin “22 No'lu Durum Tespit Belgesi, Kadınlara Karşı Ayrımcılık: Sözleşme ve Komite” (*Fact Sheet No. 22, Discrimination against Women: The Convention and the Committee*) başlıklı belgenin I. Bölümü'nden alınmıştır. Belgenin orijinal metni için bkz. <http://www.ohchr.org/Documents/Publications/FactSheet22en.pdf> (erişim: 28 Eylül 2009).

¹⁸ Bu belgenin İngilizceden Türkçeye çevirisi Defne Orhun tarafından yapılmıştır.

¹⁹ Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyanname, Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi, Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi – ed.n.

siyet) saptamanın yanı sıra bu farklılaştırmanın doğurduğu sonucun da göz önüne alınması gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır. Yukarıda sayılan biçimlerde yapılan farklılaşmaların herhangi biri sonucunda eşit hakların hükümsüz kalması veya zayıflaması halinde, bu farklılaştırma ayrımcı bir nitelik taşır ve dolayısıyla Sözleşme tarafından yasaklanmıştır.

1992 yılında, Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi,²⁰ cinsiyet ayrımcılığına ilişkin genel yasağı toplumsal cinsiyete dayalı şiddeti de içine alacak şekilde genişletmiştir. (...)

Taraf Devletlerin Yükümlülükleri

2. Madde

Taraf Devletler, kadınlara karşı her türlü ayırımı kınar, tüm uygun yollardan yararlanarak ve gecikmeksizin kadınlara karşı ayırımı ortadan kaldırmaya bir politika izlemeyi kabul eder ve bu amaçla aşağıdaki hususları taahhüt ederler:

a – Kadın ile erkek eşitliği ilkesini kendi ulusal anayasalarına ve diğer ilgili yasalara, henüz girmemişse dahil etmeyi ve yasalar ile ve diğer uygun yollarla bu ilkenin uygulanmasını sağlamayı,

b – Kadınlara karşı her türlü ayırımı yasaklayan ve gerekli yerlerde müeyyideler de ihtiva eden yasal ve diğer uygun önlemleri kabul etmeyi,

c – Kadın haklarının erkeklerle eşit olarak yasal himayesini tesis etmeyi ve yetkili ulusal mahkemeler ve diğer kamu kuruluşları aracılığıyla kadınların her türlü ayırımı karşı etkin himayesini sağlamayı,

d – Kadınlara karşı herhangi bir ayrımcı hareket yapılmasından veya uygulanmasından kaçınmayı ve kamu yetkilileri ile kuruluşlarının bu yükümlülüğe uyumlu olarak hareket etmelerini sağlamayı,

e – Herhangi bir kişi, kuruluş veya teşebbüsün kadınlara karşı ayırım yapmasını önlemek için bütün uygun önlemleri almayı,

f – Kadınlara karşı ayrımcılık teşkil eden mevcut yasa, yönetmelik, adet ve uygulamaları, tadil veya feshetmek için yasal düzenlemeler de dahil gerekli bütün uygun önlemleri almayı,

g – Kadınlara karşı ayrımcılık teşkil eden bütün ulusal cezaî hükümleri ilga etmeyi.

2. madde, Devletlerin Sözleşme kapsamındaki yükümlüklerini ve kadınlara karşı ayrımcılığın tasfiye edilmesi için izlemeleri gereken politikayı saptamaktadır. Devletler, Sözleşme'ye taraf olmak suretiyle, kadın erkek eşitliği prensibini kendi ulusal anayasalarına ve diğer ilgili mevzuatlarına uygulamak için etkili adımları atma sorumluluğunu üstlenmektedirler. Devletler bunun yanı sıra, mevcut yasaları ve medeni, ceza ve iş kanunlarını gözden geçirerek değiştirmek suretiyle ayrımcılığa neden olan hukuksal dayanakları ortadan kaldırmalıdır.

²⁰ CEDAW Komitesi olarak anılmaktadır.

Mevzuata ayrımcılık karşıtı hükümler eklemek tek başına yeterli değildir. Sözleşme aynı zamanda, Taraf Devletlerin kadın haklarını etkili bir biçimde korumalarını ve kadınlara, ayrımcılığa karşı korunma ve başvuru yolları sağlamalarını da gerekli kılmaktadır. Devletler, mevzuatlarına, kadınlara karşı ayrımcılığı önleyecek yaptırımlar koymalı ve ulusal mahkemelere başvurulması için bir sistem oluşturmalarıdır.

Sözleşme'ye Taraf Devletler, hem özel, hem kamusal alanda ayrımcılığın ortadan kaldırılması için gerekli tedbirleri almalıdırlar. Kadının kamu makamları karşısında "dikey" toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak için çabalamak yeterli değildir; Devletler "yatay" düzeyde, hatta aile içinde bile ayrımcılığın ortadan kaldırılmasını sağlamak için çalışmalıdırlar.

2. madde, yasal değişikliklerin, destekleyici bir çerçeveye ile beraber gerçekleştirildiğinde, yani yasalardaki değişikliklere ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel alanlardaki eş zamanlı değişiklikler eşlik ettiği takdirde etkisinin en üst düzeye ulaşacağını kabul etmektedir. Bu nedenle, (f) bendi, Devletlerin yalnızca yasaları değiştirmesini değil, ayrımcı gelenekleri ve uygulamaları ortadan kaldırmasını da öngörmektedir.

Uygun Tedbirler

3. Madde

Taraf Devletler özellikle politika, sosyal, ekonomik ve kültürel sahalarda olmak üzere bütün alanlarda, erkeklerle eşit olarak insan hakları ve temel özgürlüklerinden yararlanmalarını ve bu hakları kullanmalarını garanti etmek amacıyla, kadının tam gelişmesini ve ilerlemesini sağlamak için yasal düzenleme dahil bütün uygun önlemleri alacaklardır.

3. madde, 2. maddede sayılan politikaların hayata geçirilmesi için tüm alanlarda alınması gereken uygun tedbirleri tanımlamaktadır. Ayrıca, Sözleşme tarafından güvence altına alınmış olan hakların ve tüm insanların sahip olduğu temel insan haklarının bölünmezliğini ve birbirine bağlılığını da göstermektedir. Diğer Birleşmiş Milletler sözleşmeleri tüm insanların sahip olduğu eşit itibar ve hakları halihazırda güvence altına almıştır. 3. madde, Devletlerin kadınların gelişmelerini ve ilerlemelerini teşvik etmek için etkin adımlar atmaması halinde, kadınların diğer sözleşmeler tarafından güvence altına alınmış olan temel insan haklarını tam olarak kullanamayacaklarını ifade etmektedir.

Ayrımcılıkla Mücadelede Kullanılacak Geçici Özel Tedbirler

4. Madde

1. Kadın ve erkek eşitliğini fiilen sağlamak için taraf devletlerce alınacak geçici ve özel önlemler, işbu Sözleşmede belirtilen cinsten bir ayırım olarak mütalâa edilmeyecek ve hiçbir şekilde eşitsizlik veya farklı standartların muhafazası sonucunu doğurmayacaktır. Fırsat ve uygulama eşitliği hedeflerine ulaşıldığı zaman bu tedbirlere son verilecektir.

2. Anneliğin himayesi maksadıyla işbu Sözleşmede belirtilenler dahil, Taraf Devletlerce alınacak özel önlemler, ayrımcı olarak nitelendirilmeyecektir.

4. madde, kadınlara hukuksal (*de jure*) eşitlik tanınması halinde dahi, bunun kadınlara gerçek hayatta otomatik olarak eşit muamelede bulunulmasını (*de facto* eşitlik) güvence altına almadığını kabul etmektedir. Kadınların toplumda ve iş hayatında gerçek eşitlik kazanmasını hızlandırmak için, eşitsizlikler var olmaya devam ettiği sürece devletlerin özel iyileştirici tedbirler almasına izin verilmektedir. Sözleşme böylece dar, biçimsel eşitlik kavramının ötesine geçerek fırsat eşitliğini ve sonuç eşitliğini hedeflemektedir. Bu hedeflere ulaşılması için pozitif tedbirler alınması hem yasalara uygun hem de gereklidir.

Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi, 1988 yılında, yedinci oturumunda, kadınların hukuksal eşitliğinin güvence altına alınması yönünde önemli bir ilerleme sağlanmış olduğunu, ancak fiili eşitliğinin teşvik edilmesi için daha ileri adımların atılması gerektiğini dile getirmiştir. Komite'nin bu oturumunda kabul edilen 5 No'lu Genel Tavsiye'de; Taraf Devletlerin, kadınların eğitim, ekonomi, siyaset ve istihdam alanlarıyla bütünleşmelerini geliştirmek amacıyla olumlu eylem, öncelik hakkı ya da kota sistemleri gibi geçici özel tedbirlerden daha çok faydalanmaları tavsiye edilmektedir.

Bu özel tedbirler yalnızca, kadınların fiili eşitliğinin sağlanmasını hızlandırmak amacıyla kullanılabilir; bu tedbirler kadınlar ve erkekler için ayrı standartlar yaratmamalıdır. Diğer bir deyişle, bir özel tedbirin uygunluğu halihazırda ayrımcı uygulamaların varlığıyla değerlendirilmelidir. Dolayısıyla, fırsat ve muamele eşitliği hedeflerine bir kez ulaşıldıktan sonra, bu özel tedbirlere daha fazla ihtiyaç kalmaz ve bunların uygulanmasına devam edilmemelidir.

Ne var ki, gerçek bir eşitlik sağlayabilmek için özel muamele uygulamak dışında bir çare bulunmayan istisnai durumlar her zaman olacaktır. Örneğin, çocukların kişisel ve toplumsal menfaati, annelerin sağlığına, gelinine ve kazançlarına devamlı surette önem verilmesini gerektirmektedir. Bu nedenledir ki, anneliğin korunması için özel tedbirler daima gerekli olacaktır ve asla sonlandırılmamalıdır.

Sosyal ve Kültürel Kalıpların Değiştirilmesi

5. Madde

Taraf Devletler aşağıdaki bütün uygun önlemleri alacaklardır:

a – Her iki cinsten birinin aşağılığı veya üstünlüğü fikrine veya kadın ile erkeğin kalıplaşmış rollerine dayalı ön yargıların, geleneksel ve diğer bütün uygulamaların ortadan kaldırılmasını sağlamak amacıyla kadın ve erkeklerin sosyal ve kültürel davranış kalıplarını değiştirmek,

b – Anneliğin sosyal bir görev olarak anlaşılmasını ve çocukların yetiştirilmesi ve gelişiminde kadın ve erkeğin ortak sorumluluğunun tanınmasını öngören ve her halükârda çocukların menfaatlerini her şeyden önce gözeten anlayışa dayanan bir aile eğitimini sağlamak.

Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin önemi, eşitlik ve ayrımcılık yasağını konu edinen diğer sözleşmelere yeni maddi hükümler ekliyor oluşundan kaynaklanmaktadır. 5. madde, kadınların hukuksal eşitliğinin güvence altına alınmış ve fiili eşitliklerinin teşvik edilmesi için de özel tedbirlerin alınmış olması halinde dahi, kadınların gerçek eşitliğinin sağlanması için başka bir değişim aşamasının kat edilmesi gerektiğini öngörmektedir. Devletler, toplumsal cinsiyet rolüne dayalı kalıpları devam ettiren sosyal, kültürel ve geleneksel modelleri ortadan kaldırmak ve toplumda, kadınların tüm haklarının gerçekleştirilmesini teşvik eden bir çerçeve yaratmak için çaba göstermelidirler.

Toplumsal cinsiyet rolüne dayalı kalıpların hakimiyeti en çok, kadınların evdeki geleneksel rollerinde göze çarpmaktadır. Kadınların çoğu okula gönderilmemektedir, çünkü onların rolü öncelikle ailenin bakımını sağlamak olarak görülmektedir. Dahası, bu rol genellikle önemsiz ve eğitim gerektirmeyen bir rol olarak görülmektedir. 5. maddenin (b) fıkrası, Taraf Devletlerden, anneliğin toplumsal bir fonksiyon olarak önemli rolünün düzgün bir biçimde anlaşılmasını da içerecek bir eğitim sunmasını talep etmektedir. Bundan başka, Devletlerden, çocuk yetiştirmeyi kadınlar ve erkekler tarafından paylaşılması gereken bir sorumluluk ve tek başına kadınlar tarafından üstlenilmemesi gereken bir görev olarak kabul etmelerini de istemektedir. Bunu sağlamak için, anne-babalık görevlerinin paylaşılmasını mümkün kılacak sosyal altyapıların (örneğin, babalık izni sistemi) geliştirilmesi de gerekebilir.

Kadınların İstismar Edilmesini Engellemek

6. Madde

Taraf Devletler, kadın ticareti ve fahişeliğin istismarının her şekliyle önlenmesi için yasama dahil gerekli bütün önlemleri alacaklardır.

6. madde, Devletleri, kadın ticareti ve kadınların fahişeleştirilerek istismar edilmesiyle mücadele etmek üzere tüm uygun tedbirleri almaya çağırılmaktadır. Bu sorunları ele alırken, Devletlerin fahişeliğin kökenlerinde yatan koşulları (az gelişmişlik, yoksulluk, uyuşturucu kullanımı, cehalet ve eğitim, öğretim ve istihdam fırsatlarından yoksunluk) göz önünde bulundurması ve ona göre hareket etmesi önem taşımaktadır. Taraf Devletler ayrıca, rehabilitasyon, meslek eğitimi ve iş bulma programlarından yararlanarak fırsatlar yaratmak suretiyle kadınlara alternatifler sunmalıdır.

Kadınların fahişeleştirilerek istismar edilmesine, kız çocukların fahişeleştirilmesine ve pornografiye (ki bunlar daima istismara yöneliktir) ve diğer kölelik benzeri uygulamalara göz yuman Devletler bu madde kapsamındaki yükümlülüklerini açıkça ihlal etmektedirler. Sorumluluklarını yeterli bir biçimde yerine getirmek için bu adaletsizliklere karşı yasalar çıkarmak yeterli değildir; Taraf Devletler, cezai yaptırımların tam ve etkili bir biçimde uygulanması için tedbirler alınmasını sağlamak zorundadırlar.

Ulusal Düzeyde Siyasal ve Kamusal Yaşamda Eşitlik

7. Madde

Taraf Devletler, ülkenin politika ve kamu hayatında, kadınlara karşı ayırımı önlemek için tüm tedbirleri alacaklar ve özellikle kadınlara erkeklerle eşit şartlarla aşağıdaki hakları sağlayacaklardır:

- a – Bütün seçimlerde ve halk oylamalarında oy kullanmak ve halk tarafından seçilen organlara seçilebilmek,
- b – Hükümet politikasının hazırlanmasına ve uygulanmasına katılmak, kamu görevinde bulunabilmek ve hükümetin her kademesinde kamu görevleri ifa etmek,
- c – Ülkenin kamu ve politik hayatı ile ilgili hükümet dışı kuruluşlara ve derneklere iştirak etmek.

7. madde, Taraf Devletlerin, kadınlar için siyasal ve kamusal yaşamda eşitlik yaratabilmek için iki aşamalı eylemde bulunmasını öngörmektedir. İlk olarak, Devletler Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 25. maddesi tarafından güvence altına alınan hakları genişletmeli ve kadınlara tüm seçimlerde ve halk oylamalarında oy kullanma hakkı tanınmalıdır. Gizli oy kullanma hakkı kadınlar açısından özel bir öneme sahiptir. Gizli oy kullanmasına izin verilmeyen kadınlar genellikle kocalarıyla aynı yönde oy kullanma baskısı altında kalırlar ve bu nedenle kendi görüşlerini ifade etmeleri engellenmiş olur.

İkinci olarak, 7. madde, oy kullanma hakkının kadınların siyasal sürece gerçekten ve etkili bir biçimde katılmalarını sağlamak için elzem olmakla birlikte tek başına yeterli olmadığını kabul etmektedir. Bu nedenle bu hüküm, Devletlerin kadınlara kamu görevlisi olarak seçilme ve diğer devlet görevlerinde ve hükümet dışı örgütlerdeki pozisyonlarda çalışma hakkı tanınmasını sağlamasını öngörmektedir. Bu yükümlülükler, kadınları kamu görevlisi aday listelerine ekleyerek, olumlu eylem ve kotalarla, belirli bazı pozisyonlar için toplumsal cinsiyet sınırlamalarını kaldırarak, kadınların teşvik primlerini artırarak ve anlamlı (sadece sözde değil) siyasi liderlik rollerine daha çok sayıda kadının ilgisini çekmeyi başaracak hükümet programları geliştirerek yerine getirilebilir.

Uluslararası Düzeyde Siyasal ve Kamusal Yaşamda Eşitlik

8. Madde

Taraf Devletler, kadınlara, erkeklerle eşit şartlarda ve hiçbir ayırım gözetmeksizin, hükümetlerini uluslararası düzeyde temsil etmek ve uluslararası kuruluşların faaliyetlerine katılmak fırsatını sağlamak için gerekli bütün tedbirleri alacaklardır.

Kadınların yaşamlarını doğrudan etkileyen kararların pek çoğu kendi ülkelerinde alınsa da, önemli siyasi, hukuki ve sosyal eğilimler uluslararası düzeyde şekillenmekte

ve desteklenmektedir. Bu nedenle, kadınların hükümet temsilcileri ve uluslararası örgütlerin çalışanları olarak uluslararası arenada yeterli bir biçimde temsil edilmeleri son derece önem taşımaktadır.

Kadınların uluslararası düzeyde eşit bir biçimde temsil edilmesi, hedeflenen noktadan hâlâ epey geridedir. Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi, 1988 yılında, yedinci oturumunda kabul edilen 8 No'lu Genel Tavsiye'de, Taraf Devletlerin Sözleşme'nin 8. maddesini hayata geçirirken, 4. madde tarafından öngörülen olumlu eylem ve pozitif ayrımcılık gibi geçici özel tedbirlerden yararlanmasını tavsiye etmektedir. Devletler ayrıca, kadınların yeterli ve eşit bir biçimde temsil edilmesini sağlamak için uluslararası örgütler üzerindeki nüfuzlarını da kullanmalıdırlar.

Vatandaşlık Yasalarında Eşitlik

9. Madde

1. Taraf Devletler, tâbiyetin kazanılmasında, değiştirilmesinde veya muhafazasında kadınlara erkekler ile eşit haklar tanıyacaklar ve özellikle bir yabancıyla evlenmenin veya evlilik sırasında kocanın tâbiyetini değiştirmesinin, kadının da otomatik olarak tâbiyet değiştirmesine, tâbiyetsiz kalmasına veya kocanın tâbiyetini zorla almasına yol açmamasını temin edeceklerdir.

2. Taraf Devletler, çocukların tâbiyeti konusunda kadınlara erkeklerle eşit haklar sağlayacaklardır.

9. madde kapsamında uyrukluk, vatandaşlık anlamına gelmektedir. Başta siyasal haklar olmak üzere, insan haklarının pek çoğu doğrudan vatandaşlıktan doğmaktadır.

9. maddede yer alan iki temel yükümlülük bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Taraf Devletlerin, uyrukluğun kazanılması, değiştirilmesi ve sürdürülmesi konusunda kadınlara erkeklerle eşit haklar tanımasını öngörmektedir. Örneğin, pek çok ülke yabancılarla evlenen kadın vatandaşlarına karşı ayrımcılık yapmaktadır. Erkek vatandaşların yabancı eşlerinin, kocalarının vatandaşlığını kazanmasına izin verilebilirken, kadın vatandaşların yabancı eşlerine aynı hak tanınmamaktadır. Dolayısıyla, yabancılarla evlenen erkeklerin esas memleketlerinde kalmalarına imkân tanınırken, yabancılarla evlenen kadınlar kocalarının memleketine taşınmak zorunda kalabilmektedirler. Böylesi yasalar ayrımcı olarak nitelenecektir ve dolayısıyla değiştirilmelidir.

9. madde ikinci olarak, Taraf Devletlerin, çocukların vatandaşlığı konusunda kadınlara erkeklerle eşit haklar tanımasını öngörür. Pek çok ülkede, çocuklar otomatik olarak babalarının vatandaşlığını edinmektedir. Devletlerin, bu hükmü hayata geçirirken, vatandaşlığın kazanılması, değiştirilmesi ve sürdürülmesi ve eşe ya da çocuklara verilmesi konusunda kadınlarla erkeklere resmi olarak hukuksal eşitlik sağlaması gerekmektedir.

Eğitim Eşitliği

10. Madde

Taraf Devletler, özellikle aşağıdaki konularda kadın erkek eşitliği esasına dayanarak eğitimde erkeklerle eşit hakka sahip olmalarını sağlamak için kadınlara karşı ayırımı önleyen bütün uygun tedbirleri alacaklardır:

a – Meslek ve sanat yönlendirilmesinde kırsal ve kentsel alanlarda bütün dallardaki eğitim kurumlarına girişte ve diploma almada okul öncesi, genel, teknik, mesleki ve yüksek teknik eğitimde ve her çeşit mesleki eğitimde eşit şartların sağlanması,

b – Kadınların erkeklerle aynı ders programlarından yararlanmaları, aynı sınavlara katılmaları, aynı seviyedeki niteliklere sahip eğitim görevlilerine, okul bina ve malzemesine sahip olmaları,

c – Kadın ve erkeğin rolleriyle ilgili kalıplaşmış kavramların eğitimin her şeklinden ve kademesinden kaldırılması ve bu amaca ulaşılması için muhtelit eğitimin ve diğer eğitim şekillerinin teşvik edilmesi, özellikle ders kitaplarının ve okul programlarının yeniden gözden geçirilmesi ve eğitim metodlarının bu amaca göre düzenlenmesi,

d – Burs ve diğer eğitim yardımlarından faydalanmaları için kadınlara erkeklerle eşit fırsatların tanınması,

e – Özellikle kadın ve erkekler arasında mevcut eğitim açığını en kısa zamanda kapatmaya yönelik yetişkin ve görevsel okuma-yazma öğretim programları dahil, sürekli eğitim programlarına katılabilmeleri için erkeklerle eşit fırsatların verilmesi,

f – Kız öğrencilerin okuldan ayrılma nisbetlerinin düşürülmesi ve okuldan erken ayrılan kız ve kadınlar için eğitim programları düzenlenmesi,

g – Spor ve beden eğitimi faaliyetlerine faal olarak katılmaları için erkeklerle eşit fırsatlar tanınması,

h – Kadınların ailelerin sağlık ve refahını sağlamaya yardım edecek, aile planlaması bilgisi dahil özel eğitici bilgiyi temin etmeleri.

10. madde, kadınların her alanda (işyerinde, aile içinde ve toplumun genelinde) yetki kazanmasının temelini eğitim eşitliğinin oluşturduğunu belirtmektedir. Cinsiyetler arasında eşitsizliği güçlendiren gelenek ve inançlara eğitim aracılığıyla karşı çıkılabilir; böylelikle bir nesilden diğerine aktarılan ayrımcılık mirasının kırılmasına yardımcı olunur.

Taraf Devletlerin 10. madde kapsamındaki yükümlülükleri üç kategoriye bölünecek açıklanabilir.

Birinci yükümlülük erişim eşitliğidir. Dünya üzerinde, kadınlara resmi olarak eğitim hakkı tanınmayan çok az ülke bulunmaktadır. Ne var ki, eğitimde gerçek eşitliğin sağlanabilmesi için kız öğrencilerin erkek öğrencilerle aynı müfredata ve diğer eğitim ve burs fırsatlarına erişmelerinin sağlanması için özel ve etkili güvencelerin geliştirilmesi gerekmektedir. Pek çok ülkede, anne-babalar kızlarının ev dışında

bir kariyere sahip olmasını beklememektedir. Dolayısıyla kız çocuklar temel veya ilköğretimde verilen eğitimi tamamlamalarının ardından okulu bırakmaya teşvik edilmektedir. İlköğretim seviyesinde dahi, erkek öğrencilere kendileriyle aynı sınıfa giden kız arkadaşlarına oranla daha sıkı ve çaba isteyen bir müfredat öğretilmektedir. Taraf Devletler eğitim sistemlerinde, kızlarla erkekler arasında farklı standartlar ve fırsatların mevcudiyetine izin vermeyecek veya böyle standartlar ve fırsatlar yaratmayacak şekilde değişiklik yapmalıdırlar. Bunun yanı sıra Devletler, gerekli hallerde, kız öğrencileri eğitimlerini sürdürmeye ve anne-babalarını da buna izin vermeye teşvik edecek özel programlar hazırlamalıdırlar. Bu teşvik, üniversiteye, teknik okullara ve meslek okullarına giden kız öğrencilere yönelik burslar şeklinde uygulanabilir.

İkinci olarak, Taraf Devletler, eğitim sistemi içerisinde ve aracılığıyla toplumsal cinsiyet rolüne dayalı kalıpları ortadan kaldırmak yükümlülüğü altındadırlar. Okullarda kullanılan ders kitapları genellikle, geleneksel, eşitsiz rol kalıplarını, özellikle de bu kalıpların iş, ev ve annelik-babalık sorumluluklarına yönelik olanlarını pekiştirmektedir. Öğretmenler, kız öğrencileri matematik, fen, spor ve “erkeklerle özgü” adedilen diğer ders veya faaliyet alanlarından soğutarak bu tür toplumsal cinsiyete dayalı rol kalıplarının sürmesini teşvik edebilmektedirler. Devletler, gerekli hallerde, toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılıkla mücadele edebilmek için ders kitaplarını gözden geçirerek değiştirmeli ve öğretmenlere yönelik özel kurslar sunmalıdırlar.

Taraf Devletlerin bu konudaki üçüncü yükümlülüğü ise, erkeklerle kadınların eğitim seviyeleri arasındaki mevcut farkın kapatılmasıdır. Devletler, kadınlara okula geri dönme ya da özel eğitim kurslarına katılma fırsatı sunacak programlar hazırlamalıdırlar. Bu şekilde, geçmişte eşit bir eğitimden faydalanamayan kadınlara “farkı kapatma” ve dolayısıyla işyerinde ve bir bütün olarak toplumda eşit bir rol oynama fırsatı sunulmuş olacaktır.

İstihdam ve Çalışma Haklarında Eşitlik

11. Madde

1. Taraf Devletler, istihdam alanında kadınlara karşı ayrımı önlemek ve kadın erkek eşitliği esasına dayanarak eşit haklar sağlamak için özellikle aşağıda belirtilen konularda bütün uygun önlemleri alacaklardır:

- a – Bütün insanların vazgeçilmez hakkı olan çalışma hakkı,
- b – İstihdam konularında eşit seçim kriterleri uygulanması da dahil, erkeklerle eşit istihdam imkânlarına sahip olma hakkı,
- c – Serbest olarak meslek ve iş seçme hakkı, terfi, iş güvenliği, hizmetin tüm şartları ve avantajlarından faydalanma hakkı, çıraklık, ileri mesleki eğitim ve bilgi yenileme eğitimi dahil mesleki eğitim ve mükerrer eğitim görme hakkı,
- d – Sosyal yardımlar dahil eşit ücret hakkı, eşdeğerdeki işde eşit muamele ve işin cinsinin değerlendirilmesinde eşit muamele görme hakkı,
- e – Ücretli izinle birlikte, özellikle emeklilik, işsizlik, hastalık, sakatlık ve yaşlılık ve diğer çalışmama hallerinde sosyal güvenlik hakkı,

f – Emniyetli şartlar içinde çalışma hakkı ve sağlığın ve bu meyanda doğurganlığın korunması hakkı.

2. Evlilik ve analık sebebiyle kadınlara karşı olan ayırımı önlemek ve etkin çalışma hakkını sağlamak amacıyla, Taraf Devletler uygun önlemleri alacaklardır.

a – Hamilelik ve analık izni sebebiyle veya evliliğe bağlı olarak işten çıkarma ayırımını yasaklamak, bu ayırımı yapanları cezalandırmak,

b – Önceki iş, kıdem ve sosyal haklar kaybedilmeksizin, ücretli olarak analık izni veya benzeri sosyal içerikli tazminatlar vermek,

c – Özellikle çocuk bakımevleri ağının tesisi ve geliştirilmesi yoluyla anne ve babanın aile yükümlülüklerini, görev sorumlulukları ve kamu hayatına katılma ile birleştirmeyi mümkün kılan destekleyici sosyal hizmetlerin sağlanmasını teşvik etmek,

d – Hamilelik süresince zararlı olduğu kanıtlanan işlerde kadınlara özel koruma sağlamak.

3. Bu maddede yer alan konulara ilişkin koruyucu yasalar bilimsel ve teknik bilgi ışığı altında devrevi olarak yeniden gözden geçirilecek ve gerekirse tadil, ilga veya temdit edilecektir.

İş ve çalışma haklarında eşitlik, kadının insan hakları mücadelesinde uzun süredir önemli bir unsur olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle, uluslararası düzeydeki mücadelenin büyük bir kısmı Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından yürütülmektedir. 11. madde, ILO tarafından kadınlar için talep edilen hakların pek çoğunu getirmekte ve sağlamlaştırmaktadır.

11. madde, temel insan haklarından biri olan çalışma hakkından kadınların da yararlanacağını açıkça dile getirmektedir. Ardından ise, bu hakkın tam ve etkili bir biçimde hayata geçirilmesini sağlamak için Taraf Devletlerin üzerine düşen yükümlülükler dair kapsamlı bir liste sunmaktadır.

İlk olarak, Taraf Devlet kadınlarla erkeklerle aynı istihdam haklarının ve fırsatlarının tanınmasını güvence altına almalıdır. Devletin ayrımcı işe alma uygulamalarını yasaklaması yeterli değildir. Eşit istihdam fırsatları, örneğin, istihdam öncesi hazırlık esnasında eğitim ve mesleki eğitim yoluyla fırsat eşitliği sağlanmasını gerektirir. İşe alma sürecinde kadınlar erkeklerle aynı değerlendirme ölçütlerine tabi tutulmalıdırlar.

İkinci olarak, kadınlar mesleğini serbestçe seçme hakkına sahip olmalı ve otomatik olarak geleneksel “kadın işlerine” yönlendirilmemelidirler. Taraf Devletler bu yükümlülüğü yerine getirmek amacıyla, eğitim ve istihdam fırsatlarında kadınlara tam eşitlik sağlamalı ve toplumun tüm fertlerinin kadınların çok çeşitli kariyer türlerinde varlık göstermeleri yönünde bir anlayışa sahip olmasının ve bu yönde gayret göstermesinin önünü açan sosyal ve kültürel ortamların yaratılması için çalışmalıdır.

Üçüncü olarak, işyerlerinde kadınlara eşit ücret hakkı verilmeli ve tüm sosyal haklarda eşitlik sağlanmalıdır. Taraf Devletler kadınlar için eşit işe eşit ücret prensibinin yanı sıra, eşit değerde işe karşı eşit muamele görme ve işin niteliği değerlendirilirken eşit muamele görme haklarını da güvence altına almalıdır. Kadınlar ayrıca sosyal gü-

venlik korumasından da yararlanmalıdırlar. Emeklilik, işsizlik, hastalık ve yaşlılık maaşlarının yanı sıra, ücretli izin için de gerekli hukuksal düzenlemeler getirilmelidir.

Dördüncü olarak, işyerlerinde kadınlar medeni hallerine ya da anne olup olmamalarına dayalı olarak kendilerine yöneltilecek ayrımcılıktan korunmalıdırlar. Bu fıkranın ifade ediliş biçimi oldukça nettir. Taraf Devletler, işverenlerin kadın çalışanlarını işe alırken veya işten çıkarırken hamilelik durumunu ya da medeni hallerini bir ölçüt olarak kullanmalarını yasaklamalıdır. Devletler ayrıca, ebeveynlerin işten doğan sorumlulukları ile ailevi yükümlülüklerini bir arada yürütmelerine olanak sağlamak için onlara ücretli doğum izni, çocuk bakımı yardımı ve hamilelik sırasında özel sağlık koruması sunmak suretiyle birtakım tedbirler almakla da yükümlüdür.

Son olarak, istihdam alanında gerçek eşitlik, kadınları işyerinde her türlü şiddetten koruyacak tedbirlerin uygulanmasını gerektirmektedir. İşyerlerinde kadınlara karşı uygulanan en yaygın şiddet biçimlerinden biri, kadınlara erkek meslektaşları tarafından cinsel tacizde bulunulmasıdır. Kadınlara, eşit meslektaşlar olarak muamele göstermek yerine genellikle cinsel objeler olarak yaklaşılmaktadır. Bu yaygın soruna çözüm olarak, Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi, 1989 yılında, sekizinci oturumunda kabul edilen 12 No'lu Genel Tavsiye'de Taraf Devletlerden, Komite'ye sundukları raporlarına işyerinde cinsel tacize karşı mevzuata ilişkin bilgileri de ilave etmelerini talep etmiştir. Komite 1992 yılında, Taraf Devletlere, kadınları işyerinde cinsel taciz ve tecavüzü de içeren tüm şiddet biçimlerinden korumak için, cezai yaptırımlar, hukuk yolları ve tazminat hükümleri de dahil olmak üzere etkili hukuksal tedbirler almalarını tavsiye etmiştir [19 No'lu Genel Tavsiye (on birinci oturum), para. 24/t(i)].

11. maddede yer alan eşitlik güvencesi ve ayrımcılık yasağının yalnızca kayıtlı istihdam alanında çalışan kadınlara uygulanabilir olduğunu belirtmekte fayda bulunmaktadır. Zira bu durum, evde, tarlada veya işyeri olarak tanınmayan başka bir yerde çalışan ve hakları koruma altına girmeyen çok sayıda kadını savunmasız bırakmaktadır (bkz. ayrıca "Kırsal alanda yaşayan kadınlar").

Sağlık Hizmetlerine Erişimde Eşitlik

12. Madde

1. Taraf Devletler, aile planlaması dahil sağlık bakım hizmetlerinden kadın ve erkeğin eşit olarak yararlanması için, sağlık bakımında kadınlara karşı ayırımı ortadan kaldıran bütün önlemleri alacaklardır.

2. Bu maddenin 1. paragrafında öngörülen hükümler saklı kalmak kaydıyla Taraf Devletler kadına hamilelik, lohusalık ve doğum sonrası dönemde gerekli hizmetleri sağlayacaklar, hamilelik ve emzirme sırasında yeterli beslenme ile birlikte, gerektiğinde bedava hizmet vereceklerdir.

Sağlık hizmetine erişim, dünyanın pek çok yerinde kadınları, erkekleri ve çocukları etkileyen bir sorundur. Ancak, 12. madde tarafından da öngörülmüş olduğu üzere, eşitsiz konumları ve özel hassasiyetleri nedeniyle bilhassa kadınlar yeterli sağlık bakımını alma konusunda muazzam engellerle karşılaşmaktadırlar.

12. maddenin 1. fıkrası, Taraf Devletlerin sağlık bakım hizmetlerine erişim konusunda kadın erkek eşitliğini sağlamasını gerektirmektedir. Bu yükümlülük, kadınların mevcut sağlık bakım hizmetlerinden tam olarak yararlanabilmelerinin önüne geçen veya bunu zorlaştıran hukuksal ve sosyal engellerin ortadan kaldırılmasını öngörmektedir. Yoksulluk, okuma yazma bilmemek veya fiziksel izolasyon nedeniyle erişimleri engellenen kadınlar da dahil olmak üzere tüm kadınların sağlık bakım hizmetlerine erişmesini sağlayacak adımlar atılmalıdır (bkz. ayrıca “Kırsal alanda yaşayan kadınlar”).

Henüz evrensel olarak kabul edilmiş değilse de, kadının kendi doğurganlığını kontrol edebilmesi, sağlık hakkı da dahil olmak üzere sahip olduğu bütün insan haklarını tümüyle kullanabilmesi için temel bir nitelik arz etmektedir. 12. madde, bu gerçeğin farkında olarak, aile planlaması konusuna özel atıfta bulunmaktadır. Kendi aile planlamalarını yaparken hem kadın hem de erkek iradi bir seçim hakkına sahip olmalıdır ve Devletler buna göre, tıbbi açıdan onaylanmış ve uygun görülmüş aile planlaması yöntemleri hakkında bilgi ve eğitim sunmalıdır. Kadınların aile planlamasına ya da başka bir sağlık hizmetine erişimini kısıtlayan her türlü yasa (örneğin; tedavi olmanın ya da bilgi edinmenin önkoşulu olarak önceden kocasından veya yakın bir akrabasından izin alınması gereği) bu maddeye aykırı olacaktır ve bu yüzden değiştirilmesi gerekmektedir. Tıbbi tedavi veya aile planlaması hizmetlerinin sunulması için eşin iznini gerektiren yasaların daha önce mevcut olduğu, ancak sonradan değiştirildiği ülkelerde Taraf Devletler sağlık çalışanlarının yanı sıra toplumun da böyle bir iznini artık gerekmediği ve bu uygulamanın kadın haklarına aykırı olduğu yönünde bilgilendirilmelerini sağlamalıdır.

12. maddenin 2. fıkrası kadınların hamilelik süresince ve doğum sonrası dönemde ekstra bakıma ihtiyacı olduğunu kabul etmektedir. Taraf Devletler kadınların bu dönemlerde sağlık bakımını hem sağlayan hem de alan kişiler olarak ihtiyaçlarını tespit etmeli ve hamilelik sırasında ve sonrasında yeterli beslenme koşulları da dahil olmak üzere, yeterli sağlık bakımı olanaklarına ve kaynaklarına erişimlerini sağlamalıdır.

Her yıl en az yarım milyon kadının hamileliğe ve doğuma bağlı sebeplerden öldüğü, bu ölümlerin büyük bir kısmının gelişmekte olan Asya ve Afrika ülkelerinde meydana geldiği tahmin edilmektedir. 12. madde hükümlerinin uygulanması, yüksek anne ölüm oranlarını azaltmak için atılması gereken zorunlu ilk adımdır.

Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi, 12. maddenin kapsamı ve uygulanışını incelerken, ulusal AIDS stratejilerinde kadınlara yönelik ayrımcılığın sona erdirilmesi konusuna özel önem atfetmektedir. Komite tarafından, 1990 yılında, dokuzuncu oturumunda kabul edilen 15 No’lu Genel Tavsiye’de Taraf Devletlerin, HIV virüsünün bulaşmasının önlenmesi ile ilgili olarak kadınların bakım uzmanı, sağlık çalışanı ve eğitmen olarak üstlendiği rollerin güçlendirilmesini ve bazı toplumlarda kadınların sahip olduğu ve onları HIV virüsünün bulaşmasına karşı daha savunmasız kılan ikincil konumlarına özel hassasiyetle eğilmelerini talep etmektedir.

Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi, Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu ile birlikte, kadının sağlığına zarar veren geleceksel uygulamalar konusuna özel önem atfetmektedir. Bu uygulamalar, kadın sünneti, tehlike içeren doğum uygulamaları ve erkek çocukların tercih edilmesi gibi konuları içermektedir, ancak bunlarla sınırlı değildir. Komite, 14 No’lu Genel Tavsiye’de

(dokuzuncu oturum, 1990) Taraf Devletlerden kadın sünneti uygulamalarının kökünü kazımak için uygun tedbirleri almalarını istemiştir. Bu tedbirler, uygun eğitim ve öğretim programları ve seminerlerin sunulması, kamu sağlığı merkezlerinde kadın sünneti uygulamalarını tamamen ortadan kaldırmayı hedefleyen ulusal sağlık politikalarının geliştirilmesi ve bu hedeflere yönelik olarak çalışan ulusal örgütlere destek sağlanmasını içerebilir.

Mali Durum ve Sosyal Güvenlik

13. Madde

Taraf Devletler kadınlara karşı ekonomik ve sosyal hayatın diğer dallarında erkeklerle kadınların eşit olarak haklardan yararlanabilmelerini sağlayarak kadınlara karşı ayrımcılığın önlenmesi için gerekli tedbirleri ve özellikle aşağıdaki tedbirleri alacaklardır:

- a – Aile zammı hakkı,
- b – Banka kredisi, ipotek ve diğer mali krediler elde etme hakları,
- c – Eğlence, spor ve kültürel hayatın bütün veçhesine katılma hakları.

13. madde, Taraf Devletler kadınların ekonomik özgürlüğünü güvence altına almadığı müddetçe, kadınların, ailenin reisliğini yapamayacak, kendi evlerine sahip olmayacak ve kendilerine iş kuramayacak olmaları nedeniyle erkeklerle gerçek bir eşitliğe kavuşamayacaklarını ifade etmektedir. Özel şirketlerin pek çoğu, kadın çalışanlarına erkek çalışanlarla eşit aile yardımı ve sigorta koşulları sunmayarak ayrımcılık yapmaktadır; aynı şekilde, finans ve kredi kurumları da genellikle kadınlara daha yüksek standartlar uygulamakta ve kadınların kredi alabilmesi için daha yüksek primler ve depozitolar talep etmektedir. Sosyal güvenliğe ilişkin hükümler de bir erkeğe bağlı olduğunu varsayarak bekâr annelere karşı ayrımcılık yapabilmektedir. Devletler, kredilere erişimde ve aile yardımları konusunda kadınlara erkeklerle eşit erişim imkânları sağlanması için adımlar atmalıdır.

Spor, eğlence ve diğer kültürel faaliyetlere eşit katılma hakları gerçek bir erişim eşitliğinin varlığını gerektirmektedir. Devletler, bu eşitliğin sağlanabilmesi için, kadınların bu alanlardaki tam katılımını önleyen tüm yasal ve sosyal engellerin kaldırılmasını ve para yardımı, bağış ve diğer destek türlerinin fırsat eşitliği prensibi temel alınarak uygulanmasını temin etmekle yükümlüdür.

Kırsal Alanda Yaşayan Kadınlar

14. Madde

1. Taraf Devletler, kırsal kesim kadınlarının, karşılaştıkları özel sorunları ve ekonominin parasal olmayan sektöründeki çalışmaları dahil ailelerinin ekonomik bakımdan ayakta kalması için oynadıkları belirgin rolü göz önünde tutacak ve işbu Sözleşme hükümlerinin kırsal kesimdeki kadınlara uygulanmasını sağlamak için gerekli bütün tedbirleri alacaklardır.

2. Taraf Devletler, kadın ve erkeklerin eşitliği prensibine dayanarak, kırsal kalkınmaya katılmalarını ve bundan yararlanmalarını sağlamak için, kırsal kesimdeki kadınlara karşı ayırımı ortadan kaldıran tüm uygun tedbirleri alacaklar ve özellikle kırsal kesim kadınlarına aşağıdaki hakları sağlayacaklardır:

- a – Her seviyedeki kalkınma planlarının müzakere ve uygulanmasına katılmak,
- b – Aile planlaması konusunda bilgi, danışma ve hizmetler de dahil olmak üzere yeterli sağlık hizmetlerinden faydalanmak,
- c – Sosyal güvenlik programlarından doğrudan yararlanmak,
- d – Teknik kabiliyetlerini geliştirmek amacıyla tüm toplumsal ve yaygın hizmetler ile birlikte görevsel okuryazarlık dahil resmi ve gayri resmi eğitim ve öğretimin her türünden yararlanmak,
- e – Ekonomik fırsatlardan kendi işinde çalışma veya tam istihdam yoluyla eşit olarak yararlanmak amacıyla kendi kendine yardım grupları ve kooperatifler oluşturmak,
- f – Bütün toplumsal faaliyetlere katılmak,
- g – Toprak ve tarım reformunda ve bunun yanı sıra yeniden iskân projelerinde eşit muamele ve tarımsal kredi ve borçlanma, pazarlama kolaylıkları ile uygun teknolojiden yararlanmak,
- h – Özellikle konut, sağlık, elektrik ve su temini, ulaştırma ve haberleşme konularında yeterli yaşam standartlarından yararlanma haklarını sağlamak.

Dünyanın pek çok bölgesinde, kırsal alanda yaşayan kadınlar iş yükünün çok büyük bir kısmını üstlenmektedirler. Üstelik, bu kadınlar emekleri için genellikle ya hiçbir karşılık almamakta ya da çok az bir karşılık almaktadırlar; emeklerinin meyvelerini toplamalarına veya gelişme sürecinin faydalarını paylaşmalarına da imkân tanımamaktadır. Tüm bunların yanı sıra, bu kadın işçilerin pek çoğu, “görünmez” ve hakkı teslim edilmeyen bir konumda kaldıklarından, kayıtlı alanda istihdam edilenele- rin sahip olduğu korumalara ve hak ve menfaatlere de sahip değillerdir.

14. madde, kırsal alanda yaşayan kadınların, Taraf Devletler tarafından özen ve önem gösterilmesini gerektiren kendilerine özgü sorunlara sahip bir grup olduğunu kabul etmektedir. Ayrıca Taraf Devletler, Sözleşme'nin kapsamını kırsal alanda yaşayan kadınları da kapsayacak şekilde genişleterek, kırsal alandaki kadınların yaptığı iş- lerin ve ailelerine ve ülkelerinin ekonomisine yaptıkları katkıların önemini açıkça kabul etmektedirler. Gelişim konusuna yapılan bu vurgu, insan hakları sözleşmeleri açısın- dan emsalsiz bir örneği teşkil etmektedir ve eşitliği sağlamak ile kadınları gelişim sürecine katmak arasındaki esaslı bağlantının açık bir tespitini oluşturmaktadır.

14. madde, Taraf Devletlerden, kırsal alanda yaşayan kadınlara karşı ayrımcılığı ortadan kaldırmalarını; bu kadınların elverişli yaşam koşullarına sahip olma haklarını uygulamalarını ve bu kadınlara kırsal gelişime katılma ve bu gelişimin faydalarından yararlanma konularında erkeklerle eşit hakların sağlanması için özel tedbirler al- malarını talep etmektedir. Bu hedeflere ulaşmak için alınacak özel tedbirler arasında şunlar yer alabilir: kadınların, özellikle de kırsal alandaki kadınların, kendilerine da-

ha iyi bir ortam yaratmak için çalışabilmeleri amacıyla kalkınma planlamalarının hazırlanması ve uygulanmasına katılımlarının sağlanması; kendi kendine yardım gruplarının ve kooperatiflerin kurulmasının teşvik edilmesi ve bu yönde destek sağlanması ve kırsal alandaki kadınların, kendi yaşamları üzerinde ekonomik ve sosyal anlamda daha çok kontrole sahip olmaları amacıyla, yeterli sağlık bakımı, aile planlaması hizmetleri ve sosyal güvenlik programlarına erişimlerinin sağlanması. Devletler ayrıca, kırsal alanda yaşayan kadınlara, tarımsal kredi ve pazarlama kolaylıklarının yanı sıra, eğitim ve öğretim programlarına da eşit erişimlerini sağlamak suretiyle, geleneksel rollerini kırmaları ve farklı yaşam biçimlerini tercih etmeleri için fırsat tanımalıdır.

Hukuki Meselelerde Eşitlik

15. Madde

1. Taraf Devletler kadınlara, kanun önünde erkeklerle eşit haklar tanıyacaklardır.
2. Taraf Devletler medeni haklar bakımından kadınlara erkeklerinkine benzer hukuki ehliyet ve bu ehliyeti kullanmak için eşit fırsatlar tanıyacaklardır. Özellikle, kadınlara akit yapmada ve mülk idaresinde eşit haklar verecekler ve Mahkemelerde davaların her safhasında eşit muamele edeceklerdir.
3. Taraf Devletler, kadınların hukuki ehliyetlerini kısıtlamaya yönelik hukuki sonuç doğuran her çeşit sözleşmenin ve sair özel muamelelerin tamamının geçersiz olduğunu kabul ederler.
4. Taraf Devletler, kadın ve erkeğe hukuki olarak ikametgâh seçme ve naklemede eşit yasal hak tanıyacaklardır.

15. madde, kadınların erkeklerle hukuk önünde eşit olduğunu teyit eder ve buna ilaveten Taraf Devletlerden, kadınların geleneksel olarak ayrımcılığa uğradığı medeni hukuk alanlarında erkeklerle eşit haklara sahip olmalarını güvence altına almalarını talep etmektedir. Örneğin, pek çok ülkede kadınlar erkeklerle eşit mülkiyet haklarına sahip değildir: geleneksel mülkiyet yasaları genellikle yalnızca erkek çocuklara aile topraklarını miras edinebilme hakkı tanımak ve evliliğin gerçekleşmesinin ardından kadının tüm mülkleri üzerinde kocasına otomatik olarak iyelik sağlamak suretiyle kadına yönelik ayrımcılık yapmaktadır. Benzer biçimde, bazı ülkelerdeki yasal mevzuat aile mülklerinin idaresinin ailenin erkek reisi tarafından üstlenileceği kuralını getirerek kadınları bu haktan mahrum bırakmaktadır. Birçok hukuk sistemi kadınların kendi başlarına sözleşme imzalamalarına imkân tanımamakta, kadının kendi mülkü veya kazancıyla ilgili hallerde dahi, bir sözleşmenin hukuken bağlayıcı addedilebilmesi için kadının kocasının imzasını şart koşmaktadır. 15. madde, kadınlara medeni hukuk alanlarında tam eşitlik sağlanması için Taraf Devletlerin pozitif adımlar atmasını öngörmektedir. Bu hükme binaen Devletler, kadınların hukuki ehliyetini kısıtlayan her türlü yasa veya hukuksal belgeyi yürürlükten kaldırmak veya değiştirmekle yükümlüdür.

15. maddenin 4. fıkrası, kişilerin seyahat hakkı ve yerleşme ve konutu seçme özgürlüğü ile ilgili yasalarda eşitlik sağlanmasını gerektirmektedir. Kadının konutunu

kocasına bağımlı kılan yasalar, tıpkı kadının (evli kadınlar da dahil olmak üzere) nerede yaşayacağını seçme hakkını kısıtlayan yasalar gibi, bu hüküm kapsamında ayrımcı olarak nitelenecektir.

Aile Hukukunda Eşitlik

16. Madde

1. Taraf Devletler kadınlara karşı evlilik ve aile ilişkileri konusunda ayrımcı önlemek için gerekli bütün önlemleri alacaklar ve özellikle kadın erkek eşitliği ilkesine dayanarak kadınlara aşağıdaki hakları sağlayacaklardır [sağlayacaklardır]:

a – Evlenmede erkeklerle eşit hak,

b – Özgür olarak eş seçme ve serbest ve tam rıza ile evlenme hakkı,

c – Evlilik süresince ve evliliğin son bulmasında aynı hak ve sorumluluklar,

d – Medeni durumlarına bakılmaksızın, çocuklarla ilgili konularda ana ve babanın eşit hak ve sorumlulukları tanınacak, ancak her hâl ve kârda çocukların menfaatleri en ön planda gözetilecektir.

e – Çocuk sayısına ve çocukların ne zaman dünyaya geleceklerine serbestçe ve sorumlulukla karar vermede ve bu hakları kullanabilmeleri için bilgi, eğitim ve diğer vasıtalarından yararlanmada eşit haklar,

f – Her hâl ve kârda çocukların çıkarı en üst düzeyde tutularak ulusal yasalarda mevcut veli, vasi, kayyum olma ve evlât edinme veya benzeri müesseselerde eşit hak ve sorumluluklar,

g – Aile adı, meslek ve iş seçimi dahil karı ve koca için eşit kişisel haklar,

h – Ücret karşılığı olmaksızın veya bir bedel mukabilinde malın mülkiyeti, iktisabı, işletmesi, idaresi, yararlanılması ve elden çıkarılmasında eşlere de eşit haklar.

2. Çocuğun erken yaşta nişanlanması veya evlenmesinin hiçbir kanuni etkisi olmayacak ve evlenme asgari yaşının belirlenmesi ve evlenmelerin resmi sicile kaydının mecburi olması için yasama dahil gerekli tüm önlemler alınacaktır.

16. madde, aile hukuku alanındaki ayrımcılığı da içerecek şekilde, özel alanda kadına yönelik ayrımcılık meselesini ele almaktadır. Kadınlara yönelik ayrımcılığın oldukça büyük bir kısmı kendi evlerinde eşleri, aileleri ve içinde yaşadıkları topluluk tarafından uygulanmaktadır. Bazı toplumlarda, genç kadın ve kız çocukları görücü usulü evliliğe zorlanmaktadır. Dünyanın birçok bölgesinde, evli kadınlara, kaç çocuk yapacaklarına, bu çocukların nasıl büyütüleceğine ve kendilerinin bir işte çalışıp çalışmayacaklarına ve eğer çalışacaklarsa, bunun zamanına karar verme sürecine eşit oranda katılım hakkı tanınmamaktadır. Kadınların aile yaşamında daha çok söz hakkına sahip olduğu ülkelerde dahi, kadına ev hanımı ve yuvayı yapan kişi olarak biçilen “uygun” role ilişkin yerleşik kalıplar, kadınları evin dışında bir kariyer edinmekten ya da eşleriyle birlikte önemli karar alma süreçlerine dahil olmaktan alıkoyabilmektedir.

Bu ayrımcılık alanı genellikle, uzun süreden beri yerleşik kültürel ve dinsel uygulamalara dayanmaktadır; bu yüzden ki, içine nüfuz etmenin en zor olduğu ve değişime en çok direnen alanlardan biridir. Ancak, Sözleşme'nin mimarları, kadınların tam eşitliğe ulaşabilmesi için bu alanda değişim yaşanmasının hayati bir öneme sahip olduğu görüşünü paylaşmışlardır. Taraf Devletler bu değişimi gerçekleştirebilmek için öncelikle, kadına yönelik ayrımcılık yaratan evlilik ve aile ile ilgili mevcut yasaları ve diğer hukuksal metinleri yürürlükten kaldırmak veya değiştirmek için tüm uygun adımları atmalıdır. Bu yasalara örnek olarak, kadınlara boşanma ve yeniden evlenme konularında erkeklerle eşit yasal hakları tanımayan; kadınlara tam mülkiyet haklarını vermeyen ve kadınlara, ister evlilik sırasında ister boşanma sonrasında olsun, çocukların bakımı ve velayetine ilişkin olarak eşit haklar sağlamayan yasalar gösterilebilir. Taraf Devletler, ikinci olarak, kadınların erkeklerle aynı hakları –serbest iradeleri ile evlenme ve eş seçme haklarını da içerecek şekilde– kullanabilmesini güvence altına almak amacıyla etkin bir biçimde adımlar atmalıdır. Kadının ne zaman ve kiminle evlenmesi gerektiğini seçme özgürlüğünü sağlamak için, yasalar tarafından bir asgari evlenme yaşı güvence altına alınmalıdır.

Her ne kadar 16. maddede aile içi şiddet kavramına özel olarak atıfta bulunulmuş değilse de, Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi aile içindeki şiddet ve istismar olgusunun Taraf Devletler tarafından ele alınması gereken bir insan hakları meselesi olduğunu açıkça dile getirmiştir.

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER KADINLARA KARŞI AYRIMCILIĞIN ÖNLENMESİ KOMİTESİ'NİN TÜRKİYE ÜZERİNE SONUÇ GÖZLEMLERİ (2005)^{21,22}

CEDAW/C/TUR/CC/4-5

15 Şubat 2005

Orijinali: İngilizce

Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi²³

Otuz ikinci Oturum, 2005

Sonuç gözlemleri: Türkiye

1. Komite, 20 Ocak 2005 tarihinde gerçekleştirdiği 677. ve 678. toplantılarında Türkiye'nin birleştirilmiş dördüncü ve beşinci dönemsel raporlarını (CEDAW/C/TUR/4-5 ve Corr.1) incelemiştir.

Taraf Devlet'in Sunduğu Bilgiler

2. Temsilci, raporu sunarken, Hükümet'in kadın haklarının hayata geçirilmesi için üzerine düşen uluslararası yükümlülüklerle bağlı olmak yönündeki siyasi iradesinin bir ifadesi olarak Taraf Devlet'in Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'ne koyduğu tüm çekinceleri 1999 yılında kaldırdığına işaret etmiştir. 9. maddenin 1. fıkrasına ilişkin beyanının kaldırılması için de çalışmalar yürütülmektedir. 2002 yılında İhtiyari Protokol'ün onaylanmış olması da vurgulanmıştır.

3. Temsilci, Taraf Devlet'in geçirmekte olduğu hızlı dönüşüm sürecine dikkat çekerek, yakın tarihte hukuk alanında gerçekleştirilen gelişmelerin altını çizmiştir. Bu gelişmeler arasında en önemlilerinden biri, Mayıs 2004 tarihinde Anayasa'nın 10. maddesinin değiştirilerek, Devlet'in sadece kadın ile erkek arasında ayrımcılık yapılıp yapılmamasını sağlamakla değil, tüm alanlarda kadınlara uygulamada eşit hak ve fırsatlar tanınması için gerekli tedbirleri almakla da yükümlü kılınmış olmasıdır. 90. madde-

²¹ Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi'nin Türkiye Üzerine Sonuç Gözlemleri'nin (2005) (*United Nations Committee on the Elimination of Discrimination against Women, Concluding Comments: Turkey*) orijinal metni için bkz. <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/cedaw32/conclude-comments/Turkey/CEDAW-CC-TUR-0523813E.pdf> (erişim: 28 Eylül 2009).

²² Bu belgenin İngilizceden Türkçeye çevirisi Defne Orhun tarafından yapılmıştır.

²³ CEDAW Komitesi olarak anılmaktadır.

nin değiştirilmesi ile de, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi de dahil olmak üzere uluslararası sözleşmelerin tüm ulusal yasalar karşısında üstünlüğü sağlanmıştır.

4. Temsilci, 2001 tarihli yeni Medeni Kanun'un kadın haklarını ve evlilik içerisinde ve aile ilişkilerinde kadın ile erkek arasında eşitliği güvence altına aldığını belirtmiştir. Bu kanunun yürürlüğe konmasında sivil toplum kuruluşları önemli bir rol oynamışlardır. 1998 tarihli Ailenin Korunmasına Dair Kanun, aile içi şiddet meselesini ilk kez ele almış ve hakim ve savcılar bu kanunun hükümleri ile ilgili olarak eğitimden geçmişlerdir. Belediye Kanunu ise nüfusu 50.000'i aşan belediyelerin, şiddet mağdurlarına, kadınlar ve çocuklar için sığınma evleri de dahil olmak üzere, çeşitli hizmetler sunmasını öngörmüştür.

5. Nisan 2005'te yürürlüğe girmesi planlanan yeni Ceza Kanunu, cinsel suçları topluma karşı işlenen suçlar kategorisine koymak yerine, kişiye karşı işlenen suçlar olarak nitelemiştir. Kanun ilk kez, evlilik içi tecavüz ve işyerinde cinsel taciz meselelerinin yanı sıra, insan ticareti konusunu da ele almıştır. Namus cinayeti²⁴ faillerine indirim sağlayan hükmün 2000 yılında ilga edilmiş olmasından başka, yeni Kanun söz konusu failler için müebbet hapis cezası getirmek suretiyle Hükümet'in bu tür suçları önlemek yönündeki kararlılığını sağlamıştır. İş Kanunu'nda 2003 yılında yapılan değişikliklerle, cinsiyete dayalı ayrımcılık yasaklanmış ve kadınlara yönelik olarak, medeni hal ve aile yükümlülüklerinden kaynaklananlar da dahil olmak üzere, ayrımcı uygulamalar ortadan kaldırılmıştır.

6. Hukuk alanında önemli ilerlemeler yaşanırken, geleneksel değerler ile örf ve adetler yeni yasaların hayata geçirilmesine etkide bulunmaya devam etmiştir. Bu yasaların hayata geçirilmesine destek sağlamayı amaçlayan bir Zihniyet Dönüştürme Projesi yürütmek Hükümet'in öncelikli hedefleri arasında bulunuyordu. Kadınlara yönelik şiddetle mücadele etme çabaları içerisinde, Şiddeti Önleme Platformu oluşturulması ve kadınlara yönelik şiddetin sona erdirilmesi için bir yıl süren bir kampanya yürütülmesi de yer almıştır. Namus cinayetlerinin ortadan kaldırılması için harcanan çabalar artırılmıştır; bu çabalar, Genel Kurul'da bu konuda bir karar tasarısı çıkarılması için ülkenin baş destekçi olmasıyla da gözler önüne serilmiştir.

7. Kadınların ilerlemesini amaçlayan ulusal mekanizma, Kasım 2004 tarihinde Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun'un yürürlüğe girmesi ve daha etkili politikalar geliştirilmesi ve düzenlenmesini sağlamak için Kadının Statüsü Danışma Kurulu oluşturulmasıyla güçlendirilmiştir.

8. 1997 yılında zorunlu temel eğitimle ilgili olarak yürürlüğe konulan bir yasa ile bilhassa kırsal alandaki kız öğrencilerin sayısının artırılması ile kız çocuklarının eğitimine önemli katkılar sağlanmış; aynı şekilde, Haydi Kızlar Okula adıyla başlatılan ulusal kampanya da bu yönde katkılarda bulunmuştur. Okuma yazma kursları, gayri resmi eğitim programları ve eğitimde kullanılan materyallerin cinsiyete dayalı ayrımcılık yapan unsurlardan arındırılması amacıyla gözden geçirilmesi de bu çabalara

²⁴ Komite, aşağıda sunulan 25. paragrafta Ceza Kanunu'nda "töre" kavramının kullanılmasından kaynaklanan sorunlar nedeniyle endişesini yanıtsızdır – ed.n.

katkı sağlamıştır. Kadınların istihdam anlamında erkeklerin çok gerisinde kalmış olması ve iş gücüne yaptıkları katkıların giderek düşmesi nedeniyle, kadınların istihdam oranını artırmak amacıyla politikalar geliştirilmiş ve çeşitli projeler ve eğitim programları uygulamaya konulmuştur. Kadınların sağlığı konusunda da, birtakım göstergelerin ortaya koyduğu üzere, önemli bir ilerleme kaydedilmiştir. Toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamada medyanın rolünü artırmak amacıyla çeşitli projeler başlatılmıştır.

9. Kadınların, başta siyaset alanı olmak üzere, karar alma mekanizmalarına katılımı henüz tatmin edici bir düzeye ulaşmamıştır. Meslek alanlarında ve akademi dünyasında kadınlar yüksek bir oranda yer alıyorsa da, meclisteki sandalyelerin yalnızca yüzde 4,4'üne sahiptirler ve Bakanlar Kurulu'nda sadece bir kadın bakan bulunmaktadır. Kadınların yerel yönetimlerdeki temsil oranı son derece düşüktür. Ancak, kadınlar son zamanlarda siyasete katılım alanına büyük ilgi göstermeye başlamışlardır. Yakın bir gelecekte bu alanda bir hamle gerçekleşmesi beklenmektedir.

10. Temsilci, kaydedilen ilerlemelere rağmen, bölgesel eşitsizliklerin devam ettiğini ve hizmetlerin planlanması ve sunulmasında bu gerçeğin dikkate alındığını dile getirmiştir.

11. Sonuç olarak temsilci, Hükümet'in kadın ile erkek arasında eşitliğin sağlanması yönündeki kararlılığını vurgulamış ve Komite'nin yanı sıra, ülkenin akademik ve sivil toplum kuruluşlarının destek ve işbirliğine duydukları güveni dile getirmiştir.

Komite'nin Sonuç Gözlemleri

Giriş

12. Komite, dönemsel raporların hazırlanması konusundaki talimatlarına uygun bir biçimde hazırlanmış ve açıklıkla ve aydınlatıcı bir biçimde yazılmış olan birleştirilmiş dördüncü ve beşinci dönemsel raporlar için Taraf Devlet'e teşekkürlerini sunmaktadır.

13. Komite, kadından sorumlu Devlet Bakanı'nın başkanlığında, Sözleşme'nin uygulanmasından sorumlu farklı bakanlık temsilcilerinden ve akademisyenlerden kurulu üst düzey delegasyon huzurunda Taraf Devlet'e saygılarını sunmaktadır. Komite, Sözleşme'nin uygulanmasıyla ilgili olarak en son gelişmeleri ayrıntılı olarak aktaran sözlü sunumdan, Komite'nin oturum öncesi çalışma grubu tarafından dile getirilmiş olan hususlara ve sorulara ilişkin sunduğu yazılı yanıtlardan ve Komite tarafından sözlü olarak ifade edilen sorulara getirdiği ayrıntılı açıklamalardan dolayı Taraf Devlet'e teşekkürlerini sunmaktadır.

14. Komite, Sözleşme'nin 15. maddesinin 2. ve 4. fıkraları ile 16. maddesinin 1. fıkrası (c), (d), (f) ve (g) bentleri ile ilgili koymuş olduğu çekinceleri kaldırdığı için Taraf Devlet'e takdirlerini sunmaktadır.

15. Komite, Taraf Devlet'in Sözleşme'nin 9. maddesi, 1. fıkrasına ilişkin olarak getirdiği beyanın kaldırılması için de, bu beyanın dayanağını teşkil eden Vatandaşlık Kanunu'nun ilgili hükümlerinin kaldırılmasını müteakiben çalışmaya başladığını belirtmektedir.

16. Komite Taraf Devlet'in, raporun hazırlanmasında kadın sivil toplum kuruluşlarıyla, ilgili kamu kuruluşlarıyla ve akademisyenlerle yürüttüğü işbirliğini takdir etmektedir. Komite, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında ilerleme kaydetmek için sivil toplum ve akademisyenler tarafından verilen güçlü desteği kabul ettiği için Taraf Devlet'e takdirlerini sunmaktadır.

Olumlu Yönler

17. Komite, Taraf Devlet'in Anayasa'nın 10. maddesini, Devlet'in kadınların eşit konumlarından yararlanmalarını güvence altına alma yükümlülüğünü açıkça ifade eder ve kadınlarla erkekler arasında *de facto* eşitliğin (eylemlil/fiili eşitliğin) teminini hızlandırmayı amaçlayan geçici özel tedbirler alınması için sağlam bir temel yaratır şekilde değiştirmiş olmasından dolayı Taraf Devlet'e takdirlerini sunmaktadır. Komite bunun yanı sıra, Anayasa'nın 90. maddesini değiştirerek, Sözleşme de dahil olmak üzere, temel hak ve özgürlüklere ilişkin uluslararası andlaşmaların iç hukuk karşısındaki üstünlüğünü güvence altına aldığı için de Taraf Devlet'i takdir etmektedir.

18. Komite, Taraf Devlet'in birleştirilmiş ikinci ve üçüncü dönemsel raporlarının (CEDAW/C/TUR/2-3) 1997 yılında incelenmesinden bu yana hukuk alanında, toplumsal cinsiyet eşitliğinin artırılmasını ve kadınlara yönelik ayrımcılığın ortadan kaldırılmasını hedefleyen ve aile içi şiddetle mücadele (1998 tarihli Ailenin Korunmasına Dair Kanun), kadının evlilik içerisindeki yasal konumu (2001 tarihli Medeni Kanun) ve evlilik içi tecavüzün ve işyerinde cinsel tacizin suç olarak nitelenmesi (2004 tarihli Ceza Kanunu) de dahil olmak Sözleşme kapsamındaki yükümlülüklerine uyan önemli reformlar gerçekleştirmiş olduğunu takdirle belirtmektedir.

19. Komite, 20 Aralık 2004 tarihinde kabul edilen 59/165 sayılı ve "Namus Adına Kadınlara ve Genç Kızlara Yönelik İşlenen Suçların Ortadan Kaldırılması Doğrultusunda Çalışmak" başlıklı Genel Kurul kararının çıkmasını desteklediği için Taraf Devlet'e takdirlerini sunmaktadır.

20. Komite, Taraf Devlet'in kızların okula kaydolma oranlarının yükseltilmesine özel önem atfetmek suretiyle zorunlu temel eğitimi beş yıldan sekiz yıla çıkarmasını takdirle karşılamaktadır.

21. Komite, Taraf Devlet'in Ekim 2002 tarihinde Sözleşme'nin İhtiyari Protokol'ünü onaylamış ve Komite'nin Aralık 1999 tarihinde gerçekleştirdiği toplantıda Sözleşme'nin 20. maddesi 1. fıkrasında yaptığı değişikliği kabul etmiş olmasını takdirle karşılamaktadır.

Endişe Uyandıran Temel Konular ve Tavsiyeler

22. Komite, Taraf Devlet'in Sözleşme'nin tüm hükümlerinin sistematik ve devamlı surette uygulanması yönündeki yükümlülüğünü dile getirmektedir. Komite aynı zamanda, işbu sonuç gözlemlerinde ifade edilen endişe uyandırıcı konuların ve tavsiyelerin, bir sonraki dönemsel raporun sunulmasına dek geçen süre boyunca, Taraf Devlet'in öncelikli ilgisini gerektirdiği görüşündedir. Dolayısıyla, Komite Taraf Devlet'ten, uygulamaya koyma faaliyetlerinde bu alanlara özel önem atfetmesini ve bir sonraki dönemsel raporunda atılan adımları ve ulaşılan sonuçları bildirmesini ta-

lep etmektedir. Ayrıca Taraf Devlet'in, tam uygulama sağlayabilmek için işbu sonuç gözlemlerini tüm ilgili bakanlıklara ve Meclis'e sunmasını da istemektedir.

23. Komite, kadın erkek eşitliği konusundaki mevcut anayasal ve yasal hükümleri dikkate almakla birlikte, Taraf Devlet'in mevzuatında kadınlara yönelik ayrımcılığa ilişkin olarak Sözleşme'nin 1. maddesine uygun bir tanım bulunmadığını endişeyle belirtmektedir.

24. Komite, kadınlara yönelik ayrımcılığa ilişkin olarak Sözleşme'nin 1. maddesine paralel bir tanımın Anayasa'ya veya ilgili yasalara dahil edilmesini tavsiye etmektedir. Komite ayrıca, kamuoyunda ve özellikle de milletvekilleri, hakim-savcılar ve avukatlar arasında Sözleşme ve kadınlara yönelik ayrımcılığın anlamı ve kapsamı ile ilgili olarak bilincin artırılması amacıyla kampanyalar yürütülmesini tavsiye etmektedir.

25. Komite, Medeni Kanun ile Ceza Kanunu'nun bazı hükümlerinin kadınlara ve genç kızlara yönelik ayrımcılık yaratmaya devam ettiğini endişeyle dile getirmektedir. Komite özellikle de, halen belirli bazı koşullar altında kadının rızası dışında genital muayene ya da bekâret testi yapılabiliyor oluşundan ve Ceza Kanunu'nda "namus cinayeti" yerine "töre cinayeti" ifadesinin kullanılıyor olmasının kadınlara yönelik işlenen bu tür suçların gerektiği gibi kovuşturmayla tabi tutulmamasına ve bu suçların faillerinin daha hafif cezalara çarptırılmasına sebebiyet verebileceğinden dolayı endişelenmektedir.²⁵ Komite ayrıca, 15-18 yaş arasındaki gençlerin rızaları dahilinde gerçekleştirdikleri cinsel ilişkilerin cezalandırılmasının da, özellikle süregiden ataerkil yaklaşımlar göz önüne alındığında, genç kızları daha ağır biçimde etkileyebileceğinden endişe etmektedir.²⁶ Komite bunların yanı sıra, Medeni Kanun'da yapılan değişikliklerle eşler arasında edinilmiş mallara katılma rejiminin uygulanmasının esas kabul edilmesi kuralının geçmişe dönük olarak uygulanmadığını kaygıyla dile getirmektedir.

26. Komite, Taraf Devlet'in, yasal mevzuatını Sözleşme'nin 2. maddesiyle uyumlu hale getirmek için, varlığını sürdüren ayrımcı hükümlerin gecikmeksizin değiştirilmesine öncelik tanımını talep etmektedir. Komite Taraf Devlet'ten özellikle, genital muayeneden geçirilmek için kadının her türlü koşul altında kendi rızasının önkoşul olarak aranmasını; töre ya da namus adına işlenen her türlü suçun ağır adam öldürme suçu olarak nitelenmesini ve yasa tarafından bu suça ağır cezaların verilmesini ve 15-18 yaş arasındaki gençlerin rızaları dahilinde gerçekleştirdikleri cinsel ilişkileri cezalandıran hükümlerin gözden geçirilmesini sağlayacak değişiklikleri gerçekleştirmesi için çağrıda bulunmaktadır. Ayrıca Taraf Devlet'in, Medeni Kanun'da yapılan ve edinilmiş mallar üzerinde kadının ortak mülkiyet sahibi olmasına yol açan değişikliklerin geriye dönük olarak uygulanamamasının yarattığı etkileri, bu değişikliklerin yürürlüğe girmesinden önce evlenmiş olan kadınlar aleyhine ortaya çıkan sonuçların giderilmesi niyetiyle gözden geçirmesini de tavsiye etmektedir.

27. Komite, aile içi şiddet de dahil olmak üzere kadınlara yönelik şiddetin devam etmesinden ötürü kaygı duymaktadır. Kadın şiddet mağdurlarının, sahip oldukları

²⁵ Bu konuda ayrıca bakınız Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Şiddet, Sebepleri ve Sonuçları Özel Raportörü Yakın Ertürk'ün Türkiye Ziyaretine İlişkin Raporu, 56. ve 57. paragraflar – ed.n.

²⁶ Bu konuda ayrıca bakınız Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Şiddet, Sebepleri ve Sonuçları Özel Raportörü Yakın Ertürk'ün Türkiye Ziyaretine İlişkin Raporu, 58. paragraf – ed.n.

haklardan ve yasa kapsamında kendilerine tanınan koruma mekanizmalarından habersiz olduğundan endişe etmektedir. Komite bunların yanı sıra, sığınma evleri de dahil olmak üzere, kadın şiddet mağdurlarına yönelik destek hizmetlerinin sayıca yetersiz olması itibarıyla kaygılanmaktadır. Ayrıca, yakın bir tarihte yürürlüğe giren Belediye Kanunu uyarınca sığınma evi tesis etme sorumluluğunun, bu sorumluluğun uygulanmasını izleyecek ve finansmanını sağlayacak yeterli mekanizmalar oluşturulmaksızın belediyelere yüklendiğini de endişeyle dile getirmektedir.

28. Komite, aile içi şiddet de dahil olmak üzere, kadınlara yönelik ayrımcılığın bir biçimini oluşturan ve kadınların sahip olduğu insan haklarına yönelik bir ihlal teşkil eden kadınlara yönelik tüm şiddet biçimlerinin önlenmesi ve bununla mücadele edilmesi için harcanan çabaların artırılması için Taraf Devlet'e çağrıda bulunmaktadır. Komite, kadınlara yönelik şiddetin önlenmesi, mağdurlara koruma ve destek hizmetlerinin sağlanması ve suçluların cezalandırılıp rehabilite edilmesi için Ailenin Korunmasına Dair Kanun'un ve ilgili politikaların tam olarak uygulanması ve ne kadar etkili olduğunun dikkatli bir biçimde incelenmesi gereğinin altını çizmektedir. Bu bağlamda Komite, 19 No'lu Genel Tavsiye'ye dikkat çekmektedir. Komite ayrıca Taraf Devlet'in, Belediye Kanunu'nun, Taraf Devlet'in tüm ülke üzerinde yeterli sayıda sığınma evi bulunacak, bu evlere yeterli finansman temin edecek ve bu alandaki araştırma sonuçları ve sivil toplum kuruluşlarının uygulama kaynaklı tecrübeleri dikkate alınacak şekilde uygulanmasını sağlayarak izlemesini talep etmektedir. Komite, başta kolluk kuvvetleri, hakim-savcılar ve sağlık görevlileri olmak üzere kamu görevlilerinin, kadınlara yönelik her türlü şiddete karşı tam anlamıyla duyarlılık kazanmaları ve bu tür durumlara yeterli yanıt verebilmeleri amacıyla sürekli olarak eğitim görmelerini tavsiye etmektedir. Komite ayrıca, Taraf Devlet'i, medya ve halk eğitim programları aracılığıyla, bu tür şiddetin sosyal ve ahlâki açıdan kabul edilemez olduğu ve kadınlara yönelik ayrımcılık teşkil ettiği görüşünü yerleştirmek üzere, sürekli bilinçlendirme tedbirleri almaya davet etmektedir.

29. Komite, kadın ile erkeğin toplumdaki rolleri ve sorumlulukları söz konusu olduğunda, kadınları aşağı bir konuma itmeyi sürdüren ataerkil yaklaşımların ve kökleşmiş geleneksel ve kültürel kalıpların yaygınlığından dolayı büyük kaygı duymaktadır. Komite, bu yaklaşımların, "namus cinayetleri" de dahil olmak üzere, kadınlara yönelik şiddetin sürüp gitmesine katkıda bulunduğu ve kadınların haklarından yararlanmalarını pek çok alanda olumsuz yönde etkilediği; Sözleşme'nin eğitim, iş, sağlık ve karar alma mekanizmalarına katılım alanlarını da içerecek şekilde tam olarak hayata geçirilmesini engellediği yönündeki kaygılarını dile getirmektedir. Komite ayrıca, Medeni Kanun'un ilgili hükümlerine rağmen erken evlilik, zorla evlilik ve çok eşlilik gibi kadınlara yönelik ayrımcılığa yol açan belirli bazı geleneksel ve kültürel uygulamaların süregitmekte oluşunu da endişeyle karşılamaktadır.

30. Komite, Taraf Devlet'in, kadınlarla erkeklerin toplumun her seviyesinde eşit konuma sahip oldukları anlayışını yerleştirmek ve bu eşitlik için destek sağlamak için hem kadınlara hem de erkeklere yönelik bilinçlendirme ve eğitim kampanyaları da dahil olmak üzere, Sözleşme'nin 2(f) ve 5(a) hükümlerine uygun bir biçimde, kadınların ve erkeklerin rolleri ve sorumlulukları ile ilgili kalıplaşmış yaklaşımların ortadan kal-

dırılması için gösterdiği çabayı artırmasını istemektedir. Komite, Taraf Devlet'ten bu tür tedbirlerin etkisini dikkatli bir biçimde izlemesini talep etmektedir. Komite, kadınlarla erkeklerin özel ve kamusal alanda eşit konum ve sorumluluklara sahip olduklarına ilişkin olarak medyanın, kadınlara olumlu bir görüntü yansıtmaya teşvik edilmesini tavsiye etmektedir. Komite ayrıca Taraf Devlet'ten, Komite'nin evlilikte ve aile ilişkilerinde eşitlik hakkında çıkardığı 21 No'lu Genel Tavsiye'yi göz önünde bulundurmak suretiyle, evlilikte ve aile ilişkilerinde kadınlara yönelik ayrımcılık yaratan geleneksel ve kültürel uygulamaları ortadan kaldırmak amacıyla, öğretmenler ve medyanın yanı sıra sivil toplum kuruluşları, kadın grupları ve cemaat liderleri ile işbirliği içerisinde ve gecikmeksizin ek tedbirler getirmesini talep etmektedir.

31. Komite, kadınların siyasal ve kamusal hayatın tüm alanlarında son derece yetersiz temsil ediliyor olması ve başta karar alma seviyeleri olmak üzere, hem ulusal, hem yerel düzeyde eşitliğin sağlanması yönündeki gelişmelerin üzücü derecede yavaş olması nedeniyle endişe duymaktadır. Komite ayrıca, dışişleri hizmetindeki yüksek kademelerde de kadınların yetersiz temsil ediliyor olduğunu dile getirmektedir.

32. Komite Taraf Devlet'i, kamusal hayatın tüm alanlarındaki seçilmiş ve atanmış organlarda kadınların temsilini artırmak için sürekli tedbirler almaya teşvik etmektedir. Komite, Taraf Devlet'in Meclis'te, belediye organlarında ve dışişleri hizmetindeki yüksek kademelerde yer alan kadınların sayısını artırmak için Sözleşme'nin 4. maddesi 1. fıkrasına ve Komite'nin 25 No'lu Genel Tavsiye'ye uygun bir biçimde geçici özel tedbirler almasını tavsiye etmektedir. Komite ayrıca Taraf Devlet'in, kadınların siyasal ve kamusal hayata ve karar alma yetkisine sahip konumlara katılmasının önemi hakkında bilinçlendirme sağlayacak kampanyalar yürütmesini ve bu gibi tedbirlerin etkisini ölçmesini tavsiye etmektedir.

33. Komite, kadınlar arasında okuma yazma oranının düşüklüğünden, tüm eğitim seviyelerinde genç kızların ve kadınların düşük kayıt ve mezuniyet oranlarından ve bu tutarsızlıkların kentsel-kırsal, bölgesel ve etnik farklılıklarla daha da artıyor olduğundan kaynaklanan endişelerini dile getirmektedir. Komite bunların yanı sıra, genç kızların ve kadınların eğitimde geleneksel olarak kadınlara uygun olduğu düşünülen alanlarda çoğunluğu oluşturmaya devam etmelerinden ve bilhassa teknik okullarda ve meslek okullarında yetersiz temsil ediliyor olmalarından ötürü kaygı duymaktadır. Komite, eğitim alanında yapılan bu seçimlerin meslek ve istihdam alanındaki olanaklar açısından kadınlara dezavantaj yaratmasından endişe etmektedir. Komite, ayrıca, ana dilleri Türkçe olmayan kadın ve genç kızların eğitime erişim ve eğitim alanında başarı sağlama açısından çoklu ayrımcılık biçimleriyle karşı karşıya kaldıklarını da kaygıyla belirtmektedir. Komite, okullarda ve üniversitelerde uygulanan türban yasağının genç kızlar ve kadınlar üzerindeki etkisi konusunda da endişelenmektedir. Komite bunların yanı sıra, kalıplaşmış yaklaşımların eğitim alanında kızlar açısından dezavantaj yaratmaya devam ettiğini üzüntüyle dile getirmektedir.

34. Komite, kadınlar arasında okuma yazma oranının yükseltilmesi, genç kızların ve kadınların tüm eğitim ve öğretim seviyelerine erişiminin artırılması ve kadınlar ve erkekler açısından eğitim ve meslek alanlarına ilişkin seçimlerin çeşitlendirilmesinin etkin bir biçimde teşvik edilmesi için Taraf Devlet'in ileriye dönük tedbirler almasını

tavsiye etmektedir. Komite, bu tür tedbirlerin Sözleşme'nin 4. maddesi 1. fıkrasına ve Komite'nin 25 No'lu Genel Tavsiye'ye uygun bir biçimde geçici özel tedbirler içermesini tavsiye etmektedir. Komite Taraf Devlet'ten, bölgesel farklılıkları ele almanın yanı sıra, bilhassa kırsal kesimde, çeşitli etnik gruplara mensup olan ve anadili Türkçe olmayan genç kızların ve kadınların karşı karşıya kaldığı eğitim alanındaki dezavantajları gidermek için daha ayrıntılı hedefler içeren politikalar ve programlar uygulamasını talep etmektedir. Komite Taraf Devlet'in, türban yasağının etkilerini izlemesini ve değerlendirmesini ve bu yasak yüzünden okuldan ve üniversiteden atılan kadınların sayısı hakkında bilgi toplamasını talep etmektedir. Komite ayrıca, Taraf Devlet'in kadınların eşitliği ve ekonomik olanaklarının sağlanması için eğitimin önemi konusunda daha çok bilinçlendirme faaliyeti yürütmesini ve kalıplaşmış yaklaşımları alt etmesini talep etmektedir.

35. Komite, kadınların hem kamu sektörü hem de özel sektörde erkeklerden bariz biçimde daha az kazandıkları emek piyasasında, kadınlara yönelik olarak uygulanan doğrudan ve dolaylı ayrımcılıktan ötürü endişe duymaktadır. Komite, kadınların yüksek işsizlik oranından, özellikle kentlerde işgücüne düşük katılımlarından ve çoğunlukla tarım alanında ücretsiz ev işçisi olarak ve kayıt dışı işlerde düşük ücretlerle veya ücret almadan ve sosyal sigorta güvenceleri bulunmaksızın çalışıyor olmalarından ötürü kaygılarını dile getirmektedir. Komite ayrıca, kadınların emek piyasasına katılımı önündeki engellerden birinin de yeterince çocuk bakım imkânlarının bulunmayışı olduğunu üzüntüyle belirtmektedir.

36. Komite, Taraf Devlet'in Sözleşme'nin 11. maddesinin tam olarak hayata geçirilmesi için tedbirler almasını istemektedir. Komite, Taraf Devlet'in özellikle eğitim ve öğretim yoluyla mesleki ayrımların ortadan kaldırılması için tedbirler almasını tavsiye etmektedir. Komite, Taraf Devlet'e, kadınların emek piyasasına dahil olmasını ve yeniden katılımını kolaylaştırmak amacıyla okul öncesi çağı çocukları için ulaşılabilir çocuk bakım olanaklarının artırılması konusunda acil çağrıda bulunmaktadır.

37. Komite, Taraf Devlet bünyesinde anne ve bebek ölümü oranlarının yüksek seyrettiğini endişeyle belirtmektedir.

38. Komite, Taraf Devlet'in, özellikle anne ve bebek ölüm oranlarına ilişkin olmak üzere kadınların sağlık durumunu iyileştirmek için yeterli kaynak sağlamasını ve başta kırsal alanlar ve bilhassa doğum sonrası bakımı olmak üzere, eğitilmiş personel tarafından verilecek tıbbi yardıma ve sağlık bakım imkânlarına erişimin artırılması için her türlü çabayı sarf etmesini tavsiye etmektedir.

39. Komite, Taraf Devlet'te bulunan kadın sığınmacıların durumu ile ilgili olarak raporda herhangi bir bilgi yer almadığını üzüntüyle ifade etmektedir.

40. Komite Taraf Devlet'ten, bir sonraki dönemsel raporunda, Türkiye'deki kadın sığınmacıların durumuna ilişkin ayrıntılı bir tablo sunmasını talep etmektedir.

Komite, Taraf Devlet'in iktisadi planlamada kadın bakış açısının dahil edilmesi ile ilgili herhangi bir bilgi yer almadığını dile getirmektedir.

Komite Taraf Devlet'ten, bir sonraki dönemsel raporunda, iktisadi planlamasında kadın bakış açısının dahil edilmesi ile ilgili bilgi sunmasını talep etmektedir.

41. Komite Taraf Devlet'ten, bir sonraki dönemsel raporunda, Kürt kadınları ve

çeşitli ayrımcılık biçimlerine maruz kalan diğer kadın gruplarına ve bu kadınların sağlık, iş ve eğitime erişimlerinin yanı sıra, bu kadınlara uygulanan çeşitli şiddet biçimleri ve yargılanan kadınlarla, kadın ticareti mağduru kadın ve genç kızlarla ilgili olarak bilgi, cinsiyetlere göre ayrıştırılmış istatistik ve veri sunmasını talep etmektedir.

42. Komite Taraf Devlet'ten, bir sonraki dönemsel raporunda, yukarıdaki 17. ve 18. paragraflarda bahsi geçen anayasa değişikliklerinin ve yeni yasaların uygulanmasını sağlamak için atılan adımlara ilişkin bilgilerin yanı sıra, bu yeniliklerin Sözleşme hükümlerinin hayata geçirilme oranını artırma ve kadınların ihlal hallerinde adalete ve tazmin imkânına erişmelerini güvence altına alma yönündeki etkilerine ilişkin olarak da bir değerlendirme sunmasını talep etmektedir. Komite Taraf Devlet'in kadınlara yönelik ayrımcılığın ortadan kaldırılmasını amaçlayan yasal reformlarla ilgili olarak başta hakimler, avukatlar ve kolluk kuvvetlerine yönelik olmak üzere eğitim ve öğretim programlarını pekiştirmesini tavsiye etmektedir. Komite ayrıca, kadınların kendileri için tazmin mekanizmalarını işletebilmelerini sağlamak amacıyla kadınlara yönelik bilinçlendirme kampanyalarının yürütülmesini tavsiye etmektedir.

43. Komite Taraf Devlet'ten, 2007 yılında sunulması gereken bir sonraki dönemsel raporunda, işbu raporda dile getirilen endişelere Sözleşme'nin 18. maddesi uyarınca yanıt vermesini talep etmektedir.

44. Komite Taraf Devlet'i, bir sonraki dönemsel raporun hazırlanması sırasında tüm bakanlıkların, kamu organ ve makamlarının geniş katılımını sağlamak yönünde teşvik etmektedir. Bunun yanı sıra Taraf Devlet'i, söz konusu raporu Komite'ye sunmadan evvel Meclis'te tartışmaya açma konusunda da teşvik etmektedir.

45. Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı Eylem Planı'nın uygulanmasını gözden geçirmek ve değerlendirmek amacıyla gerçekleştirilen Genel Kurul özel oturumu (yirmi birinci özel oturum), çocuklar konulu Genel Kurul özel oturumu (yirmi yedinci özel oturum), Irkçılık, Irk Ayrımcılığı, Yabancı Düşmanlığı ve Bununla Bağlantılı Hoşgörüsüzlüğe Karşı Dünya Konferansı ve İkinci Dünya Yaşlanma Kurultayı gibi ilgili Birleşmiş Milletler konferanslarında, zirvelerde ve özel oturumlarda kabul edilen beyanların, programların ve eylem platformlarının cinsiyete ilişkin özel boyutlarını dikkate alan Komite, Taraf Devlet'ten bir sonraki dönemsel raporuna, bu belgelerin Sözleşme'nin ilgili hükümlerine ilişkin kısımlarının uygulanmasına yönelik bilgiler eklemesini talep etmektedir.

46. Komite, Devletlerin belli başlı yedi uluslararası insan hakları belgesine, yani Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi, Medeni ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi, Her Türlü Irk Ayrımcılığının Tasfiye Edilmesine Dair Uluslararası Sözleşme, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi, İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı ve Onur Kırıcı Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ve Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme'ye bağlılığının, kadınların hayatın tüm alanlarında insan haklarından ve temel özgürlüklerden yararlanma imkânlarını geliştirdiğini belirtmektedir. Komite, bu yedi uluslararası insan hakları sözleşmesini onayladığı için Taraf Devlet'e takdirlerini sunmaktadır.

47. Komite hükümet yetkilileri, politikacılar, milletvekilleri ve kadın ve insan hak-

ları örgütleri de dahil olmak üzere insanları, kadınların *de jure* ve *de facto* eşitliğini (hukuksal ve eylemli/fiili eşitliğini) güvence altına almak için atılan adımların yanı sıra, bu bağlamda atılması talep edilen adımlardan da haberdar etmek amacıyla işbu sonuç gözlemlerinin Türkiye çapına yayılmasını rica etmektedir. Komite Taraf Devlet'ten, Sözleşme'yi, İhtiyari Protokol'ü, Komite'nin genel tavsiyelerini, Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu'nu ve Genel Kurul'un yirmi üçüncü özel oturumunda kabul edilen "Kadın 2000: Yirmi birinci Yüzyıl İçin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Kalkınma ve Barış" başlıklı belgeyi, başta kadın ve insan hakları örgütleri olmak üzere geniş çapta yaymaya devam etmesini talep etmektedir.

Ayrımcılık Yasasının Kapsamı

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ANDLAŞMASI^{1,2}

Madde 1

Birleşmiş Milletlerin amaçları şunlardır:

(...)

3. Ekonomik, sosyal, fikrî ve insani mahiyetteki milletlerarası dâvaları çözerek ve, ırk, cins, dil veya din farkı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve ana hürriyetlerine karşı saygıyı geliştirerek ve teşvik ederek, milletlerarası işbirliğini gerçekleştirmek;

(...)

Madde 8

Teşkilâtın başlıca ve tâli uzuvlarında, erkeklerin ve kadınların bütün görevlere, eşit şartlar içinde, seçilebilmelerine, Teşkilâtça hiçbir kayıtlama konmayacaktır.

Madde 13

1. Genel Kurul;

(...)

b) Ekonomik, sosyal alanlar ile fikrî kültür ve eğitim ve sağlık alanlarında milletlerarası işbirliğini geliştirmek ve ırk, cins, dil veya din farkı gözetmeksizin herkesin insan haklarından ve ana hürriyetlerden faydalanmasını kolaylaştırmak için tetkiklere yol açar ve tavsiyelerde bulunur.

(...)

Madde 55

Milletler arasında hak eşitliği prensibine [prensibine] ve her milletin kendi mukadderatını kendisinin tâyin etmesi hakkına saygı gösterilmesine dayanan barış ve dostluk münasebetlerini sağlamak için lüzumlu istikrar ve refah şartlarını yaratmak üzere, Birleşmiş Milletler:

(...)

c) ırk, cins, dil veya din farkı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve ana hürriyetlerine bütün dünyada bilfiil saygı gösterilmesini; kolaylaştıracaktır.

1 Birleşmiş Milletler Andlaşması (*Charter of the United Nations*) 24 Ağustos 1945 tarihli ve 6092 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanmıştır.

2 Orijinal metnin başlığı Birleşmiş Milletler Şartı iken resmi çeviride Birleşmiş Milletler Andlaşması olduğundan bu şekilde bırakılmıştır – ed.n.

Madde 76

Vesayet rejiminin, öz gayeleri, işbu Andlaşmanın birinci maddesinde beyan edilen Birleşmiş Milletler amaçlarına uygun olarak şunlardır:

(...)

c) Irk, cins, dil veya din farkı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve ana hürriyetlerine saygı gösterilmesini teşvik etmek ve dünya milletlerinin, birbirlerine bağlı oldukları duygusunu geliştirmek;

(...)

İNSAN HAKLARI EVRENSEL BEYANNAMESİ³

ÖNSÖZ

İnsanlık ailesinin bütün üyelerinde bulunan haysiyetin ve bunların eşit ve devir kabul etmez haklarının tanınması hususunun, hürriyetin, adaletin ve dünya barışının temeli olmasına,

(...)

Birleşmiş Milletler halklarının, Andlaşmada, insanın ana haklarına, insan şahsının haysiyet ve değerine, erkek ve kadınların eşitliğine olan imanlarını bir kere daha ilân etmiş olmalarına ve sosyal ilerlemeği [ilerlemeyi] kolaylaştırmağa [kolaylaştırmaya], daha geniş bir hürriyet içerisinde daha iyi hayat şartları kurmağa [kurmaya] karar verdiklerini beyan etmiş bulunmalarına,

(...)

Bu haklar ve hürriyetlerin herkesçe aynı şekilde anlaşılmasının yukarıdaki taahhüdün yerine getirilmesi için son derecede önemli bulunmasına göre;

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu,

İnsanlık topluluğunun bütün fertleriyle uzuvlarının bu beyannameyi daima göz önünde tutarak öğretim ve eğitim yoluyla bu haklar ve hürriyetlere saygıyı geliştirmeye, gittikçe artan millî ve milletlerarası tedbirlerle gerek bizzat Üye Devletler ahalisi gerekse bu Devletlerin idaresi altındaki ülkeler ahalisi arasında bu hakların dünyaca fiilen tanınmasını ve tatbik edilmesini sağlamağa [sağlamaya] gayret etmeleri için işbu [İ]nsan Hakları Evrensel Beyannamesini ilân eder.

Madde 1

Bütün insanlar hür, haysiyet ve haklar bakımından eşit doğarlar. Akıl ve vicdana sahiptirler ve birbirlerine karşı kardeşlik zihniyeti ile hareket etmelidirler.

Madde 2

1. Herkes, ırk, renk, cins, dil, din, siyasi veya diğer herhangi bir akide, millî veya içtimai menşee, servet, doğuş veya herhangi diğer bir fark gözetilmeksizin işbu beyanname ile ilân olunan tekmil haklardan ve bütün hürriyetlerden istifade edebilir.

(...)

³ İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (*Universal Declaration of Human Rights: UDHR*) 27 Mayıs 1949 tarihli ve 7217 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanmıştır.

Madde 7

Kanun önünde herkes eşittir ve farksız olarak kanunun eşit korunmasından istifa hakkını haizdir. Herkesin işbu beyannameye aykırı her türlü ayırdedici muameleye karşı ve böyle bir ayırdedici muamele için yapılacak her türlü kışkırtmaya karşı eşit korunma hakkı vardır.

Madde 29

(...)

2. Herkes, haklarını kullanmak ve hürriyetlerinden istifade etmek hususunda, ancak kanun ile sırf başkalarının hak ve hürriyetlerinin tanınmasını ve bunlara saygı gösterilmesini sağlamak, maksadiyle ve demokratik bir cemiyette ahlâk, nizam ve genel refahın muhik icaplarını karşılamak için, tesbit edilmiş kayıtlamalara tabidir.

(...)

Madde 30

İşbu Beyannamenin hiçbir hükmü içinde ilân olunan hak ve hürriyetlerin bir Devlet, zümre veya fert tarafından yok edilmesini güden bir faaliyete girişmeye veya bilfiil bunu işlemeye herhangi bir hak gerektirir mahiyette yorumlanamaz.

KADINLARA KARŞI HER TÜRLÜ AYIRIMCILIĞIN ÖNLENMESİ SÖZLEŞMESİ^{4,5,6}

Madde 1

İşbu sözleşmeye göre, “kadınlara karşı ayırım” deyimi kadınların, medeni durumlarına bakılmaksızın ve kadın ile erkek eşitliğine dayalı olarak politik, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni veya diğer sahalardaki insan hakları ve temel özgürlüklerinin tanınmasını, kullanılmasını ve bunlardan yararlanılmasını engelleyen veya ortadan kaldıran veya bunu amaçlayan ve cinsiyete bağlı olarak yapılan herhangi bir ayırım, mahrumiyet veya kısıtlama anlamına gelecektir.

Madde 2

Taraf Devletler, kadınlara karşı her türlü ayırımı kınar, tüm uygun yollardan ya-

4 Sözleşme'nin orijinal başlığı şöyledir: “*Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women*” (CEDAW) – ed.n.

5 Kadınlara Karşı Her Türlü Ayırmıcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'ne Katılmanın Uygun Bulunduğuna Dair Kanun 25 Haziran 1985 tarihli ve 18792 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanmıştır. Ardından, Sözleşmeye Katılmamızın Onaylanması Hakkında Bakanlar Kurulu Kararı 14 Ekim 1985 tarihli ve 18898 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanmıştır. İç onay sürecinin ardından onay belgelerini Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği'ne tevdi tarihi ise 20 Aralık 1985'tir.

Türkiye, Sözleşme'nin 15. maddesinin 2. ve 4. fıkraları ile 16. maddesinin 1. fıkrasının (c), (d), (f) ve (g) bendlerine, bu maddelerde düzenlenen hükümlerin o dönemde yürürlükte olan Türk Medeni Kanunu'nun ilgili hükümleri ile tamamen bağdaşmadığı gerekçesiyle çekince ile taraf olmuştur. Türkiye'nin çekince koyduğu bir diğer madde ise 29. maddenin 1. fıkrasıdır. Bu madde, Sözleşme'nin uygulanması veya yorumu nedeniyle Sözleşme'ye taraf devletler arasında bir uyumsuzluk çıkarsa, bunun çözümü konusunda, taraflarca Uluslararası Adalet Divanı'na yetki verilmesi konusyla ilgilidir. Türkiye, bu çekincelerin yanı sıra Sözleşme'nin 9. maddesinin 1. fıkrasının, Türk Vatandaşlık Kanunu'nun 5. maddesinin 1. fıkrası ile 15. ve 17. maddeleriyle çelişmediğine ilişkin görüşünü bir beyan ile sunmuştur.

Türkiye, 20 Eylül 1999 tarihli beyanı ile Sözleşme'nin 15. maddesinin 2. ve 4. fıkraları ile 16. maddesinin 1. fıkrasının (c), (d), (f) ve (g) bendlerine koyduğu çekinceyi kaldırdığını, 29. maddenin 1. fıkrasına ilişkin çekincesi ile 9. maddenin 1. fıkrasına ilişkin beyanının ise devam ettiğini Birleşmiş Milletler'e bildirmiştir. Türkiye, son olarak 29 Ocak 2008 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği'ne ilettiği beyanı ile 9. maddenin 1. fıkrasına ilişkin daha önceki beyanını da geri çektiğini ifade etmiştir. Bkz. http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/protocol/CEDAW_Ratification_Table_IV-8.en.pdf (erişim: 28 Eylül 2009) – ed.n.

6 Kadınlara Karşı Her Türlü Ayırmıcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin tüm maddi hükümleri kadınlara yönelik çeşitli alanlardaki özgül ayrımcılık biçimlerinin ortadan kaldırılmasını amaçlamaktadır. Belirli alanlardaki ayrımcılık biçimlerine yönelik maddi hükümlere ilgili bölümlerde yer verildiğinden bu bölümde sadece ayrımcılığın tanımı ile ayrımcılığın ortadan kaldırılmasına yönelik devletler tarafından alınması gereken genel tedbirlere ilişkin maddelere yer verilmiştir – ed.n.

rarlanarak ve gecikmeksizin kadınlara karşı ayırımı ortadan kaldıracı bir politika izlemeyi kabul eder ve bu amaçla aşağıdaki hususları taahhüt ederler:

a – Kadın ile erkek eşitliği ilkesini kendi ulusal anayasalarına ve diğer ilgili yasalara, henüz girmemişse dahil etmeyi ve yasalar ile ve diğer uygun yollarla bu ilkenin uygulanmasını sağlamayı,

b – Kadınlara karşı her türlü ayırımı yasaklayan ve gerekli yerlerde müeyyideler de ihtiva eden yasal ve diğer uygun önlemleri kabul etmeyi,

c – Kadın haklarının erkeklerle eşit olarak yasal himayesini tesis etmeyi ve yetkili ulusal mahkemeler ve diğer kamu kuruluşları aracılığıyla kadınların her türlü ayırımı karşı etkin himayesini sağlamayı,

d – Kadınlara karşı herhangi bir ayrımcı hareket yapılmasından veya uygulanmasından kaçınmayı ve kamu yetkilileri ile kuruluşlarının bu yükümlülüğe uyumlu olarak hareket etmelerini sağlamayı,

e – Herhangi bir kişi, kuruluş veya teşebbüsün kadınlara karşı ayırım yapmasını önlemek için bütün uygun önlemleri almayı,

f – Kadınlara karşı ayrımcılık teşkil eden mevcut yasa, yönetmelik, adet ve uygulamaları, tadil veya feshetmek için yasal düzenlemeler de dahil gerekli bütün uygun önlemleri almayı,

g – Kadınlara karşı ayrımcılık teşkil eden bütün ulusal cezaî hükümleri ilga etmeyi.

Madde 4

1. Kadın ve erkek eşitliğini fiilen sağlamak için taraf devletlerce [Taraf Devletlerce] alınacak geçici ve özel önlemler, işbu Sözleşmede belirtilen cinsten bir ayırım olarak mütalâa edilmeyecek ve hiçbir şekilde eşitsizlik veya farklı standartların muhafazası sonucunu doğurmayacaktır. Fırsat ve uygulama eşitliği hedeflerine ulaşıldığı zaman bu tedbirlere son verilecektir.

2. Anneliğin himayesi maksadıyla işbu Sözleşmede belirtilenler dahil, Taraf Devletlerce alınacak özel önlemler, ayrımcı olarak nitelendirilmeyecektir.

Madde 15

1. Taraf devletler [Devletler] kadınlara, kanun önünde erkeklerle eşit haklar tanıyacaktırlar.

2. Taraf devletler [Devletler] medeni haklar bakımından kadınlara erkeklerinkine benzer hukuki ehliyet ve bu ehliyeti kullanmak için eşit fırsatlar tanıyacaktırlar. Özellikle, kadınlara akit yapmada ve mülk idaresinde eşit haklar verecekler ve Mahkemelerde davaların her safhasında eşit muamele edeceklerdir.

3. Taraf Devletler, kadınların hukuki ehliyetlerini kısıtlamaya yönelik hukuki sonuç doğuran her çeşit sözleşmenin ve sair özel muamelelerin tamamının geçersiz olduğunu kabul ederler.

4. Taraf Devletler, kadın ve erkeğe hukuki olarak ikametgâh seçme ve nakletmede eşit yasal hak tanıyacaktırlar.

MEDENİ VE SİYASİ HAKLARA İLİŞKİN ULUSLARARASI SÖZLEŞME⁷

Madde 2

1. Bu Sözleşme'ye Taraf her Devlet kendi ülkesinde yaşayan ve yetkisi altında bulunan bütün bireylere ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi ya da başka fikir, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğum ya da başka bir statü bakımından hiçbir ayırım gözetmeksizin bu Sözleşme'de tanınan hakları sağlamak ve bu haklara saygı göstermekle yükümlüdür.

2. Mevcut mevzuatta ve diğer yasal tedbirlerde henüz düzenleme bulunmayan durumlarda, bu Sözleşme'ye Taraf her Devlet, kendi anayasal kurallarına ve bu Sözleşme'nin hükümlerine uygun olarak, bu Sözleşme'de tanınan hakların uygulanmasını sağlamak bakımından gerekli olan yasama ve diğer tedbirleri almakla yükümlüdür.

(...)

Madde 3

Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, bu Sözleşme'de yer alan bütün medeni ve siyasi haklardan erkeklerle kadınların eşit yararlanmasını güvence altına almakla yükümlüdürler.

Madde 4

1. Ulusun hayatını tehdit eden ve varlığı resmen ilan edilmiş olan olağanüstü bir durumun ortaya çıkması halinde, bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, uluslararası hukuktan kaynaklanan diğer yükümlülüklerine aykırı olmamak ve ırk, renk, cinsiyet, dil, din ya da toplumsal kökene dayalı bir ayrımcılık içermemesi kaydıyla, durumun gerektirdiği ölçüde olmak üzere, bu Sözleşme'den doğan yükümlülüklerinden ayrılan tedbirler alabilirler.

(...)

Madde 5

1. Bu Sözleşme'deki hiçbir hüküm, herhangi bir Devlete, gruba ya da kişiye, bu Sözleşme'de tanınan hak ve özgürlüklerin herhangi birinin ortadan kaldırılmasına ya da bu Sözleşme'de öngörülmuş olandan daha geniş ölçüde sınırlanmasına yönelik her-

7 Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (*International Covenant on Civil and Political Rights: ICCPR*) 21 Temmuz 2003 tarihli ve 25175 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanmıştır. Türkiye'nin Sözleşme'ye ilişkin çekincesi ve beyanları bulunmaktadır.

hangi bir faaliyete girişme ya da bu yönde bir harekette bulunma hakkını sağlar biçimde yorumlanamaz.

2. Bu Sözleşme'ye taraf olan herhangi bir Devlette yasalara, sözleşmelere, yönetmeliklere veya teamüllere göre tanınmış olan ya da var olan temel insan haklarından hiçbiri, bu Sözleşme'nin bu gibi hakları tanımadığı ya da daha sınırlı olarak tanıdığı gerekçesiyle sınırlanamaz ve kaldırılamaz.

Madde 24

1. Her çocuk, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet ya da doğum bakımından hiçbir ayırım gözetilmeksizin, reşit olmayan kişi statüsünün gerektirdiği koruma tedbirlerinin ailesi, toplumu ya da devleti tarafından alınması hakkına sahiptir.

(...)

Madde 26

Herkes yasalar önünde eşittir ve hiçbir ayırım gözetilmeksizin yasalarca eşit derecede korunur. Bu bakımdan, yasalar her türlü ayırımı yasaklayacak ve ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da başka fikir, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğum veya diğer statüler gibi, her bağlamda ayrımcılığa karşı eşit ve etkili korumayı temin edecektir.

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER İNSAN HAKLARI KOMİTESİ'NİN 4 NO'LU GENEL YORUMU: CİNSİYETLER ARASI EŞİTLİK^{8,9}

Cinsiyetler Arası Eşitlik (Madde 3)

On Üçüncü Oturum, 1981

1. Sözleşme'nin¹⁰ 3. maddesine göre, Taraf Devletler Sözleşme'de yer alan bütün medeni ve siyasi haklardan erkeklerin ve kadınların eşit yararlanmasını güvence altına almakla yükümlüdürler. Ancak birçok Taraf Devletin raporunda bu konuya yeterince değinilmemiş olması konuyla ilgilenme ve özellikle de aşağıdaki iki nokta üzerinde durma ihtiyacını ortaya çıkarmıştır.

2. Öncelikle, Sözleşme'nin 3. maddesi, 2. maddesinin 1. fıkrası ve 26. maddesi cinsiyet de dahil olmak üzere, birçok alanda ayrımcılığın önlenmesine yönelik olarak sadece koruma tedbirlerinin alınmasını değil aynı zamanda haklardan yararlanılmasını sağlayacak olumlu eylem (*affirmative action*) tedbirlerinin alınmasını da gerektirmektedir. Bu bağlamda, sadece yeni kanunlar kabul etmek yeterli değildir. Uygulamada, kadınların rolleriyle ilgili yasama tedbirlerine ek olarak alınacak diğer tedbirlerin tespiti veya 3. madde çerçevesinde kesin ve pozitif yükümlülüklerle işlerlik kazandırılması ve aynı zamanda gelişmelerin takibi, karşılaşılan zorluklar ve diğer faktörlerin de belirlenmesi açısından daha fazla bilgiye ihtiyaç duyulmaktadır.

3. İkinci olarak, Taraf Devletlerin söz konusu madde çerçevesindeki pozitif yükümlülüğü, Sözleşme'de yer almayan konuları düzenleyecek ancak Sözleşme ile tanıyan hakları ters yönde etkileyecek yasal ve idari düzenlemeler üzerinde kaçınılmaz bir etki doğurabilir. Bu konudaki pek çok örnekten biri; erkek ve kadın vatandaşlar arasında farklılık gözetilen göç kanunlarının, kadının devletinin vatandaşı olmayan bir kimseyle evlenme veya kamusal bir makama sahip olma hakkı gibi hakları açısından yaratabileceği ters etkinin derecesidir.

4. Komite, kadınlar ve erkekler açısından farklı uygulamalara yer veren yasal düzenlemeleri ve diğer tedbirleri gözden geçirme konusunda özel olarak görevlendirilmiş kurum veya kuruluşların, söz konusu düzenleme ve tedbirlerin Sözleşme'deki haklar üzerinde ters etkiler yarattığı hallerde, erkek ve kadın arasında ayrım gözetildiği yö-

8 Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi'nin 4 No'lu Genel Yorumu: Cinsiyetler Arası Eşitlik (*United Nations Human Rights Committee General Comment No. 4: Equality between the Sexes*) metninin orijinali için bkz. [http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)/14424a74d091ad7cc12563ed0046a8f2?Opendocument](http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/14424a74d091ad7cc12563ed0046a8f2?Opendocument) (erişim: 28 Eylül 2009).

9 Bu belgenin İngilizceden Türkçeye çevirisi Lema Uyar tarafından yapılmıştır.

10 Bahsi geçen sözleşme Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'dir – ed.n.

nündeki tespitlerine Taraf Devletlerce özel önem verilmesi ve Taraf Devletlerin raporlarında söz konusu maddeyle ilgili tüm yükümlülüklerini yerine getirmelerini sağlayacak her tür tedbire ilişkin kesin bilgi vermeleri kaydıyla, Taraf Devletlere destek olma gereğini göz önünde bulundurmaktadır.

5. Komite, erkek ve kadınlara eşit haklar tanınması ile ilgili olarak uygulamadaki sorunların çözümünde tecrübelerin paylaşılması ve desteğin organize edilmesi ile gerçekleştirilebilecek uluslararası işbirliği imkânlarından daha fazla yararlanılması halinde, Taraf Devletlere mevcut yükümlülüklerinin yerine getirilmesinde yardımcı olma olasılığını göz önünde bulundurmaktadır.

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER İNSAN HAKLARI KOMİTESİ'NİN 18 NO'LU GENEL YORUMU: AYRIMCILIK YASAĞI^{11,12}

Ayrımcılık Yasası

Otuz Yedinci Oturum, 1989

1. Ayrımcılık yasası, yasalar önünde eşitlik ve hiçbir ayırım gözetilmeksizin yasalarca eşit derecede koruma, insan haklarının korunmasıyla ilgili temel ve genel prensiplerdir. Bu nedenle, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 2. maddesinin 1. fıkrası, bu Sözleşme'ye Taraf her Devlet'in kendi ülkesinde yaşayan ve yetkisi altında bulunan tüm bireylere ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi ya da başka fikir, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğum ya da başka bir statü bakımından hiçbir ayırım gözetilmeksizin bu Sözleşme'de tanınan hakları sağlamak ve bu haklara saygı göstermek yükümlülüğünü dile getirir. 26. madde herkese yasalar önünde eşitlik sağlanması ve herkesin hiçbir ayırım gözetilmeksizin yasalarca eşit derecede korunması gereğini ve bu bakımdan yasaların her türlü ayırımı yasaklayarak ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi ya da başka fikir, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğum veya diğer statüler gibi her bağlamda ayrımcılığa karşı eşit ve etkili korumayı sağlaması gerektiğini dile getirir.

2. Ayrımcılık yasasının temel bir prensip olması nedeniyle 3. madde, Taraf Devletlerin bu Sözleşme'de yer alan bütün medeni ve siyasi haklardan erkeklerle kadınların eşit yararlanmasını güvence altına almaları gerektiğini belirtir. Sözleşme'nin 4. maddesinin 1. fıkrası Taraf Devletlerin olağanüstü bir durumun ortaya çıkması halinde, Sözleşme'den doğan yükümlülüklerinden ayrılan tedbirler almasına olanak tanırken, aynı hüküm aynı zamanda alınan tedbirlerin ırk, renk, cinsiyet, dil ya da toplumsal kökene dayalı bir ayrımcılık içermesini yasaklar. Ek olarak, 20. maddenin 2. fıkrası Taraf Devletlerin ulusal, ırk ya da din temelli nefretin ayrımcılık, düşmanlık ya da şiddetle kışkırtma şeklini alacak biçimde savunulmasının yasalarla yasaklamasını öngörür.

3. Temel ve genel karakterleri nedeniyle, ayrımcılık yasası ve yasalar önünde eşitlik ve herkesin hiçbir ayırım gözetilmeksizin yasalarca eşit derecede korunması belirli insan hakları kategorileriyle ilgili maddelerde de açıkça yer almaktadır. 14. maddenin 1. fıkrası herkesin mahkemeler ve yargı organları önünde eşit olduğunu belirtir; aynı

¹¹ Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi'nin 18 No'lu Genel Yorumu: Ayrımcılık Yasası (*United Nations Human Rights Committee General Comment No. 18: Non-discrimination*) metninin orijinali için bkz. [http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)/3888b0541f8501c9c12563ed004b8d0e?Opendocument](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/3888b0541f8501c9c12563ed004b8d0e?Opendocument) (erişim: 28 Eylül 2009).

¹² Bu belgenin İngilizceden Türkçeye çevirisi Lema Uyar tarafından yapılmıştır.

maddenin 3. fıkrasına göre ise, herkes itham edildiği suçla ilgili olarak, tam bir eşitlik içinde 3. fıkranın (a) ile (g) arasındaki bentlerinde belirtilen asgari güvencelerden faydalanacaktır. Benzer şekilde, 25. madde herkesin kamu yönetimine eşit şekilde, 2. maddede yer alan ayrımcılık hallerinden herhangi biriyle karşı karşıya kalmadan, katılmasını öngörmektedir.

4. İlgili hükümlerin uygulanması için uygun tedbirleri belirleme görevi Taraf Devletlere aittir. Ancak, Komite alınan tedbirlerin içeriğinden ve bu tedbirlerin ayrımcılık yasağı, yasalar önünde eşitlik ve herkesin yasalarca eşit derecede korunması ilkeleriyle ne ölçüde uyum sağladığından haberdar edilmelidir.

5. Komite, Sözleşme’de bireylerin haklardan eşit ölçüde faydalanması için Taraf Devletin gerekli tedbirleri almasının öngörüldüğüne dikkat çekmek istemektedir. Örneğin, 23. maddenin 4. fıkrası, eşlerin evlenirken, evlilik süresince ve evliliğin sona ermesinde eşit hak ve sorumluluklara sahip olmalarını sağlamak için Taraf Devletlerin gerekli tedbirleri almalarını öngörmektedir. Söz konusu tedbirler, yasama tedbirleri, idari tedbirler veya diğer benzeri tedbirleri içermektedir ve Sözleşme’de belirtildiği şekilde eşlerin eşit haklara sahip olmalarının sağlanması için gerekli tedbirlerin alınması görevi Taraf Devletlere aittir. Çocuklarla ilgili olarak, 24. madde her çocuğun ırk, renk, cinsiyet, dil, din, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet ya da doğum bakımından hiçbir ayırım gözetilmeksizin, reşit olmayan kişi statüsünün gerektirdiği koruma tedbirlerinin ailesi, toplumu ya da Devleti tarafından alınması hakkına sahip olduğunu belirtmektedir.

6. Komite’ye göre Sözleşme, “ayrımcılık” terimini tanımlamadığı gibi, neyin “ayrımcılık” teşkil edeceğini de belirtmemiştir. Ancak, Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme’nin 1. maddesi, “ırk ayrımcılığı” teriminin siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel veya kamusal yaşamın herhangi bir alanında, insan hakları ve temel özgürlüklerin eşit ölçüde tanınmasını, kullanılmasını veya bunlardan yararlanılmasını kaldırma veya zayıflatma amacına sahip olan veya bu sonuçları doğuran ırk, renk, soy, ulusal veya etnik kökene dayalı herhangi bir ayırma, dışlama, kısıtlama veya ayrıcalık tanıma anlamına geldiğini belirtmektedir. Benzer şekilde, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi’nin 1. maddesi, “kadına karşı ayrımcılık” teriminin, kadınların medeni durumlarına bakılmaksızın ve kadın ile erkek eşitliğine dayalı olarak politik, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni ve diğer sahalardaki insan hakları ve temel özgürlüklerinin tanınmasını, kullanılmasını ve bunlardan yararlanılmasını engelleyen veya ortadan kaldıran veya bunu amaçlayan ve cinsiyete bağlı olarak yapılan herhangi bir ayırım, mahrumiyet veya kısıtlama anlamına geldiğini belirtmektedir.

7. Belirtilen sözleşmeler, sadece belirli alanlardaki ayrımcılık konularına değinmektedir. Komite’ye göre, Sözleşme’de kullanıldığı şekliyle “ayrımcılık” ayırma, dışlama, kısıtlama veya ırk, renk, cinsiyet, dil, din, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğum, siyasi veya diğer görüşlere dayalı olarak gerçekleştirilen ve bütün hak ve hürriyetlerin herkes tarafından tanınmasını ve kullanılmasını engelleyecek veya tanınmasını ve kullanılmasını sınırlandıracak ayrımcılığı kast etmektedir.

(...)

9. Birçok Taraf Devlet raporu, ayrımcılığın hukuki olarak engellenmesiyle ilgili yasama tedbirleri, idari tedbirler ve mahkeme kararlarına yer vermektedir. Ancak bu raporlar genellikle, ayrımcılığı ortaya koyacak bilgilere yer vermemektedir. Sözleşme'nin 2. maddesinin 1. fıkrası, 3. madde ve 26. maddeye ilişkin raporlarda, Taraf Devletler genellikle eşitlikle ilgili anayasal hükümlere veya diğer yasa hükümlerine atıf yapmaktadır. Bu konuda verilen bilgilerin değeri tartışılmazdır, ancak Komite kamu otoriteleri, toplum, özel ve tüzel kişiler tarafından gerçekleştirilen herhangi bir ayrımcılık eyleminin olup olmadığını öğrenmek istemektedir. Komite, bu tarz eylemleri ortadan kaldırmaya yönelik yasal veya idari tedbirlerden haberdar edilmelidir.

10. Komite aynı zamanda, eşitlik ilkesinin bazen Taraf Devletlerin Sözleşme ile yasaklanan ayrımcılık eylemlerine neden olan veya bu eylemlerin gerçekleşmesine yardımcı olan koşulların ortadan kaldırılması için olumlu eylem içeren tedbirler alınmasını gerektirdiğini de belirtmek istemektedir. Örneğin, bir Devletteki genel koşullar ülke nüfusunun bir kısmının insan haklarından yararlanmasını engelliyor veya yararlanmasına zarar veriyorsa, söz konusu Devlet bu şartları düzelterek olumlu eylem tedbirleri almalıdır. Belirtilen tedbirlerden biri toplumun söz konusu bölümüne belirli bir süre için bazı konularda diğerlerine oranla daha öncelikli bir muamelede bulunulmasıdır. Ancak, mevcut ayrımcılığın önlenmesi için böyle bir muamelenin gerçekten de gerekli olması halinde bu şekilde bir olumlu eylem meşru kabul edilecektir.

11. Hem Sözleşme'nin 2. maddesinin 1. fıkrası hem de 26. madde ayrımcılık konularını ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da başka fikir, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğum veya diğer statüler şeklinde saymıştır. Komite, birçok Devlet'in anayasasında ve kanunlarında, 2. maddenin 1. fıkrasında belirtilen ayrımcılığın yasaklandığı bütün konulara değinilmediğini gözlemlemektedir. Komite, bu nedenle Taraf Devletlerden bu konuda bilgi vermelerini talep etmektedir.

12. 2. madde, ayrımcılığa karşı korunacak hakların içeriğini Sözleşme'de düzenlenen haklarla sınırlarken, 26. madde bu tarz sınırlandırmalara değinmemektedir. 26. maddeye göre herkes yasalar önünde eşittir ve hiçbir ayırım gözetilmeksizin yasalarca eşit derecede korunur ve hukuk kuralları her bağlamda ayrımcılığa karşı eşit ve etkili korumayı sağlamalıdır. Komite'ye göre, 26. madde sadece 2. maddede yer alan güvenceleri tekrarlamaz, aynı zamanda bağımsız bir hakka da yer verir. Madde, hukuk kurallarında yer alan ve ayrıca kamu otoritelerince düzenlenen ve korunan her alandaki ayrımcılığı önlemeye yöneliktir. Bu nedenle 26. madde, Taraf Devletlerin yasama ve yürütme faaliyetleriyle üstlendiği sorumluluğa ilişkindir. Taraf Devletin yasal düzenlemeleri, 26. maddedeki gerekliliklere uymalı ve ayrımcı bir nitelik taşımamalıdır. Diğer bir deyişle, 26. maddedeki ayrımcılık yasağının uygulanması, sadece Sözleşme'de yer alan hakların korunmasıyla sınırlı değildir.

13. Son olarak Komite, her farklı muamelenin bir ayrımcılık halini oluşturmadığını belirtmek istemektedir. Farklı muamelenin dayandığı kriterler makul, nesnel olduğu ve ulaşılmak istenen sonuç Sözleşme çerçevesinde meşru olduğu sürece her farklı muamele bir ayrımcılık hali teşkil etmeyecektir.

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER İNSAN HAKLARI KOMİTESİ'NİN 28 NO'LU GENEL YORUMU: ERKEK VE KADINLARIN EŞİT HAKLARA SAHİP OLMASI^{13,14}

Erkek ve Kadınların Eşit Haklara Sahip Olması (Madde 3)

Altmış Sekizinci Oturum, 2000

1. Komite, son yirmi yıl içinde edindiği tecrübe doğrultusunda, Sözleşme'nin 3. maddesine ilişkin genel yorumunu güncelleyerek 4 No'lu Genel Yorum'u (on üçüncü oturum, 1981) değiştirme kararı aldı. Mevcut gözden geçirme, bu maddenin kadınların Sözleşme ile korunan haklardan yararlanması hakkındaki önemli etkisinin dikkate alınmasını hedeflemektedir.

2. 3. maddeye göre, tüm insanlar Sözleşme'deki haklardan eşit ölçüde yararlanmalıdır. Herhangi bir kimse, bir haktan tam anlamıyla ve eşit ölçüde yararlanamazsa, hükmün etkili olması engellenmiş olur. Sonuç olarak, Devletler erkek ve kadınların Sözleşme'deki haklardan eşit ölçüde yararlanmasını sağlamalıdır.

3. Sözleşme'nin 2. ve 3. maddelerinde belirtilen, Sözleşme'de tanınan haklardan tüm bireylerin yararlanmasının güvence altına alınması gereği, Devletlerin her bir bireyin haklardan yararlanması için gerekli tedbirleri almasını gerektirir. Bu tedbirler, haklardan eşit ölçüde faydalanılması için engellerin ortadan kaldırılmasını, toplumun ve Devlet görevlilerinin insan hakları konusunda eğitimini, Sözleşme'deki yükümlülüklerle işlerlik kazandırmak için gerekli iç hukuk değişikliklerinin gerçekleştirilmesini içerir. Taraf Devlet, sadece koruma tedbirleri almakla yetinmemeli, aynı zamanda kadınların etkili ve eşit şekilde güçlendirilmesini sağlayacak her alanda pozitif tedbirlere önem vermelidir. Taraf Devletler, toplumda kadının gerçek rolüne ilişkin bilgi vermek ve böylece Komite, yükümlülüklerle işlerlik kazandırmak için, yasal düzenlemelere ek olarak, ne gibi tedbirlerin alındığını veya alınması gerektiğini, ne ölçüde gelişme kaydedildiğini, karşılaşılan güçlükleri ve bu güçlüklerin üstesinden gelinmesi için atılan adımları belirleyebilmelidir.

4. Taraf Devletler, herhangi bir ayrımcılık gözetilmeden, haklardan eşit ölçüde yararlanılmasını güvence altına almakla yükümlüdür. Sözleşme'nin 2. ve 3. maddeleri Taraf Devletlerin, hem özel sektör hem de kamu sektöründe haklardan eşit olarak ya-

¹³ Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi'nin 28 No'lu Genel Yorumu: Erkek ve Kadınların Eşit Haklara Sahip Olması (*United Nations Human Rights Committee General Comment No.28: Equality of Rights between Men and Women*) metninin orijinali için bkz. [http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)/13b02776122d4838802568b900360e80?Opendocument](http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/13b02776122d4838802568b900360e80?Opendocument) (erişim: 28 Eylül 2009).

¹⁴ Bu belgenin İngilizceden Türkçeye çevirisi Lema Uyar tarafından yapılmıştır.

rarlanılmasını engelleyen, cinsiyete dayalı ayrımcılık da dahil olmak üzere, bütün ayrımcılık eylemlerine son verilmesi için gerekli tedbirleri almalarını öngörmektedir.

5. Dünya genelinde, haklardan kadınların da faydalanmasındaki eşitsizliğin temelleri gelenek, tarih, kültür ve dini eğilimlerde yatmaktadır. Kadınların bazı ülkelerdeki ikincil rolü kendini sıklıkla doğum öncesi cinsiyet seçimi ve dişi fetüsün istemli düşük yöntemiyle ortadan kaldırılmasında göstermektedir. Taraf Devletler, geleneksel, tarihsel, dini veya kültürel eğilimlerin kadınların yasalar önünde eşitliğini ve Sözleşme'deki bütün haklardan eşit ölçüde yararlanmalarını engellemeyi meşru kılacak sebepler arasında gösterilmesini engellemelidir. Taraf Devletler, 3. maddeye uyulmasını engelleyen veya engelleyebilecek, gelenek, tarih, kültürel uygulamalar ve dini eğilimlere ilişkin yeterli bilgi vermeli ve bu faktörleri etkisiz hale getirmek için ne gibi tedbirler aldıklarını veya almayı düşündüklerini belirtmelidir.

6. Sözleşme'nin 3. maddesindeki yükümlülüğün yerine getirilmesi için, Taraf Devletler Sözleşme'de yer alan her haktan eşit ölçüde faydalanılmasını engelleyen faktörleri dikkate almalıdır. Komite'nin Sözleşme haklarının kabulüne ilişkin durumu net olarak kavrayabilmesi için mevcut Genel Yorum Sözleşme'deki haklardan kadınların eşit şekilde faydalanmasını engelleyecek bazı faktörleri ve bu haklarla ilgili ne tür bilgiler verildiğini belirlemektedir.

7. Kadınların haklardan eşit şekilde faydalanması olağanüstü durumlarda da koruma altına alınmalıdır. 4. maddeye uygun şekilde, olağanüstü durumlarda Sözleşme yükümlülüklerini askıya alan veya Sözleşme'den doğan yükümlülüklerden ayrılan tedbirler alan Devletler, alınan tedbirlerin kadınların durumu üzerindeki etkileri hakkında bilgi vermeli ve tedbirlerde ayrımcılık yapılmadığını ortaya koymalıdır.

8. İç çatışma veya uluslararası silahlı çatışma hallerinde, kadınlar toplumun özellikle risk altındaki kesimini oluşturmaktadır. Taraf Devletler, söz konusu hallerde Komite'yi, kadınları tecavüzlerden, kaçırımlardan ve diğer tüm cinsiyete dayalı şiddet hallerinden koruyacak tedbirlere ilişkin olarak haberdar etmelidir.

9. Sözleşme'ye taraf olma sürecinde, Devletler 3. maddeye uygun şekilde, Sözleşme'de yer alan tüm medeni ve siyasi haklardan erkek ve kadınların eşit şekilde yararlanmasını sağlama yükümlülüğünü üstlenirler. Sözleşme'nin 5. maddesine uygun şekilde, Sözleşme'deki hiçbir hüküm, herhangi bir Devlet'e, gruba ya da kişiye, bu Sözleşme'de tanınan hak ve özgürlüklerin herhangi birinin ortadan kaldırılmasına ya da bu Sözleşme'de öngörülmüş olandan daha geniş ölçüde sınırlandırılmasına yönelik herhangi bir faaliyete girişme ya da bu yönde bir harekette bulunma hakkını sağlar biçimde yorumlanamaz. Ek olarak, kadınların, yasalara, sözleşmelere, yönetmeliklere veya teamüllere göre tanınmış olan ya da var olan temel insan haklarından yararlanmaları, bu Sözleşme'nin bu gibi hakları tanımadığı ya da daha sınırlı olarak tanıdığı gerekçeyle sınırlandırılmaz ve engellenemez.

10. Sözleşme'nin 6. maddesi ile korunan yaşama hakkına ilişkin olarak, raporlarda doğum ve hamilelik oranları, kadınların –doğum sırasında– ölüm oranları belirtilmelidir. Bebek ölümleri oranlarıyla ilgili cinsiyet farklılıklarını da içeren bilgiler verilmelidir. Taraf Devletler, kadınlara istenmeyen hamilelikleri engellemede yardımcı olacak tedbirlerle ilgili bilgi vermeli ve kadınların hayatlarını tehlike altına sokacak gizli

çocuk aldırma eylemlerine girişmelerine ihtiyaç duyulmamasını sağlamalıdır. Taraf Devletler aynı zamanda kadınları yaşama hakkını ihlal eden dişi bebek katli, dul kadınların yakılması ve çeyiz cinayetlerinden korumalıdır. Komite aynı zamanda, kadınların hayatlarını tehlikeye sokabilecek yoksulluk ve mahrumiyet hallerinin kadınların hayatına etkisi üzerine bilgi edinmek istemektedir.

11. Sözleşme'nin 7. maddesi ve ayrıca çocuklara ilişkin özel koruma tedbirleri içeren 24. maddesine uygunluğun sağlanabilmesi için, Komite, tecavüz de dahil olmak üzere kadınlara yönelik ev içi şiddet ve diğer şiddet türleriyle ilgili ulusal hukuk ve uygulamalar hakkında bilgi edinmelidir. Komite, aynı zamanda, Taraf Devletin tecavüz sonucunda hamile kalan kadının güvenli şekilde hamileliği sona erdirmesine olanak tanıyıp tanımadığını bilmek istemektedir. Taraf Devletler, Komite'yi kadının rızası olmaksızın çocuk düşürmesini ve kısırlaştırılmasını engellemeye yönelik alınan tedbirlerden haberdar etmelidir. Kadınların cinsel sakatlanmasının yaygın olduğu ülkelerde, konunun içeriği ve fiilin engellenmesi için alınan tedbirlerle ilgili bilgi verilmelidir. Taraf Devletlerin tüm bu konulara ilişkin olarak verdiği bilgiler, 7. madde çerçevesindeki hakları ihlal edilen kadınlar için hak arama yolları da dahil olmak üzere, koruma tedbirlerini içermelidir.

12. 8. madde çerçevesindeki yükümlülüklerine uygun şekilde, Taraf Devletler Komite'yi ülke içi veya ülke dışı kadın ve çocuk ticaretini ve zorla fuhuşu engelleyecek tedbirlerden haberdar etmelidir. Devletler aynı zamanda, yabancı kadın ve çocuklar da dahil olmak üzere bütün kadın ve çocukları ev içindeki veya diğer türden kişisel hizmetler şeklindeki gizli kölelik türlerinden koruyan tedbirlerle ilgili bilgi vermelidir. Kadınların ve çocukların istihdam edildiği, alındığı ve gönderildiği Taraf Devletler, kadınların ve çocukların haklarının ihlal edilmesini engellemek üzere alınmış olan ulusal veya uluslararası tedbirlere ilişkin bilgi vermelidir.

13. Taraf Devletler, kadınların toplum içinde giydikleri kıyafetlerle ilgili özel düzenlemeler bulunduğu takdirde, Komite'yi bu konuda bilgilendirmelidir. Komite, bu konudaki düzenlemelerin, Sözleşme ile güvence altına alınan birtakım hakları ihlal sonucunu doğurabileceğini belirtmektedir, örneğin; ayrımcılık yasağı ile ilgili 26. madde, düzenlemeye uyulması için bedensel ceza öngörülmüşse 7. madde, düzenlemeye uyulmaması tutuklama ile cezalandırılmışsa 9. madde, eğer seyahat özgürlüğü böyle bir sınırlandırmaya tabi ise 12. madde, herkesin özel hayatını keyfi ya da yasadışı müdahalelere karşı koruyan 17. madde, kadınlar dinlerine veya kendi kendilerini ifade özgürlüklerine aykırı şekilde giyinmeye zorlanıyorsa 18. ve 19. maddeler ve son olarak kıyafetle ilgili düzenlemeler kadının mensup olduğunu iddia ettiği kültürün gereklilikleriyle çatışıyorsa 27. madde.

14. Taraf Devletler, kadınları keyfi ve eşitsiz şekilde özgürlüklerinden mahrum eden ev hapsi gibi tüm kural ve uygulamalarla (bkz. 8 No'lu Genel Yorum, 1. paragraf) ilgili olarak 9. maddeye uygun şekilde Komite'ye bilgi vermelidir.

15. Taraf Devletler, Sözleşme'nin 7. ve 10. maddelerine uygun şekilde, özgürlüklerinden yoksun bırakılan erkek ve kadınların haklarının eşit şartlarda korunmasının güvence altına alınmasına yönelik bilgi vermelidir. Özellikle, erkek ve kadınların ayrı hapishanelerde ve kadın mahkûmların sadece kadın infaz koruma memurlarının gö-

zetiminde tutulup tutulmadığı belirtilmelidir. Taraf Devletler aynı zamanda, genç kadınların yetişkinlerden ayrı yerde tutulması ve özgürlüklerinden mahrum bırakılan erkek ve kadın mahkûmlara, rehabilitasyon ve eğitim programları, eş ve aile ziyaretleri konusunda ne gibi imkânların sunulduğu konusunda raporlarında bilgi vermemelidir. Özgürlüklerinden yoksun kalan hamile kadınlar her zaman insani ve insan onuruna yakışır bir muamele altında tutulmalıdır. Özellikle, doğum ve yeni doğan çocukların bakımı aşamasında yeterli bakımın sağlanması, kadının ve çocuğun sağlığına dikkat edilmesi hususunda tıbbi gerekliliklerin yerine getirilmesi için gerekli önlemler alınmalıdır.

16. 12. maddeye göre, Taraf Devletler kadınların seyahat özgürlüğünü engelleyen her tür kural ve uygulama ile ilgili olarak, örneğin eş üzerinde evlilikten doğan bir baskının kurulması veya yetişkin kız evlatları üzerinde aile baskısı; kadınların seyahat özgürlüğünü engelleyen, pasaport veya benzeri bir seyahat belgesi çıkarılabilmesi için kadının üçüncü bir kişinin iznine ihtiyaç duyması gibi, hukuki veya fiili (*de facto*) gereklilikler üzerine bilgi vermemelidir. Taraf Devletler aynı zamanda raporlarında, belirtilen kuralları ve uygulamaları ortadan kaldırmak ve kadınları bu uygulamalar karşısında korumak için alınan tedbirler ve mevcut hak arama yollarına (bkz. 27 No'lu Genel Yorum, 6. ve 18. paragraflar) yer vermemelidir.

17. Taraf Devletler, yabancı kadınların, sınır dışı edilme ve bu konudaki kararların yeniden gözden geçirilmesi konusunda eşit muameleye tabi tutulmaları ve savunmalarının alınması için gerekli olanakları 13. maddede tanımlandığı şekilde tanımalıdır. Bu bağlamda, kadınlar savunmalarını yukarıdaki 10. ve 11. paragraflarda belirtildiği üzere Sözleşme'nin cinsiyete özgü ayrımcılık ihlallerine, dayandırabilmelidir.

18. Taraf Devletler, 14. maddede belirtilen adalete erişim ve adil yargılanma hakkından kadınların da erkeklerle eşit oranda yararlanıp yararlanmadığıyla ilgili bilgi vermemelidir. Özellikle, Komite kadınların doğrudan ve bağımsız olarak mahkemelere başvurmalarını engelleyen hukuk kuralları olup olmadığı hakkında bilgilendirilmelidir (bkz. Başvuru No. 202/1986, *Ato del Avellanal – Peru*, 28 Ekim 1988 tarihli karar). Kadınların, erkeklerle eşit şartlarda tanık olabilmesi ve özellikle ailevi konularda kadının adli yardım olanaklarından eşit şekilde faydalanması sağlanmalıdır. Taraf Devletler, 14. maddenin 2. fıkrası çerçevesinde bazı kategorideki kadınların masumiyet karinesinden faydalanmadığı hallerde, bu duruma son verecek tedbirler konusunda da rapor vermemelidir.

19. 16. maddede belirtilen herkesin kanun önünde kişi olarak tanınma hakkına sahip olması özellikle cinsiyet ve evlilikteki statüler nedeniyle bu haktan mahrum kalabilecek kadınlar açısından büyük öneme sahiptir. Bu hak, kadının mülk edinme hakkının, sözleşme yapma sürecinde yer alabilmesinin ve diğer bütün medeni haklardan faydalanabilmesinin evlilik statüsü veya herhangi bir ayrımcı uygulama ile sınırlandırılmaması gereğini içermektedir. Hak aynı zamanda, kadınların alınıp verilecek bir mal gibi muamele görmesini, ölen eşin mallarıyla birlikte eşin ailesine verilmesi gibi muamelelerin engellenmesini de içermektedir. Devletler, kadınların tam anlamıyla tüzel kişiler olarak muamele görmesini engelleyen hukuk kuralları ve düzenlemelere, bu kural ve düzenlemelerin ortadan kaldırılmasını sağlayacak tedbirlere de değinmelidir.

20. Taraf Devletler, kadının özel hayatının gizliliği ve 17. madde ile korunan diğer haklarına erkeklerle eşitlik açısından etki eden bütün hukuk kuralları ve uygulamalardan Komite'yi haberdar etmelidir. Özel hayatın gizliliğine etki eden hallerden biri kadının sahip olacağı haklar ve koruma tedbirlerinin kapsamının saptanmasında, tecavüze karşı koruma hallerinde dahi, kadının cinsel hayatının göz önünde tutulmasıdır. Devletlerin kadının özel hayatına saygı göstermede başarı gösteremediği diğer bir alan da, kadınların doğurganlık işlevlerine ilişkindir; örneğin, kısırlaştırma hallerinde erkeğin de rızasının gerekmesi, kısırlaştırma için sahip olunan çocuk sayısı veya çocukların yaşlarının önemli olması gibi birtakım genel koşulların söz konusu olması veya Devlet'in, doktorların veya diğer sağlık personelinin istemli çocuk düşürme vakalarına ilişkin tutanak tutmalarını talep etmesi kadının özel hayatının ihlal edilmesi kapsamındadır. Bu gibi örneklerde, Sözleşme'nin 6 ve 7. maddelerindeki hakların ihlali de söz konusu olabilecektir. Kadının özel hayatı, istihdam öncesi hamilelik testi uygulayan işveren gibi, üçüncü kişilerce de ihlal edilmemelidir. Taraf Devletler, kadının 17. madde çerçevesindeki haklardan eşit ölçüde yararlanmasını engelleyecek hukuk kuralları, kamu otoritesi veya özel tüzel kişilerin eylemlerinden ve kadınları bu eylemlere karşı koruyacak tedbirlerden raporlarında bahsetmelidir.

21. Taraf Devletler, düşünce, din ve vicdan özgürlüğünün, din ve inanç değiştirme özgürlüğü de dahil olmak üzere hem erkek hem de kadınlar için eşit ölçüde, ayrımcılık gözetilmeden hukuken koruma altına alınmasını sağlamalıdır. 18. madde ile koruma altına alınan haklar, Sözleşme'de izin verilenler dışında sınırlandırmaya tabi tutulmamalı ve bu hakların kullanılması baba, eş, erkek kardeş ve diğer üçüncü kişilerin iznine tabi olmamalıdır. Kadınlara karşı ayrımcılığı meşru kılmak için 18. maddeye dayanılmamalıdır. Taraf Devletler, raporlarında düşünce, din ve vicdan özgürlüğüyle ilgili olarak kadınların bu konudaki konumlarına ilişkin bilgi vermeli, kadınların bu özgürlüklerden faydalanmada ayrımcılığa karşı korunması ve ihlallerin engellenmesi, ortadan kaldırılması için atılan adımlara değinmelidir.

22. 19. madde ile ilgili olarak; Taraf Devletler, kadınların bu hükümle koruma altına alınan haklardan erkeklerle eşit ölçüde faydalanmasını engelleyecek hukuk kuralları veya diğer etmenlerden Komite'yi haberdar etmelidir. Kadınları ve kız çocuklarını şiddet ve insanlık dışı muamele nesnesi olarak gösteren müstehcen ve pornografik materyalin basımı ve dağıtımını kadınların ve kız çocuklarının bu tarz muamelelerin mağduru olma olasılığını güçlendireceği için, Taraf Devletler bu materyalin basımını ve dağıtımını kısıtlayacak hukuki tedbirlerle ilgili bilgi vermelidir.

23. Devletler, evlilik konusunda da 19 No'lu Genel Yorum (1990) ile daha da geliştirilmiş olan 23. maddeye uygun şekilde, erkek ve kadınlara eşit davranmalıdır. Erkek ve kadınlar evlilik bağına tam ve özgür rızalarıyla kurmalıdır. Devletler bu hakkın eşit olarak kullanılmasını güvence altına almalıdır. Kadınların özgür iradeleri doğrultusunda evlenme kararı almalarını engelleyecek birçok faktör olabilir. Bu faktörlerden birisi asgari evlenme yaşıdır. Devlet asgari evlenme yaşını belirlemede erkek ve kadınlara eşit kriterler uygulamalıdır. Bu kriterler, kadının hiçbir etki altında kalmadan evlenme kararı almasını güvence altına almalıdır. Diğer bir etken ise, bazı devletlerin pozitif hukuku veya örf ve adet hukukunda yer alan, kadının kendisi yerine evliliğe onay

veren ve bu nedenle kadının özgür iradesi önünde engel teşkil eden, genellikle erkek olan vasi kavramıdır.

24. Kadınların tam ve özgür rızalarıyla evlenme özgürlükleri önündeki diğer bir engel, tecavüz mağduru kadını dışlayan toplumlarda, kadını evlenmeye rıza göstermeye zorlayan toplumsal eğilimlerin varlığıdır. Kadının tam ve özgür rızasıyla evlenme özgürlüğü, tecavüz eden kişinin mağdurla evlenmesi sonucunda ceza sorumluluğunun ortadan kalkması ya da azalmasına imkân tanınan hallerde zedelenmiş olacaktır. Taraf Devletler, mağdurla evlenmenin ceza sorumluluğunu ortadan kaldırıp kaldırmadığını veya azaltıp azaltmadığını; ve mağdurun yaşının küçük olduğu hallerde, özellikle tecavüz mağdurlarının toplumdaki dışlandığı yerlerde tecavüzün mağdurun evlenme yaşını indirip indirmediğini raporlarında belirtmelidir. Devletlerin, yeniden evlenme ile ilgili olarak erkeklerle sınırlandırma getirmeyip kadınlara sınırlandırma getirdikleri hallerde evlenme hakkının diğer bir yönü zedelenmiş olacaktır. Aynı zamanda, bir kimsenin eşini seçme hakkı, kadının farklı bir dine mensup olan veya belirli bir dine mensup olan ya da hiçbir dine mensup olmayan bir erkekle evlenmesini engelleyecek kural ve eylemlerle de sınırlandırılabilir. Devletler, kadınların tam ve özgür rızalarıyla evlenmelerini engelleyen hukuk kuralları ve uygulamalar ve bunları ortadan kaldıracak tedbirlerle ilgili bilgi vermelidir. Dikkat edilmesi gereken diğer bir konu olarak kadın ve erkeklerin evlilikte eşit haklara sahip olması çok eşliliğin de bu hakka aykırılık teşkil edeceğini göstermektedir. Çok eşlilik kadının onuruna zarar verir. Çok eşlilik kadınlara karşı gerçekleştirilen ve kabul edilemez bir ayrımcılıktır. Sonuç olarak, çok eşlilik süregeldiği her yerde ortadan kaldırılmalıdır.

25. Sözleşme'nin 23. maddesinin 4. fıkrası çerçevesindeki sorumlulukların yerine getirilmesinde Taraf Devletler evlilik birliği rejiminin, eşler açısından çocuklara bakım yükümlülüğü, çocukların dini ve ahlâki eğitimi, çocuğun anne ve baba ile aynı uyruktaki olması, mülk sahibi olabilme ve ortak mülkiyet veya sadece eşlerden birinin mülkiyet sahibi olması da dahil olmak üzere mal varlığının yönetimi yönünden eşit hak ve yükümlülükler taşımasına dikkat etmelidir. Taraf Devletler, gerekli olan hallerde evli kadınların mülk edinme ve malların idaresi konusunda erkeklerle eşit haklara sahip olmalarını sağlamak için gerekli yasama faaliyetlerini gerçekleştirmelidir. Taraf Devletler, aynı zamanda evlilik sonucunda gerçekleşen uyrukluk kazanma veya uyrukluk kayıplarında veya ikametgâh haklarıyla ilgili olarak ve ayrıca eşlerin kendi soyadlarını kullanması konularında veya aileye yeni bir soyadı seçme hususlarında cinsiyete dayalı herhangi bir ayrımcılık yapılmamasını sağlamalıdır. Evlilik süresince eşitlik demek, eşlerin eşit sorumluluk ve otoriteye sahip olması demektir.

26. Taraf Devletler, aynı zamanda, evliliğin sona ermesinde de eşitliği sağlamalıdır. Eşler, boşanma ve evliliğin iptali kararı nedenleri ve aynı zamanda evliliğin sona ermesi neticesinde malların bölüştürülmesi, nafaka ve çocukların bakımı konusunda eşit koşullara sahip olabilmelidir. Çocuk ve özellikle velayeti almayan eş arasındaki ilişki eşit şartlar çerçevesinde belirlenmelidir. Evlilik, eşlerden birinin ölümüyle son bulduğu takdirde kadın erkekle eşit miras hakkına sahip olmalıdır.

27. 23. madde kapsamında ailenin tanınmasına etki kazandırılabilmesi için, evli olmayan çiftler ve çocukları, bekâr ebeveyn ve çocukları gibi farklı aile kavramlarının

kabul edilmesi ve tüm bu farklı konumlarda, kadınlara karşı eşit muamelenin güvence altına alınması gereklidir (bkz. 19 No'lu Genel Yorum, 2. paragraf). Bekâr ebeveyn aileleri genellikle bir ya da birden fazla çocuğun bakımından sorumlu tek bir kadından oluşmaktadır. Taraf Devletler, kadının benzer şartlardaki erkeklerle eşit şekilde, ebeveyn olarak sorumluluklarını yerine getirebilmesi için ne tür destek tedbirlerinin alınacağını belirtmelidir.

28. Taraf Devletlerin çocukları koruma yükümlülüğü (24. madde) kız ve erkek çocuklar açısından eşit şekilde yerine getirilmelidir. Taraf Devletler, kız çocuklarının eğitim, beslenme, sağlık alanlarında erkek çocuklarla aynı şartlara sahip olabilmeleri için gerekli olan tedbirlere yer vermeli ve Komite'yi bu konudaki veri ve sayılarla ilgili bilgilendirmelidir. Taraf Devletler, hem yasama tedbirleri hem de diğer uygun tedbirlerle, kız çocuklarının özgürlüğünü ve yaşamını tehdit eden bütün kültürel veya dini uygulamaları ortadan kaldırmalıdır.

29. Kamu yönetimine katılma hakkı her yerde eşit şartlar çerçevesinde tanınan bir hak değildir. Taraf Devletler, 25. maddede dile getirilen hakların kadın ve erkeklere eşit şartlarda tanınmasını ve kadının kamu yönetimine katılımını ve kamusal alanda görev almasını sağlayacak etkili ve olumlu eylemler de dahil olmak üzere, tüm olumlu tedbirlerin alınmasını sağlamakta yükümlüdür. Taraf Devletlerin herkesin oy kullanma hakkının güvence altına alınması yönünde aldığı etkili tedbirler cinsiyete dayalı ayrımcılık gözetmemelidir. Komite, Taraf Devletlerden yasama organı da dahil olmak üzere seçimle kamu görevine getirilmiş kadınların, bunun yanında yüksek mevkideki kamu görevleri ve yargı organındaki kadınların yüzdesine ilişkin istatistiki bilgi verilmesini talep etmektedir.

30. Kadınlara karşı ayrımcılık, çoğunlukla ırk, renk, dil, din, siyasi ya da başka fikir, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğum ya da başka bir statü bakımından gözetilen ayrımcılıkla birbirinin içine geçmiştir. Taraf Devletler, kadınları özellikle etkileyen diğer alanlardaki ayrımcılığa da değinmeli ve ayrımcılığın etkilerini ortadan kaldıracak tedbirlere ilişkin bilgiler vermelidir.

31. 26. madde ile koruma altına alınan herkesin yasalar önünde eşitliği ilkesi ve herkesin hiçbir ayırım gözetilmeksizin yasalarca eşit derecede korunması Devletlerin bütün alanlarda gerek kamu kurumlarının gerekse özel kuruluşların gerçekleştirdiği ayrımcılığa karşı harekete geçmesini gerektirir. Kadınlara karşı gerçekleştirilen, sosyal güvenlik yasalarındaki ayrımcılık (bkz. Başvuru No. 172/84, *Broeks – Hollanda*, 9 Nisan 1987 tarihli karar; *Zwaan de Vries – Hollanda*, 9 Nisan 1987 tarihli karar;¹⁵ 218/1986, *Vos – Hollanda*, 29 Mart 1989 tarihli karar) ve vatandaşlık veya ülkedeki yabancılarla ilgili ayrımcılık (başvuru No. 035/1978, *Aumeeruddy-Cziffra ve Diğerleri – Mauritius*, 9 Nisan 1981 tarihli karar) 26. maddeyi ihlal eder. Cezalandırılmayan “namus cinayetleri” Sözleşme'nin ve özellikle 6, 14 ve 26. maddelerinin ihlalini teşkil etmektedir. Zina veya benzer hallerde kadınlara erkeklerden daha fazla ceza verilmesini öngören yasalar, yasalar önünde eşitlik ilkesini zedelemektedir. Taraf Devlet raporlarını inceleyen Komite, kadınların büyük bir yüzdesinin iş hukuku ile koruma al-

15 *Broeks-Hollanda ve Zwaan de Vries-Hollanda* kararları mevcut şekilde yer almaktadır – ed.n.

tına alınmayan alanlarda çalıştıklarını, geleneksel olarak kadınlara karşı özellikle ücretlendirme, eşdeğer işe eşit ücret verilmesi konularında ayrımcılık yapıldığını gözlemlemektedir. Taraf Devletler kadınlara karşı her alanda ayrımcılığın engellenmesi için, örneğin özel sektörde, eğitim alanında, siyasi faaliyetlerde, yerleşim yeri sağlanması, mal ve hizmet sağlanmasında, kadınlara karşı özel aktörler tarafından gerçekleştirilen ayrımcılığı engellemek için gerekli tedbirlerin alınmasında temel bir rol oynamalıdır. Taraf Devlet raporları alınan tedbirlere ve belirtilen şekilde ayrımcılık mağduru olanların sahip olduğu hak arama yollarına dair bilgi vermemelidir.

32. 27. madde çerçevesinde, azınlık mensuplarının sahip olduğu dilsel, kültürel ve dinsel haklardan, yasalar önünde eşitlik de dahil olmak üzere, kadınların da eşit şekilde yararlanması herhangi bir Devlet, grup veya birey tarafından engellenemez. Devletler raporlarında, bir azınlığın mensuplarına yönelik olan ve kadınların Sözleşme ile korunan haklarını zedeleyici sonuçlar doğurabilecek yasama faaliyetleri ve idari faaliyetler (başvuru No. 24/1977, *Lovelace – Kanada*, Temmuz 1981 tarihli karar) ve erkek ve kadınların Sözleşme'deki bütün medeni ve siyasi haklardan eşit şekilde yararlanması için alınan tedbirler veya alınması düşünülen tedbirlere ilişkin bilgi vermeli-dir. Benzer şekilde Taraf Devletler, azınlık grupları içerisinde kadın haklarını etkileyecek kültürel veya dini uygulamalar karşısında alınan tedbirleri de belirtmelidir. Taraf Devletler, raporlarında kadınların mensubu oldukları toplumların kültürel hayatına katkılarından da bahsetmelidir.

EKONOMİK, SOSYAL VE KÜLTÜREL HAKLARA İLİŞKİN ULUSLARARASI SÖZLEŞME¹⁶

Madde 2

(...)

2. Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, bu Sözleşme'de belirtilen hakların ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da başka fikir, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğum ya da başka bir statü bakımından herhangi bir ayırım gözetilmeksizin uygulanmasını taahhüt ederler.

(...)

Madde 3

Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, bu Sözleşme'de belirtilen bütün ekonomik, sosyal ve kültürel hakları kullanmada kadınlarla erkeklere eşit hak sağlamakla yükümlüdürler.

Madde 4

Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, bu Sözleşme'ye uygun olarak Devletin sağladığı haklardan yararlanılmasında, Devletin, bu hakları ancak yasanın belirlediği ölçüde sınırlayabileceğini ve bu sınırlamayı da ancak bu hakların niteliği ile bağdaştığı ölçüde ve yalnızca demokratik bir toplumda genel refahın arttırılması amacı ile yapabileceğini kabul ederler.

Madde 5

1. Bu Sözleşme'deki hiçbir hüküm, herhangi bir Devlete, gruba ya da kişiye, Sözleşme'de tanınmış hakların ya da özgürlüklerin herhangi birinin ortadan kaldırılmasına ya da bu Sözleşme'de öngörülmüş olandan daha geniş ölçüde sınırlandırılmasına yönelik herhangi bir eyleme girişme ya da bir davranışta bulunma hakkını sağlar biçimde yorumlanamaz.

2. Bir ülkede kanun, sözleşmeler, yönetmelik ya da teamül ile tanınmış ya da var olan temel insan haklarından hiçbiri, bu Sözleşme'nin bu gibi hakları tanımadığı ya da daha az ölçüde tanıdığı gerekçesiyle sınırlandırılmaz veya kaldırılmaz.

16 Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (*International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights: ICESCR*) 11 Ağustos 2003 tarihli ve 25196 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanmıştır. Türkiye'nin Sözleşme'ye ilişkin çekincesi ve beyanları bulunmaktadır.

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER EKONOMİK, SOSYAL VE KÜLTÜREL HAKLAR KOMİTESİ'NİN 16 NO'LU GENEL YORUMU: EKONOMİK, SOSYAL VE KÜLTÜREL HAKLARI KULLANMADA ERKEK VE KADINLARA EŞİT HAK SAĞLANMASI^{17,18}

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakları Kullanmada
Erkek ve Kadınlara Eşit Hak Sağlanması (Madde 3)

Otuz Dördüncü Oturum, 2005

Giriş

1. Tüm insan haklarından yararlanmada erkeklere ve kadınlara eşit hak sağlanması uluslararası hukukta tanınan ve temel insan hakları belgelerinde yer alan ana ilkelere biridir. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme insan onuru için temel öneme sahip hakları korumaktadır. Özellikle, Sözleşme'nin 3. maddesi, Sözleşme'de yer alan haklardan yararlanmada erkeklerle kadınlara eşit hak sağlanması ile ilgilidir. Söz konusu madde, Birleşmiş Milletler Şartı'nın 1. maddesinin 3. fıkrası ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 2. maddesine dayanmaktadır. Madde, Sözleşme'ye yapılan referans dışında Sözleşme ile aynı tarihte kaleme alınan Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 3. maddesi ile aynıdır.

2. Hazırlık çalışmaları, ayrımcılık yasağından daha da ileri bir şekilde, "erkeklerle ve kadınlara açıkça aynı hakların tanınması ve kadınların bu haklardan faydalanmasının güvence altına alınmasını sağlayacak uygun tedbirlerin alınması gerektiğini [...] belirtmektedir. Ayrıca, 3. madde, 2. maddenin 2. fıkrası ile örtüşse de, erkeklerin ve kadınların eşit haklara sahip olduğunu tekrar teyit etmek gerekli görülmüştür. Birleşmiş Milletler Şartı'nda yer alan bu temel prensip üzerinde, özellikle tam anlamıyla hayata geçirilmesini engelleyen birçok önyargı bulunması sebebiyle, sürekli olarak durulmalıdır."¹⁹ Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 26. maddesinin aksine, Sözleşme'nin 3. maddesi ve 2. maddesinin 2. fıkrası sadece tek başına anlam ifade eden hükümler değildir. Bu hükümler, Sözleşme'nin III. Bölümü'nde güvence altına alınan her bir hak ile birlikte okunmalıdır.

¹⁷ Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin 16 No'lu Genel Yorumu: Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakları Kullanmada Erkek ve Kadınlara Eşit Hak Sağlanması (*United Nations Committee on Economic, Social and Cultural Rights, General Comment No. 16: The Equal Right of Men and Women to the Enjoyment of All Economic, Social and Cultural Rights*) metninin orijinali için bkz. <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cescr/docs/CESCR-GC16-2005.pdf> (erişim: 28 Eylül 2009).

¹⁸ Bu belgenin İngilizceden Türkçeye çevirisi Lema Uyar tarafından yapılmıştır.

¹⁹ *Draft International Covenants on Human Rights Report of the Third Committee, A/53/65* (17 Aralık 1962), 85. paragraf.

3. Sözleşme'nin 2. maddesinin 2. fıkrası, diğer statülerin yanı sıra cinsiyete dayalı ayrımcılık yasağını da güvence altına almaktadır. Bu hüküm ve erkeklerin ve kadınların haklardan eşit olarak faydalanmasını güvence altına alan 3. madde birbirleriyle ilintili ve birbirlerini destekleyici niteliktedir. Ek olarak, ayrımcılığın ortadan kaldırılması ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan eşit şekilde faydalanabilmenin temel koşullarından biridir.

4. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, ekonomik, sosyal ve kültürel hakları kullanmada erkeklere ve kadınlara eşit hak sağlanmasını olumsuz yönde etkileyen faktörleri, yaşamaya elverişli konut hakkı,²⁰ yeterli beslenme hakkı,²¹ eğitim hakkı,²² ulaşılabilecek en yüksek sağlık standardına sahip olma hakkı²³ ve su hakkı²⁴ gibi birçok genel yorumunda dikkate almıştır. Komite, aynı zamanda, Taraf Devlet raporları ile ilgili konu listelerinde ve Taraf Devletlerle görüşmelerinde düzenli olarak, Sözleşme'de güvence altına alınan haklardan erkeklerin ve kadınların eşit şekilde faydalanmasına dair bilgi talep etmektedir.

5. Özellikle kadınlar, örf ve adetin kadınlar için öngördüğü daha düşük statü ve ya açık ve zımnî ayrımcılık sonucunda, sıklıkla haklardan eşit şekilde faydalanamamaktadır. Birçok kadın cinsiyetin, ırk, renk, dil, din, siyasi ya da başka fikir, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğum ya da dezavantajlı konumu pekiştirme sonucunu doğuracak şekilde yaş, etnik köken, engellilik, medeni hal, mülteci ve göçmen statüsü gibi statülerle kesişmesi sonucunda farklı ayrımcılık türlerine maruz kalmaktadır.²⁵

I. Kavramsal Çerçeve

A. Eşitlik

6. Sözleşme'nin 3. maddesinin özü olan Sözleşme'de yer alan hakların erkekler ve kadınlar tarafından eşitlik temelinde kullanılması esasa ilişkin anlam taşıyan bir kavramdır. Anayasa hükümlerinde, mevzuatta ve hükümet politikalarında şekli eşitliği dile getiren hükümlere rastlansa da, 3. madde Sözleşme'deki haklardan uygulamada da erkek ve kadınların eşit şekilde faydalanmasını öngörmektedir.

7. İnsan haklarından erkek ve kadınların eşitlik temelinde faydalanması kapsamlı olarak anlaşılmalıdır. Uluslararası insan hakları sözleşmelerindeki ayrımcılık yasağına

²⁰ Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, 14 No'lu Genel Yorum (1991): Yaşamaya elverişli konut hakkı (11. maddenin 1. fıkrası), para. 6; 7 No'lu Genel Yorum (1997): Yaşamaya elverişli konut hakkı (11. maddenin 1. fıkrası): Zorla tahliyeler, para.10.

²¹ 12 No'lu Genel Yorum (1999): Yeterli beslenme hakkı (Sözleşme'nin 11. maddesi), para. 26.

²² 11 No'lu Genel Yorum (1999): İlköğretime yönelik eylem planları (Sözleşme'nin 14. maddesi), para. 3; 13 No'lu Genel Yorum (1999): Eğitim hakkı (Sözleşme'nin 13. maddesi), para. 6 (b), 31 ve 32.

²³ 14 No'lu Genel Yorum (2000): Ulaşılabilecek en yüksek sağlık standardına sahip olma hakkı (12. madde), para.18-22.

²⁴ 15 No'lu Genel Yorum (2000): Su hakkı (Sözleşme'nin 11. ve 12. maddeleri), para. 13 ve 14.

²⁵ Örnek için bkz. Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi, 25 No'lu Genel Yorum (2000): Irk ayrımcılığının toplumsal cinsiyetle ilgili unsurları.

dair güvenceler hem fiili (*de facto*) hem de hukuki (*de jure*) eşitliği içermektedir. Hukuki (veya şekli) eşitlik ve fiili (veya maddi) eşitlik farklı fakat birbirlerine bağlı kavramlardır. Şekli eşitlik, hukuk veya politikanın erkek ve kadına karşı tarafsız olması anlamına gelmektedir. Maddi eşitlik ise, hukukun, politikanın ve uygulamaların belirli grupların sahip olduğu süregelen dezavantajlı konumu devam ettirmemesi ve bu konunun etkilerinin azaltılması için güvencelerin alınması ile ilgilidir.

8. Erkek ve kadınlar için maddi eşitlik sadece görünüşte cinsiyet bakımından tarafsız kanunların veya politikaların kabulü ile sağlanamaz. Taraf Devletler 3. maddeyi uygularken, özellikle kadınların maruz kaldığı ekonomik, sosyal ve kültürel eşitsizlikleri dikkate almayarak erkekler ve kadınlar arasındaki eşitsizliği görmezden gelen veya devam ettiren kanunları, politikaları ve uygulamaları göz önünde bulundurmalıdır.

9. 3. maddeye göre, Taraf Devletler hukukta ve hukuk önünde eşitlik prensibine saygı göstermelidir. Eşitlik ilkesine, yasalar kabul edilirken de saygı gösterilmelidir. Yasalar, erkekler ve kadınların ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan eşit şekilde faydalanmaları ileri düzeyde güvence altına alınarak kabul edilmelidir. Hukuk önünde eşitlik ilkesine idari organlar, mahkemeler ve hakem heyetleri de saygı göstermelidir. Söz konusu otoriteler hukuku erkek ve kadınlar için eşit şekilde uygulamalıdır.

B. Ayrımcılık Yasağı

10. Ayrımcılık yasağı, eşitlik ilkesinin doğal sonucudur. 15. paragrafta, geçici özel tedbirlerle ilgili olarak söylenenlere uygun şekilde, ayrımcılık yasağı bireylerin veya grupların ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya siyasal ya da başka fikir, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğum ya da dezavantajlı konumu pekiştirme sonucunu doğuracak şekilde yaş, etnik köken, engellilik, medeni hal, mülteci ve göçmen statüleri veya özel durumları nedeniyle farklı bir muameleye tabi tutulmalarını yasaklamaktadır.

11. Kadınlara karşı ayrımcılık, “medeni durumlarına bakılmaksızın ve kadın ile erkek eşitliğine dayalı olarak politik, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni veya diğer sahalardaki insan hakları ve temel özgürlüklerinin tanınmasını, kullanılmasını ve bunlardan yararlanılmasını engelleyen veya ortadan kaldıran veya bunu amaçlayan ve cinsiyete bağlı olarak yapılan herhangi bir ayırım, mahrumiyet veya kısıtlama”²⁶ anlamına gelmektedir. Cinsiyete dayalı ayrımcılık, kadınların biyolojik özellikleri nedeniyle, örneğin hamilelik ihtimali nedeniyle, kadınları işe almama; kadınların işe erkekler kadar zaman ayırmak istemeyecekleri önyargısı nedeniyle düşük seviyedeki işlerde çalıştırılmaları gibi tipik önyargılar sonucunda farklı bir muameleye tabi tutulmaları şeklinde olabilir.

12. Doğrudan ayrımcılık, muameledeki farklılığın doğrudan ve açıkça sadece cinsiyete ve erkek veya kadınların özelliklerine dayalı ve objektif nedenlere dayanmayan, temelden yoksun bulunduğu hallerde meydana gelir.

²⁶ Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin 1. maddesinde tanımlandığı şekliyle.

13. Dolaylı ayrımcılık bir kanun, politika veya programın görünürde ayrımcı olmamasına karşın uygulandığında ayrımcı etki yarattığı hallerde meydana gelir. Bu durum, örneğin, önceden var olan eşitsizlikler nedeniyle belirli bir imkân ya da menfaatten faydalanmada kadının erkeğe göre daha dezavantajlı konumda olması ile meydana gelebilir. Toplumsal cinsiyet ayrımını gözetmeyen kanunlar uygulamak, eşitsizliği ortadan kaldırmayabilir, hatta eşitsizliğin etkisini artırabilir.

14. Toplumsal cinsiyet, erkeklerin ve kadınların haklardan eşit şekilde faydalanmalarını etkilemektedir. Toplumsal cinsiyet, sadece erkek veya kadın kimliğine dayalı olarak belirlenen davranış, tavır, kişisel özellikler, erkek ve kadınların fiziksel ve zihinsel kapasiteleri ile ilgili kültürel beklentiler ve varsayımlara dayanmaktadır. Toplumsal cinsiyete dayalı varsayımlar ve beklentiler, bağımsız ve yetişkin bir birey olarak ekonomik, sosyal ve siyasi gelişime katılma ve kendi hal ve şartları ile ilgili kararlar alabilme gibi haklardan yararlanmada genellikle kadınları daha dezavantajlı bir konumda tutmaktadır. Ekonomik, sosyal ve kültürel rollerle ilgili cinsiyete dayalı varsayımlar, eşitliğin bir gereği olarak erkek ve kadınlar arasında sorumlulukların paylaşılmasını engellemektedir.

C. Geçici Özel Tedbirler

15. Eşitlik ve ayrımcılık yasağı gibi ilkeler, tek başlarına gerçek eşitliği sağlamak için her zaman yeterli değildir. Toplumda dezavantajlı konumda olan veya toplum dışına itilmiş olan bireyleri veya grupları diğerleri ile aynı seviyeye getirebilmek için bazen geçici özel tedbirlere ihtiyaç duyulabilir. Geçici özel tedbirler, erkek ve kadınlar arasında sadece hukuki veya şekli eşitliği değil, aynı zamanda fiili veya maddi eşitliği sağlamayı hedeflemektedir. Ancak, eşitlik ilkesinin uygulanması bazen Taraf Devletlerin, ayrımcılığa neden olan şartların etkisini azaltmak ve bu şartları ortadan kaldırmak amacıyla kadınlar lehine tedbirler almalarını gerektirecektir. Bu tedbirler, fiili ayrımcılığı ortadan kaldırmak için gerekli olduğu ölçüde ve fiili eşitlik sağlandığında kaldırılmaları şartıyla, hukuka uygundur.²⁷

II. Taraf Devletlerin Yükümlülükleri

A. Genel Hukuki Yükümlülükler

16. Ekonomik, sosyal ve kültürel hakları kullanmada erkek ve kadınlara eşit hak sağlanması zorunludur ve Taraf Devletlerin derhal yerine getirmesi gereken bir yükümlülüktür.²⁸

17. Erkek ve kadınların ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan yararlanmada eşit hakka sahip olması, diğer tüm insan hakları gibi, Taraf Devletlere üç seviyede yükümlülük vermektedir: Saygı duyma, koruma ve yerine getirme yükümlülüğü. Yerine ge-

²⁷ Ancak bu genel prensibin tek bir istisnası mevcuttur: erkek adaya özgü bazı nedenler dengenin erkek aday lehine olarak bozulmasına neden olabilir. Söz konusu nedenler her bir aday ile ilgili tüm kriterler göz önünde bulundurularak nesnel olarak belirlenmelidir. Bu durum orantılılık prensibinin bir gereğidir.

²⁸ 3 No'lu Genel Yorum (1990): Taraf Devletlerin yükümlülüklerinin içeriği (2. maddenin 2. fıkrası).

tirme yükümlülüğü aynı zamanda sağlama, geliştirme ve kolaylaştırma yükümlülüğünü de içermektedir.²⁹ 3. madde, Sözleşme'nin 6. ve 15. maddeleri arasındaki maddelerde de belirtildiği üzere, yükümlülükler için Taraf Devletlerin askıya alamayacağı veya aksine bir düzenleme getiremeyeceği bir standart oluşturmaktadır.

B. Belirli Hukuki Yükümlülükler

1. Saygı Duyma Yükümlülüğü

18. Saygı duyma yükümlülüğü Taraf Devletlerin, erkek ve kadınlara ekonomik, sosyal ve kültürel hakların eşit şekilde tanınmaması sonucunu doğuracak doğrudan veya dolaylı ayrımcılık içeren eylemlerden kaçınmalarını gerektirmektedir. Saygı duyma yükümlülüğü, Taraf Devletlerin 3. maddede koruma altına alınan hakka aykırılık teşkil eden yasaları kabul etmemelerini veya kaldırmalarını ve aykırılık teşkil eden politikaları, idari tedbirleri ve programları uygulamamalarını gerektirmektedir. Açıkça cinsiyet farklılığı gözetmeyen yasaların, politikaların etkilerini ve erkek ve kadınların eşitlik temelinde haklarından faydalanmaları üzerinde olumsuz bir etki doğurabileceklerini dikkate almak, Taraf Devletlerin görevidir.

2. Koruma Yükümlülüğü

19. Koruma yükümlülüğü Taraf Devletlerin, cinsiyetlerden birine üstünlük tanınması veya diğerinin aşağılanması sonucunu doğuracak her türlü önyargının, geleneksel uygulamaların, erkek ve kadınlar için uygun görülen kalıplaşmış rollerin doğrudan ortadan kaldırılmasına yönelik adımlar atmalarını gerektirmektedir. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 3. maddesi, erkek ve kadınların insan haklarından faydalanmada eşit haklara sahip olmasını sağlayacak anayasal ve yasal hükümlerin kabul edilmesini, bu hükümlere uyulmasını ve her türlü ayrımcılığın yasaklanmasını; ayrımcılığı ortadan kaldıracak yasaların kabul edilmesini ve üçüncü kişilerin hakka doğrudan veya dolaylı müdahalesinin engellenmesini ve aynı zamanda kadınları ayrımcılığa karşı koruyacak kamu kurum ve kuruluşlarının ve programların oluşturulmasını içermektedir.

20. Taraf Devletler, devlet dışı aktörlerin fiillerini denetleyerek ve düzenleyerek; erkek ve kadınların ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan eşit şekilde faydalanma haklarının ihlal edilmemesini güvence altına almalıdır. Bu yükümlülük, örneğin, kamu hizmetlerinin kısmen veya tamamen özelleştirildiği hallerde söz konusudur.

3. Yerine Getirme Yükümlülüğü

21. Yerine getirme yükümlülüğü, Taraf Devletlerin uygulamada erkek ve kadınların ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan eşitlik temelinde faydalanmalarını güvence altına almak için gereken adımları atmalarını gerektirmektedir. Bu adımlar:

– Tazminat, onarma, eski haline getirme, rehabilitasyon, ihlalin tekrarlanmaması

²⁹ 12 ve 13 No'lu Genel Yorumlara göre yerine getirme yükümlülüğü kolaylaştırma ve sağlama yükümlülüğünü de içermektedir. Mevcut genel yorumda, yerine getirme yükümlülüğü aynı zamanda kadınlara karşı her türlü ayrımcılığın ortadan kaldırılmasının geliştirilmesini de içermektedir.

nın güvence altına alınması, beyanlar, açıkça özür dileme, eğitim ve önleme programları gibi uygun telafi imkânlarının olması ve bu imkânlarla erişimin sağlanması;

– Toplumdaki en yoksul ve en fazla toplum dışına itilmiş erkek ve kadınlar da dahil olmak üzere herkesin eşit şekilde erişebileceği mahkemeler, heyetler veya idari organlar gibi hak arama yerlerinin Taraf Devletlerce kurulması;

– Erkek ve kadınların ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan eşit şekilde faydalanmasını hedefleyen hukuk ve politikaların uygulanmasının, özellikle kadın ve kız çocukları gibi dezavantajlı konumda olabilecek veya toplum dışına itilebilecek birey ve gruplar üzerinde hedeflenmemiş olumsuz etkiler doğurmamalarını güvence altına alacak denetim mekanizmalarının geliştirilmesi;

– Erkek ve kadınların ekonomik, sosyal ve kültürel haklarının uzun vadede ve eşitlik temelinde etkililiğini sağlayacak plan ve politikaların hazırlanması ve uygulanması. Bunlar, kadınların haklardan eşit olarak faydalanmasını hızlandıran geçici özel tedbirlerin alınmasını, cinsiyetin göz önünde bulundurulmasını ve belirli kaynakların cinsiyete göre dağıtılmasını içermektedir;

– Hakimlere ve kamu personeline yönelik insan hakları eğitimi programlarının yürütülmesi;

– Taban hareketi düzeyinde ekonomik, sosyal ve kültürel hakların gerçekleşmesi alanında çalışanlara eşitlik konusunda farkındalığı artırıcı programların ve eğitim programlarının verilmesi;

– Ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan faydalanmada erkek ve kadınlara eşit hak sağlanması ve erkek ve kadın, erkek ve kız çocuklarının eşit katılımının sağlanmasına okullarda ve diğer resmi ve gayri resmi eğitim programları müfredatında yer verilmesi;

– Kamu kurumlarında ve karar alma mekanizmalarında erkek ve kadınların eşit şekilde temsilinin sağlanması;

– Erkek ve kadınların, gelişim planlaması, karar alma ve gelişime katkı ve ekonomik, sosyal ve kültürel hakların gerçekleşmesi ile ilgili tüm programlara eşit şekilde katılımının sağlanması.

C. Taraf Devlet Yükümlülüklerinden Bazı Örnekler

22. 3. madde, Sözleşme'nin 6 ila 15. maddeleri arasındaki tüm haklarla örtüşen bir yükümlülüktür. Madde, toplumsal cinsiyete dayalı toplumsal ve kültürel önyargıların göz önüne alınmasını, kaynakların dağılımında eşitliğin sağlanmasını ve ailede, toplumda ve kamusal alanda sorumlulukların paylaşılmasını gerektirmektedir. Aşağıdaki örnekler, bu örneklerle sınırlı kalmamak kaydıyla, 3. maddenin Sözleşme'deki diğer haklarla olan ilişkisine ışık tutmaktadır.

23. Sözleşme'nin 6. maddesinin 1. fıkrası Taraf Devletlerin herkese serbestçe seçtiği ya da kabul ettiği bir işte çalışarak hayatını kazanma fırsatını veren çalışma hakkını güvence altına almalarını ve bu hakkın tam anlamıyla hayata geçirilmesi için gerekli tedbirleri almalarını gerektirmektedir. 3. madde, 6. madde ile beraber değerlendirildiğinde, diğerlerinin yanı sıra, gerek yasalarda gerekse uygulamada erkek ve kadınların her seviye ve türdeki iş alanına ve mesleğe ve gerek kamu sektörü gerekse özel

sektörde erkek ve kadınların çalışma hakkından eşit olarak faydalanmalarını sağlayacak mesleki eğitim, destek programları, bilgi ve becerilere eşit şekilde erişimlerinin sağlanmasını gerektirmektedir.

24. Sözleşme'nin 7. maddesinin (a) fıkrası, Taraf Devletlerin herkesin adil ve elverişli çalışma koşullarından yararlanma hakkını tanımalarını ve aynı zamanda adil ücret ve eşdeğer işe eşit ücretin güvence altına alınmasını gerektirmektedir. 3. madde, 7. madde ile beraber uygulandığında, diğerlerinin yanı sıra, Taraf Devlet, ücretlerdeki farklılığın toplumsal cinsiyete dayalı değerlendirmeler, erkek ve kadınlar arasında üretim farklılığı gibi nedenlerini belirlemeli ve ortadan kaldırmalıdır. Aynı zamanda Taraf Devlet, özel sektörün çalışma koşulları ile ilgili yasalara ne ölçüde uyduğunu etkili bir şekilde denetlemelidir. Taraf Devlet, terfi, ücret dışı telafi konularında eşitlik gözetken kanunlar kabul etmeli ve işyerinde mesleki gelişim konusunda eşit imkân ve destek sağlamalıdır. Son olarak, Taraf Devlet çocuk bakımı ve bakıma muhtaç aile üyelerine destek konusunda uygun politikalar geliştirerek erkek ve kadınların mesleki sorumluluklarla aile sorumluluklarını bir arada yerine getirme konusunda karşılaştıkları zorlukları azaltmalıdır.

25. Sözleşme'nin 8. maddesinin 1. fıkrasının (a) bendi Taraf Devletlerin, herkesin sendika kurma ve dilediği sendikaya girme hakkını güvence altına almalarını gerektirmektedir. 3. madde, 8. madde ile beraber uygulandığında, diğerlerinin yanı sıra, erkek ve kadınların ihtiyaçlarına uygun olarak işçi sendikalarını örgütleme ve sendikalara üye olmalarına olanak tanımaktadır. Bu bağlamda, genellikle bu haktan mahrum kalan ev içi işlerde çalışan kadınlar, köylü kadınlar, daha çok kadınların çalıştığı endüstrilerde çalışan kadınlar ve evde çalışan kadınlara özel önem verilmelidir.

26. Sözleşme'nin 9. maddesi, Taraf Devletlerin herkesin sosyal sigorta da dahil olmak üzere sosyal güvenlik hakkını tanımalarını ve sosyal hizmetlere eşit erişimi sağlamalarını gerektirmektedir. 3. madde, 9. madde ile beraber uygulandığında, diğerlerinin yanı sıra, erkek ve kadınların aynı yaşta emekli olmalarına; kadınların özel ve kamuda emeklilik koşullarından eşit şekilde faydalanmalarına; kadın için doğum izninin, erkek için babalık izninin ve hem kadın hem de erkek için ebeveynlik izninin güvence altına alınmasına olanak tanımaktadır.

27. Sözleşme'nin 10. maddesinin 1. fıkrası, Taraf Devletlerin aileye en geniş koruma ve yardımı yapmalarını ve evlenmenin buna istekli olan eşlerin hür rızası ile gerçekleşmesini gerektirmektedir. 3. madde, 10. madde ile beraber uygulandığında, diğerlerinin yanı sıra, çoğunlukla kadın olan aile içi şiddet mağdurlarının güvenli konuta; bedensel, ruhsal ve duygusal hasarları telafi yollarına erişimlerinin; erkek ve kadınların evlenecekleri kişiyi ve evlenecekleri zamanı seçebilme haklarının sağlanmasını gerektirmektedir. Özellikle, erkek ve kadınların hukuki evlenme yaşları aynı olmalıdır, erkek çocuk ve kız çocuklara çocuk yaşta evlendirmelere, vekil aracılığıyla evlendirmelere ve zorla evlendirmelere karşı eşit ölçüde koruma sağlanmalıdır. Kadınlar, evlilikte edinilen mallar ve eşlerinin ölümünden sonra miras konusunda erkeklerle aynı haklara sahip olmalıdır. Toplumsal cinsiyet temelli şiddet, ekonomik, sosyal ve kültürel haklar da dahil olmak üzere tüm haklardan eşitlik temelinde faydalanılmasına engel olan bir ayrımcılık türüdür. Taraf Devletler, erkek ve kadına karşı şiddeti ortadan kaldırmak için

gereken tedbirleri almalı ve özel şahısların gerçekleştirdiği kadına karşı şiddet eylemlerini önlemek, araştırmak, bu tür eylemlerde arabuluculuk etmek, bu tür eylemleri cezalandırmak ve ortadan kaldırmak için gereken özeni göstermelidir.

28. Sözleşme'nin 11. maddesi, Taraf Devletlerin herkese, yaşamaya elverişli konut hakkı (1. fıkra) ve yeterli beslenme hakkı (2. fıkra) da dahil olmak üzere, yeterli yaşam düzeyine sahip olma hakkını tanımlarını gerektirmektedir. 3. madde, 11. maddenin 1. fıkrası ile beraber uygulandığında, diğerlerinin yanı sıra, kadınların konut, toprak ve mülk sahibi olma ve bunları kullanma veya idare etme haklarına ve bu hakları hayata geçirebilmek için gerekli kaynaklara erişimlerinin mümkün olmasını gerektirmektedir. Taraf Devletler, diğerlerinin yanı sıra, kadınların gıda üretim imkânlarına erişimlerini ve sahip olmalarını güvence altına almalı ve kadının erkek doymadan yemek yemesine izine verilmemesi veya kadının besin değeri daha az besin değeri olan gıdalarla beslenmesi gibi geleneksel uygulamalara karşı gereken önlemleri almalıdır.³⁰

29. Sözleşme'nin 12. maddesi, Taraf Devletlerin herkesin ulaşabileceği en yüksek fiziksel ve zihinsel sağlık standardına sahip olma hakkının tam anlamıyla hayata geçirilebilmesi için gereken adımları atmalarını öngörmektedir. 3. madde, 12. madde ile beraber uygulandığında, en azından, erkekler ve kadınların sağlık hizmetlerine erişim ve hizmetlerden faydalanmalarının eşitlik temelinde olmasını hukuki ve diğer engellerin kaldırılmasını öngörmektedir. Bu aynı zamanda su ve gıda gibi sağlık göstergelerine erişimde cinsiyet rollerinin etkisini göz önünde bulundurmayı; üreme sağlığı ile ilgili hukuki kısıtlamaların kaldırılmasını; kadınların cinsel sakatlanmasının önlenmesini; sağlık alanında çalışanlara kadın sağlığı ile ilgili konularda yeterli eğitim verilmesini içermektedir.³¹

30. Sözleşme'nin 13. maddesinin 1. fıkrası, Taraf Devletlerin herkesin eğitim görme hakkını tanımlarını gerektirmektedir ve 13. maddenin 2. fıkrasının (a) bendine göre, ilköğretim herkes için zorunlu ve ücretsiz olmalıdır. 3. madde, 13. madde ile beraber uygulandığında, diğerlerinin yanı sıra, eğitimin her seviyesinde erkek ve kız çocukların okula kabulünde aynı kriterlerin uygulanmasını sağlayacak kanunların ve politikaların kabulünü gerektirmektedir. Taraf Devletler, özellikle bilgi ve farkındalığı artırıcı kampanyalar yoluyla, ailelerin okula göndermede erkek çocuklara öncelik tanımlarının önüne geçmeli ve eşitlik ve ayrımcılık yasağını içeren bir müfredat uygulanmasını güvence altına almalıdır.

31. Sözleşme'nin 15. maddesinin 1. fıkrasının (a) ve (b) bentleri Taraf Devletlerin herkesin kültürel yaşama katılma ve bilimsel ilerleme ve uygulamalardan yararlanma hakkını tanımlarını gerektirmektedir. 3. madde, 15. maddenin 1 fıkrasının (a) ve (b) bentleri ile beraber uygulandığında, diğerlerinin yanı sıra, kadınların kültürel hayata, bilimsel eğitim ve araştırmalara tam anlamıyla katılımını ve kaynakların kadın sağlığı ve kadınların ekonomik ihtiyaçları ile ilgili alanlara erkeklerle eşit düzeyde aktarılmasını gerektirmektedir.

³⁰ 3. maddenin, 11. maddenin 1. ve 2. fıkraları ile ilgili yükümlülüklerinin ve mümkün olabilecek ihlallerin örnekleri 12 No'lu Genel Yorum para. 26'da ele alınmıştır.

³¹ 14 No'lu Genel Yorum, para. 18-21.

III. Ulusal Düzeyde Uygulama

A. Politikalar ve Stratejiler

32. 3. maddede yer alan hakkın sağlanmasının yolları ve araçları her bir Taraf Devlet için farklı olacaktır. Taraf Devletler, erkek ve kadınların ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan faydalanmada eşit hakka sahip olmalarının güvence altına alınması şeklindeki başta gelen ve derhal yerine getirilmesi gereken yükümlülüğe uymak için uygun tedbirler alırken takdir payına sahiptirler. Ayrıca Taraf Devletler, diğerlerinin yanı sıra, ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan faydalanmada erkek ve kadınların eşit hakka sahip olmalarını güvence altına alacak uygun stratejileri, insan hakları ulusal eylem planları ile bütünleştirmelidir.

33. Sözleşme'nin 3. maddesinin normatif içeriğinden ve mevcut Genel Yorumun 16 ile 21. paragrafları arasında belirtilen Taraf Devlet sorumluluklarının düzeyi ve niteliğinden de anlaşılacağı üzere stratejiler; politika, program ve aktivitelerin bir Devletteki durum ve şartlara göre, sistematik bir şekilde belirlenmesine dayanmalıdır. Stratejiler, ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan faydalanmada ayrımcılığın ortadan kaldırılmasına özel önem vermelidir.

34. Taraf Devletler, ekonomik, sosyal ve kültürel haklarla ilgili mevcut kanunları, politikaları, stratejileri ve programları düzenli olarak gözden geçirmeli ve Sözleşme'nin 3. maddesi çerçevesindeki yükümlülüklerle uygun olmaları için gerekli değişiklikleri gerçekleştirmelidir.

35. Kadınların, ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan eşit ölçüde faydalanmasını hızlandıracak ve kadınların fiili konumunu geliştirecek geçici özel tedbirlerin kabul edilmesi gerekebilir.³² Geçici özel tedbirler, erkek ve kadınların eşitliğini sağlamak için benimsenen kalıcı politika ve stratejilerden ayrı tutulmalıdır.

36. Taraf Devletler, Sözleşme'deki haklardan faydalanmada erkek ve kadınlar arasındaki eşitliğin sağlanmasını hızlandırmak için geçici özel tedbirler almalıdır. Bu tedbirler, Taraf Devletlerin geçmişten gelen ve mevcut ayrımcılık yaratan yasalar, gelenekler ve uygulamaların yarattığı dezavantajları ortadan kaldırma yükümlülüğüne dayandığı için ayrımcılık yaratan stratejiler olarak değerlendirilmemelidir. Bu tedbirlerin içeriği, süresi ve uygulanması belirli mesele ve bağlama göre oluşturulmalı ve değişen koşullara göre uyarlanmalıdır. Bu tedbirlerin sonuçları, hedeflenen amaçlar gerçekleştiğinde tedbirlerin kaldırılması amacıyla denetlenmelidir.

37. Bireylerin ve grupların kendi gelişimlerini etkileyecek karar alma süreçlerine katılma hakları, Taraf Devletlerin Sözleşme'nin 3. maddesi çerçevesindeki yükümlülüklerini yerine getirmeleri için geliştirilen politika, program veya faaliyetin ayrılmaz bir parçasını oluşturmalıdır.

³² Bu bağlamda atıf, Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi'nin, Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin 4. maddesinin 1. fıkrasına ilişkin 25 No'lu Genel Tavsiyesine, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin 13 No'lu Genel Yorumuna ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin Uygulanmasına İlişkin Limburg İlkelerine yapılmıştır.

B. Hak Arama Yolları ve Hesap Verebilirlik

38. Ulusal politikalar ve stratejiler, etkili mekanizmalar ve kurumların mevcut olmadığı yerlerde, idari otoriteler, ombudsmanlar ve diğer insan hakları kuruluşları, mahkemeler ve hakem heyetleri dahil olmak üzere etkili mekanizmaların kurulmasını sağlamalıdır. Bu kuruluşlar, 3. madde ile ilgili ihlal iddialarını araştırmalı ve ihlallere karşı telafi imkânları sağlamalıdır. Taraf Devletler bu gibi telafi imkânlarının etkili bir biçimde uygulandığını güvence altına almalıdır.

C. Göstergeler ve Hedefler

39. Ulusal politika ve stratejiler, Taraf Devletlerin Sözleşme'den doğan yükümlülüklerini etkili bir şekilde yerine getirip getirmediğini denetlemek için erkek ve kadınların ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan eşit olarak faydalanmasına dair uygun göstergeler ve hedefler belirlemelidir. Erkek ve kadınların aşamalı olarak ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan faydalanmalarının ne ölçüde gerçekleştiğini, uygun olan hallerde ölçmek için belirli süre limitlerini de içeren istatistiki bilgiler gereklidir.

IV. İhlaller

40. Taraf Devletler ekonomik, sosyal ve kültürel hakları kullanmada erkek ve kadınlara eşit hak sağlanmasını öncelikle ve derhal güvence altına almak şeklindeki yükümlülüklerini yerine getirmelidir.

41. Erkek ve kadınlar arasındaki eşitlik ilkesi, Sözleşme'de yer alan her bir hakkın kullanılabilmesi için temel öneme sahiptir. Bu hakların kullanılmasında şekli ve maddi eşitliği sağlayamamak hakkın ihlal edilmesi sonucunu doğuracaktır. Ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan eşit ölçüde faydalanmanın sağlanması için hukuki ve fiili ayrımcılığın ortadan kaldırılması gereklidir. Sözleşme'nin 6. ile 15. maddeleri arasında yer alan haklarla ilgili olarak hukuki ve fiili ayrımcılığı ortadan kaldıracak kanunlar, politikalar ve programları kabul etme, uygulama ve bunların etkisini izlemede gösterilen başarısızlık bu hakların ihlali sonucunu doğuracaktır.

42. Sözleşme'de yer alan hakların ihlali, doğrudan Taraf Devletin veya ulusal veya yerel düzeydeki kurum veya kuruluşlarının icrası, ihlali engelleyememesi veya ihmali sonucunda oluşabilir. Erkek ve kadınlara Sözleşme'de yer alan tüm hakları kullanmada eşit hak sağlanmasını geriletecek tedbirler alınması ve uygulanması 3. maddenin ihlali sonucunu doğuracaktır.

ÇOCUK HAKLARINA DAİR SÖZLEŞME^{33,34}

DİBACE [ÖNSÖZ]

Bu Sözleşmeye Taraf Devletler:

(...)

Birleşmiş Milletlerin, İnsan Hakları Evrensel Bildirisinde ve Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmelerinde herkesin, bu metinlerde yer alan hak ve özgürlüklerden ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi ya da başka görüş, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğuştan veya başka durumdan kaynaklanan ayrımlar dahil, hiçbir ayırım gözetilmeksizin yararlanma hakkına sahip olduklarını benimsediklerini ve ilân ettiklerini kabul ederek,

(...)

Aşağıdaki kurallar üzerinde anlaşmaya varmışlardır:

Madde 2

1. Taraf Devletler, bu Sözleşmede yazılı olan hakları kendi yetkileri altında bulunan her çocuğa, kendilerinin, ana babalarının veya yasal vasilerinin sahip oldukları, ırk, renk, cinsiyet, dil, siyasi ya da başka düşünceler, ulusal, etnik ve sosyal köken, mülkiyet, sakatlık, doğuş ve diğer statüler nedeniyle hiçbir ayırım gözetmeksizin tanırlar ve taahhüt ederler.

(...)

33 Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (*Convention on the Rights of the Child: CRC*) 27 Ocak 1995 tarihli ve 22184 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanmıştır.

34 Türkiye Sözleşme'yi ihtirazi kayıt ile onaylamıştır, şöyle ki; "Türkiye Cumhuriyeti Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 17, 29 ve 30'uncu maddeleri hükümlerini T.C. Anayasası ve 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Anlaşması hükümlerine ve ruhuna uygun olarak yorumlama hakkını saklı tutmaktadır." – ed.n.

ENGELLİLERİN HAKLARINA İLİŞKİN SÖZLEŞME³⁵

Giriş

İşbu Sözleşme'ye Taraf Olan Devletler

(...)

(p) Irk, ten rengi, cinsiyet, dil, din, siyasi veya başka fikir, ulusal, etnik veya toplumsal köken, mülkiyet, doğum, yaş veya başka bir statü bakımından birçok nedene dayalı olarak ve bu nedenle daha ağırlaştırılmış bir ayrımcılığa maruz kalan engellilerin karşılaştığı zor koşullardan kaygı duyarak,

(...)

Aşağıdaki hükümler üzerinde anlaşmaya varmışlardır:

Madde 3

Genel İlkeler

İşbu Sözleşme'nin dayandığı ilkeler şunlardır:

(...)

(b) Ayrımcılık yapılmaması;

(...)

(g) Kadın-erkek eşitliği;

(...)

Madde 6

Engelli Kadınlar

1. Taraf Devletler engelli kadınlar ile kız çocuklarının çok yönlü ayrımcılığa maruz kalmakta olduğunu kabul eder ve bu bakımdan onların tüm insan hak ve temel özgürlüklerinden tam ve eşit koşullarda yararlanmalarını sağlamaya yönelik tedbirleri alır.

2. Taraf Devletler kadınların tam gelişimi, ilerlemesi ve güçlenmesini ve bu Sözleşme'de belirtilen insan hak ve temel özgürlüklerini kullanmalarını ve bunlardan yararlanmalarını sağlamak için gerekli tüm tedbirleri alır.

Madde 8

Bilinçlendirme

1. Taraf Devletler, aşağıdaki amaçları gerçekleştirmek için acil, etkin ve uygun tedbirleri almayı taahhüt eder:

³⁵ Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme (*Convention on the Rights of Persons with Disabilities*) 14 Temmuz 2009 tarihli ve 27288 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanmıştır.

(...)

(b) Yaşamın her alanında engellilere yönelik klişeler, önyargılar, incitici uygulamalar ile cinsiyet ve yaş temelli ayrımcı davranışlarla mücadele etmek;

(...)

KADINLARA KARŞI AYRIMCILIĞIN ÖNLENMESİ BİLDİRGESİ^{36,37,38}

Madde 1

Kadınlara karşı, erkeklerle eşit haklara sahip olmalarının reddedilmesi veya kısıtlanması yoluyla uygulanan ayrımcılık, temel bir haksızlıktır ve insan onuruna karşı işlenmiş bir suç teşkil etmektedir.

Madde 2

Kadınlara karşı ayrımcı nitelik taşıyan mevcut yasalar, gelenekler, düzenlemeler ve uygulamaların ortadan kaldırılması ve kadınlarla erkeklerin eşit haklara sahip olmalarını sağlayacak hukuksal korumanın getirilmesi için gerekli bütün tedbirler alınacaktır. Özellikle:

(a) Eşit haklar ilkesi anayasada somut olarak ifade edilecek veya yasa tarafından başka bir biçimde güvence altına alınacaktır.

(b) Birleşmiş Milletler'in ve uzmanlaşmış kurumların kadınlara karşı ayrımcılığın önlenmesine ilişkin uluslararası belgeleri onaylanacak veya bunlara katılım yoluyla taraf olunacak ve mümkün olan en kısa zamanda tümüyle uygulamaya konulacaktır.

Madde 3

Önyargıların kökünden kazınması ve kadınların daha aşağı olduğu fikri üzerine inşa edilmiş geleneklerin ve diğer uygulamaların ortadan kaldırılması yönünde kamuoyunu eğitmek ve ulusal hedefleri bu yöne çevirmek için gerekli bütün tedbirler alınacaktır.

Madde 7

Ceza yasalarında yer alan ve kadınlara karşı ayrımcılık teşkil eden tüm hükümler yürürlükten kaldırılacaktır.

36 Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Bildirgesi'nin (*Declaration on the Elimination of Discrimination against Women*) orijinal metni için bkz. <http://www.un-documents.net/a22r2263.htm> (erişim: 28 Eylül 2009).

37 Bu belgenin İngilizceden Türkçeye çevirisi Defne Orhun tarafından yapılmıştır.

38 Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Bildirgesi'nin tüm maddeleri kadınlara yönelik ayrımcılığın ortadan kaldırılmasını amaçlamaktadır. Bildirge metninin tümüne kitabın Temel Belgeler bölümünde, özgül maddelere ilgili bölümlerde yer verilmiştir. Bu bölümde sadece ayrımcılığın tanımı ile ayrımcılığın ortadan kaldırılmasına yönelik devletler tarafından alınması gereken genel tedbirlere ilişkin maddelere yer verilmiştir – ed.n.

İNSAN HAKLARINI VE ANA HÜRRİYETLERİ KORUMAYA DAİR SÖZLEŞME (AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ)³⁹

Madde 14 – Ayırmıcılık Yasası

İşbu Sözleşmede tanınan hak ve hürriyetlerden istifade keyfiyeti, bilhassa cins, ırk, renk, dil, din, siyasi veya diğer kanaatler, millî veya sosyal menşee, millî bir azınlığa mensupluk, servet, doğum veya herhangi diğer bir durum üzerine müesses hiçbir tefrike tabi olmaksızın sağlanmalıdır.

Madde 15 – Olağanüstü Hallerde Askıya Alma

1. Harb veya milletin varlığını tehdit eden diğer umumi bir tehlike halinde her Yüksek Akid Taraf ancak, durumun iktiza ettiği nispette ve devletler hukukundan doğan diğer mükellefiyetlerle tezat teşkil eylememek şartıyla, işbu Sözleşmede derpiş olunan mükellefiyetlere aykırı tedbirler alabilir.

(...)

Madde 17 – Hakların Kötüye Kullanımının Yasaklanması

Bu Sözleşme hükümlerinden hiçbirisi bir devlete topluluğa veya ferde, işbu Sözleşmede tanınan hak ve hürriyetlerin yok edilmesini veya mezkûr Sözleşmede derpiş edilğinden daha geniş ölçüde tahditlere tabi tutulmasını istihdaf eden bir faaliyete girişmeye veya harekette bulunmaya matuf herhangi bir hak sağladığı şeklinde tefsir olunamaz.

Madde 18 – Hakların Kısıtlanmasının Sınırları

Bu Sözleşmenin hükümleri gereğince, mezkûr hak ve hürriyetlere yapılan takyitler ancak derpiş edildikleri gaye için tatbik edilebilirler.

39 İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşme (*Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms*) 19 Mart 1954 tarihli ve 8226 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanmıştır. İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşmenin Oluşturduğu Denetim Mekanizmasının Yeniden Yapılanmasına İlişkin 11 No'lu Protokol 20 Haziran 1997 tarihli ve 23025 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanmış ve bu Protokol ile Sözleşme'ye madde başlıkları eklenmiştir.

İNSAN HAKLARINI VE ANA HÜRRİYETLERİ KORUMAYA DAİR SÖZLEŞME'YE (AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ) EK 12 NO'LU PROTOKOL⁴⁰

Aşağıda imzası bulunan Avrupa Konseyi üyesi Devletler,
Herkesin kanun önünde eşit olduğu ve eşit hukuki koruma hakkına sahip olduğu
temel ilkesini göz önünde bulundurarak;

4 Kasım 1950 tarihinde Roma'da imzalanan İnsan Haklarının ve Temel Özgür-
lüklerin Korunmasına Dair Sözleşme (bundan sonra "Sözleşme" olarak anılacaktır)
aracılığıyla ayrımcılığın genel olarak yasaklanmasını birlikte yerine getirerek, herkesin
eşit olmasını sağlamak için yeni tedbirler alma kararlılığında olarak;

Ayrımcı gözetmeme ilkesinin, makul ve haklı gerekçeler söz konusuysa, tam ve etkili
eşitliği sağlamak için Taraf Devletlerin önlemler almasını engellemediğini teyit ederek,
Aşağıdaki hususlarda anlaşmışlardır:

Madde 1 – Genel Olarak Ayrımcılığın Yasaklanması

1. Kanunda öngörülen haklardan yararlanma cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasi ve-
ya başka görüşler, ulusal ya da sosyal köken, ulusal bir azınlığa mensubiyet, servet,
doğum veya başka bir statüden kaynaklanan herhangi bir nedenle ayrımcılık yapılmaksı-
zın sağlanır.

2. Kimse, herhangi bir kamu otoritesi tarafından, 1. fıkrada sayılan gerekçelerle
ayrımcılığa tabi tutulamaz.

Madde 2 – Yer Bakımından Uygulama

1. Her devlet, imza sırasında veya onaylama, kabul ya da katılma belgesinin veril-
mesi sırasında, bu Protokol'ün uygulanacağı ülkeyi veya ülkeleri belirleyebilir.

(...)

Madde 3 – Sözleşmeyle Bağlantı

Sözleşmeci Taraflar, bu Protokol'ün 1. ve 2. maddelerini Sözleşme'ye ek maddeler
olarak kabul ederler ve Sözleşme'nin bütün hükümleri buna göre uygulanır.

40 İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşme'ye (Avrupa İnsan Hakları Sözleşme-
si) Ek 12 No'lu Protokol'ün (*Protocol No. 12 to the Convention for the Protection of Human
Rights and Fundamental Freedoms*) orijinal metni için bkz. <http://www.conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/177.htm> (erişim: 28 Eylül 2009). Belgenin Türkçesi <http://www.avrupakonseyi.org.tr/antlasma/aas178o.htm> adresinden alınmıştır (erişim: 28 Eylül 2009).

(GÖZDEN GEÇİRİLMİŞ) AVRUPA SOSYAL ŞARTI^{41,42}

Strazburg, 3 Mayıs 1996

BÖLÜM V

Madde E

Ayrımcılık Yasağı

Bu Şartla yer alan haklardan yararlanma ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi ya da başka görüşler, ulusal ya da sosyal köken, sağlık, ulusal bir azınlığa mensubiyet, doğum ya da başka statüler gibi nedenlere dayanan hiçbir ayrımcılığa tâbi olmaksızın sağlanacaktır.

Değiştirilmiş Avrupa Sosyal Şartı'nın Eki

BÖLÜM V

Madde E

Nesnel ve makul bir gerekçeye dayanan farklı uygulamalar ayrımcılık sayılmayacaktır.

41 (Gözden Geçirilmiş) Avrupa Sosyal Şartı (*European Social Charter (revised)*) 9 Nisan 2007 tarihli ve 26488 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanmıştır.

42 Türkiye'nin (Gözden Geçirilmiş) Avrupa Sosyal Şartı'na ilişkin beyanı şu şekildedir: Türkiye Cumhuriyeti, 1996 tarihli "(Gözden Geçirilmiş) Avrupa Sosyal Şartı"nın III. Bölümünün A maddesi gereğince, anılan Şart'ın II. Bölümünün aşağıdaki madde, fıkra ve bentlerini kabul ettiğini beyan eder.

1'inci madde

2'nci maddenin 1, 2, 4, 5, 6 ve 7'nci fıkraları

3'üncü madde

4'üncü maddenin 2, 3, 4 ve 5'inci fıkraları

7 ilâ 31'inci maddeler" – ed.n.

AMERİKAN İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ^{43,44}

22 Kasım 1969 tarihinde Kosta Rika, San Jose’de düzenlenen Amerikan Devletleri İnsan Hakları İhtisas Konferansı’nda kabul edilmiştir.

Madde 1 – Haklara Saygı Gösterme Yükümlülüğü

1. İşbu Sözleşme’ye Taraf Devletler, işbu Sözleşme’de tanınan hak ve özgürlüklere saygı göstermeyi ve kendi yetki alanlarına tabi olan herkesin bu hak ve özgürlükleri serbest ve tam bir biçimde, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya başka bir düşünce, ulusal veya toplumsal köken, ekonomik statü, doğum veya başka herhangi bir toplumsal koşuldan ötürü hiçbir ayrımcılığa uğramaksızın kullanmasını sağlamayı taahhüt etmektedir.

2. İşbu Sözleşme amaçları bakımından “herkes”, her bir insan anlamına gelmektedir.

Madde 24 – Eşit Korunma Hakkı

Herkes kanunlar önünde eşittir. Bundan dolayıdır ki, herkes ayrımcılığa uğramaksızın kanunun eşit korumasından yararlanma hakkına sahiptir.

Madde 27 – Güvencelerin Askıya Alınması

1. Savaş halinde, umumi bir tehlike veya bir Taraf Devletin bağımsızlığını veya güvenliğini tehdit eden başka bir acil durum halinde söz konusu Taraf Devlet, durumun zaruretleri tarafından katı bir biçimde şart kılınan oranda ve süre içinde işbu Sözleşme kapsamındaki yükümlülüklerinden sapan tedbirler alabilir; ancak bu tedbirler Taraf Devletin uluslararası hukuk kapsamındaki diğer yükümlülükleriyle tutarsız olmamalı ve ırk, renk, cinsiyet, dil, din ve toplumsal kökene dayalı ayrımcılık içermemelidir.

(...)

⁴³ Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi’nin (*American Convention on Human Rights*) orijinal metni için bkz. http://www.cidh.oas.org/Basicos/English/Basic3.American_Convention.htm (erişim: 28 Eylül 2009).

⁴⁴ Bu belgenin İngilizceden Türkçeye çevirisi Defne Orhun tarafından yapılmıştır.

AFRİKA (BANJUL) İNSAN VE HALKLARIN HAKLARI ŞARTI^{45,46}

27 Haziran 1981'de kabul edilmiş ve 21 Ekim 1986'da yürürlüğe girmiştir.

Giriş

“Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı” adlı bu Sözleşme'nin tarafı olan Afrika Birliği üyesi Afrika Devletleri,

(...)

... [Ö]zellikle ırk, etnik grup, renk, cinsiyet, dil, din ya da siyasal görüş temelindekiler olmak üzere her biçimi ile ayrımcılığın ortadan kaldırılmasını sağlamakla görevli olduklarının bilincinde olarak;

(...)

Aşağıdaki hususlarda anlaşmışlardır:

Madde 2

Her birey bu Şart'ta tanınan ve güvence altına alınan haklardan ve özgürlüklerden, ırk, etnik grup, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da herhangi diğer görüş, ulusal ve toplumsal köken, servet, doğum ya da başka statü gibi herhangi ayırım olmaksızın yararlanmaya hak sahibi olacaktır.

Madde 18

(...)

3. Devlet, kadınlara karşı ayrımcılığın her biçiminin ortadan kaldırılmasını ve ayrıca uluslararası bildirgeler ve sözleşmelerde düzenlendiği üzere kadın ve çocuk haklarının korunmasını garanti altına alacaktır.

(...)

Madde 28

Her bireyin, ayrımcılık yapmaksızın diğer bireylere saygı göstermek ve onları dikkate almak ve karşılıklı saygıyı ve hoşgörüyü geliştirmeyi, güvence altına almayı ve güçlendirmeyi amaçlayan ilişkileri sürdürmek görevi olacaktır.

45 Afrika (Banjul) İnsan ve Halkların Hakları Şartı'nın (*African (Banjul) Charter on Human and Peoples' Rights*) orijinal metni için bkz. [http://www.africa-union.org/root/au/Documents/Treaties/Text/Banjul Charter.pdf](http://www.africa-union.org/root/au/Documents/Treaties/Text/Banjul%20Charter.pdf) (erişim: 28 Eylül 2009).

46 Bu belgenin İngilizceden Türkçeye çevirisi Proje Ekibi tarafından yapılmıştır.

AFRİKA İNSAN VE HALKLARIN HAKLARI ŞARTI'NA EK AFRİKA KADIN HAKLARI PROTOKOLÜ^{47,48}

İşbu Protokol'e Taraf Devletler,

(...)

Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı'nın 2. maddesinin, ırk, etnik grup, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya başka bir görüş, ulusal ve sosyal köken, servet, doğum veya başka bir statü temelinde ayrımcılık yasağı ilkesini kutsallaştırdığını göz önünde bulundurarak;

(...)

Şu Hususlar Üzerinde Anlaşmışlardır:

Madde 1

Tanımlar

İşbu Protokol'ün amacı doğrultusunda:

(...)

f) “Kadınlara yönelik ayrımcılık”, cinsiyet temeline dayanan ve hedefleri ya da etkileri kadınların, medeni halleri ne olursa olsun yaşamın tüm alanlarında sahip oldukları insan hakları ve temel özgürlüklerin tanınması, kullanılması ya da bunlardan faydalanılmasını tehlikeye atan veya yok eden her türlü ayırım, mahrumiyet veya kısıtlama ya da her türlü farklı muamele anlamındadır;

(...)

Madde 2

Kadınlara Yönelik Ayrımcılığın Önlenmesi

1. Taraf Devletler, uygun mevzuat, kurumsal ve diğer tedbirler aracılığıyla kadınlara yönelik her türlü ayrımcılıkla mücadele edeceklerdir. Bu bağlamda:

a) ulusal anayasalarına ve diğer mevzuata, şayet henüz yapılmamışsa, kadın erkek eşitliği ilkesini koyacak ve bu ilkenin etkili bir şekilde uygulanmasını sağlayacaklardır;

b) başta kadınların sağlığını ve genel esenliğini tehlikeye atan zararlı uygulamalar olmak üzere her türlü ayrımcılığı yasaklayan ve engelleyen tedbirler olmak üzere, uygun mevzuat veya düzenleyici tedbirleri alacak ve bunları etkin bir şekilde uygulayaca-

⁴⁷ Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı'na Ek Afrika Kadın Hakları Protokolü'nün (*Protocol to the African Charter on Human and Peoples' Rights on the Rights of Women in Africa*) orijinal metni için bkz. [http://www.africa-union.org/root/au/Documents/Treaties/Text/Protocol on the Rights of Women.pdf](http://www.africa-union.org/root/au/Documents/Treaties/Text/Protocol%20on%20the%20Rights%20of%20Women.pdf) (erişim: 28 Eylül 2009).

⁴⁸ Bu belgenin İngilizceden Türkçeye çevirisi Defne Orhun tarafından yapılmıştır.

çaklardır;

c) politik kararlarına, mevzuata, kalkınma planlarına, programlarına ve faaliyetlerine ve yaşamın diğer tüm alanlarına toplumsal cinsiyet perspektifini yerleştireceklerdir;

d) kadınlara yönelik şiddetin hukuken ve pratikte varlığını sürdürdüğü alanlarda düzeltici ve pozitif adımlar atacaktadırlar;

e) kadınlara yönelik her türlü ayrımcılığı yok etmeyi amaçlayan yerel, ulusal, bölgesel ve kıtasal girişimleri destekleyeceklerdir.

2. Taraf Devletler, zararlı kültürel ve geleneksel uygulamaların ve cinsiyetlerden birinin diğerine göre alçak veya üstün bir konumda olması fikrine veya kadın ile erkeğe biçilen kalıplaşmış rollere dayalı tüm diğer uygulamaların ortadan kaldırılmasını amaçlayan milli eğitim, bilgi, eğitim ve haberleşme stratejileri aracılığıyla kadın ve erkeğin sosyal ve kültürel davranış biçimlerini değiştirmeyi taahhüt edeceklerdir.

Kadınlara Karşı Şiddet

İNSAN HAKLARI EVRENSEL BEYANNAMESİ¹

Madde 3

Yaşamak, hürriyet ve kişi emniyeti her ferdin hakkıdır.

Madde 5

Hiç kimse işkenceye, zalimane, gayriinsani, haysiyet kırıcı cezalara veya muamelelere tabi tutulamaz.

Madde 9

Hiç kimse keyfî olarak tutulamaz, alıkonulamaz veya sürülemez.

¹ İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (*Universal Declaration of Human Rights: UDHR*) 27 Mayıs 1949 tarihli ve 7217 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanmıştır.

KADINLARA YÖNELİK ŞİDDETİN ORTADAN KALDIRILMASINA DAİR BİLDİRGE^{2,3}

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda 20 Aralık 1993 tarihinde oylamaya başvurulmadan kabul edilmiştir.

Genel Kurul,

Tüm insanların eşitliği, güvenliği, hürriyeti, bütünlüğü ve onuruna ilişkin hakların ve ilkelerin kadınlara evrensel olarak uygulanmasına acilen ihtiyaç olduğunu *kabul ederek,*

Bu hakların ve ilkelerin, İnsan Hakları Evrensel Beyanname, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi ve İşkenceye ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Aşağılayıcı Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme dahil olmak üzere uluslararası belgelerde korunduğuna *işaret ederek,*

Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin etkin olarak uygulanmasının kadınlara yönelik şiddetin önlenmesine katkıda bulunacağını ve bu konuda beyan edilen Kadınlara Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılmasına Dair Bildirge'nin bu süreci güçlendireceği ve tamamlayacağını *kabul ederek,*

Kadınlara yönelik şiddetin, bununla mücadele etmek için bir dizi tedbirin önerildiği Kadının İlerlemesi için Nairobi İleriye Dönük Stratejiler'de kabul edildiği gibi eşitliğe, gelişmeye ve barışa ve Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin tam olarak uygulanmasına engel olduğundan *kaygı duyarak,*

Kadınlara yönelik şiddetin, kadınların haklarının ve temel özgürlüklerinin ihlalini oluşturduğunu ve bu hak ve özgürlüklerini kullanmalarını zedelediğini veya geçersiz kıldığını teyit ederek ve kadınlara yönelik şiddet konusunda bu hak ve özgürlükleri koruma ve teşvik etmedeki öteden beri süregelen başarısızlıktan *kaygı duyarak,*

Kadınlara yönelik şiddetin, erkeklerin kadınların üzerinde egemenlik kurmalarına ve onlara karşı ayrımcılık yapmalarına ve kadınların azami derecede ilerlemelerine engel olmasına yol açan, kadınlar ve erkekler arasındaki tarihten gelen eşit olmayan güç ilişkisinin bir tezahürü olduğunu ve kadınlara yönelik şiddetin, kadınları erkeklerle karşılaştırıldığında ikincil konuma zorlayan can alıcı sosyal mekanizmalardan biri olduğunu *kabul ederek,*

Azınlık gruplarına mensup kadınlar, yerli topluluklara mensup kadınlar, mülteci

2 Kadınlara Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılmasına Dair Bildirge'nin (*Declaration on the Elimination of Violence against Women*) orijinal metni için bkz. <http://www.un.org/documents/galres/48/a48r104.htm> (erişim: 28 Eylül 2009).

3 Bu belgenin İngilizceden Türkçeye çevirisi İstanbul Bilgi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Dolunay Özbek tarafından yapılmıştır. Çeviri metin daha önce İstanbul Barosu Kadın Hakları Uygulama Merkezi tarafından yayınlanan *Kadına Yönelik Cinsel Şiddete Karşılaşılmalı Hukukum Yaklaşımı* başlıklı kitapta yer almıştır.

kadınlar, göçmen kadınlar, kırsal veya merkezden uzak topluluklarda yaşayan kadınlar, muhtaç kadınlar, kurumlardaki veya gözlem altındaki kadınlar, kız çocuklar, engelli kadınlar, yaşlı kadınlar ve silahlı çatışma durumlarındaki kadınlar gibi bazı kadın gruplarının şiddete özellikle maruz kalma riski altında bulduklarından *kaygı duyarak*,

Ekonomik ve Sosyal Konsey'in 24 Mayıs 1990 tarihli 1990/15 kararındaki Ek'in 23. paragrafındaki, kadınlara yönelik aile içindeki ve toplumdaki şiddetin yaygın olduğunun ve gelir, sınıf ve kültür farkı gözetmediğinin kabulünün, bu şiddetin önlenmesi için acil ve etkin adımlarla tamamlanması gerektiği sonucunu *hatırlatarak*,

Ekonomik ve Sosyal Konsey'in, sarıh olarak kadınlara yönelik şiddet sorununa ilişkin bir uluslararası belge için çerçeve çalışmasının geliştirilmesini tavsiye ettiği 30 Mayıs 1991 tarihli 1991/18 kararını da *hatırlatarak*,

Kadın hareketlerinin, kadınlara yönelik şiddet probleminin doğasına, şiddetine ve büyüklüğüne giderek artan bir dikkat çekmekte oynadıkları rolü *memnuniyetle karşılayarak*,

Kadınlar için toplumda hukuksal, sosyal, siyasal ve ekonomik eşitliği kazanma fırsatlarının, başka sebeplerin yanı sıra, devamlı ve sürekli şiddet sebebiyle kısıtlı olması karşısında *endişelenerek*,

Yukarıdakilerin ışığında, kadınlara yönelik şiddetin açık ve kapsayıcı bir tanımına, kadınlara yönelik şiddetin her biçiminin önlenmesinin temin edilmesi için uygulanacak hakların açık bir beyanına, sorumlulukları bakımından devletlerin taahhüdüne ve kadınlara yönelik şiddetin önlenmesi için genel olarak uluslararası topluluğun taahhüdüne ihtiyaç olduğuna *kani olarak*,

Aşağıdaki Kadınlara Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılmasına Dair Bildirge'yi *resmen ilan eder* ve herkes tarafından bilinmesi ve saygı gösterilmesi için her çabanın gösterilmesini teşvik eder:

Madde 1

Bu Bildirge'nin amaçları bakımından kadınlara yönelik, şiddet ister kamusal ister özel hayatta olsun bu tür eylemlerle tehdit etme, zorlama veya özgürlükten keyfi olarak yoksun bırakma dahil olmak üzere, kadınlara fiziksel, cinsel veya psikolojik zarar veya acı verme sonucu doğuran veya bu sonucu doğurması muhtemel olan, cinsiyete dayalı her türlü şiddet eylemi anlamına gelir.

Madde 2

Kadınlara yönelik şiddetin, bunlarla sınırlı olmaksızın aşağıdakileri içerir biçimde anlaşılması gerekir:

(a) Dayak ve hırpalama, ev halkına dahil olan kız çocuklarının cinsel suistimali, drahoma bağlantılı şiddet, evlilik içi tecavüz, kadın cinsel organını sakatlama veya kadına zarar veren diğer geleneksel uygulamalar, eş haricinde (ev halkına dahil) kişilerce uygulanan şiddet, sömürüyle bağlantılı şiddet dahil olmak üzere aile içinde meydana gelen fiziksel, cinsel veya psikolojik şiddet;

(b) Tecavüz, cinsel suistimal, iş yerinde, eğitim kurumlarında veya diğer yerlerde

meydana gelen cinsel taciz ve sindirme, kadın ticareti ve fahişliğe zorlama dahil olmak üzere genel olarak toplum içinde meydana gelen şiddet;

(c) Nerede olursa olsun devlet tarafından işlenen veya göz yumulan fiziksel, cinsel veya psikolojik şiddet.

Madde 3

Kadınlara siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni veya herhangi başka bir alanda tüm insan haklarından ve temel özgürlüklerden eşit olarak yararlanma ve bunların eşit koruması altında olma hakları vardır. Bu haklar diğerlerinin yanı sıra şunları kapsar:

- (a) Yaşama hakkı;
- (b) Eşitlik hakkı;
- (c) Özgürlük ve kişi güvenliği hakkı;
- (d) Kanun önünde eşitlik hakkı;
- (e) Tüm ayrımcılık biçimlerinden azade olma hakkı;
- (f) Ulaşılabilecek en yüksek fiziksel ve ruhsal sağlık standardı hakkı;
- (g) Adil ve elverişli çalışma koşulları hakkı;
- (h) İşkence veya diğer zalimce, insanlık dışı veya aşağılayıcı muameleye veya cezalandırmaya maruz bırakılmama hakkı.

Madde 4

Devletler kadınlara yönelik şiddeti kınamalı ve önlenmesine yönelik yükümlülüklerinden kaçınmak için hiçbir adeti, geleneği veya dinsel düşünceyi ileri sürmemelidir. Devletler tüm uygun yolları kullanarak ve gecikmeksizin kadınlara yönelik şiddeti önlemeye yönelik bir politika izlemek zorundadır ve bu amaca yönelik olarak:

- (a) Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'ni, henüz yapmamışlarsa onaylamayı veya buna katılmayı veya bu Sözleşme'ye koydukları çekinçleri geri almayı gündeme almalıdırlar;
- (b) Kadınlara yönelik şiddet uygulamaktan kaçınmalıdırlar;
- (c) Gerek Devlet tarafından gerekse özel kişiler tarafından işlenen kadınlara yönelik şiddet eylemlerini önleme, soruşturma ve ulusal mevzuatı uyarınca cezalandırma konusunda gereken özeni göstermelidirler;
- (d) Şiddete maruz kalmış kadınlara verilen zararları cezalandırmak ve tazmin etmek için ulusal hukuk vasıtasıyla cezai, hukuki, idari ve çalışma alanında yaptırımlar geliştirmelidirler; şiddete maruz kalmış kadınlara adalet mekanizmalarına başvuru imkânı ve uğradıkları zararın ulusal hukuk uyarınca adil ve etkin biçimde tazmin edilmesi sağlanmalıdır; devletler bu mekanizmalara başvurarak arayabilecekleri hakları konusunda kadınları bilgilendirmelidirler;
- (e) Sivil toplum kuruluşlarınca, özellikle de kadınlara yönelik şiddet meselesi ile ilgilenenlerince sağlanabilecek işbirliği uygun olduğunca göz önünde bulundurularak, kadınların her türlü şiddete karşı korunmalarına yönelik ulusal eylem planları hazırlanması veya halihazırda var olan planlara bu amaca yönelik hükümlerin dahil edilmesi olanağını dikkate almalıdırlar;

(f) Kadınların şiddetin herhangi bir türüne maruz kalmamalarını teşvik eden önleyici yaklaşımları ve hukuki, idari, kültürel ve siyasi tedbirleri kapsayıcı şekilde geliştirmeli ve kadınların, cinsiyet farklılıklarına duyarlı kanunlar, adli ve kolluk uygulamaları veya diğer müdahaleler sebebiyle yeniden mağdur haline gelmemelerini sağlamalıdır;

(g) Mevcut kaynaklarının ışığında mümkün olan azami derecede ve gerektiğinde uluslararası işbirliği çerçevesinde, şiddete maruz kalmış kadınların ve uygun olduğunda çocuklarının destek yapılarının yanı sıra, rehabilitasyon, çocuk bakımında yardım, tedavi, danışmanlık ve sağlık ve sosyal hizmetler, kolaylıklar ve programlar gibi, uzmanlaşmış yardım almalarını sağlamaya çalışmalı ve onların güvenliğini ve fiziksel ve psikolojik rehabilitasyonlarını sağlayıcı diğer her türlü uygun tedbiri almalıdır;

(h) Hükümet bütçelerinde, kadınlara yönelik şiddetin önlenmesine ilişkin faaliyetleri için yeterli kaynaklara yer vermelidirler;

(i) Kadınlara yönelik şiddeti önleyecek, soruşturacak ve cezalandıracak politikaları uygulamaktan sorumlu kamu yetkililerinin ve kolluk ve yargı görevlilerinin, kadınların ihtiyaçlarına duyarlı olmaları için eğitim almalarının sağlanması için önlemler almalıdır;

(j) Kadın ve erkeklerin sosyal ve kültürel davranış biçimlerini değiştirmek ve cinslerden birinin üstünlüğü veya aşağı olması fikrine ve kadın ve erkekler için basmakalıp rollere dayanan önyargıları, geleneksel uygulamaları ve tüm diğer uygulamaları silmek üzere, özellikle eğitim alanında tüm uygun tedbirleri almalıdır;

(k) Özellikle aile içi şiddet üzerine, kadınlara yönelik şiddetin değişik türlerinin yaygınlığına ilişkin araştırmaları özendirilmeli, veri toplamalı, istatistikler çıkarmalı ve kadınlara yönelik şiddetin sebepleri, niteliği, ciddiyeti ve sonuçları üzerine ve kadınlara yönelik şiddetin önlenmesi ve tazmin edilmesi için uygulanan önlemlerin ne kadar etkili olduğu üzerine araştırmaları teşvik etmelidirler; bu istatistikler ve araştırmaların bulguları kamuya açıklanacaktır;

(l) Şiddete özellikle maruz kalma tehlikesi altında olan kadınlara yönelik şiddeti önlemeyi hedefleyen tedbirleri almalıdır;

(m) İlgili Birleşmiş Milletler insan hakları sözleşmelerince sunmaları gereken raporlarına kadınlara yönelik şiddet hakkında bilgileri ve bu Bildirme'yi uygulamak için alınan önlemleri de dahil etmelidirler;

(n) Bu Bildirme'de belirlenen ilkelerin uygulanmasına yardımcı olmak için uygun rehber ilkelerin geliştirilmesini teşvik etmelidirler;

(o) Kadın hareketinin ve tüm dünyadaki sivil toplum kuruluşlarının kadınlara yönelik şiddet konusunda bilinçlendirme ve sorunu hafifletmedeki önemli rolünü tanımalıdır;

(p) Kadın hareketinin ve sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarını kolaylaştırmalı ve güçlendirmelidirler ve onlarla yerel, ulusal ve bölgesel düzeylerde işbirliği yapmalıdır;

(q) Üyesi oldukları hükümetler arası bölgesel örgütlerin, kadınlara yönelik şiddetin önlenmesini uygun olduğunca programlarına dahil etmesini teşvik etmelidirler.

Madde 5

Her biri kendi görev alanları içinde olmak üzere, Birleşmiş Milletler sisteminin organları ve uzmanlaşmış kurumları bu Bildirge’de belirtilen hakların ve ilkelerin tanınmasına ve gerçekleştirilmesine katkıda bulunmalıdırlar ve bu amaca yönelik olarak, diğerlerinin yanı sıra:

(a) Şiddete karşı mücadele etmek için bölgesel stratejiler belirlemek, deneyim alışverişinde bulunmak ve kadınlara yönelik şiddeti önlemeye yönelik programların masraflarını karşılamak amacıyla uluslararası ve bölgesel işbirliğini güçlendirmelidirler;

(b) Kadınlara yönelik şiddet konusunda tüm kişilerin dikkatini çekmek ve bilgilendirmek amacıyla toplantı ve seminerlerin düzenlenmesi özendirilmelidirler;

(c) Kadınlara yönelik şiddet konusuna etkin olarak hitap etmeleri için andlaşmalarla kurulmuş insan hakları birimlerinin arasında, Birleşmiş Milletler sistemi içinde eşgüdümü ve alışverişi güçlendirmelidirler;

(d) Birleşmiş Milletler sisteminin örgütleri ve birimleri tarafından, dünyadaki sosyal durum üzerine hazırlanan periyodik raporlar, benzeri sosyal eğilim ve sorunlara ilişkin analizlere, kadınlara yönelik şiddetteki eğilimlerin incelenmesini dahil etmelidirler;

(e) Devam eden programlara, bilhassa şiddete özellikle maruz kalma tehlikesi altında olan kadınlara ilişkin olarak, kadınlara yönelik şiddet konusunu dahil etmeleri için Birleşmiş Milletler sisteminin örgütleri ve birimleri arasında eşgüdümü teşvik etmelidirler;

(f) Kadınlara yönelik şiddete ilişkin olarak, bu Bildirge’de değinilen önlemleri göz önüne alan rehber ilkelerin ve kılavuzların hazırlanmasını özendirilmelidirler;

(g) İnsan hakları belgelerinin uygulanmasına ilişkin görevlerinin yerine getirilmesinde, kadınlara yönelik şiddetin önlenmesi sorununu uygun olduğunca göz önünde tutmalıdırlar;

(h) Kadınlara yönelik şiddet sorununa hitap etmede sivil toplum örgütleriyle işbirliği yapmalıdırlar.

Madde 6

Bu Bildirge’deki hiçbir şey, bir Devlet’in kanunlarında ya da bir Devlet’te yürürlükte bulunan uluslararası andlaşma veya diğer belgede olabilecek kadınlara yönelik şiddetin önlenmesinde daha yararlı herhangi bir hükmü etkilemeyecektir.

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER KADINLARA KARŞI AYRIMCILIĞIN ÖNLENMESİ KOMİTESİ'NİN 12 NO'LU GENEL TAVSİYESİ: KADINLARA KARŞI ŞİDDET^{4,5}

Sekizinci Oturum, 1989

Kadınlara Yönelik Şiddet

Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi,⁶

Sözleşme'nin 2, 5, 11, 12 ve 16. maddelerinin, Taraf Devletleri, kadınları aile içinde, iş yerinde veya toplumsal hayatın başka herhangi bir alanında meydana gelen her türlü şiddetten korumak amacıyla hareket etmesini gerektirdiğini göz önünde bulundurarak,

Ekonomik ve Sosyal Konsey'in 1988/27 sayılı kararını dikkate alarak,

Taraf Devletlerin Komite'ye sundukları dönem raporlarına aşağıdaki hususlara ilişkin bilgileri de eklemelerini tavsiye etmektedir:

1. Kadınları gündelik hayat içerisinde karşılaşılan her türlü şiddet olayına (cinselliğe dayalı şiddet, aile içi istismar, iş yerinde cinsel taciz vb.) karşı korumak için çıkarılmış olan yürürlükteki mevzuat;
2. Bu tür şiddeti ortadan kaldırmak amacıyla alınmış diğer tedbirler;
3. Saldırı veya tacize uğramış kadınlara yönelik mevcut yardım hizmetleri;
4. Kadınlara yönelik her türlü şiddet olayına ve şiddet mağduru kadınlara ilişkin istatistik veriler.

4 Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi'nin 12 No'lu Genel Tavsiyesi: Kadınlara Karşı Şiddet (*United Nations Committee on the Elimination of Discrimination against Women, General Recommendation No.12: Violence against Women*) metninin orijinali için bkz. <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/recommendations/recomm.htm#recom12> (erişim: 28 Eylül 2009).

5 Bu metnin İngilizceden Türkçeye çevirisi Defne Orhun tarafından yapılmıştır.

6 CEDAW Komitesi olarak anılmaktadır.

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER KADINLARA KARŞI AYRIMCILIĞIN ÖNLENMESİ KOMİTESİ'NİN⁷ 19 NO'LU GENEL TAVSİYESİ: KADINLARA KARŞI ŞİDDET^{8,9}

On Birinci Oturum, 1992

Kadınlara Yönelik Şiddet

Arka Plan

1. Toplumsal cinsiyete dayalı şiddet, kadınların erkeklerle eşit temelde hak ve özgürlüklerden yararlanma ehliyetini ciddi şekilde kısıtlayan bir ayrımcılık şeklidir.

2. Komite, 1989 yılında, Devletlere, raporlarının şiddet ve şiddetle mücadelede alınan önlemler hakkında bilgi içermesi gerektiğini tavsiye etmiştir (12 No'lu Genel Tavsiye, 8. oturum).

3. 1991 yılında düzenlenen 10. oturumda, 11. oturumun 6. madde ve kadın sömürüsü, cinsel taciz ve kadına yönelik şiddet ile ilgili diğer maddeler üzerinde tartışma ve çalışmaya ayrılmasına karar verilmiştir. Bu konu, Genel Kurul'un 18 Ekim 1990 tarihli 45/155 No'lu önergesi ile toplantıya çağırdığı 1993 yılında gerçekleştirilecek Dünya İnsan Hakları Konferansı'na ilişkin beklenti çerçevesinde seçilmiştir.

4. Komite, Taraf Devlet raporlarının tümünün kadınlara karşı ayrımcılıkla toplumsal cinsiyete dayalı şiddet ile temel insan hakları ve özgürlüklerinin ihlalleri arasındaki yakın bağlantıyı yeterince yansıtmadığı sonucuna varmıştır. Sözleşme'nin tam anlamıyla uygulanabilmesi devletlerin kadınlara yönelik şiddetin tüm biçimlerini ortadan kaldırmaya yönelik pozitif önlemler almasını gerektirmektedir.

5. Komite, Taraf Devletlere Sözleşme çerçevesinde rapor sunarken, yasalarını ve politikalarını gözden geçirirken Komite'nin toplumsal cinsiyete dayalı şiddet ile ilgili aşağıdaki yorumlarını göz önünde bulundurmalarını önermektedir.

Genel Yorumlar

6. Sözleşme, 1. maddede kadınlara yönelik ayrımcılığı tanımlamaktadır. Ayrımcılık tanımı kadına kadını olduğu için yöneltilen veya kadınları orantısız şekilde etkileyen toplumsal cinsiyete dayalı şiddeti içermektedir. Bu, bedensel, zihinsel veya cinsel

⁷ CEDAW Komitesi olarak anılmaktadır.

⁸ Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi'nin 19 No'lu Genel Tavsiyesi: Kadınlara Karşı Şiddet (*United Nations Committee on the Elimination of Discrimination against Women, General Recommendation No.19: Violence against Women*) metninin orijinali için bkz. <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/recommendations/recomm.htm#recom19> (erişim: 28 Eylül 2009).

⁹ Bu metnin İngilizceden Türkçeye çevirisi Sevinç Eryılmaz Dilek tarafından yapılmıştır.

bakımdan zarar veya acı veren eylemler, bu tür eylemlerle tehdit etme, zorlama ve diğer özgürlükten yoksun bırakma şekillerini içermektedir. Toplumsal cinsiyete dayalı şiddet, Sözleşme'nin belirli hükümlerinin açıkça şiddetten söz edip etmediğine bakılmaksızın sözkonusu hükümleri ihlal edebilir.

7. Kadınların, insan hakları sözleşmeleri ve uluslararası hukuk bağlamındaki temel insan hak ve özgürlüklerinden yararlanmasını zedeleyen veya imkânsız hale getiren toplumsal cinsiyete dayalı şiddet Sözleşme'nin 1. maddesine göre ayrımcılıktır.

Bu haklar ve özgürlükler;

a) Yaşam hakkı;

b) İşkenceye, zalimane, insanlık dışı veya onur kırıcı muamele veya cezaya maruz kalmama hakkı;

c) Ulusal ya da uluslararası silahlı çatışma zamanında, insancıl normlara göre eşit korunma hakkı;

d) Kişi güvenliği ve özgürlüğü hakkı;

e) Yasalar önünde eşit korunma hakkı;

f) Aile içinde eşitlik hakkı;

g) Ulaşılabilir en yüksek standartta fiziksel ve zihinsel sağlığa sahip olma hakkı;

h) Adil ve elverişli çalışma koşullarına sahip olma haklarını içermektedir.

8. Sözleşme, kamu otoritelerince gerçekleştirilen şiddeti de kapsamaktadır. Söz konusu şiddet eylemleri Sözleşme'nin ihlaline ek olarak Devlet'in uluslararası insan hakları hukuku ve diğer sözleşmeler kapsamındaki yükümlülüklerini de ihlal edebilir.

9. Ancak Sözleşme kapsamında ayrımcılığın hükümetler tarafından ya da onlar adına gerçekleştirilen eylemlerle sınırlı olmadığı vurgulanmaktadır (Bakınız: 2. maddenin (e) ve (f) fıkraları ve 5. madde). Örneğin, Sözleşme'nin 2. maddesinin (e) fıkrası, Devletleri herhangi bir kişi, kuruluş veya teşebbüsün kadınlara karşı ayrımcılık yapmasını önlemek için bütün uygun önlemleri almaya davet etmektedir. Uluslararası hukuk ve özel bazı konulara özgülenmiş insan hakları sözleşmeleri bağlamında Devletler, kamu görevlisi sıfatı taşımayan gerçek kişilerce veya özel hukuk tüzel kişilerin gerçekleştirilen eylemlere ilişkin olarak da, bu eylemlerin yol açtığı hak ihlallerini önleme veya şiddet eylemlerini soruşturma ve cezalandırmada gereken özenin gösterilmesi ve mağdurun uğradığı zararın giderilmesi için harekete geçmezse sorumlu olabilecektir.

Sözleşme'nin Belirli Maddelerine İlişkin Yorumlar

2 ve 3. Madde

10. 2. ve 3. maddeler, 5. ila 16. maddeler çerçevesinde yer alan özel yükümlülüklere ek olarak ayrımcılığın tüm şekillerini ortadan kaldıracak kapsamlı bir yükümlülük getirmektedir.

2. Maddenin (f) Fıkrası, 5. Madde ve 10. Maddenin (c) Fıkrası

11. Kadınların erkeklere göre ikincil olduğunu ya da kalıplaşmış rollere sahip olduğunu kabul eden geleneksel tutum, aile içi şiddet ve istismar, zorla evlendirme, çe-

yiz cinayetleri,¹⁰ asitle saldırı ve kadın sünneti gibi zorlama ve şiddet içeren yaygın uygulamaları sürdürmektedir. Bu tip önyargı ve uygulamalar toplumsal cinsiyete dayalı şiddeti kadınları koruma ve kontrol etme biçimi olarak haklı gösterebilir. Böylesi bir şiddetin kadınların bedensel ve ruhsal bütünlüğü üzerindeki etkisi kadınların temel insan hakları ve özgürlüklerine ilişkin bilgiden, hak ve özgürlüklerden eşit şekilde yararlanmaktan ve bunları kullanmaktan mahrum kalması olmaktadır. Bu yorum, gerçekleşen ya da tehdit niteliğindeki şiddete işaret etmekten toplumsal cinsiyete dayalı şiddet biçimlerinin altında yatan sonuçları, kadınların ikincil rollerinin sürmesine; siyasete yaşama, eğitime, meslek ve iş olanaklarına katılım seviyelerinin düşük olmasının pekişmesine yol açmaktadır.

12. Bu tutum, pornografinin yayılmasına ve kadınların birey olarak değil, seks objeleri olarak betimlenmesine ve ticari sömürüsüne sebep olmaktadır. Bu da toplumsal cinsiyete dayalı şiddeti pekiştirir.

6. Madde

13. 6. madde Taraf Devletlerin kadın ticaretinin ve kadınların fahişelik ile sömürülmesinin tüm biçimlerini ortadan kaldıracak önlemler almalarını gerektirmektedir.

14. Yoksulluk ve işsizlik kadın ticaretine elverişli zemin yaratmaktadır. Kadın ticaretinin yerleşik biçimlerine ek olarak seks turizmi, gelişmekte olan ülkelerden kadınların ev işi yapmak üzere gelişmiş ülkelerde işe alınması, gelişmekte olan ülkelerdeki kadınların yabancı uyruklularla anlaşmalı evlilikleri gibi yeni cinsel sömürü biçimleri bulunmaktadır. Bu uygulamalar kadınların haklardan eşit olarak yararlanmaları ve hak ve onurlarına saygı ile bağdaşmaz. Bu durum, kadınları özel bir şiddet ve istismar riskine maruz bırakmaktadır.

15. Yoksulluk ve işsizlik genç kız çocukları da dahil olmak üzere birçok kadını fahişeliğe zorlamaktadır. Fahişelik yapanlar yasadışı da olabilen ve onları marjinalize eden statüleri nedeniyle şiddete karşı özellikle risk altında bulunmaktadır. Fahişelik yapanların tecavüz ve diğer şiddet biçimlerine karşı eşit yasal korumaya ihtiyaçları vardır.

16. Savaşlar, silahlı çatışmalar ve toprakların işgali çoğu kez, özel koruma ve ceza tedbirleri gerektiren fahişeliğin, kadın ticaretinin ve cinsel saldırıların artmasına yol açmaktadır.

11. Madde

17. Kadınlar iş yerinde cinsel taciz gibi toplumsal cinsiyete dayalı şiddete maruz kaldıklarında çalışma hayatındaki eşitlik ciddi olarak zarar görmektedir.

18. Cinsel taciz, fiziksel temas ve yakınlaşmalar gibi istenmeyen cinsel nitelikli davranışları, cinsel içerikli sözleri, –sözlü veya eyleme yönelik– pornografi gösterme ve cinsel talepte bulunmayı içermektedir. Bu davranış onur kırıcı olabilmekte, sağlık ve güvenlik sorunu yaratabilmektedir; kadınların, cinsel tacize karşı çıkmaları halinde işe alınma ve terfi de dahil olmak üzere istihdamla ilgili dezavantajlı hale geleceklere-

¹⁰ *Dowry deaths* karşılığında kullanılmıştır – ed.n.

ne inanmalarını gerektirecek makul sebepleri varsa veya cinsel taciz düşmanca bir iş ortamı yaratıyorsa cinsel taciz aynı zamanda ayrımcılıktır.

12. Madde

19. Taraf Devletlerin, 12. madde uyarınca sağlık hizmetlerine eşit erişimi sağlamak için önlemler almaları gerekmektedir. Kadınlara yönelik şiddet, kadınların sağlıklarını ve yaşamlarını riske atmaktadır.

20. Bazı devletlerde kültür ve gelenekler tarafından sürdürülen ve kadınlarla çocukların sağlığına zarar veren geleneksel uygulamalar mevcuttur. Bu uygulamalar, hamile kadınlar için perhiz sınırlaması, erkek çocuğun tercih edilmesi, kadın sünneti ve cinsel sakatlamayı¹¹ içermektedir.

14. Madde

21. Kırsal alanda yaşayan kadınlar, kırsal toplulukların birçoğunda kadına karşı devam eden ve onları ikincilleştiren geleneksel tutum nedeniyle toplumsal cinsiyete dayalı şiddet riski altındadır. Kentlerde iş aramak için kırsal topluluklarından ayrılan kırsal topluluğa mensup genç kızlar özel bir şiddet ve cinsel sömürü riski altındadırlar.

16. Madde (ve 5. Madde)

22. Zorunlu kısırlaştırma ve kürtaj kadının bedensel ve ruhsal sağlığını olumsuz yönde etkilemekte ve kadınların hangi sıklıkla ve kaç çocukları olacağına karar verme hakkını ihlal etmektedir.

23. Aile içi şiddet, kadınlara yönelik şiddetin en sinsi şekillerinden biridir. Tüm toplumlarda yaygındır. Aile ilişkileri içinde her yaştaki kadın, geleneksel tutum tarafından sürekliliği sağlanan dayaağa, tecavüze, diğer cinsel saldırı biçimlerine, ruhsal ve diğer şiddet biçimlerine maruz kalmaktadır. Ekonomik özgürlükten yoksunluk birçok kadını şiddet içeren ilişkileri devam ettirmeye zorlamaktadır. Erkekler tarafından ailevi sorumlulukların reddedilmesi de bir şiddet ve baskı biçimi olabilir. Bu tür şiddet, kadınların sağlığını riske atmakta ve onların aile hayatına ve kamusal yaşama eşitlik temelinde katılma ehliyetini zedelemektedir.

Özel Tavsiye

24. Bu yorumlar ışığında Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi şunları tavsiye etmektedir:

a) Taraf Devletler –gerek kamu gerek özel kişi tarafından gerçekleştirilmiş eylemler olsun– toplumsal cinsiyet temelli şiddetin tüm biçimlerini ortadan kaldırmak için uygun ve etkili tedbirleri almalıdır;

b) Taraf Devletler aile içi şiddet ve istismar, tecavüz, cinsel saldırı ve diğer toplumsal cinsiyet temelli şiddete karşı yasaların tüm kadınlara yeterli koruma sağlamasını ve kadınların bütünlük ve onurlarına saygı göstermesini sağlamalıdır. Mağdurlar için uygun koruyucu ve destekleyici hizmetler sağlanmalıdır. Sözleşme'nin etkili bir şekilde

¹¹ *Genital mutilation* karşılığında kullanılmıştır – ed.n.

uygulanması için adli personele ve kanun uygulayıcılara ve diğer kamu çalışanlarına yönelik toplumsal cinsiyete duyarlı eğitimler verilmesi gereklidir;

c) Taraf Devletler, şiddetin kapsamı, nedenleri ve etkileri ile şiddeti önlemek ve şiddetle mücadele için alınan tedbirlerin ne kadar etkili olduğuna dair istatistiklerin derlenmesini ve bu konularla ilgili araştırma yapılmasını teşvik etmelidir;

d) Medyanın kadınlara saygı göstermesi ve saygı gösterilmesini teşvik etmesi için etkili tedbirler alınmalıdır;

e) Taraf Devletler raporlarında kadınlara yönelik şiddeti süreklileştiren tutum, örf, adet ve uygulamaların niteliğini ve kapsamını ve ortaya çıkan şiddet biçimlerini tanımlamalıdır. Raporda şiddeti alt etmek için aldıkları tedbirlere ve bu tedbirlerin etkilerine de yer verilmelidir;

f) Bu tutum ve uygulamaları ortadan kaldırmak için etkili önlemler alınmalıdır. Devletler kadınların eşitliğini engelleyen önyargıların ortadan kaldırılmasına yardımcı olacak eğitim ve kamuyu bilgilendirme programları hazırlamalıdır (3 No'lu Tavsiye, 1987);

g) Kadın ticareti ve cinsel sömürüyü ortadan kaldırmak için özel önleyici ve cezai tedbirler gereklidir;

h) Taraf Devletler raporlarında tüm bu sorunların kapsamını ve fahişelik yapmış veya insan ticaretine ve diğer cinsel sömürü biçimlerine maruz kalmış kadınları korumak için alınan önleyici ve rehabilite edici tedbirleri ve cezai hükümleri de içeren önlemleri açıklamalıdır. Bu önlemlerin ne kadar etkili olduğu da ayrıca anlatılmalıdır;

i) Etkili başvuru yolları ve –tazminat dahil– etkili giderimler sağlanmalıdır;

j) Taraf Devlet raporları cinsel tacizle ilgili bilgiyi ve kadınların iş yerinde cinsel taciz ve diğer baskı biçimlerinden korunması için alınan tedbirleri içermelidir;

k) Taraf Devletler aile içi şiddet, tecavüz, cinsel saldırı ve toplumsal cinsiyete dayalı diğer şiddet biçimlerine maruz kalmış mağdurlar için sığınak, özel eğitim almış sağlık çalışanları hizmeti, rehabilitasyon ve danışma gibi hizmetler oluşturmalı veya mevcut olanları desteklemelidir;

l) Taraf Devletler bu tip uygulamaları ortadan kaldırmak için tedbirler almalı ve sağlık sorunlarını rapor ederken Komite'nin kadın sünnetiyle ilgili tavsiyesini (14 No'lu Tavsiye) dikkate almalıdır;

m) Taraf Devletler, doğurganlık ve üremeyle ilgili zor kullanılmasını önlemek için tedbirler alınmasını sağlamalı ve kadınların doğum kontrolüyle ilgili uygun hizmetlerin olmaması nedeniyle yasa dışı kürtaj gibi güvenli olmayan tıbbi uygulamaların arayışına girmeye zorlanmamasını sağlamalıdır;

n) Taraf Devletler raporlarında bu sorunların kapsamını belirtmeli ve alınan tedbirleri ve bu tedbirlerin etkilerini açıklamalıdır;

o) Taraf Devletler şiddet mağdurları için sunulan hizmetlere kırsal alanda yaşayan kadınların da erişebilmesini ve gerektiğinde yalıtılmış haldeki topluluklara özel hizmetler sunulmasını sağlamalıdır;

p) Kırsal kesim kadınlarını şiddetten korumak için alınacak tedbirler arasında eğitim ve istihdam olanakları ve ev içi hizmetlilerin çalışma koşullarının izlenmesi bulunmalıdır;

q) Taraf Devletler raporlarında kırsal kesim kadınlarının karşı karşıya olduğu riskleri, maruz kaldıkları şiddet ve istismarın kapsamını ve niteliğini, desteğe ve diğer hizmetlere yönelik ihtiyaçlarını ve erişimlerini ve şiddeti ortadan kaldırmak için alınan tedbirlerin ne kadar etkili olduğunu belirtmelidir;

r) Aile içi şiddeti ortadan kaldırmak için alınacak tedbirler arasında şunlar yer almalıdır:

(i) Ev içi şiddet vakalarında gerektiğinde cezai müeyyideler ve hukuki giderimler;

(ii) Kadın aile bireyinin öldürülmesi veya saldırıya uğramasına ilişkin olarak namus kavramına dayalı bir savunma imkânının yasalardan çıkarılması;

(iii) Aile içi şiddet mağdurlarının güvenliğini ve emniyetini sağlamak için sığınak, danışma ve rehabilitasyon programları gibi hizmetler;

(iv) Aile içi şiddetin faileri için rehabilitasyon programları;

(v) Ensest veya cinsel istismarın gerçekleştiği aileler için destek hizmetleri;

s) Taraf Devletler aile içi şiddet ve cinsel istismarın kapsamı ile alınan önleyici, cezalandırıcı tedbirleri ve çareleri rapor etmelidir;

t) Taraf Devletler kadınların toplumsal cinsiyete dayalı şiddete karşı etkili bir şekilde korunması için aşağıda sayılanların yanı sıra yasal ve diğer tüm önlemleri almalıdır:

(i) Kadınları diğer şeylerin yanı sıra aile içinde istismar, cinsel saldırı ve iş yerinde cinsel taciz de dahil olmak üzere şiddetin tüm biçimlerine karşı korumak için cezai müeyyideler, hukuki giderimler ve uğranan zararı tazmin edici hükümleri içeren etkili hukuki tedbirler;

(ii) Kadınların ve erkeklerin rollerine ve statülerine dair tutumu değiştirecek eğitim programları ve kamuyu bilgilendirmeyi içeren önleyici tedbirler;

(iii) Şiddet mağduru ya da şiddet tehdidi altındaki kadınlar için barınma, danışma, rehabilitasyon ve destek hizmetleri içeren koruyucu tedbirler;

u) Taraf Devletler toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin tüm biçimlerini rapor etmeli ve bu raporlar her bir şiddet biçiminin yaşanma sıklığına ilişkin mevcut tüm bilgiyi ve mağdur kadınlar üzerinde bu şiddetin etkilerini içermelidir;

v) Taraf Devletlerin raporları kadınlara yönelik şiddeti ortadan kaldırmak üzere alınmış olan yasal, önleyici ve koruyucu tedbirleri ve bu tedbirlerin etkilerini içermelidir.

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GENEL KURULU'NUN 57/179 NO'LU KARARI: NAMUS ADINA KADINLARA KARŞI İŞLENEN SUÇLARIN ORTADAN KALDIRILMASINA YÖNELİK ÇALIŞMA^{12,13,14}

Genel Kurul tarafından kabul edilmiş önerge

Üçüncü Komite raporu üzerine (A/57/549)

57/179. Namus Adına Kadınlara Karşı İşlenen Suçların Ortadan Kaldırılmasına Yönelik Çalışma

Genel Kurul,

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde¹⁵ belirtilmiş olduğu gibi tüm Devletlerin, yaşam hakkı, kişinin özgürlük ve güvenliği de dahil insan hakları ve temel özgürlüklerin korunması ve teşvik edilmesi hususundaki yükümlülüklerini *tekrar teyit ederek*, ve özellikle Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme,¹⁶ Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme,¹⁷ Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi¹⁸ ve Çocuk Haklarına Dair Sözleşme¹⁹ gibi insan hakları belgelerine Taraf Devletlerin yükümlülüklerini *tekrar teyit ederek*,

Viyana Bildirgesi ve Eylem Programı²⁰ ile Kadınlara Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılmasına Dair Bildirge²¹ ve aynı zamanda IV. Dünya Kadın Konferansı'nda kabul edilen Pekin Bildirgesi ve Eylem Platformu²² ve "Kadın 2000: 21. Yüzyıl için Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Kalkınma ve Barış"²³ başlıklı Genel Kurul özel oturumunun sonuç belgesini *hatırlayarak*,

12 Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 57/179 No'lu Kararı: Namus Adına Kadınlara Karşı İşlenen Suçların Ortadan Kaldırılmasına Yönelik Çalışma (*Resolution (57/179) adopted by United Nations General Assembly, Working towards the Elimination of Crimes against Women Committed in the Name of Honour*) metninin orijinali için bkz. <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N02/549/97/PDF/N0254997.pdf> (erişim: 28 Eylül 2009).

13 Bu metnin İngilizceden Türkçeye çevirisi Proje Ekibi tarafından yapılmıştır.

14 Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 30 Ocak 2003. Elli yedinci Oturum. 102. Gündem Maddesi.

15 Karar 217 A (III).

16 Bkz. Karar 2200 A (XXI), Ek.

17 Bkz. Karar 2200 A (XXI), Ek.

18 Karar 34/180, Ek.

19 Karar 44/25, Ek.

20 A/CONF.157/24 (Bölüm I), Kısım III.

21 Bkz. Karar 48/104.

22 IV. Dünya Kadın Konferansı Raporu, Pekin, 4-15 Eylül 1995 (Birleşmiş Milletler Yayını, Satış No: E.96.IV.13), Kısım I, Karar 1, Ekler I ve II.

23 Karar S-23/3, Ek.

Kadınlara karşı namus adına işlenen suçların bir insan hakları sorunu olduğunu ve Devletlerin bu tür suçları önleme, kovuşturma ve suçluları cezalandırmak için gereken özeni gösterme ve mağdurlara koruma sağlama yükümlülükleri olduğunu ve bu yükümlülükleri yerine getirmemenin kadınların insan hakları ve temel özgürlüklerden yararlanmasını engellediğini veya ortadan kaldırdığını *akılda tutarak*,

Namus adına işlenen suçlar da dahil olmak üzere, kadınlara ve kız çocuklarına karşı uygulanan her türlü şiddetin ceza gerektiren bir suç olarak muamele görmesi ve kanunla cezalandırılabilir olması ihtiyacını *vurgulayarak*,

Namus adına işlenen suçlar da dahil olmak üzere, kadınlara karşı çeşitli şekillerde uygulanan şiddetin temel nedenlerini yeterince anlayamamanın ve bu tür şiddete ilişkin veri yetersizliğinin, ulusal ve uluslararası düzeylerde bilgiye dayalı politika analizini ve bu tür şiddetin önlenmesi çabalarını engellediğinin *farkında olarak*,

İnsan Hakları Komitesi, Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi, Çocuk Hakları Komitesi ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi raporlarının ilgili bölümlerinde ve İnsan Hakları Komisyonu Kadınlara Karşı Şiddet, Sebepleri ve Sonuçları Özel Raportörü'nün raporunun²⁴ ilgili bölümlerinde tanımlandığı gibi bu suçların mağdurlarının kadınlar ve kız çocukları olmasından *derin endişe duyarak*,

Bu tür suçların hiçbir dini ve kültürel değerle bağdaşmadığını *vurgulayarak*,
23 Nisan 2002 tarih ve 2002/52 sayılı İnsan Hakları Komisyonu kararını²⁵ *akılda tutarak*,

Namus adına kadınlara karşı işlenen suçların ortadan kaldırılmasının Hükümetler ve uluslararası toplum tarafından –diğer şeylerin yanı sıra uluslararası işbirliği çabaları ve sivil toplum kuruluşları da dahil olmak üzere sivil toplum aracılığı ile– daha fazla çaba ve taahhüt gerektirdiğini ve toplumsal tutumda temel değişiklikleri gerektirdiğini *vurgulayarak*,

Namus adına kadınlara karşı işlenen suçların önlenmesi ve ortadan kaldırılması için en kritik araçlardan biri olarak kadınların güçlendirilmesinin ve kadınların karar alma ve politika oluşturma sürecine etkili katılımlarının öneminin *altını çizerek*,

1.

(a) Devletlerin, kadınlara karşı her türlü şiddeti ortadan kaldırmayı amaçlayan faaliyetleri ve girişimlerinin yanı sıra, kadınlara karşı namus adına işlenen suçların ortadan kalkmasını amaçlayan, ilgili iç hukuk mevzuatında bu tür suçlara ilişkin değişikliklerin kabul edilmesi, bu yasaların etkili bir şekilde uygulanması ve eğitsel, sosyal ve ulusal çapta bilgi ve farkındalık yaratma kampanyalarını da içeren diğer tedbirlerin alınmasını kapsayan faaliyet ve girişimlerini;

(b) Birleşmiş Milletler organlarının yürütülen projeler ve Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu, Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu ve Birleşmiş Milletler Kadınlar Kalkınma Fonu gibi fon ve programların kadınlara karşı namus adına işlenen suçlar sorununa işaret eden çabalarını, bu çabaların koordine edilmesini teşvik ederek;

(c) Bu suçlar ve onların zararlı etkileriyle ilgili farkındalık yaratan, kadın kuruluş-

²⁴ E/CN.4/2002/83, 21-37. paragraflar.

²⁵ Bkz. *Ekonomik ve Sosyal Konsey Resmi Kayıtları, 2002, Ek No: 3 (E/2002/23)*, Bölüm II, Kısım A.

ları, taban hareketleri ve bireyleri içeren sivil toplum kuruluşları da dahil olmak üzere sivil toplum tarafından yürütülen çalışmaları

memnuniyetle karşılar;

2. Kadınların namus adına işlenen suçların mağdurları olmaya devam etmesinden ve bu tür şiddetin dünyanın bütün bölgelerinde çeşitli şekillerde ve sürekli yapılmakta olmasından ve failerin kovuşturma ve cezalandırılmasındaki başarısızlıklardan duyduğu endişeyi belirtir;

3. Devletleri,

(a) İlgili uluslararası insan hakları belgeleri bağlamındaki yükümlülüklerini yerine getirmeye ve Pekin Bildirgesi ve Eylem Platformu²⁶ ile Genel Kurul özel oturumu sonuç belgesini²⁷ uygulamaya;

(b) Kadınlara karşı namus adına işlenen ve çeşitli şekillerde gerçekleştirilen suçları önleme ve ortadan kaldırma çabalarını, yasal, idari ve planlı önlemler aracılığıyla yoğunlaştırmaya devam etmeye;

(c) Kadınlara karşı namus adına işlenen suç vakalarını çabuk ve derinlemesine araştırmaya, etkili bir biçimde kovuşturmaya ve belgelemeye ve failerini cezalandırmaya;

(d) Bu tür suçlara müsamaha edilmemesini sağlamak için tüm gerekli tedbirlerin alınmasına;

(e) Kadınlara karşı namus adına işlenen suçların önlenmesi ve ortadan kaldırılması ihtiyacı konusunda farkındalık yaratma çabalarını, bu tür suçların işlenmesine izin veren tutum ve davranışları değiştirmek amacıyla, diğerlerinin yanı sıra, topluluk liderlerini de sürece katarak yoğunlaştırılmasına,

(f) Medyanın farkındalık yaratma kampanyalarına dahil olma çabalarını teşvik etmeye;

(g) Kadınlara karşı namus adına işlenen suçların sebeplerini ve sonuçlarını anlamaya ve bu konudaki bilgiyi artırmaya yönelik tedbir ve programları –polis, yargı ve adliye personeli gibi yasayı uygulamakla sorumlu kişilere mesleki eğitim sağlanması dahil olmak üzere– teşvik etmeye, desteklemeye ve uygulamaya, onların bu tür suçlara dair şikâyetlere tarafsız ve etkili şekilde cevap verme kapasitelerini güçlendirmeye ve gerçek ve potansiyel mağdurların korunmasını güvence altına alan gerekli önlemleri almaya;

(h) Soruna işaret eden sivil toplum kuruluşları da dahil olmak üzere sivil toplumun çalışmalarına destek olmaya devam etmeye ve hükümetler arası örgütlerle ve sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliğini güçlendirmeye;

(i) Gerçek ve potansiyel mağdurların –diğer şeylerin yanı sıra, uygun koruma, güvenli sığınak, danışmanlık, adli yardım, sağlık bakım hizmetleri, rehabilitasyon ve topluma yeniden entegrasyonlarının sağlanarak– ihtiyaçlarına cevap vermek üzere, mümkün olduğunda destek hizmetlerinin kurulmasına, güçlendirilmesine veya buna olanak sağlanmasına;

²⁶ IV. Dünya Kadın Konferansı Raporu, Pekin, 4-15 Eylül 1995 (Birleşmiş Milletler Yayını, Satış No: E.96.IV.13), Kısım I, Karar 1, Ekler I ve II.

²⁷ Karar S-23/3, Ek.

(j) Mağdurların ve diğer kişilerin kadınlara karşı namus adına işlenen suçları güvenli ve gizli bir ortamda bildirebilmeleri için kurumsal mekanizmaların yaratılması, güçlendirilmesi veya kolaylaştırılması yoluyla bu tür suçlara ilişkin şikâyetlerin etkili olarak ele alınmasına;

(k) Bu tür suçların meydana gelmesinde, yaş dağılımına ait bilgiyi de kapsayan istatistiki bilginin toplanmasına ve dağıtılmasına;

(l) Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi de dahil olmak üzere insan hakları sözleşme yapılarına sunulan raporlarda, uygun olduğunda, kadınlara karşı namus adına işlenen suçların önlenmesi ve ortadan kalkması çabalarında kabul edilen ve uygulanan hukuki tedbirler ve politikalar hakkında bilgiyi, rapor yükümlülükleri kapsamında olduğu takdirde, dahil etmeye

davet eder;

4.

(a) İlgili Birleşmiş Milletler organları, fonları, programları da dahil olmak üzere uluslararası toplumu, diğer şeylerin yanı sıra, teknik yardım ve danışmanlık hizmetleri programları aracılığıyla, tüm devletlerin, kadınlara karşı namus adına işlenen suçların önlenmesi için kurumsal kapasitelerini güçlendirmeyi ve bu tür suçların temel nedenlerine yönelmeyi amaçlayan çabalarında, talepleri olduğunda desteklemeye,

(b) İlgili insan hakları sözleşme yapılarını, uygun durumlarda bu soruna işaret etmeye devam etmeye,

(c) Kadının Statüsü Komisyonu'nu, 47. oturumunda "Pekin Eylem Platformu ve 'Kadın 2000: 21. Yüzyıl için Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Kalkınma ve Barış' başlığında Genel Kurul özel oturumu sonuç belgesinde tanımlandığı gibi kadınların insan hakları ve kadınlara ve kız çocuklarına karşı her türlü şiddetin ortadan kaldırılması" konulu öncelikli tema altında bu sorunu ele almaya

davet eder;

5. Genel Sekreter'in raporunu²⁸ dikkate alır;

6. Genel Sekreter'den, Genel Kurul'un 59. oturumunda kadınlara karşı şiddetin ortadan kaldırılması konusunda sunacağı raporunda, işbu kararın konusuna dair tüm mevcut verilere dayanan, mümkün olduğunca destekleyici istatistiki verilerle bu suçların temel nedenlerinin analizini ve Devletler tarafından gerçekleştirilen girişimler konusunda bilgiyi içeren kapsamlı bir raporun yer almasını talep eder.

77. genel toplantı

18 Aralık 2002

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER KADINLARA KARŞI ŞİDDET, SEBEPLERİ VE SONUÇLARI ÖZEL RAPORTÖRÜ YAKIN ERTÜRK'ÜN TÜRKİYE ZİYARETİNE İLİŞKİN RAPORU^{29,30,31}

15 Mart 2006 Tarihli ve 60/251 Sayılı “İnsan Hakları Konseyi” Başlıklı
Genel Kurul Kararının Uygulanması

*Kadınlara Karşı Şiddet, Sebepleri ve Sonuçları Özel Raportörü
Yakın Ertürk'ün Raporu*

Ek

Türkiye Ziyareti³²

Özet

Bu rapor, Kadınlara Karşı Şiddet, Sebepleri ve Sonuçları Özel Raportörü olarak 22-31 Mayıs 2006 tarihleri arasında Türkiye resmi ziyareti sonrasında yaptığım tespitleri içermektedir. Rapor, Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu'sundaki kadın intiharlarını ele almakta ve bu kadınların ölümlerinin adam öldürme veya zorla intihar vakaları olabileceğini ileri sürmektedir. Dolayısıyla, raporun coğrafi ve maddi açıdan sınırlı bir kapsama alanı bulunmaktadır.

Kadın erkek eşitliğinin Türkiye'nin modernleşme projesinin ayrılmaz bir parçasını oluşturduğu kabulüne ve Cumhuriyet kurulduğunda bu amaca yönelik hukuksal ve kurumsal tedbirler alınmış olmasına karşın, günümüzde kadınların temel gelişim göstergeleri içler acısıdır ve kadınlara yönelik şiddetin her biçimi son derece yaygındır. Doğudaki kadınların durumu özellikle kaygı uyandırıcıdır. Eğitim, istihdam, bilgi edinme, sağlık hizmetleri ve adalete sınırlı bir şekilde erişiyor olmaları bu kadınların vatandaşlık haklarının, varlık koşullarını müzakere edebilme ve sorunlarına çözüm arama imkânlarının büyük ölçüde kısıtlanmasına neden olmaktadır.

Namus Türk toplumunda önemli bir değer teşkil etmektedir; kadınlar ve cinsellik-

29 Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Şiddet, Sebepleri ve Sonuçları Özel Raportörü Yakın Ertürk'ün Türkiye Ziyaretine İlişkin Raporu (*Report of the Special Rapporteur on Violence against Women, its Causes and Consequences, Yakın Ertürk, Mission To Turkey*) orijinal metni için bkz. <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G07/100/90/PDF/G0710090.pdf> (erişim: 28 Eylül 2009).

30 Bu metnin İngilizceden Türkçeye çevirisi Defne Orhun tarafından yapılmıştır.

31 Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, A/HRC/4/34/Add.2. sayılı, 5 Ocak 2007 tarihli rapor.

32 Bu ziyaret raporunun özeti tüm resmi dillerde yayımlanmıştır. Raporun kendisi ise özete ilave edilen ekte yer almaktadır ve yalnızca sunulan dilde yayımlanmıştır.

leri üzerinde sıkı bir denetim kurulmasına hizmet etmektedir. Namus kavramı özellikle bölgede daha da önem taşımaktadır; töre içerisinde bir kural oluşturmaktadır. Buna göre, aile, tüm mensuplarının namus kuralına riayet etmesini sağlamak zorundadır; zira ihlaller (veya ihlal edildiğine ilişkin söylentiler) tüm ailenin “lekesi” olarak algılanmaktadır. Bu lekelerin ne pahasına olursun, gerektiğinde cinayetle temizlenmesi gerekebilmektedir.

Güneydoğu/Doğu Bölgesinde meydana gelen intiharlar, namus ve töre anlayışlarından kaynaklanan şiddetle sıkı sıkıya bağlantılıdır. İntihar olarak kaydedilen bazı vakaların aslında intihar süsü verilmiş cinayetler olduğunu düşünmek için yeterli nedenler mevcuttur. Bazı vakalarda ise aile mensuplarının intiharı teşvik ettiği görülmektedir. Resmi makamlar her bir intihar vakasının ayrıntılı bir şekilde soruşturulduğunu ve gerekli adli tıp incelemelerinin yapıldığını belirtiyorlarsa da, cezai sorumluluk içeren olayların tespit edilip karara bağlanması için daha çok çaba sarf edilmelidir.

1 Haziran 2005'te Türk Ceza Kanunu'na yönelik olarak çığır açan reformlar yürürlüğe girmiş, kanundan kaynaklanan ataerkil eğilimlerden en bariz olanları başarılı bir biçimde ilga edilmiştir. Mevzuat alanında atılan bu adımlara rağmen, sığınma evleri gibi kadınlara yönelik koruyucu mekanizmaların yetersizliğini de içeren, fiili uygulamalar alanında pek çok sorun varlığını sürdürmektedir.

Mevcut sorunları göz önünde bulundurarak, Türk Hükümeti'ni, kadınların gelişimini sağlamaya; hukuksal ve kurumsal çerçeveyi sağlamlaştırmaya; kadına yönelik her türlü şiddete karşı sıfır hoşgörü politikası uygulamaya; zorla intihar ve intihar süsü verilmiş cinayetleri tespit etmeye ve karara bağlamaya; şiddet tehlikesi altındaki kadınları korumaya; kadına yönelik şiddete ilişkin veri tabanını güçlendirmeye; ve intiharların önlenmesi için ek tedbirler almaya çağırıyorum. Medyayı, diğer sivil toplum aktörleriyle işbirliği içerisinde, toplumsal cinsiyet kalıplarına karşı çıkmaya, intiharları haberleştirirken hassasiyet göstermeye ve bu tür olayları sansasyonelleştirmemeye davet ediyorum. Sivil topluma, kadına yönelik şiddet olaylarını belgelemesini ve bu konudaki bilgileri yaymasını tavsiye ediyorum. Uluslararası toplumdan ise yerel kadın gruplarının, araştırma enstitülerinin ve akademinin girişimlerini ve Birleşmiş Milletler ülke ekibinin kadınların insan haklarını geliştirme ve koruma çabalarında desteklemesini talep ediyorum.

I. Giriş

1. Hükümet'in daveti üzerine, kadınlara karşı şiddet, sebepleri ve sonuçları Özel Raportörü sıfatıyla Türkiye'ye resmi bir araştırma ziyaretinde bulundum. Bu ziyarette, Türkiye'nin Güneydoğu ve Doğu'sunda (bundan böyle “Güneydoğu/Doğu Bölgesi” olarak anılacaktır) kadınlar (ve genç kızlar) arasında intihar oranlarının artışına ilişkin medyada çıkan haberler sebep oldu. Bu kadınların ölümlerinin aslında birer cinayet vakası olduğu veya mağdurların intihar etmeye zorlandıkları yönündeki iddialar beni özellikle endişelendirmekteydi. Bu nedenle, bu raporun coğrafi ve maddi açıdan sınırlı bir kapsama alanı bulunmaktadır. Yalnızca, bölgede ve Türkiye'de kadına yönelik şiddet meselelerini, kadın intiharlarıyla bağlantılı olduğunu tespit ettiğim oranda mercek altına almaktadır.

2. 22-31 Mayıs 2006 tarihleri arasında gerçekleştirdiğim ziyaret Hükümet tarafından gayet olumlu karşılanmıştır. Bazı illerde ve başkentte görüşme talebinde bulunduğum, aralarında İçişleri Bakanı, Adalet Bakanı, Kadın, Aile ve Çocuktan Sorumlu Devlet Bakanı ve Meclis Töre ve Namus Cinayetlerini Araştırma Komisyonu üyelerinin de yer aldığı yetkililere erişim imkânım oldu. Türk Hükümeti'ne gösterdiği işbirliğinden ötürü teşekkürlerimi sunuyorum.

3. Ankara'da ulusal makamlar ve sivil toplum kuruluşlarıyla yaptığım ilk istişarelerden sonra, Güneydoğu Anadolu'da Batman ve Şanlıurfa illerini, Doğu Anadolu'da ise Van ilini ziyaret ettim. Buralarda, bana değerli bilgi ve görüşler sunan yerel memurlar ve sivil toplum kuruluşlarının temsilcileriyle görüştim. Bunların yanı sıra, intihar edenlerin aileleri ve intihar girişiminde bulunup kurtulmuş olan kadınlarla konuştum. Başlarından geçen son derece kişisel trajedileri benimle konuşma cesaretine ve gücüne sahip bu ailelere ve kadınlara özel olarak müteşekkirim. Ayrıca, kadına yönelik şiddete cesurca yanıt veren yerel kadın gruplarını da alkışlıyorum.

4. Bu rapor, bölgedeki kadınların statüsünün temel parametrelerini oluşturan bağlama ilişkin kısa bir açıklamayla başlamakta ve şiddet tezahürlerine ilişkin genel bir inceleme, intihar analizleri ve bu soruna Devlet ve Devlet dışı aktörler tarafından verilen yanıtların değerlendirilmesiyle devam etmektedir. Son olarak, sonuçlar ve tavsiyeler kısmında, kadına yönelik şiddeti önlemek ve buna yanıt vermek için, intihar vakalarına özel olarak eğilen bütüncül bir yaklaşım benimsenmesini talep etmekte ve Hükümet'e ve diğer ilgili aktörlere yönelik özel tavsiyelerde bulunmaktayım.

II. Modernleşme Süreci

A. Bölgesel Özgüllükler

5. Türkiye iki kıtanın ve pek çok medeniyetin kesişme noktasında yer almaktadır. Türkiye, çok uluslu bir İslâm devleti olan Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkıntılarından, Birinci Dünya Savaşı sonrasında saltanata ve Batılı güçlere karşı yürütülen Kurtuluş Savaşı'nın ardından üniter, laik bir ulus-devlet olarak kurulmuştur. Bu geçiş, devamlılık ve kopukluk, birlik ve farklılık, gelenek ve modernlik unsurlarını beraberinde getirmiştir ve bunlar günümüzdeki siyasi çekişmelerin ve kimlik politikalarının temelini oluşturmaktadır.

6. Osmanlı döneminden Cumhuriyet dönemine devamlılık arz eden unsurlar “ortak kimlik” olarak anılan, dini ve siyasi iradeyi Devlet yetkisi içerisinde birleştiren ve tarihsel olarak merkezi bir siyasi düzenin devamlılığını kolaylaştıran kavramın içerisinde kök salmaktadır. Bu bağlamda, kamusal söylemde farklılıkları ortaya çıkaracak eğilimler tasvip edilmemiştir.³³

7. Devlet, toplum ve birey arasındaki ilişkinin toplumsal cemaat üyeliği temelinden vatandaşlık temeline kayarak yeniden yapılanması, Osmanlı hukuksal/kurumsal düzeninden ayrılmayı gerektirmiştir. Bu noktada, Devlet ile sivil toplum arasındaki

33 Y. Ertürk, 2006, “Turkey’s Modern Paradoxes: Identity Politics, Women’s Agency, and Universal Rights”, Ferree ve Tripp (der.), *Global Feminism: Transnational Women’s Activism, Organizing, and Human Rights* içinde, New York, NYU Press, 2006, s. 79-109.

gerilimin temelleri atılmıştır. Din, bir yandan farklı etnik-dilsel grupları birleştirmek için kullanılırken, diğer yandan laik ilkeler uyarınca kamusal alanda kimlik temsilinde dışarıda bırakılmıştır. Benzer biçimde Devlet'in üniter niteliği homojen bir ulusa dayanılarak tanımlanmıştır.

8. Nüfusun büyük oranda Kürt kökenli vatandaşlardan oluştuğu Güneydoğu/Doğu Bölgesi tarihsel olarak, feodal niteliği ve nispeten sahip olduğu özerklikle tanımlanmaktaydı. Bireyin statüsü ve sosyal ilişkileri, soy ve aşiret bağlarıyla tespit edilmiştir. Bu sosyo-politik yapının ekonomik temeli, toprağın çarpık dağılımında yatmaktadır. Ekilebilir toprakların büyük bir kısmı ağa adı verilen toprak sahiplerine aittir; ağaların kırsal yaşam üzerinde geniş yetkileri bulunmaktadır ve kendi toplulukları arasında çıkan çatışmaların baş hakemi konumundadırlar. Bu geleneksel ataerkil sistem içerisinde kadınlar ikincil bir konuma sahiptir, ancak mensup oldukları soya, kaç erkek çocuk doğurduklarına ve hanedeki kızların ve gelinlerin kurallara uygun davranmalarını sağlama koşuluna bağlı olarak statüleri farklılaşabilmektedir.³⁴ Başta baba tarafından kuzen evlilikleri olmak üzere aile içi evlilikler yoluyla ataerkil denetim sağlamlaştırılmış ve kolektif kimlik korunmuştur.

9. Ağalık sistemi Cumhuriyet'in kurulmasıyla darbe almışsa da, feodal ilişkiler bölgede varlığını sürdürmeye devam etmiştir. 1946 yılında çok partili sisteme geçilmesiyle ve tarımsal modernizasyon politikalarının benimsenmesiyle, eski ağa sınıfı ulusal sistemle bütünleştirilmiştir. Bu bağlamda bazı toprak ağaları bu fırsattan yararlanabilmiş, böylece bazı ağalar güçsüzleşirken, bazıları daha çok toprak ve siyasi güç edinmiştir. Sermaye yoğun tarıma erişemeyen küçük ve kiracı çiftçiler ya yarıcı sıfatıyla modern ağa sınıfına bağımlı hale gelmiş ya da arazilerini satmış ve ülkenin başka yerlerine göç etmiştir.

10. Bu eğilimlerin bölgenin entegrasyonu üzerinde çelişkili etkileri olmuştur. Bir yanda, modernleşmiş ağa sistemi siyasi partilerle ve birbiri ardına göreve gelen hükümetlerle yapılan ittifakların önemli bir unsuru haline geldikçe, bölgedeki geleneksel ilişkilerin yapısı da güçlenmiştir. Diğer yanda ise, kırsal kesimde meydana gelen dönüşümlerin tetiklediği büyük şehirlere göç olgusu, bu ilişkilerin temelini çatlatmış, böylece bireylere alternatif alanlar tanımuştur.³⁵

11. Ziyaret ettiğim üç il arasında, her ne kadar değişmiş olsa da aşiret sisteminin en gözle görünür olduğu il, nüfusun çoğunluğunun kendisini halen belirli bir aşiretin mensubu olarak tanımladığı Şanlıurfa'dır. Aşiret yapısının sağlamlığı belirli bir oranda şehrin güçlü tarımsal temelinden kaynaklanmaktadır. Bazı ağalar, geleneksel bağlılık biçimlerinin sürdürüldüğü kent yapılarıyla bütünleşmişlerdir. Siyaset de aşiret

³⁴ Karş. D. Kandiyoti, 1988, "Bargaining with Patriarchy", *Gender and Society* 2 (3), s. 274-290.

³⁵ Analizciler, bu sürecin hem entegrasyonun, hem de Türkiye'de etnisiteye dayalı politikaların ortaya çıkışının temelini oluşturduğu görüşünde birleşmektedirler. Bu durum, 1984 yılında yasa dışı Kürdistan İşçi Partisi'nin (PKK) sahneye çıkması ve bölgede güvenlik güçlerine ve diğer hedeflere yönelik bir dizi saldırı ve pusula gerçekleştirilmesi ile daha da ciddileşmiştir. Şiddet olayları, silahlı kuvvetlerin durumu kontrol altına aldığı 1997 yılına dek sürmüştür. Ülkenin çeşitli yerlerinde son zamanlarda meydana gelen PKK saldırıları, geçmişte yaşanan şiddetin yeniden ortaya çıkıyor olabileceği yönünde endişeler yaratmaktadır.

bağlarının varlığını sürdürmesine yardımcı olmaktadır. Görüştüğüm kişiler, siyasetçilerin ve yöneticilerin kendilerini yerel iktidar yapılarına uydurma ve iç meseleler olarak görülme ve kadınlarla ilgili konuları da kapsayan meselelere müdahalede bulunulmaması karşılığında ağaların siyasi desteğini almaya çalışma eğiliminde olduklarını dile getirmişlerdir. Muhtemelen, ağanın ailesine mensup kişiler de merkezi siyasi iktidar saflarına katılmaktadırlar.

12. Batman'da aşiret bağları halen etkisini sürdürmektedir, ancak bu bağlar başta kentsel alanlarda olmak üzere, önemli ölçüde zayıflamış durumdadır. 1952 yılında ilde petrol bulunması ekonomik bir canlılık yaratmış; bu canlılık ülkenin diğer bölgelerine göçü hızlandırmış ve yerel nüfusu farklılaştırmıştır. 1980'lerdeki çatışmalar sırasında yerlerinden edilen kişilerin bir kısmı kitleler halinde Batman'a akın etmiştir. Van'da da benzer bir kentleşme ve yer değiştirme manzarası görülmektedir; bu değişim yerel aşiret yapılarını zayıflatmış, ancak kesinlikle ortadan kaldıramamıştır. Sınır kenti olarak sahip olduğu konum çatışmalar sırasında Van'ı kitlesel ekonomik ve fiziksel yer değiştirmelere maruz bırakmıştır.

B. Kadınların Özgürleşmesinde Bölgesel Farklılıklar

13. "Kadın sorunu", Türk modernleşmesinin hem çerçevesini oluşturan, hem de bu süreci zorlaştıran temel meselelerden birini oluşturmuştur. Modernleşen seçkinler, ilerleme rotasının muhakkak her iki cinsiyeti de kapsaması gerektiğinin ve kadın ile erkek arasındaki eşitliğin anayasal ve yasal olarak tanınmış olduğunun altını çizmişlerdir. Ne var ki, modernleşme temel olarak erkek egemen kurumlar aracılığıyla yürütülmüştür. Bunun sonucu olarak da, pek çok kazanım sağlanmasına ve bazı kadınların modernleşmeyle bütünleştirilmesine karşın, toplumsal cinsiyet düzeni bozulmaksızın korunmuştur. Üstelik, kırsal alanlardaki ve doğu illerindeki kadınların büyük bir çoğunluğu bu sürecin kısıyında bırakılmıştır. Bölgesel ve kırsal-kentsel farklılıklar, Türkiye'nin genel olarak gelişme ve özel olarak da kadınların özgürleşmesi anlamında yaşadığı tecrübelerin en göze çarpan özelliği olmuştur.

14. Bölgesel eşitsizlikler, Güneydoğu/Doğu Bölgesinde eğitim ve istihdam imkânlarının varlığını da önemli ölçüde azaltmıştır. Ekonomik mahrumiyet, geleneksel ataerkil uygulamalardan kaynaklanan sosyo-kültürel mahrumiyetle birleşerek, bölgesel az gelişmişliğin yükünü orantısız bir şekilde bölgedeki kadınların omuzlarına bindirmiştir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın [UNDP] Türkiye'ye ilişkin 2001 tarihli Ulusal İnsani Gelişme Raporu'na göre, bölgedeki iller, hem Toplumsal Cinsiyet Eksenli Gelişme Endeksi (GDI), hem de Toplumsal Cinsiyet Güçlendirme Ölçümü (GEM) açısından ülkenin en düşük illeri arasında yer almaktadır. Ölçülen 79 il arasında Batman GDI açısından 70., GEM açısından ise 63. (73'ü arasından) sırada yer almıştır. Şanlıurfa 72. ve 65., Van ise 74. ve 67. sıradadır.³⁶

15. Kadınların eğitimi alanında mevcut bölgesel farklılıklar da özellikle kaygı uyandırmaktadır. Türkiye'de okuma-yazma bilmeyen erkeklerin oranı yüzde 6,1, ka-

³⁶ Türkiye'nin dünya ölçeğindeki GDI sıralaması 70, GEM sıralaması ise 76'dır (UNDP İnsani Gelişme Endeksi).

dınların orası ise yüzde 19,4 iken, Güneydoğu/Doğu Bölgesi için bu oranlar sırasıyla yüzde 12 ve yüzde 35 şeklindedir (2000 yılı nüfus sayımı). Bölgedeki kırsal alanlarda yaşayan kadınların neredeyse yarısı okuma-yazma bilmemektedir. Bu kadınların büyük bir kısmının aynı zamanda Türkçe de konuşmıyor olduğu düşünüldüğünde, genel toplumdaki dışlanmışlıkları daha da çarpıcı bir nitelik kazanmaktadır. Bu durum, Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana iktidara gelen hükümetlerin bölgedeki kadın sorunlarını ele almak konusundaki başarısızlıklarının göstergesini oluşturmaktadır.

16. 1997 yılında 4306 sayılı yeni Milli Eğitim Temel Kanunu'nun kabulü ile beş yıllık zorunlu eğitim süresi sekiz yıla çıkarılmıştır. 2003 yılında, yani kanunun kabulünden altı yıl sonra yapılan tahminlerde, her sekiz kız çocuğundan birinin ya hayatı boyunca hiç okula gönderilmediği ya da zorunlu ilköğretimin ikinci aşamasında (6-8. sınıf), kız çocukları ergenlik çağına girdiğinde okuldan alındığı dile getirilmiştir. Örneğin Şanlıurfa ve Van'da, tüm kız çocuklarının neredeyse üçte biri ilkokula kaydedilmemiştir.³⁷ Devlet'in gayri safi yurtiçi hasılasının (GSYİH) yalnızca yüzde 3,46'lık bir payını eğitim kurumlarına harcaması hayal kırıklığı yaratmaktadır.³⁸

17. Milli Eğitim Bakanlığı ve UNICEF, esas olarak Güneydoğu/Doğu Bölgesine odaklanan Haydi Kızlar Okula kampanyasını başlatmışlardır. UNICEF'e göre, bu kampanya sonucunda, hedeflenen sayının oldukça altında olmak üzere 177.000 kız ve 87.000 erkek çocuğu okula kaydedilmiştir. Kampanyaya katılan 33 ilden yalnızca 5'inde, eğitim alanında toplumsal cinsiyetler arası farklılıklarda pozitif ve istatistiki olarak büyük bir değişim kaydedilmiştir.³⁹ Bölge halkıyla geliştirdiği ilişkiler bakımından takdir edilecek yetkililer de elbette bulunmaktadır. Örneğin Şanlıurfa Emniyet Müdürlüğü, sosyoekonomik açıdan toplumun kenarına itilmiş ailelere mensup 100.000'i aşkın kız ve erkek çocuğun anne ve babalarını, sorumlu yurttaşlık konusunda hafta sonu kurslarına katılmaya ikna etmiştir.

18. Yukarıda değinilen siyasi manzara, özel olarak kız çocuklarının eğitimi ve genel olarak da kadınların özgürleşmesi önünde başka bir engel oluşturmaktadır. PKK, gerçekleştirdiği saldırılarda sık sık, okul ve sağlık ocakları gibi merkezi Devlet kurumlarını hedef almış, böylece bölgedeki pek çok çocuğun okula erişimi imkânsız hale gelmiştir. Genel olarak, eğitim bir çekişme konusu haline gelmiştir. Okullarda eğitim dili olarak Türkçe kullanıldığından, bazı yerel liderler kız çocuklarının okula gönderilmemesini, bu kızların asimile olacağı ve Kürt dili ve kimliğini kaybedeceğini ileri sürerek gerekçelendirmektedirler. Ne ilginçtir ki aynı sav, temel kurumlarda eğitim almaları takdir ediliyor gibi görünen –okula gitme oranlarının çok daha yüksek oluşunun da gözler önüne serildiği üzere– erkek çocuklarına ilişkin olarak öne sürülmemektedir.

³⁷ UNICEF/Türk Hükümeti, 2003, "İllere göre yaşam kalitesi göstergeleri".

³⁸ Ertürk ve Dayıoğlu, 2004, *Gender, Education and Child Labour in Turkey*, Cenevre, ILO.

³⁹ Ş. Büyükoztürk, 2005, "Haydi Kızlar Okula", Kız Çocuklarının Eğitimi Kampanyası: Niceliksel Değerlendirme Araştırması – Nihai Rapor.

III. Kadına Yönelik Şiddet

A. Çoklu Ataerkil Talepler

19. Namus, Türk toplumunda önem taşıyan bir değerdir; kadınlar ve kadın cinselliği üzerinde katı bir denetim kurulmasına hizmet etmektedir. Kadınlar açısından namus kurallarına uymak; “edepli” giyinmek ve davranmaktan, evlenene dek bekâretini korumaya, görücü usulü evlenmeyi kabule ve kendisinden yaşlı bir akrabanın izni bulunmaksızın ve/veya eşliğinde olmaksızın evden çıkmamaya dek çeşitlilik gösterebilmektedir. Bölgede namus kavramı, töre adıyla teamül hukukunun bir parçası olacak kadar önem taşımaktadır. Töreye göre aile, tüm üyelerinin namus kuralına riayet etmesini sağlamak zorundadır; zira ihlaller (veya ihlal edildiğine ilişkin söylentiler) tüm ailenin “lekesi” olarak algılanmaktadır. Bu lekelerin her ne pahasına olursa olsun, gerektiğinde cinayetle temizlenmesi gerekebilmektedir.

20. Namus, kolektif kimliğin ayrılmaz bir parçası olarak sunulduğundan, kolektif ilişkilere dayalı bağlar namus ideolojisini pekiştirmekte ve sağlamlaştırmaktadır. Kadınlar ve birincil dereceden akrabaları töre kurallarının düzenine hapsedilmiş durumdadır. Töre her şeyi sarıp sarmalamaktadır: Yalnızca kadınların değil, erkeklerin –bu düzenin bekçileri– ve kadınlarla erkekler arasındaki ilişkilerin ahlâk düzenini de kontrol altında bulundurmaktadır. Dolayısıyla namusa riayet, toplumsal bir mesele haline gelmektedir.

21. Aşiret bağlantıları törenin etki alanını genişletmekte ve kadınların şiddetten kaçmasını zorlaştırmaktadır. 1997 yılında Şanlıurfa İl Sosyal Hizmetler Müdürlüğü’nden koruma talebinde bulunmuş olan 18 yaşındaki bir kadının yaşadığı olaylar buna örnek oluşturmaktadır. Silahlarını kuşanmış aile üyeleri kadının ailesine geri verilmesini talep etmişler, ancak kadın Ankara’da bir sığınma evine gönderilmiştir. Şanlıurfalı bir Bakan, kadının yerini bulmaları için aileye (belki de iyi niyetle) yardım etmiştir. Ardından aile sığınma evine gelmiş ve kuzeniyle evlenmesi halinde kadına zarar vermeyeceklerine söz vermişlerdir. Kadın bunu kabul etmiş ve evlilik gerçekleşmiştir. Kadın Şanlıurfa’ya dönmelerinden altı ay sonra, babası tarafından öldürülmüştür.

22. Daha önceki raporlarda, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin çatışma ve kriz durumlarında daha belirgin hale geldiğini, zira bu hallerde erkek egemen söylemlerin kadınlara ilişkin çelişkili taleplerde bulunmakta ve çatışmanın, ataerkil kontrolün daha da yerleşik bir hal alması için bir bahane olarak kullanılmakta olduğunu dile getirmiştim. Bölgedeki kadınlar açısından da durumun böyle olduğu görülmektedir. Yaşanan genel gerilimin yanı sıra, kadınlar, gerilla ve intihar bombacıları olarak PKK saflarına alındıklarından ve böylelikle terörist eylemlerin şüphelileri olarak güvenlik güçleriyle araları açıldığından, bu gerilime doğrudan dahil olmuşlardır.

23. Etnik kimlik politikaları ile kız çocuklarının eğitimi arasındaki bağlantı ve kamu sektöründe ve üniversitelerde uygulanan başörtüsü yasağı konusunda siyasi İslâm ile laik Devlet arasında yaşanan ihtilaf da, sonuçlarına kadınların katlanmak zorunda kaldığı çatışan değerlere ilişkin diğer örnekleri oluşturmaktadır.

B. Şiddetin Farklı Tezahürleri

24. Türkiye'de toplumsal cinsiyete dayalı kapsamlı istatistikler bulunmamaktadır. Eldeki birkaç çalışma da, kadınlara yönelik şiddetin büyük bir kısmının aile içerisinde meydana geldiğini ve tüm sosyal seviyeleri ve eğitim seviyelerini kapsadığını göstermektedir. 1990-1996 yılları arasında 1.259 kadının katılımıyla gerçekleştirilen bir araştırma, bu kadınların yüzde 88,2'sinin şiddet ortamında yaşadığını ve yüzde 68'inin kocaları tarafından dövüldüğünü ortaya koymuştur.⁴⁰ 1995 yılında Ankara'da gecekondü mahallelerinde yaşayan kadınlar arasında yapılan bir araştırma ise, bu kadınların yüzde 97'sinin kocaları tarafından uygulanan şiddete maruz kaldığını göstermektedir.⁴¹ Bir yıl sonra orta ve üst gelirli aileler arasında yapılan bir başka çalışmada, kadınların yüzde 23'ü kocalarının kendilerine karşı şiddet uyguladığını dile getirmiştir; özel şiddet biçimlerine ilişkin sorular sorulduğunda ise bu rakam yüzde 71'e yükselmiştir.⁴²

25. Aile içi şiddet, bizzat kadınların da içerisinde olduğu toplum tarafından aile yaşamının olağan bir yönü olarak algılanmaya devam etmektedir. 2003 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması'nda katılımcı kadınlara, yemeği yakması, kocasıyla tartışması, lüzumsuz para harcaması, çocukların bakımını ihmal etmesi veya cinsel ilişkiyi reddetmesi hallerinde kocanın eşini dövmekte haklı olup olmayacağı sorulmuştur. Toplamda, kadınların yüzde 39,2'si bu sebeplerden en az birini kadının dövülmesi için haklı bir gerekçe olarak görmüştür. Bu değer, yüzde 50,6 ile Güneydoğu Anadolu'da ve yüzde 45,9 ile Doğu Anadolu'da çok daha yüksek olduğu gözlenmiştir.⁴³

26. Aile içi şiddet olaylarının pek azı resmi kayıtlara geçmektedir, çünkü bu konuların resmi mercilere bildirilmesi, bildirimde bulunan kadına yönelik namus cezasına yol açabilecek, kendi içerisinde utanç verici bir eylem olarak görülmektedir.

27. Sosyal kurallar zaman içerisinde değişmekte ise de, Güneydoğu/Doğu Bölgesinde erke ve görücü usulü evlilikler hâlâ çok sık gerçekleşmektedir. Aile bağlarını beslemek ve malların ve mülklerin aile içerisinde kalmasını sağlamak için baba tarafından kuzenler arasında görücü usulü evlilikler gerçekleştirilmesi hiç de ender görülen durumlar değildir. Daha ender görülen, ancak halen uygulanmakta olan diğer bir usul ise, iki aile arasında gelinlerin değiştirilmesi anlamına gelen berdeldir. Aileler bazen uzun zamandır sürmekte olan anlaşmazlıkları çözüme bağlamak için berdele başvurmaktadırlar. Bazı hallerde ise berdel, yüksek başlık parasını ödemek yerine kullanılan bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır.

28. Medeni Kanun, kanuni evlenme yaşını kadın ve erkekler için 17 olarak saptamıştır, ancak hakimın özel izniyle bir kız veya erkek çocuk 16 yaşında evlenebilmektedir. Dini evlilikler hukuken tanınmamaktadır. Uygulamada, başta bölgedeki kırsal alanlar ve kentlerdeki yoksul mahalleler olmak üzere bu kurallar devamlı ihlal edilmektedir. Bu konuda şikâyetle bulunulmadığı sürece, yetkililer bu tür olayları nadiren soruşturmaktadır. Ancak birkaç vali, yalnızca dini nikâha sahip çiftlere, kadınların

⁴⁰ Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı, 1997, *Geleceğim Elimde*.

⁴¹ Uluslararası Af Örgütü, 2004, Türkiye: *Women Confronting Family Violence*.

⁴² A.g.e.

⁴³ Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2003, *Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması*, s. 33.

kanun hükümlerinden yararlanabilmeleri için resmi nikâh kıymaları yönünde teşvikte (ve üstü kapalı olarak baskıda) bulunmaktadır.

29. Görücü usulü evlilikler ile zorla yaptırılan evlilikler arasındaki sınır son derece değişken ve doğrudan şiddet içeren vakalar nadir olduğundan, zorla evlendirme olaylarını tespit etmek oldukça zordur. Kayıtlara göre, ailesi tarafından seçilen damatla evlenmeyi reddeden kadına boyun eğdirmek için daha çok, yoğun psikolojik baskı, örtülü tehditler ve gerektiğinde büsbütün sosyal tecrit kullanılmaktadır. Aileleri Türkiye’den başka ülkelere göç etmiş olan bazı kızların Türkiye’den erkeklerle evlenmeye zorlanmaları sonucunda, bu sorunun ulus aşırı boyutu gittikçe daha görünür bir hal almaktadır.

C. Namus Adına İşlenen Cinayetlerin Hususiyeti

30. Namus adına öldürülen kadınlar, son on yıl içerisinde Türkiye kamuoyunda yoğun tartışmalara konu olmaktadır. Her ne kadar bu cinayetler üzerine sistematik veriler bulunmuyorsa da sivil toplum kuruluşları her yıl, kadınların (ve bazen erkeklerin de) namussuz addedilen davranışlardan ötürü öldürüldüğü onlarca vakayı belgelemektedirler.

31. Dicle Üniversitesi’nden Profesör Aytekin Sır tarafından Güneydoğu Anadolu’da 336 erkek ve 94 kadının katılımıyla yapılan 2005 tarihli bir araştırma, katılımcıların yüzde 37,4’ünün, kadının zina yapması halinde öldürülmeyi hak ettiğine inandığını göstermiştir. Emniyet Genel Müdürlüğü yakın bir tarihte, 2000-2006 yılları arasında polisin görev yetkisi altındaki kent bölgelerinde işlenmiş olan 1.091 töre cinayetine ilişkin olarak takdir edilecek bir anket gerçekleştirmiştir; buna göre, öldürülen toplam 1.190 kişiden 480’i kadın, 710’u ise erkektir. Bu cinayetlerin yaklaşık üçte biri namusla, diğer üçte biri aile içi anlaşmazlıkla, yüzde 10’u ise kan davasıyla ilişkilendirilmiştir; geri kalan olaylar ise tecavüz, görücü usulü evliliğe ilişkin uyumsuzluklar vs. ile bağlantılıdır. Bu araştırma ayrıca, söz konusu cinayetlerin çok büyük bir kısmının yüksek göç alan bölgelerde (Ankara, İstanbul, İzmir gibi) işlendiğini, ancak sanıkların ve kurbanların yüzde 50’sinin doğum yerinin Doğu illeri olduğunu ortaya koymuştur.

32. Namus cinayetlerini kadına yönelik diğer şiddet biçimlerinden ayıran şey, bu cinayetlerin tasarlanarak işlenme biçimidir. Uzak akrabaları da içerebilen bir aile meclisi cinayetin gerçekleştirilmesine karar vermekte ve bunun nasıl yapılacağını planlamaktadır. Cinayeti işlemek üzere genellikle genç bir delikanlı veya erkek çocuğu görevlendirilir, çünkü genç sanığın daha hafif bir ceza alacağı varsayılmaktadır. Bu cinayetler genellikle, çok ciddi bir ahlâksızlıkta bulunmuş olduğu düşünülen bir kadına yönelik olarak verilen ceza olarak yansıtılmaktadır. Ancak, bu cinayetlerin işlenme biçimi, bu eylemlerin esasen ataerkil imtiyazları güçlendirmek amacıyla kadınlara korku salma maksadı taşıdığını ortaya koymaktadır. Üstelik bu cinayetler genellikle bir kadının zina yaptığı varsayımına dayalı rivayet ve dedikodulardan kaynaklanmaktadır. “Utaç verici davranışın” ispatı da önem taşımamaktadır, zira önemli olan şey toplumun günaah anlayışı ve bu günaah ile ailenin sosyal konumuna meydan okunmuş olmasıdır.

33. Namus cinayetleriyle ilgili olarak kamuoyunun sesi, özellikle Ceza Kanunu reformu sürecinde duyulmaya başlamıştır; bu reform sonucunda töre cinayetlerine

ömür boyu hapis cezası getirilmiş ve ceza indirimi kaldırılmıştır (bkz. aşağıdaki 56. paragraf). Türkiye Büyük Millet Meclisi, 18 Mayıs 2005 tarihinde, namus cinayetleri ve kadınlara ve çocuklara yönelik şiddet konusunda bir Araştırma Komisyonu oluşturmuştur. Bu Komisyon kapsamlı bir çalışma yürütmüş ve tespitlerini Meclis'e sunmuştur.

IV. Bölgedeki Kadın İntiharları

A. Mevcut Verilerin Analizi

34. Türkiye'de intihar oranları nispeten düşüktür. Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) tahminine göre, dünyadaki genel intihar oranı 100.000'de 16 kişidir.⁴⁴ Devlet İstatistik Enstitüsü'nün 2003 tarihli verilerine göre, Türkiye'de genel intihar oranı 100.000'de yalnızca 3,83'tür. İntihar oranının en yüksek olduğu yer 6,98 ile Ege Bölgesi'dir; bu oran Güneydoğu Anadolu Bölgesi için 2,87; Doğu Anadolu Bölgesi içinse 3,73'tür. 2006'nın ilk beş ayında beş kadının ve iki erkeğin intihar etmesinin ardından (benim ziyaretimden beri kayıtlara geçmiş olan iki kadın intiharı daha mevcuttur) bazı gazeteciler tarafından "İntihar Kenti" olarak damgalanan Batman, 2000-2005 yılları arasında 105 intihara sahne olmuştur. Bu rakam, 2003 yılının genel ülke ortalamasından biraz daha düşük bir oran olan 100.000'de 3,5 dolaylarında bir yıllık intihar oranına denk düşmektedir.

35. Ancak, Batman'daki ve Güneydoğu/Doğu Bölgesindeki diğer çeşitli illerdeki intiharlarla ilgili olarak endişe yaratan şey, kurbanlara ilişkin olağandışı cinsiyet oranıdır. Tüm dünyada, erkekler kadınlara oranla intihara daha meyillidirler. Dünya çapında erkek/kadın intihar oranı kabaca 3,5 erkeğe 1 kadın şeklindedir. Her yıl yaklaşık olarak 100.000 erkekten 26'sı intihar etmektedir; oysa kadınlar söz konusu olduğunda bu oran 100.000'e 7 olarak görünmektedir. Türkiye açısından ise, erkek/kadın intihar oranı, diğer gelişmekte olan ülkelerle benzer biçimde, yaklaşık olarak 1,5'a 1 şeklindedir.⁴⁵

36. Ancak, Güneydoğu/Doğu Bölgesinde, Batman ve Van'ın da aralarında bulunduğu pek çok il açısından durum, dünya ve ülke çapındaki eğilimlerden apaçık farklıdır. Güneydoğu/Doğu Bölgesindeki erkek/kadın intihar oranı 0,97'ye 1 şeklindedir; yani, intihar eden kadın sayısı erkek sayısından fazladır.⁴⁶ Ayrıca, Türkiye'deki inti-

⁴⁴ Bkz. www.who.int/entity/mental_health/management/en/SUPRE_flyer1.pdf. Bu rakamlar, dünya ülkelerinin yaklaşık yarısından elde edilen verilere dayanılarak yapılmış kaba tahminlerden oluşmaktadır.

⁴⁵ Çin, kadınların erkeklerden daha yüksek intihar oranına sahip olduğu tek ülkedir. Eldeki veriler, dünya çapında kadınların erkeklerden daha sık intihara teşebbüs ettiğini göstermektedir.

⁴⁶ Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2003 rakamlarına bakınız. Ziyaret ettiğim üç il açısından resmi rakamlar şu şekildedir: 2001 ile Mayıs 2006 arasında Batman'da 82 intihar (38 erkek, 44 kadın) ve 439 intihar teşebbüsü (133 erkek, 306 kadın) kaydedilmiştir. Aynı dönem içerisinde Şanlıurfa'da 326 intihar vakası (211 erkek, 115 kadın) yaşanmıştır. Bunun yanı sıra, 581 intihar teşebbüsü kaydedilmiştir, ancak bu veriler cinsiyet bakımından ayrıştırılmış bir nitelik taşımamaktadır. Ayrıca, Hükümet bana, 2001 ve Mayıs 2006 tarihleri arasında Van'da 86 intihar vakası (51 erkek, 35 kadın) meydana geldiği bilgisini vermiştir. Bunun yanı sıra, 362 intihar teşebbüsü (147 erkek, 215 ka-

har kurbanlarının pek çoğunun 15 ila 29 yaşları arasındaki genç kadın ve erkekler olduğu göze çarpmaktadır. 2003 yılında intihar eden kadınların yüzde 62'si 30 yaşından küçüktür, yüzde 37'si ise 15-25 yaş arasındadır. İntihar kurbanları genellikle kırsal kökenli yoksul ailelerden gelmektedir.

B. Kadın İntiharlarının Altında Yatan Nedenler

37. Bu istatistiksel olağan dışılıklar neticesinde, kadın intiharlarının ardındaki nedenler konusunda yoğun tartışmalar yaşanmaktadır. Medya ve sivil toplum kuruluşları, bu intiharların birçoğunun aslında, ya ailenin kurbanı zorla intihar etmeye zorlanması ya da cinayete başarılı bir şekilde intihar süsü vermesi yoluyla işlenmiş namus cinayetleri olabileceği yönündeki endişelerini dile getirmektedirler. Bazı gözlemciler, yenilenen Ceza Kanunu'nda töre cinayetlerine ilişkin olarak getirilen ağırlaştırılmış cezaların pek çok aileyi, namus cinayetlerine intihar süsü vermeye itmiş olabileceğini düşünmektedirler.

1. Cezai Sorumluluk İçeren Vakalar

38. Bazı kayıtlı intihar vakalarının aslında intihar süsü verilmiş cinayet vakaları olduğunu düşünmek için makul nedenler mevcuttur. Başka olaylarda ise, aile üyelerinin, Türk Ceza Kanunu'nun 84. maddesi tarafından suç olarak nitelenmiş olan eylemi gerçekleştirerek intiharı teşvik ettikleri görülmektedir. Ziyaret ettiğim illerdeki pek çok kıdemli yargı ve kolluk kuvvetleri görevlileri de bu görüşü paylaşmaktadır ve bana, aslında cinayet niteliği taşıyor olabilecek bir dizi şüpheli kadın intihar vakası ile "kazara" ölüm vakası bildirmişlerdir. Bu vakaların bir kısmı kovuşturulmak üzere mahkemelere intikal ettirilmiştir ve bu vakalardan en az birinin mahkûmiyetle sonuçlandığı kaydedilmiştir.

39. Kahramanmaraşlı Elife Atlıhan, 15 yaşındayken kuzeni tarafından tecavüz edildikten sonra hamile kalmıştır. Bahsi geçen kuzen aile toplantısında bu suçlamayı reddedince, Elife'nin eline annesi tarafından bir ip tutuşturulmuş ve namusunu temizlemesi söylenmiştir. Elife'nin intihar etmesini sağlama emri verilmiş olan ağabeyi, kız kardeşine sandalyeyi doğru yüksekliğe yerleştirilmesi konusunda yardım etmiş ve ardından odayı terk etmiştir. 1 Mart 2003 tarihinde mahkeme ağabeyi ve anneyi cinayet suçundan mahkûm etmiş ve müebbet hapis cezasına çarptırmıştır. Tecavüzcü de mahkûm olmuştur.

40. O tarihte yürürlükte olan Ceza Kanunu'nun, haksız tahrike dayalı olarak ceza indirimi sağlayan 51. maddesi bu davada uygulanmamış, zira mahkeme, kurban teca-

din) olmuştur. 2003 resmi istatistiklerine göre yalnızca bu yıl içerisinde Van'da 40 kadın intiharı gerçekleştiği düşünülecek olduğunda, yukarıda yer alan Van rakamları doğru görünmemektedir. Van'm kırsal kesimlerine ilişkin, doğrudan Van İl Jandarma Komutanlığı'ndan edindiğim intihar istatistiklerine göre, 2001 ve Mayıs 2006 tarihleri arasında 69 kadın intiharı ve 60 erkek intiharı meydana gelmiştir. Kadınların intihar oranının erkeklerden kesinlikle daha fazla olduğu başka iller de mevcuttur. Bunlardan en dikkat çekicisi, Ege Bölgesi'nde, 2003 yılında 104 kadın intiharına karşılık 42 erkek intiharına tanıklık etmiş olan Muğla ilidir. Bu illeri ziyaret etmemiş olduğum için, Güneydoğu/Doğu Bölgesindeki durumla herhangi bir paralellik kurmam mümkün değildir.

vüze uğramış ve hamile bırakılmış olduğundan, namus ve töre nedenlerine dayalı olarak ceza indirimi uygulanmasının Anayasa'nın eşitlik hükmü tarafından yasaklanmış olduğu yönündeki savcılık görüşünü dikkate alarak benimsemiştir. Bu dava, yargısal karar mercileri tarafından insan haklarına duyarlı bir yaklaşım benimsenmesi halinde, kanundan kaynaklanan eksikliklerin kapanabileceğini göstermekte ve hukukçular açısından insan hakları ve toplumsal cinsiyet duyarlılığı eğitiminin önemini vurgulamaktadır.

41. Zorla intihar niteliği taşıyabilecek olan diğer bir dava ise, Sevgül adında 17 yaşındaki evli bir kadımla ilgilidir. Bu dava Van 1. Ağır Ceza Mahkemesi tarafından karara bağlanmıştır. 1999 yılında ailesi, Sevgül'ü başlık parası karşılığında görücü usulüyle evlendirmeye karar vermiştir. Ancak Sevgül henüz kanuni evlilik yaşına ulaşmamış olduğundan, yalnızca dini nikâh yapılmıştır. Mayıs 2002'de Sevgül kendisini asmış halde bulunmuştur. Tanıklar, öldüğü gün Sevgül'ün kocasıyla çok şiddetli bir kavga etmiş olduğunu dile getirmişler ve adli tıp delilleri ölümünden kısa bir süre önce Sevgül'ün ciddi bir biçimde dövülmüş olduğunu ortaya koymuştur. Kocasını adam öldürme suçuyla yargılanmış, ancak adli tıp uzmanının Sevgül'ün ölümünün bir başkası tarafından gerçekleştirilmiş olduğunu kesin bir biçimde tespit edememesi sonucunda beraat etmiştir. Fakat mahkeme kocayı müessir fiile teşebbüs suçundan mahkûm etmiş ve eski Ceza Kanunu kapsamında bu suça verilen en yüksek ceza olan beş yıl hapis cezasına çarptırmıştır. Benim ziyaretim esnasında, bu karar hakkındaki temyiz incelemesi sürmekteydi.

42. Yetkililer, her bir intihar vakasının ayrıntılı bir şekilde incelendiği ve gereken hallerde adli tıp incelemelerinin de yapıldığı konusunda beni ikna ettiler. Ancak, cezai sorumluluk içeren vakaların tespit edilerek çözüme kavuşturulması için çok daha fazla şey yapılabilir ve yapılmalıdır. Ortada namus cinayetlerine ilişkin olarak böylesi riskler mevcutken, uzman adli tıp enstitüsü tarafından gerçekleştirilen tıbbi otopsi standart bir usule bağlanmalıdır. Ne var ki, Suni Eröz olayında gözler önüne serildiği üzere, her zaman böyle bir standartlaşmadan söz etmenin mümkün olmadığı görülmektedir. Suni'nin, 17 Ekim 2005 tarihinde Van kırsalında intihar ettiği ileri sürülmüştür. Mayıs 2006 başlarında, ismi bilinmeyen bir kişinin telefon açarak Suni'nin öldürüldüğünü iddia etmesinin ardından savcı bir soruşturma başlatmıştır. Tanıklara göre, Suni ölmeden önce, kocasının hastanede olduğu sırada başka biriyle ilişki yaşamakla suçlanmıştır. Kocasının ailesinden olan muhtarın olaya hile karıştırdığı ve otopsinin bir adli tıp uzmanı yerine bölgede görev yapan bir doktor tarafından gerçekleştirildiği öne sürülmektedir. Suni'nin ölümünden iki gün sonra, ilişki yaşadığı iddiasında bulunulan kişi de Bursa'da ölü bulunmuştur. Van İl Jandarma Komutanı, bu olayın yeniden ayrıntılı bir şekilde incelendiğini ve cezai sorumluluğun tespit edilemediğini dile getirmiştir.

43. Benim bilgim dahilindeki hiçbir vakada, intihar gibi görünen bir olayın ardından psikolojik otopsi adı verilen işlem gerçekleştirilmemiştir. Psikolojik otopsi yöntemi, bir kurbanın ölüm anındaki ruhsal durumunu tespit etmek için kullanılmaktadır. Bu intihar kararına üçüncü şahısların müdahalesi bulunup bulunmadığını ortaya çıkarılabilir. Psikolojik otopsiler, intihar eden kişiyle yakın temas halinde bulunan arkadaş-

larla, aile üleriyle ve meslek sahipleriyle ayrıntılı görüşmeler yürüten psikolog veya psikiyatristler tarafından gerçekleştirilmektedir.

44. Yukarıda bahsi geçen vakaların pek çoğunun yeni Ceza Kanunu yürürlüğe girmeden çok daha önce meydana gelmiş olduğunu belirtmek gerekmektedir. Dolayısıyla, Ceza Kanunu'nun zorla intiharları teşvik ettiğini söylemek pek mümkün değildir. Daha ziyade, kamuoyunda ataerkilliğe ve kadına yönelik şiddete karşı çıkan ve gidecek güç kazanan söylemin, zorla intihar meselesini daha görünür kılmış olabilecek bir unsur yarattığı söylenebilir.

2. İntiharlar, Ataerkil Baskı ve Şiddet Arasındaki Bağlantılar

45. Kayda geçen kadın intiharları arasında zorla intihar ve cinayet vakalarının gerçekten de mevcut olduğuna inanmak için yeterli sebep bulunmakla birlikte, intihar vakalarının büyük bir kısmı muhtemelen doğrudan cezai sorumluluk içermemektedir. Ancak, pek çok olayda aile üyeleri ve daha geniş anlamıyla toplumun çeşitli ölçülerde ahlâki sorumluluğu mevcuttur.

46. En başta, intihar etmiş olan kişilere bu yola neden başvurduklarını sormak mümkün olmadığından, intihar sebeplerinin hepsini idrak edebilmemiz olanaklı değildir. Genellikle kişisel, ailevi ve sosyokültürel faktörler bir araya gelmektedir. Kadına yönelik şiddet ve kadın intiharları arasındaki ilişkiler konusunda dünya çapında pek az araştırma yürütülmüştür.⁴⁷ Resmi istatistikler, fiziksel veya psikolojik şiddeti genellikle intihar sebeplerinden biri olarak saymaz. Türkiye’de, kadına yönelik daha önce gerçekleştirilmiş şiddet eylemlerinden kaynaklanan vakalar muhtemelen “aile içi geçimsizlik” (2003’te meydana gelen tüm kadın intiharlarının yüzde 28,9’u) ve “duygusal ilişki ve istediği kişiyle evlenememe” (yüzde 11,5) kategorilerinden biri altında kaydedilmektedir.

47. Ziyaretim esnasında, intihar kurbanlarının aileleriyle ve ayrıca intihar teşebbüsünde bulunmuş kadınlarla tanışma fırsatım oldu. Bir dizi sosyal hizmet görevlisiyle ve hususi vakalar üzerinde çalışmış kadın hakları grupları temsilcileriyle de görüşmelerde bulundum. Bu istişarelerin tümü, bölgedeki kadın intiharlarına katkıda bulunan temel faktörler olarak kadın üzerindeki katı ataerkil baskıya ve bununla paralel olarak seyreden insan hakları ihlallerine –özellikle de zorla evlendirme, erken evlilik, aile içi şiddet, ensest, tecavüz ve üreme haklarının reddi– işaret etmektedir. Yeterli Devlet koruması sağlanmadığı sürece intihar belki de kadınların aşırı şiddet ve baskıdan kaçmak için tek seçenekleri olacaktır.

48. Şanlıurfa’nın Siverek ilçesi yakınlarındaki bir köyde, 1999 yılında meydana

⁴⁷ İsveç’te yapılan bir araştırma, intihar fikrinin oluşumu süreci ve fiili intihar teşebbüslerinin şiddet gören kadınlar arasında daha yaygın olduğunu ortaya koymuştur (bkz. E. Lundgren ve diğerleri, 2001, *Captured Queen: Men’s Violence against Women in “Equal” Sweden - A Prevalence Study*, s. 62). Genç kadınlar arasındaki intihar oranının, genç erkekler arasındaki intihar oranı kadar yüksek olduğu Hindistan’ın kırsal bölgelerinde, yüksek başlık parası yüzünden akrabalar tarafından uygulanan psikolojik şiddet ve tacizin, evli kadınlar arasındaki intiharların büyük bir kısmına sebep oluşturduğu bildirilmektedir. Bkz. P. Mayer ve T. Ziaian, 2002, “Are Women in Indian Society Protected from Suicide?”, *Crisis*, 23 (3), s. 98-103.

gelen bir olay duruma örnek teşkil etmektedir. Üniversiteye hazırlanan bir genç kız, genç bir erkekle el ele görülmüştür. Halk arasında bu kızın evlilik öncesi cinsel ilişkiye girdiği yolunda dedikodular dolaşmaya başlamıştır. Aile meclisinin toplanarak kızı bu konuda sorguya çekmesinin ardından, genç kız uykusu hapı olarak intihara teşebbüs etmiştir. Bunun üzerine dedikodular daha da çoğalmış ve aile delikanlının ailesine berdel teklif etmeye karar vermiştir. Genç kız bu erkekle evlenmeyi reddedince, ağabeyine kızı öldürmesi emri verilmiştir. Ağabeyi bu emre karşı gelmiş ve kız kardeşini köyden birlikte kaçmaya ikna etmiştir. Genç kız, bu durumun ailesi üzerinde yaratacağı sıkıntıyı düşünerek, bir el bombası ile hayatına son vermiştir.

49. Örnek niteliğindeki diğer bir olay ise, Şanlıurfa'nın, çoğunlukla kırsal alandan gelen göçmenlerin oturduğu yoksul bir mahallesinde yaşayan 32 yaşındaki Şükran'ın hikâyesidir. Şükran bana, 13 yıl önce kocasıyla dini nikâhla evlendiğini ve yedi çocukları olduğunu söylemiştir. 16 yaşındaki kızı “başına kötü bir şey gelmesini” engellemek için –yine dini nikâhla– evlendirilmiştir. Şükran bir gün tamamen tesadüf eseri, kocasının o gün ikinci bir evlilik yaptığını ve kendi evlerine yakın bir yerde ikinci eşi için bir ev kiralamış olduğunu öğrenmiştir. Her ne kadar Şükran ve çocukları kocadan ayrı yaşıyorlarsa da, kocasıyla ara sıra cinsel ilişkiye girdiğinden hamile kalmıştır. Kocası Şükran'ı zina yapmakla suçlamıştır. Bu suçlama DNA testiyle çürütülmüş ve kocası iftira atma suçundan mahkûm olmuştur. Bunun karşılığında, kocasının akrabaları Şükran'a taciz ve şiddette bulunmuşlar ve nihayetinde Şükran fare zehri içerek intihara kalkışmıştır. Ancak kurtulmuş ve yaşama arzusunu yeniden kazanmıştır. Bugün için Şükran oldukça güçlü ve yaşama bağlı görünmekte ve çocuklarına iyi bir yaşam sunabilmek için var gücüyle çalışmaktadır.

50. Ataerkil baskı ile kadın intiharları arasındaki bağlantılar bir dizi akademik çalışma ile de gözler önüne serilmiştir. Örneğin, 2001 yılında Batman'da meydana gelen 31 intihar kurbanının aile üyeleriyle yürütülen bir araştırma,⁴⁸ kurbanların çoğunun yoğun bir biçimde ataerkil baskıya maruz kaldığını; yüzde 84'ünün yanlarında yaşça daha büyük bir akraba olmaksızın veya böyle bir akrabanın izni olmaksızın parka veya sinemaya gidemediği ya da herhangi bir sosyal toplantıya katılmadığını; yüzde 28'inin kendi başına alışverişe bile gidemediğini ortaya koymuştur. Bu baskının tam bir toplumsal tecride yol açtığı gözlenmektedir; kurbanların yalnızca yüzde 10'u hissettikleri çaresizlik hakkında bir başkasıyla konuşmuştur. Görüşülen ailelerin yüzde 66'sı kızların kocalarının aile, akraba veya çöpçatanlar tarafından seçilmesi taraftarıdır ve yüzde 90'ı kızlarının erkek arkadaşı olması fikrine karşı çıkmaktadır. Başka araştırmalar da, intihara eğilimli davranışlar ile zorla bekâret testi uygulaması veya çocuklukta cinsel tacize uğramış olmak gibi faktörler arasında bağlantılar bulunduğunu göstermektedir.⁴⁹

48 M. Bağlı ve A. Sev'er, 2003, “Female and Male Suicides in Batman, Turkey: Poverty, Social Change, Patriarchal Oppression and Gender Links”, *Women's Health and Urban Life: An International and Interdisciplinary Journal*, Sayı 2 (1), s. 60-84.

49 M. Eskin, H. Kaynak-Demir, S. Demir, 2005, “Same-sex Sexual Orientation, Childhood Sexual Abuse and Suicidal Behavior in University Students in Turkey”, *Archives of Sexual Behaviour*, 34 (2): 185-195; D. Cindoğlu, 2000, “Modern Türk Tıbbında Bekâret Kontrolleri ve Yapay Bekâ-

3. Medyanın Rolü

51. Görüştüğüm yetkililer, intiharların altında yatan sebeplere ilişkin sorulara genellikle medyayı suçlayarak yanıt vermişler, başta televizyon olmak üzere medyanın genç kızlara, kendi yaşamlarında sahip oldukları kısıtlı seçeneklerle çelişen bir fırsatlar dünyası sergilediğini dile getirmişlerdir. Bu iddiaların altında yatan mantık ikna edici olmaktan çok uzaktır: Fırsatların gizlenmesi değil, kadınların ve genç kızların önderindeki engellerin kaldırılması gerekmektedir.

52. İntiharların medyada geniş yer bulması da teşvik edici bir unsur olarak görülmektedir. Bu kaygının nispeten daha çok gerçekliği bulunmaktadır. İntihar araştırmaları, intiharın bulaşıcı niteliğini ya da “taklitçi” etkisini gözler önüne sermektedir. Medyada çıkan intihar haberlerini okumak ya da doğrudan intihar vakalarıyla karşı karşıya kalmak intihar riskini arttırmaktadır. Bu nedenle, gerçekçi, sorumlu habercilik hayati önem taşımaktadır. Medya çalışanları, ne yazık ki genellikle yapıldığı üzere intihar görüntüleri göstermek veya konuyu başka bir şekilde sansasyonel kılmak yerine risk altındaki kişilere yardımcı olabilecek kaynaklarla ilgili bilgiler sunmalıdır.⁵⁰

V. Soruna Karşılık Verilen Yanıtlar

A. Devletin Yanıtı

53. Türkiye’deki kadın hareketi, 1980’lerde, özel alanda uygulanan toplumsal cinsiyete dayalı şiddeti toplumsal cinsiyet eşitliği önünde temel bir engel olarak tanımlamıştır. Yıllar içerisinde bazı alanlarda önemli ilerlemeler kaydedildiyse de, gerçek bir paradigma değişikliği, siyasal parti programlarını her nabza şerbet veren tarzda düzenleyen ve kadınların siyaset alanında son derece az bir sayıyla temsil ediliyor olmasından yararlanan muhafazakâr çoğunluk tarafından engellenmiştir.⁵¹

54. 1999 yılında yapılan Avrupa Birliği Konseyi Helsinki Zirvesi’nde Türkiye’nin Avrupa Birliği (AB) adaylığının resmen kabulü ile kadın hareketi de yeni bir ivme kazanmıştır. Bu bağlamda Türkiye demokراسi, hukukun üstünlüğü ve insan haklarının geliştirilmesi için büyük reformlar gerçekleştirmeye başlamıştır. AB’ye katılım sürecinde kadın haklarına özel bir öncelik tanınmamakla birlikte, kadın hareketi AB makamlarının bu soruna daha çok eğilmesini sağlamak için duyarlılık geliştirmeyi başarmıştır. Toplumsal cinsiyet perspektifinden bakıldığında, Medeni Kanun (2002) ve Ceza Kanunu (2005) reformlarını da içeren yasal reformlarda önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Bugün itibarıyla kadına yönelik şiddet temel bir kamu düzeni meselesi teşkil etmektedir ve benim ziyaretimden bu yana bu sorunla başa çıkmak yolunda yeni adımlar atılmıştır.

ret”; İlkaraçan P. (der.), *Müslüman Toplumlarında Kadın ve Cinsellik*, İstanbul, Kadının İnsan Hakları, s. 215-228.

50. Gazeteciler ve diğer meslek mensuplarına yönelik olarak çıkartılan Dünya Sağlık Örgütü (WHO) İntiharın Önlenmesi İlkeleri’ne www.who.int/mental_health/resources/suicide/en/index.html adresinden ulaşılabilir. Bu belgelerin Türkçesi WHO İntiharın Önlenmesi Programı’ndan temin edilebilir.

51. Milletvekillerinin yalnızca yüzde 4,4’ü kadındır ve Millet Meclisi bünyesinde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Komisyonu bulunmamaktadır.

1. Ceza Hukuku Mevzuatı

55. Türkiye Büyük Millet Meclisi, 26 Eylül 2004 tarihinde, çığır açıcı bir nitelik taşıyan Ceza Kanunu reformlarını kabul etmiş ve bu reformlar 1 Haziran 2005'te yürürlüğe girmiştir. Söz konusu reformlar, yasadaki en bariz ataerkil kavramları başarılı bir şekilde kaldırmıştır. Daha önce “adabı umumiye ve nizamı aile aleyhinde cürümler” olarak anlaşılan tecavüz ve cinsel taciz suçları, artık “cinsel dokunulmazlığa karşı suçlar” olarak tanımlanmaktadır. Evlilik içi tecavüz suç sayılmış (mağdurun şikâyetine bağlı olarak) ve eşe ya da diğer aile üyelerine yönelik şiddet kullanılmasına ilişkin cezalar artırılmıştır. Aileler tarafından genellikle genç kızın namuslu olup olmadığını “tespit etmek” için başvuru olan bekâret testi de kısmen suç kapsamına alınmıştır. Kadının bu uygulamaya rıza göstermediği durumlarda dahi bir hakim veya savcı kararıyla bekâret testi uygulanması kanuna uygun bir nitelik taşımaya devam etmektedir.

56. “Namus” cinayetlerine ilişkin cezai hükümler de artırılmıştır. Mahkemeler geçmişte, failerin, kurbanın “uygunsuz davranışlarından” ötürü meydana gelen hak-sız tahrik etkisiyle hareket ettiğine kanaat getirerek namus cinayetlerine ilişkin cezalarda indirime gitmekteydi. Yeni Ceza Kanunu'nun 82. maddesi töre adına işlenen cinayetlerin nitelikli adam öldürme olarak değerlendirilmesi ve fail(ler)in müebbet hapis cezası ile cezalandırılması gerektiğini belirtmektedir. Kadın grupları, bu hükmün yalnızca töre uyarınca işlenen cinayetlere atıf yaptığını, oysa namus cinayetlerinin geleneksel bir bağlam dışında da işlenebileceğini dile getirerek, 82. maddeyi eksik olduğu gerekçesiyle eleştirmektedirler. Bu nedenle, bazı kadın grupları namus kelimesinin yasaya dahil edilmesi gerektiğini savunmuşlardır. 82. maddenin mevcut halini destekleyenler ise, namus adına işlenen belirli bazı cinayetlerin (örneğin kızının tecavüzcüsünü öldüren baba) otomatik olarak nitelikli adam öldürme suçu teşkil eder nitelikte görülmemesi gerektiğini ileri sürmektedirler.

57. Yasanın, bu haliyle, kadınları her türlü “namus” cinayetinden yeterince koruyup korumayacağını yasal uygulamalar gösterecektir. Mahkemeler reformun ruhunu benimseyip, kadın cinselliğini kontrol altına almayı ya da kadınların kişisel özerkliklerine engeller getirmeyi amaçlayan tüm cinayetleri en yüksek cezalarla cezalandırmazlarsa, yasa koyucular 82. maddeyi yeniden ele almak ve bir kez daha değiştirmek zorunda kalabilirler.

58. Reformdan geçirilen Ceza Kanunu bir anlamda geri bir adıma işaret ediyor olabilir. Mevcut haliyle 104. madde, her ne kadar toplumsal cinsiyet yönünden tarafsız bir ifade taşıyorsa da, 15 ila 17 yaş arasındaki gençlerin kendi rızalarıyla girdikleri cinsel ilişkileri cezalandırır şekilde yorumlanabilir ve genç kızlar açısından uygun görülen cinsel davranış biçimlerini oluşturan arkaik namus kurallarını fiilen yeniden tasdik edebilir. Kanunun kabulünden kısa bir süre önce, Başbakan evli yetişkinler tarafından gerçekleştirilen zinanın suç sayılması yönünde bir teklif sunmuştur. Ülke içinden ve dışından gelen yoğun tepkiler üzerine bu sorunlu hüküm tasarıdan çıkartılmıştır.

2. Ceza Kanunu'nun Fıili Uygulamaları

59. Toplumsal cinsiyet perspektifinden bakıldığında ceza hukuku mevzuatı genel anlamıyla yeterli görünüyorsa da, bu mevzuatın uygulanmasında önemli sorunlar yaşanmaya devam etmektedir. Pek çok siyasetçi ve idareci, aile içi şiddeti ve zorla gerçekleştirilen evlilikleri, Devlet'in karışmaması gereken ailevi meseleler olarak algılamaktadır. Kolluk makamlarına aksettirilen az sayıdaki vakada yetkililer çoğu zaman, mağdurları korumak ve failleri kovuşturmak yerine, niteliği gereği eşitsiz güçlere sahip olan taraflar arasında uzlaşma sağlamaya çalışmaktadırlar. Özellikle bölgedeki değişken siyasi koşullar bağlamında düşünüldüğünde, bazı yetkililer, bölgedeki iktidar yapılarıyla ilişkilerini bozmamak adına, hukuku geleneksel çatışma çözme biçimlerine zımnen tabi kılma eğilimi sergilemektedirler.

60. Son yıllarda, kadınları tehlikeye atan ve faillerin dokunulmazlıklarını sürdürmesini sağlayan bu tür yaklaşımların yavaş yavaş değişmekte olduğuna ilişkin birtakım göstergeler belirmiştir. Ailesinin onu "erkeklerle gezdiği" için suçlamasının ve evlenmeye zorlamasının ardından 12 Haziran 2002 tarihinde erkek kardeşi tarafından boğazlanarak öldürülen Emine'yle ilgili olarak verilen yargı kararı bu olumlu örneklerden birini teşkil etmektedir. Aile nihai olarak Emine'nin bir şekilde ölmesi gerektiğine karar vermiştir. Mart 2004'te, yani yeni Ceza Kanunu'nun kabulünden önce, Şanlıurfa 1. Ağır Ceza Mahkemesi Başkanı Orhan Akartuna, Emine'nin erkek kardeşini adam öldürmek suçundan mahkûm etmiş ve müebbet hapis cezasına çarptırmıştır. Emine'nin babası, amcası ve altı erkek akraba daha, faile yardım ve suça ortaklık etmek suçlarından 16'şar yıl 8'er ay hapis cezasına çarptırılmışlardır.⁵²

61. Yerel yöneticilerin yaklaşımlarında daha çok değişiklik yaratılması için milletvekillerinin siyasi desteği son derece önem taşımaktadır. İçişleri Bakanı Ceza Kanunu'nda gerçekleştirilen reformun ardından bir genelge yayımlayarak, polislin kadına yönelik şiddetle ilişkili tüm şikâyetleri kayda geçirmesini ve izlemesini talep etmiştir. Ziyaretim sırasında görüştüğüm birçok emniyet müdürü, bu genelge uyarınca, ilk bakışta deliller vakanın savcılığa sevki için yeterli görünmese dahi, kadına yönelik şiddetle ilişkili tüm bildirimlere bu genelge uyarınca yanıt verdiklerini dile getirmişlerdir.

62. Başbakan, Temmuz 2006'da, Meclis Töre ve Namus Cinayetlerini Araştırma Komisyonu'nun tavsiyeleri doğrultusunda tüm kamu kurumlarına yönelik bir resmi genelge yayımlayarak, kadına yönelik şiddetle mücadelede alınması gereken tedbirleri sıralamıştır. Bu genelge, kadına yönelik şiddet konusunda bir Devlet politikası geliştirilmesi yönünde olumlu bir adım oluşturmaktadır. Başka şeylerin yanı sıra bir eylem planı (2006-2010), yardım hatları, toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda çalışmalar yürüte-

⁵² Bu konuda gazetelerde çıkan haberlerde de, Şanlıurfa Ağır Ceza Mahkemesi Başkanı Orhan Akartuna'nın verdiği kararın örnek karar niteliği taşıdığı vurgusu yer almaktadır. Bu karar, hem öldürme kararını alan aile üyelerine ağır cezalar verilmesi hem de indirim uygulanmamış olması bakımından namus cinayetlerinin olası faillerini caydırıcı niteliktedir. Haberlerde yer alan bilgilere göre, Emine'nin ağabeyi kız kardeşinin öldürülmesine karşı çıktığı için beraat etmiş, kuzeni Mahmut Kızılkurt Emine'yi öldürmek suçundan mahkûm edilmiştir. <http://www.milliyet.com.tr/2004/03/16/son/sontur20.html>, <http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=210070> (erişim: 28 Eylül 2009) – ed.n.

cek bir meclis komisyonu ve kadına yönelik şiddet veri tabanı oluşturulmasını içeren önleyici ve koruyucu tedbirlerin alınmasını öngörmektedir. Ancak eylem planı, kadınların geleneksel üretken rolleri içerisinde algılanması ve önerilen eylemlerin yasalar ve bütçe açısından yaratacağı etkilerin muğlak oluşu gibi birtakım kusurlar taşımaktadır.

3. Kadınlarmın Korunması Yönünde Etkili Bir Sistem Eksikliği

63. Şiddetle karşı karşıya kalan kadınların korunması için etkili bir kurumsal çerçevenin eksik oluşu bu mücadelede temel bir tıkanıklık teşkil etmektedir. Sosyal hizmet görevlileri ve STK üyeleri koruyucu düzenlemeler sağlamak için kimi zaman kişisel tehlikelere atılmak zorunda kalmaktadırlar.

64. 1998 tarihli Ailenin Korunmasına Dair Kanun, kötü muameleye uğrayan eşlere veya faille bir arada yaşayan diğer aile üyelerine, koruma tedbiri talebiyle mahkemeye başvurma hakkı tanımaktadır. Bu başvuru savcı tarafından resen de (mağdurun talebi olmaksızın) gerçekleştirilebilmektedir. Mahkeme bu koruma tedbirine hükmederken, failin aile evini altı aya varan bir süre ile terk etmesini isteyebileceği gibi, başka koruma tedbirleri de getirebilir. Bir koruma tedbirine aykırı hareket etmek altı aya dek hapis cezası ile cezalandırılabilir.

65. Uygulamada, bu yasa yüksek beklentileri karşılayamamıştır ve nadiren kullanıldığı gözlenmektedir. Örneğin Batman'da, 2005 yılı içerisinde yalnızca 20 koruma tedbiri başvurusunda bulunulmuştur. Konuştuğum avukatlar, mahkemelerin bu emirleri genellikle çıkarmadığını dile getirmişlerdir. Koruma tedbiri şartlarının açıkça ihlali ise çoğu zaman yalnızca failerin uyarılması ile sonuçlanmaktadır. Bu nedenle avukatlar, kadın müvekkillerine genellikle, etkisiz kalacak bir koruma tedbiri çıkartmaya çalışmak ve fail ile çatışmayı daha da alevlendirmek yerine boşanma davası açmaları ve yeni bir ev bulmaları yönünde tavsiyede bulunmaktadırlar.

66. Daha da endişe uyandırıcı diğer bir konu ise, şiddetten kaçan kadınlara acil sığınak sağlayabilecek kadın sığınma evlerinin yetersizliğidir. Temmuz 2004'te kabul edilen Belediyeler Kanunu nüfusu 50.000'in üzerinde olan tüm belediyelerin şiddet mağduru kadınlar için bir sığınma evi kurmasını şart koşmaktadır. Genel olarak bu yasa pek uygulanmamaktadır.

67. 70 milyonu aşan bir nüfusa sahip olan Türkiye'de Hükümet'ten alınan bilgilere göre, şiddete uğrayan kadınlara hizmet veren yalnızca 28 kurum mevcuttur. Bu kurumların, toplamda 325 kişilik kapasiteye sahip olan 17 tanesi "kadın konukevi" olarak adlandırılmaktadır ve Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü'ne bağlıdır. Geriye kalan 11 sığınma evi ise çeşitli sivil kurumlar ve kamu kuruluşları tarafından işletilmektedir. Bunlardan ikisi –biri Mersin'de (25 yatak kapasiteli), diğeri ise İzmir'de (18 yatak kapasiteli)– Genel Müdürlük izniyle faaliyet vermektedir, diğer dokuzu ise (bunların yatak kapasiteleri bilinmemektedir) böyle bir izne sahip değildir. Konuya ilişkin yasa ve yönetmelikler, sığınma evlerinde bir müdür, bir psikolog, bir sosyal hizmet görevlisi, bir çocuk gelişim uzmanı, bir hemşire ve müstahdemler çalıştırılmasını öngörmektedir. Ne var ki, sığınma evlerinin personeli hakkında Hükümet'ten istediğim bilgiler elime ulaşmamıştır.

68. Ziyaret ettiğim üç ilde sığınma evi bulunmamaktadır. Yerel makamlar, bölge-

deki aşiret ve geniş aile bağları yüzünden, sığınma evinin yerine ve sığınma evinde yaşayan kişilerin kimliğine ilişkin bilgilerin gizli tutulamayacağı endişesi (kısmen haklı) taşımaktadırlar. Bu sahici ve ciddi endişe göz önüne alındığında, sığınma evlerinin yerel yönetimlere devredilmesi fikrinin dikkatlice yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir. Sığınma evlerinin bütçesinin yerel yönetimler tarafından karşılanması gerekiyorsa da –yasa tarafından belirtildiği ve Hükümet tarafından savunulduğu üzere–, bu yerlerin gerekli uzmanlığa sahip kadın örgütleri tarafından işletilmesi şarttır. Kadınların sığınma evlerine yerleştirilmesi, son derece katı bir gizlilik içerisinde, merkezi bir Devlet kuruluşu tarafından düzenlenmelidir. Elbette, şiddet mağdurlarının ihtiyaçlarına acil ve etkili bir şekilde yanıt verme gereği göz önüne alındığında, aşırı bürokratik işlemlerden her ne pahasına olursa olsun kaçınılması gerekmektedir.

B. Sivil Toplum Girişimleri

69. Bölgede, tüm etnik kimlikleri ve dini inançları kucaklayan özerk bir kadın hareketinin gelişmeye başladığını görmek beni bilhassa cesaretlendirdi. Ziyaretim sırasında temsilcileriyle tanışma fırsatı bulduğum KA-MER kadın ağı, Van Kadın Derneği, Selis Kadın Danışmanlık Merkezi ve diğer yerel kadın grupları gibi gruplar, bölgedeki kadınların durumunu iyileştirmek ve yakın tehlike altında bulunan kadınlara koruma sağlamak için tüm engellere rağmen çalışmalar yürütmektedirler.

70. Bölgedeki kadın girişimlerinin ve örgütlerinin büyük bir kısmı, şiddeti ve şiddetin özel alanda normalleştirilmesini sorgulama amacıyla harekete geçmişlerdir. KA-MER çalışanları, bu çalışmaya nasıl başladıklarını şöyle anlatmaktadırlar: “[Şiddete ilişkin] bu sorular dikkatimizi evlere yöneltti. Şiddetin normalleştiği yer evlerdi. Kadına yönelik şiddet ... sürüp giderken her birimiz bu uygulamanın mağdurlarıydık ... [K] adınlar ile birlikte, kadınlar için çalışmak” gerekiyordu.”⁵³

71. Ziyaret ettiğim tüm illerde, kadın meseleleri hakkında araştırmalar yürüten ve bilinçlendirme seminerleri düzenleyen –hemen hepsi 2000 yılından sonra kurulmuş olan– bir dizi kadın örgütü bulunmaktadır. Bu STK’lar ayrıca, şiddet mağduru ya da boşanmak isteyen kadınlara hukuki danışmanlık, barınma ve fiili yardım hizmetleri de sunmaktadır. Kadın örgütleri, bölgedeki kadınlar arası dayanışma açısından önemli birer araç teşkil etmektedirler ve ülkenin diğer yerlerindeki kadın örgütleriyle bağlantı içerisindeyler. Örneğin, Van Kadın Derneği, Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi’nin tatbiki ile ilgili olarak Hükümet’in sunduğu 2005 yılı dönemsel raporuna karşılık olarak hazırlanan STK gölge raporuna katkıda bulunmuştur.

72. Bölgede yaşanan şiddetin yaygınlığına genç kızlar da tepki göstermekte ve karşı koymaktadırlar. Eylül 2005’te medyada çıkan haberlere göre, Batman ve Hakkâri’de cesur genç kız ve kadınlardan oluşan küçük bir grup, genç kız intiharlarının ardından sokaklara dökülerek “geleneksel değerlerin kurbanı olmak istemediklerini” haykırmışlardır. Bu protestolar yalnızca kamuoyu tartışmalarını alevlendirmekle kalmamış, farklı çevrelerden destek gelmesini de sağlamıştır. Örneğin, öncelikli olarak bölge meselelerine

53 Bkz. <http://www.kamer.org.tr/hakkında.htm>. 1997 yılında kurulan KA-MER bölgedeki tüm illerde birer şube açmayı planlıyor.

eğilen Demokratik Toplum Partisi (DTP), kadına yönelik şiddetin ortadan kaldırılması mücadelesini parti stratejisinin ayrılmaz bir parçası olarak sunan bir belge yayımlamıştır.

VI. Sonuçlar ve Tavsiyeler

73. Türkiye'de dinamik bir kadın hakları hareketi bulunmaktadır ve pek çok kadın, yaşamın tüm alanlarında yüksek bir performans sergilemektedir; ancak bu potansiyel formel siyaset alanından dışlanmış durumdadır. Kadınların gelişim göstergeleri, ülkenin emelleri, yasal ve anayasal hükümleri ve uluslararası alandaki taahhütleriyle taban tabana zıtlık göstermektedir. Özel alanda kadına yönelik şiddet sistematik ve yaygın bir biçimde yaşanmaktadır. Vaatlerin gerçeğe dönüştürülmesi için, kadınların ilerlemesi yönünde acilen –siyasi irade ve bağlılık eşliğinde– ulusal bir seferberlik oluşturulmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

74. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da meydana gelen intiharlar, kadının ülkedeki statüsünü çevreleyen tüm parametrelerin, bölgenin sosyokültürel özelliklerinin ve genel anlamıyla az gelişmişliğinin ve tüm bunların neticesinde, bölgeyi bir kargaşa alanı haline getiren siyasi/etnik gerilimlerin içerisinde gömülü halde bulunan toplumsal cinsiyet temelli şiddetle yakından bağlantılıdır. Bölge kadınının durumu özellikle de, aşiretçilik, etnik politikalar, ataerkillik ve ulusal entegrasyon politikalarının karmaşık bağlarıyla sabitlenmiş durumdadır. Dolayısıyla, bölgedeki yüksek kadın intihar oranı birbirinden bağımsız, münferit olaylar olarak görülemez.

75. Eğitim, istihdam, bilgi edinme, sağlık hizmetleri ve adalet alanlarında bölgedeki kadınlara sağlanan sınırlı imkânlar ve kadınların bu alanlara sınırlı erişimi, kadınların vatandaşlık haklarına, potansiyel siyasi güçlerine, varlık koşullarını müzakere edebilme ve sorunlarına çözüm bulma imkânlarına yönelik temel kısıtlılıklar yaratmaktadır. Bölge kadınlarının sesi duyulmalı ve girişimleri desteklenmelidir. Bu kadınların haklarını ve korunmalarını güvence altına alan güvenilir niteliğe sahip hukuksal ve kurumsal bir çerçeve olmaksızın, kadınların bireysel ve toplu direnişleri ölümcül sonuçlar doğurabilir.

76. Daha belirgin bir biçimde ifade etmek gerekirse, kayıtlı intihar vakalarının bir kısmının ya kurbanın intihara zorlanmış olması ya da bir cinayete intihar süsü verilmiş olması nedeniyle aslında ağır şiddet teşkil ettiğini düşündüren makul gerekçeler mevcuttur. Kendisini, zorla evlendirme, erken evlilik, ensest, cinsel taciz ve namusla alakalı şiddeti de içeren çeşitli şiddet biçimleriyle ortaya koyan ataerkil baskı, genellikle, intiharların altında yatan bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

77. Kadın intiharları meselesini insan hakları perspektifinden bakarak inceledim ve yetki alanımla ilintili olduğu kadarıyla bu intiharların temelinde yatan nedenleri de mercek altına aldım. Bu intiharların önlenmesi, pek çok düzeyde müdahale gerektiren çok yönlü bir konudur. İntihar kararı vermek üzere olan kişilere yardım sunan kriz hatlarına ve diğer kurumlara ilişkin olarak daha fazla iyileşme sağlanabilir. Ülkenin kırsal bölgelerinde kolaylıkla erişilebilir durumda bulunan ateşli silahlar ve yüksek oranda zehir içeren tarım ilaçları gibi en öldürücü intihar araçlarına erişim de daha iyi denetim altına alınmalıdır. Hükümet, intiharları önlemeye dair özel bir strateji hazırlarken, Dünya Sağlık Örgütü (WHO) gibi uzman uluslararası teşkilatlardan teknik

yardım almak isteyebilir.

78. Kadına yönelik şiddetle, bu şiddetin sebepleriyle ve kadın intiharlarını da içeren sonuçlarıyla mücadele etmek için aşağıdaki tavsiyelerde bulunmak istiyorum.

79. Hükümet,

– Kadınların ilerlemesini desteklemeli ve onaylamalıdır:

- Tüm siyasi, ekonomik ve sosyal alanlarda toplumsal cinsiyet eşitsizliği ortadan kaldırmak için ulusal bir kampanya başlatmak, bütçeden yeterli pay ayırmak ve süreli hedefler geliştirmek;

- Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 28. maddesi tarafından öngörüldüğü üzere, bütün kız çocuklarının ilkokulu bitirmesini sağlamak, ortaöğretimde toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ortadan kaldırmak ve bu amaçla, eğitim için ayrılan harcama ve kaynak tahsisini artırmak ve bölgede kız çocuklarının eğitime öncelik vermek;

- Tüm okullardaki eğitim kalitesini ve sonuçlarını izlemek için, toplumsal cinsiyet eşitliğinin kilit göstergelerden biri olarak kullanıldığı bir gösterge sistemi oluşturmak;

- Devletin ve sivil toplum kuruluşlarının, kadınların ve genç kızların aile çevresi dışında bir araya gelmelerine ve güçlendirici faaliyetler içerisinde bulunmalarına imkân sağlayacak girişimlerine (örneğin; kadınlara yönelik sosyal merkezler) yeterli kaynaklarla destek sunmak;

- İnsan haklarıyla ve toplumsal cinsiyet eşitliği kurallarıyla uyumlu, erkek imgesinin hakimiyet kavramından ve şiddet yüklü güç ifadelerinden kopartılmasını da içeren toplumsal cinsiyet rollerini ve ilişkilerini, kamuoyuna yönelik kampanyalar aracılığıyla teşvik etmek;

– Yasal ve kurumsal çerçeveyi güçlendirmelidir:

- Anayasa'nın 10. maddesini, kökleri derinlerde yatan toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini gidermek için geçici pozitif tedbirler içerecek şekilde değiştirmek;

- Millet Meclisi bünyesinde, kadın haklarının geliştirilmesi için yasa teklifleri sunma ve Devletin kadın haklarını hayata geçirme yönünde üzerine düşen anayasal sorumluluğu yerine getirecek mekanizmalar oluşturma yetkisiyle donatılmış bir Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Komisyonu kurulmasını desteklemek. Bu Komisyon ayrıca, yasal reformların uygulanışını ve fiili etkilerini toplumsal cinsiyet perspektifiyle etkin bir şekilde izleme görevi de yüklenmelidir.

- Siyasi partileri, kotaları da içeren yöntemler aracılığıyla, başta Millet Meclisi'nde olmak üzere, siyaset içerisinde kadınların temsilini artırma yönünde teşvik etmek;

- Ceza Kanunu'nda, belirli koşullar altında kadının rızası bulunmaksızın bekâret testi yapılmasına imkân tanıyan 287. madde ve 15 ila 17 yaşları arasındaki gençlerin kendi rızalarıyla girdikleri cinsel ilişkileri cezalandırır şekilde yorumlanabilecek olan 104. madde⁵⁴ gibi halen mevcut olan ayrımcı hükümleri değiştirmek;

54 Madde 104'ün "Fail mağdurdan beş yaştan daha büyük ise, şikâyet koşulu aranmaksızın, cezası iki kat artırılır(2) (...) (Madde 104 ün (2) numaralı fıkrası, Anayasa Mahkemesi'nin 25.2.2006 tarih ve 26091 sayılı *Resmi Gazete*'de yayımlanan, 23.11.2005 gün ve E.2005/103 - K.2005/89 sayılı ile iptal edilmiştir.)" şeklindeki (2) sayılı fıkrası, Anayasa Mahkemesi'nin 25.2.2006 tarih ve 26091 sayılı *Resmi Gazete*'de yayımlanan, 23 Kasım 2005 gün ve E.2005/103 - K.2005/89 sayılı Kararı ile iptal edilmiştir – ed.n.

- Kadına Yönelik Şiddet konusundaki 2006/17 sayılı Başbakanlık Genelgesi'nin uygulanması için gerekli yasal, kurumsal ve bütçeye ilişkin şartların karşılanmasını sağlamak;

- Kadına yönelik şiddetin her türüne karşı sıfır hoşgörü politikası uygulanmalıdır:

- Kadın intiharlarının kökeninde yatan nedenleri ele alan bütüncül bir strateji benimsemek ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddet ile diğer toplumsal cinsiyet ayrımcılığı biçimleri arasındaki bağlantılara özel önem atfetmek;

- Kadına yönelik her türlü şiddet eyleminin özenli bir şekilde kaydedilmesi, soruşturulması ve kovuşturulması için kolluk kuvvetlerine yetki vermek;

- Hakimleri, savcılar ve kolluk kuvvetlerini yeni Ceza Kanunu'nun toplumsal cinsiyete ilişkin tarafları konusunda eğitmek ve hukukçuların, kolluk kuvvetlerinin ve güvenlik güçlerinin eğitim müfredatlarına toplumsal cinsiyet perspektifi getirmek;

- Kadına yönelik tüm şiddet biçimlerini aleni ve net bir biçimde ifşa etmek ve bu şiddet türlerini haklı veya mazur göstermek için herhangi bir gelenek, adet veya dini kanaati ileri sürmemek;

- Zorla intihar ve intihar süsü verilmiş cinayet olaylarını teşhis etmeli, kovuşturmalı ve hükme bağlamalıdır:

- Kolluk kuvvetlerinin, kadın ve genç kız intiharlarını, kadınların ve genç kızların başına gelen kazaları ve diğer şiddet içeren ölüm olaylarını özenle soruşturmalarını sağlamak. Kadınlar ve genç kızlarla ilgili intihar, kaza ve diğer şiddet içeren ölüm olaylarının tümünde, özel adli tıp uzmanları tarafından tam tıbbi otopsi yapılması şarttır. Bir intiharın istek dışı gerçekleştirildiğine dair emareler bulunması halinde, psikolojik otopsi yapılmalıdır;

- Savcılar ve hakimler mümkün olan hallerde, Ceza Kanunu'nun 84. maddesini (intihara yönlendirme) uygulamaktan çekinmemelidir. Namus veya töre adına işlenmiş olup olmadığına bakılmaksızın, kadınların kontrol altına alınmasına veya bireysel özerkliklerinin engellenmesine hizmet eden tüm cinayetler için en ağır cezalar istenmeli ve verilmelidir;

- Şiddet görme tehlikesi altındaki kadınları korumalıdır:

- Avukatlar ve savcılar mümkün olan tüm hallerde Ailenin Korunmasına Dair Kanun'a başvurmalı ve tehlike altındaki kadınlar için koruma tedbiri istemelidir. Mahkemeler, çıkartılmış koruma tedbirlerini özenle uygulamalı ve ihlal durumlarında yaptırım uygulamaktan kaçınmamalıdır;

- Nüfusu 50.000'in üzerinde olan belediyelerin sığınma evi kurmasını öngören Belediyeler Kanunu'nu derhal uygulamak. Tüm belediye sığınma evlerinin kurulması ve bakımı için ortak finansman yaratmak amacıyla ulusal bütçeden uygun fonlar ayırmak. STK'lar tarafından işletilen sığınma evlerine maddi yardım ve destek sağlamak. Tehlike altındaki kadınları uygun sığınma evlerine yerleştirecek ve tüm sığınma evlerinin azami gizliliğe ve güvenliğe sahip olmalarını sağlayacak bir Ulusal Sığınma Evi Koordinasyon Kurulu kurmak;

- Ailelerinin yanına güvenli bir şekilde dönemeyen kadınların yeni bir yerde ve gerekirse yeni bir kimlikle bağımsız bir yaşam kurabilmelerine yardımcı olacak özel sosyal yardım, eğitim ve koruma programları hazırlamak;

– Kadına yönelik şiddet, sebepleri ve sonuçlarına ilişkin veri tabanını geliştirmelidir:

- Türkiye İstatistik Kurumu, diğer ilgili makamlarla işbirliği içerisinde hareket ederek, Türkiye’de yaygın olarak görülen kadına yönelik şiddet biçimlerine ilişkin olarak resmi makamlara bildirilmiş olaylar hakkında kapsamlı istatistikler hazırlamalı ve bunları *İstatistik Yıllığı*’na dahil etmelidir;

- Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, ilgili uluslararası teşkilatlarla işbirliği içerisinde hareket ederek, kadın nüfusunun temsili bir modeline dayanarak kadına yönelik şiddet konusunda bir ulusal anket gerçekleştirmelidir;

- Sağlık Bakanlığı, Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ile işbirliği içerisinde hareket ederek, Türkiye’deki kadın ve erkek intiharlarının temelinde yatan nedenlere ilişkin olarak, şiddet ile ayrımcılık arasındaki bağlantıları da içeren bir çalışma yürütmelidir;

- Hükümet, Uluslararası Hastalık Sınıflandırması’na (ICD-10) uygun bir biçimde, cinsiyet ve yaş ayrıştırması yapılmış ölüm verilerini derlemeli ve Dünya Sağlık Örgütü’ne bildirmelidir;

- Kadınlara yönelik olarak işlenen ve şüpheli intiharları ve namusla alakalı işlenen cinayetleri de içeren suçlarla ilgili mahkeme dosyalarının incelenmesi için bölgedeki barolarla birlikte çalışmalar yürütmek, toplum dışına itilmiş gruplara mensup olanlar başta olmak üzere kadınların durumu hakkında veri toplamak ve rapor hazırlamak ve bu sorunların çözümüne yönelik eylem planları geliştirmek;

- Güvenlik güçleri (polis ve jandarma), kadınlara yönelik olarak işlenen ve intiharları da içeren suçlara ilişkin kayıtlı vakaların belirli aralıklarla analizini yapmalı ve ortaya çıkan sonuçların yaygın bir şekilde dağıtımını sağlamalıdır;

– İntiharların önlenmesine dair ek tedbirler almalıdır:

- Ulusal niteliği olan intiharları önleme stratejisi hazırlamak için Dünya Sağlık Örgütü’nün İntihar Önleme Programı’nın sunduğu teknik destekten yararlanmak;

- Sağlık Bakanlığının Krize Müdahale Merkezlerinin kapasitesini artırmak ve intihar riski altında bulunan kişilerle yakın temas içerisinde bulunan öğretmenleri, sağlık personeli ve diğer meslek mensuplarını eğitmek;

- İntihar etmek için kullanılan ve ateşli silahlar ile yüksek oranda zehir içeren tarım ilaçlarını da içeren öldürücü araçların üzerindeki denetimi artırmak ve Uluslararası Ticarete Konu Olan Belirli Tehlikeli Kimyasal Maddeler ve Pestisitler için özellikle Ön Bildirim ve Onay Sürecine ilişkin Rotterdam Sözleşmesi’nin ve Kalıcı Organik Kirleticilere ilişkin Stokholm Sözleşmesi’nin onaylanmasını ve tam olarak uygulanmasını değerlendirmek;

- Kadın haklarının geliştirilmesi için çalışan yerel kadın gruplarıyla işbirliğinde bulunmak ve bu gruplara destek sunmak.

80. Sivil topluma ise şu tavsiyelerde bulunmak istiyorum:

- Medya, toplumsal cinsiyet kalıplarını ve kadınlara yönelik ayrımcı bir sosyal tutum kullanmaktan kaçınmalı ve kadına yönelik şiddet olaylarını haberleştirirken mağdurlara ve ailelerine karşı hassasiyetle yaklaşmalı ve saygı göstermeli; koruma altındaki kadınlarla ilgili haber yaparken gizliliğe riayet etmeli; intihar ve şiddet vakalarını haberleştirirken sansasyonel bir dil ve görsel malzeme içermeyen, gerçeğe dayalı ve sorumlu bir üslup kullanmalı; ve risk altındaki kişilere daima yardım hatları ve diğer

kaynaklar üzerine bilgi sunmalıdır;

- Medya ve diğer sivil aktörler, namus, gelenek ve adet kavramlarına ilişkin ataerkil anlayışları gün yüzüne çıkaracak kamusal tartışmaları teşvik etmeli ve eşitlik ve insan hakları değerleriyle uyumlu alternatif görüşleri vurgulamalıdır;

- Belli başlı insan hakları örgütleri, savunuculuk ve lobi faaliyetleri içerisinde, toplumsal cinsiyet eşitliğine ve kadınların şiddetten arınmış bir hayat yaşama hakkını da içeren insan haklarına öncelik vermelidir;

- Kadın örgütleri, barolar ve insan hakları örgütleri kadına yönelik şiddet olaylarında Ceza Kanunu'nun uygulanışını izleme konusunda işbirliği içerisinde hareket etmelidir;

- Meslek örgütleri, Dünya Sağlık Örgütü'nün İntiharları Önleme konusundaki Kılavuz İlkeleri'ni yaygınlaştırmalıdır.

81. Uluslararası topluluğa ise şu tavsiyelerde bulunmak istiyorum:

- İki ve çok taraflı fonlar aracılığıyla; yerel kadın gruplarının, araştırma enstitülerinin ve akademinin, başta kırsal alanda yaşayan ve sosyoekonomik açıdan toplum dışına itilmiş kadınlar olmak üzere tüm kadınların ilerlemesine katkıda bulunmayı amaçlayan araştırma, savunuculuk ve faaliyet projelerine ilişkin girişimlerine destek sunulmasına öncelik vermek;

- Birleşmiş Milletler ülke ekibine, kadın haklarının desteklenmesi ve korunması konusunu yürüttüğü tüm faaliyetlerle bütünleştirebilmesi için kapasitesinin artırılmasını sağlayacak kaynaklar sunmak.

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER KADINLARA KARŞI ŞİDDET, SEBEPLERİ VE SONUÇLARI ÖZEL RAPORTÖRÜ RADHİKA COOMARASWAMY TARAFINDAN HAZIRLANAN EV İÇİ ŞİDDETE⁵⁵ İLİŞKİN ÇERÇEVE MEVZUAT ÖRNEĞİ KONULU RAPOR^{56,57,58}

İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin, İnsan Hakları Komisyonu'nun Çalışma Programı ve Yöntemleri Meselesini de İçerecek Şekilde Teşvik Edilmesi ve Geliştirilmesi

İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Daha Etkili Bir Biçimde Kullanılmasını Sağlamak için Birleşmiş Milletler Sistemi İçerisinde Alternatif Yaklaşımlar, Yollar ve Araçlar

Kadınlara karşı şiddet, sebepleri ve sonuçları Özel Raportörü Radhika Coomaraswamy'nin İnsan Hakları Komisyonu kararı uyarınca sunulan 1995/85 sayılı raporu

Ev içi şiddete ilişkin çerçeve mevzuat örneği

Giriş

1. Bu çerçeve mevzuat örneği, ev içi şiddete ilişkin kapsamlı bir mevzuatın ayrılmaz parçasını oluşturan önemli unsurların taslağını çizmektedir. Bu örnek mevzuatın amacı, yasama organlarına ve yasama organlarının ev içi şiddete ilişkin kapsamlı mevzuat yaratması yönünde girişimde bulunan örgütlere taslak kılavuz hizmeti sunmaktır.

I. Amacın Açıklanması

2. Bu mevzuatın amacı:

- (a) Ev içi şiddeti yasaklayan uluslararası standartlara uymak;
- (b) Ev içi şiddetin kadınlara yöneltilmiş, aile içerisinde ve kişiler arası ilişkiler çerçevesinde meydana gelen toplumsal cinsiyete dayalı bir şiddet biçimi olduğunu kabul etmek;

⁵⁵ *Domestic violence* karşılığında kullanılmıştır – ed.n.

⁵⁶ Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Şiddet, Sebepleri ve Sonuçları Özel Raportörü Radhika Coomaraswamy Tarafından Hazırlanan Ev İçi Şiddete İlişkin Çerçeve Mevzuat Örneği Konulu Rapor'un (*Report of the Special Rapporteur on Violence against Women, its Causes and Consequences, Radhika Coomaraswamy, A Framework for Model Legislation on Domestic Violence*) orijinal metni için bkz. <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G96/104/75/PDF/G9610475.pdf> (erişim: 28 Eylül 2009).

⁵⁷ Bu metnin İngilizceden Türkçeye çevirisi Defne Orhun tarafından yapılmıştır.

⁵⁸ Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konsey, E/CN.4/1996/53/Add.2 sayılı, 2 Şubat 1996 tarihli rapor.

(c) Ev içi şiddetin bireye ve topluma karşı işlenen ve mazur veya hoş görülmeyecek ciddi bir suç teşkil ettiğini kabul etmek;

(d) Kişiler arası ve aile içi ilişkilerde kadınlara yönelik şiddeti yasaklayan, bu tür şiddet mağdurlarını koruyan ve daha fazla şiddet uygulanmasını önleyen özel yasalar getirmek;

(e) Kişiler arası ilişkiler çerçevesinde ve aile içerisinde, ev içi şiddetin ve kadınlara yönelik tacizin önüne geçmek ve bu tür şiddetin uygulandığı durumlarda kadınlara koruma sağlamak için çok çeşitli, esnek ve hızlı hukuk yolları (ev içi şiddete ilişkin özel yasalar kapsamındaki hukuk yolları, cezai ve diğer hukuk yolları da dahil olmak üzere) yaratmak;

(f) Ev içi şiddet mağdurlarına, fiziksel ve cinsel şiddetten psikolojik şiddete dek çeşitlilik gösteren her türlü durumda azami koruma sağlamak;

(g) Ev içi şiddet mağdurlarına yardım sunacak, sığınma evleri, psikolojik danışmanlık programları ve mesleki eğitim programlarını içeren, ancak bunlarla sınırlı olmayan servisler, programlar, hizmetler, protokoller ve ödevler tesis etmek;

(h) Kişiler arası özel ilişkiler çerçevesinde kadınlara yönelik şiddeti yasaklamak ve bu türden şiddet uygulanmasını caydırmak suretiyle ceza yasalarının işlerliğini sağlamak;

(i) Aşağıdaki hizmetleri içeren ancak bunlarla sınırlı olmayan, kapsamlı destek hizmetlerini yasayla saptamak ve sağlamak:

(i) Kötü muameleyle maruz kalanlar ve aileleri için acil hizmetler;

(ii) Kötü muameleyle maruz kalanlar ve ailelerinin özel ihtiyaçlarını karşılayacak destek programları;

(iii) Kötü muamelede bulunan kişi ve buna maruz kalan mağdur için eğitim, psikolojik danışmanlık ve tedavi programları;

(iv) Bu konuda kamu bilincini artıran ve kamuoyunu eğiten programlar da dahil olmak üzere, ev içi şiddetin önlenmesi ve ortadan kaldırılmasına yardımcı olacak programlar.

(j) Ev içi şiddet olaylarında mağdurlara yardım edilebilmesi, hukukun etkili bir biçimde uygulanması ve ileride meydana gelebilecek kötü muamele vakalarının önlenmesi amacıyla kolluk kuvvetlerinin yetkilerini genişletmek;

(k) Ev içi şiddet kavramını hafife almayan kılavuzlar hazırlamak ve koruma tedbir kararı çıkartılması yönünde kılavuzlar hazırlamak suretiyle ev içi şiddet olaylarında çocukların velayeti, ekonomik destek ve mağdurlara güvence sağlanması ile ilgili konularda hakimleri eğitmek;

(l) Polise, hakimlere ve ev içi şiddet mağdurlarına destek sunmak ve ev içi şiddet faillerini rehabilite etmek amacıyla psikolojik danışmanlarla çalışmak ve psikolojik danışmanlara bu yönde eğitim vermek;

(m) Toplumun, ev içi şiddet kavramı ve sebepleri ile ilgili olarak daha geniş bir anlayışa erişmesini sağlamak ve ev içi şiddeti kökünden kazımak için toplumsal katılımı teşvik etmek.

II. Tanımlar

3. Artan göç dalgası sonucu birbirinden farklı kültürel uygulamalar bulanıklaştığından, ev içi şiddet olaylarının başlangıçta resmi veya gayri resmi olarak tespit edildiği üzere belirli bir kültüre özgü olmaktan uzaklaştığını göz önünde tutarak, devletlerden ev içi şiddet eylemlerinin ve ev içi şiddetin meydana geldiği ilişkilerin mümkün olan en geniş tanımlarını kabul etmeleri istenmektedir. Bundan başka, bu en geniş tanımların uluslararası standartlarla uyumluluk gösterecek şekilde kabul edilmesi gerekmektedir.

4. Devletlerden; mevcut ceza ve medeni yasalarına/yasalara marjinal değişiklikler getirmek yerine cezai ve diğer hukuk yollarını bütünleştiren kapsamlı bir ev içi şiddet mevzuatını yürürlüğe koymaları istenmektedir.

A. Ev İçi Şiddet

5. Mevzuat, aile içerisinde kadınlara yönelik şiddetin ve kişiler arası ilişkiler çerçevesinde kadınlara yönelik şiddetin ev içi şiddeti teşkil ettiğini açık ve net bir biçimde dile getirmelidir.

6. Yasanın dili, aile ve yakın ilişkiler içerisinde uygulanan cinsiyete dayalı şiddetten kadın mağdurları korumak yönünde açık ve net olmalıdır. Ev içi şiddet, aile içerisindeki şiddetten ayrı tanımlanmalı ve yasal düzenleme de buna göre yapılmalıdır.

B. Düzenlenmesi gereken ilişkiler

7. Ev içi şiddete ilişkin mevzuat kapsamına girecek ilişkiler şunları içermelidir: evli kadınlar, birlikte yaşayan çiftler, eski eşler⁵⁹ veya partnerler, kız arkadaşlar (aynı evde yaşamayan kız arkadaşlar da dahil olmak üzere), kadın akrabalar (kız kardeşler, kız çocuklar ve anneler de dahil olmak üzere, ancak bunlarla sınırlı olmayacak şekilde) ve evde çalışan kadın hizmetliler.

8. Devletler, dini ve kültürel uygulamaların, tüm kadınlara bu korumanın sağlanması önünde bir engel oluşturmasına izin vermemelidirler.

9. Devletler bu korumayı o ülkenin vatandaşı olmayan kadınların da hizmetine sunmalı ve vatandaşları olmayan erkeklerin de vatandaşı olan erkeklerle aynı standartlar uyarınca sorumlu tutulmasını sağlamalıdır.

10. Kadınların, kocaları veya birlikte yaşadıkları erkekler aleyhine dava açma imkânı hiçbir biçimde kısıtlanmamalıdır. İspata ilişkin hükümler ile ceza ve medeni usul yasaları bu ihtimalleri karşılayacak şekilde değiştirilmelidir.

C. Ev İçi Şiddet Eylemleri

11. Basit saldırı, ağır dayak, kaçırma, tehdit, gözdağı, zorlama, üzerine yürüme, küçük düşürücü sözlü taciz, zorla veya hukuka aykırı olarak haneye girme, kundaklama, mülkün tahribi, cinsel şiddet, evlilik içi tecavüz, drahoma ya da başlık parasına bağlı şiddet, kadın sünneti, fahişelik yaptırmak suretiyle istismara bağlı şiddet, evde çalışan kadın hizmetlilere karşı şiddet ve bu eylemleri gerçekleştirmeye teşebbüs de da-

59 Burada kastedilen kadın eşlerdir – ed.n.

hil, bir aile üyesi tarafından kadınlara uygulanan, cinsiyete dayalı tüm fiziksel, psikolojik ve cinsel kötü muamele eylemleri “ev içi şiddet” olarak tanımlanmalıdır.

III. Şikâyet Mekanizmaları

12. Yasa mağdurlara, ev içi şiddet tanıklarına, aile üyelerine ve mağdurun yakın arkadaşlarına, kamu kurumlarında ve özel sektörde çalışan sağlık görevlilerine ve ev içi şiddet görenlere yardım veren merkezlerde çalışanlara ev içi şiddet olaylarını polise şikâyet etmeleri ya da mahkemede bu olay hakkında dava açabilmeleri olanağını sağlamalıdır.

A. Polis Memurlarının Görevleri

13. Yasa, polis memurlarının ev içi şiddet iddiası içeren durumlarda yardım ve koruma taleplerinin tümüne yanıt vermesini sağlamalıdır.

14. Polis memurları, aile üyelerinden ve hane halkından birinin gerçekleştirdiği iddia edilen kötü muameleyle ilişkin çağrılara, yabancılar tarafından gerçekleştirildiği iddia edilen benzer muameleler ve ihlallere ilişkin çağrılara oranla daha düşük bir öncelik vermemelidir.

15. Aşağıdaki hallerde polis ev içi şiddetin gerçekleştiği mekâna gitmelidir:

(a) Olayı bildiren kişi şiddetin her an ortaya çıkabileceğini ya da o anda uygulanmakta olduğunu belirtirse;

(b) Olayı bildiren kişi ev içi şiddet hakkında bir tedbir kararının mevcut olduğunu ve ihlal edilmek üzere bulunduğunu belirtirse;

(c) Olayı bildiren kişi ev içi şiddetin daha önce meydana geldiğini belirtirse.

16. Olayı bildiren kişinin şiddetin mağduru değil de tanığı, mağdurun arkadaşı veya akrabası ya da bir sağlık görevlisi veya bir ev içi şiddet yardım merkezinde çalışan görevli olması halinde dahi polis derhal yanıt vermelidir.

17. Polis, kendisine şikâyetin iletilmesinin ardından şunları yapacaktır:

(a) Taraflarla ve çocuklar da dahil olmak üzere tanıklarla serbestçe konuşmalarına imkân sağlamak için ayrı odalarda görüşmek;

(b) Şikâyetle ilgili olarak ayrıntılı bir tutanak tutmak;

(c) Mağdura aşağıda çerçevesi çizilen haklarını bildirmek;

(d) Yasa tarafından öngörüldüğü şekilde bir ev içi şiddet raporu doldurmak ve dosyalamak;

(e) Gereken hallerde, mağdurun tedavi olmak üzere en yakın hastaneye ya da sağlık merkezine naklini ayarlamak ya da sağlamak;

(f) Gereken hallerde, mağdur ve mağdurun çocukları veya bakmakla yükümlü olduğu kişiler için güvenli bir yer ya da sığınma evi ayarlamak ya da sağlamak;

(g) Şiddeti bildiren kişilere koruma sağlamak;

(h) Failin evden uzaklaştırılmasını ayarlamak ve bunun mümkün olmadığı ve mağdur açısından devam eden bir tehlikenin mevcut olduğu hallerde faili tutuklamak.

B. Alternatif Şikâyet Mekanizmaları

18. Mağdur, tanık ya da olayı bildiren kişi aşağıdaki yargı yerlerine şikâyetini iletebilir:

- (a) Failin ikamet ettiği yer;
- (b) Mağdurun ikamet ettiği yer;
- (c) Şiddetin vuku bulunduğu yer;
- (d) Daha fazla kötü muameleye maruz kalmamak için ikametgâhını terk etmiş ise, mağdurun geçici olarak ikamet ettiği yer.

19. Mağdur ev içi şiddet eylemine maruz kaldığı iddiasıyla bir Devlet ya da özel sağlık görevlisine şikâyetinde bulunabilir; bu halde söz konusu görevli bu şikâyeti sağlık merkezinin yer aldığı bölgedeki yargı yerine iletacaktır.

20. Mağdurun kendisinden yardım talep ettiği bir akraba, arkadaş veya başka bir kişi ev içi şiddet eylemi ile ilgili iddiayı polise götürebilir; bu halde polis soruşturma yürütecektir.

C. Mağdur Hakları Bildirisi

21. Mağdur hakları bildirisinin amacı, haklarının ihlali sebebiyle şikâyetinde bulunduğu başlangıç safhasında mağduru başvurabileceği hukuk yollarıyla tanıştırmaktır. Bu bildiri ayrıca polisin ve yargı makamlarının mağdurla ilgili ödevlerinin de çerçevesini çizmektedir:

(a) Polis memuru kendisini ismen ve sicil numarasını bildirmek suretiyle tanıtmalı ve mağdurla, anlayabileceği bir dil kullanarak iletişim kurmalıdır. Yasa, ev içi şiddet mağdurunu, şayet kendisine yönelik olarak bir suç işlendiği iddia ediliyorsa, polis memurunun şüpheliyi ya derhal gözaltına almak ya evi terk etmeye ikna etmek ya da evden uzaklaştırmak zorunda olduğu yönünde bilgilendirmesini şart koşmaktadır;

(b) Polis memuru, yaralarıyla ilgilenilmesi için mağduru arabayla bir sağlık merkezine götürmeli ya da ulaşım aracı bulmakta ona yardım etmelidir;

(c) Eğer mağdur ikametgâhını terk etmek istiyorsa, polis memuru güvenli bir yer ya da sığınma evine ulaşım aracı bulmakta ona yardım etmelidir;

(d) Polis memuru, mağdurun ve onun bakmakla yükümlü olduğu kişilerin güvende olmalarını sağlamak için tüm makul tedbirleri almalıdır;

(e) Polis memuru, mağdura, anlayabildiği dilde kaleme alınmış ve başvurabileceği yasal yolları gösteren yazılı bir bildiri sunmalıdır. Bu bildiride şu hususlar yer almalıdır:

(i) Yasa, mağdurun mahkemeden tek taraflı bir kısıtlama tedbiri kararı ve/veya mağdura, mağdurun bakmakla yükümlü olduğu kişilere, evindeki herhangi bir kişiye ya da yardım ve sığınma talep ettiği bir kişiye karşı daha fazla kötü muamelede bulunulmasını yasaklayan bir emir talebinde bulunabilmesine imkân sağlar;

(ii) Kısıtlama tedbiri ve/veya mahkeme emri mağdurun mallarını ya da ortak malları imhadan korumalıdır;

(iii) Kısıtlama tedbiri failin haneyi boşaltmasını emredebilir;

(iv) Gece, hafta sonu ya da resmi tatil günlerinde vuku bulan şiddet olaylarında, mağdur nöbetçi hakimi çağırarak suretiyle kısıtlama tedbiri kararı alabileceği acil yardım tedbirlerinden haberdar edilmelidir;

(v) Mağdur, tek taraflı bir kısıtlama tedbiri kararı ya da mahkeme emri çıkartmak için avukat tutmak zorunda değildir;

(vi) Mahkeme kalemleri, tek taraflı kısıtlama tedbiri kararı ya da mahkeme emri talebinde bulunmak isteyen kimselere formlar ve yasal olmayan yardımda bulunmadırlar. Bir mahkeme emri çıkartabilmesi için, mağdura, öngörülen bölgedeki/yargı yerindeki mahkemeye başvurması yönünde tavsiyede bulunulması gerekir;

(vii) Polis, tek taraflı kısıtlama tedbirini faile bildirir.

D. Ev İçi Şiddet Raporu

22. Tutanağın bir kısmını oluşturacak olan ev içi şiddet raporunu hazırlamak, ev içi şiddet ihbarına yanıt veren polis memurunun ödevidir. Bu rapor Adalet Bakanlığı ve (uygulanabilir hallerde) aile mahkemesi tarafından değerlendirilmelidir.

23. Ev içi şiddet raporu emniyet müdürü tarafından öngörülen bir forma kaydedilmelidir. Bu rapor aşağıdaki hususları içermelidir, ancak kapsamı bu hususlarla sınırlı değildir:

- (a) Tarafların ilişkisi;
- (b) Tarafların cinsiyeti;
- (c) Tarafların mesleki ve eğitim seviyelerine ilişkin bilgi;
- (d) Şikâyetin alındığı tarih ve zaman;
- (e) Polis memurunun şikâyetle ilgili soruşturmayı başlattığı zaman;
- (f) Çocukların dahil olup olmadığı ve ev içi şiddetin çocukların önünde yaşanıp yaşanmadığı;
- (g) Kötü muamelenin biçimi ve kapsamı;
- (h) Kullanılan silahların sayısı ve türü;
- (i) Polis memuru tarafından dosyaya ilişkin olarak harcanan zaman ve atılan adımlar;
- (j) Taraflara ilişkin olarak çıkartılan emrin yürürlük tarihi ve şartları;
- (k) İddia konusu edilen ev içi şiddet olayını doğuran tüm koşulların tam analizinin yapılabilmesi için gerekli diğer veriler.

24. Ev içi şiddet raporlarından toplanan tüm verilerin derlenerek her yıl Adalet Bakanlığına/Kadından Sorumlu Bakanlığa ve Parlamento'ya sunulması görevi emniyet müdürüne aittir.

25. Bu yıllık rapor aşağıdaki hususları içermelidir, ancak kapsamı bu hususlarla sınırlı değildir:

- (a) Toplam rapor sayısı;
- (b) Her bir cinsiyete mensup mağdurlar tarafından oluşturulan rapor sayısı;
- (c) Hakkında soruşturma yürütülen rapor sayısı;
- (d) Her bir rapora yanıt vermek için harcanan ortalama zaman süresi;
- (e) Gözaltı sayıları da dahil olmak üzere, dosyaların sonuca bağlanmasında kullanılan polis tedbirlerinin biçimi.

IV. Yargı Makamlarının Ödevleri

A. Tek Taraflı Geçici Kısıtlama Tedbiri

26. Tek taraflı bir tedbir kararı, failin mahkeme huzuruna çıkmamayı tercih ettiği ya da saklanıyor olması sebebiyle kendisine mahkemeden çağrı yapılmadığı durumlarda şiddet mağdurunun başvurusu üzerine çıkartılır. Tek taraflı tedbir kararı, daha fazla şiddette bulunulmamasını sağlamak ve/veya kötü muamelede bulunan kişinin/davalının, mağdurun/davacının ortak hane de dahil olmak üzere temel malları kullanmasını zorlaştırmasını engellemek amacıyla çıkartılan bir ihtiyati tedbir kararını da içerebilir.

27. Şiddet mağdurunun yanı sıra, daha başka kişilerin de kısıtlama tedbiri için başvuruda bulunabilmesi tavsiye edilmektedir. Mağdurun yargı sistemine erişiminin bulunmadığı durumlar olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Ayrıca, tanıkların ya da mağdura yardımda bulunan kişilerin de şiddet görme tehlikesi altında bulunabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır.

28. Mağdurun hayatına, sağlığına ve mutluluğuna yönelmiş ciddi bir tehlikenin mevcut olduğu ve mağdurun mahkeme emri çıkartılana dek güvende olmasının pek de mümkün olmadığı hallerde, mağdur/davacı, bir akraba ya da sosyal yardım uzmanı, şiddetin vuku bulduğu 24 saat içerisinde faille karşı çıkartılacak tek taraflı geçici bir kısıtlama tedbiri gibi bir acil yardım tedbiri çıkartılması için yetkili bir hakime başvurabilir.

29. Tek taraflı geçici kısıtlama tedbiri:

- (i) Faili haneyi boşaltmaya zorlayabilir;
- (ii) Failin, bakmakla yükümlü olunan çocuklara erişimini düzenleyebilir;
- (iii) Failin mağdurla iş yerinde ya da mağdurun sıklıkla gittiği diğer yerlerde temasını yasaklayabilir;
- (iv) Faili mağdurun sağlıkla ilgili masraflarını ödemeye zorlayabilir;
- (v) Ortak malların tek taraflı bir muamele ile elden çıkarılmasını kısıtlayabilir;
- (vi) Failin kısıtlama tedbirine aykırı hareket etmesi halinde tutuklanabileceği ve aleyhinde suç isnadında bulunulabileceği yönünde mağduru ve faili bilgilendirebilir;
- (vii) Ev içi şiddet mevzuatı uyarınca bir kısıtlama tedbirine başvurup başvurmadığına bakılmaksızın, fail aleyhine bir suç duyurusu kaydı alması için savcıdan talepte bulunabileceği yönünde mağduru bilgilendirebilir;
- (viii) Ev içi şiddet mevzuatı uyarınca bir kısıtlama tedbirine başvurup başvurmadığına ve cezai kovuşturma talebinde bulunup bulunmadığına bakılmaksızın, bir hukuk davası açabileceği ve boşanma, ayrılık, maddi ve manevi tazminat talebinde bulunabileceği yönünde mağduru bilgilendirebilir;
- (xi) Tarafların her birinden, herhangi bir hukuk davasında, çocuk mahkemesinde süren bir yargılamada ve/veya taraflardan birinin dahil olduğu bir ceza yargılamasında bir koruma tedbiri için yapılan her işlemi mahkemeye bildirme yönünde devam eden görevini yerine getirmesini talep edebilir.

30. Acil yardım tedbiri, bir mahkeme emri çıkartılana dek, ancak tek taraflı geçici kısıtlama tedbirinin çıkartılmasından sonra 10 günü aşmayacak şekilde yürürlükte kalacak olan tek taraflı bir geçici kısıtlama tedbirini içerir.

31. Davacı şu hususlarda bilgilendirilmelidir:

(a) Ev içi şiddet mevzuatı uyarınca bir kısıtlama tedbirine başvurup başvurmadığına bakılmaksızın, şiddetten daha fazla korunmak için bir mahkeme emri ya da bu mahkeme emrinin yenilenmesi talebinde bulunabileceği ve/veya fail aleyhine bir suç duyurusu kaydı alması için savcıya başvurabileceği yönünde;

(b) Tek taraflı kısıtlama tedbiri talebinde bulunmasının, ayrılık, boşanma ya da zararların tazmini için dava açma hakkı gibi diğer hukuk yollarına erişimini hiçbir şekilde etkilemeyeceği yönünde;

(c) Failin, davacıyı 24 saat önceden haberdar etmek kaydıyla, geçici kısıtlama tedbirinin kaldırılması ya da değiştirilmesi talebinde bulunabileceği yönünde.

32. Tek taraflı kısıtlama tedbirine uymamak, mahkemeye saygısızlıkta bulunma suçuyla cezai kovuşturmayaya uğramakla, para ve hapis cezasıyla sonuçlanmalıdır.

B. Koruma Tedbirleri

33. Mağdur, akraba, sosyal yardım uzmanı ya da ev içi şiddet mağduruna yardımda bulunan kişi koruma tedbiri talebinde bulunabilir.

34. Tek taraflı kısıtlama tedbirlerinin ya da ayrı ayrı bu tür kısıtlama tedbirlerinin sona ermesi üzerine koruma tedbiri talebinde bulunulabilir.

35. Koruma tedbirleri; mağduru, akrabayı, sosyal yardım uzmanını ya da ev içi şiddet mağduruna yardımda bulunan kişiyi daha fazla şiddet görmekten ya da şiddet tehditlerinden korumak için işletilebilir.

36. Hakimlerden, şikâyetin ve koruma tedbiri talebinin iletilmesinden itibaren 10 gün içerisinde duruşma yapmaları istenmelidir.

37. Hakimler, mağdur hakları bildirisinde dile getirilen hükümleri desteklemelidirler.

38. Mahkeme emri aşağıda yer alan tedbirlerin herhangi birini ya da hepsini birden içerebilir:

(a) Failin/davalının, mağdura/davacıya, mağdurun bakmakla yükümlü olduğu kişilere, mağdura yardımcı olan diğer akrabalara ve kişilere daha fazla şiddet uygulamasını yasaklamak;

(b) Hanenin mülkiyeti hakkında hiçbir biçimde bir karar vermeksizin, faile hane-yi boşaltması yönünde talimatta bulunmak;

(c) Faile kirayı ya da ipotegi ödemeye devam etmesi ve davacıya ve ortak olarak bakmakla yükümlü buldukları kişilere nafaka ödemesi yönünde talimatta bulunmak;

(d) Faile arabanın ve/veya diğer önemli şahsi eşyaların kullanımını davacıya devretmesi yönünde talimatta bulunmak;

(e) Failin, bakmakla yükümlü olunan çocuklara erişimini düzenlemek;

(f) Failin mağdurla iş yerinde ya da mağdurun sıklıkla gittiği diğer yerlerde temasını yasaklamak;

(g) Failin kullandığı ya da sahip olduğu bir silahın davacıya karşı ciddi bir zarar tehdidi oluşturduğu tespit edilecek olduğunda, faili, ateşli silah ya da mahkeme tarafından belirtilen bu tür başka bir silah satın almaktan, kullanmaktan ya da sahip olmaktan men etmek;

(h) Faile davacının sağlıklı ilgili masraflarını, psikolojik danışmanlık masraflarını ya da sığınma evi masraflarını ödemesi yönünde talimatta bulunmak;

(i) Ortak malların tek taraflı bir muamele ile elden çıkarılmasını yasaklamak;

(j) Davacıyı ve faili, failin kısıtlama tedbirine aykırı hareket etmesi halinde tutuklanabileceği ve aleyhinde suç isnadında bulunulabileceği yönünde mağduru ve faili bilgilendirmek;

(k) Ev içi şiddet mevzuatı uyarınca bir kısıtlama tedbirine başvurup başvurmadığına bakılmaksızın, fail aleyhine bir suç duyurusu kaydı alması için savcıdan talepte bulunulabileceği yönünde davacıyı bilgilendirmek;

(l) Ev içi şiddet mevzuatı uyarınca bir kısıtlama tedbirine başvurup başvurmadığına bakılmaksızın, bir hukuk davası açabileceği ve boşanma, ayrılık, maddi ve manevi tazminat talebinde bulunulabileceği yönünde mağduru bilgilendirmek;

(m) Tarafların mahremiyetini korumak için kamuya kapalı duruşma yapmak.

39. Bu yargılamalarda ispat yükü, böyle bir ev içi şiddetin vuku bulmadığını kanıtlayacak olan sanığa düşmektedir.

40. Hakimler, çıkartılan tüm koruma/kısıtlama tedbirlerinin birer nüshasının, tedbir kararının çıkartılmasından itibaren 24 saat içerisinde, bu karar ile korunan davacının ve diğer kişilerin ikamet ettiği yerdeki polis merkezlerine dağıtılması yönünde talimatta bulunmalıdır.

41. Koruma tedbirlerine uygun hareket edilip edilmediği polis ve mahkemeler tarafından izlenecektir. Koruma tedbirine aykırı davranmak bir suçtur. Karara uymamak mahkemeye saygısızlıkta bulunma suçuyla cezai kovuşturmaya uğramakla, para ve hapis cezasıyla sonuçlanacaktır.

42. Davacı, tek taraflı kısıtlama tedbiri ya da koruma tedbiri çıkartılması için gerekli masrafları karşılayacak paraya sahip olmadığı yönünde yeminli beyanda bulunursa, söz konusu tedbirler masraflar ödenmeksizin çıkartılacaktır.

43. Koruma tedbiri talebinde kötü niyet ve mesnetsiz iddialar mahkemeyi, davalının masraf ve zararlarını davacının ödemesini emretmeye sevk edebilir.

V. Ceza Yargılamaları

44. Savcı, ev içi şiddet suçlarını kovuşturan memurlar için yazılı usuller geliştirecek, benimseyecek ve yürürlüğe koyacaktır.

45. Bir mahkeme ev içi şiddet içeren bir suçla ilgili iddiaları reddedecek olduğunda, dava dosyasında bu ret kararı için özel gerekçeler sunmak zorundadır.

46. Ev içi şiddetle ilgili ceza davalarında savcı, iddia konusu eylemin ev içi şiddet eylemlerinden biri olduğunu iddianamede belirtecektir.

47. Mağdurun ifadesi kovuşturma başlatılması için yeterli olmalıdır. Bir şikâyet yalnızca delillerin doğruluğu kanıtlanamadığı gerekçesine dayandırılarak reddedilemez.

48. Ev içi şiddet suçundan mahkûmiyet kararı verildiğinde, hükümde kararın bundan dolayı verildiği belirtilmelidir.

49. Ev içi şiddet suçu işlemekle suçlanan davalı, dava süresince nezaret edilmeksizin davacı ile temasta bulunmayacaktır.

50. Bir kısıtlama veya koruma tedbiri çıkartılmış olması, müteakip ceza yargılamalarında esaslı sayılan husus olarak ele alınabilir.

51. Suçun niteliğine bağlı olarak ve davalının ilk kez hafif bir ev içi şiddet suçundan dolayı suçlanmış ve suçunu kabul etmiş olması halinde, mağdurun rızası alınmak kaydıyla, bir koruma tedbirinin yanı sıra, mahkûmiyet kararı ertelenebilir ve davalının psikolojik danışmanlık hizmeti almasına karar verilebilir.

52. Davalıya ağır bir ev içi şiddet suçundan mahkûmiyet kararı verildiğinde, mahkeme bir hapis cezasına ve psikolojik danışmanlık hizmeti alınmasına hükmedebilir.

53. Mükerrer suçlar, ağırlaştırıcı bir sebep ihtiva eden saldırılar ve silah kullanmasını içeren ev içi şiddet olaylarında en yüksek cezaların verilmesi tavsiye edilmektedir.

54. Ağırlaştırıcı bir sebep ihtiva eden saldırı olaylarında ceza yerine psikolojik danışmanlık hizmeti alınmasına hükmedilmesi tavsiye edilmemektedir.

55. Açık ifade edilmiş kılavuz ilkeler tesis edilmelidir.

VI. Hukuk Yargılamaları

56. Ayrılık, boşanma ya da tazminat talebiyle açılmış hukuk yargılamaları sürerken bir koruma tedbiri çıkartılabilir.

57. Bu hallerde, koruma tedbirleri hukuk yargılamaları yerine değil, onlara ilaveten çıkartılabilir.

58. Koruma tedbirleri ve kısıtlama tedbirleri, boşanma ya da ayrılık talebine eşlik etmeksizin, bağımsız olarak da çıkartılabilir.

59. Bir kısıtlama ya da koruma tedbirinin çıkartılmış olması, müteakip hukuk yargılamalarında esaslı sayılan husus olarak ele alınabilir.

VII. Hizmetlerin Sunulması

A. Acil Hizmetler

60. Devletler, aşağıda sayılanları içeren acil hizmetleri sunmalıdır:

- (i) Yetmiş iki saat kriz müdahale hizmeti;
- (ii) Hizmetlere sürekli erişim ve giriş;
- (iii) Mağdurun evinden bir sağlık merkezine, sığınma evine ya da güvenli bir yere acil ulaşımı;
- (iv) Acil tıbbi müdahale;
- (v) Acil hukuki danışmanlık ve sevk;
- (vi) Destek sağlanması ve güvence temin edilmesi için kriz danışmanlığı;
- (vii) Ev içi şiddet mağdurlarıyla ve aileleriyle tüm görüşmelerin gizlilik içerisinde yapılması.

B. Acil Olmayan Hizmetler

61. Devletler, aşağıda sayılanları içeren acil olmayan hizmetleri sunmalıdır:

- (a) Ev içi şiddet mağdurlarının uzun süreli rehabilitasyonuna psikolojik danışmanlık, meslek eğitimi ve sevk aracılığıyla destekte bulunmak amacıyla sunulacak hizmetler;

(b) Kötü muamelede bulunan kişilerin uzun süreli rehabilitasyonuna psikolojik danışmanlık aracılığıyla destekte bulunmak amacıyla sunulacak hizmetler;

(c) Sosyal yardım programlarından bağımsız bir biçimde yönetilen ev içi şiddet programları;

(d) Kamusal ve özel, Devlet tarafından sunulan hizmetler, yerel hizmetler ve programlarla işbirliği ve eşgüdüm içerisinde sunulacak hizmetler.

C. Polis Memurlarının Eğitim Görmesi

62. Emniyet müdürlüğü, polis memurlarını aşağıdaki hususlarda bilgilendirmek amacıyla eğitim ve öğretim programları hazırlamalı ve sunmalıdır:

(a) Ev içi şiddetin niteliği, kapsamı, sebepleri ve sonuçları;

(b) Ev içi şiddet mağdurlarına sunulan yasal haklar ve hukuk yolları;

(c) Mağdurlara ve kötü muamele uygulayan kişilere sunulan hizmetler ve olanaklar;

(d) Polis memurlarına gözetim alma ve koruma ve yardım sunma yönünde yüklenen yasal ödevler;

(e) Ev içi şiddet olaylarını ele alırken, polis memurlarının zarar görme ihtimalini en aza indiren ve mağduru ve bakmakla yükümlü olduğu kişilerin güvenliğini artıran teknikler.

63. Her polis adayı ev içi şiddet olaylarına müdahale etmek üzere eğitim görmelidir.

64. Polis memurlarının daha karmaşık olayları ele almak için yoğun ve özel eğitim aldıkları özel birimler kurulmalıdır.

65. Eğitimciler, psikologlar ve mağdurlar polisi bu konuda daha duyarlı hale getirmek amacıyla seminer programlarına katılmalıdırlar.

D. Yargı Makamlarının Eğitim Görmesi

66. Ev içi şiddet olaylarının ele alınmasında yargı makamları için süregiden eğitim programları düzenlenmesi için hükümler çıkarılmalıdır. Bu eğitim aşağıdaki hususlarda kılavuz ilkeler içermelidir:

(i) Tek taraflı kısıtlama tedbirlerinin çıkartılması;

(ii) Koruma tedbirlerinin çıkartılması;

(iii) Mevcut hukuk yolları hakkında mağdurlara kılavuzluk edilmesi;

(iv) Kılavuz ilkeler belirlenmesi.

67. Bu eğitim, süresi önceden belirlenmiş bir başlangıç kursunu ve süresi önceden belirlenmiş bir yıllık değerlendirmeyi içermelidir.

68. Ayrıca, özel aile mahkemeleri kurulmalı ve yargı makamlarına daha karmaşık olayları ele almaları için yoğun ve özel eğitimler verilmelidir.

E. Psikolojik Danışmanların Eğitim Görmesi

69. Devletler; polise, hakimlere, ev içi şiddet mağdurlarına ve şiddet faillerine destek sağlamak için eğitimli psikolojik danışmanlar sunmalıdır.

70. Yasa, failer için ceza adaleti sistemine alternatif olarak değil fakat tamamlayıcı bir unsur olarak danışmanlık programları şart koşmalıdır.

71. Danışmanlık programları şu amaçlar doğrultusunda tasarlanmalıdır:

- (i) Failin uyguladığı şiddetten doğan sorumluluğunu kabul etmesine yardım etmek ve daha fazla şiddet uygulamamak yönünde taahhütte bulunmasını sağlamak;
- (ii) Faili şiddetin yasadışı niteliği konusunda eğitmek.

72. Danışmanlık ve faille yönelik programlar için gereken para şiddet mağdurlarına ayrılmış kaynaklardan sağlanmamalıdır.

73. Yasa, şiddet mağdurları için de danışmanlık hizmetleri öngörmeli, ancak şart koşmamalıdır. Şiddet mağdurları için danışmanlık programları şu nitelikleri taşımalıdır:

(a) Ücretsiz bir hizmet sunmalıdır;

(b) Mağdura, kendisini daha fazla şiddet görmekten korumak ve yaşamını normale döndürmek yönünde kısa ve uzun vadeli stratejiler yaratmak için yetki sağlamalı ve yardımcı olmalıdır.

MEDENİ VE SİYASİ HAKLARA İLİŞKİN ULUSLARARASI SÖZLEŞME⁶⁰

Madde 6

1. Her insanın doğuştan gelen yaşama hakkı vardır. Bu hak yasalarla korunacaktır. Hiç kimsenin yaşamı keyfi olarak elinden alınamaz.

(...)

5. Ölüm cezası onsekiz yaşın altındaki kimseler tarafından işlenen suçlar için verilemez ve hamile kadınların idam cezaları yerine getirilemez.

(...)

Madde 7

Hiç kimse işkenceye ya da zalimane, insanlık dışı ya da küçük düşürücü muamele ya da cezalandırmaya maruz bırakılamaz. Özellikle, hiç kimse kendi özgür rızası olmadan tıbbi ya da bilimsel deneylere tabi tutulamaz.

Madde 9

1. Herkesin kişi özgürlüğü ve güvenlik hakkı vardır. Hiç kimse keyfi olarak yakalanamaz veya tutuklanamaz. Hiç kimse kanunun tayin ettiği sebeplere ve usule uygun olmaksızın özgürlüğünden yoksun bırakılamaz.

(...)

⁶⁰ Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (*International Covenant on Civil and Political Rights: ICCPR*) 21 Temmuz 2003 tarihli ve 25175 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanmıştır. Türkiye'nin Sözleşme'ye ilişkin çekincesi ve beyanları bulunmaktadır.

EKONOMİK, SOSYAL VE KÜLTÜREL HAKLARA İLİŞKİN ULUSLARARASI SÖZLEŞME⁶¹

Madde 12

1. Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, herkesin, ulaşılabilir en yüksek fiziksel ve zihinsel sağlık standardına sahip olma hakkını kabul ederler.

(...)

61 Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (*International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights: ICESCR*) 11 Ağustos 2003 tarihli ve 25196 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanmıştır. Türkiye'nin Sözleşme'ye ilişkin çekincesi ve beyanları bulunmaktadır.

ÇOCUK HAKLARINA DAİR SÖZLEŞME^{62,63}

Madde 19

1. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, çocuğun ana-babasının ya da onlardan yalnızca birinin, yasal vasi veya vasilerinin ya da bakımını üstlenen herhangi bir kişinin yanında iken bedensel veya zihinsel saldırı, şiddet veya suistimale, ihmal ya da ihmalkâr muameleye, ırza geçme dahil her türlü istismar ve kötü muameleye karşı korunması için; yasal, idari, toplumsal, eğitsel bütün önlemleri alırlar.

2. Bu tür koruyucu önlemler; burada tanımlanmış olan çocuklara kötü muamele olaylarının önlenmesi, belirlenmesi, bildirilmesi, yetkili makama havale edilmesi, soruşturulması, tedavisi ve izlenmesi için gerekli başkaca yöntemleri ve uygun olduğu takdirde adliyenin işe el koyması olduğu kadar durumun gereklerine göre çocuğa ve onun bakımını üstlenen kişilere, gereken desteği sağlamak amacı ile sosyal programların düzenlenmesi için etkin usulleri de içermelidir.

62 Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (*Convention on the Rights of the Child: CRC*) 27 Ocak 1995 tarihli ve 22184 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanmıştır.

63 Türkiye Sözleşme'yi ihtirazi kayıt ile onaylamıştır, şöyle ki; "Türkiye Cumhuriyeti Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 17, 29 ve 30'uncu maddeleri hükümlerini T.C. Anayasası ve 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Anlaşması hükümlerine ve ruhuna uygun olarak yorumlama hakkını saklı tutmaktadır." – ed.n.

ENGELLİLERİN HAKLARINA İLİŞKİN SÖZLEŞME⁶⁴

GİRİŞ

İşbu Sözleşme'ye Taraf Olan Devletler

(...)

(q) Engelli kadınların ve kızların hem ev içinde hem de ev dışında şiddete uğramaya, yaralanmaya veya istismara, ihmale, ihmalkâr muameleye, kötü muameleye veya istismara karşı daha büyük bir risk altında oldukları gerçeğinin farkında olarak,

(...)

Aşağıdaki hükümler üzerinde anlaşmaya varmışlardır:

Madde 16

Sömürü, Şiddet veya İstismara Maruz Kalmama

1. Taraf Devletler engellilerin ev içinde ve dışında sömürüye uğramasının, şiddete ve istismara maruz kalmasının, bu tutumların cinsiyete dayalı hali dahil her biçiminden korumak için uygun yasal, idari, sosyal, eğitsel ve diğer tüm tedbirleri alır.

2. Taraf Devletler engellilere, ailelerine, onların bakımını sağlayanlara cinsiyetlerine ve yaşlarına uygun yardım ve desteği sağlayarak sömürü, şiddet ve istismar vakalarının nasıl önleneceğine, tespit edileceğine ve bildirileceğine dair bilgi ve eğitim vererek sömürünün, şiddetin ve istismarın her biçimini önleyici uygun tüm tedbirleri alır. Taraf Devletler koruma hizmetlerinin yaş, cinsiyet ve engellilik konularına duyarlı olmalarını sağlar.

3. Taraf Devletler sömürünün, şiddetin ve istismarın her biçimini önlemek için engellilere hizmet etmeye yönelik tüm tesislerin ve programların bağımsız merciler tarafından etkin bir şekilde denetlenmesini sağlar.

4. Taraf Devletler koruyucu hizmetlerin sunulması sırasında meydana gelenler de dahil olmak üzere sömürünün, şiddetin veya istismarın herhangi bir biçiminin mağduru olan engellilerin fiziksel, zihinsel ve psikolojik olarak tedavisi, rehabilitasyonu ve sosyal açıdan yeniden bütünleşmesini sağlayıcı uygun tüm tedbirleri alır. Söz konusu iyileşme ve yeniden bütünleşme, kişinin sağlığına, öz saygısına, onuruna, özerkliğine kavuşmasını sağlar ve yaş ve cinsiyetiyle bağlantılı özel ihtiyaçlarını dikkate alır.

5. Taraf Devletler engellilere karşı sömürü, şiddet ve istismar vakalarının tespiti, soruşturulması ve gerekli hallerde kovuşturulmasını sağlamak için kadın ve çocuk merkezli yasa ve politikalar dahil etkili yasa ve politikaları yürürlüğe koyar.

⁶⁴ Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme (*Convention on the Rights of Persons with Disabilities*) 14 Temmuz 2009 tarihli ve 27288 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanmıştır.

ULUSLARARASI CEZA MAHKEMESİ ROMA STATÜSÜ^{65,66}

II. KISIM

Madde 6

Soykırım

Bu Statüye mahsus olarak, ‘soykırım’, bir ulusal, etnik, ırksal veya dinsel bir grup tamamen veya kısmen yok etmek amacıyla işlenen aşağıdaki eylemlerden herhangi birisi anlamına gelir:

(...)

d) Grup içinde doğumu önlemeye yönelik önlemler dayatmak;

(...)

Madde 7

İnsanlığa Karşı İşlenen Suçlar

1. Bu Statüye mahsus olarak, ‘insanlığa karşı işlenen suçlar’ herhangi bir sivil halka karşı yaygın veya sistematik saldırıların bir parçası olan bilinçli şekilde işlenmiş aşağıdaki eylemler anlamına gelir:

(...)

c) Köleleştirme;

(...)

g) Tecavüz, cinsel kölelik, fuhuşa zorlama, zorla hamile bırakma, zorla kısırlaştırma veya benzer ağırlıktaki diğer cinsel şiddet şekilleri;

h) Siyasal, ırksal, ulusal, etnik, kültürel, dinsel, paragraf 3’de tanımlandığı şekilde toplumsal cinsiyet temelinde veya evrensel olarak uluslararası hukukta müsaade edilmeyen diğer temellerde herhangi bir tanımlanabilir grup veya topluluğa karşı, bu paragrafla atıf yapılan herhangi bir eylemle veya Mahkeme’nin yetki alanındaki herhangi bir suçla bağlantılı olarak zulüm;

(...)

2. Paragraf 1’e mahsus olarak:

(...)

c) ‘Köleleştirme’, bir kimse üzerinde sahiplik hakkı ile ilişkilendirilebilecek herhangi bir güç veya her türlü gücün kullanılması anlamına gelir ve böyle bir gücün in-

65 Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü’nün (*Rome Statute of the International Criminal Court*) orijinal metni için bkz. http://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/EA9AEFF7-5752-4F84-BE94-0A655EB30E16/0/Rome_Statute_English.pdf (erişim: 28 Eylül 2009).

66 Bu metnin İngilizceden Türkçeye çevirisi Proje Ekibi tarafından yapılmıştır.

san ticaretinde özellikle de kadın ve çocuk ticaretinde kullanılmasını kapsar;

(...)

f) ‘Zorla hamile bırakma’, herhangi bir nüfusun etnik bileşimini etkilemek veya diğer ağır uluslararası hukuk ihlallerini icra etmek amacıyla bir kadının hukuka aykırı olarak hapsedilerek zorla hamile bırakılması anlamına gelir. Bu tanım hiçbir şekilde hamilelikle ilgili ulusal yasaları etkileyecek şekilde yorumlanmayacaktır;

(...)

3. Bu Statüye mahsus olarak ‘toplumsal cinsiyet’ terimi, toplum bağlamında iki cinsiyeti, kadın ve erkeği kasteder şekilde anlaşılır. ‘Toplumsal cinsiyet’ terimi yukarıdaki tanımdan farklı herhangi bir anlama işaret etmez.

Madde 8

Savaş Suçları

(...)

2. Bu Statüye mahsus olarak ‘savaş suçları’ şu anlamlara gelir:

(...)

b) Yerleşik uluslararası hukuk çerçevesinde uluslararası silahlı çatışmalarda uygulanabilir olan hukukun, örf ve adetlerin diğer ağır ihlalleri, yani aşağıdaki eylemlerden herhangi biri:

(...)

xxii) Tecavüz, cinsel kölelik, fuhuşa zorlama, madde 7, 2 (f) paragrafında tanımlandığı üzere zorla hamile bırakma, zorla kısırlaştırma veya Cenevre Sözleşmeleri’nin de ağır ihlalini oluşturacak cinsel şiddet türlerinden herhangi birini gerçekleştirmek,

(...)

e) Yerleşik uluslararası hukuk çerçevesinde uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalarda uygulanabilir hukukun, örf ve adetlerin diğer ciddi ihlalleri, yani aşağıdaki eylemlerden herhangi biri:

(...)

vi) Tecavüz, cinsel kölelik, fuhuşa zorlama, madde 7, 2 (f) paragrafında tanımlandığı üzere zorla hamile bırakma, zorla kısırlaştırma ve dört Cenevre Sözleşmesi’nde ortak olan 3. maddenin ciddi bir ihlalini oluşturacak cinsel şiddet türlerinden herhangi birini gerçekleştirmek;

(...)

İNSAN HAKLARINI VE ANA HÜRRİYETLERİ KORUMAYA DAİR SÖZLEŞME (AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ)⁶⁷

Madde 2 – Yaşama Hakkı

1. Her ferдин yaşama hakkı kanunun himayesi altındadır. Kanunun ölüm cezası ile cezalandırıldığı bir suçtan dolayı hakkında mahkemece hükmedilen bu cezanın infazı dışında, hiç kimse kasten öldürülemez.

2. Öldürme, aşağıda derpiş edilen zaruret halleri dışında, bu maddenin ihlâli suretiyle yapılmış telâkki olunmaz:

- a) Her ferдин gayrimeşru cebir ve şiddete karşı korunmasını sağlamak için,
- b) Kanun hükümleri dâhilinde bir tevkifi yerine getirmek veya kanuna uygun olarak mevkuf bulunan bir şahsın kaçmasını önlemek için,
- c) Ayaklanma veya isyanı, kanuna uygun olarak bastırmak için.

Madde 3 – İşkence Yasağı

Hiç kimse işkenceye, gayriinsani yahut haysiyet kırıcı ceza veya muameleye tabi tutulamaz.

Madde 5 – Hürriyet ve Güvenlik Hakkı

1. Her ferдин hürriyete ve güvenliğe hakkı vardır. Aşağıda mezkûr haller ve kanuni usuller dışında hiç kimse hürriyetinden mahrum edilemez:

a) Salahiyetli bir mahkeme tarafından mahkûmiyeti üzerine usulü dairesinde hapsedilmesi,

b) Bir mahkeme tarafından kanuna uygun olarak verilen bir karara riayetsizlikten dolayı yahut kanunun koyduğu bir mükellefiyetin yerine getirilmesini sağlamak üzere yakalanması veya tevkifi,

c) Bir suç işlediği şüphesi altında olan yahut suç işlemesine veya suçu işledikten sonra kaçmasına mâni olmak zarureti inancını doğuran mâkul sebeplerin mevcudiyeti dolayısıyla, yetkili adli makâm önüne çıkarılmak üzere yakalanması ve hapsi,

d) Bir küçüğün nezaret altında islahı veya yetkili merci önüne çıkarılması için verilmiş usulüne uygun bir tevkif kararı bulunması,

e) Bulaşıcı bir hastalık yayabilecek bir kimsenin, bir akıl hastası, bir alkoliğin,

67 İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşme (*Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms*) 19 Mart 1954 tarihli ve 8226 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanmıştır. İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşmenin Oluşturduğu Denetim Mekanizmasının Yeniden Yapılanmasına İlişkin 11 No'lu Protokol 20 Haziran 1997 tarihli ve 23025 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanmış ve bu Protokol ile Sözleşme'ye madde başlıkları eklenmiştir.

uyuşturucu maddelere müptelâ bir kimsenin yahut bir serserinin kanuna uygun mevkufiyeti,

f) Bir kimsenin memlekete usulüne uygun olmayarak [olmayarak] girmekten men'i, veya hakkında bir sınır dışı kılma veya geri verme muamelesine tevessül olunması sebebiyle yakalanmasına veya tevkifine karar verilmesi,

(...)

AVRUPA KONSEYİ BAKANLAR KOMİTESİ'NİN KADINLARIN ŞİDDETE KARŞI KORUNMASINA İLİŞKİN TAVSİYE KARARI^{68,69}

Bakanlar Komitesi'nin Üye Devletlere Kadınların Şiddete Karşı Korunmasına İlişkin Tavsiye Kararı Rec(2002)5⁷⁰

Bakanlar Komitesi tarafından 30 Nisan 2002 tarihinde Delegeler Komitesi'nin 794. oturumunda kabul edilmiştir.

Bakanlar Komitesi, Avrupa Konseyi Statüsü'nün 15.b maddesi uyarınca, Kadınlara yönelik şiddetin erkeklerle kadınlar arasındaki güç dengesizliğinden kaynaklandığını ve kadın cinsine karşı hem toplumda hem aile içinde ciddi ayrımcılığa yol açtığını yeniden teyit ederek;

Kadınlara karşı şiddetin, kadınların insan haklarını ve temel özgürlüklerini ihlal ettiğini ve zedelediğini ya da bu hak ve özgürlüklerden yararlanmalarının ortadan kaldırıldığını teyit ederek;

Kadınlara karşı şiddetin kadınların bedensel, psikolojik ve/veya cinsel bütünlüklerini ihlal ettiğini belirterek;

Kadınların insan hakları ve temel özgürlükleri ile bağdaşmayan geleneksel ya da töreye dayalı uygulamaların mağduru olmaları da dahil, toplumsal cinsiyet temelinde olduğu kadar kökenleri itibarıyla de sık sık çoklu ayrımcılığa maruz kaldıklarını endişeyle belirterek;

Kadınlara karşı şiddetin, barış ve eşitliğin tesis edilmesine aykırı olduğunu ve Avrupa'da demokrasinin ve vatandaşların güvenliğinin önünde önemli bir engel oluşturduğunu göz önüne alarak;

Kadınlara karşı şiddetin, aile içinde –aile nasıl bir biçim alırsa alsın– ve toplumun her düzeyinde yaygınlığını endişeyle belirterek;

Bütün Avrupa toplumlarını etkileyen ve bütün üyeleri ilgilendiren bu olguyla mücadelenin aciliyetini dikkate alarak;

İkinci Avrupa Konseyi Zirvesi'nde (Strazburg, 1997) kabul edilen, Üye Devletlerin devlet ve hükümet başkanlarının, kadınlara karşı şiddetle ve kadınların cinsel sömü-

68 Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin Kadınların Şiddete Karşı Korunmasına İlişkin Tavsiye Kararı'nın (*Recommendation Rec(2002)5 of the Committee of Ministers to Member States on the Protection of Women against Violence*) orijinal metni için bkz. [http://www.coe.int/t/e/human_rights/equality/05_violence_against_women/003_rec\(2002\)05.asp](http://www.coe.int/t/e/human_rights/equality/05_violence_against_women/003_rec(2002)05.asp) (erişim: 28 Eylül 2009).

69 Bu metnin İngilizceden Türkçeye çevirisi Proje Ekibi tarafından yapılmıştır.

70 İsviçre, Delegeler Komitesi İç Tüzüğü'nün 10.2 c maddesi uyarınca, bu Tavsiye Kararı'nın 54. paragrafına uyup uymama hakkını saklı tuttuğunu belirtmiştir.

rüsünün bütün biçimleriyle mücadelede kararlılıklarını teyit ettikleri Sonuç Bildirgesi'ni hatırlayarak;

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (1950) hükümlerini ve Sözleşme organlarının, diğerlerinin yanı sıra yaşam hakkı, işkence ve insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele ya da cezaya maruz bırakılmama hakkı, özgürlük ve güvenlik hakkı ve adil yargılanma hakkını koruyan içtihadını akılda tutarak;

Avrupa Sosyal Şartı (1961) ile Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı'nı (1996) ve özellikle bu Şart'ın istihdam alanında kadın-erkek eşitliğine ilişkin hükümlerinin yanı sıra kolektif şikâyet sistemi getiren Ek Protokolü'nü de göz önüne alarak;

Bakanlar Komitesi'nin Avrupa Konseyi'ne Üye Devletlere yönelik aşağıda sayılan tavsiye kararlarını hatırlayarak: çocukların kötü muameleye karşı korunmasına ilişkin R (79) 17 sayılı Tavsiye Kararı; aile içi şiddete ilişkin R (85) 4 sayılı Tavsiye Kararı; ceza yasaları ve yargılaması usulü çerçevesinde mağdurun konumuna ilişkin R (85) 11 sayılı Tavsiye Kararı; mağdurlara yardım ve mağdurlaştırmanın önlenmesine ilişkin R (87) 21 sayılı Tavsiye Kararı; aile içi şiddete ilişkin sosyal önlemler hakkında R (90) 2 sayılı Tavsiye Kararı; cinsel sömürü, pornografi, çocuk ve gençlerin fuhuşu ve ticaretine ilişkin R (91) 11 sayılı Tavsiye Kararı; çocuk istismarının tıbbi ve toplumsal yönlerine ilişkin R (93) 2 sayılı Tavsiye Kararı; cinsel sömürü amacıyla insan ticaretine karşı eyleme ilişkin R (2000) 11 sayılı Tavsiye Kararı ve çocukların cinsel sömürüye karşı korunmasına ilişkin R (2001) 16 sayılı Tavsiye Kararı.

Avrupa Konseyi'nin düzenlediği Kadın-Erkek Eşitliği konulu 3. Avrupa Bakanlar Konferansı'nda (Roma, 1993) kabul edilen Bildirge ve Kararları da hatırlatarak;

Birleşmiş Milletler Kadınlara Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılmasına Dair Bildirge (1993), Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (1979), Sınırşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'ne Ek İnsan Ticaretinin, Özellikle Kadın ve Çocuk Ticaretinin Önlenmesine, Durdurulmasına ve Cezalandırılmasına İlişkin Protokol (2000), IV. Dünya Kadınlar Konferansı'nda kabul edilen Eylem Platformu (Pekin, 1995), Pekin Bildirgesi'nin ve Eylem Platformu'nun uygulamaya konması için İlave Eylem ve Girişimlere İlişkin Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen Karar'ı (23. olağanüstü oturum, New York, 5-9 Haziran 2000) akılda tutarak;

Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'yi (1989) ve Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye Ek Çocuk Satışı, Çocuk Fahişeliği ve Çocuk Pornografisi ile İlgili İhtiyari Protokolü (2000) akılda tutarak;

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 182 No'lu En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi'ni (1999) ve Çocuk Emeginin En Kötü Biçimlerine ilişkin R 190 sayılı Tavsiye Kararı'nı (1999) da hatırlayarak;

Uluslararası insancıl hukukunun temel ilkelerini ve özellikle Harb Zamanında Sivillerin Korunmasına Dair 4. Cenevre Sözleşmesi'ni (1949) ve bu Sözleşme'nin 1. ve 2. Ek Protokollerini hatırlatarak;

Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü'ne (Roma, 17 Temmuz 1998) toplumsal cinsiyetle bağlantılı suçlar ve cinsel şiddetin dahil edildiğini de hatırlatarak;

Üye Devlet hükümetlerine aşağıdaki tavsiyelerde bulunur:

I. Mevzuat ve politikalarını aşağıda sayılan amaçlarla gözden geçirmek:

1. Kadınların insan hakları ve temel özgürlüklerinin tanınmasını, kullanılmasını, bunlardan yararlanılmasını ve bu hakların korunmasını garanti altına almak;
2. Uygun hallerde, kadınların ekonomik ve sosyal haklarını özgür ve etkili bir şekilde kullanmalarını güvence altına alacak gerekli önlemleri almak;
3. Bütün önlemlerin ülke çapında eşgüdümünün sağlanmasını ve mağdurların ihtiyaçlarına odaklanmasını ve ilgili devlet kurumlarıyla sivil toplum kuruluşlarının özellikle bu Tavsiye Kararı'nda belirtilen gerekli önlemlerin belirlenmesi ve uygulanması konusunda bağlantılarının kurulmasını sağlamak;
4. Kadınlara karşı şiddetle mücadele eden sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarını her düzeyde teşvik etmek ve uygun lojistik ve maddi destek verilmesi dahil, bu kuruluşlarla aktif işbirliği kurmak.

II. Devletlerin şiddet fiillerini, bu fiiller ister kamu görevlileri ister özel şahıslar tarafından gerçekleştirilmiş olsun, engelleme, soruşturma ve cezalandırma konusunda gereken özeni göstermekle ve mağdurları korumakla yükümlü olduklarını kabul etmek;

III. Kadınlara karşı erkek şiddetinin, kadınlarla erkekler arasındaki eşitsiz güç ilişkilerine dayalı temel bir yapısal ve toplumsal sorun olduğunu kabul etmek ve bu nedenle erkeklerin, kadınlara karşı uygulanan şiddetle mücadeleyi hedefleyen eylemlere katılımını özendirmek;

IV. Kadınlara karşı şiddetle mücadele eden bütün kurumları (polis, sağlık hizmetleri ve sosyal hizmet meslekleri) şiddetin önlenmesi ve mağdurların korunmasını amaçlayan faaliyetler içeren orta ve uzun dönemli eşgüdümlü eylem planları hazırlamaya teşvik etmek;

V. Ulusal ve uluslararası düzeyde araştırma, veri toplama ve ağ oluşturulmasını teşvik etmek;

VI. Kadınlara karşı şiddet başta olmak üzere eşitlik konusuyla ilgili üniversite düzeyi dahil olmak üzere, yüksek öğrenim programları ve araştırma merkezleri kurulmasını desteklemek;

VII. Şiddete karşı eşgüdümlü eylemler tasarlamaya yönelik olarak bilimle uğraşanlar, alandaki sivil toplum kuruluşları, siyasi karar alma konumundakiler, yasama, sağlık, eğitim kurumları, sosyal kurumlar ve polis arasındaki etkileşimi geliştirmek;

VIII. Bu Tavsiye Kararı'nın ekinde tanımlanan önlemleri, ulusal koşullar ve tercihler ışığında en uygun biçimde kabul etmek ve uygulamak ve bu amaçla kadınlara karşı şiddetle mücadele için bir eylem planı oluşturmayı göz önünde bulundurmak;

IX. Avrupa Konseyi'ni bu Tavsiye Kararı'nın hükümlerinin ulusal düzeyde takibi hakkında bilgilendirmek.

Rec(2002)5 sayılı Tavsiye Kararı'na Ek

Tanım

1. Bu Tavsiye Kararı'nın amaçları doğrultusunda, "kadınlara karşı şiddet" terimi, ister kamusal ister özel hayatta gerçekleşsin kadınlara bedensel, cinsel ya da psikolo-

jik acı veya ıstırap veren ya da verebilecek olan, toplumsal cinsiyete dayanan bir eylem veya bu tür eylemlerle tehdit etme, zorlama veya keyfi olarak özgürlükten yoksun bırakma anlamına gelmektedir. Bu ifade aşağıda sayılanları kapsamakla birlikte, bunlarla sınırlı değildir:

a) Diğerlerinin yanı sıra bedensel ve ruhsal saldırganlık, duygusal ya da psikolojik istismar, tecavüz ve cinsel istismar, ensest, evli çiftler veya düzenli ya da ara sıra görüşen partnerler ve birlikte yaşayanlar arasında tecavüz, namus adına işlenen suçlar, kadın cinsel organının sakatlanması ve zorla evlilik gibi kadınlara zarar veren diğer genelleksel uygulamalar dahil, aile ya da ev içinde karşılaşılan şiddet;

b) Diğerlerinin yanı sıra ırza geçme, cinsel istismar, iş yerinde, kurumlarda veya başka alanlarda cinsel taciz ve yıldırma dahil, genel olarak toplumda, kurumlarda ya da başka alanlarda karşılaşılan şiddet, cinsel ve ekonomik sömürü amacıyla kadın ticareti ve seks turizmi;

c) Devlet ya da kamu görevlileri tarafından işlenen veya göz yumulan şiddet;

d) Silahlı çatışma ve özellikle rehlin alma, zorla yerinden etme, sistematik tecavüz, cinsel kölelik, zorla hamile bırakma ve cinsel ve ekonomik sömürü amacıyla insan ticareti durumlarında kadınların insan haklarının ihlali.

Kadınlara Karşı Şiddetle İlgili Genel Önlemler

2. Kadınların herhangi biri tarafından şiddetin herhangi bir biçimine maruz bırakılmama hakkını güvence altına almak, devletlerin sorumluluğunda ve çıkarınadır ve ulusal politikalarda önceliğe sahiptir. Bu sebepten, devletler bu yükümlülükten kaçınmak için örf ve adet, din ya da geleneği öne süremezler.

3. Üye Devletler şiddete karşı aşağıda sayılan unsurlara dayanarak ulusal politikalar oluşturmalı, geliştirmeli ve/veya gerektiğinde var olanları iyileştirmelidir:

a) Mağdurların azami güvenliği ve korunması;

b) Mağdur konumuna itilen kadınların yeniden mağdur olmalarını engelleyecek uygun destek ve yardım yapıları aracılığıyla güçlendirilmeleri;

c) Ceza hukukunun ve medeni hukukun, yargılama usulü dahil, uyarlanması;

d) Kamuoyunda bu konuda farkındalığın artırılması ve çocuk ve gençlerin eğitimi;

e) Kadınlara karşı şiddet olgusuyla karşılaşılan çeşitli meslek gruplarına özel eğitim verilmesinin sağlanması;

f) İlgili bütün alanlarda şiddetin önlenmesi.

4. Bu çerçevede, mümkün olan her durumda, ulusal düzeyde ve gerektiğinde bölgesel ve/veya yerel yetkililerle işbirliği içerisinde, sivil toplum kuruluşlarına, akademik ve diğer kurumlara danışarak, kadınlara karşı şiddetle mücadele için önlemler alınmasından ve yasal reformların ya da eylem alanında herhangi bir yeni müdahale biçiminin düzenli olarak izlenmesi ve değerlendirmesinden sorumlu bir resmi eşgüdüm kurumu ya da yapısı kurmak gerekecektir.

5. Özellikle aşağıdaki alanlarda ulusal ve uluslararası düzeyde araştırma yapılmalı, veri toplanmalı ve ağlar geliştirilmelidir:

a) Kadınlara karşı şiddetin ölçeğini daha iyi değerlendirebilmek için toplumsal cinsiyete göre ayrıştırılmış istatistikler, bütünleştirilmiş istatistikler ve ortak göstergeler

hazırlanması;

- b) Saldırıların mağdurlar üzerindeki orta ve uzun vadeli etkileri;
- c) Diğerlerinin yanı sıra aile içi şiddet de dahil şiddetin tanıklar üzerindeki etkileri;
- d) Kadınlara karşı şiddetin sağlık, toplumsal ve ekonomik maliyeti;
- e) Kadınlara karşı şiddetle mücadelede hukuki ve yargı sistemlerinin ne kadar etkin olduğunu değerlendirme;
- f) Kadınlara karşı şiddetin nedenleri yani erkekleri şiddet uygulamaya ve toplumu böyle bir şiddete göz yummaya iten nedenler;
- g) Şiddet konusunda karşılaştırma ölçütlerinin geliştirilmesi.

Bilgi, Kamu Farkındalığı, Eğitim ve Meslek İçi Eğitim

Üye Devletler,

6. Mevcut bütün medya organlarını (basın, radyo ve televizyon vb.) kullanarak, değişik şiddet türleri ve bunların mağdurlar açısından sonuçları ile ilgili bütünleştirilmiş istatistikler dahil uygun bilgileri derlemeli ve kamuoyuna sunmalıdır;

7. Toplumun sorunun farkına varması, mağdurlar ve genel olarak toplum üzerindeki yıkıcı etkisini anlaması ve böylelikle kadınlara karşı şiddet konusunu açıkça, önyargı veya peşin hükümlü fikirlere kapılmadan tartışabilmesi için bilgilendirme kampanyaları ve konferansları düzenleyerek veya destekleyerek kamuoyunu harekete geçirmelidir;

8. Ev içi şiddetin yanı sıra kadınları etkileyen bütün diğer şiddet türlerinin de ele alınmasına ilişkin unsurları, polis ve yargı mensupları ile tıp ve sosyal hizmet alanında çalışanların temel eğitim programlarına dahil etmelidir;

9. Bu grupların mesleki eğitim programlarına, kriz durumlarını teşhis edip yönetmeye yarayacak araçları anlatan ve mağdurların kabulü, dinlenmesi ve mağdurlara danışmanlık verilmesine yönelik tarzı iyileştiren bilgi ve eğitimler dahil edilmelidir;

10. Bu personelin özel eğitim programlarına katılımını teşvik etmeli ve bu amaçla personeli bir ödüllendirme planına dahil etmelidir;

11. Hakimlerin eğitimine kadınlara karşı şiddet konusuna ilişkin soruların dahil edilmesini teşvik etmelidir;

12. Örneğin terapistler gibi öz denetimli meslek çalışanlarının yetkili konumdaki kişilerce işlenebilecek cinsel istismara karşı stratejiler geliştirmelerini teşvik etmelidir;

13. Erkeklerin, eylemlerinden sorumlu olmaları gerektiğini vurgulayarak ve erkekleri şiddet mekanizmalarını tahlil edip çözmeye ve farklı bir davranış tarzı benimsemeye teşvik ederek, kadınlara yönelik erkek şiddeti konusunda farkındalık artırıcı kampanyalar düzenlemelidir;

14. İnsan hakları konulu eğitim programlarına toplumsal cinsiyet bakış açısını sokmalı ya da güçlendirmeli ve toplumsal cinsiyet eşitliğine ve karşılıklı saygıya özel önem veren cinsel eğitim programlarını güçlendirmelidir;

15. Kız ve erkek çocukların, sosyal ve kültürel örüntü, önyargı ve kalıplaşmış cinsiyet rollerinden kaçınan ve özgüvenlerinin geliştirilmesine yönelik eğitim içeren bir temel eğitim almalarını, okulda zorluk çeken gençlere özel dikkat hasrederek sağlamalıdır; eğitimle bağlantılı mesleklerin tüm üyelerini toplumsal cinsiyet eşitliği kavramını eğitimlerine dahil edecek şekilde eğitmelidir;

16. Okul müfredatına çocuk hakları, yardım telefon hatları, çocukların yardım isteyebilecekleri kurumlar ve güvenebilecekleri kişilerle ilgili özel bilgileri dahil etmelidir.

Medya

Üye Devletler,

17. Medyayı, insana ve insan onuruna saygı temelinde kurulmuş, kalıplaşmamış kadın ve erkek imajlarını öne çıkarmaya ve şiddetle cinselliği bağlantılandıran programlardan kaçınmaya teşvik etmeli; bu kıstaslar mümkün olduğunca yeni bilgi teknolojileri alanında da göz önüne alınmalıdır;

18. Medyayı, kamuoyunu kadınlara karşı şiddet konusunda uyarmak için bilgilendirme kampanyalarına katılmaya teşvik etmelidir;

19. Medya çalışanlarını bilgilendirmek ve şiddetle cinselliği bağlantılandıran programların olası sonuçları konusunda uyarmak için meslek içi eğitimi teşvik etmelidir;

20. Medya çalışanları için, kadınlara yönelik şiddet konusunu göz önüne alan ve mevcut ya da gelecekte kurulacak medya denetim kurumlarının görev tanımı arasında kadınlara karşı şiddet ve cinsiyetçilik konularının yer almasını teşvik eden davranış kuralları geliştirilmesini teşvik etmelidir.

Yerel, Bölgesel ve Kentsel Planlama

Üye Devletler,

21. Yerel ve bölgesel planlama ile kent planlamasında karar alma konumundaki kişileri, kamuya açık yerlerde şiddet içeren fiilleri önleme ve kadınların güvenliğini takviye etme ihtiyacını hesaba katmaya teşvik etmelidir;

22. Özellikle çevre aydınlatması, toplu taşıma ve taksi hizmetlerinin düzenlenmesi, otomobil park yerleri ile ikamete mahsus binaların tasarım ve planlamasıyla ilgili gerekli her türlü önlemi mümkün olduğunca almalıdır.

Mağdurların Korunması ve Yardım (Kabul, Tedavi ve Danışmanlık)

Üye Devletler,

23. Mağdurların, şikâyet etmiş olsunlar ya da olmasınlar, herhangi bir ayrımcılık yapılmaksızın çok-disiplinli, eşgüdümlü profesyonel kadroların sağladığı acil ve kapsamlı yardımdan yararlanmasını sağlamalıdır; bu yardıma tıbbi muayene, adli tıp muayenesi, tedavi ve travma sonrası psikolojik, sosyal destek ve hukuki yardım dahil olup bu yardım gizlilik esası temelinde, ücretsiz ve 24 saat ulaşılabilir olmalıdır;

24. Özellikle, ev içi şiddet mağdurlarına sunulan her türlü hizmet ve hukuki yolun, talep üzerine göçmen kadınlara da sunulmasını sağlamalıdır;

25. Adli tıp kanıtları ve bilgi toplama işlemlerinin standart protokol ve formlarla yapılmasını sağlayacak bütün önlemleri almalıdır;

26. Mağdurların ihtiyaçlarına göre hazırlanmış, mağdurları açık ve anlaşılabilir bir dille hakları, yararlandıkları hizmetler ve öngörebilecekleri ya da başvurabilecekleri eylemler konusunda bilgilendiren dokümantasyonu, mağdur şikâyette bulunsun ya da bulunmasın, psikolojik, tıbbi ve sosyal destek ve hukuki yardım almaya devam etsin ya da etmesin, sunmalıdır;

27. Bu tür eşgüdümlü eylemleri olanaklı kılacak şekilde polis, sağlık ve sosyal hizmet kurumları ve yargı sistemi arasında işbirliğini geliştirmeli, sivil toplum kuruluşları arasında işbirliği ağı kurulmasını teşvik etmeli ve desteklemelidir;

28. Şiddet mağdurları ve/veya şiddetle ya da şiddet tehdidiyle karşı karşıya kalan kişiler için anonim, ücretsiz telefon yardım hatları gibi acil durum servislerinin kurulmasını teşvik etmelidir; düzenli olarak telefon konuşmalarını izlemeli ve veri korumaya ilişkin standartlara saygı gösterme koşuluyla, sunulan yardım sırasında toplanan verileri değerlendirmelidir;

29. Polis ve kolluk kuvvetleri, mağdurları kabul edip tedavi ve danışmanlık sunarken, insana ve insan onuruna saygı temelinde uygun bir tavırla yaklaşmalarını, şikâyetleri gizlilik esasına göre ele almalarını, mağdurların polis memuruyla mağdur arasında bir güven ilişkisi oluşturacak şekilde tasarlanmış yerlerde özel eğitimli personel tarafından gecikme olmaksızın dinlenmelerini ve şiddet mağdurlarının olabildiğince ve isterlerse bir kadın görevli tarafından dinlenmelerini sağlamalıdır;

30. Bu amaçla, bütün sorumluluk düzeylerinde çalışan kadın polis görevlisi sayısını artırmak için önlem alınmalıdır;

31. Çocuklara her aşamada (ilk kabul, polis, savcılık, mahkemeler) uzman personel tarafından anlayışlı bir tutumla yaklaşılmasını, bakılmasını ve verilen yardımın çoğunun ihtiyaçlarına uygun olmasını sağlamalıdır;

32. Şiddet mağduru çocuklara gerekli psikolojik ve manevi desteği sağlamak için uygun yapılar oluşturularak ve çocukları ilk görüşmeden iyileşme anına kadar izleyecek eğitimli personel sağlayarak önlemler alınmalıdır; bu hizmetler ücretsiz sunulmalıdır;

33. Mağdurların (yeniden) mağdur konumuna düşmemeleri veya yardım hizmetini sunan polis, sağlık, sosyal hizmet ve yargı personeli tarafından toplumsal cinsiyete duyarısız muamele ile karşılaşmamaları için gerekli bütün önlemleri alınmalıdır.

Ceza Hukuku, Medeni Hukuk ve Yargılama Usulü

Ceza Hukuku

Üye Devletler,

34. Ceza hukukunda kişiye karşı şiddet kullanmanın ve özellikle fiziksel veya cinsel şiddet kullanımının, sadece ahlâk, onur veya terbiyenin ihlali olmayıp kişinin fiziksel, psikolojik ve/veya cinsel özgürlüğü ve bütünlüğünün ihlalini teşkil ettiğini belirten hükümler içermesini sağlamalıdır;

35. Ulusal mevzuatta, şiddet kullananlara karşı derhal ve etkili girişime olduğu kadar, şiddet mağduru kadınlara yapılan haksızlığı telafiye de olanak veren uygun önlem ve yaptırımlar sunmalıdır. Ulusal yasalar özellikle:

- Evli çiftler veya düzenli ya da ara sıra görüşen partnerler ve birlikte yaşayanlar arasında cinsel şiddet ve tecavüzü cezalandırmalıdır;

- Direnç belirtisi göstermeseler bile, kişilere karşı onayları olmadan herhangi bir cinsel fiilde bulunmayı cezalandırmalıdır;

- Kişinin onayını almadan, türü ve aracı ne olursa olsun, cinsel duhulü cezalandırılmalı;

- Hamile, korumasız, hasta, fiziksel veya zihinsel engelli veya bakıma muhtaç kişilerin durumunun her türlü istismarını cezalandırmalıdır;
- Failin konumunu istismar etmesini, özellikle çocuklar karşısında yetişkin konunun istismarını cezalandırmalıdır.

Medeni Hukuk

Üye Devletler,

36. Şiddet kullanıldığı kanıtlandığında, mağdurlara, olayın ciddiyeti ile orantılı olarak, maruz kaldıkları parasal, fiziksel, psikolojik, ahlâki ve sosyal zararı karşılayacak uygun tazminatın adli masraflar dahil verilmesini sağlamalıdır;
37. Mağdurlara tazminat verebilmek için finansman sistemleri oluşturmayı gündeme almalıdır.

Yargılama Usulü

Üye Devletler,

38. Bütün şiddet mağdurlarının ve duruma göre, onları savunan tüzel kişiliği haiz kamu kurumu veya özel örgütlerin mağdurla birlikte ya da mağdur adına dava açabilmesini sağlamalıdır;
39. Savcıların ceza davası açmasını sağlayacak hükümleri koymalıdır;
40. Savcılar, kamu adına dava açıp açmama kararı alırken, kadınlara ve çocuklara karşı kullanılan şiddeti ağırlaştırıcı veya belirleyici öge saymaya teşvik etmemelidir;
41. Davanın bütün aşamalarında mağdurların fiziksel ve psikolojik durumunun göz önüne alınmasını ve tıbbi ve psikolojik bakım görmelerini sağlayacak bütün önlemleri almalıdır;
42. Şiddet mağduru veya tanığı olan kişiler dinlenirken, tekrar tekrar ifade vermelerinden kaçınmak ve yargılama usulünün travma yaratıcı etkilerini azaltmak için özel koşullar oluşturulmasını gündeme almalıdır;
43. Usul kurallarının, şiddet mağduru ya da tanıklarının maruz kaldıkları travmayı göz önüne alarak ve bu travmanın tekrarlanmaması için, mesnetsiz ve/veya aşağılayıcı sorulara maruz kalmalarını engelleyecek şekilde düzenlenmesini sağlamalıdır;
44. Mağdurları gerektiğinde tehditlere ve olası intikam girişimlerine karşı etkili biçimde korumak için önlemler alınmasını sağlamalıdır;
45. Çocuk haklarının yargılama süresince korunması için özel önlemler almalıdır;
46. Çocuklara bütün duruşmalarda, mahkeme gerekçeli bir kararla karşı çıkmadığı takdirde ya yasal temsilcileri ya da tercih ettikleri bir yetişkin tarafından eşlik edilmesini sağlamalıdır;
47. Çocukların, yasal temsilcileri aracılığıyla veya tercih ettikleri ve bir kamu kurumu, özel örgüt veya yargı yetkilisinin onayladığı herhangi bir yetişkin aracılığıyla dava açabilmelerini ve gerekirse ücretsiz adli yardım alabilmelerini sağlamalıdır;
48. Cinsel saldırı ve suçlar için kabul edilecek bir süre sınırlamasının, ancak mağdur reşit olduktan sonra başlamasını sağlayacak hükümleri koymalıdır;
49. Gizlilik koşullarında edinilmiş bilgi ya da muayene sonucu, işleri gereği cinsel

şiddete maruz kalmış çocuk vakalarıyla karşılaşan kişilerle ilgili, istisnai bir durum olarak, mesleki gizlilik şartından feragat edilmesine olanak vermemelidir.

Şiddet Faileri İçin Müdahale Programları

Üye Devletler,

50. Şiddet faillerinin, eylemlerinin bilincine varmalarına ve sorumluluklarını anlamalarına yardımcı olarak, şiddet içermeyen bir davranış tarzını benimsemelerini teşvik edecek müdahale programları düzenlemelidir;

51. Faillere müdahale programlarına katılma fırsatını, mahkûmiyete bir alternatif olarak değil, şiddeti önlemek için ilave bir önlem olarak sunmalı; bu tür programlara katılmak gönüllülük esasına dayanmalıdır;

52. Mevcut kaynaklar izin verdiği ölçüde, şiddet kullanan erkekler için devletin onayından geçmiş merkezler ve sivil toplum kuruluşlarının öncülüğünde kurulmuş yardım ve destek merkezleri kurmayı düşünmelidir;

53. Erkeklerle yönelik müdahale programlarıyla kadınların korunmasına yönelik programların işbirliği ve eşgüdüm içinde yürütmesini sağlamalıdır.

Cinsel Şiddetle İlgili Ek Önlemler

Genetik Veri Bankası

Üye Devletler,

54. Ulusal düzeyde ve Avrupa düzeyinde, suçluları yakalamak ve yeniden suç işlemelerine engel olmak için etkili bir politika oluşturabilmek amacıyla ve bu alanda ulusal mevzuat ve Avrupa Konseyi tarafından konan standartları hesaba katarak teşhis edilmiş ya da edilmemiş cinsel şiddet faillerinin genetik profillerini kapsayan veri bankaları oluşturmayı gündeme almalıdır.

Aile İçi Şiddetle İlgili Ek Önlemler

Üye Devletler,

55. Her türlü aile içi şiddeti suç olarak sınıflandırmalıdır;

56. Aile içinde gerçekleşen kasten saldırı ve dayak için, bunu hangi aile bireyi işlemiş olursa olsun, uygulanacak cezaları gözden geçirmeli ve/veya artırmalıdır;

57. Zinanın aile içi şiddete bahane olarak öne sürülmesine meydan vermemelidir;

58. Aşağıda sayılanları olanaklı kılmak için önlemler almayı gündeme almalıdır:

a) Emniyet güçlerinin tehlikede olan bir kişinin evine girmesini, faili yakalamasını ve failin hakim önüne çıkarılmasını mümkün kılmak;

b) Yargının mağdurların korunmasını hedefleyen ihtiyati tedbir olarak, bir failin mağdurla bağlantı ve iletişim kurma veya ona yaklaşmasını, belirli alanlara girmesini ya da böyle alanlarda ikamet etmesini yasaklamasına olanak vermek;

c) Polis, tıp ve sosyal hizmet kurumlarının aynı prosedürü izlemesi için bir zorunlu işleyiş protokolü oluşturmak;

d) Polise bir rapor ulaşır ulaşmaz mağdurla bağlantıya girme inisiyatifini gösterecek ileriye yönelik ve etkili mağdur koruma hizmetleri geliştirmek;

e) Mağdurun yardıma ulaşabilmek ve faile karşı –belli süre sınırlamaları dahilinde ve faille istenmeyen herhangi bir bağlantı kurmak zorunda kalmadan– girişimde bulunabilmek için bütün hukuksal ve pratik önlemleri almasına olanak vermek amacıyla, emniyet makamları, mahkemeler, mağdur koruma servisleri vb. ilgili bütün kurumların uyumlu işbirliğini sağlamak;

f) Yetkililerin faili uymaya zorladıkları önlemlerin her türden ihlalini cezalandırmak.

59. Aile içi şiddet mağduru olan/olmuş göçmen kadınlara, ev sahibi ülkeyi terk etmek zorunda kalmadan, şiddet kullanan eşlerinden ayrılabilmeleri için gerektiğinde eşten ayrı oturma hakkı vermeyi gündeme almalıdır.

Cinsel Tacizle İlgili Ek Önlemler

Üye Devletler,

60. İş arkadaşlarının ve üstlerin davranışları dahil, iş yerinde kadınların onurunu etkileyen cinsel nitelikli her türlü davranışı veya cinsellik temelinde başka tutumları yasaklamak için adımlar atmalıdır: Nerede olursa olsun, failin otorite konumunu kullandığı cinsel nitelikli bütün davranışlar (komşuluk ilişkileri, öğrenci ve öğretmenler arası ilişkiler, telefonla taciz vs. dahil olacak şekilde) bunlara dahildir. Bu durumlar kişi onurunun ihlalini teşkil eder.

61. İşyerinde veya işle ilgili ya da nerede gerçekleşirse gerçekleşsin cinsel taciz konusunda duyarlılık yaratmak, bilgi vermek ve cinsel tacizi önlemeyi teşvik etmek ve kadın ve erkekleri bu tür davranışlardan korumak için gerekli önlemleri almalıdır.

Cinsel Sakat Bırakmaya İlişkin Ek Önlemler

Üye Devletler,

62. Kadın ya da kızların genital organlarının, onayları alınarak ya da alınmadan, sakat bırakılmasını cezalandırmalıdır; cinsel sakat bırakmadan klitorisin dikilmesi, kesilmesi, kısmen veya tamamen çıkarılması veya koparılması anlaşılır;

63. Bilerek ve isteyerek, kişinin onayı alınarak ya da alınmadan, herhangi bir cinsel sakat bırakmanın gerçekleştirilmesine katılan, yardımcı olan veya teşvik eden herkesin cezalandırılmasını sağlamalıdır; bu tür fiiller, kısmi olarak gerçekleştirilmiş de olsa, cezalandırılmalıdır;

64. İlgili nüfus katmanlarına, özellikle göçmen ve mültecilere yönelik, bu fiillerin mağdur açısından taşıdığı sağlık riskleri, failer açısından da cezai müeyyideleri konusunda bilgilendirme ve önleme kampanyaları düzenlemelidir;

65. Tıp mesleklerinde çalışanları, özellikle doğum öncesi ve sonrası muayeneleri yapmakla ve çocukların sağlığını denetlemekle yükümlü doktorları uymalıdır;

66. Kadınların cinsel olarak sakat bırakılmasını yasaklamak ve önlemek ve faille-ri kovuşturmakla ilgili ikili anlaşmaların imzalanması ya da güçlendirilmesini sağlamalıdır;

67. Toplumsal cinsiyete dayalı gerekçelerle tehdit altındaki bir grup olarak bu kadınlara özel koruma imkânı sunmayı gündeme almalıdır.

Çatışma Halleri ve Çatışma Sonrası Durumlarla İlgili Ek Önlemler

Üye Devletler,

68. Çatışma durumlarında kadın ve çocuklara karşı her türlü şiddet uygulanmasını, bu uygulama aşığılama, işkence, cinsel kölelik veya bu eylemlerden kaynaklanan ölüm biçimlerinden hangisini alırsa alsın cezalandırılmalıdır;

69. Irza geçme, cinsel kölelik, zorla gebe bırakma, zorla kısırlaştırma ya da karşılaştırılabilir ağırlıkta başka her türlü cinsel şiddeti insan haklarının kabul edilemez bir ihlali, insanlığa karşı işlenmiş suç olarak ve silahlı çatışma halinde işlenmişse, savaş suçu olarak cezalandırılmalıdır;

70. Soykırım, insanlığa karşı işlenmiş suç ve savaş suçlarını yargılayan ulusal ya da uluslararası ceza mahkemelerine ifade veren tanıkların korunmasını temin etmeli ve tanıklara en azından dava süresince hukuken ikamet imkânı sağlamalıdır;

71. Soykırım, insanlığa karşı işlenmiş suç ve savaş suçlarını yargılayan ulusal ya da uluslararası ceza mahkemelerine tanık olarak çağrılan herkesin sosyal ve adli yardım almasını sağlamalıdır;

72. Çatışmalarda şiddet mağduru olan kadınlara insani gerekçelerle ikamet statüsü ve/veya toplumsal cinsiyete dayalı zulüm gerekçesiyle mülteci statüsü veya başka ilave koruma sağlamayı mütalaa etmelidir;

73. Çatışma sırasında ve sonrasında şiddet mağdurlarına yardım ve danışmanlık sağlayan sivil toplum kuruluşlarına destek olmalı ve fon sağlamalıdır;

74. Çatışma sonrası durumlarda kadınlara özgü konuların, çatışmadan etkilenmiş bölgelerdeki yeniden inşa ve siyasal yenilenme sürecine dahil edilmesini teşvik etmelidir;

75. Ulusal ve uluslararası düzeyde, çatışmalardan etkilenen bölgelerdeki bütün müdahalelerin toplumsal cinsiyete duyarlılık eğitimi almış personelce gerçekleştirilmesini sağlamalıdır;

76. Çatışma mağdurlarına yardım sunma ve çatışma sonrasında yeniden inşa ve yöreye dönüş çabalarına katkıda bulunma konusunda cinsiyete duyarlı bir yaklaşım izleyen programları desteklemeli ve fon sağlamalıdır.

Kurumsal Ortamda Şiddetle İlgili Ek Önlemler

Üye Devletler,

77. Devlet ya da devlet görevlileri tarafından uygulanan ya da göz yumulan her türlü fiziksel, cinsel ve psikolojik şiddeti, görüldüğü her yerde ve özellikle ceza ya da tutukevleri, psikiyatrik kurumlar ve benzerlerinde cezalandırılmalıdır;

78. Devletin veya üçüncü kişilerin sorumluluğuna atfedilebilecek durumlarda, örneğin yatılı okullarda, huzurevlerinde ve başka kurumlarda uygulanan ya da göz yumulan her türlü fiziksel, cinsel ve psikolojik şiddeti cezalandırılmalıdır.

Üremeye İlişkin Serbest Tercih Hakkına Saygı Gösterilmemesiyle İlgili Ek Önlemler

Üye Devletler,

79. Zorla kısırlaştırma ya da kürtaj, zorla ya da baskı yoluyla kabul ettirilmiş doğum kontrolü ve doğum öncesi cinsiyet belirlemeyi yasaklamalı ve bu amaçla gereken her türlü önlemi almalıdır.

Namus Adına İşlenen Cinayetlerle İlgili Ek Önlemler

Üye Devletler,

80. “Namus adına işlenen cinayet” geleneğine dayalı olarak kadın ve çocuklara karşı şiddet uygulanmasının bütün biçimlerini cezalandırmalıdır;

81. “Namus adına işlenen cinayet”leri engellemek için, çeşitli halk kesimlerine ve başta hakimler ve adli personel olmak üzere, ilgili meslek gruplarına hitap eden bilgilendirme kampanyaları dahil, gerekli bütün önlemleri almalıdır;

82. “Namus adına işlenen cinayet”e kasten katılmış, yardımcı olmuş ya da teşvik etmiş herkesi cezalandırmalıdır;

83. Bu uygulamalarla mücadele eden sivil toplum kuruluşlarını ve diğer grupları desteklemelidir.

Erken Evliliklerle İlgili Ek Önlemler

Üye Devletler,

84. Kişilerin onayı alınmadan zorla gerçekleştirilen evlilikleri yasaklamalıdır;

85. Çocuk satışıyla bağlantılı faaliyetleri engellemek ve durdurmak için gerekli önlemleri almalıdır.

KADINLARA YÖNELİK ŞİDDETİN ÖNLENMESİ, CEZALANDIRILMASI VE ORTADAN KALDIRILMASINA DAİR AMERİKAN DEVLETLERİ SÖZLEŞMESİ^{71,72}

“Belém do Pará Sözleşmesi”

Önsöz

Bu Sözleşme’ye Taraf Devletler,

Amerika İnsan Hakları ve Ödevleri Bildirgesi ile İnsan Hakları Evrensel Beyanname’sinde insan haklarına mutlak saygının kutsallaştırılmış olduğunu ve diğer uluslararası ve bölgesel belgelerde de bunun teyit edilmiş olduğunu *kabul ederek;*

Kadınlara yönelik şiddetin kadınların insan haklarına ve temel özgürlüklerine ilişkin bir ihlal teşkil ettiğini ve bu hak ve özgürlüklere riayet edilmesini, bunların hayata geçirilmesini ve kullanılmasını zedelediğini veya yok ettiğini *teyit ederek;*

Kadınlara yönelik şiddetin insan onuruna karşı bir suç ve kadın ile erkek arasında tarihsel olarak var olan eşitsiz güç ilişkilerine dair bir tezahür teşkil ettiğinden *kaygı duyarak;*

Kadınlara yönelik şiddetin sınıf, ırk veya etnik grup, gelir, kültür, eğitim seviyesi, yaş veya din gözetmeksizin toplumun her kesimine yayıldığını ve toplumu en temelinden sarstığını teyit ederek ve Amerikan Devletleri Kadın Komisyonu’nun Delegeler Meclisi’nin Yirmi Beşinci Oturumu’nda kabul edilmiş olan Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Bildirgesi’ni *anumsatarak;*

Kadınlara yönelik şiddetin ortadan kaldırılmasının, kadınların bireysel ve sosyal gelişimi ve toplumun her kesiminden eksiksiz ve eşit bir şekilde katılımı için gerekli olduğuna *inanarak* ve

Amerikan Devletleri Teşkilatı çatısı altında, kadınlara yönelik her türlü şiddetin önlenmesi, cezalandırılması ve ortadan kaldırılması için bir sözleşme kabul edilmesinin, kadın haklarının korunması ve kadınlara yönelik şiddetin ortadan kaldırılması için pozitif bir katkı oluşturacağına *inanarak,*

Aşağıdaki hükümler üzerinde *mutabakata varmışlardır:*

71 Kadınlara Yönelik Şiddetin Önlenmesi, Cezalandırılması ve Ortadan Kaldırılmasına Dair Amerikan Devletleri Sözleşmesi’nin (*Inter-American Convention on the Prevention, Punishment and Eradication of Violence against Women*) orijinal metni için bkz. <http://www.oas.org/cim/english/convention/violence%20against%20women.htm> (erişim: 28 Eylül 2009).

72 Bu belgenin İngilizceden Türkçeye çevirisi Defne Orhun tarafından yapılmıştır.

I. Bölüm

Tanım ve Kapsam

Madde 1

Bu Sözleşme'nin amaçları doğrultusunda, kadınlara yönelik şiddet, kamusal veya özel alanda, kadınların ölümüne ya da fiziksel, cinsel veya psikolojik olarak zarar görmesine veya ıstırap çekmesine neden olan, cinsiyete dayalı her türlü eylem veya davranış olarak anlaşılacaktır.

Madde 2

Kadınlara karşı şiddet, aşağıda belirtilen durumlarda fiziksel, cinsel ve ruhsal şiddeti içerecek şekilde anlaşılacaktır:

a) Tecavüz, dayak ve cinsel istismarı kapsayan, ancak bunlarla sınırlı kalmayan bu şiddet olayları, fail kadınla aynı evi paylaşıyor olsun ya da olmasın, aile içinde ya da ev içi bir birimde veya kişiler arasındaki başka bir ilişki çerçevesinde gerçekleşen olaylardır;

b) Tecavüz, cinsel istismar, işkence, insan ticareti, fuhuşa zorlama, çocuk kaçırma, iş yerinde ve ayrıca eğitim kurumları, sağlık kuruluşları ve diğer yerlerde cinsel taciz gibi suçları kapsayan ancak bunlarla sınırlı kalmayan bu olaylar, topluluk içinde gerçekleşir ve herhangi bir kişi tarafından işlenir;

c) Bu gibi olaylar, nerede olduğuna bakılmaksızın, devletin ya da görevlilerinin işlediği ya da göz yumduğu olaylardır.

II. Bölüm

Koruma Kapsamındaki Haklar

Madde 3

Her kadının, kamusal veya özel alanda şiddetten uzak bir yaşam sürme hakkı vardır.

Madde 4

Her kadının, bölgesel ve uluslararası insan hakları belgelerinde somut olarak ifade edilmiş olan tüm insan hakları ve özgürlüklerinin tanınması, hayata geçirilmesi, kullanılması ve korunması hakkı vardır. Bu haklar, diğerlerinin yanı sıra, şunları kapsamaktadır:

- Yaşamına saygı gösterilmesi hakkı;
- Fiziksel, ruhsal ve manevi bütünlüğüne saygı gösterilmesi hakkı;
- Kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı;
- İşkenceye uğramama hakkı;
- İnsan olarak doğuştan sahip olduğu onura saygı gösterilmesi ve ailesinin korunması hakkı;
- Kanunlar önünde ve kanunlar tarafından eşit olarak korunma hakkı;

- g) Hakları ihlal eden eylemlere karşı koruma sağlanması için yetkili bir mahkeme-ye basit ve hızlı bir şekilde başvurma hakkı;
- h) Serbestçe örgütlenme hakkı;
- i) Yasalar çerçevesinde dinini ve inançlarını açıkça belirtme hakkı;
- j) Ülkesindeki kamu hizmetlerine eşit bir şekilde erişim ve karar alma mekanizmaları da dahil olmak üzere devlet işlerinin yürütülmesine iştirak etme hakkı.

Madde 5

Her kadın, medeni, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel haklarını özgür ve tam olarak kullanma hakkına sahiptir ve bölgesel ve uluslararası insan hakları belgelerinde somut olarak ifade edilen bu hakların tam korunması ilkesine istinat edebilir. Taraf Devletler, kadınlara yönelik şiddetin bu hakların kullanımını önlediğini ve yok ettiğini kabul etmektedir.

Madde 6

Her kadının sahip olduğu şiddetten uzak bir yaşam sürme hakkı, diğer şeylerin yanı sıra şunları kapsamaktadır:

- a) Kadınların her türlü ayrımcılıktan uzak bir yaşam sürme hakkı ve
- b) Kadınların, aşağılık ve ikincilik kavramlarına dayalı sosyal ve kültürel uygulamalardan ve kalıplaşmış davranış biçimlerinden arınmış bir şekilde değerlendirilme ve eğitim alma hakkı.

III. Bölüm

Devletlerin Sorumlulukları

Madde 7

Taraf Devletler, kadınlara karşı yapılan her türlü şiddeti kınar ve uygun tüm araçlarla ve gecikmeksizin bu tür şiddetin önlenmesi, cezalandırılması ve ortadan kaldırılması için politikalar izlemeyi kabul ve aşağıdakileri taahhüt eder:

- a) Kadınlara karşı şiddet eylemlerinde ya da uygulamalarında yer almaktan kaçınmak ve makamlarının, memurlarının, personelinin, görevlilerinin ve kurumlarının da bu yükümlülüğe uygun bir şekilde hareket etmesini sağlamak;
- b) Kadınlara karşı şiddetin önlenmesi, soruşturulması ve şiddet olaylarına karşı cezaların uygulanması için gereken özeni göstermek;
- c) Kadınlara karşı şiddetin önlenmesi, cezalandırılması ve ortadan kaldırılması ve gerekli durumlarda uygun idari önlemleri almak için ihtiyaç duyulabilecek hükümleri ceza hukuku, medeni hukuk, idare hukuku ve diğer iç hukuk hükümlerine dahil etmek;
- d) Failin, kadını taciz etmesini, sindirmesini ya da tehdit etmesini veya hayatını ya da bütünlüğünü zedeleyen ya da tehlikeye sokan veya malına zarar veren herhangi bir yola başvurusunu engelleyecek hukuksal önlemleri almak;
- e) Mevcut kanunlarda ve yönetmeliklerde değişiklikler yapmak ya da bunları yürürlükten kaldırmak ve kadınlara karşı şiddetin varlığını koruması ve hoşgörülmesini

sağlayan hukuksal veya geleneksel uygulamaları değiştirmek amacıyla yasama ile ilgili önlemler de dahil olmak üzere tüm uygun önlemleri almak;

f) Şiddete maruz bırakılan kadınlar için, adil ve etkili hukuksal usuller tesis etmek; bunlar, diğerleri yanında, koruyucu önlemler, davanın zamanında görülmesi ve söz konusu hukuksal usullere etkili biçimde erişimdir.

g) Şiddete maruz bırakılan kadınların, tazmin, telafi veya diğer adilane ve etkili hukuk yollarından yararlanmalarını sağlamak için gerekli tüm hukuksal ve idari mekanizmaları oluşturmak ve

h) Bu Sözleşme'yi uygulayabilmek için gerekli olabilecek yasamaya ilişkin ya da diğer alanlar ile ilgili önlemleri almak.

Madde 8

Taraf Devletler, kademeli olarak, aşağıdaki amaçlara yönelik programları da içeren özel tedbirler almayı kabul etmektedirler:

a) Kadınların şiddetten uzak yaşama hakkı ile kadınların insan haklarına saygı gösterilmesi ve bu hakların korunması hakkının bilinmesini ve buna riayet edilmesini teşvik etmek;

b) Kadının veya erkeğin aşağı veya üstün konumda olduğu görüşüne veya kadın ile erkeğe biçilen ve kadınlara yönelik şiddeti meşru kılan ya da artıran kalıplaşmış rollere dayalı önyargılar, gelenekler ve diğer tüm uygulamalarla mücadele etmek için, eğitim sürecinin tüm aşamalarına uygun olabilecek resmi veya gayri resmi eğitim programlarının geliştirilmesini de içerecek şekilde, kadın ve erkeğin sosyal ve kültürel davranış biçimlerini değiştirmek;

c) Adliye, polis ve diğer kolluk kuvvetlerine mensup olan kişilerin yanı sıra kadınlara yönelik şiddetin önlenmesi, cezalandırılması ve ortadan kaldırılması için politikalar uygulanmasından sorumlu diğer personelin eğitilmesini teşvik etmek;

d) Şiddete maruz kalmış kadınlara yönelik olarak, kamu ve özel sektör kuruluşları aracılığıyla, sığınma evleri, gereken hallerde rahatsız aile üyeleri için danışma hizmetleri ve durumdan etkilenen çocukların bakımı ve vesayeti gibi özel hizmetler sunmak;

e) Halkın kadınlara yönelik şiddetle ilişkili sorunlara ve çözümlere dair bilinçlendirilmesi için tasarlanmış devlet veya özel sektör eğitimlerini teşvik etmek ve desteklemek;

f) Şiddete maruz kalmış kadınların, kamusal, özel ve sosyal yaşama eksiksiz bir biçimde katılabilmeleri için etkin olabilecek yeniden düzenleme ve eğitim programlarına erişimlerini sağlamak;

g) Kitle iletişim araçlarını, kadınlara yönelik şiddetin her türlü biçimini ortadan kaldırmak için katkıda bulunacak ve kadınların itibarına daha çok saygı gösterilmesini sağlayacak medya prensipleri geliştirmeleri için teşvik etmek;

h) Kadınlara yönelik şiddeti önlemek, cezalandırmak ve ortadan kaldırmak için alınan tedbirlerin etkililiğini değerlendirmek ve gerekli değişiklikleri düzenlemek ve hayata geçirmek için, kadınlara yönelik şiddetin sebepleri, sonuçları ve sıklığıyla ilgili araştırma yapılmasını, istatistik ve konuyla ilgili diğer bilgilerin toplanmasını sağlamak; ve

i) Şiddete maruz kalmış kadınların korunmasını amaçlayan programların hayata geçirilmesini ve fikir ve deneyim alışverişi için uluslararası işbirliğini teşvik etmek.

Madde 9

Taraf Devletler, işbu Bölüm'de yer alan tedbirlere ilişkin olarak, kadınların, diğer şeylerin yanı sıra ırkları, etnik kökenleri ve göçmen, mülteci ya da yerinden edilmiş kişi statüsü sebebiyle şiddete uğrama ihtimalini özel olarak dikkate alacaklardır. Hamile, engelli, küçük, yaşlı, sosyoekonomik açıdan dezavantajlı, silahlı çatışmadan etkilenmiş veya özgürlüğünden yoksun bırakılmış olup da şiddete maruz kalan kadınlara da aynı şekilde ilgi gösterilecektir.

IV. Bölüm

Amerikan Devletleri Koruma Mekanizması

Madde 10

Taraf Devletler, her kadının sahip olduğu şiddetten uzak bir yaşam sürme hakkını korumak için, Amerikan Devletleri Kadın Komisyonu'na sundukları ulusal raporlarda, kadınlara yönelik şiddeti önlemek ve cezalandırmak ve şiddete maruz kalmış kadınlara destek sunmak için aldıkları tedbirlerin yanı sıra, bu tedbirlerin uygulanması sırasında karşılaşılan güçlükler ve kadınlara yönelik şiddete katkıda bulunan unsurlara ilişkin bilgi verecektir.

Madde 11

Taraf Devletler bu Sözleşme'ye ve Amerikan Devletleri Kadın Komisyonu'na, Sözleşme'nin yorumlanması konusunda Amerikan Devletleri İnsan Hakları Mahkemesi'nden tavsiye niteliğinde görüş bildirmesini talep edebilirler.

Madde 12

Herhangi bir kişi veya kişi topluluğu veya Örgüt'e Üye Devletlerden biri ya da birden fazlası tarafından hukuken tanınmış olan herhangi bir sivil toplum kuruluşu, Amerikan Devletleri İnsan Hakları Komisyonu'na, bir Taraf Devletin bu Sözleşme'nin 7. maddesini ihlal ettiğine dair bir suçlama veya şikâyet içeren dilekçeler sunabilirler. Komisyon bu iddiaları, Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'nde ve Amerikan Devletleri İnsan Hakları Komisyonu Tüzük ve Yönetmeliklerinde yer alan kural ve usullere uygun olarak inceleyecektir.

V. Bölüm

Genel Hükümler

Madde 13

Bu Sözleşme'nin hiçbir kısmı, Taraf Devletlerin, kadınların haklarına ilişkin olarak eşit veya daha fazla bir koruma ve güvence sunan ve kadınlara yönelik şiddeti önlemeye ve ortadan kaldırmaya yarayan teminatlar getiren iç hukuk kurallarını kısıtlar veya sınırlar bir şekilde anlaşılmayacaktır.

Madde 14

Bu Sözleşme’de yer alan hiçbir şey, bu alanda eşit veya daha fazla bir koruma sunduğu hallerde Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi’ni ya da diğer bir uluslararası sözleşmeyi kısıtlar veya sınırlar bir tarzda anlaşılmayacaktır.

Madde 15

Bu Sözleşme, Amerikan Devletleri Örgütü’ne üye olan tüm Devletlerin imzasına açıktır.

Madde 16

Bu Sözleşme onaya tabidir. Onay belgeleri, Amerikan Devletleri Teşkilatı Genel Sekreterliği’ne tevdi edilecektir.

Madde 17

Bu Sözleşme diğer devletler tarafından katılmaya da açıktır. Katılma belgeleri, Amerikan Devletleri Teşkilatı Genel Sekreterliği’ne tevdi edilecektir.

Madde 18

Herhangi bir Devlet, kabul, imza, onay veya katılma esnasında bu Sözleşme’ye çekince koyabilir, ancak bu çekinceler:

- a) Sözleşme’nin amacı ve hedefiyle bağdaşır nitelikte olmalı ve
- b) Genel bir nitelik taşımamalı ve belirli bir ya da birden fazla hükümle ilgili olmalıdır.

Madde 19

Herhangi bir Taraf Devlet, bu Sözleşme’de değişiklik öngören tekliflerini Amerikan Devletleri Kadın Komisyonu aracılığıyla Genel Kurul’a sunabilir. Değişiklikler, Sözleşme’ye Taraf Devletlerin üçte ikisi tarafından buna ilişkin onaylama belgelerinin tevdi edildiği tarihte değişiklikleri onaylayan devletler açısından yürürlüğe girecektir. Diğer Taraf Devletlere ilişkin olarak ise değişiklikler, buna ilişkin onaylama belgelerini tevdi ettikleri tarihte yürürlüğe girecektir.

Madde 20

Bir Taraf Devletin, bu Sözleşme’de ele alınan konuların farklı hukuk sistemlerine tabi olduğu iki ya da daha fazla sayıda bölge birimine sahip olması halinde, söz konusu Devlet, imza, onaylama veya katılma tarihinde, bu Sözleşme’nin bölge birimlerinden tümü veya yalnızca biri yahut birkaçı için geçerli olacağını beyan edebilir.

Bu tür bir beyan, Sözleşme’nin uygulanacağı bölge birimini veya birimlerini açıkça belirten müteakip beyanlarla istenildiği zaman değiştirilebilir. Söz konusu bu müteakip beyanlar Amerikan Devletleri Teşkilatı Genel Sekreterliği’ne iletilecek ve iletildiği tarihten otuz gün sonra yürürlüğe girecektir.

Madde 21

Bu Sözleşme, ikinci onaylama belgesinin tevdi edilmesini izleyen tarihi müteakip otuzuncu günde yürürlüğe girecektir. İkinci onaylama belgesinin tevdiinden sonra Sözleşme'yi onaylamış veya Sözleşme'ye katılmış olan Devletler içinse, söz konusu Devlet'in onaylama veya katılma belgesini tevdi ettiği tarihten otuz gün sonra yürürlüğe girecektir.

Madde 22

Genel Sekreter, bu Sözleşme'nin yürürlüğe girişini Amerikan Devletleri Teşkilatı'na üye tüm devletlere bildirecektir.

Madde 23

Amerikan Devletleri Örgütü Genel Sekreteri, Teşkilat'a Üye Devletlere Sözleşme'nin durumuna ilişkin olarak imzaların, onaylama ve katılma belgelerinin ve beyanların tevdi ve Taraf Devletler tarafından getirilmiş olabilecek ve gerektiğinde bununla ilgili bir rapor eşliğinde sunulabilecek her türlü çekinceyi de içeren yıllık bir rapor sunacaktır.

Madde 24

Bu Sözleşme belirsiz bir süre için yürürlükte kalacaktır, ancak Taraf Devletlerden herhangi biri bu mealde bir belgeyi Amerikan Devletleri Örgütü Genel Sekreterliği'ne tevdi etmek suretiyle sözleşmeyi feshedebilir. Sözleşme, bu fesih belgesinin tevdiinden bir yıl sonra fesih beyanında bulunan Devlet açısından yürürlükten kalkacak, ancak geri kalan Taraf Devletler açısından yürürlüğünü devam ettirecektir.

Madde 25

Bu Sözleşme'nin eşit derecede muteber İngilizce, Fransızca, Portekizce ve İspanyolca metinlerinden oluşan orijinal belgesi Amerikan Devletleri Örgütü Genel Sekreterliği'ne tevdi edilecek, Genel Sekreterlik ise bu belgenin tasdikli bir suretini, Birleşmiş Milletler Şartı'nın 102. maddesi hükümleri uyarınca kaydedilmesi ve yayımlanması için Birleşmiş Milletler Sekreterliği'ne gönderecektir.

Yukarıdaki hususları tasdiklen, ilgili hükümetler tarafından bu konuda usulüne uygun olarak yetkilendirilmiş olan, aşağıdaki imza sahibi murahhaslar, Kadınlara Yönelik Şiddetin Önlenmesi, Cezalandırılması ve Ortadan Kaldırılmasına Dair Amerikan Devletleri Sözleşmesi – “Belém do Pará Sözleşmesi” olarak adlandırılacak olan bu Sözleşme'yi imzalamışlardır.

Bin dokuz yüz doksan dört yılı Haziran ayının dokuzunda *Brezilya'nın Belém do Pará şehrinde imzalanmıştır.*

AFRİKA İNSAN VE HALKLARIN HAKLARI ŞARTI'NA EK AFRİKA KADIN HAKLARI PROTOKOLÜ^{73,74}

Madde 3

İnsan Onuruna Saygı Hakkı

1. Her kadın, insanın doğuştan sahip olduğu insan onuruna saygı hakkına ve insan haklarının ve yasal haklarının tanınması ve korunması hakkına sahip olacaktır;
2. Her kadın insan olarak saygı görme ve kişiliğini özgürce geliştirme hakkına sahip olacaktır;
3. Taraf Devletler, kadınların istismarını ve aşağılanmasını yasaklamak için uygun önlemleri alacak ve uygulayacaklardır;
4. Taraf Devletler, her kadının onuruna saygı gösterilmesi hakkının korunmasını ve kadınların başta cinsel ve sözlü şiddet olmak üzere her türlü şiddetten korunmasını sağlamak için uygun tedbirleri alacak ve uygulayacaklardır.

Madde 4

Kişinin Yaşam, Bütünlük ve Güvenlik Hakları

1. Her kadın, yaşamına ve kişi olarak bütünlük ve güvenliğine saygı gösterilmesi hakkına sahip olacaktır. Her türlü istismar, zalimane, insanlık dışı veya küçük düşürücü ceza ve muamele yasaklanacaktır.
2. Taraf Devletler aşağıdaki amaçlar doğrultusunda uygun ve etkili tedbirler alacaklardır:
 - a) Gerek özel gerek kamusal alanda gerçekleştirilmiş olan kadınlara yönelik her türlü şiddeti (istek dışı ve zorla cinsel ilişkiyi de içerecek şekilde) yasaklayan yasalar çıkarmak ve bu yasaları yürürlüğe koymak;
 - b) Kadınlara yönelik her türlü şiddetin önlenmesini, cezalandırılmasını ve yok edilmesini sağlamak için gerekli olabilecek diğer yasal, idari, sosyal ve ekonomik tedbirleri almak;
 - c) Kadınlara yönelik şiddetin nedenlerini ve sonuçlarını tespit etmek ve bu şiddetin önlenmesi ve ortadan kaldırılması için uygun tedbirleri almak;
 - d) Geleneksel ve kültürel inançlar, teamüller ve kalıplaşmış rollerde yer alan ve kadınlara yönelik şiddetin devamını ve hoş görülmesini meşrulaştıran ve şiddetlendiren unsurların yok edilmesi için müfredat ve sosyal haberleşme aracılığıyla barış eğitimi etkin bir biçimde teşvik etmek;
 - e) Kadınlara yönelik şiddet faillerini cezalandırmak ve mağdur kadınların rehabilitasyonu için programlar uygulamak;

73 Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı'na Ek Afrika Kadın Hakları Protokolü'nün (*Protocol to the African Charter on Human and Peoples' Rights on the Rights of Women in Africa*) orijinal metni için bkz. [http://www.africa-union.org/root/au/Documents/Treaties/Text/Protocol on the Rights of Women.pdf](http://www.africa-union.org/root/au/Documents/Treaties/Text/Protocol%20on%20the%20Rights%20of%20Women.pdf) (erişim: 28 Eylül 2009).

74 Bu belgenin İngilizceden Türkçeye çevirisi Defne Orhun tarafından yapılmıştır.

f) Kadınlara yönelik şiddet mağdurlarının etkili bir biçimde bilgilendirilmesi, rehabilite edilmesi ve zararlarının tazmin edilmesi için mekanizmalar ve erişilebilir hizmetler yaratmak;

g) Kadın kaçakçılığını önlemek ve kınamak, bu kaçakçıları kovuşturmak ve tehlike altındaki kadınları korumak;

h) Bilgilendirilmiş onayı alınmaksızın kadınlar üzerinde tıbbi veya bilimsel deneyler yapılmasını yasaklamak;

i) Kadınlara yönelik şiddetin önlenmesi ve yok edilmesi amacını taşıyan eylemlerin uygulamaya konması ve izlenmesi için yeterli bütçe ayırmak ve diğer kaynaklar sağlamak;

j) Ölüm cezasının halen mevcut olduğu ülkelerde hamile veya emziren kadınların ölüm cezasının infaz edilmemesini sağlamak;

k) Kadın ve erkeklerin mülteci statüsüne erişim, statünün belirlenmesi usulleri anlamında eşit haklara sahip olmasını ve uluslararası mülteci hukuku kapsamında güvence altına alınmış olan, kendi kimliğine ve diğer belgelere sahip olmayı da içeren tam koruma ve faydaların kadın mültecilere de tanınmasını sağlamak.

Madde 5

Zararlı Uygulamaların Ortadan Kaldırılması

Taraf Devletler, kadının insan haklarını olumsuz yönde etkileyen ve tanınmış uluslararası standartlara aykırı düşen tüm zararlı uygulama biçimlerini yasaklayacak ve kınayacaklardır. Taraf Devletler bu tür uygulamaları ortadan kaldırmak için, aşağıdakileri de kapsayan, gerekli tüm yasal ve diğer tedbirleri alacaklardır:

(...)

b) Yaptırımlarla desteklenen yasal tedbirler aracılığıyla, bunları yok etmek için, her türlü kadın sünneti, skarifikasyon, kadın sünnetini tıbbileştirme ve alternatif tıbbileştirme uygulamalarını ve diğer tüm uygulamaları yasaklamak;

(...)

d) Zararlı uygulamalara veya diğer her türlü şiddet, istismar ve hoşgörüsüzlüğe maruz kalma tehlikesi altında bulunan kadınları korumak.

Madde 22

Yaşlı Kadınlara Özel Koruma

Taraf Devletler aşağıdaki yükümlülükleri üstlenmektedirler:

(...)

b) Yaşlı kadınlara, cinsel istismar da dahil olmak üzere şiddetten ve yaşa dayalı ayrımcılıktan uzak bir yaşam sürme ve itibar görme hakkı sağlamak.

Madde 23

Engelli Kadınlara Özel Koruma

Taraf Devletler aşağıdaki yükümlülükleri üstlenmektedirler:

(...)

b) Engelli kadınlara, cinsel istismar da dahil olmak üzere şiddetten ve engele dayalı ayrımcılıktan uzak bir yaşam sürme ve itibar görme hakkı sağlamak.

İnsancıl Hukuk Bağlamında Kadınlara Yönelik Cinsel Şiddet

HARB ZAMANINDA SIVİLLERİN KORUNMASINA DAİR 12 AĞUSTOS 1949 TARİHLİ CENEVRE SÖZLEŞMESİ^{1,2,3}

Madde 1

Yüksek Âkîd Taraflar işbu Sözleşmeye bütün ahvalde riayet etmeyi ve ettirmeyi taahhüt ederler.

Madde 2

İşbu Sözleşme, daha sulh zamanında meriyete girmesi lâzımgelen hükümlerden maada, Yüksek Âkîd Taraflardan ikisi veya birçoğu arasında ilân edilmiş bir harb veya tahaddüs etmiş diğer herhangi bir silâhlı ihtilâf takdirinde, harb hali bunlardan biri tarafından tanınmasa dahi, vacibüttatbik olacaktır.

Sözleşme, Yüksek Âkîd Taraflardan birine ait toprağın tamamen veya kısmen işgali hallerinde de, bu işgal hiçbir askerî mukavemetle karşılaşmasa dahi, tatbik edilecektir.

İhtilâf halinde bulunacak devletlerden biri işbu Sözleşmeye dâhil olmasa da, dâhil olan devletler kendi aralarındaki karşılıklı münasebetlerde Sözleşme ile bağlı olacaklardır. Bundan maada, mezkûr devlet de Sözleşme hükümlerini kabul ve tatbik ederse, ona karşı da Sözleşme ile bağlı olacaklardır.

Madde 3

Yüksek Âkîd Taraflardan birinin toprağında çıkacak fakat beynelmilel bir mahiyet arzettiyecek olan silâhlı bir ihtilâf takdirinde, ihtilâf halinde bulunacak taraflardan her biri hiç değilse aşağıdaki hükümleri tatbik etmekle mükellef bulunacaktır:

1. Silâhlarını teslim eden silâhlı kuvvetler mensuplarıyla hastalık, mecruhiyet, mevkufiyet dolayısıyla veya diğer herhangi bir sebeple harb dışı olan kimseler de dâhil olmak üzere, muhasamata doğrudan doğruya iştirak etmeyen [etmeyen] şahıslara, bilcümle ahvalde, ırk, renk, din veya itikat, cinsiyet, doğum, servet veya bunlara mümasil diğer herhangi bir kıstasa dayanan gayrimüsait fark gözetilmeksizin, insani muamele yapılacaktır.

Bu bapta, yukarıda zikredilen şahıslara karşı her ne zaman, her nerede olursa olsun, şu muamelelerde bulunmak memnudur:

-
- 1 Harb Zamanında Sivillerin Korunmasına Dair 12 Ağustos 1949 Tarihli Cenevre Sözleşmesi (*Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War of 12 August 1949*) 30 Ocak 1953 tarihli ve 8322 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanmıştır.
 - 2 Bu metin, resmî çeviriden aynen alınmıştır. Sözleşmede geçen eski kelimeler ve yazım hataları düzeltilmemiştir – ed.n.
 - 3 Cenevre Sözleşmeleri'nin ilk üç maddesi tüm Cenevre Sözleşmeleri için ortaktır – ed.n.

a) Hayata veya beden bütünlüğüne kasitler, bilhassa her şekilde katil, tatili uzuv, zulüm, azap ve işkenceler;

b) Rehine almalar,

c) Şahısların haysiyet ve şerefine tecavüzler, bilhassa tehzil ve terzil edici muameleler,

d) Nizami şekilde teessüs etmiş bir mahkeme tarafından ve medeni milletlerce zaruri addedilen adli teminat altında verilmiş hükümlere dayanmayan [dayanmayan] mahkûmiyetler ve idamlar.

2. Yaralılar ve hastalar toplanacak ve tedavi olunacaktır.

Beynelmilel Kızılhaç Komitesi gibi bitaraf insani bir teşkilât, ihtilâfa dâhil Taraflara hizmetlerini arz ve teklif edebilecektir.

İhtilâfa dâhil Taraflar, işbu Sözleşmenin diğer hükümlerini de tamamen veya kısmen hususi anlaşmalarla meriyete koymaya çalışacaklardır.

Yukarki hükümlerin tatbiki, ihtilâfa dâhil Tarafların hukuki statülerine tesir etmeyecektir [etmeyecektir].

(...)

Madde 27

Her türlü ahval ve şerait altında, şahıslarına, namuslarına, aile haklarına, dini akidelere ve ibadetlerine, itiyat, örf ve âdetlerine saygı gösterilmesi himaye edilen şahısların hakkıdır. Bunlar har zaman insani muameleye tabi tutulacaklar ve bilhassa şiddet veya tehdit hareketlerine, hakarete veya halkın tecessüsüne karşı himaye olunacaklardır.

Kadınlar, namuslarına taarruz ve bilhassa ırzlarına tecavüz, fuhşa icbar ve her türlü müstehcen hareketlere mâruz kalmaktan vikaye olunacaklardır.

Himaye gören şahıslar, sıhhi vaziyetlerine, yaşlarına ve cinsiyetlerine mütaallik hükümler de nazara alınarak, kendilerini hükmü altında bulunduran ihtilâfa dâhil Taraflara, bilhassa ırk, din veya siyasi kanaat itibariyle, gayrimüsaıt hiçbir fark gözetilmeksizin aynı itinalı muameleye tabi tutulacaklardır.

Maahaza, ihtilâfa dâhil Taraflar, himaye gören şahıslara karşı harbin icabettirdiği kontrol ve emniyet tedbirlerini alabilirler.

(...)

12 AĞUSTOS 1949 TARİHLİ CENEVRE SÖZLEŞMELERİ'NİN I NO'LU EK PROTOKOLÜ^{4,5}

12 Ağustos 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri'ne Ek ve Uluslararası Silahlı Çatışmaların Mağdurlarının Korunmasına İlişkin Protokol (Protokol I)

Silahlı Çatışmalarda geçerli olan Uluslararası İnsancıl Hukukun Teyidi ve Geliştirilmesi hakkında Diplomatik Konferans tarafından 8 Haziran 1977 tarihinde kabul edilmiştir.

95. maddeye uygun olarak, 7 Aralık 1979 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

(...)

Madde 1 – Genel Prensipler ve Uygulama Kapsamı

1. Yüksek Sözleşmeci Taraflar, bu Protokole her koşulda saygı göstermeyi ve saygı gösterilmesini sağlamayı taahhüt etmektedir.

2. Siviller ve savaşımlar, bu Protokol tarafından veya diğler uluslararası sözleşmeler tarafından kapsanmayan durumlarda yerleşik teamülden, insancılık prensiplerinden ve kamu vicdanı gereklerinden doğan uluslararası hukuk prensiplerinin korunması ve yetkisi altında olmayı sürdürmektedir.

3. 12 Ağustos 1949 tarihli, savaş mağdurlarının korunmasına ilişkin Cenevre Sözleşmeleri'ne ek nitelikte bulunan bu Protokol, bahsi geçen Sözleşmelerin ortak 2. maddelerinde atıfta bulunulan durumlarda geçerli olacaktır.

4. Bir önceki fıkrada atıfta bulunulan durumlar, halkların Birleşmiş Milletler Şartı'nda ve bu Şart doğrultusunda Devletlerarası Dostça İlişkiler ve İşbirliğine ilişkin Uluslararası Hukuk İlkeleri Konusundaki Bildirge'de kutsallaştırılan kendi kaderini tayin hakkını uygulayarak sömürge hakimiyetine, yabancı işgaline ve ırkçı rejimlere karşı savaştığı silahlı çatışmaları içermektedir.

(...)

Madde 9 – Uygulama Alanı

1. Yaralı, hasta ve kazazedelerin durumlarının iyileştirilmesi niyetini taşıyan hükümlerden oluşan bu Kısım, ırk, renk, cinsiyet, dil, din veya inanç, siyasi veya diğler

4 12 Ağustos 1949 Tarihli Cenevre Sözleşmeleri'nin I No'lu Ek Protokolü'nün (*Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949 - Protocol I*) orijinal metni için bkz. [http://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume 1125/volume-1125-I-17512-English.pdf](http://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%201125/volume-1125-I-17512-English.pdf) (erişim: 28 Eylül 2009).

5 Bu belgenin İngilizceden Türkçeye çevirisi Defne Orhun tarafından yapılmıştır.

görüşler, ulusal veya sosyal köken, servet, doğumla veya başka biçimde elde edilen statüler ya da benzeri başka bir kritere dayalı hiçbir olumsuz ayırım yapılmaksızın, 1. maddede atıfta bulunulan bir durumun etkilediği herkese uygulanacaktır.

(...)

Madde 75 – Temel Garantiler

1. Çatışmanın bir Tarafında yetkili olan ve Sözleşmeler veya bu Protokol kapsamında en elverişli muameleden yararlanmayan kişiler, işbu Protokol'ün 1. maddesinde atıfta bulunulan bir durumda etkilenecek olursa, her koşulda insani muamele görece ve asgari olarak, ırk, renk, cinsiyet, dil, din veya inanç, siyasi veya diğer görüşler, ulusal veya sosyal köken, servet, doğumla veya başta biçimde elde edilen statüler ya da benzeri başka bir kritere dayalı hiçbir olumsuz ayırım yapılmaksızın, işbu Madde tarafından sağlanan korumadan yararlanacaktır. Her bir Taraf bu tür kişilerin tümünün kişiliğine, onuruna, kanaatlerine ve dini ibadetlerine saygı gösterecektir.

2. Aşağıda sayılan eylemler, ister siviller ister askeri görevliler tarafından gerçekleştirilsin, her daim ve her yerde yasaklanmıştır ve öyle kalacaktır:

(a) İnsanların hayatına, sağlığına veya fiziki ya da ruhsal esenliğine yönelmiş şiddet, özellikle de:

- (i) Adam öldürme;
- (ii) İster fiziksel ister ruhsal olsun, her türlü işkence;
- (iii) Cismani cezalandırma; ve
- (iv) Sakatlama;

(b) Kişisel haysiyete yönelmiş hakaretler, özellikle de aşağılayıcı ve küçük düşürücü muamele, zorla fahişelik ve her türlü yakışsız saldırı biçimi;

(c) Rehin alma;

(d) Toplu cezalandırmalar; ve

(e) Yukarıda sayılan eylemlerden birini gerçekleştirme tehdidi.

(...)

Madde 76 – Kadınların Korunması

1. Kadınlar özel saygı görece ve bilhassa tecavüze, fahişeliğe zorlamaya ve her türlü yakışsız saldırı biçimine karşı korunacaktır.

2. Silahlı çatışma ile ilgili nedenlerden ötürü tutuklanan, gözaltına alınan veya alıkonan hamile kadınlar ve kendilerine muhtaç bebeği olan kadınların davaları en öncelikli olarak değerlendirilecektir.

3. Çatışma tarafları mümkün olan azami oranda, silahlı çatışma ile ilgili bir suçtan ötürü hamile kadınların veya kendilerine muhtaç bebeği olan kadınların ölüm cezasına çarptırılmasını önlemeye çalışacaktır. Bu tür suçlar için verilen ölüm cezaları bahsi geçen kadınlar üzerinde infaz edilmeyecektir.

12 AĞUSTOS 1949 TARİHLİ CENEVRE SÖZLEŞMELERİ'NİN II NO'LU EK PROTOKOLÜ^{6,7}

12 Ağustos 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri'ne Ek ve Uluslararası Nitelik Taşımayan Silahlı Çatışmaların Mağdurlarının Korunmasına İlişkin Protokol (Protokol II)

Silahlı Çatışmalarda geçerli olan Uluslararası İnsancıl Hukukun Teyidi ve Geliştirilmesi hakkında Diplomatik Konferans tarafından 8 Haziran 1977 tarihinde kabul edilmiştir.

23. maddeye uygun olarak, 7 Aralık 1978 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

(...)

Madde 1 – Maddi Uygulama Alanı

1. 12 Ağustos 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri'nde ortak olan 3. maddeyi, bu maddenin mevcut uygulama koşullarını değiştirmeksizin geliştiren ve tamamlayan işbu Protokol, 12 Ağustos 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri'ne Ek ve Uluslararası Silahlı Çatışma Mağdurlarının Korunması ile ilgili Protokol'ün (1 no'lu Protokol) 1. maddesi tarafından kapsanmayan ve Yüksek Sözleşmeci Tarafların topraklarında bu tarafların kendi silahlı kuvvetleri ile muhalif silahlı kuvvetler veya taraf topraklarının bir kısmı üzerinde, sorumlu kumanda altında, sürekli ve toplu askeri operasyonlar yürütmesine ve işbu Protokol'ü uygulamasına imkân verecek bir kontrole sahip olan diğer örgütlü silahlı gruplar arasındaki tüm silahlı çatışmalara uygulanacaktır.

2. İşbu Protokol, ayaklanma, münferit ve dağınık şiddet eylemleri ve benzeri nitelikteki diğer eylemler gibi, silahlı çatışma olmayan iç huzursuzluk ve gerilim durumlarında uygulanmayacaktır.

Madde 2 – Kişisel Uygulama Alanı

1. İşbu Protokol, 1. maddede tanımlanan haliyle bir silahlı çatışmadan etkilenen herkese, ırk, renk, cinsiyet, dil, din veya inanç, siyasi veya başka bir görüş, ulusal veya toplumsal köken, servet, doğum veya başkaca bir statü ya da benzeri başkaca bir

⁶ 12 Ağustos 1949 Tarihli Cenevre Sözleşmeleri'nin II No'lu Ek Protokolü'nün (*Protocol Additio-
nal to the Geneva Conventions of 12 August 1949 - Protocol II*) orijinal metni için bkz. [http://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume 1125/volume-1125-I-17513-English.pdf](http://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%201125/volume-1125-I-17513-English.pdf) (erişim: 28 Eylül 2009).

⁷ Bu belgenin İngilizceden Türkçeye çevirisi Defne Orhun tarafından yapılmıştır.

kritere dayalı olumsuz bir ayırım (bundan sonra “olumsuz ayırım” olarak anılacaktır) olmaksızın uygulanacaktır.

(...)

KISIM II İnsancıl Muamele

Madde 4 – Temel Güvenceler

1. Özgürlükleri kısıtlanmış olsun veya olmasın, çarpışmalarda doğrudan yer almayan veya yer almayı bırakan herkesin, şahsiyetlerine, onurlarına ve kanaatleri ve dini uygulamalarına saygı gösterilme hakkı bulunmaktadır. Bu kişilere her şart ve koşulda, hiçbir olumsuz ayırım olmaksızın insanca muamele edilmelidir. Sağ kalan kimse olmayacağını emretmek yasaklanmıştır.

2. Yukarıda dile getirilen hususların genelliğine halel gelmeksizin, 1. fıkrada atıfta bulunulan kişilere yönelik olarak aşağıdaki eylemlerin gerçekleştirilmesi her zaman ve her yerde yasaklanmıştır ve öyle kalacaktır:

(a) Cinayet ve işkence, sakatlama veya cismani cezanın herhangi bir biçimi başta olmak üzere, kişilerin hayatına, sağlığına ve fiziksel veya ruhsal esenliğine yönelik şiddet;

(b) Toplu cezalar;

(c) Rehin almak;

(d) Terörizm eylemleri;

(e) Aşağılayıcı veya küçük düşürücü muamele, tecavüz, fuhuşa zorlama ve her türlü sarkıntılık başta olmak üzere haysiyete yönelik zulüm;

(f) Kölelik ve her biçimiyle köle ticareti;

(g) Talan;

(h) Yukarıdaki eylemlerden herhangi birinde bulunma tehditleri.

(...)

ULUSLARARASI CEZA MAHKEMESİ ROMA STATÜSÜ^{8,9}

II. KISIM

Madde 6 – Soykırım

Bu Statüye mahsus olarak, ‘soykırım’, bir ulusal, etnik, ırksal veya dinsel bir grubu tamamen veya kısmen yok etmek amacıyla işlenen aşağıdaki eylemlerden herhangi birisi anlamına gelir:

(...)

d) Grup içinde doğumu önlemeye yönelik önlemler dayatmak;

(...)

Madde 7 – İnsanlığa Karşı İşlenen Suçlar

1. Bu Statüye mahsus olarak, ‘insanlığa karşı işlenen suçlar’ herhangi bir sivil halka karşı yaygın veya sistematik saldırıların bir parçası olan bilinçli şekilde işlenmiş aşağıdaki eylemler anlamına gelir:

(...)

c) Köleleştirme;

(...)

g) Tecavüz, cinsel kölelik, fuhuşa zorlama, zorla hamile bırakma, zorla kısırlaştırma veya benzer ağırlıktaki diğer cinsel şiddet şekilleri;

h) Siyasal, ırksal, ulusal, etnik, kültürel, dinsel, paragraf 3’te tanımlandığı şekilde toplumsal cinsiyet temelinde veya evrensel olarak uluslararası hukukta müsaade edilmeyen diğer temellerde herhangi bir tanımlanabilir grup veya topluluğa karşı, bu paragrafla atıf yapılan herhangi bir eylemle veya Mahkeme’nin yetki alanındaki herhangi bir suçla bağlantılı olarak zulüm;

(...)

2. Paragraf 1’e mahsus olarak:

(...)

c) ‘Köleleştirme’, bir kimse üzerinde sahiplik hakkı ile ilişkilendirilebilecek herhangi bir güç veya her türlü gücün kullanılması anlamına gelir ve böyle bir gücün insan ticaretinde özellikle de kadın ve çocuk ticaretinde kullanılmasını kapsar;

(...)

8 Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü’nün (*Rome Statute of the International Criminal Court*) orijinal metni için bkz. http://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/EA9AEFF7-5752-4F84-BE94-0A655EB30E16/0/Rome_Statute_English.pdf (erişim: 28 Eylül 2009).

9 Bu metnin İngilizceden Türkçeye çevirisi Proje Ekibi tarafından yapılmıştır.

f) ‘Zorla hamile bırakma’, herhangi bir nüfusun etnik bileşimini etkilemek veya diğer ağır uluslararası hukuk ihlallerini icra etmek amacıyla bir kadının hukuka aykırı olarak hapsedilerek zorla hamile bırakılması anlamına gelir. Bu tanım hiçbir şekilde hamilelikle ilgili ulusal yasaları etkileyecek şekilde yorumlanmayacaktır;

(...)

3. Bu Statüye mahsus olarak ‘toplumsal cinsiyet’ terimi, toplum bağlamında iki cinsiyeti, kadın ve erkeği kastederek şekilde anlaşılır. ‘Toplumsal cinsiyet’ terimi yukarıdaki tanımdan farklı herhangi bir anlama işaret etmez.

Madde 8 – Savaş Suçları

(...)

2. Bu Statüye mahsus olarak ‘savaş suçları’ şu anlamlara gelir:

(...)

b) Yerleşik uluslararası hukuk çerçevesinde uluslararası silahlı çatışmalarda uygulanabilir olan hukukun, örf ve adetlerin diğer ağır ihlalleri, yani aşağıdaki eylemlerden herhangi biri:

(...)

xxii) Tecavüz, cinsel kölelik, fuhuşa zorlama, madde 7, 2 (f) paragrafında tanımlandığı üzere zorla hamile bırakma, zorla kısırlaştırma veya Cenevre Sözleşmeleri’nin de ağır ihlalini oluşturacak cinsel şiddet türlerinden herhangi birini gerçekleştirmek,

(...)

e) Yerleşik uluslararası hukuk çerçevesinde uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalarda uygulanabilir hukukun, örf ve adetlerin diğer ciddi ihlalleri, yani aşağıdaki eylemlerden herhangi biri:

(...)

vi) Tecavüz, cinsel kölelik, fuhuşa zorlama, madde 7, 2 (f) paragrafında tanımlandığı üzere zorla hamile bırakma, zorla kısırlaştırma ve dört Cenevre Sözleşmesi’nde ortak olan 3. maddenin ciddi bir ihlalini oluşturacak cinsel şiddet türlerinden herhangi birini gerçekleştirmek;

(...)

ÇOCUK HAKLARINA DAİR SÖZLEŞME^{10,11}

Madde 38

1. Taraf Devletler, silahlı çatışma halinde kendilerine uygulanabilir olan uluslararası hukukun, çocukları da kapsayan insani kurallarına uymak ve uyulmasını sağlamak yükümlülüğünü üstlenirler.

2. Taraf Devletler, on beş yaşından küçüklerin çatışmalara doğrudan katılmaması için uygun olan bütün önlemleri alırlar.

3. Taraf Devletler, özellikle on beş yaşına gelmemiş çocukları askere almaktan kaçınırlar. Taraf Devletler, on beş ile on sekiz yaş arasındaki çocukların silah altına alınmaları gereken durumlarda, önceliği yaşça büyük olanlara vermek için çaba gösterirler.

4. Silahlı çatışmalarda sivil halkın korunmasına ilişkin uluslararası insani hukuk kuralları tarafından öngörülen yükümlülüklerine uygun olarak, Taraf Devletler, silahlı çatışmadan etkilenen çocuklara koruma ve bakım sağlamak amacıyla mümkün olan her türlü önlemi alırlar.

Madde 39

Taraf Devletler, her türlü ihmal, sömürü ya da suistimal, işkence ya da her türlü zalimce, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele ya da ceza uygulaması ya da silahlı çatışma mağduru olan bir çocuğun, bedensel ve ruhsal bakımdan sağlığına yeniden kavuşması ve yeniden toplumla bütünleşebilmesini temin için uygun olan tüm önlemleri alırlar. Bu tür sağlığa kavuşturma ve toplumla bütünleştirme, çocuğun sağlığını, özgüvenini ve saygınlığını geliştirici bir ortamda gerçekleştirilir.

10 Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (*Convention on the Rights of the Child: CRC*) 27 Ocak 1995 tarihli ve 22184 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanmıştır.

11 Türkiye Sözleşme'yi ihtirazi kayıt ile onaylamıştır, şöyle ki; "Türkiye Cumhuriyeti Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 17, 29 ve 30'uncu maddeleri hükümlerini T.C. Anayasası ve 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Anlaşması hükümlerine ve ruhuna uygun olarak yorumlama hakkını saklı tutmaktadır." – ed.n.

OLAĞANÜSTÜ DURUMLARDA VE SİLAHLI ÇATIŞMA HALLERİNDE KADINLARIN VE ÇOCUKLARIN KORUNMASINA DAİR BİLDİRGE^{12,13}

14 Aralık 1974 tarihli ve 3318 (XXIX) sayılı Genel Kurul kararıyla ilan edilmiştir.

Genel Kurul,

Ekonomik ve Sosyal Konsey'in 16 Mayıs 1974 tarihli ve 1861 (LVI) sayılı kararında yer alan tavsiyesini *dikkate almış olarak,*

Barış, kendi kaderini tayin, ulusal kurtuluş ve bağımsızlık için mücadele edilen olağanüstü durum ve silahlı çatışma dönemlerinde sıklıkla insanlık dışı eylemlerin mağduru olan ve bundan dolayı ciddi zararlara uğrayan sivil nüfusun bir parçası olan kadınların ve çocukların çektikleri acılardan derin kaygı duyduğunu *ifade ederek,*

Dünyanın özellikle baskıya, saldırıya, sömürgecilğe, ırkçılığa, yabancı tahakkümüne ve yabancı boyunduruğuna maruz kalmış birçok bölgesinde, kadınların ve çocukların çektikleri acıların *farkında olarak,*

Genel ve net kınamalara rağmen sömürgeciliğin, ırkçılığın ve yabancı tahakkümünün birçok halkı boyundurukları altında tutmaya, ulusal kurtuluş hareketlerini zalimce bastırmaya ve tahakkümleri altındaki nüfusun ve bu arada kadınların ve çocukların ağır kayıplara uğramasına ve ölçülemez acılar çekmesine yol açmaya devam etmesinden *derin kaygı duyarak,*

Temel özgürlüklere ve insan onuruna hâlâ ağır saldırılar yapılmasından ve sömürgeci ve ırkçı yabancı egemen güçlerin uluslararası insancıl hukuku ihlal etmeyi sürmesinden *üzüntü duyarak,*

Barış ve savaş zamanlarında kadınların ve çocukların korunması ile ilişkili olarak uluslararası insancıl hukuk belgelerinde yer alan ilgili hükümleri *hatırlayarak,*

Diğer önemli belgeler arasında, silahlı çatışma hallerinde insan haklarına saygı ve sivil nüfusun korunması için temel ilkeler konusunda Genel Kurul'un 19 Aralık 1968 tarihli ve 2444 (XXIII) sayılı kararının, 16 Aralık 1969 tarihli ve 2597 (XXIV) sayılı kararının, 9 Aralık 1970 tarihli ve 2674 (XXV) ile 2675 (XXV) sayılı kararlarının yanı sıra, Ekonomik ve Sosyal Konsey'in Genel Kurul'dan olağanüstü durumlarda ve savaş zamanlarında kadınların ve çocukların korunmasına dair bir bildiri tasarlaması imkânını ele almasını talep ettiği 28 Mayıs 1970 tarihli ve 1515 (XLVIII) sayılı kararını *hatırlayarak,*

Yeni kuşakların kaderi ile toplumda ve ailede, özellikle çocukların yetiştirilmesin-

¹² Olağanüstü Durumlarda ve Silahlı Çatışma Hallerinde Kadınların ve Çocukların Korunmasına Dair Bildirge'nin (*Declaration on the Protection of Women and Children in Emergency and Armed Conflict*) orijinal metni için bkz. <http://www2.ohchr.org/english/law/protectionwomen.htm> (erişim: 28 Eylül 2009).

¹³ Bu metnin İngilizceden Türkçeye çevirisi Sevinç Eryılmaz Dilek tarafından yapılmıştır.

de önemli rol oynayan annelerin kaderi açısından üstlendiği sorumluluğun *bilincinde olarak*,

Sivil nüfusun bir parçası olan kadınlara ve çocuklara özel koruma sağlanmasının gerektiğini *akılda tutarak*,

Olağanüstü Durumlarda ve Silahlı Çatışma Hallerinde Kadınların ve Çocukların Korunmasına Dair işbu Bildirme'yi *resmen ilan eder* ve bütün Üye Devletlere Bildirme'ye kesinlikle uymaları konusunda *çağrıda bulunur*:

1. Nüfusun özellikle en kırılgan mensupları olan kadınların ve çocukların ölçülemez acılar çekmesine yol açan, sivil nüfusa yönelik saldırılar ve bombardımanlar, yasaklanacaktır ve böylesi eylemler kınanacaktır.

2. Askeri harekâtlar sırasında kimyasal ve biyolojik silahlar kullanılması 1925 tarihli Cenevre Protokolü'nün, 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri'nin ve uluslararası insancıl hukuk ilkelerinin en açık ihlallerinden birini oluşturmakta ve savunmasız kadınlar ile çocuklar dahil bütün sivil nüfusun ağır kayıplara uğramasına yol açmaktadır ve bunlar şiddetle kınanacaktır.

3. Bütün Devletler 1925 tarihli Cenevre Protokolü ve 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri'nin yanı sıra kadınların ve çocukların korunmalarına ilişkin önemli güvenceler sunan, silahlı çatışma hallerinde insan haklarına saygı ile ilgili diğer uluslararası hukuk belgelerindeki yükümlülüklerine tam olarak uyacaklardır.

4. Silahlı çatışmalara yabancı memleketlerde yürütülen askeri harekâtlara veya hâlâ sömürgeci tahakkümün altında bulunan topraklarda gerçekleştirilen askeri harekâtlara dahil olan Devletler tarafından kadınları ve çocukları savaşın yıkımlarından esirgemek için gereken tüm çaba gösterilecektir. Özellikle sivil nüfusun kadın ve çocuklardan oluşan bölümüne karşı zulüm, işkence, cezalandırıcı tedbirler, aşağılayıcı muamele ve şiddet gibi tedbirlerin alınmasının yasaklanmasını sağlamak için gerekli her türlü tedbir alınacaktır.

5. Askeri harekâtlar sırasında veya işgal altındaki topraklarda kadınlara ve çocuklara karşı savaşan taraflarca işlenen hapsedme, işkence yapma, öldürme amaçlı ateş etme, kitlesel olarak tutuklama, toplu cezalandırma, konutları tahrip etme ve zorla tahliye etme gibi her türlü baskı ve zalimane ve insanlık dışı muameleler suç olarak kabul edilecektir.

6. Kendilerini, barış, kendi kaderini tayin, ulusal kurtuluş ve bağımsızlık mücadelesinde olağanüstü koşullarda ve silahlı çatışmada bulan veya işgal altındaki topraklarda yaşayan sivil nüfusun bir parçası olan kadın ve çocuklar İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, Çocuk Hakları Bildirgesi ve diğer uluslararası hukuk belgelerindeki hükümlere uygun olarak barınma, yiyecek, tıbbi yardım ve diğer vazgeçilemez haklardan yoksun bırakılamayacaktır.

1325 (2000) SAYILI BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GÜVENLİK KONSEYİ KARARI: KADINLAR, BARIŞ VE GÜVENLİK^{14,15}

Güvenlik Konseyi tarafından 31 Ekim 2000 tarihinde
4213. toplantıda kabul edilmiştir.

Güvenlik Konseyi,

25 Ağustos 1999 tarih ve 1261 (1999) sayılı, 17 Eylül 1999 tarih ve 1265 (1999) sayılı, 19 Nisan 2000 tarih ve 1296 (2000) sayılı ve 11 Ağustos 2000 tarih ve 1314 (2000) sayılı kararları ve aynı zamanda Konsey Başkanı tarafından yapılan ilgili açıklamaları ve de Başkan'ın Birleşmiş Milletler Kadın Hakları ve Uluslararası Barış Günü (Uluslararası Kadınlar Günü) dolayısıyla 8 Mart 2000 tarihinde basına yaptığı açıklamayı (SC/6816) *hatırlatarak,*

Pekin Bildirgesi ve Eylem Platformu'nda (A/52/231) ve Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun "Kadınlar 2000: Yirmi birinci Yüzyılda Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Kalkınma ve Barış" konulu yirmi üçüncü özel oturumunun (A/S-23/10/Rev.1) sonuç bildirisinde, özellikle kadınlar ve silahlı çatışmalar hakkında verilen sözleri *hatırlatarak,*

Birleşmiş Milletler Şartı'nın amaç ve ilkelerini ve Güvenlik Konseyi'ne bu Şart'la verilen uluslararası barış ve güvenliğin korunmasındaki temel sorumluluğu *akılda tutarak,*

Silahlı çatışmalardan, mülteci ya da yerinden edilmiş insanlar olarak, olumsuz etkilenenlerin büyük çoğunluğunu sivillerin, özellikle kadın ve çocukların oluşturmasını ve de savaşılan güçler ve silahlı unsurlar tarafından giderek daha fazla hedef alınmalarına ilişkin *endişesini belirterek* ve bunun kalıcı barış ve uzlaşma sürecinde devam edecek olan etkisini *kabul ederek,*

Kadınların çatışmaların önlenmesi, çözümlenmesi ve barışın sağlanmasındaki önemli rollerini *yeniden teyit ederek* ve barış ve güvenliğin korunması ve geliştirilmesine yönelik çabalara kadınların tam olarak dahil edilmelerinin ve eşit katılımlarının önemini, çatışmaların önlenmesi ve çözümlenmesiyle ilgili kararların alınmasında rollerinin artırılmasının gerekliliği *üzerinde durarak,*

Kadınların ve kız çocukların çatışmalar süresince ve sonrasındaki haklarını koruyan uluslararası insancıl hukuk ve insan hakları hukukunun tamamen uygulanmasının gerekliliğini *yeniden teyit ederek,*

Bütün tarafların mayın temizleme ve mayın konusunda farkındalık artırma programlarında kadınların ve kız çocukların özel gereksinimlerinin dikkate alındığından emin olmalarının *gerekliliğine vurgu yaparak,*

14 1325 (2000) Sayılı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararı: Kadınlar, Barış ve Güvenlik (*Resolution 1325 (2000) Adopted by United Nations Security Council: Women and Peace and Security*) metninin orijinali için bkz. http://www.un.org/events/res_1325e.pdf (erişim: 28 Eylül 2009).

15 Bu metnin İngilizceden Türkçeye çevirisi Sevinç Eryılmaz Dilek tarafından yapılmıştır.

Barış koruma operasyonlarında toplumsal cinsiyet bakış açısının hakim kılınmasına ilişkin acil ihtiyacı kabul ederek ve bu bağlamda Çok Boyutlu Barış Destek Operasyonlarında Toplumsal Cinsiyet Bakış Açısının Hakim Kılınması için Namibya Eylem Planı ve Windhoek Bildirgesi'ni (S/2000/693) *belirterek*,

Başkan'ın 8 Mart 2000 tarihinde yaptığı basın açıklamasında yer alan, kadınların ve kız çocukların çatışma durumlarında korunması, özel gereksinimleri ve kadınların ve çocukların insan hakları hakkında, barış gücü personelinin özel eğitim almalarına dair tavsiyesinin önemini de *kabul ederek*,

Silahlı çatışmaların kadınlar ve kız çocuklar üzerindeki etkilerine ilişkin bir anlayış geliştirilmesinin ve onların korunması ve barış süreçlerine tamamen dahil edilmesi için etkili kurumsal düzenlemeler yapılmasının uluslararası barış ve güvenliğin korunması ve geliştirilmesinde önemli ölçüde yararlı olabileceğini *kabul ederek*,

Silahlı çatışmaların kadınlar ve kız çocuklar üzerindeki etkilerine dair verilerin birleştirilmesi gerekliliğini *belirterek*,

1. Üye Devletlere, çatışmaların önlenmesi, yönetilmesi ve çözülmesiyle ilgili ulusal, bölgesel ve uluslararası kurum ve mekanizmalarda kadınların tüm karar alma düzeylerinde daha fazla temsil edilmelerini sağlama konusunda *çağrıda bulunur*;

2. Genel Sekreteri, çatışmaların çözümü ve barışın sağlanması süreçlerine kadınların karar alma düzeylerinde katılımlarının artırılmasını öngören stratejik planını (A/49/587) uygulama konusunda *teşvik eder*;

3. Genel Sekretere, kendisini yüksek makamlarda temsil etmek üzere daha fazla kadın personeli elçi veya özel temsilci olarak ataması konusunda *çağrıda bulunur* ve bu bağlamda, Üye Devletlere düzenli olarak güncellenecek ortak bir liste için adaylarını Genel Sekretere bildirmeleri konusunda *çağrıda bulunur*;

4. Genel Sekretere Birleşmiş Milletler'in saha operasyonlarında ve özellikle askeri gözlemciler, sivil polis, insan hakları ve insani yardım personelinde kadınların rollerini ve katkılarını genişletmek için çalışması *çağrısında bulunur*;

5. Barış koruma operasyonlarına toplumsal cinsiyet bakış açısını getirme konusundaki istekliliğini ifade eder ve Genel Sekreteri uygun olan yerlerde, saha operasyonlarının toplumsal cinsiyet bileşenini içermesini sağlamaya *teşvik eder*;

6. Genel Sekreterden, Üye Devletlere kadınların korunması, hakları ve özel ihtiyaçları ve barışı korumaya ve tesis etmeye ilişkin bütün tedbirlere kadınların katılmasının önemi hakkında eğitim kılavuzları ve malzemeleri sağlamasını *rica eder*, Üye Devletleri HIV/AIDS konusunda farkındalık artıracak eğitim kadar bu hususları da göreve hazır askeri personel ile sivil polisin ulusal eğitim programlarına dahil etmeye *davet eder* ve ayrıca Genel Sekreterden, barış koruma operasyonlarındaki sivil personelin benzer bir eğitim almasını sağlamasını *rica eder*;

7. Üye Devletlere, diğerlerinin yanı sıra Birleşmiş Milletler Kadınlar Kalkınma Fonu, Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu ve Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği gibi, ilgili fon ve programlarca üstlenilenler de dahil olmak üzere, toplumsal cinsiyete duyarlılığı artırmaya yönelik eğitim çabalarına gönüllü mali, teknik ve lojistik desteği artırmaları konusunda *çağrıda bulunur*;

8. Bütün ilgili taraflara, barış anlaşmalarının görüşülmesi ve uygulanması sırasın-

da, diğerlerinin yanı sıra şu hususlarda toplumsal cinsiyet bakış açısını benimsemeleri çağrısında bulunur:

(a) Çatışma sonrası geri dönme ve geri yerleşme ve rehabilitasyon, yeniden bütünleşme ve çatışma sonrası yeniden inşa sırasında kadınların ve kız çocukların özel gereksinimleri;

(b) Kadınların yerel barış girişimlerini ve çatışmaları çözmeye yönelik yerli topluluklara ait süreçleri destekleyecek ve barış anlaşmalarının bütün uygulama mekanizmalarında kadınları içerecek tedbirler;

(c) Kadınların ve kız çocukların insan haklarına saygı gösterilmesini ve bu hakların korunmasını sağlayacak, özellikle anayasa, seçim sistemi, polis ve yargı ile ilişkili tedbirler;

9. Tüm tarafları, silahlı çatışmalarda kadınların ve kız çocukların, özellikle sivil insanlar olarak hakları ve korunmalarına ilişkin ve özellikle 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri ve 1977'de buna eklenen Protokoller, 1951 tarihli Mülteci Sözleşmesi ve 1967 tarihli Ek Protokol, 1979 tarihli Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi ve 1999 tarihinde eklenen İhtiyari Protokol, 1989 tarihli Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ve 25 Mayıs 2000'de eklenen iki İhtiyari Protokol ile üstlendikleri yükümlülükler de dahil olmak üzere, uygulanabilir uluslararası hukuka tamamen saygı göstermeye ve Uluslararası Ceza Mahkemesi'ni kuran Roma Statüsü'nün ilgili hükümlerini akılda tutmaya çağırır;

10. Silahlı çatışmaların tüm taraflarını, kadınları ve kız çocuklarını toplumsal cinsiyete dayalı şiddetten, özellikle tecavüz ve diğer cinsel istismar biçimlerinden ve silahlı çatışma durumlarındaki bütün diğer şiddet biçimlerinden korumaya yönelik özel tedbirler almaya çağırır;

11. Tüm Devletlerin kadınlara ve kız çocuklarına karşı cinsel ve diğer tür şiddet içerenler de dahil olmak üzere soykırım, insanlığa karşı suçlar, savaş suçları gibi suçlardan sorumlu olanların dokunulmazlıklarına son verilmesindeki ve kovuşturulmasındaki sorumluluklarını *vurgular* ve bu bağlamda, bu suçları olanaklı tüm hallerde af hükümleri dışında tutmanın gerekliliğinin *üzerinde durur*;

12. Silahlı çatışmaların tüm taraflarını, mülteci kampları ve yerleşimlerinin sivil ve insani niteliğine saygı göstermeye, tasarımlarında da dahil olmak üzere, kadınların ve kız çocuklarının özel gereksinimlerini dikkate almaya çağırır; 19 Kasım 1998 tarih ve 1208 (1998) sayılı ve 19 Nisan 2000 tarih ve 1296 (2000) sayılı kararlarını *hatırlar*;

13. Silahsızlanma, seferberliğin sona ermesi ve yeniden bütünleşmenin planlanmasında yer alan herkesi, eskiden savaşmış olan kadın ve erkeklerin farklı gereksinimlerini dikkate almaya ve bakmakla yükümlü oldukları kişilerin ihtiyaçlarını göz önünde bulundurmaya teşvik eder;

14. Birleşmiş Milletler Şartı'nın 41. maddesi çerçevesinde tedbir alındığında, kadınların ve kız çocuklarının özel gereksinimlerini dikkate alarak uygun insancil istisnalar sağlamak için, tedbirlerin sivil nüfus üzerindeki olası etkilerini göz önünde bulundurmaya hazır olduğunu *yeniden teyit eder*;

15. Güvenlik Konseyi görevlerinin yerel ve uluslararası kadın gruplarına da danı-

şarak toplumsal cinsiyetle ilgili konuları ve kadın haklarını dikkate almasını sağlamak hususundaki istekliliğini *ifade eder*;

16. Genel Sekreteri, silahlı çatışmaların kadınlar ve kız çocukları üzerindeki etkileri, kadınların barışın sağlanmasındaki rolü, barış ve çatışma çözme süreçlerinin toplumsal cinsiyet boyutları hakkında bir çalışma yapmaya *davet eder* ve ayrıca Güvenlik Konseyi'ne bu çalışmanın sonuçları hakkında bir rapor sunmayı ve bunu tüm Birleşmiş Milletler Üye Devletlerince erişilebilir kılmayı *talep eder*;

17. Genel Sekreterden, uygun olduğu durumlarda, barış güçlerinin görev yaptığı süre boyunca toplumsal cinsiyet bakış açısının ve kadınlar ve kız çocuklarıyla ilgili diğer tüm konularda kaydedilen ilerlemelerin Güvenlik Konseyi'ne sunduğu raporlara dahil edilmesini *rica eder*;

18. Bu konuyu aktif olarak gündeminde tutmaya *karar verir*.

AFRİKA İNSAN VE HALKLARIN HAKLARI ŞARTI'NA EK AFRİKA KADIN HAKLARI PROTOKOLÜ^{16,17}

Madde 10

Barış Hakkı

1. Kadınlar huzurlu bir yaşam sürme hakkına ve barışın teşviki ve muhafazasına katılma hakkına sahiptirler.

2. Taraf Devletler aşağıdaki konularda kadınların daha çok katılımının sağlanması için uygun tüm tedbirleri alacaklardır:

- a) Barış ve barış kültürüne yönelik programlar;
- b) Yerel, ulusal, bölgesel, kıtasal ve uluslararası seviyelerde çatışmanın önlenmesi, yönetimi ve çözümlenmesine yönelik yapı ve süreçler;
- c) Yerel, ulusal, bölgesel, kıtasal ve uluslararası karar alma yapılarında, başta kadınlar olmak üzere sığınmacı, mülteci, ülkesine dönüş yapan ve yerinden edilen insanların fiziksel, psikolojik, sosyal ve yasal olarak korunmasının sağlanması;
- d) Başta kadınlar olmak üzere sığınmacı, mülteci, ülkesine dönüş yapan ve yerinden edilen insanların kaldıkları kamp ve yerleşim yerlerinin idaresi için tesis edilen her düzeyde yapılar;
- e) Çatışma sonrası yeniden yapılanma ve ıslaha yönelik her türlü planlama, düzenleme ve uygulama;

3. Taraf Devletler, askeri harcamaları kısarak, özellikle genel anlamda sosyal kalkınma ve bilhassa da kadınların desteklenmesi için yapılan harcamalara ağırlık vermek için gerekli tedbirleri alacaklardır.

Madde 11

Silahlı Çatışmalarda Kadınların Korunması

1. Taraf Devletler, başta kadınlar olmak üzere tüm halkı etkileyen silahlı çatışma hallerinde uygulanacak olan uluslararası insancıl hukuk kurallarına saygı göstermek ve saygı gösterilmesini sağlamak yükümlüğü altındadırlar.

2. Taraf Devletler, uluslararası insancıl hukuk kapsamında üzerlerine düşen yükümlülükler uyarınca, silahlı çatışma halinde, hangi halka mensup olduklarına bakılmaksızın başta kadınlar olmak üzere sivilleri koruyacaklardır.

3. Taraf Devletler, sığınma talep eden kadınları, mültecileri, ülkesine dönüş ya-

¹⁶ Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı'na Ek Afrika Kadın Hakları Protokolü'nün (*Protocol to the African Charter on Human and Peoples' Rights on the Rights of Women in Africa*) orijinal metni için bkz. [http://www.africa-union.org/root/au/Documents/Treaties/Text/Protocol on the Rights of Women.pdf](http://www.africa-union.org/root/au/Documents/Treaties/Text/Protocol%20on%20the%20Rights%20of%20Women.pdf) (erişim: 28 Eylül 2009).

¹⁷ Bu belgenin İngilizceden Türkçeye çevirisi Defne Orhun tarafından yapılmıştır.

panları ve yerlerinden edilenleri her türlü şiddetten, tecavüzden ve diğer cinsel istismar biçimlerinden korumak ve bu tür eylemlerin savaş suçu, soykırım ve/veya insanlığa karşı işlenmiş suç olarak addedilmesini ve faillerinin cezai yargılama yetkisine sahip bir organ önünde adalete teslim edilmelerini sağlamak yükümlülüğü altındadırlar.

4. Taraf Devletler, başta 18 yaşın altındaki kız çocukları olmak üzere hiçbir çocuğun çatışmalarda doğrudan rol oynamamasını ve hiçbir çocuğun askere alınmamasını sağlamak için gerekli tüm tedbirleri alacaklardır.

Kölelik, Kadın Ticareti ve Fahişeliğin Önlenmesi

İNSAN HAKLARI EVRENSEL BEYANNAMESİ¹

Madde 4

Hiç kimse kölelik veya kulluk altında bulundurulamaz; kölelik ve köle ticareti her türlü şekliyle yasaktır.

¹ İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (*Universal Declaration of Human Rights: UDHR*) 27 Mayıs 1949 tarihli ve 7217 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanmıştır.

KADINLARA KARŞI HER TÜRLÜ AYIRIMCILIĞIN ÖNLENMESİ SÖZLEŞMESİ^{2,3}

Madde 6

Taraf Devletler, kadın ticareti ve fahişeliğin istismarının her şekliyle önlenmesi için yasama dahil gerekli bütün önlemleri alacaklardır.

2 Sözleşme'nin orijinal başlığı şöyledir: “*Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women*” (CEDAW) – ed.n.

3 Kadınlara Karşı Her Türü Ayırmıcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'ne Katılmanın Uygun Bulunduğuna Dair Kanun 25 Haziran 1985 tarihli ve 18792 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanmıştır. Ardından, Sözleşmeye Katılmamızın Onaylanması Hakkında Bakanlar Kurulu Kararı 14 Ekim 1985 tarihli ve 18898 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanmıştır. İç onay sürecinin ardından onay belgelerinin Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği'ne tevdi tarihi ise 20 Aralık 1985'dir.

Türkiye, Sözleşme'nin 15. maddesinin 2. ve 4. fıkraları ile 16. maddesinin 1. fıkrasının (c), (d), (f) ve (g) bendlerine, bu maddelerde düzenlenen hükümlerin o dönemde yürürlükte olan Türk Medeni Kanunu'nun ilgili hükümleri ile tamamen bağdaşmadığı gerekçesiyle çekince ile taraf olmuştur. Türkiye'nin çekince koyduğu bir diğer madde ise 29. maddenin 1. fıkrasıdır. Bu madde, Sözleşme'nin uygulanması veya yorumu nedeniyle Sözleşme'ye taraf devletler arasında bir uyumsuzluk çıkarsa, bunun çözümü konusunda, taraflarca Uluslararası Adalat Divanı'na yetki verilmesi konusunda ilgilidir. Türkiye, bu çekincelerin yanı sıra Sözleşme'nin 9. maddesinin 1. fıkrasının, Türk Vatandaşlık Kanunu'nun 5. maddesinin 1. fıkrası ile 15. ve 17. maddeleriyle çelişmediğine ilişkin görüşünü bir beyan ile sunmuştur.

Türkiye, 20 Eylül 1999 tarihli beyanı ile Sözleşme'nin 15. maddesinin 2. ve 4. fıkraları ile 16. maddesinin 1. fıkrasının (c), (d), (f) ve (g) bendlerine koyduğu çekinceyi kaldırdığını, 29. maddenin 1. fıkrasına ilişkin çekincesi ile 9. maddenin 1. fıkrasına ilişkin beyanının ise devam ettiğini Birleşmiş Milletler'e bildirmiştir. Türkiye, son olarak 29 Ocak 2008 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği'ne ilettiği beyanı ile 9. maddenin 1. fıkrasına ilişkin daha önceki beyanını da geri çektiğini ifade etmiştir. Bkz. http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/protocol/CEDAW_Ratification_Table_IV-8.en.pdf (erişim: 28 Eylül 2009) – ed.n.

MEDENİ VE SİYASİ HAKLARA İLİŞKİN ULUSLARARASI SÖZLEŞME⁴

Madde 8

1. Hiç kimse köle durumunda tutulamaz; kölelik ve köle ticaretinin her şekli yasaklanacaktır.
2. Hiç kimse kul durumunda tutulamaz.
3. (a) Hiç kimseden zorla ya da zorunlu olarak çalışması istenemez.
(...)

⁴ Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (*International Covenant on Civil and Political Rights: ICCPR*) 21 Temmuz 2003 tarihli ve 25175 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanmıştır. Türkiye'nin Sözleşme'ye ilişkin çekincesi ve beyanları bulunmaktadır.

ÇOCUK HAKLARINA DAİR SÖZLEŞME^{5,6}

Madde 34

Taraf Devletler, çocuğu, her türlü cinsel sömürüye ve cinsel suistimale karşı koruma güvencesi verirler. Bu amaçla Taraf Devletler özellikle:

- a) Çocuğun yasadışı bir cinsel faaliyete girişmek üzere kandırılması veya zorlanmasını;
 - b) Çocukların, fuhuş ya da diğer yasadışı cinsel faaliyette bulundurulmasıyla sömürülmesini;
 - c) Çocukların pornografik nitelikli gösterilerde ve malzemede kullanılarak sömürülmesini,
- önlemek amacıyla ulusal düzeyde ve ikili ile çok taraflı ilişkilerde gerekli her türlü önlemi alırlar.

Madde 35

Taraf Devletler, her ne nedenle ve hangi biçimde olursa olsun, çocukların kaçırılmaları, satılmaları veya fuhuşa konu olmalarını önlemek için ulusal düzeyde ve ikili ve çok yanlı ilişkilerde gereken her türlü önlemleri alırlar.

5 Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (*Convention on the Rights of the Child: CRC*) 27 Ocak 1995 tarihli ve 22184 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanmıştır.

6 Türkiye Sözleşme'yi ihtirazi kayıt ile onaylamıştır, şöyle ki; "Türkiye Cumhuriyeti Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 17, 29 ve 30'uncu maddeleri hükümlerini T.C. Anayasası ve 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Anlaşması hükümlerine ve ruhuna uygun olarak yorumlama hakkını saklı tutmaktadır." – ed.n.

ÇOCUK HAKLARINA DAİR SÖZLEŞME'YE EK ÇOCUK SATIŞI, ÇOCUK FAHİŞELİĞİ VE ÇOCUK PORNOGRAFİSİ İLE İLGİLİ İHTİYARİ PROTOKOL⁷

İşbu Protokol'e Taraf olan Devletler,

Taraf Devletlerin, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin amaçlarını daha fazla gerçekleştirmek ve Sözleşme hükümlerinin, özellikle 1, 11, 21, 32, 33, 34, 35 ve 36. maddelerinin daha iyi uygulanmasını sağlayabilmek amacıyla, çocuk satışı, çocuk fahişeliği ve çocuk pornografisinden çocukların korunmasını güvence altına almak için almaları gereken önlemleri arttırmalarının uygun olacağını *düşünerek;*

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin, çocukları ekonomik istismardan ve çocuk açısından tehlike arzedecek veya çocuğun eğitimini aksatabilecek veya çocuk sağlığına veya fiziksel, zihinsel, ruhsal, ahlâki ya da sosyal gelişimine zarar verebilecek herhangi bir işte çalışmaktan korunma hakkını tanıdığını da *gözönünde bulundurarak,*

Çocuk satışı, çocuk fahişeliği ve çocuk pornografisi amacıyla yapılan kayda değer ve giderek artan uluslararası çocuk ticaretinden ciddi *endişe duyarak,*

Çocukların özellikle duyarlı oldukları yaygın ve sürekli seks turizmi uygulamasından çocuk satışını, çocuk fahişeliğini ve çocuk pornografisini doğrudan teşvik etmesi nedeniyle *derin endişe duyarak,*

Kız çocukları dahil olmak üzere, özellikle duyarlılık taşıyan birtakım grupların cinsel istismara maruz kalma hususunda daha büyük bir risk altında olduklarını ve kız çocuklarının cinsel açıdan istismar edilenler arasında orantısız ölçüde temsil edildiklerini *kabul ederek,*

Çocuk pornografisinin internette ve diğer gelişen teknolojiler, üzerinde artan erişilebilirliğinden endişe duyarak ve internet üzerinde Çocuk Pornografisiyle Mücadele Uluslararası Konferansı'nı (Viyana, 1999) ve özellikle de, bu konferansın çocuk pornografisinin üretiminin, dağıtımının, ihracatının, naklinin, ithalatının, kasıtlı zilyetliğinin ve reklamının tüm dünyada suç olarak kabul edilmesi için çağrıda bulunan sonuç kararını anımsayarak ve hükümetler ile internet endüstrisi arasında daha yakın işbirliği ve ortaklığın önemini *vurgulayarak,*

Çocuk satışı, çocuk fahişeliği ve çocuk pornografisinin ortadan kaldırılmasının, az gelişmişlik, yoksulluk, ekonomik eşitsizlikler, adil olmayan sosyoekonomik yapı, gereği gibi işlemeyen aile yapısı, eğitim eksikliği, kırsal-kent arası göç, cinsiyet ayrımcılığı, yetişkinlerin sorumsuz cinsel davranışları, zararlı geleneksel uygulamalar, silahlı çatışmalar ve çocuk ticareti dahil, bu durumu ağırlaştıran etkenleri ele alan bütüncül bir

⁷ Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye Ek Çocuk Satışı, Çocuk Fahişeliği ve Çocuk Pornografisi ile İlgili İhtiyari Protokol (*Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the Sale of Children, Child Prostitution and Child Pornography*) 28 Haziran 2002 tarihli ve 24799 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanmıştır.

yaklaşım benimsemekle kolaylaşacağına *inanarak*,

Çocuk satışına, çocuk fahişeliğine ve çocuk pornografisine olan tüketici talebini azaltmak amacıyla kamuoyundaki bilinci arttırmak için çaba göstermek gerektiğine ve tüm taraflar arasındaki küresel ortaklığın güçlendirilmesinin ve ulusal düzeyde hukukun uygulanmasının geliştirilmesinin de önemine *inanarak*,

Çocukların Korunması ve Ülkelerarası Evlat Edinmede İşbirliği Hakkında Lahey Sözleşmesi, Çocuk Kaçırmanın Hukuki Yönlerine ilişkin Lahey Sözleşmesi, Çocukların Korunması için Tedbirler ve Ebeveyn Sorumluluğu ile ilgili İşbirliği, Tanıma, Tenfiz, Uygulanabilir Kanun ve Mahkeme Yetkisine ilişkin Lahey Sözleşmesi, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 182 sayılı En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına ilişkin Acil Eylem Sözleşmesi gibi çocukların korunmasına ilişkin uluslararası yasal düzenlemelerin hükümlerini *kaydederek*,

Çocuk haklarının ilerletilmesi ve korunmasına yönelik geniş çaplı bağlılığı ortaya koyan Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye gösterilen güçlü destekten *cesaret alarak*,

Çocukların Satışını, Çocuk Fahişeliğini ve Çocuk Pornografisini Önlemek için Eylem Programı'nın hükümlerinin ve Çocukların Ticari Amaçlı Cinsel İstismarına Karşı 1996 Stokholm Kongresi Bildirisi ve Eylem Gündemi'nin ve ilgili uluslararası organların bu konulardaki diğer karar ve tavsiyelerinin uygulanmasının önemini *kabul ederek*,

Çocuğun korunması ve uyumlu gelişimi için her halkın geleneklerinin ve kültürel değerlerinin önemini gerektiği gibi *dikkate alarak*,

Aşağıdaki maddeler üzerinde anlaşma sağlamışlardır:

Madde 1

Taraf Devletler çocuk satışı, çocuk fahişeliğini ve çocuk pornografisini bu Protokol uyarınca yasaklayacaklardır.

Madde 2

İşbu Protokol'ün amacı bakımından:

(a) Çocuk satışı, herhangi bir şahıs veya bir grup şahıs tarafından, ücret ya da başka herhangi bir şey karşılığında bir çocuğun başka birine devredildiği herhangi bir fiil veya işlem anlamına gelmektedir.

(b) Çocuk fahişeliği, bir çocuğun ücret veya başka herhangi bir şey karşılığında cinsel faaliyetlerde kullanılması demektir.

(c) Çocuk pornografisi, çocuğun gerçekte veya taklit suretiyle bariz cinsel faaliyetlerde bulunur şekilde herhangi bir yolla teşhir edilmesi veya çocuğun cinsel uzuvlarının, ağırlıklı olarak cinsel amaç güden bir şekilde gösterilmesi anlamına gelir.

Madde 3

1. Her Taraf Devlet asgari olarak aşağıdaki fiil ve faaliyetlerin ülke içinde veya ülke dışında veya ferdi veya örgütlü bir biçimde işlenmiş olup olmamalarına bakılmaksızın, kendi suç veya ceza yasalarının tam anlamıyla kapsamı içine girdiğini garanti edecektir.

(a) 2. maddede tanımlandığı üzere, çocuk satışı çerçevesinde:

(i) Hangi yolla olursa olsun, çocuğun,

a. Cinsel istismarı,

b. Organlarının kâr sağlama amacıyla nakli,

c. Zorla çalıştırılması amaçlarıyla teklifi, teslimi ya da kabulü;

(ii) Evlat edinme konusunda yürürlükteki uluslararası yasal düzenlemeler ihlal edilmek suretiyle bir çocuğun evlat edinilmesi için uygunsuz bir şekilde rıza istihsal edilmesini teminen aracılık yapılması,

(b) Çocuğun, 2. maddede tanımlandığı üzere, çocuk fahişeliği amacıyla teklifi, elde edilmesi, tedariki veya temini;

(c) 2. maddede tanımlandığı üzere, çocuk pornografisinin, yukarıda belirtilen amaçlar için üretimi, dağıtımı, yayılması, ithali, ihracı, sunumu, satışı veya zilyetliği;

2. Taraf Devletlerin ulusal mevzuatına bağlı kalmak kaydıyla, yukarıdaki hükümler, bu fiillerden herhangi birine teşebbüs halinde ve bu fiillerden herhangi birine suç ortaklığı veya katılım olduğunda da uygulanacaktır.

3. Her Taraf Devlet bu fiilleri, vahametini dikkate alan uygun cezalarla cezalandırılabilir suçlar haline getirecektir.

4. Ulusal mevzuata bağlı kalmak kaydıyla, her Taraf Devlet, uygun olduğu hallerde, tüzel kişilerin bu maddenin 1. fıkrasında belirtilen suçlara ilişkin yükümlülüklerini tesis etmek için önlemler alacaktır. Taraf devletin yasal ilkelerine bağlı kalmak kaydıyla, tüzel kişilerin sorumluluğu cezai, hukuki veya idari olabilir.

5. Taraf Devletler evlat edinmeye müdahil olan tüm şahısların yürürlükteki uluslararası yasal düzenlemelere uygun bir biçimde hareket etmesini sağlamak için uygun olan her türlü yasal ve idari önlemi alacaklardır.

Madde 4

1. Her Taraf Devlet, suçun kendi topraklarında veya kendi kayıtlarında yeralan bir gemide veya bir uçakta işlenmesi halinde, 3. maddenin 1. fıkrasında atıfta bulunulan suçlar üzerinde yargılama yetkisini tesis etmek için gerekli olabilecek bütün önlemleri alacaktır.

2. Her Taraf Devlet 3. maddenin 1. fıkrasında atıfta bulunulan suçlar üzerinde yargılama yetkisini tesis etmek için aşağıdaki durumlarda gerekli olabilecek bütün önlemleri alacaktır:

(a) Suç isnat edilen kişi o devletin uyruğu ise veya o devletin topraklarında ikamet ediyorsa;

(b) Mağdur o devletin uyruğu ise;

3. Her Taraf Devlet, suç isnat edilen şahsın kendi topraklarında bulunması halinde ve suçun kendi uyruğu olan biri tarafından işlenmiş olmasına dayanarak anılan şahsı başka bir Taraf Devlete iade etmiyorsa, yukarıda belirtilen suçlar üzerinde yargılama yetkisini tesis etmek için de gerekli olabilecek bütün önlemleri alacaktır.

4. Bu Protokol, iç hukuk uyarınca uygulanan herhangi bir cezai yargılama yetkisini ortadan kaldırmaz.

Madde 5

1. 3. maddenin 1. fıkrasında belirtilen suçların Taraf Devletler arasında herhangi bir suçluların iadesi sözleşmesine iadeyi gerektiren suçlar olarak dahil edilecekleri kabul edilecektir; ve bu suçlar Taraf Devletler arasında sonradan akdedilen her iade anlaşmasına da, bu anlaşmalarda öngörülen koşullarla uyum içinde, iade gerektiren suçlar olarak dahil edileceklerdir.

2. Eğer, suçluların iadesini bir sözleşmenin mevcudiyeti, koşuluna dayandıran bir Taraf Devlet aralarında iade sözleşmesi bulunmayan başka bir Taraf Devlettten iade talebi alırsa, bu Protokolü, bu tür suçlarda suçluların iadesine ilişkin bir yasal zemin olarak değerlendirebilir. İade, talepte bulunulan Devlet hukukunun öngördüğü koşullara tabidir.

3. İadeyi bir anlaşmanın mevcudiyeti koşuluna dayandırmayan Taraf Devletler bu tür suçları, iadenin talepte bulunulan ülkenin hukukunun öngördüğü koşullara tabi olması kaydıyla, kendi aralarında iade gerektiren suçlar olarak tanıyacaklardır.

4. Bu tür suçlar, Taraf Devletler arasında suçluların iadesi amacıyla yalnızca suçun meydana geldiği yerde işlenmiş gibi değil, aynı zamanda 4. madde uyarınca kendi yargılama hakkını tesis eden Devletlerin topraklarında işlenmiş gibi muamele göreceklerdir.

5. Eğer 3. maddenin 1. fıkrasında tanımlanan bir suça ilişkin bir iade talebinde bulunulursa ve eğer talepte bulunulan Taraf Devlet iadeyi suçlunun uyruğu temelinde gerçekleştirmez veya gerçekleştirmeyecek ise, iade talebinde bulunan Taraf Devlet dava açılması amacıyla durumun kendi yetkili makamlarına intikali için uygun önlemleri alacaktır.

Madde 6

1. Taraf Devletler 3. maddenin 1. fıkrasında ileri sürülen suçlara yönelik soruşturma veya ceza veya suçluları iade davaları bağlamında ellerinde bulunan duruşmalar için gerekli delillerin temin edilmesinde yardım dahil, birbirlerine en büyük ölçüde yardımcı yapacaklardır.

2. Taraf Devletler işbu maddenin 1. fıkrası çerçevesindeki yükümlülüklerini karşılıklı yasal yardıma ilişkin olarak aralarında varolan herhangi bir anlaşma veya diğer düzenlemelerle uyum içinde yerine getireceklerdir. Taraf Devletler bu tür bir anlaşma ya da düzenlemenin yokluğu halinde birbirlerine yardımlarını kendi iç hukukları çerçevesinde üstleneceklerdir.

Madde 7

Taraf Devletler kendi ulusal hukuklarının hükümlerine tabi olmak kaydıyla,

(a) Aşağıdaki unsurların zapt ve müsadere edilmesini sağlamak için uygun olan önlemleri alacaklardır.

(i) İşbu Protokol'de belirtilen suçları işlemek veya bu suçların işlenmesini kolaylaştırmak için kullanılan malzeme, mal ve diğer araç gibi her türlü eşyalar;

(ii) Bu tür suçlardan elde edilen kazanç;

(b) (a) bendinde belirtilen mallara ve kazançla yönelik başka bir Taraf Devlettten gelen zapt ve müsadere taleplerini yerine getireceklerdir.

(c) Bu suçları işlemek için kullanılan bina ve müstemilat dahil alanın, geçici veya kesin surette kapatılmasını amaçlayan önlemler alacaklardır.

Madde 8

1. Taraf Devletler çocuk mağdurların haklarını ve çıkarlarını işbu Protokol ile yasaklanmış olan uygulamalardan korumak için uygun önlemleri ceza adaleti sürecinin her aşamasında ve özellikle de,

(a) Çocuk mağdurların duyarlılıklarını kabul ederek ve onların tanık sıfatıyla özel ihtiyaçları da dahil olmak üzere özel ihtiyaçlarını karşılayacak usulleri uyarlayarak;

(b) Çocuk mağdurları sahip oldukları hakları, adalet sürecindeki rolleri, duruşmaların kapsamı, zamanlaması, gelişimi ve davalarının vaziyeti konusunda bilgilendirerek;

(c) Çocuk mağdurların görüşlerinin, ihtiyaçlarının ve endişelerinin şahsi çıkarlarının etkilendiği duruşmalarda dile getirilmesine ve gözönünde bulundurulmasına ulusal hukukun usul kurallarıyla tutarlı bir biçimde müsaade edilerek;

(d) Yasal sürecin tümü boyunca çocuk mağdurlara uygun destek hizmetlerini sağlayarak;

(e) Çocuk mağdurların mahremiyetini ve kimliklerini uygun şekilde koruyarak ve kimliklerinin tespit edilmesine yol açabilecek bilgilerin uygunsuz bir biçimde yayılmasını önlemek için ulusal yasalara uygun önlemleri alarak;

(f) Çocuk mağdurların ve onların yanısıra ailelerinin ve lehine tanıklık edenlerin korkutma ve misillemelere karşı güvenliklerini gereken durumlarda sağlayarak;

(g) Davaların düzenlenmesinde, mahkeme kararlarının icra ve infazında veya çocuk mağdurlara tazminat öngören emirlerin veya kararnamelerin icrasında gereksiz ertelemelerden kaçınarak, benimseyeceklerdir.

2. Taraf Devletler, mağdurun gerçek yaşına ilişkin belirsizliğin, mağdurun yaşını tespit etmeye yönelik soruşturma dahil, cezai soruşturmanın başlamasına engel teşkil etmeyeceğini garanti edeceklerdir.

3. Taraf Devletler, işbu Protokol'de tanımlanan suçların mağduru çocuklara yönelik ceza adaleti sistemi muamelelerinde, çocuğun en yüksek çıkarlarının öncelikli olarak gözetilmesini garanti edeceklerdir.

4. Taraf Devletler, işbu Protokol tarafından yasaklanan suçların çocuk kurbanları ile çalışan kişilerin, özellikle hukuki ve psikolojik olmak üzere, uygun eğitime tabi tutulmalarını sağlayabilmek için önlemler alacaklardır.

5. Taraf Devletler gerekli durumlarda bu tür suçların çocuk mağdurlarının önlenmesine ve/veya korunmasına ve rehabilitasyonuna müdahil olmuş kişilerin ve/veya örgütlerin güvenliğini ve bütünlüğünü koruyabilmek amacıyla önlemler alacaklardır.

6. Bu maddede yeralan hiçbir hüküm sanığın adil ve tarafsız bir duruşma hakkına halel getirmeyecek ve bu hakla çelişir biçimde yorumlanmayacaktır.

Madde 9

1. Taraf Devletler işbu Protokol'de belirtilen suçları önlemek için gerekli kanunları, idari önlemleri, sosyal politikaları ve programları kabul edecek veya güçlendirecek,

uygulayacak ve yayacaklardır. Bu fiillere karşı özellikle duyarlı olan çocukların korunmasına özel dikkat gösterilecektir.

2. Taraf Devletler önleyici tedbirler ve bu Protokol'de belirtilen suçların zarar verici etkileri hakkında tüm uygun araçlarla edinilecek bilgi, eğitim ve öğretim yoluyla çocuklar dahil kamuoyunun, büyük ölçüde bilincini arttıracaklardır. Taraf Devletler bu maddedeki yükümlülüklerini yerine getirirken toplumun ve özellikle de çocukların ve çocuk mağdurların, bu türden bilgilendirme ve eğitim ve öğretim programlarına, uluslararası düzey de dahil olmak üzere, katılımını teşvik edeceklerdir.

3. Taraf Devletler bu tür suçların mağdurlarına sosyal açıdan topluma geri kazandırılmaları ve fiziksel ve psikolojik yönden tamamen iyileşmeleri dahil olmak üzere uygun olan tüm yardımları temin etmek amacıyla mümkün olan her türlü önlemi alacaklardır.

4. Taraf Devletler işbu Protokol'de tanımlanan suçların tüm çocuk mağdurlarına yasal sorumlulardan zararlarının tazmin edilmesine ilişkin kanuni yollardan ayırım gözetilmeksizin yararlanmalarını sağlayacaklardır.

5. Taraf Devletler bu Protokol'de tanımlanan suçların reklamında kullanılan malzemelerin üretiminin ve yayılmasının etkin şekilde yasaklanması için uygun önlemleri alacaklardır.

Madde 10

1. Taraf Devletler çocuk satışı, çocuk fahişeliği, çocuk pornografisi ve çocuk seks turizmini içeren faaliyetlerden sorumlu olanların önlenmesine, meydana çıkarılmasına, soruşturma, kovuşturma ve cezalandırılmasına yönelik uluslararası işbirliğini çok taraflı, bölgesel ve iki taraflı düzenlemelerle güçlendirmek için gerekli olan bütün adımları atacaklardır. Taraf Devletler kendi makamları, ulusal ve uluslararası sivil toplum kuruluşları ve uluslararası örgütler arasındaki uluslararası işbirliği ve eşgüdümü de geliştireceklerdir.

2. Taraf Devletler çocuk mağdurlara fiziksel ve psikolojik yönden iyileşmeleri, sosyal açıdan topluma geri kazandırılmaları ve vatanlarına geri dönmeleri konusunda yardımcı olabilmek için uluslararası işbirliğini geliştireceklerdir.

3. Taraf Devletler çocukların, satış, fahişelik, pornografi uygulamaları ve çocuk seks turizmine karşı zaafiyetini arttıran yoksulluk, az gelişmişlik gibi temel nedenleri ele almak amacıyla uluslararası işbirliğinin güçlendirilmesini teşvik edeceklerdir.

4. Taraf Devletler, yapabildikleri takdirde, mevcut çok taraflı, bölgesel ve ikili veya diğer programlar yoluyla mali, teknik veya diğer yardımları sağlayacaklardır.

Madde 11

Bu Protokol'deki hiçbir hüküm çocuk haklarının gerçekleştirilmesine daha fazla imkân sağlayan ve

(a) Taraf Devletin hukuku veya

(b) Taraf Devlet açısından yürürlükte olan uluslararası hukuk, kapsamında yer alabilecek herhangi bir hükmü etkilemeyecektir.

Madde 12

1. Her Taraf Devlet, Protokol'ün kendisi açısından yürürlüğe giriş tarihinden başlayarak iki yıl içinde, Protokol'ün hükümlerinin uygulanması için almış olduğu önlemlere ilişkin kapsamlı bilgi içeren bir raporu Çocuk Hakları Komitesi'ne sunacaktır.
2. Kapsamlı raporun verilmesinden sonra, her Taraf Devlet Çocuk Hakları Komitesi'ne sunduğu rapora Sözleşme'nin 44. maddesi uyarınca bu Protokol'ün uygulanmasına ilişkin her türlü ilave bilgiyi ekleyecektir. Bunun dışında, Protokol'e Taraf Devletler her beş yılda bir rapor sunacaklardır.
3. Çocuk Hakları Komitesi Taraf Devletlerden bu Protokol'ün uygulanmasına yönelik ilave bilgi talebinde bulunabilecektir.

Madde 13

1. İşbu Protokol Sözleşme'ye taraf olan veya Sözleşme'yi imzalamış bulunan herhangi bir Devletin imzasına açıktır.
2. İşbu Protokol Sözleşme'ye taraf olan veya Sözleşme'yi imzalamış bulunan herhangi bir Devletin onayına tabidir ve katılıma açıktır. Onay veya katılıma ilişkin belgeler Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nce saklanacaktır.

Madde 14

1. İşbu Protokol onaylama veya katılıma ilişkin onuncu belgenin Saklayıcıya verilmesinden üç ay sonra yürürlüğe girecektir.
2. İşbu Protokol onu onaylayan veya yürürlüğe girmesinden sonra katılan her Devlet bakımından, o Devlet'in onay veya katılım belgesini Saklayıcıya verdiği tarihten bir ay sonra yürürlüğe girecektir.

Madde 15

1. Herhangi bir Taraf Devlet işbu Protokol'ü Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'ne yapacağı yazılı bir bildirimle, herhangi bir zamanda feshedebilir. Bunun üzerine Genel Sekreter, Sözleşme'ye taraf diğer Devletleri ve Sözleşme'yi imzalamış bulunan tüm Devletleri bu konuda bilgilendirir. Fesih, bildirim Gen. Sekreterce teslim alınmasından bir yıl sonra yürürlüğe girecektir.
2. Böyle bir fesih bildirimini feshin yürürlüğe girmesinden önce meydana gelebilecek herhangi bir suç açısından Taraf Devlet'in işbu Protokol çerçevesindeki yükümlülüklerinin ortadan kalkması sonucunu doğurmayacaktır. Aynı şekilde böyle bir fesih bildirimini, feshin yürürlüğe girmesinden önce, Komite tarafından görüşülmekte olan herhangi bir hususun ele alınmasına devam edilmesine hiçbir şekilde hâle getirmeyecektir.

Madde 16

1. Herhangi bir Taraf Devlet bir değişiklik önerisinde bulunabilir ve bunu Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'ne ibraz edebilir. Genel Sekreter bunun üzerine, değişiklik önerisini Taraf Devletlere, önerilerin görüşülmesi ve oylanması amacıyla bir Taraf Devletler Konferansı düzenlenmesini isteyip istemediklerini bildirmeleri talebiyle iletacaktır. Böyle bir bildirim müteakip, dört ay içinde Taraf Devletlerin en az üçte birinin

Konferans yapılmasını istemesi durumunda, Genel Sekreter, Birleşmiş Milletler himayesinde Konferansı toplayacaktır. Konferansta hazır bulunan ve oy veren Taraf Devletlerin çoğunluğu tarafından kabul edilen herhangi bir değişiklik önerisi onay için Genel Kurula sunulacaktır.

2. İşbu maddenin 1. fıkrasına uygun olarak kabul edilen bir değişiklik önerisi, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından onaylanıp Taraf Devletlerin üçte iki çoğunluğınca kabul edildiğinde yürürlüğe girecektir.

3. Yürürlüğe giren bir değişiklik önerisi, öneriyi kabul eden Taraf Devletler için bağlayıcılık kazanacaktır. Diğer Taraf Devletler ise, işbu Protokol'ün hükümleri ve daha önce kabul etmiş oldukları herhangi bir değişiklik ile bağlı kalmaya devam edeceklerdir.

Madde 17

1. İşbu Protokol'ün, eşit derecede geçerli olan Arapça, Çince, İngilizce, Fransızca, Rusça ve İspanyolca metinleri Birleşmiş Milletler arşivlerinde saklanacaktır.

2. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri işbu Protokol'ün onaylı örneklerini Sözleşme'ye Taraf tüm Devletlere ve Sözleşme'yi imzalamış bulunan Devletlere iletacaktır.

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye Ek Çocuk Satışı, Çocuk Fahişeliği ve Çocuk Pornografisi ile İlgili İhtiyari Protokol'ün onaylanması sırasında Türkiye Cumhuriyeti tarafından yapılan beyanın metni

Türkiye Cumhuriyeti işbu İhtiyari Protokol'ün hükümlerini yalnızca tanıdığı ve diplomatik ilişki kurduğu Taraf Devletlere karşı uygulayacağını beyan eder.

İNSAN TİCARETİNİN VE İNSANLARIN FUHUŞ YOLUYLA SÖMÜRÜLMESİNİN YASAKLANMASINA DAİR SÖZLEŞME^{8,9}

Genel Kurul tarafından 2 Aralık 1949 tarihli 317 (IV) sayılı kararla kabul edilmiştir.

24. maddeye uygun olarak, 25 Temmuz 1951 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Fuhuş ve bunun beraberinde fuhuş amacıyla insan ticareti, insan onuru ve değeri ile bağdaşmamaktadır ve bireyin, ailenin ve toplumun refahını tehlikeye atmaktadır. Kadın ve çocuk ticareti ile mücadele konusunda şu uluslararası belgeler yürürlüktedir:

1. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 3 Aralık 1948 tarihinde kabul edilen Protokol ile değiştirilmiş olan Beyaz Köle Ticaretiyle Mücadele için 18 Mayıs 1904 tarihli Uluslararası Sözleşme,

2. Yukarıda bahsi geçen Protokol ile değiştirilmiş olan Beyaz Köle Ticaretiyle Mücadele için 4 Mayıs 1910 tarihli Uluslararası Sözleşme,

3. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 20 Ekim 1947 tarihinde kabul edilen Protokol ile değiştirilmiş olan Kadın ve Çocuk Ticaretiyle Mücadele için 30 Eylül 1921 tarihli Uluslararası Sözleşme,

4. Yukarıda bahsi geçen Protokol ile değiştirilmiş olan Reşit Kadın Ticaretiyle Mücadele için 11 Ekim 1933 tarihli Uluslararası Sözleşme,

Milletler Cemiyeti 1937 yılında yukarıda bahsi geçen belgelerin kapsamını genişleten bir Sözleşme tasarısı hazırlamıştır ve

1937'den beri yaşanan gelişmeler, yukarıda bahsi geçen belgeleri birleştiren ve 1937 tarihli Sözleşme taslağının esasını ve bunda yapılması istenen değişiklikleri barındıran bir sözleşmeye ulaşılmasını mümkün kılmaktadır:

Bu nedendir ki şimdi Sözleşmeciler Tarafı işburada aşağıdaki konularda mutabakata varmaktadır:

Madde 1

İşbu Sözleşme Tarafları, başkalarının arzularını tatmin etmek amacıyla:

1. Bir başka insanı, bu insanın rızası dahilinde olsa dahi, fuhuş için temin eden, kandıran veya ayartan;

⁸ İnsan Ticaretinin ve İnsanların Fuhuş Yoluyla Sömürülmesinin Yasaklanmasına Dair Sözleşme'nin (*Convention for the Suppression of the Traffic in Persons and of the Exploitation of the Prostitution of Others*) orijinal metni için bkz. <http://www2.ohchr.org/english/law/trafficpersons.htm> (erişim: 28 Eylül 2009).

⁹ Bu belgenin İngilizceden Türkçeye çevirisi Defne Orhun tarafından yapılmıştır.

2. Bir başka insanın fuhuş yapmasını, bu insanın rızası dahilinde olsa dahi, istismar eden herkesi cezalandırmayı kabul etmektedir.

Madde 2

İşbu Sözleşme Tarafları ayrıca:

1. Genelev sahibi olan veya işleten veya bilerek genelev finanse eden ya da genelev ve finansman sağlanmasına iştirak eden;

2. Fuhuş yaptırmak amacıyla bir bina veya başka bir yer yahut bunların bir bölümünü bilerek veren yahut kiralayan herkesi cezalandırmayı kabul etmektedir.

Madde 3

İç hukukun izin verdiği oranda, 1. ve 2. maddelerde atıfta bulunulan suçlardan herhangi birini işleme teşebbüsleri ve bunların işlenmesine hazırlık teşkil eden hareketler de cezalandırılacaktır.

Madde 4

İç hukukun izin verdiği oranda, yukarıdaki 1. ve 2. maddelerde atıfta bulunulan hareketlere kasıtlı iştirak de cezalandırılabilir nitelik taşıyacaktır.

İç hukukun izin verdiği oranda, bu iştirak eylemleri, muafiyetin önlenmesi için gerekli olan hallerde ayrı suçlar olarak ele alınacaktır.

Madde 5

Zarar gören kişilerin iç hukuk uyarınca, işbu Sözleşme’de atıfta bulunulan suçlardan herhangi biri ile ilgili yargılamalara taraf olma hakkı bulunan hallerde, yabancılar da vatandaşlar ile aynı şartlar altında hak sahibi olacaktır.

Madde 6

İşbu Sözleşme Taraflarından her biri, fuhuş yapan veya fuhuş yaptığından şüphelenilen kişileri özel bir kayda veya özel bir evrak taşımaya veya denetim ya da bildirim için istisnai şartlara tabi kılan her türlü mevcut kanun, yönetmelik veya idari hükmü iptal veya ilga etmek için gerekli tüm tedbirleri almayı kabul etmektedir.

Madde 7

İşbu Sözleşme’de atıfta bulunulan suçlardan ötürü yabancı Devletlerde verilmiş daha önceki mahkûmiyetler, iç hukukun izin verdiği oranda, şu amaçlar uyarınca dikkate alınacaktır:

1. Sabıka oluşturmak;
2. Suçluyu medeni hakları kullanma konusunda ehliyetsiz kılmak.

Madde 8

İşbu Sözleşme’nin 1. ve 2. maddelerinde atıfta bulunulan suçlar, işbu Sözleşme Taraflarından herhangi birileri arasında akdedilmiş veya bundan sonra akdedilebilecek olan her türlü iade antlaşmasında, iadeye yol açar nitelikte suçlar olarak sayılacaktır.

İadeyi bir antlaşmanın varlığına bağlı kılmayan işbu Sözleşme Tarafları, bundan böyle, işbu Sözleşme'nin 1. ve 2. maddelerinde atıfta bulunulan suçları kendi aralarında iade nedeni olarak tanıyacaktır.

İade, iadenin talep edildiği Devlet hukuku uyarınca kabul edilecektir.

Madde 9

Vatandaşların iadesine kanun tarafından izin verilmeyen Devletlerde, yurtdışında işbu Sözleşme'nin 1. ve 2. maddelerinde atıfta bulunulan suçlardan herhangi birini işledikten sonra kendi Devletlerine dönen vatandaşlar kendi Devletlerinin mahkemeleri tarafından kovuşturulacak ve cezalandırılacaktır.

İşbu Sözleşme tarafları arasındaki benzer bir durumda yabancının iadesi kabul edilmeyecekse, bu hüküm geçerli olmayacaktır.

Madde 10

Söz konusu suçla suçlanan kişi yabancı bir Devlet'te yargılanmış ve mahkûm edilmiş ise, bu kişinin o yabancı Devlet kanunlarına uygun bir biçimde cezasını çekmiş veya cezası bağışlanmış yahut azaltılmış olması halinde 9. madde hükümleri geçerli olmayacaktır.

Madde 11

İşbu Sözleşme'de yer alan hiçbir şey, bir Taraf'ın uluslararası hukuk kapsamında cezai yargılama alanının sınırlarına ilişkin genel meseleye yaklaşımını belirler şekilde yorumlanmayacaktır.

Madde 12

İşbu Sözleşme, atıfta bulunduğu suçların her bir Devlet'te kendi iç hukukuna uygun şekilde tanımlanacağı, kovuşturulacağı ve cezalandırılacağı prensibini etkilememektedir.

Madde 13

İşbu Sözleşme Tarafları, Sözleşme'de atıfta bulunulan suçlarla ilgili olarak iç hukukları ve uygulamaları uyarınca talep mektupları akdetmekle bağlı olacaklardır.

Talep mektuplarının iletimi şu şekilde gerçekleştirilecektir:

1. Yargı makamları arasındaki doğrudan yazışmalarla veya
2. İki Devletin Adalet Bakanları arasındaki doğrudan yazışmalarla veya talepte bulunan Devletin başka bir yetkili makamından talebin yapıldığı Devletin Adalet Bakanına gönderilen doğrudan yazışmalarla veya
3. Talepte bulunan Devletin talepte bulunulan Devlette yer alan diplomatik veya konsolosluk temsilcisi aracılığıyla; bu temsilci talep mektuplarını doğrudan yetkili yargı makamına veya talepte bulunulan Devlet Hükümeti tarafından belirtilen makama gönderecek ve talep mektuplarının akdini teşkil eden evrakları doğrudan bu makamlardan alacaklardır.

1. ve 3. hallerde her zaman, talep mektuplarının bir nüshası başvurunun yapıldığı Devletin üst makamına gönderilecektir.

Aksi kararlaştırılmadıkça, talep mektupları talepte bulunan makamın dilinde hazırlanacaktır, ancak her zaman, talepte bulunulan Devlet bu mektubun kendi dilinde tercümesinin yapılmasını ve bu tercümenin doğruluğunun talepte bulunan makama onaylanmasını isteyebilir.

İşbu Sözleşme Taraflarından her biri, diğer Sözleşme Taraflarından her birine, kendilerinden yukarıda sayılan hangi iletim yöntemi veya yöntemleri ile gönderilmiş talep mektuplarını kabul edeceğini bildirecektir.

Bir Devlet tarafından böyle bir bildirimde bulunana dek, o Devletin talep mektuplarına ilişkin mevcut usulü yürürlükte olacaktır.

Talep mektuplarının akdi, uzman masrafları dışında hiçbir türden harç veya masrafın geri ödenmesi yönünde bir talebe yol açmayacaktır.

İşbu maddede yer alan hiçbir şey, işbu Sözleşme tarafları açısından, suç konularında kendi iç hukuklarında yer alanın aksine bir kanıt biçimi veya yöntemi benimseme taahhüdü olarak yorumlanmayacaktır.

Madde 14

İşbu Sözleşme Taraflarından her biri, işbu Sözleşme’de atıfta bulunulan suçlara yönelik soruşturma sonuçlarının koordinasyonu ve merkezileştirilmesi ile görevli bir hizmet tesis ve muhafaza edecektir.

Bu hizmetler, işbu Sözleşme’de atıfta bulunulan suçların önlenmesi ve cezalandırılmasını kolaylaştırması düşünülen tüm bilgileri toplayacak ve diğer Devletlerin benzer hizmetleri ile yakın temas halinde olacaklardır.

Madde 15

İç hukukun izin verdiği oranda ve 14. maddede atıfta bulunulan hizmetlerden sorumlu olan makamların arzu edilir bulacağı oranda, bu makamlar diğer Devletlerin benzer hizmetlerinden sorumlu makamlarına şu bilgileri sağlayacaklardır:

1. İşbu Sözleşme’de atıfta bulunulan her türlü suçun veya böyle bir suça teşebbüsün ayrıntıları;

2. İşbu Sözleşme’de atıfta bulunulan suçlardan birinden suçlu olan kişilere yönelik herhangi bir kovuşturma, tutuklama, mahkûmiyet, ülkeye kabul edilmeme veya sınır dışı edilme nedeniyle yapılan herhangi bir aramanın ayrıntıları, bu kişilerin hareketleri veya bunlara ilişkin diğer her türlü faydalı bilgi.

Bu şekilde sunulan bilgiler, suçluların eşkâlini, parmak izlerini, fotoğraflarını, çalışma yöntemlerini, polis kayıtlarını ve mahkûmiyet kayıtlarını içerecektir.

Madde 16

İşbu Sözleşme Tarafları, kamusal veya özel eğitim, sağlık, sosyal, ekonomik ve diğer ilgili hizmetler/hizmetleri aracılığıyla, fuhuşun önlenmesi ve fuhuş mağdurlarının ve işbu Sözleşme’de atıfta bulunulan suçlardan ötürü mağdur olan kişilerin rehabilitasyonu ve topluma yeniden uyum sağlamaları için tedbirler almayı veya alınmasını teşvik etmeyi kabul etmektedir.

Madde 17

İşbu Sözleşme Tarafları, göçmenlik veya iltica ile bağlantılı olarak, fuhuş amacıyla her cinsiyetten insan ticaretini kontrol etmek üzere, işbu Sözleşme kapsamındaki yükümlülükleri uyarınca gerektiği şekilde tedbirler almayı veya bu tedbirleri sürdürmeyi taahhüt etmektedir.

Sözleşme Tarafları özellikle şu taahhütlerde bulunmaktadır:

1. Başta kadınlar ve çocuklar olmak üzere, göçmenlerin veya mültecilerin hem vardıkları hem de yola çıktıkları yerde ve yol boyunca korunmaları için gerekli düzenlemeleri yapmak;
2. Yukarıda bahsi geçen seferin tehlikelerine karşı halkı uyarmak için uygun tanıtımları düzenlemek;
3. Fuhuş amacıyla uluslararası insan ticaretini önlemek için, tren istasyonlarının, havaalanlarının, limanların ve sefer güzergâhının ve kamuya açık diğer yerlerin denetimini sağlamaya uygun tedbirler almak;
4. İlk bakışta söz konusu ticaretin faili veya ortağı ya da mağduru gibi görünen kişilerin gelişi hakkında uygun makamlara bilgi verilmesi için uygun tedbirler almak.

Madde 18

İşbu Sözleşme Tarafları iç hukukları tarafından öngörülen koşullara uygun olarak, fuhuş yapan yabancıların kimliklerinin ve medeni durumlarının tespit edilmesi ve kendi Devletlerinden ayrılmalara neden olan kişinin bulunması amacıyla bu kişilerden ifade almayı taahhüt etmektedir. Elde edilen bilgiler, bu kişilerin neticede ülkelere geri dönmeleri amacıyla, söz konusu kişilerin menşei olan Devlet makamlarına iletilecektir.

Madde 19

İşbu Sözleşme Tarafları iç hukukları tarafından öngörülen koşullara uygun olarak ve bu hukuk kapsamındaki ihlallerin kovuşturulmasına veya bu ihlaller hakkındaki başkaca bir işleme hâle gelmeksizin ve mümkün olduğu oranda şu taahhütlerde bulunmaktadır:

1. Fuhuş amacıyla uluslararası insan ticaretinin yokluk çekmekte olan mağdurlarının ülkelerine geri dönmeleri amacıyla yapılan düzenlemelerin tamamlanması beklenirken, bu kişilere geçici olarak uygun ilgiyi ve bakımı sunmak;
2. 18. maddede atıfta bulunulan kişilerden, ülkelere geri gönderilmek isteyenleri veya üzerlerinde yetkisi bulunan kişilerce talep edilenleri veya kanun uyarınca sınır dışı edilmesi emredilenleri ülkelere geri göndermek. Ülkeye geri gönderme işlemi ancak, gönderilecek Devlet ile kimlik ve uyruğun yanı sıra sınıra varma yeri ve tarihi konusunda anlaşmaya varılmasının ardından gerçekleştirilecektir. İşbu Sözleşme Taraflarından her biri, bu kişilerin kendi topraklarından geçişini kolaylaştırıcaktır.

Yukarıdaki fıkrada atıfta bulunulan kişiler ülkelere geri dönme masrafını kendileri ödeyemeyecek durumda ise veya bu masrafı onlar için ödeyecek bir eş, akraba veya vasileri bulunmuyorsa, menşei Devlet yönündeki en yakın sınıra veya yola çıkarıla-

çağı limana veya havaalanına dek dönme masrafı, ikamet etmekte oldukları Devlet tarafından üstlenilecek ve yolculuğun geri kalan kısmının masrafı menşee Devlet tarafından üstlenilecektir.

Madde 20

İşbu Sözleşme Tarafları, halihazırda almamışlarsa başta kadın ve çocuklar olmak üzere iş arayan kişilerin fuhuş tehlikesine maruz kalmasını engellemek amacıyla istihdam kurumlarının denetimi için gerekli tedbirleri alacaklardır.

Madde 21

İşbu Sözleşme Tarafları, kendi Devletlerinde işbu Sözleşme konularıyla ilgili halihazırda yürürlüğe konmuş olan kanun ve yönetmelikleri ve ardından da yıllık olarak, yürürlüğe konmuş olabilecek kanun ve yönetmelikleri ve yanı sıra Sözleşme'nin uygulanması ile ilgili olarak kendilerince alınan tüm tedbirleri Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'ne bildireceklerdir. Edinilen bilgiler Genel Sekreter tarafından belli aralıklarla yayımlanacak ve tüm Birleşmiş Milletler Üyelerine ve işbu Sözleşme'nin 23. madde uyarınca resmen bildirildiği üye olmayan Devletlere gönderilecektir.

Madde 22

İşbu Sözleşme Tarafları arasında bu Sözleşme'nin yorumu veya uygulanmasıyla ilgili herhangi bir uyuşmazlık ortaya çıkacak olursa ve bu uyuşmazlık başka yollarla çözüme bağlanamazsa, uyuşmazlık, uyuşmazlık Taraflarından birinin talebiyle, Uluslararası Adalet Divanı'na götürülecektir.

Madde 23

İşbu Sözleşme, herhangi bir Birleşmiş Milletler Üyesi adına ve ayrıca Ekonomik ve Sosyal Konsey tarafından davetiye gönderilmiş olan herhangi başka bir Devlet adına imzalanmaya açık olacaktır.

İşbu Sözleşme onaylanacaktır ve onay belgeleri Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'ne tevdi edilecektir.

Birinci fıkrada bahsi geçen ve Sözleşme'yi imzalamamış olan Devletler Sözleşme'ye katılabilir.

Katılım, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'ne bir katılım belgesi tevdi edilmesiyle yürürlük kazanacaktır.

İşbu Sözleşme'nin amaçları bakımından, "Devlet" kelimesi, Sözleşme'yi imzalayan veya Sözleşme'ye katılan bir Devlet'in tüm sömürgeleri ve vesayet altındaki toprakları ile söz konusu Devlet'in uluslararası olarak sorumlu olduğu tüm toprakları kapsayacaktır.

Madde 24

İşbu Sözleşme, ikinci onay veya katılım belgesinin tevdi tarihini izleyen doksanın-
cı gün yürürlüğe girecektir.

İkinci onay veya katılım belgesinin tevdiinden sonra Sözleşme'yi onaylayan veya

Sözleşme'ye katılan her bir Devlet bakımından, Sözleşme söz konusu Devletin onay veya katılım belgesinin tevdiinden doksan gün sonra yürürlüğe girecektir.

Madde 25

İşbu Sözleşme'nin yürürlüğe girmesinin üzerinden beş yıl geçtikten sonra, herhangi bir Sözleşme Tarafı, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'ne gönderilen yazılı bir bildirimle Sözleşme'den çekilebilir.

Bu çekilme, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'ne tebliğ edildikten bir yıl sonra çekilen Taraf açısından yürürlük kazanacaktır.

Madde 26

Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri, tüm Birleşmiş Milletler Üyelerini ve 23. maddede atıfta bulunulan üye olmayan Devletleri şu konularda bilgilendirecektir:

- (a) 23. madde uyarınca tebellüğ edilen imzalar, onaylar ve katılımlar;
- (b) İşbu Sözleşme'nin 24. maddesi uyarınca yürürlüğe gireceği tarih;
- (c) 25. madde uyarınca tebellüğ edilen çekilmeler.

Madde 27

İşbu Sözleşme Taraflarından her biri, kendi Anayasası uyarınca, Sözleşme'nin uygulanmasını sağlamak için gerekli yasama tedbirlerini veya diğer tedbirleri almayı taahhüt etmektedir.

Madde 28

İşbu Sözleşme hükümleri, Giriş'in ikinci fıkrasının 1, 2, 3 ve 4. bentlerinde atıfta bulunulan ve her biri, tüm Tarafları işbu Sözleşme'ye taraf haline geldiğinde sona ermiş sayılacak olan uluslararası belge hükümlerini, işbu Sözleşme tarafları arasındaki ilişkilerde ilga edecektir.

Nihai Protokol

İşbu Sözleşme'de yer alan hiçbir şey, insan ticareti ve fuhuş amaçlarıyla başkalarını istismar ile mücadele sağlayan hükümlerin icrası için işbu Sözleşme'de öngörülen daha katı koşullar getiren hiçbir mevzuata hanel getirir şekilde algılanmayacaktır.

Sözleşme'de yer alan 23-26. madde hükümleri işbu Protokol açısından da geçerli olacaktır.

KÖLELİK, KÖLE TİCARETİ, KÖLELİĞE BENZER UYGULAMA VE GELENEKLERİN ORTADAN KALDIRILMASINA DAİR EK SÖZLEŞME¹⁰

KISIM: I

Köleliğe benzer uygulamalar ve gelenekler

Madde 1

İşbu Sözleşmeye Taraf Devletlerden her biri, 25 Eylül 1926'da Cenevre'de imzalanan Esaretin Men'i hakkındaki Mukavelenamenin birinci maddesinde yer alan esaret tarifinin şümulüne giren veya girmiyen [girmeyen], aşağıdaki müessese ve geleneklerin, henüz mevcut olduğu yerlerde, tedrici surette ve mümkün merteye çabuk tamamen ortadan kaldırılmasına veya silinmesini temin için tahakkuku kabil ve gerekli olan hukuki ve diğer bütün tedbirleri alacaktır.

(...)

c) Aşağıdaki uygulama veya gelenekten herhangi biri;

i) Bir kadının, reddetmek hakkı olmadan, anne ve babasına, vâsisine, ailesine veya diğer herhangi bir şahıs yahut topluluğa nakdî veya aynî bir ivaz mukabilinde evlendirilmesi va'adinde bulunulması veya evlendirilmesi;

ii) Bir kadının kocasının, bunun ailesinin veya mensup olduğu aşiretin bu kadını ivaz mukabili veya sair şekilde üçüncü bir şahsa devretmek hakkına sahip olması;

iii) Kocasının ölümü üzerine kadının miras yolu ile diğer bir şahsa devredilebilmesi;

(...)

Madde 2

Taraf Devletler İşbu Sözleşmenin birinci maddesi (c) fıkrasında zikredilen uygulama ve geleneklere son vermek gayesiyle, lüzumlu görülen yerde, evlenme için münasip asgari yaşlar tesbit etmeyi, müstakbel eşlerden her birinin salâhiyetli mülki ve dinî makam önünde evlenmeye rızasını serbestçe izhar edebileceği bir usul takibini ve evliliğin tescilini teşvik etmeyi taahhüt ederler.

(...)

10 Kölelik, Köle Ticareti, Köleliğe Benzer Uygulama ve Geleneklerin Ortadan Kaldırılmasına Dair Ek Sözleşme (*Supplementary Convention on the Abolition of Slavery, the Slave Trade, and Institutions and Practices Similar to Slavery*) 6 Ocak 1964 tarihli ve 11599 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanmıştır.

KISIM: III

Kölelik ve köleliğe benzer uygulamalar ve gelenekler

Madde 5

Köleliğin ve işbu Sözleşmenin birinci maddesinde mezkûr uygulama ve geleneklerin henüz tamamıyla ortadan kalkmadığı veya terk edilmediği bir memlekette, bir kölenin veya köleliğe benzer durumda bir şahsın ister durumunu belirtmek veya cezalandırmak için, ister diğer bir maksatla olsun – bir uzvunu kesmek, kızgın bir demirle veya diğer bir şekilde işaretlemek fiili veya böyle fiillere iştirak, bu Sözleşmeye Taraf Devletlerin kanunlarına göre suç teşkil edecek ve suçlu olduklarına hükmedilen şahıslar cezaya çarptırılacaklardır.

(...)

KISIM: IV

Tarifler

Madde 7

a) “Kölelik”, esarete dair 1926 Mukavenamesinde tarif edildiği gibi, üzerinde mülkiyet hakkına mahsus yetkiler veya bunlardan bazılarının kullanıldığı bir şahsın hal veya şartı ve “köle”, bu durum veya şartı haiz olan kimsedir.

b) “Köle durumundaki şahıs”, işbu Sözleşmenin birinci maddesinde mezkûr uygulama ve geleneklerden mütevellit durum ve şartlar altındaki kimsedir.

c) “Köle ticareti”, bir şahsın köle haline getirmek için ele geçirilmesi, iktisabı veya temliki, bir kölenin satmak veya mübadele etmek üzere iktisabı; satılmak veya mübadele edilmek üzere iktisap edilmiş bir şahsın satış veya mübadele suretiyle devri, kullanılan ulaştırma vasıtası ne olursa olsun umumiyetle köle ticareti ve nakli hakkındaki herhangi bir fiili ifade ve ihtiva eder.

(...)

SINIRAŞAN ÖRGÜTLÜ SUÇLARA KARŞI BİRLEŞMİŞ MİLLETLER SÖZLEŞMESİ'NE EK İNSAN TİCARETİNİN, ÖZELLİKLE KADIN VE ÇOCUK TİCARETİNİN ÖNLENMESİNE, DURDURULMASINA VE CEZALANDIRILMASINA İLİŞKİN PROTOKOL¹¹

GİRİŞ

Bu Protokole Taraf Devletler,

İnsan ticaretini, özellikle kadın ve çocuk ticaretini önlemek ve bununla mücadele etmek için atılacak etkin adımların kaynak, transit ve hedef ülkelerde insan tacirlerinin cezalandırılması ve bu ticaretin mağdurlarının uluslararası düzeyde tanınmış insan haklarının korunması dahil, önlemler içeren kapsamlı bir uluslararası yaklaşım gerektirdiğini *beyan ederek,*

İnsanların, özellikle kadınların ve çocukların istismarıyla mücadele etmek için kuralları ve uygulanabilir önlemleri içeren çeşitli uluslararası belgelerin bulunmasına rağmen, insan ticaretini tüm yönleriyle ele alan evrensel bir düzenlemenin mevcut olmadığı gerçeğini *gözönünde tutarak,*

Bu tür bir düzenlemenin olmaması halinde, insan ticaretine karşı savunmasız durumdaki kişilerin yeterli derecede korunmayacaklarından *endişe duyarak,*

Sınıraşan örgütlü suçlara karşı kapsamlı bir uluslararası sözleşmenin ayrıntılı bir şekilde hazırlanması ve diğerlerinin yanı sıra, kadın ve çocuk ticaretini ele alan uluslararası bir belgenin ayrıntılı olarak hazırlanmasını görüşmek amacıyla, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun açık katımlı hükümetlerarası bir ad-hoc komite kurulmasına karar verdiği, 9 Aralık 1998 tarih ve 53/111 sayılı Genel Kurul *kararını hatırlayarak,*

Sınıraşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'ne, insan ticaretinin, özellikle kadın ve çocuk ticaretinin önlenmesi, durdurulması ve cezalandırılması için uluslararası bir belgenin eklenmesinin bu suçu önlemede ve bu suçla mücadelede faydalı olacağına *kanaat getirerek,*

Aşağıdaki hususlarda anlaşmışlardır.

¹¹ Sınıraşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'ne Ek İnsan Ticaretinin, Özellikle Kadın ve Çocuk Ticaretinin Önlenmesine, Durdurulmasına ve Cezalandırılmasına İlişkin Protokol (*Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons Especially Women and Children, Supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime*) 18 Mart 2003 tarihinde 25052 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanmıştır.

I. Genel Hükümler

Madde 1 – Sınıraşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'yle İlişkisi

1. Bu Protokol, Sınıraşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'ne ektir. Bu Protokol Sözleşme'yle birlikte yorumlanacaktır.
2. Bu Protokol'de aksine hüküm bulunmadıkça, Sözleşme'de yer alan hükümler bu Protokol için de geçerli olacaktır.
3. Bu Protokol'ün 5. maddesinde belirtilen suçlar, Sözleşme uyarınca belirlenmiş suçlar olarak kabul edilecektir.

Madde 2 – Amaç

Bu Protokol'ün amaçları şunlardır:

- (a) Kadın ve çocuklara özel önem verilerek, insan ticaretini önlemek ve mücadele etmek,
- (b) Bu tür ticaretin mağdurlarını, onların insan haklarına bütünüyle saygı göstererek korumak ve onlara yardım etmek,
- (c) Bu amaçlara erişebilmek için Taraf Devletler arasındaki işbirliğini geliştirmek.

Madde 3 – Tanımlar

Bu Protokol'ün amaçları bakımından:

- (a) “İnsan ticareti”, kuvvet kullanarak veya kuvvet kullanma tehdidi ile veya diğer bir biçimde zorlama, kaçırma, hile, aldatma, nüfuzu kötüye kullanma, kişinin çaresizliğinden yararlanma veya başkası üzerinde denetim yetkisi olan kişilerin rızasını kazanmak için o kişiye veya başkalarına kazanç veya çıkar sağlama yoluyla kişilerin istismar amaçlı temini, bir yerden bir yere taşınması, devredilmesi, barındırılması veya teslim alınması anlamına gelir. İstismar terimi, asgari olarak, başkalarının fuhuşunun istismar edilmesini veya cinsel istismarın başka biçimlerini, zorla çalıştırmayı veya hizmet ettirmeyi, esareti veya esaret benzeri uygulamaları, kulluğu veya organların alınmasını içerecektir.
- (b) İnsan ticaretinin (a) bendinde belirtilen yöntemlerden herhangi biriyle yapılmış olması halinde, mağdurun bu istismara razı olup olmaması durumu değiştirmeyecektir.
- (c) Bu maddenin (a) bendinde öngörülen yöntemlerden herhangi birini içermese bile, çocuğun istismar amaçlı temini, bir yerden bir yere taşınması, devredilmesi, barındırılması veya teslim alınması “insan ticareti” olarak kabul edilecektir.
- (d) Onsekiz yaşının altındaki herkes “çocuk” kabul edilecektir.

Madde 4 – Kapsam

Bu Protokol, metinde başka türlü belirtilmedikçe, mahiyetleri itibariyle sınır aşan nitelikte oldukları ve suça örgütlü bir suç grubu karıştığı takdirde, bu Protokol'ün 5. maddesinde belirtilen suçların önlenmesi, soruşturulması ve kovuşturulmasında ve suç mağdurlarının korunmasında uygulanır.

Madde 5 – Suç Haline Getirme

1. Her Taraf Devlet bu Protokol'ün 3. maddesinde belirtilen eylemlerin kasten gerçekleştirilmesi halinde cezalandırılmalarını teminen gerekli yasal ve diğer önlemleri alacaktır.

2. Her Taraf Devlet, aşağıdaki eylemlerin de suç sayılmaları için gerekli yasal ve diğer önlemleri alacaktır:

(a) Kendi hukuk sisteminin temel kavramlarına bağlı kalmak kaydıyla, bu maddenin 1. fıkrası uyarınca ihdas edilen bir suçun işlenmesine teşebbüs edilmesi,

(b) Bu maddenin 1. fıkrası uyarınca tesis edilen bir suçta, suç ortağı olarak iştirak edilmesi,

(c) Bu maddenin 1. fıkrası uyarınca ihdas edilen bir suçta işlemek için başkalarının örgütlenmesi veya suçta teşvik edilmesi.

II. İnsan Ticareti Mağdurlarının Korunması

Madde 6 – İnsan Ticareti Mağdurlarına Yönelik Yardım ve Koruma

1. Uygun hallerde ve kendi iç hukukunun elverdiği ölçüde, her Taraf Devlet, diğer önlemlerin yanı sıra, insan ticaretine ilişkin yargılama işlemlerini gizli yürüterek insan ticareti mağdurlarının özel hayatlarını ve kimliklerini koruyacaktır.

2. Her Taraf Devlet, uygun hallerde, kendi iç hukuki veya idari sisteminin insan ticareti mağdurları lehine aşağıdaki olanakları içermesini sağlayacaktır:

a) İlgili yargısal ve idari işlemler hakkında bilgi,

b) Ceza yargılamasının uygun aşamalarında mağdurun görüş ve endişelerinin, sanıkların savunma haklarına engel olmayacak şekilde ileri sürülebilmesine ve bunların göz önüne alınmasına yardım.

3. Her Taraf Devlet, uygun durumlarda, sivil toplum örgütleriyle, diğer ilgili kuruluşlarla ve sivil toplumun diğer unsurlarıyla işbirliği içinde özellikle aşağıdaki hususlara ilişkin hükümler dahil, insan ticareti mağdurlarının fiziksel, psikolojik ve sosyal yönden iyileşmelerini sağlamak için önlemler alınıp uygulanmasını değerlendirecektir:

(a) Uygun barınma olanağı,

(b) İnsan ticareti mağdurlarının anlayabilecekleri bir dilde özellikle yasal haklarına ilişkin danışmanlık hizmeti ve bilgi verilmesi,

(c) Tıbbi, psikolojik ve maddi yardım,

(d) Çalışma, öğrenim ve eğitim olanakları.

4. Her Taraf Devlet, bu madde hükümlerini uygularken, insan ticareti mağdurlarının yaşını, cinsiyetini ve uygun barınma, eğitim ve bakım dahil, özel ihtiyaçlarını ve özellikle çocukların özel ihtiyaçlarını dikkate alacaktır.

5. Her Taraf Devlet, kendi ülkesi içinde bulunduğu sürece, insan ticareti mağdurlarının fiziksel güvenliğini sağlamak için çaba gösterecektir.

6. Her Taraf Devlet, kendi iç hukuk sisteminin insan ticareti mağdurlarına, gördükleri zararlar için tazminat alma olanağını veren önlemleri içermesini temin edecektir.

Madde 7 – İnsan Ticareti Mağdurlarının Giriş Yapılan Devletlerdeki Statüleri

1. Her Taraf Devlet, bu Protokol'ün 6. maddesi uyarınca alınacak önlemlere ek olarak, uygun hallerde, insan ticareti mağdurlarının kendi ülkesinde geçici veya daimi olarak kalmalarına izin veren yasal veya diğer uygun önlemleri almayı düşünecektir.

2. Her Taraf Devlet, bu maddenin 1. fıkrasının hükmünün yerine getirilmesinde, insancıl ve merhametli yaklaşımlara gereken değeri verecektir.

Madde 8 – İnsan Ticareti Mağdurlarının Kendi Memleketlerine Dönmeleri

1. Her Taraf Devlet, kendi vatandaşı olan veya diğer bir Taraf Devletin ülkesine girişi sırasında kendi ülkesinde daimi ikamet hakkına sahip bulunan bir insan ticareti mağdurunun geri dönüşünü, o kişinin güvenliğini de gözeterek, sebepsiz veya makul olmayan bir gecikme olmaksızın kolaylaştıracak ve kabul edecektir.

2. Bir Taraf Devletin, bir insan ticareti mağdurunu, o Taraf Devletin ülkesine girişi sırasında ülkesinde daimi ikamet hakkına sahip bulunduğu veya vatandaşı olduğu diğer bir Taraf Devlete iade etmesi halinde, bu tür bir geri gönderme o kişinin güvenliğini, kişinin insan ticareti mağduru olmasına yol açan olaylarla ilgili yasal işlemlerin durumunu ve geri dönüşün mümkünse gönüllü olarak yapılması gereğini gözetmek suretiyle gerçekleştirilecektir.

3. Giriş yapılan Taraf Devletin talebi üzerine, talepte bulunulan Taraf Devlet sebepsiz veya makul olmayan bir gecikmeye yol açmadan, insan ticareti mağduru olan kişinin kendi vatandaşı olup olmadığını veya giriş yapılan Taraf Devletin ülkesine giriş zamanında kendi ülkesinde daimi ikamet hakkına sahip olup olmadığını doğrulayacaktır.

4. Gerekli belgeleri bulunmayan bir insan ticareti mağdurunun dönüşünü kolaylaştırabilmek için, vatandaşı olduğu veya giriş yapılan Taraf Devletin ülkesine girişi sırasında daimi ikamet hakkının bulunduğu Taraf Devlet, giriş yapılan Taraf Devletin talebi üzerine, kişinin seyahat etmesine veya ülkesine yeniden giriş yapmasına imkân sağlayacak gerekli seyahat belgelerini tanzim etmeyi veya müsaadeyi vermeyi kabul edecektir.

5. Bu madde, giriş yapılan Taraf Devletin iç hukukunun insan ticareti mağduruna tanıdığı herhangi bir hakkı ortadan kaldırmayacaktır.

6. Bu madde, insan ticareti mağdurlarının dönüşünü kısmen veya tamamen tanzim eden, yürürlükteki herhangi bir ikili veya çok taraflı anlaşmaya veya düzenlemeye halel getirmeyecektir.

III. Önleme, İşbirliği ve Diğer Önlemler**Madde 9 – İnsan Ticaretinin Önlenmesi**

1. Taraf Devletler, aşağıdaki amaçlarla, kapsamlı politikalar, programlar ve diğer önlemleri oluşturacaklardır:

(a) İnsan ticaretini önlemek ve bununla mücadele etmek,

(b) İnsan ticareti mağdurlarını, özellikle kadınları ve çocukları yeni mağduriyetlerden korumak.

2. Taraf Devletler, insan ticaretini önlemek ve bununla mücadele etmek için, araş-

tırma, bilgi ve kitle iletişim kampanyaları ve sosyal ve ekonomik girişimler gibi önlemleri uygulamak için çaba göstereceklerdir.

3. Bu maddede yer alan politikalar, programlar ve diğer önlemler, uygun olduğu ölçüde, sivil toplum örgütleriyle, diğer ilgili kuruluşlarla ve sivil toplumun diğer unsurlarıyla işbirliğini içerecektir.

4. Taraf Devletler, ikili veya çok taraflı işbirliği yolu da dahil, kişileri, özellikle de kadınları ve çocukları insan ticaretine karşı korumasız bir konuma düşüren yoksulluk, az gelişmişlik ve fırsat eşitsizliği gibi olguları gidermek için önlemler alacak veya bu önlemleri güçlendireceklerdir.

5. Taraf Devletler, ikili ve çok taraflı işbirliği yolu da dahil olmak üzere, insan ticaretine yol açan, özellikle kadınlar ve çocuklar olmak üzere, kişilerin her biçimdeki istismarının artmasına sebep olan talebi engellemek için eğitici, sosyal ve kültürel önlemler gibi yasal veya diğer önlemleri alacak veya güçlendireceklerdir.

Madde 10 – Bilgi Değişimi ve Eğitim

1. Taraf Devletlerin kanun uygulayıcı, göçmenlikten sorumlu ve diğer ilgili makamları, gerektiğinde, kendi iç hukuklarına uygun olarak, aşağıdaki hususların belirlenmesinde birbirlerine yardımcı olmak için bilgi değişimi yoluyla, işbirliği yapacaklardır:

(a) Başkalarına ait seyahat belgeleriyle veya seyahat belgeleri olmadan, uluslararası bir sınırı geçen veya geçmeye teşebbüs eden kişilerin insan ticareti faili veya mağduru olup olmadıkları,

(b) İnsan ticareti amacıyla uluslararası bir sınırı geçmek için, kişilerin kullanmış oldukları veya kullanmaya teşebbüs ettikleri seyahat belgelerinin türleri,

(c) Mağdurların toplanması ve bir yerden bir yere taşınması, bu tür bir ticarete yer almış kişiler ve gruplar arasında kullanılan yollar ve bağlantılar dahil, insan ticareti amacıyla örgütlü suç grupları tarafından kullanılan araçlar ve yöntemler ve bunları ortaya çıkarmak için alınabilecek önlemler.

2. Taraf Devletler, insan ticaretinin önlenmesinde kanun uygulayıcı makamlar, göçmenlikten sorumlu görevliler ve ilgili diğer görevlileri eğitecek ve verilen eğitimi güçlendireceklerdir. Eğitim, mağdurların insan tacirlerinden korunması dahil, bu tür ticaretin önlenmesinde, insan tacirleri hakkında kanuni takipte bulunulmasında ve mağdurların haklarının korunmasında kullanılan yöntemler üzerinde odaklanmalıdır. Eğitim, insan hakları ile çocuk ve kadınlara özgü sorunları göz önüne alma gereğini de hesaba katmalı ve sivil toplum örgütleriyle, diğer ilgili kuruluşlarla ve sivil toplumun diğer unsurlarıyla işbirliğini teşvik etmelidir.

3. Bilgi alan bir Taraf Devlet, bilgiyi ileten Taraf Devletin bilginin kullanımına sınırlama getirecek herhangi bir talebine uyacaktır.

Madde 11 – Sınır Önlemleri

1. Taraf Devletler, kişilerin serbest dolaşımına ilişkin uluslararası taahhütlere bağlı kalmak kaydıyla, insan ticaretinin önlenmesi ve ortaya çıkarılması için gerekli olacak sınır kontrollerini, mümkün olduğu ölçüde güçlendireceklerdir.

2. Her Taraf Devlet, ticari nakliyeciler tarafından işletilen ulaşım araçlarının, bu Protokol'ün 5. maddesinde belirtilen suçların işlenmesinde kullanılmasını önlemek için yasal ve diğer uygun önlemleri, mümkün olduğu ölçüde alacaktır.

3. Uygun hallerde ve uygulanmakta olan uluslararası sözleşmelere bağlı kalmak kaydıyla, bu tür önlemler, herhangi bir nakliye şirketi veya herhangi bir ulaşım aracının sahibi veya işletmecisi dahil, ticari nakliyecilere, yolcularının giriş yapılan Devlete girişleri için gerekli olan seyahat belgelerine sahip olup olmadıklarını araştırma zorunluluğunu getirmeyi içerecektir.

4. Her Taraf Devlet, bu maddenin 3. fıkrasında öngörülen yükümlülüğün ihlalinin yaptırımı bağlamak için gerekli önlemleri, kendi iç hukukuna uygun olarak alacaktır.

5. Her Taraf Devlet, bu Protokol'de yer alan suçların işlenmesine karışan kişilerin ülkeye girişinin engellenmesine veya vizelerinin iptaline olanak veren önlemleri, kendi iç hukukuna uygun olarak, almayı değerlendirecektir.

6. Taraf Devletler, Sözleşme'nin 27. maddesi saklı kalmak kaydıyla, doğrudan iletişim kanalları kurmak ve sürdürmek suretiyle de sınır kontrol makamları arasındaki işbirliğini güçlendirmeyi değerlendireceklerdir.

Madde 12 – Belgelerin Güvenliği ve Kontrolü

Her Taraf Devlet, aşağıdaki amaçlar için gerekli olabilecek önlemleri, mümkün olan yollarla alacaktır.

(a) Verdiği seyahat veya kimlik belgelerinin kolayca kötüye kullanılamayacak ve güçlük çekmeden tahrif edilemeyecek veya kanuna aykırı şekilde değiştirilemeyecek, kopya edilemeyecek veya düzenlenemeyecek kalitede olmalarını temin etmek,

(b) Taraf Devlet tarafından veya adına verilen seyahat veya kimlik belgelerinin doğruluğunu ve güvenliğini temin etmek ve bunların kanuna aykırı şekilde yapımını, düzenlenmesini ve kullanımını önlemek.

Madde 13 – Belgelerin Yasallığı ve Geçerliliği

Bir Taraf Devlet, başka bir Taraf Devletin talebi üzerine, kendi adına çıkarılmış olan veya çıkarılmış görünen seyahat veya kimlik belgelerinin insan ticareti için kullanıldığından şüphe duyulması halinde bunların yasallığını ve geçerliliğini, kendi iç hukukuna uygun olarak makul bir süre içinde doğrulayacaktır.

IV. Nihai Hükümler

Madde 14 – Saklı Tutulan Hususlar

1. Bu Protokol'deki hiçbir hüküm, Devletlerin ve kişilerin, uluslararası insanlılık hukuk ve uluslararası insan hakları hukuku ve özellikle, uygulandığı durumlarda, 1951 tarihli Mültecilerin Statüsü'ne ilişkin Sözleşme ve 1967 tarihli Protokol ile bu belgelerde yer alan kaçığı ülkeye iade edilmeme ilkesi dahil, uluslararası hukuk kapsamındaki haklarını, yükümlülüklerini ve sorumluluklarını etkilemeyecektir.

2. Bu Protokol'de öngörülen önlemler kişilere, insan ticareti mağdurları oldukları gerekçesiyle ayırım yapmayacak biçimde yorumlanacak ve uygulanacaktır. Bu önlem-

lerin yorumu ve uygulanışı uluslararası kabul görmüş ayrımcılık yapmama ilkelerine uygun olacaktır.

Madde 15 – Uyuşmazlıkların Çözümü

1. Taraf Devletler, bu Protokol'ün yorumlanmasına veya uygulanmasına ilişkin uyuşmazlıkları müzakere yoluyla çözmek için çaba göstereceklerdir.

2. Makul bir zaman içerisinde [içerisinde] müzakere yoluyla çözülemeyen bu Protokol'ün yorumlanmasına veya uygulanmasına ilişkin iki veya daha fazla devlet arasında herhangi bir uyuşmazlık, bu Taraf Devletlerden birinin talebi üzerine, tahkime götürülecektir. Eğer, tahkim talebinin yapıldığı tarihten altı ay sonra, Taraf Devletler, tahkime dair düzenlemelerde anlaşamazlarsa, bu Taraf Devletlerden herhangi biri, uyuşmazlığı Divan'ın Statüsü'ne uygun bir taleple, Uluslararası Adalet Divanı'na götürebilir.

3. Her Taraf Devlet, bu Protokol'e ilişkin imzalama, onaylama, kabul veya uygun bulma veya katılım sırasında kendisini, bu maddenin 2. fıkrasıyla bağlı saymadığını bildirebilir. Diğer Taraf Devletler, bu tür bir çekince koymuş herhangi bir Taraf Devlete karşı bu maddenin 2. fıkrasıyla bağlı olmayacaklardır.

4. Bu maddenin 3. fıkrası uyarınca çekince koymuş herhangi bir Taraf Devlet, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'ne bildirmek suretiyle, bu çekinceyi her zaman kaldıracaktır.

Madde 16 – İmza, Onay, Kabul, Uygun Bulma ve Katılım

1. Bu Protokol, 12-15 Aralık 2000 tarihleri arasında İtalya'nın Palermo kentinde ve ondan sonra da, 12 Aralık 2002 tarihine kadar New York'taki Birleşmiş Milletler Genel Merkezi'nde bütün devletlerin imzasına açık kalacaktır.

2. Bu Protokol, bu maddenin 1. fıkrası uyarınca, üyelerinden en az bir devletin bu Protokol'ü imzalaması halinde, bölgesel ekonomik bütünleşme teşkilatlarının imzasına da açık olacaktır.

3. Bu Protokol, onaylamaya, kabule veya uygun bulmaya tabidir. Onaylama, kabul veya uygun bulma belgeleri Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'ne tevdi edilecektir. Bir bölgesel ekonomik bütünleşme teşkilatı, üye devletlerinden en az biri aynı işlemi yaptığı takdirde, onaylama, kabul veya uygun bulma belgesini tevdi edebilir. Onaylama, kabul veya uygun bulma belgesinde bu tür bir teşkilat, bu Protokol ile düzenlenen konulara ilişkin yetkilerinin sınırını beyan edecektir. Bu tür bir teşkilat yetkilerinin kapsamına ilişkin herhangi bir değişikliği de saklayıcıya bildirecektir.

4. Bu Protokol, herhangi bir devletin veya üyesi devletlerden en az birinin bu Protokol'e taraf olduğu herhangi bir bölgesel ekonomik bütünleşme teşkilatının katılımına açıktır. Katılım belgeleri Birleşmiş Milletler Teşkilatı Genel Sekreteri'ne tevdi edilecektir. Katılımı sırasında, bölgesel bir ekonomik bütünleşme teşkilatı bu Protokol ile düzenlenen konulara ilişkin yetkilerinin sınırını beyan edecektir. Bu tür bir teşkilat yetkilerinin kapsamında meydana gelecek herhangi bir değişikliği de saklayıcıya bildirecektir.

Madde 17 – Yürürlüğe Giriş

1. Bu Protokol, kırkıncı onaylama, kabul, uygun bulma veya katılım belgesinin tevdi edildiği tarihten sonraki doksanıncı günde yürürlüğe girecek, ancak Sözleşme yürürlüğe girmeden önce yürürlüğe girmeyecektir. Bu fıkranın amaçları bakımından, bölgesel bir ekonomik bütünleşme teşkilatı tarafından tevdi edilmiş herhangi bir belge, bu tür teşkilatlara üye devletler tarafından tevdi edilenlere ilave olarak sayılmayacaktır.

2. Her devlet veya bölgesel bir ekonomik bütünleşme teşkilatı için, bu Protokol'e ilişkin kırkıncı onaylama, kabul, uygun bulma veya katılım belgelerinin tevdiinden sonra bu Protokol'ü onaylayan, kabul eden, uygun bulan ve Protokol'e katılan her Taraf Devlet ve bölgesel ekonomik bütünleşme teşkilatı bakımından, bu Protokol ilgili belgenin tevdiini izleyen 30. gün yürürlüğe girecektir.

Madde 18 – Değişiklikler

1. Bu Protokol'ün yürürlüğe girmesini takip eden beşinci yılın dolmasından itibaren, bir Taraf Devlet, değişiklik önerisinde bulunabilir ve bunu Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'ne yazılı olarak sunabilir, Genel Sekreter bunun üzerine, değişiklik önerisini Taraf Devletlere ve Taraflar Konferansı'na, önerilerin görüşülmesi ve karara bağlanması amacıyla ileticektir. Taraflar Konferansı her bir değişiklik üzerinde görüş birliğine varabilmek için her türlü çabayı gösterecektir. Eğer, görüş birliğine yönelik bütün çabalar tükenmiş ve anlaşmaya varılamamışsa, değişikliğin benimsenmesi için son çare olarak, Taraflar Konferansı toplantısında hazır bulunan ve oy kullanan Taraf Devletlerin üçte iki oy çokluğu aranacaktır.

2. Bölgesel ekonomik bütünleşme teşkilatları, kendi yetkileri dahilindeki konularda, bu maddedeki oy haklarını, bu Protokole taraf olan kendi üyesi devletlerin sayısına eşit sayıda oyla kullanacaklardır. Bu tür bir teşkilata üye devletler kendi oy haklarını kullandıkları takdirde teşkilat oy kullanamayacak; teşkilatın oy hakkını kullanması halinde üye devletler ayrıca oy haklarını kullanamayacaklardır.

3. Bu maddenin 1. fıkrası uyarınca benimsenen bir değişiklik, Taraf Devletlerce, onaya, kabule veya uygun bulmaya tabidir.

4. Taraf bir Devlet açısından, bu maddenin 1. fıkrası uyarınca benimsenen bir değişiklik, bu tür bir değişikliğe ilişkin onaylama, kabul veya uygun bulma belgesinin Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'ne tevdi edildiği tarihten doksan gün sonra yürürlüğe girecektir.

5. Yürürlüğe giren bir değişiklik, bu değişiklikle bağlı olduğunu açıkça bildiren Taraf Devletler açısından bağlayıcı olacaktır. Diğer Taraf Devletler ise bu Protokol'ün hükümleriyle ve daha önce onaylamış, kabul etmiş veya uygun bulmuş oldukları herhangi bir değişiklik ile bağlı kalmaya devam edeceklerdir.

Madde 19 – Çekilme

1. Taraf bir Devlet, bu Protokol'den, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'ne yapacağı yazılı bir bildirimle çekilebilir. Çekilme, bildirim Genel Sekreterce alınmasından bir yıl sonra geçerli olacaktır.

2. Bölgesel bir ekonomik bütünleşme teşkilatının bu Protokol'e taraf olma durumu, teşkilata üye bütün devletlerin Protokol'den çekilmeleri halinde sona erecektir.

Madde 20 – Saklayıcı Ülke ve Kullanılacak Diller

1. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri, bu Sözleşme'nin saklayıcısı tayin edilmiştir.
2. Bu Protokol'ün Arapça, Çince, İngilizce, Fransızca, Rusça ve İspanyolca metinlerinin eşit derecede geçerli olduğu özgün metni Birleşmiş Milletler Genel Sekreterince saklanır.

Yukarıdaki hususları tasdiklen, usulen yetkilendirilmiş aşağıda imzaları bulunan temsilciler bu Protokol'ü imzalamışlardır.

KADINLARA KARŞI AYRIMCILIĞIN ÖNLENMESİ BİLDİRGESİ^{12,13}

Madde 8

Kadın ticaretinin tüm biçimleriyle ve kadınların fahişelik ile sömürülmesi ile mücadele etmek için yasama tedbirleri de dahil olmak üzere gerekli bütün tedbirler alınacaktır.

12 Kadınlara Karşı Ayrımcılığın nlenmesi Bildirgesi'nin (*Declaration on the Elimination of Discrimination against Women*) orijinal metni için bkz. <http://www.un-documents.net/a22r2263.htm> (erişim: 28 Eylül 2009).

13 Bu belgenin İngilizceden Türkçeye çevirisi Defne Orhun tarafından yapılmıştır.

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GENEL KURULU'NUN 57/176 NO'LU KARARI: KADIN VE KIZ ÇOCUK TİCARETİ^{14,15}

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu

Elli Yedinci Oturum, 2002
102. Gündem Maddesi

Üçüncü Komite'nin raporu (A/57/549) üzerine

57/176. Kadın ve Kız Çocuk Ticareti

Genel Kurul;

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi,¹⁶ Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi,¹⁷ Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmeleri,¹⁸ İşkence ve Diğer Zalimane, Gayriinsani veya Küçültücü Muameleye veya Cezaya Karşı Sözleşme,¹⁹ Çocuk Haklarına Dair Sözleşme²⁰ ve Kadınlara Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılmasına Dair Bildirge'de²¹ ortaya konan ilkeleri *yeniden teyit ederek,*

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye ek iki İhtiyari Protokol'ün,²² özellikle 18 Ocak 2002 tarihinde yürürlüğe giren Çocuk Satışı, Çocuk Fahışeliği ve Çocuk Pornografisi ile İlgili İhtiyari Protokol'ün, Genel Kurulca kabul edilmesini *memnuniyetle karşılayarak;*

22 Aralık 2000 tarihinde yürürlüğe giren Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'ne İlişkin İhtiyari Protokol'ün²³ de Genel Kurulca kabul edilmesini *memnuniyetle karşılayarak;*

Kadın ve kız çocuk ticareti üzerine Genel Kurul, Kadının Statüsü Komisyonu, İn-

14 Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 57/176 No'lu Kararı: Kadın ve Kız Çocuk Ticareti (*Resolution (57/176) adopted by United Nations General Assembly, Trafficking in Women and Girls*) metninin orijinali için bkz. <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N02/549/78/PDF/N0254978.pdf> (erişim: 28 Eylül 2009).

15 Bu metnin İngilizceden Türkçeye çevirisi Sevinç Eryılmaz Dilek tarafından yapılmıştır.

16 217 A (III) sayılı Karar.

17 34/180 sayılı Kararın eki.

18 2200 A (XXI) sayılı Kararın eki.

19 39/46 sayılı Kararın eki.

20 44/25 sayılı Kararın eki.

21 48/104 sayılı Karara bakınız.

22 54/263 sayılı Karara bakınız.

23 54/4 sayılı Kararın eki.

san Hakları Komisyonu, Suçların Önlenmesi ve Ceza Adaleti Komisyonu tarafından kabul edilen bütün önceki kararları; aynı zamanda, İnsan Ticaretinin ve İnsanların Fuhuş Yoluyla Sömürülmesinin Yasaklanmasına Dair Sözleşme²⁴ ile kadınlara karşı şiddet konusunda 13 Mart 1998'de Kadının Statüsü Komisyonu tarafından 54. oturumunda kabul edilen sonuçları²⁵ ve 21 Ağustos 1998'de Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu²⁶ tarafından 50. oturumunda kabul edilen Köleliğin Çağdaş Biçimleri Üzerine Çalışma Grubu tavsiyelerini²⁷ *hatırlayarak*;

Birleşmiş Milletler Milenyum Deklarasyonu'nu,²⁸ özellikle insan ticareti de dahil olmak üzere, sınır aşan örgütlü suçların bütün boyutlarıyla mücadelenin yoğunlaştırılması konusunda Devlet ve Hükümet Başkanlarınca ifade edilen kararı da *hatırlayarak*;

Kadın ve kız çocuk ticareti konusunda son zamanlarda yapılan, İnsan Hakları Dünya Konferansı,²⁹ Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı,³⁰ Dünya Sosyal Kalkınma Zirvesi,³¹ Dördüncü Dünya Kadın Konferansı³² ve Genel Kurul'un çocuklar üzerine özel oturumu³³ ve bunların izleme aşamaları da dahil olmak üzere, Birleşmiş Milletler konferans ve zirvelerinin sonuçlarını ve taahhütlerini *yeniden teyit ederek*;

1 Temmuz 2002'de yürürlüğe giren Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü'ne³⁴ toplumsal cinsiyetle ilintili suçların dahil edilmesini *kabul ederek*;

Sınıraşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin³⁵ ve bilhassa İnsan Ticaretinin, Özellikle Kadın ve Çocuk Ticaretinin Önlenmesine, Durdurulmasına ve Cezalandırılmasına İlişkin Protokol³⁶ ile Kara, Deniz ve Hava Yoluyla Göçmen Kaçakçılığına Karşı Protokol³⁷ olmak üzere buna ek Protokollerin, Genel Kurul tarafından Kasım 2000'de kabul edilmesini *memnuniyetle karşılayarak*;

Küreselleşmenin kadın ve çocuk ticareti, özellikle kız çocuk ticareti sorunu üzerindeki etkisini *kabul ederek*;

24 317 (IV) sayılı Karar.

25 Ekonomik ve Sosyal Konsey'in Resmi Kayıtlarına bakınız, 1998, Tamamlayıcı Ek No: 7 ve düzeltme (E/1998/27 ve Düzeltme 1). Bölüm I.

26 Daha sonra İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Alt Komisyonu olarak yeniden adlandırılmıştır (Bakınız Ekonomik ve Sosyal Konsey kararı 1999/256).

27 E/CN.4/1999/4-E/CN.4/Sub.2/1998/45, Bölüm II, Kısım A, Karar 1998/19 ve E/CN.4/Sub.2/1998/14, Kısım VI.B'ye bakınız.

28 55/2 sayılı Karara bakınız.

29 A/CONF.157/24 (Bölüm I), Kısım III.

30 *Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı Raporu, Kabire, 5-13 Eylül 1994* (Birleşmiş Milletler yayını, Satış No. E.95.XIII.18), Bölüm I, Karar 1, Ek.

31 *Dünya Sosyal Kalkınma Zirvesi Raporu, Kopenhag, 6-12 Mart* (Birleşmiş Milletler yayını, Satış No. E.96.IV.8), Bölüm I, Karar 1, Ekler I ve II.

32 *Dördüncü Dünya Kadın Konferansı Raporu, Pekin, 4-15 Eylül 1995* (Birleşmiş Milletler yayını, Satış No. E.96.IV.13), Bölüm I, Karar 1, Ekler I ve II.

33 Karar S-27/2, ek.

34 Birleşmiş Milletler Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Kuruluşuna İlişkin Tam Yetkili Temsilciler Diplomatik Konferansı'nın Resmi Kayıtları, Roma, 15 Haziran – 17 Temmuz 1998, cilt I: Nihai belgeler (Birleşmiş Milletler yayını, Satış No. E.02.I.5), Kısım A.

35 Karar 55/25, Ek I.

36 A.g.e., Ek II.

37 A.g.e., Ek III.

Ekonomik sömürü, fahişelik veya diğer cinsel istismar biçimleri aracılığıyla cinsel sömürü amaçlarıyla kadın ve kız çocuklarının cinsel şiddet ve insan ticaretine maruz kalmalarının ve çağdaş kölelik biçimlerinin ciddi insan hakları ihlalleri olduğunu *yeniden teyit ederek*;

Gelişmekte olan ve ekonomileri geçiş döneminde olan kimi ülkelerden gelişmiş ülkelere yönelik, aynı zamanda bölgeler ve devletler içinde ve arasında kadın ve çocuk ticaretinin artışından ciddi *endişe duyarak* ve söz konusu ticaretin erkek çocukları da kapsadığını *onaylayarak*;

İnsan ticareti mağdurlarının özellikle ırkçılık, ırk ayrımcılığı, yabancı düşmanlığı ve diğer ilgili hoşgörüsüz davranışlara maruz kaldığını *kabul ederek*;

İnsan ticaretine maruz kalan kadın ve çocukların, genel bilgi eksikliği, insan haklarının ve mağdur olduklarının farkında olunmaması ve kabul edilmemesi, aynı zamanda bilgi edinmede ve haklarının ihlali durumunda başvuru mekanizmalarına ulaşmada karşılaştıkları güçlükler nedeniyle daha da dezavantajlı ve marjinal bir konuma düştüklerini, korunmaları ve farkındalıklarının artması için özel önlemlerin alınması gerektiğini *kabul ederek*;

Hükümetlerin, hükümetler arası kuruluşların ve sivil toplum kuruluşlarının, kendi bölgeleri içinde, kadın ve çocuk, özellikle kız çocuk ticaretine yönelik iki taraflı, alt bölgesel ve bölgesel işbirliği mekanizmalarının ve girişimlerinin önemini *kabul ederek*;

Hükümetlerin, hükümetler arası kuruluşların ve sivil toplum kuruluşlarının insan ticaretiyle, özellikle kadın ve kız çocuk ticaretiyle mücadele için geliştirdikleri programları *memnuniyetle karşılayarak*;

Hükümetler arası kuruluşların ve sivil toplum kuruluşlarının insan ticaretinin boyutları ve karmaşık yapısı konusunda bilgi toplanması; insan ticaretine maruz kalan kadın ve çocuklara koruma ve yardım sağlanması ve geldikleri ülkelere gönüllü iadelerinin sağlanması konusunda yaptıkları çalışmaları *kabul ederek*;

İnsan ticaretinin, özellikle kadın ve çocuk ticaretinin ortadan kaldırılması için, uluslararası işbirliği ve teknik yardım programları da dahil olmak üzere, küresel düzeyde çabaların, kaynak, geçiş ve hedef ülkelerdeki Hükümetlerin aktif işbirliğini ve güçlü politik taahhütlerini gerektirdiğini *kabul ederek*;

İnsan ticaretinin önlenmesi, mağdurların iyileştirilmeleri ve topluma yeniden dahil edilmeleri için kapsamlı ve çok-disiplinli bir yaklaşım gerektiğini ve yargı ve kolluk kuvvetleri, göçmenlikten sorumlu yetkililer, insan ticaretine maruz kalan mağdurlar ve aileleri, hükümet-dışı kuruluşlar ve sivil toplum dahil olmak üzere bütün tarafların böyle bir yaklaşımın geliştirilmesi hususunda işbirliği yapmaları gerektiğini de *kabul ederek*;

İnternet dahil olmak üzere, yeni bilgi teknolojilerinin, fuhuş yaptırılarak başkalarının sömürüsü amacıyla ve çocuk pornografisi, pedofili ve çocukların cinsel bakımdan istismar edilmesinin diğer biçimleri, kadınların seks turizmi ve evlilik amaçlı insan ticaretine maruz bırakılmaları amacıyla, azalmayan bir biçimde kullanılmasından *derin endişe duyarak*;

Sınıraşan suç örgütleri ve uluslararası kadın ve çocuk ticaretinden kâr sağlayan diğer tarafların, tehlikeli ve insanlık dışı koşullara ve iç hukuk ile uluslararası standartlara açık aykırılıklara aldırılmadan, giderek artan faaliyetlerinden *ağır endişe duyarak*;

Hükümetlerin, insan ticaretine maruz kalanlara insan hakları standartları ile uyumlu standart insancıl muamele göstermesi gerektiğini *bir kez daha vurgulayarak;*

1. Genel Sekreterin raporunu³⁸ *takdirle not eder;*

2. Kadın ve kız çocuk ticareti sorununa işaret etmek üzere insan hakları sözleşme yapıları, özel raportörler ve İnsan Hakları Komisyonu'nun yardımcı yapıları, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, diğer Birleşmiş Milletler yapıları ve uluslararası kuruluşlar, hükümetler arası kuruluşlar ve hükümet kuruluşları ile sivil toplum kuruluşlarının kendi yetki alanları dahilinde aldıkları önlemleri *memnuniyetle karşılar* ve çabalarına devam ederek bilgilerini ve iyi örnekleri mümkün olduğunca geniş ölçüde paylaşmaya *teşvik eder;*

3. Kadının Statüsü Komisyonu'nun kırk yedinci oturumunda, kadın ve kız çocuk ticareti sorununa ilişkin konuları da içerecek olan, "Pekin Eylem Platformu ve Genel Kurul'un 'Kadınlar 2000: Yirmi birinci yüzyılda toplumsal cinsiyet eşitliği, kalkınma ve barış' başlıklı özel oturumu sonuç dokümanlarında tanımlandığı şekilde, kadının insan hakları ve kadın ve kız çocuklarına karşı her türlü şiddetin ortadan kaldırılması" konusunu öncelikli tema olarak ele alma kararını da³⁹ *memnuniyetle karşılar;*

4. Hükümetlerin, kadın ticaretini ortadan kaldırmak amacıyla, dış faktörler de dahil olmak üzere, fahişelik ve para karşılığı seksin diğer biçimleri, zorla evlilik ve zorla çalıştırma amaçlarıyla kadın ve kız çocuk ticaretini teşvik eden temel etkenleri gidermeye yönelik, kadınların ve kız çocuklarının haklarına daha iyi koruma sağlayacak ve suç işleyenleri cezalandıracak bir bakış açısıyla, mevcut yasal düzenlemeleri güçlendirmek de dahil olmak üzere ceza ve medeni hukuk önlemleri aracılığıyla uygun tedbirleri almaları konusunda *çağrıda bulunur;*

5. Hükümetlerin, kadın ve kız çocuk ticaretinin her biçimiyle mücadele etmek ve bunu ortadan kaldırmak amacıyla, diğerlerinin yanı sıra kapasite geliştirmeyi, yasal tedbirleri, önleyici kampanyaları, bilgi alışverişini, mağdurlara koruma ve yardım sağlamayı, mağdurların topluma yeniden dahil edilmesini, aracılık yapanlar da dahil olmak üzere bu fiillere iştirak eden bütün failerin kovuşturulmasını içeren kapsamlı bir insan ticareti karşıtı strateji aracılığıyla etkili önlemler geliştirmeleri, uygulamaları ve güçlendirmeleri; ve insan ticaretine maruz kalan kadınların ve kız çocuklarının daha iyi korunması için uygun ulusal eylem planları ve programları hazırlamaları konusunda *da çağrıda bulunur;*

6. Ayrıca hükümetleri, Birleşmiş Milletler'in hukuki belgelerini; Sınır Aşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'ni ve özellikle İnsan Ticaretinin, Özellikle Kadın ve Çocuk Ticaretinin Önlenmesine, Durdurulmasına ve Cezalandırılmasına İlişkin Protokol'ü olmak üzere buna ek Protokolleri, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'ni, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'yi, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'ne İlişkin İhtiyari Protokol'ü, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye Ek Çocuk Satışı, Çocuk Fahişeliği ve Çocuk Pornografisi ile İlgili İhtiyari Protokol'ü ve bunların yanı sıra Uluslararası Çalışma Örgü-

38 A/57/170.

39 Bakınız *Ekonomik ve Sosyal Konsey Resmî Kayıtları*, 2002, Ek No. 7 (E/2002/27), Bölüm I, Kısım B, Taslak Karar III.

tü'nün, İş ve Meslek Bakımından Ayırım Hakkında Sözleşmesi'ni, 1958 (111 No'lu Sözleşme) ve En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi'ni, 1999 (182 No'lu Sözleşme), imzalamaları ve onaylamaları konusunda *çağrıda bulunur*;

7. Kadın ve kız çocuk ticaretinin önlenmesi hususunda, Üye Devletleri, iki tarafı, alt bölgesel, bölgesel ve uluslararası anlaşmalar imzalamaya ve bunun yanı sıra İnsan Ticaretine, Özellikle Kadın ve Çocuk Ticaretine Karşı Asya Bölgesel İnisiyatifi'nin Asya-Pasifik Bölgesi Eylem Planı;⁴⁰ Avrupa Birliği girişimleri olarak Avrupa Birliği Konseyi'nin 15-16 Ekim 1999 tarihlerinde Tampere, Finlandiya'da yapılan toplantı sonuçlarında yer aldığı üzere, insan ticareti ile ilgili kapsamlı bir Avrupa politikası ve programları saptanması,⁴¹ Avrupa Konseyi, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı ve Uluslararası Göç Örgütü'nün bu alandaki faaliyetleri gibi girişimlerde bulunmaya *teşvik eder*.

8. Bütün Hükümetlere, her türlü biçimiyle kadın ve çocuk, özellikle kız çocuk ticaretinin suç olarak tanımlanması; araçlar dahil, yerel ya da yabancı bütün suçluların, yetkili ulusal makamlarca, ya suçlunun kendi ülkesinde ya da suçun vuku bulunduğu ülkede, yürürlükte olan mevzuata uygun olarak kınamaları ve cezalandırmaları; bu suçun mağdurlarının insan ticaretine maruz kaldıkları için cezalandırılmamalarının temin edilmesi ve mağdurlara gözetimleri altında iken cinsel tacizde bulunmaktan suçlu bulunan yetkili personelin cezalandırılması konularında *çağrıda bulunur*;

9. Hükümetleri, bilgi alışverişini teşvik etmek, kadınlara karşı şiddet ve özellikle kadın ticareti konusundaki verileri, trendleri, buna yol açan temel nedenleri ve faktörleri rapor etmek amaçlarıyla, hükümet dışı kuruluşlar dahil bütün sivil toplumun iştiraki ile oluşturulacak, ulusal bir raportör ya da kurumlar arası bir yapı gibi ulusal bir koordinatör mekanizması kurmaya ya da güçlendirmeye *davet eder*;

10. Hükümetleri ve ilgili Birleşmiş Milletler yapılarını, mevcut kaynaklar dahilinde, insan ticareti ve özellikle kadın ve kız çocuk ticareti sorunu ve bunun yanı sıra konuya ilişkin yasalar, düzenlemeler ve cezalar hakkında kamu farkındalığını artırmak için uygun önlemleri almaya ve insan ticareti mağduru kadınlara ve çocuklara yönelik talebi azaltmak için insan ticaretinin suç teşkil eden bir fiil olduğunu vurgulamaya *teşvik eder*;

11. İlgili Hükümetleri, hükümetler arası kuruluşlarla ve sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği halinde, özellikle konu hakkında ulusal ve taban düzeyinde kamu farkındalığını artırıcı eğitim ve kampanyalar olmak üzere, önleyici faaliyetleri güçlendirecek programları desteklemek ve bunlara kaynak ayırmak konusunda *çağrıda bulunur*;

12. İlgili Hükümetlere; insan ticaretine maruz kalan mağdurların fiziksel, psikolojik ve sosyal bakımdan iyileşmelerini sağlayacak, mesleki eğitim, hukuki yardım ve sağlık hizmeti dahil geniş kapsamlı programlar için kaynak ayırma ve mağdurlara sosyal, tıbbi ve psikolojik bakım hizmeti sağlamak amacıyla sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği yapmak için gerekli tedbirleri alma *çağrısında bulunur*;

⁴⁰ Bakınız A/C.3/55/3, Ek.

⁴¹ Bakınız Tampere Avrupa Birliği Konseyi, Başkanlık Sonuç Belgesi (SN 200/99). <http://europa.eu> adresinde mevcuttur.

13. Hükümetleri, hükümetler arası kuruluşlarla ve sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği yaparak, göç durumunda kadınların bilinçli kararlar vermelerini sağlamaya ve insan ticaretine maruz kalmalarını önlemeye yönelik, olanakları, kısıtlamaları ve haklarını açıklamaya yönelik kampanyalar düzenlemeye *teşvik eder*;

14. Hükümetleri, insan ticareti mağdurlarının topluma yeniden entegrasyonunu, eğitim ve etkili danışmanlık hizmetleri verilmesini sağlayacak programlarla mağdurlara veya potansiyel mağdurlara barınma yerleri ve telefonla yardım hatları sağlayacak programların geliştirilmesi ve uygulanması için, sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliğini arttırmaya da *teşvik eder*;

15. Hükümete, insan ticareti mağdurlarına, özellikle kadın ve kız çocuklarına yapılacak muamelenin ve insan ticaretine karşı alınan bütün önlemlerin, özellikle mağdurları etkileyen önlemlerin, mağdurların insan haklarına tam saygı gösterilerek uygulanması ve ırk ayrımcılığının yasaklanması ile hukuki tazmin ilkeleri de dahil olmak üzere uluslararası düzeyde tanınan ayrımcılık yasağı ilkelerine uygun olması konusunda gerekli tedbirlerin alınması için *çağrıda bulunur*;

16. Hükümetleri, tanık koruma programları da dahil olmak üzere, insan ticareti mağduru olan kadınların polise ya da diğer yetkililere şikâyetinde bulunmalarını ve gerektiğinde yargı mercileri önünde hazır bulunmalarını sağlayacak gerekli tedbirleri almaya ve bu süre zarfında kadının korunması ve sosyal, tıbbi, mali ve adli yardımdan yararlanmasını garanti altına almaya *davet eder*;

17. Hükümetleri, yasal mevzuat dahilinde ve ulusal politikalara uygun olarak, insan ticareti mağdurlarının, özellikle kadınların ve kız çocuklarının, sömürü mağdurları olduklarını dikkate alarak, ülkelerine yasa dışı yollardan giriş yaptıkları ve ikamet ettikleri için kovuşturmayla uğramamaları hususunu değerlendirmeye de *davet eder*;

18. Hükümetleri, kadın ve çocuk ticaretinin, özellikle kız çocuk ticaretinin önlenmesi bakış açısıyla, internet hizmeti sunanların, internetin sorumlu kullanımını geliştirmek üzere kendi kendilerini düzenleyecek önlemleri benimsemelerini ve güçlendirmelerini teşvik etmeye *davet eder*;

19. İş dünyasının bütün sektörlerini, özellikle turizm ve kitle iletişim kuruluşları dahil, telekomünikasyon endüstrisini, kadın ve çocuk ticaretinin, özellikle kız çocuk ticaretinin önlenmesi için Hükümetlerle işbirliği yapmaya *davet eder*;

20. Kadın ve çocuk ticaretinin ortadan kaldırılması için küresel bir yaklaşım gerektiğini ve bu bağlamda, konu ile ilgili, amaca uygun ve karşılaştırılabilir istatistikî bilgilerin elde edilmesi için, sistematik veri toplama ile ortak metodoloji ve uluslararası ölçekte tanımlanmış göstergeler kullanılarak yapılacak kapsamlı çalışmaların önemini vurgular ve Hükümetleri, söz konusu ortak metodoloji ve göstergeler kullanılmak suretiyle sistematik veri toplama yöntemlerinin geliştirilmesi ve kadın ve kız çocuk ticareti konusundaki bilginin, suç örgütlerinin çalışma tarzları dahil, sürekli güncelleştirilmesine *teşvik eder*;

21. Hükümete, bu konudaki yenilikçi yaklaşımları ve en iyi uygulamaları dikkate alarak, iki taraflı, bölgesel ve uluslararası işbirliği yoluyla, kadın ve kız çocuk ticaretinin önlenmesi hususunda ulusal programlarını güçlendirmeleri konusunda çağrıda bulunur ve hükümetleri, Birleşmiş Milletler organlarını ve kuruluşlarını, hükü-

metler arası kuruluşları ve sivil toplum kuruluşlarını ve özel sektörü, kadın ve kız çocuk ticareti konusunda politika oluşturulmasına ya da politika değişikliğine temel teşkil edebilecek, eşgüdümlü ve ortak araştırma ve çalışmalar yapmaya *davet eder*;

22. Hükümetleri, bir kez daha, Birleşmiş Milletler'in desteğiyle, travmatik stres ve cinsiyete duyarlı danışma teknikleri konusundaki güncel araştırma ve malzemeleri dikkate alarak, insan ticaretine maruz kalan mağdurların özel ihtiyaçlarına duyarlı olmalarını sağlamak amacıyla, bu tür vakaları ele alan kolluk kuvvetleri, sağlık ve yargı personeli için eğitici el kitapları oluşturmaya *davet eder*;

23. İnsan ticaretinin önlenmesi amacıyla, Hükümetlere, kolluk kuvvetleri, göçmenlikten sorumlu yetkililer ve diğer ilgili birimlere yönelik olarak, söz konusu ticareti önleme yöntemleri, failerin kovuşturulması, mağdurların haklarının korunması konuları üzerinde yoğunlaşacak bir eğitim sağlanması ya da mevcut eğitimin güçlendirilmesi; eğitimin insan hakları ile çocuk ve toplumsal cinsiyete duyarlı konuları dikkate almasını sağlaması ve hükümet dışı kuruluşlarla diğer ilgili kuruluşlar ve sivil toplumun diğer unsurları ile işbirliğini teşvik etmesi *çağrısında bulunur*;

24. Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ve Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmeleri'ne Taraf devletleri, ilgili komitelere sunacakları ulusal raporlarına, ülkelerindeki kadın ve kız çocuk ticareti ile ilgili bilgileri ve istatistikleri dahil etmeye ve karşılaştırılabilir verilerin sağlanması amacıyla ortak bir metodoloji ve istatistik yöntem geliştirilmesi konusunda çalışmaya *davet eder*;

25. Genel Sekreter'den, referans ve yol gösterici olarak yararlanılmak üzere, gerek Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi⁴² de dahil olmak üzere Birleşmiş Milletler içindeki gerekse dışındaki çeşitli raporlara, araştırma ve diğer malzemelere dayanarak, kadın ve çocuk ticaretinin, özellikle kız çocuk ticaretinin çeşitli boyutlarıyla mücadelede uygulanan başarılı müdahalelerin ve stratejilerin derlenmesini ve Genel Kurul'un 59. oturumunda, işbu kararın uygulamasıyla ilgili bir rapor sunmasını *talep eder*;

26. Genel Sekreter'den, Genel Kurul'un 59. oturumuna sunacağı raporuna, mağdurların onurunu ve insan haklarını korumak perspektifiyle, insan ticaretine özellikle kadın ve kız çocuk ticaretine karşı bir uluslararası-Birleşmiş Milletler yılı ilan edilmesine ilişkin önerileri de dahil etmesini *talep eder*.

77. Genel Oturum

18 Aralık 2002

42 Uyuşturucu Kontrolü ve Suç Önleme Ofisi olarak bilinmekteydi.

İNSAN HAKLARINI VE ANA HÜRRİYETLERİ KORUMAYA DAİR SÖZLEŞME (AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ)⁴³

Madde 4 – Kölelik ve Zorla Çalıştırma Yasası

1. Hiç kimse köle ve kul halinde tutulamaz,
2. Hiç kimse zorla çalıştırılmaz veya mecburi çalışmaya tabi tutulamaz,
3. Aşağıdaki haller bu maddede kasdolunan “zorla çalıştırma veya mecburi çalışmadan” sayılmazlar:
 - a) İşbu Sözleşmenin 5. maddesinde derpiş edilen şartlar altında mevkuf tutulan bir kimseden mevkufiyeti veya şartla salıverilmesi süresince yapması mütat olarak istenilecek çalışma;
 - b) Askerî mahiyette her hizmet yahut inançları gereğince askerlik vazifesini yapmaktan kaçınan kimselerin durumunu meşru telâkki eden memleketlerde, bu inanca sahip kimselere mecburi askerlik yerine gördürülecek başka bir hizmet;
 - c) Topluluğun hayat veya refahını tehdit eden buhran ve âfet hallerinde talep olunan her hizmet;
 - d) Normal medeni mükellefiyetler şumulüne giren her türlü çalışma veya hizmet.

43 İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşme (*Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms*) 19 Mart 1954 tarihli ve 8226 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanmıştır. İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşmenin Oluşturduğu Denetim Mekanizmasının Yeniden Yapılanmasına İlişkin 11 No'lu Protokol 20 Haziran 1997 tarihli ve 23025 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanmış ve bu Protokol ile Sözleşme'ye madde başlıkları eklenmiştir.

**Özel Hayata ve Aile Hayatına
Saygı Hakkı ve
Eşlerin Eşit Hakları**

İNSAN HAKLARI EVRENSEL BEYANNAMESİ¹

Madde 12

Hiç kimse özel hayatı, ailesi, meskeni veya yazışması hususlarında keyfî karışmalara, şeref ve şöhretine karşı tecavüzlere mâruz kalmaz. Herkesin bu karışma ve tecavüzlere karşı kanun ile korunmağa [korunmaya] hakkı vardır.

Madde 13

1. Herkes herhangi bir Devletin arazisi dâhilinde serbestçe seyrüsefer ve ikamet eylemek hakkını haizdir.

2. Herkes, kendi memleketi de dâhil olduğu halde, herhangi bir memleketi terketmek ve memleketine tekrar dönmek hakkını haizdir.

Madde 16

1. Evlilik çağına varan her erkek ve kadın, ırk, vatandaşlık veya din bakımlarından hiçbir takyidata tabi olmaksızın evlenmek ve aile kurmak hakkını haizdir.²

2. Evlenme akdi ancak müstakbel eşlerin serbest ve tam rızasıyla yapılır.

3. Aile, cemiyetin tabii ve temel unsurudur; cemiyet ve Devlet tarafından korunmak hakkını haizdir.

¹ İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (*Universal Declaration of Human Rights: UDHR*) 27 Mayıs 1949 tarihli ve 7217 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanmıştır.

² İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin orijinal metninde 16/1 fıkrasında yer alan "Her erkek ve kadın evlenme konusunda, evlilik süresince ve evliliğin sona ermesinde eşit hakları haizdir" cümlesine resmi çeviride yer verilmemiştir – ed.n.

KADINLARA KARŞI HER TÜRLÜ AYIRIMCILIĞIN ÖNLENMESİ SÖZLEŞMESİ^{3,4}

Madde 9

1. Taraf Devletler, tâbiyetin kazanılmasında, değiştirilmesinde veya muhafazasında kadınlara erkekler ile eşit haklar tanıyacaklar ve özellikle bir yabancıyla evlenmenin veya evlilik sırasında kocanın tâbiyetini değiştirmesinin, kadının da otomatik olarak tâbiyet değiştirmesine, tâbiyetsiz kalmasına veya kocanın tâbiyetini zorla almasına yol açmamasını temin edeceklerdir.

2. Taraf Devletler, çocukların tâbiyeti konusunda kadınlara erkeklerle eşit haklar sağlayacaklardır.

Madde 15

1. Taraf devletler [Devletler] kadınlara, kanun önünde erkeklerle eşit haklar tanıyacaklardır.

2. Taraf devletler [Devletler] medeni haklar bakımından kadınlara erkeklerinkine benzer hukuki ehliyet ve bu ehliyeti kullanmak için eşit fırsatlar tanıyacaklardır. Özellikle, kadınlara akit yapmada ve mülk idaresinde eşit haklar verecekler ve Mahkeme-

3 Sözleşme'nin orijinal başlığı şöyledir: “*Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women*” (CEDAW) – ed.n.

4 Kadınlara Karşı Her Türü Ayırimcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'ne Katılmanın Uygun Bulduğuna Dair Kanun 25 Haziran 1985 tarihli ve 18792 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanmıştır. Ardından, Sözleşmeye Katılmamızın Onaylanması Hakkında Bakanlar Kurulu Kararı 14 Ekim 1985 tarihli ve 18898 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanmıştır. İç onay sürecinin ardından onay belgelerinin Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği'ne tevdi tarihi ise 20 Aralık 1985'tir.

Türkiye, Sözleşme'nin 15. maddesinin 2. ve 4. fıkraları ile 16. maddesinin 1. fıkrasının (c), (d), (f) ve (g) bendlerine, bu maddelerde düzenlenen hükümlerin o dönemde yürürlükte olan Türk Medeni Kanunu'nun ilgili hükümleri ile tamamen bağdaşmadığı gerekçesiyle çekince ile taraf olmuştur. Türkiye'nin çekince koyduğu bir diğer madde ise 29. maddenin 1. fıkrasıdır. Bu madde, Sözleşme'nin uygulanması veya yorumu nedeniyle Sözleşme'ye taraf devletler arasında bir uyumsuzluk çıkarsa, bunun çözümü konusunda, taraflarca Uluslararası Adalet Divanı'na yetki verilmesi konusuna ilgilidir. Türkiye, bu çekincelerin yanı sıra Sözleşme'nin 9. maddesinin 1. fıkrasının, Türk Vatandaşlık Kanunu'nun 5. maddesinin 1. fıkrası ile 15. ve 17. maddeleriyle çelişmediğine ilişkin görüşünü bir beyan ile sunmuştur.

Türkiye, 20 Eylül 1999 tarihli beyanı ile Sözleşme'nin 15. maddesinin 2. ve 4. fıkraları ile 16. maddesinin 1. fıkrasının (c), (d), (f) ve (g) bendlerine koyduğu çekinceyi kaldırdığını, 29. maddenin 1. fıkrasına ilişkin çekincesi ile 9. maddenin 1. fıkrasına ilişkin beyanının ise devam ettiğini Birleşmiş Milletler'e bildirmiştir. Türkiye, son olarak 29 Ocak 2008 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği'ne ilettiği beyanı ile 9. maddenin 1. fıkrasına ilişkin daha önceki beyanını da geri çektiğini ifade etmiştir. Bkz. <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/protocol/CEDAW Ratification Table IV-8.en.pdf> (erişim: 28 Eylül 2009) – ed.n.

lerde davaların her safhasında eşit muamele edeceklerdir.

3. Taraf Devletler, kadınların hukuki ehliyetlerini kısıtlamaya yönelik hukuki sonuç doğuran her çeşit sözleşmenin ve sair özel muamelelerin tamamının geçersiz olduğunu kabul ederler.

4. Taraf Devletler, kadın ve erkeğe hukuki olarak ikametgâh seçme ve nakletmede eşit yasal hak tanıyacaklardır.

Madde 16

1. Taraf Devletler kadınlara karşı evlilik ve aile ilişkileri konusunda ayırımı önlemek için gerekli bütün önlemleri alacaklar ve özellikle kadın erkek eşitliği ilkesine dayanarak kadınlara aşağıdaki hakları sağlayacaklardır [sağlayacaklardır]:

a – Evlenmede erkeklerle eşit hak,

b – Özgür olarak eş seçme ve serbest ve tam rıza ile evlenme hakkı,

c – Evlilik süresince ve evliliğin son bulmasında aynı hak ve sorumluluklar,

d – Medeni durumlarına bakılmaksızın, çocuklarla ilgili konularda ana ve babanın eşit hak ve sorumlulukları tanınacak, ancak her hâl ve kârda çocukların menfaatleri en ön planda gözetilecektir.

e – Çocuk sayısına ve çocukların ne zaman dünyaya geleceklerine serbestçe ve sorumlulukla karar vermede ve bu hakları kullanabilmeleri için bilgi, eğitim ve diğer vasıtalarından yararlanmada eşit haklar,

f – Her hâl ve kârda çocukların çıkarı en üst düzeyde tutularak ulusal yasalarda mevcut veli, vasi, kayyum olma ve evlât edinme veya benzeri müesseselerde eşit hak ve sorumluluklar,

g – Aile adı, meslek ve iş seçimi dahil karı ve koca için eşit kişisel haklar,

h – Ücret karşılığı olmaksızın veya bir bedel mukabilinde malın mülkiyeti, iktisabı, işletmesi, idaresi, yararlanılması ve elden çıkarılmasında eşlere de eşit haklar.

2. Çocuğun erken yaşta nişanlanması veya evlenmesinin hiçbir kanuni etkisi olmayacak ve evlenme aşgari yaşının belirlenmesi ve evlenmelerin resmi sicile kaydının mecburi olması için yasama dahil gerekli tüm önlemler alınacaktır.

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER KADINLARA KARŞI AYRIMCILIĞIN ÖNLENMESİ KOMİTESİ'NİN⁵ 21 NO'LU GENEL TAVSİYESİ: EVLİLİKTE VE AİLE İÇİ İLİŞKİLERDE EŞİTLİK^{6,7}

On Üçüncü Oturum, 1994

Evlilikte ve Aile İçi İlişkilerde Eşitlik

1. Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (Ek 34/180 sayılı Genel Kurul kararı), ailede ve toplum içinde erkek ve kadının insan hakları açısından eşit olduğunu teyit etmektedir. Sözleşme, insan hakları ile ilgili diğer uluslararası sözleşmeler arasında önemli bir yere sahiptir.

2. Diğer sözleşme ve bildirgeler de aileye ve kadının aile içindeki konumuna büyük bir önem vermektedir. Bunlar arasında İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (217/A (III) sayılı Genel Kurul kararı), Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (2200 A (XXI) sayılı karar, ek), Evli Kadınların Tabiiyetine Dair Sözleşme (1040 (XI) sayılı karar, ek), Evliliğe Rıza Gösterilmesi, Asgari Evlenme Yaşı ve Evliliğin Tesciline Dair Sözleşme (1763 A (XVII) sayılı karar, ek) ve aynı konudaki Tavsiye (2018 (XX) sayılı Birleşmiş Milletler Genel Kurul Kararı) ve Kadının İlerlemesi için Nairobi İleriye Dönük Stratejiler⁸ yer almaktadır.

3. Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi, yukarıda belirtilen sözleşme ve bildirgelerde halihazırda düzenlenen, kadınların devredilemez haklarını hatırlatmakta, ancak kültür ve geleneğin kadınların ve erkeklerin düşünce ve davranışlarını şekillendirmedeki önemini ve kadınların temel haklarını kullanmalarının kısıtlanmasında oynadıkları sınırlayıcı rolü tanıyarak ileriye gitmektedir.

Arka Plan

4. 1994 yılı, Genel Kurul tarafından 44/82 sayılı kararla Uluslararası Aile Yılı olarak belirlenmiştir. Komite, ulusal kutlamaları destekleyecek ve teşvik edecek önlemlerden biri olarak kadınların aile içindeki temel haklarına uymanın önemini vurgula-

5 CEDAW Komitesi olarak anılmaktadır.

6 Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi'nin 21 No'lu Genel Tavsiyesi: Evlilikte ve Aile İçi İlişkilerde Eşitlik (*United Nations Committee on the Elimination of Discrimination against Women, General Recommendation No. 21: Equality in Marriage and Family Relations*) metninin orijinali için bkz. <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/recommendations/recomm.htm#recom21> (erişim: 28 Eylül 2009).

7 Bu metnin İngilizceden Türkçeye çevirisi Sevinç Eryılmaz Dilek tarafından yapılmıştır.

8 Bkz. Kadın için Eşitlik, Kalkınma ve Barış konularında Birleşmiş Milletler Kadın On Yılı Başarılarının Gözden Geçirilmesi ve Değerlendirilmesi amacıyla gerçekleştirilen Dünya Konferansı Raporu, Nairobi, 15-26 Temmuz 1985 (Birleşmiş Milletler Yayınları, Satış No: E.85.IV.10), Kısım I, Bölüm A.

mak için bu fırsattan yararlanmayı dilemektedir.

5. Komite, Uluslararası Aile Yılı bu şekilde göstermeyi seçerek, kadının aile içindeki konumu bakımından özel önemi olan üç Sözleşme maddesini incelemeyi arzu etmektedir:

Madde 9

1. Taraf Devletler, tâbiyetin kazanılmasında, değiştirilmesinde veya muhafazasında kadınlara erkekler ile eşit haklar tanıyacaklar ve özellikle bir yabancıyla evlenmenin veya evlilik sırasında kocanın tâbiyetini değiştirmesinin, kadının da otomatik olarak tâbiyet değiştirmesine, tâbiyetsiz kalmasına veya kocanın tâbiyetini zorla almasına yol açmamasını temin edeceklerdir.

2. Taraf Devletler, çocukların tâbiyeti konusunda kadınlara erkeklerle eşit haklar sağlayacaklardır.

Yorum

6. Tabiiyet, topluma tam katılımda kritik bir öneme sahiptir. Devletler genel olarak, o ülkede doğan kişilere tabiiyet tanımaktadırlar. Tabiiyet, ayrıca, yerleşme nedeniyle elde edilebilir veya vatansızlık durumunda olduğu gibi insancıl nedenlerle de tanınabilir. Tabiiyet ve vatandaşlık gibi statülere sahip olmayan kadınlar, seçme ve seçilme hakkından yoksundur ve kamuya sunulan olanaklara erişimi ve ikametgâh seçimi engellenebilir. Tabiiyetin, yetişkin bir kadın tarafından değiştirilebilir olması ve evlilik veya evliliğin sona ermesi ya da koca veya babanın tabiiyetini değiştirmesi nedeniyle keyfi bir şekilde ortadan kalkmaması gerekmektedir.

Madde 15

1. Taraf Devletler kadınlara, kanun önünde erkeklerle eşit haklar tanıyacaklardır.

2. Taraf Devletler medeni haklar bakımından kadınlara erkeklerinkine benzer hukuki ehliyet ve bu ehliyeti kullanmak için eşit fırsatlar tanıyacaklardır. Özellikle, kadınlara akit yapmada ve mülk idaresinde eşit haklar verecekler ve Mahkemelerde davaların her safhasında eşit muamele edeceklerdir.

3. Taraf Devletler, kadınların hukuki ehliyetlerini kısıtlamaya yönelik hukuki sonuç doğuran her çeşit sözleşmenin ve sair özel muamelelerin tamamının geçersiz olduğunu kabul ederler.

4. Taraf Devletler, kadın ve erkeğe hukuki olarak ikametgâh seçme ve nakletmede eşit yasal hak tanıyacaklardır.

Yorum

7. Bir kadının hiçbir surette sözleşme yapamaması ya da kredi alamaması veya bunları yalnızca kocası ya da bir erkek akrabasının onayı veya kefaletiyle yapabilmesi kişinin hukuki sonuçlar doğuracak eylem ve işlemler bakımından özerkliğinin inkârıdır. Böyle bir kısıtlama kadınların tek başına mal sahibi olarak mülk edinmesini engellemekte, kendi işinin hukuki idaresini yürütmesine veya herhangi bir türden sözleşmeye katıl-

masına mani olmaktadır. Bu türden kısıtlamalar kadının kendisinin ve bakmakla yükümlü olduğu kişilerin geçimini sağlayabilmesini ciddi şekilde sınırlandırmaktadır.

8. Kadınların dava açma hakkı bazı ülkelerde yasayla ya da hukuki görüşe erişim olanakları ve mahkemelerden uğradığı zararın tazmin edilmesini isteyebilme ehliyeti ile sınırlanmaktadır. Diğer bazı ülkelerde, kadınların tanıklıkları ya da sundukları deliller erkeklerinkine göre daha az saygı görmekte veya daha az ağırlık taşımaktadır. Bu türden yasa veya örf ve adetler kadınların etkili bir şekilde, erkeklerle eşit olarak mülkiyeti elinde tutma ve ondan yararlanma hakkını sınırlamakta ve içinde bulunduğu topluluğun bağımsız, sorumlu ve değerli bir üyesi olarak var olmasını engellemektedir. Ülkeler, yasalarla kadınların hak ve fiil ehliyetini sınırladıklarında ya da bunu yapan birey ve kurumlara izin verdiklerinde, kadınların erkeklerle eşit olma hakkını inkâr etmekte, kendilerinin ve bakmakla yükümlü olduğu kişilerin geçimini sağlamalarını sınırlandırmaktadır.

9. İkametgâh (*domicile*), *common law* ülkelerinde bir kişinin ikamet etmek ve yargı yetkisine tabi olmak istediği ülkeye işaret eden bir kavramdır. İkametgâh çocuklukta anne-baba üzerinden edinilse de, yetişkinlikte bir kişinin genellikle ikamet ettiği ve sürekli olarak ikamet etmeyi planladığı ülke anlamına gelmektedir. İncelenen Taraf Devlet raporları, tabiiyet meselesinde olduğu gibi, kadınların yasal olarak kendi ikametgâhlarını seçmesinin de her zaman mümkün olmadığını göstermektedir. İkametgâhın, aynı tabiiyette olduğu gibi, yetişkin bir kadın tarafından medeni durumuna bakılmaksızın kendi iradesiyle değiştirilebilir olması gerekmektedir. Kadınların erkeklerle aynı şekilde ikametgâh seçme haklarına getirilen herhangi bir kısıtlama, onların yaşadıkları ülkelerdeki mahkemelere erişimlerini kısıtlayabilir veya özgürce ve kendi hakkı çerçevesinde bir ülkeye girmelerini ve bir ülkeden ayrılmalarını engelleyebilir.

10. Bir başka ülkede geçici olarak yaşayan ve çalışan göçmen kadınlara, eş, partner ve çocuklarını yanlarına almaları konusunda erkeklerle aynı haklar tanınmalıdır.

Madde 16

1. Taraf Devletler kadınlara karşı evlilik ve aile ilişkileri konusunda ayırımı önlemek için gerekli bütün önlemleri alacaklar ve özellikle kadın erkek eşitliği ilkesine dayanarak kadınlara aşağıdaki hakları sağlayacaklardır:

- a) Evlenmede erkeklerle eşit hak,
- b) Özgür olarak eş seçme ve serbest ve tam rıza ile evlenme hakkı,
- c) Evlilik süresince ve evliliğin son bulmasında aynı hak ve sorumluluklar,
- d) Medeni durumlarına bakılmaksızın, çocuklarla ilgili konularda ana ve babanın eşit hak ve sorumlulukları tanınacak, ancak her hâl ve kârda çocukların menfaatleri en ön planda gözetilecektir.
- e) Çocuk sayısına ve çocukların ne zaman dünyaya geleceklerine serbestçe ve sorumlulukla karar vermede ve bu hakları kullanabilmeleri için bilgi, eğitim ve diğer vasıtalarla yararlanmada eşit haklar,
- f) Her hâl ve kârda çocukların çıkarı en üst düzeyde tutularak ulusal yasalarda mevcut veli, vasi, kayyum olma ve evlât edinme veya benzeri müesseselerde eşit hak ve sorumluluklar,

- g) Aile adı, meslek ve iş seçimi dahil karı ve koca için eşit kişisel haklar,
h) Ücret karşılığı olmaksızın veya bir bedel mukabilinde malın mülkiyeti, ictisabı, işletmesi, idaresi, yararlanılması ve elden çıkarılmasında eşlere de eşit haklar.

2. Çocuğun erken yaşta nişanlanması veya evlenmesinin hiçbir kanuni etkisi olmayacak ve evlenme asgari yaşının belirlenmesi ve evlenmelerin resmi sicile kaydının mecburi olması için yasama dahil gerekli tüm önlemler alınacaktır.

Yorum

Kamusal ve Özel Yaşam

11. Tarihsel olarak kamusal ve özel yaşamdaki insan faaliyetleri farklı şekilde değerlendirilmiş ve buna uygun düzenleme yapılmıştır. Bütün toplumlarda geleneksel rollerini özel veya ev içi alanda gerçekleştiren kadınların bu faaliyetleri uzun yıllar boyunca daha değersiz görülmüştür.

12. Bu faaliyetler, bir toplumun yaşamını sürdürmesi için paha biçilmez önem taşıdığından, kadınlara yönelik farklı ve ayrımcı yasa veya örf ve adetleri uygulamanın hiçbir gerekçesi olamaz. Taraf Devletlerin raporları, hâlâ hukuki eşitliğin var olmadığı ülkeler olduğunu göstermektedir. Kadınların kaynaklara eşit erişimi ve aile ve toplum içinde erkeklerle eşit konumdan yararlanmaları böylelikle engellenmektedir. Hukuki eşitliğin var olduğu durumlarda bile, tüm toplumlar kadınlara daha değersiz kabul edilen farklı roller atfetmektedir. Böylece, Sözleşme'nin özellikle 16. ve ayrıca 2, 5 ve 24. maddelerinde kapsanan adalet ve eşitlik ilkeleri ihlal edilmektedir.

Çeşitli Aile Biçimleri

13. Aile kavramı ve biçimi devletten devlete hatta bir ülkenin bölgeleri arasında farklılıklar göstermektedir. Hangi biçimde olursa olsun ve bir ülkedeki hukuki sistem, din, gelenek, örf ve adet ne olursa olsun, kadına aile içinde muamele hem hukuken hem de özel alanda, Sözleşme'nin 2. maddesinin gerektirdiği gibi, herkes için eşitlik ve adalet ilkeleriyle uyum içinde olmalıdır.

Çok Eşli Evlilikler

14. Taraf Devletlerin raporları, ayrıca, çok eşliliğin bazı ülkelerde uygulandığını göstermektedir. Çok eşli evlilikler, kadının erkeklerle eşit olma hakkına ters düşmekte; kadın ve bakmakla yükümlü olduğu kişiler üzerinde, bu tür evliliklerin önüne geçilmesini ya da yasaklanmasını gerekli kılan, ciddi duygusal ve mali sonuçlar doğurmaktadır. Komite, anayasaları eşit hakları güvenceye alan bazı Taraf Devletlerin kişiler hukuku ya da örf ve adet hukukuna uygun olarak çok eşli evliliklere müsaade ediyor olmasına kaygıyla işaret etmektedir. Bu durum kadınların anayasal haklarını ihlal etmekte ve Sözleşme'nin 5 (a) maddesinde yer alan hükümlerin ihlali anlamına gelmektedir.

Madde 16/1 (a) ve (b)

15. Pek çok ülke, ulusal anayasalarının ve yasalarının Sözleşme'ye uyduğunu raporlarında belirtse de gelenekler, örf ve adetler ve gerçekte yasaları uygulamadaki başarısızlık Sözleşme'yi ihlal etmektedir.

16. Kadının eş seçme ve kendi iradesiyle evlenme hakkı, yaşamı ve insan onuru ve eşitliği bakımından merkezi bir önem taşımaktadır. Taraf Devlet raporlarının incelenmesi, örf ve adetler, dini inançlar ve belirli insan gruplarının etnik kökenleri temelinde, zorla evlendirmelere ve yeniden evlendirmelere izin veren bazı ülkeler olduğunu göstermektedir. Diğer ülkelerin bazıları kadının evliliğinin başlık parası ya da terfi etme karşılığında ayarlanmasına izin vermekte, bazılarında ise kadınlar yoksulluk sebebiyle maddi bakımdan güvende hissetmek için yabancı milliyetten erkeklerle evlenmeye zorlanmaktadır. Kadın yaşının küçük olması ve partneriyle kan bağı gibi makul sınırlamalara tabi olarak evleneceği zaman, ne zaman ve kiminle evleneceğini seçme hakkı yasalarca korunmalı ve hayata geçirilmelidir.

Madde 16/1 (c)

17. Taraf Devlet raporları, birçok ülkenin, hukuk sistemlerinin evli çiftlerin hakları ve sorumlulukları konusunda Sözleşme'de içerilen ilkelere uygun olmak yerine *common law* ilkelerine, örf ve adet hukukuna veya dini hükümlere dayandıklarını göstermektedir. Evliliğe ilişkin yasalardaki ve uygulamadaki bu çeşitliliğin kadınlar için, evlilik içindeki eşit konumlarını ve sorumluluklarını daima kısıtlayan çok çeşitli sonuçları olmaktadır. Bu sınırlamalar genellikle kocaya hane reisi ve esas karar veren konununun verilmesiyle sonuçlanmakta ve dolayısıyla Sözleşme hükümleriyle ters düşmektedir.

18. Ayrıca, fiili bir birliktelik genellikle yasal koruma altında değildir. Bu tür ilişkiler içinde yaşayan kadınların hem aile yaşamında hem de gelir ve mal varlığının paylaşımı konusunda erkeklerle, yasalarca korunan bir eşitliğe sahip olmaları gerekir. Bu kadınların bakmakla yükümlü olunan çocukların ve aile bireylerinin bakımı ve büyütülmesi konusunda erkeklerle eşit hak ve sorumlulukları paylaşması gerekmektedir.

Madde 16/1 (d) ve (f)

19. Beşinci maddenin (b) fıkrasında belirtildiği gibi çoğu ülke, çocukların bakımı, korunması ve geçimi konusunda ebeveynlerin ortak sorumluluğunu tanımaktadır. "Çocukların çıkarını en üst düzeyde tutma" ilkesi Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye dahil edilmiştir (44/25 sayılı Genel Kurul kararı, ek) ve bu ilke şu anda evrensel olarak kabul edilmiş görünmektedir. Yine de bazı devletler uygulamada çocukların ebeveynlerine, özellikle ebeveynler evli değilse, eşit hak ve sorumluluk verilmesi prensibine riayet etmemektedir. Bu tür birlikteliklerden doğan çocuklar, her zaman evlilik birliği içinde doğan çocuklarla aynı statüden yararlanamazlar ve annelerin boşanması ya da ayrı yaşamaları halinde pek çok baba, çocukların bakımı, korunması ve geçimi konusundaki sorumlulukları paylaşmamaktadır.

20. Sözleşme'de söz edilen eşit haklar ve sorumluluklar ilkesinin vesayet, velayet, kayyumluk, evlat edinme gibi hukuki kavramlar aracılığıyla uygun biçimde hayata geçirilmesi gerekmektedir. Taraf Devletler, medeni durumlarına ve çocuklarıyla birlikte

yaşayıp yaşamadıklarına bakılmaksızın her iki ebeveynin de çocukları için eşit hak ve sorumlulukları paylaşmalarını yasalarıyla sağlamalıdır.

Madde 16/1 (e)

21. Kadınları çocuk doğurmak ve yetiştirmek zorunda bırakan sorumluluklar, eğitime, istihdama ve kişisel gelişimlerine yönelik diğer faaliyetlere erişim haklarını etkilemektedir. Bunlar ayrıca kadınların üzerine haksız iş yükü dayatmaktadır. Çocukların sayısı ve hangi aralıkla dünyaya gelecekleri de kadınların hayatı üzerinde benzer bir etki yaratmaktadır ve hem kendilerinin hem de çocuklarının fiziksel ve ruhsal sağlıklarını etkilemektedir. Bu nedenle, kadınlar çocuk sayısına ve onların hangi aralıkla dünyaya geleceklerine karar verme hakkına sahiptir.

22. Bazı raporlar, zorla hamile kalma, kürtaj veya kısırlaştırma gibi kadınlar üzerinde ciddi etkileri olan zorlayıcı uygulamalar olduğunu göstermektedir. Çocuk sahibi olup olmama kararı, tercihen eş veya partnerle ortaklaşa alınacak bir karardır, ancak bununla beraber eş, ebeveyn, partner veya Hükümet tarafından sınırlandırılmamalıdır. Güvenli ve güvenilir doğum kontrol önlemleri hakkında bilinçli bir karar verebilmek için kadınlar doğum kontrol yöntemleri ve bunların kullanımı hakkında bilgi sahibi olmalı ve Sözleşme'nin 10 (h) maddesinde belirtildiği gibi, kadınların cinsel eğitim ve aile planlaması hizmetlerine erişimlerinin güvence altına alınması gerekmektedir.

23. Doğurganlığı gönül rızasıyla düzenlemeye yönelik uygun tedbirlerin ücretsiz sağlanması halinde tüm aile bireylerinin sağlık, gelişim ve refahlarının iyileşeceği yönünde genel bir mutabakat vardır. Hatta, bu tür hizmetler toplumun sağlığı ve yaşam kalitesini de iyileştirmekte; nüfus artışının gönüllülük temelinde düzenlenmesi çevrenin korunmasına ve sürdürülebilir ekonomik ve sosyal kalkınmanın sağlanmasına da yardımcı olmaktadır.

Madde 16/1 (g)

24. Düzenli bir aile yaşantısı hakkaniyet, adalet ve her bireyin kendini gerçekleştirmesi ilkelerine dayanmaktadır. Dolayısıyla her partner, Sözleşme'nin 11. maddesinin (a) ve (c) fıkralarında belirtildiği gibi kendi yeteneklerine, niteliklerine ve isteklerine en çok uyan işi ya da mesleği seçme hakkına sahip olmalıdır. Ayrıca, her partnerin kendi (soy)adını seçme hakkı olması gerekmektedir. Böylelikle kişi, topluluktaki kimliğini ve bireyselliğini korumakta ve toplumun diğer üyelerinden ayırt edilmektedir. Yasa ya da örf ve adet gereği, bir kadının (soy)adını evlilik ya da boşanma nedeniyle değiştirmek zorunda olması bu haklarının inkârı anlamına gelmektedir.

Madde 16/1 (h)

25. Bu maddeyle sağlanan haklar, Sözleşme'nin Devletlere sözleşme yapmak ve bunları sonlandırmak ve mülkü idare etmek bakımından kadınlara eşit haklar verme yükümlülüğünü belirten 15 (2) maddesiyle örtüşmekte ve birbirini tamamlamaktadır.

26. Sözleşme'nin 15 (1) maddesi, kadınların kanun önünde erkeklerle eşitliğini güvenceye almaktadır. Bir malın mülkiyetine sahip olma, mülkü idare etme, mülkten yararlanma ve mülkü elden çıkarma hakkı kadınların ekonomik bağımsızlık hakkını

kullanmalarında merkezi bir öneme sahiptir ve bu hak pek çok ülkede kadının kendi geçimini, kendisi ve ailesi için yeterli barınma ve beslenmeyi sağlamasında kritik bir yer tutmaktadır.

27. Tarım reformu veya farklı etnik kökenden gruplar arasında toprakların yeniden dağıtımıyla ilgili programların uygulandığı ülkelerde, kadınların medeni durumlarına bakılmaksızın, yeniden dağıtılan bu topraklardan erkeklerle eşit olarak pay alma hakkının gözetilmesi gerekmektedir.

28. Pek çok ülkede, kadınların önemli bir bölümü ya bekârdır ya da boşanmıştır ve birçoğu tek başına ailenin geçimini üstlenmiştir. Erkeğin tek başına ailesindeki kadın ve çocukların geçiminden sorumlu olduğu ve bu sorumluluğu onurlu bir biçimde yerine getirebildiği ve getireceği anlayışına dayalı olarak mülkiyet paylaşımında yapılan ayrımcılık açıkça gerçek dışıdır. Dolayısıyla, erkeklere evliliğin veya fiili birlikteliğin sona ermesinde ya da bir akrabanın vefatında mülkiyetten daha büyük bir pay vermeyi mümkün kılan her türlü yasa veya örf ve adet ayrımcıdır ve kadının kocasından fiilen boşanabilmesi, kendisine ve ailesine bakabilmesi ve bağımsız bir birey olarak haysiyetiyle yaşayabilmesi üzerinde ciddi bir etkisi vardır.

29. Tüm bu hakların kadının medeni durumuna bakılmaksızın tanınması gerekmektedir.

Evlilikte Mal Rejimi

30. Kadınların, evlilik veya fiili bir ilişki süresince ve bu evlilik veya ilişkinin bitiminde, eşleriyle eşit mülkiyet hakkına sahip olduğunu benimsemeyen ülkeler mevcuttur. Pek çok ülke bu hakkı tanımakta, ancak kadınların uygulamada bu hakkı kullanabilmeleri hukuki içtihat veya örf ve adetler tarafından kısıtlanabilmektedir.

31. Bu haklar kadınlara verilmiş olsa ve mahkemeler bu hakları uygulasa bile, evlilik sürecinde veya boşanmada kadının edindiği mülk erkekler tarafından idare edilebilmektedir. Mal birliği rejiminin uygulandığı ülkeler de dahil olmak üzere pek çok devlette, evlilik ya da fiili bir ilişki süresince taraflarca sahip olunan mülkiyetin satılması ya da elden çıkartılması durumunda kadına danışılması için yasal bir yükümlülük yoktur. Bu durum, bir mülkün elden çıkarılması ya da bundan edinilecek gelir üzerinde kadınların kontrolünü sınırlandırmaktadır.

32. Bazı ülkelerde, evlilikte edinilen mülkiyetin paylaşımında evlilik sürecinde edinilen mülke yapılan maddi katkı üzerine daha büyük bir önem atfedilmekte ve çocukların yetiştirilmesi, yaşlıların bakımı ve ev işlerinin yapılması gibi diğer katkılar değersiz görülmektedir. Kadının maddi nitelikte olmayan böylesi katkıları çoğunlukla kocanın gelir getirmesini ve malvarlığını artırmasını mümkün kılmaktadır. Maddi ve maddi nitelikte olmayan katkıların eşit ağırlıkla değerlendirilmesi gerekmektedir.

33. Pek çok ülkede, fiili bir ilişki süresince edinilen mülkiyet yasalar nezdinde evlilik süresince edinilen mülkiyet ile aynı kapsamda değerlendirilmemektedir. İlişki bittiğinde kadınlar her zaman partnerlerine kıyasla önemli ölçüde daha düşük bir pay almaktadır. Bu şekilde evli ya da evli olmayan, çocuklu veya çocuksuz kadınlara karşı ayrımcılık yapan mülkiyet yasalarının ve örf ve adetlerin yürürlükten kaldırılması ve önüne geçilmesi gerekmektedir.

Miras

34. Taraf Devlet raporlarının, Sözleşme'de ve 884 D (XXXIV) sayılı Ekonomik ve Sosyal Konsey kararında da belirtildiği gibi, kadınların statüsünü etkilediğinden miras hukuku ile ilgili yasal veya örf ve adet hukuku hükümleri hakkında yorumları da içermesi gerekmektedir. 884 D (XXXIV) sayılı Ekonomik ve Sosyal Konsey kararı devletlere, ölen bir kimse ile aynı yakınlık derecesinde bulunan kadın ve erkeklere mirastan eşit pay verilmesinin ve miras sırasında eşit konumda tutulmalarının sağlanmasını tavsiye etmektedir. Bu hüküm genellikle uygulanmamaktadır.

35. Pek çok ülkede miras ve mülkiyetle ilgili yasa ve uygulamalar kadınlara yönelik ciddi ayrımcılıkla sonuçlanmaktadır. Eşit olmayan bu muamele sonucunda, kadınlar, kocalarının veya babalarının ölümünde, dul olan erkek eşlere veya erkek evlatlara göre çok daha küçük bir pay alabilmektedir. Bazı durumlarda, kadınlara bu haklar sınırlı veya denetim altında verilmekte ve kadınlar ölen kimseden kalan mülk üzerinden bir gelir alabilmektedir. Dul kadınlara tanınan miras hakkı çoğu kez evlilik süresince elde edilen malların eşit mülkiyeti ilkesini yansıtmamaktadır. Bu türden hükümler Sözleşme'ye ters düşmekte ve yürürlükten kaldırılması gerekmektedir.

Madde 16/2

36. 14-25 Haziran 1993 tarihleri arasında Viyana'da düzenlenen Dünya İnsan Hakları Konferansı'nda kabul edilen Viyana Bildirgesi ve Eylem Programı'nda,⁹ Devletler, kız çocuklarına zarar veren ve onlara yönelik ayrımcılığa neden olan mevcut kanun ve düzenlemeleri yürürlükten kaldırmaya ve benzer örf ve adetler ile uygulamaları ortadan kaldırmaya teşvik edilmektedir. Sözleşme'nin 16. maddesinin 2. bendi ve Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin hükümleri, Taraf Devletlerin, reşit olmayan çocukların evlenmesine müsaade etmesinin veya böyle evlilikleri geçerli saymasının önüne geçmektedir. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi uyarınca, "çocuğa uygulanabilecek olan kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, on sekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılır." Bu tanıma rağmen ve Viyana Bildirgesi'nin ilgili hükümlerini göz önünde bulundurarak Komite, hem kadın hem de erkek için asgari evlenme yaşının 18 olması gerektiğini düşünmektedir. Kadınlar ve erkekler evlendiklerinde önemli sorumluluklar üstlenmektedirler. Bundan dolayı, tam olgunluğa erişmedikçe ve tam ehliyetli olmadıkça, evliliklerine müsaade edilmemesi gerekmektedir. Dünya Sağlık Örgütü'ne göre, küçüklerin özellikle kız çocuklarının evlenip çocuk sahibi olmaları durumunda sağlıkları kötü yönde etkilenmekte ve eğitimleri engellenmektedir. Bunun sonucunda da ekonomik özerklikleri sınırlanmaktadır.

37. Bu durum sadece kadınları kişisel olarak etkilemekle kalmamakta, beceri ve bağımsızlıklarının gelişimini de sınırlayarak istihdama katılımlarını azaltmakta ve böylelikle ailelerine ve içinde buldukları topluluklara da zarar verici bir etkide bulunmaktadır.

38. Kadın ve erkeklerin evlenme yaşı bazı ülkelerde farklılık göstermektedir. Böylesi hükümler doğru olmayan bir şekilde, kadınların erkeklerden farklı zihinsel gelişim

⁹ A/CONF.157/24 (Kısım I), Bölüm III.

hızlarına sahip olduğunu veya fiziksel ve zihinsel gelişim düzeylerinin evlilikte önemsiz olduğunu varsaydıklarından, bu hükümlerin yürürlükten kaldırılmaları gerekmektedir. Başka ülkelerin bazılarında ise, kız çocuklarının nişanlanmasına ya da ailelerinin çocuklar adına taahhütte bulunmalarına müsaade edilmektedir. Böylesi yasal düzenlemeler sadece Sözleşme ile değil, kadınların özgür olarak eş seçme hakkıyla da ters düşmektedir.

39. Taraf Devletler, ister medeni hukuka ister örf ve adetlere veya dini hukuka göre yapılmış olsun tüm evliliklerin kayıt altına alınmasını gerekli kılmalıdır. Devlet, böylelikle Sözleşme'ye uyulmasını sağlamakta ve çiftler arasında eşitliği, evlilik için asgari yaşı, iki kişiyle evliliğin veya çokeşliliğin yasaklanmasını ve çocukların haklarının korunmasını tesis etmektedir.

Tavsiyeler

Kadınlara Karşı Şiddet

40. Komite, kadının aile yaşantısındaki yeri ile ilgili olarak, kadınlara yönelik şiddete ilişkin 19 No'lu Genel Tavsiye (11. oturum)¹⁰ hükümlerinin kadınların erkeklerle eşit olarak hak ve özgürlüklerden yararlanabilmelerinde büyük öneme sahip olduğunu altını çizmektedir. Taraf Devletler kadınların hem kamusal yaşamda hem de aile içerisinde, birey olarak hak ve özgürlüklerini ciddi şekilde engelleyen, toplumsal cinsiyete dayalı şiddete maruz kalmamalarının sağlanması için bu Genel Tavsiye'ye uymaya davet edilmektedir.

Çekinceler

41. Komite, 16. maddenin tümüne ya da bir kısmına çekince koyan Taraf Devletlerin sayısını, özellikle de, diğerlerinin yanı sıra kültürel ya da dini inançlara veya ülkenin ekonomik veya politik durumuna dayalı olan yaygın aile algısıyla çelişebileceği iddiasıyla 2. maddede de çekince konulmuşsa, endişe verici bulmaktadır.

42. Bu ülkelerin birçoğu, baba, koca veya erkek çocukları aile içinde üstün tutan ataerkil aile yapısına inanmaktadırlar. Köktendinci veya aşırı uçtaki diğer görüşlerin ya da ekonomik zorlukların eski değer ve geleneklere dönmeyi teşvik ettiği bazı ülkelerde kadının aile içindeki yeri ciddi bir biçimde gerilemiştir. Modern toplumun, ekonomik ilerleme ve toplumun genelinin iyiliği için, toplumsal cinsiyete bakmaksızın tüm yetişkinleri eşit olarak dahil etmeye dayandığının farkına varan diğer ülkelerde ise zaman içinde bu tür tabuların ve gerici veya aşırı uçtaki fikirlerin önüne geçilmiştir.

43. Komite, 2. ve 3. maddelere ve özellikle 24. maddeye uygun olarak tüm Taraf Devletlerden kadınların ev içinde erkeklerle eşit olmadığına ilişkin fikirleri kararlı bir şekilde engellemeye çalışarak, Sözleşme'ye ve giderek özellikle de Sözleşme'nin 9., 15. ve 16. maddelerine konulan çekincelerin kaldırdığı bir aşamaya doğru ilerlemelerini talep etmektedir.

¹⁰ Bkz. Genel Kurul Resmi Kayıtları, Kırk Yedinci Oturum, Ek Belge No: 38 (A/47/38), Bölüm I.

44. Taraf Devletlerin, yasalar, dini veya özel hukuk ya da örf ve adetler tarafından da tasvip edilen, kadınlara erkeklerin eşit olmadığına ilişkin her türlü düşüncüyü kararlı bir şekilde engellemeye çalışmalı ve çekincelerin, özellikle de Sözleşme'nin 16. maddesine konulan çekincelerin kaldırıldığı bir aşamaya doğru ilerlemeleri gerekmektedir.

45. Komite, ilk rapor ve onu takip eden dönemsel raporlara ilişkin incelemelerine dayanarak, Sözleşme'ye herhangi bir çekince koymaksızın katılan veya Sözleşme'yi onaylayan bazı devletlerde, özellikle aile ile ilgili konulardaki belirli yasaların, aslında Sözleşme'nin hükümlerine uygun olmadığını belirtmiştir.

46. Bu ülkelerin yasaları hâlâ, norm, örf ve adet ve sosyokültürel önyargılara dayalı olarak kadınlara yönelik ayrımcı tedbirler içermektedir. Bu devletler, bu maddelerle ilintili olarak özel konularından dolayı, Komite'nin kadınların statüsünü anlamasını ve değerlendirmesini güçleştirmektedir.

47. Komite, özellikle Sözleşme'nin 1. ve 2. maddelerine dayalı olarak, Taraf Devletlerden ilgili konulara ilişkin fiili durumu incelemek için gereken çabayı göstermelerini ve halihazırda kadınlara yönelik ayrımcı hükümler içeren ulusal mevzuatlarına gerekli tedbirleri dahil etmelerini istemektedir.

Raporlar

48. Taraf Devletlerin, işbu Genel Tavsiye'de yer alan açıklamalardan yararlanarak raporlarında:

(a) Sözleşme'ye, özellikle de 16. maddeye konulan tüm çekincelerin kaldırılmasına ilişkin olarak ülkenin kaydettiği ilerleme sonucu gelinen aşamayı belirtmeleri;

(b) Yasalarının Sözleşme'nin 9, 15 ve 16. maddelerinde belirtilen ilkelere uyup uymadığının ve dini ya da özel hukuk veya örf ve adetler nedeniyle yasalara ya da Sözleşme'ye uymanın engellenip engellenmediğini ortaya koymaları gerekmektedir.

Mevzuat

49. Taraf Devletlerin, Sözleşme'ye ve özellikle de 9, 15 ve 16. maddelere uymanın gerekli olduğu hallerde gerekli yasama işlemlerini yapması ve uygulamaya koyması gerekmektedir.

Sözleşme'ye Uymanın Teşvik Edilmesi

50. Taraf Devletlerin işbu Genel Tavsiye'deki yorumların yardımıyla ve Sözleşme'nin 2., 3. ve 24. maddelerinin gerektirdiği şekilde, Sözleşme'nin ilkelerine –özellikle dini ya da özel hukukun veya örf ve adetlerin bu ilkelerle çeliştiği durumlarda– tam olarak uyulmasını teşvik etmeye yönelik önlemler alması gerekmektedir.

MEDENİ VE SİYASİ HAKLARA İLİŞKİN ULUSLARARASI SÖZLEŞME¹¹

Madde 12

1. Yasal olarak bir Devletin ülkesinde bulunan herkes, o ülke içinde özgürce hareket etme hakkına ve ikametgâhını seçme özgürlüğüne sahiptir.

2. Herkes, kendi ülkesi de dahil olmak üzere, herhangi bir ülkeyi terketmekte özgürdür.

3. Yukarıda sözü edilen haklara, ulusal güvenliği, kamu düzenini, kamu sağlığını ya da genel ahlâkı veya başkalarının hak ve özgürlüklerini korumak üzere yasalarla konmuş ve bu Sözleşme’de tanınan diğer haklarla uyumlu olanlar dışında herhangi bir sınırlama konulamaz.

4. Hiç kimse, kendi ülkesine girme hakkından keyfi olarak yoksun bırakılamaz.

Madde 17

1. Hiç kimsenin özel hayatına, ailesine, evine ya da haberleşmesine keyfi ya da yasadışı olarak müdahale edilemez; hiç kimsenin şeref ve itibarına yasal olmayan tecavüzlerde bulunulamaz.

2. Herkesin, bu gibi müdahalelere ya da tecavüzlere karşı yasalarca korunma hakkı vardır.

Madde 23

1. Aile, toplumun doğal ve temel birimidir ve toplum ve devlet tarafından korunma hakkına sahiptir.

2. Evlenebilecek yaşta bulunan erkeklerle kadınlara, evlenme ve bir aile kurma hakkı tanınacaktır.

3. Evlenmek niyetinde olan eşlerin tam ve özgür rızası olmaksızın hiçbir evlilik bağı kurulamaz.

4. Bu Sözleşme’ye Taraf Devletler, eşlerin evlenirken, evlilik süresince ve evliliğin sona ermesinde eşit hak ve sorumluluklara sahip olmalarını sağlamak için gerekli tedbirleri alacaklardır. Evlilik sona erdiğinde, çocuklar için gerekli olan koruyucu hükümler öngörülmesi sağlanacaktır.

¹¹ Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (*International Covenant on Civil and Political Rights:ICCPR*) 21 Temmuz 2003 tarihli ve 25175 sayılı *Resmî Gazete*’de yayımlanmıştır. Türkiye’nin Sözleşme’ye ilişkin çekincesi ve beyanları bulunmaktadır.

Madde 24

1. Her çocuk, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet ya da doğum bakımından hiçbir ayırım gözetilmeksizin, reşit olmayan kişi statüsünün gerektirdiği koruma tedbirlerinin ailesi, toplumu ya da devleti tarafından alınması hakkına sahiptir.

2. Her çocuk, doğumundan hemen sonra nüfus kütüğüne kaydedilecek ve bir isme sahip olacaktır.

3. Her çocuğun bir vatandaşlık kazanma hakkı vardır.

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER İNSAN HAKLARI KOMİTESİ'NİN 19 NO'LU GENEL YORUMU: AİLENİN KORUNMASI, EVLENME HAKKI VE EŞLERİN EŞİTLİĞİ^{12,13}

Otuz Dokuzuncu Oturum, 1990

19 No'lu Genel Yorum: 23. Madde (Aile)

1. Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 23. maddesi, ailenin toplumun doğal ve temel birimi olduğunu ve toplum ve Devlet tarafından korunma hakkına sahip olduğunu belirtir. Ailenin ve aile üyelerinin korunması, Sözleşme'nin diğer hükümleriyle de doğrudan ve dolaylı olarak güvence altına alınmıştır. Bu bağlamda, Sözleşme'nin 17. maddesi aileye yasadışı veya keyfi müdahaleyi yasaklamaktadır. Ek olarak, 24. madde özellikle çocuğun sırf bu sebepten dolayı ve ayrıca ailenin bir üyesi olması nedeniyle sahip olduğu hakları korumaya yöneliktir. Taraf Devletler, raporlarında Taraf Devlet'in ve toplumun, aileyi ve aile bireylerini koruma yükümlülüklerini ne ölçüde yerine getirdikleriyle ilgili yeterli bilgi vermemektedir.

2. Komite'ye göre, aile kavramı bazı yönleriyle Devletten Devlete göre değişebileceği gibi, bir Devlet içinde bölgeden bölgeye göre bile değişebilir. Bu nedenle, kavramın standart bir tanımını verebilmek mümkün görünmemektedir. Komite, bir Devlet'in yasaları ve uygulamalarına göre aile olarak nitelendirilen insan gruplarının 23. maddedeki korumadan yararlanmaları gerektiğini belirtmektedir. Sonuç olarak, Taraf Devletler kendi toplumları ve hukuk sistemlerinin aile kavramını ve içeriğini nasıl tanımladığını ve şekillendirdiğini raporlarında belirtmelidir. Devlet'in "çekirdek" ve "geniş" aile kavramlarına yüklediği anlam, bu ailelerin ne derece korundukları da açıklanarak, raporlarda yer almalıdır. Evli olmayan çiftler ve çocukları, bekâr ebeveyn ve çocukları gibi farklı aile türlerinin de varlığı göz önünde tutularak, Taraf Devletler belirtilen aile türlerinin ne ölçüde tanındığını ve iç hukuk ve Devlet uygulamaları ile ne ölçüde korunduğunu belirtmelidir.

3. Sözleşme'nin 23. maddesi çerçevesinde sağlanması gereken koruma tedbirleri, yasama faaliyetlerini, idari tedbirleri ve benzer tedbirleri gerektirir. Taraf Devletler, gerekli tedbirlerin içeriği ve etkililiğini sağlayacak yöntemlerle ilgili detaylı bilgi ver-

12 Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi'nin 19 No'lu Genel Yorumu: Ailenin Korunması, Evlenme Hakkı ve Eşlerin Eşitliği (*United Nations Human Rights Committee General Comment No. 19: Protection of the Family, the Right to Marriage and Equality of the Spouses*) metninin orijinali için bkz. [http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)/6f97648603f69bcde12563ed004c3881?Opendocument](http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/6f97648603f69bcde12563ed004c3881?Opendocument) (erişim: 28 Eylül 2009).

13 Bu metnin İngilizceden Türkçeye çevirisi Lema Uyar tarafından yapılmıştır.

melidir. Sözleşme aynı zamanda, ailenin toplum tarafından korunmasını da düzenlediği için, Taraf Devletler raporlarında, gerek Devlet gerekse sosyal kurumların aldığı koruma tedbirlerine ve Devlet'in bu kuruluşların faaliyetlerine verdiği maddi ve diğer desteklere ve tüm bu faaliyetlerin Sözleşme ile uyumunun güvence altına alınmasına değinmelidir.

4. Sözleşme'nin 23. maddesinin 2. paragrafı ile Sözleşme, evlenebilecek yaşta bulunan erkeklerle kadınlara evlenme ve bir aile kurma hakkı tanınmasını teyit etmektedir. Aynı maddenin 3. paragrafına göre, evlenmek niyetinde olanların tam ve özgür rızası olmaksızın hiçbir evlilik bağı kurulamaz. Taraf Devlet raporları, evlenme hakkına yönelik, kan bağı derecesi veya zihinsel yetersizlik gibi nedenlere bağlı olarak söz konusu sınırlandırmaların veya engellemelerin mevcut olup olmadığına da değinmelidir. Sözleşme erkeklere veya kadınlara yönelik belirli bir evlenme yaşı öngörmemiştir; ancak bu yaş evlenme niyetinde olan kadın ve erkeğin tam ve özgür iradesiyle bu kararı alabileceği ve hukukun öngördüğü şart ve şekilde bu iradeyi beyan edebileceği bir yaş olmalıdır. Bu bağlamda Komite, Devlet'in bu konudaki hukuki düzenlemelerinin Sözleşme ile güvence altına alınan bütün diğer hakların tam anlamıyla kullanılmasıyla uyum göstermesi gereğine değinmektedir. Örneğin, düşünce, ifade ve din özgürlüğü her bir Devlet'in yasama faaliyetlerinin hem dini hem de resmi evliliklere olanak tanıması gereğini de içerir. Ancak, Komite'nin görüşüne göre, Devlet'in dini kurallara göre gerçekleştirilen bir evlenme akdinin aynı zamanda medeni hukuka uygun olarak akdedilmesi veya onaylanmasını talep etmesi Sözleşme hükümleriyle uyumsuzluk teşkil etmemektedir. Taraf Devletlerin raporlarında aynı zamanda bu konuyla ilgili de bilgi vermeleri beklenmektedir.

5. Aile kurma hakkı prensipte birlikte yaşama ve çocuk dünyaya getirme hakkını da içermektedir. Taraf Devletlerin izlediği aile planlaması politikaları, Sözleşme hükümleriyle uyum içinde olmalı ve özellikle zorunlu ya da ayrımcı özellikler içermemelidir. Benzer şekilde, birlikte yaşamının mümkün kılınması hem iç hukukta, hem de gerekli görülen hallerde diğer devletlerle işbirliği halinde, ailelerin birliği ve özellikle aile bireylerinin politik, ekonomik veya benzer nedenlerle ayrı kaldıkları hallerde yeniden bir araya gelebilmeleri için gerekli tedbirlerin alınmasını içerir.

6. Sözleşme'nin 23. maddesinin 4. paragrafına göre, Taraf Devletler, eşlerin evlenirken, evlilik süresince ve evliliğin sona ermesinde eşit hak ve sorumluluklara sahip olmalarını sağlamak için gerekli tedbirleri almalıdır.

7. Evlilikle eşitlikle ilgili olarak, Komite, özellikle evlilik nedeniyle uyrukluk kazanma ve kaybetme hallerinde cinsiyete dayalı ayrımcılığın yapılmaması gerektiğine değinmek istemektedir. Benzer şekilde, eşlerin evlenmeden önceki soyadlarını kullanabilmeleri veya yeni soyadının seçilmesinde eşit hakka sahip olmaları güvence altına alınmalıdır.

8. Evlilik süresince, eşler aile içerisinde eşit hak ve sorumluluklara sahip olmalıdır. Eşitlik, oturulacak evin seçimi, ev işlerinin idaresi, çocukların eğitimi, malların yönetimi gibi evlilik ilişkisinden doğan tüm ilişkileri kapsar. Söz konusu olan eşitlik durumu, evlilik birliğinin bozulması ve ayrılık gibi bütün ilişkiler için geçerlidir.

9. Bu nedenle, ayrılma veya boşanma nedenleri ve işlemleri, çocuğun bakımı, nafaka, ziyaret hakkı ve velayet hakkının kazanılması ve kaybedilmesiyle ilgili ayrımcı uygulamalar, çocuğun yüksek yararı gözetilerek yasaklanmalıdır. Taraf Devletler, raporlarında özellikle boşanma veya ayrılık durumlarında çocukların korunması için gerekli olan düzenlemelere yer vermelidir.

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER İNSAN HAKLARI KOMİTESİ'NİN 27 No'LU GENEL YORUMU: SEYAHAT ÖZGÜRLÜĞÜ^{14,15,16}

Altmış Yedinci Oturum, 1999¹⁷

27 No'lu Genel Yorum: Seyahat Özgürlüğü (12. madde)

(...)

Seyahat Etme ve Yerleşim Yerini Seçme Özgürlüğü (1. paragraf)

(...)

6. Taraf Devlet, 12. maddede koruma altına alınan hakların sadece Devlet kaynaklı ihlallerden değil aynı zamanda üçüncü kişilerin gerçekleştirdiği ihlallere karşı da korunmasını sağlamalıdır. Kadınların söz konusu olduğu hallerde, koruma yükümlülüğü özellikle önemlidir. Özellikle, bir kadının seyahat etme ve yerleşim yerini seçme özgürlüğünün yasalar veya uygulamalar neticesinde, akrabaları da dahil olmak üzere, başka bir insanın iradesine tabi kılınması 12. maddenin 1. paragrafı ile bağdaşmamaktadır.

(...)

Sınırlandırmalar (3. paragraf)

(...)

18. 2. maddenin 3. paragrafı çerçevesinde uygulanabilecek sınırlandırmalar Sözleşme ile korunan diğer haklarla, eşitlik ilkesi ve ayrımcılık gözetmeme yasağıyla uyum göstermelidir. Bu nedenle, 12. maddenin, 1. ve 2. paragraflarında yer alan hakların, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğum, siyasi veya diğer görüşlere dayalı olarak gerçekleştirilen ayrımcılığa konu olması Sözleşme'nin açık bir ihlalini teşkil edecektir. Taraf Devlet raporlarının incelenmesinde, Komite birçok defa kadınların seyahat özgürlüğünü engelleyen veya kadınların seyahat etmesi için bir erkeğin iznine veya refakatine ihtiyaç duyulduğunun belirtilmesi şeklindeki hak ihlalleriyle karşı karşıya kalmıştır.

(...)

14 Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi'nin 27 No'lu Genel Yorumu: Seyahat Özgürlüğü (*United Nations Human Rights Committee General Comment No. 27: Freedom of movement*) metninin orijinali için bkz. [http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)/6c76e1b8ee1710e380256824005a10a9?Opendocument](http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/6c76e1b8ee1710e380256824005a10a9?Opendocument) (erişim: 28 Eylül 2009).

15 Bu metnin İngilizceden Türkçeye çevirisi Lema Uyar tarafından yapılmıştır.

16 Bu belgenin tümü değil sadece ilgili olabilecek paragrafları alınmıştır – ed.n.

17 CCPR/C/21/Rev. 1/Add. 9. belgesinde yer almaktadır.

EKONOMİK, SOSYAL VE KÜLTÜREL HAKLARA İLİŞKİN ULUSLARARASI SÖZLEŞME¹⁸

Madde 10

Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler aşağıdaki hususları kabul ederler:

1. Toplumun doğal ve temel birimi olan aileye, özellikle ailenin kurulması için ve aileye bağımlı çocukların bakım ve eğitiminden sorumlu oldukları sürece, en geniş koruma ve yardımın yapılması gerektiğini kabul ederler. Evlenme, buna istekli olan eşlerin hür rızası ile olmalıdır.

(...)

18 Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (*International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights: ICESCR*) 11 Ağustos 2003 tarihli ve 25196 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanmıştır. Türkiye'nin Sözleşme'ye ilişkin çekincesi ve beyanları bulunmaktadır.

EVLİLİĞE RIZA GÖSTERİLMESİ, ASGARİ EVLENME YAŞI VE EVLİLİĞİN TESCİLİNE DAİR SÖZLEŞME^{19,20}

Genel Kurul'un 7 Kasım 1962 tarihli 1763A (XVII) sayılı kararıyla imzaya ve onaya açılmıştır.

9 Aralık 1964 tarihinde 6. maddeye uygun olarak yürürlüğe girmiştir.

Sözleşmeciler Devletler,

Birleşmiş Milletler Şartı'na uygun olarak, ırk, cinsiyet, dil veya din ayrımcılığı yapılmaksızın herkesin insan hak ve özgürlüklerine evrensel olarak saygı gösterilmesini ve riayet edilmesini teşvik etmeyi *arzulayarak,*

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 16. maddesindeki şu ifadeleri *hatırlayarak,*

(1) Evlilik çağına varan her erkek ve kadın, ırk, uyrukluk veya din bakımlarından hiçbir kısıtlamaya tabi olmaksızın evlenmek ve aile kurmak hakkını haizdir. Her erkek ve kadın evlenme konusunda, evlilik süresince ve evliliğin sona ermesinde eşit hakları haizdir.

(2) Evlenme akdi ancak müstakbel eşlerin serbest ve tam rızasıyla yapılır.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun, 17 Aralık 1954'te 843 (IX) sayılı kararla, evlilik ve aileyle ilgili belirli bazı geleneklerin, eski yasaların ve uygulamaların, Birleşmiş Milletler Şartı ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde sayılan ilkelerle bağdaşmadığını dile getirdiğini *hatırlayarak,*

Kendini yönetemeyen ve vesayet altındaki ülkelerin bağımsızlıklarını kazanana dek idaresini yürüten veya bundan sorumlu olduğu varsayılan Devletler de dahil olmak üzere tüm Devletlerin, diğerlerinin yanı sıra, eş seçimi konusunda tam özgürlük sağlayarak, çocuk evliliklerini ve genç kızların ergenlik çağına gelmeden nişanlanmalarını ortadan kaldırarak, gerekli olan hallerde uygun cezalar getirerek ve tüm evliliklerin kaydının tutulacağı mülki veya başka nitelikte bir sicil oluşturarak, söz konusu gelenekleri, eski yasaları ve uygulamaları yürürlükten kaldırmak amacını taşıyan tüm uygun tedbirleri almaları gerektiğini *yeniden teyit ederek,*

19 Evliliğe Rıza Gösterilmesi, Asgari Evlenme Yaşı ve Evliliğin Tesciline Dair Sözleşme'nin (*Convention on Consent to Marriage, Minimum Age for Marriage and Registration of Marriages*) orijinal metni için bkz. <http://www2.ohchr.org/english/law/convention.htm> (erişim: 28 Eylül 2009).

20 Bu belgenin İngilizceden Türkçeye çevirisi Defne Orhun tarafından yapılmıştır.

Aşağıdaki hükümler üzerinde mutabakata varmışlardır:

Madde 1

1. Hiçbir evlilik, her iki tarafın da tam ve özgür rızası olmadan resmen akdedilemeyecektir; bu rıza, yasayla öngörüldüğü şekilde, gereken biçimde duyurulduktan sonra ve nikâh kıymaya yetkili merci ve şahitlerin huzurunda taraflarca dile getirilmiştir.

2. Yukarıdaki 1. fıkrada yer alan ifadelere bakılmaksızın yetkili mercinin istisnai koşullar bulunduğu ve tarafın, yetkili bir merci huzurunda ve yasayla öngörülmemiş olabilecek şekilde rızasını açıklamış ve geri çekmemiş olduğu konusunda ikna olması halinde taraflardan birinin hazır bulunması gerekli olmayacaktır.

Madde 2

İşbu Sözleşme'ye Taraf Devletler, evlilik için asgari yaş belirlemek üzere yasama tedbirleri alacaklardır. Yetkili bir mercinin, ciddi gerekçelere dayanarak, müstakbel çiftlere yaş konusunda bir muafiyet tanıdığı durumlar haricinde bu yaşın altındaki hiç kimse tarafından resmi bir evlilik akdi gerçekleştirilemez.

Madde 3

Tüm evlilikler, yetkili merci tarafından uygun bir resmi sicile kaydedilecektir.

Madde 4

1. İşbu Sözleşme, 31 Aralık 1963 tarihine dek, tüm Birleşmiş Milletler'e Üye Devletler veya uzmanlaşmış kurumların mensupları ve Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından bu Sözleşme'ye Taraf olmak üzere davet edilmiş başka bir Devlet adına imzaya açık tutulacaktır.

2. İşbu Sözleşme onaylama işlemine tabidir. Onay belgeleri Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'ne sunulacaktır.

Madde 5

1. İşbu Sözleşme 4. maddenin 1. fıkrasında atıfta bulunulan tüm Devletlerin katılımına açık olacaktır.

2. Katılım, katılım belgesinin Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'ne tevdi edilmesiyle yürürlük kazanacaktır.

Madde 6

1. İşbu Sözleşme, sekizinci onay veya katılım belgesinin tevdi edildiği tarihi izleyen dokuzuncu günde yürürlüğe girecektir.

2. İşbu Sözleşme, sekizinci onay veya katılım belgesinin tevdiinden sonra Sözleşme'yi onaylayan veya Sözleşme'ye katılan her Devlet açısından söz konusu Devlet'in onay veya katılım belgesini tevdi etmesini izleyen dokuzuncu günde yürürlüğe girecektir.

Madde 7

1. Herhangi bir Sözleşmeci Devlet, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'ne yazılı bildirimde bulunarak işbu Sözleşme'yi feshedebilirler. Bu fesih ihbarı, bildirim Genel Sekreter'e ulaştığı tarihten bir yıl sonra yürürlük kazanacaktır.

2. İşbu Sözleşme, tarafların sayısını sekizden daha aza düşüren fesih kararının yürürlük kazandığı gün yürürlükten kalkacaktır.

Madde 8

İşbu Sözleşme'nin yorumlanması veya uygulanması konusunda iki veya daha çok sayıdaki Sözleşmeci Devlet arasında çıkabilecek ve müzakere yoluyla çözülemeyen herhangi bir uyuşmazlık –eğer taraflar başka bir çözüm usulünde anlaşmamışlarsa– uyuşmazlığın bütün taraflarının talebi ile karara bağlanmak üzere Uluslararası Adalet Divanı'na götürülecektir.

Madde 9

Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri, tüm Birleşmiş Milletler'e Üye Devletlere ve işbu Sözleşme'nin 4. maddesi 1. fıkrasında öngörölmüş olan üye olmayan Devletlere aşağıdaki hususlarda bildirimde bulunacaktır:

- (a) 4. madde uyarınca edinilen imzalar ve onay belgeleri;
- (b) 5. madde uyarınca edinilen katılım belgeleri;
- (c) 6. madde uyarınca Sözleşme'nin yürürlüğe giriş tarihi;
- (d) 7. maddenin 1. fıkrası uyarınca edinilen fesih ihbarları;
- (e) 7. maddenin 2. fıkrası uyarınca ilga.

Madde 10

1. Çince, Fransızca, İngilizce, İspanyolca ve Rusça metinlerinin eşit derecede geçerli olduğu işbu Sözleşme, Birleşmiş Milletler arşivlerine tevdi edilecektir.

2. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri, Sözleşme'nin tasdikli suretini tüm Birleşmiş Milletler'e Üye Devletlere ve 4. madde 1. fıkrada öngörölmüş olan üye olmayan Devletlere iletacaktır.

ÇOCUK HAKLARINA DAİR SÖZLEŞME^{21,22}

Madde 7

1. Çocuk doğumdan hemen sonra derhal nüfus kütüğüne kaydedilecek ve doğumdan itibaren bir isim hakkına, bir vatandaşlık kazanma hakkına ve mümkün olduğu ölçüde ana-babasını bilme ve onlar tarafından bakılma hakkına sahip olacaktır.

2. Taraf Devletler, özellikle çocuğun tabiiyetsiz kalması söz konusu olduğunda kendi ulusal hukuklarına ve ilgili uluslararası belgeler çerçevesinde üstlendikleri yükümlülüklerine uygun olarak bu hakların işlerlik kazanmasını taahhüt ederler.

Madde 18

1. Taraf Devletler, çocuğun yetiştirilmesinde ve gelişmesinin sağlanmasında ana-babanın birlikte sorumluluk taşıdıkları ilkesinin tanınması için her türlü çabayı gösterirler. Çocuğun yetiştirilmesi ve geliştirilmesi sorumluluğu ilk önce ana-babaya ya da durum gerektiriyorsa yasal vasilere düşer. Bu kişiler her şeyden önce çocuğun yüksek yararını gözönünde tutarak hareket ederler.

2. Bu Sözleşmede belirtilen hakların güvence altına alınması ve geliştirilmesi için Taraf Devletler, çocuğun yetiştirilmesi konusundaki sorumluluklarını kullanmada ana-baba ve yasal vasilerin durumlarına uygun yardım yapar ve çocukların bakımı ile görevli kuruluşların, faaliyetlerin ve hizmetlerin gelişmesini sağlarlar.

3. Taraf Devletler, çalışan ana-babanın, çocuk bakım hizmet ve tesislerinden, çocuklarının da bu hizmet ve tesislerden yararlanma hakkını sağlamak için uygun olan her türlü önlemi alırlar.

21 Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (*Convention on the Rights of the Child: CRC*) 27 Ocak 1995 tarihli ve 22184 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanmıştır.

22 Türkiye Sözleşme'yi ihtirazi kayıt ile onaylamıştır, şöyle ki; "Türkiye Cumhuriyeti Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 17, 29 ve 30'uncu maddeleri hükümlerini T.C. Anayasası ve 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Anlaşması hükümlerine ve ruhuna uygun olarak yorumlama hakkını saklı tutmaktadır." – ed.n.

ENGELLİLERİN HAKLARINA İLİŞKİN SÖZLEŞME²³

Madde 23

Hane ve Aile Hayatına Saygı

1. Taraf Devletler evlilik, aile, ebeveynlik ve özel ilişkilere dair meselelerde engellilere karşı ayrımcılığı ortadan kaldırmak için uygun tedbirleri etkin bir şekilde ve engellilerin diğer bireylerle eşit olduğunu gözeterek alır. Bu çerçevede aşağıda belirtilenler sağlanmalıdır:

(a) Evlilik çağına gelmiş engellilerin evlenme ve aile kurma hakkının tanınması ve bu hakkın evlenmek isteyen eşlerin serbest iradeleri ve rızaları doğrultusunda kullanılması;

(b) Engellilerin çocuklarının sayısına ve yaş aralığına, serbestçe ve sorumluluğunu taşıyarak karar verme hakkının tanınması ve yaşlarına uygun bilgiye, üreme ve aile planlaması eğitimine erişim hakkının tanınması ile bu haklarını kullanmaları için gereken araçların oluşturulması;

(c) Çocuklar dahil olmak üzere engellilerin diğer bireylerle eşit koşullar altında doğurganlıklarından mahrum bırakılmaması.

(...)

²³ Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme (*Convention on the Rights of Persons with Disabilities*) 14 Temmuz 2009 tarihli ve 27288 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanmıştır.

KADINLARA KARŞI AYRIMCILIĞIN ÖNLENMESİ BİLDİRGESİ^{24,25}

Madde 5

Kadınlar, vatandaşlığı kazanma, değiştirme ve koruma konularında erkeklerle aynı haklara sahip olacaklardır. Yabancıyla yapılan evlilik, evli kadının vatandaşlığını, kadını vatansız bırakmak ya da kocasının vatandaşlığını edinmeye mecbur kılmak suretiyle otomatik olarak etkileyemez.

Madde 6

1. Toplumun temel birliğini oluşturan ailenin birliği ve düzeninin korunmasına halel gelmeksizin, evli olsun veya olmasın tüm kadınların, özellikle aşağıdaki haklarla ilgili olmak üzere, medeni hukuk alanında erkeklerle eşit haklara sahip olmasını sağlamak için, yasal tedbirler başta olmak üzere gerekli bütün tedbirler alınacaktır:

(a) Evlilik sırasında edinilen mülkler de dahil olmak üzere, mülk/mülkü edinme, idare etme, üzerinde tasarruf etme, elden çıkarma ve miras edinme hakkı;

(b) Hak ve fiil ehliyeti ve bunun kullanılması konusunda eşitlik hakkı;

(c) Kişilerin dolaşımına ilişkin hukuk nezdinde erkeklerle aynı haklar.

2. Aşağıdaki haklar başta olmak üzere, evli kadın ve erkeğin eşit statüye sahip olmasını sağlamak için gerekli bütün tedbirler alınacaktır:

(a) Kadınlar, eşlerini özgürce seçmek ve yalnızca özgür ve tam iradeleriyle evlenmek konularında erkeklerle aynı haklara sahip olacaklardır;

(b) Kadınlar, evlilik sırasında ve evliliğin sona erdirilmesinde erkeklerle eşit haklara sahip olacaklardır. Her durumda çocukların menfaati üstün tutulacaktır;

(c) Ebeveynler çocuklarıyla ilgili konularda eşit hak ve yükümlülüklerle sahip olacaklardır. Çocukların menfaati her durumda üstün tutulacaktır.

3. Çocukların evlenmesi ve genç kızların ergenlik çağından önce nişanlanması yasaklanacaktır ve evlilik için asgari bir yaş getirilmesi ve evliliklerin resmi bir sicile teskilinin zorunlu kılınması için yasama tedbirleri de dahil olmak üzere etkili adımlar atılacaktır.

24 Kadınlar Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Bildirgesi'nin (*Declaration on the Elimination of Discrimination against Women*) orijinal metni için bkz. <http://www.un-documents.net/a22r2263.htm> (erişim: 28 Eylül 2009).

25 Bu belgenin İngilizceden Türkçeye çevirisi Defne Orhun tarafından yapılmıştır.

İNSAN HAKLARINI VE ANA HÜRRİYETLERİ KORUMAYA DAİR SÖZLEŞME (AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ)²⁶

Madde 8 – Özel Hayatın ve Aile Hayatının Korunması

1. Her şahıs hususi ve ailevi hayatına, meskenine ve muhaberatına hürmet edilmesi hakkına maliktir.

2. Bu hakların kullanılmasına resmî bir makamın müdahalesi demokratik bir cemiyette ancak millî güvenlik, amme emniyeti, memleketin iktisadi refahı, nizamın muhafazası, suçların önlenmesi, sağlığın veya ahlâkın ve başkasının hak ve hürriyetlerinin korunması için zaruri bulunduğu derecede ve kanunla derpiş edilmesi şartıyla vukubulabilir.

Madde 12 – Evlenme Hakkı

Evlenme çağına gelen erkek ve kadın, bu hakkın istimalini tanzim eden millî kanunlar dairesinde, evlenmek ve bir aile kurmak hakkına maliktir.

26 İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşme (*Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms*) 19 Mart 1954 tarihli ve 8226 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanmıştır. İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşme'nin Oluşturduğu Denetim Mekanizmasının Yeniden Yapılanmasına İlişkin 11 No'lu Protokol 20 Haziran 1997 tarihli ve 23025 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanmış ve bu Protokol ile Sözleşme'ye madde başlıkları eklenmiştir.

İNSAN HAKLARINI VE ANA HÜRRİYETLERİ KORUMAYA DAİR SÖZLEŞME'YE (AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ) EK 7 NO'LU PROTOKOL²⁷

Madde 5 – Eşler Arasında Eşitlik

Eşler evlilikte, evlilik süresince ve evliliğin sona ermesi durumunda, kendi aralarında ve çocukları ile ilişkilerinde medeni haklar ve sorumluluklardan eşit şekilde yararlanırlar. Bu madde devletlerin çocuklar yararına gereken tedbirleri almalarını engellemez.

27 İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşme'ye (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi) Ek 7 No'lu Protokol'ün (*Protocol No. 7 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms*) orijinal metni için bkz. <http://conventions.coe.int/treaty/en/Treaties/Html/117.htm> (erişim: 28 Eylül 2009). Belgenin Türkçesi http://www.avrupakonseyi.org.tr/antlasma/aas_117.htm adresinden alınmıştır (erişim: 28 Eylül 2009).

(GÖZDEN GEÇİRİLMİŞ) AVRUPA SOSYAL ŞARTI^{28,29}

Strazburg, 3 Mayıs 1996

Madde 16 – Ailenin Sosyal, Yasal ve Ekonomik Korunma Hakkı

Akit Taraflar, toplumun temel birimi olan ailenin tam gelişmesi için gerekli koşulları sağlamak amacıyla; sosyal yardımlar ve aile yardımları, mali düzenlemeler, konut sağlama, yeni evlilere yardım ve diğer uygun araçlarla aile yaşamının ekonomik, yasal ve sosyal bakımdan korunmasını teşvik etmeyi taahhüt ederler.

Madde 27 – Ailevi Sorumlulukları Olan Çalışanların Fırsat Eşitliği ve Eşit Muamele Görme Hakkı

Akit Taraflar, ailevi sorumlulukları olan kadın ve erkek çalışanlar ve bunlarla diğer çalışanlar arasında fırsat eşitliği ve eşit muamele görme hakkının etkili bir biçimde kullanılabilmesini sağlamak amacıyla;

1- Aşağıdaki konularda uygun önlemleri almayı taahhüt ederler:

a- Mesleki yönlendirme ve eğitim konularında alınacak önlemler de dahil olmak üzere, ailevi sorumlulukları olan çalışanların istihdam edilmesi ve istihdam edilmeye devam edilmesinin yanı sıra, bu sorumluluklar nedeniyle işten ayrılanların yeniden istihdam edilmesi.

b- Çalışma koşulları ve sosyal güvenliğe ilişkin gereksinimlerinin dikkate alınması.

c- Özellikle kreş hizmetleri ve diğer çocuk bakımı ile ilgili düzenlemeler olmak üzere, kamusal ya da özel hizmetleri geliştirmek ya da teşvik etmek.

2- Her bir ebeveyn, süresi ve koşulları ulusal mevzuat, toplu sözleşmeler ya da uygulama tarafından belirlenecek, doğum izni sonrasındaki bir dönemde, çocuğa bakmak için aile izni verilmesi olanağını sağlamak;

3- Bu tür ailevi sorumlulukların, geçerli bir işe son verme nedeni oluşturulmasını sağlamak.

28 (Gözden Geçirilmiş) Avrupa Sosyal Şartı (*European Social Charter (revised)*) 9 Nisan 2007 tarihli ve 26488 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanmıştır.

29 Türkiye'nin (Gözden Geçirilmiş) Avrupa Sosyal Şartı'na ilişkin beyanı şu şekildedir: Türkiye Cumhuriyeti, 1996 tarihli "(Gözden Geçirilmiş) Avrupa Sosyal Şartı"nın III. Bölümünün A maddesi geçince, anılan Şart'ın II. Bölümünün aşağıdaki madde, fıkra ve bentlerini kabul ettiğini beyan eder.

1'inci madde

2'nci maddenin 1, 2, 4, 5, 6 ve 7'nci fıkraları

3'üncü madde

4'üncü maddenin 2, 3, 4 ve 5'inci fıkraları

7 ilâ 31'inci maddeler" – ed.n.

Değiştirilmiş Avrupa Sosyal Şartı'nın Eki

Madde 16

Bu hüküm, burada sağlanan korumanın tek ebeveynli aileleri kapsadığı biçiminde anlaşılır.

Madde 27

Bu maddenin, ailevi sorumlulukları olan kadın ve erkek çalışanlara, bu sorumlulukları ekonomiye ilişkin faaliyetlere hazırlanmalarını, katılmalarını veya bu faaliyetlerde ilerlemelerini engellediğı durumlarda, onlara bağımlı olan çocukları ve onların bakım ve desteğine muhtaç yakın aile fertleri açısından uygulandığı anlaşılır.

“Bakmakla yükümlü oldukları çocukları” ve “onların bakımına ve desteğine muhtaç olan yakın aile fertleri” terimleri, ilgili Tarafın ulusal mevzuatının böyle tanımladığı kişiler anlamına gelir.

AFRİKA İNSAN VE HALKLARIN HAKLARI ŞARTI'NA EK AFRİKA KADIN HAKLARI PROTOKOLÜ^{30,31}

Madde 6

Evlilik

Taraf Devletler, kadın ve erkeklerin evlilik içerisinde eşit haklardan yararlanmalarını ve eşit eşler olarak görülmelerini sağlayacaklardır. Aşağıdaki hususları güvence altına almak için uygun ulusal yasal tedbirleri alacaklardır:

- a) Her iki tarafın da özgür ve tam iradesi olmaksızın evlilik gerçekleşmeyecektir;
- b) Kadınlar için asgari evlilik yaşı 18 olacaktır;
- c) Tercih edilen evlilik biçimi olarak tekeşlilik teşvik edilecek ve çökeşli evlilik ilişkileri de dahil olmak üzere, kadının evlilik ve aile içerisindeki hakları desteklenecek ve korunacaktır;
- d) Her evlilik, hukuken tanınması amacıyla yazılı olarak tasdik edilecek ve ulusal yasalar uyarınca kaydedilecektir;
- e) Kadın eş ve erkek eş, karşılıklı mutabakata vararak, evlilik rejimlerini ve ika-metgâhlarını seçeceklerdir;
- f) Evli kadın, kızlık soyadını tutma, bu soyadını kocasının soyadı ile birlikte veya ayrı olarak dilediği gibi kullanma hakkına sahip olacaktır;
- g) Kadın, kendi vatandaşlığını tutma veya kocasının vatandaşlığını edinme hakkına sahip olacaktır;
- h) Kadın ve erkek, ulusal yasalarda aksi yönde bir hüküm bulunduğu veya bunun ulusal güvenlik çıkarlarına aykırı olduğu haller dışında, çocuklarının vatandaşlığına ilişkin olarak eşit haklara sahip olacaklardır;
- i) Kadın ve erkek, ailenin çıkarlarının gözetilmesine, çocukların korunmasına ve eğitimine birlikte katkıda bulunacaklardır;
- j) Kadın, evliliği süresince kendi mülkiyetini edinme ve onu özgürce idare etme ve yönetme hakkına sahip olacaktır.

Madde 7

Ayrılık, Boşanma ve Evliliğin İptali

Taraf Devletler, kadın ile erkeğin ayrılık, boşanma veya evliliğin iptali hallerinde aynı haklardan yararlanmasını sağlamak için uygun yasaları çıkaracaklardır. Bu bağ-lamda aşağıdaki hususları sağlayacaklardır:

30 Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı'na Ek Afrika Kadın Hakları Protokolü'nün (*Protocol to the African Charter on Human and Peoples' Rights on the Rights of Women in Africa*) orijinal metni için bkz. [http://www.africa-union.org/root/au/Documents/Treaties/Text/Protocol on the Rights of Women.pdf](http://www.africa-union.org/root/au/Documents/Treaties/Text/Protocol%20on%20the%20Rights%20of%20Women.pdf) (erişim: 28 Eylül 2009).

31 Bu belgenin İngilizceden Türkçeye çevirisi Defne Orhun tarafından yapılmıştır.

- a) Ayrılık, boşanma veya evliliğin iptali mahkeme kararıyla hüküm doğuracaktır;
- b) Kadın ve erkek, ayrılık, boşanma veya evliliğin iptalini isteme konusunda eşit haklara sahip olacaklardır;
- c) Ayrılık, boşanma veya evliliğin iptali halinde, kadın ve erkek çocuklarına yönelik olarak karşılıklı hak ve yükümlülükler sahip olacaklardır. Her halükârda, çocukların menfaatleri üstün tutulacaktır.
- d) Ayrılık, boşanma veya evliliğin iptali halinde, kadın ve erkek, evlilikten doğan ortak mülkleri adil bir şekilde paylaşma hakkına sahip olacaklardır.

Madde 20

Dul Hakları

Taraf Devletler, dul kadınların tüm insan haklarından faydalanabilmelerini sağlamak için, aşağıdaki hükümleri hayata geçirmek için uygun hukuksal tedbirleri alacaklardır:

- a) Dul kadınlar insanlık dışı, küçük düşürücü veya onur kırıcı muameleye maruz kalmayacaktır;
- b) Dul kadın, çocuğun menfaatleri ve esenliğine aykırı olmadığı müddetçe, kocasının ölümünün ardından otomatik olarak çocuğunun velisi olacaktır;
- c) Dul kadın yeniden evlenme hakkına ve bu halde, kendi seçtiği kişiyle evlenme hakkına sahip olacaktır.

Madde 21

Miras Hakkı

1. Dul kadın, kocasının malvarlığının mirasında adil pay hakkına sahip olacaktır. Dul kadın yaşamını kocasıyla birlikte yaşamakta olduğu evde sürdürme hakkına sahip olacaktır. Yeniden evlenmesi halinde, ev kendisine ait ise veya kendisine miras kalmış ise bu hakkını elinde bulundurmaya devam edecektir.
2. Kadın ve erkek, anne-babalarının malvarlığı üzerinde adil paylaşım esasına dayalı olarak miras edinme hakkına sahip olacaklardır.

Siyasi Haklar

İNSAN HAKLARI EVRENSEL BEYANNAMESİ¹

Madde 21

1. Her şahıs, doğrudan doğruya veya serbestçe seçilmiş temsilciler vasıtasıyla, memleketinin kamu işleri yönetimine katılmak hakkını haizdir.

2. Her şahıs memleketinin kamu hizmetlerinden eşitlikle faydalanmak hakkını haizdir.

3. Halkın iradesi hükümet otoritesinin esasıdır; bu irade, gizli şekilde veya serbestliği sağlayacak muadil bir usul ile cereyan edecek genel ve eşit oy verme yoluyla yapılacak olan devrî ve dürüst seçimlerle ifade edilir.

¹ İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (*Universal Declaration of Human Rights: UDHR*) 27 Mayıs 1949 tarihli ve 7217 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanmıştır.

KADINLARA KARŞI HER TÜRLÜ AYIRIMCILIĞIN ÖNLENMESİ SÖZLEŞMESİ^{2,3}

Madde 7

Taraf Devletler, ülkenin politika ve kamu hayatında, kadınlara karşı ayırımı önlemek için tüm tedbirleri alacaklar ve özellikle kadınlara erkeklerle eşit şartlarla aşağıdaki hakları sağlayacaklardır:

- a – Bütün seçimlerde ve halk oylamalarında oy kullanmak ve halk tarafından seçilen organlara seçilebilmek,
- b – Hükümet politikasının hazırlanmasına ve uygulanmasına katılmak, kamu görevinde bulunabilmek ve hükümetin her kademesinde kamu görevleri ifa etmek,
- c – Ülkenin kamu ve politik hayatı ile ilgili hükümet dışı kuruluşlara ve derneklere iştirak etmek.

Madde 8

Taraf Devletler, kadınlara, erkeklerle eşit şartlarda ve hiçbir ayırım gözetmeksizin, hükümetlerini uluslararası düzeyde temsil etmek ve uluslararası kuruluşların faaliyetlerine katılmak fırsatını sağlamak için gerekli bütün tedbirleri alacaklardır.

- 2 Sözleşme'nin orijinal başlığı şöyledir: “*Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women*” (CEDAW) – ed.n.
- 3 Kadınlara Karşı Her Türü Ayırmıcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'ne Katılmanın Uygun Bulunduğuna Dair Kanun 25 Haziran 1985 tarihli ve 18792 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanmıştır. Ardından, Sözleşmeye Katılmamızın Onaylanması Hakkında Bakanlar Kurulu Kararı 14 Ekim 1985 tarihli ve 18898 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanmıştır. İç onay sürecinin ardından onay belgelerinin Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği'ne tevdi tarihi ise 20 Aralık 1985'tir.

Türkiye, Sözleşme'nin 15. maddesinin 2. ve 4. fıkraları ile 16. maddesinin 1. fıkrasının (c), (d), (f) ve (g) bendlerine, bu maddelerde düzenlenen hükümlerin o dönemde yürürlükte olan Türk Medeni Kanunu'nun ilgili hükümleri ile tamamen bağdaşmadığı gerekçesiyle çekince ile taraf olmuştur. Türkiye'nin çekince koyduğu bir diğer madde ise 29. maddenin 1. fıkrasıdır. Bu madde, Sözleşme'nin uygulanması veya yorumu nedeniyle Sözleşme'ye taraf devletler arasında bir uyumsuzluk çıkarsa, bunun çözümü konusunda, taraflarca Uluslararası Adalat Divanı'na yetki verilmesi konusuna ilgilidir. Türkiye, bu çekincelerin yanı sıra Sözleşme'nin 9. maddesinin 1. fıkrasının, Türk Vatandaşlık Kanunu'nun 5. maddesinin 1. fıkrası ile 15. ve 17. maddeleriyle çelişmediğine ilişkin görüşünü bir beyan ile sunmuştur.

Türkiye, 20 Eylül 1999 tarihli beyanı ile Sözleşme'nin 15. maddesinin 2. ve 4. fıkraları ile 16. maddesinin 1. fıkrasının (c), (d), (f) ve (g) bendlerine koyduğu çekinceyi kaldırdığını, 29. maddenin 1. fıkrasına ilişkin çekincesi ile 9. maddenin 1. fıkrasına ilişkin beyanının ise devam ettiğini Birleşmiş Milletler'e bildirmiştir. Türkiye, son olarak 29 Ocak 2008 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği'ne ilettiği beyanı ile 9. maddenin 1. fıkrasına ilişkin daha önceki beyanını da geri çektiğini ifade etmiştir. Bkz. <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/protocol/CEDAW Ratification Table IV-8.en.pdf> (erişim: 28 Eylül 2009) – ed.n.

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER KADINLARA KARŞI AYIRIMCILIĞIN ÖNLENMESİ KOMİTESİ'NİN⁴ 23 NO'LU GENEL TAVSİYESİ: SİYASAL VE KAMUSAL YAŞAMDA KADINLAR^{5,6}

On Altıncı Oturum, 1997

7. Madde (Siyasal ve Kamusal Yaşam)

Taraf Devletler, ülkenin politika ve kamu hayatında, kadınlara karşı ayırımı önlemek için tüm tedbirleri alacaklar ve özellikle kadınlara erkeklerle eşit şartlarla aşağıdaki hakları sağlayacaklardır:

- a – Bütün seçimlerde ve halk oylamalarında oy kullanmak ve halk tarafından seçilen organlara seçilebilmek,
- b – Hükümet politikasının hazırlanmasına ve uygulanmasına katılmak, kamu görevinde bulunabilmek ve hükümetin her kademesinde kamu görevleri ifa etmek,
- c – Ülkenin kamu ve politik hayatı ile ilgili hükümet dışı kuruluşlara ve derneklere iştirak etmek.

Arka Plan

1. Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi, kadınların ülkelerindeki kamusal yaşama katılmalarına özel önem atfetmektedir. Sözleşme'nin başlangıç bölümünde şu ifadeler yer almaktadır:

“Kadınlara karşı ayrımcılığın, hak eşitliği ve insan şeref ve haysiyetine saygı ilkelerini ihlâl ettiğini, kadınların erkeklerle eşit olarak ülkelerinin siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel hayatlarına katılmalarını engellediğini, toplumun ve ailenin refahının artmasına engel teşkil ettiğini ve kadınların ülkeleri ve insanlık hizmetinde kullanabilecekleri olanaklarını geliştirmelerini zorlaştıracaklarını kaydederek.”

2. Sözleşme'nin başlangıç bölümünde ayrıca kadınların karar alma süreçlerine katılımlarının önemi de şu şekilde yinelenmektedir:

4 CEDAW Komitesi olarak anılmaktadır.

5 Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi'nin 23 No'lu Genel Tavsiyesi: Siyasal ve Kamusal Yaşamda Kadınlar (*United Nations Committee on the Elimination of Discrimination against Women, General Recommendation No. 23: Women in Political and Public Life*) metninin orijinali için bkz. <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/recommendations/recomm.htm#recom23> (erişim: 28 Eylül 2009).

6 Bu belgenin İngilizceden Türkçeye çevirisi Defne Orhun tarafından yapılmıştır.

“Bir ülkenin tam ve eksiksiz kalkınmasının, dünyada refahın ve barışın elde edilmesinin, kadınların erkeklerle eşit şartlarda her alanda azami katkıları gerektirdiğine inanarak.”

3. Bunun yanı sıra, Sözleşme'nin birinci maddesinde “kadınlara yönelik ayrımcılık” terimi şu anlama gelecek şekilde açıklanmaktadır:

“medeni durumlarına bakılmaksızın ve kadın ile erkek eşitliğine dayalı olarak politik, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni veya diğer sahalardaki insan hakları ve temel özgürlüklerinin tanınmasını, kullanılmasını ve bunlardan yararlanılmasını engelleyen veya ortadan kaldıran veya bunu amaçlayan ve cinsiyete bağlı olarak yapılan herhangi bir ayırım, mahrumiyet veya kısıtlama.”

4. Diğer sözleşmeler, bildirgeler ve uluslararası analizler de kadınların kamusal yaşama katılımı konusuna büyük önem atfetmekte ve eşitlik konusunda uluslararası standartlar için bir çerçeve öngörmektedir. Bunlar arasında İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi,⁷ Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme,⁸ Kadınların Siyasi Haklarına Dair Sözleşme,⁹ Viyana Bildirgesi,¹⁰ Pekin Bildirgesi ve Eylem Platformu'nun 13. paragrafı,¹¹ Sözleşme kapsamındaki 5 ve 8 No'lu Genel Tavsiyeler,¹² İnsan Hakları Komitesi tarafından kabul edilen 25 No'lu Genel Yorum,¹³ Avrupa Birliği Konseyi tarafından karar alma süreçlerine kadın ile erkeklerin eşit oranda katılımı konusunda çıkartılan Tavsiye Kararı¹⁴ ve Avrupa Komisyonu'nun “Siyasi Karar Alma Süreçlerinde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Nasıl Sağlanır” başlıklı çalışması¹⁵ yer almaktadır.

5. 7. madde, Taraf Devletlere, siyasal ve kamusal yaşamda kadınlara yönelik ayrımcılığı ortadan kaldırmak için gerekli her türlü tedbiri alma ve kadınların siyasal ve kamusal yaşamda erkeklerle eşit olmasını sağlama yükümlülüğü getirmektedir. 7. maddede öngörülen yükümlülük kamusal ve siyasal yaşamın tüm alanlarını kapsamaktadır ve (a), (b) ve (c) fıkralarında belirtilen alanlarla sınırlandırılmamaktadır. Bir ülkenin siyasal ve kamusal yaşamı kavramı oldukça geniş bir anlama sahiptir. 7. madde, siyasal iktidarın özellikle de yasama, yargı, yürütme ve idare yetkilerinin kullanılmasına atıfta bulunmaktadır. Kamu yönetiminin her yönünü ve uluslararası, ulusal, bölgesel ve yerel düzeylerde politikalar üretilmesini ve uygulanmasını kapsa-

⁷ Genel Kurul kararı 217 A (III).

⁸ Genel Kurul kararı 2200 A (XXI).

⁹ Genel Kurul kararı 640 (VII).

¹⁰ Dünya İnsan Hakları Konferansı Raporu, Viyana, 14-25 Haziran 1993 (A/CONF.157/24 (Kısım I)), Bölüm III.

¹¹ Dördüncü Dünya Kadın Konferansı Raporu, Pekin, 4-15 Eylül 1995 (A/CONF.177/20 ve Ek 1), Bölüm I, Karar 1, Ek I.

¹² Bkz. Genel Kurul resmi kayıtları, Kırk Üçüncü Oturum, Ek No 38 (A/43/38), Bölüm V.

¹³ CCPR/C/21/Rev.1/Add.7, 27 Ağustos 1996.

¹⁴ 96/694/EC, Brüksel, 2 Aralık 1996.

¹⁵ Avrupa Komisyonu belgesi V/1206/96-EN (Mart 1996).

maktadır. Bu kavram ayrıca, kamu kurulları, yerel meclisler ve siyasi partiler, sendikalar, meslek örgütleri veya sanayici dernekleri, kadın örgütleri, topluluk temelli örgütlenmeler ve kamusal ve siyasi yaşamla alakalı diğer örgütlenmeler gibi örgütlenmelerin faaliyetlerini de içerecek şekilde sivil toplumun pek çok cephesini de kapsamına dahil etmektedir.

6. Sözleşme, bu eşitliğin etkin bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 21. maddesi ve Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 25. maddesi gibi uluslararası insan hakları belgelerinde belirtildiği biçimde, seçmen iradesinin özgürce ifade edilmesini güvence altına alacak şekilde, belirli aralıklarla gerçekleştirilen ve gizli oy sistemine dayanan genel seçimlerde her vatandaşın seçme ve seçilme hakkını kullandığı bir siyasi sistem çerçevesinin şart olduğunu öngörmektedir.

7. Sözleşme'nin fırsat eşitliğine ve kamusal yaşama ve karar alma süreçlerine katılıma verilen önem hakkındaki vurgusu, Komite'nin 7. maddeyi gözden geçirmesine ve Taraf Devletlerin yasalarını ve politikalarını gözden geçirirken ve Sözleşme'ye rapor sunarken aşağıda yer alan yorum ve tavsiyeleri dikkate almalarını dile getirmesine neden olmuştur.

Yorumlar

8. İnsan faaliyetlerinin kamusal ve özel alanları daima birbirinden ayrı kavramlar olarak değerlendirilmiş ve buna göre düzenlenmiştir. Kadınlar mütemediyen özel veya ev içi alana atanmış, üremeye ve çocukların yetiştirilmesiyle ilişkilendirilmiştir ve bu faaliyetler tüm toplumlarda değersiz bir niteliğe sahip görülmüştür. Öte yandan, saygı duyulan ve itibar yüklenen kamusal yaşam ise, özel ve ev içi alan dışında geniş bir faaliyet alanına yayılmaktadır. Erkekler, tarihsel olarak, hem kamusal yaşama hakim olmuş, hem de sahip oldukları gücü kadınları özel alan içerisine hapsedmek ve ikincil bir konuma itmek amacıyla kullanmışlardır.

9. Kadınlar, ailenin ve toplumun devamlılığı konusunda sahip oldukları merkezi role ve kalkınma konusunda yaptıkları katkılara karşın, günlük yaşam biçimlerini ve toplumların geleceğini tayin eden siyasal yaşamdan ve karar alma süreçlerinden dışlanmışlardır. Bu dışlanma bilhassa kriz zamanlarında kadınların sesini bastırmakta ve sundukları katkıları ve deneyimlerini görünmez kılmaktadır.

10. Tüm uluslarda, kadınların kamusal yaşama katılmasını engelleyen başlıca faktörler arasında, kültürel değerler ve dini inançlar, erkeklerin ev işleri ve çocukların bakımı ve yetiştirilmesi konularının düzenlenmesiyle ilgili hizmetlerin yetersizliği ve erkeklerin bu görevleri paylaşma açık olmayışı yer almaktadır. Tüm uluslarda, kültürel gelenekler ve dini inançlar, kadınların özel faaliyet alanlarına kapatılmasında ve kamusal yaşama faal olarak katılımlarının engellenmesinde rol oynamaktadır.

11. Ev içi iş yükünün bir kısmının kadınların üzerinden alınması, kadınların içerisinde yaşadıkları topluluk yaşantısına çok daha fazla katılabilmelerini sağlayacaktır. Kadınların ekonomik açıdan erkeklere bağımlı oluşu önemli siyasi kararlar vermelerini ve kamusal yaşama etkin katılımlarını çoğu zaman engellemektedir. Üzerlerindeki çifte iş yükü ve ekonomik açıdan bağımlı oluşları, kamusal ve siyasi görevlerin uzun

ve katı çalışma saatleri ile birlikte düşünüldüğünde, kadınların daha faal olmalarına mani olmaktadır.

12. Medya tarafından da desteklenen erkek ve kadına ilişkin kalıp roller, kadınları siyasal yaşam içerisinde çevre, çocuk ve sağlık gibi konularla sınırlandırmakta ve maliye, bütçe kontrolü ve uzlaşmazlıkların çözümü gibi konularda sorumluluk almaktan alıkoymaktadır. Siyasetçilerin yetiştiği meslekler açısından bakıldığında kadınların temsil ettiği düşük oran da bir başka engel teşkil ediyor olabilir. Kadın liderlerin iktidar sahibi olduğu ülkelerde ise, bu durum seçimlerde kendi başlarına başarılı oldukları için değil, babaları, eşleri veya erkek akrabalarının yarattığı etki sonucunda ortaya çıkmış olabilir.

Siyasi Sistemler

13. Kadınlarla erkeklerin eşitliği ilkesi pek çok ülkenin anayasa ve yasalarında ve tüm uluslararası belgelerde vurgulanmaktadır. Ne var ki, son 50 yıl içerisinde, kadınlar eşitlik kazanmış değildir ve mevcut eşitsizlikleri kamusal ve siyasal yaşama düşük seviyede katılımları ile daha da derinleşmektedir. Tek başlarına erkekler tarafından geliştirilen politikalar ve alınan kararlar insanlık deneyimi ve potansiyelinin yalnızca bir kısmını yansıtmaktadır. Toplumun adil ve etkili bir şekilde örgütlenebilmesi için toplumun tüm üyelerinin kapsam ve katılım içerisine alınması gerekmektedir.

14. Hiçbir siyasal sistem kadınlara tam ve eşit katılım hakkı ve imkânı sunmamaktadır. Demokratik sistemler kadınların siyasal yaşama katılım imkânlarını artırmış ise de, karşı karşıya kaldıkları pek çok ekonomik, sosyal ve kültürel engel, bu katılımı ciddi bir şekilde sınırlandırmaya devam etmektedir. Tarihsel açıdan istikrar gösteren demokrasiler bile, nüfusun yarısını oluşturan kadınların tercihlerini ve çıkarlarını tam ve eşit bir şekilde dikkate almamaktadır. Kadınların kamusal yaşamdan ve karar alma mekanizmalarından dışlandığı toplumlarda demokrasi olarak nitelemek mümkün değildir. Demokrasi kavramı, ancak siyasi karar alma süreçlerinin kadınlar ve erkekler arasında ortaklaştırılması ve her iki tarafın çıkarlarına eşit ağırlık verilmesiyle gerçek ve dinamik bir anlama ve kalıcı bir etkiye kavuşacaktır. Taraf Devlet raporlarının incelenmesi sonucunda, kadınların kamusal yaşama ve karar alma mekanizmalarına tam ve eşit bir şekilde katıldığı ülkelerde, kadın haklarının hayata geçirilmesi ve Sözleşme'ye uyumluluk konularında gelişme gözlenmiştir.

Geçici Özel Tedbirler

15. Fiili engellerin kaldırılması, gerekli olmakla birlikte yeterli değildir. Kadınların tam ve eşit katılımının gerçekleştirilememesi kasıtlı nedenlere dayanmıyor, ancak kasıtsız bir şekilde erkekleri destekleyen, çağın gerisinde kalmış uygulama ve muamelelerden kaynaklanıyor olabilir. Sözleşme, 4. madde kapsamında, 7. ve 8. maddelerin tam anlamıyla uygulanabilmesi için geçici özel tedbirlerin kullanımını teşvik etmektedir. Katılım eşitliği sağlama yönünde etkili geçici stratejiler geliştiren ülkelerde, kadın adayların istihdamı, maddi olarak desteklenmesi ve eğitilmesi, seçim usullerinin değiştirilmesi, eşit katılıma yönelik kampanyalar düzenlenmesi, sayısal hedefler ve kotalar getirilmesi ve tüm toplumların günlük yaşamında temel rol oynayan yargı veya diğer

meslek grupları bünyesindeki kamusal görevlere kadınların atanması gibi çok çeşitli önlemler uygulanmaktadır. Engellerin resmen kaldırılması ve kadınlarla erkeklerin içerisinde yaşadıkları kamusal yaşama eşit bir şekilde katılımlarını teşvik etmek amacıyla geçici özel tedbirler alınması siyasal yaşamda gerçek bir eşitlik sağlanabilmesi için olmazsa olmaz ön koşullardır. Ne var ki, asırlardır erkek egemenliği altında bulunan kamusal alanın bu niteliğini alt edebilmek, kadınların tam ve etkin katılımını sağlamak için toplumun tüm kesimlerinin kadınları teşviki ve desteği şarttır; bu teşvik, Sözleşme'ye Taraf Devletlerin yanı sıra, siyasi partiler ve kamu görevlileri tarafından sunulmalıdır. Taraf Devletler, geçici özel tedbirlerin açıkça eşitlik ilkesini destekleme amacı güttüğünü ve dolayısıyla tüm vatandaşlara eşitlik güvencesi sağlayan anayasal ilkelerle bağdaşır nitelikte olduğunu garanti etmekle yükümlüdür.

Özet

16. Pekin Eylem Platformu¹⁶ tarafından vurgulanan önemli bir husus ise, hukukun öngördüğü ile fiilen mevcut olan arasındaki uçurum ya da bir başka deyişle genel olarak kadınların siyasete ve kamusal yaşama katılma hakkı ile fiili katılım oranı arasındaki farktır. Araştırmalar, kadınların katılımının yüzde 30 ila 35'lere (bu değer genellikle "istenilen sonuca ulaşmak için gerekli olan sayı" olarak tanımlanmaktadır) ulaşması halinde siyaset biçiminde ve alınan kararların içeriğinde ciddi bir değişim meydana geleceğini ve siyasal yaşamın canlanacağını ortaya koymaktadır.

17. Kamusal yaşamda geniş bir temsile ulaşabilmek için, kadınların siyasal ve ekonomik gücün kullanımında tam eşitliğe sahip olması gerekmektedir; ulusal ve uluslararası tüm seviyelerde karar alma mekanizmalarına tam ve eşit bir şekilde katılmalıdırlar, böylece eşitlik, kalkınma ve barış hedeflerine katkıda bulunabilirler. Bu hedeflere ulaşılması amaçlanıyorsa ve gerçek demokrasiye erişmek isteniyorsa, toplumsal cinsiyete dayalı bir perspektif benimsenmesi şarttır. Bu yüzdendir ki, kadınların katkısından faydalanabilmek, onların çıkarlarının da korunmasını sağlayabilmek ve toplumsal cinsiyetine bakılmaksızın herkese insan haklarını kullanabilme güvencesi tanımak için kadınları kamusal yaşama dahil etmek gerekmektedir. Kadınların tam katılımı yalnızca yetki sahibi olmaları açısından değil, bir bütün olarak toplumun ilerlemesi için de olmazsa olmaz bir koşul teşkil etmektedir.

Seçme ve Seçilme Hakkı (7. madde (a) fıkrası)

18. Sözleşme, Taraf Devletlere anayasalarında veya mevzuatlarında, kadınların tüm seçim ve referandumlarda erkeklerle eşit bir şekilde seçme ve seçilme hakkına sahip olmalarını sağlamak için uygun adımları atma yükümlülüğü getirmektedir. Bu haklar hem hukuken, hem de fiilen kullanılabilir nitelikte olmalıdır.

19. Taraf Devlet raporlarının incelenmesi sonucunda, neredeyse tüm devletlerin kadınlar ile erkeklere tüm seçimlerde ve referandumlarda eşit seçme hakkı tanıyan anayasal veya diğer yasal hükümler benimsemiş olmalarına karşın, pek çok ulus açı-

16 Dördüncü Dünya Kadın Konferansı Raporu, Pekin, 4-15 Eylül 1995 (A/CONF.177/20 ve Ek 1), Bölüm I, Karar 1, Ek I.

sından kadınların bu hakkın kullanımı konusunda güçlüklerle karşılaşmaya devam ettiği gözlenmektedir.

20. Bu haklara engel teşkil eden faktörler arasında şunlar bulunmaktadır:

a) Hükümetler ve siyasi partiler tarafından bu yönde bilgi sağlanmadığı içindir ki, kadınlar çoğu zaman, adaylar veya partinin siyasi platformu ve seçim usulleri hakkında erkeklere oranla çok daha az bilgiye erişebilmektedirler. Kadınların seçme haklarını tam ve eşit bir şekilde kullanmasını engelleyen diğer başlıca faktörler ise, kadınlar arasında okuma yazma oranının düşüklüğü, siyasi sistemler veya siyasi girişimlerin ve politikaların kendi yaşamları üzerinde yaratacağı etkiler konusundaki bilgi ve anlayış eksiklikleri olarak sayılabilir. Oy verme hakkıyla kişiye sağlanan hak, sorumluluk ve değişim yaratma fırsatlarını yeterince kavrayamamak da kadınların seçmen kütüklerine yazılma konusunda istekli davranmamalarına yol açmaktadır;

b) Kadınların yaşadığı ekonomik sıkıntıların yanı sıra, omuzlarına yüklenen çifte iş yükü de seçim kampanyalarını izleme ve oy kullanma hakkından özgürce faydalanma imkânını ve zamanını kısıtlamaktadır;

c) Pek çok ulus açısından, gelenekler ve sosyal ve kültürel kalıp roller kadınları seçme haklarını kullanmaktan alıkoymaktadır. Erkekler, ikna veya onların adına oy atmak gibi doğrudan müdahale yollarıyla kadınların oylarını etkilemekte veya kontrol etmektedir. Bu tür uygulamalar ortadan kaldırılmalıdır;

d) Bazı ülkelerde kadınların kendi toplumları içerisinde kamusal veya siyasal yaşama dahil olmalarını engelleyen diğer faktörler arasında, kadınların serbest dolaşım özgürlükleri veya katılım hakları üzerine getirilen kısıtlamalar, kadınların siyasal katılımı konusunda egemen olan olumsuz yaklaşımlar veya seçmenler tarafından kadın adaylara güven ve destek eksikliği yer almaktadır. Ayrıca, bazı kadınlar siyasete katılımının hoş olmayacağını düşünmekte ve siyasi kampanyalardan uzak durmayı tercih etmektedirler.

21. Bu faktörler, seçmenlerin yarısını temsil eden kadınların, kendi çıkarlarını desteklemek veya hükümeti değiştirmek ya da ayrımcı politikaları ortadan kaldırmak için ellerindeki bu siyasi güçlerini neden kullanmadıklarını veya bu konuda birlik halinde hareket etmediklerini kısmen de olsa açıklamaktadır.

22. Gizli oylama sistemi, parlamentoda koltukların dağılımı, bölge seçimi gibi unsurların tümü milletvekili olarak seçilecek kadınların oranı üzerinde ciddi bir etki yaratmaktadır. Siyasi partiler fırsat eşitliği ve demokrasi ilkelerini benimsemeli ve kadın ve erkek adayların sayısını dengelemeye çalışmalıdırlar.

23. Kadınların seçme hakkını kullanmaları, erkeklere uygulanmayan veya kadınlar üzerinde orantısız bir etki yaratan kısıtlama veya koşullara tabi kılınmamalıdır. Örneğin, seçme hakkını yalnızca belirli bir eğitim seviyesine sahip olan, asgari mal sahipliği bulunan veya okuma yazma bilen kişilerle sınırlandırmak mantıksız olmakla kalmayıp, evrensel insan hakları güvencesini de ihlal edebilir. Ayrıca böylesi sınırlandırmalar kadınlar üzerinde orantısız bir etki yaratıp, Sözleşme koşullarına aykırılık oluşturması da hayli olasıdır.

Hükümet Politikalarının Oluşturulmasına Katılma Hakkı (7. madde (b) fıkrası)

24. Kadınların politika oluşturulma sürecinde hükümet yönetimine katılımları da genel olarak çok düşük bir orana sahiptir. Bu konuda önemli bir ilerleme kaydedilmiş ve bazı ülkelerde eşitlik sağlanmış ise de, pek çok ülkede kadınların katılımı daha da düşmüştür.

25. 7. maddenin (b) fıkrası, Taraf Devletlerden, kadınların tüm sektörlerde ve her seviyede kamu politikası oluşturulmasına tam olarak katılma ve bu süreçte temsil edilme hakkını güvence altına almalarını talep etmektedir. Böylece toplumsal cinsiyet eşitliği sağlanacak ve kamu politikalarına toplumsal cinsiyete dayalı bir bakış açısı eklenmiş olacaktır.

26. Taraf Devletler, kendi kontrol alanları içerisinde, kadınları üst düzey karar alma görevlerine atama ve doğal olarak, kadınların görüşleri ve çıkarlarının geniş anlamda temsilcisi olan grupların tavsiyelerine başvurma ve bu tavsiyeleri benimseme sorumluluğu altındadırlar.

27. Taraf Devletlerin, hükümet politikalarının oluşturulma sürecine kadınların tam katılımı önündeki engellerin tespit edilerek ortadan kaldırılmasını sağlama yönünde de bir yükümlülükleri bulunmaktadır. Bu engeller arasında birkaç göstermelik kadın atamasıyla yetinilmesi ve kadınların katılımı konusunda cesaret kıran geleneksel ve göreneksel tutumlar yer almaktadır. Kadınlar yönetimin üst seviyelerinde geniş veya yeterli bir şekilde temsil edilmediğinde yahut kadınlara hiçbir biçimde danışılmadığında, hükümet politikalarının kapsayıcı ve etkili olması mümkün olmayacaktır.

28. Kadınların bakanlar kurulunda ve idari görevlerde üst düzey pozisyonlara atanma iradesi genel anlamıyla Taraf Devlete ait olmakla birlikte, siyasi partilerin de, parti listelerine kadınları dahil etmek ve seçimde başarı kazanmaları olası olan bölgelerden kadın adaylar çıkarmak yönünde bir sorumluluğu mevcuttur. Taraf Devletin ayrıca, hükümete danışmanlık eden kurullara kadınların erkeklerle eşit oranda atanmasını ve bu kurulların, uygun olan hallerde, kadın grupları temsilcilerinin görüşlerini dikkate almalarını sağlama yükümlülüğü de bulunmaktadır. Bu tür girişimlerin kamuoyuna öncülük ve kılavuzluk etmesini teşvik etmek ve kadınlara yönelik ayrımcılık içeren veya kadınların siyasal ve kamusal yaşama katılımlarına ket vuran tutum ve davranışları değiştirmek de Hükümet'in temel yükümlülükleri arasındadır.

29. Birtakım Taraf Devletler tarafından kadınların bakanlar kurulunda ve idari görevlerde üst düzey pozisyonlara ve hükümete danışmanlık eden kurullara eşit oranda katılımlarını sağlamak için alınan tedbirler arasında şunlar yer almaktadır: adayların eşit niteliklere sahip olması halinde tercihin kadın adaydan yana kullanılması yönünde bir kuralın benimsenmesi; kamu kurumları çalışanları arasında hiçbir cinsiyetin yüzden 40'ın altında bir orana sahip olmaması yönünde bir kuralın benimsenmesi; bakanlar kurulu üyeleri arasında ve kamu görevine atanma konusunda bir kadın kotası getirilmesi ve kamu kurum ve görevlerine atanmak üzere nitelikli kadınların aday gösterilmesini sağlamak için kadın örgütleriyle istişarelerde bulunulması ve kadınların kamu kurum ve görevlerine atanmak üzere aday gösterilmesini kolaylaştırmak için nitelikli kadınlara yönelik kayıtların tutulması ve geliştirilmesi. Danışma kurulu üyelerinin özel kurumlar tarafından aday gösterilerek atanması halinde ise, Taraf

Devletlerin bu kurumları, söz konusu kurullara nitelikli ve uygun kadınları aday göstermeleri yönünde teşvik etmesi gerekmektedir.

Kamu Görevlerinde Bulunma ve Her Türlü Kamusal Görevi İfa Hakkı (7. madde (b) fıkrası)

30. Taraf Devlet raporlarının incelenmesi sonucunda, kadınların bakanlar kurulunda, memuriyet bünyesinde, kamu yönetimi alanında ve yargıda üst düzey görevlerden mahrum bırakıldığı ortaya çıkmaktadır. Kadınlar bu tür üst düzey veya etki gücü yüksek görevlere nadiren atanmaktadır ve bazı Devletlerde alt seviyelerde ve genellikle ev ya da aile ile ilişkilendirilen görevlere atanan kadınların sayısında bir artış gözlenmekte ise de, ekonomi politikaları veya kalkınma, siyaset, savunma, barış gücü, uzlaşmazlık çözümü veya anayasanın yorumlanması ve karara bağlanması konularıyla ilgili karar alma süreçlerinde rol oynayan görevlerdeki kadınların sayısı çok küçük bir azınlığa işaret etmektedir.

31. Taraf Devlet raporlarının incelenmesi sonucunda, ayrıca, hukukun belirli bazı durumlarda, kadınları devlet erkini kullanmaktan, Devlet adına yargılama yetkisine sahip dinsel veya geleneksel mahkemelerde yargıç olarak hizmet vermekten veya orduya tam katılımdan men ettiği gözler önüne serilmektedir. Bu hükümler kadınlar aleyhine ayrımcılık yaratmakta, içerisinde yaşadıkları topluluk hayatının bahsi geçen alanlarında kadınların katılımı ve becerileriyle ortaya çıkabilecek faydalardan toplumu mahrum bırakmakta ve Sözleşme ilkeleriyle çelişmektedir.

Hükümet Dışı Kuruluşlara, Kamu Kuruluşlarına ve Siyasi Örgütlere Katılma Hakkı (7. madde (c) fıkrası)

32. Taraf Devlet raporlarının incelenmesi sonucunda, siyasi partilerle ilgili bilgi sunulan az sayıdaki örnekte, kadınların erkeklere oranla daha az temsil edildiği veya daha az etki gücüne sahip görevlerde yoğunlaştığı gözlenmektedir. Siyasi partiler karar alma süreçlerinin önemli vasıtalarını oluşturduğu içindir ki, Hükümetler, siyasi partilerin yürüttükleri faaliyetlere kadınların tam ve eşit bir şekilde katılım oranını incelemeleri yönünde bu partilere teşvikte bulunmalı ve söz konusu oranın düşük olması halinde bunun nedenlerini tespit etmelidir. Siyasi partiler, kadınların tam katılımı ve temsili önündeki engellerin alt edilmesi ve parti görevlisi olarak çalışabilmek ve seçimlerde aday olarak gösterilmek yönünde fiilen erkeklerle eşit fırsatlara sahip olmalarının sağlanması için bilgi, maddi ve diğer kaynaklar sunulmasını da içeren etkili tedbirler almaya teşvik edilmelidir.

33. Kimi siyasi partiler tarafından alınan tedbirler arasında, yürütme kurumlarındaki pozisyonlarla ilgili olarak kadınlara belirli bir asgari sayı veya oran getirmek; seçimlerde aday gösterilen kadın ve erkek adaylar arasında bir denge gözetilmesini sağlamak ve kadınların mütemediyen daha olumsuz bir seçmen kitlesine yöneltilmemesini veyahut parti listesinde dezavantajlı sıralara yerleştirilmemesini sağlamak yer almaktadır. Taraf Devletler, bu tür geçici özel tedbirlere, ayrımcılık yasağı mevzuatı veya diğer anayasal eşitlik güvenceleri kapsamında özel olarak imkân tanınmasını sağlamalıdır.

34. Sendikalar ve siyasi partiler gibi diğer örgütlerin de, tüzüklerinde, bu kuralların tatbikinde ve üyelik görünümünde toplumsal cinsiyet eşitliği ilkesine bağlılıklarını sergileme ve yürütme kurullarının, toplumun tüm kesimlerinden gelecek tam ve eşit katılımdan ve her iki cinsiyetin yapacağı katkılardan yararlanabilmesini sağlayacak şekilde toplumsal cinsiyet yönünden eşit bir temsili yansıtmasını sağlama yükümlülüğü mevcuttur. Bu tür örgütlenmeler ayrıca, tıpkı sivil toplum kuruluşları gibi, kadınlar açısından siyasi beceriler, katılım ve önderlik açısından önemli bir eğitim zemini sunmaktadırlar.

8. Madde (Uluslararası Düzey)

Taraf Devletler, kadınlara, erkeklerle eşit düzeyde ve herhangi bir ayrımcılığa tabi tutulmaksızın, Hükümetlerini uluslararası düzeyde temsil etme ve uluslararası örgütlerin çalışmalarına katılma fırsatı sağlamak için gerekli her türlü tedbiri alacaktır.

Yorumlar

35. Hükümetler, 8. madde kapsamında, kadınların uluslararası ilişkilerin her seviyesinde ve her alanında mevcudiyetini sağlama yükümlülüğü altına girmektedirler. Bu yükümlülük, kadınların ekonomik ve askeri konulara, çok taraflı ve iki taraflı diplomasiye ve uluslararası ve bölgesel konferanslarda resmi delegasyonlara dahil edilmesini gerektirmektedir.

36. Taraf Devlet raporlarının incelenmesi sonucunda, Hükümetlerin büyük bir kısmının diplomasi ve dış işlerinde ve özellikle en üst rütbelerde kadınların son derece düşük bir temsile sahip olduğu gözler önüne serilmektedir. Kadınlar daha ziyade, ülkenin dış ilişkilerinde daha az önem taşıyan büyükelçiliklere atanmakta ve bazı hallerde, atamalarda kadınlar aleyhine medeni hallerinden dolayı ayrımcılık yapılmaktadır. Başka bazı örneklerde, erkek diplomatlarla tanınan eş ve aile yardımları benzer görevlerdeki kadın diplomatlarla tanınmamaktadır. Kadınlara genellikle, aile sorumluluklarıyla ilgili ön kabullerden, özellikle de bakmakla yükümlü oldukları şahısların bakımı işinin böyle bir atamaya riayet etmelerini engelleyeceği düşüncesinden ötürü uluslararası işlerde çalışma fırsatı verilmemektedir.

37. Birleşmiş Milletler ve diğer uluslararası örgütlerdeki daimi görevlerin pek çoğunda diplomatlar arasında hiç, üst düzey görevliler arasında ise pek az kadın bulunmaktadır. Uluslararası ve küresel hedef, gündem ve önceliklerin belirlendiği uzmanlık toplantıları ve konferanslarda da benzer bir durum mevcuttur. Birleşmiş Milletler sistemi içerisindeki örgütler ve bölgesel düzeydeki çeşitli ekonomik, siyasi ve askeri yapılar uluslararası kamu görevlisi istihdamı açısından önemli odaklar haline gelmişlerdir, ancak buralarda da, kadınlar büyük oranda alt seviyedeki görevlere getirilmekte ve sayıca azınlık oluşturmaya devam etmektedirler.

38. Kadın ve erkeklerle, Hükümetlerini uluslararası düzeyde temsil etmeleri ve uluslararası örgütlerin çalışmalarına katılmaları için eşit olarak tanınan pek az olanak mevcuttur. Bu durum genellikle, söz konusu görevlere ve resmi delegasyonlara atama ve terfi konusunda nesnel ölçüt ve işlemlerin eksikliğinden kaynaklanmaktadır.

39. Çağdaş dünyanın küreselleşmesi, kadınların uluslararası örgütlere erkeklerle

eşit şartlarda dahil olmasını ve katılımını giderek daha da önemli hale getirmektedir. Tüm uluslararası kurumların gündemine toplumsal cinsiyete dayalı bir perspektif ve kadın hakları kavramının dahil edilmesi hükümetler açısından elzem bir niteliğe sahiptir. Barışın sağlanması ve uzlaşmazlıkların çözümü, askeri harcamalar ve nükleer silahsızlanma, kalkınma ve çevre, dış yardım ve ekonomik yeniden yapılanma gibi küresel meselelere ilişkin pek çok hayati karar kadınların sınırlı katılımı ile alınmaktadır. Bu durum, kadınların sivil toplum düzeyinde bu alanlarda sergilediği katılımı taban tabana zıtlık oluşturmaktadır.

40. Uluslararası müzakereler, barış gücü faaliyetleri, önleyici diplomasinin her seviyesi, arabuluculuk, insani yardım, toplumsal uzlaşma, barış müzakereleri ve uluslararası ceza yargılaması sistemine, istenilen sonuca ulaşmak için gerekli sayıda kadının dahil edilmesi bir fark yaratacaktır. Silahlı veya diğer çatışmalar ele alınırken, bu çatışmaların kadın ve erkekler üzerindeki farklı etkilerini kavrayabilmek için toplumsal cinsiyete dayalı bir perspektif ve analiz gerekmektedir.¹⁷

Tavsiyeler

7. ve 8. Maddeler

41. Taraf Devletler, anayasalarının ve yasal mevzuatlarının Sözleşme ilkeleriyle ve özellikle de 7. ve 8. maddelerle bağdaşır nitelikte olmasını sağlamalıdır.

42. Taraf Devletler, Sözleşme kapsamındaki yükümlülüklerine doğrudan tabi olmayabilecek siyasi parti ve sendika gibi örgütlenmelerin, kadınlara yönelik ayrımcılık yapmamasını ve 7. ve 8. maddelerde yer alan ilkelere riayet etmesini sağlamak için anayasalarıyla uyumlu yasalar çıkartılmasını da içeren uygun tüm tedbirleri alma yükümlülüğü altındadırlar.

43. Taraf Devletler, 7. ve 8. maddeler tarafından kapsanan tüm alanlarda kadınların eşit temsiliyi sağlamak için geçici özel tedbirler belirlemeli ve uygulamalıdır.

44. Taraf Devletler, 7. ve 8. maddelere getirdikleri her türlü çekincenin nedenini ve yarattığı etkiyi açıklamalı ve hem bu çekincelerin toplumda kadın rollerine yönelik geleneksel, göreneksel ve kalıplaşmış tutumları yansıttığı noktaları, hem de Taraf Devletler tarafından bu tutumların değiştirilmesi yönünde atılmakta olan adımları belirtmelidirler. Taraf Devletler bu çekincelerin gerekliliğini sıkı inceleme altında tutmalı ve raporlarında, bu çekincelerin kaldırılması yönünde bir zaman çizelgesi sunmalıdırlar.

7. Madde

45. 7. maddenin (a) fıkrası kapsamında belirlenmesi, uygulanması ve etkililiğinin izlenmesi gereken tedbirler arasında aşağıdaki amaçları hedef alan tedbirler de yer almaktadır:

¹⁷ Bkz. 4-15 Eylül 1995 tarihlerinde Pekin'de düzenlenen Dördüncü Dünya Kadın Konferansı'nda kabul edilen Eylem Raporu'nun 141. paragrafı, (A/CONF.177/20, Bölüm I, Karar 1, Ek II). Ayrıca bkz. paragraf 134: "Barış ve güvenliğin sağlanması ve devam ettirilmesi için kadınların iktidar yapılarına eşit erişimi ve tam katılımı ve uzlaşmazlıkların önlenmesi ve çözümü için gösterilen tüm çabalara tam anlamıyla dahil olması şarttır."

a) Halkoyuna dayalı seçimlerle belirlenen görevlerde kadınlar ve erkekler arasında bir denge tutturmak;

b) Kadınların seçme hakkına sahip olduklarını, bu hakkın önemini ve nasıl kullanılacağını anlamasını sağlamak;

c) Okuma yazma bilmemek, dil, yoksulluk ve kadınların dolaşım özgürlüğü önündeki sınırlamalardan kaynaklananlar başta olmak üzere eşitlik önündeki engellerin kaldırılmasını sağlamak;

d) Seçme ve seçilme haklarını kullanırken bu tür dezavantajlara sahip olan kadınlara yardım sunmak.

46. 7. maddenin (b) fıkrası kapsamında, aşağıdaki amaçları hedef alan tedbirler de yer almaktadır:

a) Hükümet politikalarının oluşturulmasında kadınların eşit olarak temsil edilmesi;

b) Kadınların kamu görevlerinde bulunma yönündeki eşit haklarını fiilen kullanabilmesi;

c) Kadınların işe alınma sürecinde, açık ve itiraza tabi süreçler izlenmesi.

47. 7. maddenin (c) fıkrası kapsamında, aşağıdaki amaçları hedef alan tedbirler de yer almaktadır:

a) Kadınlara yönelik ayrımcılığı yasaklayan etkili bir mevzuat çıkartılmasını sağlamak;

b) Sivil toplum kuruluşlarını ve kamusal ve siyasi kuruluşları, yürüttükleri çalışmalarında kadınların temsilini ve katılımını teşvik eden stratejiler izlemeleri yönünde teşvik etmek.

48. Taraf Devletler, 7. madde ile ilgili rapor sunarken şu hususlara riayet etmelidirler:

a) 7. maddede yer alan haklara yürürlük kazandıran yasal hükümleri tanımlamalı;

b) İster yasal hükümlerden, ister geleneksel, bölgesel veya kültürel uygulamalardan kaynaklanıyor olsun, bu haklara yönelik her türlü kısıtlamayı ayrıntılı bir şekilde belirtmeli;

c) Bu hakların uygulanması önündeki engellerin üstesinden gelmek için getirilmiş ve tasarlanmış tedbirleri tanımlamalı;

d) Bu haklardan yararlanan kadınların erkeklere oranını gösteren, cinsiyete göre ayrıştırılmış istatistiksel veriler sunmalı;

e) Kalkınma programlarıyla ilişkili olanlar başta olmak üzere, kadınların katılım sunduğu politika yaratma biçimlerini tanımlamalı ve bu katılımın düzeyini ve oranını belirtmeli;

f) 7. maddenin (c) fıkrası kapsamında, kadınların kendi ülkelerinde, kadın örgütlerini de içeren sivil toplum kuruluşlarına katılım oranlarını belirtmeli;

g) Taraf Devletin, bu örgütlere danışılmasını sağlama ve bu örgütlerden alınan tavsiyelerin hükümet politikalarının oluşturulma ve uygulanma seviyelerinin tümünde etki yaratma oranını analiz etmeli;

h) Kadınların siyasi parti, sendika, işveren örgütü ve meslek örgütü üyeliği ve çalışanı olarak düşük temsiline ilişkin bilgi sunmalı ve bu duruma etki eden faktörleri analiz etmelidir.

8. Madde

49. Belirlenmesi, uygulanması ve ne kadar etkili olduğunun izlenmesi gereken tedbirler arasında, Genel Kurul'un Ana Komiteleri, Ekonomik ve Sosyal Konsey ve sözleşme organlarını da içine alan uzman organları içeren tüm Birleşmiş Milletler organları üyeliklerinde ve bağımsız çalışma grupları ya da ülke raportörü veya özel raportör atamalarında toplumsal cinsiyet yönünden daha iyi bir denge tutturulmasını sağlamak üzere tasarlanmış tedbirler de yer almaktadır.

50. Taraf Devletler, 8. madde ile ilgili rapor sunarken aşağıdaki hususlara riayet etmelidirler:

a) Dışişlerinde görevli veya dış temsillerde düzenli olarak görev alan veya uluslararası konferanslara gönderilen hükümet delegasyonlarına üye olan ve barış gücü ya da uzlaşmazlık çözümü rollerinde aday gösterilenleri de kapsayacak şekilde Devlet adına görev yapan kadınların oranını ve söz konusu sektördeki kıdemini gösteren, cinsiyete göre ayrıştırılmış istatistikler sunmalı;

b) Kadınların ilgili görevlere ve resmi delegasyonlara atanması ve terfisi ile ilgili olarak nesnel ölçüt ve işlemler tesis edilmesi için sarf edilen çabaları açıklamalı;

c) Hükümet'in kadınları etkileyen uluslararası taahhütlerine ilişkin bilgilerin ve çok taraflı forumlar tarafından çıkartılan ve özellikle kadınların ilerlemesinden sorumlu hükümet içi ve dışı kurumlara dağıtılan resmi belgelerin geniş kitlelere yayılması için atılan adımları açıklamalı;

d) İster bireysel, ister kadın örgütü veya başka bir örgütün üyesi olarak katıldıkları siyasal faaliyetler yüzünden uygulanan kadınlara yönelik ayrımcılığa ilişkin bilgiler sunmalıdırlar.

KADINLARIN SİYASİ HAKLARINA DAİR SÖZLEŞME¹⁸

Birleşmiş Milletler Antlaşmasında zikredilmiş bulunan, erkeklerin ve kadınların hak eşitliği prensibinin tatbikini temenni eden,

Her ferdin, doğrudan doğruya veya serbestçe seçilmiş temsilciler vasıtasıyla, kendi memleketinin âmme işlerinin idaresine iştirak etmeye, eşitlik şartları altında, kendi memleketinin âmme hizmetlerine katılmak hakkını kabul ve

Birleşmiş Milletler Antlaşmasına ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi hükümlerine uygun olarak, siyasi haklardan istifade ve bu hakları kullanma hususunda erkekler ile kadınlara eşitlik tanımayı arzu eyliyen, Akid Taraflar,

Bu maksatla bir Sözleşme akdetmeye karar vermiş olmakla, aşağıdaki hükümler üzerinde mutabık kalmışlardır:

Madde I

Kadınlar, erkekler ile eşit şartlar altında, hiçbir farklı muamele gözetilmeksizin, bütün seçimlerde, rey hakkına sahip olacaklardır.

Madde II

Kadınlar, erkekler ile eşit şartlar altında, hiçbir farklı muamele gözetilmeksizin, millî mevzuat mucibince teşkil olunacak, halk tarafından müntehap bütün teşekküllere seçilme hakkını haizdirler.

Madde III

Kadınlar, eşit şartlar altında, hiçbir farklı muamele gözetilmeksizin, millî mevzuat mucibince müesses bütün âmme vazifelerini ifa ve âmme makamlarını işgal hususunda erkekler ile aynı hakka sahip olacaklardır.

Madde IV

1. İşbu Sözleşme, Birleşmiş Milletler üyesi bütün Devletlerin ve Genel Kurulun bu maksatla davet edeceği diğer herhangi bir Devletin imzasına açıktır.

2. İşbu Sözleşme tasdik edilecek ve tasdiknameler Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliğine tevdi olunacaktır.

18 Kadınların Siyasi Haklarına Dair Sözleşme (*Convention on the Political Rights of Women*) 2 Haziran 1959 tarihli ve 10220 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanmıştır.

Madde V

1. İşbu Sözleşme, IV ncü maddenin birinci fıkrasında sözü geçen bütün Devletlerin iltihakına açıktır.

2. İltihak, Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine iltihaknamenin tevdii suretiyle vukubulur.

Madde VI

1. İşbu Sözleşme, altıncı tasdik veya iltihak belgesinin tevdii tarihini takibeden doksanıncı günde yürürlüğe girecektir.

2. İşbu Sözleşme, altıncı tasdik veya iltihak belgesinin tevdiinden sonra Sözleşmeyi tasdik veya ona iltihak edecek Devletlerden her biri hakkında, bu Devlet tarafından tasdik veya iltihak belgesinin tevdiini takibeden doksanıncı günde yürürlüğe girecektir.

Madde VII

Bir Devlet, işbu Sözleşme maddelerinden biri hakkında imza, tasdik veya iltihak sırasında ihtirazi kayıt dermeyeran ettiği takdirde, Genel Sekreter, bu Sözleşmeye taraf bulunan veya taraf olabilecek bütün Devletlere ihtirazi kaydın metnini tebliğ edecektir. Mezkûr ihtirazi kaydı kabul etmeyen [etmeyen] her Devlet, tebliği tarihinden (veya Sözleşmeye taraf olduğu tarihten) itibaren doksan gün zarfında, ihtirazi kaydı kabul etmediğini Genel Sekretere ihbar edebilir. Bu takdirde, Sözleşme, mezkûr Devlet ile ihtiraz kaydı dermeyeran eden Devlet arasında yürürlüğe girmeyecektir [girmeyecektir].

Madde VIII

1. Her Akid Devlet, Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine göndereceği yazılı bir ihbarla, işbu Sözleşmeyi feshedebilir. Fesih, Genel Sekreterin ihbarı aldığı tarihten bir sene sonra muteber olacaktır.

2. İşbu Sözleşme, Taraflar sayısının altıdan aşağı düşmesini intac edecek fesih ihbarının muteber olduğu tarihten itibaren yürürlükten kalkacaktır.

Madde IX

İşbu Sözleşmenin tefsir veya tatbikine mütaallik olup iki veya birkaç Akid Devlet arasında zuhur eden herhangi bir ihtilâf, müzakere yoluyla [yoluyla] halledemediği takdirde, ilgili Taraflar diğer bir hal tarzında mutabık kalmadıkça, ihtilâfa taraf olanlardan birinin talebi üzerine, halledilmesi için Milletlerarası Adalet Divanı'na sunulacaktır.

Madde X

Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri aşağıdaki hususları Birleşmiş Milletler'in bütün üyelerine ve işbu Sözleşmenin IV ncü maddesinin birinci fıkrasında sözü geçen üye olmayan [olmayan] bütün Devletlere tebliğ edecektir:

- a) imzalar ve IV ncü maddeye tevfikân alınmış tasdik belgeleri,
- b) V nci maddeye tevfikân alınmış iltihak belgeleri,
- c) işbu Sözleşmenin VI ncı maddeye tevfikân yürürlüğe gireceği tarih,

- d) VII nci maddeye tevfikan alınan tebliğ ve ihbarlar,
- e) VIII nci maddenin birinci fıkrası hükmüne tevfikan alınan fesih ihbarları,
- f) VIII inci maddenin ikinci fıkrasının tatbikinden mütevellit mefsuhiyet.

Madde XI

1. İngilizce, Çince, İspanyolca, Fransızca ve Rusça metinleri aynı şekilde muteber olan işbu Sözleşme, Birleşmiş Milletler arşivine tevdi edilecektir.

2. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri işbu Sözleşmenin tasdikli birer nüshasını Birleşmiş Milletlerin bütün üyelerine ve IV ncü maddenin birinci fıkrasında sözü geçen üye olmayan bütün Devletlere gönderecektir.

Hükümetlerince gereği veçhile salahiyyetli kılınmış olan aşağıdaki imza sahipleri New York'ta imzaya açılan işbu Sözleşmeyi otuz bir Mart bin dokuz yüz elli üç tarihinde imzalamışlardır.

MEDENİ VE SİYASİ HAKLARA İLİŞKİN ULUSLARARASI SÖZLEŞME¹⁹

Madde 25

Her yurttaş, 2. maddede belirtilen ayrımlara ve makul olmayan kısıtlamalara bağlı olmaksızın:

- (a) Doğrudan doğruya ya da özgürce seçilmiş temsilciler aracılığı ile kamu yönetimine katılma;
- (b) Genel, eşit ve gizli oyla belirli dönemlerde yapılan, seçmenlerin iradelerini özgürce ortaya koymalarını garanti eden gerçek seçimlerde oy kullanma ve seçilme;
- (c) Genel anlamda eşit olarak, ülkesinin kamu hizmetlerine girme hak ve fırsatına sahiptir.

¹⁹ Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (*International Covenant on Civil and Political Rights: ICCPR*) 21 Temmuz 2003 tarihli ve 25175 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanmıştır. Türkiye'nin Sözleşme'ye ilişkin çekincesi ve beyanları bulunmaktadır.

ENGELLİLERİN HAKLARINA İLİŞKİN SÖZLEŞME²⁰

Madde 34

Engelli Hakları Komitesi

(...)

4. Komite üyeleri Taraf Devletlerce seçilir. Taraf Devletler komite üyelerinin seçiminde eşit coğrafi dağılım, farklı medeniyetlerin ve yasal sistemlerin temsil edilmesi, kadın-erkek temsilinin dengeli olması ve engelli uzmanların katılımı hususlarını dikkate alır.

(...)

²⁰ Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme (*Convention on the Rights of Persons with Disabilities*) 14 Temmuz 2009 tarihli ve 27288 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanmıştır.

KADINLARA KARŞI AYRIMCILIĞIN ÖNLENMESİ BİLDİRGESİ^{21,22}

Madde 4

Kadınların aşağıdaki haklara hiÇbir ayrımcılığa uğramaksızın, erkeklerle eşit Şartlarda sahip olmalarını sağlamak iÇin gerekli bütün tedbirler alınacaktır:

- (a) Tüm seÇimlerde oy kullanma hakkı ve halk tarafından seÇilen tüm organlara seÇilme hakkı;
 - (b) Tüm halk oylamalarında oy kullanma hakkı;
 - (c) Kamusal görevlerde ĐalıŐma ve tüm kamu işlevlerini yerine getirme hakkı.
- Bu haklar yasalar tarafından güvence altına alınacaktır.

21 Kadınlara Karşı Ayrımcılığın nlenmesi Bildirgesi'nin (*Declaration on the Elimination of Discrimination against Women*) orijinal metni iÇin bkz. <http://www.un-documents.net/a22r2263.htm> (erişim: 28 Eylül 2009).

22 Bu belgenin İngilizceden TrkĐeye Đevirisi Defne Orhun tarafından yapılmıştır.

AFRİKA İNSAN VE HALKLARIN HAKLARI ŞARTI'NA EK AFRİKA KADIN HAKLARI PROTOKOLÜ^{23,24}

Madde 9

Siyasi ve Karar Alma Süreçlerine Katılma Hakkı

1. Taraf Devletler, kadınların, olumlu eylem, elverişli ulusal mevzuat ve diğer tedbirler aracılığıyla ülkelerindeki siyasi yaşama eşit katılımını ve katılımcı yönetimi teşvik etmek için aşağıdaki hususları güvence altına alan özel olumlu adımlar atacaklardır:

- a) Kadınların ayrımcılığa uğramaksızın tüm seçimlere katılması;
- b) Kadınların, tüm seçim süreçlerinde erkeklerle her seviyede eşit olarak temsili;
- c) Her seviyedeki devlet politikası ve kalkınma programlarının geliştirilmesi ve uygulanmasında kadınların erkeklerle eşit ortaklar olarak hareket etmesi.

2. Taraf Devletler, karar alma süreçlerinin her seviyesinde kadınların daha çok ve etkili temsili ve katılımını sağlayacaklardır.

23 Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı'na Ek Afrika Kadın Hakları Protokolü'nün (*Protocol to the African Charter on Human and Peoples' Rights on the Rights of Women in Africa*) orijinal metni için bkz. [http://www.africa-union.org/root/au/Documents/Treaties/Text/Protocol on the Rights of Women.pdf](http://www.africa-union.org/root/au/Documents/Treaties/Text/Protocol%20on%20the%20Rights%20of%20Women.pdf) (erişim: 28 Eylül 2009).

24 Bu belgenin İngilizceden Türkçeye çevirisi Defne Orhun tarafından yapılmıştır.

Sağlık Hakkı

İNSAN HAKLARI EVRENSEL BEYANNAMESİ¹

Madde 25

1. Her şahsın, gerek kendisi gerekse ailesi için, yiyecek, giyim, mesken, tıbbi bakım, gerekli sosyal hizmetler dâhil olmak üzere sağlığı ve refahını temin edecek uygun bir hayat seviyesine ve işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, ihtiyarlık veya geçim imkânlarından iradesi dışında mahrum bırakacak diğer hallerde güvenliğe hakkı vardır.

2. Analık ve çocukluk özel ihtimam ve yardım görmek hakkını haizdir. Bütün çocuklar, evlilik içinde veya dışında doğsunlar, aynı sosyal korunmadan faydalanırlar.

¹ İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (*Universal Declaration of Human Rights: UDHR*) 27 Mayıs 1949 tarihli ve 7217 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanmıştır.

KADINLARA KARŞI HER TÜRLÜ AYIRIMCILIĞIN ÖNLENMESİ SÖZLEŞMESİ^{2,3}

Madde 5

Taraf Devletler aşağıdaki bütün uygun önlemleri alacaklardır:

(...)

b – Anneliğin sosyal bir görev olarak anlaşılmasını ve çocukların yetiştirilmesi ve gelişiminde kadın ve erkeğin ortak sorumluluğunun tanınmasını öngören ve her hâlükârda çocukların menfaatlerini her şeyden önce gözeten anlayışa dayanan bir aile eğitimini sağlamak.

Madde 10

Taraf Devletler, özellikle aşağıdaki konularda kadın erkek eşitliği esasına dayanarak eğitimde erkeklerle eşit hakka sahip olmalarını sağlamak için kadınlara karşı ayırımı önleyen bütün uygun tedbirleri alacaklardır:

a – Meslek ve sanat yönlendirilmesinde kırsal ve kentsel alanlarda bütün dallardaki eğitim kurumlarına girişte ve diploma almada okul öncesi, genel, teknik, mesleki ve yüksek teknik eğitimde ve her çeşit mesleki eğitimde eşit şartların sağlanması,

- 2 Sözleşme'nin orijinal başlığı şöyledir: “*Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women*” (CEDAW) – ed.n.
- 3 Kadınlara Karşı Her Türü Ayırcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'ne Katılmanın Uygun Bulunduğuna Dair Kanun 25 Haziran 1985 tarihli ve 18792 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanmıştır. Ardından, Sözleşmeye Katılmamızın Onaylanması Hakkında Bakanlar Kurulu Kararı 14 Ekim 1985 tarihli ve 18898 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanmıştır. İç onay sürecinin ardından onay belgelerinin Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği'ne tevdi tarihi ise 20 Aralık 1985'tir.

Türkiye, Sözleşme'nin 15. maddesinin 2. ve 4. fıkraları ile 16. maddesinin 1. fıkrasının (c), (d), (f) ve (g) bendlerine, bu maddelerde düzenlenen hükümlerin o dönemde yürürlükte olan Türk Medeni Kanunu'nun ilgili hükümleri ile tamamen bağdaşmadığı gerekçesiyle çekince ile taraf olmuştur. Türkiye'nin çekince koyduğu bir diğer madde ise 29. maddenin 1. fıkrasıdır. Bu madde, Sözleşme'nin uygulanması veya yorumu nedeniyle Sözleşme'ye taraf devletler arasında bir uyumsuzluk çıkarsa, bunun çözümü konusunda, taraflarca Uluslararası Adalet Divanı'na yetki verilmesi konusunda ilgilidir. Türkiye, bu çekincelerin yanı sıra Sözleşme'nin 9. maddesinin 1. fıkrasının, Türk Vatandaşlık Kanunu'nun 5. maddesinin 1. fıkrası ile 15. ve 17. maddeleriyle çelişmediğine ilişkin görüşünü bir beyan ile sunmuştur.

Türkiye, 20 Eylül 1999 tarihli beyanı ile Sözleşme'nin 15. maddesinin 2. ve 4. fıkraları ile 16. maddesinin 1. fıkrasının (c), (d), (f) ve (g) bendlerine koyduğu çekinceyi kaldırdığını, 29. maddenin 1. fıkrasına ilişkin çekincesi ile 9. maddenin 1. fıkrasına ilişkin beyanının ise devam ettiğini Birleşmiş Milletler'e bildirmiştir. Türkiye, son olarak 29 Ocak 2008 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği'ne ilettiği beyanı ile 9. maddenin 1. fıkrasına ilişkin daha önceki beyanını da geri çektiğini ifade etmiştir. Bkz. <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/protocol/CEDAW Ratification Table IV-8.en.pdf> (erişim: 28 Eylül 2009) – ed.n.

b – Kadınların erkeklerle aynı ders programlarından yararlanmaları, aynı sınavlara katılmaları, aynı seviyedeki niteliklere sahip eğitim görevlilerine, okul bina ve malzemesine sahip olmaları,

c – Kadın ve erkeğin rolleriyle ilgili kalıplaşmış kavramların eğitimin her şekli ve kademesinden kaldırılması ve bu amaca ulaşılması için muhtelit eğitimin ve diğer eğitim şekillerinin teşvik edilmesi, özellikle ders kitaplarının ve okul programlarının yeniden gözden geçirilmesi ve eğitim metodlarının bu amaca göre düzenlenmesi,

d – Burs ve diğer eğitim yardımlarından faydalanmaları için kadınlara erkeklerle eşit fırsatların tanınması,

e – Özellikle kadın ve erkekler arasında mevcut eğitim açığını en kısa zamanda kapatmaya yönelik yetişkin ve görevsel okuma-yazma öğretim programları dahil, sürekli eğitim programlarına katılabilmeleri için erkeklerle eşit fırsatların verilmesi,

f – Kız öğrencilerin okuldan ayrılma nisbetlerinin düşürülmesi ve okuldan erken ayrılan kız ve kadınlar için eğitim programları düzenlenmesi,

g – Spor ve beden eğitimi faaliyetlerine faal olarak katılmaları için erkeklerle eşit fırsatların tanınması,

h – Kadınların ailelerin sağlık ve refahını sağlamaya yardım edecek, aile planlaması bilgisi dahil özel eğitici bilgiyi temin etmeleri.

Madde 11

1. Taraf Devletler, istihdam alanında kadınlara karşı ayrımı önlemek ve kadın erkek eşitliği esasına dayanarak eşit haklar sağlamak için özellikle aşağıda belirtilen konularda bütün uygun önlemleri alacaklardır:

(...)

d – Sosyal yardımlar dahil eşit ücret hakkı, eşdeğerdeki işte eşit muamele ve işin cinsinin değerlendirilmesinde eşit muamele görme hakkı,

e – Ücretli izinle birlikte, özellikle emeklilik, işsizlik, hastalık, sakatlık ve yaşlılık ve diğer çalışmama hallerinde sosyal güvenlik hakkı,

f – Emniyetli şartlar içinde çalışma hakkı ve sağlığın ve bu meyanda doğurganlığın korunması hakkı.

2. Evlilik ve analık sebebiyle kadınlara karşı olan ayrımı önlemek ve etkin çalışma hakkını sağlamak amacıyla, taraf devletler [Taraf Devletler] uygun önlemleri alacaklardır.

a – Hamilelik ve analık izni sebebiyle veya evliliğe bağlı olarak işten çıkarma ayırımını yasaklamak, bu ayırımı yapanları cezalandırmak,

b – Önceki iş, kıdem ve sosyal haklar kaybedilmeksizin, ücretli olarak analık izni veya benzeri sosyal içerikli tazminatlar vermek,

c – Özellikle çocuk bakımevleri ağının tesisi ve geliştirilmesi yoluyla anne ve babanın aile yükümlülüklerini, görev sorumlulukları ve kamu hayatına katılma ile birleştirmeyi mümkün kılan destekleyici sosyal hizmetlerin sağlanmasını teşvik etmek,

d – Hamilelik süresince zararlı olduğu kanıtlanan işlerde kadınlara özel koruma sağlamak.

3. Bu maddede yer alan konulara ilişkin koruyucu yasalar bilimsel ve teknik bilgi

ışığı altında devrevi olarak yeniden gözden geçirilecek ve gerekirse tadel, ilga veya temdit edilecektir.

Madde 12

1. Taraf Devletler, aile plânlaması dahil sağlık bakım hizmetlerinden kadın ve erkeğin eşit olarak yararlanması için, sağlık bakımında kadınlara karşı ayırımı ortadan kaldıran bütün önlemleri alacaklardır.

2. Bu maddenin 1. paragrafında öngörülen hükümler saklı kalmak kaydıyla Taraf Devletler kadına hamilelik, lohusalık ve doğum sonrası dönemde gerekli hizmetleri sağlayacaklar, hamilelik ve emzirme sırasında yeterli beslenme ile birlikte, gerektiğinde bedava hizmet vereceklerdir.

Madde 14

(...)

2. Taraf Devletler, kadın ve erkeklerin eşitliği prensibine dayanarak, kırsal kalkınmaya katılmalarını ve bundan yararlanmalarını sağlamak için, kırsal kesimdeki kadınlara karşı ayırımı ortadan kaldıran tüm uygun tedbirleri alacaklar ve özellikle kırsal kesim kadınlarına aşağıdaki hakları sağlayacaklardır:

(...)

b – Aile plânlaması konusunda bilgi, danışma ve hizmetler de dahil olmak üzere yeterli sağlık hizmetlerinden faydalanmak,

(...)

h – Özellikle konut, sağlık, elektrik ve su temini, ulaştırma ve haberleşme konularında yeterli yaşam standartlarından yararlanma haklarını sağlamak.

Madde 16

1. Taraf Devletler kadınlara karşı evlilik ve aile ilişkileri konusunda ayırımı önlemek için gerekli bütün önlemleri alacaklar ve özellikle kadın erkek eşitliği ilkesine dayanarak kadınlara aşağıdaki hakları sağlayacaklardır [sağlayacaklardır]:

(...)

e – Çocuk sayısına ve çocukların ne zaman dünyaya geleceklerine serbestçe ve sorumlulukla karar vermede ve bu hakları kullanabilmeleri için bilgi, eğitim ve diğer vasıtalarla yararlanmada eşit haklar,

(...)

2. Çocuğun erken yaşta nişanlanması veya evlenmesinin hiçbir kanuni etkisi olmayacak ve evlenme asgari yaşının belirlenmesi ve evlenmelerin resmi sicile kaydının mecburi olması için yasama dahil gerekli tüm önlemler alınacaktır.

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER KADINLARA KARŞI AYRIMCILIĞIN ÖNLENMESİ KOMİTESİ'NİN 24 NO'LU GENEL TAVSİYESİ: KADINLAR VE SAĞLIK^{4,5}

Yirminci Oturum, 1999

12. Madde – Kadınlar ve Sağlık

Giriş

1. Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi,⁶ üreme sağlığını da içeren sağlık hizmetlerine erişimin Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi kapsamında temel bir hak olduğunu teyit ederek, 20. oturumunda, 21. madde uyarınca, Sözleşme'nin 12. maddesi hakkında bir tavsiye kararı hazırlamaya karar vermiştir.

Arka Plan

2. Taraf Devletlerin Sözleşme'nin 12. maddesine riayet etmesi, kadınların sağlığı ve esenliği için temel bir öneme sahiptir. Bu madde, devletlerin, kadınların hayatları boyunca, özellikle aile planlaması, hamilelik, doğum ve doğum sonrası dönemle ilgili olarak sağlık hizmetlerine erişimde kadınlara yönelik ayrımcılığı ortadan kaldırmasını gerektirmektedir. Taraf Devletler tarafından Sözleşme'nin 18. maddesi uyarınca sunulan raporların incelenmesi sonucunda, kadın sağlığının, kadınların sağlığını ve esenliğini destekleme yönünden temel bir konu olarak kabul edildiği gözlenmektedir. İşbu Tavsiye Kararı, Taraf Devletlerin ve kadın sağlığını çevreleyen konulara özel ilgiyi ve bu konularda özel bir menfaati bulunan kişilerin yararına olacak şekilde, Komite'nin 12. maddeye ilişkin anlayışını açıklamayı ve kadının mümkün olan en yüksek sağlık standartlarına erişim hakkını hayata geçirebilmek için ayrımcılığı ortadan kaldırmayı hedefleyen tedbirleri dile getirmeyi amaçlamaktadır.

3. Yakın tarihli Birleşmiş Milletler dünya konferansları da bu hedefleri değerlendirmiştir. Komite, işbu tavsiye kararını hazırlarken, başta 1993 Dünya İnsan Hakları Konferansı, 1994 Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı ve 1995 IV. Dünya Kadın Konferansı olmak üzere Birleşmiş Milletler dünya konferanslarında kabul edilen ilgili eylem programlarını dikkate almıştır. Komite ayrıca, Dünya Sağlık Örgütü

4 Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi'nin 24 No'lu Tavsiye Kararı: Kadınlar ve Sağlık (*United Nations Committee on the Elimination of Discrimination against Women, General Recommendation No. 21: Women and Health*) metninin orijinali için bkz. <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/recommendations/recomm.htm#recom24> (erişim: 28 Eylül 2009).

5 Bu metnin İngilizceden Türkçeye çevirisi Defne Orhun tarafından yapılmıştır.

6 CEDAW Komitesi olarak anılmaktadır.

(WHO), Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA) ve diğer Birleşmiş Milletler organlarının çalışmalarını göz önünde bulundurmıştır. Bunların yanı sıra, bu tavsiye kararını hazırlarken kadın hakları alanında özel uzmanlığa sahip çok sayıda sivil toplum kuruluşuyla da işbirliğinde bulunulmuştur.

4. Komite, diğer Birleşmiş Milletler belgelerinin sağlık hakkına ve sağlıklı olmayı sağlayan koşullara yaptığı vurguya da işaret etmektedir. Bu belgeler arasında İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi; Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme; Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ve Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme de yer almaktadır.

5. Komite ayrıca, her biri Sözleşme'nin 12. maddesine tam uygunluk sağlayabilmenin olmazsa olmaz unsurlarını oluşturan kadın sünneti, HIV/AIDS, engelli kadınlar, kadına yönelik şiddet ve aile ilişkilerinde eşitlik konularında çıkardığı daha erken tarihli tavsiye kararlarına da atıf yapmaktadır.

6. Kadın ile erkek arasındaki biyolojik farklılıklar sağlık durumunda farklılıklara yol açabilirse de, kadın ve erkeklerin sağlık durumları açısından belirleyici olan ve kadınlar arasında da çeşitlilik gösterebilen toplumsal faktörler de mevcuttur. Bu nedenle, göçmen kadınlar, mülteci ve ülkeleri içerisinde yerlerinden edilmiş kadınlar, kız çocukları ve yaşlı kadınlar, fuhuş sektöründeki kadınlar, yerli kadınlar ve fiziksel veya ruhsal engelleri bulunan kadınlar gibi savunmasız ve dezavantajlı konumdaki gruplara mensup kadınların sağlık ihtiyaçları ve haklarına özellikle eğilmek gerekmektedir.

7. Komite, kadınların sağlık haklarının tam olarak hayata geçirilebilmesi için, Taraf Devletlerin, güvenli, besleyici ve yerel koşullara uyarlanmış gıda tedariki yoluyla kadınların ömürleri boyunca yeterli ve iyi beslenme yönündeki temel insan haklarına saygı gösterme, bu hakları koruma ve destekleme yükümlülüklerini yerine getirmelerinin gerektiğini dile getirmektedir. Bu amaç doğrultusunda Taraf Devletler, özellikle kırsal bölgede yaşayan kadınların üretici kaynaklara fiziksel ve ekonomik olarak ulaşımını kolaylaştıracak ve yargılama alanları içerisindeki tüm kadınların özel beslenme ihtiyaçlarını başka bir şekilde sağlayacak adımlar atmalıdırlar.

12. Madde

1. Taraf Devletler, aile planlaması dahil sağlık bakım hizmetlerinden kadın ve erkeğin eşit olarak yararlanması için, sağlık bakımında kadınlara karşı ayırımı ortadan kaldıran bütün önlemleri alacaklardır.

2. Bu maddenin 1. paragrafında öngörülen hükümler saklı kalmak kaydıyla Taraf Devletler kadına hamilelik, lohusalık ve doğum sonrası dönemde gerekli hizmetleri sağlayacaklar, hamilelik ve emzirme sırasında yeterli beslenme ile birlikte, gerektiğinde bedava hizmet vereceklerdir.

8. Taraf Devletler kadınların ömrü boyunca kadın sağlığı meselesini ele almaları yönünde teşvik edilmektedirler. İşbu Tavsiye Kararı'nın amaçları doğrultusunda *kadınlar*; kız çocukları ve yetişkin kadınları içermektedir. Bu Tavsiye Kararı Komite'nin 12. maddenin kilit unsurlarına yönelik analizini sunacaktır.

Kilit Unsurlar

12/1. Madde

9. Taraf Devletler, kendi ülkelerinde kadınları etkileyen en önemli sağlık konularıyla ilgili en iyi bilgiyi sunabilecek bir konumdadırlar. Bu nedenledir ki, Komite'nin *sağlık hizmetleri alanında kadınlara yönelik ayrımcılığın ortadan kaldırılması için alınan tedbirlerin uygun* olup olmadığını değerlendirebilmesi için, Taraf Devletler, kadınlara yönelik sağlık mevzuatı, planları ve politikaları hakkında, kadınların sağlığına ve beslenmelerine zarar veren hastalıkların ve koşulların mevcudiyeti ve ağırlık derecesi ve önleyici ve iyileştirici tedbirlerin elverişliliği ve maliyet etkinliği konularında cinsiyete göre ayrıştırılmış, güvenilir veriler sunmalıdırlar. Komite'ye sunulan raporlar, o ülkedeki kadınların sağlık durumu ve ihtiyaçlarının bilimsel ve etik olarak araştırılması ve değerlendirilmesine dayalı sağlık mevzuatı, planları ve politikalarını gözler önüne sermeli ve her türlü etnik, dinsel veya toplumsal çeşitlilikleri ve din, gelenek ve kültüre dayalı uygulamaları göz önünde bulundurmalıdır.

10. Taraf Devletler, sundukları raporlarda, erkeklerden farklı olarak kadınları veya belirli kadın gruplarını etkileyen hastalıklara, sağlık koşullarına ve sağlığa zararlı koşullara ve aynı zamanda bu bağlamda gerçekleştirilmesi olası müdahalelere ilişkin bilgiler sunma yönünde teşvik edilmektedirler.

11. Bir sağlık sistemi, kadınlara özgü hastalıkları önlemek, teşhis ve tedavi etmek konularında hizmet sunmuyorsa, kadınlara yönelik ayrımcılığı ortadan kaldırmak üzere alınan tedbirler yetersiz addedilir. Bir Taraf Devletin, kadınlara yönelik olarak belirli bazı üreme sağlığı hizmetlerini sunmayı hukuken reddetmesi ayrımcı bir uygulama sayılmaktadır. Örneğin, sağlık hizmeti sağlayıcılarının vicdani redde dayalı olarak bu tür hizmetler sunmayı reddetmeleri halinde, kadınların alternatif sağlık hizmeti sağlayıcılarına yönlendirilmesini sağlamak için tedbirler alınmalıdır.

12. Taraf Devletler, *sağlık hizmeti* konularında benimsedikleri politikalar ve aldıkları tedbirlerin, kadınların ihtiyaç ve menfaatleri açısından kadınların sağlık haklarına ve kadınları erkeklerden ayıran, aşağıdakileri de içeren özelliklere ve unsurlara nasıl yanıt verdiğine ilişkin anlayışlarını da raporlarında belirtmelidirler.

a) Kadınların adet döngüsü ve üreme fonksiyonları ve menoz gibi, kadınları erkeklerden ayıran biyolojik faktörler. Buna ilişkin diğer bir örnek olarak, kadınların erkeklere oranla, cinsel yollarla bulaşan hastalıklara maruz kalma yönünde daha yüksek bir riske sahip olmaları verilebilir;

b) Genel olarak kadınlar ve özel olarak bazı kadın grupları arasında çeşitlilik gösteren sosyoekonomik faktörler. Örneğin, evde ve işyerlerinde kadınlarla erkekler arasındaki eşitsiz güç ilişkileri kadınların beslenme ve sağlık durumlarını olumsuz yönde etkileyebilir. Maruz kaldıkları farklı şiddet biçimleri de sağlıklarını etkileyebilir. Kız çocukları ve genç kızlar çoğu zaman, yaşça kendilerinden büyük erkekler ve aile bireylerinden gelecek cinsel tacizlere karşı savunmasız durumdadırlar, bu nedenle fiziksel ve psikolojik zarara uğrama ve istenmeyen ve erken gebelik olaylarıyla karşılaşma tehlikesiyle karşı karşıyadırlar. Kadın sünneti gibi bazı kültürel ve geleneksel uygulamalar da yüksek ölüm ve sakat kalma riski taşımaktadır;

c) Kadınlar ile erkekler arasında farklılık gösteren, genel olarak depresyon ve özel olarak doğum sonrası depresyonu, anoreksi ve bulimi gibi yeme bozukluklarına yol açan psikolojik faktörleri de içeren psiko-sosyal faktörler;

d) Hastaların mahremiyetine saygı gösterilmemesi hem kadınları, hem de erkekleri etkileyen bir durum ise de, bu durum kadınları tavsiye almak ve tedavi görmekten caydırıp, sağlık ve esenliklerini olumsuz yönde etkileyebilir. Bu nedendir ki kadınlar, üreme organlarındaki hastalıklar, doğum kontrolü veya tamamlanmamış kürtaj konularında ve cinsel ya da fiziksel şiddet gördükleri durumlarda tıbbi yardım almak konusunda daha isteksiz davranacaklardır.

13. Taraf Devletlerin, *kadın erkek eşitliği temeline dayalı olarak sağlık hizmetlerine*, bilgiye ve eğitime *erişimi sağlama* ödevi, kadınların sağlık hizmeti haklarına saygı gösterilmesi, bu haklarının korunması ve gerçekleştirilmesi ödevine işaret etmektedir. Taraf Devletler mevzuatın, icrai faaliyetlerin ve politikaların bu üç yükümlülükle bağdaşır nitelikte olmasını sağlama sorumluluğuna sahiptir. Ayrıca, etkili bir muhakeme usulü yürütülmesini sağlayacak bir sistem de yerleştirmelidirler. Bunu başaramamaları halinde 12. maddeye yönelik bir ihlal meydana gelecektir.

14. *Haklara saygı gösterme* yükümlülüğü, Taraf Devletlerin, kadınlar tarafından sağlıklarına yönelik amaçlarla atılmış adımları engellemelerini gerektirmektedir. Taraf Devletler, kamu sektöründe ve özel sektördeki sağlık hizmeti verenlerin kadınların sağlık hizmetine erişme hakkına saygı gösterme yükümlülüklerini nasıl yerine getirdikleri konusunda da bildirimde bulunmalıdırlar. Örneğin, Taraf Devletler kadınların sağlık hizmetlerine ulaşımını veya bu hizmetleri sunan kliniklere erişimini, kadınların eşlerinin, anne-babalarının veya sağlık yetkililerinin izni bulunmadığı, evli olmadıkları⁷ veya kadın oldukları gerekçesiyle sınırlandıramazlar. Kadınların uygun bir sağlık hizmetine erişimi önündeki diğer engeller, yalnızca kadınların gereksinim duyduğu tıbbi işlemleri suç sayan ve bu işlemlerden geçen kadınları cezalandıran yasaları içermektedir.

15. Kadın sağlığı ile ilgili *hakları koruma* yükümlülüğü, Taraf Devletlerin, temsilcileri ve memurlarının, özel şahıs veya kurumlar tarafından gerçekleştirilen hak ihlallerini önlemelerini ve bunlara yönelik yaptırımlar getirmek amacıyla adım atmalarını gerektirmektedir. Toplumsal cinsiyete dayalı şiddet kadınların sağlığı açısından önemli bir mesele oluşturduğundan, Taraf Devletler şu hususları güvenceye almalıdırlar:

a) Kadınlara yönelik şiddet ve kız çocuklarının istismarı konularını ve uygun sağlık hizmetlerinin sunulmasını ele alan sağlık hizmeti protokolleri ve hastane kurallarını da içeren yasaların çıkartılması ve etkili bir şekilde uygulamaya konması ve bu yönde politikaların oluşturulması;

b) Sağlık çalışanlarının toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin sağlık üzerinde yarattığı etkileri teşhis edebilmesi ve bununla başa çıkabilmesini sağlayacak toplumsal cinsiyete duyarlı bir eğitimden geçirilmesi;

c) Kadın hastalara cinsel taciz uygulanmasıyla ilgili şikâyetlerin ele alınması ve bu suçu işleyen sağlık meslek mensuplarına gerekli müeyyidelerin uygulanması için adil ve koruyucu usuller getirilmesi;

7 21 No'lu Genel Tavsiye Kararı, paragraf 29.

d) Kadın sünnetini ve kız çocuklarının evlendirilmesini yasaklayan yasalar çıkarılması ve etkili bir şekilde uygulamaya konması.

16. Taraf Devletler, silahlı çatışma hallerinde yakalanan kadınlar ve kadın mülteciler gibi zor koşullardakiler başta olmak üzere, kadınlara travma tedavisi ve danışmanlığı da içeren yeterli koruma ve sağlık hizmetlerinin sağlanmasını güvence altına almalıdırlar.

17. Hakların *gerçekleştirilmesi* ödevi, Taraf Devletlere, kadınların sağlık hizmetinden yararlanma haklarının hayata geçirilmesi için gerekli yasal, adli, idari, mali, iktisadi ve diğer tedbirlerin mevcut kaynakların elverdiği azami ölçüde alınması yükümlülüğünü yüklemektedir. Dünya genelinde anne ölümlerinin ve hastalıklarının yüksekliğini ve aile mensuplarının sayısını sınırlandırmak isteyen, ancak doğum kontrol yöntemlerine erişimleri bulunmayan veya bu yöntemleri kullanmayan çiftlerin sayısının yüksek olduğunu ortaya koyan araştırmalar gibi çalışmalar, Taraf Devletlere, kadınların sağlık hizmetine erişimlerini sağlama ödevlerinin olası ihlalleri konusunda önemli bir gösterge sunmaktadır. Komite, Taraf Devletlerden, özellikle tüberküloz ve HIV/AIDS gibi, önlenabilir koşullardan kaynaklanan kötü sağlık durumlarının boyutunu ele almak için yaptıkları çalışmalar konusunda da bildirimde bulunmalarını istemektedir. Devletlerin sağlıkla ilgili görevlerini özel kurumlara aktarırken bu yükümlülüklerini de bir kenara bıraktıklarına ilişkin giderek çoğalan kanıtlar Komite'yi endişelendirmektedir. Taraf Devletler, bu yetkilerini özel sektöre devrederek veya aktararak bu alanlardaki sorumluluklarından kurtulamazlar. Bu nedenledir ki Taraf Devletler, devlet işlerini ve kadınların sağlığının iyileştirilmesi ve korunması için kamusal yetkilerin kullanıldığı tüm yapıları örgütlerken neler yaptıklarını da raporlarında belirtmelidirler. Kadın haklarının üçüncü şahıslar tarafından ihlalini durdurmak ve kadınların sağlığını korumak için alınan pozitif tedbirler ve sağlık hizmetlerinin sunulmasını güvence altına almak için alınan tedbirler hakkında da bilgiler sunmalıdırlar.

18. HIV/AIDS ve cinsel yolla bulaşan diğer hastalıklara ilişkin meseleler kadınların ve genç kızların cinsel sağlık hakları konusunda temel bir yere sahiptir. Pek çok ülkede genç kızlar ve kadınlar, cinsel sağlıkları için gerekli bilgi ve hizmetlere yeterli erişimden yoksundurlar. Toplumsal cinsiyete dayalı eşitsiz güç ilişkilerinin bir sonucu olarak, kadınlar ve genç kızlar genellikle cinsel ilişkiyi reddedememekte veya güvenli ve sorumlu cinsel ilişki konusunda ısrarlı davranmamaktadırlar. Kadın sünneti, çeşitlilik gibi zararlı geleneksel uygulamaların yanı sıra evlilik içi tecavüz de genç kızları ve kadınları HIV/AIDS ve cinsel yolla bulaşan diğer hastalıklarla burun buruna getirebilmektedir. Fuhuş sektöründeki kadınlar bu hastalıklara karşı özellikle savunmasız bir konumdadırlar. Taraf Devletler, hiçbir önyargı ve ayrımcılık olmaksızın, o ülkede yasal olarak bulunmasalar dahi, kaçırılmış kadınları da içeren tüm kadın ve genç kızların cinsel sağlık bilgisi, eğitimi ve hizmetleri hakkını güvence altına almalıdır. Taraf Devletler özellikle, genç kız ve erkeklerin, özel hayat ve mahremiyet haklarına saygı gösteren, özel olarak hazırlanmış programlar bünyesinde, usulünce eğitilmiş personel tarafından cinsel sağlık ve üreme sağlığı eğitimi alma haklarını güvence altına almalıdır.

19. Taraf Devletler sundukları raporlarda, 12. maddeye uygun hareket ettiklerini kanıtlayabilmek için, kadınların sağlık hizmetine erişimlerinin, *kadın erkek eşitliği te-*

meline dayalı olarak gerçekleşip gerçekleşmediğini değerlendirme testlerini de sunmadılar. Taraf Devletler bu testleri uygularken, Sözleşme'nin 1. maddesi hükümlerini hatırdta tutmalıdırlar. Bundan dolayıdır ki, raporlar, sağlık politikaları, kuralları, yasaları ve protokollerinin erkeklere kıyasla kadınlar üzerindeki etkilerine ilişkin yorumlar da içermelidir.

20. Kadınlar, kendilerine önerilen işlemlerin olası yararları ve zararları ile mevcut alternatifleri de içeren tedavi veya araştırmalara rıza verirken, seçeneklerine ilişkin olarak usulünce eğitilmiş personel tarafından tam olarak bilgilendirilme hakkına sahiptirler.

21. Taraf Devletler raporlarında, kadınların *sağlık hizmetlerine erişiminin* önündeki engelleri ortadan kaldırmayı amaçlayan ve kadınların bu hizmetlere zamanında ve makul bir ücret karşılığında erişmelerini güvence altına alan tedbirlere ilişkin olarak da bildirimde bulunmalıdırlar. Bu engeller arasında, sağlık hizmetleri için yüksek ücretler talep edilmesi, eş veya hastane yetkililerinden ön onay alınması gereği, sağlık merkezlerinin uzak oluşu ve kullanışlı ve makul fiyatlı toplu taşıma imkânlarının bulunmayışı gibi, kadınların bu hizmetlere erişimini engelleyen şartlar veya koşullar yer almaktadır.

22. Taraf Devletler ayrıca, örneğin sağlık hizmetlerini kadınlar açısından kabul edilebilir kılarak nitelikli hizmetlere erişimi güvence altına almak için aldığı tedbirler konusunda da bilgi sunmalıdır. Kabul edilebilir nitelikteki hizmetler; bir kadının tam olarak bilgilendirildikten sonra onay vermesini sağlayan, onuruna saygı gösteren, mahremiyetini güvence altına alan ve ihtiyaçları ile bakış açılarına karşı duyarlılık gösteren bir şekilde sunulan hizmetlerdir. Taraf Devletler zorla kısırlaştırma, cinsel yolla bulaşan hastalıklarla ilgili zorunlu testler veya işe alımlarda zorunlu hamilelik testi gibi zorla tatbik ettirilen ve kadınların bilgilendirilmiş onay hakkını ve onurunu çiğneyen uygulamalara izin vermemelidir.

23. Taraf Devletler raporlarında ayrıca, özel olarak *aile planlaması* ve genel olarak da cinsel sağlık ve üreme sağlığı konularıyla ilgili hizmet biçimlerine zamanında erişimi sağlamak için aldıkları tedbirleri de belirtmelidirler. Gençlerin, her türlü aile planlaması yöntemine ilişkin bilgi ve danışmanlık hizmetini de içeren sağlık eğitimine özel önem atfedilmelidir.⁸

24. Komite, sadece kadınların genellikle erkeklerden daha uzun yaşamaları ve kemik erimesi ve demans gibi engellilik ve dejenerasyon yaratan kronik rahatsızlıklara erkeklere nazaran daha açık olmaları nedeniyle değil, aynı zamanda, yaşlanmakta olan eşlerinin bakım sorumluluğu genellikle kadınların üzerinde olması nedeniyle de yaşlı kadınlara sunulan sağlık hizmetinin koşulları konusunda endişe duymaktadır. Bu yüzden ki, Taraf Devletler yaşlı kadınların yaşla bağlantılı sakatlık ve engellilik durumlarını ele alan sağlık hizmetlerine erişimini sağlamak için uygun tedbirleri almalıdırlar.

25. Her yaştan engelli kadınlar, sağlık hizmetlerine fiziksel erişim konusunda sık sık zorluklarla karşılaşmaktadırlar. Toplumsal cinsiyet ayrımcılığı, şiddet, yoksulluk,

⁸ Gençlere yönelik sağlık eğitimi, başka şeylerin yanı sıra, toplumsal cinsiyet eşitliği, şiddet, cinsel yolla bulaşan hastalıkların önlenmesi ve üreme sağlığı ve cinsel sağlık hakları konularını da içermelidir.

silahlı çatışmalar, yerinden edilme ve diğer sosyal mahrumiyet biçimleri nedeniyle ortaya çıkan ve kadınların erkeklere nazaran çok daha açık olduğu, akıl sağlığına yönelik çeşitli risklere ilişkin olarak genel anlamıyla kısıtlı bir anlayış söz konusu olduğundan, zihinsel engelli kadınlar özellikle savunmasız bir konumdadırlar. Taraf Devletler, sağlık hizmetlerinin engelli kadınların ihtiyaçlarına karşı duyarlı olmasını ve kadınların insan haklarına ve onuruna saygı göstermesini sağlamak için uygun tedbirleri almaldırlar.

12/2. Madde

26. Taraf Devletlerin, kadınlara *hamilelik, doğum ve doğum sonrası döneme* ilişkin gerekli hizmetleri sağlamak için aldığı tedbirler de raporlara dahil edilmelidir. Genel olarak kendi ülkelerinde ve özel olarak da savunmasız grup, bölge ve cemaatlerde bu tedbirlerin anne ölümleri ve hastalıklarını ne oranda azalttığına ilişkin bilgiler de sunulmalıdır.

27. Taraf Devletler raporlarında, kadınların hamilelik, doğum ve doğum sonrası dönemlerini güvenli geçirmelerini sağlamak için *gerektiğinde sundukları ücretsiz hizmetleri* de belirtmelidirler. Pek çok kadın, doğum öncesi ve sonrası hizmetlerini de içeren gerekli hizmetleri alabilecek veya bu hizmetlere erişebilecek maddi durumları olmadığı için, hamilelikle bağlantılı sebeplerle ölüm veya sakat kalma riski altındadır. Komite, Taraf Devletlerin, kadınların güvenli annelik ve acil kadın-doğum hizmetleri hakkını güvence altına alma ödevini hatırlatmakta ve eldeki kaynakların azami oranda bu hizmetlere tahsis edilmesi gerektiğini dile getirmektedir.

Sözleşme'nin Diğer İlgili Maddeleri

28. Taraf Devletlerin, 12. madde uyarınca alınan tedbirler konusunda rapor sunarken, bu maddenin Sözleşme'nin kadın sağlığıyla ilintili diğer maddeleriyle bağlantısını kabul etmeleri istenmektedir. Bu maddeler arasında, Taraf Devletlere, aile eğitiminin anneliği bir sosyal görev olarak görme anlayışını içermesini sağlama ödevi yükleyen 5. maddenin (b) fıkrası; eğitime eşit erişim sağlayarak kadınların sağlık hizmetine daha kolay erişmelerini sağlama ve erken yaştaki hamileliklere bağlı olarak kız öğrencilerin okuldan ayrılma oranını azaltma ödevi yükleyen 10. madde; kadınlara ve genç kızlara, aile planlaması konusundaki bilgi ve tavsiyeleri de içeren, ailenin esenliğini sağlamaya yardımcı olarak özel bir eğitim sunma ödevi yükleyen 10. maddenin (h) fıkrası; üreme fonksiyonlarının korunması, hamilelik sırasında zararlı işlerden özel olarak korunmak ve ücretli annelik izni hükümlerini de içeren, çalışma hayatında kadın sağlığı ve güvenliğinin korunmasıyla kısmen ilgili olan 11. madde; Taraf Devletlere, kırsal kesimdeki kadınların, aile planlaması konusundaki bilgi, danışmanlık ve hizmetleri de kapsayan yeterli sağlık olanaklarına erişimini sağlama ödevi yükleyen 14. maddenin 2. fıkrası (b) bendi ve hastalıkların önlenmesi ve iyi bir sağlık hizmetinin desteklenmesi için hayati nitelik taşıyan barınma, kanalizasyon, elektrik ve su, ulaşım ve haberleşme konuları başta olmak üzere yeterli yaşam koşullarını sağlamak için gerekli tüm tedbirleri alma ödevi yükleyen (h) bendi; ve kadınların çocuklarının sayısına ve sıklığına özgürce ve sorumluluk alarak karar verme konularında erkeklerle eşit

haklara sahip olmasını ve bu haklarını kullanmalarına imkân sunacak bilgi, eğitim ve araçlara erişebilmelerini sağlama ödevi yükleyen 16. maddenin 1. fıkrası (e) bendi yer almaktadır. 16/2. madde ayrıca, erken yaşta çocuk doğurmaktan kaynaklanan fiziksel ve duygusal zararların engellenmesi yönünde önemli bir faktör oluşturan çocukların nişanlanması ve evlenmesini de yasaklamaktadır.

Hükümet Eylemlerine İlişkin Tavsiyeler

29. Taraf Devletler, kadınların sağlığını ömürleri boyunca geliştirmek amacıyla kapsamlı bir ulusal strateji benimsemelidirler. Bu strateji içerisinde, kadınları etkileyen hastalıkların ve koşulların önlenmesi ve tedavisinin yanı sıra, kadına yönelik şiddete çözüm bulunmasını da amaçlayan müdahaleler yer alacaktır ve böylece tüm kadınların, cinsel sağlık ve üreme sağlığı hizmetlerini de kapsayan, kaliteli ve makul bir ücret karşılığı sunulan tam teşekküllü bir sağlık hizmetine evrensel erişimi sağlanacaktır.

30. Taraf Devletler, kadınlarla erkeklerin farklı sağlık ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak, kadın sağlığının toplam sağlık bütçesinden erkek sağlığına yakın bir pay almasını sağlamak için yeterli bütçe, insan gücü ve idari kaynak tahsis etmelidir.

31. Taraf Devletler bunun yanı sıra, özellikle:

a) Kadınların sağlığını etkileyen tüm politika ve programların merkezine toplumsal cinsiyete dayalı bir perspektif yerleştirmeli ve bu politika ve programların planlanması, uygulanması ve izlenmesi ve sağlık hizmetlerinin sunulması süreçlerine kadınları dahil etmelidir;

b) Kadınların cinsel sağlık ve üreme sağlığı konularını da içeren sağlık hizmetlerine, eğitime ve bilgiye erişimleri önündeki tüm engellerin kaldırılmasını sağlamalı ve özellikle, HIV/AIDS'i de kapsayan cinsel yolla bulaşan hastalıkların önlenmesi ve tedavisi için gençlere yönelik programlara kaynak ayırmalıdır;

c) İstenmeyen gebeliklerin aile planlaması ve cinsel eğitim aracılığıyla önlenmesine öncelik vermeli ve güvenli annelik hizmetleri ve doğum öncesi yardım sunarak anne ölüm oranlarını düşürmelidir. Mümkün olan hallerde, istemli düşüğü yasaklayan yasalar istemli düşük yaptıran kadınlara yönelik getirilmiş olan cezai hükümleri kaldırarak şekilde değiştirilebilir;

d) Kamu kuruluşları, sivil toplum kuruluşları ve özel kurumların sunduğu kadınlara yönelik sağlık hizmetlerini izlemeli, eşit erişim ve kaliteli hizmet sunulmasını sağlamalıdır;

e) Tüm sağlık hizmetlerinin, özerklik, özel yaşamın gizliliği, mahremiyet, bilgilendirilmiş rıza ve tercih haklarını da içeren, kadının insan haklarıyla bağdaşır nitelikte olmasını sağlamalıdır;

f) Sağlık çalışanlarının aldığı eğitimin başta toplumsal cinsiyete dayalı şiddet olmak üzere kadın sağlığı ve kadının insan hakları konularında kapsamlı, zorunlu ve toplumsal cinsiyete duyarlı dersleri içermesini sağlamalıdır.

EKONOMİK, SOSYAL VE KÜLTÜREL HAKLARA İLİŞKİN ULUSLARARASI SÖZLEŞME⁹

Madde 12

1. Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, herkesin, ulaşılabilir en yüksek fiziksel ve zihinsel sağlık standardına sahip olma hakkını kabul ederler.

2. Bu Sözleşme'ye Taraf Devletlerin, bu hakkın tam olarak kullanılmasını sağlamak için alacakları tedbirler şu amaçlara yönelik olacaktır:

(a) Ölü doğum ve çocuk ölümleri oranlarının düşürülmesini ve çocuğun sağlıklı bir şekilde gelişmesini sağlamak;

(b) Çevresel ve sınısal sağlık şartlarının her yönüyle iyileştirilmesi;

(c) Salgın, yöresel, mesleki ve diğer hastalıkların önlenmesi, tedavisi ve kontrolü;

(d) Hastalık durumunda herkese tıbbi hizmet ve tıbbi bakım sağlayacak koşulların yaratılması.

9 Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (*International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights: ICESCR*) 11 Ağustos 2003 tarihli ve 25196 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanmıştır. Türkiye'nin Sözleşme'ye ilişkin çekincesi ve beyanları bulunmaktadır.

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER EKONOMİK, SOSYAL VE KÜLTÜREL HAKLAR KOMİTESİ'NİN 14 NO'LU GENEL YORUMU: ULAŞILABİLECEK EN YÜKSEK SAĞLIK STANDARDINA SAHİP OLMA HAKKI^{10,11,12}

Yirmi İkinci Oturum, 2000

Ulaşılabilir En Yüksek Sağlık Standardına Sahip Olma Hakkı

12. Madde

1. Sağlık, bütün diğer insan haklarından faydalanabilme açısından elzem bir hak-
tır. Her insan, onurlu bir yaşam sürdürebilmek için ulaşılabilir en yüksek sağlık
standardına sahip olmalıdır. Sağlık hakkı, sağlık politikalarının oluşturulması ve
Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) geliştirdiği sağlık programlarının uygulanması ve
ya belirli hukuk belgelerinin kabulü gibi birbirini tamamlayan birçok yaklaşım aracı-
lığıyla gerçekleştirilebilir. Ayrıca, sağlık hakkı hukuken icra edilebilir belirli unsurlar içere-
mektedir.¹³

2. Sağlık hakkı, birçok uluslararası belgede tanınmaktadır. İnsan Hakları Evrensel
Beyanamesi'nin 25. maddesinin 1. fıkrası “her şahsın, gerek kendisi gerekse ailesi
için, yiyecek, giyim, mesken, tıbbi bakım, gerekli sosyal hizmetler dahil olmak üzere
sağlığı ve refahını temin edecek uygun bir hayat seviyesine” hakkı olduğunu teyit et-
mektedir. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 12.
maddesi sağlık hakkına dair uluslararası insan hakları hukukunda yer alan en kapsamlı
maddedir. Sözleşme'nin 12. maddesinin 1. paragrafına göre Sözleşme'ye Taraf
Devletler “herkesin, ulaşılabilir en yüksek fiziksel ve zihinsel sağlık standardına sa-
hip olma hakkını” kabul ederler. Aynı maddenin 2. paragrafı ise “Taraf Devletlerin
bu hakkın tam olarak kullanılmasını sağlamak için alacakları tedbirler”in bir kısmını
örneklendirerek saymaktadır. Ayrıca, sağlık hakkı, diğerlerinin yanı sıra, 1965 tarihli
Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin
5. maddesi, 1979 tarihli Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşme-
si'nin 11. maddesinin 1. paragrafı ve 12. maddesi ve 1989 tarihli Çocuk Haklarına

¹⁰ Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin 14 No'lu Genel Yorumu: Ulaşılabilir En Yüksek Sağlık Standardına Sahip Olma Hakkı (*United Nations Committee on Economic, Social and Cultural Rights, General Comment No. 14: The Right to the Highest Attainable Standard of Health*) metninin orijinali için bkz. [http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)/40d009901358b0e2c1256915005090be?Opendocument](http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/40d009901358b0e2c1256915005090be?Opendocument) (erişim: 28 Eylül 2009).

¹¹ Bu belgenin İngilizceden Türkçeye çevirisi Lema Uyar tarafından yapılmıştır.

¹² Bu belgenin tümü değil sadece ilgili olabilecek paragrafları alınmıştır – ed.n.

¹³ Örneğin sağlık olanakları, malları ve hizmetleri ile ilgili ayrımcılık yasağı birçok ülkenin ulusal mevzuatında yer almaktadır – ed.n.

Dair Sözleşme'nin 24. maddesinde de tanınmaktadır. 1961 tarihli ve 1996'da gözden geçirilmiş olan Avrupa Sosyal Şartı (11. madde), 1981 tarihli Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı (16. madde), 1988 tarihli Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Alanında Ek Protokol (10. madde) gibi birçok bölgesel insan hakları belgesi de sağlık hakkını tanımlamaktadır. Benzer şekilde, sağlık hakkı İnsan Hakları Komisyonu'nun beyanlarında¹⁴ Viyana Bildirgesi ve 1993 tarihli Eylem Programı ve diğer uluslararası belgelerde yer almaktadır.¹⁵

3. Sağlık hakkı, insan hakları belgelerinde yer alan, gıda, konut, çalışma, eğitim, insan onuruna yaraşır bir hayat sürme, yaşama hakkı, ayrımcılık gözetmeme, eşitlik, işkence yasağı, özel hayatın gizliliği, bilgiye erişim, toplanma ve dernek kurma özgürlüğü ve seyahat etme özgürlüğü gibi diğer insan haklarının gerçekleşmesi ile yakından ilgilidir. Belirtilen bütün bu haklar ve diğer hak ve özgürlükler, sağlık hakkını tamamlamaktadır.

(...)

12. Maddenin Normatif İçeriği

7. 12. maddenin 1. paragrafı sağlık hakkını tanımlarken, maddenin 2. paragrafı Taraf Devlet yükümlülüklerine sınırlandırıcı olmayacak şekilde örnekler vermektedir.

8. Sağlık hakkı, *sağlıklı* olmak hakkı şeklinde anlaşılmalıdır. Sağlık hakkı, hem hakları, hem de yükümlülükleri içermektedir. Özgürlük boyutu, bir kimsenin, cinsiyet ve üreme özgürlükleri de dahil olmak üzere, kendi sağlığı ve vücudunun kontrolünü elinde bulundurması, işkence, rızaya dayanmayan tıbbi ve deneysel müdahaleler gibi müdahalelere tabi olmamasını içermektedir. Hak boyutu ise, insanların ulaşılabilir en yüksek sağlık standardından eşit şekilde faydalanmasına olanak tanıyan bir sağlık sistemine sahip olma hakkını içermektedir.

9. 12. maddenin 1. paragrafında yer alan "ulaşılabilir en yüksek sağlık standardı" kavramı bireyin biyolojik ve sosyoekonomik şartlarını ve Devletin mevcut kaynaklarını dikkate almaktadır. Sadece devlet ve birey ilişkisi çerçevesinde değerlendirilemeyecek birçok husus mevcuttur; özellikle Devlet kişinin sağlıklı olmasını garanti edemez veya insan sağlığını bozan bütün nedenlere karşı koruma sağlayamaz. Bu nedenle genetik faktörler, kişinin bünyesinin zayıflığı ve sağlıksız veya riskli yaşam biçimleri bireyin sağlığında önemli bir rol oynamaktadır. Sonuç olarak, sağlık hakkı ulaşılabilir en yüksek sağlık standardının gerçekleşmesi için gerekli olan birçok faaliyet, mal, hizmet ve şartlardan yararlanma hakkı şeklinde anlaşılmalıdır.

10. 1966 yılında her iki Sözleşme'nin kabul edilmesinden beri, dünyadaki sağlıkla ilgili durumlar çarpıcı bir değişime tabi olmuş, sağlık kavramı önemli değişikliklerle

¹⁴ 1989/11 sayılı karar.

¹⁵ Akıl Hastalığı Olan Kimselerin ve Akıl Sağlığının Korunması İçin Kabul Edilen İlkeler, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 1991 tarihinde kabul edilmiştir (46/119). Komite'nin engellilere dair 5 No'lu Genel Yorumu zihinsel hastalıkları olanları da kapsamaktadır. 1994 yılında Kahire'de gerçekleşen Nüfus Kalkınması Hakkındaki Uluslararası Konferans'ın Eylem Programı ve 1995 yılında Pekin'de gerçekleşen IV. Dünya Kadın Konferansı Eylem Programı ve Bildirgesi üreme ve kadın sağlığı ile ilgili tanımlar içermektedir.

karşı karşıya kalmış ve kavramın kapsamı genişlemiştir. Kaynak dağılımı ve cinsiyet farklılıkları gibi göstergeler de dikkate alınmaya başlamıştır. Daha geniş ölçekte bir sağlık tanımı şiddet ve silahlı çatışma gibi toplumla ilgili kaygıları da dikkate alır.¹⁶ Ayrıca, kazanılmış bağışıklık yetmezliği sendromu (HIV/AIDS) ve kanserin yaygınlaşması ve dünya nüfusunun hızlı artışı 12. madde yorumlanırken dikkate alınması gereken yeni engelleri ortaya çıkarmıştır.

11. Komite, 12. maddenin 1. paragrafında tanımlanan sağlık hakkını, zamanında ve uygun sağlık hizmetinin yanısıra, güvenli ve içilebilir suya, yeterli temizliğe, güvenli gıdaya, beslenme ve konuta, sağlıklı yerleşim koşullarına ve çevresel koşullara, cinsel sağlık ve üreme de dahil olmak üzere sağlıkla ilgili eğitim ve bilgiye sahip olma şeklinde geniş olarak yorumlamaktadır. Diğer önemli bir husus ise, nüfusun sağlıkla ilgili kararların alınmasında gerek ulusal gerekse uluslararası düzeyde katılımının sağlanmasıdır.

12. Sağlık hakkı, her anlamda ve her aşamada gerçekleşmesi belirli bir ülkedeki koşullara dayalı olan temel unsurları içermektedir:

(a) *Mevcutiyet*. Taraf Devletteki kamu sağlığı hizmetleri, sağlıkla ilgili mallar, olanaklar, hizmetler ve sağlık programları yeterli miktarda olmalıdır. Bu olanakların, malların ve hizmetlerin kapsamı Taraf Devletin gelişim düzeyi gibi birçok faktöre de bağlı olarak değişecektir. Ancak sağlıkla ilgili göstergeler, güvenilir içme suyu ve yeterli sağlık hizmetleri, klinikler ve sağlıkla ilgili diğer binalar, yetişmiş, yeterli maaşla çalışan tıbbi profesyonel personel ve Temel İlaçlarla ilgili Dünya Sağlık Örgütü Eylem Planı¹⁷ her zaman bu kapsam dahilindedir;

(b) *Erişilebilirlik*. Sağlıkla ilgili olanaklar, mallar ve hizmetler¹⁸ ayrımcılık gözetilmeden Taraf Devletin yetkisi altındaki herkes açısından erişilebilir olmalıdır. Erişimin birbiriyle örtüşen dört yönü vardır:

Ayrımcılık yasağı: Sağlık olanakları, malları ve hizmetleri, özellikle toplumun risk altındaki kesimleri başta olmak üzere, herkes açısından, hukuken ve uygulamada da, herhangi bir ayrımcılık gözetilmeden erişilebilir olmalıdır;¹⁹

(...)

(c) *Kabul edilebilirlik*. Bütün sağlık olanakları, mal ve hizmetler tıbbi etiğe saygı göstermeli ve kültürel açıdan uygun olmalıdır. Bireylerin, azınlıkların, halkların ve toplulukların kültürlerine saygı duyulmalı, cinsiyet konusundaki duyarlılıklar ve hayat döngüsünün gerekleri göz önünde tutulmalı ve aynı zamanda hizmetler gizlilik esası ve ilgililerin sağlık durumunun geliştirilmesine özen göstermelidir;

(...)

¹⁶ Bkz. 1949 tarihli savaş mağdurlarının korunmasına ilişkin Cenevre Sözleşmeleri; Ek Protokol I (1977), 75. madde'nin (2) (a) paragrafı; Ek Protokol II (1977), 4. maddenin (a) paragrafı.

¹⁷ Bkz. Dünya Sağlık Örgütü Temel İlaçlar Model Listesi, Aralık 1999, *WHO Drug Information*, 13. cilt, No: 4, 1999.

¹⁸ Aksi belirtilmediği sürece, mevcut genel yorumda sağlık olanaklarına, mallarına ve hizmetlerine yapılan vurgu genel yorumda belirtilen hedef ve göstergeleri de kapsamaktadır (bkz. 11. ve 12. paragraflar).

¹⁹ Bkz. mevcut Genel Yorumun 18. ve 19. paragrafları.

12. Maddenin 2 (a) Paragrafı: Anne Sağlığı, Çocuk Sağlığı ve Sağlıklı Doğum Hakkı

14. “Ölü doğum ve çocuk ölümleri oranlarının düşürülmesini ve çocuğun sağlıklı bir şekilde gelişmesini sağlamak” (12. madde, 2 (a) paragrafı)²⁰ ile ilgili hüküm; çocuk ve anne sağlığının geliştirilmesi, aile planlaması, doğum öncesi ve doğum sonrası hizmetler de dahil olmak üzere cinsellik ve üreme sağlığı ile ilgili hizmetler,²¹ acil doğum hizmetleri ve bilgiye erişim, bunun yanında bu bilgilere dayalı olarak hareket edebilmek için gerekli kaynaklara erişim için gereken tedbirler şeklinde anlaşılmalıdır.²²

12. Maddenin 2 (c) Paragrafı: Hastalıkların Önlenmesi, Tedavisi ve Kontrolü Hakkı

16. “Salgın, yöresel, mesleki ve diğer hastalıkların önlenmesi, tedavisi ve kontrolü” (12. madde 2 (c) paragrafı), HIV/AIDS başta olmak üzere cinsel yolla bulaşan hastalıklar cinsel sağlık ve üreme sağlığını olumsuz yönde etkileyen hastalıkların engellenmesi ve bu hastalıklarla ilgili eğitim programları, çevresel güvenlik, eğitim, ekonomik gelişme ve toplumsal cinsiyet eşitliği gibi sağlıklı toplum göstergelerinin geliştirilmesini gerektirmektedir. Tedavi hakkı, kazalar, salgın hastalık halleri ve insan sağlığını tehlikeye düşüren benzeri haller için acil tıbbi yardım sistemi oluşturulmasını, afet sonrası yardım ve olağanüstü durumlarda insani yardım sağlanabilmesini içermektedir. Hastalıkların kontrolü, Devletlerin salgın hastalıkların denetimini geliştirilmesi, veri toplanması, bağışıklık kazandırma programlarının uygulanması veya artırılması ve bulaşıcı hastalıkların kontrolünde yeni stratejilerin benimsenmesi şeklinde düşünülmelidir.

(...)

12. Madde: Genel Uygulamaya Tabi Özel Konular

Ayrımcılık Yasağı ve Eşit Muamele

18. Sözleşme, 2. maddenin 2. paragrafı ve 3. maddede belirttiği üzere, tıbbi bakım ve sağlıkla ilgili unsurlara erişim ve aynı zamanda bu konudaki yetkiler açısından, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyaset ya da başka fikir, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, fiziksel veya zihinsel engellilik, sağlık durumu (HIV/AIDS dahil olmak üzere), cinsel tercih, medeni, siyasi, sosyal veya diğer statüler bakımından sağlık hakkından herkesin eşit şekilde faydalanmasını ve sağlık hakkının herkes tarafından eşit şekilde kullanılmasını ortadan kaldıracak veya zedeleyici etki ve amaca sahip her türlü ayrımcılığı yasaklamaktadır. Komite, sağlık konusundaki ayrımcılığı ortadan kaldırmaya yönelik çoğu strateji ve programın, hukuki düzenlemelerin kabulü, hukuki dü-

²⁰ Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) belirttiği üzere bebek ölümleri ve beş yaş altı çocuk ölüm oranları tespitlerde yaygın olarak esas alınmaktadır.

²¹ Mevcut genel yorumda doğum öncesi ve doğum sonrası şeklindeki ayrım *prenatal* ve *postnatal* terimlerine karşılık gelmektedir.

²² Üreme sağlığı kadının ve erkeğin ne zaman üreme hakkını kullanacağına karar vermelerini, diledikleri aile planlaması metodlarını kullanmalarını ve kadının sağlıklı bir hamilelik ve doğum geçirmesini kapsamaktadır.

zenlemelerde değişiklik veya yürürlükten kaldırma veya bilgi yayma gibi asgari düzeyde kaynak kullanımı ile hayata geçirilebileceğini belirtmektedir. Komite, ciddi kaynak sıkıntısı çekilen hallerde dahi, toplumun risk altındaki kesimlerinin daha düşük masraflı programların kabul edilmesiyle korunmasını öngören 3 No'lu Genel Yorumun 12. paragrafını hatırlatmak istemektedir.

19. Sağlık hakkı bağlamında, sağlık hizmetleri ve tıbbi bakıma erişimde eşitlik de vurgulanmalıdır. Devletler, gerekli sağlık sigortası ve tıbbi bakım hizmetleri için yeterli olanaklara sahip olmayanlara bu imkânları sunma veya sağlık hizmetleri ve tıbbi bakım konusunda, özellikle sağlık hakkına dair temel yükümlülükler açısından ayrımcılığı engelleme yükümlüğü altındadır.²³ Sağlık kaynaklarının uygunsuz şekilde tahsisi ayrımcılığın aleni bir biçimde gerçekleşmesine neden olabilir. Örneğin yatırımlar, toplumun geniş bir bölümünün yararlanabileceği temel ve önleyici sağlık hizmeti yerine ölçsüz şekilde, toplumun sadece dar, imtiyazlı bir kesiminin erişebileceği pahalı sağlık hizmetlerine yapılmamalıdır.

Toplumsal Cinsiyet

20. Komite, Devletlerin hem kadın hem erkek sağlığını iyileştirmek için toplumsal cinsiyet perspektifli politika, plan, program ve araştırmaları benimsemelerini önermektedir. Toplumsal cinsiyete dayalı bir bakış, kadın ve erkek sağlığının geliştirilmesinde biyolojik ve sosyokültürel faktörlerin önemini kabul etmektedir. Sağlıkla ilgili veriler ve sosyoekonomik verilerin cinsiyete göre ayrılması, sağlık konusundaki eşitsizlikleri belirleme ve ortadan kaldırma açısından gereklidir.

Kadınlar ve Sağlık Hakkı

21. Kadınlara karşı ayrımcılığın ortadan kaldırılması için, kadınların sağlık haklarını hayatları boyunca geliştirmeye yönelik geniş ölçekli bir ulusal stratejinin kabulü ve uygulanması gereklidir. Böyle bir strateji, kadınları etkileyen hastalıkların önlenmesi ve tedavisine yönelik müdahalelerin, cinsellik ve üreme ile ilgili hizmetler de dahil olmak üzere bedeli ödenebilir olmalarını ve yüksek kaliteli tıbbi bakıma erişimi sağlayacak politikaları da içerecektir. Temel amaçlardan biri, kadınların karşılaştığı sağlık tehditlerini ve özellikle doğum nedeniyle ölümleri azaltmak ve kadınları aile içi şiddetten korumaktır. Kadınların sağlık hakkının gerçekleşmesi, sağlık hizmetlerine, cinsellik ve üreme sağlığı da dahil olmak üzere sağlıkla ilgili eğitime ve bilgiye erişim önündeki engellerin kaldırılmasını gerektirir. Kadınları aynı zamanda zarar verici geleneksel ve kültürel uygulamalar ve kadınların üreme haklarını engelleyen kurallardan korumaya yönelik engelleyici, geliştirici ve telafi edici önlemler alınmalıdır.

Çocuklar ve Gençler

22. Sözleşme'nin 12. maddesinin 2(a) paragrafı, çocuk ölümlerinin azaltılması ve bebeklerin ve çocukların sağlıklı şekilde büyümesi için gerekli tedbirlerin alınması gerektiğini ana hatlarıyla belirtmektedir. Takip eden uluslararası insan hakları belgeleri ço-

²³ Temel yükümlülükler için bkz. 43. ve 44. paragraflar.

cukların ve gençlerin en yüksek sağlık standardına sahip olmasını ve hastalıkların tedavisi için gerekli olanaklara erişimlerini düzenlemiştir.²⁴ Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, Devletlerin, çocuğun ve çocuğun ailesinin, doğum öncesi ve doğum sonrası bakım da dahil olmak üzere, gerekli sağlık hizmetlerine erişimini güvence altına almalarını öngörmektedir. Sözleşme, bahsedilen bu amaçları, önleyici ve sağlıklı iyileştirici bilgiye erişim ve erişimin gerçekleşmesi için ailelere ve topluma destekle bağdaştırmaktadır. Ayrımcılık gözetmeme prensibinin uygulanması, kız ve erkek çocukların yeterli gıda, sağlıklı çevre, fiziksel ve ruhsal sağlık hizmetlerine eşit şekilde erişimlerini gerektirmektedir. Çocukların ve özellikle kız çocuklarının sağlığını etkileyen erken evlilik, kadın sünneti, erkek çocukların beslenmesi ve bakımına öncelik verilmesi gibi zarar verici geleneksel uygulamaları ortadan kaldırmaya yönelik etkili ve uygun tedbirler benimsenmesi gereklidir.²⁵ Engelli çocuklar, tatmin edici ve makul bir hayat yaşama ve toplumsal hayata katılım imkânına sahip olmalıdır.

23. Taraf Devletler, gençlerin kendi sağlıklarını etkileyecek kararlara katılımlarını, hayat becerileri geliştirmelerini, sağlıkla ilgili gerekli bilgileri edinmelerini, danışmanlık almalarını, sağlıkla ilgili seçimlerini değerlendirme olanağına sahip olmalarını sağlayacak güvenli ve destekleyici bir çevre yaratmalıdır. Gençlerin sağlık hakkının gerçekleşmesi, gençlerin ihtiyaçlarına uygun, gizliliğe ve özel hayata saygı gösteren cinsel sağlık ve üreme sağlığı hizmetlerini de içeren tıbbi bakım olanaklarının geliştirilmesini bağlıdır.

(...)

Yaşlılar

25. Komite, yaşlı insanların sağlık hakkının gerçekleşmesi bağlamında, 1995 tarihli ve 6 No'lu Genel Yorumun 34. ve 35. paragraflarına uygun şekilde, önleyici, iyileştirici ve rehabilite edici tedavi unsurlarını birlikte ele alan bütünleştirilmiş bir yaklaşımın önemini teyit etmektedir. Alınacak tedbirler, her iki cinsiyet için de periyodik sağlık kontrolleri; yaş ilerlemiş kimselerin tek başlarına hareket edebilmelerini sağlayacak tedbirlerin alınması, kronik hastaların ve ölüme mahkûm hastaların bakımının sağlanması, acı çekmelerinin önlenmesi ve onurlu bir şekilde ölümün mümkün kılınmasına dayanmalıdır.

Engelliler

26. Komite, fiziksel ve ruhsal sağlıkları bağlamında engellilerin haklarına değinen 5 No'lu Genel Yorumun 34. paragrafını teyit etmektedir. Komite ayrıca, sadece kamu sağlığı sektörünün değil aynı zamanda sağlık hizmeti ve olanakları sunan özel sektörün de ayrımcılık gözetmeme prensibine uyum göstermesi gerektiğini belirtmektedir.

(...)

²⁴ Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, 24. madde, 1. fıkra.

²⁵ Bkz. Dünya Sağlık Kurultayı kararı WHA47.10, 1994: "Anne ve çocuk sağlığı ve aile planlama: Kadınlar ve çocukların sağlığına zarar veren geleneksel uygulamalar."

Sınırlandırmalar

28. Devletler bazen kamu sağlığı ile ilgili hususları diğer temel insan haklarından faydalanmayı sınırlandırma sebepleri olarak öne sürmektedir. Komite, Sözleşme'nin sınırlandırma ile ilgili 4. maddesinin, Devlet sınırlandırmalarına olanak tanımak yerine bireylerin haklarını korumayı hedeflediğini vurgulamak istemektedir. Sonuç olarak, Taraf Devlet, HIV/AIDS gibi bulaşıcı hastalık sahibi kişilerin seyahat özgürlüğünü kısıtlar veya bu kişileri hapsederse, doktorların Hükümete muhalif olduğuna inanılan kişileri tedavi etmelerine izin vermezse veya temel bulaşıcı hastalıklara karşı bağışıklık kazanılması için gerekenleri ulusal güvenlik veya kamu düzeninin korunması gibi nedenlerle yerine getirmezse, bu ciddi sınırlandırmaların gerekliliğini 4. maddede belirtilen unsurlar çerçevesinde ispatlama yükümlülüğü altındadır. Sınırlandırmalar, uluslararası insan hakları standartları da dahil olmak üzere, hukuka ve Sözleşme çerçevesinde güvence altına alınan hakların içeriğine uygun olmalı, Sözleşme ile ulaşılmak istenen meşru hedefleri göz önünde bulundurmalı ve demokratik bir toplumdaki genel refahın sağlanması için gerekli olmalıdır.

29. Sınırlandırmalar 5. maddenin 1. paragrafına uygun şekilde orantılı olmalı, değişik şekillerde sınırlandırmanın mümkün olduğu hallerde hakları en az sınırlandıracak olan alternatif tercih edilmelidir. Kamu sağlığını koruma amaçlı sınırlandırmaların kabul edildiği hallerde dahi, sınırlandırmalar süreli olmalı ve sürekli şekilde gözden geçirilmelidir.

2. Taraf Devlet Yükümlülükleri

Genel Hukuki Yükümlülükler

30. Sözleşme, sağlık hakkının aşamalı şekilde gerçekleşmesini öngörmektedir ve kaynakların kısıtlı olması nedeniyle karşılaşılabilecek zorlukların bilincindedir. Sözleşme aynı zamanda Taraf Devletler üzerinde derhal etki doğuracak yükümlülükler de içermektedir. Taraf Devletler, hakkın herhangi bir ayırım gözetilmeksizin uygulanması (2. madde, 2. paragraf) ve 12. maddenin tam anlamıyla uygulanmasını sağlamak için tedbirler alınması (2. madde, 1. paragraf) konusundaki yükümlülüklerini derhal yerine getirmelidir. Alınacak tedbirler kararlı ve somut olmalı ve sağlık hakkının tam olarak gerçekleşmesini sağlamayı hedeflemelidir.²⁶

31. Sağlık hakkının aşamalı şekilde gerçekleştirilmesi, Taraf Devletlerin sorumluluklarının anlamını yitirdiği şekilde algılanmamalıdır. Aşamalı şekilde gerçekleştirme, Taraf Devletlerin 12. maddenin tam olarak gerçekleşmesi için mümkün olduğunca etkili ve hızlı hareket etmek konusunda açık ve sürekli bir yükümlülüğe sahip olduklarını göstermektedir.²⁷

32. Sözleşme'deki diğer bütün haklar ve aynı zamanda sağlık hakkıyla da ilgili olarak, geriye götürücü tedbirlerin alınamayacağı yönünde bir karine mevcuttur. Geriye götürücü tedbirlerin alındığı hallerde Taraf Devletler, bu tedbirlerin diğer bütün

²⁶ Bkz. 13 No'lu Genel Yorum, 43. paragraf.

²⁷ Bkz. 3 No'lu Genel Yorum, 9. paragraf; 13 No'lu Genel Yorum, 44. paragraf.

alternatiflerin dikkatli bir şekilde gözden geçirilmesi ve Taraf Devletin mevcut bütün kaynaklarının azamisinin kullanılması bağlamında Sözleşme'deki bütün hakların toplamının göz önünde tutulması kaydıyla alındığını ispat etmelidir.²⁸

33. Sağlık hakkı, diğer bütün insan hakları gibi Taraf Devletlere üç tür ve kademe de sorumluluk yüklemektedir: *saygı duyma*, *koruma* ve *yerine getirme* yükümlülüğü. Yerine getirme yükümlülüğü ise, kolaylaştırmak, sağlamak ve geliştirmek yükümlülüklerini içermektedir.²⁹ *Saygı duyma* yükümlülüğü Devletlerin sağlık hakkından faydalanılmasına doğrudan veya dolaylı yoldan müdahale etmemelerini gerektirir. *Koruma* yükümlülüğü, Devletlerin üçüncü kişilerin 12. maddedeki güvencelere müdahalelerini engellemeye yönelik tedbirler almalarını öngörmektedir. Son olarak, *yerine getirme* yükümlülüğü Devletlerin sağlık hakkının tam anlamıyla hayata geçirilmesi amacıyla yasama tedbirleri ve idari tedbirleri, bütçeyle ilgili gerekli tedbirleri ve hakın gerçekleşmesini sağlayacak diğer bütün tedbirleri almasını öngörmektedir.

Özel Hukuki Yükümlülükler

34. Taraf Devletler, mahkûmlar, tutuklular, azınlıklar, sığınmacılar ve yasa dışı göçmenler de dahil olmak üzere herkesin önleyici, iyileştirici ve tedavi edici sağlık hizmetlerine erişimini engellemeyerek ve kısıtlamayarak; ayrımcı Devlet politikaları gütmeyerek, kadınların sağlık durumları ve ihtiyaçlarıyla ilgili ayrımcı uygulamalar empoze etmekten kaçınarak sağlık hakkına saygı göstermelidir. Saygı gösterme yükümlülüğü aynı zamanda Devletin geleneksel önleyici ve iyileştirici nitelikteki uygulama ve ilaçları yasaklamaktan kaçınmasını, güvenli olmayan ilaçların pazarlanmasını yasaklamasını; ruhsal hastalıkların tedavisi veya bulaşıcı hastalıkların önlenmesi ve kontrolü istisnaları dışında zorla tedavi yöntemlerinin uygulanmamasını içermektedir. Belirtilen istisnai durumlar, Akıl Hastalığı Olan Kimselerin ve Akıl Sağlığının Korunması İçin Kabul Edilen İlkeler de³⁰ dahil olmak üzere uygulanabilir uluslararası standartlara tabi olmalıdır. Ayrıca, Taraf Devlet gebeliği önleyici korunma yöntemlerine ve cinsel sağlık ve üreme sağlığını koruma yollarına erişimi engellememeli; cinsel eğitim ve cinsel bilgi de dahil olmak üzere sağlık ile ilgili bilgileri yaymaktan kaçınmamalı ve bu bilgileri sansüre tabi tutmamalı ve bireylerin sağlık ile ilgili konularda katılımını engellememelidir. Devletler ayrıca havayı, suyu ve toprağı hukuka aykırı şekilde kirletmekten kaçınmalı (örneğin Devlet temelli faaliyetlerden kaynaklanan endüstriyel atıklar engellenmeli), insan sağlığına zararlı maddelerin açığa çıkmasına neden olacak nükleer, biyolojik ve kimyasal silah kullanımı ve denemelerinden ve ayrıca cezalandırma yöntemi olarak sağlık hizmetlerine erişimi kısıtlamaktan (örneğin silahlı çatışma hallerinde uluslararası insancıl hukukun ihlali) kaçınmalıdır.

35. Koruma yükümlülüğü, Taraf Devletin herkesin üçüncü kişilerin sağladığı sağlık olanakları ve sağlıkla ilgili hizmetlere eşit şekilde erişimini sağlayacak yasama ted-

²⁸ Bkz. 3 No'lu Genel Yorum, 9. paragraf; 13 No'lu Genel Yorum, 45. paragraf.

²⁹ Mevcut Genel Yorumda yerine getirme yükümlülüğü aynı zamanda geliştirme yükümlülüğünü de içermektedir. Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) çalışmalarında geliştirme yükümlülüğü önemlidir.

³⁰ Genel Kurul Kararı 46/119 (1991).

birlerini ve diğer tedbirleri almasını; sağlık sektörünün özelleştirilmesinin sağlık olanakları, malları ve hizmetlerinin mevcudiyeti, erişimi, kabul edilebilirliği ve kalitesini olumsuz yönde etkilememesini güvence altına almasını; tıbbi cihaz ve ilaçların üçüncü kişiler tarafından pazarlanmasının kontrolünü gerçekleştirmesini; tıbbi personel ve diğer tüm sağlık personelinin gereken eğitim, tecrübe ve etik davranış kurallarına sahip olmasını sağlamasını içermektedir. Devletler ayrıca, zararlı sosyal veya geleneksel uygulamaların doğum öncesi ve doğum sonrası bakıma erişimi ve aile planlamasını engellememesini güvence altına almalı; üçüncü kişilerin kadınları geleneksel uygulamalara zorlamasını engellemeli, örneğin kadın sünneti; özellikle kadınlar, çocuklar, gençler ve yaşlılar başta olmak üzere ve cinsiyete dayalı şiddet eylemlerini göz önünde bulundurarak, toplumun tüm risk altındaki kesimlerini koruyacak tedbirlere yer vermelidir. Devletler ayrıca, üçüncü kişilerin bireylerin sağlıkla ilgili bilgi ve hizmetlere erişimini engellemelerinin önüne geçmelidir.

36. Yerine getirme yükümlülüğü, Taraf Devletlerin ulusal mevzuat yaratma ve sağlık hakkının gerçekleştirilmesi için detaylı bir plan içeren ulusal sağlık politikaları kabul etme başta olmak üzere sağlık hakkına ulusal politika ve hukuk sistemlerinde yeterli önemi vermelerini gerektirmektedir. Devletler, temel bulaşıcı hastalıklara karşı bağışıklık programları ve yeterli ve güvenilir gıda, temiz ve içilebilir su, temel hijyen, elverişli konut ve yaşama koşulları gibi temel sağlık göstergelerine erişimi güvence altına almalıdır. Kamu sağlığı yapılanmaları, özellikle kırsal kesimlerde, cinsel sağlık ve üreme sağlığı ile ilgili hizmetlere yer vermelidir.

(...)

Temel Yükümlülükler

43. Komite, 3 No'lu Genel Yorum'da, Taraf Devletlerin sağlık hakkı da dahil olmak üzere Sözleşme'de yer alan her bir hakkın, en azından, gereken asgari düzeyde sağlanması konusunda temel bir yükümlüğe sahip olduklarını teyit etmektedir. Alma-Ata Bildirgesi, Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı Eylem Programı³¹ gibi daha yeni tarihli belgelerle beraber değerlendirildiğinde 12. maddeden kaynaklanan yükümlülükler açıklık getirmektedir. Bu bağlamda, Komite'ye göre, temel yükümlülükler aşağıdaki şekildedir:

(a) Sağlık olanaklarına, mallara ve hizmetlere erişimin herhangi bir ayrımcılık gözetilmeden, özellikle risk altındaki gruplar ve toplum dışına itilmiş gruplar açısından sağlanması;

(...)

44. Komite, aynı zamanda aşağıdaki yükümlülüklerin de öncelikli yükümlülükler olduğunu belirtmek istemektedir:

(a) Üreme sağlığı, doğum öncesi ve doğum sonrası sağlık ve çocuk sağlığının güvence altına alınması;

(...)

³¹ Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı Raporu, Kahire, 5-13 Eylül 1994 (Birleşmiş Milletler Yayınları, Satış No: E.95.XIII.18), Bölüm 1, Karar No: 1.

(e) Sağlık personeline, sağlık ve insan hakları eğitimi de dahil olmak üzere uygun eğitimin verilmesi.

(...)

Saygı Gösterme Yükümlülüğünün İhlalleri

50. Sözleşme'nin 12. maddesindeki standartlara aykırılık teşkil eden eylemler, politikalar veya mevzuat saygı gösterme yükümlülüğünün ihlali sonucunu doğurur ve bu ihlaller fiziksel zararlara, hastalıklara hatta ölümlere yol açabilir. *De jure* veya *de facto* ayrımcılık sonucunda bazı bireylerin veya grupların sağlık olanakları, mal ve hizmetlere erişimlerinin engellenmesi; sağlığın korunması veya tedavi konularında hayati önem taşıyan bilgilerin verilmemesi veya yanlış şekilde verilmesi; sağlık hakkından faydalanılmasına dair mevzuatın askıya alınması veya sağlık hakkından faydalanılmasına müdahale niteliğinde olan mevzuat ve politikaların kabul edilmesi; Devlet'in diğer Devletlerle, uluslararası örgütlerle veya çok uluslu şirketler gibi diğer kuruluşlarla ikili veya çok taraflı antlaşmalar imzalarken sağlık hakkına dair yükümlülüklerini dikkate almaması ihlal örnekleri arasındadır.

Koruma Yükümlülüğünün İhlalleri

51. Koruma yükümlülüğünün ihlali Taraf Devletlerin yetkisi altındakileri üçüncü kişilerin sağlık hakkı ihlallerine karşı koruyamamasıdır. Bu kategori, bireylerin, grupların veya şirketlerin diğerlerinin sağlık hakkını ihlal etmelerinin engellenememesi; tüketicilerin veya çalışanların sağlığa zararlı faaliyetlerden korunamaması; tütün, uyuşturucu madde ve benzeri zararlı maddelerin üretiminin, pazarlanmasının ve tüketiminin engellenememesi; kadınların şiddete karşı korunamaması veya şiddet uygulayanların dava edilememesi; zararlı tıbbi veya kültürel geleneklerin ortadan kaldırılmaması; endüstrileşme gibi nedenlerden kaynaklanan su, hava, toprak kirliliğinin engellenmesine yönelik mevzuatı kabul etmeme ve uygulamamayı içermektedir.

Yerine Getirme Yükümlülüğünün İhlalleri

52. Yerine getirme yükümlülüğünün ihlali, Taraf Devletlerin sağlık hakkının gerçekleşmesi için gerekli tedbirleri alamaması neticesinde gerçekleşir. Herkes için sağlık hakkını sağlamaya yönelik ulusal sağlık politikasının kabul edilememesi veya uygulanamaması; yetersiz bütçe veya kaynakların yanlış tahsisinin sağlık hakkının özellikle risk altındaki kesimler açısından gerçekleşmemesi sonucunu doğurması; hedefler ve göstergeler belirlenmesiyle sağlık hakkının ulusal düzeyde gerçekleşip gerçekleşmediğinin denetlenememesi, sağlık olanaklarının, malların ve hizmetlerin eşit olmayan şekilde dağıtımını azaltmaya yönelik tedbirlerin alınamaması; sağlık hakkına dair toplumsal cinsiyeti göz önünde bulunduran bir yaklaşımın benimsenememesi ve bebek ve anne ölüm oranlarının azaltılmaması ihlal örnekleri arasındadır.

4. Ulusal Düzeyde Uygulama

Çerçeve Mevzuat

53. Sağlık hakkının uygulanması için gerekli olan tedbirler Devlettten Devlete değişiklik gösterecektir. Her Devlet, hangi tedbirlerin kendi ülkesinin koşullarına daha uygun olduğunu belirlemede bir takdir marjına sahiptir. Ancak, Sözleşme her Taraf Devletin herkesin sağlık olanaklarına, mallara ve hizmetlere erişiminin mümkün olan en kısa sürede gerçekleşmesi ve herkesin en yüksek düzeyde fiziksel ve ruhsal sağlık standardına sahip olabilmesi için gerekli tedbirlerin alınması konusunda yükümlülük altında olduğunu belirtmektedir. Bu durum, amaçları insan hakları ilkelerine dayalı olarak belirlenmiş herkes için sağlık hakkını güvence altına alacak ve hedefe uygun politikaları içerecek ulusal stratejilerin belirlenmesini gerektirmektedir. Ulusal sağlık stratejisi, aynı zamanda, belirlenen hedeflere ulaşmak için mevcut kaynakları ve bu kaynakların en etkili biçimde kullanılması yollarını belirlemelidir.

54. Ulusal sağlık stratejileri ve eylem planları, ayrımcılık yasağı ve katılımın gerçekleşmesi gibi prensiplere saygı göstermelidir. Özellikle, bireylerin ve grupların kalkınmayı etkileyecek karar verme süreçlerine katılımı, 12. maddede belirtilen yükümlülükleri yerine getirmek için geliştirilen her politikanın, programın veya stratejinin ayrılmaz bir parçasını teşkil etmelidir. Sağlık koşullarını geliştirme, öncelik belirlemede, karar alma ve planlama süreçlerinde, daha iyi sağlık imkânlarına erişim için stratejiler belirlemede ve bu stratejileri değerlendirmede etkili toplumsal hareketleri de içermelidir. Etkili sağlık hizmetleri ancak Devlet, halkın katılımını güvence altına aldığında gerçekleşebilir.

(...)

Sağlık Hakkı Göstergeleri ve Hedefler

57. Ulusal sağlık stratejileri uygun sağlık hakkı göstergeleri ve hedefler belirlemelidir. Göstergeler, Taraf Devletin 12. madde çerçevesindeki yükümlülüklerini ulusal ve uluslararası düzeyde gerçekleştirip gerçekleştirmediğinin denetlenmesini hedeflemektedir. Devletler, sağlık hakkının farklı yönleri ile ilgili olarak Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) ve Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu'nun (UNICEF) devam eden çalışmalarından uygun sağlık hakkı göstergelerine dair yardım alabilirler. Sağlık hakkı göstergeleri, ayrımcılık yasağının gereklerini göz önünde bulundurmalıdır.

58. Taraf Devlet, uygun sağlık hakkı göstergelerinin belirlenmesinden sonra, her bir göstergeye dair ulusal hedefler belirlemelidir. Periyodik raporlama süresince Komite, Taraf Devlet ile beraber izleme faaliyetine girişecektir. İzleme, gelecek raporlama döneminde erişilmesi amaçlanan hedeflerin belirlenmesi için hem Taraf Devlet, hem de Komite tarafından göstergeler ve ulusal hedeflerin gözden geçirilmesini içermektedir. Taraf Devlet, gelecek beş yıl içerisinde belirlenen bu ulusal göstergeleri 12. maddenin uygulanmasının denetlenmesinde kullanacaktır. Taraf Devlet takip eden raporlama süreçlerinde ve Komite hedeflere erişilip erişilmediğini ve varsa karşılaşılan zorlukların nedenlerini değerlendirecektir.

Hak Arama Yolları ve Hesap Verebilirlik

59. Sağlık hakkı ihlal edilmiş herhangi bir kişi veya grup, gerek ulusal gerekse uluslararası düzeyde etkili hak arama yollarına erişebilmelidir.³² Bu tip ihlallerin bütün mağdurları, tazminat, eski hale iade veya ihlalin tekrarlanmayacağına dair güvenceler gibi yeterli telafi olanaklarına sahip olabilmelidir. Ulusal ombudsmanlar, insan hakları komisyonları, tüketici forumları, hasta hakları ile ilgili örgütlenmeler ve benzer kuruluşlar sağlık hakkı ihlallerini tespit etmelidir.

60. Sağlık hakkını tanıyan uluslararası belgelerin kabul edilmesi veya uygulanması, hak arama yollarının etkililiğini artıracaktır.³³ Böylece, mahkemeler doğrudan Sözleşme'deki yükümlülüklerle atıfta bulunarak, sağlık hakkının ihlal edildiğini tespit etme yetkisine sahip olacaklardır.

61. Hakimler ve diğer hukukçular görevlerini yerine getirirken sağlık hakkı ihlallerine gereken özeni göstermelidir.

62. Taraf Devletler, risk altındaki grupların sağlık hakkına erişimleri için çaba gösteren insan hakları savunucularının ve sivil toplumun diğer üyelerinin çalışmalarına saygı duymalı ve bu çalışmalarını korumalıdır.

(...)

32 Taraf Devletler grupların hakların öznesi olarak hak arama yollarına başvurup başvuramamasına bakılmaksızın 12. maddenin kolektif yönünü de dikkate almalıdır.

33 Bkz. 2 No'lu Genel Yorum, 9. paragraf.

ÇOCUK HAKLARINA DAİR SÖZLEŞME^{34,35}

Madde 6

1. Taraf Devletler, her çocuğun temel yaşama hakkına sahip olduğunu kabul ederler.

2. Taraf Devletler, çocuğun hayatta kalması ve gelişmesi için mümkün olan azami çabayı gösterirler.

Madde 24

1. Taraf Devletler, çocuğun olabilecek en iyi sağlık düzeyine kavuşma, tıbbi bakım ve rehabilitasyon hizmetlerini veren kuruluşlardan yararlanma hakkını tanırlar. Taraf Devletler, hiçbir çocuğun bu tür tıbbi bakım hizmetlerinden yararlanma hakkından yoksun bırakılmamasını güvence altına almak için çaba gösterirler.

2. Taraf Devletler, bu hakkın tam olarak uygulanmasını takip ederler ve özellikle:

a) Bebek ve çocuk ölüm oranlarının düşürülmesi;

b) Bütün çocuklara gerekli tıbbi yardımın ve tıbbi bakımın; temel sağlık hizmetlerinin geliştirilmesine önem verilerek sağlanması;

c) Temel sağlık hizmetleri çerçevesinde ve başka olanakların yanı sıra, kolayca bulunabilen tekniklerin kullanılması ve besleyici yiyecekler ve temiz içme suyu sağlanması yoluyla ve çevre kirlenmesinin tehlike ve zararlarını göz önüne alarak, hastalık ve yetersiz beslenmeye karşı mücadele edilmesi;

d) Anneye doğum öncesi ve sonrası uygun bakımın sağlanması;

e) Bütün toplum kesimlerinin özellikle ana-babalar ve çocukların, çocuk sağlığı ve beslenmesi, anne sütü ile beslenmenin yararları, toplum ve çevre sağlığı ve kazaların önlenmesi konusunda temel bilgileri elde etmeleri ve bu bilgileri kullanmalarına yardımcı olunması;

f) Koruyucu sağlık bakımlarının, ana-babaya rehberliği, aile plânlaması eğitimi ve hizmetlerinin geliştirilmesi; amaçlarıyla uygun önlemleri alırlar.

3. Taraf Devletler, çocukların sağlığı için zararlı geleneksel uygulamaların kaldırılması amacıyla uygun ve etkili her türlü önlemi alırlar.

4. Taraf Devletler, bu maddede tanınan hakkın tam olarak gerçekleştirilmesini

³⁴ Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (*Convention on the Rights of the Child: CRC*) 27 Ocak 1995 tarihli ve 22184 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanmıştır.

³⁵ Türkiye Sözleşme'yi ihtirazi kayıt ile onaylamıştır, şöyle ki; "Türkiye Cumhuriyeti Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 17, 29 ve 30'uncu maddeleri hükümlerini T.C. Anayasası ve 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Anlaşması hükümlerine ve ruhuna uygun olarak yorumlama hakkını saklı tutmaktadır." – ed.n.

tedricen sağlamak amacıyla uluslararası işbirliğinin geliştirilmesi ve teşviki konusunda karşılıklı olarak söz verirler. Bu konuda geliştirmekte olan ülkelerin gereksinimleri özellikle göz önünde tutulur.

ENGELLİLERİN HAKLARINA İLİŞKİN SÖZLEŞME³⁶

Madde 25

Sağlık

Taraf Devletler engellilerin engelliliğe dayalı ayrımcılığa uğramaksızın ulaşılabilir en yüksek sağlık standardından yararlanma hakkını tanır. Taraf Devletler engellilerin sağlıkla ilgili olarak rehabilitasyon da dahil olmak üzere, cinsiyete duyarlı sağlık hizmetlerine erişimini mümkün kılmak için uygun tüm tedbirleri alır.

Taraf Devletler;

(a) Parasız veya karşılanabilir bir maliyetle sağlanan sağlık bakımı ve programlarının, engellilere diğer bireylerle aynı kapsam, kalite ve standartta sağlanmasını ve bu hizmetlerin cinsel ve üreme sağlığı ile halk sağlığı programlarını da içermesini sağlar;
(...)

³⁶ Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme (*Convention on the Rights of Persons with Disabilities*) 14 Temmuz 2009 tarihli ve 27288 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanmıştır.

(GÖZDEN GEÇİRİLMİŞ) AVRUPA SOSYAL ŞARTI^{37,38}

Strazburg, 3 Mayıs 1996

Madde 11 – Sağlığın Korunması Hakkı

Akit Taraflar, sağlığın korunması hakkının etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak amacıyla, ya doğrudan ya da kamusal veya özel örgütlerle işbirliği içinde diğer önlemlerin yanı sıra;

- 1- Sağlığın bozulmasına yol açan nedenleri olabildiğince ortadan kaldırmak;
 - 2- Sağlıklı olmayı teşvik etmek ve sağlık konularında kişisel sorumluluk duygusunu geliştirmek üzere eğitim ve danışma hizmetleri sağlamak;
 - 3- Kazalar açısından olduğu gibi, salgın, yöresel ve diğer hastalıkları olabildiğince önlemek üzere tasarlanmış uygun önlemler almayı;
- taahhüt ederler.

Madde 13 – Sosyal ve Tıbbi Yardım Hakkı

Akit Taraflar sosyal ve tıbbi yardım hakkının etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak amacıyla:

- 1- Yeterli olanağı bulunmayan ve kendi çabasıyla veya başka kaynaklardan, özellikle bir sosyal güvenlik sisteminden yararlanarak böyle bir olanak sağlayamayan herkese yeterli yardımı sağlamayı ve hastalık halinde bunun gerektirdiği bakımı sunmayı;
 - 2- Böyle bir yardım görenlerin, bu nedenle siyasal ve sosyal haklarının kısıtlanmasını önlemeyi;
 - 3- Herkesin, kişisel veya ailevi mahrumiyet halini önlemek, gidermek ya da hafifletmek için gerekebilecek öneri ve kişisel yardımları uygun kamusal ya da özel hizmetler eliyle alabilmesini sağlamayı;
 - 4- Bu maddenin 1, 2 ve 3. fıkralarında değinilen hükümleri, ülkelerinde yasal olarak bulunan diğer Akit Tarafların vatandaşları ile kendi vatandaşlarını eşit tutarak, 11 Aralık 1953'te Paris'te imzalanmış olan Avrupa Sosyal ve Tıbbi Yardım Sözleşmesi ile üstlendiği yükümlülükler çerçevesinde uygulamayı;
- taahhüt ederler.

37 (Gözden Geçirilmiş) Avrupa Sosyal Şartı (*European Social Charter (revised)*) 9 Nisan 2007 tarihli ve 26488 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanmıştır.

38 Türkiye'nin (Gözden Geçirilmiş) Avrupa Sosyal Şartı'na ilişkin beyanı şu şekildedir: Türkiye Cumhuriyeti, 1996 tarihli "(Gözden Geçirilmiş) Avrupa Sosyal Şartı"nın III. Bölümünün A maddesi gereğince, anılan Şart'ın II. Bölümünün aşağıdaki madde, fıkra ve bentlerini kabul ettiğini beyan eder.

1'inci madde

2'nci maddenin 1, 2, 4, 5, 6 ve 7'nci fıkraları

3'üncü madde

4'üncü maddenin 2, 3, 4 ve 5'inci fıkraları

7 ilâ 31'inci maddeler" – ed.n.

AFRİKA İNSAN VE HALKLARIN HAKLARI ŞARTI'NA EK AFRİKA KADIN HAKLARI PROTOKOLÜ^{39,40}

Madde 14

Sağlık ve Üreme Hakları

1. Taraf Devletler, cinsel sağlık ve üreme sağlığını da içeren kadının sağlık hakkına saygı gösterilmesini ve desteklenmesini sağlayacaklardır. Bu hak aşağıdaki hususları kapsamaktadır:

- a) Doğurganlıklarını kontrol etme hakkı;
- b) Çocuk sahibi olup olmamaya, sahip olacağı çocukların sayısına ve sıklığına karar verme hakkı;
- c) İstedığı doğum kontrol yöntemini seçme hakkı;
- d) HIV/AIDS de dahil olmak üzere cinsel yolla bulaşan hastalıklara karşı kendini koruma ve korunma hakkı;
- e) Özellikle, HIV/AIDS de dahil olmak üzere cinsel yolla bulaşan hastalıklara yakalanmış olması halinde, uluslararası kabul gören standartlara ve en iyi uygulamalara uygun olarak, kendisinin veya eşinin sağlık durumu hakkında bilgi edinme hakkı;
- f) Aile planlama eğitimi alma hakkı.⁴¹

2. Taraf Devletler aşağıdaki amaçlar doğrultusunda uygun tüm tedbirleri alacaklardır:

- a) Başta kırsal bölgelerde yaşayanlar olmak üzere kadınlara yönelik bilgilendirme, eğitim ve iletişim programlarını da içeren yeterli, güvenilir ve erişilebilir sağlık hizmetleri sunmak;
- b) Kadınlara yönelik olarak hamilelik ve emzirme süreçleri boyunca, doğum öncesi, doğum ve doğum sonrası sağlık ve beslenme hizmetleri sunmak, mevcut hizmetleri ise iyileştirmek;
- c) Cinsel taciz, tecavüz, ensest hallerinde ve hamileliğin devamının annenin ruhsal ve fiziksel sağlığını veya annenin ya da fetüsün yaşamını tehlikeye attığı durumlarda tıbbi kürtaja izin vererek kadının üreme haklarını korumak.

³⁹ Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı'na Ek Afrika Kadın Hakları Protokolü'nün (*Protocol to the African Charter on Human and Peoples' Rights on the Rights of Women in Africa*) orijinal metni için bkz. [http://www.africa-union.org/root/au/Documents/Treaties/Text/Protocol on the Rights of Women.pdf](http://www.africa-union.org/root/au/Documents/Treaties/Text/Protocol%20on%20the%20Rights%20of%20Women.pdf) (erişim: 28 Eylül 2009).

⁴⁰ Bu belgenin İngilizceden Türkçeye çevirisi Defne Orhun tarafından yapılmıştır.

⁴¹ Protokol'ün orijinal metinde f bendi atlandığı ve g bendine geçildiğinden bu hata çeviri sırasında düzeltilmiştir – ed.n.

Eğitim Hakkı

İNSAN HAKLARI EVRENSEL BEYANNAMESİ¹

Madde 26

1. Her şahsın eğitime hakkı vardır. Eğitim parasızdır, hiç olmazsa ilk ve temel eğitim safhalarında böyle olmalıdır, ilk eğitim mecburidir. Teknik ve meslekî öğretimden herkes istifade edebilmelidir. Yükseköğretim liyakatlerine göre herkese tam eşitlikte açık olmalıdır.

2. Eğitim insan şahsiyetinin tam gelişmesini ve insan haklarıyla [haklarıyla] ana hürriyetlere saygının kuvvetlenmesini istihdaf etmelidir. Bütün millete, ırk ve din grupları arasında anlayış, hoşgörülük ve dostluğu teşvik etmeli ve Birleşmiş Milletlerin barışın idamesi yolundaki çalışmalarını geliştirmelidir.

3. Ana baba, çocuklarına verilecek eğitim nev'ini tercihen [tercihen] seçmek hakkını haizdirler.

¹ İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (*Universal Declaration of Human Rights: UDHR*) 27 Mayıs 1949 tarihli ve 7217 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanmıştır.

KADINLARA KARŞI HER TÜRLÜ AYIRIMCILIĞIN ÖNLENMESİ SÖZLEŞMESİ^{2,3}

Madde 10

Taraf Devletler, özellikle aşağıdaki konularda kadın erkek eşitliği esasına dayanarak eğitimde erkeklerle eşit hakka sahip olmalarını sağlamak için kadınlara karşı ayırımı önleyen bütün uygun tedbirleri alacaklardır:

a – Meslek ve sanat yönlendirilmesinde kırsal ve kentsel alanlarda bütün dallardaki eğitim kurumlarına girişte ve diploma almada okul öncesi, genel, teknik, mesleki ve yüksek teknik eğitimde ve her çeşit mesleki eğitimde eşit şartların sağlanması,

b – Kadınların erkeklerle aynı ders programlarından yararlanmaları, aynı sınavlara katılmaları, aynı seviyedeki niteliklere sahip eğitim görevlilerine, okul bina ve malzemesine sahip olmaları,

c – Kadın ve erkeğin rolleriyle ilgili kalıplaşmış kavramların eğitimin her şeklinden ve kademesinden kaldırılması ve bu amaca ulaşılması için muhtelit eğitimin ve diğer eğitim şekillerinin teşvik edilmesi, özellikle ders kitaplarının ve okul programlarının yeniden gözden geçirilmesi ve eğitim metodlarının bu amaca göre düzenlenmesi,

2 Sözleşme'nin orijinal başlığı şöyledir: “*Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women*” (CEDAW) – ed.n.

3 Kadınlara Karşı Her Türü Ayırmıcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'ne Katılmanın Uygun Bulunduğuna Dair Kanun 25 Haziran 1985 tarihli ve 18792 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanmıştır. Ardından, Sözleşmeye Katılmamızın Onaylanması Hakkında Bakanlar Kurulu Kararı 14 Ekim 1985 tarihli ve 18898 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanmıştır. İç onay sürecinin ardından onay belgelerinin Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği'ne tevdi tarihi ise 20 Aralık 1985'tir.

Türkiye, Sözleşme'nin 15. maddesinin 2. ve 4. fıkraları ile 16. maddesinin 1. fıkrasının (c), (d), (f) ve (g) bendlerine, bu maddelerde düzenlenen hükümlerin o dönemde yürürlükte olan Türk Medeni Kanunu'nun ilgili hükümleri ile tamamen bağdaşmadığı gerekçesiyle çekince ile taraf olmuştur. Türkiye'nin çekince koyduğu bir diğer madde ise 29. maddenin 1. fıkrasıdır. Bu madde, Sözleşme'nin uygulanması veya yorumu nedeniyle Sözleşme'ye taraf devletler arasında bir uyuşmazlık çıkarsa, bunun çözümü konusunda, taraflarca Uluslararası Adalet Divanı'na yetki verilmesi konusuna ilgilidir. Türkiye, bu çekincelerin yanı sıra Sözleşme'nin 9. maddesinin 1. fıkrasının, Türk Vatandaşlık Kanunu'nun 5. maddesinin 1. fıkrası ile 15. ve 17. maddeleriyle çelişmediğine ilişkin görüşünü bir beyan ile sunmuştur.

Türkiye, 20 Eylül 1999 tarihli beyanı ile Sözleşme'nin 15. maddesinin 2. ve 4. fıkraları ile 16. maddesinin 1. fıkrasının (c), (d), (f) ve (g) bendlerine koyduğu çekinceyi kaldırdığını, 29. maddenin 1. fıkrasına ilişkin çekincesi ile 9. maddenin 1. fıkrasına ilişkin beyanının ise devam ettiğini Birleşmiş Milletler'e bildirmiştir. Türkiye, son olarak 29 Ocak 2008 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği'ne ilettiği beyanı ile 9. maddenin 1. fıkrasına ilişkin daha önceki beyanını da geri çektiğini ifade etmiştir. Bkz. <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/protocol/CEDAW Ratification Table IV-8.en.pdf> (erişim: 28 Eylül 2009) – ed.n.

d – Burs ve diğer eğitim yardımlarından faydalanmaları için kadınlara erkeklerle eşit fırsatların tanınması,

e – Özellikle kadın ve erkekler arasında mevcut eğitim açığını en kısa zamanda kapatmaya yönelik yetişkin ve görevsel okuma-yazma öğretim programları dahil, sürekli eğitim programlarına katılabilmeleri için erkeklerle eşit fırsatların verilmesi,

f – Kız öğrencilerin okuldan ayrılma nisbetlerinin düşürülmesi ve okuldan erken ayrılan kız ve kadınlar için eğitim programları düzenlenmesi,

g – Spor ve beden eğitimi faaliyetlerine faal olarak katılmaları için erkeklerle eşit fırsatlar tanınması,

h – Kadınların ailelerin sağlık ve refahını sağlamaya yardım edecek, aile planlaması bilgisi dahil özel eğitici bilgiyi temin etmeleri.

EĞİTİMDE AYRIMCILIĞA KARŞI SÖZLEŞME^{4,5}

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu [UNESCO] tarafından
14 Aralık 1960 tarihli Genel Toplantı'da kabul edilmiştir.

14 Kasım-15 Aralık 1960 tarihleri arasında Paris'te toplanan *Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu Genel Konferansı'nun* on birinci oturumunda,

İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'nin ayrımcılık yasağı ilkesini beyan ettiğini ve herkesin eğitim hakkına sahip olduğunu ilan ettiğini *hatırlayarak*,

Eğitimde ayrımcılığın bu Beyanname'de ifade edilen hakların ihlali olduğunu göz önüne alarak,

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu'nun Kurucu Belgesi'ndeki ilkelere, uluslar arasında eğitimde fırsat eşitliği ve insan haklarına evrensel saygının geliştirilmesi konusunda işbirliği yapılması amacını *tanıyarak*,

Dolayısıyla Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu'nun ulusal eğitim sistemlerinin çeşitliliğine saygı gösterirken sadece eğitimde ayrımcılığın herhangi bir biçimini yasaklamak değil herkes için eğitimde fırsat ve muamele eşitliğini teşvik etmek görevi olduğunu *kabul ederek*,

Bu oturum gündeminin eğitimde ayrımcılığın çeşitli yönlerine ilişkin 17.1.4 sayılı maddesini oluşturan önerileri *göz önüne alarak*,

Onuncu oturumunda, Üye Devletlere tavsiyelerin yanı sıra bu sorunun uluslararası bir sözleşmenin konusu olması gerektiğini *kararlaştırarak*,

Bu Sözleşme'yi 14 Aralık 1960 tarihinde *kabul etmiştir*:

Madde 1

1. Bu Sözleşme'nin amacı bakımından “ayrımcılık” terimi; ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya başka bir görüş, ulusal veya toplumsal köken, ekonomik koşul ya da doğum temeline dayanan, eğitimde muamele eşitliğini engelleyen veya ortadan kaldıran veya bunu amaçlayan ve özellikle:

(a) Herhangi bir kişiyi ya da grubu her düzeyde ya da herhangi bir türde eğitime erişimden mahrum bırakmak;

(b) Herhangi bir kişiyi ya da grubu, daha düşük standartta bir eğitime sınırlamak;

(c) Bu Sözleşme'nin 2. maddesinin hükümleri saklı kalmak üzere kişiler ya da gruplar için ayrı eğitim sistemleri veya kurumları kurmak ya da sürdürmek; ya da

4 Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme'nin (*Convention against Discrimination in Education*) orijinal metni için bkz. http://www.unesco.org/education/pdf/DISCR1_E.PDF (erişim: 28 Eylül 2009).

5 Bu belgenin İngilizceden Türkçeye çevirisi Proje Ekibi tarafından yapılmıştır.

(d) Herhangi bir kişi ya da grubu, insan onuruyla bağdaşmayan koşullara maruz bırakmak üzere yapılan herhangi bir dışlama, dışarıda bırakma, sınırlama veya tercihi içerir.

2. Bu S3zleşme'nin amacı bakımından "eğitim" terimi eğitimin t3m t3r ve seviyelerini kasteder ve eğitime erişimi, eğitimin kalitesini ve standartlarını ve hangi koşullar altında verilmesi gerektiğini içerir.

Madde 2

Bir Devlet tarafından izin verilmesi halinde, aşağıdaki durumlar bu S3zleşme'nin 1. maddesi anlamında ayrımcılık oluşturmayacaktır:

(a) Eğitimden eşit yararlanma olanağı sunmak, 3đretim elemanlarına ek olarak okul binalarının ve malzemelerinin standartlarının da aynı nitelikte olmasını sağlamak ve aynı ya da eş değerde ders g3rme firsatı sunmak koşuluyla, her iki cinsiyetten 3đrenciler için ayrı eğitim sistemlerinin veya kurumlarının kurulması ya da s3rd3r3lmesi;

(b) Katılımın ya da devamın isteğe bağlı olması ve sunulan eğitimin yetkili makamlar tarafından aynı d3zeydeki eğitim için belirlenebilecek ya da onaylanabilecek standartlara uyması koşuluyla, 3đrencilerin ebeveynlerinin ya da vasilerinin isteklerine uygun bir eğitim vermek üzere din ve dil gerekçeleriyle ayrı eğitim sistemlerinin ve ya kurumlarının kurulması ya da s3rd3r3lmesi;

(c) Herhangi bir grubun dışlanmasını değil, kamu makamlarınca sağlananlara ek eğitim kolaylıkları sağlamayı amaçlaması ve bu amaç uyarınca çalışması ve sunulan eğitimin yetkili makamlar tarafından aynı d3zeydeki eğitim için belirlenebilecek ya da onaylanabilecek standartlara uyması koşuluyla 3zel eğitim kurumlarının kurulması ya da s3rd3r3lmesi.

Madde 3

Bu S3zleşme'nin anlamı çerçevesinde ayrımcılığı ortadan kaldırmak ya da 3nlemek için, Taraf Devletler ayrıca;

(a) Eğitimde ayrımcılık içeren her t3rl3 yasa h3km3n3 ve idari talimatı kaldırmayı ve idari uygulamaya son vermeyi,

(b) 3đrencilerin eğitim kurumlarına alınmasında hiçbir ayırım yapılmamasını, bunu gerektiğinde yasalarla g3vence altına almayı,

(c) Okul 3cretleri ve 3đrenci bursları ya da 3đrencilere sağlanan diğer yardımlar ve yabancı 3lkelerde 3đrenimini s3rd3rmek için gerekli izinler ve imk3nlar bakımından kamu makamları tarafından yetenek ve ihtiyaa dayalı olanlar dışında uyruklar arasında hiçbir muamele farklılığına izin vermemeyi,

(d) Kamu makamları tarafından eğitim kurumlarına sağlanan herhangi bir yardım konusunda, sadece 3đrencilerin belli bir gruptan olmalarına dayanılarak herhangi bir kısıtlama ya da 3st3n tutmaya izin vermemeyi,

(e) 3lkelerinde oturan yabancı uyruklulara kendi vatandaşlarına sağladığı eğitim olanaklarının aynısını sağlamayı taahh3t ederler.

Madde 4

Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, ayrıca koşullara ve ulusal geleneklere uygun yöntemlerle eğitim konusunda fırsat ve muamele eşitliğini geliştirmeye ve özellikle;

(a) İlköğretimi ücretsiz ve zorunlu, ortaöğretimi değişik biçimleriyle genellikle herkesin yararlanabileceği ve erişebileceği, yükseköğrenimi bireysel yetenek temelinde herkesin eşit olarak erişebileceği şekilde gerçekleştirmeye ve kanunla öngörölmüş okula gitme yükümlülüğüne herkesçe uyulmasını temin etmeye,

(b) Aynı düzeydeki tüm kamu eğitim kurumlarında eğitim standartlarının ve yine sağlanan eğitimin niteliğine ilişkin koşulların eş değer olmasını güvence altına almaya,

(c) İlköğretim eğitimi görmemiş ya da ilköğretim eğitiminin tümünü tamamlamamış kimselerin eğitilmesini ve bu kişilerin kişisel yeteneklerine göre eğitimlerini sürdürebilmelerini uygun yöntemlerle teşvik etmeye ve artırmaya,

(d) Öğretim mesleği için ayrımcılık gözetmeksizin eğitim olanağı sağlamaya yönelik bir ulusal politika belirlemeyi, geliştirmeyi ve uygulamayı taahhüt ederler.

Madde 5

1. Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, aşağıdaki konularda anlaşmışlardır:

(a) Eğitim insan kişiliğinin tam gelişmesine ve insan hakları ve temel özgürlüklere saygının güçlenmesine yönelik olmalı, tüm uluslar, ırk ve din grupları arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu desteklemeli ve Birleşmiş Milletler'in barışın korunması yolundaki etkinliklerini daha da ileri götürmelidir.

(b) Ebeveynlerin ve uygulandığı yerlerde vasilerin, ilk olarak, çocukları için yetkili makamlarca belirlenebilecek ya da onaylanabilecek asgari eğitim standartlarına uymakla birlikte kamu makamlarınca yönetilenlerden başka kurumları seçme özgürlüğüne saygı göstermek ve ikinci olarak, devlette yasaların uygulanmasında izlenen usullerle tutarlı olmak koşuluyla çocuklarının kendilerinin [ebeveynlerin ve vasilerin] inançlarına uygun şekilde din ve ahlâk eğitimi almalarını güvence altına almak ve hiç kimsenin ya da kişi grubunun kendi inancıyla bağdaşmayan din eğitimi görmeye mecbur bırakılmaması temel ilkedir.

(c) Ulusal azınlık üyelerinin, okullarının yönetimi dahil kendi eğitim etkinliklerini yürütme ve her devletin eğitim politikasına bağlı olarak kendi dillerini kullanma ya da öğretme haklarını tanımak temel ilkedir. Bununla birlikte:

(i) Bu hak, bu azınlık üyelerini bir bütün olarak topluluğun kültür ve dilini anlamaktan ve topluluk etkinliklerine katılmaktan alıkoyacak veya ulusal egemenliğe zarar verecek biçimde kullanılmaz.

(ii) Eğitim standardı, yetkili makamlarca belirlenen ya da onaylanan genel standarttan düşük olamaz.

(iii) Bu okullara devam isteğe bağlıdır.

2. Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, bu maddenin 1. fıkrasında beyan edilen ilkele-
rin uygulanmasını güvence altına almak için gereken tüm önlemleri almayı taahhüt ederler.

Madde 6

Taraf Devletler, bu Sözleşme'yi uygularken, bundan böyle eğitimde ayrımcılığın farklı biçimlerine karşı ve eğitimde fırsat ve muamele eşitliğini güvence altına almaya yönelik alınacak önlemleri saptamak amacıyla Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu Genel Konferansı tarafından benimsenen tavsiyelere en büyük özeni göstermeyi taahhüt ederler.

(...)

EKONOMİK, SOSYAL VE KÜLTÜREL HAKLARA İLİŞKİN ULUSLARARASI SÖZLEŞME⁶

Madde 6

1. Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, herkesin serbestçe seçtiği ya da kabul ettiği bir işte çalışarak hayatını kazanma fırsatı veren çalışma hakkını tanırlar ve bu hakkın korunması için gerekli tedbirleri alırlar.

2. Bu Sözleşme'ye Taraf bir Devletin, bu hakkı tam olarak gerçekleştirmek için alacağı tedbirler, teknik ve mesleki rehberlik ile eğitim programlarını, bireyin temel ekonomik ve siyasal özgürlüklerini koruyan şartlar altında, düzenli şekilde ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimi ile tam ve üretken istihdamını sağlamaya yönelik politika ve teknikleri içermelidir.

Madde 13

1. Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, herkesin eğitim görme hakkına sahip olduğunu kabul ederler. Taraf Devletler, eğitimin, insanın kişiliğinin ve onur duygusunun tam olarak gelişmesine yönelik olacağı ve insan hakları ile temel özgürlüklere saygıyı güçlendireceği hususunda mutabıktırlar. Taraf Devletler, ayrıca, eğitimin, herkesin özgür bir topluma etkin bir şekilde katılmasını sağlayacağı, tüm uluslar ve tüm ırksal, etnik ve dinsel gruplar arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu geliştireceği ve Birleşmiş Milletler'in barışın korunmasına yönelik faaliyetlerini güçlendireceği hususlarında mutabıktırlar.

2. Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, bu hakkın tam olarak gerçekleştirilmesi amacı ile aşağıdaki hususları kabul ederler:

(a) İlköğretim herkes için zorunlu ve parasız olacaktır;

(b) Teknik ve mesleki eğitim de dahil olmak üzere, orta öğretimin çeşitli biçimlerinin, her türlü uygun yöntemle ve özellikle parasız eğitimin tedricen yaygınlaştırılması yoluyla herkes için açık ve ulaşılabilir olması sağlanacaktır;

(c) Yüksek öğretimin, özellikle parasız eğitimin tedricen geliştirilmesi yoluyla, kişisel yetenek temelinde herkese eşit derecede açık olması sağlanacaktır;

(d) İlköğretim görmemiş ya da ilköğretimi tamamlamamış olanlar için temel eğitimin elden geldiğince teşvik edilecek veya yoğunlaştırılacaktır;

(e) Her düzeyde okullar sisteminin geliştirilmesi aktif bir şekilde yürütülecek, yerli bir burs sistemi yerleştirilecek ve öğretim personelinin maddi koşulları sürekli olarak iyileştirilecektir.

6 Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (*International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights: ICESCR*) 11 Ağustos 2003 tarihli ve 25196 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanmıştır. Türkiye'nin Sözleşme'ye ilişkin çekincesi ve beyanları bulunmaktadır.

3. Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, ana-babaların veya –bazı durumlarda– yasal yoldan tayin edilmiş velilerin çocukları için, kamu makamlarınca kurulmuş okulların dışında, Devletin koyduğu ya da onayladığı asgari eğitim standartlarına uygun diğer okulları seçme özgürlüğüne ve çocuklarına kendi inançlarına uygun dinsel ve ahlâki eğitim verme serbestliklerine saygı göstermekle yükümlüdürler.

4. Bu maddenin hiçbir hükmü, bireylerin ve kuruluşların eğitim kurumları kurma ve yönetme özgürlüklerini kısıtlayacak şekilde yorumlanamaz; bu özgürlüğün kullanılması, daima, bu maddenin 1. fıkrasında ortaya konmuş olan ilkelere uyulmasına ve böyle kurumlarda verilen eğitimin Devlet tarafından belirlenebilecek asgari standartlara uygun olması gereğine bağlıdır.

Madde 14

Bu Sözleşme'ye Taraf olup, taraf olduğu tarihte, ülkesinde veya yargı yetkisi altında bulunan topraklarda zorunlu ve parasız ilköğretim sistemini sağlayamamış olan her Devlet, Taraf olma tarihini izleyen iki yıl içinde, herkes için zorunlu parasız ilköğretim ilkesinin, tedricen uygulanması amacıyla ayrıntılı bir eylem planını, planda belirtilen makul sayıda yıllar içinde uygulamak ve kabul etmekle yükümlüdür.

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER EKONOMİK, SOSYAL VE KÜLTÜREL HAKLAR KOMİTESİ'NİN 13 NO'LU GENEL YORUMU: EĞİTİM HAKKI^{7,8}

Yirmi Birinci Oturum, 1999⁹

Eğitim Hakkı (13. Madde)

1. Eğitim hem başlı başına ayrı bir insan hakkı hem de diğer insan haklarının gerçekleşmesinin ayrılmaz bir parçasıdır. Güçlendirici bir hak olarak eğitim, ekonomik ve sosyal açıdan toplum dışına itilmiş olan yetişkin ve çocukların yoksulluktan kurtulup, toplumlarına tam anlamıyla katılma yollarını edinmelerini sağlayan araçtır. Eğitim, kadınların güçlendirilmesinde, çocukların tehlikeli ve sömürüye dayalı işlerde çalıştırılmasının ve cinsel sömürüsünün engellenmesinde, insan hakları ve demokrasinin geliştirilmesinde, çevrenin korunmasında ve nüfus artışının kontrolünde hayati bir rol oynamaktadır. Eğitim, devletlerin gerçekleştirebileceği en iyi maddi yatırım olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Ancak, eğitimin sadece pratik bir değeri yoktur: İyi eğitilmiş, aydınlanmış, özgürce ve engin düşünen aktif bir zihin insan yaşamının en değerli ödülllerinden biridir.

2. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin iki maddesi, 13. ve 14. maddeler, eğitim hakkına ayrılmıştır. 13. madde, Sözleşme'deki en uzun madde ve eğitim hakkına dair uluslararası insan hakları hukukundaki en geniş kapsamlı maddedir. Komite, 14. maddeye dair (ilköğretime yönelik eylem planı) 11 No'lu Genel Yorumu kabul etmiştir; 11 No'lu Genel Yorum ve mevcut Genel Yorum birlikte ele alınmalı ve değerlendirilmelidir. Komite, dünya üzerindeki milyonlarca insan için eğitim hakkına sahip olmanın erişilmesi zor bir hedef olduğunun farkındadır. Ayrıca, birçok halde bu hedef daha da uzak görünmektedir. Komite, birçok Taraf Devlet açısından 13. maddenin tam anlamıyla hayata geçirilmesi önündeki aşılmasız güç yapısal engeller ve diğer engellerin farkındadır.

3. Taraf Devletlerin Sözleşme'yi uygulamalarına destek olmak ve raporlama yükümlülüklerini yerine getirmelerini sağlamak amacıyla mevcut Genel Yorum 13. maddenin normatif yönü (I. Bölüm, 4-42. paragraflar) ve ilgili yükümlülükler (II. Bölüm,

7 Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin 13 No'lu Genel Yorumu: Eğitim Hakkı (*United Nations Committee on Economic, Social and Cultural Rights, General Comment No. 13: The Right to Education*) metninin orijinali için bkz. <http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/099b725fe87555ec8025670c004fc803/ae1a0b126d068e868025683c003c8b3b> (erişim: 28 Eylül 2009).

8 Bu belgenin İngilizceden Türkçeye çevirisi Lema Uyar tarafından yapılmıştır.

9 E/C.12/1999/10 sayılı belgede yer almaktadır.

43-57. paragraflar) ve bazı ihlal örnekleri (II. Bölüm, 58-59. paragraflar) üzerinde durmaktadır. III. Bölüm kısaca Taraf Devletler dışındaki diğer aktörlerin yükümlülüklerine değinmektedir. Genel Yorum, Komite'nin yıllardır süregelen Taraf Devlet raporlarını inceleme deneyimlerine dayanmaktadır.

I. 13. Maddenin Normatif İçeriği

13. Maddenin 1. Fıkrası: Eğitimin Amaçları ve Hedefleri

4. Taraf Devletler, kamusal veya özel, resmi veya gayri resmi tüm eğitimin 13. maddenin 1. fıkrasında yer alan amaç ve hedefleri gerçekleştirmeye yönelik olması konusunda hemfikirdir. Komite, belirtilen eğitim hedeflerinin Birleşmiş Milletler Şartı'nın 1. ve 2. maddelerinde yer alan temel ilke ve amaçları yansıttıklarını dikkate almaktadır. Belirtilen hedeflerin birçoğu İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 26. maddesinin 2. fıkrasında da yer almaktadır. Bununla birlikte 13. maddenin 1. fıkrası Beyanname'yi üç açıdan geliştirmiştir: Eğitim insan kişiliğinin ve "onur duygusunun" tam olarak gelişmesine yönelik olmalıdır, eğitim "herkesin özgür bir topluma etkin bir şekilde katılmasını sağlamalıdır" ve tüm "etnik" gruplar, uluslar, ırksal ve dinsel gruplar arasında anlayışı geliştirmelidir. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 26. maddesinin 2. fıkrası ile Sözleşme'nin 13. maddesinin 1. fıkrasında yer alan ortak eğitim hedeflerinin belki de en temeli "eğitimin insanın kişiliğinin tam olarak gelişmesine yönelik" olmasıdır.

5. Komite, Genel Kurul'un Sözleşme'yi kabul ettiği 1966 yılından itibaren, başka birçok uluslararası belgenin eğitim hedeflerini geliştirdiğine dikkat çekmek istemektedir. Bu bağlamda, Komite Taraf Devletlerin, eğitim sistemlerinin Herkes İçin Eğitim Dünya Bildirgesi (Jomtien, Tayland, 1990) (1. madde); Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (29. madde 1. fıkrası); Viyana Bildirgesi ve Eylem Programı (I. Bölüm, 33. paragraf ve II. Bölüm 80. paragraf); Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Eğitimi On Yılı Eylem Planı (2. paragraf) ışığında yorumlanan 13. maddenin 1. fıkrasında belirtilen amaçlara ve hedeflerle uyum göstermesini güvence altına almaları gerektiği görüşündedir. Belirtilen bütün bu metinler, Sözleşme'nin 13. maddesinin 1. fıkrasına uyum göstermekte ancak maddede yer almayan, cinsiyet eşitliği ve çevreye saygıya yapılan özel vurgu gibi, bazı konulara da değinmektedir. Bütün bu hususlar 13. maddenin 1. fıkrasının çağdaş yorumlarını yansıtmaktadır. Komite'nin bu bakış açısı, belirtilen metinlerin bütün dünyada yaygın şekilde kabul görmesi ile de desteklenmektedir.¹⁰

13. Maddenin 2. Fıkrası: Eğitim Görme Hakkı - Bazı Genel Tespitler

6. Her tür ve her düzeyde eğitime dair öngörülen şartların kesin ve gerektiği şekilde uygulanıp uygulanmadığı her ülkenin kendi koşullarına göre değerlendirilecekse de, her tür ve her düzeyde eğitim aşağıda belirtilen birbiriyle bağlantılı ve gerekli nite-

¹⁰ Herkes İçin Eğitim Dünya Bildirgesi 155 hükümet temsilcisi tarafından kabul edilmiştir; Viyana Bildirgesi ve Eylem Programı 171 hükümet temsilcisi tarafından kabul edilmiştir; Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye taraf devlet sayısı 191'dir; Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Eğitimi On Yılı Eylem Planı Genel Kurul'un oybirliği kararıyla kabul edilmiştir (49/184).

liklere sahip olmalıdır:¹¹

(a) Mevcudiyet - Taraf Devletin yetkisi altında yeterli sayıda ve işlevsel halde eğitim kurumları ve programları mevcut olmalıdır. İşlevsellik, eğitim kurumları ve programlarının gelişme imkânları da dahil olmak üzere birçok etmene bağlıdır, örneğin; bütün kurumlar ve programlar, doğa koşullarından koruyan binalar veya benzeri unsurlar, her iki cinsiyet için de sağlık imkânları, temiz içme suyu, eğitimli ve göreceli olarak uygun ücret alan öğretmen kadrosu, eğitim materyalleri ve benzeri ihtiyaçların karşılanabilmesi. Bazı kurumlar ve programlar ise, kütüphane, bilgisayar ve bilişim teknolojisi imkânlarının varlığına ihtiyaç duyabilir.

(b) Erişilebilirlik - Bütün eğitim kurumları ve programlar, ayırım gözetilmeksizin Taraf Devletin yetkisi altındaki herkes için erişilebilir olmalıdır. Erişilebilirliğin birbiriyle kesişen üç boyutu mevcuttur:

Ayrımcılık gözetmeme - Eğitim, özellikle en çok mağdur olma potansiyeli taşıyan gruplar açısından, ayrımcılığın yasaklandığı konuların hiçbirinde ayrımcılık gözetilmeksizin, herkes için hukuken ve fiilen erişilebilir olmalıdır (bkz. ayrımcılık yasağına ilişkin 31-37. paragraflar).

Fiziksel erişilebilirlik - Eğitim, fiziksel olarak güvenli şekilde erişilebilir olmalı, makul ve uygun bir coğrafi bölgede verilmeli (örneğin mahalli okul) veya modern teknoloji aracılığıyla (örneğin “uzaktan eğitim” programları) erişilebilir olmalıdır.

Ekonomik erişilebilirlik - Eğitim bedeli herkes tarafından ödenebilir olmalıdır. Erişilebilirliğin bu boyutu 13. maddenin 2. fıkrasındaki ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim konularındaki düzenlemeye uygun olmalıdır: İlköğretim, “herkes için parasız olmalı” ve Taraf Devletler parasız orta ve yükseköğretimi aşamalı olarak gerçekleştirmelidir.

(c) Kabul edilebilirlik - Müfredat ve eğitim metotları da dahil olmak üzere, eğitimin şekli ve içeriği bütün öğrenciler ve uygun olan durumlarda, ebeveynler için kabul edilebilir olmalıdır, (örneğin; kültürel açıdan uygun ve kaliteli eğitim). Kabul edilebilir eğitim, 13. maddenin 1. fıkrasının eğitime yönelik hedeflerine ve bu konuda devlet tarafından onaylanan asgari eğitim standartlarına uygun olmalıdır (bkz. 13. maddenin 3. ve 4. fıkraları).

(d) Uyarlanabilirlik - Eğitim, değişen toplulukların ve toplumların ihtiyaçlarına uyarlanabilecek kadar esnek olmalı ve farklı sosyal ve kültürel ortamlardaki öğrencilerin ihtiyaçlarına cevap verebilmelidir.

7. Bütün bu birbirleriyle ilişkili ve önemli niteliklerin uygulanmasında öğrencinin en yüksek çıkarı ön planda tutulmalıdır.

11 Belirtilen bakış açısı Komite'nin yaşamaya elverişli konut hakkı ve yeterli beslenme hakkı ile ilgili olarak çizdiği analitik çerçeveye ve Birleşmiş Milletler Eğitim Hakkı Özel Raportörü'nün çalışmalarına uyum göstermektedir. Komite, 4 No'lu Genel Yorum kapsamında elverişli konut hakkına dair “mevcudiyet”, “bedeli ödenebilirlik”, “erişilebilirlik” ve “kültürel açıdan uygunluk” gibi faktörlere değinmiştir. Komite, 12 No'lu Genel Yorum kapsamında “mevcudiyet”, “kabul edilebilirlik” ve “erişilebilirlik” faktörlerini yeterli beslenme hakkının unsurları olarak değerlendirmiştir. Eğitim Hakkı Özel Raportörü, İnsan Hakları Komisyonu'na sunduğu ön rapor çerçevesinde “ilköğretim okullarının sahip olmaları gereken dört önemli özelliği, mevcudiyet, erişilebilirlik, kabul edilebilirlik ve uyarlanabilirlik” şeklinde sıralamıştır (E/CN.4/1999/49, 50. paragraf).

13. Maddenin 2. Fıkrasının (a) Bendi: İlköğretim Hakkı

8. Diğer bütün eğitim türleri ve seviyeleri gibi ilköğretim de mevcudiyet, erişilebilirlik, kabul edilebilirlik ve uyarlanabilirlik gibi ortak unsurları içermektedir.¹²

9. Komite, ilköğretim kavramını doğru yorumlamak amacıyla Herkes İçin Eğitim Dünya Bildirgesi'ne dayanmaktadır: "Çocukların aile dışındaki temel eğitimlerini sağlayan sistem ilköğretim sistemidir. İlköğretim evrensel olmalı, bütün çocukların temel öğrenme ihtiyaçlarını karşılamalı, toplumun kültürünü, ihtiyaçlarını ve imkânlarını dikkate almalıdır" (5. madde). Temel öğrenme ihtiyaçları, Bildirge'nin 1. maddesinde tanımlanmıştır.¹³

İlköğretim, temel eğitimle aynı anlama gelmese dahi, her ikisi arasında yakın bir ilişki söz konusudur. Bu bağlamda, Komite UNICEF'in [Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu] yaklaşımını benimsemektedir: "İlköğretim, temel öğretimin en önemli unsurudur".¹⁴

10. 13. maddenin 2. fıkrasının (a) bendinde de belirtildiği üzere ilköğretimin iki belirleyici özelliği mevcuttur: İlköğretim "zorunlu" ve "parasızdır". Komite'nin bu iki kavramla ilgili gözlemleri için Sözleşme'nin 14. maddesine dair 11 No'lu Genel Yorumun 6. ve 7. paragraflarına bakınız.

13. Maddenin 2. Fıkrasının (b) Bendi: Ortaöğretim Hakkı

11. Bütün eğitim türleri ve seviyeleri gibi ortaöğretim de mevcudiyet, erişilebilirlik, kabul edilebilirlik ve uyarlanabilirlik gibi ortak unsurları içermektedir.¹⁵

12. Ortaöğretimin içeriği, Taraf Devletler arasında ve zaman içerisinde değişiklik gösterse de temel eğitimin tamamlanması ve hayat boyu öğrenme ve insan gelişiminin temellerinin sağlamaştırılmasını kapsamaktadır. Ortaöğretim, öğrencileri mesleki eğitime ve daha ileri seviyedeki eğitim imkânlarına hazırlar.¹⁶

13. maddenin 2. fıkrasının (b) bendi orta eğitimin "çeşitli biçimlerine" uygulanabilir. Bu bağlamda, farklı sosyal ve kültürel ortamlardaki çocukların ihtiyaçlarına cevap verebilecek ortaöğretim imkânları esnek bir müfredat ve farklı ders verme sistemlerini içermektedir. Komite, ortaokul sistemleri ile paralellik gösteren "alternatif" eğitim sistemlerini teşvik etmektedir.

13. Sözleşme'nin 13. maddesinin 2. fıkrası (b) bendine göre ortaöğretim "her türlü uygun yöntemle ve özellikle parasız eğitimin aşamalı şekilde yaygınlaştırılması yoluyla genel olarak herkes için açık ve erişilebilir olmalıdır". Ortaöğretimin "genel olarak herkese açık" olması, ortaöğretimin öğrencinin görünürdeki kapasitesine veya ye-

¹² Bkz. 6. paragraf.

¹³ Bildirge "temel eğitim ihtiyaçları": "insanların yaşamlarını sürdürebilmek ve kapasitelerini geliştirebilmek, onurlu bir şekilde yaşamak ve çalışmak, kalkınmaya katkıda bulunabilmek ve hayat kalitesini artırmak, bilinçli kararlar verebilmek ve öğrenmeye devam edebilmek için gerek duyacağı öğrenme araçları (okuma yazma, sözlü ifade, sayı sayma ve problem çözme gibi) ve temel öğrenim içeriği (bilgi, yetenekler, değerler ve tavırlar gibi)" şeklinde tanımlamıştır (1. madde).

¹⁴ Savunuculuk Paketi, Temel Öğrenim (*Advocacy Kit, Basic Education*), 1999 (UNICEF), Bölüm 1, sayfa 1.

¹⁵ Bkz. 6. paragraf.

¹⁶ Bkz. Uluslararası Standart Eğitim Sınıflaması, 1997, UNESCO, 52. paragraf.

teneğine dayalı olmadığı ve herkesin eğitime eşit şartlarda ulaşabildiğinin göstergesidir. Komite'nin "erişilebilirlik" hakkındaki yorumu için 6. paragrafa bakınız. "Her türlü uygun yöntem" deyimini Taraf Devletlerin farklı sosyal ve kültürel bağlamlarda, değişik ve yenilikçi yaklaşımlarla ortaöğretim imkânları sunması şeklinde, ortaöğretimi güçlendirici bir anlama gelmektedir.

14. "Parasız öğretim ilkesinin tedricen uygulanması" Taraf Devletlere parasız ilköğretimin sağlanmasına öncelik tanıma yükümlülüğünün yanı sıra parasız orta ve yükseköğretimin sağlanması konusunda da somut adımlar atma yükümlülüğünü yüklemektedir. "Parasız" sözcüğünün anlamı ile ilgili Komite'nin genel gözlemleri için, 14. madde ile ilgili 11 No'lu Genel Yorumun 7. paragrafına bakınız.

Teknik ve Mesleki Eğitim

15. Teknik ve mesleki eğitim (TME) hem eğitim hakkının (6. madde 2. fıkrası), hem de çalışma hakkının bir parçasını oluşturmaktadır. 13. maddenin 2. fıkrasının b bendi, TME'yi ortaöğretimin bir parçası olarak değerlendirerek, bu seviyedeki eğitimde TME'nin önemini yansıtmaktadır. Ancak 6. maddenin 2. fıkrası TME'ye belirli bir eğitim seviyesi bağlamında değil; TME'nin "düzenli şekilde ekonomik, sosyal ve kültürel gelişim ile tam ve üretken istihdamın sağlanmasındaki" önemli rolü açısından değinmektedir. Ayrıca, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde de teknik ve profesyonel eğitimin herkese açık olmasından bahsedilmektedir (26. madde, 1. fıkrası). Benzer şekilde, Komite de TME'nin her eğitim seviyesinin ayrılmaz bir parçasını teşkil ettiğini belirtmektedir.¹⁷

16. Teknoloji ve çalışma hayatına adım sadece TME programlarıyla sınırlı kalmamalı; ancak bu programlar genel eğitimin bir parçası olarak kabul edilmelidir. 1989 tarihli UNESCO [Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu] Teknik ve Mesleki Eğitim Sözleşmesi'ne göre TME "genel bilginin yanı sıra, teknoloji ve ilgili bilimlerle ilgili çalışmaları, uygulamaya dair becerileri, *know-how* ve ekonomik ve sosyal hayatın birçok farklı sektöründeki bakış açılarını ve farklı tür ve seviyeleri içeren bir öğrenme sürecidir" (Madde 1(a)). Bu bakış açısı, bazı ILO [Uluslararası Çalışma Örgütü] Sözleşmeleri'nde de dile getirilmiştir.¹⁸ Bu şekilde anlaşıldığında mesleki eğitim hakkı aşağıdaki unsurları içermektedir:

(a) Öğrencilerin, kişisel gelişimini, kendilerine güvenlerini ve iş fırsatlarını artıracak bilgileri ve becerileri edinmeleri ve Taraf Devletin ekonomik ve sosyal gelişimi de dahil olmak üzere ailelerin ve toplumların üretkenliğinin artırılması;

(b) Toplumun, eğitimsel, kültürel ve sosyolojik özelliklerinin dikkate alınması; ekonominin farklı sektörlerinde sağlık, güvenlik ve refah alanlarında ihtiyaç duyulan beceriler, bilgi ve yeterlilik seviyesine erişilebilmesi;

(c) Teknolojik, ekonomik değişiklikler, istihdam değişiklikleri, sosyal değişiklikler veya benzeri değişikliklerden dolayı mevcut bilgi ve becerileri geçerliliğini yitirmiş yetişkinlerin yeniden eğitilmesi;

¹⁷ Bkz. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 1995 tarihli (142 No'lu) İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi Sözleşmesi ile 1962 tarihli (117 No'lu) Sosyal Politika (Temel Hedefler ve Standartlar) Sözleşmesi.

¹⁸ Bkz. 16. dipnot.

(d) Özellikle gelişmekte olan ülkelerden gelen öğrencilere, diğer ülkelerde TME imkânı veren teknolojinin uygulanması ve yaygınlaşmasını hedefleyen programlar;

(e) Sözleşme'nin ayrımcılık yasağı ve eşitlik hükümleri bağlamında kadınların, kızların, okula gitmeyen gençliğin, çalışmayan gençliğin, göçmen işçilerin çocuklarının, mültecilerin, engellilerin ve diğer dezavantajlı grupların TME'sini geliştiren programlar.

13. Maddenin 2. Fıkrasının (c) Bendi: Yükseköğretim Hakkı

17. Diğer bütün eğitim türleri ve seviyeleri gibi yükseköğretim de mevcudiyet, erişilebilirlik, kabul edilebilirlik ve uyarlanabilirlik gibi ortak unsurları içermektedir.¹⁹

18. 13. maddenin 2. fıkrasının (c) bendinin kaleme alınış tarzı, 13. maddenin 2. fıkrasının (b) bendi ile benzerlik gösterse dahi, her iki hüküm arasında farklılıklar mevcuttur. 13. maddenin 2. fıkrasının (c) bendi öğretimin “çeşitli biçimlerine” veya özellikle TME'ye vurgu yapmamaktadır. Komite'ye göre bu durum sadece 13. maddenin 2. fıkrasının (b) bendi ile (c) bendi arasındaki vurgulama farklılığına işaret etmektedir. Farklılığın nedeni, yükseköğretimin farklı sosyal ve kültürel ortamlardaki öğrencilerin ihtiyaçlarına cevap verebilmesi için, esnek bir müfredat ve uzaktan eğitim gibi farklı ders verme tekniklerine ihtiyaç duyulmasıdır. Bu nedenle uygulamada gerek ortaöğretim gerekse yükseköğretim “çeşitli biçimlerde” olmalıdır. 13. maddenin 2 (c) bendinde teknik ve mesleki eğitime doğrudan vurgu yapılmamış olsa da, Sözleşme'nin 6. maddesinin 2. fıkrası ve İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'nin 26. maddesinin 1. fıkrasından anlaşılacağı üzere TME yükseköğretim de dahil olmak üzere eğitimin her seviyesinin ayrılmaz parçasını teşkil etmektedir.²⁰

19. 13. maddenin 2. fıkrasının (b) ve (c) bentleri arasındaki en belirgin farklılık ise ortaöğretimin “genel olarak herkese açık ve herkes için erişilebilir” olması ancak yükseköğretimin “kişisel yetenek temelinde herkes için erişilebilir” olmasıdır. 13. maddenin 2. fıkrasının (c) bendine göre, yükseköğretim “herkes için erişilebilir” değildir, ancak “kişisel yetenek temelinde” erişilebilirdir. Bireylerin “kişisel yetenekleri” ilgili tecrübe ve deneyimlerine göre belirlenmelidir.

20. 13. maddenin 2. fıkrasının (b) ve (c) bentlerinin belirtilen farklılıklar dışında, kaleme alınış tarzları aynıdır (örneğin; “parasız eğitimin tedricen yaygınlaştırılması”); ayrıca 13. maddenin (2) (b) bendine dair önceki yorumlara bakılmalıdır.

13. Maddenin 2. Fıkrasının (d) Bendi: Temel Eğitim Hakkı

21. Diğer bütün eğitim türleri ve seviyeleri gibi temel öğretim de mevcudiyet, erişilebilirlik, kabul edilebilirlik ve uyarlanabilirlik gibi ortak unsurları içermektedir.²¹

22. Genel anlamda, temel eğitim Herkes İçin Eğitim Dünya Bildirgesi'nde belirtilen ana eğitim kavramına uygunluk göstermektedir.²² 13. maddenin 2. fıkrasının (d) bendi kapsamında “ilköğretim görmemiş ya da ilköğretimini tamamlamamış olanlar” temel eğitim hakkına veya Herkes İçin Eğitim Dünya Bildirgesi'nde tanımlandığı şek-

¹⁹ Bkz. 6. paragraf.

²⁰ Bkz. 15. paragraf.

²¹ Bkz. 6. paragraf.

²² Bkz. 9. paragraf.

liyle ana eğitim hakkına sahiptir.

23. Herkes İçin Eğitim Dünya Bildirgesi'nden de anlaşılacağı üzere, herkesin ana veya temel eğitime ihtiyacı var. Temel eğitim sadece "ilköğretim görmemiş ya da ilköğretimi tamamlamamış olanların" sahip olduğu bir hak değildir. Temel eğitim, temel eğitim ihtiyaçlarını henüz gideremeyen herkesi kapsamaktadır.

24. Temel eğitim hakkının kullanılması sadece yaşa veya cinsiyete göre sınırlandırılmamaktadır. Söz konusu hak, çocukları, gençleri, yetişkinleri ve yaşlıları da kapsamaktadır. Bu nedenle temel eğitim, yetişkin eğitimi ve hayat boyu eğitimin ayrılmaz bir parçasıdır. Temel eğitimin bütün yaş gruplarının sahip olması gereken bir hak olması nedeniyle, müfredat ve ders verme teknikleri her yaştaki öğrenciye uygun olmalıdır.

13. Maddenin 2. Fıkrasının (e) Bendi: Okul Sistemi; Yeterli Burs Sistemi; Öğretim Personelinin Maddi Koşulları

25. "Her düzeyde okul sisteminin geliştirilmesi aktif bir şekilde yürütülmelidir" şeklindeki yükümlülük Taraf Devletin okul sistemlerini geliştirme stratejisi belirlemesi gereğine işaret etmektedir. Strateji her seviyedeki okul sistemlerini kapsmalıdır, ancak Sözleşme Taraf Devletlerin ilköğretime öncelik vermesini talep etmektedir (bkz. 51. paragraf). "Aktif bir şekilde yürütme" gerekliliği hükümetin strateji belirlemeye öncelik vermesini ve stratejinin her durumda gayret içerisinde uygulanmasını kapsamaktadır.

26. "Yeterli bir burs sisteminin geliştirilmesi" Sözleşme'nin ayrımcılık yasağı ve eşitlik hükümleriyle birlikte değerlendirilmelidir; burs sistemi dezavantajlı grupların eğitime eşit şekilde erişimini geliştirmelidir.

27. Sözleşme, "öğretim personelinin maddi koşullarının sürekli olarak iyileştirilmesinin" gerekliliğini vurgulamaktadır. Ancak, uygulamada görüldüğü üzere son yıllarda birçok Taraf Devletin ülkesindeki çalışma şartları kabul edilemeyecek kadar kötüleşmiştir. Bu durum sadece 13. maddenin (2) (e) bendine aykırılık teşkil etmemekte, ayrıca öğrencilerin eğitim hakkının tam anlamıyla hayata geçirilmesi önünde de engel teşkil etmektedir. Komite öğretmenlerin toplu pazarlık hakları da dahil olmak üzere, Sözleşme'nin 13. maddesinin 2. fıkrasının (e) bendi, 2. maddenin 2. fıkrası, 3. madde ve 6. ile 8. maddeler arasındaki bağa ve ayrıca 1966'da kabul edilen UNESCO ve ILO'nun Öğretim Personelinin Durumuna İlişkin Tavsiye Kararı ve 1997'de kabul edilen UNESCO'nun Yüksek Öğretim Akademik Personelinin Durumuna İlişkin Tavsiye Kararı'na dikkat çekmek istemektedir. Komite, Taraf Devletlerin tüm öğretim personelinin toplumdaki rollerine ve ihtiyaçlarına uygun koşulların yaratılması için alınan tedbirleri raporlarında bildirmeleri gereğine değinmektedir.

13. Maddenin 3. ve 4. Fıkraları: Eğitimsel Özgürlük Hakkı

28. 13. maddenin 3. fıkrası iki yönden ele alınmalıdır. Bunlardan ilki Taraf Devletlerin, ebeveynlerin ve vasilerin çocuklarına kendi inançlarına uygun dinsel ve ahlâki eğitim verme serbestliklerine saygı gösterme yükümlülüğüdür.²³

²³ Bu durum Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 18. maddesinin 4. fıkrası ile örtüşmektedir; aynı zamanda aynı Sözleşme'nin 18. maddesinin 1. fıkrasındaki din ve inanç özgürlüğü ile de ilgilidir (bkz. İnsan Hakları Komitesi'nin 18. maddeye dair Genel Yorumu (No. 22,

Komite'ye göre belirtilen bu yönüyle madde, devlet okullarında dinler genel tarihi ve etik gibi derslerin önyargısız ve tarafsız şekilde ve ayrıca düşünce, vicdan ve ifade özgürlüklerine saygı gösterilerek verilmesine olanak tanımaktadır. Komite, belirli bir din veya inancın eğitiminin verildiği devlet eğitiminin, ayrımcılık gözetmeyen muafiyet imkânlarına yer vermemesi veya ebeveynlerin ve vasilerin taleplerini karşılayacak alternatifler sunmaması halinde 13. maddenin 3. fıkrasına aykırılık oluşacağını belirtmek istemektedir.

29. 13. maddenin 3. fıkrasının diğer yönü, ebeveynlerin ve vasilerin “devletin koyduğu ya da onayladığı asgari eğitim standartlarına uygun” olmaları koşuluyla diğer okulları seçme özgürlüğüdür. Bu hüküm, 1. fıkrada ortaya konmuş ilkelere uyulması ve verilen eğitimin devlet tarafından belirlenebilecek asgari standartlara uygun olması gereği göz önünde tutularak, “bireylerin ve kuruluşların eğitim kurumları kurma ve yönetme özgürlüklerini” teyit eden 13. maddenin 4. fıkrası ile birlikte değerlendirilmelidir. Söz konusu asgari standartlar kabul, müfredat, sertifikaların tanınması gibi konularla ilgili olabilir. Standartlar, Sözleşme'nin 13. maddesinin 1. fıkrasında belirtilen eğitim hedeflerine uygun olmalıdır.

30. 13. maddenin 4. fıkrasına göre, yabancılar da dahil olmak üzere herkes eğitim kurumları kurma ve yönetme özgürlüğüne sahiptir. Özgürlük aynı zamanda tüzel kişileri, örneğin kuruluşları veya işletmeleri, kapsmalıdır. Özgürlük, yuvalar, anaokulları, üniversiteler ve yetişkinler için eğitim kurumları da dahil olmak üzere her türde eğitim kurumları kurma ve yönetme hakkını içermektedir. Ayrımcılık gözetmeme, fırsat eşitliği ve herkesin topluma etkili şekilde katılımı ilkeleri doğrultusunda, Taraf Devletler 13. maddenin 4. fıkrasında belirtilen özgürlüğün toplumdaki bazı grupların eğitim imkânlarının aşırı derecede farklılaşmasına yol açmamasını güvence altına almaktadır.

13. Madde: Genel Uygulamaya Tabi Özel Konular

Ayrımcılık Yasağı ve Eşitlik

31. Sözleşme'nin 2. maddesinin 2. fıkrasında yer alan ayrımcılık yasağı aşamalı şekilde gerçekleştirme veya kaynakların yeterliliği gibi kısıtlara tabi değildir. Ayrımcılık yasağı, eğitimin her yönünü ve uluslararası alanda yasaklanmış bütün ayrımcılık nedenlerini kapsamaktadır. Komite, 2. maddenin 2. fıkrasını ve 3. maddeyi UNESCO Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi, Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ve ILO'nun 1989 tarihli Yerli Halklar ve Kabile Halkları Sözleşmesi (169 No'lu Sözleşme) ışığında yorumlamakta ve aşağıdaki konulara dikkat çekmek istemektedir:

32. Erkeklerle kadınlar arasındaki eşitliği ve dezavantajlı gruplar açısından *de facto* eşitliği sağlamak amacıyla kabul edilen geçici özel tedbirler, farklı gruplar için

kerk sekizinci oturum, 1993). İnsan Hakları Komitesi'ne göre 18. maddenin temel özelliği askıya almanın veya maddeye aykırı düzenleme getirmenin mümkün olmamasıdır (belirtilen Sözleşme'nin 4. maddesinin 2. fıkrası).

eşit olmayan veya farklı standartların oluşması sonucunu doğurmadığı ve amaçlanan hedeflere ulaşıldıktan sonra uygulanmalarına devam edilmediği sürece eğitimle ilgili ayrımcılık yasağının ihlali sonucunu doğurmazlar.

33. Bazı hallerde, 2. maddenin 2. fıkrasında belirtilen kategorileri teşkil eden gruplara yönelik ayrı eğitim sistemleri veya ayrı eğitim kurumları Sözleşme'nin ihlali sonucunu doğurmazlar. Bu bağlamda, Komite, 1960 tarihli UNESCO Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme'nin, 2. maddesini teyit etmektedir.²⁴

34. Komite, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 2. maddesi ve UNESCO Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme'nin 3. maddesinin (e) bendine dikkat çekerek, ayrımcılık yasağının, Taraf Devletin yetkisi altındaki yerlerde yaşayan, yabancılar da dahil olmak üzere, ve medeni durumlarına bakılmaksızın okul çağına gelmiş herkesi kapsadığını belirtmek istemektedir.

35. Farklı coğrafi alanlara göre eğitimde kalite farklılığına yol açacak farklı harcama politikaları Sözleşme çerçevesinde ayrımcılığa yol açabilir.

36. Komite, engellilerin eğitim hakkından faydalanması kapsamındaki konulara değinen 5 No'lu Genel Yorumun 35. paragrafını ve yaşlıların haklarına yönelik hususları dile getiren Sözleşme'nin 13-15. maddelerine dair 6 No'lu Genel Yorumun 36-42. paragraflarını yinelemektedir.

37. Taraf Devletler, herhangi bir *de facto* ayrımcılığı tespit etmek ve ayrımcılığı giderecek tedbirleri almak amacıyla ilgili bütün politikalar, kurumlar, programlar, harcamalar ve diğer bütün uygulamalar da dahil olmak üzere eğitimi yakından takip etmelidir. Eğitimle ilgili bütün veriler, ayrımcılık yasağına uyulup uyulmadığını tespit için, toplanmalıdır.

Akademik Özgürlük ve Kurumsal Özerklik²⁵

38. Birçok Taraf Devlet raporunun incelenmesi neticesinde, Komite eğitim hakkından faydalanmanın ancak eğitim personelinin ve öğrencilerin akademik özgürlüğünün gerçekleşmesi halinde mümkün olabileceğini belirtmek istemektedir. Bu bağ-

24 2. madde'ye göre:

“Bir Devlet tarafından izin verilmesi halinde, aşağıdaki durumlar bu Sözleşme'nin 1. maddesi anlamında ayrımcılık oluşturmayacaktır:

(a) Eğitimden eşit yararlanma olanağı sunmak, öğretim elemanlarına ek olarak okul binalarının ve malzemelerinin standartlarının da aynı nitelikte olmasını sağlamak ve aynı ya da eş değerde ders görme fırsatı sunmak koşuluyla, her iki cinsiyetten öğrenciler için ayrı eğitim sistemlerinin veya kurumlarının kurulması ya da sürdürülmesi;

(b) Katılımın ya da devamın isteğe bağlı olması ve sunulan eğitimin yetkili makamlar tarafından aynı düzeydeki eğitim için belirlenebilecek ya da onaylanabilecek standartlara uyması koşuluyla, öğrencilerin ebeveynlerinin ya da vasislerinin isteklerine uygun bir eğitim vermek üzere din ve dil gerekçeleriyle ayrı eğitim sistemlerinin veya kurumlarının kurulması ya da sürdürülmesi;

(c) Herhangi bir grubun dışlanmasını değil, kamu makamlarınca sağlananlara ek eğitim kolaylıkları sağlamayı amaçlaması ve bu amaç uyarınca çalışması ve sunulan eğitimin yetkili makamlar tarafından aynı düzeydeki eğitim için belirlenebilecek ya da onaylanabilecek standartlara uyması koşuluyla özel eğitim kurumlarının kurulması ya da sürdürülmesi.”

25 Bkz. UNESCO'nun Yüksek Öğretim Akademik Personelinin Durumuna İlişkin UNESCO Tavsiye Kararı (1997).

lamda Komite, 13. maddede bu konu üzerinde açıkça durulmamış olsa dahi, akademik özgürlüğe dair gözlemlerini açıklama gereğini duymaktadır. Komite'nin bu konudaki tespitleri özellikle yükseköğretim kurumları ile ilgilidir; çünkü Komite'nin gözlemlerine göre yükseköğretim personeli ve öğrenciler akademik özgürlüğü engelleyecek siyasi baskılar ve diğer benzeri baskılara maruz kalabilirler. Komite, eğitim sektöründeki personelin ve öğrencilerin akademik özgürlüğü olduğunu ve aşağıdaki birçok tespitin genel nitelikli tespitler olduğunu vurgulamak istemektedir.

39. Akademik toplumun üyeleri, gerek bireysel gerekse kolektif olarak, araştırma yapma, eğitim verme, tartışma, bilgi ve düşünce geliştirme, bilgilerini aktarma konusunda, belgelemede, yaratıcılıkta ve bir eser ortaya koymada özgürdür. Akademik özgürlük bireylerin çalıştıkları kurumlar ve sistem hakkında düşüncelerini serbestçe ifade edebilme, görevlerini yerine getirirken ayrımcılığa veya devlet ya da diğer bir aktörün baskılarına maruz kalmama özgürlüklerini ve aynı otorite altındaki bireylerin sahip olduğu uluslararası insan haklarından faydalanabilmeyi içermektedir. Akademik özgürlük hakkı, diğerlerinin akademik özgürlüğüne uyma yükümlülüğünü, farklı görüşlerin tartışılabileceği ortamların yaratılmasını ve ayrımcılığın yasaklandığı konularda ayrımcılık gözetmemeyi içermektedir.

40. Akademik özgürlükten faydalanabilme yükseköğretim kurumlarının özerkliğini gerektirmektedir. Özerklik, yükseköğretim kurumlarının akademik çalışmalar, standartlar, yönetim ve ilgili faaliyetler açısından etkili karar alabilmeleri için belirli bir düzeydeki öz yönetim gereksinimidir. Ancak öz yönetim, özellikle devletin üniversiteyi finanse ettiği göz önünde tutulursa, hesap verebilir bir nitelikte olmalıdır. Yükseköğretime yönelik kamusal yatırımlar dikkate alındığında kurumsal özerklik ve hesap verebilirlik arasında denge kurulmalıdır. Konuya ilişkin birden fazla model mevcut olabilir; ancak her halde kurumsal düzenlemeler adil, tarafsız, hakkaniyete uygun, mümkün olduğu ölçüde saydam ve katılımcı olmalıdır.

Okullarda Disiplin²⁶

41. Komite'ye göre, cismani ceza, İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si ve her iki Sözleşme'nin giriş bölümlerinde yer verilen temel yönlendirici ilkeye aykırılık teşkil eder. Bu ilke bireyin onurudur.²⁷ Okullarda disiplin sağlamanın diğer şekilleri, örneğin kamunun önünde küçük düşürme, insan onuruna aykırılık teşkil edebilir. Hiçbir disiplin sağlama şekli, örneğin yeterli beslenme hakkının ihlali, Sözleşme'deki hakların ihlaline neden olmamalıdır. Taraf Devlet, yetkisi altındaki kamu veya özel eğitim kurumlarının Sözleşme'ye aykırı disiplin sağlama tedbirlerine başvurmalarını güvence altına alacak tedbirler almalıdır. Komite, bazı Taraf Devletlerin okulların şiddet

²⁶ Komite, bu paragrafın kaleme alınması aşamasında uluslararası insan hakları sistemindeki son dönem uygulamaları dikkate almıştır. Örneğin, Çocuk Hakları Komitesi'nin Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 28. maddesinin 2. fıkrasını yorumlama şekli ve İnsan Hakları Komitesi'nin Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 7. maddesini yorumlama tarzı dikkate alınmıştır.

²⁷ Komite'ye göre, Beyanname'nin 26. maddesinde yer alması da, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'yi kaleme alanlar insan onurunu tüm eğitimin yönelmesi gereken hedeflere açık bir şekilde dahil etmiştir (13.maddenin 1. fıkrası).

unsuru taşımayan “olumlu” disiplin sağlama yöntemlerine başvurmaları için başlatıkları girişimleri desteklemektedir.

13. Maddenin Sınırlandırılması

42. Komite, Sözleşme'nin sınırlandırma hükmü olan 4. maddenin esas amacının devletin hakları sınırlandırmasına imkân tanımak değil, bireylerin haklarını korumak olduğuna değinmek istemektedir. Sonuç olarak, ulusal güvenlik ve kamu düzeninin korunması gibi gerekçelerle bir üniversiteyi veya eğitim kurumunu kapatan bir Taraf Devlet, böyle ciddi bir tedbirin gerekliliğini 4. maddedeki her bir unsuru dikkate alarak kanıtlayabilmelidir.

II. Taraf Devletlerin Yükümlülükleri ve İhlaller

Genel Hukuki Yükümlülükler

43. Haklarının aşamalı bir şekilde ve azami kaynaklar ölçüsünde gerçekleştirilmesini öngören Sözleşme, Taraf Devletler üzerinde derhal etki doğuracak yükümlülüklerle de yer vermektedir.²⁸ Taraf Devletler, eğitim hakkının “herhangi bir ayırım gözetilmeksizin” (2. maddenin 2. fıkrası) uygulanmasını güvence altına almayı ve 13. maddenin tam anlamıyla gerçekleştirilmesi için “tedbirler almayı” taahhüt etmektedir.²⁹ Söz konusu tedbirler, kararlı, somut olmalı ve eğitim hakkının tam olarak gerçekleştirilmesini hedeflemelidir.

44. Eğitim hakkının aşamalı şekilde gerçekleştirilmesi, Taraf Devletlerin sorumluluklarının anlamını yitirdiği şekilde algılanmamalıdır. Aşamalı şekilde gerçekleştirme, Taraf Devletlerin 13. maddenin³⁰ tam olarak gerçekleşmesi için “mümkün olduğu kadar etkili ve hızlı hareket etmek” konusunda açık ve sürekli bir yükümlülüğe sahip olduklarını göstermektedir.

45. Sözleşme'deki diğer bütün haklarla ve aynı zamanda eğitim hakkıyla da ilgili olarak, geriye götürücü tedbirlerin alınmayacağı yönünde bir karine mevcuttur. Geriye götürücü tedbirlerin alındığı hallerde, Taraf Devletler bu tedbirlerin diğer bütün alternatiflerin dikkatli bir şekilde gözden geçirilmesi ve Taraf Devletin mevcut bütün kaynaklarının azamisinin kullanılması bağlamında Sözleşme'deki bütün hakların toplamının göz önünde tutulması kaydıyla alındığını ispat etmelidir.³¹

46. Eğitim hakkı, diğer tüm insan hakları gibi Taraf Devletlere üç tür veya seviyede yükümlülük yüklemektedir: saygı duyma, koruma ve yerine getirme yükümlülüğü. Yerine getirme yükümlülüğü aynı zamanda destek olma ve sağlama yükümlülüğünü de içermektedir.

47. Saygı duyma yükümlülüğü, Taraf Devletlerin eğitim hakkının kullanılmasını engelleyecek tedbirleri almamalarını gerektirir. Koruma yükümlülüğü, Taraf Devletlerin üçüncü kişilerin eğitim hakkına müdahalelerini engellemeye yönelik tedbirler al-

²⁸ Bkz. 3 No'lu Genel Yorum, 1. paragraf.

²⁹ Bkz. 3 No'lu Genel Yorum, 2. paragraf.

³⁰ Bkz. 3 No'lu Genel Yorum, 9. paragraf.

³¹ Bkz. 3 No'lu Genel Yorum, 9. paragraf.

malarını gerektirmektedir. Destek olmayı kapsayan yerine getirme yükümlülüğü, Taraf Devletlerin bireylerin ve toplulukların eğitim hakkından faydalanmasına destek olacak olumlu tedbirleri almalarını öngörmektedir. Son olarak, Taraf Devletler eğitim hakkını sağlama yükümlülüğü altındadır. Genel kural olarak, Taraf Devletler, bir bireyin veya grubun, kendi kontrolü dışındaki nedenlerden dolayı kendi imkânlarıyla bir haktan faydalanamaması halinde Sözleşme'deki belirli bir hakkı sağlama yükümlülüğü altındadır. Ancak, bu yükümlülüğün kapsamı Sözleşme metnine tabidir.

48. Bu bağlamda, 13. maddenin iki özelliğine değinmek gereklidir. Her şeyden önce, 13. maddenin birçok halde eğitim sağlama yükümlülüğünü devletlere yüklediği açıktır. Örneğin; Taraf Devletler, “her düzeyde okullar sisteminin geliştirilmesini aktif bir şekilde yürüteceklerdir” (13. madde (2) (e)). 13. maddenin 2. fıkrasının kaleme alınış tarzından görüldüğü üzere, ilköğretim, ortaöğretim, yükseköğretim ve temel öğretim açısından Taraf Devletin yerine getirme (sağlama) yükümlülüğünün parametreleri her eğitim seviyesi için aynı değildir. Bu bağlamda, Sözleşme metninden anlaşılacağı üzere, Taraf Devletler eğitimi sağlama yükümlülüğüne sahiptir; ancak bu yükümlülüğün kapsamı her öğretim seviyesi için aynı değildir. Komite'nin 13. madde ile ilgili olarak belirtilen şekildeki yorumu, birçok Taraf Devletteki yasalar ve uygulama ile örtüşmektedir.

Özel Hukuki Yükümlülükler

49. Taraf Devletler, eğitimin tüm seviyeleri için müfredatın 13. maddenin 1. fıkrasındaki hedeflere yönelik olmasını güvence altına almalıdır.³² Taraf Devletler aynı zamanda eğitimin 13. maddenin 1. fıkrasındaki hedefleri gerçekleştirmeye yönelik olup olmadığını takip edecek şeffaf ve etkili bir sistem kurabilmelidir.

50. 13. maddenin 2. fıkrası bağlamında, Taraf Devletler eğitim hakkının gerekli her bir özelliğine dair (mevcudiyet, erişilebilirlik, kabul edilebilirlik, uyarlanabilirlik) saygı duyma, koruma, sağlama yükümlülüğü altındadır. Örnek vermek gerekirse; devlet, özel okulları kapatmayarak eğitimin mevcudiyetine olanak tanımalı, ebeveynler ve işverenler de dahil olmak üzere üçüncü kişilerin kız çocuklarını okula göndermemelerine engel olmalı ve eğitimin erişilebilirliğini güvence altına almalı, eğitimin azınlıklar ve yerel halklar için kültürel açıdan uygun olmasını ve herkes için kaliteli olmasını sağlayacak olumlu tedbirler alarak eğitimin kabul edilebilir nitelikte olmasını sağlamalı, değişen dünyada öğrencilerin değişen ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik bir müfredat hazırlanması için kaynak yaratmalı ve sağlamalı; sınıflar inşa etme, programlar oluşturma, eğitim materyalleri hazırlama, öğretmenleri eğitime ve onlara uygun ücret verme de dahil olmak üzere aktif bir şekilde okul sistemleri kurarak eğitimin mevcudiyetini sağlamalıdır.

³² Bu bağlamda Taraf Devletlere destek olacak Uluslararası Eğitimde Müfredat ve Ders Kitabı Geliştirmeye İlişkin UNESCO Kılavuzu (ED/ECS/HCI) gibi birçok kaynak mevcuttur. 13. maddenin 1. fıkrasının amaçlarından biri insan haklarına ve temel özgürlüklere saygıyı güçlendirmektir, bu bağlamda Taraf Devletler, Genel Kurul'un 1996 yılında kabul ettiği On Yıl Eylem Planı başta olmak üzere, İnsan Hakları Eğitimi Birleşmiş Milletler On Yılı çerçevesindeki gelişmeleri ve İnsan Hakları Yüksek Komiserliği'nin geliştirdiği İnsan Hakları Eğitimi Ulusal Eylem Planı Kılavuzu isimli ilkeleri incelenmelidir.

51. Görüldüğü üzere, ilköğretim, ortaöğretim, yüksek ve temel öğretim açısından Taraf Devletlerin yükümlülükleri aynı değildir. 13. maddenin 2. fıkrasına göre Taraf Devletler zorunlu, parasız ilköğretimin gerçekleştirilmesine öncelik tanınmalıdır.³³ 13. maddenin 2. fıkrasının anlamı, 14. madde kapsamında da zorunlu, parasız ilköğretime öncelik verilmesiyle güçlendirilmiştir. Herkese ilköğretim sağlama yükümlülüğü, tüm Taraf Devletlerin derhal yerine getirmeleri gereken bir yükümlülüktür.

52. 13. maddenin 2. fıkrasının (b)-(d) bentleri kapsamında, Taraf Devlet yetkisi altındaki herkes için ortaöğretim, yükseköğretim ve temel öğretimi gerçekleştirmek için “tedbir alma” (2. maddenin 1. fıkrası) yükümlülüğünü derhal yerine getirmelidir. Taraf Devlet, en azından Sözleşme’ye uygun şekilde ortaöğretim, yükseköğretim ve temel öğretimi gerçekleştirecek bir ulusal eğitim stratejisi kabul etmek ve uygulamak yükümlülüğü altındadır. Bu şekilde bir strateji, kaydedilen ilerlemenin takip edilmesine yarayacak eğitim hakkına dair hedef ve göstergeler gibi mekanizmaları da içermelidir.

53. 13. maddenin 2. fıkrası (e) bendine göre, Taraf Devletler dezavantajlı gruplara destek olmaya yönelik yeterli bir burs sisteminin yerleşmesini güvence altına almalıdır.³⁴ “Her düzeydeki okullar sisteminin geliştirilmesinin” aktif bir şekilde yürütülmesi yükümlülüğü Taraf Devletin birçok halde eğitim hakkının gerçekleşmesi konusundaki temel sorumluluğunu güçlendirmektedir.³⁵

54. Taraf Devletler, 13. maddenin 3. ve 4. fıkralarına uygun şekilde kurulan bütün eğitim kurumlarının uymaları gereken “asgari eğitim standartlarını” oluşturmalıdır. Aynı zamanda, belirtilen standartları takibe yönelik şeffaf ve etkili bir sistem oluşturulmalıdır. Taraf Devlet, 13. maddenin 3. ve 4. fıkralarına uygun şekilde kurulan eğitim kurumlarını finanse etme yükümlülüğü altında değildir; ancak, bir devlet özel eğitim kurumlarına maddi destek sağlamak isterse, böyle bir desteği ayrımcılığın yasaklandığı konularda herhangi bir ayırım gözetmeden gerçekleştirmelidir.

55. Taraf Devletler, toplumların ve ailelerin çocuk işgücüne bağımlı bir hayat sürdürmemelerini güvence altına almadırlar. Komite, çocuk işgücünün engellenmesinde eğitimin ve 1999 tarihli Kötü Şartlardaki Çocuk İşçiliği Sözleşmesi’nin (Sözleşme No. 182) 7. maddesinin 2. fıkrasındaki³⁶ yükümlülüklerin önemini teyit etmektedir. Ayrıca, Taraf Devletler cinsiyet ve benzeri nedenlerle kızların, kadınların ve diğer dezavantajlı grupların eğitime erişimlerinin engellenmesini ortadan kaldırmalıdır.

56. Komite, Genel Yorum No. 3’de, Taraf Devletlerin “münferiden ve ekonomik ve teknik plan başta olmak üzere uluslararası yardım ve işbirliği yoluyla” Sözleşme’de

³³ “Zorunlu” ve “parasız” kavramlarının anlamı için 11 No’lu Genel Yoruma bakınız.

³⁴ Uygun durumlarda, burs sistemi, 2. maddenin 1. fıkrasında belirtilen uluslararası destek ve işbirliğine konu olabilir.

³⁵ UNICEF’e göre: “Sadece Devlet ... bütün unsurları tutarlı fakat esnek bir eğitim sisteminde bir araya getirebilir”. UNICEF, *The State of the World’s Children*, 1999, “*The Education Revolution*”, sayfa 77.

³⁶ 7. maddenin 2. paragrafına göre, “Her üye, çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılmasında eğitimin önemini dikkate alarak etkin ve belli bir zamanla sınırlı şu önlemleri alır: ... (c) çocukların kötü şartlardaki çocuk işçiliğinden uzaklaştırılmaları için ücretsiz temel eğitim ve mümkün ve uygun olduğu takdirde mesleki eğitim sağlanması...” (Uluslararası Çalışma Örgütü, 182 No’lu Kötü Şartlardaki Çocuk İşçiliği Sözleşmesi, 1999).

tanınan hakların, eğitim hakkı gibi, kullanılmasını sağlamak amacıyla tedbirler alma yükümlülüğüne dikkat çekmektedir.³⁷ Sözleşme'nin 2. maddesinin 1. fıkrası ve Sözleşme'nin 23. maddesi, Birleşmiş Milletler Şartı'nın 56. maddesi, Herkes İçin Eğitim Dünya Bildirgesi'nin 10. maddesi, Viyana Bildirgesi ve Eylem Programı'nın I. Bölüm, 34. paragrafı Taraf Devletlerin eğitim hakkının tam olarak kullanılmasını sağlamak için uluslararası yardım ve işbirliğine başvurması ile ilgili yükümlülüğünü güçlendirmektedir. Uluslararası antlaşmaların müzakeresi ve kabulü ile ilgili olarak, Taraf Devletler bu belgelerin eğitim hakkı üzerinde olumsuz bir etki yaratmasını engelleyecek güvenceleri almalıdır. Benzer şekilde, uluslararası finans kuruluşları da dahil olmak üzere uluslararası örgütlerin üyeleri olarak devletler, faaliyetlerinin eğitim hakkını göz önünde bulundurması konusunda dikkatli olmalıdırlar.

57. Komite, 3 No'lu Genel Yorumda Taraf Devletlerin, eğitimin en temel halleri de dahil olmak üzere Sözleşme'de yer alan her bir hakkın en azından asgari ölçüde gerçekleşmesini güvence altına alma şeklindeki asgari temel yükümlülüklerini dile getirmektedir. 13. madde bağlamında, bu temel yükümlülük herkesin hiçbir ayırım gözetilmeden devlet eğitim kurumlarına ve programlarına kabul edilmesini; eğitimin 13. maddenin 1. fıkrasında belirtilen hedeflere uygunluk göstermesini; 13. maddenin (2) (a) bendine uygun şekilde herkese ilköğretim olanağının sağlanmasını; ortaöğretim, yükseköğretim ve temel öğretimi de kapsayan bir ulusal eğitim stratejisinin kabul edilmesini ve uygulanmasını; devletin veya üçüncü kişilerin bir müdahalesi olmadan “azami eğitim standartlarına uygun” eğitimin özgürce seçilebilmesini (13. maddenin 3. ve 4. fıkraları) içermektedir.

Ihlaller

58. 13. maddenin normatif içeriği (I. Bölüm) Taraf Devletlerin genel ve özel yükümlülüklerine uygulandığı zaman, eğitim hakkı ihlallerinin belirlenmesine yönelik dinamik bir süreç söz konusu olacaktır. 13. maddenin ihlali devletin icrai bir eylemi veya Sözleşme'nin öngördüğü tedbirleri almama şeklindeki ihmali bir eylemi neticesinde de gerçekleşebilir.

59. Örnek vermek gerekirse, 13. madde ihlalleri: Eğitim alanında bireyler veya gruplar aleyhine ayrımcılık yapan hukuki düzenlemeler kabul etme veya bu yöndeki düzenlemeleri yürürlükten kaldırmama; eğitimde *de facto* ayrımcılığı önlemeye yönelik tedbirler almama; 13. maddenin 1. fıkrasında yer alan eğitim hedeflerine aykırılık teşkil eden bir müfredat uygulama; 13. maddenin 1. fıkrasına uygun davranılıp davranılmadığını takip eden şeffaf ve etkili bir sistem kuramama; öncelikli olarak zorunlu ve herkes için parasız ilköğretime geçememe; ortaöğretim, yükseköğretim ve temel öğretimin 13. maddenin 2 (b)-(d) bentlerine uygun olarak aşamalı bir şekilde gerçekleştirilmesi için kararlı, somut ve kesin hedefli tedbirler alamama; özel eğitim kurumlarının yasaklanması; özel eğitim kurumlarının 13. maddenin 3. ve 4. fıkralarının gerekli gördüğü asgari eğitim standartlarına uygunluk göstermelerini güvence altına almama; eğitim personelinin ve öğrencilerin akademik özgürlüğünün engellenmesi; si-

³⁷ Bkz. 3 No'lu Genel Yorum, 13–14. paragraflar.

yasi gerilim dönemlerinde eğitim kurumlarını 4. maddeye aykırı şekilde kapatma şeklindedir.

III. Devlet Dışı Aktörlerin Yükümlülükleri

60. Sözleşme'nin 22. maddesine göre, Birleşmiş Milletler organlarının ve yardımcı kuruluşlarının, ülke düzeyinde Birleşmiş Milletler Kalkınma Yardımı Çerçevesi (UN-DAF) de dahil olmak üzere, 13. maddenin gerçekleşmesi açısından önemi büyüktür. Eğitim hakkının gerçekleştirilmesi için sivil toplum da dahil olmak üzere ilgili bütün aktörler arasındaki uyumu ve etkileşimi sağlayacak eşgüdümlü çabalar gereklidir. UNESCO, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, UNICEF, ILO, Dünya Bankası, bölgesel kalkınma bankaları, Uluslararası Para Fonu ve Birleşmiş Milletler sistemindeki diğer ilgili birimler eğitim hakkının ulusal düzeyde gerçekleşebilmesi için, kendi çalışma alanlarına uygun şekilde, birbirlerinin tecrübelerinden faydalanmalıdır. Özellikle, Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu gibi uluslararası finans kurumları kredi politikalarında, kredi sözleşmelerinde, yapısal uyum programlarında ve borç krizine yönelik alınan önlemlerde eğitim hakkının korunmasına önem vermelidir.³⁸ Komite, Taraf Devlet raporlarının incelenmesi sırasında 13. madde çerçevesindeki yükümlülüklerin yerine getirilmesinde devlet dışı aktörlerin sağladığı desteğin etkilerini de göz önünde bulunduracaktır. Birleşmiş Milletler'in uzmanlaşmış kuruluşları, programları ve diğer organlarının insan haklarına dayalı yaklaşımları eğitim hakkının gerçekleşmesine önemli bir destek sağlamış olacaktır.

38 Bkz. Genel Yorum No. 2, 9. paragraf.

ÇOCUK HAKLARINA DAİR SÖZLEŞME^{39,40}

Madde 28

1. Taraf Devletler, çocuğun eğitim hakkını kabul ederler ve bu hakkın fırsat eşitliği temeli üzerinde tedricen gerçekleştirilmesi görüşüyle özellikle:

a) İlk öğretimi herkes için zorunlu ve parasız hale getirirler;

b) Ortaöğretim sistemlerinin genel olduğu kadar mesleki nitelikte de olmak üzere çeşitli biçimlerde örgütlenmesini teşvik ederler ve bunların tüm çocuklara açık olmasını sağlarlar ve gerekli durumlarda mali yardım yapılması ve öğretimi parasız kılmak gibi uygun önlemleri alırlar;

c) Uygun bütün araçları kullanarak, yükseköğretimi yetenekleri doğrultusunda herkese açık hale getirirler;

d) Eğitim ve meslek seçimine ilişkin bilgi ve rehberliği bütün çocuklar için elde edilir hale getirirler;

e) Okullarda düzenli biçimde devamin sağlanması ve okulu terk etme oranlarının düşürülmesi için önlem alırlar.

2. Taraf Devletler, okul disiplininin çocuğun insan olarak taşıdığı saygımlıkla bağdaşır biçimde ve bu Sözleşmeye uygun olarak yürütülmesinin sağlanması amacıyla gerekli olan tüm önlemleri alırlar.

3. Taraf Devletler eğitim alanında, özellikle cehaletin ve okuma yazma bilmemenin dünyadan kaldırılmasına katkıda bulunmak ve çağdaş eğitim yöntemlerine ve bilimsel ve teknik bilgilere sahip olunmasını kolaylaştırmak amacıyla uluslararası işbirliğini güçlendirir ve teşvik ederler. Bu konuda, gelişmekte olan ülkelerin gereksinimleri özellikle göz önünde tutulur.

Madde 29

1. Taraf Devletler çocuk eğitiminin aşağıdaki amaçlara yönelik olmasını kabul ederler:

a) Çocuğun kişiliğinin, yeteneklerinin, zihinsel ve bedensel yeteneklerinin mümkün olduğunca geliştirilmesi;

b) İnsan haklarına ve temel özgürlüklere, Birleşmiş Milletler Andlaşmasında be-

39 Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (*Convention on the Rights of the Child: CRC*) 27 Ocak 1995 tarihli ve 22184 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanmıştır.

40 Türkiye Sözleşme'yi ihtirazi kayıt ile onaylamıştır, şöyle ki; "Türkiye Cumhuriyeti Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 17, 29 ve 30'uncu maddeleri hükümlerini T.C. Anayasası ve 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Anlaşması hükümlerine ve ruhuna uygun olarak yorumlama hakkını saklı tutmaktadır." – ed.n.

nimsenen ilkelere saygısının geliştirilmesi;

c) Çocuğun ana-babasına, kültürel kimliğine, dil ve değerlerine, çocuğun yaşadığı veya geldiği menşe ülkenin ulusal değerlerine ve kendisinininkinden farklı uygarlıklara saygısının geliştirilmesi;

d) Çocuğun, anlayışı, barış, hoşgörü, cinsler arası eşitlik ve ister etnik, ister ulusal, ister dini gruplardan, isterse yerli halktan olsun, tüm insanlar arasında dostluk ruhuyla, özgür bir toplumda, yaşantıyı, sorumlulukla üstlenecek şekilde hazırlanması;

e) Doğal çevreye saygısının geliştirilmesi.

2. Bu maddenin veya 28'inci maddenin hiçbir hükmü gerçek ve tüzel kişilerin öğretim kurumları kurmak ve yönetmek özgürlüğüne, bu maddenin 1'inci fıkrasında belirtilen ilkelere saygı gösterilmesi ve bu kurumlarda yapılan eğitimin Devlet tarafından konulmuş olan asgari kurallara uygun olması koşuluyla, aykırı sayılacak biçimde yorumlanmayacaktır.

KADINLARA KARŞI AYRIMCILIĞIN ÖNLENMESİ BİLDİRGESİ^{41,42}

Madde 9

Evli olsun veya olmasın, kız çocuklarının ve kadınların tüm eğitim seviyelerinde, başta aşağıdaki hususlarda olmak üzere, erkeklerle eşit haklara sahip olmasını sağlamak için gerekli bütün tedbirler alınacaktır:

(a) Üniversiteler ve mesleki, teknik ve yüksek teknik okullar da dahil olmak üzere tüm eğitim kurumlarına erişim ve bu kurumlarda eğitim alma konularında eşit şartlar;

(b) Söz konusu kurumlarda karma eğitim mevcut olsun veya olmasın, aynı müfredat seçimi, aynı sınavlar, aynı standartta niteliklere sahip eğitim personeli ve aynı niteliklere sahip okul binaları ve teçhizatlar;

(c) Burs ve diğer eğitim yardımlarından yararlanmada fırsat eşitliği;

(d) Yetişkinlere okuma yazma öğreten programlar da dahil olmak üzere sürekli eğitim programlarına erişimde fırsat eşitliği;

(e) Ailelerin sağlığını ve refahını sağlamaya yardımcı olacak eğitici bilgilere erişim.

41 Kadınlar Karşı Ayrımcılığın nlenmesi Bildirgesi'nin (*Declaration on the Elimination of Discrimination against Women*) orijinal metni için bkz. <http://www.un-documents.net/a22r2263.htm> (erişim: 28 Eylül 2009).

42 Bu belgenin İngilizceden Türkçeye çevirisi Defne Orhun tarafından yapılmıştır.

(GÖZDEN GEÇİRİLMİŞ) AVRUPA SOSYAL ŞARTI^{43,44}

Strazburg, 3 Mayıs 1996

Madde 7 – Çocukların ve Gençlerin Korunması Hakkı

Akit Taraflar, çocukların ve gençlerin korunma hakkının etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak amacıyla;

(...)

3- Henüz zorunlu eğitim çağında olanların, eğitimlerinden tam anlamıyla yararlanmalarını engelleyecek işlerde çalıştırılmamalarını sağlamayı;

(...)

taahhüt ederler.

Madde 9 – Mesleğe Yöneltilme Hakkı

Akit Taraflar mesleğe yöneltilme hakkının etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak üzere, gerektiğinde, engelliler de dahil olmak amacıyla herkese, niteliklerine ve bu niteliklerin iş olanaklarıyla ilişkisine göre işini seçme ve mesleğini geliştirmesine ilişkin sorunları çözmek için yardımcı olacak bir hizmet vermeyi veya bunu teşvik etmeyi ve bu yardımın okul çocukları da dahil olmak üzere gençler ve yetişkinler için ücretsiz yapılmasını sağlamayı;

taahhüt ederler.

Madde 10 – Mesleki Eğitim Hakkı

Akit Taraflar, mesleki eğitim hakkının etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak amacıyla;

1- Gerektiğinde, engelliler de dahil olmak üzere herkese, işveren ve çalışanların örgütlerine danışarak teknik ve mesleki eğitim olanağı sağlamak veya bunu teşvik etmek ve salt kişisel yeteneğe dayalı olmak üzere yüksek teknik eğitim ve üniversite öğrenimi görme kolaylıkları sağlamayı;

43 (Gözden Geçirilmiş) Avrupa Sosyal Şartı (*European Social Charter (revised)*) 9 Nisan 2007 tarihli ve 26488 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanmıştır.

44 Türkiye'nin (Gözden Geçirilmiş) Avrupa Sosyal Şartı'na ilişkin beyanı şu şekildedir: Türkiye Cumhuriyeti, 1996 tarihli "(Gözden Geçirilmiş) Avrupa Sosyal Şartı"nın III. Bölümünün A maddesi gereğince, anılan Şart'ın II. Bölümünün aşağıdaki madde, fıkra ve bentlerini kabul ettiğini beyan eder.

1'inci madde

2'nci maddenin 1, 2, 4, 5, 6 ve 7'nci fıkraları

3'üncü madde

4'üncü maddenin 2, 3, 4 ve 5'inci fıkraları

7 ilâ 31'inci maddeler" – ed.n.

2- Kız ve erkek tüm gençlerin çeşitli işlerde çalışırken eğitilmeleri için bir çıraklık sistemi ve başka sistematik düzenlemeleri sağlamayı veya teşvik etmeyi;

3- Gerekğinde;

a- Çalışan yetişkinler için yeterli ve kolayca ulaşılabilir eğitim olanakları ile;

b- Teknolojik gelişmelerin veya yeni çalıştırma eğilimlerinin sonucu olarak çalışan yetişkinlerin duyduğu yeniden eğitim gereksinmelerini karşılamak için özel kolaylıklar sağlamayı veya bunları teşvik etmeyi;

4- Gerekğinde, uzun süreli işsiz kalanların yeniden eğitilmesi ve işe yeniden uyumlarının sağlanması için gerekli özel önlemlerin alınmasını sağlamayı veya teşvik etmeyi;

(...)

taahhüt ederler.

AFRİKA İNSAN VE HALKLARIN HAKLARI ŞARTI'NA EK AFRİKA KADIN HAKLARI PROTOKOLÜ^{45,46}

Madde 12

Eğitim ve Öğretim Hakkı

1. Taraf Devletler aşağıdaki amaçlar doğrultusunda uygun tüm tedbirleri alacaklardır:

a) Kadınlara yönelik her türlü ayrımcılığı ortadan kaldırmak ve eğitim ve öğretim alanında fırsat eşitliğini ve eşit erişimi güvence altına almak;

b) Ders kitaplarında, müfredatlarda ve medyada yer alan ve bu ayrımcılığı sürdüren tüm kalıplaşmış rolleri ortadan kaldırmak;

c) Başta kız çocukları olmak üzere kadınları okullarda ve diğer eğitim kurumlarında cinsel taciz de dahil olmak üzere her türlü suiistimalden korumak ve bu tür eylemlerin faillerine karşı yaptırımlar getirmek;

d) Suiistimal ve cinsel tacize maruz kalan kadınlar için danışma ve rehabilitasyon hizmetlerine erişim sağlamak;

e) Öğretmenlerin eğitimi de dahil olmak üzere tüm eğitim müfredatı seviyelerine toplumsal cinsiyet duyarlılığı ve insan hakları eğitimi katmak.

2. Taraf Devletler şu hususlarda özel pozitif adımlar atacaklardır:

a) Kadınlar arasında okuryazarlığı teşvik etmek;

b) Kadınların, başta bilim ve teknoloji olmak üzere tüm disiplinlerde ve tüm seviyelerde eğitim ve öğretimini teşvik etmek;

c) Kızların okullara ve diğer eğitim kurumlarına kaydolmasını ve devam etmesini ve okulunu vaktinden önce bırakmış kadınlar için programlar hazırlanmasını teşvik etmek.

⁴⁵ Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı'na Ek Afrika Kadın Hakları Protokolü'nün (*Protocol to the African Charter on Human and Peoples' Rights on the Rights of Women in Africa*) orijinal metni için bkz. [http://www.africa-union.org/root/au/Documents/Treaties/Text/Protocol on the Rights of Women.pdf](http://www.africa-union.org/root/au/Documents/Treaties/Text/Protocol%20on%20the%20Rights%20of%20Women.pdf) (erişim: 28 Eylül 2009).

⁴⁶ Bu belgenin İngilizceden Türkçeye çevirisi Defne Orhun tarafından yapılmıştır.

Çalışma Hakkı

İNSAN HAKLARI EVRENSEL BEYANNAMESİ¹

Madde 23

1. Her şahsın çalışmaya, işini serbestçe seçmeye, âdil ve elverişli çalışma şartlarına ve işsizlikten korunmaya hakkı vardır.
2. Herkesin, hiçbir fark gözetilmeksizin, eşit çalışma karşılığında eşit ücrete hakkı vardır.
3. Çalışan her kimsenin kendisine ve ailesine insanlık haysiyetine uygun bir yaşayış sağlayan ve gerekirse her türlü sosyal koruma vasıtalarıyla de tamamlanan âdil ve elverişli bir ücrete hakkı vardır.
4. Herkesin, menfaatlerinin korunması için sendikalar kurmaya ve bunlara katılmaya hakkı vardır.

Madde 24

Her şahsın dinlenmeye, eğlenmeye, bilhassa çalışma müddetinin mâkul surette tahdidine ve muayyen devrelerde ücretli tatillere hakkı vardır.

1 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (*Universal Declaration of Human Rights: UDHR*) 27 Mayıs 1949 tarihli ve 7217 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanmıştır.

KADINLARA KARŞI HER TÜRLÜ AYIRIMCILIĞIN ÖNLENMESİ SÖZLEŞMESİ^{2,3}

Madde 11

1. Taraf Devletler, istihdam alanında kadınlara karşı ayırımı önlemek ve kadın erkek eşitliği esasına dayanarak eşit haklar sağlamak için özellikle aşağıda belirtilen konularda bütün uygun önlemleri alacaklardır:

- a – Bütün insanların vazgeçilmez hakkı olan çalışma hakkı,
- b – İstihdam konularında eşit seçim kriterleri uygulanması da dahil, erkeklerle eşit istihdam imkânlarına sahip olma hakkı,
- c – Serbest olarak meslek ve iş seçme hakkı, terfi, iş güvenliği, hizmetin tüm şartları ve avantajlarından faydalanma hakkı, çıraklık, ileri mesleki eğitim ve bilgi yenileme eğitimi dahil mesleki eğitim ve mükerrer eğitim görme hakkı,
- d – Sosyal yardımlar dahil eşit ücret hakkı, eşdeğerdeki işde eşit muamele ve işin cinsinin değerlendirilmesinde eşit muamele görme hakkı,
- e – Ücretli izinle birlikte, özellikle emeklilik, işsizlik, hastalık, sakatlık ve yaşlılık ve diğer çalışmama hallerinde sosyal güvenlik hakkı,
- f – Emniyetli şartlar içinde çalışma hakkı ve sağlığın ve bu meyanda doğurganlığın

2 Sözleşme'nin orijinal başlığı şöyledir: “*Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women*” (CEDAW) – ed.n.

3 Kadınlara Karşı Her Türü Ayırmıcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'ne Katılmanın Uygun Bulunduğuna Dair Kanun 25 Haziran 1985 tarihli ve 18792 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanmıştır. Ardından, Sözleşmeye Katılmamızın Onaylanması Hakkında Bakanlar Kurulu Kararı 14 Ekim 1985 tarihli ve 18898 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanmıştır. İç onay sürecinin ardından onay belgelerinin Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği'ne tevdi tarihi ise 20 Aralık 1985'tir.

Türkiye, Sözleşme'nin 15. maddesinin 2. ve 4. fıkraları ile 16. maddesinin 1. fıkrasının (c), (d), (f) ve (g) bendlerine, bu maddelerde düzenlenen hükümlerin o dönemde yürürlükte olan Türk Medeni Kanunu'nun ilgili hükümleri ile tamamen bağdaşmadığı gerekçesiyle çekince ile taraf olmuştur. Türkiye'nin çekince koyduğu bir diğer madde ise 29. maddenin 1. fıkrasıdır. Bu madde, Sözleşme'nin uygulanması veya yorumu nedeniyle Sözleşme'ye taraf devletler arasında bir uyuşmazlık çıkarsa, bunun çözümü konusunda, taraflarca Uluslararası Adalat Divanı'na yetki verilmesi konusunda ilgilidir. Türkiye, bu çekincelerin yanı sıra Sözleşme'nin 9. maddesinin 1. fıkrasının, Türk Vatandaşlık Kanunu'nun 5. maddesinin 1. fıkrası ile 15. ve 17. maddeleriyle çelişmediğine ilişkin görüşünü bir beyan ile sunmuştur.

Türkiye, 20 Eylül 1999 tarihli beyanı ile Sözleşme'nin 15. maddesinin 2. ve 4. fıkraları ile 16. maddesinin 1. fıkrasının (c), (d), (f) ve (g) bendlerine koyduğu çekinceyi kaldırdığını, 29. maddenin 1. fıkrasına ilişkin çekincesi ile 9. maddenin 1. fıkrasına ilişkin beyanının ise devam ettiğini Birleşmiş Milletler'e bildirmiştir. Türkiye, son olarak 29 Ocak 2008 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği'ne ilettiği beyanı ile 9. maddenin 1. fıkrasına ilişkin daha önceki beyanını da geri çektiğini ifade etmiştir. Bkz. <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/protocol/CEDAW Ratification Table IV-8.en.pdf> (erişim: 28 Eylül 2009) – ed.n.

korunması hakkı.

2. Evlilik ve analık sebebiyle kadınlara karşı olan ayırımı önlemek ve etkin çalışma hakkını sağlamak amacıyla, taraf devletler [Taraf Devletler] uygun önlemleri alacaklardır.

a – Hamilelik ve analık izni sebebiyle veya evliliğe bağlı olarak işten çıkarma ayırımını yasaklamak, bu ayırımı yapanları cezalandırmak,

b – Önceki iş, kıdem ve sosyal haklar kaybedilmeksizin, ücretli olarak analık izni veya benzeri sosyal içerikli tazminatlar vermek,

c – Özellikle çocuk bakımevleri ağının tesisi ve geliştirilmesi yoluyla anne ve babanın aile yükümlülüklerini, görev sorumlulukları ve kamu hayatına katılma ile birleştirmeyi mümkün kılan destekleyici sosyal hizmetlerin sağlanmasını teşvik etmek,

d – Hamilelik süresince zararlı olduğu kanıtlanan işlerde kadınlara özel koruma sağlamak.

3. Bu maddede yer alan konulara ilişkin koruyucu yasalar bilimsel ve teknik bilgi ışığı altında devrevi olarak yeniden gözden geçirilecek ve gerekirse tadil, ilga veya temdit edilecektir.

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER KADINLARA KARŞI AYRIMCILIĞIN ÖNLENMESİ KOMİTESİ'NİN 13 NO'LU GENEL TAVSİYESİ: EŞ DEĞER İŞE EŞİT ÜCRET^{4,5}

Sekizinci Oturum, 1989

Eş Değer İşe Eşit Ücret

Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi,⁶

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün, Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'ne Taraf Devletlerin büyük bir çoğunluğu tarafından onaylanmış olan Eşit Değerde İş İçin Erkek ve Kadın İşçiler Arasında Ücret Eşitliği Hakkında 100 No'lu Sözleşmesi'ni anımsayarak,

1983 yılından beri Taraf Devletler tarafından sunulmuş olan 51 birinci ve 5 ikinci dönem raporunu değerlendirdiğini de anımsayarak,

Taraf Devlet raporlarının, pek çok ülkenin yasal mevzuatında eş değer işe eşit ücret ilkesinin kabul edilmiş olmasına karşın, emek piyasasında toplumsal cinsiyet temeline ayırmanın/dışlamanın (*segregation*) alt edilmesi, bu ilkenin uygulamaya konmasını sağlamak için yapılması gereken daha çok şey olduğunu gösterdiğini göz önünde bulundurarak,

Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'ne Taraf Devletlere aşağıdaki tavsiyelerde bulunmaktadır:

1. Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin tam olarak uygulanabilmesi için, 100 No'lu Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) Sözleşmesi'ni henüz onaylamamış olan Taraf Devletler bu yönde teşvik edilmelidir;

2. Halihazırda kadınların ağırlıkta olduğu farklı niteliğe sahip işlerin değeri ile halihazırda erkeklerin ağırlıkta olduğu işlerin değeri arasında bir karşılaştırma yapılmasına imkân sağlayacak toplumsal cinsiyet ayrımı gözetmeyen ölçütlere dayalı iş değerlendirme sistemlerinin oluşturulması, geliştirilmesi ve benimsenmesi yönünde hareket etmelidirler ve Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi'ne sundukları raporlarda bu alanda ulaşılan sonuçları da belirtmelidirler;

3. Eş değer işe eşit ücret ilkesinin uygulanmasını sağlamak için tatbik mekanizması yaratılmasını mümkün mertebe desteklemeli ve uygun olan hallerde tarafların toplu sözleşme girişimlerini teşvik etmelidirler.

4 Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi'nin 13 No'lu Genel Tavsiyesi: Eş Değer İşe Eşit Ücret (*United Nations Committee on the Elimination of Discrimination against Women, General Recommendation No.13: Equal Remuneration for Work of Equal Value*) metninin orijinali için bkz. <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/recommendations/recomm.htm#recom13> (erişim: 28 Eylül 2009).

5 Bu metnin İngilizceden Türkçeye çevirisi Defne Orhun tarafından yapılmıştır.

6 CEDAW Komitesi olarak anılmaktadır.

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER KADINLARA KARŞI AYRIMCILIĞIN ÖNLENMESİ KOMİTESİ'NİN 16 NO'LU GENEL TAVSİYESİ: KIRSAL VE KENTSEL AİLE İŞLETMELERİNDE ÜCRETSİZ ÇALIŞTIRILAN KADIN^{7,8}

Onuncu Oturum, 1991

Kırsal ve Kentsel Aile İşletmelerinde Ücretsiz Çalıştırılan Kadın

Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi,⁹

Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin 2. maddesi (c) fıkrası ve 11. maddesi (c), (d) ve (e) fıkralarını ve kadınların durumuna ilişkin istatistik veriler hakkındaki 9 No'lu (sekizinci oturum, 1989) Genel Tavsiye'yi hatırdı tıtarak,

Taraf Devletler bünyesinde, genellikle ailenin erkek mensuplarından birine ait işletmelerde ücret, sosyal güvence ve sosyal yardım sağlanmaksızın çalıştırılan kadınların yüksek oranda bulunduğunu dikkate alarak,

Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi'ne sunulan raporların, aile işletmelerinde ücretsiz çalıştırılan kadın işçiler sorununa genellikle değinmediğine işaret ederek,

Ücretsiz emeğin Sözleşme'ye aykırı kadın istismarı biçimlerinden birini oluşturduğunu teyit ederek,

Taraf Devletlere aşağıdaki tavsiyelerde bulunmaktadır:

(a) Komite'ye sundukları raporlara, aile işletmelerinde ücretsiz çalıştırılan kadınların hukuki ve sosyal durumlarına ilişkin bilgilerin de eklenmesi;

(b) Bir aile mensubuna ait işletmelerde ücret, sosyal güvence ve sosyal yardım sağlanmaksızın çalıştırılan kadınlara ilişkin istatistiksel verilerin toplanması ve Komite'ye sunulan raporlara bu verilerin de eklenmesi;

(c) Bir aile mensubuna ait işletmelerde bu tür haklar sağlanmaksızın çalıştırılan kadınlara ücret, sosyal güvence ve sosyal yardım sağlanmasını güvence altına almak için gerekli adımların atılması.

7 Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi'nin 16 No'lu Genel Tavsiyesi: Kırsal ve Kentsel Aile İşletmelerinde Ücretsiz Çalıştırılan Kadın (*United Nations Committee on the Elimination of Discrimination against Women, General Recommendation No. 16: Unpaid Women Workers in Rural and Urban Family Enterprises*) metninin orijinali için bkz. <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/recommendations/recomm.htm#recom16> (erişim: 28 Eylül 2009).

8 Bu metnin İngilizceden Türkçeye çevirisi Defne Orhun tarafından yapılmıştır.

9 CEDAW Komitesi olarak anılmaktadır.

**BİRLEŞMİŞ MİLLETLER KADINLARA KARŞI AYRIMCILIĞIN
ÖNLENMESİ KOMİTESİ'NİN 17 NO'LU GENEL TAVSİYESİ:
KADINLARIN ÜCRETLENDİRİLMİYEN EV İÇİ FAALİYETLERİNİN
ÖLÇÜLMESİ VE SAYISALLAŞTIRILMASI İLE
GAYRİ SAFİ MİLLİ HASILAYA KATILMASI^{10,11}**

Onuncu Oturum, 1991

**Kadınların Ücretlendirilmeyen Ev İçi Faaliyetlerinin Ölçülmesi ve
Sayısallaştırılması ile Gayri Safi Milli Hasılaya Katılması**

Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi,¹²

Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin 11. maddesini hatırdta tutarak,

Kadının ilerlemesi için Nairobi İleriye Dönük Stratejiler'in 120. paragrafını anımsayarak,¹³

Kadınların, her ülkenin kalkınmasına katkıda bulunan ücretlendirilmeyen ev içi faaliyetlerinin ölçülmesinin, kadınların fiili ekonomik rollerini açığa çıkarmaya yardımcı olacağını teyit ederek,

Böylesi bir ölçüm faaliyetinin kadınların ilerlemesine yönelik yeni politikalar geliştirilmesine dayanak sunacağına inanarak,

İstatistik Komisyonu'nun yirmi beşinci oturumunda, kadınlar hakkındaki istatistiklerin geliştirilmesi konusunda Ulusal Hesaplar Sistemi'nin yenilenmesi yönünde gerçekleştirilen tartışmalara işaret ederek,

Taraf Devletlere aşağıdaki tavsiyelerde bulunmaktadır:

(a) Kadınların ücretlendirilmeyen ev içi faaliyetlerinin ölçülmesi ve bu faaliyetlerin değerinin belirlenmesi için örneğin ulusal hane halkı anket programlarının bir parçası olarak zaman kullanımı anketleri gerçekleştirmek ve hem hane halkı içerisindeki hem de emek piyasasındaki faaliyetlerde harcanan zamana ilişkin toplumsal cinsiyete göre

10 Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi'nin 17 No'lu Genel Tavsiyesi: Kadınların Ücretlendirilmeyen Ev İçi Faaliyetlerinin Ölçülmesi ve Sayısallaştırılması ile Gayri Safi Milli Hasılaya Katılması (*United Nations Committee on the Elimination of Discrimination against Women, General Recommendation No. 17: Measurement and Quantification of the Unremunerated Domestic Activities of Women and their Recognition in the Gross National Product*) metninin orijinali için bkz. <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/recommendations/recomm.htm#recom17> (erişim: 28 Eylül 2009).

11 Bu metnin İngilizceden Türkçeye çevirisi Defne Orhun tarafından yapılmıştır.

12 CEDAW Komitesi olarak anılmaktadır.

13 Kadın için Eşitlik, Kalkınma ve Barış konularında Birleşmiş Milletler Kadın On Yılı Başarılarının Gözden Geçirilmesi ve Değerlendirilmesi amacıyla gerçekleştirilen Dünya Konferansı Raporu, Nairobi, 15-26 Temmuz 1985 (Birleşmiş Milletler Yayınları, Satış No: E.85.IV.10), Kısım I, Bölüm A.

ayrıştırılmış istatistiki veri toplanmak suretiyle yapılan araştırma ve deneysel çalışmaların teşvik edilmesi ve desteklenmesi;

(b) Kadınların ücretlendirilmeyen ev içi faaliyetlerinin ölçülmesi ve gayri safi milli hasılaya katılması için, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi ve Kadının İlerlemesi için Nairobi İleriye Dönük Stratejiler hükümlerine uygun adımlar atılması;

(c) Hem ücretlendirilmeyen ev içi faaliyetlerinin ölçülmesi için gerçekleştirilen araştırma ve deneysel çalışmalara, hem de kadınların ücretlendirilmeyen ev içi faaliyetlerinin ulusal hesaplara eklenmesi konusunda kaydedilen gelişmelere ilişkin bilgilerin Sözleşme'nin 18. maddesi kapsamında sundukları raporlara eklenmesi.

EKONOMİK, SOSYAL VE KÜLTÜREL HAKLARA İLİŞKİN ULUSLARARASI SÖZLEŞME¹⁴

BÖLÜM III

Madde 6

1. Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, herkesin serbestçe seçtiği ya da kabul ettiği bir işte çalışarak hayatını kazanma fırsatı veren çalışma hakkını tanırlar ve bu hakkın korunması için gerekli tedbirleri alırlar.

2. Bu Sözleşme'ye Taraf bir Devletin, bu hakkı tam olarak gerçekleştirmek için alacağı tedbirler, teknik ve mesleki rehberlik ile eğitim programlarını, bireyin temel ekonomik ve siyasal özgürlüklerini koruyan şartlar altında, düzenli şekilde ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimi ile tam ve üretken istihdamını sağlamaya yönelik politika ve teknikleri içermelidir.

Madde 7

Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, herkesin adil ve elverişli çalışma koşullarından yararlanmak hakkını kabul ederler. Bu hak özellikle şunları güvence altına alır:

(a) Bütün işçilere emeklerine karşılık, asgari olarak;

(i) Adil ücretler ve eşit işlere, hiçbir ayırım yapılmaksızın eşit ödeme, özellikle kadınlara, kendilerine sunulan çalışma koşullarının erkeklerin koşullarından daha aşağı olmayacağı ve aynı iş için aynı ücreti alacakları konusunda güvence verilmesi;

(ii) Bu Sözleşme'nin hükümlerine uygun olarak, kendilerine ve ailelerine saygın bir yaşam düzeyi sağlayacak bir ücret verilmesi;

(b) Güvenli ve sağlıklı çalışma koşulları;

(c) Herkese, işyerinde uygun bir üst kademeye yükselmeye eşit olanak ve bu yükselmenin yalnızca kıdem ve yeterlilik esaslarına göre yapılması;

(d) Dinlenme, boş zaman, çalışma saatlerinin makul ölçülerde sınırlanması, ücretli dönemsel tatiller ve resmi tatillerde ücret verilmesi.

Madde 10

Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler aşağıdaki hususları kabul ederler:

(...)

2. Annelere, doğumdan önce ve sonra makul bir süreyle özel bir koruma sağlanmalıdır. Bu dönem içinde, çalışan anneler ücretli izinden ya da yeterli sosyal güvenlik tedbirlerini kapsayan izinden yararlanmalıdırlar.

(...)

14 Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (*International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights: ICESCR*) 11 Ağustos 2003 tarihli ve 25196 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanmıştır. Türkiye'nin Sözleşme'ye ilişkin çekincesi ve beyanları bulunmaktadır.

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER EKONOMİK, SOSYAL VE KÜLTÜREL HAKLAR KOMİTESİ'NİN 18 NO'LU GENEL YORUMU: ÇALIŞMA HAKKI^{15,16}

Çalışma Hakkı

24 Kasım 2005'te kabul edilmiştir.

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 6. Maddesi

I. Giriş ve Ana Başlıklar

1. Çalışma hakkı, birçok uluslararası hukuk belgesinde yer alan temel bir haktır. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, 6. maddede belirtildiği üzere, uluslararası belgeler arasında bu hakkı en geniş biçimde ele alan maddedir. Çalışma hakkı, diğer insan haklarının gerçekleşmesi için şarttır ve insan onurunun ayrılmaz bir parçasını oluşturur. Her birey, insan onuruna yaraşır bir hayat sürbilmek için çalışma hakkına sahip olmalıdır. Çalışma hakkı, çalışılan iş özgürce seçildiği ve kabul edildiği sürece, bireyin kendisinin ve ailesinin yaşamlarını sürdürmelerine, gelişimlerine ve toplumda tanınmalarına katkıda bulunur.¹⁷

2. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, 6. maddede çalışma hakkına genel bir biçimde yer vermiş ve 7. maddede herkesin adil ve elverişli çalışma koşullarından, özellikle güvenli çalışma koşullarından faydalanma hakkına yer vererek çalışma hakkının bireysel yönünü açıkça geliştirmiştir. 8. madde, herkesin sendika kurma ve dilediği sendikaya girme ve sendikaların özgürce faaliyette bulunma hakkı şeklindeki çalışma hakkının kolektif yönünü düzenlemektedir. İnsan Hakları Komisyonu, Sözleşme'nin 6. maddesini kaleme alırken çalışma hakkını basit felsefi bir prensip olarak ele almak yerine belirli hukuki yükümlülükleri de belirterek geniş ölçüde tanıma gereğini duymuştur.¹⁸ 6. madde, çalışma hakkını genel ve tüketici olmayan bir biçimde tanımlamaktadır. 6. maddenin 1. paragrafında Taraf Devlet-

¹⁵ Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin 18 No'lu Genel Yorumu: Çalışma Hakkı (*United Nations Committee on Economic, Social and Cultural Rights, General Comment No. 18: The Right to Work*) metninin orijinali için bkz. [http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)/E.C.12.GC.18.En](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/E.C.12.GC.18.En) (erişim: 28 Eylül 2009).

¹⁶ Bu metnin İngilizceden Türkçeye çevirisi Lema Uyar tarafından yapılmıştır.

¹⁷ Bkz. 168 No'lu Uluslararası Çalışma Örgütü Sözleşmesi (1988): "... sadece toplum için yarattıkları kaynaklar yüzünden değil, aynı zamanda çalışanlar için getirdikleri ücret, çalışanlara verdikleri sosyal rol ve kendine güven duygusu nedeniyle bir toplumdaki çalışmanın ve üretici istihdamın önemi."

¹⁸ İnsan Hakları Komisyonu, on birinci oturum, 31. gündem maddesi, A/3525 (1957).

ler, “herkesin serbestçe seçtiği ya da kabul ettiği bir işte çalışarak hayatını kazanma fırsatını veren çalışma hakkını tanırlar ve bu hakkın korunması için gerekli tedbirleri alırlar”. 2. paragrafta Taraf Devletler “bu hakkı tam olarak gerçekleştirmek için” alınacak tedbirlerin “teknik ve mesleki rehberlik ile eğitim programlarını, bireyin temel ekonomik ve siyasal özgürlüklerini koruyan şartlar altında, düzenli şekilde ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimi ile tam ve üretken istihdamını sağlamaya yönelik politika ve teknikleri” içermesini kabul ederler.

3. Belirtilen hedefler Birleşmiş Milletler Şartı’nın 1. maddesinin 3. paragrafında tanımlanan Birleşmiş Milletler’in amaç ve ilkelerini yansıtmaktadır. Bu hedeflerin özü aynı zamanda İnsan Hakları Evrensel Beyanname’si’nin 23. maddesinde de yer almaktadır. Sözleşme’nin 1966 yılında Genel Kurul’da kabul edilmesinden sonra, birçok uluslararası ve bölgesel insan hakları belgeleri çalışma hakkına yer vermiştir. Uluslararası düzeyde çalışma hakkı, Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme’nin 8. maddesinin 3 (a) paragrafında, Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme’nin 5 maddesinin (e) (i) paragrafında, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi’nin 11. maddesinin 1 (a) paragrafında; Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’nin 32. maddesinde; Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme’nin 11, 25, 26, 40, 52 ve 54. maddelerinde yer almaktadır. 1961 tarihli Avrupa Sosyal Şartı, 1996 tarihli Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı (II. Bölüm, 1. madde), Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı (15. madde) ve Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi’ne Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Alanında Ek Protokol (6. madde) gibi birçok bölgesel belge de çalışma hakkını tanımakta ve Taraf Devletlerin herkesin bir iş sahibi olması için gerekli tedbirleri alma yükümlülüğü altında olması ilkesini teyit etmektedir. Benzer şekilde, çalışma hakkı Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun Sosyal İlerleme ve Kalkınma Bildirgesi’nde (6. madde), 11 Aralık 1969 tarihli 2542 (XXIV) No’lu kararda yer almaktadır.

4. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme’de güvence altına alınan çalışma hakkı Taraf Devletlerin, bireylerin özgürce seçtiği veya kabul ettiği bir işte çalışma haklarını tanımalarını, işten adil olmayan bir şekilde mahrum kalmama hakkı da dahil olmak üzere, teyit etmektedir. Bu tanım bireye ve bireyin onuruna saygının, bireyin çalışmak istediği işi özgürce seçebilmesi ile ifade edildiği gerçeğinin altını çizmekte ve bireyin çalıştığı işin kişisel gelişimi ve toplum tarafından sosyal ve ekonomik açıdan kabulü için önemini vurgulamaktadır. Uluslararası Çalışma Örgütü’nün İstihdam Politikası ile ilgili 122 No’lu Sözleşmesi (1964), Taraf Devletlerin tam istihdam şartlarını oluşturma yükümlülüğünü ve zorla çalışma yasağının güvence altına alınmasını vurgulayarak “tam istihdam, üretken ve özgürce seçilmiş” işten bahsetmektedir. Ancak, dünyadaki milyonlarca insan açısından özgürce seçilmiş ve kabul edilmiş bir işte çalışma hakkını tam anlamıyla elde edebilmek uzak bir ihtimal olarak görülmektedir. Komite, birçok Taraf Devlette 6. maddenin tam anlamıyla hayata geçirilmesini engelleyen ve Taraf Devletlerin kontrolü dışındaki yapısal ve diğer engellerin varlığından haberdardır.

5. Mevcut Genel Yorum, Taraf Devletlerin Sözleşme’yi uygulamalarına ve rapor-

lama yükümlülüklerini yerine getirmelerine yardımcı olmak amacıyla 6. maddenin normatif içeriği (II. Bölüm), Taraf Devletlerin yükümlülükleri (III. Bölüm), ihlaller (IV. Bölüm), ulusal düzeyde uygulama (V. Bölüm) ve Taraf Devletler dışındaki aktörlerin sorumluluğu (VI. Bölüm) şeklinde bölümlere ayrılmaktadır. Genel Yorum, Komite'nin yıllardır süregelen Taraf Devlet raporlarını inceleme tecrübesine dayanmaktadır.

II. Çalışma Hakkının Normatif İçeriği

6. Çalışma hakkı her insana ait bireysel bir haktır ve aynı zamanda kolektif bir haktır. Hak, gerek serbest işleri gerekse maaşlı işleri kapsamaktadır. Çalışma hakkı, mutlak ve koşulsuz olarak bir iş sahibi olma hakkı olarak anlaşılmamalıdır. 6. maddenin 1. paragrafı, çalışma hakkının tanımını yapmakta ve 2. paragraf tüketici olmayan örneklerle Taraf Devlet yükümlülüklerine yer vermektedir. Madde, her insanın çalışacağı işi özgürce kabul etme ve seçme hakkını içermektedir. Madde, hiçbir şekilde zorla bir işte çalıştırılmama veya bir işi yapmaya zorlanmamanın yanı sıra herkesin bir işe erişimini güvence altına alan bir koruma sistemine erişebilmesini de içermektedir. Madde, aynı zamanda işten adil olmayacak şekilde yoksun bırakılmamayı da içermektedir.

7. Sözleşme'nin 6. maddesinde belirtilen iş *düzgün bir iş* olmalıdır. Düzgün iş, insanın temel hak ve özgürlüklerine saygı gösteren, iş güvenliği ve iş bedeli açısından çalışanın haklarına saygı gösterilen iştir. Düzgün iş, 7. maddede belirtildiği üzere çalışanların ve ailelerinin geçimlerini sağlamalarına olanak tanıyacak kazancı sağlayan iştir. Belirtilen temel haklar, aynı zamanda çalışanın bedensel ve zihinsel bütünlüğüne saygıyı da içermektedir.

8. Sözleşme'nin 6., 7. ve 8. maddeleri birbirleriyle iç içedir. Çalışılan işin düzgün olarak nitelendirilmesinin nedeni, düzgün işin çalışanın temel haklarına saygı duyan iş olduğu varsayımından kaynaklanmaktadır. 7. ve 8. madde, 6. madde ile yakından ilgilidir; ancak bu maddeler ayrı genel yorumlar şeklinde incelenecektir. Bu hakların bölünemez niteliği gerektirdiği ölçüde 7. ve 8. maddelere referans yapılacaktır.

9. Uluslararası Çalışma Örgütü, zorla çalıştırılmayı "bir kimsenin cezalandırılma tehdidiyle ve özgür iradesi olmadan yaptığı iş ya da verdiği hizmet" şeklinde tanımlamaktadır.¹⁹ Komite, İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi'nin 4. maddesi, Köleliğin Kaldırılması Sözleşmesi'nin 5. maddesi ve Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 8. maddesinde belirttiği şekilde zorla çalıştırmanın her türünün Taraf Devletlerce kaldırılması ve yasaklanması ihtiyacını teyit etmektedir.

10. Yüksek işsizlik oranları ve güvenli iş eksikliği, çalışanların ekonominin kayıt dışı sektörlerinde iş aramaları sonucunu doğurmaktadır. Taraf Devletler, bu sektörlerde çalışanların ve sonuç olarak herhangi bir korumadan faydalanmayanların sayısını mümkün olan ölçüde azaltmak için gerekli tedbirleri almalıdır. Bu tedbirler, işverenleri iş kanunlarına uymaya ve çalışanlarını beyan etmeye zorlayacaktır. Böylece,

¹⁹ 29 No'lu Uluslararası Çalışma Örgütü Sözleşmesi, Cebri veya Mecburi Çalıştırmaya İlişkin Sözleşme, 1930, 2. maddenin 1. paragrafı; ayrıca bkz. 2. paragraf. 105 No'lu Uluslararası Çalışma Örgütü Sözleşmesi, Zorla Çalıştırmanın Kaldırılması Sözleşmesi, 1957.

çalışanlar Sözleşme'nin 6., 7. ve 8. maddelerindeki koruma yolları başta olmak üzere tüm haklardan faydalanabilecektir. Alınan tedbirler, kayıt dışı alanlarda çalışanların bu alanları tercih etmediklerini ancak çoğunlukla yaşamlarını devam ettirebilmek için bu alanlarda çalıştıkları gerçeğini ortaya koymalıdır. Ayrıca, ev içi çalışma ve tarım işleri de ulusal mevzuat ile düzenlenmelidir; böylece evde çalışanlar ve tarım işçileri de diğerleri ile eş düzeyde bir korumadan faydalanmış olacaktır.

11. 158 No'lu Hizmet İlişisine Son Verilmesi Uluslararası Çalışma Örgütü Sözleşmesi (1982) 4. maddede işten çıkarmanın yasalara uygunluğunu tanımlamaktadır. Özellikle işten çıkarmanın haklı nedene dayanması ve haklı nedene dayanmayan işten çıkarmalarda hak arama yollarına başvurma hakkı sağlanması gereği üzerinde durulmaktadır.

12. Her şekilde ve her seviyede çalışma, uygulanması her Devlet'teki koşullara göre değişiklik gösterecek birbirine bağlı ve gerekli belirli unsurların mevcut olmasını gerektirmektedir:

(a) *Mevcudiyet*. Taraf Devletler, mevcut iş imkânlarını belirleyip, bireylere iş bulma konusunda yardımcı olacak ve bireyleri destekleyecek uzmanlık hizmetleri sunmalıdır.

(b) *Erişilebilirlik*. İş piyasası, Taraf Devletin yetkisi altındaki herkese açık olmalıdır.²⁰ Erişimin, üç yönü vardır:

(i) Sözleşme'nin 2. maddesinin 2. paragrafı ve 3. madde, işe girişte ve işe devamda ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da başka fikir, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğum, bedensel veya zihinsel engellilik, sağlık durumu (HIV/AIDS de dahil olmak üzere), cinsel tercih veya medeni, siyasi ve sosyal statü veya başka bir statü bakımından, çalışma hakkının eşit şekilde kullanılmasını etkilemeye ya da ortadan kaldırmaya yönelen ya da böyle bir etki doğuran her türlü ayrımcılığı yasaklamaktadır. 111 No'lu Uluslararası Çalışma Örgütü Sözleşmesi'nin 2. maddesine göre, Taraf Devletler, "ulusal şartlara ve tatbikata uygun metodlarla; her türlü ayırımı ortadan kaldırmak maksadıyla, iş veya meslek edinmede ve edinilen iş veya meslekte tabi olunacak muamelede eşitliği geliştirmeyi hedef tutan milli bir politika tespit ve takip etmeyi taahhüt eder". İş edinmeye dair ayrımcılığı ortadan kaldırmaya yönelik strateji ve programlar gibi birçok tedbir ulaşılabilecek en yüksek sağlık standardına dair 14 No'lu Genel Yorum'un (2000) 18. paragrafında da belirtildiği üzere yasal düzenlemelerin kabul edilmesi, değiştirilmesi veya kaldırılması veya bilgi yayma gibi asgari kaynak kullanımı yoluyla uygulanabilir. Komite, çok sınırlı kaynakların kullanıldığı hallerde dahi, dezavantajlı konumda olan ve toplum dışına itilmiş bireylerin ve grupların nispeten daha düşük maliyetli programlarla korunmasının şart olduğunu belirtmek istemektedir;²¹

(ii) Fiziksel erişim, engelliler ile ilgili 5 No'lu Genel Yorum'un 22. paragrafında belirtildiği üzere işe erişimin bir yönüdür;

²⁰ Bu başlıkların sadece bazıları Sözleşme'nin 2. maddesinin 2. paragrafı ve 3. paragrafında yer almaktadır. Diğerleri ise Komite'nin uygulamaları veya birçok Devletteki gittikçe artan orandaki yasal veya yargısal uygulamalarda gözlemlenmektedir.

²¹ Bkz. 3 No'lu Genel Yorum (1990), Taraf Devletlerin yükümlülüklerinin içeriği, 12. paragraf.

(iii) Erişim, istihdam piyasası ile ilgili yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası seviyede bilgi ağlarının kurulmasıyla işe erişim imkânları ile ilgili bilgi arama, bilgi toplama ve bilgi yaymayı içermektedir;

(c) *Kabul edilebilirlik ve kalite.* Çalışma hakkının korunması, çalışanın özellikle güvenli çalışma koşulları başta olmak üzere adil ve uygun çalışma koşullarına sahip olma hakkı, sendika kurma hakkı ve çalışacağı işi özgürce belirleme ve kabul etme hakkını içermektedir.

Geniş Uygulama Alanına Sahip Özel Konular

Kadınlar ve Çalışma Hakkı

13. Sözleşme'nin 3. maddesi Taraf Devletlerin “bütün ekonomik, sosyal ve kültürel hakları kullanmada kadınlarla erkeklere eşit hak sağlamakla” yükümlü olduklarını belirtmektedir. Komite, cinsiyete dayalı ayrımcılıkla mücadele ve eş değer işe eşit ödemeyi güvence altına alarak erkek ve kadınlara eşit fırsatlar yaratma ve eşit muamelede bulunmayı güvence altına almak için geniş bir koruma sistemine ihtiyaç duyulduğunun altını çizmek istemektedir.²² Özellikle hamilelik işe almada bir engel oluşturmamalı ve işe son vermenin bir gereğesi olmamalıdır. Son olarak, kadınların eğitime erkeklerden daha az erişebildiği gerçeği ile kadınların çalışması ve gelişimini geri plana iten geleneksel kültürler arasındaki bağlantıya dikkat çekilmelidir.

Gençler ve Çalışma Hakkı

14. Bir iş sahibi olmak, ekonomik özgüven ve birçok durumda yoksulluktan kurtulma yollarından biridir. Gençler, özellikle genç kadınlar, genellikle ilk işlerini bulmakta büyük zorluklar yaşamaktadırlar. Yeterli eğitim ve mesleki uzmanlık ile ilgili ulusal politikalar kabul edilmeli ve genç insanların, özellikle genç kadınların iş imkânlarına erişimleri sağlanmalı ve desteklenmelidir.

Çocuk İşçiliği ve Çalışma Hakkı

15. Çocukların Korunması Sözleşme'nin 10. maddesiyle güvence altına alınmıştır. Komite, 14 No'lu (2000) Genel Yorumu'nu ve özellikle çocukların sağlık hakkı ile ilgili 22. ve 23. paragrafları hatırlatmak istemekte ve çocukların gelişimlerini veya bendenel ve zihinsel sağlıklarını etkileyecek tüm iş türlerinden korunmaları gerektiğini vurgulamaktadır. Komite, çocukların ekonomik sömürden korunması, tam gelişimlerinin mümkün kılınması ve 6. maddenin 2. paragrafında belirtildiği üzere teknik ve mesleki eğitim sahibi olmaları gereğini teyit etmektedir. Komite, ayrıca 13 No'lu Genel Yorum'u (1999), özellikle genel eğitimin bir parçası olarak teknik ve mesleki eğitimin tanımını (15. ve 16. paragraflar) hatırlatmak istemektedir. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'den sonra kabul edilen, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme gibi, birçok uluslararası insan hakları belgesi çocukların ve genç

²² Bkz. 16 No'lu Genel Yorum (2005), 3. madde: Ekonomik, sosyal ve kültürel hakları kullanmada erkek ve kadınlara eşit hak sağlanması, 23-25. paragraflar.

insanların her tür ekonomik sömürü veya zorla çalıştırılmaya karşı korunmalarının gerekli olduğunu açıkça tanımaktadır.²³

Yaşlılar ve Çalışma Hakkı

16. Komite, yaşlıların ekonomik, sosyal ve kültürel hakları ile ilgili 6 No'lu Genel Yorumu'nu (1995) ve özellikle iş ve meslek edinmede yaşa dayalı ayrımcılığın engellenmesi için tedbirler almanın gerekli olduğunu hatırlatmak istemektedir.²⁴

Engelliler ve Çalışma Hakkı

17. Komite, engellilerle ilgili 5 No'lu Genel Yorumu'nda yer alan, engellilerin işe alınmasında ayrımcılık yasağı ilkesini hatırlatmak istemektedir. "Engelli çalışanlara verilen tek çalışma imkânının standart altı şartlar içerisinde 'korunaklı' faaliyetler olması halinde 'herkesin özgürce seçtiği veya kabul ettiği bir işte çalışarak hayatını kazanma hakkı' gerçekleşmemiş olacaktır".²⁵ Taraf Devletler engellilerin uygun bir işte çalışmalarını ve işe devamlarını güvence altına almak ve çalıştıkları alanda ilerlemelerini sağlamak ve böylece topluma katılmalarını veya yeniden katılmalarını desteklemek için tedbirler almalıdır.²⁶

Göçmen İşçiler ve Çalışma Hakkı

18. Sözleşme'nin 2. maddesinin 2. paragrafı ve Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme'nin 7. maddesinde yer alan ayrımcılık yasağı göçmen işçiler ve aileleri için çalışma imkânları ile ilgili olarak da uygulanmalıdır. Bu bağlamda, Komite hukuki veya diğer uygun tedbirlerin alınmasıyla belirtilen ilkelere saygı duyulması ve bu ilkelerin geliştirilmesi için ulusal eylem planlarına ihtiyaç duyulduğunun altını çizmek istemektedir.

III. Taraf Devletlerin Yükümlülükleri

Genel Hukuki Yükümlülükler

19. Taraf Devletlerin temel yükümlülüğü, çalışma hakkının aşamalı olarak hayata geçirilmesinin güvence altına alınmasıdır. Bu nedenle Taraf Devletler mümkün olan en kısa süre içerisinde tam istihdamı sağlayacak tedbirler almalıdır. Sözleşme, hakkın aşamalı şekilde gerçekleşmesine yer vermekte ve mevcut kaynakların sınırlılığı nede-

²³ Bkz. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, 1989, 32. madde, 1. paragraf, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye Ek Çocuk Satışı, Çocuk Fahşeliği ve Çocuk Pornografisi ile İlgili İhtiyari Protokol'ün, ikinci başlangıç paragrafında yansıtılmıştır. Ayrıca bkz. Zorla Çalıştırma ile ilgili Protokol'ün 1. paragrafı.

²⁴ Bkz. Yaşlıların ekonomik, sosyal ve kültürel hakları ile ilgili 6 No'lu Genel Yorum (1995), 22. paragraf (emeklilikle ilgili olarak 24. paragraf).

²⁵ Bkz. Engellilerle ilgili 5 No'lu Genel Yorum ve 20-24. paragraflardaki diğer referanslar.

²⁶ Bkz. 159 No'lu Uluslararası Çalışma Örgütü Sözleşmesi, Engellilerin Mesleki Rehabilitasyon ve İstihdamı Hakkında Sözleşme, 1983. Bkz. İşe erişimle ilgili 1. maddenin 2. paragrafı. Ayrıca bkz. Genel Kurul'un 20 Aralık 1993 tarihli 48/96 No'lu kararında yer alan Engelliler için Eşit İmkânlarla ilgili Standart Kurallar.

niyle karşılaşılabilecek zorlukları göz önünde tutmaktadır; ancak Taraf Devletler üzerinde derhal etki doğuracak birçok yükümlülük de söz konusudur.²⁷ Taraf Devletler, çalışma hakkının “herhangi bir ayırım gözetilmeksizin” (2. madde, 2. paragraf) kullanılmasını “güvence altına alma” ve 6. maddenin tam anlamıyla hayata geçirilmesi için derhal gereken “tedbirleri alma” (2. madde, 2. paragraf) şeklinde derhal yerine getirilmesi gereken yükümlülükler altındadır.²⁸ Bu tedbirler, kararlı, somut ve çalışma hakkının tam anlamıyla hayata geçirilmesine yönelik olmalıdır.

20. Çalışma hakkının gerçekleşmesinin aşamalı olması ve zamana yayılması Taraf Devletlerin yükümlülüklerini anlamsız hale getirecek şekilde anlaşılmalıdır. Taraf Devletler, 6. maddenin tam anlamıyla hayata geçirilmesi için “mümkün olan en hızlı ve en etkili şekilde” harekete geçmelidir.²⁹

21. Sözleşme'deki tüm diğer haklar gibi, çalışma hakkıyla da ilgili olarak geriye götürücü tedbirler alınmamalıdır. Geriye götürücü tedbirlerin alındığı hallerde, Taraf Devletler bu tedbirlerin diğer bütün alternatiflerin dikkatli bir şekilde gözden geçirilmesi ve Taraf Devletin mevcut bütün kaynaklarının azamisinin kullanılması bağlamında Sözleşme'deki bütün hakların toplamının göz önünde tutulması kaydıyla alındığını ispat etmelidir.³⁰

22. Tüm diğer insan haklarında olduğu gibi, çalışma hakkı da Taraf Devletlere üç tür yükümlülük yüklemektedir: *Saygı duyma*, *koruma* ve *yerine getirme* yükümlülüğü. *Saygı duyma* yükümlülüğü, taraf Devletlerin hakkın kullanılmasına doğrudan veya dolaylı olarak müdahale etmekten kaçınmalarını gerektirmektedir. *Koruma* yükümlülüğü, taraf Devletlerin üçüncü kişilerin çalışma hakkına müdahalelerini engellemeye yönelik tedbirler almalarını gerektirmektedir. *Yerine getirme* yükümlülüğü, hakkın sağlanmasını, geliştirilmesini ve destek olma yükümlülüklerini içermektedir. Taraf Devletler, hakkın tam anlamıyla hayata geçirilmesi için gereken yasamaya ait tedbirleri, idari ve yargısal ve gereken diğer tüm tedbirleri almalıdır.

Belirli Hukuki Yükümlülükler

23. Taraf Devletler, diğerlerinin yanı sıra, zorla veya zorunlu çalıştırmayı yasaklayarak ve özellikle dezavantajlı ve toplum dışına itilmiş, mahkûmlar ve tutuklular,³¹ azınlık mensupları ve göçmen işçiler de dahil olmak üzere, bireyler ve gruplar için düzgün işe eşit erişim hakkını vermekten kaçınmayarak veya bu hakkı sınırlamayıp çalışma hakkına *saygı duyma* yükümlülüğü altındadır. Taraf Devletler, özellikle kadınların ve gençlerin düzgün bir işe sahip olma haklarına saygı göstermeli ve ayrımcılıkla mücadele ve eşit erişim ve imkânlar sağlamak için gerekli tedbirleri almalıdır.

24. Sözleşme'nin 10. maddesinde yer alan Taraf Devletlerin çocuk işçiliği konu-

²⁷ Bkz. 3 No'lu Genel Yorum (1990), Taraf Devletlerin yükümlülüklerinin içeriği, 1. paragraf.

²⁸ A.g.e., 2. paragraf.

²⁹ A.g.e., 9. paragraf.

³⁰ A.g.e., 9. paragraf.

³¹ Gönüllülük esasına dayalı olduğu hallerde. Mahkûmların çalışma hakları sorunu ile ilgili olarak bkz. Mahkûmlara Muamele ile ilgili Asgari Standart Kurallar ve 29 No'lu Uluslararası Çalışma Örgütü Sözleşmesi, Cebri veya Mecburi Çalıştırmaya İlişkin Sözleşme, 2. madde.

sundaki yükümlülükleri bağlamında, Taraf Devletler 16 yaş altındaki çocukların çalıştırılmasını yasaklamak için, başta yasama tedbirleri olmak üzere, etkili tedbirler almalıdır. Aynı zamanda, her tür ekonomik sömürü ve çocukların zorla çalıştırılması yasaklanmalıdır.³² Taraf Devletler, çocukların çalıştırılması yasağına tam anlamıyla saygı gösterilmesini güvence altına alan etkili tedbirler almalıdır.³³

25. *Koruma* yükümlülüğü, diğerlerinin yanı sıra, Taraf Devletlerin çalışma hakkına ve mesleki eğitime eşit erişimi güvence altına alan hukuki düzenlemeler kabul etme ve gerekli diğer tedbirleri alma ve özelleştirme tedbirleri alırken çalışanların haklarını göz ardı etmeme yükümlülüğünü içermektedir. İş piyasalarının esnekliğini artırmak için alınan tedbirler iş istikrarını ortadan kaldırmamalı ve çalışanın sosyal korumasını azaltmamalıdır. Çalışma hakkının korunması, Taraf Devletlerin üçüncü kişilerin zorla çalıştırma veya zorunlu çalıştırma şeklindeki eylemlerini yasaklama sorumluluğunu da içermektedir.

26. Taraf Devletler, bireylerin veya grupların kendi kontrolleri dışındaki nedenlerden dolayı yeterli gıdaya erişim hakkından kendi imkânlarıyla faydalanamamaları halinde bu haktan kaynaklanan yükümlülükleri *yerine getirmek (hakkı sağlamak)* zorundadır. Bu yükümlülük, diğerlerinin yanı sıra, ulusal hukuk sistemlerinde hakkı tanımak yükümlülüğü ve çalışma hakkı ile ilgili ulusal bir politika kabul etme yükümlülüğü³⁴ ve aynı zamanda hakkın gerçekleşmesi için detaylı bir plan yapma yükümlülüğünü de içermektedir. Çalışma hakkı "iktisadi gelişme ve kalkınmayı teşvik etmek, hayat seviyesini yükseltmek, işgücü ihtiyaçlarını karşılamak ve işsizlik ve eksik istihdam sorununu çözümlenmek amacıyla" Taraf Devletlerin istihdam politikaları geliştirmeleri ve uygulamalarını gerektirmektedir. Bu bağlamda, özellikle kadınların, dezavantajlı konumda olanların ve toplum dışına itilmiş olanların işsizlik oranını azaltmaya yönelik kaynakların artırılması için etkili tedbirler alınmalıdır. Komite, iş kaybı durumunda telafi mekanizmalarının kurulması ve aynı zamanda gerek ulusal gerekse yerel düzeyde iş bulma hizmetlerinin (kamusal veya özel) verilmesi için uygun tedbirlerin alınması gerektiğini vurgulamaktadır.³⁵ Ayrıca, *yerine getirme (sağlama)* yükümlülüğü Taraf Devletlerin işsizliği ortadan kaldırmaya yönelik planlar uygulamalarını da içermektedir.³⁶

27. *Yerine getirme (kolaylaştırma)* yükümlülüğü Taraf Devletlerin, diğerlerinin yanı sıra, bireylerin çalışma hakkından faydalanmalarını sağlayacak ve faydalanmalarına yardımcı olacak olumlu tedbirleri almalarını ve işe erişimini kolaylaştıracak teknik ve mesleki eğitim planlarının kabul edilmesini gerektirmektedir.

32 Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, 31. madde, 1. paragraf.

33 En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi, 2. maddenin 7. paragrafı ve Komite'nin çalışma hakkı ile ilgili 13 No'lu Genel Yorumu.

34 Bkz. 122 No'lu Uluslararası Çalışma Örgütü Sözleşmesi, İstihdam Politikası Sözleşmesi, 1964, 1. madde, 1. paragraf.

35 Bkz. 88 No'lu Uluslararası Çalışma Örgütü Sözleşmesi, İş ve İşçi Bulma Servisi Kurulması Sözleşmesi, 1948.

36 Bkz. 88 No'lu Uluslararası Çalışma Örgütü Sözleşmesi ve benzer şekilde 2 No'lu Uluslararası Çalışma Örgütü Sözleşmesi, İşsizlik Sözleşmesi, 1919. Ayrıca bkz. 168 No'lu Uluslararası Çalışma Örgütü Sözleşmesi, İstihdamın Geliştirilmesi ve İşsizliğe Karşı Koruma Sözleşmesi, 1988.

28. *Yerine getirme (geliştirme)* yükümlülüğü, Taraf Devletlerin çalışma hakkına dair kamusal farkındalığı oluşturacak eğitim ve bilgilendirme programlarını üstlenmelerini gerektirmektedir.

Uluslararası Yükümlülükler

29. Komite, 3 No'lu (1990) Genel Yorumu'nda hakları tam anlamıyla hayata geçirilebilmeleri için Taraf Devletlerin tek başlarına veya özellikle ekonomik ve teknik alanda uluslararası destek ve işbirliği ile gereken tedbirleri almaları yükümlülüğüne dikkat çekmek istemektedir. Birleşmiş Milletler Şartı'nın 56. maddesi ve Sözleşme'nin belirli maddeleri (2. maddenin 1. paragrafı, 6., 22. ve 23. maddeler) ışığında Taraf Devletler uluslararası işbirliğinin önemli rolünün bilincinde olmalı ve çalışma hakkının tam anlamıyla hayata geçirilebilmesi için toplu ve bireysel olarak harekete geçme taahhüdüne uygun davranmalıdır. Taraf Devletler, uygun olan hallerde uluslararası antlaşmalar yoluyla Sözleşme'nin 6., 7. ve 8. maddelerinde yer alan çalışma hakkına gereken önemin verilmesini güvence altına almalıdır.

30. 6. madde ile ilgili uluslararası yükümlülüklerine uymak amacıyla, Taraf Devletler iki taraflı ve çok taraflı müzakerelerle diğer ülkelerde çalışma hakkını geliştirmek için gayret göstermelidir. Uluslararası finans örgütleriyle gerçekleştirilen müzakerelerde Taraf Devletler, kendi ülke nüfuslarının çalışma haklarının korunmasını güvence altına almalıdır. Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası ve bölgesel kalkınma bankaları gibi uluslararası finans örgütlerinin üyesi olan Taraf Devletler, bu örgütlerin borç politikaları, kredi antlaşmaları, yapısal uyum programları ve uluslararası tedbirleri konusunda çalışma hakkının korunmasına daha fazla önem vermelidir. Taraf Devletlerin, yapısal uyum programları çerçevesinde kabul ettikleri stratejiler, programlar ve politikalar çalışma hakkı ile ilgili temel yükümlülüklerine zarar vermemeli ve kadınların, gençlerin ve toplumda dezavantajlı konumda olan ve toplum dışına itilmiş bireylerin ve grupların çalışma haklarını olumsuz yönde etkilememelidir.

Temel Yükümlülükler

31. Komite, 3 No'lu Genel Yorumu'nda Taraf Devletlerin Sözleşme'de yer alan her bir hakkın asgari düzeyde gerçekleşmesi şeklindeki temel yükümlülüklerini teyit etmektedir. 6. madde bağlamında, belirtilen bu "temel yükümlülük" ayrımcılık yasası ve istihdamın eşit şekilde korunmasını da kapsamaktadır. İstihdam alanında gözletilen ayrımcılık, temel eğitimden emekliliğe kadar hayatın her aşamasını etkileyen geniş bir ihlaller kümesini kapsamakta ve birey ve grupların çalışma imkânları üzerinde önemli bir etki doğurabilmektedir. Bu bağlamda, belirtilen temel yükümlülükler en azından aşağıdaki gereksinimleri içermektedir:

(a) Özellikle dezavantajlı ve toplum dışına itilmiş birey ve grupların işe erişim haklarını güvence altına almak ve böylece onurlu bir şekilde yaşamalarını sağlamak;

(b) Toplumda dezavantajlı konumda olan ve toplum dışına itilmiş bireylerin ve grupların özel sektör ve kamu sektöründe ayrımcılık ya da eşit olmayan muamele ile karşılaşmaları sonucunu doğuracak veya bu bireyler ve gruplar için koruma mekanizmalarını zayıflatacak herhangi bir tedbirden kaçınmak;

(c) Tüm çalışanların beklentilerini karşılamaya yönelik, işveren ve işçi organizasyonlarını da içeren katılımcı ve şeffaf bir sürece dayalı ulusal istihdam stratejisi ve eylem planı kabul etmek ve uygulamak. Söz konusu istihdam stratejisi ve eylem planı özellikle dezavantajlı ve toplum dışına itilmiş birey ve grupları hedef almalı ve çalışma hakkı ile ilgili olarak kaydedilen aşamanın ölçülebileceği ve düzenli şekilde gözden geçirilebileceği göstergeler ve hedefler içermelidir.

IV. İhlaller

32. Taraf Devletlerin 6. madde çerçevesindeki yükümlülüklerini yerine getirememeleri ve yerine getirmemeleri arasında bir ayırım yapmak gereklidir. Bu, herkesin serbestçe seçtiği ya da kabul ettiği bir işte çalışarak hayatını kazanma fırsatını veren çalışma hakkını güvence altına alan 6. maddenin 1. paragrafı ve Taraf Devletlerin “mevcut kaynakların azamisini kullanarak” gerekli tedbirleri almaları yükümlülüğünü öngören 2. maddenin 1. paragrafından kaynaklanmaktadır. Taraf Devletlerin yükümlülükleri bu iki madde ışığında yorumlanmalıdır. Çalışma hakkını hayata geçirmek için mevcut kaynakların azamisini kullanmak konusunda isteksiz olan Taraf Devletler 6. madde çerçevesindeki yükümlülüklerini ihlal etmiş olacaktırlar. Ancak, Taraf Devlet elindeki mevcut kaynakları, öncelikle yukarıda belirtilen yükümlülükleri yerine getirmek amacıyla kullandığını ortaya koyabilirse çalışma hakkını tam anlamıyla hayata geçirme konusunda karşılaştığı zorlukları kaynak sıkıntısına dayandırabilecektir. Çalışma hakkı ihlalleri, Devletlerin veya Devlet birimlerinin icrai fiillerinden kaynaklanabileceği gibi, istihdamı artırıcı yeterli tedbirlerin eksikliğinden de kaynaklanabilir. *İhmali fiiller* nedeniyle gerçekleşen ihlaller, örneğin Taraf Devletlerin diğerlerinin çalışma hakkının engellenmesini önlemek amacıyla, bireylerin veya grupların faaliyetlerini düzenlememeleri halinde meydana gelir. *İcrai fiiller* nedeniyle gerçekleşen ihlaller zorla çalıştırma; belirli birey veya gruplara mevzuat veya uygulamadaki ayrımcılığa dayalı olarak işe erişim hakkının verilmemesi; çalışma hakkına dair uluslararası yükümlülüklerle açıkça aykırılık teşkil eden mevzuat veya politikalar kabul etmeyi içermektedir.

Saygı Duyma Yükümlülüğü İhlalleri

33. Çalışma hakkına *saygı duyma* yükümlülüğünün ihlali, Sözleşme'nin 6. maddesindeki standartlara aykırılık teşkil eden yasaları, politikaları, fiilleri içermektedir. Özellikle, iş piyasasına erişim veya iş sahibi olma yolları ve imkânlarına erişimde, ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan eşit şekilde faydalanmayı önleme amacıyla ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi ya da başka fikir, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğum ya da başka bir statü açısından, ayrımcılık gözetmek Sözleşme'nin ihlalini teşkil etmektedir. Sözleşme'nin 2. maddesinin 2. paragrafında yer alan ayrımcılık yasağı derhal uygulanabilir niteliktedir ve aşamalı olarak uygulama ve mevcut kaynaklar ölçüsünde uygulamaya tabi değildir. Ayrımcılık yasağı, çalışma hakkının her yönü için doğrudan uygulanabilir niteliktedir. Taraf Devletlerin diğer Devletlerle, uluslararası örgütlerle ve diğer çokuluslu birimlerle ikili veya çok taraflı antlaşmalar imzalarken çalışma hakkından kaynaklanan hukuki yükümlülüklerini dikkate almamaları

çalışma hakkına saygı duyma yükümlülüklerinin ihlalini teşkil eder.

34. Sözleşme'de yer alan diğer tüm haklarla da ilgili olarak, geriye götürücü tedbirlerin alınmasına izin verilmediği yönünde güçlü bir kabul mevcuttur. Belirtilen geriye götürücü tedbirler, diğerlerinin yanı sıra, belirli birey veya gruplara, mevzuat veya uygulamadaki ayrımcılığa dayalı olarak, işe erişim hakkının verilmemesi, çalışma hakkını kullanabilmek için gerekli mevzuatın kaldırılması veya askıya alınması veya çalışmaya dair uluslararası hukuk yükümlülüklerine açıkça aykırılık teşkil eden yasaların veya politikaların kabul edilmesini içermektedir. Bir diğer örnek ise, zorla çalıştırmanın kurumsallaşması veya işçiyi hukuka aykırı işten çıkarmalara karşı koruyan hukuki düzenlemelerin kaldırılmasıdır. Belirtilen tedbirler Taraf Devletlerin çalışma hakkına saygı yükümlülüklerinin ihlalini teşkil edecektir.

Koruma Yükümlülüğü İhlalleri

35. *Koruma yükümlülüğü* ihlalleri, Taraf Devletlerin yetkileri altındaki kişileri, üçüncü kişiler tarafından gerçekleştirilen çalışma hakkı ihlallerine karşı korumak için gereken tüm tedbirleri almamalarından kaynaklanmaktadır. Bu ihlaller, çalışma hakkı ihlallerini önleyebilmek için bireylerin, grupların veya şirketlerin faaliyetlerini düzenleme konusunda başarısız olma veya işçileri hukuka aykırı işten çıkarmalara karşı koruyamama şeklindeki ihmali fiilleri içermektedir.

Yerine Getirme Yükümlülüğü İhlalleri

36. *Yerine getirme* yükümlülüğü ihlalleri, Taraf Devletlerin çalışma hakkını güvence altına almak için gereken tüm tedbirleri alma konusundaki başarısızlığı sonucunda gerçekleşmektedir. Herkes için çalışma hakkını güvence altına almak amacıyla bir ulusal istihdam planı uygulayamama; dezavantajlı konumda olanlar ve toplum dışına itilmiş bireyler ve gruplar başta olmak üzere çalışma hakkının tüm bireyler ve gruplar tarafından kullanılamaması sonucunu doğuracak şekilde yetersiz bütçe ayrılması veya kamu fonu ayrılmaması; ulusal düzeyde çalışma hakkının gerçekleşmesini, örneğin çalışma hakkı göstergeleri ve hedefleri belirlemeyerek, denetleyememe ve teknik ve mesleki eğitim programları uygulamadaki başarısızlık ihlal örnekleri arasında sayılabilir.

V. Ulusal Düzeyde Uygulama

37. Sözleşme'nin 2. maddesinin 1. paragrafına uygun şekilde Taraf Devletler "bilhassa yasal düzenleme suretiyle alınacak tedbirleri de içerecek şekilde her türlü uygun yöntem vasıtasıyla" Sözleşme'den kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmelidir. Her Taraf Devlet, kendisine özgü koşullara en uygun tedbirleri belirleme konusunda takdir marjına sahiptir. Ancak Sözleşme açıkça her Taraf Devlete, herkesin işsizlikten ve iş konusunda güvensizlikten korunması ve çalışma hakkından mümkün olan en kısa zamanda faydalanması için gereken tüm tedbirlerin alınması görevini yüklemektedir.

Yasal Düzenleme, Strateji ve Politikalar

38. Taraf Devletler, çalışma hakkının hayata geçirilmesi için belirli yasal tedbirle-

rin alınması gereğini göz önünde bulundurmalıdır. Bu tedbirler, (a) istihdam stratejileri ve ulusal eylem planlarının uygulanmasını denetleyecek ulusal mekanizmaların kurulması ve (b) uygulama için zaman aralığı ve sayısal hedeflerle ilgili hükümler içermelidir. Tedbirler aynı zamanda (c) ulusal düzeyde belirlenmiş olan hedeflere uygun hareket edilmesini sağlayacak güvenceler ve (d) çalışma ile ilgili konularda uzmanlar, özel sektör ve uluslararası örgütler de dahil olmak üzere, sivil toplumun katılımını sağlamalıdır. Taraf Devletler, çalışma hakkının gerçekleşmesi aşamalarının denetlenmesinde, yükümlülüklerini yerine getirmelerini etkileyen faktörler ve zorlukları belirlemelidir.

39. Toplu pazarlık, istihdam politikalarının belirlenmesinde temel öneme sahip bir araçtır.

40. Taraf Devletlerin talebi doğrultusunda, Birleşmiş Milletler kuruluşları ve programları ilgili mevzuatın kaleme alınması ve gözden geçirilmesi konusunda destek vermelidir. Örneğin Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), istihdam ile ilgili hukuki düzenlemeler konusunda kayda değer tecrübe ve bilgiye sahiptir.

41. Taraf Devletler, insan haklarına dayalı ve aşamalı şekilde herkesin bir iş sahibi olmasını sağlayacak ulusal bir strateji kabul etmelidir. Böyle bir ulusal strateji, Taraf Devletlerin hedeflerine ulaşmalarını sağlayacak kaynakları belirlemeleri ve bu kaynakları en etkili şekilde kullanmalarını sağlama gerekliliğini de kapsamaktadır.

42. Ulusal istihdam politikasının oluşturulması ve uygulanması, hesap verebilirlik, şeffaflık ve ilgili grupların katılımı ilkelerine saygıyı içermelidir. Bireylerin ve grupların karar alma sürecine katılma hakkı Taraf Devletlerin 6. madde çerçevesindeki yükümlülüklerini uygulamaya yönelik tüm politika, program ve stratejilerin ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır. İstihdamın geliştirilmesi, aynı zamanda, toplumun etkili katılımını ve özellikle çalışanların haklarının korunması ve geliştirilmesi için derneklerin ve sendikaların önceliklerinin belirlenmesi, karar alma, planlama ve istihdamın geliştirilmesi için stratejilerin uygulanması ve değerlendirilmesi süreçlerine katılımlarını gerektirmektedir.

43. Taraf Devletler, çalışma hakkının kullanılmasını mümkün kılan şartların oluşturulması için, hem özel sektör hem de kamu sektörünün faaliyetlerinde çalışma hakkına özen göstermelerini güvence altına alan tedbirler almalıdırlar.

44. Ulusal istihdam stratejisi, işe erişimde ayrımcılığın ortadan kaldırılması gereğine önem vermelidir. Strateji, özellikle kadınlar, dezavantajlı konumda olanlar, toplum dışına itilmiş bireyler ve gruplar için, ekonomik kaynaklara, teknik ve mesleki eğitime eşit şekilde erişimi güvence altına almalı, serbest meslek sahiplerine ve ücret karşılığı çalışanlar ile ailelerine Sözleşme'nin 7 (a) (ii) maddesinde belirttiği şekilde saygın bir yaşam düzeyi sağlayan ücret karşılığı çalışmaya saygı göstermeli ve serbest meslek ve ücret karşılığı çalışmayı korumalıdır.³⁷

45. Taraf Devletler, özgürce seçilmiş ve kabul edilmiş bir işte çalışma hakkının gerçekleşmesi için kaydedilen aşamaları denetlemeyi, yükümlülüklerle uygun davranmayı etkileyen faktörleri ve zorlukları belirlemeyi ve Sözleşme'nin 2. maddesinin 1. paragrafı ve 23. maddedeki yükümlülükleri yerine getirmeye yönelik tedbirler de da-

37 Bkz. Yeterli beslenme hakkı ile ilgili 12 No'lu Genel Yorum (1999), 26. paragraf.

hil olmak üzere, düzeltici yasal ve idari tedbirlerin kabul edilmesini kolaylaştıracak mekanizmalar geliştirmeli ve sağlamalıdır.

Göstergeler ve Hedefler

46. Ulusal istihdam stratejisi, çalışma hakkı ile ilgili göstergeler tanımlamalıdır. Göstergeler, Taraf Devletlerin 6. madde çerçevesindeki yükümlülüklerine uygun davranıp davranmadıklarını, ulusal düzeyde, etkili bir şekilde denetlemek amacıyla belirlenmelidir ve işsizlik oranı, eksik istihdam ve kayıt dışı işlerin oranı gibi ILO göstergelerine dayandırılmalıdır. Ulusal istihdam planının hazırlanmasında, ILO tarafından geliştirilen çalışma istatistikleri hazırlanmasına dair göstergeler faydalı olabilir.³⁸

47. Çalışma hakkı ile ilgili uygun göstergelerin belirlenmesinden sonra, Taraf Devletler her bir göstergesi ile ilgili olarak uygun hedefler belirlemelidir. Periyodik raporlama prosedürü süresince Komite Taraf Devlet ile bir "kapsam belirleme" faaliyetine girişecektir. Kapsam belirleme Taraf Devlet ve Komite'nin, bir sonraki raporlama dönemi için hedefler belirlenmesini sağlayacak göstergeler ve ulusal hedefleri birlikte gözden geçirmelerini içermektedir. Takip eden beş yıl süresince, Taraf Devlet belirlenen ulusal hedefleri, çalışma hakkının uygulanmasını denetlemek için göz önünde bulunduracaktır. Daha sonra, bir sonraki raporlama faaliyeti sırasında Taraf Devlet ve Komite hedeflere ulaşıp ulaşılmadığını ve varsa karşılaşılan zorlukları gözden geçirecektir. Taraf Devletler ayrıca, hedefler belirlerken ve raporlarını hazırlarken, bilgi toplama ve tasnif konusunda uzman kuruluşların geniş bilgi ve danışma hizmetlerinden yararlanmalıdır.

Hak Arama Yolları ve Hesap Verebilirlik

48. Çalışma hakkı ihlal edilen bir birey veya grup ulusal düzeyde etkili yargısal veya diğer hak arama yollarına erişebilmelidir. Çalışma hakkının korunmasında ulusal düzeyde sendikalar ve insan hakları komisyonları önemli rol oynamalıdır. Tüm ihlal mağdurları, tazmin ve tatmin, eski hale iade veya ihlalin yeniden tekrarlanmayacağı konusunda güvence verilmesi gibi uygun telafi imkânlarına sahip olmalıdır.

49. İlgili ILO Sözleşmeleri başta olmak üzere, çalışma hakkını düzenleyen uluslararası belgelerin iç hukukta kabul edilmesi çalışma hakkını güvence altına alan tedbirlerin etkililiğini güçlendirmeli ve bu belgelerin kabul edilmesi teşvik edilmelidir. Çalışma hakkını tanıyan uluslararası belgelerin iç hukukta kabul edilmesi veya bu belgelerin iç hukukta doğrudan uygulanabilmesi hak arama yollarının kapsamını ve etkililiğini belirgin şekilde artırmaktadır ve doğrudan uygulama her durumda teşvik edilmelidir. Böylece, Sözleşme çerçevesindeki yükümlülüklerin gereğini doğrudan yerine getirerek mahkemeler, çalışma hakkının esas içeriğinin ihlal edildiğine karar verme yetkisine sahip olacaktır.

50. Mahkemeler ve hukuku uygulama yetkisine sahip diğer otoriteler yetkilerini kullanırken çalışma hakkı ihlallerine daha fazla önem vermelidir.

38 Bkz. 160 No'lu Uluslararası Çalışma Örgütü Sözleşmesi, İş Gücü İstatistikleri Sözleşmesi, özellikle 1. ve 2. maddeler.

51. Taraf Devletler, insan hakları savunucularının, sendikalar başta olmak üzere, dezavantajlı ve toplum dışına itilmiş birey ve grupların çalışma hakkının gerçekleşmesi için destek veren sivil toplumun diğer üyelerinin çalışmalarına saygı duymalı ve bu çalışmalarını korumalıdır.

VI. Taraf Devlet Dışındaki Aktörlerin Yükümlülükleri

52. Sözleşme'ye sadece Devletler tarafıdır ve sonuç olarak Taraf Devletler Sözleşme'ye uygun davranmak ile yükümlüdür. Ancak, toplumun tüm üyelerinin –bireyler, yerel örgütlenmeler, sendikalar, sivil toplum ve özel sektör– çalışma hakkının gerçekleşmesi ile ilgili sorumlulukları vardır. Taraf Devletler, belirtilen yükümlülüklerin yerine getirilmesini kolaylaştıracak bir ortam sağlamalıdır. Gerek ulusal gerekse çok uluslu ticari işletmeler Sözleşme ile bağlı olmasalar da istihdam yaratma, işe alma politikaları ve ayrımcılığa maruz kalmadan işe erişimde önemli bir role sahiptirler. Bunlar faaliyetlerini mevzuat, idari tedbirler ve hükümet ile sivil toplum arasında anlaşma konusu olmuş çalışma hakkına saygıyı artıran diğer uygun tedbirler temelinde gerçekleştirmelidir. Belirtilen tedbirler, ILO'nun geliştirdiği çalışma standartlarına uygun olmalı ve ticari işletmelerin çalışma hakkının gerçekleşmesine dair farkındalıklarını ve sorumluluklarını artırmayı hedeflemelidir.

53. Birleşmiş Milletler kuruluşları ve programlarının, özellikle ILO'nun çalışma hakkının uluslararası ve ulusal düzeyde korunması ve uygulanmasındaki rolü özel öneme sahiptir. Mevcut bölgesel kuruluşlar ve belgeler de çalışma hakkının güvence altına alınmasında önemli bir rol oynamaktadır. Taraf Devletler, ulusal istihdam politikalarını hazırlarken ve uygularken ILO'nun teknik destek ve işbirliğinden faydalanmalıdır. Taraf Devletler raporlarını hazırlarken, veri toplama ve düzenlemenin yanı sıra gösterge ve hedeflerin belirlenmesi konusunda ILO'nun geniş bilgi ve tavsiyelerinden faydalanmalıdır. Sözleşme'nin 22. ve 23. maddelerine uygun şekilde ILO ve Birleşmiş Milletler'in diğer uzman kuruluşları, Dünya Bankası, bölgesel kalkınma bankaları, Uluslararası Para Fonu, Dünya Ticaret Örgütü ve Birleşmiş Milletler sistemindeki diğer ilgili birimler, yetkileri dahilinde, Taraf Devletler ile çalışma hakkının ulusal düzeyde uygulanmasını sağlamak amacıyla etkili bir işbirliği içerisinde olmalıdır. Uluslararası finans kuruluşları borç politikaları ve kredi antlaşmalarında çalışma hakkının korunmasına daha fazla önem vermelidir. 2 No'lu Genel Yorum'un (1990) 9. paragrafına uygun şekilde, çalışma hakkının tüm yapısal uyum programlarında güvence altına alınması için özel çaba sarf edilmelidir. Komite, Taraf Devlet raporlarının ve 6. madde çerçevesindeki yükümlülüklerin gereğinin ne ölçüde yerine getirildiğinin incelenmesinde, Taraf Devletler dışındaki diğer aktörlerin sağladığı desteğin etkilerini de dikkate alacaktır.

54. Sendikalar, çalışma hakkına saygının yerel ve ulusal düzeyde güvence altına alınması ve Taraf Devletlerin 6. madde çerçevesindeki yükümlülüklerini yerine getirmelerinde onlara destek olunması konusunda temel role sahiptir. Komite, sendikaların bu temel rolünü Taraf Devlet raporlarını incelerken dikkate almaya devam edecektir.

ÇOCUK HAKLARINA DAİR SÖZLEŞME^{39,40}

Madde 32

1. Taraf Devletler, çocuğun, ekonomik sömürüye ve her türlü tehlikeli işte ya da eğitime zarar verecek ya da sağlığı veya bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlâksal ya da toplumsal gelişmesi için zararlı olabilecek nitelikte çalıştırılmasına karşı korunma hakkını kabul ederler.

2. Taraf Devletler, bu maddenin uygulamaya konulmasını sağlamak için yasal, idari, toplumsal ve eğitsel her önlemi alırlar. Bu amaçlar ve öteki uluslararası belgelerin ilgili hükümleri gözönünde tutularak, Taraf Devletler özellikle şu önlemleri alırlar:

- a) İşe kabul için bir ya da birden çok asgari yaş sınırı tesbit ederler;
- b) Çalışmanın saat olarak süresi ve koşullarına ilişkin uygun düzenlemeleri yaparlar;
- c) Bu maddenin etkili biçimde uygulanmasını sağlamak için ceza veya başka uygun yaptırımlar öngörürler.

39 Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (*Convention on the Rights of the Child: CRC*) 27 Ocak 1995 tarihli ve 22184 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanmıştır.

40 Türkiye Sözleşme'yi ihtirazi kayıt ile onaylamıştır, şöyle ki; "Türkiye Cumhuriyeti Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 17, 29 ve 30'uncu maddeleri hükümlerini T.C. Anayasası ve 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Anlaşması hükümlerine ve ruhuna uygun olarak yorumlama hakkını saklı tutmaktadır." – ed.n.

KADINLARA KARŞI AYRIMCILIĞIN ÖNLENMESİ BİLDİRGESİ^{41,42}

Madde 10

1. Evli olsun veya olmasın, kadınların, ekonomik ve sosyal yaşam alanlarında, aşağıdaki haklar başta olmak üzere erkeklerle eşit haklara sahip olmasını sağlamak için gerekli bütün tedbirler alınacaktır:

(a) Medeni hal veya başka bir temele dayalı olarak ayrımcılık yapılmaksızın, mesleki eğitim alma, çalışma, mesleğini ve işini özgürce seçme ve mesleğinde terfi etme hakkı;

(b) Erkeklerle eşit işe eşit ücret ve eşit muamele hakkı;

(c) Ücretli izin hakkı, emeklilik hakları ve işsizlik, hastalık, yaşlılık ve diğer çalışmama halleri için güvenceler;

(d) Erkeklerle eşit şartlarda aile yardımı alma hakkı.

2. Evlilik veya doğum dolayısıyla kadınlara karşı ayrımcılık yapılmasını önlemek ve çalışma haklarını etkin kılmak için, kadınların evlenme veya doğum halinde işten çıkarılmalarını engelleyecek, eski işine dönme güvencesi de içeren ücretli doğum izni sağlayacak ve çocuk bakımı imkânlarını da içeren gerekli sosyal hizmetleri sunacak tedbirler alınacaktır.

3. Belirli bazı iş türlerinde, bu işlerin fiziksel niteliği dolayısıyla var olan nedenler yüzünden kadınları korumak için alınan tedbirler ayrımcı olarak nitelenmeyecektir.

⁴¹ Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Bildirgesi'nin (*Declaration on the Elimination of Discrimination against Women*) orijinal metni için bkz. <http://www.un-documents.net/a22r2263.htm> (erişim: 28 Eylül 2009).

⁴² Bu belgenin İngilizceden Türkçeye çevirisi Defne Orhun tarafından yapılmıştır.

EŞİT DEĞERDE İŞ İÇİN ERKEK VE KADIN İŞÇİLER ARASINDA ÜCRET EŞİTLİĞİ HAKKINDA 100 SAYILI SÖZLEŞME⁴³

Milletlerarası Çalışma Bürosu Yönetim Kurulu tarafından Cenevre’de toplantıya davet edilerek orada 6 Haziran 1951 tarihinde otuzdördüncü toplantısını yapan Milletlerarası Çalışma Teşkilâtı Genel Konferansı,

Toplantı gündeminin yedinci maddesini teşkil eden, eşit değerde iş için erkek ve kadın işçiler arasında ücret eşitliği prensibi ile ilgili çeşitli tekliflerin kabulüne,

Bu tekliflerin bir milletlerarası sözleşme şeklini almasına karar verdikten sonra,

Bin dokuzyüz elli bir Haziran ayının işbu yirmi dokuzuncu günü, eşit ücrete dair 1951 Sözleşmesi adını taşıyacak olan aşağıdaki sözleşmeyi kabul eder:

Madde 1

Bu Sözleşme bakımından:

(a) “Ücret” deyimi, işçinin çalıştırılması nedeniyle işveren tarafından kendisine nakdî veya aynî olarak doğrudan doğruya veya bilvasita ödenen normal, kök veya asgari ücret veya aylıkla, sağlanan bütün diğer menfaatleri içine alır;

(b) “Eşit değerde iş için erkek ve kadın işçiler arasında ücret eşitliği” deyimi, cinsiyet esasına dayanan bir ayırım gözetmeksizin tesbit edilmiş bulunan ücret hadlerini ifade eder.

Madde 2

1. Her üye, ücret hadlerinin tesbitiyle ilgili olarak yürürlükte bulunan usullere uygun yollardan, eşit değerde iş için erkek ve kadın işçiler arasında ücret eşitliği prensibini teşvik ve bu prensibin bütün işçilere uygulanmasını, sözü edilen usullerle telifi kabul olduğu nispette temin edecektir.

2. Bu prensip:

a) Millî mevzuat

b) Mevzuatla, kurulmuş veya tanınmış herhangi bir ücret tesbit düzeni,

c) İşverenlerle işçiler arasında yapılan toplu sözleşmeler; veya

d) Bu çeşitli usullerin birleştirilmesi yoluyla uygulanabilir.

Madde 3

1. Bu Sözleşme hükümlerinin uygulanmasını kolaylaştıracak mahiyette olduğu hallerde, ihtiva ettikleri amelîyeler esas alınmak suretiyle, işlerin objektif bir şekilde

⁴³ Eşit Değerde İş İçin Erkek ve Kadın İşçiler Arasında Ücret Eşitliği Hakkında 100 Sayılı Sözleşme (*Convention Concerning Equal Remuneration for Men and Women Workers for Work of Equal Value*) 22 Aralık 1966 tarihli ve 12484 sayılı *Resmî Gazete*’de yayımlanmıştır.

değerlendirilmesini teşvik için tedbirler alınacaktır.

2. Bu değerlendirmede takip edilecek usuller, ücret hadlerinin tesbitine yetkili makamlar tarafından veya ücret hadlerinin toplu sözleşmelere göre tespit edilmesi halinde, bu sözleşmelere taraf olanlarca kararlaştırılabilir.

3. Bu şekilde objektif bir değerlendirme neticesinde, yapılacak işlerde tesbit edilen farklara, cinsiyet gözetilmeksizin tekabül eden, ücret hadleri arasındaki farklar eşit değerde iş için erkek ve kadın işçiler arasında ücret eşitliği prensibine aykırı sayılamaz.

Madde 4

Her üye, işbu Sözleşme hükümlerinin tatbik mevkiine konulması amacıyla ilgili işçi ve işveren teşekkülleriyle uygun yollardan işbirliği yapacaktır.

Madde 5

Bu Sözleşmenin resmî onay belgeleri Milletlerarası Çalışma Bürosu Genel Müdü-rüne gönderilecek ve onun tarafından tescil edilecektir.

Madde 6

1. Bu Sözleşmede ancak onay belgeleri Genel Müdür tarafından tescil edilmiş olan Milletlerarası Çalışma Teşkilâtı üyelerini bağlayacaktır [bağlayacaktır].

2. Bu Sözleşme, iki üyenin onay belgesi Genel Müdür tarafından tescil edildiği tarihten on iki ay sonra yürürlüğe girecektir.

3. Daha sonra bu Sözleşme, onu onaylayan [onaylayan] her üye için onay belgesi tescil edildiği tarihten on iki ay sonra yürürlüğe girecektir.

Madde 7

1. Milletlerarası Çalışma Teşkilâtı Statüsünün 35'inci maddesinin 2'nci fıkrası gereğince Milletlerarası Çalışma Bürosu Genel Müdü-rüne gönderilecek olan beyanlar şu hususları bildirecektir:

a) İlgili üyenin, sözleşme hükümlerinin hiçbir değişiklik yapılmadan uygulanacağını taahhüt ettiği ülkeler;

b) Sözleşme hükümlerinin değişiklikler yapılarak uygulanacağını taahhüt ettiği ülkeler ve bu değişikliklerin nelerden ibaret olduğu;

c) Sözleşmenin uygulanamayacağı [uygulanamayacağı] ülkeler ve bu gibi hallerde sözleşmenin uygulanamamasının sebepleri;

d) Haklarındaki kararını, vaziyetin daha etraflıca tetkikine kadar mahfuz tuttuğu ülkeler.

2. Bu maddenin birinci fıkrasının (a) ve (b) bendlerinde sözü edilen taahhütler onaylamanın ayrılmaz kısımları sayılacak ve onaylama kuvvetini haiz olacaktır.

3. Her üye, bu maddenin 1'inci fıkrasının (b), (c) ve (d) bendleri gereğince daha evvel yapmış olduğu beyanda mevcut ihtirazi kayıtların hepsinden veya bir kısmından, yeni bir beyanla vazgeçebilecektir.

4. Her üye, 9'uncu madde hükümlerine uygun olarak bu Sözleşmenin feshedilebileceği devreler zarfında Genel Müdü-re, daha evvelki herhangi bir beyanın hükümleri-

ni başka herhangi bir bakımdan değiştiren ve belirli ülkelerdeki halihazır vaziyeti bildiren yeni bir beyan gönderilecektir.

Madde 8

1. Milletlerarası Çalışma Teşkilâtı Statüsünün 35'inci maddesinin 4 ve 5'inci fıkraları gereğince Milletlerarası Çalışma Bürosu Genel Müdürüne gönderilen beyanlar sözleşme hükümlerinin ilgili ülkede değişikliklerle mi, yoksa değişiklik yapılmadan mı uygulanacağını belirtecektir; sözleşme hükümlerinin değişiklikler kaydıyla uygulanacağını bildirdiği zaman, bu değişikliklerin nelerden ibaret olduğunu açık olarak gösterecektir.

2. İlgili üye, üyeler veya milletlerarası makam, daha evvelki bir beyanla bildirilen, değişikliğe başvurma hakkından daha sonraki bir beyanla tamamen veya kısmen vazgeçebilir.

3. İlgili üye, üyeler veya milletlerarası makam 9'uncu madde hükümlerine uygun olarak, bu Sözleşmenin feshedilebileceği devreler zarfında Genel Müdürü, daha evvelki herhangi bir beyanın hükümlerini başka herhangi bir bakımdan değiştiren ve sözleşmenin uygulanması bakımından halihazır vaziyeti bildiren yeni bir beyan gönderebilir.

Madde 9

1. Bu Sözleşmeyi onaylayan her üye, onu ilk yürürlüğe girdiği tarihten itibaren on yıllık bir devre sonunda Milletlerarası Çalışma Bürosu Genel Müdürüne göndereceği ve bu Müdürün tescil edeceği bir belge ile feshedebilir. Fesih, tescil tarihinden ancak bir yıl sonra muteber olacaktır.

2. Bu Sözleşmeyi onaylamış olup da, onu bundan evvelki fıkrada sözü edilen on yıllık devrenin bitiminden itibaren bir yıl zarfında bu maddede öngörüldüğü şekilde feshetmek ihtiyarını kullanmayan [kullanmayan] her üye yeniden on yıllık bir müddet için bağlanmış olacak ve bundan sonra bu Sözleşmeyi, her on yıllık devre bitince bu maddede öngörülen şartlar içinde feshedebilecektir.

Madde 10

1. Milletlerarası Çalışma Bürosu Genel Müdürü Milletlerarası Çalışma Teşkilâtı üyeleri tarafından kendisine bildirilen bütün onaylama beyan ve fesihlerin tescil olduğunu Teşkilâtın bütün üyelerine bildirecektir.

2. Genel Müdür kendisine gönderilen sözleşmenin ikinci onay belgesinin tescil olduğunu teşkilât üyelerine bildirirken, bu Sözleşmenin yürürlüğe gireceği tarih hakkında teşkilât üyelerinin dikkatini çekecektir.

Madde 11

Milletlerarası Çalışma Bürosu Genel Müdürü yukarıdaki maddelere uygun olarak tescil etmiş olduğu bütün onaylama, beyan ve fesihlere dair tam bilgileri, Birleşmiş Milletler Andlaşmasının 102'nci maddesine uygun olarak tescil edilmek üzere, Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine ulaştıracaktır.

Madde 12

Milletlerarası Çalışma Bürosu Yönetim Kurulu gerekli gördüğü her seferinde, bu Sözleşmenin uygulanması hakkındaki bir raporu genel konferansa sunacak ve onun tamamen veya kısmen değiştirilmesi meselesinin konferans gündemine alınması lüzumu hakkında karar verecektir.

Madde 13

1. Konferansın bu sözleşmeyi tamamen veya kısmen değiştiren yeni bir Sözleşme kabul etmesi halinde ve yeni sözleşme aksini öngörmediği takdirde:

a) Tadil edici yeni sözleşmenin bir üye tarafından onanması keyfiyeti, yukarıdaki 9'uncu madde nazara alınmaksızın ve tadil edici yeni sözleşme yürürlüğe girmiş olmak kayıt ve şartıyla, bu Sözleşmenin derhal ve kendiliğinden feshini tazammun edecektir.

b) Tadil edici yeni sözleşmenin yürürlüğe girmesi tarihinden itibaren bu Sözleşme üyelerin onaylanmasına artık açık bulundurulmayacaktır [bulundurulmayacaktır].

2. Bu Sözleşme, onu onaylayıp da tadil edici sözleşmeyi onaylamamış bulunan üyeler için herhalde şimdiki şekil ve muhtevasiyle muteber olmakta devam edecektir.

Madde 14

Bu Sözleşmenin İngilizce ve Fransızca metinleri aynı derecede muteberdir.

İŞ VE MESLEK BAKIMINDAN AYIRIM HAKKINDA SÖZLEŞME⁴⁴

Milletlerarası Çalışma Bürosu Yönetim Kurulu tarafından toplantıya çağırılarak 4 Haziran 1958'de Cenevre'de kırk ikinci toplantısını yapan,

Milletlerarası Çalışma Teşkilâtı Genel Konferansı,

Toplantı gündeminin dördüncü maddesini teşkil eden, iş ve meslek alanında ayırım ile ilgili çeşitli tekliflerin kabulünü ve

Bu tekliflerin bir milletlerarası sözleşme şeklini almasına, karar verecek ve

Filadelfiya Beyannamesi'nin; ırk, inanç ve cinsiyetleri ne olursa olsun, bütün insanların, hürriyet, şeref, ekonomik, güvenlik ve eşit imkân şartları içinde kendi maddî refah ve manevî gelişmelerini gözetme haklarını teyit ettiğini ve

Ayırımın, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde belirtilen hakları ihlâl ettiğini, Göz önünde tutarak,

Bin dokuz yüz elli sekiz yılı Haziran ayının yirmi beşinci günü ayırım (İş ve meslek) sözleşmesi, 1958 adını taşıyacak olan aşağıdaki sözleşmeyi kabul eder.

Madde 1

1. Bu sözleşme bakımından "Ayırım" deyimi

(a) Irk, renk, cinsiyet, din, siyasal inanç, ulusal veya sosyal menşe bakımından yapılan ve iş veya meslek edinmede veya edinilen iş veya meslekte tabi olunacak muamelede eşitliği yok edici veya bozucu etkisi olan her türlü ayrılık gözetme, ayrı tutma veya üstün tutmayı,

(b) İlgili üye memleketin, varsa, temsilci, işçi ve işveren teşekkülleri ve diğer ilgili makamlarla istişare etmek suretiyle tesbit edeceği, meslek veya iş edinmede veya edinilen iş veya meslekte tabi olunacak muamelede eşitliği yok edici veya bozucu etkisi olan bütün diğer ayrılık gözetme, ayrı tutma veya üstün tutmayı, ifade eder.

2. Belirli bir iş için, o işin mahiyeti icabı yapılan, herhangi bir ayrılık gözetme, ayrı tutma veya üstün tutma ayırım sayılmaz.

3. Bu sözleşme bakımından "İş" ve "Meslek" terimleri, meslekî eğitime, bir işe ve çeşitli mesleklere girmeyi ve çalışına şartlarını kapsar.

⁴⁴ İş ve Meslek Bakımından Ayırım Hakkında Sözleşme (*Convention Concerning Discrimination in Respect of Employment and Occupation*) 22 Aralık 1966 tarihli ve 12484 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanmıştır.

Madde 2

Bu sözleşmenin yürürlükte bulunduğu üye memleketler, ulusal şartlara ve tatbikata uygun metodlarla; bu sözleşmede ele alınan anlamda her türlü ayırımı ortadan kaldırmak maksadıyla, iş veya meslek edinmede ve edinilen iş veya meslekte tabi oluncak muamelede eşitliği geliştirmeyi hedef tutan millî bir politika tesbit ve takip etmeyi taahhüt eder.

Madde 3

Bu sözleşmenin yürürlükte bulunduğu üye memleketler, ulusal şartlara ve tatbikata uygun metodlarla,

(a) Sözü edilen politikanın kabulünü ve uygulanmasını teşvik için işçi ve işveren teşekkülleri ve diğer ilgili teşekküllerin işbirliğini temine gayret etmeyi,

(b) Bu politikanın kabulünü ve uygulanmasını sağlayacak kanunları kabul ve eğitim programlarını teşvik etmeyi,

(c) Bu politika ile bağdaşamayan [bağdaşamayan] her türlü kanuni hükümleri kaldırmayı ve idarî talimat ve tatbikatı değiştirmeyi,

(d) Bu politikayı istihdam konusunda millî bir makamın doğrudan doğruya kontrolü altında takip etmeyi,

(e) Bu politikanın mesleğe yöneltme, meslekî eğitim ve aş ve işçi bulma hizmetlerinde, millî bir makamın şevki idaresinde uygulatmasını temin etmeyi;

(f) Sözleşmenin uygulanması ile ilgili yıllık raporlarında, bu politikanın uygulanması konusunda alınan tedbirleri ve bu tedbirler yoluyla [yoluyla] elde edilen sonuçlar belirtmeyi;

taahhüt eder.

Madde 4

Devletin güvenliğine hâle getiren faaliyetlerden ötürü muhik sebeplerle zanlı bulunan veya bu faaliyetlere girişen bir şahıs hakkında alınan tedbirler, ilgili kişinin millî tatbikata uygun olarak kurulmuş olan yetkili bir makama başvurma hakkı saklı kalmak şartıyla [şartıyla], ayırım sayılmaz.

Madde 5

1. Milletlerarası çalışma konferansınca kabul edilmiş olan diğer sözleşme veya tavsiyelerle öngörölmüş bulunan özel koruma ve yardım tedbirleri ayırım sayılmaz.

2. Herhangi bir üye, varsa temsilci, işveren ve işçi teşekkülleriyle yapılacak görüşmeden sonra, cinsiyet, yaş, sakatlık, aile sorumlulukları veya sosyal veya kültürel durumları dolayısıyla, özel şekilde korunma veya yardım ihtiyacında oldukları genel olarak kabul edilmiş bulunan kişilerin özel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla güden özel tedbirlerin ayırım sayılmıyacağına [sayılmayacağına] karar verebilir.

Madde 6

Bu sözleşmeyi onayan üye memleketler, sözleşme hükümlerini, Milletlerarası Çalışma Teşkilâtı Anayasası hükümleri uyarınca, anavatan dışı ülkelerine uygulanacağını taahhüt eder.

Madde 7

Bu sözleşmenin kesin onama belgeleri, tescil edilmek üzere, Milletlerarası Çalışma Bürosu Genel Müdürüne gönderilir.

Madde 8

1. Bu sözleşme, ancak onama belgesi Milletlerarası Çalışma Bürosu Genel Müdürü tarafından tescil edilmiş olan Milletlerarası Çalışma Teşkilâtı üyelerini bağlar.

2. Sözleşme, iki üyenin onama belgelerinin Genel Müdür tarafından tescilinden itibaren on iki ay sonra yürürlüğe girer.

3. Bundan sonra, bu sözleşme, her üye hakkında, kendisinin onama belgesinin tescilinden itibaren on iki ay geçince yürürlüğe girer.

Madde 9

1. Bu sözleşmeyi onayan üye memleketler, sözleşmenin ilk yürürlüğe giriş tarihinden itibaren on yıl geçtikten sonra, Milletlerarası Çalışma Bürosu Genel Müdürüne yolluyarak [yollayarak] tescil ettirecekleri bir ihbarname ile onanmayı feshedebilir. Fesih, tescil tarihinden itibaren bir yıl sonra yürürlüğe girer.

2. Bu sözleşmeyi onayan ve yukardaki fıkrada sözü edilen on yıllık devrenin bitiminden itibaren bir yıl içinde, bu madde gereğince kendisine tanınan fesih hakkını kullanmayan [kullanmayan] üye memleketler yeniden on yıllık bir devre için bağlanırlar ve bundan sonra bu sözleşmeyi her on yıllık devre sonunda, bu maddede öngörülen şartlarla feshedilebilirler [feshedebilirler].

Madde 10

1. Milletlerarası Çalışma Bürosu Genel Müdürü, Teşkilât üyeleri tarafından kendisine bildirilen bütün onamaların ve fesih ihbarlarının tescilini, Milletlerarası Çalışma Teşkilâtının bütün üyelerine tebliğ eder.

2. Milletlerarası Çalışma Bürosu Genel Müdürü kendisine gönderilen ikinci onama belgesinin tescilini, teşkilât üyelerine tebliğ ederken, bu sözleşmenin yürürlüğe gireceği tarih hakkında teşkilât üyelerinin dikkatini çeker.

Madde 11

Milletlerarası Çalışma Bürosu Genel Müdürü, yukardaki maddelerin hükümleri gereğince tescil ettiği bütün onama ve fesih ihbarlarına ait her türlü bilgiyi Birleşmiş Milletler Andlaşmasının 102'nci maddesi uyarınca tescil edilmek üzere, Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine gönderir.

Madde 12

Milletlerarası Çalışma Bürosu Yönetim Kurulu lüzum göreceği zamanlarda Genel Konferansa bu sözleşmenin uygulanması hakkında bir rapor sunar ve sözleşmenin tamamen veya kısmen değiştirilmesi konusunun konferans gündemine konulup konulmaması lüzumunu inceler.

Madde 13

1. Konferansın bu sözleşmeyi tamamen veya kısmen değiştiren yeni bir sözleşme kabul etmesi ve yeni sözleşmede aksine hüküm olmaması halinde:

(a) Değişik yeni sözleşmenin bir üye tarafından onanması, yukardaki 9'uncu maddede hükümleri nazara alınmaksızın, değişik yeni sözleşmenin yürürlüğe girmiş olması kayıt ve şartıyla, bu sözleşmenin derhal ve doğrudan doğruya feshini tazammun eder.

(b) Değişik yeni sözleşmenin yürürlüğe girmesi tarihinden itibaren, bu sözleşme üyelerin onamasına açık bir sözleşme olmaktan çıkar.

2. Bu sözleşme, onu onayıp da değişik sözleşmeyi onamamış bulunan üyeler için şimdiki şekil ve muhtevası ile muteber olmakta devam eder.

Madde 14

Bu sözleşmenin İngilizce ve Fransızca metinlerinin her ikisi de aynı şekilde muteberdir.

AİLE SORUMLULUKLARI BULUNAN İŞÇİLER HAKKINDA SÖZLEŞME^{45,46,47}

Aile Sorumlulukları Bulunan Kadın ve Erkek İşçilere Fırsat Eşitliği ve Eşit Muamele Sağlanmasına İlişkin Sözleşme

Yürürlüğe giriş tarihi: 11 Ağustos 1983

Sözleşme No: 156

Yer: Cenevre

Konferans oturumu: 67

Kabul edilme tarihi: 23 Haziran 1981

Konu bakımından sınıfı: Fırsat Eşitliği ve Eşit Muamele

Konu bakımından sınıfı: Kadın

Konu: Fırsat Eşitliği ve Eşit Muamele

Uluslararası Çalışma Bürosu Yönetim Kurulu tarafından,
Cenevre’de toplantıya çağrılan Uluslararası Çalışma Örgütü Genel Konferansı, 3
Haziran 1981 tarihinde yaptığı altmış yedinci oturumunda;

Uluslararası Çalışma Örgütü’nün Amaç ve Hedefleri’ne ilişkin Philadelphia Beyannamesi’nin, “tüm insanların, ırk, inanç veya cinsiyetlerine bakılmaksızın, özgürlük, itibar, ekonomik güvence ve eşit fırsatlar içerisinde maddi refah ve manevi gelişimlerini sürdürme hakkına sahip olduğunu” tanıdığını dikkate alarak ve

Kadın İşçilere Fırsat Eşitliği ve Eşit Muamele Sağlanmasına ilişkin Beyanname hükümleri ve 1975 yılında Uluslararası Çalışma Konferansı’nda kabul edilen, kadın işçilere fırsat eşitliği ve eşit muamele sağlanmasının teşvikine yönelik bir eylem planı içeren kararın hükümlerini dikkate alarak ve

Kadın ve erkek işçilere fırsat eşitliği ve eşit muamele sağlanmasını amaçlayan uluslararası çalışma Sözleşmeleri ve Tavsiye Kararları, yani 1951 tarihli Eşit Ücret Sözleşmesi ve Tavsiye Kararı, 1958 tarihli Ayrımcılık (İş ve Meslek) Sözleşmesi ve Tavsiye Kararı ve 1975 tarihli İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi Tavsiye Kararı’nın 8. Bölümü hükümlerini dikkate alarak ve

1958 tarihli Ayrımcılık (İş ve Meslek) Sözleşmesi’nin aile sorumlulukları temelini

45 Aile Sorumlulukları Bulunan İşçiler Hakkında Sözleşme’nin (*Workers with Family Responsibilities Convention*) orijinal metni için bkz. <http://www.ilo.org/ilolex/cgi-lex/convde.pl?C156> (erişim: 28 Eylül 2009).

46 25 Kasım 2009 tarihi itibarıyla Türkiye bu Sözleşme’ye taraf değildir. Bkz. <http://www.ilo.org/ilolex/cgi-lex/ratific.pl?C156> – ed.n.

47 Bu belgenin İngilizceden Türkçeye çevirisi Defne Orhun tarafından yapılmıştır.

de yapılan ayırımları açıkça kapsamadığı hatırlatılarak ve bu bağlamda ilave standartlara ihtiyaç duyulduğunu göz önünde bulundurarak ve

1965 tarihli İstihdam (Aile Sorumlulukları Bulunan Kadınlar) Tavsiye Kararı hükümleri dikkate alınarak ve bu tavsiye kararının kabul edilmesinden bu yana meydana gelen değişiklikler göz önünde bulundurulacak ve

Birleşmiş Milletler ve diğer özel teşkilatlar tarafından da kadın ve erkeklere fırsat eşitliği ve eşit muamele sağlanmasına ilişkin belgelerin kabul edilmiş olduğunu dikkate alarak ve özellikle, 1979 tarihli Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin önsözünde yer alan dördüncü fıkrayı, Taraf Devletlerin "kadın ile erkek arasında tam eşitliğin sağlanması için toplum ve ailede kadının rolü kadar erkeğin geleneksel rolünde de değişime ihtiyaç duyulduğunun farkına varmalarını" sağlayacak şekilde hatırlayarak ve

Aile sorumlulukları bulunan işçilerin sorunlarının, aileye ve topluma dair ulusal politikalarda ele alınması gereken çok daha geniş meselelerin birer yönünü oluşturduğunu kabul ederek ve

Aile sorumlulukları bulunan kadın ve erkek işçiler arasında ve bu işçilerle diğer işçiler arasında etkili bir şekilde fırsat eşitliği ve eşit muamele sağlanması ihtiyacını kabul ederek ve

Tüm işçilerin karşı karşıya olduğu pek çok sorunun, aile sorumlulukları bulunan işçiler söz konusu olduğunda ağırlaştığını göz önünde bulundurarak ve bu işçilerin koşullarını, hem özel ihtiyaçlarına cevap verecek tedbirler, hem de genel olarak işçilerin koşullarını iyileştirmeye yönelik tedbirler olarak iyileştirme ihtiyacını kabul ederek ve

Kadın ve erkek işçilere, aile sorumluluğu bulunan işçilere fırsat eşitliği ve eşit muamele sağlanmasına ilişkin, bu oturum gündeminin beşinci başlığını oluşturan birtakım önergelerin kabul edilmesi üzerine karar vererek ve

Bu önergelerin bir uluslararası sözleşme biçimi alması için kararlı davranarak,

Bin dokuz yüz seksen bir yılı Haziran ayının yirmi üçüncü gününde, 1981 tarihli Aile Sorumlulukları Bulunan İşçiler Hakkında Sözleşme olarak anılabilecek olan işbu Sözleşme'yi kabul etmektedir:

Madde 1

1. Bu Sözleşme, bakmakla yükümlü oldukları çocuklarıyla ilişkili sorumluluklara sahip olan kadın ve erkek işçilere, söz konusu sorumlulukların bu işçilerin ekonomik faaliyetlere hazırlanma, girişme, katılma veya bu faaliyetlerde ilerleme imkânlarını kısıtlar nitelikte olduğu hallerde uygulanır.

2. Bu Sözleşme hükümleri ayrıca, kendilerinin bakımı veya yardımına açıkça muhtaç diğer yakın aile bireyleriyle ilişkili sorumluluklara sahip olan kadın ve erkek işçilere de, söz konusu sorumlulukların bu işçilerin ekonomik faaliyetlere hazırlanma, girişme, katılma veya bu faaliyetlerde ilerleme imkânlarını kısıtlar nitelikte olduğu hallerde uygulanır.

3. Bu Sözleşme'nin amaçları uyarınca, bakmakla yükümlü olunan çocuk ve bakım veya yardıma açıkça muhtaç diğer yakın aile bireyi kavramları, her bir ülkede, işbu

Sözleşme'nin 9. maddesinde atıf yapılan vasıtalardan biri tarafından bu şekilde tanımlanmış kişiler anlamına gelir.

4. İşbu maddenin 1. ve 2. fıkraları kapsamına giren işçiler bundan böyle *aile sorumlulukları bulunan işçiler* olarak anılacaktır.

Madde 2

Bu Sözleşme tüm ekonomik faaliyet dallarına ve tüm kategorilerdeki işçilere uygulanır.

Madde 3

1. Kadın ve erkek işçilere etkili bir şekilde fırsat eşitliği ve eşit muamele sağlanması amacıyla, her bir Üye, bir işle iştigal etmekte olan veya etmeyi arzulayan, aynı zamanda da aile sorumlulukları bulunan kişilerin bu haklarını ayrımcılığa uğramaksızın ve mümkün olduğu oranda, işleri ile aile sorumlulukları arasında uyumsuzluk çıkmaksızın kullanabilmesini sağlamak amacıyla bir ulusal politika hedefi haline getirecektir.

2. İşbu maddenin 1. fıkrası amaçları uyarınca, *ayrımcılık* kelimesi 1958 tarihli Ayrımcılık (İş ve Meslek) Sözleşmesi'nin 1. ve 5. maddelerinde tanımlandığı haliyle işte ve meslekte ayrımcılık anlamına gelir.

Madde 4

Kadın ve erkek işçilere etkili bir şekilde fırsat eşitliği ve eşit muamele sağlanması amacıyla,

(a) aile sorumlulukları bulunan işçilerin işlerini özgürce seçme haklarını kullanmalarını sağlamak ve

(b) iş şart ve koşulları ile sosyal güvenliğe ilişkin ihtiyaçlarını dikkate almak için ulusal koşul ve olanaklara uygun tüm tedbirler alınacaktır.

Madde 5

(a) Aile sorumlulukları bulunan işçilerin toplum planlamasına ilişkin ihtiyaçlarını dikkate almak ve

(b) İster kamusal, ister özel nitelikte olsun, çocuk bakımı ve aile hizmetleri ve tesisleri gibi kamu yararına yapılan hizmetlerin geliştirilmesi ve teşviki için ulusal koşul ve olanaklara uygun tüm tedbirler de alınacaktır.

Madde 6

Her bir ülkedeki yetkili makam ve organlar, kadın ve erkek işçilere fırsat eşitliği ve eşit muamele sağlanması ilkesinin ve aile sorumlulukları bulunan işçilerin sorunlarının daha geniş kitlelerce anlaşılmasına olduğu kadar bu sorunların üstesinden gelmesini kolaylaştıracak bir kamuoyu ortamı oluşturmaya yardımcı olacak bilgi ve eğitimin teşviki için uygun tedbirleri alacaktır.

Madde 7

Aile sorumlulukları bulunan işçilerin işgücüne entegre olması ve bunu sürdürmesini sağlamak için olduğu kadar bu sorumluluklar nedeniyle uzak kaldığı işgücüne ye-

niden dahil olmasını sağlamak amacıyla da, ulusal koşul ve olanaklara uygun, mesleki danışmanlık ve eğitim alanlarındaki tedbirleri de içeren tüm tedbirler alınacaktır.

Madde 8

Aile sorumlulukları tek başına, işe son verilmesi için geçerli bir neden teşkil etmeyecektir.

Madde 9

Bu Sözleşme hükümleri, yasalar ve yönetmelikler, toplu sözleşmeler, iş yönergele-ri, hakem kararları, mahkeme kararları veya bunların birleşiminden oluşan bir vasıta tarafından yahut ulusal koşullar dikkate alındığında ulusal teamülle bağdaşır nitelikteki bir başka yolla uygulanabilir.

Madde 10

1. İşbu Sözleşme hükümleri, alınan uygulama tedbirlerinin her halükârda 1. maddenin 1. fıkrası tarafından kapsanan işçilerin tümüne uygulanması kaydıyla, gerekli görüldüğü takdirde, ulusal koşullar göz önünde tutularak kademeli bir şekilde uygulanabilir.

2. İşbu Sözleşme'yi onaylayan her bir Üye, Uluslararası Çalışma Örgütü Anayasası'nın 22. maddesi uyarınca, bu Sözleşme'nin tatbiki hususunda sunduğu ilk raporda, varsa işbu maddenin 1. fıkrası tarafından tanınan imkânı neye binaen kullanmak istediğini belirtecek ve sonraki raporlarında bu bağlamda Sözleşme'ye ne oranda işlerlik kazandırıldığı veya kazandırılmak istendiği dile getirilecektir.

Madde 11

İşçi ve işveren örgütleri, ulusal koşullara ve teamüle uygun olacak bir şekilde, işbu Sözleşme hükümlerine işlerlik kazandırmayı amaçlayan tedbirlerin hazırlanma ve uygulanma aşamalarına katılma hakkına sahip olacaklardır.

Madde 12

Bu Sözleşme'nin resmi onay belgeleri, tescil edilmek üzere Uluslararası Çalışma Bürosu Genel Müdürü'ne gönderilecektir.

Madde 13

1. Bu Sözleşme yalnızca, onayları Genel Müdür tarafından tescil edilmiş olan Uluslararası Çalışma Örgütü Üyelerini bağlayacaktır.

2. Sözleşme, iki Üye onayının Genel Müdür tarafından tescil edilme tarihinin üzerinden on iki ay geçtikten sonra yürürlüğe girecektir.

3. Bu tarihten sonra ise, Sözleşme herhangi bir Üye açısından söz konusu Üye onayının tescil edilme tarihinin üzerinden on iki ay geçtikten sonra yürürlüğe girecektir.

Madde 14

1. Bu Sözleşme'yi onaylamış bulunan bir Üye, Sözleşme'nin ilk yürürlüğe giriş tarihinin üzerinden on yıl geçtikten sonra, Uluslararası Çalışma Örgütü Genel Müdü-

rü'ne iletilen resmi bir yazı ile Sözleşme'yi feshedebilir. Bu fesih, resmi olarak tescil edildiği tarihin üzerinden bir yıl geçmeden geçerlilik kazanmayacaktır.

2. Bu Sözleşme'yi onaylamış bulunan ve bir önceki fıkrada bahsi geçen on yıllık sürenin sona ermesini müteakip bir yıl içerisinde işbu maddede öngörülen fesih hakkını kullanmayan her bir Üye, bir on yıllık süre boyunca daha Sözleşme'yle bağlı olacak ve ondan sonra, her bir on yıllık sürenin dolmasının ardından işbu maddede öngörülen koşullar altında Sözleşme'yi feshedebileceklerdir.

Madde 15

1. Uluslararası Çalışma Örgütü Genel Müdürü, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün tüm Üyelerini, kendisine Örgüt Üyeleri tarafından bildirilen tüm onay ve fesihlerin tescili konusunda bilgilendirecektir.

2. Genel Müdür, Örgüt Üyelerini kendisine bildirilen ikinci onayın tescili konusunda bilgilendirirken, Sözleşme'nin yürürlüğe gireceği tarihe de dikkatlerini çekecektir.

Madde 16

Uluslararası Çalışma Örgütü Genel Müdürü, yukarıdaki madde hükümleri uyarınca kendisi tarafından tescil edilen tüm onay ve fesih bildirimlerinin bütün ayrıntılarını, Birleşmiş Milletler Şartı'nın 102. maddesi uyarınca kaydedilmek üzere Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'ne gönderecektir.

Madde 17

Uluslararası Çalışma Örgütü Yönetim Kurulu, gerekli gördüğü zamanlarda, Genel Konferans'a bu Sözleşme'nin işleyişine dair bir rapor sunacak ve Sözleşme'nin tümüyle veya kısmen değiştirilmesi meselesinin Konferans'ın gündemine alınmasının istenip istenmediğini inceleyecektir.

Madde 18

1. Konferans'ın bu Sözleşme'yi tümüyle veya kısmen değiştiren yeni bir Sözleşme kabul etmesi durumunda, yeni Sözleşme'nin aksini öngörmemesi halinde:

(a) değişiklik getiren yeni Sözleşme'nin bir Üye tarafından onaylanması, işbu Sözleşme'nin hukuken, yukarıdaki 14. madde hükümlerine bakılmaksızın, değişiklik getiren yeni Sözleşme'nin yürürlüğe girmesi halinde ve girdiği tarihte derhal feshini içerecektir;

(b) değişiklik getiren yeni Sözleşme'nin yürürlüğe girdiği tarih itibarıyla işbu Sözleşme Üyelerin onayına kapanacaktır.

2. Bu Sözleşme her halükârda, bunu onaylamış ancak değişiklik getiren Sözleşme'yi onaylamamış olan Üyeler açısından mevcut haliyle ve içeriğiyle yürürlükte kalacaktır.

Madde 19

Bu Sözleşme'nin İngilizce ve Fransızca metinleri eşit oranda geçerlidir.

Çapraz Referanslar

100 No'lu Sözleşme: Eşit Ücret Sözleşmesi, 1951

90 No'lu Tavsiye Kararı: Eşit Ücret Tavsiye Kararı, 1951

111 No'lu Sözleşme: Ayrımcılık (İş ve Meslek) Sözleşmesi, 1958

111 No'lu Tavsiye Kararı: Ayrımcılık (İş ve Meslek) Tavsiye Kararı, 1958

150 No'lu Tavsiye Kararı: İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi Tavsiye Kararı,
1975

123 No'lu Tavsiye Kararı: İstihdam (Aile Sorumlulukları Bulunan Kadınlar) Tavsiye Kararı, 1965

Anayasa: Uluslararası Çalışma Örgütü Anayasası'nın 22. maddesi

ANNELİĞİN KORUNMASI SÖZLEŞMESİ^{48,49,50}

1952 tarihli (Gözden Geçirilmiş) Anneliğin Korunması Sözleşmesi'nin Değiştirilmesine İlişkin Sözleşme

Yürürlüğe giriş tarihi: 07 Şubat 2002

Sözleşme No: 183

Yer: Cenevre

Konferans oturumu: 88

Kabul edilme tarihi: 15 Haziran 2000

Konu bakımından sınıfı: Doğum Yardımı

Konu bakımından sınıfı: Anneliğin Korunması

Konu: Anneliğin Korunması

Uluslararası Çalışma Bürosu Yönetim Kurulu tarafından Cenevre'de toplantıya çağrılan,

Uluslararası Çalışma Örgütü Genel Konferansı, 30 Mayıs 2000 tarihinde yaptığı seksen sekizinci oturumunda;

Tüm kadınların işyerindeki eşitliğini ve anne ile çocuğun sağlığını ve güvenliğini daha çok teşvik etmek için ve teşebbüs çeşitliliğinin yanı sıra Üyelerin ekonomik ve sosyal gelişimindeki farklılıkların ve de ulusal hukuk ve uygulamada anneliğin korunması konusundaki gelişmelerin tanınması için 1952 tarihli (Gözden Geçirilmiş) Anneliğin Korunması Sözleşmesi'nin ve 1952 tarihli Anneliğin Korunması Tavsiye Kararı'nın değiştirilmesi ihtiyacını dikkate alarak ve

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (1948), Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (1979), Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (1989), Pekin Bildirgesi ve Eylem Platformu (1995), Kadın İşçilere Fırsat Eşitliği ve Eşit Muamele Sağlanmasına İlişkin Uluslararası Çalışma Örgütü Beyannamesi (1975), İşyerindeki Temel İlke ve Haklara ve bunların Takibine İlişkin Uluslararası Çalışma Örgütü Beyannamesi (1998) ve bunların yanı sıra, başta 1981 tarihli Aile Sorumlulukları Bulunan İşçiler Hakkında Sözleşme olmak üzere, kadın ve erkek işçilere fırsat eşitliği ve eşit muamele sağlanmasını hedefleyen uluslararası çalış-

48 Anneliğin Korunması Sözleşmesi'nin (*Maternity Protection Convention*) orijinal metni için bkz. <http://www.ilo.org/ilolex/cgi-lex/convde.pl?C183> (erişim: 28 Eylül 2009).

49 25 Kasım 2009 tarihi itibarıyla Türkiye bu Sözleşme'ye taraf değildir. Bkz. <http://www.ilo.org/ilolex/cgi-lex/ratifce.pl?C183> - ed.n.

50 Bu belgenin İngilizceden Türkçeye çevirisi Defne Orhun tarafından yapılmıştır.

ma Sözleşmeleri ve Tavsiye Kararları hükümlerini dikkate alarak ve

Kadın işçilerin koşullarını ve hükümet ile toplumun ortak sorumluluğuna giren hamilelik koruması sağlama ihtiyacını göz önünde bulundurarak ve

1952 tarihli (Gözden Geçirilmiş) Anneliğin Korunması Sözleşmesi'nin ve 1952 tarihli Tavsiye Kararı'nın değiştirilmesine ilişkin, bu oturum gündeminin dördüncü başlığını oluşturan birtakım önergelerin kabul edilmesi üzerine karar vererek ve

Bu önergelerin bir uluslararası sözleşme biçimi alması için kararlı davranarak,

İki bin yılı Haziran ayının on beşinci gününde, 2000 tarihli Anneliğin Korunması Sözleşmesi olarak anılabilecek olan işbu Sözleşme'yi kabul etmektedir:

Kapsam

Madde 1

Bu Sözleşme'nin amaçları uyarınca, *kadın* deyimi hiçbir ayrımcılık yapılmaksızın kadın cinsine ait tüm kişileri, *çocuk* deyimi ise hiçbir ayrımcılık yapılmaksızın tüm çocukları ifade eder.

Madde 2

1. Bu Sözleşme, alışılmışın dışında nitelikler taşıyan bağımlı iş biçimlerinde çalışanlar da dahil olmak üzere tüm çalışan kadınlara uygulanır.

2. Ancak, işbu Sözleşme'yi onaylayan her Üye, ilgili işveren ve işçi örgütleri temsilcilerine danıştıktan sonra, tatbiki kendisi açısından önemli nitelikte özel sorunlara yol açacak olan sınırlı işçi kategorilerini Sözleşme'nin kapsamından tümüyle veya kısmen çıkarabilir.

3. Bir önceki fıkrada sağlanan imkânı kullanan her Üye, Uluslararası Çalışma Örgütü Anayasası'nın 22. maddesi kapsamında işbu Sözleşme'nin uygulamasına ilişkin olarak sunduğu ilk raporunda, bu şekilde kapsam dışı bırakılan işçi kategorilerini ve kapsam dışı bırakılma nedenlerini sıralayacaktır. Söz konusu Üye, sonraki raporlarında, Sözleşme hükümlerinin giderek bu kategorilere de yayılması amacıyla alınan tedbirleri açıklayacaktır.

Sağlık Koruması

Madde 3

Her Üye, ilgili işveren ve işçi örgütleri temsilcilerine danıştıktan sonra, hamile veya emziren kadınların anne veya çocuğun sağlığına zarar verir nitelikte olduğu yetkili makamlar tarafından tespit edilmiş ya da anne veya çocuğun sağlığı üzerinde büyük bir tehlike yarattığı düşünülen işleri yapmak zorunda bırakılmamasını sağlayacak uygun tedbirleri alacaktır.

Annelik İzni

Madde 4

1. Ulusal hukuk ve teamül tarafından belirlendiği şekilde, çocuğun tahmini doğum tarihini gösteren bir sağlık raporu veya başka uygun bir belge sunulması üzerine Sözleşme'nin uygulama alanına dahil olan kadın 14 haftadan az olmayacak bir süreyi kapsayan annelik iznine hak kazanacaktır.

2. Yukarıda bahsi geçen izin süresinin uzunluğu her bir Üye tarafından işbu Sözleşme'nin resmi onay belgesine ek olarak sunulan bir beyanla belirlenecektir.

3. Her Üye, daha sonra, Uluslararası Çalışma Bürosu Genel Müdürü'ne annelik izni süresini uzatan bir beyan sunabilir.

4. İşveren ve işçi örgütleri temsilcileri ve hükümet tarafından ulusal düzeyde başka bir mutabakat sağlanmış olmadıkça, annelik izni anne ve çocuğun sağlığının korunması gereğince çocuğun doğumu sonrasında altı haftalık zorunlu izni de kapsayacaktır.

5. Annelik izninin doğum öncesi kısmı, doğum sonrası zorunlu izinden hiçbir indirim yapılmaksızın, çocuğun tahmini doğum tarihi ile gerçek doğum tarihi arasında geçen süre kadar uzatılacaktır.

Hastalık veya Komplikasyon İzni

Madde 5

Annelik izni süresinden önce veya sonra, hamilelik veya doğumdan kaynaklanan bir hastalık, komplikasyon veya komplikasyon tehlikesi halinde sağlık raporu sunulması üzerine izin verilecektir. Bu iznin niteliği veya azami süresi ulusal hukuk ve teamül uyarınca belirlenebilir.

Yardımlar

Madde 6

1. Ulusal yasa ve düzenlemeler uyarınca veya ulusal teamül ile bağdaşan başkaca bir şekilde, 4. ve 5. maddelerde bahsi geçen izinler nedeniyle işten uzak kalan kadınlara parasal yardım sağlanacaktır.

2. Parasal yardımlar, kadının kendisini ve çocuğunu düzgün sağlık koşullarında ve uygun bir yaşam standardında tutabilmesini sağlayacak bir seviyede olacaktır.

3. Dördüncü maddede bahsi geçen izin uyarınca ödenen parasal yardımların, ulusal yasa veya teamül kapsamında daha önceki kazançlara dayanarak hesaplanıyor olması halinde, bu yardımların tutarı kadının önceki kazancının veya yardım hesaplanırken dikkate alınan kazançların üçte ikisinden az olmayacaktır.

4. Dördüncü maddede bahsi geçen izin uyarınca ödenen parasal yardımların hesaplanmasında, ulusal yasa veya teamül kapsamında başka yöntemlerin kullanılması halinde, bu yardımların tutarı, bir önceki fıkranın tatbiki sonucu ortaya çıkan ortalama tutarla kıyaslanabilir olacaktır.

5. Her Üye, parasal yardımlara hak kazanma koşullarının işbu Sözleşme'nin uygulama alanına dahil olan kadınların büyük bir çoğunluğu tarafından karşılanabilmesini sağlayacaktır.

6. Bir kadın, ulusal yasa ve düzenlemeler uyarınca veya ulusal teamül ile bağdaşan başkaca bir şekilde parasal yardımlara hak kazanma koşullarını karşılamaması halinde, gelir düzeyinin bunu gerektirmesi koşuluyla sosyal yardım fonlarından yeterli bir yardım almaya hak kazanacaktır.

7. Kadın ve çocuğuna, ulusal yasa ve düzenlemeler uyarınca veya ulusal teamül ile bağdaşan başkaca bir şekilde sağlık yardımı sağlanacaktır. Sağlık yardımları doğum öncesi, doğum ve doğum sonrası bakımın yanı sıra gerektiğinde hastane bakımını da kapsayacaktır.

8. Kadının işgücü piyasasındaki konumunu korumak için, 4. ve 5. maddelerde bahsi geçen izne ilişkin yardımlar zorunlu sosyal sigorta veya kamu fonlarından ya da ulusal hukuk ve teamül tarafından saptanmış başkaca bir şekilde temin edilecektir. İşverenin bu yönde özel bir mutabakatı bulunmadıkça,

a) bir üye Devlet'in ulusal hukuk veya teamülünde, işbu Sözleşme'nin Uluslararası Çalışma Konferansı tarafından kabul edildiği tarih öncesinde böylesi öngörölmüş ise veya

b) sonradan, işveren ve işçi örgütleri temsilcileri ve hükümet tarafından ulusal seviyede bu yönde bir mutabakat mevcut ise

işveren, istihdam ettiği bir kadına ödenen bu parasal yardımların doğrudan maliyetini tek başına üstlenmeyecektir.

Madde 7

1. Ekonomisi ve sosyal güvenlik sistemi yeterince gelişmemiş olan bir Üyenin, parasal yardımların, ulusal yasa ve düzenlemeler uyarınca hastalık veya geçici işgöremezlik halinde ödenen orandan daha az bir oranda olmaması kaydıyla, 6. maddenin 3. ve 4. fıkralarına uygun hareket ettiği varsayılacaktır.

2. Bir önceki fıkrada sunulan imkânı kullanan bir Üye, Uluslararası Çalışma Örgütü Anayasası'nın 22. maddesi uyarınca, bu Sözleşme'nin tatbiki hususunda sunduğu ilk raporda, bunun nedenlerini açıklayacak ve parasal yardımların oranını belirtecektir. Üye, sonraki raporlarında ise yardımların oranını giderek artırmak için alınan tedbirleri açıklayacaktır.

İş Güvencesi ve Ayrımcılık Yasağı

Madde 8

1. Bir işverenin, istihdam ettiği bir kadının işine hamilelik ya da çocuk doğurma ve bunun neticeleri ya da çocuk emzirmeyle ilgisi bulunmayan gerekçelere dayanılarak gerçekleştirilmiş olmadıkça, hamilelik ya da 4. ve 5. fıkralarda bahsi geçen izin süresince yahut işe dönmesini müteakiben ulusal yasa veya düzenlemeler tarafından öngörülen süre içerisinde son vermesi hukuka aykırı sayılacaktır. İşten çıkarma gerekçelerinin hamilelik ya da çocuk doğurma ve bunun neticeleri ya da çocuk bakımıyla ilgisi

olmadığını ispat yükü işverene düşecektir.

2. Kadınların, annelik izninin sonunda eski görevine veya eşit oranda kazanç sağlayacağı başka bir göreve dönme hakkı güvence altındadır.

Madde 9

1. Her bir Üye, anneliğin, 2. maddenin 1. fıkrasına bakılmaksızın işe erişimi de içerecek şekilde, istihdam alanında bir ayrımcılık kaynağı oluşturulmasını sağlamak için uygun tedbirleri alacaktır.

2. Bir önceki fıkrada bahsi geçen tedbirler:

a) ulusal yasa veya düzenlemeler kapsamında hamile veya emziren kadınlar için yasaklanmış ya da sınırlandırılmış işler veya

b) kadının ve çocuğun sağlığına yönelik bilinen veya önemli bir risk taşıyan işler için

ulusal yasa ve düzenlemeler tarafından gerekli kılındığı durumlar dışında işe başvuran bir kadından hamilelik testi yaptırmasının veya böyle bir test sonucunu getirmesinin şart koşulması yasasını da içerecektir.

Emziren Anneler

Madde 10

1. Kadınlara, çocuğunu emzirmesi için günde bir veya birden çok ara ya da günlük çalışma saatinden belirli bir indirim hakkı tanınacaktır.

2. Emzirme arasının veya günlük çalışma saatlerinden yapılacak indirimin geçerli olacağı süre, bunların sayısı, emzirme aralarının uzunluğu ve günlük çalışma saatlerinden indirim yapma usulleri ulusal hukuk ve teamül tarafından belirlenecektir. Bu aralar veya günlük çalışma saatlerinden yapılacak indirim çalışma saatlerine dahil sayılacak ve buna uygun olarak ücretlendirilecektir.

Dönemsel Değerlendirme

Madde 11

Her bir Üye, işveren ve işçi örgütleri temsilcilerine danışarak, 4. maddede bahsi geçen izin süresinin uzatılmasının veya 6. maddede bahsi geçen parasal yardım miktarının ya da oranının artırılmasının uygun olup olmadığını belirli aralıklarla inceleyecektir.

Uygulama

Madde 12

Bu Sözleşme, toplu sözleşmeler, hakem kararları, mahkeme kararları veya ulusal teamülle bağdaşır nitelikteki bir başka yolla işlerliğe konulduğu haller dışında yasalar ve yönetmeliklerle uygulamaya konulacaktır.

Son Hükümler

Madde 13

Bu Sözleşme 1952 tarihli (Gözden Geçirilmiş) Anneliğin Korunması Sözleşmesi'ni değiştirmektedir.

Madde 14

Bu Sözleşme'nin resmi onay belgeleri, tescil edilmek üzere Uluslararası Çalışma Bürosu Genel Müdürü'ne gönderilecektir.

Madde 15

1. Bu Sözleşme yalnızca, onayları Uluslararası Çalışma Bürosu Genel Müdürü tarafından tescil edilmiş olan Uluslararası Çalışma Örgütü Üyelerini bağlayacaktır.

2. Sözleşme, iki Üye onayının Genel Müdür tarafından tescil edilme tarihinin üzerinden 12 ay geçtikten sonra yürürlüğe girecektir.

3. Bu tarihten sonra ise, Sözleşme herhangi bir Üye açısından söz konusu Üye onayının tescil edilme tarihinin üzerinden 12 ay geçtikten sonra yürürlüğe girecektir.

Madde 16

1. Bu Sözleşme'yi onaylamış bulunan bir Üye, Sözleşme'nin ilk yürürlüğe giriş tarihinin üzerinden on yıl geçtikten sonra, Uluslararası Çalışma Örgütü Genel Müdürü'ne iletilen resmi bir yazı ile Sözleşme'yi feshedebilir. Bu fesih, resmi olarak tescil edildiği tarihin üzerinden bir yıl geçmeden geçerlilik kazanmayacaktır.

2. Bu Sözleşme'yi onaylamış bulunan ve bir önceki fıkrada bahsi geçen on yıllık sürenin sona ermesini müteakip bir yıl içerisinde işbu maddede öngörülen fesih hakkını kullanmayan her bir Üye, bir on yıllık süre boyunca daha Sözleşme'yle bağlı olacak ve ondan sonra, her bir on yıllık sürenin dolmasının ardından işbu maddede öngörülen koşullar altında Sözleşme'yi feshedebilecektir.

Madde 17

1. Uluslararası Çalışma Örgütü Genel Müdürü, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün tüm Üyelerini, kendisine Örgüt Üyeleri tarafından bildirilen tüm onayların ve fesih işlemlerinin tescili konusunda bilgilendirecektir.

2. Genel Müdür, Örgüt Üyelerini ikinci onayın tescili konusunda bilgilendirirken, Sözleşme'nin yürürlüğe gireceği tarihe de dikkatlerini çekecektir.

Madde 18

Uluslararası Çalışma Örgütü Genel Müdürü, yukarıdaki madde hükümleri uyarınca kendisi tarafından tescil edilen tüm onay ve fesih bildirimlerinin bütün ayrıntılarını, Birleşmiş Milletler Şartı'nın 102. maddesi uyarınca kaydedilmek üzere Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'ne gönderecektir.

Madde 19

Uluslararası Çalışma Örgütü Yönetim Kurulu, gerekli gördüğü zamanlarda, Genel Konferans'a bu Sözleşme'nin işleyişine dair bir rapor sunacak ve Sözleşme'nin tümüyle veya kısmen değiştirilmesi meselesinin Konferans'ın gündemine alınmasının istenip istenmediğini inceleyecektir.

Madde 20

1. Konferans'ın bu Sözleşme'yi tümüyle veya kısmen değiştiren yeni bir Sözleşme kabul etmesi durumunda, yeni Sözleşme'nin aksini öngörmemesi halinde:

a) değişiklik getiren yeni Sözleşme'nin bir Üye tarafından onaylanması, işbu Sözleşme'nin hukuken, yukarıdaki 16. madde hükümlerine bakılmaksızın, değişiklik getiren yeni Sözleşme'nin yürürlüğe girmesi halinde ve girdiği tarihte derhal feshini içerecektir;

b) değişiklik getiren yeni Sözleşme'nin yürürlüğe girdiği tarih itibarıyla işbu Sözleşme Üyelerin onayına kapanacaktır.

2. Bu Sözleşme her halükârda, bunu onaylamış ancak değişiklik getiren Sözleşme'yi onaylamamış olan Üyeler açısından mevcut haliyle ve içeriğiyle yürürlükte kalacaktır.

Madde 21

Bu Sözleşme'nin İngilizce ve Fransızca metinleri eşit oranda geçerlidir.

Çapraz Referanslar

156 No'lu Sözleşme: Aile Sorumlulukları Bulunan İşçiler Hakkında Sözleşme, 1981

95 No'lu Tavsiye Kararı: Anneliğin Korunması Tavsiye Kararı, 1952

191 No'lu Tamamlayıcı Tavsiye Kararı: Anneliğin Korunması Tavsiye Kararını Tamamlayan Tavsiye Kararı, 2000

103 No'lu (Gözden Geçirilmiş) Sözleşme: Bu Sözleşme Anneliğin Korunması Sözleşmesi'ni değiştirmektedir, 1952

Anayasa: Uluslararası Çalışma Örgütü Anayasası'nın 22. maddesi

(GÖZDEN GEÇİRİLMİŞ) AVRUPA SOSYAL ŞARTI^{51,52}

Strazburg, 3 Mayıs 1996

Madde 8 – Çalışan Kadınların Analığının Korunması Hakkı

Akit Taraflar, çalışan kadınların annelik durumunda korunma hakkının etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak amacıyla;

1- Kadınlara doğumdan önce ve sonra, ücretli izin veya yeterli sosyal güvenlik yardımı veya kamu kaynaklarından yararlandırma yoluyla toplam olarak en az on dört haftalık izin sağlamayı;

2- İşverenin, bir kadının işverene hamile olduğunu bildirmesi ile doğum iznine ayrılması arasındaki dönem içinde veya süresi bu döneme rastlayacak şekilde işten çıkarma bildiriminde bulunmasını yasadışı saymayı;

3- Emzirme döneminde annelere, bu amaçla yeterli bir süre işe ara verme hakkı sağlamayı;

4- Hamile, yeni doğum yapmış ve çocuklarını emzirme dönemindeki kadınların gece çalışmalarını düzenlemeyi;

5- Hamile, yeni doğum yapmış ve çocuklarını emzirme dönemindeki kadınların yeraltı madenlerinde ve tehlikeli, sağlığa zararlı ya da ağır nitelikleri nedeniyle uygun olmayan diğer işlerde çalıştırılmalarını yasaklamayı ve bunların çalışma haklarını korumaya yönelik uygun önlemleri almayı;

taahhüt ederler.

Madde 20 – İstihdam ve Meslek Konularında Cinsiyete Dayalı Ayrım Yapılmaksızın Fırsat Eşitliği ve Eşit Muamele Görme Hakkı

Akit Taraflar, istihdam ve meslek konularında cinsiyete dayalı ayrım yapılmaksızın fırsat eşitliği ve eşit muamele görme hakkının etkili bir biçimde kullanımını sağlamak amacıyla, bu hakkı tanımayı ve bunun aşağıdaki alanlarda uygulanmasını sağlamak ve teşvik etmek için uygun önlemler almayı taahhüt ederler;

51 (Gözden Geçirilmiş) Avrupa Sosyal Şartı (*European Social Charter (revised)*) 9 Nisan 2007 tarihli ve 26488 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanmıştır.

52 Türkiye'nin (Gözden Geçirilmiş) Avrupa Sosyal Şartı'na ilişkin beyanı şu şekildedir: Türkiye Cumhuriyeti, 1996 tarihli "(Gözden Geçirilmiş) Avrupa Sosyal Şartı"nın III. Bölümünün A maddesi gereğince, anılan Şart'ın II. Bölümünün aşağıdaki madde, fıkra ve bentlerini kabul ettiğini beyan eder.

1'inci madde

2'nci maddenin 1, 2, 4, 5, 6 ve 7'nci fıkraları

3'üncü madde

4'üncü maddenin 2, 3, 4 ve 5'inci fıkraları

7 ilâ 31'inci maddeler" – ed.n.

- a- İşe giriş, işten çıkarılmaya karşı korunma ve yeniden işe yerleştirilme;
- b- Mesleki yönlendirme, eğitim, yeniden eğitim ve rehabilitasyon;
- c- İstihdam koşulları ve ücreti de kapsayan çalışma koşulları;
- d- Yükselmeye de kapsayan meslekte ilerleme.

Madde 26 – Onurlu Çalışma Hakkı

Akit Taraflar, tüm çalışanların onurlu çalışma haklarının etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak amacıyla işverenlerin ve çalışanların örgütlerine danışarak,

1- Çalışanların işyerinde ya da işle bağlantılı cinsel taciz konusunda bilinçlenmesi, bilgilenmesi ve bunun engellenmesini desteklemeyi ve çalışanları bu tür davranışlardan korumaya yönelik tüm uygun önlemleri almayı;

2- Çalışanların birey olarak işyerinde ya da işle bağlantılı olarak maruz kaldıkları kınanılacak ya da açıkça olumsuz ya da suç oluşturan, yinelenen eylemler konusunda bilinçlenmesi, bilgilenmesi ve bunların engellenmesini desteklemeyi ve çalışanları bu tür davranışlardan korumaya yönelik tüm uygun önlemleri almayı taahhüt ederler.

Madde 27 – Ailevi Sorumlulukları Olan Çalışanların Fırsat Eşitliği ve Eşit Muamele Görme Hakkı

Akit Taraflar, ailevi sorumlulukları olan kadın ve erkek çalışanlar ve bunlarla diğer çalışanlar arasında fırsat eşitliği ve eşit muamele görme hakkının etkili bir biçimde kullanılabilmesini sağlamak amacıyla;

1- Aşağıdaki konularda uygun önlemleri almayı taahhüt ederler:

a- Mesleki yönlendirme ve eğitim konularında alınacak önlemler de dahil olmak üzere, ailevi sorumlulukları olan çalışanların istihdam edilmesi ve istihdam edilmeye devam edilmesinin yanı sıra, bu sorumluluklar nedeniyle işten ayrılanların yeniden istihdam edilmesi.

b- Çalışma koşulları ve sosyal güvenliğe ilişkin gereksinimlerinin dikkate alınması.

c- Özellikle kreş hizmetleri ve diğer çocuk bakımı ile ilgili düzenlemeler olmak üzere, kamusal ya da özel hizmetleri geliştirmek ya da teşvik etmek.

2- Her bir ebeveyne, süresi ve koşulları ulusal mevzuat, toplu sözleşmeler ya da uygulama tarafından belirlenecek, doğum izni sonrasında bir dönemde, çocuğa bakmak için aile izni verilmesi olanağını sağlamak;

3- Bu tür ailevi sorumlulukların, geçerli bir işe son verme nedeni oluşturmasını sağlamak.

Değiştirilmiş Avrupa Sosyal Şartı'nın Eki

BÖLÜM II

Madde 8. Fıkra 2

Bu hüküm, mutlak bir yasak koyduğu biçiminde yorumlanamaz. Aşağıdaki durumlarda olduğu gibi, istisnalar getirilebilir:

- a- bir kadın çalışanın, istihdam ilişkisinin sona erdirilmesini haklı kılan görevini kötüye kullanmadan suçlu olması,
- b- ilgili işletmenin çalışmayı durdurması,
- c- iş akdinde öngörülmiş bulunan sürenin dolması.

Madde 20

1- İşsizlik yardımı, yaşlılık yardımı ve dul ve yetimlere yapılan yardımlar ile ilgili diğer hükümlerde olduğu gibi sosyal güvenliğe ilişkin konuların, bu Maddenin kapsamı dışında tutulabileceği kararlaştırılmıştır.

2- Özellikle gebelik, loğusalık ve doğum sonrası dönem ile ilgili olarak kadının korunmasına ilişkin hükümler, bu Maddede belirtildiği biçimde ayrımcılık sayılmaz.

3- Bu Madde, fiili eşitsizliklerin giderilmesini amaçlayan özel önlemlerin alınmasını engellemez.

4- Nitelikleri ya da yerine getirilme koşulları nedeniyle yalnızca belli bir cinsiyetten olan kişilere ayrılacak mesleki etkinlikler bu Maddenin ya da bu Maddenin bazı hükümlerinin kapsamı dışında tutulabilir. Bu hüküm Tarafların, yasalar ya da düzenleyici işlemlerle, nitelikleri ya da yerine getirilme koşulları nedeniyle belli bir cinsiyetten olanlara özgülenebilecek bir meslekler listesi oluşturmaları gerektiği biçiminde yorumlanamaz.

Madde 24

1- Bu madde bakımından “iş akdinin sona ermesi” ve “sona erme” terimleri, iş akdinin işverenin inisiyatifıyla sona erdirilmesi anlamına gelir.

2- Bu madde bütün çalışanları kapsar ancak bir Taraf, aşağıdaki türlerde istihdam edilen kişileri bu maddedeki güvencelerin bazısının ya da tümünün kapsamı dışında bırakabilir:

- a- belirli süreli ya da belirli bir iş için yapılan istihdam sözleşmesiyle çalışanlar;
- b- önceden belirlenmesi ve makul bir süresinin olması koşuluyla, staj dönemi ya da deneme döneminde olan çalışanlar;
- c- geçici olarak kısa bir süre için çalışanlar.

3- Bu madde açısından, özellikle, aşağıda belirtilen hususlar iş akdinin sona erdirilmesi için geçerli bir neden oluşturmaz:

(...)

d- ırk, renk, cinsiyet, medeni hal, ailevi sorumluluk, hamilelik, din, siyasi görüş, ulusal ya da sosyal köken;

e- annelik ya da aile izni;

(...)

4- Geçerli bir neden olmaksızın sona erdirilen iş akitlerinden, çalışanların tazminat ya da diğer uygun yardımlar almaları, ulusal yasalar ya da yönetmelikler, toplu sözleşmeler ya da ulusal koşullara uygun diğer araçlarla tayin edileceği anlaşılır.

Madde 26

Bu madde, Taraflarca kanun çıkartılmasını gerektirmez şeklinde anlaşılır. 2. fıkranın, cinsel tacizi kapsamadığı anlaşılır.

Madde 27

Bu maddenin, ailevi sorumlulukları olan kadın ve erkek çalışanlara, bu sorumlulukları ekonomiye ilişkin faaliyetlere hazırlanmalarını, katılmalarını veya bu faaliyetlerde ilerlemelerini engellediği durumlarda, onlara bağımlı olan çocukları ve onların bakım ve desteğine muhtaç yakın aile fertleri açısından uygulandığı anlaşılır.

“Bakmakla yükümlü oldukları çocukları” ve “onların bakımına ve desteğine muhtaç olan yakın aile fertleri” terimleri, ilgili Tarafın ulusal mevzuatının böyle tanımladığı kişiler anlamına gelir.

AFRİKA İNSAN VE HALKLARIN HAKLARI ŞARTI'NA EK AFRİKA KADIN HAKLARI PROTOKOLÜ^{53,54}

Madde 13

Ekonomik ve Sosyal Haklar

Taraf Devletler, kadınlara işte ve kariyer gelişiminde fırsat eşitliği ve diğer ekonomik fırsatlar sağlanmasını güvence altına alacak yasal ve diğer tedbirler alacak ve bu tedbirleri yürürlüğe koyacaklardır. Bu bağlamda:

- a) İstihdama erişimde eşitliği teşvik edecek;
- b) Kadın ve erkekler için eşit işe eşit ücret hakkını teşvik edecek;
- c) Kadınların işe alınması, terfi ve işten çıkarılmasında şeffaflık sağlayacak ve işyerinde cinsel tacizle mücadele edecek ve bu tür eylemleri cezalandıracak;
- d) Kadınların meslek seçme özgürlüğünü güvence altına alacak ve kadınları, yürürlükteki sözleşme, yasa ve yönetmelikler tarafından tanınmış ve güvence altına alınmış olan temel haklarının işverenler tarafından ihlal ve istismar edilerek sömürülme-ten koruyacak;
- e) Başta kayıt dışı sektörlerde çalışanlar olmak üzere, kadınların mesleklerini ve iktisadi faaliyetlerini teşvik eden ve destekleyen koşullar yaratacak;
- f) Kayıt dışı sektörlerde çalışan kadınlar için bir koruma ve sosyal güvenlik sistemi tesis edecek ve bu kadınları söz konusu sisteme katılım konusunda duyarlı hale getirecek;
- g) Bir asgari çalışma yaşı belirleyecek ve bu yaşın altındaki çocukların istihdamını yasaklayacak ve başta kız çocukları olmak üzere çocukların her türlü suiistimalini yasaklayacak, bunlarla mücadele edecek ve bu tür eylemleri cezalandıracak;
- h) Kadınların evde yaptıkları işlerin ekonomik değerinin tanınması için gerekli tedbirleri alacak;
- i) Hem özel sektörde, hem de kamu sektöründe yeterli ve ücretli doğum öncesi ve sonrası iznini güvence altına alacak;
- j) Vergi yasalarının kadınlara ve erkeklere eşit olarak uygulanmasını sağlayacak;
- k) Ücretli erkeklerin eş ve çocukları için tanınan ödenek ve yetkilerin, ücretli kadınların eş ve çocuklarına da sağlanması hakkı kabul edilecek ve uygulamaya konulacak;
- l) Çocukları büyütme ve yetiştirme yönündeki asli sorumluluğunun her iki eşe de yüklenmiş olduğunu, Devlet ile özel sektörün bu alanda sahip olduğu ikincil sorumlu-

53 Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı'na Ek Afrika Kadın Hakları Protokolü'nün (*Protocol to the African Charter on Human and Peoples' Rights on the Rights of Women in Africa*) orijinal metni için bkz. [http://www.africa-union.org/root/au/Documents/Treaties/Text/Protocol on the Rights of Women.pdf](http://www.africa-union.org/root/au/Documents/Treaties/Text/Protocol%20on%20the%20Rights%20of%20Women.pdf) (erişim: 28 Eylül 2009).

54 Bu metnin İngilizceden Türkçeye çevirisi Defne Orhun tarafından yapılmıştır.

luğun ise sosyal bir işlev teşkil ettiğini kabul edecek;

m) Kadınların reklam ve pornografi alanında suiistimal ve istismar edilmesinin önlenmesi için etkili yasal ve idari tedbirler alacak.

Madde 22

Yaşlı Kadınlara Özel Koruma

Taraf Devletler aşağıdaki yükümlülükleri üstlenmektedirler:

a) Yaşlı kadınlara koruma sağlamak ve onların fiziksel, ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarıyla orantılı olarak ve aynı zamanda iş ve mesleki eğitime erişimlerini sağlamak için özel tedbirler almak;

(...)

Madde 23

Engelli Kadınlara Özel Koruma

Taraf Devletler aşağıdaki yükümlülükleri üstlenmektedirler:

a) Engelli kadınlara koruma sağlamak ve onların iş ve mesleki eğitime erişimlerini ve karar alma süreçlerine katılımlarını sağlamak için fiziksel, ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarıyla orantılı olarak özel tedbirler almak;

(...)

Engelli Kadınlar

ENGELLİLERİN HAKLARINA İLİŞKİN SÖZLEŞME¹

Giriş

İşbu Sözleşme'ye Taraf Olan Devletler

(...)

(p) Irk, ten rengi, cinsiyet, dil, din, siyasi veya başka fikir, ulusal, etnik veya toplumsal köken, mülkiyet, doğum, yaş veya başka bir statü bakımından birçok nedene dayalı olarak ve bu nedenle daha ağırlaştırılmış bir ayrımcılığa maruz kalan engellilerin karşılaştığı zor koşullardan kaygı duyarak,

(q) Engelli kadınların ve kızların hem ev içinde hem de ev dışında şiddete uğramaya, yaralanmaya veya istismara, ihmale, ihmalkâr muameleye, kötü muameleye veya istismara karşı daha büyük bir risk altında oldukları gerçeğinin farkında olarak,

(...)

(s) Engellilerin insan temel hak ve özgürlüklerinden tam yararlanmasını teşvike yönelik çabalara cinsiyet eşitliği perspektifinin de eklenmesi gerektiğini vurgulayarak,

(...)

Aşağıdaki hükümler üzerinde anlaşmaya varmışlardır:

Madde 3

Genel İlkeler

İşbu Sözleşme'nin dayandığı ilkeler şunlardır:

(...)

(g) Kadın-erkek eşitliği;

(...)

Madde 6

Engelli Kadınlar

1. Taraf Devletler engelli kadınlar ile kız çocuklarının çok yönlü ayrımcılığa maruz kalmakta olduğunu kabul eder ve bu bakımdan onların tüm insan hak ve temel özgürlüklerinden tam ve eşit koşullarda yararlanmalarını sağlamaya yönelik tedbirleri alır.

2. Taraf Devletler kadınların tam gelişimi, ilerlemesi ve güçlenmesini ve bu Sözleşme'de belirtilen insan hak ve temel özgürlüklerini kullanmalarını ve bunlardan yararlanmalarını sağlamak için gerekli tüm tedbirleri alır.

¹ Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme (*Convention on the Rights of Persons with Disabilities*) 14 Temmuz 2009 tarihli ve 27288 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanmıştır.

Madde 8**Bilinçlendirme**

1. Taraf Devletler, aşağıdaki amaçları gerçekleştirmek için acil, etkin ve uygun tedbirleri almayı taahhüt eder:

(...)

(b) Yaşamın her alanında engellilere yönelen klişeler, önyargılar, incitici uygulamalar ile cinsiyet ve yaş temelli ayrımcı davranışlarla mücadele etmek;

(...)

Madde 16**Sömürü, Şiddet veya İstismara Maruz Kalmama**

1. Taraf Devletler engellilerin ev içinde ve dışında sömürüye uğramasının, şiddete ve istismara maruz kalmasının, bu tutumların cinsiyete dayalı hali dahil her biçiminden korumak için uygun yasal, idari, sosyal, eğitsel ve diğer tüm tedbirleri alır.

2. Taraf Devletler engellilere, ailelerine, onların bakımını sağlayanlara cinsiyetleri-ne ve yaşlarına uygun yardım ve desteği sağlayarak sömürü, şiddet ve istismar vakalarının nasıl önleneceğine, tespit edileceğine ve bildirileceğine dair bilgi ve eğitim vere-rek sömürünün, şiddetin ve istismarın her biçimini önleyici uygun tüm tedbirleri alır. Taraf Devletler koruma hizmetlerinin yaş, cinsiyet ve engellilik konularına duyarlı ol-malarını sağlar.

3. Taraf Devletler sömürünün, şiddetin ve istismarın her biçimini önlemek için engellilere hizmet etmeye yönelik tüm tesislerin ve programların bağımsız merciler tara-fından etkin bir şekilde denetlenmesini sağlar.

4. Taraf Devletler koruyucu hizmetlerin sunulması sırasında meydana gelenler de dahil olmak üzere sömürünün, şiddetin veya istismarın herhangi bir biçiminin mağdu-ru olan engellilerin fiziksel, zihinsel ve psikolojik olarak tedavisi, rehabilitasyonu ve sosyal açıdan yeniden bütünleşmesini sağlayıcı uygun tüm tedbirleri alır. Söz konusu iyileşme ve yeniden bütünleşme, kişinin sağlığına, öz saygısına, onuruna, özerkliğine kavuşmasını sağlar ve yaş ve cinsiyetiyle bağlantılı özel ihtiyaçlarını dikkate alır.

5. Taraf Devletler engellilere karşı sömürü, şiddet ve istismar vakalarının tespiti, soruşturulması ve gerekli hallerde kovuşturulmasını sağlamak için kadın ve çocuk merkezli yasa ve politikalar dahil etkili yasa ve politikaları yürürlüğe koyar.

Madde 25**Sağlık**

Taraf Devletler engellilerin engelliliğe dayalı ayrımcılığa uğramaksızın ulaşılabilir en yüksek sağlık standardından yararlanma hakkını tanır. Taraf Devletler engellilerin sağlıkla ilgili olarak rehabilitasyon da dahil olmak üzere, cinsiyete duyarlı sağlık hiz-metlerine erişimini mümkün kılmak için uygun tüm tedbirleri alır.

Taraf Devletler;

(a) Parasız veya karşılanabilir bir maliyetle sağlanan sağlık bakımı ve programla-rının, engellilere diğer bireylerle aynı kapsam, kalite ve standartta sağlanmasını ve bu hizmetlerin cinsel ve üreme sağlığı ile halk sağlığı programlarını da içermesini sağlar;

(...)

Madde 28

Yeterli Yaşam Standardı ve Sosyal Korunma

(...)

2. Taraf Devletler engellilerin sosyal korunma ve engelliliğe dayalı ayrımcılığa uğramadan bu haktan yararlanma hakkını tanıır ve aşağıda belirtilen tedbirler dahil olmak üzere bahse konu hakkın tanınmasını temin etmek ve geliştirmek için gerekli adımları atar:

(...)

(b) Özellikle engelli kadın ve kızlar ve engelli yaşlılar dahil olmak üzere, engellilerin sosyal koruma programlarına ve yoksulluk azaltıcı programlara erişimini sağlamak;

(...)

Madde 34

Engelli Hakları Komitesi

(...)

4. Komite üyeleri Taraf Devletlerce seçilir. Taraf Devletler komite üyelerinin seçiminde eşit coğrafi dağılım, farklı medeniyetlerin ve yasal sistemlerin temsil edilmesi, kadın-erkek temsilinin dengeli olması ve engelli uzmanların katılımı hususlarını dikkate alır.

(...)

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER KADINLARA KARŞI AYRIMCILIĞIN ÖNLENMESİ KOMİTESİ'NİN 18 NO'LU GENEL TAVSİYESİ: ENGELLİ KADINLAR^{2,3}

Onuncu Oturum, 1991

Engelli Kadınlar

Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi,⁴

Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin özellikle 3. maddesini dikkate alarak,

Taraf Devletler tarafından sunulan 60'ı aşkın dönem raporunu dikkate alarak ve bu raporlarda engelli kadınlara ilişkin çok az bilgi yer aldığını kabul ederek,

Özel yaşam koşullarına bağlı olarak çifte ayrımcılık mağduru olan engelli kadınların durumu konusunda kaygı duyarak,

Engelli kadınların “özel ilgi gerektiren alanlar” başlığı altında mağdur olma potansiyeli olan bir grup olarak addedildiği Kadının İlerlemesi için Nairobi İleriye Dönük Stratejiler'in 296. paragrafını hatırlayarak,⁵

Engellilere İlişkin Dünya Eylem Programı'na (1982)⁶ sunduğu desteği teyit ederek,

Taraf Devletlerin dönem raporlarında engelli kadınlara ve engelli kadınların eğitim, istihdam, sağlık hizmetleri ve sosyal güvenlik konularında eşit erişime sahip olmalarını ve sosyal ve kültürel yaşamın tüm alanlarına katılabilmelerini sağlamak için alınan özel tedbirler de dahil olmak üzere özel durumlarına dair alınan tedbirlerle ilişkin bilgi sunmasını tavsiye etmektedir.

2 Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi'nin 18 No'lu Genel Tavsiyesi: Engelli Kadınlar (*United Nations Committee on the Elimination of Discrimination against Women, General Recommendation No. 18: Disabled Women*) metninin orijinali için bkz. <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/recommendations/recomm.htm#recom18> (erişim: 28 Eylül 2009).

3 Bu metnin İngilizceden Türkçeye çevirisi Defne Orhun tarafından yapılmıştır.

4 CEDAW Komitesi olarak anılmaktadır.

5 Kadın için Eşitlik, Kalkınma ve Barış konularında Birleşmiş Milletler Kadın On Yılı Başarılarının Gözden Geçirilmesi ve Değerlendirilmesi amacıyla gerçekleştirilen Dünya Konferansı Raporu (*Report of the World Conference to Review and Appraise the Achievements of the United Nations Decade for Women: Equality, Development and Peace*), Nairobi, 15-26 Temmuz 1985 (Birleşmiş Milletler Yayınları, Satış No: E.85.IV.10), Kısım I, Bölüm A.

6 A/37/351/Add.1 ve Add.1/Corr.1, ek, Bölüm VIII.

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER EKONOMİK, SOSYAL VE KÜLTÜREL HAKLAR KOMİTESİ'NİN 5 NO'LU GENEL YORUMU: ENGELLİLER^{7,8}

On Birinci Oturum, 1994⁹

Engelliler

1. Uluslararası toplum, engellilerin haklarına ilişkin olarak, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin önemini birçok kez vurgulamıştır.¹⁰ Bu nedenle, Genel Sekreterliğin 1992 yılında gerçekleştirdiği, Engelli Kişilere İlişkin Dünya Eylem Programı ve Birleşmiş Milletler Engelli Kişiler On Yılı'nın, gözden geçirilmesi sonucunda “engelliliğin, ekonomik ve sosyal faktörlerle yakından ilgili olduğu” ve “dünyanın geniş bir bölümünde yaşam koşullarının, gıda, su, barınma, sağlık, eğitim gibi ihtiyaçları karşılayamayacak derecede kötü olması nedeniyle temel ihtiyaçların sağlanmasının ulusal programların ana noktalarını oluşturması gereği” ortaya konmuştur.¹¹ Yaşam standartlarının görece daha yüksek olduğu ülkelerde dahi engelliler, Sözleşme’de tanınan ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan tam anlamıyla yararlanamamaktadır.

2. Genel Kurul¹² ve İnsan Hakları Komisyonu,¹³ Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi’ni ve ondan önceki dönemsel çalışma grubunu, Sözleşme’ye Taraf Devletlerin Sözleşme’deki ilgili haklardan engelli kimselerin de tam anlamıyla yararlanmasına ilişkin yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğini denetleme konusunda görevlendirmiştir. Ancak, Komite’nin izlenimleri göstermektedir ki, Taraf Devletler bu konuya raporlarında fazla değinmemektedir. Bu durum, Genel Sekreter’in “birçok hükümet henüz engelli bireylerin konumunu güçlendirecek kararlı adımları atmamıştır” ifadesiyle paralellik göstermektedir.¹⁴ Bu nedenle, engellilerle ilgili konuları,

7 Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi’nin 5 No’lu Genel Yorumu: Engelliler (*United Nations Committee on Economic, Social and Cultural Rights, General Comment No. 5: Persons with disabilities*) metninin orijinali için bkz. <http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/099b725fe87555ec8025670c004fc803/4b0c449a9ab4ff72c12563ed0054f17d> (erişim: 28 Eylül 2009).

8 Bu belgenin İngilizceden Türkçeye çevirisi Lema Uyar tarafından yapılmıştır.

9 E/1995/22. sayılı belgede yer almaktadır.

10 Daha geniş bir bakış açısı için Özel Raportör Bay Leandro Despouy’un insan hakları ve engellilik üzerine hazırladığı son rapora bkz. (E/CN.4/Sub.2/1991/31).

11 Bkz. A/47/415, 5. paragraf.

12 Bkz. Genel Kurul’un 3 Aralık 1982 tarihli kararı (37/52, 1. paragraf) ile kabul edilen Engelli Kişilere İlişkin Dünya Eylem Programı, 165. paragraf.

13 İnsan Hakları Komisyonu kararları (1992/48, 4. paragraf ve 1993/29, 7. paragraf).

14 Bkz. A/47/415, 6. paragraf.

Sözleşme'deki yükümlülükler bağlamında yeniden gözden geçirmek ve vurgulamak gereklidir.

3. “Engelli” teriminin kabul görmüş uluslararası bir tanımı halen mevcut değildir. Ancak, mevcut Genel Yorum açısından 1993 tarihli Standart Kurallardaki, (*Standard Rules*), bakış açısına dayanmak yeterlidir. Söz konusu kurallara göre:

“Engellilik” terimi, herhangi bir insan topluluğundaki farklı birçok kısıtlamayı özetlemektedir... İnsanlar fiziksel, düşünsel veya duyuşsal bozukluk, tıbbi durum veya akıl hastalığı nedeniyle engelli konumunda olabilir. Söz konusu bozukluklar, durumlar veya hastalıklar kalıcı veya geçici nitelikte olabilir.”¹⁵

4. Standart Kurullarla kabul edilen yaklaşıma uygun olarak, Genel Yorum'da “sakat” (“*disabled persons*”) yerine “engelli” (“*persons with disabilities*”) terimi kullanılmaktadır. Sakat teriminin, bireyin insan olarak fonksiyon göstermesinin engellenmesi şeklinde yanlış yorumlanabileceğine dikkat çekilmiştir.

5. Sözleşme, engelli insanlardan açıkça bahsetmemektedir. Ancak, İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi tüm insanların haklarda eşit ve özgür doğduğunu belirtmektedir. Sözleşme hükümleri, toplumun tüm kesimlerine uygulandığı için, engelliler de Sözleşme'deki tüm haklardan yararlanmalıdır. Ek olarak, özel bir uygulamanın gerekli olduğu hallerde, Taraf Devletler öngörülen tedbirleri, kaynaklarını azami şekilde kullanarak almalı ve engellilerin Sözleşme'de belirtilen haklardan, engellilikten kaynaklanan olumsuzluklar bertaraf edilerek, yararlanmaları sağlanmalıdır. Ayrıca, Sözleşme'nin 2. maddesinin 2. fıkrasında yer alan “belirtilen haklar... belirtilen temellere veya ‘diğer statülere’ dayalı herhangi bir ayırım gözetilmeksizin uygulanacaktır” şeklindeki yükümlülük açıkça, engelliliğe dayalı ayrımcılığa da kapsamaktadır.

6. Sözleşme'de engellilere ilişkin herhangi bir açık hüküm olmaması, bu konuya verilen önemin açıkça belirtilmediğinin, Sözleşme'nin kaleme alındığı çeyrek yüzyıl önce konuya sadece değinildiğinin göstergesidir. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 23. maddesi, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı'nın, 18. maddesinin 4. fıkrası; Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar alanında Ek Protokol'ün, 18. maddesi dahil olmak üzere daha yeni tarihli uluslararası belgeler konuya açıkça değinmektedir. Bu nedenle, günümüzde de açıkça kabul edildiği üzere, engellilerin hakları genel ve özel hukuki düzenlemeler, politikalar ve programlarla korunmalı ve geliştirilmelidir.

7. Bu yaklaşıma uygun olarak, uluslararası toplum engelli bireylerin insan haklarını koruma taahhüdünü aşağıdaki belgelerde güvence altına almıştır: (a) Engelli Kişilere İlişkin Dünya Eylem Programı, “engelliliğin önlenmesi, [engelli bireyin] rehabilitasyonu, sosyal hayata ‘tam katılımı’ ve gelişimi ve aynı zamanda ‘eşitliği’¹⁶ sağlama-

¹⁵ Engelliler için Fırsat Eşitliği Konusunda Standart Kurallar (*Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities*), Genel Kurul'un 20 Aralık 1993 tarihli kararı (48/96, Giriş 17. paragraf).

¹⁶ Engelli Kişilere İlişkin Dünya Eylem Programı (*World Programme of Action concerning Disabled Persons*), (bkz. 12. dipnot), 1. paragraf.

cak politikaların çerçevesinin çizilmesine yöneliktir”; (b) 1990 yılında kabul edilen, Engelliliğe Dair Ulusal Eşgüdüm Komitelerinin veya Benzeri Kurumların Kurulması ve Geliştirilmesi Rehber İlkeleri;¹⁷ (c) 1991 yılında kabul edilen Akıl Hastalığı Olan Kimselerin ve Akıl Sağlığının Korunması İçin Kabul Edilen İlkeler;¹⁸ (d) 1993 yılında kabul edilen, Engelliler İçin Fırsat Eşitliği Konusunda Standart Kurallar, (bundan sonra “Standart Kurallar” olarak anılacaktır). Standart Kurallar ile amaçlanan, engelli bireylerin de “diğer bireylerle aynı hak ve yükümlülükler sahip olmalarını sağlamaktır.”¹⁹ Standart Kurallar büyük önem taşımaktadır ve Taraf Devletlerin Sözleşme’den kaynaklanan yükümlülüklerinin net olarak tanımlanması açısından değerli bir kaynaktır.

I. Taraf Devletlerin Genel Yükümlülükleri

8. Birleşmiş Milletler’in tespitlerine göre, bugün dünya üzerindeki engelli insan sayısı 500 milyondan fazladır. Bu sayının yüzde 80’i gelişmekte olan devletlerin kırsal kesimlerinde yaşamaktadır. Engellilerin, yüzde 70’i ihtiyaçları olan hizmetlere ulaşmamakta ya da ulaşmakta güçlük çekmektedir. Bu nedenle engelli insanların yaşam şartlarının daha iyi bir hale getirilmesi Sözleşme’ye Taraf Devletlerin hepsi açısından önemi haizdir. Ekonomik, sosyal ve kültürel hakların hayata geçirilmesi için izlenecek yol ülkeden ülkeye göre belirgin farklılıklar gösterecektir ancak her ülke açısından bu yönde temel program ve politikalar geliştirme zorunluluğu kaçınılmazdır.²⁰

9. Sözleşme’ye Taraf Devletlerin, söz konusu hakların aşamalı olarak geliştirilmesini kaynakları azami şekilde kullanarak sağlayabilmeleri, hükümetlerin haklardan faydalanmayı olumsuz yönde etkileyecek tedbirlerden kaçınmalarını ve aynı zamanda risk altındaki kesimlerin sosyal hayata tam katılımını ve eşitlik hakkından yararlanmalarını sağlayacak olumlu tedbirlerin alınmasını da gerektirir. Bu nedenle, belirtilen amaçların gerçekleştirilmesi doğrultusunda ek kaynaklar ve geniş ölçüde özel tedbirlere ihtiyaç duyulacaktır.

10. Genel Sekreter tarafından yayınlanan rapora göre, gelişmiş ve gelişmekte olan devletlerdeki son on yıldaki gelişmeler engelliler açısından olumlu sonuçlar doğurmuştur:

“... düşük büyüme hızı, yüksek işsizlik oranları, azaltılmış devlet bütçeleri ve yapısal uyum programları ile özelleştirmelerin belirgin ölçüde görüldüğü mevcut ekonomik ve sosyal gerileme, hizmetleri ve programları olumsuz yön-

¹⁷ A/C.3/46/4, EK I. Ayrıca bkz. Gelişmekte Olan Ülkelerde Engellilik Hakkındaki Ulusal Eşgüdüm Komitelerinin Roller ve İşlevleri Konusundaki Uluslararası Toplantının Raporu (*Report on the International Meeting on the Roles and Functions of National Coordinating Committees on Disability in Developing Countries*), Pekin 5-11 Kasım 1990 (CSDHA/DDP/NDC/4). Ayrıca bkz. Ekonomik ve Sosyal Konsey Kararı 1991/8 ve 16 Aralık 1991 tarihli Genel Kurul Kararı 46/96.

¹⁸ 17 Aralık 1991 tarihli Genel Kurul Kararı 46/119, Ek.

¹⁹ Standart Kurallar, (bkz. 15. dipnot), Giriş 15. paragraf.

²⁰ Bkz. A/47/415.

de etkilemiştir... Eğer söz konusu olumsuz eğilimler devam ederse, engelli bireylerin toplumdan dışlanmaları ve yardıma muhtaç hale gelmeleri söz konusu olacaktır.”²¹

Komite'nin önceki genel yorumlarında da belirttiği üzere, (3 No'lu Genel Yorum, (beşinci oturum), 12. paragraf), Taraf Devletlerin toplumun risk altındaki üyelerini koruması, kaynakların azaldığı dönemlerde daha belirgin bir önem taşımaktadır.

11. Dünya çapında, hükümetlerin pazar ekonomisine verdiği önem karşısında, Taraf Devletlerin bu bağlamdaki belirli yükümlülüklerine değinmekte fayda vardır. Bu yükümlülüklerden biri, sadece kamu sektörü açısından değil, özel sektörde de, engelli bireylerin adil ve tarafsız bir muameleye tabi tutulmasının güvence altına alınmasıdır. Kamu hizmetlerinin özelleştirildiği ve serbest pazar politikalarının yaygınlaştığı durumlarda, özel sektördeki işverenlerin, özel sektörde hizmet verenlerin ve tüm diğer devlet dışı aktörlerin, engelli bireylere karşı ayrımcılık gözetmemeleri ve eşitlik ilkesine saygı göstermeleri gerekmektedir. Kamu hizmetlerinin artan şekilde özelleştirildiği ve serbest pazarın daha da önem kazandığı hallerde işverenlerin, özel sektör mal ve hizmet sağlayıcılarının ve benzerlerinin engellilere karşı ayırım gözetmemeleri ve eşitlik ilkesine uymaları gereklidir. Korumanın, kamu alanı dışına da yayılmadığı hallerde, engelli bireylerin toplumdaki faaliyetlerin akışında söz sahibi olmaları ve toplumun aktif üyeleri olarak tüm potansiyellerini ortaya koymaları ölçsüz ve gerekçesiz şekilde engellenmiş olacaktır. Kastedilen, yasama tedbirlerinin özel sektördeki ayrımcılığın ortadan kaldırılmasında en etkili yol olacağı değildir. Bu bağlamda, örneğin, Standart Kurallar Devletlerin “engellilerin hakları, ihtiyaçları, potansiyelleri ve topluma katkıları konusunda toplumu bilinçlendirmek için gerekli tedbirleri almaları gerektiğine” değinmektedir.²²

12. Devlet müdahalesinin olmadığı hallerde, serbest pazar, gerek bireysel gerekse kolektif anlamda, engelliler açısından tatmin edici olmayan sonuçlara yol açabilecektir. Bu tip durumlarda pazar güçlerinin yarattığı sonuçların dengelenmesi, telafi edilmesi veya etkilerinin ortadan kaldırılması için gerekli tedbirlerin alınması görevi hükümetlere aittir. Benzer şekilde, hükümetlerin engellilere destek için gönüllü gruplardan destek almaları mümkün olsa da bu tip destekler hükümetlerin Sözleşme çerçevesindeki yükümlülüklerini bertaraf etmemektedir. Engelli Kişilere İlişkin Dünya Eylem Programı'nda belirtildiği üzere “engelliliğe yol açan koşulları ortadan kaldırma yükümlülüğü ve engelliliğin sonuçlarıyla ilgilenme yükümlülüğü hükümetlere aittir”.²³

II. Uygulama Yolları

13. Taraf Devletlerin engellilere karşı Sözleşme'den doğan yükümlülüklerini yerine getirmek için izledikleri metotlar, diğer yükümlülüklerini yerine getirmek için izledikleri metotlarla hemen hemen aynıdır (bkz. 1 No'lu Genel Yorum (üçüncü oturum,

²¹ A.g.e., 5.paragraf.

²² Standart Kurallar, (bkz. 15. dipnot), Kural 1.

²³ Engelli Kişilere İlişkin Dünya Eylem Programı, (bkz. 12. dipnot), 3. paragraf.

1989)). Bunlar, düzenli takip ve denetim yoluyla devlet içerisindeki problemlerin kapsamını ve içeriğini tespit; ihtiyaçlara cevap verecek uygun politika ve programların benimsenmesi; gerekli görülen hallerde yasama tedbirlerinin alınması ve ayrımcılık gözetilen mevcut mevzuatın yürürlükten kaldırılması; bütçeden gereken miktarın tahsisi veya gerekli görülen hallerde, uluslararası işbirliği ve desteğin sağlanmasıdır. Gelişmekte olan bazı ülkelerin yükümlülüklerini yerine getirebilmeleri açısından Sözleşme'nin 22. ve 23. maddelerine uygun şekilde gerçekleştirilecek uluslararası işbirliği özel bir önemi haizdir.

14. Ayrıca, uluslararası toplumun sıklıkla değindiği üzere bu alanda politika oluşturma ve program gerçekleştirme engellileri temsil edecek grupların da katılımıyla gerçekleştirilmelidir. Bu nedenle, Standart Kurallar engellilik konusuna ulusal bir bakışı gerçekleştirecek ulusal eşgüdüm komitelerinin veya benzeri birimlerin kurulması için gereken her şeyin yapılmasını önermektedir. Bu bağlamda, hükümetler 1990 tarihli Engelliliğe Dair Ulusal Eşgüdüm Komitelerinin veya Benzeri Kurumların Kurulması ve Geliştirilmesi Rehber İlkeleri'ni dikkate almalıdır.²⁴

III. Engelliliğe Dayalı Ayrımcılığı Ortadan Kaldırma Yükümlülüğü

15. Engellilere yönelik *de jure* ve *de facto* ayrımcılığın uzun bir geçmişi ve farklı şekilleri vardır. Hiçbir gerekçe gösterilmeden gözetilen ayrımcılığın yanı sıra, eğitim imkânlarından yoksun bırakma, toplum dışına itme, fiziksel ve sosyal engellerle karşı karşıya bırakarak tecrit etme gibi daha dolaylı ayrımcılık şekilleri de görülmektedir. Sözleşme'deki amaçların gerçekleştirilebilmesi açısından, "engelliliğe dayalı ayrımcılık", dışlama, kısıtlama, tercih yetkisini aleyhe kullanma, engelliliği mazeret gösterecek uygun barınma imkânı tanımama şeklinde ekonomik, sosyal veya kültürel hakların tanınmasına veya kullanılmasına engel olma olarak tanımlanabilir. İhmal, bilgisizlik, önyargılar, yanlış varsayımların yanı sıra, dışlama veya ayırma yoluyla da engelli bireylerin diğer bireylerle eşit şartlar altında ekonomik, sosyal veya kültürel hakları kullanmaları sıklıkla engellenmektedir. Engelliliğe dayalı ayrımcılık özellikle eğitim, iş, konut edinme, ulaşım, kültürel hayat, kamuya açık alanlar ile kamusal hizmetlere erişim alanında görülmektedir.

16. Yasama alanında son on yıldaki bazı gelişmelere rağmen²⁵ engellilerin hukuki durumundaki istikrarsızlık devam etmektedir. Geçmişteki ve günümüzdeki ayrımcılığı telafi etmek ve gelecekteki ayrımcılığı engellemek açısından, kapsamlı bir ayrımcılık karşıtı mevzuat oluşturma bütün Taraf Devletler için şarttır. Bu yöndeki yasama faaliyeti, engellilere mümkün olan tüm hak arama yollarının tanınmasını sağlayacağı gibi aynı zamanda engellilerin entegrasyonuna ve özgür bir hayat sürmelerine de olanak tanıyacaktır.

17. Ayrımcılık karşıtı tedbirler engelliler için engelli olmayanlarla eşit haklar ilkesine dayandırılmalıdır. Engelli Kişilere İlişkin Dünya Eylem Programı da "her bir bi-

²⁴ Bkz. 17. dipnot.

²⁵ Bkz. A/47/415, 37. ve 38. paragraflar.

reyin ihtiyaçlarının eşit öneme sahip olduğuna, bu ihtiyaçların toplumların planlamasında temel teşkil etmeleri gerektiğine ve bütün kaynakların her bir birey için eşit katılım imkânlarını güvence altına alacak şekilde kullanılması gereğine değinmektedir. Engellilik politikaları [engellilerin] bütün kamu hizmetlerine erişimini güvence altına almalıdır.”²⁶

18. Mevcut ayrımcılığın ortadan kaldırılması için uygun tedbirlerin alınması ve engellilere eşit imkânların sağlanması için alınan tedbirler eşitlik ilkesine dayandığı ve belirlenen amaçları gerçekleştirmek için gerekli olduğu ölçüde Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin 2. maddesinin 2. fıkrası kapsamındaki ayrımcılık halleri arasında sayılmamalıdır.

IV. Sözleşme'nin Özel Hükümleri

A. Madde 3 – Erkek ve Kadınlar İçin Eşit Haklar

19. Engelliler bazen cinsiyetsiz insanlarmış gibi muamele görmektedirler. Sonuç olarak, engelli kadınların maruz kaldığı çifte ayrımcılık genellikle görmezden gelinmektedir.²⁷ Uluslararası toplumun bu duruma özel önem verilmesi için yaptığı çağrılara rağmen, son on yıl içerisinde bu konuda çok az çaba sarf edilmiştir. Engelli kadınların ihmal edilmesine Genel Sekreter'in Dünya Eylem Programı'nın uygulanmasına dair raporunda birçok kez değinilmiştir.²⁸ Bu nedenle, Komite Taraf Devletleri engelli kadınların durumuna önem vermeye ve gelecekte ekonomik, sosyal ve kültürel programların gerçekleştirilmesine öncelik vermeye davet etmektedir.

B. Madde 6-8 – Çalışma ile İlgili Haklar

20. İstihdam alanı, engelliliğe dayalı ayrımcılığın sıklıkla görüldüğü başta gelen alanlardan biridir. Birçok ülkede, engellilerin işsizlik oranı, engelli olmayanların iki veya üç katıdır. Engelliler genellikle sosyal veya yasal güvencelerin olmadığı düşük ücretli işlerde çalıştırılmakta ve emek piyasasının ana akışına dahil edilmemektedir. Devletler, engellilerin, emek piyasasına entegrasyonunu aktif şekilde desteklemelidir.

21. Engellilere tanınan tek çalışma imkânının standart altı ve “korunmalı” faaliyetler olması halinde, 6. maddenin 1. fıkrasında yer alan “herkesin serbestçe seçtiği ya da kabul ettiği bir işte çalışarak hayatını kazanma fırsatına sahip olmasını sağlayan çalışma hakkı” gerçekleşmemiş olacaktır. Belirli bir engellilik kategorisi olanların belirli işlerde veya belirli malların üretiminde çalıştırılması bu hakkı ihlal edebilir. Akıl Hastalığı Olan Kimselerin ve Akıl Sağlığının Korunması İçin Kabul Edilen İlkeler'in 13. maddesinin 3. paragrafına göre,²⁹ zorla çalıştırma durumu yaratan “terapi amaçlı tedaviler” de Sözleşme'ye aykırılık teşkil etmektedir. Bu bağlamda, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'de yer alan zorla çalıştırma yasağının da dikkate alınması gerekebilir.

²⁶ Engelli Kişilere İlişkin Dünya Eylem Programı, (bkz. 12. dipnot), 25. paragraf.

²⁷ Bkz. E/CN.4/Sub.2/1991/31 (bkz. 10. dipnot), 140. paragraf.

²⁸ Bkz. A/47/415, 35., 46., 74. ve 77. paragraflar.

²⁹ Bkz. 18. dipnot.

22. Standart Kurallara göre, gerek kırsal alanda gerekse şehirlerde yaşayanlar, emek piyasasında yararlı ve kazançlı, eşit iş imkânlarına sahip olabilmelidirler.³⁰ Bu amaçla genel olarak entegrasyonu ve özel olarak da çalışma imkânlarını engelleyecek gerçek olmayan engeller ortadan kaldırılmalıdır. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün belirttiği üzere, toplumun ulaşım, barınma ve çalışma yeri gibi alanlarda yarattığı gerçek olmayan engeller mevcut olduğu sürece işverenler engellileri işe alamamalarını “meşru” gösterebileceklerdir.³¹ Hükümetler ayrıca, engelli çalışanların ihtiyaçlarını karşılayabilecek esnek ve alternatif çalışma düzenleri geliştirip uygulamak amacıyla politikalar geliştirmelidir.

23. Benzer şekilde, hükümetlerin engellilerin gerekli ulaşım olanaklarına sahip olmalarını güvence altına alamamaları, bu insanların öğrenim durumlarına ve aldıkları mesleki eğitime uygun işlerde çalışma veya benzeri aktivitelerde yer alma şanslarını azaltmaktadır. Uygun ulaşım olanakları ve gerekli görülen hallerde özel ulaşım olanaklarının sağlanması engellilerin Sözleşme’de belirtilen bütün haklardan faydalanabilmeleri açısından özel öneme sahiptir.

24. Sözleşme’nin 6. maddesinin 2. fıkrası çerçevesinde gerekli görülen “teknik ve mesleki rehberlik ile eğitim programları” engellilerin bütün ihtiyaçlarını yansıtmalı, engelliler bu tip programlarda diğerleriyle beraber yer alabilmeli ve engelli temsilcilerinin de tam katılımı sağlanmalıdır”.

25. “Herkesin adil ve elverişli çalışma koşullarından yararlanma” (7. madde) hakkı, korunmalı işlerde veya serbest piyasada çalışılıp çalışılmadığına bakılmaksızın bütün engelliler açısından geçerlidir. Engellilerin, engelli olmayanlarla aynı işlerde çalışmaları halinde, maaş veya diğer çalışma koşullarıyla ilgili ayrımcılık gözetilmemelidir. Taraf Devletler, ayrımcılığın emeğin korunması konusunda düşük standartların belirlenmesi veya asgari ücret tutarı altında ücret ödenmesi sonucunu doğurmasını engellemelidir.

26. Korunmalı işlerde veya serbest piyasada çalışılıp çalışılmadığına bakılmaksızın engellilerin de sendikal haklardan yararlanmaları sağlanmalıdır. Ayrıca, 8. madde örgütlenme hürriyeti gibi haklarla birlikte değerlendirilmelidir. Madde, engellilerin kendi örgütlerini kurma haklarını vurgulamaktadır. Bu örgütlerin, engellilerin “ekonomik ve sosyal çıkarlarının geliştirilmesi ve korunmasını” (8. madde 1 (a)) sağlayabilmeleri için, hükümet kuruluşları ve benzer birimlerin sürekli olarak kendilerini ilgilendiren konularda bu örgütlere danışmaları gereklidir. Ayrıca, örgütlerin çalışma kapasitelerini koruyabilmeleri için maddi açıdan desteklenmeleri de gerekebilir.

27. Uluslararası Çalışma Örgütü engellilerin çalışma haklarıyla ilgili olarak önemli ve kapsayıcı belgeler geliştirmiştir. Bu belgelerden biri Engellilerin Mesleki Rehabilitasyonu ve Çalışmaları ile ilgili 1983 tarihli 159 Sayılı Sözleşme’dir.³² Komite, Taraf Devletleri belirtilen Sözleşme’ye taraf olma konusunda teşvik etmektedir.

³⁰ Standart Kurallar, (bkz. 15. dipnot), Kural 7.

³¹ Bkz. A/CONF.157/PC/61/Add.10, sayfa 12.

³² Ayrıca Bkz. 1955 tarihli Engellilerin Mesleki Rehabilitasyonu Hakkında 99 sayılı Tavsiye ve 1983 tarihli Engelli Kişilerin Mesleki Rehabilitasyonu ve İstihdamı Hakkında 168 sayılı Tavsiye.

C. Madde 9 - Sosyal Güvenlik

28. Sosyal güvenlik ve gelir tabloları engelliler açısından özel öneme sahiptir. Standart Kurallarda belirtildiği üzere, “Taraf Devletler, engellilik veya engellilikle ilgili faktörlerden dolayı ücret alamayan veya ücretinde indirim uygulanan veya iş imkânlarına sahip olamayan engellilerin yeterli gelire sahip olabilmelerini güvence altına almalıdır.”³³ Engellilere verilecek bu tür bir destek engellilikle ilişkilendirilebilecek masrafları da kapsamalıdır. Ayrıca, mümkün olduğu ölçüde, verilecek destek engellilerin bakımını üstlenenleri (çoğu kadın olmak üzere) de kapsamalıdır. Bu kişiler, engellilerin aileleri de dahil olmak üzere, genellikle üstlendikleri bakım görevi nedeniyle maddi desteğe ihtiyaç duymaktadırlar.³⁴

29. Engellilerin başka nedenlerden dolayı gerekli görülen haller dışında bakımevlerine yerleştirilmeleri, sosyal güvenlik ve gelir desteği haklarının yerini alabilecek bir güvence değildir.

D. Madde 10 – Ailenin, Annelerin ve Çocukların Korunması

30. Engelliler açısından Sözleşme’de belirtilen aileyi “koruma” ve aileye “yardım” yükümlülüğü engellilerin, istedikleri takdirde, aileleriyle birlikte yaşayabilmeleri için gereken her şeyin yapılması anlamına gelmektedir. Ayrıca, 10. madde uluslararası insan hakları hukukunun genel ilkelerine uygun şekilde, engellilerin evlenme ve kendi ailelerini kurma haklarını da kapsamaktadır. Belirtilen bu haklar özellikle zihinsel engelliler açısından sıklıkla göz ardı edilmektedir.³⁵ Bu bağlamda, “aile” geniş ve yerel adetlere uygun şekilde yorumlanmalıdır. Taraf Devletler hukuki düzenlemelerin, sosyal politikaların ve uygulamaların bu hakların gerçekleşmesini engellememesini güvence altına almalıdır. Engelliler, aile içerisindeki haklarını ve görevlerini yerine getirmeleri için ihtiyaç duydukları danışma hizmetlerine erişebilmelidir.³⁶

31. Engelli kadınlar da annelik ve hamilelikle ilgili koruma ve yardım hakkına sahip olabilmelidir. Standart Kuralların belirttiği üzere, “engellilerin de cinselliklerini yaşayabilmeleri, cinsel ilişkiye girebilmeleri ve ebeveyn olma imkânları engellenmemelidir.”³⁷ Söz konusu ihtiyaçlar ve arzular sosyal ilişkiler ve üreme bağlamında tanınmalı ve değerlendirilmelidir. Belirtilen haklar, dünya genelinde hem engelli erkeklere hem de engelli kadınlara sıklıkla tanınmamaktadır.³⁸ Engelli kadınların rızası olmadan gerçekleştirilen kürtaj ve düşükler 10. maddenin 2. fıkrasının ciddi ihlalleri arasındadır.

32. Engelli çocuklar da suiistimal, taciz ve ihmale açık risk altındaki gruptandırlar; Sözleşme’nin 10. maddesinin 3. fıkrası –ve Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’nin ilgili hükümleri– kapsamında özel olarak korunmalıdır.

³³ Standart Kurallar, (bkz. 15. dipnot), Kural 8.

³⁴ Bkz. A/47/415, 78. paragraf.

³⁵ Bkz. E/CN.4/Sub.2/1991/31, (bkz. 10. dipnot), 190. ve 193. paragraflar.

³⁶ Bkz. Engelli Kişilere İlişkin Dünya Eylem Programı, (bkz. 12. dipnot), 74. paragraf.

³⁷ Standart Kurallar, (bkz. 15. dipnot), Kural 9.

³⁸ Bkz. E/CN.6/1991/2., 14. paragraf ve 59-68. paragraflar.

E. Madde 11 – Yeterli Bir Yaşam Düzeyine Sahip Olma Hakkı

33. Engellilerin yeterli beslenme ve konut da dahil olmak üzere diğer temel ihtiyaçlara sahip olabilmeleri ve ayrıca günlük yaşamlarında haklarını kullanabilmelerine olanak tanıyacak ve özgürce yaşayabilme düzeylerini yükseltecek “yardım cihazları da dahil olmak üzere, destek hizmetlerine” erişimleri sağlanmalıdır.³⁹ Uygun giyim hakkı da özellikle toplum içinde rahat hareket edebilmek için belirli giysilere ihtiyaç duyan engelliler açısından özel önemi haizdir. Bu bağlamda, engellilere bu amaca hizmet edecek kişisel destek verilmelidir. Böyle bir destek, ilgili kişi veya kişilerin haklarına saygı gösterilecek şekilde verilmelidir. Benzer şekilde, Komite'nin daha önce de belirttiği üzere elverişli konut hakkı engellilerin de elverişli konut hakkına erişiminin sağlanmasını öngörmektedir (4 No'lu Genel Yorum, 8. paragraf, altmışıncı oturum, 1991).

F. Madde 12 – Fiziksel ve Ruhsal Sağlık Hakkı

34. Standart Kurallara göre, “Devletler, engellilerin özellikle engelli bebeklerin ve çocukların toplumun diğer üyeleriyle eşit sağlık koşullarından faydalanmalarını güvence altına almalıdır.”⁴⁰ Fiziksel ve ruhsal sağlık hakkına erişim, ortopedik hizmetler de dahil olmak üzere engellilerin özgürce hareket edebilmelerine olanak sağlayan, daha fazla engelli olma hallerinin önüne geçen ve sosyal entegrasyonu destekleyici tıbbi ve sosyal hizmetlerden faydalanmayı öngörmektedir.⁴¹ Benzer şekilde, engelliler “mümkün olan en üst düzeyde özgürce hareket edebilmelerini sağlayacak iyileştirme hizmetlerinden”⁴² faydalanmalıdır. Belirtilen bütün hizmetler engellilerin haklarına ve insan onuruna saygı ile sağlanmalıdır.

G. Madde 13 ve 14 – Eğitim Hakkı

35. Birçok ülkedeki eğitim sistemlerinde de kabul edildiği üzere engelliler en iyi eğitimi genel eğitim sistemine dahil edilerek alabilir.⁴³ Bu nedenle Standart Kurallara göre “Devletler engelli çocuklara, gençlere ve yetişkinlere diğerleriyle birlikte ve eşit şekilde ilk, orta ve yüksek okul seviyelerinde eğitim imkânları tanımalıdır”.⁴⁴ Bu şekilde bir yaklaşımın gerçekleştirilmesi için Devletler, öğretmenlerin engelli çocuklara eğitim vermeye yetkin kılacak bir eğitim görmelerini sağlamalı ve engellileri, engelli olmayan diğer öğrencilerle aynı eğitim seviyesine getirecek desteğin sağlanmasını güvence altına almalıdır. İşitme engelli çocuklar açısından, örneğin, işaret dili bu çocuklara öğretilen ayrı bir dil olarak kabul edilmeli ve toplumun tamamı bu dilin önemini benimsemelidir.

³⁹ Standart Kurallar, (bkz. 15. dipnot), Kural 4.

⁴⁰ A.g.e., Kural 2, 3. paragraf.

⁴¹ Bkz. Engelli Kişilerin Haklarına İlişkin Bildirge, (9 Aralık 1975 tarihli Genel Kurul Kararı 3447 (XXX), 6. paragraf) ve Engelli Kişilere İlişkin Dünya Eylem Programı, (bkz. 12. dipnot), 95.-107. paragraflar.

⁴² Standart Kurallar, (bkz. 15. dipnot), Kural 6.

⁴³ A/47/415, 73. paragraf.

⁴⁴ Standart Kurallar, (bkz. 15. dipnot), Kural 3.

H. Madde 15 – Kültürel Hayatta Yer Alma ve Bilimsel İlerlemelerden Faydalanma Hakkı

36. Standart Kurallara göre, “Devletler, engellilerin yaratıcı, artistik ve entelektüel potansiyellerinin sadece kendi yararları için değil yaşadıkları, kentsel ve kırsal, çevrenin zenginleşmesi açısından da geliştirilmesini güvence altına almalıdır... Devletler, kültürel etkinlik ve hizmetlerin verildiği yerlerin sayısını artırmalı ve bu yerlere erişimi sağlamalıdır...”⁴⁵ Aynı durum, eğlence, spor ve turizm mekânları için de söz konusudur.

37. Engellilerin kültürel hayata tam anlamıyla katılımı, iletişim engellerinin mümkün olan en geniş ölçüde ortadan kaldırılmasını gerektirmektedir. Bu bağlamda alınabilecek tedbirler; “konuşan kitaplar ve daha kolay bir dille kaleme alınmış yazılar hazırlanması, zihinsel engelliler açısından açıkça anlaşılabilir şekiller ve renklerin kullanılması (ve) işitme engelliler için televizyon ve tiyatro uyarlamalarının sağlanması” gibidir.⁴⁶

38. Hükümetler, engellilerin kültürel hayata eşit şekilde erişimini sağlayabilmek için toplumu engellilik konusunda eğitmelidir. Özellikle, engellilere karşı önyargıları veya batıl inançları etkisiz kılmak gereklidir (örneğin, epilepsiyi ruhun ele geçirilmesi olarak görmek veya engelli çocuğun bir tür aileyi cezalandırma şekli olduğuna inanmak gibi). Benzer şekilde, toplum engellilerin restoranları, otelleri, eğlence merkezlerini ve kültür alanlarını diğer insanlarla eşit şekilde kullanma hakkına sahip olduğunu kabul edecek şekilde eğitilmelidir.

⁴⁵ A.g.e., Kural 10, 1-2. paragraflar.

⁴⁶ Bkz. A/47/415, 79. paragraf.

(GÖZDEN GEÇİRİLMİŞ) AVRUPA SOSYAL ŞARTI^{47,48}

Strazburg, 3 Mayıs 1996

Madde 15 – Özürlülerin Toplumsal Yaşamda Bağımsız Olma, Sosyal Bütünleşme ve Katılma Hakkı

Akit Taraflar, yaşları ve özürlülerinin nedenleri ve niteliği ne olursa olsun, özürlülerin toplumsal yaşamda bağımsız olma, sosyal bütünleşme ve katılma hakkını etkili bir biçimde kullanabilmelerini sağlamak amacıyla:

1- Mümkün olduğunda genel plan çerçevesinde, ya da bu mümkün değilse, kamusal ya da özel uzmanlaşmış organlar aracılığıyla özürlülerin yönlendirilmesini, öğrenimini ve mesleki eğitimini sağlamak için gerekli önlemleri almayı;

2- Normal çalışma ortamında özürlüleri istihdam etmek ve onların istihdamını sürdürmek ve çalışma koşullarını özürlülerin gereksinimlerine uyarlamak, ya da özürlülük nedeniyle bunun mümkün olmadığı durumlarda çalışmayı buna göre düzenlemek ya da özrünün düzeyine göre güvenli bir istihdam türü yaratmak için, işverenleri özendirilmeye yönelik bütün önlemlerle onların istihdam edilmelerini teşvik etmeyi;

Bazı durumlarda bu önlemler uzmanlaşmış yerleştirme ve destekleme hizmetlerine başvurmayı gerekli kılabilir.

3- Özellikle, teknik yardımları da içermek üzere, iletişim ve hareket engellerinin üstesinden gelmeyi ve ulaşım, barınma, kültürel etkinlikler ve boş zaman kullanımını sağlamayı hedefleyen önlemler yoluyla özürlülerin toplumla tam olarak bütünleşmelerini ve toplum yaşamına katılmalarını teşvik etmeyi;

taahhüt ederler.

47 (Gözden Geçirilmiş) Avrupa Sosyal Şartı (*European Social Charter (revised)*) 9 Nisan 2007 tarihli ve 26488 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanmıştır.

48 Türkiye'nin (Gözden Geçirilmiş) Avrupa Sosyal Şartı'na ilişkin beyanı şu şekildedir: Türkiye Cumhuriyeti, 1996 tarihli "(Gözden Geçirilmiş) Avrupa Sosyal Şartı"nın III. Bölümünün A maddesi gereğince, anılan Şart'ın II. Bölümünün aşağıdaki madde, fıkra ve bentlerini kabul ettiğini beyan eder.

1'inci madde

2'nci maddenin 1, 2, 4, 5, 6 ve 7'nci fıkraları

3'üncü madde

4'üncü maddenin 2, 3, 4 ve 5'inci fıkraları

7 ilâ 31'inci maddeler" – ed.n.

AFRİKA İNSAN VE HALKLARIN HAKLARI ŞARTI'NA EK AFRİKA KADIN HAKLARI PROTOKOLÜ^{49,50}

Madde 23

Engelli Kadınlara Özel Koruma

Taraf Devletler aşağıdaki yükümlülükleri üstlenmektedirler:

- a) Engelli kadınlara koruma sağlamak ve bunların iş ve mesleki eğitime erişimlerini ve karar alma süreçlerine katılımlarını sağlamak için fiziksel, ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarıyla orantılı olarak özel tedbirler almak;
- b) Engelli kadınlara, cinsel istismar da dahil olmak üzere şiddetten ve engele dayalı ayrımcılıktan uzak bir yaşam sürme ve itibar görme hakkı sağlamak.

49 Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı'na Ek Afrika Kadın Hakları Protokolü'nün (*Protocol to the African Charter on Human and Peoples' Rights on the Rights of Women in Africa*) orijinal metni için bkz. [http://www.africa-union.org/root/au/Documents/Treaties/Text/Protocol on the Rights of Women.pdf](http://www.africa-union.org/root/au/Documents/Treaties/Text/Protocol%20on%20the%20Rights%20of%20Women.pdf) (erişim: 28 Eylül 2009).

50 Bu belgenin İngilizceden Türkçeye çevirisi Defne Orhun tarafından yapılmıştır.

İçtihat Hukuku¹

1 Bu bölümde yer alan tüm metinlerde okuyucunun okuma ve takip kolaylığı için ortak bir biçim kullanılmıştır – ed.n.

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER KADINLARA KARŞI AYRIMCILIĞIN ÖNLENMESİ KOMİTESİ²

**Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'ne Ek İhtiyari
Protokol'ün 7. Maddesinin 3. Fıkrası Kapsamında Kadınlara Karşı Ayrımcılığın
Önlenmesi Komitesi'nin Görüşleri**

Bayan A.T. – Macaristan^{3,4}

Başvuru No. 2/2003

26 Ocak 2005 tarihinde otuz ikinci oturumda kabul edilen görüşler

Başvuru sahibi: Bayan A.T.

Mağdur olduğu iddia edilen kişi: Başvuru sahibi

Taraf Devlet: Macaristan

Başvuru tarihi: 10 Ekim 2003 (İlk başvuru)

Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin 17. maddesi kapsamında oluşturulan Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi,⁵ 26 Ocak 2005 tarihinde toplanarak; Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'ne ek İhtiyari Protokol çerçevesinde Bayan A.T. tarafından Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi'ne sunulan 2/2003 No'lu başvuru değerlendirmeye karar verecek; ve başvuru sahibi ve Taraf Devlet tarafından Komite'ye sunulan tüm yazılı bilgileri göz önünde bulundurarak; aşağıda belirtilen hususları kabul etmiştir:

İhtiyari Protokol'ün 7. Maddesinin 3. Fıkrası Kapsamında Görüşler

1.1. 10 Ekim 2003 tarihinde başvuru yapan ve 2 Ocak 2004 tarihinde ek bilgi sunan Bayan A.T., 10 Ekim 1968 tarihinde doğmuş Macar uyruklu bir kişidir. Kendi-

² Bu metnin İngilizceden Türkçeye çevirisi Muzaffer Kaya tarafından yapılmıştır.

³ Bu başvurunun incelenmesine şu Komite üyeleri katılmıştır: Magalys Arocha Dominguez, Meriem Belmihoub-Zerdani, Huguette Bokpe Gnacadja, Dorcas Coker-Appiah, Mary Shanthi Dairiam, Cornelis Flinterman, Françoise Gaspard, Salma Khan, Tiziana Maiolo, Rosario Manalo, Silvia Pimentel, Victoria Popescu, Hanna Beate Schöpp-Schilling, Heisoo Shin, Glenda P. Simms, Dubravka Simonovic, Anamah Tan, Maria Regina Tavares da Silva ve Zou Xiaojiao. Komite'nin içtüzüğü çerçevesinde 60. kural uyarınca Krisztina Morvai bu başvurunun incelenmesinde yer almamıştır.

⁴ Orijinal karar metni için bkz. <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/protocol/decisions-vi-ews/CEDAW Decision on AT vs Hungary English.pdf> (erişim: 28 Eylül 2009).

⁵ CEDAW Komitesi olarak anılmaktadır.

si Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin 2 (a), (b) ve (e), 5 (a) ve 16. maddelerinin Macaristan tarafından ihlali sonucu mağdur olduğunu iddia etmektedir. Başvuru sahibi kendisini temsil etmektedir. Taraf Devlet, Sözleşme'yi 3 Eylül 1981 tarihinde, eki olan İhtiyari Protokol'ü ise 22 Mart 2001 tarihinde yürürlüğe sokmuştur.

1.2. Başvuru sahibi, hayatından endişe ettiği için başvuruya aynı zamanda, İhtiyari Protokol'ün 5. maddesinin 1. fıkrasına göre acil koruma ile ilgili geçici önlemler (ihtiyati tedbirler) alınması yönünde talepte bulundu.

Sunulduğu Şekliyle Olaylar

2.1. Başvuru sahibi, son dört yıldır kanuni eşi ve biri ileri düzeyde zihinsel engelli olan iki çocuğunun babası L.F. tarafından sürekli olarak aile içi şiddete ve ciddi tehditlere maruz kaldığını ifade etmektedir. İddiaya göre L.F., bir silah bulundurmasına ve başvuru sahibini öldürmekle ve çocuklara tecavüz etmekle tehdit etmiş olmasına rağmen, başvuru sahibi bir sığınma evine gitmemiştir çünkü ülkede hiçbir sığınma evi, verilen bilgiye göre, tamamiyle engelli bir çocuğu, annesi ve kız kardeşi ile beraber alacak kadar donanımlı değildir. Başvuru sahibi, ayrıca Macaristan hukuku çerçevesinde halihazırda hiçbir koruma emrinin ya da men etme kararının mevcut olmadığını belirtmektedir.

2.2. L.F. 1999 yılının Mart ayında ailenin yaşadığı daireden taşınmıştır. İddiaya göre, daha sonra yaptığı ziyaretlerde her zamanki gibi dövmüş ve/veya yüksek sesle bağırarak, durum L.F.'nin içkili olmasıyla daha da ciddileşmiştir. L.F., verilen bilgiye göre 2000 yılının Mart ayında başka bir kadın partneri ile taşınarak, ailesinin yaşadığı evi – mobilyaların ve evde bulunan eşyaların çoğunu alarak– terk etmiştir. Başvuru sahibi, üç seneden beri kocasının çocuk destek parası ödemediğini; kendisini mahkeme ile polise başvurmak suretiyle destek konusunda talepte bulunmaya zorladığını ve kocasının, kendisini fiziksel olarak tehdit etmeyi sürdürmesine ek olarak, bu tür bir finansal istismarı, şiddete yönelik bir taktik olarak kullandığını iddia etmektedir. Başvuru sahibi, kendisini ve çocuklarını korumayı amaçlayarak, 11 Mart 2000 tarihinde ailesinin yaşadığı dairenin kilidini değiştirdiğini ifade etmektedir. L.F., 14 ve 26 Mart 2000 tarihinde kilidin içeri zamlı doldurmuş ve 28 Mart 2000 tarihinde başvuru sahibi kendisini eve almayı reddettiğinde kapıyı tekmelemiştir. Başvuru sahibi ayrıca, 27 Temmuz 2001 tarihinde L.F.'nin şiddet kullanarak zorla daireye girdiğini de ifade etmiştir.

2.3. L.F.'nin, 1998 yılının Mart ayından itibaren birkaç vakada başvuru sahibini aşırı bir şekilde dövdüğü söylenmektedir. O zamandan bu yana, başvuru sahibinin sunduğu ve münferit fiziksel şiddet vakaları ile ilgili olarak çıkartılmış on adet sağlık raporu L.F. ailenin yaşadığı evi terk ettikten sonra dahi şiddetin devam ettiğini göstermiştir. En yakın olay 27 Temmuz 2001 tarihinde gerçekleşmiş ve L.F., zorla daireye girerek başvuru sahibini, hastaneye kaldırılmayı gerektirecek şiddetli bir dayığa maruz bırakmıştır.

2.4. Başvuru sahibi, L.F. ile kendisinin ortak mülkiyetindeki (54/56 m²'lik) 2,5 odalık dairelerine L.F.'nin girmesi konusunda hukuk davalarının sürmekte olduğunu be-

lirtmektedir. Pest Merkez Bölge Mahkemesi (*Pesti Központi Kerületi Bíróság*), 9 Mart 2001 ve 13 Eylül 2002 tarihlerinde karar vermiştir (ek karar). Budapeşte Bölge Mahkemesi (*Forvarosi Bíróság*), 4 Eylül 2003 tarihinde L.F.’nin eve dönmesine ve evi kullanmasına izin veren bir nihai karar çıkartmıştır. Verilen bilgiye göre hakimler kararlarını aşağıda belirtilen nedenlere dayandırmıştır: (1) L.F.’nin düzenli olarak başvuru sahibini dövdüğüne dair delil yetersizliği ve (2) L.F.’nin mülkiyet hakkının sınırlandırılmayacağı. Başvuru sahibi, o tarihten itibaren ve daha önce eski eşinin yaptığı saldırılar ve sözlü tehditler doğrultusunda bedensel bütünlüğünün, bedensel ve ruhsal sağlığının ve hayatının ciddi anlamda tehlikede olduğunu ve sürekli olarak korku içinde yaşadığını iddia etmektedir. Başvuru sahibi, verilen bilgiye göre 2 Ocak 2004 tarihinde, Yüksek Mahkeme’ye 4 Eylül 2003 tarihli kararın gözden geçirilmesi için bir dilekçe sunmuştu ve bu dilekçe Komite’ye ek bilgileri sunduğu tarihte henüz karara bağlanmamıştı.

2.5. Başvuru sahibi, ayrıca malların paylaşılması konusunda hukuk davaları açmış olduğunu ve bu davaların görüşülmesinin ertelendiğini ifade etmiştir. Başvuru sahibi, dairenin yarısının değerini L.F.’ye ödeyip, mülkiyetini devralma önerisini L.F.’nin reddettiğini ileri sürmüştür. Bu davalarda başvuru sahibi, belirtildiğine göre (daireyi tek başına kullanmak için) ihtiyati tedbir kararı çıkartılması için mahkemeye dilekçe sunmuş, bu dilekçe 25 Temmuz 2000 tarihinde reddedilmiştir.

2.6. Başvuru sahibi, L.F. aleyhinde devam eden, biri Pest Merkez Bölge Mahkemesi’nde (*Pesti Központi Kerületi Bíróság*) 1999 yılında başlamış bulunan ve bedeni zarara sebep olan iki dayak ve saldırı vakası ile ilgili, diğeri 2001 yılının Temmuz ayında başlamış bulunan ve ciddi bir böbrek rahatsızlığına neden olarak bir hafta boyunca hastanede yatması sonucunu doğuran bir dayak ve saldırı olayı ile ilgili iki ceza davası olduğunu ifade etmiştir. Başvuru sahibi, 2 Ocak 2004 tarihli yazısında 9 Ocak 2004 tarihinde bir duruşma olması gerektiğini belirtmiştir. Sonraki süreç, belirtildiğine göre re’sen hastane tarafından başlatılmıştır. Başvuru sahibi ayrıca, L.F.’nin bu bağlamda hiçbir zaman gözaltına alınmadığını ve başvuru sahibini L.F.’den korumak amacıyla Macar yetkililerin hiçbir önlem almadığını da belirtmiştir. Başvuru sahibi, kendisinin bir mağdur olarak mahkeme evraklarına erişemediğini ve bu yüzden de bunları Komite’ye sunamayacağını iddia etmektedir.

2.7. Başvuru sahibi ayrıca, yerel çocuk koruma kurumlarından yazılı olarak, bizzat ve telefon yolu ile yardım talebinde bulunduğunu, ancak iddiaya göre yetkili makamların bu gibi durumlarda hiçbir şey yapamadıkları için taleplerinin işe yaramadığını da ileri sürmektedir.

İddia

3.1. Başvuru sahibi, eski eşine karşı kendisine etkili bir koruma sağlamayan Macaristan’ın Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi’nin 2 (a), (b) ve (e), 5 (a) ve 16. maddelerini ihlal etmesi sonucu mağdur olduğunu iddia etmektedir. Taraf Devlet’in Sözleşme çerçevesindeki “pozitif” yükümlülüklerini pasif bir tutum takınarak ihmal ettiğini ve maruz kaldığı aile içi şiddetin sürdürülmesine destek olduğunu ileri sürmektedir.

3.2. Başvuru sahibi, L.F.'ye karşı açılan ceza davalarının akıl almaz biçimde uzatılması, mevcut Macar hukuku çerçevesinde koruma emri ya da men etme kararlarının olmaması ve L.F.'nin hiçbir zaman göz altına alınmadığı gerçeğinin, Sözleşme çerçevesinde haklarının ve ayrıca Komite'nin 19 No'lu Genel Tavsiyesi'nin ihlali olduğunu iddia etmektedir. Başvuru sahibi, bu ceza davalarının etkili ve/veya acil bir koruma olarak düşünülmemeyeceğini ileri sürmektedir.

3.3. Başvuru sahibi, kendisi ve çocukları için, acı çekmesine ve ayrıca Taraf Devlet tarafından Sözleşme'nin lafzı ve ruhunun ihlaline karşılık olarak, adil bir tazminatı da içerecek biçimde adalet istemektedir.

3.4. Başvuru sahibi ayrıca, Macaristan toplumunun tüm kesimlerinde pek çok kadını etkileyen ve hoş görülmesi imkânsız böyle bir duruma Komite'nin müdahale etmesini talep etmektedir. Bilhassa, (i) aile içi şiddete maruz kalan mağdurların etkili bir şekilde ve acilen korunma altına alınmalarının hukuk sistemine dahil edilmesini, (ii) Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi ile İhtiyari Protokol çerçevesinde hakim, savcı, polis ve mesleğini icra eden avukatlara eğitim programları verilmesi ile toplumsal cinsiyet duyarlılığının kazandırılmasını ve (iii) ev içi şiddet dahil toplumsal cinsiyet temelli şiddete maruz kalan mağdurlara ücretsiz hukuki danışmanlık hizmetinin sağlanmasını istemektedir.

3.5. Başvuru sahibi, başvurunun kabul edilebilirliği konusunda kendisinin mevcut tüm iç hukuk yollarını tüketmiş bulunduğunu iddia etmektedir. Öte yandan, 4 Eylül 2003 tarihli kararın incelenmesi konusunda Yüksek Mahkeme'ye sunduğu ve görüşülmekte olan davaya atıf yapmaktadır. Başvuru sahibi, bu hukuk yolunu, olağandışı olarak tanımlamakta ve söz konusu hukuk yolunun, sadece alt mahkemelerce yapılan kanun ihlallerine ilişkin davalarda mevcut olduğunu belirtmektedir. Söz konusu davaların sonuçlanması, verilen bilgilere göre, altı ay kadar sürmektedir. Macaristan mahkemeleri Sözleşme'yi uygulanması gereken hukuk olarak görmediği için başvuru sahibi, Yüksek Mahkeme'nin de hukuka aykırılık kararı vermesinin zayıf bir ihtimal olduğu inancındadır. Başvuru sahibi, bunun kendisinin İhtiyari Protokol'ün amaçları doğrultusunda iç hukuk yollarını tüketmediği anlamına gelmemesi gerektiğini iddia etmektedir.

3.6. Şikâyetle bulunulan vakaların çoğu İhtiyari Protokol'ün Macaristan'da yürürlüğe girdiği tarih olan 2001 yılının Mart ayından önce gerçekleşmiş olsa da başvuru sahibi, bunların aile içi şiddetin açıkça ve sürekli devam ettiğini gösterir unsurları oluşturduğunu ve hayatının halen tehlikede olduğunu ileri sürmektedir. Kendisi, ciddi bir şiddet eyleminin 2001 yılının Temmuz ayında, yani İhtiyari Protokol'ün Macaristan'da yürürlüğe girdiği tarihten sonra gerçekleştiğini iddia etmektedir. Ayrıca, Macaristan'ın 1982 yılında Sözleşme'ye taraf olması sebebiyle söz konusu Sözleşme'nin Macaristan için bağlayıcı olduğunu iddia etmektedir. Başvuru sahibi ayrıca, davaların uzun süre devam etmesi; failin zamanında mahkûm edilmemesi; fail hakkında bir menetme kararının çıkartılmasını da içermek üzere koruma önlemlerinin alınmaması ve 4 Eylül 2003 tarihli mahkeme kararı ile Macaristan'ın aslında şiddetin sürdürülmesine yardımcı olduğunu öne sürmektedir.

İhtiyari Protokol'ün 5. Maddesinin 1. Fıkrası Uyarınca Geçici Koruma Önlemleri ile İlgili Talep

4.1. Başvuru sahibi, 10 Ekim 2003 tarihinde yaptığı ilk başvuru ile şahsına yönelik muhtemel ve telafisi imkânsız zararları önlemek, yani şiddete eğilimli eski eşi tarafından tehdit edildiğini düşündüğü hayatını kurtarmak için, İhtiyari Protokol'ün 5. maddesinin 1. fıkrası uyarınca gerekli olabilecek etkili geçici önlemlerin acilen alınması yönünde talepte bulundu.

4.2. 20 Ekim 2003 tarihinde (17 Kasım 2003 tarihinde bir düzeltme ile beraber) başvuru sahibine yönelik telafisi imkânsız zararları önlemek için gerekli olabilecek acil, uygun ve somut geçici önlemlerin alınmasının acilen değerlendirilmesi talebiyle Taraf Devlet'e bir sözlü nota sunulmuştur. İhtiyari Protokol'ün 5. maddesinin 2. fıkrasında belirtildiği üzere böyle bir talebin, başvurunun kabul edilebilirliğine ya da esasına ilişkin bir karar verilmesi anlamına gelmediği Taraf Devlet'e bildirilmiştir. Komite, Taraf Devlet'i İhtiyari Protokol'ün 5. maddesinin 1. fıkrası çerçevesinde Komite'nin talebini yerine getirmek için almış olduğu önlemler hakkında en geç 20 Aralık 2003 tarihine kadar bilgi vermeye davet etmiştir.

4.3. Başvuru sahibi, 2 Ocak 2004 tarihli ek yazısında, Noel arifesinde bulunduğu yerdeki polis karakolunda yerel polis tarafından sorgulanmış olmak dışında, Komite'nin talebi uyarınca hiçbir yetkili makamın, acil ve etkili bir koruma sağlayabilecek yol ve araçlar konusunda kendisine bilgi vermediğini ifade etmektedir.

4.4. Taraf Devlet, 20 Nisan 2004 tarihli yazısı ile, Komite'ye "Eşit Fırsatlar Kurumu"nun (bundan böyle "Kurum" olarak anılacaktır), başvuru sahibinin durumunu incelemek üzere 2004 yılının Ocak ayında kendisi ile temasa geçtiğini bildirdi. Bu temasta başvuru sahibinin, davalar sırasında hiçbir yasal temsilcisi olmadığı ortaya çıktı ve bu yüzden Kurum kendisine aile içi şiddet vakalarında mesleki deneyimi olan ve bunları yürüten bir avukat tuttu.

4.5. Taraf Devlet, daha sonra Komite'ye, 26 Ocak 2004 tarihinde Kurum'un, başvuru sahibi ile çocuklarına karşı uygulanan aile içi şiddeti durdurmak amacıyla Ferencváros Yerel Yönetimi'nin yetkili aile ve çocuk bakım servisi ile temasa geçtiğini bildirdi. Taraf Devlet, çocukların güvenliğini ve kişisel gelişimini sağlamak üzere acil önlemlerin hayata geçirildiğini belirtti.

4.6. Kurum, 9 Şubat 2004 tarihinde Ferencváros Yerel Yönetimi Noterliği'ne başvuru sahibi ile çocuklarının durumlarının ayrıntılı bir şekilde anlatıldığı bir yazı gönderdi. Kurum, Noterlik'ten başvuru sahibi ile çocuklarının etkili bir şekilde korunmalarını sağlamak için diğer gerekli önlemlerin belirlenmesi amacıyla "vaka ile ilgili konferans" olarak adlandırılan bir toplantı düzenlemesini talep etti. 20 Nisan 2004 itibarıyla Kurum, bu yazıya henüz cevap almamıştır.

4.7. 13 Temmuz 2004 tarihinde Başvurular İle İlgili Çalışma Grubu adına, Komite'nin 20 Ekim ve 17 Kasım 2003 tarihli taleplerini takip amacıyla Taraf Devlet'e sözlü bir nota verildi. Bu notada Çalışma Grubu, başvuru sahibinin telafisi imkânsız zararlarının önlenmesi için alınan geçici önlemler konusunda Taraf Devlet'in çok az bilgi verdiğini esefle bildirdi. Çalışma Grubu, A.T.'ye derhal kendisi ve çocuklarının yaşa-

yacağı güvenli bir yer temin edilmesini ve Taraf Devlet'in, başvuru sahibine gerek görüldüğü takdirde yeterli mali destek sağlanmasını talep etti. Çalışma Grubu, Taraf Devlet'ten talebe cevaben atılan somut adımların en kısa zamanda bildirilmesini istedi.

4.8. Taraf Devlet, 27 Ağustos 2004 tarihli notasında başvuru sahibi ile temasa geçtiğini, kendisi için hukuk davalarında bir avukat tutulduğunu, yetkili noterlik ve çocuk koruma-bakım servisi ile görüşüldüğünü yineledi.

Taraf Devlet'in Kabul Edilebilirlik ve Esasa İlişkin Yazısı

5.1. Taraf Devlet, 20 Nisan 2004 tarihli yazısında başvuru sahibinin atıfta bulunduğu hukuk davaları hakkında bilgi vererek, 2000 yılının Mayıs ayında, başvuru sahibi ortak dairenin kapı kilidini değiştirdiği ve kendisine ait eşyalarını kullanmasını önlediği için, L.F.'nin ihlal davası açtığını belirtti. Ferencváros Yerel Yönetimi Noterliği, başvuru sahibinin L.F.'nin mülkiyet haklarına müdahale etmeye son vermesi yönünde karar çıkarttı. Başvuru sahibi, bu kararı kaldırtmak ve daireyi kullanma yetkisi çıkartmak üzere Pest Merkez Bölge Mahkemesi'ne (*Pesti Központi Kerületi Bíróság*) başvurdu. Merkez Bölge Mahkemesi (*Pesti Központi Kerületi Bíróság*), L.F.'nin mülkünü kullanma yetkisi olduğu ve başvuru sahibinin, ihtilaf konusu meseleyi keyfi davranış yerine hukuki yollarla halletmeye çalışmasının beklenebileceği gerekçesiyle başvuru sahibinin taleplerini reddetti. Merkez Bölge Mahkemesi (*Pesti Központi Kerületi Bíróság*), 13 Eylül 2002 tarihli ek kararında, başvuru sahibinin daireyi kullanma yetkisi olduğunu onayladı, ancak kendisinin daireyi tek başına kullanma yetkisi yoktur, zira bu amaçla bir talepte bulunmamıştır. Budapeşte Bölge Mahkemesi'nin (*Forvarosi Bíróság*) 4 Eylül 2003 tarihli hükmü ile Merkez Bölge Mahkemesi'nin (*Pesti Központi Kerületi Bíróság*) kararı onandı. Başvuru sahibi, 8 Aralık 2003 tarihinde kararın incelenmesi için Yüksek Mahkeme'ye bir dilekçe sundu ve bu davalar, Taraf Devlet'in gözlemler ile ilgili olarak bir yazı gönderdiği 20 Nisan 2004 tarihi itibarıyla halen devam etmekteydi.

5.2. Başvuru sahibi, 2 Mayıs 2000 tarihinde Pest Merkez Bölge Mahkemesi'nde (*Pesti Központi Kerületi Bíróság*) bir dava açarak, ortak mülkiyetlerinin ayrılmasını talep etti. Merkez Bölge Mahkemesi (*Pesti Központi Kerületi Bíróság*), 25 Temmuz 2000 tarihinde bu konuda görülen diğer davaların ("ihlal" davası) henüz sonuçlanmadığı ve mülkiyetin bölüşülmesi konusunda davalar ile ilgili meseleye karar vermek üzere yetkili olmadığı gerekçesi ile ortak dairenin kullanımı ve mülkiyeti konusunda başvuru sahibinin geçici önlem alınması yönünde yaptığı talebi reddetti. Taraf Devlet, başvuru sahibinin o zamanki hukuki temsilcisi ile işbirliğine girememesi ve istenen evrakları teslim edememesi sonucu davaların ilerleme sürecinin fazlasıyla sekteye uğradığını ileri sürmektedir. Ayrıca, daha sonra çiftin dairelerinin mülkiyetinin tescil edilmediği ve hukuk davalarının bu bağlamda ertelendiği ortaya çıkmıştır.

5.3. Taraf Devlet, saldırı ve hırpalama nedeniyle L.F. aleyhine birçok ceza davası açıldığını belirtmiştir. 3 Ekim 2001 tarihinde Pest Merkez Bölge Mahkemesi (*Pesti Központi Kerületi Bíróság*), L.F.'yi 22 Nisan 1999 tarihinde işlediği bir saldırı yüzünden suçlu buldu ve 60.000 Macar Forinti tutarında para cezasına çarptırdı. Merkez Bölge Mahkemesi (*Pesti Központi Kerületi Bíróság*), 19 Ocak 2000 tarihinde delil ye-

tersizliğinden L.F.'yi işlediği iddia edilen başka bir dayak olayından beraat ettirdi. Cumhuriyet Savcılığı, davayı temyiz etmiş olmasına rağmen, dava dosyası Budapeşte Bölge Mahkemesi'ne (*Forvarosi Bíróság*) gönderildiği zaman kaybolmuştur. Budapeşte Bölge Mahkemesi (*Forvarosi Bíróság*), 29 Nisan 2003 tarihinde yeni bir duruşma yapılmasına karar vermiştir. Davalar, Pest Merkez Bölge Mahkemesi'nde (*Pesti Központi Kerületi Bíróság*) yeniden başlatıldı ve aynı mahkeme önünde, L.F. aleyhinde görülmekte olan diğer ceza davaları ile birleştirildi.

5.4. 27 Temmuz 2001 tarihinde başvuru sahibinin böbreklerinde zedelenmeye yol açtığı iddia edilen saldırı suçu yüzünden L.F. aleyhinde tahkikat başlatıldı. Soruşturmalar, polis tarafından (6 Aralık 2001 ve 4 Aralık 2002 tarihlerinde olmak üzere) iki kez durdurulmakla birlikte, Cumhuriyet Savcılığı'nın emri üzerine yeniden başlatıldı. Tanık ve bilirkişiler dinlendikten sonra, 27 Ağustos 2003 tarihinde Pest Merkez Bölge Mahkemesi'nde (*Pesti Központi Kerületi Bíróság*) L.F. aleyhine bir iddianame sunuldu.

5.5. Taraf Devlet, iki ceza davasının daha (19 Ocak 2000 ve 21 Temmuz 2001 tarihlerinde işlendiği ileri sürülen münferit dayak olayları ile ilgili açılan ceza davaları) sürdüğünü belirtmiştir. Pest Merkez Bölge Mahkemesi (*Pesti Központi Kerületi Bíróság*), 5 Kasım 2003, 9 Ocak ve 13 Şubat 2004 tarihlerinde dava duruşmalarını yapmıştır. Bir sonraki duruşma için, 21 Nisan 2004 tarihi belirlenmiştir.

5.6. Taraf Devlet, başvuru sahibinin yararlanabileceği iç hukuk yollarını etkili bir şekilde kullanmamasına ve bazı iç hukuk davalarının henüz sonuçlanmamasına rağmen, Taraf Devlet'in, başvurunun kabul edilebilirliği konusunda hiçbir ön itirazda bulunmayı arzu etmediğini belirtmektedir. Aynı zamanda, Taraf Devlet bu gibi hukuk yollarının, eski eşinden gördüğü kötü muameleden dolayı kendisine acil koruma imkânı sağlamadığını kabul etmektedir.

5.7. Taraf Devlet, Macaristan hukukunda aile içi şiddete karşı hukuk yolları ile ilgili sistemin eksikliğini ve mevcut muamelelerin etkililiğinin yetersiz olduğunu göz önünde bulundurarak, 2003 yılında aile içi şiddete karşı geniş kapsamlı bir eylem programı oluşturduğunu dile getirmiştir. Macaristan Parlamentosu, 16 Nisan 2003 tarihinde aile içinde şiddetin önlenmesi ya da etkili bir şekilde ele alınması için ulusal strateji çerçevesinde bir karar aldı ve Taraf Devlet'in, bu alanda yasama niteliğindeki ve diğer nitelikteki önlemleri almasını öngördü. Bu önlemler şunları içermektedir: Menetme kararının mevzuata alınması; mahkeme ya da diğer yetkili kuruluşlar önünde aile içi şiddet vakaları ile ilgili görülen davalara öncelik tanınması; mevcut tanık koruma kurallarının güçlendirilmesi ve aile içinde şiddet gören mağdurların kişisel güvenliğinin sağlanması için yeterli düzeyde hukuksal koruma sağlamaya yönelik yeni kuralların hayata geçirilmesi; polis teşkilatı, çocuk koruma kurumları, sosyal kurumlar ve sağlık kurumları için anlaşılması kolay protokollerin hazırlanması; sığınma evlerinin organizasyonunun genişletilmesi, modern hale getirilmesi ile mağdurları koruma amaçlı kriz merkezlerinin kurulması; belli durumlarda ücretsiz hukuki danışmanlık hizmetlerinin sağlanması; aile içinde şiddeti önlemek amacıyla yaptırımları ve koruyucu önlemleri içeren ülke genelinde kapsamlı bir eylem programının işletilmesi; uzmanların yetiştirilmesi; aile içinde şiddete yönelik bilgilerin toplanmasının sağlanması; adli teşkilattan, hakimlerin eğitimini düzenlemesi ve aile içinde şiddet ile ilgili vakalara

öncelik tanınması için bir yol bulunmasının istenmesi; aile içinde şiddete karşı kayıtsızlık ile aile içi şiddetin özel bir aile sorunu olarak görülmesi konusuna işaret etmek ve devletin, belediyelerin ve sosyal organlar ile gazetecilerin farkındalıklarını artırmak için ülke genelinde bir kampanyanın başlatılması. Parlamento'nun 16 Nisan 2003 tarihinde aldığı kararda, kuvvetler ayrılığı dikkate alınarak, hakimlerin eğitiminin düzenlenmesi ve aile içinde şiddete yönelik vakalara öncelik tanınması amacıyla bir yol bulunması için Adli Teşkilat Ulusal Konseyi'nden bir talepte bulunuldu. Kararda, diğer sözleşmeler ile birlikte, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'ne, 2002 yılının Ağustos ayında düzenlenen olağanüstü oturumda kabul edilen dördüncü ve beşinci dönem birleştirilmiş periyodik Macaristan raporu ile ilgili olarak Komite'nin yaptığı nihai yorumlara ve Kadınlara Karşı Şiddetin Önlenmesi Bildirgesi'ne gönderme yapılmıştır.

5.8. İkinci kararda ise Parlamento, suçun önlenmesi ile ilgili ulusal strateji çerçevesinde aile içindeki şiddetin önlenmesi konusuna üstün bir öncelik verildiğini belirterek, devletin ve toplumun çeşitli aktörlerinin görevlerini tanımlamaktadır. Bunlar, polis teşkilatı ile soruşturma yapan diğer kuruluşların doğru ve etkili müdahalesi; patolojik anlamda saldırgan insanların tıbbi tedavileri ve onların etrafında yaşayan kişiler için koruyucu önlemlerin alınması; 24 saat "acil yardım" hatlarının faaliyete geçirilmesi; rehabilitasyon programlarının düzenlenmesi; şiddet eğilimli ailelerdeki çocuk ve gençler için spor ve boş zaman faaliyetlerinin düzenlenmesi; kamusal eğitim sistemine şiddet dışı çatışma çözme tekniklerinin ve aile yaşamı eğitiminin dahil edilmesi; kriz müdahale kuruluşları ile anne ve çocuk bakım merkezlerinin kurulması ve faaliyete geçirilmesi ile belediyeler tarafından sivil kuruluşların akreditasyonunun desteklenmesi ve aile içi şiddete karşı bir medya kampanyasının başlatılması.

5.9. Taraf Devlet, ayrıca aile içi şiddetin ortadan kaldırılmasına yönelik çeşitli önlemleri hayata geçirdiğini belirtmiştir. Bu önlemler, aile içinde yaşanan şiddete yönelik suçlarda eğilimlerin belirlenmesini kolaylaştıracak bir şekilde ceza davalarının (ROBOTZSARU) kaydedilmesi, verilerin toplanması ve Budapeşte'de kötü muamele gören çocuksuz kadınlar ile ilgili birimleri ve ardından yedi bölgesel merkezin kurulmasını kapsamak üzere 1 Temmuz 2005 tarihine kadar aile koruma hizmetlerinin daha kapsamlı bir şekilde verilmesidir. 2004 yılında ilk sığınma evinin kurulması planlanmaktadır. Hükümet, 1 Temmuz 2005 tarihinde yürürlüğe girecek bir kanun tasarısı hazırlamıştır. Bu tasarı ile aile içi şiddete maruz kalan mağdurlar için yeni bir koruyucu hukuk yolu öngörülmektedir. Diğer bir deyişle, bu hukuk yolu polis tarafından çıkartılacak geçici bir men etme kararı ve mahkemeler tarafından çıkartılacak men etme kararı şeklinde olacak ve bu kararlara kasıtlı bir şekilde uyulmadığı takdirde para cezası uygulanacaktır. Hükümet, söz konusu mağdurların yararlanabileceği destek hizmetlerini daha da geliştirmeye karar vermiştir.

5.10. Taraf Devlet ayrıca, aile içi şiddet vakalarına polisin el koymasına önemli yer verildiğini belirtti. Taraf Devlet, bu alanda yapılan çalışmalardan alınan önemli sonuçların 2003 yılının Aralık ayında Ulusal Polis Teşkilatı tarafından bir basın bülteninde özetlendiğini ifade etmiştir. Aile içi şiddete karşı mücadele konusunda hükümet politikasının hazırlanmasında sivil toplum örgütlerine de yer verilmiştir.

Taraf Devlet'in Kabul Edilebilirlik ve Esas Hakkındaki Görüşleri Konusunda Başvuru Sahibinin Yorumları

6.1. Başvuru sahibi, 23 Haziran 2004 tarihli yazısında, verilen vaatlere rağmen, Parlamento'nun Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Aile İçi Şiddete Tepki Kararı çerçevesinde atılan tek adımın polis teşkilatının aile içi şiddet vakalarını şu anda dikkate almasını sağlayan yeni protokolün yürürlüğe sokulması olduğunu belirtmektedir. Başvuru sahibi yeni protokolün halen Sözleşme'ye aykırı olduğunu ve dayak atanların insan hakları ihlal edilebilir düşüncesiyle gözaltına alınmadıklarını ifade etmektedir. Bunun yerine, medyaya göre polis çoğunlukla arabuluculuk yapmaktadır.

6.2. Başvuru sahibi, ayrıca menetme kararı ile ilgili olarak verilen kanun tasarısı konusunda Parlamento'nun yapacağı müzakerelerin sonbahara kadar ertelendiğini de belirtmiştir. Değişime karşı gösterilen direncin güçlü olduğu belirtilmekte ve karar alıcılar, iddiaya göre halen niçin ailelerin özel ilişkileri olarak düşündükleri olaylara müdahale etmeleri gerektiğini tam olarak anlamamaktadırlar. Başvuru sahibi kendi davasında zamanında alınacak bir kararın, karar alıcıların, aile içi şiddetin etkili bir şekilde önlenmesi ve aile içi şiddete tepki verilmesinin sadece mağdurların ve "radikal" hükümet dışı örgütlerin değil aynı zamanda uluslararası insan hakları topluluğunun da talebi olduğunu anlamalarına yardımcı olabileceğini öne sürmektedir.

6.3. Başvuru sahibi, durumunun değişmediğini ve hâlâ eski eşi yüzünden sürekli korku içinde yaşadığını bildirmektedir. L.F., zaman zaman kendisini taciz etmekte ve eve dönmekle tehdit etmektedir.

6.4. Başvuru sahibi, kendi davası konusunda 9 Mayıs 2004 tarihli resmi vaka ile ilgili konferansı ile ilgili yerel çocuk koruma kurumunun tutanaklarının, resmi önlemler ile tehdit sorununun çözülmediğini gösterdiğini ileri sürmektedir. Polisten yardım istemeye devam etmesi, yaralanmayı tıbbi bakımdan belgelemesi, ailesinden yardım istemesi ve yetkililere bilgi vermesi yönünde kendisine tavsiyede bulunmaktadır. Çocuk koruma yetkilileri de, L.F.'yi çağırarak, dayak olayı devam ettiği takdirde kendisine uyarı yapılacağını bildirmiştir.

6.5. Başvuru sahibine göre L.F.'ye karşı açılan ceza davası 23 Haziran 2004 itibarıyla halen devam etmekteydi. 21 Nisan günü yapılması düşünülen bir duruşma, 7 Mayıs gününe atılmış ve hakim verilen bilgiye göre, duruşmaya katılamayacak kadar yoğun olduğu için, ceza davaları tekrar 25 Haziran 2004 tarihine ertelenmiştir. Başvuru sahibi, sonuç ne olursa olsun, ceza davalarının çok uzun süredir devam ettiğini, güvenliğinin fazlasıyla ihmal edildiğini, kendisine etkili ve zamanında bir koruma sağlanmadığını, Sözleşme ve Komite'nin 19 No'lu Genel Tavsiyesi çerçevesinde başvuruya hak kazandığı hukuk yollarını kullanmadığını düşünmektedir.

6.6. Başvuru sahibi, hukuk davalarına, özellikle de olağanüstü bir hukuk yolu olduğunu düşündüğü, ama yine de Yüksek Mahkeme'ye kararın incelenmesi için sunduğu bir dilekçeye değinmiştir. Başvuru sahibi, Komite'nin müdahalesi ile ilgili olarak verdiği cevapta, Taraf Devlet'in diğer savlarla beraber dilekçesini tamamlama konusunda çıkan hukuki masrafları da karşıladığını ifade etmiştir.

6.7. Yüksek Mahkeme, başka hususlara da işaret etmek suretiyle, 23 Mart 2004

tarihinde içtihadın dilekçede belirtilen hukuksal sorun çerçevesinde tesis edildiğini belirterek dilekçeyi reddetmiştir.

6.8. Başvuru sahibi, Taraf Devlet'in kendisinin daireyi tek başına kullanması yönünde bir talepte bulunmadığı konusundaki iddiasını reddetmektedir. İkinci derece mahkemesi (*Forvarosi Bíróság*) [Budapeşte Bölge Mahkemesi], ilk derece mahkemesinden (*Pesti Központi Kerületi Bíróság*) [Pest Merkez Bölge Mahkemesi] davayı tekrar görmesini talep etti, çünkü istemin esasına ilişkin karar almamıştı. Başvuru sahibi, kendisinin, şiddet görmemek için dairenin yegâne mülkiyetini talep ettiği hususunun bağlam, mahkeme evrakları ve hatta kararlarda net olduğunu düşünmektedir. Ancak, başvuru sahibi, Taraf Devlet'in yürürlükteki kanun ve yargı kararları çerçevesinde dayak yiyen kişilerin, aile içi şiddetten dolayı, ortak mülkiyetli/ortak olarak kiralandıkları daireleri tek başına kullanma hakları olmadığını belirtmektedir.

6.9. Başvuru sahibi, başvurusunun Komite tarafından derhal kabul edilebilir olarak bildirilmesi ve Sözleşme kapsamındaki haklarının Taraf Devlet tarafından ihlal edildiğine dair esasa ilişkin bir kararın Komite tarafından verilmesi yönünde talepte bulunmaktadır. Başvuru sahibi, Komite'nin Taraf Devlet'e derhal hem kendi davası için, hem de genel olarak, aile içi şiddetin önlenmesi ve aile içi şiddete etkili tepki verilmesi konusunda geçerli kanunları ve önlemleri yürürlüğe sokmasını tavsiye etmesi yönünde talepte bulunmuştur. Ayrıca başvuru sahibi, yıllardır Sözleşme'nin şiddetli ve ciddi bir şekilde ihlal edilmesi ile doğrudan ilişkili olan sıkıntılara karşılık tazminat talebinde de bulunmaktadır. Başvuru sahibi, en etkili yolun, kendisine çocukları ile beraber güven ve huzur içinde, kendisini döven kişinin "hukuka uygun" bir şekilde eve dönebileceği korkusu olmadan yaşayabileceği güvenli bir ev ve/veya kayda değer bir mali tazminat sağlaması olabileceğine inanmaktadır.

6.10. Başvuru sahibi, 30 Haziran 2004 tarihli yazısında Komite'ye, L.F. aleyhine açılmış olan ceza davasının, hakimnin iki polis raporu arasında ufak bir çelişki olduğunu düşünmesi sonucu, bir polisin ifadesinin dinlenmesi için 1 Ekim 2004 tarihine er-telendiğini belirtmiştir.

6.11. Başvuru sahibi, 19 Ekim 2004 tarihli yazısında ise Pest Merkez Bölge Mahkemesi'nin (*Pesti Központi Kerületi Bíróság*) L.F.'yi, kendisine ağır bir şekilde zarar verdiği gerekçesi ile iki ayrı olaydan dolayı suçlu bulunduğunu ve onu yaklaşık 365 Amerikan Doları muadili bir para cezasına çarptırdığını Komite'ye bildirmektedir.

Taraf Devlet'in Ek Gözlemleri

7.1. Taraf Devlet, 27 Ağustos 2004 tarihinde verdiği nota ile, Parlamento'nun Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Aile İçi Şiddete Tepki Kararı çerçevesindeki görevlerin tamamıyla hayata geçirilmemesine karşın, suçun önlenmesi konusunda yeni normlar ve ihtiyacı olan kişilere hukuki danışmanlık hizmetlerinin sunulduğu şartlara ilişkin LXXX Yasası (2003) ile beraber birkaç olumlu adımın atıldığını da ileri sürmektedir. Bu belgelerin, gelecekte de aile içi şiddet görebilecek kişiler için geniş kapsamlı hukuki ve sosyal desteğin verileceği ulusal bir ağ kurulması açısından bir fırsat olacağı belirtilmektedir.

7.2. Taraf Devlet, aile içinde şiddet vakaları konusunda menetme kararları ile ilgili kanun tasarısının, Parlamento'nun sonbaharda görülecek oturumuna kadar ertelendiğini teyit etmiştir.

7.3. Taraf Devlet, Kurum'un deneyimlerinin ve elinde bulunan bilgilerin, bu tür aile içi şiddet vakalarına, mahkeme usulünde öncelik tanınmadığını gösterdiğini kabul etmektedir.

7.4. Kurum'un mevcut vakada ve ayrıca genelde edindiği deneyimler çerçevesinde, Macaristan'da hukuki ve kurumsal sistemin, aile içi şiddet gören mağdurlar için uluslararası bakımdan aranan, eşgüdümlü, geniş kapsamlı ve etkili bir koruma ve destek sağlamaya henüz hazır olmadığı kabul edilmektedir.

Komite Önünde Kabul Edilebilirlik ile İlgili Meseleler ve Görüşmeler

Kabul Edilebilirliğin Değerlendirilmesi

8.1. Komite, kendi İçtüzüğü çerçevesinde 64. maddesine göre, Sözleşme'ye ek İhtiyari Protokol uyarınca başvurunun kabul edilebilir olup olmadığı konusunda karar verecektir. Komite İçtüzüğü'nün 72. maddesinin 4. fıkrası uyarınca, başvuru konusunda esasa ilişkin karar verilmeden önce bu karar alınacaktır.

8.2. Komite, meselenin başka bir uluslararası soruşturma ya da çözüm çerçevesinde daha önceden incelenmiş olmadığını ya da halihazırda incelenmediğini belirlemiştir.

8.3. Komite, İhtiyari Protokol'ün 4. maddesinin 1. fıkrası ile ilgili olarak, Taraf Devlet'in başvurunun kabul edilebilirliği konusunda ön bir itirazda bulunmayı istemediğini ve ayrıca Macaristan'da halihazırda geçerli olan hukuk yollarının, başvuru sahibine L.F.'den gördüğü kötü muameleye karşı acil bir koruma imkânı sağlayamadığını kabullendiğini gözlemlemektedir. Komite, bu değerlendirmeye katılarak, 4. maddenin 1. fıkrası çerçevesinde başvuruyu dikkate almasının engellenmediği düşüncesindedir.

8.4. Komite bununla beraber, Taraf Devlet'in, iç hukuktaki ilgili davaların henüz sonuçlanmadığı konusunda 20 Nisan 2004 tarihli yazısında yaptığı açıklamalar ile ilgili bazı gözlemlerde bulunmak istemektedir. L.F.'nin ailesinin yaşadığı daireye girebilmesi ile ilgili hukuk davasında başvuru sahibinin 23 Haziran 2004 tarihli yazısına göre, kararın Yüksek Mahkeme tarafından incelenmesine ilişkin dilekçe 23 Mart 2004 tarihinde reddedildi. Ortak mülkiyetin paylaşılmasına ilişkin hukuk davası ise, dairenin tescilinin yapılması için henüz açıklanmayan bir süreye kadar askıya alınmıştır. Komite, bu davanın sonucunun gene de, başvuru sahibinin şikâyetinde bulunduğu ve hayatını tehlikeye sokacak şekilde yapılan Sözleşme ihlaline karşı etkili bir sonuç verme ihtimalinin zayıf olduğunu düşünmektedir. Ayrıca, Komite 19 Ocak 2000 ve 21 Temmuz 2001 tarihlerinde işlendiği iddia edilen dayak ve saldırı suçlarından dolayı L.F. aleyhinde iki ayrı ceza davasının birleştirildiğini ve başvuru sahibine göre, L.F.'nin suçlu bulunarak yaklaşık 365 Amerikan Doları muadili bir para cezasına çarptırılmasına karar verildiğini belirtmiştir. Komite'ye mahkûmiyet ve/veya cezaya ilişkin olarak temyize gidilebileceği ve/veya gidileceği konusunda bilgi verilmemiştir.

Ancak Komite, dava konusu olayların başlangıç tarihinden itibaren üç yılı aşan bu tür gecikmelerin, İhtiyari Protokol'ün 4. maddesinin 1. fıkrasında belirtildiği gibi makûl olmayan şekilde uzayan gecikmelere ulaşabileceği görüşünü taşımakta ve özellikle de başvuru sahibinin, bu dönemde telafisi imkânsız bir zarar görme tehlikesi ve ölüm tehditleri ile karşı karşıya olduğunu düşünmektedir. Komite, buna ek olarak, ceza davaları sürerken başvuru sahibinin geçici bir korumaya alınma imkânının olmadığı ve davalının hiçbir zaman gözaltına alınmadığı gerçeğini de dikkate almaktadır.

8.5. Komite, başvurunun konusunu oluşturan olgular bakımından başvuru sahibinin şikâyet edilen olayların çoğunun İhtiyari Protokol'ün Macaristan'da yürürlüğe girdiği tarih olan 2001 yılının Mart ayından önce gerçekleştiğine dikkat çektiğini belirtmektedir. Bu arada, kendisinin fiziksel anlamda şiddete maruz kaldığı sağlık raporları ile kanıtlanmış ve adet olarak daha fazla olduğu iddia edilen olayların bir bölümü olan on adet olayın, aile içi şiddetin düzenli ve açık biçimde devam ettiğini gösteren unsurlar olduğunu, hayatının halen tehlikede bulunduğunu ve bunun İhtiyari Protokol Macaristan'da yürürlüğe girdikten sonra 27 Temmuz 2001 tarihinde gerçekleşen dayak ile belgelendiğini ileri sürmektedir. Komite, başvuruyu bir bütün olarak değerlendirmenin, zaman bakımından (*ratione temporis*) yetkili olduğu konusunda ikna edilmiştir, zira başvuru konusunu oluşturan olgular 1998 yılından bugüne aralıksız olarak görülen şiddete yönelik dayak ve tehdit olayları karşısında, Taraf Devlet'in koruma sağlamadığı/kusurlu bir şekilde harekete geçmediği iddiasını kapsamaktadır.

8.6. Komite'nin başka herhangi bir gerekçe ile başvuruyu kabul edilemez bulması için hiçbir neden yoktur ve bu yüzden başvuruyu kabul edilebilir olarak görmektedir.

Esasın Değerlendirilmesi

9.1. Komite, mevcut başvuruyu İhtiyari Protokol'ün 7. maddesinin 1. fıkrasında ifade edildiği üzere, başvuru sahibinin ve Taraf Devlet'in kendisine sunduğu tüm bilgiler ışığında değerlendirmiştir.

9.2. Komite, kadınlara karşı şiddet konusunda verdiği 19 No'lu Genel Tavsiye'yi hatırlatmaktadır. Söz konusu Genel Tavsiye'de "...[A]yrımcılığın tanımının, toplumsal cinsiyet temelli şiddeti içerdiği" ve "[T]oplumsal cinsiyete dayalı şiddetin, Sözleşme'nin belirli hükümlerinin açıkça şiddetten söz edip etmediğine bakılmaksızın söz konusu hükümleri ihlal edebileceği" belirtilmiştir. Dahası, Genel Tavsiye'de "...Sözleşme kapsamında ayrımcılığın hükümetler tarafından ya da onlar adına gerçekleştirilen eylemlerle sınırlı olmadığı" ve "[U]luslararası hukuk ve özel bazı konulara özgülenmiş insan hakları sözleşmeleri bağlamında, Devletlerin, kamu görevlisi sıfatı taşımayan gerçek kişilerce veya özel hukuk tüzel kişilerince gerçekleştirilen eylemlere ilişkin olarak da, bu eylemlerin yol açtığı hak ihlallerini önleme veya şiddet eylemlerini soruşturma ve cezalandırmada gereken özenin gösterilmesi ve mağdurun uğradığı zararın giderilmesi için harekete geçmezse sorumlu olabileceğini" ifade ederek, devlet dışındaki aktörlerin tutumundan Taraf Devletlerin sorumlu tutulup tutulmayacağı sorununa yönelmektedir. Bu zemine binaen, Komite'nin karşısına çıkan ilk mesele, başvuru sahibinin, iddia ettiği gibi geçtiğimiz dört yıldan beri Taraf Devlet'in eski eşine karşı bedensel bütünlüğü-

ne, bedensel ve ruhsal sağlığına ve hayatına gelebilecek ciddi tehlikelerden kendisini etkili bir şekilde koruma görevini yerine getirmediği için Sözleşme'nin 2 (a), (b) ve (e), 5 (a) ve 16. maddelerinin ihlali sonucu mağdur olup olmadığıdır.

9.3. Komite, 2 (a), (b) ve (e) maddesi ile ilgili olarak, Taraf Devlet'in, başvuru sahibinin izlediği hukuk yollarının, eski eşinin yaptığı kötü muameleye karşı kendisine acil bir koruma sağlamaktan uzak olduğunu ve dahası Taraf Devlet'in hukuksal ve kurumsal düzenlemelerinin, aile içi şiddet gören mağdurlar için uluslararası bakımdan aranan, eşgüdümlü, geniş kapsamlı ve etkili bir koruma ve destek sağlamaya henüz hazır olmadığını kabul ettiğine dikkat çekmektedir. Komite, aile içi şiddete karşı geniş kapsamlı bir eylem planının ve tasarlanan hukuki ve diğer önlemlerin oluşturulması için Taraf Devlet'in gösterdiği çabaları takdir etmekle birlikte bunların, halihazırda başvuru sahibinin işine yaramadığını ve kalıcı güvensizlik durumunun devam ettiğini düşünmektedir. Ayrıca Komite, bu gibi aile içi şiddet vakalarına dava sürecinde çok fazla öncelik tanınmadığı konusunda Taraf Devlet'in genel değerlendirmesine de dikkat çekmektedir. Komite, mevcut vakada başvuru davalara ilişkin açıklamanın, yani hukuk ve ceza davalarının bu genel değerlendirme ile örtüştüğü düşüncesindedir. Kadınların yaşam, bedensel ve ruhsal bütünlük ile ilgili insan hakları, mülkiyet hakkı ve özel yaşamın gizliliği hakkı da dahil olmak üzere diğer haklar tarafından gölgelenemez. Komite, ayrıca başvuru sahibinin yararlanabileceği ve devam etmekte olan şiddet tehlikesine karşı yeterli koruma ya da güvenlik sağlayacak alternatif çarelerin mevcudiyeti konusunda Taraf Devlet'in bilgi sağlamadığını da bildirmektedir. Komite, bu bağlamda Taraf Devlet'in dördüncü ve beşinci dönem birleştirilmiş periyodik raporu ile ilgili olarak 2002 yılının Ağustos ayındaki nihai yorumlarında şunları hatırlatmaktadır: "...[K]omite, aile içi şiddet de dahil olmak üzere, kadınlar ve kız çocuklarına yönelik şiddetin yaygınlığı konusunda endişe duymaktadır. Özellikle, aile içi şiddet ve cinsel taciz ile mücadele etmek amacıyla hiçbir özel kanunun yapılmaması ve aile içi şiddete maruz kalan kadın mağdurların acilen korunmasını sağlayacak hiçbir koruma ya da uzaklaştırma emrinin ya da sığınma evlerinin bulunmayışı karşısında endişeler duymaktadır". Komite, bu hususu da göz önünde bulundurarak Sözleşme'nin 2 (a), (b) ve (e) maddesinde belirtildiği üzere Taraf Devlet'in yükümlülüklerinin, kadınlara karşı şiddetin önlenmesi ve şiddetten korunmaları sağlanacak şekilde genişlediği ve bu vakada başvuru sahibinin insan hakları ile temel özgürlüklerinin, özellikle de kişi güvenliği hakkının yerine getirilmediği ve bu hakların ihlal edildiği sonucuna varmıştır.

9.4. Komite, aile içi şiddetin ele alınmasıyla ilgili olarak 19 No'lu Genel Tavsiye'de 5. ve 16. maddelere birlikte değinmiştir. Komite, 21 No'lu Genel Tavsiye'de "...kadınlara yönelik şiddete ilişkin 19 No'lu Genel Tavsiye hükümlerinin kadınların erkeklerle eşit olarak hak ve özgürlüklerden yararlanabilmelerinde büyük öneme sahip olduğunu" vurgulamıştır. Birçok durumda, kadınların erkeklerden aşağı görüldüğü geleneksel tutumların kadınlara karşı yapılan şiddete katkıda bulunduğunu belirtmiştir. Komite, 2002 yılında dördüncü ve beşinci periyodik Macaristan raporunu değerlendirirken tam da bu tutumların varlığını kabul etmiştir ve "kadın ve erkeklerin aile içindeki rolü ve sorumlulukları konusunda kolay kolay değişmeyecek geleneksel klişelerin ısrarla devam etmesi" konusunda endişelerini dile getirmiştir. Komite'nin ülkeye kar-

şı bir bütün olarak kabul ettiği, cinsiyetler arası ilişkiler ve kadınlara karşı takınılan tutumların özelliklerini, Komite önünde bu vaka ile ilgili başvuruya ilişkin olgular gözler önüne sermektedir. Başvuru sahibi, dört yıldır ve günümüze değin sürecek biçimde, iki çocuğunun babası olan eski eşi tarafından tehdit edildiğini hissetmiştir. Başvuru sahibi, aynı adam, yani eski eşi tarafından dövülmektedir. Hukuk veya ceza davaları açmak suretiyle, kendisinin ve çocuklarının kalmaya devam ettiği daireye L.F.'nin gelmesinin geçici ya da daimi olarak men edilmesi konusunda başarılı olamamıştır. Başvuru sahibi, Taraf Devlet'te hali hazırda menetme ya da koruma kararları ile ilgili hakların mevcut olmaması nedeniyle böyle bir talepte bulunamamıştır. Sığınma evine de gidememiştir, çünkü bunlardan hiçbiri kendisini ve biri engelli olan çocuklarını kabul edecek donanımına sahip değildir. Bu olguların hiçbiri, Taraf Devlet tarafından tartışılmamış ve bir arada değerlendirilmemiştir ve bunlar, Sözleşme'nin 5 (a) ve 16. maddeleri kapsamında başvuru sahibinin haklarının ihlal edilmiş olduğunu göstermektedir.

9.5. Komite ayrıca, hukuki ve diğer etkili önlemlerin yokluğunun, Komite'nin geçici önlemler konusunda yaptığı talebi Taraf Devlet'in tatmin edici şekilde ele almasını engellediğine de dikkat çekmektedir.

9.6. Komite, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'ne ek İhtiyari Protokol'ün 7. maddesinin 3. fıkrasından yola çıkarak, Taraf Devlet'in, yükümlülüklerini yerine getirmediği ve böylece Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin 16. maddesi ile bağlantılı biçimde 2 (a), (b) ve (c) ve 5 (a) maddeleri kapsamında başvuru sahibinin haklarını ihlal ettiği görüşünü taşımakta ve Taraf Devlet'e aşağıda belirtilen tavsiyelerde bulunmaktadır:

I. Başvuru Sahibi ile İlgili Olarak

a. A.T. ile ailesinin bedensel ve ruhsal bütünlüğünü sağlamak amacıyla acil ve etkili önlemler almak; ve

b. A.T.'ye, çocukları ile beraber yaşayabileceği güvenli bir ev verilmesini, uygun miktarda çocuk yardımı ve hukuksal yardım almasını ve ayrıca maruz kaldığı fiziksel ve ruhsal zarar ve haklarının ihlalinin büyüklüğü ile orantılı olarak tazminat verilmesini sağlamak;

II. Genel Olarak

a. Gözdağı vermek ya da şiddetle tehdit etmek de dahil her türlü aile içi şiddetten uzak olma haklarını da içerecek şekilde kadınların insan haklarına saygı göstermek, bu hakları korumak, geliştirmek ve yerine getirmek;

b. Aile içi şiddete maruz kalan mağdurlara, kadınlara karşı yapılan bu gibi şiddet olaylarını önlemek ve bu olaylara karşılık vermek için gerekli önemi göstererek hareket etmek suretiyle, azami hukuki koruma sağlamak;

c. Aile içinde şiddetin önlenmesi ve etkili bir şekilde ele alınmasına ilişkin ulusal stratejinin, derhal hayata geçirilmesini ve değerlendirilmesini sağlamak için gerekli tüm önlemleri almak;

d. Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi ve bu Sözleşme'ye ek İhtiyari Protokol konusunda hakim, avukat ve kolluk kuvvetleri düzenli eğitim sağlanması için gerekli tüm önlemleri almak;

e. Kadınlar ve kız çocuklarına karşı şiddet konusunda dördüncü ve beşinci dönem birleştirilmiş periyodik rapor ile ilgili olarak 2002 yılının Ağustos ayında Komite'nin yaptığı nihai yorumları ve özellikle de Komite'nin kadınlara karşı şiddeti yasaklayan ve sığınma evleri de dahil olmak üzere destek hizmetlerinin verilmesi ve ayrıca koruma ve menetme kararlarının alınmasını sağlayacak özel bir yasanın çıkartılması yönünde verdiği tavsiyeyi de derhal ve süratli bir şekilde uygulamaya sokmak;

f. Aile içi şiddete yönelik tüm iddiaları derhal, tam, yansız ve ciddi bir şekilde soruşturmak ve suçluları uluslararası standartlara uygun olarak adalete teslim etmek;

g. Aile içi şiddet mağdurlarına mevcut, etkili ve yeterli hukuk yolları ve rehabilitasyon imkânları temin etmek için, adalete güvenli bir şekilde ve derhal erişmelerini ve gerekli durumlarda ücretsiz hukuki danışmanlık imkânlarından yararlanmalarını sağlamak;

h. Suçlulara rehabilitasyon programları ve şiddet dışı çatışma çözme yöntemleri ile ilgili programlar sunmak.

9.7. Taraf Devlet, İhtiyari Protokol'ün 7. maddesinin 4. fıkrasına göre, Komite'nin görüşlerine ve ayrıca tavsiyelerine gereken önemi verecek ve Komite'nin görüş ve tavsiyeleri doğrultusunda alınan önlemler hakkında Komite'ye altı ay içinde yazılı bir cevap sunacaktır. Taraf Devlet'ten ayrıca, Komite'nin görüş ve tavsiyelerini yayınlaması ve bunları Macarcaya tercüme ettirmesi ve toplumun ilgili tüm kesimlerine ulaşması için geniş bir şekilde dağıtması talep edilmiştir.

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER KADINLARA KARŞI AYRIMCILIĞIN ÖNLENMESİ KOMİTESİ⁶

**Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi'nin Kadınlara Karşı Her Türlü
Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'ne Ek İhtiyari Protokol Kapsamında Bir
Başvurunun Kabul Edilemez Olduğunu Bildiren Kararı**

Bayan B.-J. – Almanya^{7,8}

Başvuru No. 1/2003

14 Temmuz 2004 tarihinde otuz birinci oturumda kabul edilen karar

Başvuru sahibi: Bayan B.-J.

Mağdur olduğu iddia edilen kişi: Başvuru sahibi

Taraf Devlet: Almanya

Başvuru tarihi: 20 Ağustos 2002 (İlk başvuru)

Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin 17. maddesi kapsamında oluşturulan Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi,⁹ 14 Temmuz 2004 tarihli toplantısında aşağıda belirtilen hususları kabul etmiştir:

Kabul Edilebilirlik Kararı

1. 20 Ağustos 2002 tarihli başvurunun ve 10 Nisan 2003 tarihli ek bilgilerin sahibi, 2004 yılının Nisan ayında yaklaşık 57 yaşında olan ve şu anda Almanya'da Nörten-Hardenberg'de yaşayan bir Alman vatandaşıdır. Kendisi, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin 1, 2 (a-f), 3, 5 (a ve b), 15 (2) ve 16 (1. c, d, g ve h) maddelerinin Almanya tarafından ihlal edilmesi sonucu mağdur olduğunu iddia etmektedir. Başvuru sahibi, kendisini temsil etmektedir. Taraf Devlet, Sözleşme'yi 9 Ağustos 1985 tarihinde, eki olan İhtiyari Protokol'ü ise 15 Nisan 2002 tarihinde yürürlüğe koymuştur.

⁶ Bu metnin İngilizceden Türkçeye çevirisi Muzaffer Kaya tarafından yapılmıştır.

⁷ Hanna Beate Schöpp-Schilling, Komite'nin İhtiyari Protokol'ün 60. kuralı uyarınca, bu başvurunun incelenmesinde yer almamıştır. Komite'nin iki üyesi Krisztine Morvai ve Meriem Belmihoub-Zerdani tarafından imzalanan kişisel görüş metni ilave edilmiştir.

⁸ Orijinal karar metni için bkz. http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/protocol/decisions-views/BJ_v._Germany_E_.pdf (erişim: 28 Eylül 2009).

⁹ CEDAW Komitesi olarak anılmaktadır.

Sunulduğu Şekliyle Olaylar

2.1. Başvuru sahibi 1969 yılında evlenmiştir. Başvuru sahibi ve kocası, kocası kariyerine devam edebilsin diye, öğrenimini sürdüren bir hemşire olan başvuru sahibinin evlilik süresince ev işlerini üstlenmesine ve eğitimine devam etmemesine karar verdiler. Başvuru sahibinin, 1969, 1970 ve 1981 yılında doğan üç yetişkin çocuğu vardır.

2.2. Başvuru sahibi, 1984 yılında eğitimine devam etmek istedi, ancak eşi kendisinden bunu yapmayı, mesleki sorunlar yaşadığı bir dönemde kendisini desteklemesini talep etti. 1998 yılında başvuru sahibinin eşinin sorunları halloldu ve başvuru sahibi eğitime tekrar devam etmek istedi, ancak 1999 yılının Mayıs ayında başvuru sahibinin eşi, boşanma talebi ile başvuruda bulundu.

2.3. Başvuru sahibi ve eşi, boşanmaları ile ilgili olarak 1999 yılının Eylül ayında Notheim’da bir aile mahkemesinde alınan bir kararı kabul ettiler. Böylece eşi, boşanma tazminatı olarak ayda 973 Alman Markı ve en küçük çocuğu için çocuk nafakası olarak aylık 629 Alman Markı ve başvuru sahibinin yaşamaya devam ettiği evin ipotegini karşılamak üzere de ayda 720 Alman Markı ödeyecekti.

2.4. 28 Temmuz 2000 tarihinde boşanma işlemi kesinleşti. Emeklilik maaşlarının eşit olarak bölüştürülmesi hususu, boşanma işleminin bir parçası olarak çözümlendi, ancak evlilik sona erdikten sonra edinilmiş kazançların eşit olarak bölüştürülmesi ve nafaka konusunda hiçbir karar alınmadı.

2.5. Başvuru sahibi, 10 Temmuz 2000 tarihinde boşanmanın hukuki sonuçları ile ilgili kanun hakkındaki yasal düzenlemelerin, Anayasa’nın 3.2 ve 3.3 no’lu maddesi kapsamında korunan anayasal eşitlik hakkını ihlal ettiğine dair Federal Anayasa Mahkemesi’ne bir anayasa şikâyeti sundu.

2.6. Federal Anayasa Mahkemesi, 30 Ağustos 2000 tarihinde şikâyeti karar konusu yapmayı reddetti.

2.7. Göttingen Mahkemesi, 2004 yılının Nisan ayında başvuru sahibine eşinin boşanma nafakasını ödemeyi kestiği tarih olan Ağustos 2002 tarihten itibaren geçerli olacak şekilde aylık 280 Euro tutarında bir nafaka ödemesi yapılmasını kararlaştırdı. Başvuru sahibi, karara itirazda bulundu.

2.8. Başvuru sahibi, ayrıca 28 Temmuz 2001, 6 Şubat 2002, 2 Mart 2002, 15 Ocak 2003 ve 22 Şubat 2003 tarihlerinde Niedersachsen mahkemelerinin evlilik ve aile kurumunu saymadığı ve toplumsal cinsiyete özgü ayrımcılığa gittiği iddiası ile Federal Adalet Bakanlığı ile Niedersachsen Bölgesi Adalet ve Kadın Sorunları Bakanlıklarına yazı yazmış, ancak bir sonuç elde edememiştir.

2.9. Boşanma sonrası nafaka ve edinilmiş kazançların eşit bir şekilde bölüştürülmesi ile ilgili davalar halen devam etmektedir.

Şikâyet

3.1. Başvuru sahibi, boşanmanın hukuki sonuçları ile ilgili kanun hakkındaki yasal düzenlemeler (evlilik sona erdikten sonra edinilmiş kazançların eşit bir şekilde bölüştürülmesi, emeklilik maaşlarının eşit bir şekilde bölüştürülmesi ve nafaka ödemesi) çerçevesinde toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılığa maruz kaldığını ve böylece söz ko-

nusu düzenlemelerden etkilenmeye devam ettiğini iddia etmektedir. Başvuru sahibi, düzenlemeler ile uzun bir süre devam eden evliliklerinden sonra boşanan çocuklu yaşlı kadınlara karşı sistematik bir şekilde ayrımcı davranıldığını düşünmektedir.

3.2. Başvuru sahibi, edinilmiş kazançlar ile ilgili konuda kanunun, daha az edinilmiş kazancı olan eşin, daha yüksek kazancı olan diğer eşin kazancının fazla olan kısmının yarısını almasını öngördüğü halde, evlilikte eşlerin “insan sermayesi”nin arttığını ya da değer kaybettiğini kanunların göz önünde bulundurmadığını ileri sürmektedir. Başvuru sahibi, bunun ayrımcılığa neden olduğunu iddia etmektedir, zira bu durum erkeğin eşinin emeğinin karşılığını vermemesine neden olmaktadır. Başvuru sahibi, emeklilik maaşı alma haklarının yeniden tahsisine ilişkin kanunun, aynı şekilde ayrımcı nitelik taşıdığını ve muğlak, kesin olmayan ve ayrımcı hükümlerin, nafaka sorununa hükmettiğini iddia etmektedir.

3.3. Başvuru sahibi ayrıca, daha da genel kapsamda, tarafların eşitliği ilkesinden yararlanmaları engellenen kadınların, boşanmanın sonuçlarını çözmek amacıyla yapılan davaların risk ve baskısını tek başına taşıdıkları için, kadınların usul hukukunda ayrımcılığa maruz kaldıklarını da iddia etmektedir. Ayrıca kendisinininkine benzer durumlarda tüm boşanmış kadınların, sistematik bir şekilde yapılan ayrımcılık, dezavantaj ve aşağılama mağduru olduklarını da ileri sürmektedir.

3.4. Başvuru sahibi, Anayasa Mahkemesi yasa koyucunun gösterdiği ihmal ile ilgili şikâyet dilekçesini inceleme için kabul etmemeyi kararlaştırdığında, tüm iç hukuk yollarını tükettiğini ileri sürmektedir. Şikâyetinin konusu, yasa koyucunun, boşanmanın hukuki sonuçları ile ilgili kanun hakkındaki yasal düzenlemelerde Anayasa’nın eşit muamele hükümlerini (Anayasa’nın 3.2 ve 3.3 no’lu maddeleri) yerine getirmemesi idi.

Taraf Devlet’in Kabul Edilebilirlik Konusundaki Gözlemleri

4.1. Taraf Devlet, 26 Eylül 2003 tarihli yazısı ile başvurunun kabul edilebilirliği konusunda itirazda bulundu.

4.2. Taraf Devlet, başvuru sahibinin ilk yazısının ekinde sunmadığı boşanma kararının, sadece emeklilik maaşının eşit bir şekilde bölüştürülmesi konusunda bir kararı içerdiğine dikkat çekmektedir. Evlilik sona erdikten sonra nafaka ve edinilmiş kazançların bölüştürülmesi konusunda görülen münferit davalarda henüz hiçbir nihai karar alınmamıştır. Taraf Devlet ayrıca, başvuru sahibinin, boşanma kararına ve boşanmanın hukuki sonuçları ile ilgili kanuna karşı, Federal Anayasa Mahkemesi’nin hüküm vermek için kabul etmediği anayasal bir dava dilekçesi sunmuş olduğuna işaret etmektedir. Başvuru sahibi, bunu izleyen dönemde defalarca Federal ve Devlet Bakanlıklarına müracaat etti ve yasal düzenlemelerde değişiklik yapılmasını talep etti.

4.3. Taraf Devlet, evliliğin sonuçları, eşlerin hak ve ödevleri ile boşanmanın hukuki sonuçları ve boşanma ile ilgili hak ve ödevler konusundaki ilgili hukuki hükümler hakkında bir açıklama yaparak, ortak mal sahipliği için kanuni olarak evli oldukları zaman “edinilmiş kazançlar”ın, boşanma durumunda eşit bir şekilde bölüştürüleceğini belirtti. Öncelikle, eşler evli iken sahip oldukları mal varlıklarının değeri (ilk mal varlığı) ve evlilik sona erdiği zaman sahip oldukları mal varlıklarının değeri (nihai mal varlığı) tespit

edilir. “Edinilmiş kazançlar”, bir eşin nihai mal varlığının, ilk mal varlığını aşan kısmı kadar olan miktardır. Daha düşük edinilmiş kazançla sahip eş, diğer eşin edinilmiş kazancı ile karşılaştırıldığında değer olarak çıkan farkın yarısına tekabül eden bir tazminat almaya hak kazanır (Medeni Kanun 1378. madde). Evlilik sona erdikten sonra verilen nafaka ile ilgili düzenlemeler, öncelikle (eski) eşlerin öz sorumluluğu çerçevesindedir. Eşlerin, boşanma sonrası prensip olarak kendi geçimlerinden sorumlu olmaları gerekir. Buna bağlı olarak nafaka, gerçekten sadece belli başlı vakalar için öngörülür. Gene de, bu gibi ön şartlar düzenli bir şekilde çok sayıda boşanma davasında yerine getirildiği için, nafaka ile ilgili taleplerin varlığı, daha çok, kural haline gelmeye meyletmektedir. Bunun nedeni ise kendi kişisel mali durumundan ötürü, mali anlamda daha zayıf olan eşin, mali anlamda güçlü olan diğer eşin evlilik sonrası göstereceği dayanışmaya bağlı olabileceğini düşünen yasama organıdır. Kanun, ayrıca belli koşullarda, evlilik beklentisi içinde ya da evlilik sırasında yaygın eğitim ya da mesleki eğitim alamamış ya da bu eğitimleri yarıda bırakan eşin göreceği eğitim ile ilgili bir nafaka ödenmesini de öngörmektedir. Dahası, emeklilik maaşlarının bölüştürülmesine ilişkin kanun, evlilik sırasında diğer eşe göre daha fazla emeklilik maaşı almaya hak kazanan eşe, aradaki değer farkının yarı yarıya bölüştürülmesi yoluyla yükümlülük de getirmektedir.

4.4. Başvuru, Taraf Devlet’e göre İhtiyari Protokol’ün 2. maddesi uyarınca şikâyetle sebep olan hallerin yetersizliği yüzünden kabul edilemez, zira sadece bir kanun ihlalinin doğrudan etkilediklerini göstermek zorunda kalan *mağdurlar*, talepte bulunabilirler. Münferit bir şikâyet vasıtasıyla Anayasa’ya uygunluğun incelenmesi kabul edilebilir bir konu değildir. Başvuru sahibi, mevcut hukuki hükümler ile oluşan hukuki konumdan dolayı olumsuz anlamda doğrudan mağdur olsaydı durum farklı olabilirdi. Gene de, boşanmanın hukuki sonuçları ile ilgili kanunun halen başvuru sahibi için uygulanması gerektiğinden böyle bir şey söz konusu değildir. Taraf Devlet, bir şikâyet sahibinin, şikâyeti ile boşanmanın hukuki sonuçları konusunda Alman kanununda genel ve temel bir inceleme yapılmasını talep edemeyeceğini ileri sürmektedir.

4.5. Taraf Devlet, bu sava bağlı olarak başvuru sahibinin şikâyet dayanağının kendi boşanma davası olduğunu; sadece bu çerçevede boşanmanın hukuki sonuçları ile ilgili kanun çerçevesinde uygulanmış hukuki hükümlerin (doğrudan) incelenebileceğini iddia etmektedir.

4.6. Taraf Devlet, aynı zamanda delil yetersizliğinden dolayı kabul edilemez olduğunu da ileri sürmektedir. Boşanma davasında alınan mali kararlar konusunda başvuru sahibinden alınan somut bilgilerin yetersizliği; bunların hukuki dayanağı ve boşandığı kocası ile karşılaştırıldığında kendisine mali bir dezavantaj sağlanıp sağlanmadığı ve sağlamışsa, ne dereceye kadar sağladığı hususları, Sözleşme çerçevesinde öngörülen hakların başvuru sahibinin davasında ihlal edilip edilmediğinin ve ihlal edilmişse, hangi hakların ihlal edildiğinin incelenmesini olanaksızlaştırmaktadır.

4.7. Taraf Devlet, özellikle, boşanma kararının sunulmaması ya da içeriğinin açıklanmaması; başvuru sahibinin davasında hukuki hükümlerin uygulanıp uygulanmadığı ve uygulandıysa, hangi hükümlerin uygulandığı; hangi mali sonuçlar ile uygulandığı; emeklilik maaşlarının ve edinilmiş kazançların bölüştürülmesine ilişkin bilgilerin yetersizliği ve başvuru sahibinin evlilik sona erdikten sonra aldığı nafaka miktarı konusuna dikkati çek-

mektedir. Taraf Devlet, boşanmanın hukuki sonuçları ile ilgili olarak, Alman kanunları yüzünden başvuru sahibinin boşandığı kocasına göre mali açıdan dezavantajlı olması nedeniyle bulunduğu hukuki talep için maddi dayanakların ortaya konmadığı ve boşanan kadınların mali açıdan dezavantajlı olduklarına dair iddialara ilişkin dünya genelinde yapılan çalışmalara gösterilen atfın bu konuda yetersiz olduğu kanısındadır.

4.8. Taraf Devlet ayrıca, sadece ihtiyatlı olmak maksadıyla ve şikâyete konu olan olayla ilgili başvurunun kabul edilemez olmasında bir ihtilaf bulunmamasına karşın, mevcut davada, iç hukuk yollarının yeterince tüketilmediğini ve usulüne uygun biçimde bir anayasa şikâyeti yapılmış olması gerektiğini iddia etmektedir. Başvuru sahibi, Federal Anayasa Mahkemesi Kanunu'na (93. madde 3. fıkra) göre boşanmanın hukuki sonuçları ile ilgili kanuna karşı genel nitelikli bir anayasa şikâyetinde bulundu. Ancak sadece kanunun yürürlüğe girdiği tarih itibariyle bir sene içerisinde kanun aleyhinde doğrudan bir dava dilekçesi verilebilmektedir. Böylece yalnızca bu sebepten dolayı, başvuru sahibinin genel nitelikli anayasa şikâyeti kabul edilmemektedir.

4.9. Taraf Devlet, öte yandan boşanma olayı ile ilgili olarak şu ana kadar sadece emeklilik maaşlarının bölüştürülmesine ilişkin meselenin çözüldüğünü iddia etmektedir. Başvuru sahibi, boşanma kararı ile ilgili itirazını, boşanma kararının sadece resmen bildirilmesi ile sınırladı ve emeklilik maaşlarının bölüştürülmesi hususunun, istinaf mahkemesi (*Oberlandesgericht Braunschweig*) tarafından incelenmesi için talepte bulunmayı ihmal etti. Bu kabul edilebilirdi ve makul bir şekilde başvuru sahibinden beklenebilirdi. Elzem ve makul bir itirazın yapılamaması, İhtiyari Protokol'ün 4.1. maddesi uyarınca bir dilekçenin kabul edilmemesi şeklinde sonuçlanmalıdır.

4.10. Taraf Devlet, zaman bakımından (*ratione temporis*) başvurunun kabul edilmemesi konusunda şikâyet konusu maddi unsurların, Federal Almanya Cumhuriyeti İhtiyari Protokol'ü yürürlüğe sokmadan önce gerçekleştiğini ileri sürmektedir. Taraf Devlet, bu konuda boşanma davasının müstakil olarak şikâyet konusunu teşkil ettiğini, boşanma ile ilgili olarak bugüne değin sadece emeklilik maaşlarının bölüştürülmesi konusunda nihai ve bağlayıcı bir karar alındığı için zaman bakımından (*ratione temporis*) başvurunun kabul edilemeyeceğini belirleyecek noktanın, söz konusu kararın kesinleştiği tarih olan 28 Temmuz 2000 olduğunu iddia etmektedir. Almanya'da İhtiyari Protokol 15 Nisan 2002 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Taraf Devlet'in Kabul Edilebilirlik ile İlgili Gözlemleri Konusunda Başvuru Sahibinin Düşünceleri

5.1. Başvuru sahibi, evlenme sonuçları, eşlerin hak ve ödevleri, boşanmanın hukuki sonuçları ve boşanma ile ilgili hak ve ödevler hakkındaki hukuki hükümler konusunda Taraf Devlet'in yaptığı açıklamanın, boşanma davalarında bölüşmeye hak kazanan kişilerin, özellikle de kadınların dezavantajlarını ve sürekli olarak maruz kaldıkları ayrımcılığı tanımlamaktan uzak olduğunu iddia etmektedir. Başvuru sahibi, Almanya'da sosyal yapıların, özellikle erkeklerin evlilikleri sırasında mesleki anlamda ilerlemesine, ancak kadınların aile ve çocuk yetiştirme konusundaki temel sorumlulukları yüzünden meslek hayatlarını ve mesleki terfilerini bir tarafa bırakmasına ve böylece özellikle de,

ayrıldıktan ya da boşandıktan sonra çok vurucu bir dezavantaj ile karşı karşıya kalmalarına neden olduğunu belirtmektedir. Öte yandan, bu temel toplumsal, ailevi ve evlilik ile ilgili gerçekler ve ayrıca bunların boşanmadan sonra ortaya çıkan farklı sonuçları, boşanmanın hukuki sonuçları ile ilgili kanunda kadınların aleyhine olacak şekilde ya yetersizce oluşturulmuştur ya da hiç oluşturulmamıştır. Bu durum, özellikle evlilikleri sırasında kariyerlerini erteleyen boşanmış yaşlı kadınlar için söz konusudur.

5.2. Başvuru sahibi ayrıca, mahkemelerin, genellikle kadınların aleyhinde olacak şekilde evlilik sözleşmelerini ve aile durumlarını göz önünde bulundurmasını yüzünden, boşanma ile ilgili hukuki taleplerin oldukça zor şartlarda uygulandığını ve bölüş-türme şartlarının, evlilik sırasında ve boşandıktan sonra kadının gösterdiği uygun tutuma bağlı olarak oluşturulduğunu ve bunun kadınları, boşandıkları eşleri ve mahkemeler tarafından toplumsal anlamda sıkı bir kontrol mekanizmasına maruz bıraktığını iddia etmektedir. Öte yandan, bir kocanın gösterdiği uygunsuz davranışlar hiçbir yaptırıma maruz kalmamaktadır. Başvuru sahibi, boşanmış kadınların bu gibi dezavantaj ve ayrımcılığa maruz kalmalarının sadece yetersiz ve muğlak kanunlar sayesinde mümkün olduğunu öne sürmektedir.

5.3. Başvuru sahibi, şikâyet konusu hallerin yetersizliği yüzünden şikâyetin kabul edilemez olması konusunda Taraf Devlet'in savını reddederek, boşandıktan itibaren boşanmanın hukuki sonuçları ile ilgili kanun sayesinde kişisel olarak ve doğrudan mağduriyet durumunun devam ettiğini belirtmiştir. Kendisinin sadece aile mahkemesinin kararları ile değil, aynı zamanda özellikle yasa koyucunun Anayasa'nın 3.2. maddesi uyarınca boşanmanın sonuçlarını, hiçbir ayrımcılık ya da dezavantaj oluşmayacak şekilde düzenlememesi nedeniyle davalarda ortaya çıkan ayrımcılık ile de mağdur olduğunu iddia etmektedir. Başvuru sahibinin anayasal şikâyeti, doğrudan, özellikle "yasa koyucunun ihmali"ne yönelik olarak yapılmıştır.

5.4. Başvuru sahibi, delillerin yetersizliği konusunda, anayasal şikâyetinde ve banklıklara gönderdiği yazılarda istatistiki bilgilere ve bilirkişi görüşlerine yer vermiş olduğunu, öte yandan yasama hükümlerinin ve mahkeme pratiğinin yetersizliğinin neden olduğu kadınlara karşı ayrımcılığın, boşanmış bir kadın olarak kişisel durumu ile kanıtlanmış olduğunu ileri sürmektedir. Başvuru sahibi, temel maddi kayıpları konusunda somut bir açıklama yapmış olduğunu iddia etmektedir. Aile sorumluluklarını ve eşinin ihtiyaçlarını karşılamayı seçmeseydi, emeklilik maaşı ile orantılı bir şekilde aylık 5.000 Euro tutarında bir geliri olabilecekti.

5.5. Ayrımcı dezavantajlar sadece boşanmadan sonra başlayıp devam ettiği için, başvuru sahibi bir boşanma davasında emeklilik maaşı ödemelerinin somut bir şekilde *bölüştürülmesinin* konu dışı olduğunu belirtmektedir. Başvurunun somut davasında, eşi 1999 yılının Mayıs ayında boşanma davası açtığından beri kendisine yapılan aylık 500 Euro'luk emeklilik maaşı ödemesi kesilmiştir. Kocasının ya da ailesinin ihtiyaçlarını karşılamayı seçmeseydi, emeklilik maaşı olarak 47.000 (evli olarak kaldığı takdirde) ile 94.000 Euro (kendi maaşını kazanması durumunda) arasında bir miktar kazanacaktı.

5.6. İç hukuk yollarının tüketilmesi konusunda başvuru sahibi, Anayasa'nın 3.2 ve 3.3 maddelerinin kendi özel davasında ihlal edilmesi sonucu yaptığı anayasal şikâyetinin, boşanmanın hukuki sonuçlarına karşı olduğunu ve sadece *genel kapsamda* boşanmanın

hukuki sonuçlarına karşı yöneltilmediğini ileri sürmektedir. Başvuru sahibinin şikâyeti “genel olarak” bir kanuna karşı değil, ancak bu kanunda yer alan ve kendisinin de doğrudan mağdur olduğu ayrımcılığa karşı ve boşanmış kadınların yaşadığı ayrımcılık ve dezavantajların önlenmesi konusunda yasa koyucuların ihmaline karşı yöneltilmiştir.

5.7. Başvuru sahibi, anayasal şikâyetinin kabul edilebilir olduğunu ve bu yüzden, iç hukuk yollarını tükettiğini belirtmektedir. Boşanmanın hukuki sonuçlarına ilişkin şikâyeti, “kabul edilemez” ya da “dayanaksız” bulunduğu için reddedilmiş değildir; şikâyetin karar konusu yapılması kabul edilmemiştir. Ayrıca, başvuru sahibi Federal Anayasa Mahkemesi Kanunu’nun, Devlet’in ihmalleri konusunda bir zamanaşımı ihtilafı oluşturmadığını ileri sürmektedir. Başvuru sahibi, savını desteklemek üzere Federal Anayasa Mahkemesi’nin verdiği bir karara (BVerfGE 56, 54, 70) atıfta bulunmaktadır. Öyle ki, yasa koyucuların süregelen ihmalleri ile ilgili anayasal şikâyetler, hukuki yolların öncelikli olarak kullanılmasını ve Federal Anayasa Mahkemesi Kanunu’nun 93.2 maddesinde öngörülen zamanaşımı ihtilafına bağlı kalınmasını gerektirmemektedir. Ayrıca, genel önemi ve ortaya atılan temel anayasal sorunlar bakımından, boşanmanın hukuki sonuçları ile ilgili kanun hakkında başvuru sahibinin yaptığı anayasal şikâyetinin, Federal Anayasa Mahkemesi Kanunu’nun 90.2. maddesinin ikinci cümlesi uyarınca iç hukuk yolları öncelikli olarak tüketilmeden de kabul edilmesinin mümkün olduğunu ileri sürmektedir.

5.8. Başvuru sahibi, ayrıca hukuk davalarını karşılamak amacıyla mali destek taleplerinin, söz konusu davalarda etkili olabilecek beklentilerin yetersizliği yüzünden birkaç davada reddedilmiş olduğunu ve mahkemelerin, ailevi ve evlilik ile ilgili unsurları göz önünde bulundurmadığını da iddia etmektedir. Mali sıkıntılardan dolayı böyle bir destek almadığı için iç hukuk yollarından yararlanması engellenmiş oldu. Son olarak, boşanma davası mahkemeler tarafından çok süratli bir şekilde görülürken, kadınlar bölüştürmeye ilişkin taleplerde buldukları zaman boşanmanın hukuki sonuçları ile ilgili davalar çok uzayabilmektedir. Aynı durum, kendi davası için de söz konusuydu. Öyle ki, 2001 yılının Eylül ayında itibaren boşandığı eşinden evlilikleri sona erdikten sonra alacağı nafakanın hesaplanması için gerekli bilgileri almaya çalıştı ve bu da, kendisini bu bilgileri almak için 2002 yılının Ağustos ayında bir dava açmaya yöneltti. Bu davalar, gerekli bilgilerin temin edilmesini henüz sağlamamıştır.

5.9. Başvuru sahibi, evlilikleri sona erdikten sonra 2003 yılının Ağustos ayına kadar nafaka konusunda hiçbir Mahkeme kararının alınmadığını yinelemektedir. Aylık 497 Euro tutarında nafaka alırken, kendisine karşı açılan zor ve uzun süren bir davadan sonra 2002 yılının Ağustos ayı itibarıyla ödemeleri artık yapılmamaya başladı. Başvuru sahibi, bu karara itiraz ettiği halde mahkemelerin endişelerini göz önünde bulunduracaklarına dair bir umudu olmadığını ifade etmektedir. Başvuru sahibi, eğitimi tamamlamış olsaydı ve kocasını destekleyip, ailesinin bakımını üstlenmek yerine mesleğine odaklanmış olsaydı, bugün kocası kadar geliri olabileceğini, yani ayda 5.000 Euro kazanabileceğini tahmin etmektedir.

5.10. Başvuru sahibi, Taraf Devlet’in zaman bakımından (*ratione temporis*) başvurunun kabul edilemez olduğuna dair sunduğu savlar konusunda, boşanma kararının 2000 yılının Temmuz ayında kesinleşmesi ile beraber, boşanmanın hukuki sonuç-

ları ile ilgili kanunun ayrımcı hükümleri sayesinde doğrudan mağdur olmaya devam ettiğine de işaret etmektedir. Takip ettiği adımlar, yani yaptığı anayasal şikâyet ve bakanlıklara yapılan müdahaleler, kendisini hiçbir sonuca götürmedi. Kendisi aynı şekilde, mahkemelerin ayrımcı davranışlarına, aleyhte durumlara ve aşağılanmaya maruz kalmaya devam etmektedir.

Çalışma Grubunun Talebi Çerçevesinde Kabul Edilebilirlik Konusunda Taraf Devlet'in Yapmış Olduğu Ek Açıklamalar

6.1. Başvuru sahibinin boşanmanın hukuki sonuçları ile ilgili kanuna karşı yapmış olduğu anayasa şikâyeti, Taraf Devlet'e göre birkaç nedenden ötürü tamamen kabul edilmemiştir.

6.2. Taraf Devlet, Federal Anayasa Mahkemesi Kanunu'nun 93. maddesinin 3. fıkrası uyarınca bir kanuna doğrudan yöneltilen anayasal şikâyetin, sadece söz konusu kanun yürürlüğe girdikten sonra bir sene içerisinde yapılabileceğini iddia etmektedir.¹⁰ Bu engelleyici zaman sınırı, hukuki güvenlik amacıyla konmuştur. Genel olarak “boşanmanın hukuki sonuçları ile ilgili kanun” a karşı yapılan 10 Temmuz 2000 tarihli anayasa şikâyeti ile ilgili davada olduğu gibi (1 BvR 1320/00 no'lu dosya) süreye uyulmaması, söz konusu şikâyeti kabul edilemez kılacaktır. Federal Anayasa Mahkemesi, kabul edilemez anayasal bir şikâyet hakkında hüküm verilmesini kabul etmeyecektir.

6.3. Taraf Devlet, başvuru sahibinin anayasal şikâyetinin, yasa koyucunun ihmeline ilişkin olması nedeniyle, Federal Anayasa Mahkemesi Kanunu'nun 93. maddesinin 3. fıkrasında yer alan mühletin uygulanabilir olmadığı konusunda başvuru sahibinin ileri sürdüğü savı kabul etmemektedir. Belli talepler karşılanmadığı ya da istenen ölçülerde karşılanamayacağı zaman zaten böyle bir ihmal durumu oluşmaz. Dahası, belirleyici husus, yasa koyucunun bu talepleri değerlendirmesidir. Yasa koyucu, boşanmanın hukuki sonuçları ile ilgili kanunda kendi görüşleri çerçevesinde yeterli, elverişli ve uygun olduğunu düşündüğü sayısız hukuki hükümler öngörmüştür. Yaşamın her durumu için düzenlemeler mevcuttur. Başvuru sahibinin, kendi görüşüne göre evlilik ve aile işinin yetersiz bir şekilde kayda alınması yüzünden, bu düzenlemelerin Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası'nın 3. maddesinin 2. ve 3. fıkralarını ihlal ettiğini düşünmesi konu dışıdır ve bu yüzden bir ihmal durumu teşkil etmez.

6.4. Taraf Devlet, ayrıca başvuru sahibinin, genel kapsamda “boşanmanın hukuki sonuçları ile ilgili kanun” a karşı yöneltilen 10 Temmuz 2000 tarihli anayasa şikâyetinin, başka gerekçelerden dolayı kabul edilmemiş olduğunu da öne sürmektedir. Federal Anayasa Mahkemesi Kanunu'nun 93. maddesinin 3. fıkrasına göre sürenin tamamlanmış olup olmadığının incelenmesi için gerekli bir önşart olarak, bir başvuru sahibinin öncelikle hangi mevcut hükme karşı, yani hangi fıkra ve bende karşı şikâyetini yönelttiğini bildirmesi gerekir. Bu durum, başvuru sahibinin, Anayasa'nın ihlal edildiğine dair Medeni Kanun'un belli başlı madde, fıkra veya bentlerine atıfta bulun-

¹⁰ Federal Anayasa Mahkemesi Kanunu'nun 93. maddesinin 3. fıkrası: Anayasa şikâyeti bir kanun veya aleyhine hukuk yoluna başvurulamayan herhangi bir kamusal işleme yönelikse şikâyet sadece kanunun yürürlüğe girişinden veya kamusal işlemin yapıldığından itibaren bir yıl içerisinde yapılabilir – ed.n.

madığı 10 Temmuz 2000 tarihli anayasal şikâyetinde gerçekleşmemiştir; aynı zamanda şikâyet konusu hükümlerin sayısı da belirtilmemiştir. Bu da başvuru sahibinin anayasa şikâyetinin kabul edilmemesine neden olmuştur.

6.5. Taraf Devlet ayrıca, Federal Anayasa Mahkemesi Kanunu'nun 90. maddesi ile ilgili ön şartların da yerine getirilmediğini iddia etmektedir. Federal Anayasa Mahkemesi Kanunu'nun 90. maddesinin 1. fıkrası uyarınca herkes, temel haklarının ya da Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası'nın 20. maddesinin 4. fıkrası ile 33, 38, 101, 103 ve 104. maddeleri çerçevesindeki haklardan birinin kamu makamlarınca ihlal edildiği iddiasıyla bir anayasa şikâyetinde bulunabilir. Ayrıca Federal Anayasa Mahkemesi Kanunu'nun 90. maddesinin 2. fıkrası, hak ihlali durumunda bir anayasal şikâyetin ancak mahkemelere daha önce başvurulmuş olması koşuluyla yapılabileceğini belirtmektedir. Şayet mahkemeye müracaatta bulunulursa, söz konusu hukuk yollarının tüketilmiş olması gerekir, yani tüm yargı aşamaları için müracaatta bulunmuş olması gerekir. Hukuk yollarının tüketilmesi ve buna bağlı olarak ikincillik ilkesi ile ilgili şart, özellikle kanun hükümlerine karşı anayasal şikâyetlerde geçerlidir. Anayasal bir şikâyet, genel bir dava değildir. Sadece Federal Anayasa Mahkemesi Kanunu'nun 90. maddesi uyarınca korunan hakların kamu makamları tarafından ihlal edildiğini iddia eden kişiler şikâyette bulunabilir.

6.6. Taraf Devlet, sonuç olarak, istisnai durumlarda, başvuruyu yapan kişinin, bizzat kanun hükmünden dolayı halen, derhal ve ayrıca hiçbir uygulama işlemi olmaksızın mağdur olması durumunda, anayasa şikâyeti ile kanun hükmüne itirazda bulunulacağını belirtmektedir. Somut davanın, öncelikle bir mahkemede hükme bağlanması için özgül bir kanun hükmü kapsamında değerlendirilmesi gerekir, böylece bir işlemin ve/veya somut bir hükmün bir vatandaşı mağdur edip etmediği ve ediyor, ne derecede mağdur ettiği tespit edilecektir. Bu ayrıca, başvuru sahibinin temel haklar ile tutarlı olmadığı yönünde şikâyette bulunduğu boşanmanın hukuki sonuçları ile ilgili kanun konusunda da geçerlidir. Bu nedenle ve Federal Anayasa Mahkemesi Kanunu'nun 93. maddesinin 3. fıkrasındaki süreye uyulup uyulmadığına bakılmaksızın, başvuru sahibinin boşanmanın hukuki sonuçları ile ilgili kanuna karşı genel kapsamda anayasal bir şikâyette bulunması mümkün değildir. Öncelikle, evlilik sonrası eş desteği, emeklilik maaşının paylaşılması ve edinilmiş kazançların bölüştürülmesi gibi boşanmanın farklı sonuçları konusunda yetkili bir uzman mahkemede karar alınabilmesi için eyleme geçmiş olması gerekirdi. Sadece bundan sonra boşanmanın hukuki sonuçları ile ilgili kanunun mahkemeler tarafından uygulanan somut hükümlerinin, Anayasa'nın 3. maddesinin 2 ve 3. fıkralarını ihlal ettiği iddiasına dayanarak yapılan bir anayasal şikâyet kabul edilebilir. İkinci durumda, son davada verilen kararın tebliğini takiben verilen bir aylık süre, Federal Anayasa Mahkemesi Kanunu'nun 93. maddesinin 1. fıkrası uyarınca geçerli olur.

6.7. Taraf Devlet, evlilik sonrası eş desteği için başvuru sahibinin başlattığı ve aile mahkemesinde devam eden hukuk davalarında halen nihai bir karar alınmadığını ileri sürmektedir (Yerel Göttingen Mahkemesi, dosya no. 44 F 316/02). Evlilik sonrası eş desteği ile ilgili esas davada başvuru sahibine hukuki danışmanlık hizmetleri sağlanmış ve bir avukat tarafından temsil edilmiştir. Mahkeme, halen başvuru sahibine öde-

necek olan desteğin miktarı konusunda karar verecektir. Başvuru sahibi, bu karara karşı bir itirazda bulunabilir. Ancak o zaman sorunun Federal Anayasa Mahkemesi'ne götürülmesi düşünülebilir.

6.8. Taraf Devlet, edinilmiş kazançların eşit bir şekilde bölüştürülmesi ile ilgili davaların, başvuru sahibinin 8 Eylül 2003 tarihli başvurusu yönünden adli yardım ve bir avukatın tayininin değerlendirilmesi aşamasında olduğunu iddia etmektedir. Bu başvuru, başvuru sahibinin, eş desteği ile ilgili davada menfaat çatışması gerekçesiyle hakim reddi istemi ile ilgili olarak sonradan verdiği dilekçelerden dolayı halen askıdadır. Başvuru sahibi, ayrıca Braunschweig Yüksek Bölge Mahkemesi'nin 11 Şubat 2004 tarihli kararına karşı çıkmıştır. Mahkeme halen bu konuda da karar vermek zorundadır.

6.9. Başvuru sahibi 10 Temmuz 2000 tarihinde boşanmanın hukuki sonuçları ile ilgili kanuna karşı genel kapsamda bir anayasa şikâyeti sunduğu zaman, Taraf Devlet iç hukuk yollarının henüz tüketilmiş olmadığı sonucuna varmıştır. Anayasa şikâyeti bu nedenle de kabul edilmemişti.

6.10. Taraf Devlet son olarak, anayasa şikâyetini haklı kılmak için yalnızca bilimsel yayınları zikretmenin ve genel olarak, başvuru sahibinin yaptığı gibi edinilmiş kazançların veya daha önce belirtilen emeklilik maaşının paylaşımının ve/veya bahsi geçen eş desteği ile ilgili kanunun Anayasa'ya aykırı olabileceğini iddia etmenin yeterli olmadığı görüşünü savunmaktadır.

6.11. Taraf Devlet, boşanmanın hukuki sonuçları ile ilgili kanuna karşı başvuru sahibinin yaptığı 10 Temmuz 2000 tarihli anayasal şikâyetinin, yukarıda belirtilen nedenlerden ötürü genel kapsamda kabul edilemez olduğunu altını çizmiştir. Anayasa'ya aykırılık konusunda yasalara uygun bir şekilde yapılan bir şikâyetin, sadece hukuki yolların tüketilmesine yönelik ön şartları karşılaması nedeniyle, başvuru sahibinin başvurusu İhtiyari Protokol'ün 4. maddesinin 1. fıkrası uyarınca kabul edilemez.

6.12. Taraf Devlet, son olarak başvurunun kabul edilemez olduğunu bildirmek amacıyla ilk yazısında belirtilen diğer nedenleri de hatırlatmak istemiştir.

Kabul Edilebilirlik Konusunda Başvuru Sahibinin Yaptığı Ek Açıklamalar

7.1. 1999 yılında Asliye Mahkemesi'ndeki (*Amtsgericht Northeim*) boşanma davası konusunda başvuru sahibi, 10 Kasım 1999 tarihli boşanma kararında önceki yazısında belirtilen bir formül doğrultusunda, Medeni Kanun'un 1587. maddesi uyarınca hukuki bir şart olan emeklilik maaşlarının bölüştürülmesi hususunun da yer aldığını hatırlatmaktadır. Başvuru sahibi, bu sözde “eşit bölüştürme”nin tamamıyla haksız, dengesiz ve ayrımcı olduğunu, zira evlilik sırasında elde edilen iş bölümünün ve anlayışın evlilik sonrası sonuçların göz önünde bulundurulmadığını yinelemektedir. Boşandığı eşi, başvuru sahibinin somut davasında emeklilik maaşlarının bölüştürülmesi sonucunda belirlenen miktarın üzerinde olacak bir maaşa ulaşacaktır. Öte yandan belirlenen miktarı alıp alamayacağı, alırsa da ne zaman ve ne ölçüde alabileceği konusunda ciddi şüpheler bulunmaktaydı.

7.2. Başvuru sahibi ayrıca, defalarca yaptığı başvurulara rağmen, evlilik sonrası destek ve edinilmiş kazançların eşit bir şekilde bölüştürülmesi ile ilgili sorunların, ne

boşanma kararında, ne de boşanmaya karşı yaptığı ve istinaf mahkemesinin (*Oberlandesgericht Braunschweig*) 23 Mayıs 2000 tarihinde reddettiği temyizde ele alınmadığını iddia etmektedir. Başvuru sahibinin maddi, toplumsal ve yaşlılık güvencesi konusunda birtakım özel taahhütleri ile evliliğe ilişkin sözleşmeleri, hükme bağlanmak üzere Aile Mahkemesi'nden Medeni Hukuk Mahkemesi'ne intikal ettirildiği için durum böyleydi. Başvuru sahibi, Birinci Derece Aile Mahkemesi'nin ve ayrıca istinaf mahkemesinin boşanması ile ilgili olarak gösterdiği gerekçelerin, adalet organlarının sadece boşanma talebinde bulunan erkek eşin görüş ve menfaatlerini göz önünde bulundurup tarafılığını gösterdiğini iddia etmektedir.

7.3. Başvuru sahibi, yapmış olduğu anayasa şikâyetinde 30 Ağustos 2000 tarihli kararı ile daha önceden yaptığı ayrıntılı sunumlara atıfta bulunarak, boşanmanın hukuki sonuçlarının ayrımcı niteliğinin halen devam ettiğini kabul etmektedir.

7.4. Başvuru sahibi, hukuk yollarının tüketilmesi konusunda, Devlet'in görüşlerinin aksine, emeklilik maaşlarının bölüştürülmesi boşanma kararının bir parçası olduğu için, söz konusu maaşların bölüştürülmesi bakımından ayrı bir itirazda bulunmanın gerekli olmadığını iddia etmektedir. Taraf Devlet'in iddiasına karşılık olarak yapılan bu itiraz, Anayasa Mahkemesi'nin yerleşik içtihadına göre ne gerekliydi ne de umuluyordu; zira Medeni Kanun'un 1587. maddesi uyarınca emeklilik maaşlarının yasal olarak bölüştürülmesi, "sarih bir şekilde belirtilmiş yasama hükmü"dür ve boşanmanın feshi, otomatik olarak emeklilik maaşlarının bölüştürülmesinin de iptal edilmesi ile sonuçlanabilecektir. Bu yüzden başvuru sahibi, hukuki yolların öncelikli olarak daha az yetkili mahkemelerde tüketilmesi gerekmeden, anayasal şikâyetinin kabul edilebilir olduğunu ve emeklilik maaşlarının yasal bir şekilde bölüştürülme konusunda haklı bir gerekçeye dayandığını iddia etmektedir. Anayasa Mahkemesi'nin şikâyet hakkında karar alınmaması yönünde aldığı karar, ayrıca başvuru sahibinin şikâyetinin B bölümünü, yani emeklilik maaşlarının yasal bir biçimde bölüştürülmesi konusundaki şikâyetini de kapsamaktaydı. Başvuru sahibi, anayasa şikâyetinin genel kapsamda boşanmanın hukuki sonuçlarına değil, boşanmış kadınlara karşı ayrımcı ve sakıncalı olan unsurların önlenmesi konusunda yasa koyucunun ihmeline karşı olduğunu yinelemektedir. Başvuru sahibi, sonuç olarak iç hukuk yollarının her ne kadar hükme bağlanmasa da kabul edilebilir bir anayasa şikâyeti ile tüketilmesi sonucu, şikâyetinin İhtiyari Protokol'ün 4. maddesinin 1. fıkrası uyarınca emeklilik maaşlarının yasal bir biçimde bölüştürülmesi konusunda da kabul edilebilir olduğunu ileri sürmektedir.

7.5. Başvuru sahibi, Anayasa'nın 3.2 ve 3. maddelerinin ihlal edildiği konusundaki anayasa şikâyeti için Devlet'in iddialarının aksine, mahkemeler aracılığıyla hukuk yollarının tüketilmesinin, madde 3.2'nin yasa koyucunun yasama konusundaki görevinin niteliği ve kapsamı konusunda Anayasa'nın verdiği kesin talimatı açıklaması nedeniyle gerekli olmadığını iddia etmektedir. Ayrıca, hukuki yolların öncelikli olarak tüketilmesi de gerekmemekteydi; zira anayasa şikâyeti Federal Anayasa Mahkemesi Kanunu'nun 90.2. maddesine uygun olarak genel nitelikli sorunlar ile birlikte temel anayasa sorunlarını da ortaya çıkarmıştı. Başvuru sahibi, şikâyetinin İhtiyari Protokol'ün 4. maddesinin 1. fıkrası uyarınca kabul edilebilir olduğunu, çünkü mahkemeler aracılığıyla hukuk yollarının tüketilmesinin gerekli olmadığını ve hakkında karar

alınması kabul edilmemiş olan ancak kabul edilebilir anayasal şikâyeti ile iç hukuk yollarının tüketilmiş olduğu yinelemektedir.

Komite Önünde Kabul Edilebilirlik ile İlgili Meseleler ve Görüşmeler

8.1. Komite, kendi İçtüzüğü çerçevesinde 64. kurala göre, İhtiyari Protokol uyarınca başvurunun kabul edilebilir olup olmadığı konusunda karar verecektir.

8.2. Komite, İçtüzüğün 66. kuralı çerçevesinde bir başvurunun kabul edilebilirliği ile esasına ilişkin karar konusunu ayrı ayrı değerlendirmeyi kararlaştıracaktır.

8.3. Komite, meselenin başka bir uluslararası soruşturma ya da çözüm çerçevesinde daha önceden incelenmiş olmadığını ya da halihazırda incelenmediğini belirlemiştir.

8.4. Komite, başvuru konusunu oluşturan maddi unsurların, boşanmanın sonuçları, yani özellikle evlilik sona erdikten sonra edinilmiş kazançların bölüştürülmesi, emeklilik maaşlarının bölüştürülmesi ve nafaka ile ilgili olduğunu düşünmektedir. Komite, boşanma davasının 1999 yılının Mayıs ayında başvuru sahibinin eşi tarafından başlatıldığına dikkat çekmektedir. Ayrıca, boşanma davasının Taraf Devlet'in İhtiyari Protokol'ü yürürlüğe soktuğu tarih olan 15 Nisan 2002 tarihinden önce, yani 28 Temmuz 2000 tarihinde emeklilik maaşlarının bölüştürülmesine ilişkin mesele ile beraber kesinleştiğini belirtmektedir. Emeklilik maaşlarının bölüştürülmesi ile ilgili olduğu sürece davanın maddi unsurlarının bu tarihten sonra da devam ettiğini gösteren hiçbir tatminkâr savın başvuru sahibince verilmediğini göz önünde tutan Komite, bunun İhtiyari Protokol'ün 4. maddesinin 2 (e) fıkrasınca, emeklilik maaşlarının bölüştürülmesi ile ilgili başvurunun bir parçası olarak görülmesini zaman bakımından (*ratione temporis*) kabul edilemez kıldığını düşünmektedir.

8.5. Emeklilik maaşlarının bölüştürülmesi konusunda Komite ayrıca, başvuru sahibinin boşanma kararını, sadece boşanmanın resmi olarak bildirilmesi ile sınırladığına ve emeklilik maaşlarının bölüştürülmesi hususunu istinaf mahkemesinde inceleme konusu yapmadığına dair Taraf Devlet'in ileri sürdüğü görüşe dikkat çekmektedir. Komite, ayrıca boşanma kararı ile ilgili itirazın, emeklilik maaşlarının bölüştürülmesi hususunu, böyle bir unsur boşanma kararının zorunlu bir parçası olduğundan, kendiliğinden feshedebileceğine dair başvuru sahibinin taşıdığı karşı görüşe de yer vermektedir. Komite, boşanma kararlarında emeklilik maaşlarının bölüştürülmesine ilişkin zorunlu çözümlere rağmen, başvuru sahibinin, makul olarak hem istinaf mahkemesinde hem de anayasa şikâyetinde konu ile ilgili özel bir itiraza yer vermiş olmasının beklenebileceğini de düşünmektedir. Komite, başvuru sahibinin bu şekilde emeklilik maaşlarının bölüştürülmesi konusunda iç hukuk yollarını tüketmemiş olduğu sonucuna varmıştır. Buna göre başvurunun bu bölümü, İhtiyari Protokol'ün 4. maddesinin 1. fıkrası uyarınca da kabul edilemez.

8.6. Komite, ayrıca başvuru sahibinin şikâyetinin Federal Anayasa Mahkemesi tarafından reddedildiğini belirten; bununla bağlantılı olarak, şikâyetin zamanaşımına uğraması nedeniyle ve ayrıca birkaç nedenden dolayı, Taraf Devlet'in dava ile ilgili başvurunun kabul edilemez bir şekilde yapıldığını ifade eden açıklamalarına güvenmektedir. Başvuru sahibinin anayasal şikâyetinin kabul edilebilir bir şekilde yapıldığı-

nı ve bu şikâyetin, kendisinin kişisel olarak mağdur olduğu yasama ile ilgili ayrımcı unsurların engellenmesi konusunda yasa koyucunun bazı hususları atladığını iddia eden bir şikâyet olduğunu ve boşanma ile ilgili hukuki sonuçlar hakkında genel bir şikâyet olmadığını gösteren sav Komite'yi ikna etmemiştir. Komite, bu yüzden 10 Temmuz 2000 tarihinde usulsüz bir biçimde verilen anayasal şikâyetin, başvuru sahibinin iç hukuk yolları tüketmiş olduğunu gösteremeyeceği sonucuna varmıştır.

8.7. Komite, evlilik sona erdikten sonra gerek edinilmiş kazançların bölüştürülmesi, gerekse nafaka hususunda görülen münferit davaların henüz kesin bir şekilde sonuçlandırılmadığına dikkat çekmiştir. Başvuru sahibi, bunu inkâr etmemekte ve kabul edilebilirlik açısından davaların makul olmayan bir şekilde uzadığına ve tatminkâr bir şekilde sonuçlanması olasılığına karşı çıkmamaktadır. Bu gerçekler ışığında, Komite hukuki taleplerin, İhtiyari Protokol'ün 4. maddesinin 1. fıkrası uyarınca kabul edilemez olduğunu düşünmektedir.

8.8. Komite bu nedenle,

(a) başvuru sahibinin iç hukuk yollarını tüketmemesi sonucu, 4. maddenin 1. fıkrası uyarınca ve Taraf Devlet, İhtiyari Protokol'ü yürürlüğe sokmadan önce iddia konusu maddi unsurların gerçekleştiği ve bu tarihten sonra devam etmediği gerekçesi ile 2 (e) no'lu fıkrası uyarınca başvurunun kabul edilmemesine;

(b) bu kararın, Taraf Devlet'e ve başvuru sahibine tebliğ edilmesine karar vermiştir.

Ek

Komite Üyeleri Krisztina Morvai ile Meriem Belmihoub-Zerdani'nin Kişisel (Karşı) Görüşleri

Kanaatimizce başvuru sahibinin başvurusu kısmen kabul edilebilir. Boşanma ve emeklilik maaşlarının bölüştürülmesine ilişkin 28 Temmuz 2000 tarihli karar ile ilgili hukuki talebin, zaman bakımından (*ratione temporis*) kabul edilebilirlik hükmü kapsamında kabul edilemeyeceğine çoğunluk görüşüyle birlikte katılmakla beraber, edinilmiş kazançlar ve eş nafakası ile ilgili hususlarda devam eden davalar için ayrı bir hukuki talebin, aslında kabul edilebilirlik kriterlerini karşıladığına da inanıyorum.

Çoğunluğun görüşüne göre, münferit iddialar (Sözleşme'nin, edinilmiş kazançların bölüştürülmesi ve boşanma sonrası nafaka ile ilgili maddi ve usuli açılardan ihlal edildiğine dair iddia), iç hukuk yollarının tüketilmemesi nedeniyle kabul edilemez. (Madde 4/1)

İhtiyari Protokol uyarınca genel bir kural olarak, "*tüm mevcut iç hukuk yollarının işletilmesinin, makul olmayan şekilde uzadığı ya da etkili sonuç verme ihtimalinin zayıf olduğu durumlar dışında*", söz konusu hukuk yollarının tüketilmiş olması gerekir.

Kanaatimizce iç hukuk yargılamaları, "makul olmayan şekilde uzama" bakımından her bir dava için ayrı ayrı değerlendirilmelidir.

Mevcut davada eş nafakası ve edinilmiş kazançlar ile ilgili davalar, yaklaşık beş yıldan beri devam etmektedir. (Komite'nin kabul edilebilirlik konusunda aldığı kararın 2. fıkrasına göre başvuru sahibi, defalarca yaptığı başvurulara rağmen evlilik sonrası destek ve edinilmiş kazançların eşit bir şekilde bölüştürülmesi ile ilgili sorunların, ne boşanma kararında ne de boşanmaya karşı yaptığı ve istinaf mahkemesinin (*Oberlandesgericht*

Braunschweig) 23 Mayıs 2000 tarihinde reddettiği temyizde ele alınmadığını iddia etmektedir. Taraf Devlet'in, Komite kararının 4.2 fıkrasında özetlenen kabul edilebilirlik konusundaki gözlemlerine göre, "Evlilik sona erdikten sonra nafaka ve edinilmiş kazançların bölüştürülmesi konusunda görülen münferit davalarda henüz hiçbir nihai karar alınmamıştır". 2004 yılının Nisan ayında Göttingen Mahkemesi, Ağustos 2002 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere ayda 280 Euro nafaka ödenmesi konusunda başvuru sahibi lehine bir karar (Komite kararının 2.7 fıkrası) vermesine rağmen, nafaka ile ilgili karar, başvuru sahibinin itirazı yüzünden henüz kesinleşmemiştir. Aynı şekilde edinilmiş kazançların bölüştürülmesi konusunda da kesin bir karar alınmamıştır. İki yıldır sürmekte olan bu davalardan sonra Taraf Devlet, İhtiyari Protokol'ü resmen kabul etmiştir.

Ashında aynı sürenin "makul olmayan şekilde uzadığı" düşünülmecek dava ve durumlar da olabilir. Ancak mevcut durumda, davaların konusu, temel olarak *başvuru sahibinin hayatını idame ettirebilmesi için gerekli mali/maddi kaynakların tespit ve temin edilmesidir*. Bayan B.-J. şu anda 57 yaşındadır. 30 yıllık bir evlilikten sonra kocası kendisinden boşandığında 52 yaşında idi. Dünyada birçok kadın gibi, tüm hayatını ailesine hiçbir karşılık almadan adanmış, öte yandan mali açıdan bağımlı olduğu kocası ise, kariyerinde ilerleyip gelirini artırmıştır. Başvuru sahibinin yazılarında görüldüğü gibi mali durumu, önemli oranda belirsizlik taşımaktadır ve en azından böyle söylenebilir. Kendisi bazen biraz nafaka almakta, bazen de eline hiçbir şey geçmemektedir. (Bu arada, başvuru sahibinin 30 yıllık çalışmasından başarılı bir şekilde yararlanan eski eşin aylık 5.000 Euro tutarında bir geliri vardır ki, bu çok iyi bir maaştır (bkz. Komite kararının 5.9 fıkrasındaki son cümle)). Evin ve ailesinin dışında hiçbir iş deneyimi olmayan ve "nispeten yaşlı bir kadın" olduğu düşünülen başvuru sahibinin, iş piyasasına girip kendisini mali anlamda desteklemesi çok düşük bir olasılıktır. Üç çocuk büyüttükten ve hayatı boyunca ev işleri ile uğraştıktan sonra kendisinin isteği dışında gerçekleşen boşanma olayından beş yıl sonra dahi düzenli ve güvenebileceği bir gelir olmadan yaşamak zorunda kalması üzücü ve utanç vericidir. Aile mahkemelerinin, bu gibi durumlarda uzun bir süre önce uygun bir nafaka belirleyip, bu yönde bir karar vermiş olması gerekirdi. Otuz yıl süren bir evlilikten sonra istenmeyen boşanma davalarını sadece bir yıl içerisinde sonuçlandırabilen hukuksal ve yargısal bir sistemin, aynı hızda ve etkili biçimde boşanma sonrası nafaka (ve edinilmiş kazançlar) ile ilgili davaları da sonuçlandırmış olması gerekir. Üç çocuk yetiştirmiş, otuz yıl boyunca eşinin yararına çalışmış ve boşandıktan sonraki beş yıl boyunca bu şekilde belirsizlik içinde yaşayan nispeten yaşlı bir kadın için bunun kabul edilemez olduğu düşünülmeli ve bu durum insan haklarının ihlali şeklinde yorumlanmalıdır.

Görüşlerimize göre, dava ile ilgili tüm koşullar altında iç hukuk yollarının tüketilmesi ile ilgili uygulamanın, *makul olmayan şekilde uzadığı* ortaya çıkmıştır. Dahası, iç hukuk yollarını tüketme ihtiyacı konusunda 4.1 maddedeki genel kuralın, burada geçerli olmadığı da ortaya çıkmaktadır. Bunun yerine, kurala istisna olarak "makul olmayan şekilde uzama" hususu geçerlidir.

(İmza) Krisztina Morvai

(İmza) Merien Belmihoub-Zerdani

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER KADINLARA KARŞI AYRIMCILIĞIN ÖNLENMESİ KOMİTESİ^{11,12}

Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi'nin Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'ne Ek İhtiyari Protokol Kapsamındaki Kararı

Bayan Rahime Kayhan – Türkiye¹³

Başvuru No. 8/2005

27 Ocak 2006 Tarihinde Otuz Dördüncü Oturumda Kabul Edilmiş Olan Karar

Başvuru sahibi: Bayan Rahime Kayhan
Mağdur olduğu iddia edilen kişi: Başvuru sahibi
Taraf Devlet: Türkiye
Başvuru tarihi: 20 Ağustos 2004

Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin 17. maddesi uyarınca kurulmuş olan Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi,¹⁴ 27 Ocak 2006 tarihinde toplanmış, aşağıdaki kararı kabul etmiştir:

Kabul Edilebilirlik Kararı

1.1. 20 Ağustos 2004 tarihli başvurunun sahibi, 3 Mart 1968 doğumlu bir Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan Rahime Kayhan'dır. Kayhan, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin 11. maddesinin Türkiye tarafından ihlal edilmesi sonucu mağdur olduğunu iddia etmektedir. Başvuru sahibi, Avukat Fatma Benli tarafından temsil edilmektedir. Sözleşme ve Sözleşme'ye ek İhtiyari Protokol, Taraf Devlet tarafından sırasıyla 19 Ocak 1986 ve 29 Ocak 2003 tarihlerinde yürürlüğe konulmuştur.

¹¹ Bu metnin İngilizceden Türkçeye çevirisi Defne Orhun tarafından yapılmıştır.

¹² Bu kararın tümü değil sadece belirli bölümleri alınmıştır – ed.n.

¹³ Orijinal karar metni için bkz. http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/protocol/decisions-views/8_2005.pdf (erişim: 28 Eylül 2009).

¹⁴ CEDAW Komitesi olarak anılmaktadır.

Sunulduğu Şekliyle Olaylar

2.1. Din ve ahlâk kültürü öğretmeni olan başvuru sahibi, evli ve yaşları 2 ile 10 arasında değişen üç çocuk annesidir. Bir devlet üniversitesinde eğitim aldığı süre de dahil olmak üzere, 16 yaşından beri saçını ve boynunu kapatan (yüzü açıkta kalmaktadır) bir baş örtüsü takmaktadır.

2.2. Başvuru sahibi, 26 Eylül 1991 tarihinde, Milli Eğitim Bakanlığı bünyesindeki bir devlet okulu olan Bursa Karacabey İmam Hatip Lisesi'ne öğretmen olarak atanmıştır. 12 Eylül 1994 tarihinde ise Erzurum İmam Hatip Lisesi'nde öğretmen olarak çalışmaya başlamış ve Mehmetçik Ortaokulu'na tayin edilene dek bu okulda beş yıl süreyle hizmet vermiştir. İlk tayini çıktığında ve kimlik kartlarında (örneğin ehliyet, öğretmen kimliği, sigorta kartı vb.) kullanılmak üzere fotoğraf çektiğinde, hep başörtülüdür.

2.3. Baş örtüsü taktığı için 16 Temmuz 1999 tarihinde uyarı almış ve ardından maaşından cezai bir kesinti (1/30) yapılmıştır. Başvuru sahibi bu cezaya itiraz etmiş ve itiraz işlemleri devam etmekteyken 4455 sayılı Af Yasası yürürlüğe konmuş ve söz konusu ceza başvuru sahibinin sicil kaydından silinmiştir.

2.4. Başvuru sahibine 13 Ocak 2000 tarihinde, kılık kıyafet yönetmeliğine uymadığı, sınıfa saç kapalı bir şekilde geldiği ve ideolojik ve siyasi amaçları yüzünden kurumun huzur, sükûn, çalışma düzeni ve ahengini bozduğu iddiası ile hakkında bir soruşturma başlatıldığını belirten bir yazı tebliğ edilmiştir. Kendisinden yazılı bir savunma sunması istenmiştir.

2.5. Başvuru sahibi 8 Şubat 2000 tarihinde, kurumun huzur ve sükûnunu bozacak hiçbir davranış sergilemediğini ifade ederek kendini savunmuştur. Geçen sekiz yıl süresince iki küçük çocuk büyütüyor olmasına rağmen çok çalışmış, hiçbir siyasi veya ideolojik amaç gütmemiş, öğretmenlik alanındaki başarılarından ötürü müfettişler tarafından pek çok kez takdir edilmiş, ülkesini seven ve kendisini cumhuriyete ve demokrasiye adanmış bir insan olarak ülkesine ve milletine bağlı bir Türk gençliği yetişmesi için yardımcı olma amacı taşımıştır.

2.6. Milli Eğitim Bakanlığı, 29 Mart 2000 tarihinde dosyasını inceleme ve kendisini sözlü olarak veya bir avukat aracılığıyla savunma hakkı bulunduğu yönünde başvuru sahibini bilgilendirmiştir.

2.7. Başvuru sahibi bu yazıya, hakkındaki suçlama ve ithamların doğru olmadığını ileri süren on yeminli ifade ile karşılık vermiştir. Başvuru sahibinin avukatı Üst Disiplin Kurulu'na, başvuru sahibi hakkındaki iddiaların doğru olmadığını ve “soruşturma raporunda başvuru sahibinin ahengi bozduğuna dair” hiçbir kanıt bulunmadığını ifade eden sözlü ve yazılı dilekçeler sunmuştur. Başvuru sahibi cezalandırılacak olursa, bu cezanın çalışma, din, vicdan, düşünce ve seçme özgürlükleri de dahil olmak üzere ulusal ve uluslararası hukuk ilkelerinin ihlaline yol açacağını belirtmiştir. Bu ceza aynı zamanda ayrımcılık yaratacak ve kişinin kendisini bedensel ve ruhsal olarak geliştirmeye hakkının da ihlali anlamına gelecektir.

2.8. Başvuru sahibi, 9 Haziran 2000 tarihinde Üst Disiplin Kurulu tarafından keyfi bir kararla görevinden uzaklaştırıldığı dile getirmektedir. Kurul'un bu kararı, başvuru

sahibinin sınıfta baş örtüsü takmasının, 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun 125. maddesinin E fıkrası (a) bendi uyarınca, siyasi amaçlarla kurumun "huzur, sükûn ve çalışma düzenini bozma" eylemine eşdeğer nitelikte bulunduğunu dile getirmektedir. Bunun bir neticesi olarak başvuru sahibi, devlet memuru statüsünü bir daha kazanmamak üzere kaybetmiştir. Başvuru sahibi, başka şeylerin yanı sıra, geçim kaynağını büyük bir oranda kaybetmiş, emeklilik hakkı için yapılan kesintileri, maaş ve gelir faizini, eğitim yardımını ve sağlık sigortasını da kaybetmiştir. Türkiye'deki özel okulların da Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olduğunu öne sürmek suretiyle, baş örtüsü taktığı müddetçe bir özel okulda da öğretmenlik yapmasının mümkün olmadığını belirtmektedir. Disiplin cezalarının en ağırına çarptırılmış bir kadını hiç kimse işe almak istemeyecektir.

2.9. Başvuru sahibi, 23 Ekim 2000 tarihinde, baş örtüsü takmak suretiyle Devlet Memurları Kanunu'nun 125. maddesinin E fıkrası (a) bendini ihlal etmemiş olmasına rağmen meslekten ihracının iptal edilmesi talebiyle Erzurum İdare Mahkemesi'nde dava açmıştır. Çarptırılabilceği en ağır cezanın ihraç değil, olsa olsa uyarı veya kınama olması gerektiğini iddia etmiştir. Başvuru sahibi cezanın meşru bir amaç taşımadığını ve demokratik bir toplum için gerekli bir müdahale teşkil etmediğini ileri sürmektedir.

2.10. Erzurum İdare Mahkemesi, 22 Mart 2001 tarihinde, başvuru sahibine verilen cezanın hukuku ihlal etmediğine kanaat getirerek iptal talebini geri çevirmiştir.

2.11. Başvuru sahibi, 15 Mayıs 2001 tarihinde, Erzurum İdare Mahkemesi'nin kararına karşı Danıştay'da temyiz davası açmış ve 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun 125. maddesi E fıkrası (a) bendinin uygulanabilmesi için, kamu düzenini bozan somut bir eylem gerçekleştirilmiş olması gerektiğini iddia etmiştir. Başvuru sahibinin böyle bir eylem gerçekleştirdiğine ilişkin hiçbir kanıt bulunmamaktadır. Başını kapatmış ve böylece Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Çalışan Personelin Kılık ve Kıyafetini Dair Yönetmeliği ihlal etmiştir.

2.12. Danıştay 12. Daire Başkanlığı, 9 Nisan 2003 tarihinde, usul ve esas yönünden yerinde bir karar olduğu gerekçesiyle Erzurum İdare Mahkemesi'nin kararını onamıştır. Bu nihai karar başvuru sahibine 28 Temmuz 2003 tarihinde tebliğ edilmiştir.

(...)

Komite Önünde Kabul Edilebilirlik ile İlgili Meseleler ve Görüşmeler

7.1. Komite, İçtüzüğü'nün 64. kuralı uyarınca başvurunun İhtiyari Protokol kapsamında kabul edilebilir yahut kabul edilemez nitelikte olduğuna karar verir.

7.2. Komite, İçtüzüğü'nün 66. kuralı, başvurunun kabul edilebilirliği ve esası konularını ayrı ayrı değerlendirip karar verebilir.

7.3. Komite, Taraf Devlet'in Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin benzer bir davayı daha önce incelemiş olması nedeniyle, başvurunun İhtiyari Protokol'ün 4. maddesi 2. fıkrası (a) bendi kapsamında kabul edilemez olarak nitelenmesi gerektiği yönündeki iddialarını dile getirmektedir. Başvuru sahibi, şikâyetini başka bir uluslararası organ önüne götürmediği yönünde Komite'yi temin etmekte ve Leyla Şahin – Türkiye davası ile kendi şikâyeti arasındaki ayrımlara dikkat çekmektedir. İnsan Hakları Komitesi, önceki içtihatlarında, Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'ye ek İhtiyari Protokol kapsamında yapılan bir başvurunun başka bir uluslararası soruştur-

ma veya çözüm usulü kapsamında incelenmekte olan bir başvuru ile aynı meseleyi teşkil edip etmediği yönünde karar verirken göz önünde tuttuğu unsurlardan bir tanesinin de başvuru sahibinin kimliği olduğunu dile getirmiştir. Fanali / İtalya (başvuru no: 075/1980) kararında İnsan Hakları Komitesi şu kanaate varmıştır:

“İhtiyari Protokol’ün 5. maddesi 2. fıkrası (a) bendi kapsamı dahilinde ‘aynı mesele’ kavramı, aynı kişiyle ilgili, o kişi veya diğer uluslararası organ huzurunda onun adına hareket eden bir başkası tarafından sunulmuş aynı iddiayı içerir şeklinde anlaşılmalıdır.”

Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi, incelemekte olduğu başvurunun Sözleşme’ye ek İhtiyari Protokol’ün 4. maddesi 2. fıkrası (a) bendi kapsamında kabul edilemez nitelikte bulunmadığına kanaat getirmektedir; zira başvuru sahibi Taraf Devlet’in atıfta bulunduğu kadın olan Leyla Şahin’den farklı bir kişidir.

7.4. Komite, İhtiyari Protokol’ün 4. maddesi 2. fıkrası (e) bendi uyarınca, başvurunun konusunu oluşturan olguların Protokol’ün Taraf Devlet açısından yürürlüğe girme tarihinden önce meydana gelmiş olması halinde –bahsi geçen olgular yürürlük tarihinden sonra da devam etmediği müddetçe– söz konusu başvuruyu kabul edilemez olarak niteler. Komite, bu hükmü değerlendirirken, Taraf Devlet’in savına göre esas alınması gereken tarihin, başvuru sahibinin öğretmenlikten ihraç edildiği 9 Haziran 2000 tarihi olduğunu belirtmektedir. Bu tarih, İhtiyari Protokol’ün Türkiye açısından yürürlüğe girdiği 29 Ocak 2003 tarihinin öncesine denk düşmektedir. Komite, meslekten ihracının neticesi olarak başvuru sahibinin 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu’nun 125. maddesi E fıkrası (a) bendi uyarınca devlet memuru statüsünü kaybetmiş olduğunu belirtmektedir. Bu statüsünü kaybetmesinin etkileri de –geçim kaynağını büyük bir oranda kaybetmesi, emeklilik hakkı için yapılan kesintileri, maaş ve gelir faizini, eğitim yardımını ve sağlık sigortasını kaybetmiş olması– dava konusudur. Bu nedendir ki Komite, olguların İhtiyari Protokol’ün Taraf Devlet açısından yürürlüğe girdiği tarih sonrasında da devam ettiğine kanaat getirmekte ve başvurunun zaman bakımından (*ratione temporis*) kabul edilebilirliğini doğrulamaktadır.

7.5. Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi’ne ek İhtiyari Protokol’ün 4. maddesinin 1. fıkrası (iç hukuk yolları kuralı), Komite’yi, “iç hukuk yollarının makul olmayan sürede uzadığı ve etkili sonuç verme ihtimalinin olmadığı durumlar dışında mevcut iç hukuk yollarının tüketilmiş olduğunu” tespit etmeden bir başvuruyu kabul edilebilir ilan etmekten alıkoymaktadır. İç hukuk yolları kuralı, Taraf Devletlerin Sözleşme’de sayılan haklardan birine yönelik bir ihlali, Komite’nin değerlendirmesine sunulmazdan önce kendi hukuk sistemleri aracılığıyla giderme fırsatına sahip olmalarını güvence altına almalıdır. Başvuru sahiplerinin, bir şikâyetin yetkili yerel makamlar huzurunda ileri sürmedikleri esasını Komite huzuruna getirmeleri halinde bu kural boş bir kural haline gelecektir. İnsan Hakları Komitesi, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme’ye ek İhtiyari Protokol kapsamında sunulan başvuruların sahipleri açısından da bu şartı aramaktadır.¹⁵

15 Bkz. örneğin *Antonio Parra Corral – İspanya* (Başvuru No. 1356/2005), paragraf 4.2.

7.6. Komite, başvuru sahibinin öne sürdüğü ilk itirazın, Temmuz 1994'te öğretmenlik yapmakta olduğu okulda baş örtüsü takmasından ötürü aldığı uyarı ve maaş kesintisi cezasına ilişkin olduğunu belirtmektedir. Başvuru sahibi, mahkemeye sunduğu dilekçesinde, yaptığı kural ihlali karşısında kendisine verilmesi gereken cezanın uyarı olması gerektiğini, “daha ağır bir cezalandırma” gerekmediğini beyan ettiğini ifade etmiştir. Bu dilekçesinde başvuru sahibi, cinsiyet ayrımcılığı meselesini dile getirmemiştir. Başvuru sahibinin cezası 4455 sayılı Af Yasası'ndan yararlanarak affedilmiştir. Başvuru sahibinin cinsiyet ayrımcılığı meselesini dile getirebilmesi için diğer bir fırsat, Şubat 2000 tarihinde, sınıfa başı kapalı bir şekilde girdiği ve “ideolojik ve siyasi amaçlarla kurumun huzur, sükûn, çalışma düzenini bozduğu” iddiasıyla hakkında başlatılan soruşturma ile ilgili olarak kendisini savunurken çıkmıştır. Başvuru sahibi savunmasında siyasi ve ideolojik meselelere odaklanmıştır. Kurumun huzur ve sükûnunu ne zaman ve nasıl bozduğunu kanıtlamasını isteyerek Milli Eğitim Bakanlığı'nın iddialarına itiraz etmiştir. Başvuru sahibinin avukatı Üst Disiplin Kurulu huzurunda yaptığı savunmada maddi hata iddiasını dile getirmiştir. Başvuru sahibinin avukatı ayrıca, başvuru sahibine ceza verilecek olması durumunda çalışma, din, vicdan, düşünce ve seçme özgürlüklerinin, ayrımcılık yasağının ve kişi dokunulmazlığının, kişinin kendisini fiziksel ve ruhsal olarak geliştirme hakkının ve ulusal ve uluslararası hukuk ilkelerinin tümünden ihlal edilmiş olacağını ileri sürmüştür. Başvuru sahibi, devlet memurluğundan çıkarılma kararına karşı 23 Ekim 2000 tarihinde Erzurum İdare Mahkemesi'ne dava açtığında, iddialarını dokuz temele dayandırmıştır; ancak bu temeller arasında cinsiyet ayrımcılığı bulunmamaktadır. 15 Mayıs 2001 tarihinde başvuru sahibi Erzurum İdare Mahkemesi'nin kararına karşı Danıştay'a temyiz başvurusunda bulunmuş ve bu başvurusunda da cinsiyet ayrımcılığı iddiasını dile getirmemiştir. 9 Nisan 2003 tarihinde başvuru sahibi aleyhindeki nihai karara hükmedilmiştir. Komite, başvuru sahibinin daha başka bir iç hukuk yoluna başvurmadığını ifade etmektedir.

7.7. Başvuru sahibinin Komite'ye ilettiği şikâyetin temel noktasını, yerel makamlar huzurunda dile getirmiş olduğu şikâyetlerin aksine, Taraf Devlet'in başvuru sahibini kadınlara özgü bir kıyafet parçası olan baş örtüsü takması yüzünden meslekten ve devlet memurluğundan ihraç etmesi nedeniyle Sözleşme'nin 11. maddesinin ihlal edilmesi sonucu kendisinin mağdur olduğu iddiası oluşturmaktadır. Bu ihraç kararı neticesinde Taraf Devlet'in, başvuru sahibinin çalışma ve başkalarıyla eşit iş fırsatlarından yararlanma haklarının yanı sıra, terfi, iş güvenliği, emeklilik ve eşit muamele görme haklarını da ihlal ettiği ileri sürülmektedir. Bu durumda Komite'nin önünde, başvuru sahibinin başvuruyu Komite'ye iletmeden önce başvurduğu idari organlar huzurunda cinsiyet ayrımcılığı meselesini içeren tezlerini esas bakımından ve Türkiye'deki usuli gereklerle uygun olarak dile getirmesi gerektiği kanaatine varmaktan başka bir olasılık bulunmamaktadır. Dolayısıyla Komite, iç hukuk yollarının başvuru sahibinin Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin 11. maddesiyle ilintili iddialarına ilişkin olarak kabul edilebilirlik amaçları doğrultusunda tüketilmemiş olduğu sonucuna varmaktadır.

7.8. Komite, Taraf Devlet'in başvuru sahibinin başvurabileceği başka hukuk yolları da bulunduğunu –gözden geçirme (“tashihi karar”); Türk Anayasası'nın 74. mad-

desi kapsamında şikâyet usulü ve Devlet Memurlarının Şikâyet ve Müracaatları Hakkında Yönetmelik kapsamındaki usul- dile getirdiğini belirtmektedir. Ancak Komite, bu hukuk yollarının kullanılması sonucu makul sınırlar çerçevesinde ulaşılması beklenen tazmin biçimiyle ilgili kendisine sunulan bilginin, bu yolların İhtiyari Protokol'ün 4. maddesi 1. fıkrası bağlamındaki etkililiği konusunda bir karara varmak için yeterince net olmadığına kanaat getirmektedir. Her halükârda Komite, buna ilişkin bir tespitte bulunmanın yahut başvurunun başka bir gerekçeyle kabul edilemez olup olmadığını değerlendirmenin gerekli olmadığına kanaat getirmektedir.

7.9. Bu nedenle Komite:

- (a) Başvurunun, iç hukuk yollarının tüketilmemiş olması nedeniyle İhtiyari Protokol'ün 4. maddesi 1. fıkrası kapsamında kabul edilemez nitelikte bulunduğu;
- (b) Kararın Taraf Devlet'e ve başvuru sahibine tebliğ edilmesine karar vermiştir.

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER KADINLARA KARŞI AYRIMCILIĞIN ÖNLENMESİ KOMİTESİ¹⁶

Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi'nin Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'ne Ek İhtiyari Protokol'ün 7. Maddesi 3. Fıkrası Kapsamındaki Görüşleri

Andrea Szijjarto – Macaristan^{17,18}

Başvuru No. 4/2004

14 Ağustos 2006 Tarihinde Otuz Altıncı Oturumda Kabul Edilen Görüşler

Başvuru sahibi: Andrea Szijjarto (Avrupa Roman Hakları Merkezi ve Ulusal ve Etnik Azınlıklar Hukuki Savunma Bürosu tarafından temsil edilmektedir.)

Mağdur olduğu iddia edilen kişi: Başvuru sahibi

Taraf Devlet: Macaristan

Başvuru tarihi: 12 Şubat 2004 (ilk başvuru)

Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin 17. maddesi kapsamında oluşturulan Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi,¹⁹ 14 Ağustos 2006 tarihinde toplanarak, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'ne ek İhtiyari Protokol kapsamında, Andrea Szijjarto adına Avrupa Roman Hakları Merkezi ve Ulusal ve Etnik Azınlıklar Hukuki Savunma Bürosu tarafından Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi'ne sunulan 4/2004 sayılı başvuru hakkındaki değerlendirmesini tamamlayarak, başvuru sahibi ve Taraf Devlet tarafından kendisine sunulan tüm yazılı bilgileri dikkate alarak, aşağıdaki görüşleri kabul etmiştir:

¹⁶ Bu metnin İngilizceden Türkçeye çevirisi Defne Orhun tarafından yapılmıştır.

¹⁷ Bu başvurunun incelenmesine şu Komite üyeleri katılmıştır: Magalys Arocha Dominguez, Meriem Belmihoub-Zerdani, Huguette Bokpe Gnacadja, Dorcas Coker-Appiah, Mary Shanthi Dairiam, Cees Flinterman, Naela Mohamed Gabr, Françoise Gaspard, Rosario Manalo, Pramila Patten, Fumiko Saiga, Hanna Beate Schöpp-Schilling, Heisoo Shin, Glenda P. Simms, Dubravka Čimonović, Anamah Tan, Maria Regina Tavares da Silva ve Zou Xiaojiao. Komite İhtiyari Protokol'ün 60 (1) (c) kuralı uyarınca, Krisztina Morvai, ilgili Taraf Devlet'in vatandaşı olması sebebiyle bu başvurunun incelenmesine katılmamıştır.

¹⁸ Orijinal karar metni için bkz. [http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/protocol/decisions-views/Decision 4-2004 - English.pdf](http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/protocol/decisions-views/Decision%204-2004%20-%20English.pdf) (erişim: 28 Eylül 2009).

¹⁹ CEDAW Komitesi olarak anılmaktadır.

İhtiyari Protokol'ün 7. maddesi 3. fıkrası kapsamındaki görüşler

1.1. 12 Şubat 2004 tarihli başvurunun sahibi, 5 Eylül 1973 doğumlu bir Macar Roman kadın olan Andrea Szijarto'dur. Kendisi bir Macar hastanesindeki tıbbi personel tarafından zorla kısırlaştırıldığını iddia etmektedir. Başvuru sahibi, Ekonomik ve Sosyal Konsey bünyesinde özel danışman statüsüne sahip olan Avrupa Roman Hakları Merkezi ve Macaristan'daki bir örgüt olan Ulusal ve Etnik Azınlıklar Hukuki Savunma Bürosu tarafından temsil edilmektedir. Sözleşme ve İhtiyari Protokol, Taraf Devlet açısından sırasıyla 3 Eylül 1981 ve 22 Mart 2001 tarihlerinde yürürlüğe girmiştir.

Başvuru Sahibi Tarafından Sunulduğu Haliyle Olaylar

2.1. Başvuru sahibi üç çocuk annesidir. 30 Mayıs 2000 tarihinde doktor muayenesinden geçmiş ve hamile olduğu anlaşılmıştır. Doğumun 20 Aralık 2000 tarihinde gerçekleşeceği tahmininde bulunulmuş, başvuru sahibi bu süre içerisinde doğum öncesi tedavilerini tamamlamış ve bölge hemşiresi ve jinekoloğu ile önceden planlanmış tüm randevularına gitmiştir. 20 Aralık 2000 tarihinde ise Fehérgyarmat Hastanesi'nin doğum koğuşuna başvurmuştur. Muayene edildikten sonra 36-37 haftalık hamile olduğu saptanmış ve kendisine, doğum sancıları başladığında yeniden hastaneye gelmesi söylenmiştir.

2.2. Başvuru sahibi, 2 Ocak 2001 tarihinde doğum sancuları çekmeye başlamış ve amniyon sıvısı gelmiştir. Buna ağır bir kanama eşlik etmiştir. Ambulansla bir saat süren bir yolculuk sonunda Fehérgyarmat Hastanesi'ne götürülmüştür. Tedavisini yapan doktor, başvuru sahibini muayene ederken fetüsün ("embriyo" terimi kullanılmıştır) rahimde ölmüş olduğunu saptamış ve başvuru sahibini, ölü fetüsün alınabilmesi için derhal bir sezaryen ameliyatı yapılması gerektiği konusunda bilgilendirmiştir. Ameliyat masasında iken, başvuru sahibinden, sezaryen ameliyatına rıza gösterdiğine dair bir form imzalaması istenmiştir. Başvuru sahibi bu formun yanında, doktor tarafından elyazısıyla yazılmış ve formun altına eklenmiş, hiç okunaklı olmayan bir nota imza atmıştır. Notta şunlar yazmaktadır:

"Embriyonun rahmim içinde öldüğünü bilerek, kısırlaştırılmayı [başvuru sahibinin bilmediği Latince bir kelime kullanılmıştır] kesin olarak talep ediyorum. Bir daha çocuk doğurmaya niyetim yok; bir daha hamile kalmak da istemiyorum."

Tedaviyi yapan doktor ve ebe de aynı formu imzalamışlardır. Başvuru sahibi ayrıca, kan nakli ve anestezi konusunda da rızasını belirten ifadelerle imza atmıştır.

2.3. Hastane kayıtları, ambulansın hastaneye varmasını müteakip 17 dakika içerisinde sezaryen ameliyatının yapıldığını, ölü fetüs ile plasentanın çıkarıldığını ve başvuru sahibinin fallop kanallarının bağlandığını göstermektedir. Başvuru sahibi, hastaneden ayrılmadan önce doktordan sağlık durumu hakkında bilgi almak istemiş ve bir daha ne zaman bebek sahibi olmayı deneyebileceğini sormuştur. "Sterilizasyon" [kısırlaştırma] kelimesinin anlamını da işte o anda öğrenmiştir. Tıbbi kayıtlar, hastaneye

geldiğinde başvuru sahibinin sağlık durumunun oldukça kötü olduğunu da ortaya koymaktadır. Hastaneye geldiğinde başının döndüğünü söylemiştir, ortalamanın hayli üzerinde kan kaybetmektedir ve çok içerisindedir.

2.4. Başvuru sahibi, kısırlaştırılma işleminin yaşamı üzerinde çok büyük bir etki yarattığını; bu yüzden kendisinin ve eşinin depresyon tedavisi görmek zorunda kaldığını belirtmektedir. Kısırlaştırma da dahil olmak üzere her türlü doğum kontrol yöntemini yasaklayan katı Katolik inançlara sahip olması dolayısıyla kısırlaştırma işlemine asla onay vermeyeceğini dile getirmektedir. Ayrıca, başvuru sahibi ve eşi geleneksel Roman adetlerine göre yaşamaktadırlar; bu geleneğe göre çocukların, Roman ailelerinin değer sistemi içerisinde esaslı bir unsur teşkil ettiği dile getirilmektedir.

2.5. Ulusal ve Etnik Azınlıklar Hukuki Savunma Bürosu'ndan bir avukat, 15 Ekim 2001 tarihinde başvuru sahibi adına Fehérgyarmat Hastanesi'ne karşı bir hukuk davası açmış ve başka şeylerin yanı sıra, Fehérgyarmat Mahkemesi'nden, hastanenin başvuru sahibinin medeni haklarını ihlal ettiğini tespit etmesini talep etmiştir. Başvuru sahibi ayrıca, hastanenin, kendisinin tam ve aydınlatılmış onamını almaksızın kısırlaştırma işlemi yaparak ihmalkârca davrandığını da ileri sürmüştür. Maddi ve manevi tazminat talep edilmiştir.

2.6. Fehérgyarmat Mahkemesi, belirli bazı yasal şartları yerine getirmemiş olan; yani, başvuru sahibinin eşini ameliyat ve olası sonuçları konusunda bilgilendirmemiş ve başvuru sahibinin hayattaki çocukları için doğum belgesi hazırlamamış olan doktorların kısmen ihmalinin bulunduğu tespitine karşın, 22 Kasım 2002 tarihinde başvuru sahibinin talebini reddetmiştir. Mahkeme, başvuru sahibinin durumunda kısırlaştırma için gerekli tıbbi koşulların mevcut olduğuna, başvuru sahibine yapılacak kısırlaştırma işlemi hakkında bilgi verildiğine ve tüm bu bilgilerin başvuru sahibinin anlayabileceği bir biçimde anlatıldığına kanaat getirmiştir. Mahkeme ayrıca, başvuru sahibinin onayını bunlar neticesinde verdiği de kanaat getirmiştir. Bunun yanı sıra, Mahkeme'ye göre, "doktorların kısırlaştırma işlemini sezaryen ameliyatıyla eşzamanlı olarak özel bir raporla gerçekleştirmiş olmaları nedeniyle davalının ihmeline yönelik olarak kısmen zayıflatıcı bir durum ortaya çıkmıştır."

2.7. Avukat, 5 Aralık 2002 tarihinde başvuru sahibi adına, Fehérgyarmat Mahkemesi'nin kararına karşı Szabolcs-Szatmár-Bereg Bölge Mahkemesi'ne temyiz başvurusunda bulunmuştur.

2.8. Başvuru sahibinin temyiz başvurusu 12 Mayıs 2003 tarihinde reddedilmiştir. Temyiz mahkemesi, Macaristan Kamu Sağlığı Yasası'nın 187. maddesi 4. fıkrası (a) bendinin kısırlaştırma işlemlerinin istisnaen gerçekleştirilmesine izin vermiş olmasına karşın, söz konusu ameliyatın hayat kurtarma niteliği taşımadığını ve bu nedenle kısırlaştırma işleminin başvuru sahibinin aydınlatılmış onamına dayanması gerektiğini tespit etmiştir. Temyiz mahkemesi ayrıca, doktorların başvuru sahibine ayrıntılı bilgi (ameliyat yöntemi, ameliyatın riskleri ve diğer doğum kontrol seçeneklerini de içeren alternatif işlem ve yöntemler hakkında) vermeyerek ihmalkâr davrandıklarını ve başvuru sahibinin yazılı onayının hastanenin sorumluluğunu tek başına ortadan kaldıramayacağını saptamıştır. Ne var ki temyiz mahkemesi, başvuru sahibinin kalıcı bir engel yaratıldığını ve bu engelle hastanenin tavrı arasındaki illiyet bağımlı ispatlayamamış olması nede-

niyle temyiz başvurusunu geri çevirmiştir. Temyiz mahkemesi, fallop kanallarının bağlanması işleminin kanallara plastik cerrahi uygulanarak sona erdirilebilmesi ve başvuru sahibinin suni dölleme yoluyla hamile kalma ihtimalinin de göz ardı edilemeyecek olması dolayısıyla, gerçekleştirilen kısırlaştırma işleminin kalıcı ve geri döndürülemez bir nitelik taşımadığına kanaat getirmiştir. Temyiz mahkemesi, başvuru sahibinin üreme yeteneğini kalıcı olarak kaybettiğini ve bu kayıpla hastanenin tavrı arasındaki illiyet bağıını ispatlayamamış olmasına dayanarak temyiz talebini reddetmiştir.

Şikâyet

3.1. Başvuru sahibi, Macaristan'ın Sözleşme'nin 10. maddesi (h) fıkrası, 12. maddesi ve 16. maddesi 1. fıkrası (e) bendini ihlal ettiğini iddia etmektedir.

3.2. Başvuru sahibi, kısırlaştırma işleminin hiçbir zaman, hastanın tam ve aydınlatılmış onamı alınmaksızın aciliyet temeline dayanılarak gerçekleştirilmesi gereken hayat kurtarıcı bir müdahale teşkil etmediğini vurgulamaktadır. Genellikle geri dönüşsüz olması amaçlanan bir ameliyattır ve kısırlaştırma işlemini tersine döndürmek için yapılan cerrahi müdahale hayli karmaşıktır ve başarı oranı düşüktür. Başvuru sahibi, uluslararası ve bölgesel insan hakları örgütlerinin, zorla kısırlaştırma uygulamasının pek çok insan hakkını ciddi bir biçimde ihlal ettiğini hiç durmadan vurguladığını dile getirmekte ve örnek olarak İnsan Hakları Komitesi'nin kadın ve erkeklerin eşit haklara sahip olduğu konusundaki 28 No'lu Genel Yorum'una atıfta bulunmaktadır. Ayrıca, cebrin çok çeşitli biçimlerde –fiili şiddetten tıbbi personelin baskısına ve/veya ihmeline dek uzanan– tezahür ettiğini de belirtmektedir.

3.3. Başvuru sahibi, Sözleşme'nin 10. maddesi (h) fıkrasının ihlali iddiasına ilişkin olarak, kendisine ameliyatın hemen öncesinde ve ameliyatın yapılmasından önceki aylar/yıllar içinde kısırlaştırma işlemi, ameliyatın üreme yeteneği üzerindeki etkileri veya aile planlaması ve doğum kontrol araçları hakkında özel bir bilgi verilmediğini ileri sürmektedir. Başvuru sahibi, onay formunu imzalaması istenmeden önce, ameliyatın niteliği, riskleri ve sonuçları konusunda anlayabileceği bir tarzda bilgilendirilmediğini iddia etmektedir. Başvuru sahibi, iddialarını desteklemek amacıyla, Komite'nin evlilik ve aile ilişkileri konusundaki 21 No'lu Genel Tavsiyesinin 22. paragrafından alıntı yapmaktadır.

3.4. Başvuru sahibi, Sözleşme'nin 12. maddesinin ihlali iddiasına ilişkin olarak, Komite'nin kadın ve sağlık konusundaki 24 No'lu Genel Tavsiyesinin 20. ve 22. paragraflarına atıf yapmakta ve kısırlaştırma işlemi için onay formunu imzalamadan önce bilgilendirilmiş bir seçim yapabilecek durumda olmadığını öne sürmektedir. Kendisine eksik bilgi verilmiş olması dolayısıyla aydınlatılmış onam verebilecek durumda olmayışının, uygun sağlık bakımı hizmetlerinden yararlanma hakkına yönelik bir ihlal oluşturduğunu iddia etmektedir. Başvuru sahibi ayrıca, doktorların kendisini kısırlaştırma konusunda tam olarak bilgilendirmemesi ile ortaya çıkan bedensel ve duygusal zararlar arasında açık bir illiyet bağı bulunduğunu da savunmaktadır.

3.5. Başvuru sahibi, Sözleşme'nin 16. maddesi 1. fıkrası (e) bendinin, üreme yeteneğinin Taraf Devlet eliyle sınırlanması yüzünden ihlal edildiğini iddia etmekte ve bu ko-

nuyla ilgili olarak Komite'nin 21 No'lu Genel Tavsiyesinin 22. paragrafına ve Komite'nin kadına yönelik şiddet konusundaki 19 No'lu Genel Tavsiyesinin 22 ve 24. paragraflarına atıf yapmaktadır. Ne sıklıkta ve kaç çocuk sahibi olacağına özgürce ve sorumluluğunu üstlenerek karar verme hakkını kullanma araçlarına, bilgiye ve eğitime erişiminin engellenmiş olduğunun dava olguları tarafından ortaya konduğunu da eklemektedir.

3.6. Başvuru sahibi, Komite'nin, 10. madde (h) fıkrasının, 12. maddenin ve 16. madde 1. fıkrası (e) bendinin ihlal edildiğini tespit etmesini ve Taraf Devlet'ten adil tazminat ödemesini talep etmesini istemektedir.

3.7. Başvuru sahibi, başvurunun kabul edilebilirliğine ilişkin olarak, tüm iç hukuk yollarının tüketilmiş olduğunu, zira temyiz mahkemesi kararının bu karara karşı hiçbir itiraz yolunun açık olmadığını açıkça ifade etmiş olduğunu ileri sürmektedir. Başvuru sahibi ayrıca, bu meselenin başka bir uluslararası soruşturma veya çözüm usulü çerçevesinde incelenmemiş veya incelenmemekte olduğunu dile getirmektedir.

3.8. Başvuru sahibi bunların yanı sıra, bu başvuruya sebep olan olayın 2 Ocak 2001 tarihinde meydana gelmiş olmasına karşın, Macaristan'ın 3 Eylül 1981 tarihinden beri Sözleşme hükümleriyle hukuken bağlı olduğunu belirtmektedir. En önemlisi de, söz konusu ihlallerin etkilerinin sürekli, devamlı bir nitelik taşıdığını iddia etmektedir. Başvuru sahibi özellikle de, tam ve aydınlatılmış onamı alınmaksızın kısırlaştırılmış olduğundan bir daha çocuk doğuramayacaktır. Tüm bunlar ışığında başvuru sahibi, başvurunun İhtiyari Protokol'ün 4. maddesi 2. fıkrası (e) bendi uyarınca kabul edilebilir nitelik taşıdığını öne sürmektedir.

Taraf Devlet'in Kabul Edilebilirlik ve Esasa Dair Görüşleri

4.1. Taraf Devlet, 7 Mart 2005 tarihinde sunduğu görüşlerde, başvuru sahibinin, Macar hukuku kapsamındaki özel bir hukuk yolu olan karar düzeltme yolunu kullanmamış olması nedeniyle iç hukuk yollarını tüketmemiş olduğunu ileri sürmektedir.

4.2. Taraf Devlet, 4. maddenin 2. fıkrası (e) bendi uyarınca başvurunun zaman bakımından (*ratione temporis*) kabul edilemez olduğunu öne sürmektedir. Taraf Devlet'e göre, kısırlaştırma işlemi geri döndürülemez bir ameliyat olmadığı ve kalıcı kısırlığa yol açmadığı için başvuru sahibinde kalıcı bir engel oluşmamıştır. Bundan dolayıdır ki, Taraf Devlet başvuru sahibinin haklarının kalıcı bir biçimde ihlal edilmediğini savunmaktadır.

4.3. Taraf Devlet, başvuru sahibinin, ölü embriyo dışında, hayatta olan üç çocuğu bulunması dolayısıyla daha fazla bir eğitime gerek olmaksızın hamilelik ve doğum konularında zaten bilgisi bulunuyor olduğundan, Sözleşme'nin 10. maddesi (h) fıkrasının ihlal edilmemiş olduğu görüşündedir.

4.4. Taraf Devlet, başvuru sahibinin, tüm Macar kadınların hamilelik sırasında ve doğum sonrasında aldıkları yardım ve hizmetlerden ücretsiz olarak yararlanmış olması dolayısıyla Sözleşme'nin 12. maddesi 1. fıkrasının ihlal edilmemiş olduğunu öne sürmektedir. Başvuru sahibine, ameliyat öncesinde, mevcut koşullara uygun bir biçimde tüm bilgiler verilmiştir. Mahkeme kararına göre, başvuru sahibi o esnada bu bilgileri anlayabilecek bir konumda bulunmaktadır.

4.5. Taraf Devlet, Kamu Sağlığı Yasası'nın, doktorlara, belirli bazı koşullar altında uygun görülmesi halinde özel bir prosedür izlemeden kısırlaştırma ameliyatı yapma izni verdiğini vurgulamaktadır. Önümüzdeki olayda bu koşullar mevcuttur; başvuru sahibi ilk kez sezaryen ameliyatı geçirmemektedir ve rahmi son derece kötü bir durumdadır. Bunun ötesinde, Taraf Devlet, karın bölgesinden bir daha ameliyat olması halinde ortaya çıkacak risklerin daha büyük olması ve mevcut koşullar altında kaçınılmaz görünmesi nedeniyle, yapılan cerrahi işlemin güvenli olduğu kanaatindedir.

Başvuru Sahibinin Taraf Devlet'in Kabul Edilebilirlik ve Esasa İlişkin Görüşlerine Dair Yorumu

5.1. Başvuru sahibi, 6 Mayıs 2005 tarihli dilekçesinde, iddialarının kabul edilebilirliğine ve esasına ilişkin savunmalarının birçoğunu tekrarlamaktadır.

5.2. Başvuru sahibi, İhtiyari Protokol'ün 4. maddesi, 1. fıkrasıyla ilgili olarak, Taraf Devlet'in, Yüksek Mahkeme tarafından kararın düzeltilmesi yolunun başvuru sahibinin kullanabileceği etkili bir hukuk yolu oluşturduğunu kanıtlayamadığını iddia etmektedir. Macaristan Anayasa Mahkemesi'nin, Anayasa'nın yalnızca tek kademeli bir temyiz sistemi öngördüğünü tespit ettiğini savunmaktadır. Bu sistem kapsamında, bir temyiz mahkemesinin kararını temyiz etmek, olağanüstü bir hukuk yolu teşkil etmektedir. Başvuru sahibi, ne kendi davasının yasanın tek tip yorumunu sağlamak için yeniden gözden geçirilmeyi gerektirecek denli genel öneme sahip bir hukuk meselesiyle ilgili olduğunu, ne de nihai kararın Yüksek Mahkeme tarafından daha önce alınmış bağlayıcı bir karardan farklı olduğunu yasal olarak temellendirebileceği için, bu olağanüstü hukuk yolunun kendisine açık olmadığını öne sürmektedir. 1 Ocak 2002 ile 9 Kasım 2004 tarihleri arasında, bahsi geçen karar düzeltme ölçütleri, temel olarak, düzeltilecek kararın yasaya aykırı olması ve bu durumun davanın esasını etkilemesi ve (a) kararın Yüksek Mahkeme tarafından verilmiş bağlayıcı kararlardan yasanın bir örnek yorumu açısından farklılık göstermesi veya (b) Yüksek Mahkeme tarafından kararın düzeltilmesinin kavramsal açıdan önem taşıyan bir hukuk meselesini geliştirmek için gerekli olması şeklindeydi. Başvuru sahibi ayrıca, (a) ve (b) seçmeli şartlarının, açık bir nitelik taşımadıkları için önceden tahmin edilebilir bir şekilde uygulanmadığı gerekçesiyle 9 Kasım 2004 tarihinde Macaristan Anayasa Mahkemesi tarafından Anayasa'ya aykırı bulunduğunu da ileri sürmektedir. Dolayısıyla, başvuru sahibinin karar düzeltme yoluna etkili erişimi bulunmamaktaydı.

5.3. Başvuru sahibi, 4. maddenin 2. fıkrası (e) bendine ilişkin olarak, üreme yeteneğinin Devlet görevlileri (devlet hastanesindeki doktorlar) tarafından elinden alındığını ifade etmektedir. Kısırlaştırmanın, hukuken ve tıbbi olarak geri döndürülemez bir ameliyat olarak algılandığını ve kendisi üzerinde de çok derin bir etki bıraktığını yinelemektedir.

5.4. Başvuru sahibi, başta Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı Eylem Programı (Kahire, 1994) ve Pekin Bildirgesi ve Eylem Platformu (Pekin, 1995) ile bunların beş yıllık inceleme raporları olmak üzere pek çok uluslararası sonuç belgesinde açıklanan sağlık, onurlu yaşam ve özgürlüğe ilişkin temel haklarının ihlal edildiğini iddia etmektedir.

5.5. Başvuru sahibi ayrıca, önümüzdeki davada Macar sağlık hizmetlerinin, hiçbir aşamada, aile planlamasına, kısırlaştırma ameliyatına veya bunun kendisinin üreme yeteneği üzerindeki etkilerine dair hiçbir bilgi sunmadığını öne sürmektedir. Taraf Devlet, başvuru sahibinin doğum kontrol yöntemlerinin kullanılmasına ve aile planlamasına ilişkin olarak kendi kendini eğitmiş olması gerektiğine inanır görünmektedir. Temyiz mahkemesi, Macar sağlık hizmetlerinin gerekli bilgileri sunma yükümlülüğünü yerine getirmediği görüşüne katılmıştır. Başvuru sahibine göre, kısırlaştırma işlemi onayını imzalaması için üzerinde baskı kurulmadan önce doğum kontrolü ve aile planlaması konusunda özel olarak bilgilendirilmemiş olması Sözleşme'nin 10. maddesi (h) fıkrasına yönelik bir ihlal teşkil etmektedir.

5.6. Başvuru sahibi, sağlık bakımı giderleri meselesinin davanın konusuyla ilgisi bulunmadığı görüşündedir. Ayrıca, kendisine açık ve uygun bir şekilde ifade edilmiş bilgi sağlanmamış olması ve imzalaması istenen formda yazanları anlayacak bir halde olmayışı nedeniyle aslında kısırlaştırma işlemine onay vermemiş olduğunu da öne sürmektedir.

5.7. Başvuru sahibi, temyiz mahkemesi kararında, kısırlaştırma işleminin hayat kurtarıcı bir müdahale niteliği taşıyor olması nedeniyle aydınlatılmış onam gerektiğinin vurgulandığına ve Kamu Sağlığı Yasası'nın 15. maddesi 3. fıkrası uyarınca bu ameliyatın gerçekleştirilmesi için gerekli koşulların karşılanmış olduğunun tespit edilmediğine işaret etmektedir.

5.8. Başvuru sahibi, aydınlatılmış onamın hastanın bilgilendirilmiş seçim yapabileme imkânına bağlı olduğunu ve bu onayın geçerliliğinin, ne şekilde verildiğine bağlı olmadığını savunmaktadır. Yazılı onay sadece kanıt olarak işe yarayabilir.

Taraf Devlet'in Kabul Edilebilirlik ve Esasa İlişkin Ek Görüşleri

6.1. Taraf Devlet, 22 Haziran 2006 tarihli dilekçesinde, Yüksek Adalet Mahkemesi tarafından karar düzeltilmesi yolunun başvuru sahibi tarafından başvurulması gereken bir olağanüstü hukuk yolu olduğu konusundaki görüşünde ısrar etmektedir.

6.2. Taraf Devlet, başvuru sahibini kısırlaştırmak için kullanılan yöntemin geri döndürülemez bir nitelik taşımadığını öne sürmektedir. Dolayısıyla, başvuru sahibinin haklarının devamlı surette ihlali söz konusu değildir. Taraf Devlet, bağlama işleminin yeniden dölleme ameliyatı ile yüzde 20 ila 40 oranında geriye döndürülebildiği yönünde bilirkişi olarak Tıbbi Araştırma Konseyi Hukuk Kurulu'na atıfta bulunmaktadır.

6.3. Taraf Devlet, başvuru sahibinin hem doğum öncesi dönemde ve hem de ameliyat sırasında doğru ve uygun bir biçimde bilgilendirildiğine ilişkin görüşünde ısrar etmektedir. Başvuru sahibine bunlardan başka, daha önceki üç hamileliği sırasında da bilgi verilmesini de içeren uygun sağlık hizmetleri sunulmuştur.

6.4. Taraf Devlet, kalite açısından devlet ve özel sağlık hizmetleri arasında hiçbir farklılık bulunmadığını vurgulamaktadır.

6.5. Taraf Devlet, Kamu Sağlığı Yasası'nın doktorlara, mevcut koşullar içerisinde uygun görüldüğü takdirde danışmanlık hizmeti verilmeksizin kısırlaştırma ameliyatı

yapma imkânı tanıdığını yinelemektedir. Bu yasa çerçevesinde doktorlara belirli bazı durumlarda belirli ölçülerde takdir hakkı tanınmaktadır. Böylelikle, hastanın yaşam hakkına ağırlık verilmekte ve danışmanlık süreci kolaylaştırılabilmektedir. Kısırlaştırma işlemi genel olarak hayat kurtaran bir müdahale niteliği taşımıyorsa da, önümüzdeki vada bir başka hamileliğin veya karın bölgesi ameliyatının başvuru sahibini ölüm tehlikesiyle karşı karşıya bırakacak olması nedeniyle hayat kurtaran bir işlev görmüştür. Kısırlaştırma işlemi böyle tehlikeli bir durumu önlemek için gerçekleştirilmiştir.

Başvuru Sahibinin Müteakip Dilekçesi

7.1. Başvuru sahibi, 5 Ekim 2005 tarihli dilekçesinde, kısırlaştırma işlemine tersine döndürecek cerrahi müdahalenin bazı hallerde mümkün olabileceğini, ancak kısırlaştırma işleminin bir kadının üreme yeteneğini kalıcı olarak sonlandırmak niyetiyle gerçekleştirildiğini dile getirmektedir. Kısırlaştırma işlemine tersine döndürme ameliyatı hayli karmaşıktır ve başarı oranı düşüktür. Başvuru sahibinin bu iddiasını, bireyler, hükümetler ve uluslararası örgütler tarafından yapılmış yayınlara atıf yapmak suretiyle desteklemektedir. Kısırlaştırma işleminin geriye döndürülemez bir işlem olduğunu ortaya koyan pek çok yargı içtihadına da göndermede bulunmaktadır. Ameliyatı gerçekleştiren doktor, kısırlaştırma işlemine ilişkin verilen bilginin bu işlemin geriye döndürülemez bir müdahale olduğu gerçeğini de içermesi gerektiği yönünde tanıklık etmiştir.

7.2. Kısırlaştırılmanın tersine döndürülmesi için yapılan ameliyatın başarısı, kısırlaştırma işleminin nasıl gerçekleştirildiği, fallop kanallarına ya da diğer üreme organlarına ne oranda zarar verildiği, cerrahın becerisi, tesis ve eğitimli personel imkânları gibi pek çok faktöre bağlıdır. Kısırlaştırılmanın tersine döndürülmesi ameliyatına bağlı riskler bulunmaktadır. Bu geriye döndürme ameliyatının ardından, acil tıbbi müdahale gerektiren tehlikeli bir durum olan dış gebelik ihtimali artmaktadır.

7.3. Başvuru sahibi ayrıca, Macar tıpçıların kısırlaştırma işlemine kalıcı bir doğum kontrol yöntemi olarak gördüğünü de iddia etmektedir. Başvuru sahibi, avukatının isteği üzerine davaya katılan tıp uzmanının, yeni bir karın bölgesi ameliyatının fallop kanallarını geçirgen kılabileceğini, ancak bu işlemin başarısının kesin olmadığını dile getirdiğini ve kısırlaştırma ameliyatını gerçekleştiren cerrahın danışmanlık hizmetinin, bu ameliyatın geriye döndürülemez bir müdahale niteliği taşıdığı gerçeğini de içermesi gerektiğini ifade ettiğini belirtmektedir.

7.4. Başvuru sahibi bundan başka, kendisine uygulanan kısırlaştırma işleminin başarılı bir şekilde geriye döndürülüp döndürülemeyeceğine yönelik olarak doğru bir görüşe varabilmek için, başka şeylerin yanı sıra, fallop kanallarına ya da diğer üreme organlarına ne oranda zarar verilmiş olduğunun bilinmesi gerektiğini dile getirmektedir. Başvuru sahibi, Taraf Devlet'in başvuru sahibine uygulanan işlemin geriye döndürülemez bir ameliyat olmadığı savının somut bir nitelik taşımadığını, dolayısıyla başvuru sahibinin tanımlamış olduğu standart tıp görüşlerine aykırı olduğunu iddia etmektedir.

7.5. Başvuru sahibi, doktorların öne sürdüğü ve Macar mahkemelerinin de teyit ettiği üzere, gelecekte gerçekleşebilecek bir hamileliğin başvuru sahibinin hayatının yanı sıra çocuğun hayatını da tehlikeye atabilecek olduğu düşünüldüğünde, kendisine

uygulanan kısırlaştırma işleminin geriye döndürülebilme ihtimalini gözeterek tarzda gerçekleştirilmiş olmasının pek olası olmadığını savunmaktadır. Bunun yanı sıra, Macar mahkemelerinin başvuru sahibinin kısırlaştırılma işleminin geriye döndürülebilirliği konusundaki görüşlerinin, münhasıran, sorumlu hastanede çalışmakta olan tıbbi personelden alınan tanık ifadelerine ve mahkeme tarafından görevlendirilmemiş bir tıp uzmanı raporuna dayandığını ileri sürmektedir. Dahası, başvuru sahibi bu amaç çerçevesinde muayene edilmemiştir.

7.6. Başvuru sahibi, yaptığı kapsamlı araştırmalara rağmen, kendisine uygulanan kısırlaştırma işleminden beri Macaristan'da kısırlaştırmanın tersine döndürülmesi amacıyla başarılı bir ameliyat gerçekleştirilmiş olup olmadığı konusunda bilgi edinememiştir. Karşı tarafın iddiaları ancak başarılı bir tersine döndürme ameliyatı gerçekleştirilmiş olması halinde geçerlik kazanabilir. Ancak, başvuru sahibi kendisine verilen zararın hafifletilmesi için bir başka ameliyat geçirmeye zorlanamaz. Tam anestezi altında yapılacak böylesi büyük bir karın ameliyatı risk taşımaktadır ve Devlet'in sosyal sigorta fonları kapsamına girmemektedir.

7.7. Başvuru sahibi, manevi tazminat taleplerinin kısırlaştırma işleminin geriye döndürülebilir olup olmadığı tespit edilmeksizin de ileri sürülebileceğini savunmaktadır. Başvuru sahibinin fiziksel bütünlük, sağlık, itibar ve insan onuru haklarının, üreme yeteneğinin geri kazandırılması yönünde hiçbir tıbbi olasılığa bakılmaksızın, hastanenin hukuka aykırı davranışları neticesinde Macar Medeni Kanunu kapsamında ihlal edilmiştir. Doğurganlık yeteneğinin kaybolması başvuru sahibinde psikolojik bir travmaya neden olmuş ve özel yaşamı üzerinde de kötü bir etki yaratmıştır. Hukuka aykırı kısırlaştırma işleminin, başvuru sahibinin yaşamı üzerinde süregelen bir etkisi olmuş ve bu etkiler yaklaşık beş senedir giderilmemiştir.

7.8. Başvuru sahibi ayrıca, kısırlaştırma işleminin –önleyici bir müdahalenin– hayat kurtarıcı olduğu söylenen bir ameliyatla –sezaryen ameliyatı– bir arada gerçekleştirilmesinin ve böylece ameliyat süresinin uzatılmasının ve başvuru sahibinin sağlığına yönelik riskin artırılmasının da sorgulanması gerektiğini savunmaktadır. Başvuru sahibi bunların yanı sıra, hastaneye kabul edilmesi, ameliyata hazırlanması, yapılacak işlemler ve kısırlaştırmanın riskleri ve sonuçları hakkında bilgi verilmesi, onam formunun imzalanması ve hem sezaryen, hem de kısırlaştırma ameliyatının gerçekleştirilmesi süreçlerinin toplam olarak 17 dakika sürdüğünü iddia etmektedir. Başvuru sahibi bu durumun, tüm bu işlemlerin usulüne uygun bir şekilde yapılmadığını gösterdiğini ve hastanenin ancak danışmanlık hizmetinden ve karar vermek için gerekli süreden keserek bu süreye ulaşabileceğini öne sürmektedir.

Taraf Devlet'in Ek Görüşleri

8.1. Taraf Devlet, 2 Kasım 2005 tarihli dilekçesinde, başvuru sahibinin karar düzeltme yoluna başvurmasının haklı bir gerekçeye dayanacağı, zira herhangi bir tazminata hükmedilmemişse de, dava hakkı doğuran bir ihlalin tespit edilmiş olduğu görüşünü ileri sürmeye devam etmektedir. Karar düzeltme, bir hukuki meseleye ilişkin olarak yapılmış bir hatanın düzeltilmesi talebine dayanan, Yüksek Mahkeme bünyesinde

olağanüstü bir hukuk yoludur. Böylesi talepler, örneğin hukukun gelişimine veya yasaların tatbikinin standartlaştırılmasına katkıda bulunacak veya esaslı bir hukuk meselesine işaret edecek olması nedeniyle bir üçüncü derece yargı makamı tarafından gözden geçirilmeyi gerektiren davalarla sınırlandırılmıştır.

8.2. Yüksek Mahkeme kararı davanın gözden geçirilmesi için bir sebep tespit ederse ve gerekli veri ve olgulara sahipse, ikinci derece mahkemesinin kararını kısmen veya tümüyle geçersiz kılan yeni bir karar çıkartır. Ancak aksine, Yüksek Mahkeme gerekli veri ve olgulara sahip değilse, davayı yeni bir yargılama yapılması ve yeni bir karar verilmesi için birinci veya ikinci derece mahkemesine geri gönderir.

8.3. Taraf Devlet, Yüksek Mahkeme'nin 3. Hukuk Dairesi'nin özel olarak, tıbbi uygulama hatası davalarına ve tazminat davalarına baktığını eklemektedir. Taraf Devlet, Yüksek Mahkeme'nin 1993 yılından beri 1.300'ün üzerinde karar düzeltme incelemesi yaptığını vurgulamaktadır. Dolayısıyla da, bu hukuk yolunun başvuru sahibine uygun bir imkân sunduğunu savunmaktadır.

8.4. Taraf Devlet, kanalların bağlanması konusundaki duruşunu korumakta ve bu ameliyatın niteliğinin, kalıcı bir kısırlık yaratmıyor oluşu dolayısıyla süregiden bir ihlal yaratmadığını belirtmekte ve Tıbbi Araştırma Konseyi Hukuk Kurulu'nun bu konudaki görüşüne (bkz. yukarıdaki 6.2 sayılı paragraf) atıfta bulunmaktadır. Ayrıca, başvuru sahibinin sosyal sigorta tarafından finanse edilen tüp bebek yöntemiyle hamile kalması da mümkündür.

Başvuru Sahibinin Ek Görüşleri

9.1. Başvuru sahibi, 16 Kasım 2005 tarihli dilekçesinde, Taraf Devlet'in, rızası dışında gerçekleştirilen kısırlaştırma işleminin fiziksel bütünlüğü ve ruh sağlığı ve bütünlüğü üzerindeki etkilerini görmezden geldiğini dile getirmektedir. İnsan onuruna saygı Macar tıp yasalarında, diğer hakların önünü açan temel bir hak teşkil etmektedir. Komite, 19 No'lu Genel Tavsiyesinde, zorunlu kısırlaştırma işleminin kadınların fiziksel ve ruhsal sağlığını olumsuz yönde etkilediğini beyan etmiştir.

9.2. Başvuru sahibi, kısırlaştırma işlemi için aydınlatılmış onamın uluslararası standartlar tarafından ve ulusal hukuk kapsamında şart koşulduğunu ve bu şartın, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi ve Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'de yer alan kadının insan haklarına saygı kuralından kaynaklandığını savunmaktadır.

9.3. Başvuru sahibi, doktorların bilgilendirilmiş bir karar alma aşamasından önce danışmanlık hizmeti vermek suretiyle kadınların kendi kaderlerini belirleme haklarını sağlamak yönünde bir etik yükümlülük altında olduklarını ileri sürmektedir. Macaristan'ın da taraf olduğu Avrupa Konseyi İnsan Hakları ve Biyotıp Sözleşmesi insan onurunu güvence altına almanın önemini kabul etmektedir. Bu sözleşmenin Açıklayıcı Raporu, kimsenin rızası olmaksızın zorla bir müdahaleye uğratılmayacağı kuralının, hastaların sağlık personeli ile ilişkilerinde özerk olduklarını net bir şekilde ortaya koyduğunu ifade etmektedir.

9.4. Başvuru sahibi, çocuğunu kaybeden ve toplumun marjinal bir kesimine –Romanlar– mensup bir kadın olarak 2 Ocak 2001 tarihinde tıbbi müdahaleye uğradığına içerisinde bulunduğu son derece hassas durumu hatırlatmaktadır.

9.5. Başvuru sahibi, iddialarını desteklemek için, Üreme Hakları Merkezi tarafından hazırlanmış olan ve başvuru sahibinin iddialarını destekler nitelikteki yazılı bir belge sunmaktadır. Üreme Hakları Merkezi, Taraf Devlet'in başvuru sahibinin haklarının kalıcı olarak ihlal edilmediği anlamına gelen savının, kısırlaştırma işleminin kalıcı, geri döndürülemez bir işlem olduğunu dile getiren, uluslararası kabul görmüş tıp standartlarına ters düştüğünü ileri sürmektedir.

9.6. Üreme Hakları Merkezi, aydınlatılmış onamın ve bilgi alma hakkının her türlü kısırlaştırma işleminin olmazsa olmaz unsurlarından olduğunu ve kısırlaştırma işlemi hastanın tam ve aydınlatılmış onamı olmaksızın gerçekleştirildiğinde insan haklarının ihlal edildiğini vurgulamaktadır. Önümüzdeki olayda başvuru sahibine, kısırlaştırma işlemine ve bu işlemin etkileri, riskleri ve sonuçlarına ilişkin bilgi veya tavsiye sunulmamıştır. Taraf Devlet'in Sözleşme'nin 10. maddesi (h) fıkrası kapsamındaki yükümlülüklerini ihlal edecek şekilde, alternatif doğum kontrol yöntemlerine veya aile planlamasına ilişkin de hiçbir bilgi veya tavsiye sunulmamıştır.

9.7. Üreme Hakları Merkezi, önümüzdeki vakada, kısırlaştırma kelimesi için Macarca karşılığı gereği Latincesini içeren, hiç okunaklı olmayan, elyazılı onay formunun, imzalanmış olmakla birlikte, kısırlaştırma işlemine aydınlatılmış onam verildiğini göstermediğini belirtmektedir. Tıp personeli başvuru sahibiyle anlayabileceği bir tarzda iletişim kuramamış ve çocuğunu kaybetmesinin ardından yaşadığı şok halini ve ciddi kan kaybından sonra fiziksel olarak düştüğü zayıf durumu dikkate almamıştır.

9.8. Üreme Hakları Merkezi, Dünya Sağlık Örgütü de dahil olmak üzere pek çok uluslararası sağlık organının, kısırlaştırma işlemlerine aydınlatılmış onam güvencesi getirmek amacıyla özel ilke ve kanaatler yaratmış olmasının, kişinin insan haklarını ciddi bir şekilde etkileyen, hayat üzerinde değişiklik yaratan kısırlaştırma işlemi gerçekleştirilmeden önce aydınlatılmış onam alınmasının ne denli önemli olduğunu ortaya koyduğunu belirtmektedir.

9.9. Üreme Hakları Merkezi, başvuru sahibinin hastaneye varışı ile iki ameliyatın tamamlanması arasında geçen 17 dakikalık kısa süre düşünüldüğünde, sağlık personelinin başvuru sahibine uluslararası insan haklarına ve tıp standartlarına uygun, ayrıntılı bilgi vermesinin mümkün olmadığını öne sürmektedir. Bilgi verilmeksizin başvuru sahibinin enine boyuna düşünülmüş, iradi bir karar vermesi mümkün olamamıştır. Başvuru sahibinin doktora bir daha ne zaman bebek sahibi olmayı deneyebileceğini sormuş olması da, başvuru sahibine bu işlemten sonra çocuk sahibi olmasının engelleneceğinin açıklanmamış olduğunu net bir şekilde ortaya koymaktadır.

9.10. Üreme Hakları Merkezi, uluslararası tıp standartlarının, sağlığı tehdit eden bir riskle karşı karşıya olunan hallerde dahi hastaların kısırlaştırma işlemlerine aydınlatılmış onam vermesinin şart olduğunu açıkça ifade ettiğini belirtmektedir.

9.11. Üreme Hakları Merkezi, Taraf Devlet'in, devlet hastanesindeki doktorlar vasıtasıyla, başvuru sahibini tam olarak aydınlatılmış onamı alınmaksızın kısırlaştır-

mak suretiyle, başvuru sahibinin, kısırlaştırılıp kısırlaştırılmama konusunda karar vermesini sağlayacak bilgiye erişimini kısıtlayarak ne sıklıkta ve kaç çocuk yapacağına karar verme hakkını ihlal ettiği görüşündedir. Onay alınmaksızın gerçekleştirilen kısırlaştırma işleminin bir sonucu olarak, başvuru sahibi ne sıklıkta ve kaç çocuk yapacağına karar verme özgürlüğüne bundan böyle hiçbir zaman sahip olamayacaktır.

Komite Huzurundaki Meseleler ve Muhakemeler

Kabul Edilebilirlik Kararı

10.1. Komite, içtüzüğü'nün 64. maddesi uyarınca, başvurunun Sözleşme'nin İhtiyari Protokolü kapsamında kabul edilebilir olup olmadığına karar verecektir. İchtüzüğü'nün 72. maddesi 4. fıkrası uyarınca, Komite bu kararı başvurunun esasını incelemeye geçmeden önce verir.

10.2. Komite, bu meselenin başka bir uluslararası soruşturma veya çözüm usulü kapsamında incelenmemiş veya incelenmemekte olduğunu tespit etmiştir.

10.3. Komite, İhtiyari Protokol'ün 4. maddesi 1. fıkrasında öngörülmüş olduğu üzere Komite'nin tüm elverişli iç hukuk yollarının tüketilmiş olduğunu tespit etmesi şartına ilişkin olarak, Taraf Devlet'in, başvuru sahibinin kullanmadığı özel veya olağanüstü bir hukuk yolu olan karar düzeltme yoluna dikkat çektiğini belirtmektedir. Taraf Devlet'e göre bu hukuk yolu, bir hukuki meseleye ilişkin olarak yapılmış bir hatanın düzeltilmesi için üçüncü derece yargı organı incelemesini gerektiren davalarla sınırlıdır. Komite bu hukuk yolunun başvuru sahibi açısından elverişli olup olmadığını, öyle ise başvuru sahibi tarafından kullanılması gerekip gerekmediğini tespit etmek durumundadır. Bu bağlamda Komite, başvuru sahibine göre, temyiz mahkemesinin başvuru sahibinin davasına ilişkin olarak karara vardığı zamanda uygulanan karar düzeltme yolu ölçütlerinin, o zamandan sonra, Macaristan Anayasa Mahkemesi tarafından, önceden tahmin edilebilir olmadıkları gerekçesiyle Anayasa'ya aykırı ilan edilmiş olduğunu belirtmektedir. Taraf Devlet bu bilgiye itiraz etmemiştir. Başvuru sahibi ayrıca, kendi davasının bu hukuk yolu için gerekli ölçütlere uymadığını da dile getirmektedir. Bundan başka, İkinci Derece Mahkemesi kararının özel olarak bu karara karşı hiçbir temyiz yolunun açık olmadığını ifade ettiğini de belirtmektedir. Taraf Devlet, söz konusu hukuk yolunun olağanüstü bir nitelik taşıdığını kabul etmiştir. Bu şartlar altında Komite, başvuru sahibinden bu hukuk yoluna başvurmuş olmasının beklene-meyeceği görüşündedir. Komite bu nedenle, İhtiyari Protokol'ün 4. maddesi 1. fıkrasının Komite'yi bu başvuruyu incelemekten alıkoymadığı kanaatine varmaktadır.

10.4. İhtiyari Protokol'ün 4. maddesi 2. fıkrası (e) bendi uyarınca Komite, söz konusu olgular yürürlük tarihinden sonra devam etmediği müddetçe başvuru konusu olan olguların İhtiyari Protokol'ün ilgili Taraf Devlet açısından yürürlüğe girmesinden önce meydana gelmiş olması halinde başvurunun kabul edilemez olduğunu ilan eder. Bu hükmü değerlendiren Komite, başvuruya yol açan olayın 2 Ocak 2001 tarihinde meydana gelmiş olduğunu belirtmektedir. Bu tarih, İhtiyari Protokol'ün Macaristan açısından yürürlüğe girdiği 22 Mart 2001 tarihinden öncesine denk gelmektedir. An-

cak, başvuru sahibi Komite'den, kendisinin Sözleşme kapsamında sahip olduğu bir kısım haklarının kısırlaştırma işleminin sonucu olarak ihlal edilmiş ve hâlâ da edilmekte olup olmadığını tespit etmesini talep etmiştir. Kısırlaştırma işleminin özellikle şu unsurlar göz önüne alındığında kalıcı olarak algılanması gerektiği konusunda ikna edici savlar ileri sürülmüştür: kısırlaştırma işleminin geriye döndürülemez bir nitelik taşımasının amaçlanması; tersine döndürme ameliyatının başarı oranının çok düşük olması ve kısırlaştırma işleminin nasıl gerçekleştirildiği, fallop kanallarına ya da diğer üreme organlarına ne oranda zarar verildiği ve cerrahın becerisi gibi pek çok faktöre bağlı olması; tersine döndürme ameliyatına bağlı riskler bulunması; ve böyle bir cerrahi müdahalenin ardından dış gebelik ihtimalinin artması. Dolayısıyla Komite, başvuru konusu olguların süregiden bir nitelik taşıdığına ve zaman bakımından kabul edilebilirlik ölçütünün yerine getirilmiş olduğuna kanaat getirmektedir.

10.5. Komite, başvuruyu başka bir nedenle kabul edilemez olarak nitelemesi için hiçbir sebep olmadığından kabul edilebilir ilan etmektedir.

Esasın İncelenmesi

11.1. Komite, bu başvuruyu, İhtiyari Protokol'ün 7. maddesi 1. fıkrasında öngörülmüş olduğu üzere, başvuru sahibi ve Taraf Devlet tarafından kendisine sunulan tüm bilgiler ışığında incelemiştir.

11.2. Sözleşme'nin 10. maddesi (h) fıkrası uyarınca:

Taraf Devletler, özellikle aşağıdaki konularda kadın erkek eşitliği esasına dayanarak eğitimde erkeklerle eşit hakka sahip olmalarını sağlamak için kadınlara karşı ayırımı önleyen bütün uygun tedbirleri alacaklardır:

(...)

(h) Kadınların ailelerin sağlık ve refahını sağlamaya yardım edecek, aile planlaması bilgisi dahil özel eğitici bilgiyi temin etmeleri.

Komite, Taraf Devlet'in aile planlaması hakkında bilgi ve tavsiye sunmayarak Sözleşme'nin 10. maddesi (h) fıkrasını ihlal ettiğine yönelik iddiaya ilişkin olarak, evlilik ve aile ilişkilerinde eşitlik konusundaki 21 No'lu Genel Tavsiyesini hatırlatmaktadır; bu Genel Tavsiye'de, "zorla ... kısırlaştırma gibi kadınlar üzerinde ciddi etkileri olan zorlayıcı uygulamalar" bağlamında güvenli ve güvenilir doğum kontrol yöntemleri hakkında bilgilendirilmiş karar alma sürecinin, kadının "doğum kontrol yöntemleri ve bunların kullanımı hakkında bilgiye sahip olmasına ve cinsellik eğitimi ve aile planlama hizmetlerine erişiminin güvence altına alınmış olmasına" bağlı olduğu kabul edilmektedir. Komite, Taraf Devlet'in başvuru sahibine ameliyat sırasında, doğum öncesi bakım sırasında ve daha önceki üç hamileliği esnasında doğru ve gerekli bilgilerin verilmiş olduğu ve alt mahkemenin kanaatine göre başvuru sahibinin kendisine anlatılan bilgileri anlayabilecek durumda olduğu yönündeki iddialarına işaret etmektedir. Öte yandan Komite, başvuru sahibinin kendisine kısırlaştırma hakkında ameliyatın risklerini ve neticelerini, alternatif yöntemleri veya doğum kontrol yöntemlerini de

içercek şekilde ayrıntılı bilgi verilmemiş olduğunu tespit eden temyiz mahkemesi kararına atıfta bulunduğunu da dile getirmektedir. Komite, başvuru sahibinin tam olarak bilgilendirilmiş bir seçimde bulunmaksızın böylece bir müdahaleye uğramasını engellemek amacıyla, kısırlaştırma işlemine ve aile planlamasına yönelik alternatif yöntemlere dair özel bilgi edinme hakkının Sözleşme'nin 10. maddesi (h) fıkrası kapsamında korunduğu kanaatindedir. Dahası Komite, başvuru sahibinin hastaneye geldiğinde içinde bulunduğu söylenen sağlık durumuna işaret etmekte ve başvuru sahibine verilen her türlü danışmanlık hizmetinin son derece gergin ve uygunsuz koşullarda verilmiş olduğu kanaatini dile getirmektedir. Tüm bu unsurları değerlendiren Komite, Taraf Devlet'in, hastane personeli vasıtasıyla, aile planlaması hakkında gerekli bilgi ve tavsiyeleri vermemiş olduğunu ve böylelikle başvuru sahibinin Sözleşme'nin 10. maddesi (h) fıkrası kapsamındaki hakkını ihlal etmiş olduğunu tespit etmektedir.

11.3. Sözleşme'nin 12. maddesi şu şekildedir:

1. Taraf Devletler, aile plânlaması dahil sağlık bakım hizmetlerinden kadın ve erkeğin eşit olarak yararlanması için, sağlık bakımında kadınlara karşı ayrıımı ortadan kaldıran bütün önlemleri alacaklardır.

2. Bu maddenin 1. paragrafında öngörülen hükümler saklı kalmak kaydıyla taraf devletler [Taraf Devletler] kadına hamilelik, lohusalık ve doğum sonrası dönemde gerekli hizmetleri sağlayacaklar, hamilelik ve emzirme sırasında yeterli beslenme ile birlikte, gerektiğinde bedava hizmet vereceklerdir.

Komite, Taraf Devlet'in, aydınlatılmış onamını almaksızın kısırlaştırma ameliyatı gerçekleştirmek suretiyle başvuru sahibinin Sözleşme'nin 12. maddesi kapsamındaki haklarını ihlal etmediği sorusuna ilişkin olarak, başvuru sahibinin hastaneye kabulünden iki tıbbi işlemin tamamlanmasına dek geçen 17 dakikalık süreye dair sunduğu betimlemeye işaret etmektedir. Tıbbi kayıtlar, hastaneye geldiğinde başvuru sahibinin sağlık durumunun son derece kötü olduğunu, başvuru sahibinin başının döndüğünü, ortalamanın çok üzerinde kan kaybı olduğunu ve çok içerisinde olduğunu ortaya koymuştur. Başvuru sahibi, söz konusu 17 dakika içerisinde ameliyata hazırlanmış, sezaryen, kısırlaştırma, kan nakli ve anestezi için onay belgelerini imzalamış ve iki tıbbi işlemde, yani ölü fetüs kalıntılarının temizlenmesi için yapılan sezaryen işlemi ve kısırlaştırma işleminden geçirilmiştir. Komite bundan başka, başvuru sahibinin, kendisiyle ilgilenen doktor tarafından elyazısıyla yazılmış olan, hiç de okunaklı olmayan, fakat imza atmış olduğu onay belgesinde kullanılan Latince kısırlaştırma terimini anlamadığı yönündeki iddiasına işaret etmektedir. Komite ayrıca, Taraf Devlet'in söz konusu 17 dakika içerisinde, başvuru sahibine gerekli tüm bilgilerin anlayabileceği bir tarzda verilmiş olduğu anlamına gelen iddiasını da hatırlatmaktadır. Komite, hastane personelinin söz konusu süre zarfında başvuru sahibine, kısırlaştırılma konusunda enine boyuna düşünülmüş, iradi bir karar verebilmesini sağlayacak şekilde, kısırlaştırma ve yanı sıra alternatifler, riskler ve faydalar hakkında yeterli danışma ve bilgi vermiş olmasının inandırıcı olmadığı kanaatindedir. Komite ayrıca, başvuru sahibinin kısırlaştırma işleminin sonuçlarından haberdar olmadığını açıkça gösterir şekilde dok-

tora bir daha ne zaman hamile kalabileceğini sorduğu yönündeki, itiraz konusu yapılmamış olguya da dikkat çekmektedir. Sözleşme'nin 12. maddesi uyarınca Taraf Devletler "kadınlara hamilelik, lohusalık ve doğum sonrası dönemde gerekli hizmetleri sağlayacaklardır." Komite, kadın ve sağlık konusundaki 24 No'lu Genel Tavsiyesinde, "[K]adının tam olarak aydınlatılmış onam vermesini sağlayan, onuruna saygı gösteren (...) bir tarzda sunulan hizmetler kabul edilebilir" açıklamasını yapmıştır. Komite bunun yanı sıra, "Taraf Devletlerin, kadının aydınlatılmış onam ve onuruna ilişkin haklarını ihlal eden rıza hilafına kısırlaştırma ... gibi cebir biçimlerine izin vermemesi gerektiğini" de ifade etmiştir. Komite bu davada, Taraf Devlet tarafından, başvuru sahibinin kısırlaştırılma için tam olarak aydınlatılmış onam vermesinin sağlanmadığına ve dolayısıyla başvuru sahibinin 12. madde kapsamındaki haklarının ihlal edildiğine kanaat getirmektedir.

11.4. Sözleşme'nin 16. maddesi 1. fıkrası (e) bendi şu şekildedir:

1. Taraf Devletler kadınlara karşı evlilik ve aile ilişkileri konusunda ayırımı önlemek için gerekli bütün önlemleri alacaklar ve özellikle kadın erkek eşitliği ilkesine dayanarak kadınlara aşağıdaki hakları sağlayacaklardır [sağlayacaklardır]:

(...)

(e) Çocuk sayısına ve çocukların ne zaman dünyaya geleceklerine serbestçe ve sorumlulukla karar vermede ve bu hakları kullanabilmeleri için bilgi, eğitim ve diğer vasıtalarla yararlanmada eşit haklar;

Komite, Taraf Devlet'in başvuru sahibinin Sözleşme'nin 16. maddesi 1. fıkrası (e) bendi kapsamındaki haklarını ihlal edip etmediğine ilişkin olarak, kadına yönelik şiddet konusundaki 19 No'lu Genel Tavsiyesini hatırlatmaktadır; buna göre, "[Z]orunlu kısırlaştırma işlemi ... kadınların bedensel ve ruhsal sağlığını olumsuz yönde etkilemekte ve kadının ne sıklıkta ve kaç çocuk yapacağına karar verme hakkını ihlal etmektedir." Kısırlaştırma ameliyatı, başvuru sahibinin tam ve aydınlatılmış onamı olmaksızın gerçekleştirilmiştir ve başvuru sahibini sahip olduğu doğal üreme yeteneğinden kalıcı olarak mahrum bıraktığı düşünülmelidir. Bu nedenle Komite, başvuru sahibinin 16. madde 1. fıkra (e) bendi kapsamındaki haklarının ihlal edilmiş olduğu görüşüne varmaktadır.

11.5. Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'ne ek İhtiyari Protokol'ün 7. maddesi 3. fıkrası uyarınca hareket eden Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi, bilgisi dahilindeki olguların Sözleşme'nin 10. maddesi (h) fıkrası, 12. maddesi ve 16. maddesi 1. fıkrası (e) bendine yönelik birer ihlal teşkil eder nitelikte olduğu görüşündedir ve Taraf Devlet'e şu tavsiyelerde bulunmaktadır:

I. Başvuru sahibine ilişkin olarak: Andrea Szijjarto'ya, haklarına yönelik ihlallerin ağırlığıyla orantılı olarak uygun bir tazminat ödenmesi.

II. Genel olarak:

• Sözleşme'nin ilgili maddelerinin ve Komite'nin kadınların üreme sağlığı ve hakları konusunda çıkardığı 19, 21 ve 24 No'lu Genel Tavsiyelerin ilgili paragraflarının

bilinmesini ve hastane ve klinikler de dahil olmak üzere devlet ve özel sağlık merkezlerindeki tüm ilgili personel tarafından bu kurallara riayet edilmesini sağlamak için başka tedbirler alınması.

- Kısırlaştırma işlemlerinde aydınlatılmış onam ilkesi konusunda iç hukuk düzenlemelerinin gözden geçirilmesi ve bu düzenlemelerin, Avrupa Konseyi İnsan Hakları ve Biyotıp Sözleşmesi (“Oviedo Sözleşmesi”) ve Dünya Sağlık Örgütü’nün kılavuz ilkelerini de içeren uluslararası insan hakları ve tıbbi standartlarla uyumlu olmasının sağlanması. Bu bağlamda, Kamu Sağlığı Yasası’nda doktora “mevcut koşullar içerisinde uygun görüldüğü takdirde genel olarak öngörülen bilgilendirme usulüne başvurmaksızın kısırlaştırma işlemini gerçekleştirme” imkânı tanıyan maddenin değiştirilmesinin değerlendirilmesi.

- Herhangi bir kısırlaştırma işlemi gerçekleştirilmeden önce hastadan tam olarak aydınlatılmış onam alınmasını güvence altına almak amacıyla, kısırlaştırma işlemi yapan hastane ve klinikler de dahil olmak üzere devlet ve özel sağlık merkezlerinin izlenmesi ve bu kurala aykırı bir uygulama görüldüğünde gerekli yaptırımların uygulanması.

11.6. Taraf Devlet, 7. maddenin 4. fıkrası uyarınca, işbu tavsiyelerle birlikte Komite’nin görüşlerini dikkatle inceleyecek ve altı ay içerisinde Komite’ye, bu görüş ve tavsiyeler ışığında atılmış olan her türlü adımla ilgili bilgileri de içeren yazılı bir yanıt sunacaktır. Taraf Devlet’ten ayrıca, Komite’nin görüş ve tavsiyelerini yayımlaması ve Macarcaya çevirterek toplumun ilgili tüm kesimlerine ulaşmasını sağlayacak şekilde yaygın olarak dağıtması talep edilmektedir.

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER İNSAN HAKLARI KOMİTESİ^{20,21}

S.W.M. Broeks – Hollanda²²

Başvuru No. 172/1984

9 Nisan 1987 Tarihinde Yirmi Dokuzuncu Oturumda Kabul Edilen Görüşler

Başvuru sahibi: S.W.M. Broeks (Marie-Emmie Diepstraten tarafından temsil edilmektedir.)

Mağdur olduğu iddia edilen kişi: Başvuru sahibi

Taraf Devlet: Hollanda

Başvuru tarihi: 1 Haziran 1984 (ilk başvuru)

Kabul edilebilirlik kararı tarihi: 25 Ekim 1985

Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 28. maddesi çerçevesinde kurulan İnsan Hakları Komitesi; 9 Nisan 1987'de toplanarak; Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'ye ek İhtiyari Protokol kapsamında S.W.M. Broeks tarafından Komite'ye sunulan 172/1984 sayılı başvuru hakkındaki değerlendirilmesini tamamlayarak; başvuru sahibi ve Taraf Devlet tarafından kendisine sunulan tüm yazılı bilgileri dikkate alarak; aşağıdakileri kabul etmiştir:

İhtiyari Protokol'ün 5. Maddesinin 4. Fıkrası Çerçevesinde Görüşler

1. Başvuru sahibi (1 Haziran 1984 tarihli ilk mektup ve onu izleyen 17 Aralık 1984, 5 Temmuz 1985 ve 20 Haziran 1986 tarihli mektuplar) 14 Mart 1951 doğumlu ve Hollanda'da ikamet eden Hollanda vatandaşı Bayan S.W.M. Broeks'dir. Kendisi, bir hukuk danışmanı tarafından temsil edilmektedir.

2.1. Söz konusu ihtilaf ortaya çıktığı tarihte evli bulunan Bayan Broeks, (daha sonra boşanmış ve yeniden evlenmemiştir) 7 Ağustos 1972 tarihinden itibaren, maluliyet nedeniyle işten çıkartıldığı 1 Şubat 1979 tarihine kadar hemşire olarak çalışmıştır. 1975 yılında hastalanmış ve o tarihten itibaren 1 Haziran 1980 tarihine kadar (maluliyet ve işsizlik nedeniyle) Hollanda sosyal güvenlik sisteminden yararlanmıştır. 1 Haziran 1980 tarihinde Hollanda kanunlarına göre işsizlik maaşı ödemelerine son verilmiştir.

2.2. Bayan Broeks, ilgili Hollanda mercilerinin kendisine yapılan ödemeleri dur-

²⁰ Bu metnin İngilizceden Türkçeye çevirisi Muzaffer Kaya tarafından yapılmıştır.

²¹ Bu kararın tümü değil sadece belirli bölümleri alınmıştır – ed.n.

²² Orijinal karar metni için bkz. <http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/0/97131f39bfc0e72ac1256abc00464943> (erişim: 28 Eylül 2009).

durma kararına itiraz etmiş ve iç hukuk yollarının tüketilmesi sürecinde Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 26. maddesine atıfta bulunarak Hollanda'daki ilgili hukuksal hükümlerin, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 26. maddesindeki "yasalar önünde eşitlik hakkı ile hiçbir ayırım gözetilmeksizin yasalarca eşit derecede korunma hakkı"na aykırı olduğu iddiasında bulunmuştur. Hukuk danışmanı, iç hukuk yollarının 26 Kasım 1983 tarihinde tüketilmiş olduğunu ve söz konusu tarihte uygun idari makamın, yani Merkez Temyiz Kurulu'nun, daha düşük yetkili bir belediye kuruluşunun, Bayan Broeks'a yapılan işsizlik ödemelerine devam edilmemesi yönünde aldığı kararı onayladığını ileri sürmektedir.

2.3. Bayan Broeks, mevcut hukuk kuralları (İşsizlik Ödemelerine İlişkin Kanun'un (WWV) 13.1 (1) maddesi ve söz konusu İşsizlik Ödemelerine İlişkin Kanun'un 13. 1 (1) maddesinin yürürlüğe girmesini sağlayan 5 Nisan 1976 tarihli 61452/IIIa sayılı Kanun Hükmünde Kararname) çerçevesinde cinsiyet ve statüye dayalı kabul edilmesi mümkün olmayan bir ayrımcılığa gidildiğini iddia etmektedir. Başvuru sahibi, talebini aşağıda belirtilen hususlara dayandırmaktadır: Evli olsun ya da olmasın bir erkek olsaydı, söz konusu kanun, kendisini işsizlik ödeneğinden mahrum bırakmayacaktı. Kadın olduğu ve söz konusu zamanda evli bulunduğu için, kanun kendisini sürekli işsizlik ödeneğinden yoksun kılmaktadır. Bunun, cinsiyet ve statü bakımından Sözleşme'nin 26. maddesini ihlal ederek kendisini mağdur durumda bıraktığını iddia etmektedir. Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 26. maddesinin, Sözleşme'de belirtilen özel nitelikli medeni ve siyasi haklar dışında bireylere koruma sağlama amacı güttüğünü ileri sürmektedir.

(...)

4.1. Taraf Devlet, 29 Mayıs 1985 tarihli sunumunda diğer hususlardan ayrı olarak aşağıda belirtilen konuların altını çizmiştir:

(a) "Sosyal güvenlik hakkının yerine getirilmesinde ayrımcılığa ilişkin unsurların ortadan kaldırılmasını gerektiren ilke, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 2 ve 3. maddeleri ile birlikte 9. maddede yer almaktadır;

(b) "Hollanda Krallığı Hükümeti, söz konusu ilkeyi, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin hükümleri çerçevesinde uygulamaya karar vermiştir. Taraf Devletler, bu hükümler çerçevesinde bahsi geçen Sözleşme'de kabul görmüş hakların kademeli olarak tamamıyla yerine getirebilmesi için ellerinde bulunan kaynaklardan azami ölçüde yararlanacak şekilde önlem alacaklarını taahhüt etmişlerdir (2. madde 1. fıkra);

(c) "Mevcut kaynaklardan azami ölçüde yararlanmaya yönelik kademeli yerine getirme süreci, sadece Hollanda'da söz konusudur. Hakların yerine getirilmesi konusunda ayrımcılığa ilişkin diğer unsurlar, kademeli olarak kaldırılmaktadır ve kaldırılacaktır;

(d) "Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, Taraf Devletlerin yükümlülüklerini yerine getirme biçimini, uluslararası anlamda kontrol etmek için kendi sistemini oluşturmuştur. Taraf Devletler, bu

amaç doğrultusunda kabul ettikleri önlemler ve kaydettikleri ilerleme ile ilgili olarak Ekonomik ve Sosyal Konsey'e rapor sunmayı taahhüt etmişlerdir. Hollanda Krallığı Hükümeti, bu amaçla 1983 yılında ilk raporunu sundu.”

(...)

6.1. İnsan Hakları Komitesi, bir başvuruda yer alan hukuki talepleri değerlendirmeden önce geçici İktüzük'ün 87. maddesine göre Sözleşme'nin İhtiyari Protokolü çerçevesinde bunun kabul edilip edilmeyeceğine karar vermelidir.

6.2. İhtiyari Protokol'ün 5. maddesinin 2 (a) fıkrası, aynı meselenin, başka bir uluslararası soruşturma ya da çözüm çerçevesinde incelenmesi durumunda Komite'nin herhangi bir başvuruyu değerlendirmesine olanak tanımamaktadır. Bu bağlamda, Komite, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 16. maddesi uyarınca sunulan Devlet raporları üzerinde yapılan inceleme ile, 5. maddenin 2 (a) fıkrası uyarınca, bir bireyin İhtiyari Protokol çerçevesinde İnsan Hakları Komitesi'ne sunduğu bir talebin, “aynı mesele”nin incelenmesi anlamına gelmediğini belirtmektedir.

6.3. Ayrıca Komite, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'de yer alan bir hükmün ihlal edildiğine dair bir iddia konusunda İhtiyari Protokol çerçevesinde yapılan bir talebin, salt söz konusu gerçeklerin Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme ya da diğer uluslararası belgeler ile korunan bir hakla ilintili olması sebebiyle kabul edilmez olmadığını da belirtmektedir. Komite, sadece söz konusu iddianın, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme çerçevesinde korunan bir hakkın ihlaline ilişkin olup olmadığını araştırmalıdır.

6.4. İhtiyari Protokol'ün 5. maddesinin 2 (b) fıkrası, iç hukuk yolları tüketilmemiş Komite'nin başvuruyu değerlendirmesine olanak tanımamaktadır. Mevcut başvuruda adı geçen taraflar, iç hukuk yollarının tüketilmiş olduğunu kabul etmektedir.

6.5. Komite, Taraf Devlet'in Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 26. maddesinin kapsamı hakkında başlattığı soruşturma konusunda, başvurunun kabul edilebilir olup olmadığına karar vermeden önce, bunun kapsamı ile ilgili bir hüküm vermenin gerekli olmadığını düşünmektedir. Ancak Komite, Taraf Devlet'in, davanın kabul edilip edilmeyeceği sorusu üzerinde bir etkisi olabilecek daha başka gözlemlerde bulunma hakkını saklı tuttuğuna dair beyanını (...) dikkate alarak, mesele ile ilgili olarak yapacağı başka gözlemleri de hesaba katacağına işaret etmiştir.

7. İnsan Hakları Komitesi, bu yüzden başvurunun 25 Ekim 1985 tarihinde kabul edilmesini kararlaştırdı. İhtiyari Protokol'ün 4. maddesinin 2. fıkrası uyarınca, Taraf Devlet'in, başvurunun kabul edilmesine dair karar eline geçtiği tarih itibarıyla altı ay içerisinde Komite'ye, meseleyi ve mevcut işe, kendisinin almış olabileceği önlemleri açıklayan yazılı açıklama veya beyanları sunması istenmiştir.

(...)

10. İnsan Hakları Komitesi, mevcut başvuruyu, İhtiyari Protokol'ün 5. maddesinin 1. fıkrasında ifade edildiği üzere, tarafların kendisine sunacağı tüm bilgiler ışığında değerlendirmiştir. Davanın olguları tartışma konusu değildir.

11. Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 26. maddesinde aşağıda belirtilen hususlar yer almaktadır:

“Herkes yasalar önünde eşittir ve hiçbir ayırım gözetilmeksizin yasalarca eşit derecede korunur. Bu bakımdan, yasalar her türlü ayırımı yasaklayacak ve ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi ya da başka fikir, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğum veya diğer statüler gibi, her bağlamda ayrımcılığa karşı eşit ve etkili korumayı temin edecektir.”

12.1. Taraf Devlet, 26. maddede yer alan hükümler ile, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme çerçevesinde 2. maddede yer alan hükümlerin büyük bir oranda birbirleri ile örtüşüklerini ileri sürmektedir. Komite, belirli bir dava konusunun, örnek vermek gerekirse, Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi ya da bahsi geçen davada olduğu gibi Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme gibi uluslararası belgelere dayandırılması ya da söz konusu belgeler tarafından kapsanması halinde dahi, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin uygulanacağı görüşünü taşımaktadır. İki Sözleşmelerin [Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme] birbirleri ile ilişkili hazırlık safhalarına rağmen, Komite'nin, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin hükümlerini, tam anlamıyla uygulamaya devam etmesi gerekmektedir. Komite, bu bağlamda, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 2. maddesinde yer alan hükümlerin, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 26. maddesinin tam olarak uygulanmasını engellemediğini ileri sürmektedir.

12.2. Komite, ayrıca Taraf Devlet'in, özellikle Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 9. maddesi kapsamında yer alan bir hak (sosyal güvenlik ve sosyal sigorta) konusunda Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 26. maddesine atıfta bulunulamayacağına dair iddiasını da değerlendirmiştir. Komite, bunu yaparken, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin ilgili hazırlık çalışmalarını yani 1948, 1949, 1950 ve 1952 yıllarında İnsan Hakları Komisyonu'nda ve 1961 yılında da Genel Kurul'un Üçüncü Komitesi'nde gerçekleşen ve “ek bir yorum yöntemi” sağlayan görüşmelerin özet kayıtlarını da gözden geçirmiştir (Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 32. maddesi).²³ Hazırlık döneminde 26. madde kapsamının, Sözleşme çerçevesinde başka bir şekilde yer almayan hakları da kapsayacak şekilde genişletilip genişletilmediği konusu ile ilgili görüşmeler, hiçbir sonuca ulaşmamıştır ve aşağıdaki 12.3. paragrafta belirtilen olağan yorum yöntemiyle varılan sonucu değiştiremez.

12.3. Komite, 26. maddenin kapsamını belirlemek adına, maddede yer alan her bir unsurun “olağan anlamı”nı kendi bağlamında ve hedef ve amaçları doğrultusunda değerlendirmiştir (Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 31. maddesi). Komite, 26. maddenin, sadece 2. maddede sunulan güvenceleri tekrar etmediğini belirterek ilk adımı atmıştır. Hukuken veya fiilen resmi makamlarca düzenlenen ve korunan herhangi bir alanda ayrımcılığı yasaklayan İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'nin 7.

23 Birleşmiş Milletler, 1969 Hukuki Yıllığı (Birleşmiş Milletler Yayınları, Satış No. E. 71.V.4), s.140.

maddesinde belirtildiği üzere, hiçbir ayrımcılığa tabi tutulmaksızın hukuk tarafından eşit olarak korunma ilkesinden yola çıkmaktadır. 26. madde, bu bağlamda, devletlerin hukuk kuralları ve söz konusu hukuk kurallarının uygulanması konusunda üstlendiği yükümlülükler ile ilgilidir.

12.4. 26. madde, hukuk kurallarının ayrımcılığı yasaklamaları gerektiğini belirtse de, hukuk kuralları kapsamında yer alabilecek konular bakımından hiçbir yükümlülük içermemektedir. Bu yüzden, örneğin, hiçbir devletin sosyal güvenlik için hukuk kuralı çıkartması yönünde bir şart ileri sürmemektedir. Ancak, devletin egemen gücünü kullanarak böyle bir hukuk kuralını kabul etmesi durumunda, söz konusu hukuk kuralının, Sözleşme'nin 26. maddesine uygun olması gerekmektedir.

12.5. Komite, bu bağlamda şunu belirtmektedir: sorun, sosyal güvenliğin Hollanda'da kademeli olarak oluşturulup oluşturulmayacağı değil, sosyal güvenlik ile ilgili hukuk kurallarının, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 26. maddesi kapsamında yer alan ayrımcılığı yasaklamayı ve ayrımcılığa karşı eşit ve etkili korunma hakkı konusunda, söz konusu Sözleşme kapsamında olmak suretiyle herkese verilen güvenceyi ihlal edip etmediğidir.

13. Kanun önünde eşitlik hakkı ile hiçbir ayrımcılığa tabi tutulmaksızın hukuk tarafından eşit olarak korunma hakkı, yapılan tüm farklı muameleleri ayrımcı yapmaz. Makul ve objektif ölçütler dahilinde bir ayırım, 26. madde kapsamında yasaklanmış ayrımcılığa karşılık gelmez.

14. Bu yüzden, davanın görüldüğü zamanda Hollanda hukukunda Bayan Broeks'a yapılmış olan ayırımın, 26. madde kapsamında bir ayrımcılık teşkil edip etmediğine karar vermek Komite'ye kalmıştır. Komite, Hollanda hukukuna göre, Hollanda Medeni Kanunu'nun 84 ve 85. maddelerinde yer alan hükümlerin, eşlere, ortak gelirleri konusunda eşit hak ve yükümlülükler yüklediğini belirtmektedir. İşsizlik Ödemelerine İlişkin Kanun'un (WWV) 13. 1 (1) maddesi kapsamında evli bir kadının, WWV'nin verdiği ödeneklerden yararlanması için evini geçindiren bir kişi olduğunu kanıtlaması gerekirken böyle bir şart evli erkekler için geçerli değildir. Buna göre statü anlamında ortaya çıkan ayırım, aslında cinsiyet anlamında, evli kadınları evli erkeklerle göre dezavantajlı duruma getirmektedir. Böyle bir ayırım makul değildir ve Taraf Devlet 29 Nisan 1985 tarihinde bir kanun değişikliği yapıp bunu 23 Aralık 1984 tarihi bakımından geriye yürüterek etkin bir şekilde onaylamış görünmektedir (...).

15. Söz konusu zamanda kendisini içinde bulduğu koşullar ve o zaman yürürlükte bulunan Hollanda kanunlarının uygulanması, Bayan Broeks'u cinsiyete bağlı olarak Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 26. maddesinin ihlali sonucu mağdur etti, zira kendisinin erkekler ile eşit düzeyde bir sosyal güvenlik ödeneğinden yararlanmasına karşı çıkmıştı.

16. Komite, Taraf Devlet'in, kadınlara karşı ayrımcılık yapmayı düşünmediğini, kanunda Bayan Broeks'a karşı uygulanan ayrımcılığa ilişkin hükümlerin daha sonra kaldırıldığını ifade ederek memnuniyetini dile getirmiştir. Taraf Devlet, şikâyetin yapıldığı zamanda Bayan Broeks'un maruz kaldığı bu tür ayrımcılığa son vermek için gerekli önlemleri almıştır. Ancak Komite, buna rağmen, Taraf Devlet'in Bayan Broeks'a uygun hukuksal başvuru imkânı sunması gerektiği görüşünü taşımaktadır.

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER İNSAN HAKLARI KOMİTESİ^{24,25}

F.H. Zwaan-de Vries – Hollanda²⁶

Başvuru No. 182/1984

9 Nisan 1987 Tarihinde Yirmi Dokuzuncu Oturumda Kabul Edilen Görüşler

Başvuru sahibi: F. H. Zwaan-de Vries (D. J. van der Vos tarafından temsil edilmektedir.)

Mağdur olduğu iddia edilen kişi: Başvuru sahibi

Taraf Devlet: Hollanda

Başvuru tarihi: 28 Eylül 1984

Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 28. maddesi çerçevesinde kurulan İnsan Hakları Komitesi:

9 Nisan 1987'de toplanarak; Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'ye ek İhtiyari Protokol kapsamında F. H. Zwaan-de Vries tarafından Komite'ye sunulan 182/1984 sayılı başvuru hakkındaki değerlendirmesini tamamlayarak; başvuru sahibi ve Taraf Devlet tarafından kendisine sunulan tüm yazılı bilgileri dikkate alarak; aşağıdakileri kabul etmiştir:

İhtiyari Protokol'ün 5. Maddesi 4. Fıkrası Çerçevesindeki Görüşler

1. Bu başvurunun sahibi (...) Hollanda Amsterdam'da oturan, Hollanda vatandaşı Bayan F.H. Zwaan-de Vries'tir. Başvuru sahibi Komite huzurunda, Amsterdam'daki Adli Yardım Bürosu (*Rechtskundige Dienst FNV*) başkanı D.J. van der Vos tarafından temsil edilmektedir.

2.1. Başvuru sahibi 1943 yılında doğmuştur ve Bay C. Zwaan ile evlidir. 1977 yılı başlarından 9 Şubat 1979 tarihine dek bilgisayar operatörü olarak çalışmıştır. O tarihten beri işsizdir. İşsizlik Yasası kapsamında 10 Ekim 1979 tarihine dek işsizlik yardımı almıştır. Bu tarihten sonra İşsizlik Ödemelerine İlişkin Kanun'a (WWV) dayanarak yardımın devamını talep etmiştir. Amsterdam Belediyesi evli bir kadın olması ne-

²⁴ Bu metnin İngilizceden Türkçeye çevirisi Defne Orhun tarafından yapılmıştır.

²⁵ Bu kararın tümü değil sadece belirli bölümleri alınmıştır – ed.n.

²⁶ Orijinal karar metni için bkz. [http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)/e8e3808e176dbcaec1256abc004d0c65?Opendocument](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/e8e3808e176dbcaec1256abc004d0c65?Opendocument) (erişim: 28 Eylül 2009).

deniyle gerekli şartları karşılamadığını söyleyerek bu başvuruyu reddetmiştir; bu ret kararı WWV'nin, evli erkeklere uygulanmayan 13. maddesi 1. fıkrası 1. bendine dayandırılmıştır.

2.2. Bu nedenle başvuru sahibi, herkesin yasalar önünde eşit olmasını ve hiçbir ayırım gözetilmeksizin yasalarca eşit derecede korunma hakkına sahip olmasını öngören Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 26. maddesinin, Taraf Devlet tarafından ihlal edilmesi sonucu mağdur olduğunu iddia etmektedir. Başvuru sahibi işsizlik yardımından faydalanma talebinin reddinin tek sebebinin cinsiyeti ve medeni hali olduğunu iddia etmekte ve bu durumun Sözleşme'nin 26. maddesi kapsamı dahilinde ayrımcılık teşkil ettiğini ileri sürmektedir.

2.3. Başvuru sahibi bu meseleyi yetkili iç hukuk mahkemeleri önüne götürmüştür. (...)

(...)

4.1. Taraf Devlet, 29 Mayıs 1985 tarihinde sunduğu yazıda, diğerlerinin yanı sıra şu hususların altını çizmiştir:

(a) "Sosyal güvenlik hakkının gerçekleştirilmesinde ayrımcılık unsurlarının ortadan kaldırılması ilkesi Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 2. ve 3. maddeleri ile birlikte 9. maddesinde de yer almaktadır;

(b) "Hollanda Krallığı Hükümeti bu ilkeyi Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme koşulları kapsamında uygulamayı kabul etmiştir. Bu koşullar altında Taraf Devletler, mevcut kaynakların azamisini kullanarak, bu Sözleşme'de tanınan hakların tam olarak kullanılmasını aşamalı olarak sağlamak amacıyla tedbirler almayı taahhüt etmişlerdir (2. madde, 1. fıkra);

(c) "Bu hakları mevcut kaynakların azamisini kullanarak aşamalı olarak sağlama süreci Hollanda'da devam etmektedir. Bu hakların sağlanmasına ilişkin olarak halen var olan ayrımcılık unsurları, sürekli olarak ortadan kaldırılmaktadır ve kaldırılacaktır;

(d) "Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, Taraf Devletlerin üzerlerine düşen yükümlülükleri yerine getirme biçimlerine yönelik uluslararası denetim açısından kendi sistemini geliştirmiştir. Bu amaç kapsamında Taraf Devletler, aldıkları tedbirler ve kaydedilen gelişmeye ilişkin olarak Ekonomik ve Sosyal Konsey'e rapor sunmakla yükümlüdür. Hollanda Krallığı Hükümeti bu bağlamda ilk raporunu 1983 yılında sunmuştur."

(...)

4.5. Taraf Devlet ayrıca, yakın bir tarihte Hollanda'da, başvuru sahibinin şikâyetine konu olan İşsizlik Ödemelerine İlişkin Kanun'un (WWV) 13. maddesi 1. fıkrası 1. bendini kaldıran bir yasa değişikliği yapıldığını da belirtmiştir. Bu değişiklik, geçmişe yönelik olarak 23 Aralık 1984 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere 29 Nisan 1985 tarihinde çıkartılan S 230 sayılı Yasa ile yapılmıştır.

(...)

6.1. İnsan Hakları Komitesi, bu başvuruda yer alan iddiaları incelemeye başlamadan önce, İhtiyari Protokol'ün 87. kuralı uyarınca başvurunun Sözleşme'ye ek İhtiyari Protokol kapsamında kabul edilebilir olup olmadığını incelemek durumundadır.

6.2. İhtiyari Protokol'ün 5. maddesi, 2. fıkrası (a) bendi, Komite'yi, aynı mesele için başka bir uluslararası soruşturma ya da çözüm usulü tarafından inceleniyor olması halinde bir başvuruyu ele almaktan men etmektedir. Bu bağlamda, Komite, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 16. maddesi uyarınca sunulan Devlet raporları üzerinde yapılan inceleme ile, 5. maddenin 2 (a) fıkrası uyarınca bir bireyin İhtiyari Protokol çerçevesinde İnsan Hakları Komitesi'ne sunduğu bir talebin, "aynı mesele"nin incelenmesi anlamına gelmediğini belirtmektedir.

6.3. Komite ayrıca, bir Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme hükümünün ihlali iddiasıyla ilgili olarak İhtiyari Protokol kapsamında sunulan bir savın, bu olguların Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesi ya da başka bir uluslararası sözleşme tarafından korunan bir hakla ilgili olması halinde de halen Sözleşme hükümleriyle bağdaşır nitelikte olabileceğini (bkz. İhtiyari Protokol'ün 3. maddesi) dile getirmektedir. Ancak gene de, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme tarafından korunan bir hakla ilgili olarak iddia edilen ihlalin bu olgulardan kaynaklanıp kaynaklanmadığı incelenmelidir.

6.4. İhtiyari Protokol'ün 5. maddesi, 2. fıkrası (b) bendi, iç hukuk yollarının tüketilmemiş olması halinde Komite'yi, bir başvuruyu ele almaktan alıkoymaktadır. Önümüzdeki başvurunun tarafları, iç hukuk yollarının tüketilmiş olduğu konusunda mutabıktır.

(...)

7. Dolayısıyla, İnsan Hakları Komitesi, 23 Temmuz 1984 tarihinde, bu başvurunun kabul edilebilir olduğuna karar vermiştir. (...)

8.1. Taraf Devlet, İhtiyari Protokol'ün 4. maddesi, 2. fıkrası kapsamında sunduğu 14 Ocak 1986 tarihli yazıda, 29 Mayıs 1985 tarihli savunmasında ilettiği savları tekrarlayarak bu başvurunun kabul edilebilirliğine bir kez daha itiraz etmektedir.

8.2. Taraf Devlet, davanın esasını tartışırken, öncelikle olgusal zemini şu şekilde izah etmektedir:

"Bayan Zwaan WWV yardımı için Ekim 1979'da talepte bulunduğu zaman 13. maddenin 1. fıkrası 1. bendi hâlâ yürürlükteydi. Bu maddede, kadın ne ailenin geçimini sağlıyor ne de kocasından geçici bir süre için ayrı yaşıyorsa WWV yardımlarının evli kadınlar tarafından talep edilemeyeceği hükmü yer almaktaydı; meğer ki bu kadın ailenin geçimini sağlıyor veya kocasından geçici bir süre için ayrı yaşıyor olmasın. WWV'nin 13. maddesi, 1. fıkrasında yer alan "ailenin geçimini sağlayan kimse" kavramı özel bir öneme sahiptir ve bu Yasa'ya (...) dayanan yasal düzenlemelerde daha da ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır. Evli bir kadının ailenin geçimini sağlayan kimse sayılıp sayılmayacağı meselesi, diğerlerinin yanı sıra, ailenin toplam gelirinin net miktarına ve bu miktarın kadın tarafından ne orada sağlandığına bağlıdır. WWV'nin 13 1 (1)

maddesi kapsamında sayılan yardım alma koşullarının evli erkeklere değil de yalnızca evli kadınlara uygulanıyor olması, söz konusu hükmün, erkek ve kadının evlilik ve toplum içerisindeki rollerine ilişkin o zamanlar toplumda genel olarak hakim olan görüşe tekabül etmesinden kaynaklanmaktadır. Çalışan ve evli olan hemen hemen tüm erkekler ailelerinin geçimini sağlayan kimse olarak görülürler; dolayısıyla, işsiz kalmaları halinde yardım almaları için bu ölçütün yeniden aranması gereksiz addedilmiştir. Bu görüşler sonraki yıllarda giderek değişmiştir. (...)

“Hollanda Avrupa Ekonomik Topluluğu’na (AET) üye bir devlettir. Avrupa Toplulukları Konseyi, 19 Aralık 1978 tarihinde, sosyal güvenlik ile ilgili konularda kadınlara ve erkeklere eşit muamele uygulanması ilkesinin giderek artan bir şekilde uygulanması yönünde bir direktif (79/7/EEC) çıkarmış ve üye devletlere, yasal mevzuatlarını bu yönergeyle uyumlu hale getirmeleri için değişiklik yapmak üzere gerekli olabilecek 6 aylık bir süre tanımıştır; bu süre 23 Aralık 1984 tarihinde sona ermiştir. Hollanda Hükümeti, bu yönerge uyarınca, yardım sağlanması için WWV’nin 13 (1) 1 maddesinde öngörülen ölçütleri, kadın ve erkeğe eşit muamele uygulanması ilkesi ile cinsiyetlerin rollerinde 1960’lardan beri yaşanan değişimler ışığında gözden geçirmiştir.

“1980’lerin başlarına gelindiğinde artık, çalışan evli erkeklerin her zaman ‘ailenin geçimini sağlayan kimse’ sayılması şart olmadığından Hollanda, WWV’nin 13 1 (1) maddesi, AET yönergesi kapsamındaki yükümlülüklerini karşılama amacıyla değiştirmiştir. Bu değişiklik ile WWV’nin 13 (1) 1 maddesi ilga edilmiş; böylece ailenin geçimini sağlayan kimse konumunda bulunmayan evli kadınların WWV yardımı talep etmesi mümkün hale gelmiştir. Bu değişiklik ile daha önce iki yıl olan yardım alma süresi, 35 yaşın altındaki kişiler için kısaltılmıştır.

(...)”

8.3. Taraf Devlet, Sözleşme’nin 26. maddesinin kapsamıyla ilgili olarak diğer hususlardan ayrı olarak aşağıda belirtilen konuların altını çizmiştir:

“(…), Sözleşme’nin 26. maddesinin (...) medeni ve siyasi haklar alanında, ancak Sözleşme’ye ek İhtiyari Protokol çerçevesinde ileri sürülebileceğini savunmaktadır. (...)

“Önümüzdeki başvuruda yer alan şikâyet, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme kapsamına giren sosyal güvenlik alanındaki yükümlülüklerle ilgilidir. (...) Bu Sözleşme’nin kendine özgü bir sistemi ve Taraf Devletlerin üzerlerine düşen yükümlülükleri nasıl yerine getirdiklerine ilişkin olarak uluslararası denetim sağlayan kendine özgü bir organı bulunmaktadır; bu Sözleşme kapsamında bireysel şikâyet usulü getirilmeyişi kasıtlıdır.

“Hükümet, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme’nin 9. maddesinde atıf yapılan sosyal güvenlik hakkına ilişkin bireysel bir şikâyetin, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme’nin

26. maddesine dayanarak İhtiyari Protokol kapsamındaki bir bireysel şikâyet olarak İnsan Hakları Komitesi tarafından ele alınmasını hem Sözleşmelerin hem de İhtiyari Protokol’ün amaçları ile bağdaşmaz nitelikte bulmaktadır.”

(...)

8.4. (...) Taraf Devlet, “ailenin geçimini sağlayan kimse” kavramı ile bir yanda kamu gelirlerinin (...) kısıtlı olanakları ile diğer yanda Hükümet’in sosyal güvenlik sağlama yükümlülüğü arasında “uygun bir dengenin tutturulduğunu” öne sürmektedir. Hükümet, “ailenin geçimini sağlayan kimse” kavramının, hukukun eşit durumlara eşit olmayan bir şekilde uygulandığı anlamına gelecek şekilde “ayrımcı” olduğunu kabul etmemektedir. Bunun yanı sıra, WWV hükümlerinin “özünde ayrımcı olmayan makul nitelikteki sosyal ve ekonomik değerlendirmelere dayandığı” da savunulmaktadır. Söz konusu hükmün erkekler için uygulanmaması sonucunu doğuran sınırlama, erkekler lehine ve kadınlar aleyhine olacak bir ayrımcılık yapmak arzusundan değil, bu Yasa çıkartıldığı zaman mevcut olan ve bu hükmü erkekler için uygulanabilir kılmayı anlamsız kılan *de facto* sosyal ve ekonomik durumdan kaynaklanmıştır. Bayan Zwaan işsizlik yardımı için başvurduğu sırada mevcut *de facto* durum da esasen pek farklı değildir. Bu nedenle, Sözleşme’nin 26. maddesine yönelik hiçbir ihlal meydana gelmemiştir. Son yıllarda, mevcut sosyal bağlam içerisinde bu hükmün yürürlükte kalmasını arzu edilmez kılan yeni bir sosyal eğilimin büyüme oluşu bu durumu değiştirmektedir.

(...)

10. İnsan Hakları Komitesi bu başvuruyu, İhtiyari Protokol’ün 5 maddesinin 1. fıkrasında öngörülmüş olduğu üzere, taraflar tarafından kendisine sunulmuş olan tüm bilgiler ışığında incelemiştir.

(...)

12.1. Taraf Devlet, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme’nin 2. maddesinde yer alan hükümlerle, 26. madde hükümleri arasında hatırı sayılır bir örtüşme bulunduğunu ileri sürmektedir. Komite, belirli bir konunun, Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi ya da önümüzdeki başvuruda olduğu gibi, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme gibi başka bir uluslararası sözleşme kapsamında yer alması ya da atıfta bulunulması halinde dahi, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme’nin uygulanabileceği görüşündedir. Her ne kadar, bu ikiz sözleşmelerin [Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme] hazırlık süreçleri birbiriyle bağlantılı ise de, Komite’nin Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme hükümlerini tam olarak uygulama gerekliliği devam etmektedir. Bu bağlamda Komite, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme’nin 2. maddesi hükümlerinin, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme’nin 26. maddesinin tam olarak uygulanmasının önüne geçemediğini dile getirmektedir.

12.2. Komite ayrıca, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme’nin

26. maddesinin Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 9. maddesi kapsamında özel olarak öngörülmüş bir hakka (sosyal güvenciyi de içerecek biçimde sosyal güvenlik hakkı) binaen ileri sürülemeyeceği yönündeki Taraf Devlet iddiasını da incelemiştir. Komite bunu yaparken, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin bu hususla ilgili hazırlık çalışmalarını, yani “yorum için yardımcı araç” sağlayan (Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, 32. madde), 1948, 1949, 1950 ve 1952 yıllarında İnsan Hakları Komisyonu'nda ve 1961 yılında Genel Kurul'un Üçüncü Komitesi'nde yer alan tartışmaların özet kayıtlarını dikkatle incelemiştir. Hazırlık aşamasında, 26. maddenin kapsamının Sözleşme tarafından güvence altına alınmamış hakları da içine alacak şekilde genişletilip genişletmeyeceği hususunda yaşanan tartışmalar sonuçsuz kalmıştır ve bu konu ile ilgili olarak olağan yorum araçları vasıtasıyla (...) varılan sonucu değiştiremez.

12.3. Komite, 26. maddenin kapsamını saptamak amacıyla, maddede yer alan her bir unsurun “olağan anlamı”nı kendi bağlamı içerisinde ve kendi amacı ve hedefi ışığında (Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, 31. madde) dikkate almıştır. Komite tespitlerine, 26. maddenin işlevinin 2. maddede öngörülmüş olan güvenceleri bir kez daha yinelemekten ibaret olmadığını belirterek başlamaktadır. Bu madde, İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'nin 7. maddesinde yer alan ve kamu makamları tarafından düzenlenen ve korunan her türlü alanda yasa ile yahut uygulamada ayrımcılık yapılmasını yasaklayan, hukukun ayrımcılık yapmaksızın eşit bir koruma sağlaması ilkesinden kaynaklanmaktadır. Bu nedendir ki 26. madde, devletlere mevzuatlarına ve bu mevzuatların uygulanmasına ilişkin olarak getirilen yükümlülüklerle ilgilidir.

12.4. 26. madde hukuksal düzenleme ile ayrımcılığın yasaklanmasını şart koşmakla beraber, mevzuatla yapılacak düzenlemeye ilişkin bir yükümlülük barındırmamaktadır. Bu nedenle, örneğin herhangi bir Devlet'in sosyal güvenliğe ilişkin bir hukuksal düzenleme getirmesini şart koşamaz. Ancak, bir Devlet'in kendi egemen iktidarını kullanarak böyle bir düzenleme getirmesi halinde, bu düzenleme Sözleşme'nin 26. maddesiyle uyumlu olmak zorundadır.

12.5. Komite bu bağlamda asıl meseleyi, Hollanda'da sosyal güvenliğin giderek artan bir şekilde sağlanmasının gerekip gerekmediği değil, sosyal güvenlik sağlayan hukuksal düzenlemenin Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 26. maddesinde yer alan ayrımcılık yasağını ve bu madde kapsamında tüm insanlar açısından ayrımcılığa karşı eşit ve etkili bir koruma sağlayan güvenciyi ihlal edip etmediğinin teşkil ettiğini dile getirmektedir.

13. Yasalar önünde eşit olma ve ayrımcılığa uğramaksızın hukukun eşit korumasından yararlanma hakkı tüm davranış farklılıklarını ayrımcı kılmamaktadır. Makul ve nesnel ölçütlere dayalı bir farklılaştırma 26. maddenin anlamı dahilinde yasaklanmış bir ayrımcılığa yol açmaz.

14. O halde Komite'ye düşen, bahsi geçen dönemde Hollanda hukukunda var olan ve Bayan Zwaan-de Vries'e uygulanan farklılaştırmanın 26. madde anlamında ayrımcılık teşkil edip etmediğidir. Komite Hollanda hukukunun bir parçası olan Hollanda Medeni Kanunu'nun 84. ve 85. maddelerinde yer alan hükümlerin her iki eşe de ortak gelirleri bağlamında eşit hak ve yükümlülükler getirdiğini belirtmektedir. İşsiz-

lik Ödemelerine İlişkin Kanun'un (WWV) 13 (1) 1 maddesi uyarınca bir evli kadının WWV yardımı alabilmesi için, "ailenin geçimini sağlayan kimse" olduğunu kanıtlanması gerekliydi; evli erkekler açısından ise bu koşul aranmıyordu. Dolayısıyla, statüden kaynaklanır gibi görünen farklılaştırma, evli kadını evli erkeğe kıyasla dezavantajlı bir duruma sokmak suretiyle aslında cinsiyete dayanıyordu. Böyle bir farklılaştırma makul sayılmaz ve bu husus, geçmişe yönelik olarak 23 Aralık 1984 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere (...) 29 Nisan 1985 tarihinde çıkartılan yasa değişikliği ile, Taraf Devlet tarafından da kabul edilmiş görünmektedir.

15. Bayan Zwaan-de Vries'in bahsi geçen dönemde içine düştüğü durum ve o dönemde yürürlükte olan Hollanda yasasının tatbiki, onu, Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 26. maddesinin cinsiyete dayalı olarak ihlal edilmesi sonucu mağdur etmiştir; çünkü sosyal güvenlik yardımından erkeklerle eşit bir şekilde faydalanması engellenmiştir.

16. Komite, Taraf Devlet'in kadınlara yönelik ayrımcılık yapma niyeti taşımadığını belirtmekte ve Bayan Zwaan-de Vries'e uygulanan ayrımcı yasa hükümlerinin daha sonra kaldırılmış olmasını takdirle karşılamaktadır. Taraf Devlet, her ne kadar şikâyette bulunduğu sırada Bayan Zwaan-de Vries'in maruz kaldığı ayrımcılığa son vermek için gerekli tedbirleri almış ise de, Komite Taraf Devlet'in Bayan Zwaan-de Vries'in zararını uygun şekilde gidermesi gerektiği görüşündedir.

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER İNSAN HAKLARI KOMİTESİ^{27,28}

Müller ve Engelhard – Namibya²⁹

Başvuru No. 919/2000

26 Mart 2002 Tarihinde Yetmiş Dördüncü Oturumda Kabul Edilen Görüşler

Başvuru sahibi: Michael Andreas Müller ve Imke Engelhard (Hukuki Yardım Merkezi, Clinton Light tarafından temsil edilmektedir).

Mağdur olduğu iddia edilen kişi: Başvuru sahipleri

Taraf Devlet: Namibya

Başvuru tarihi: 29 Ekim 1999 (ilk başvuru)

Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 28. maddesi çerçevesinde kurulan İnsan Hakları Komitesi; 26 Mart 2002'de toplanarak; Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'ye ek İhtiyari Protokol kapsamında Michael Andreas Müller ve Imke Engelhard tarafından Komite'ye sunulan 919/2000 sayılı başvuru hakkındaki değerlendirmesini tamamlayarak; başvuru sahibi ve Taraf Devlet tarafından kendisine sunulan tüm yazılı bilgileri dikkate alarak; aşağıdakileri kabul etmiştir:

(...)

Başvuru Sahibi Tarafından Ortaya Konulduğu Haliyle Olaylar

2.1. Kuyumcu olan Bay Müller, Temmuz 1995'te Namibya'ya ziyaretçi olarak gelmiş, ardından ülkenin büyüüne kapılarak Swakopmund şehrine yerleşmeye karar vermiştir. Bayan Engelhard'ın sahibi olduğu, 1993 yılında kurulmuş bir mücevherat üreticisi olan Engelhard Design şirketi için çalışmaya başlamıştır. Başvuru sahipleri 25 Ekim 1996 tarihinde evlenmişlerdir. Evlenmeden önce kocasının Bayan Engelhard'ın soyadını alma imkânı konusunda bir hukukçudan görüş almışlardır. Kendilerine bunun mümkün olduğu söylenmiştir. Evlendikten sonra, soyadı değişikliği için gerekli resmî işlemleri tamamlamak üzere bahsi geçen hukukçuya başvurmuşlardır. Bunun üzerine kendilerine, kocasının soyadını almak isteyen kadının herhangi bir resmî işlem

²⁷ Bu metnin İngilizceden Türkçeye çevirisi Defne Orhun tarafından yapılmıştır.

²⁸ Bu kararın tümü değil sadece belirli bölümleri alınmıştır – ed.n.

²⁹ Orijinal karar metni için bkz. [http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/0/106a0375486483e1c1256bf00524fb8/\\$FILE/919e.pdf](http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/0/106a0375486483e1c1256bf00524fb8/$FILE/919e.pdf) (erişim: 28 Eylül 2009).

yapmasına gerek bulunmamasına karşın, bu talebi taşıyan kocanın, soyadını değiştirmek için bir başvuruda bulunması gerektiği söylenmiştir.

2.2. 1937 tarihli ve 1 sayılı Yabancılar Yasası'nın (bundan böyle Yabancılar Yasası olarak anılacaktır) 1989 tarihli ve 15 sayılı Bildiri ile değişik 9. maddesinin 1. fıkrası, kişinin kendisini tanımladığı veya 1937 tarihinden önce kabul etmiş olduğu soyadından başka bir soyadı edinmesinin, Genel İdareci'nin veya Hükümet'ten bir yetkilinin onayının bulunmadığı ve bu onayın yetkili makam tarafından Resmi Gazete'de yayımlanmadığı veya bu hükümde sayılan istisnalardan birinin mevcut olmadığı hallerde suç teşkil ettiğini ifade etmektedir. Yabancılar Yasası'nın 9. maddesi 1. fıkrası (a) bendinde sayılan istisna, kadının evlendiği zaman kocasının soyadını edinmesidir. Bay Müller, adı geçen maddenin, Namibya Anayasası kapsamında yer alan, cinsiyete dayalı ayrımcılık yasağı ve kanunlar önünde eşitlik (10. madde), kendisinin ve ailesinin özel yaşamının gizliliği (13. madde 1. fıkra), evlenirken ve evlilik süresince eşitlik hakkı (14. madde 1. fıkra) ve aile yaşamına Taraf Devlet tarafından yeterli koruma sağlanması hakkını (14. madde 3. fıkra) ihlal ettiğini ileri sürmektedir.

2.3. Bay Müller ayrıca, Bayan Engelhard'ın soyadını alma yönündeki arzusunun çeşitli nedenleri olduğunu dile getirmektedir. Kendi soyadı olan Müller'in Almanya'da son derece yaygın olarak görülen bir soyadı olduğunu öne sürmekte ve bunu, memleketi olan Münih şehrinin telefon rehberinde Müller'e ayrılmış birçok sayfa olduğunu ve yalnızca Münih telefon rehberinde 11 adet Michael Müller bulunduğunu ifade ederek örneklemektedir. Engelhard'ın çok daha nadir görülen bir soyadı olduğunu ve sahip oldukları şirket Engelhard Design adı altında ün kazanmış olduğu için kendisi ve eşi açısından ismin önem taşıdığını ileri sürmektedir. Şirketin ismini Müller Design olarak değiştirmek de hiç akıllıca olmayacaktır, zira bu soyadının ayırt edici bir özelliği bulunmamaktadır. Mücevherat üreticilerinin bir soyadı altında ticaret yürütmesi de aynı derecede önem taşımaktadır, zira kişinin soyadının kullanılması o kişinin işiyle gurur duyduğunu göstermekte ve müşteriler de bu durumda söz konusu işin daha usta bir işçilik sergilediğine inanmaktadırlar. Bay Müller, kendisinin Müller soyadını, eşinin ise Engelhard soyadını kullanmaya devam etmesi halinde ise, müşteri ve satıcıların onu şirket bünyesindeki bir çalışan zannedeceğini öne sürmektedir. Bay Müller ile eşinin, Engelhard soyadına kayıtlı bir de kızları bulunmaktadır ve Bay Müller, kızının, babasının kendisi olmadığı yönündeki kaba ifadelere maruz kalmasını engellemek için de onunla aynı soyadını taşımak istemektedir.

2.4. Bay Müller, 10 Temmuz 1997 tarihinde Namibya Yüksek Mahkemesi'ne başvuruda bulunarak, Yabancılar Yasası'nın 9. maddesi 1. fıkrasının kanunlar önünde eşitlik ve ayrımcılık yasağı, özel yaşamın gizliliği hakkı, evlenirken ve evlilik süresince eşitlik hakkı ve aile yaşamı hakkına ilişkin olarak Anayasa'yla çelişmesi nedeniyle geçersiz olduğunu iddia etmiştir.

2.5. Bayan Engelhard kocasının başvurusuna yeminli bir ifade eklemiş ve bu ifadede söz konusu başvuruyu desteklediğini ve kendisinin de, kocası tarafından ortaya konulmuş olan sebeplerden ötürü Müller soyadından ziyade Engelhard soyadını ortak aile soyadı olarak kullanmak istediğini dile getirmiştir. Dava 15 Mayıs 1998 tarihinde, masraflar davacıya yüklenmek suretiyle reddedilmiştir.

2.6. Bay Müller'in Namibya Temyiz Mahkemesi'ne yaptığı temyiz başvurusu da 21 Mayıs 1999 tarihinde, masraflar davacıya yüklenmek suretiyle reddedilmiştir. Temyiz Mahkemesi Namibya'nın en yüksek temyiz makamı olduğundan, başvuru sahipleri iç hukuk yollarını tükettiklerini ileri sürmektedirler.

(...)

Komite Huzurundaki Meseleler ve Yargılama Usulleri

6.1. İnsan Hakları Komitesi, bir şikâyet sonucu önüne gelen bir iddiayı incelemeye önce, İçtüzüğü'nün 87. kuralı çerçevesinde bu iddianın Sözleşme'ye ek İhtiyari Protokol kapsamında kabul edilebilir olup olmadığına karar vermek durumundadır.

6.2. Komite, Bay Müller'in iddia ettiği Sözleşme ihlallerine ilişkin olarak, bahsi geçen meselelerin iç yargılama usulleri kapsamında bütünüyle dile getirilmiş olduğunu belirtmektedir ve Taraf Devlet de Bay Müller'in iç hukuk yollarını tükettiğini teyit etmiştir. Dolayısıyla, bu başvuruyu Bay Müller'e ilişkin olarak İhtiyari Protokol'ün 5. maddesi 2. fıkrası kapsamında kabul edilebilir bulma önünde hiçbir engel bulunmamaktadır.

6.3. Taraf Devlet, Bayan Engelhard'ın iddialarına ilişkin olarak ise iç hukuk yollarının tüketilmiş olduğu konusunda itiraz etmiştir. Bayan Engelhard kendi iddiasını kocası ile birlikte veya ayrı olarak Namibya yargı sistemi huzuruna çıkarmış olsaydı dahi, Bay Müller'in davasıyla oldukça benzerlik gösteren bu iddianın, tıpkı Bay Müller'in davasının Namibya'nın en yüksek mahkemesi tarafından reddedildiği gibi reddedileceğinden hiçbir kuşku bulunmamaktadır. Komite, içtihatlarında (Barzhig – Fransa), bir başvuru sahibinin yarar getirmeyeceği aşikâr olan hukuk yollarına başvurmasına gerek bulunmadığını karara bağlamış olduğundan, Bayan Engelhard'ın iddialarının da İhtiyari Protokol'ün 5. maddesi 2. fıkrası kapsamında kabul edilemez bir niteliğe sahip olmadığına kanaat getirmektedir. Taraf Devlet, Bayan Engelhard'ın iddialarına ilişkin olarak esasa dair bir yorum sunmaktan imtina etmiş ise de Komite, davanın esasını Bayan Engelhard'ın iddialarını da göz önünde bulundurarak incelemesine bir engel bulunmadığı, zira bu iddialarda her iki başvuru sahibini de ilgilendiren tümüyle aynı hukuki meselelerin yer aldığı görüşündedir.

6.4. Komite ayrıca, aynı meselenin başka bir uluslararası soruşturma veya çözüm usulüne göre incelenmekte olmadığını da tespit etmektedir.

6.5. Dolayısıyla Komite, bu başvurunun Sözleşme'nin 26. maddesi, 23. maddesi 4. fıkrası ve 17. maddesi 1. fıkrası kapsamındaki meseleler çerçevesinde kabul edilebilir olduğuna karar vermektedir.

6.6. Komite, başvuru sahiplerinin öne sürdüğü iddiaların esasını, İhtiyari Protokol'ün 5. maddesi 1. fıkrasında öngörüldüğü üzere taraflar tarafından kendisine sunulan tüm bilgiler ışığında incelemiştir.

6.7. Komite, başvuru sahiplerinin Sözleşme'nin 26. maddesi kapsamındaki iddiasına ilişkin olarak, Yabancılar Yasası'nın 9. maddesi 1. fıkrasının evlilik üzerine diğer eşin soyadını alma konusunda kadın ve erkeğin haklarına ilişkin olarak cinsiyet temeline dayalı bir ayırım yaptığı olgusunun davanın tarafları arasında tartışmalı olmadığı-

nı belirtmektedir. Komite, kanunlar önünde eşitlik ve kanun tarafından eşit olarak, herhangi bir ayrımcılığa uğramaksızın korunma haklarının tüm muamele farklılıklarını ayrımcı kılmadığı yönündeki yerleşik içtihadını yinelemektedir. Makul ve nesnel ölçütlere dayalı ayrımlar 26. maddenin anlamı dahilinde yasaklanmış bulunan bir ayrımcılık teşkil etmemektedir.³⁰ Ancak, Sözleşme'nin 26. maddesinin 2. fıkrasında sayılan temellerden birine dayalı olan bir farklı muamele, Taraf Devlet'e bu ayrımın sebebini açıklaması yönünde ağır bir yük getirmektedir. Bu nedenledir ki Komite, 9. madde 1. fıkrada somutlaştırılan cinsiyete dayalı bu farklı muamelenin altında yatan nedenlerin bu hükmü ayrımcı olmaktan çıkarıp çıkarmadığını değerlendirmek zorundadır.

6.8. Komite, Taraf Devlet'in Yabancılar Yasası'nın 9. maddesi 1. fıkrasının amacının, başta hukuki güvenlik olmak üzere meşru sosyal ve hukuki amaçları yerine getirmek olduğu savını dile getirmektedir. Komite ayrıca Taraf Devlet'in, Yabancılar Yasası'nın 9. maddesinde yer alan ayrımın, Namibya'da kadınların kocalarının soyadını alma yönündeki köklü geleneğe dayandığını, zira uygulamada erkeklerin eşlerinin soyadını almayı bugüne dek hiç istemediğini; olayların normal gidişatını düzenleyen yasanın da bu yüzden yalnızca Namibya toplumunda genel kabul görmüş olan durumu yansıttığını ileri sürdüğünü ifade etmektedir. Bir çiftin aile soyadı olarak kadının soyadını alma yönündeki alışılmış olmayan isteği, Yabancılar Yasası'nda sayılan usuller uyarınca soyadı değişikliği için başvuruda bulunmak suretiyle kolayca değerlendirilmeye alınabilirdi. Ancak, kadın eşin soyadının seçiminin tıpkı erkek eşin soyadının seçimi gibi kayıtlara geçirilebileceği noktadan hareket eden Komite, Yabancılar Yasası'nın 9. maddesi 1. fıkrasında yer alan cinsiyete dayalı yaklaşımın hukuksal güvenliği sağlama amacına nasıl hizmet ettiğini anlamakta güçlük çekmektedir. Kadınlara erkek arasında eşitlik ilkesinin önemi göz önüne alındığında, köklü gelenek savunması, Sözleşme'ye aykırı bir şekilde kadın ile erkeğe farklı muamele yapılması için genel bir gerekçe oluşturamaz. Aile soyadı olarak kadının soyadını seçme olasılığını, diğer olasılığa (kocanın soyadını seçme) oranla çok daha sıkı ve zahmetli koşullara tabi tutmak makul addedilemez; her halükârda bu ayrımın nedeninin, genel olarak bertaraf edilmiş olan cinsiyete dayalı yaklaşımın daha ağır basmasını sağlayabilecek denli bir önemi bulunmamaktadır. Dolayısıyla Komite, başvuru sahiplerinin ayrımcılığa ve Sözleşme'nin 26. maddesinin ihlaline maruz kaldığına kanaat getirmektedir.

6.9. Komite, Sözleşme'nin 26. maddesinin ihlal edildiği yönünde vardığı tespit ışığında, Sözleşme'nin 17. ve 23. maddelerinin ihlal edilip edilmediği yönünde bir karar vermeyi gerekli görmemektedir.

7. Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'ye ek İhtiyari Protokol'ün 5. maddesi 4. fıkrası uyarınca hareket eden İnsan Hakları Komitesi, bilgisine sunulan olayların Sözleşme'nin 26. maddesine yönelik bir ihlal teşkil ettiği görüşündedir.

8. Taraf Devlet, Sözleşme'nin 2. maddesi 3. fıkrası (a) bendi uyarınca, ortak soyadlarını seçme konusunda her türlü ayrımcılığı engellemek suretiyle başvuru sahiplerine etkili bir hukuk yolu sağlamak yükümlülüğü altındadır. Taraf Devlet ayrıca,

³⁰ Bkz. *Danning – Hollanda*, Dava No. 180/1984

Temyiz Mahkemesi masraflarını ödeme emrini icraya koymaktan da vazgeçmeli veya halihazırda icraya konulmuş olması halinde, söz konusu parayı iade etmelidir.

9. Komite, Taraf Devlet'in İhtiyari Protokol'e taraf olmak suretiyle, Komite'nin Sözleşme'nin ihlal edilip edilmediğini tespit etme yönündeki yetkisini tanımış ve Sözleşme'nin 2. maddesi uyarınca Taraf Devlet'in, kendi ülkesinde yaşayan ve yetkisi altında bulunan bütün bireylere Sözleşme'de tanınan hakları sağlamak ve bir ihlalin vuku bulması halinde etkili ve icraya konulabilir bir telafi sunmak yükümlülüklerini üstlenmiş olduğunu hatırd tutarak, Taraf Devlet'ten doksan gün içerisinde, Komite Görüşlerini hayata geçirmek için aldığı tedbirler hakkında bilgi edinmek istemektedir. Taraf Devlet'ten bunun yanı sıra, Komite Görüşlerini yayımlaması da talep edilmektedir.

AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ^{31,32}

M.C. – Bulgaristan³³

Başvuru No. 39272/98

KARAR

Strazburg

4 Aralık 2003

(...)

Olaylar

I. Davanın Koşulları

9. Başvuru sahibi, 1980 doğumlu bir Bulgar vatandaşıdır.

10. Başvuru sahibi, 31 Temmuz ve 1 Ağustos 1995 tarihlerinde, 14 yaşından 10 ay almış iken iki erkeğin tecavüzüne uğradığını iddia etmektedir. İddiaya müteakiben yapılan soruşturma ile başvuru sahibinin cinsel ilişkiye girmeye zorlandığına ilişkin yeterli kanıt bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

(...)

II. İlgili İç Hukuk ve Uygulama

72. Ceza Yasasının 151/1. maddesi uyarınca 14 yaşın altındaki bir kişiyle cinsel ilişkiye girmek cezayı gerektiren bir fiildir (ırza geçme cürmü). Bu gibi durumlarda karşı tarafın rızası geçerli bir savunma teşkil etmemektedir.

73. Benzer biçimde, [kız çocuğu olan] mağdurun 14 yaşından büyük olduğu, ancak “meydana gelen olayın özünü ve manasını anlamadığı” hallerde de rızanın hukuki bir değeri bulunmamaktadır (Ceza Yasası 151/2. madde). Bu hüküm, mağdurun meydana gelen olayların anlamını sahip olduğu akıl hastalığından dolayı kavrayamadığı durumlarda uygulanmaktadır (bkz. 18 Ağustos 1973 tarihli ve 568 sayılı karar, dosya no. 540/73, Yüksek Mahkeme-I).

74. Ceza Yasasının 152/1. maddesi tecavüzü şu şekilde tanımlamaktadır:

31 Bu metnin İngilizceden Türkçeye çevirisi Defne Orhun tarafından yapılmıştır.

32 Bu kararın tümü değil sadece belirli bölümleri alınmıştır – ed.n.

33 Orijinal karar metni için bkz. <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbk&action=html&highlight=39272/98&sessionid=38851056&skin=hudoc-en> (erişim: 28 Eylül 2009).

- “(1) Rızası bulunmadığı halde kendisini savunmaktan aciz olan;
 (2) güç ya da tehdit kullanılarak buna zorlanmış olan;
 (3) fail tarafından aciz bir hale sokulmuş olan bir kadınla cinsel ilişkide bulunmak.”

75. Rızanın bulunmaması faktörü yalnızca ilk bentte açıkça dile getirilmiş ise de Yüksek Mahkeme bu unsurun tüm hükme için olduğunu ifade etmiştir (bkz. yukarıda anılan 568 sayılı karar).

76. Yargı pratiğine göre bir olaya, 152/1. maddede yer alan ve her biri farklı bir olgusal duruma işaret eden üç bentten ancak biri uygulanabilir. Yüksek Mahkeme bu bentlerden ikisine veya daha fazlasına yapılan genel atıfların kabul edilemez olduğunu belirtmiştir (bkz. 24 Nisan 1974 tarihli ve 247 sayılı karar, dosya no. 201/74, Yüksek Mahkeme-I; 19 Mayıs 1992 tarihli ve 59 sayılı karar, dosya no. 288/90, Yüksek Mahkeme-I ve diğer pek çok dava).

77. Dolayısıyla, sanık konumundaki bir kişi ancak bu üç bentten birinde öngörül-müş koşullardan birinin varlığı halinde bir kadınla cinsel ilişkiye girdiğinin tespit edilmesi durumunda tecavüz suçuyla mahkûm edilebilir.

78. Birinci ve üçüncü bentler, mağdurun cinsel ilişki sırasında aciz halde bulunduğu belirli bazı olgusal durumlara ilişkindir. Üçüncü bent, failin tecavüz etmeden önce mağduru aciz bir duruma soktuğu hallere, birinci bent ise failin mağdurun halihazırda içinde bulunduğu acizlik durumundan faydalandığı hallere atıfta bulunmaktadır.

79. Mahkemeler, bir mağdurun ancak bir engelden, yaşlılıktan veya hastalıktan ötürü fiziksel olarak direnme kabiliyetinin bulunmadığı hallerde (bkz. 29 Temmuz 1983 tarihli ve 484 sayılı karar, dosya no. 490/83 ve yukarıda anılan 568 sayılı karar) ya da alkol, ilaç veya uyuşturucu kullanımı nedeniyle (bkz. 11 Nisan 1977 tarihli ve 126 sayılı karar, dosya no: 69/77, Yüksek Mahkeme-II) aciz durumda (“kendisini savunmaktan aciz” ya da “acze sokulmuş”) sayılacağını tespit etmişlerdir.

80. Hükmün ikinci bendi, tüm diğer tecavüz iddialarına uygulanabilir. Bu nedendir ki, mağdurun aciz bir durumda olması gibi özel bir koşulun bildirilmediği hallerde, iddia konusu tecavüz olayıyla ilgili yürütülen soruşturma mağdurun cinsel ilişkide bulunmaya güç ya da tehdit kullanılarak zorlanıp zorlanmadığının tespitine odaklanacaktır.

81. İçtihat ve hukuk kuramında yerleşik olan görüş, Ceza Yasası’nın 152/1. maddesinin ikinci bendi kapsamına giren tecavüzün “iki aşamalı” bir suç olduğu; yani, failin önce güç veya tehdit kullanmaya başladığı ve ardından mağdura tecavüz ettiği şeklindedir.

82. Önümüzdeki davanın tarafları “güç ya da tehdit kullanılması” ibaresinin anlamına ilişkin görüşlerini ve uygulamaya ilişkin yorumlarını sunmuşlardır (bkz. aşağıdaki 113., 122. ve 123. paragraflar).

83. Yüksek Mahkeme, mağdurun rızasının bulunmayışının, 152/1. maddede yer alan üç bentten biri tarafından öngörülen bir durumun tespitinden, ya mağdurun acz halinde bulunmasından ya da kendisine fiziksel veya psikolojik baskı uygulanmasından çıkarıldığını belirtmiştir (bkz. yukarıda anılan 568 sayılı karar).

84. Yüksek Mahkeme, bir davada, “güç” ibaresinin yalnızca doğrudan uygulanan şiddet olarak anlaşılması gerektiğini, mağdurun kendi rızası hilafına ilişkide bulunmaktan başka bir çözüm yolu göremeyecek bir hale sokulmasının da bu kavram içerisine girebileceğini ifade etmiştir (bkz. 19 Temmuz 1973 tarihli ve 520 sayılı karar, dosya no. 414/73). Bahsi geçen davada fail, iki-üç gün boyunca mağdura kendisiyle yakın bir ilişki kurma arzusunu çeşitli davranışlarla (mağduru takip edip ve tutup öpmeye çalışarak) belli ettikten sonra mağdurun odasına girmiş, kapıyı kilitlemiş ve mağdura soyunmasını söylemiştir. Mağdurun buna karşı çıkması üzerine fail, mağdurun bacaklarını açmaya çalışmıştır. Başka bir çaresi olmadığını fark eden mağdur pencereyi açmış ve aşağı atlamıştır; bunun sonucunda da ağır bir biçimde yaralanmıştır. Fail, ağır yaralanmayla sonuçlanan tecavüz teşebbüsü suçundan mahkûm olmuştur.

85. Hukuk yorumcuları, bunun yargısal yoruma ilişkin bir mesele olduğu görüşünü benimsediklerinden, güç ya da tehdit kullanılarak yaratılan baskının hangi hallerde oluşmuş sayılabileceği üzerine ayrıntılı bir yorum geliştirmemişlerdir (Al. Stoynov, *Наказателно право, Особена част*, 1997; A. Girginov, *Наказателно право, Особена част*, 2002). Bu uzmanlardan biri, tecavüzün temel niteliğinin mağdurun rızasının bulunmaması olduğunu ve Ceza Yasası’nın 152/1. maddesinde yer alan üç bendin rızanın bulunmamasına ilişkin farklı durumları somutlaştırdığını dile getirmiştir. Ayrıca, önceki yüzyıllardan mağdurun var gücüyle direnmesi şartının arandığını, ancak günümüzde bu yaklaşımın terk edildiğini de belirtmektedir. Aynı uzman, mahkeme içtihatlarına atıf yapmaksızın, günümüzde aranan tek koşulun mağdurun rızasının bulunmadığı konusunda tüm kuşkuları ortadan kaldırmak için gereken direnişin gösterilmiş olduğu kanaatinde (N. Antov, *Проблеми на извасилването*, 2003).

86. Ceza Yasası’nın 152/1. maddesi uyarınca, bir erkek tarafından bir kadına yönelik olarak işlenen tecavüz suçu iki ila sekiz yıl hapis cezasıyla cezalandırılabilir. Bahsi geçen dönemde, Ceza Yasası’nın 157/1. maddesi hemcinslerarası zorla cinsel ilişkide bulunma vakalarında bir ila beş yıl hapis cezası verilmesini öngörüyordu. 2002 yılında, son hükümde öngörülen ceza 152/1. madde kapsamına giren tecavüz vakalarıyla uyumlu hale getirilerek iki ila sekiz yıl hapis olarak uygulanmaya başlandı.

87. Bahsi geçen dönemde, bir kişinin hemcinsiyle cinsel ilişkide bulunmasına ilişkin rüştü yaşı 16 idi (Ceza Yasası’nın 157/2. maddesi). 2002 yılında bu yaş sınırı 14’e indirildi.

(...)

Gerekçe

I. Sözleşme’nin 3, 8 ve 13. Maddelerinin İhlali İddiası

109. Başvuru sahibi, yalnızca mağdurun etkin bir biçimde direniş gösterdiği tecavüz vakalarının kovuşturmayla tabi tutulması nedeniyle Bulgar hukuku ve uygulamasının tecavüze ve cinsel istismara karşı etkili bir koruma sağlamadığını ve yetkililerin 31 Temmuz ve 1 Ağustos 1995 tarihlerinde meydana gelen olayları etkili bir biçimde soruşturmadıklarını söyleyerek şikâyetçi olmuştur. Başvuru sahibinin görüşüne göre

yukarıda belirtilen durum, Devlet'in kişinin bedensel bütünlüğünü ve özel hayatını korumak ve bunun için gereken etkili hukuk yollarını sağlamak yönündeki pozitif yükümlülüklerinin ihlaline yol açmıştır.

110. Konuyla ilgili Sözleşme hükümleri şu şekildedir:

Madde 3

“Hiç kimse işkenceye, gayriinsani yahut haysiyet kırıcı ceza veya muameleye tabi tutulamaz.”

Madde 8, 1. Fıkra

“Her şahıs hususi ... hayatına ... hürmet edilmesi hakkına maliktir.”

Madde 13

“İşbu Sözleşmede tanınmış hak ve hürriyetleri ihlâl edilen her şahıs ihlâl fiili resmî vazifelerini ifa eden kimseler tarafından bu vazifelerin ifası sırasında yapılmış da olsa, millî bir makama fiilen müracaat hakkına sahiptir.”

A. Tarafların İddiaları

1. Başvuru Sahibi

111. Başvuru sahibi, iç hukuk ve uygulamasının tecavüz vakalarında, cinsel ilişkide bulunmak yönünde bir rızanın bulunup bulunmadığını tespit ederken konuyla ilgili tüm faktörleri göz önünde bulundurması gerektiği görüşünü dile getirmiştir. Başvuru sahibine göre, mağdur tarafından fiziksel direniş gösterildiğine dair kanıt arayan ve buna bağlı olarak, belirli bazı tecavüz fiillerini cezasız bırakan bir hukuk sistemi ve uygulaması yetersiz niteliktedir.

112. Başvuru sahibi, mahkemeye sunduğu yazılı uzman görüşüne (çocuk ve genç yaştaki tecavüz mağdurlarının büyük bir çoğunluğunun paniğe bağlı olarak pasif psikolojik tepkiler göstermiş olduğunu vurgulayarak—[...])³⁴ ve ayrıca, tecavüz suçunun unsurlarına ilişkin olarak uluslararası ve karşılaştırmalı hukukta yaşanan gelişmelere dayanmıştır.

113. Başvuru sahibi daha sonra, tecavüz ve cinsel istismara ilişkin Bulgar yasaları ve uygulaması hakkında kendi hazırladığı bir analiz sunmuştur. Bu analizde aşağıdaki hususlara işaret edilmiştir:

(i) Bulgar soruşturma ve kovuşturma makamlarının uygulamasına bakıldığında, tecavüz suçunun kovuşturulması ancak fiziksel güç kullanıldığına ve bunun karşılığında fiziksel direniş gösterildiğine dair bir kanıt bulunması halinde mümkün olmaktadır. Bu yönde bir kanıtın bulunmayışı, cinsel ilişkinin tarafların rızasıyla gerçekleşmiş olduğu sonucunu doğurmaktadır.

³⁴ Kararın bu bölümünde, çeviride yer almayan 69-71. paragraflara gönderme yapılmaktadır. Anılan paragraflarda başvuru sahibinin psikiyatri ve psikoloji uzmanlarından aldığı yazılı görüş açıklanmaktadır. Uzmanlar yazılı görüşlerinde, tecavüz mağdurlarında görülen “korkudan donma” ve travmanın etkisiyle pasif bir karşılık olarak saldırgan direnmeme sendromunu doğrulamaktadırlar – ed.n.

(ii) Tahkikat memuru ve savcıların kararlarının kamuya açık olmaması nedeniyle, yukarıda ifade edilen iddiayı vaka analizi yöntemiyle doğrudan desteklemek imkân dahilinde değildir. Söz konusu kararlar ancak konuyla ilgili dava dosyalarında bulunabilir ve bu dosyaları bir çalışmaya esas teşkil edecek şekilde çeşitlerine göre ayıracak, kayıt ve analiz edecek bir sistem bulunmamaktadır. Hem zaten, şikâyet konusu edilen bu uygulama yazılı talimatlara değil, kurumsal gelenek ve kültüre dayanmaktadır.

(iii) Savcılık makamının, fiziksel güç ve direnişe ilişkin bir kanıt bulunmadığı hallerde suçlama getirilmemesine yönelik halihazırdaki bu tutumu yüzünden, bu mesele mahkemeler tarafından doğrudan ele alınmamıştır.

(iv) Bununla beraber, Yüksek Mahkeme ve Temyiz Yüksek Mahkemesi'nin kayıtlı kararlarına baktığımızda (daha alt derece mahkemelerinin kararlarına ilişkin kayıt tutulmamaktadır), kovuşturma makamları tarafından hakkında dava açılması olası vaka biçimleri hakkında dolaylı bir delile ulaşılmaktadır. Başvuru sahibi, tecavüz davalarında verilmiş kayıtlı tüm kararları araştırmış ve avukatı tarafından konuyla ilgili bulunan yirmi bir kararın birer örneğini çıkartmıştır.

(v) Tecavüze ilişkin kayıtlı kararların hemen hepsinde, esaslı bir biçimde fiziksel güç ve/veya tehdit kullanımı mevcuttur. Bu davalarda yer alan tipik olarak nitelenebilecek şiddet eylemleri şunlardır: mağduru arabadan eve doğru sürüklemek ve içeriye kilitlemek; giysilerini yırtmak ve mağduru itmek; mağdurun kafasını yumruklamak ve vücudunu tekmelemek; mağdurun boğazını sıkmak; mağdurun burnunda darbeye ve çatlağa sebebiyet vermek veya mağduru ciddi bir biçimde kanamaya yol açacak şekilde dövmek. Pek çok olayda mağdurlar şiddete uğramakla veya diğer neticelerle tehdit edilmiştir. Üç olayda mağdur tecavüz sonrasında intihar etmiş veya intihara teşebbüs etmiştir.

(vi) Başvuru sahibinin araştırması sonucunda, bağlamı biraz daha dikkate alan bir yaklaşım sergileyen yalnızca iki örnek davaya ulaşılmıştır. Bu davalardan ilkinde bir öğretmen, daha önce flört etmeye kalkıştığı öğrencisini okulda alacağı olumsuz neticelerle ve şiddetle tehdit etmek suretiyle, bir süre boyunca kendisiyle defalarca cinsel ilişkiye girmeye zorlamıştır. Yüksek Mahkeme, tehdit kullanılması yoluyla işlenen mükerrer tecavüz fiilleri işlendiğini tespit etmiş ve mağdurun giderek bir psikolojik bağımlılık durumuna sokulmuş olduğunu kabul etmiştir. Diğer davada ise, epilepsi hastası olan ve zihinsel engelli olan 14 yaşındaki bir kız çocuğu bir aile tanıdığı tarafından tecavüze uğramıştır; mahkemeler kızın zayıf bir direniş sergilediğini (fail tarafından yere itilmesinin ardından ayağa kalkmaya çalışmıştır) ifade etmişler, fakat söz konusu kızın yaşı ve sağlık durumu göz önüne alındığında bu “direniş derecesinin kızın cinsel ilişkide bulunmak için istekli olmadığını ortaya koymaya yeterli” olduğu sonucuna varmıştır.

114. Başvuru sahibi, cinsel şiddet mağdurlarıyla birlikte çalışan bir Bulgar psikoterapist tarafından yazılmış ve bu psikoterapistin kendi deneyiminden yola çıkarak, savcılık makamlarının yalnızca, saldırganın mağdura yabancı olduğu, ciddi bir yaralanmanın meydana geldiği ya da görgü tanıklarının bulunduğu vakalar hakkında dava açtığını dile getiren bir mektubun kopyasını da mahkemeye sunmuştur. Başvuru sahibinin görüşüne göre, bu mektupta yazılanlar, fiziksel direniş sergilendiğine dair yeterli kanıt bulunmayan hallerde mağdurun rıza gösterdiğini varsaymanın uygulamada hakim olan eğilimi yansıttığı yönündeki iddiasını teyit etmektedir.

115. Başvuru sahibi ayrıca, devlet makamlarının, cinsel ilişkide bulunulmasına ilişkin rüşet yaşını 14 olarak saptamak ve aynı zamanda tecavüz vakalarının kovuşturulmasını mağdur tarafından şiddetli bir direniş gösterilen hallerle sınırlamak suretiyle çocukları tecavüze karşı yeterli korumadan mahrum bıraktığını belirtmiştir.

116. Başvuru sahibi, kendi davasında görevli savcıların, fiziksel şiddetin bulunmamasına aşırı ağırlık yüklediğini ve kendisinin daha önce, henüz 14 yaşındayken ve özellikle zaman baskısı altındayken önemli hiçbir karar vermemiş olduğu gerçeğini dikkate almadığını ileri sürmüştür. Savcılar, daha önce cinsel ilişkide bulunmamış 14 yaşındaki bir kızın sırasıyla iki erkekle cinsel ilişkide bulunmaya rıza göstermesi olasılığının düşüklüğünü hesaba katmamışlardır.

117. Dahası, soruşturma ayrıntılı ve eksiksiz bir biçimde yürütülmemiştir. Söz konusu gece boyunca üç adamın ve başvuru sahibinin tüm hareketlerinin zamanlamasına ilişkin hayati öneme sahip olan noktalar –ki bu sayede, depoda vuku bulan tecavüz olayından sonra bir restorana gidilmediği kanıtlanabilirdi– soruşturulmamıştır. Kanıtlar arasındaki çelişkiler göz ardı edilmiştir. Bu grubu depoya giderken durduran polis devriyesinin kimliği ortaya çıkarılmamıştır. Soruşturmayı yürüten yetkili, fail olduğu iddia edilen kişilerin ve bu kişilerin çağırdığı şahitlerin ifadesine inanmış ve bunun yanı sıra, diğer şahitlerin ve başvuru sahibinin meydana gelen olaylara ilişkin ifadelerine inanmamış ya da bu ifadeleri yok saymıştır.

118. Başvuru sahibinin kanaatine göre, şayet “tecavüz” kavramı Sözleşme’nin 3, 8 ve 13. maddeleri uyarınca Devlet’e yüklenen pozitif yükümlüklerle uyumlu olarak doğru bir biçimde yorumlanmış olsaydı, başvuru sahibinin P.’ye durması için yalvarmış ve P. onun kollarını bükene dek P.’yi itmiş olduğuna dair açık ve tutarlı ifadesinin ve çektiği sıkıntılara ve gösterdiği direnişe –o koşullar altında makul sayılacak derecede– ilişkin anlattıklarının, ilgili tüm olguların ışığında bakıldığında, faillerin mahkûm edilmesine yol açması gerekirdi.

2. Hükümet

119. Hükümet, yürütülen soruşturmanın ayrıntılı ve etkili olduğunu öne sürmüştür. Atılabilecek tüm adımlar atılmıştır: on yedi kişi, bir kısmı birden fazla kez olmak üzere, sorgulanmış; psikiyatri ve psikoloji uzmanları görevlendirilmiş ve olayın tüm yönleri araştırılmıştır. Bu nedenledir ki Hükümet, ulusal makamların P. ile A.’nın başvuru sahibinin rıza gösterdiği varsayımıyla hareket etmiş olduğu yönünde bir kanaate varmış olmasını yerinde bulmuştur. Özellikle de, yetkili makamlar 31 Temmuz ile 1 Ağustos 1995 tarihlerinde gerçekleşen olaylarla ilgili, başvuru sahibinin davranışlarına ilişkin bilgiler de dahil olmak üzere tüm kanıtlara dayanmıştır. Dahası, başvuru sahibi söz konusu olaylardan sonra P. ile dışarı çıkmış ve başvuru sahibinin annesinin tecavüz iddialarını geri çekmek karşılığında P. ile A.’dan para almaya çalıştığına yönelik iddialar birtakım şahitler tarafından dile getirilmiştir.

120. Bundan dolayıdır ki, Hükümet’in iddiasına göre bu davada yer alan olgular, bir şahsın bütünlüğünü korumak ya da kötü muamele hususlarıyla ilgili değildir. Bu nedenle, Sözleşme’nin 3. ya da 8. maddesi kapsamında herhangi bir pozitif yükümlü-

lük doğmamıştır.

121. Hükümet, her halükârda tecavüz olaylarıyla ilgili olarak Bulgar yasaları ve uygulamasının ve bu yasaların önümüzdeki davadaki tatbikinin Sözleşme uyarınca doğabilecek herhangi bir pozitif yükümlülüğü ihlal etmediğini dile getirmiştir.

122. İç hukuk ve uygulamasıyla ilgili olarak kabul edilebilirlik safhasındaki ilk la-yihalarda açıklamalarda bulunan Hükümet, tecavüz davalarında fiziksel direniş gösterildiğine ilişkin bir kanıt arandığını ve dahası, “Fransa’yı da içine alan uluslararası uygulamalar” a uygun olarak tecavüzün ancak yabancılar arasında vuku bulabileceğini, oysa başvuru sahibinin fail olarak gösterdiği şahısları tanıdığını belirtmiştir.

123. Hükümet, esasa ilişkin layihalarında, önceki beyanlarını düzeltmiş ve mağ-durun rızasının bulunmayışının Bulgar hukuku kapsamında tecavüz suçunun oluşması için temel bir unsur olduğunu ifade etmiştir. Rıza verilmediğinin ispatına, mağdu-run aciz bir durumda bulunduğunu ya da fail tarafından böyle bir duruma sokuldu-ğunu veya fail tarafından fiziksel ya da psikolojik şiddet uygulandığını gösteren kanit-lardan varılmıştır. Hükümet, Yüksek Mahkeme’nin bu hususla ilgili vermiş olduğu çok sayıda örnek karar sunmuştur. Ancak, başvuru sahibi tarafından sunulan Bulgar içtihadına yönelik analizin doğruluğuna karşı çıkmamıştır.

124. Hükümet’in iddiasına göre, yetkili makamlar başvuru sahibinin davasında, titiz ve tarafsız biçimde yürütülen bir soruşturmanın ardından, ceza mahkûmiyetine hükmetmek için gereken ispat derecesine ulaşan bir tecavüz suçunun işlendiğini tespit etmemiştir. Öte yandan başvuru sahibinin, uğradığı zararları tazmin etmek için, fail olarak gösterdiği kişilere karşı hukuk davası açma yolu bulunmaktaydı. Böylesi bir davada başvuru sahibinin, faillerin eylemlerinin hukuk dışı olduğunu ispat etmesi yer-terli olacak, suç işleme iradesini (*mens rea*) ispatlaması gerekmeyecekti.

125. Hükümet son olarak, başvuru sahibinin, Sözleşme’nin 13. maddesi tarafın-dan öngörölmüş olduğu biçimde, etkili ceza ve hukuk yollarına sahip olduğunu ileri sürmüştür.

3. Interights Örgütünün İddiaları

(a) Genel Sunum

126. Müdahil, geçtiğimiz yirmi yıl içerisinde Kıta Avrupası hukuku veya Anglosak-son hukukunda ve uluslararası hukukta tecavüz suçunun tanımının bir reform geçirdi-ğini ifade etmiştir. Bu reform, söz konusu suçun niteliğine ve bu suçun mağdur tarafın-dan yaşanan biçimine ilişkin kavrayışta meydana gelen gelişimin sonucudur. Yapılan araştırmalar, ya korku yüzünden kaskatı kesildikleri için fiziksel olarak harekete geçe-mediklerinden ya da kendilerine karşı kullanılmakta olan ve derecesi giderek artan kuvvete karşı kendilerini korumaya çabaladıklarından, kadınların ve bilhassa küçükle-rin, tecavüze genellikle fiziksel olarak direniş göstermediklerini ortaya koymuştur.

127. Interights, tecavüze ilişkin hükümlerde gerçekleşen reformun, rıza gösteril-mesi hususunda “tarihsel yaklaşım” dan “eşitlikçi yaklaşım” a doğru yaşanan kayışı yansıttığını öne sürmüştür. Tecavüz kadının özerkliğine karşı işlenen bir suç idi ve te-

mel unsuru mağdurun rızasının bulunmayışydı. Tecavüze ilişkin hükümlerde gerçekleşen reformun altında yatan esas nedenlerden biri, rıza gösterilmediğini ispatlamak için mağdurun ortaya koyduğu fiziksel direnişin sanık tarafından alt edildiğinin tespitinin gerekmediğini açıklığa kavuşturmaktı.

128. Bu eğilim, uluslararası ceza hukukunda meydana gelen gelişmelere de yansımıştır. Özellikle de, Ruanda ve Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemeleri “zorlayıcı koşullar altında” ya da “zorlama ya da güç veya güç kullanımı tehdidi” yoluyla meydana gelen cinsel duhulleri tecavüz olarak nitelemiştir. Uluslararası Ceza Mahkemesi Tüzüğü’nde ve tasarı halindeki İçtüzüğü’nde de aynı yaklaşım benimsenmiştir.

(b) Çeşitli Ülkelerin Hukukuna İlişkin Sunumlar

129. Interights, çeşitli Avrupa ülkeleri ile Avrupa dışındaki ülkelerde bu konuda uygulanan yasalara ilişkin olarak hukuk akademisyenleri ve profesyonelleri tarafından hazırlanmış raporların birer kopyasını sunmuştur. Bu raporlarda yer alan bilgi ve değerlendirmeler şu şekilde özetlenebilir:

(i) Belçika

130. Belçika Ceza Yasası’nın 1989 yılında değiştirilen 375. maddesinde yer alan ve rızanın bulunmadığı durumları gösteren liste, 1989’dan önceki içtihatları korumak amacıyla taşımaktaydı. Hukuk yorumcularından biri aksi görüşte ise de, bu liste tüketici bir nitelik taşımamaktadır.

131. Tarihsel olarak, tecavüzü ispatlamak için, mağdurun direnişini kırmak, sakatlamak yahut ortadan kaldırmak amacıyla fiziksel olarak şiddet içeren ve yeterli ağırlığa sahip eylemlerin varlığını kanıtlamak gerekiyordu. 1989 yılında getirilen değişikliklerle “ağır tehditler” (1867’den beri Ceza Yasası’nda yer almaktaydı) kavramı kaldırılmış ve yerine, daha geniş bir kavram olan ve yalnızca kişinin fiziksel bütünlüğüne dair bir korkuyu değil, diğer genel korkuları da içine alan “cebiri” kavramı getirilmiştir.

132. Bugün ise, savcılığın, duhulün mağdurun rızası olmaksızın vuku bulduğunu ispatlaması gerekmektedir. Rıza verilmediğini gösteren her türlü unsur dikkate alınacaktır, ancak savcılık bilhassa 375. maddenin ikinci fıkrasında sayılan “rızaı geçersiz kılan” faktörlerden birinin, yani şiddet, cebiri, hile veya engelin varlığını ispatlamaya çalışacaktır.

133. Fiziksel direnişi gösteren bir kanıtın varlığı halinde rızanın bulunmadığı ispatlanmış olur. Ancak fiziksel şiddete veya fiziksel direnişe ilişkin bir kanıt bulunmadığı hallerde dahi, cebirin varlığının ispatlanması yeterlidir. Cebirin mevcut olup olmadığı sorusu ise mağdurun koşullarına (yaş, olayların meydana geldiği tarihteki somut durum) atıf yapılarak değerlendirilecektir.

134. Herhangi bir cinsel eylem (sarkıntılık cürmü) için ayrı, duhulü içeren eylemler (ırza geçme cürmü) için ayrı rüşt yaşları belirlenmiştir. Duhulde bulunmak için rüşt yaşı 14 iken, herhangi bir cinsel eylem için rüşt yaşı 16 olarak saptanmıştır. Bu nedenle, 14 ila 16 yaş aralığında bulunan bir kişiyle cinsel ilişkide bulunmak, rızanın yokluğunun ispatlanamadığı hallerde, sarkıntılık cürmü olarak cezalandırılacaktır. Uygula-

mada, mağdurun yaşının 14 ila 16 olduğu hallerde sarkıntılık suçlaması tecavüz suçlamalarına oranla daha sıklıkla vuku bulmaktadır.

(ii) Danimarka

135. Cebir günümüzde geniş anlamıyla anlaşılmaktadır ve ağır şiddet tehdidiyle sınırlı değildir.

136. Mağdurun rızasının bulunmadığına ilişkin kanıt, bilhassa sanık ile mağdurun birbirlerini önceden tanıdıkları vakalarda önem kazanmaktadır. “Hayır” demiş olmak rıza göstermeyişi yeterli bir ifadesini oluşturuyorsa da, “hayır” dendiğini ve bunun karşı tarafça doğru ve ciddi bir biçimde anlaşıldığını ispatlamakta zorluklar yaşanabilir.

137. 1982 tarihli bir davada, 16 yaşındaki bir kıza tecavüz etmekle suçlanan bir adam, cinsel ilişkinin karşı tarafın iradesi dışında meydana geldiğini anlamamış olması gerekçesine dayanarak beraat etmiştir. Sanık, kızı evine bırakmak üzere kamyonetine bindirmiştir. Sanığın ifadesine göre kız eve bırakılmak istemiştir. Kızın ifadesine göre ise, evine bırakılma teklifini kabul etmek zorunda kalmıştır, zira durum, özellikle de sanığın bisikletini arabasına koyması bunu gerektirmiştir. Sanık, yolda cinsel sorunlarından ve ihtiyaçlarından bahsetmiştir. Sanık, kızın bu konuların konuşulmasına izin vermiş olmasını, vaziyetin yakın bir temasa doğru ilerliyor olduğuna ilişkin bir kabul olarak görmüştür. Mağdur ise, bu meselelerden bahsetmesine izin vermediği takdirde sanığın öfkeye kapılmasından korkmuştur. Bir süre sonra sanık arabayı durdurmuş ve mağdurdan, daha sonra cinsel ilişkinin vuku bulduğu bagaj bölmesine girmesini istemiştir. Sanık, kıza defalarca, buna rıza gösterip göstermediğini sormuştur. Mağdur ise, zihinsel bir şok yaşamış ve korkmuş olduğunu belirtmiştir. Şehir mahkemesi, kızın rıza göstermediğini ve sanığın, ancak kızın cinsel ilişkide bulunmak isteyip istemediği konusunda bir tereddüdü olması halinde ona bu soruyu sormuş olabileceğinden hareketle, sanığın tecavüz etme niyetiyle hareket ettiğini saptayarak sanığı mahkûm etmiştir. Ne var ki temyiz mahkemesi, sanığın mağdurun pasif halini kabul olarak algıladığı yönündeki beyanının göz ardı edilemeyeceğini belirtmiş ve sanık hakkında beraat kararı vermiştir.

(iii) İrlanda

138. Savcılık makamının, güç kullanılmış olduğunu değil ama rızanın bulunmadığını ispat etmesi şartı yerleşik olarak uygulanmaktadır. Rızanın bulunup bulunmadığı, ilgili tüm koşulları göz önünde bulundurmak ve yargıcın bilgilendirmelerine uyum suretiyle jüri tarafından kanaat getirilecek bir husustur. Tecavüzün suç işleme iradesi (*mens rea*) gereğince, sanığa “makul inanç” savunması yolu açıktır; bu sayede, sanığın zihninde mağdurun ilişkiye rıza göstermiyor olabileceği fikri hakikaten uyanmamışsa beraat kararı verilir.

(iv) Birleşik Krallık

139. 1976 yılından önce, Anglosakson hukukuna göre tecavüz, bir kadınla rızası bulunmaksızın güç, korku veya hile yoluyla hukuka aykırı cinsel ilişki kurmak şeklinde tanımlanıyordu. Tarihsel olarak, güç kullanıldığını ve direniş gösterildiğinin ispatı olarak vücutta hasar oluşmuş olması aranıyordu.

140. 1976'dan sonra getirilen ve bugün de yürürlükte olan yasa uyarınca, savcılık makamı mağdurun rıza göstermemiş olduğunu ispatlamak zorundadır. Rızanın yokluğu maddi unsurunun (*actus reus*) kilit ögesini teşkil etmektedir. İspat yükü savcılık makamındadır. Rızanın mevcudiyetine yahut yokluğuna ilişkin yasayla getirilmiş bir tanım bulunmamaktadır. “Rıza göstermemek”, yargıcın bilgilendirmelerini dinledikten sonra jüri tarafından kanaat getirilecek bir husustur. Olugboja ([1982] Queen’s Bench 320, [1981] 3 Tüm İngiltere Hukuk Kayıtları 443) adlı örnek davada, iki genç kız, sanık ve sanığın bir arkadaşı tarafından evlerine bırakılmak üzere arabaya binmişlerdir. İki erkek, kızları evlerine götürmek yerine bir başka eve götürmüş ve sanığın arkadaşı 16 yaşındaki kıza burada tecavüz etmiştir. Daha sonra sanık da bu kızla cinsel ilişkiye girmiştir. Kıza pantolonunu çıkarmasını söylemiştir. Kız bunun üzerine, korkmuş olduğu ve oda karanlık olduğu için denileni yapmıştır. Kız sanığa “beni rahat bıraksana” demiştir. Sanık kıza koltuğa itmiş ve onunla cinsel ilişkiye girmiştir. Kız ne çılgın atmış, ne de çırpınmıştır. Sanık tecavüz suçundan hüküm giymiştir. Yargıç Lord Dunn şu ifadede bulunmuştur:

“[Jüri], rızanın mevcudiyetine yahut yokluğuna bakılırken bunların ilk anlamlarıyla anlaşılması gerektiği ve gerekiyorsa, bir örnekle açıklanmak suretiyle, rıza ile teslimiyet arasında bir fark olduğu konusunda bilgilendirilmelidir; her rıza teslimiyet içerir, ancak bu durum, teslimiyetin tek başına rıza içerdiği anlamına gelmez... [Jüri], ilgili tüm koşulları göz önünde bulundurmamak suretiyle, cinsel ilişkinin hemen öncesinde mağdurun içinde bulunduğu ruh haline ve bilhassa, cinsel ilişkiye yol açan olaylara ve mağdurun bu olaylara gösterdiği –mağdurun zihninde ne gibi etkiler yarattığını gösteren– tepkiye odaklanmalıdır.”

141. Bazı hukuk yorumcularına göre, Olugboja kararına rağmen, savcılık makamlarının, mağdur kadının Olugboja davasındakine benzer psikolojik baskı ve hile altında teslim olduğu, ancak herhangi bir tehdidin söz konusu olmadığı durumlarda dava açma olasılığı oldukça düşüktür.

142. Savcılık makamı ayrıca, tecavüz suçunu işleme iradesini (*mens rea*) de ispatlamak durumundadır; bu da ancak, ya mağdurun rızasının bulunmadığı veya failin mağdurun rıza gösterip göstermediği konusunda pervasız davrandığı bilgisine ulaşmakla mümkün olacaktır. Fail, “mağdurun rıza gösterip göstermediğini hiç umursamamışsa” ya da karşısındaki kişinin “rıza göstermiyor olabileceğini” fark etmiş ancak “eylemini yine de sürdürmüşse” pervasız addedilir (R. – Gardiner [1994] Ceza Hukuku Kayıtları 455).

(v) Amerika Birleşik Devletleri

143. Elli eyalet, hepsinde “tecavüz” olarak anılan eylemi çeşitli biçimlerde tanımlıyorsa da, üslupta belirli değişiklikler olmasına karşın, rızanın bulunmaması noktasında birleşmektedirler. Özellikle, mağdurun eyleme rıza göstermediğinin ispatı olarak saldırganına fiziksel direniş göstermiş olması olgusunun aranmaması yerleşik bir

ilke olarak uygulanmaktadır. Muhalefetin sözlü biçimde ifade edilmiş olması yeterlidir. Commonwealth – Berkowitz (641 A.2d 1161 (Pennsylvania, 1994)) davasında sanık, tanıdığı bir kişiyle üniversitedeki yurt odasında, kızın söz konusu deneyim sırasında “hayır” demiş olmasına rağmen cinsel ilişkide bulunmuştur. Pennsylvania mahkemeleri mağdurun defalarca “hayır” ifadesini kullanmış olmasını, rızasının bulunmadığına ilişkin yeterli kanıt olarak kabul etmiştir.

144. Otuz yedi eyalette, harici bir güç kullanılmaksızın (duhulün gerçekleşmesi için gerekenin dışında harici bir güç) yaşanan rıza hilafına ilişkiler, yasalar tarafından açıkça, en ağır derecede cinsel bir suç, bir cürüm yahut bir kabahat olarak suç olarak sayılmıştır. Bunun dışında kalan on üç eyaletin yasalarına bakıldığında harici güç kullanılmış olmasının arandığı yönünde bir izlenim edinilmekteyse de, on iki eyaletin mahkemeleri, örneğin sanığın mağduru sadece ittiği veya zorladığı yahut başka bir biçimde fiziksel olarak yönlendirdiği durumlarda yasanın aradığı güç kullanılması şartının karşılanmış olacağını; “güç kullanılıp kullanılmadığı” sorusunun, “eylemin [mağdurun] iradesi ile mi yoksa hilafına mı gerçekleştirildiği” sorusuyla yanıtlanacağını kabul etmişlerdir (Freeman – Eyalet, 959 S.W.2d 401 (Arkansas, 1998)). Dolayısıyla, failin “kendi bedeninin ağırlığını [mağdura] dayadığı”, “cüsseli” veya “iri yarı” olduğu ve mağdurun da “ufak tefek” veya “minyon” olduğu hallerde “güç kullanıldığı” tespit edilmiştir (Eyalet – Coleman, 727 A.2d 246 (Connecticut, 1999) ve Eyalet – Plunkett, 934 P.2d 113 (Kansas, 1997)). New Jersey Yüksek Mahkemesi bir kararında şu ifadeyi kullanmıştır:

“[M]ağdurun hür iradesiyle verilmiş müspet yönde izni bulunmaksızın ... gerçekleştirilmiş tüm duhul eylemleri cinsel tecavüz suçu teşkil eder. Bundan dolayıdır ki, böyle bir duhulün hukuka aykırı addedilmesi için böylesi bir duhul eyleminin kendi doğasında var olan fiziksel gücün dışında bir güç kullanılmış olması gerekmektedir (*M.T.S. Menfaatine*, 609 A.2d 1266, 1277 (N.J. 1992)).”

145. Tarihsel olarak, bazı eyaletler tecavüz mağdurunun “elinden gelen direnişi” sergilemiş olmasını şart koşmuşlardır. Günümüzde bu şart reddedilmiştir, yalnızca iki eyalet cinsel tecavüz mağdurunun “kararlı” bir direniş sergilemiş olmasını şart koşmaya devam etmektedir (Alabama ve West Virginia); ancak bu eyaletler de, mağdurun direniş sergilemenin nfile olacağına veya ciddi bir bedensel hasarla sonuçlanacağına inandığı durumlarda direniş sergilemesi koşulunu aramamaktadır (Richards – Eyalet, 457 So.2d 893 (Alabama, 1985) – kararlı direniş, mağdurun faille kendisini bırakması ve durması yönündeki yalvarmaları ile kanıtlanmıştır).

146. Amerika Birleşik Devletleri’ndeki mahkemeler, cinsel tecavüz mağdurlarının psikolojik ve fiziksel sınıstimal altındayken önceden kestirilemez biçimlerde tepki veribildiklerini ortaya koyan sosyal bilim verilerini giderek daha çok dikkate almaktadır. Örneğin, New Jersey Yüksek Mahkemesi 1992 yılında verdiği bir kararda bir cinsel tecavüz mahkûmiyeti verilebilmesi için direniş şartının gerekliliğine karşı çıkarken, “kadının yeterliliği ölçüsünde elinden gelen veya mümkün olan en güçlü direnişi sergilemesinin tecavüze verilebilecek en makul veya rasyonel karşılık olduğu varsayımı-

nı” zayıflatan “ampirik araştırmalara” atıfta bulunmuştur. Gerçekten de, mağduru alt etmek için yeterli olması halinde, tecavüzcüler genellikle kurnazca bir cebir veya dayılanma davranışı sergilemektedirler. Çocuklara yönelik tecavüz davalarının çoğunda, mağduru teslimiyetini sağlamak için şiddet uygulanması gerekmemektedir. Mahkemeler aynı zamanda, bazı kadınların cinsel saldırının başında korkudan donup kaldıklarını ve bu nedenle herhangi bir direniş gösteremediklerini de dikkate almaktadır (People – Iniguez, 872 P.2d 1183, 1189 (California, 1994)).

(vi) Diğer Hukuk Sistemleri

147. Interights ayrıca, Avustralya, Kanada ve Güney Afrika’da bu konuyu düzenleyen yasaların analizini içeren ve rızanın yokluğunun bu ülkelerdeki tecavüz ve cinsel istismar suçlarında belirleyici bir unsur oluşturduğunu, fail tarafından fiziksel güç kullanıldığına veya mağdur tarafından fiziksel direniş sergilendiğine ilişkin ispat aranmadığını ortaya koyan bir araştırma da sunmuştur.

B. Mahkeme’nin Değerlendirmesi

1. Genel Yaklaşım

(a) Tecavüzü Cezalandırmak ve Tecavüz Vakalarını Soruşturmak Yönünde Pozitif Yükümlülüğün Varlığı

148. Mahkeme, başvuru sahibinin bu davada ileri sürdüğü şikâyetlerin niteliği ve esası göz önüne alındığında, öncelikle Sözleşme’nin 3. ve 8. maddeleri kapsamında incelenmeleri gerektiği görüşündedir.

149. Mahkeme, Sözleşme’nin 1. maddesi uyarınca Yüksek Sözleşmeci Tarafların kendi yetki alanları içinde bulunan herkese Sözleşme’de açıklanan hak ve özgürlükleri tanıma ve 3. madde ile birlikte ele alındığında, Devletlerin kendi yetki alanları içinde bulunan bireylerin özel şahıslar tarafından uygulanan kötü muameleler de dahil olmak üzere kötü muameleye maruz kalmamasını sağlayacak tedbirleri alma yükümlülüğü altında olduğunu yinelemektedir (bkz. A. – Birleşik Krallık, 23 Eylül 1998 tarihli karar, Kararlar Derlemesi *Kararlar Bülteni* 1998-VI, s. 2699, para. 22; Z ve Diğerleri – Birleşik Krallık [Büyük Daire], Başvuru No. 29392/95, para. 73-75, AIHM 2001-V; ve E. ve Diğerleri – Birleşik Krallık, Başvuru No. 33218/96, 26 Kasım 2002).

150. 8. madde kapsamında yer alan özel hayata etkili bir biçimde saygı gösterilmesi hakkı Devlet’e pozitif yükümlülükler getirmektedir; bu yükümlülükler şahısların kendi aralarındaki ilişkileri kapsayan alanla ilgili tedbirler alınmasını dahi içerebilir. Şahısların eylemlerine karşı sağlanan koruyucu düzenlemelerin 8. madde ile uyumlu olmasını sağlayacak araçların seçimi prensip olarak Devlet’in takdir yetkisinde bulunuyorsa da, özel hayatın temel değerlerini ve esas veçhelerini tehlikeye atan tecavüz gibi ağır eylemlere karşı etkili bir caydırıcılık yaratılabilmesi için etkin ceza hukuku hükümleri gerekmektedir. Bilhassa çocuklar ve savunmasız konumdaki diğer şahıslar için etkili koruma sağlanmalıdır (bkz. X ve Y – Hollanda, 26 Mart 1985 tarihli karar,

Seri A No. 91, s. 11-13, para. 23-24 ve 27 ve August – Birleşik Krallık, No. 36505/02, 21 Ocak 2003).

151. Sözleşme'nin 3. maddesi bazı davalarda resmi bir soruşturma yürütülmesi yönünde pozitif bir yükümlülük getirmektedir (bkz. Assenov ve Diğerleri – Bulgaristan, 28 Ekim 1998 tarihli karar, *Raporlar* 1998-VIII, s. 3290, para. 102). Böyle bir yükümlüğün prensip olarak, yalnızca Devlet yetkilileri tarafından uygulanan kötü muamele vakalarıyla sınırlı olduğu düşünülemez (bkz. benzer şekilde (*mutatis mutandis*), Calvelli ve Ciglio – İtalya [Büyük Daire], Başvuru No. 32967/96, AİHM 2002-I).

152. Mahkeme ayrıca, Devlet'in 8. madde kapsamında şahısların fiziksel bütünlüğünün güvence altına alınması yönündeki pozitif yükümlülüğünün, cezai bir soruşturmanın etkililiğine ilişkin meselelere de teşmil edilme olasılığını göz ardı etmemiştir (bkz. Osman – Birleşik Krallık, 28 Ekim 1998 tarihli karar, *Raporlar* 1998-VIII, s. 3164, para. 128).

153. Bu bağlamda Mahkeme, Sözleşme'nin 3. ve 8. maddeleri uyarınca Devletlerin, tecavüzü etkili bir biçimde cezalandıran ceza hukuku hükümlerini yasalaştırmak ve bu hükümleri etkili soruşturma ve kovuşturma aracılığıyla uygulamaya yansıtma yönünde pozitif bir yükümlülükleri olduğu kanaatindedir.

(b) Tecavüzün Unsurlarına Dair Modern Anlayış ve Bu Anlayışın Üye Devletlerin Yeterli Koruma Sağlama Yönünde Sahip Oldukları Pozitif Yükümlülüklerin Esasına Etkisi

154. Tecavüze karşı yeterli koruma sağlayan araçlar yönünden devletlerin hiç kuşkusuz geniş bir takdir yetkisi bulunmaktadır. Özellikle de kültürel niteliğe sahip anlayışlar, yerel koşullar ve geleneksel yaklaşımlar göz önünde bulundurulmalıdır.

155. Bununla birlikte, ulusal makamların takdir hakkının sınırları da Sözleşme hükümleriyle çizilmiştir. Sözleşme insan haklarının korunması için her şeyin önünde gelen bir sistem teşkil ettiğinden, Mahkeme bu sınırları yorumlarken Sözleşmeciler Devletlerde değişen koşulları dikkate almalı ve örneğin, standartlara ulaşabilmek için geliştirilen tüm uyumlulaştırma politikalarına yanıt vermelidir (bkz. Christine Goodwin – Birleşik Krallık [Büyük Daire], Başvuru No: 28957/95, para. 74, AİHM 2002-VI).

156. Mahkeme, tarihsel olarak, bazı ülkelerde tecavüz davalarıyla ilgili olarak iç hukuk ve uygulamasında fiziksel güç kullanıldığının ve fiziksel direniş sergilendiğinin ispatının arandığını gözlemlemektedir. Ancak son birkaç on yılda, Avrupa'da ve dünyanın diğer bazı bölgelerinde, bu konudaki yasalarda yer alan şekilci tanımları ve dar yorumları terk etme yönünde net ve istikrarlı bir eğilim oluşmuştur (...).

157. Öncelikle, mağdurun fiziksel olarak direniş sergilemiş olması şartının Avrupa ülkeleri yasalarında artık yer almadığı görülmektedir.

158. Avrupa'da ve dünyanın diğer bölgelerinde Anglosakson hukukunun geçerli olduğu ülkelerde, fiziksel güce yapılan atıf mevzuattan ve/veya içtihattan çıkarılmıştır. (...) İrlanda hukuku, direniş sergilenmemiş olmasının rıza gösterildiği yorumuna yol açamayacağını açıkça dile getirmektedir (...).

159. Kıta Avrupası hukuk geleneği etkisi altındaki pek çok Avrupa ülkesinde, te-

cavüzün tanımında fail tarafından şiddet kullanılmış veya şiddet kullanma tehdidinde bulunmuş olmasına atf yapılmaktadır. Ancak, içtihatlarla ve hukuk doktrinlerine bakıldığında, tecavüz suçunun kurucu unsuru olarak, güç kullanılmış olmasının değil, rızanın bulunmayışının görüldüğü açıkça anlaşılmaktadır (...).

160. Belçika yasaları 1989 yılında, duhulü içeren her türlü eylemin, karşı tarafın rıza göstermediği halde gerçekleştirildiği durumlarda tecavüz teşkil ettiğini ifade eder şekilde değiştirilmiştir. Dolayısıyla, rıza hilafına bir eylem gerçekleştirilmenin cezalandırılabilmesi için “şiddet, baskı ve hile”ye yapılan atf halen yasada yer almakta ise de, şiddet ve/veya fiziksel direniş Belçika hukukunda tecavüzün unsurlarını teşkil etmemektedir (...).

161. Yasama organı tarafından seçilen özel ifade ne olursa olsun, bazı ülkelerde rıza hilafına gerçekleştirilen her türlü cinsel eylemin cezai takibatı, uygulamada, konuyla ilgili yasal terimlerin (“cebiri”, “şiddet”, “baskı”, “tehdit”, “hile”, “şaşırtma” ve diğerleri) yorumlanması ve delillerin, bağlam göz önünde bulundurularak değerlendirilmesi yoluyla yürütülmektedir (...).

162. Mahkeme aynı zamanda, Avrupa Konseyi’ne üye devletlerin, Bakanlar Komitesi aracılığıyla, kadının şiddete karşı etkili bir biçimde korunması için “mağdurun direniş gösterdiğine dair herhangi bir belirti bulunmayan durumlar [da dahil olmak üzere]” rıza hilafına gerçekleştirilen tüm cinsel eylemleri cezalandırmanın gerekliliği üzerinde mutabık kaldığını ve bu alanda yeni reformlar getirilmesini teşvik ettiğini hatırlatmaktadır.

163. Uluslararası ceza hukukunda, güç kullanılmasının tecavüzü oluşturan bir unsur olmadığı ve cinsel eylemlere girişmek için zorlayıcı koşullardan yararlanmanın da ceza gerektirdiği yakın tarihte kabul edilmiştir. Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi, uluslararası ceza hukukunda, mağdurun rızası bulunmaksızın gerçekleştirilen tüm duhullerin tecavüz teşkil ettiğine ve söz konusu rızanın, o sırada mevcut şartlar bağlamında değerlendirildiğinde mağdurun kendi hür iradesiyle verilmiş olması gerektiğine kanaat getirmiştir (...).³⁵ Her ne kadar bu tanım silahlı çatışma altında yaşayan insanlara karşı işlenmiş tecavüz bağlamında formüle edilmiş ise de, tecavüzün ve cinsel istismarın temel unsuru olarak rızanın yokluğunu kabul eden evrensel bir eğilimi de yansıtmaktadır.

164. Müdahale tarafından sunulan belgelerin de gösterdiği üzere, mağdurun tecavüzü nasıl yaşadığıyla ilgili olarak yeni gelişmekte olan anlayış, cinsel suiistimal mağdurlarının –özellikle de reşit olmayan kızların– çeşitli psikolojik faktörlerden ötürü veya failin şiddet uygulamasından korktukları için genellikle hiçbir fiziksel direniş sergilemediğini ortaya koymuştur.

165. Bunun yanı sıra, bu alanda hukuk ve uygulamasında yaşanan gelişmeler toplumların etkili eşitlik ve her bir bireyin cinsel özerkliğine saygı yönünde yaşadıkları evrimi yansıtmaktadır.

³⁵ Kararda bu noktada, Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin kararlarına [Savcılık – Anton Furundzija, Dava No. IT-95-17/1-T, 10 Aralık 1998; Savcılık – Kunarac, Kovac ve Vukovic, Dava No. IT-96-23, 22 Şubat 2001 (Dava Dairesi) ve 12 Haziran 2002 (Temyiz)] değinen ve çeviri metninde bulunmayan 102-107. paragraflara gönderme yapılmaktadır. Gönderme yapılan kararlardan Furundzija kararının özet çevirisi mevcut seçkide yer almaktadır – ed.n.

166. Yukarıdaki tespitler ışığında Mahkeme, cinsel suçların kovuşturulmasına ilişkin olarak, her koşulda fiziksel direniş gösterildiğinin kanıtlanmasını şart koşmak gibi her türlü katı yaklaşımın belirli bazı tecavüz biçimlerinin cezasız kalması ve dolayısıyla kişinin cinsel özerkliğine ilişkin etkili korumanın tehlikeye atılması risklerini barındırdığı konusunda ikna olmuştur. Bu alandaki çağdaş standartlara ve eğilimlere uygun olarak, üye devletlerin Sözleşme'nin 3. ve 8. maddeleri kapsamındaki pozitif yükümlülükleri, mağdur tarafından fiziksel direniş sergilenmemiş durumlar da dahil olmak üzere, rıza hilafına gerçekleştirilen her türlü cinsel eylemin etkili bir biçimde kovuşturulması ve cezalandırılmasını şart koşar yönde algılanmalıdır.

(c) Önümüzdeki Davada Mahkeme'nin Görevi

167. Yukarıdaki tespitler ışığında Mahkeme'nin görevi, soruşturmada var olduğu iddia edilen yetersizliklerle bir arada düşünüldüğünde, önümüzdeki davada itiraz konusu yapılan yasaların ve bunların uygulamasının Sözleşme'nin 3. ve 8. maddeleri kapsamında davalı Devlet'e yüklenmiş bulunan pozitif yükümlülüklerin ihlaline yol açacak oranda eksik olup olmadığını incelemektir.

168. Mahkeme'nin huzuruna getirilmiş olan mesele yukarıda ifade edilenlerle sınırlıdır. Mahkeme soruşturmada var olduğu iddia edilen hatalarla ya da münferit ihmallere ilgilenmemektedir; davanın olgularının değerlendirilmesinde ulusal makamların yerine geçemez; fail olduğu iddia edilen şahısların cezai sorumluluğu hakkında da herhangi bir karar veremez.

2. Mahkeme'nin Yaklaşımının Tatbiki

169. Başvuru sahibi, kendi davasında yetkililerin takındığı tutumun hatalı yasa hükümlerinden kaynaklandığını ve tecavüz faillerini, yalnızca esaslı fiziksel direniş sergilenmiş olduğuna dair delillerin mevcudiyeti halinde kovuşturmaya tabi tutan hakim uygulamayı yansıttığını ileri sürmüştür.

170. Mahkeme, Bulgar Ceza Yasası'nın 152/1. maddesinde mağdur tarafından fiziksel direniş gösterilmiş olması şartının telaffuz edilmediğini ve tecavüzün, diğer üye Devletlerin yasalarında yer alan ifadeden pek farklı olmayan bir ifadeyle tanımlandığını dile getirmektedir. Yukarıda da görüldüğü üzere, pek çok hukuk sistemi, tecavüzü, mağdurun teslim olmasını sağlamak için fail tarafından kullanılan yöntemlere atıfta bulunarak tanımlamayı sürdürmektedir (...).

171. Ancak bu noktada belirleyici olan, “zor kullanma” ya da “tehdit” gibi sözcüklere veya yasal tanımlarda kullanılan diğer ibarelere yüklenen anlamdır. Örneğin, bazı hukuk sistemlerinde “zor kullanıldığı”, failin mağdurun rızası bulunmaksızın cinsel eylemini sürdürmüş veya failin mağdurun bedenini kavramış ve onu rızası hilafına cinsel ilişkide bulunacak şekilde yönlendirmiş olmasıyla tespit edilmiş sayılmaktadır. Yukarıda belirtildiği üzere, yasal tanımlardaki farklılıklara karşın, bazı ülkelerde mahkemeler mağdurun rızası bulunmadan gerçekleştirilen her türlü cinsel eylemi kapsayacak şekilde yorumlar geliştirmiştir (...).

172. Önümüzdeki davada, mağdurun rızası bulunmaksızın gerçekleştirilen her

türlü cinsel eylemin Bulgar hukuku uyarınca cezalandırılabilir olup olmadığı sorusunu ele alan bir içtihat mevcut olmadığından, Yüksek Mahkeme'nin kararlarına ve hukuk alanındaki yayınlara dayanarak bu konuda güvenilir genel geçer sonuçlara ulaşmak zor görünmektedir (...). Belirli bir olaydaki cinsel eylemin cebir içerip içermediği tespiti her zaman için yargı organları tarafından olgulara ilişkin yapılacak değerlendirmeye bağlıdır. Bu davadaki bir başka zorluk ise, mahkeme safhasına kadar ulaşmamış olan vakaların kovuşturma süreçlerine ilişkin güvenilir bir araştırmanın mevcut olmayışından kaynaklanmaktadır.

173. Bununla birlikte, Hükümet'in tecavüzün kovuşturulmasında kısıtlayıcı bir yaklaşım kullanıldığına yönelik iddiaları açıkça çürüten karar veya hukuki yorumlardan örnekler sunamayacak durumda olması dikkat çekici bir durumdur. Hükümet'in Bulgar hukukunda tecavüzün unsurlarına ilişkin sunduğu bilgiler de tutarsız ve muğlaktır (...). Ve son olarak, Yüksek Mahkeme'nin kayıtlı kararlarının büyük bir çoğunluğunun bariz biçimde şiddet kullanılarak işlenmiş tecavüz suçlarıyla ilgili olması (mağdurun fiziksel veya zihinsel olarak engelli olduğu davalar hariç), kesin bir kanaat yaratmasa da, mağdurun hiç fiziksel güç ve direniş sergilemediği veya düşük oranda sergilediği tespit edilen vakaların pek çoğunun kovuşturulmadığına dair bir işaret sayılabilir (bkz. yukarıdaki 74-85., 113., 122. ve 123. paragraflar).

174. Mahkeme'nin, Bulgar makamlarının tecavüz davalarında genellikle nasıl bir uygulama yürüttüğü konusunda net yanıtlar bulması gerekmemektedir. Önümüzdeki davanın amaçları göz önüne alındığında, başvuru sahibinin kısıtlayıcı bir uygulama yürütüldüğü yönündeki iddialarının makul savlara dayandığını ve Hükümet tarafından aksinin ispat edilmediğini tespit etmek yeterlidir.

175. Başvuru sahibinin davasında yer alan belirli olgulara bakılacak olduğunda Mahkeme, yürütülen soruşturma sırasında pek çok tanığın dinlenmiş ve bir psikolog ve psikiyatrdan uzman raporu istenmiş olduğunu belirtmektedir. Vaka soruşturulmuş ve savcılar, kendi takındıkları tavrı ayrıntılı bir biçimde açıklayarak gerekçeli kararlar vermişlerdir (...).

176. Mahkeme, olayın birbiriyle çelişkili iki farklı anlatımıyla karşı karşıya kalan ve elinde pek az "doğrudan" delil bulunan Bulgar makamlarının zor bir görev üstlenmiş olduğunu takdir etmektedir. Mahkeme, soruşturma memurları ve savcılar tarafından bu davayla ilgili olarak harcanan çabayı göz ardı etmemektedir.

177. Bununla birlikte, Mahkeme'ye göre, meydana gelen olayların birbiriyle örtüşmeyen iki farklı biçimde anlatılmış olması, verilen ifadelerin güvenilirliğinin muhakkak bağlam dikkate alınarak değerlendirilmesini ve olayları çevreleyen tüm koşulların incelenmesini gerektirmektedir. Ne var ki, P. ile A.'nın ve onların tanıklarının verdikleri ifadelerde yer alan olay anlatımının güvenilirliğini kontrol etmek için pek az girişimde bulunulmuştur. Özellikle de, Bayan T. ve Bay M. gibi, ifadeleri birbirleriyle çelişen tanıklar yüzleştirilmemiştir. Meydana gelen olayların zamanını netleştirmek için herhangi bir çaba gösterilmemiştir. Başvuru sahibi ve temsilcisine, yalan yere tanıklık etmekle itham ettikleri tanıkları sorgulama imkânı verilmemiştir. Başvuru sahibine ve temsilcisine göre savcılar, P. ve A. tarafından anlatılan hikâyenin güvenilir olup olmadığı sorusuna, bu ifadelerde o sırada 14 yaşında olan başvuru sahibinin hayatında ilk kez cinsel

ilişkide bulunduktan birkaç dakika sonra diğer erkeği, A.'yı okşamaya başladığı iddiası gibi dikkat çekici birtakım noktalar bulunmasına karşın, hiç önem vermemiştir (...).

178. Bundan dolayıdır ki Mahkeme, yetkili makamların olayları çevreleyen koşulları tespit etmeye uygun imkânları araştırmadığına ve birbiriyle çelişkili ifadelerin güvenilirliğini yeterince değerlendirmediklerine kanaat getirmektedir.

179. Görünen o ki, bu eksikliklerin sebebi sorgu memurlarının ve savcılarının iddia edilen olayın bir “flört tecavüzü” olmasından hareketle, şiddet izleri ve direniş veya yardım çağrıları gibi tecavüzün “doğrudan” kanıtlarının yokluğunda, mağdurun rızasının bulunmadığı ve dolayısıyla, olayları çevreleyen tüm bu koşulların değerlendirilmesi sonucunda tecavüz edildiğini kanıtlayamayacakları fikrine sahip olmalarıdır. Bu yaklaşım, soruşturma memurunun tavrından ve özellikle de, bölge savcısının 13 Mayıs 1997 tarihli ve başvuru tarihli 24 Haziran 1997 tarihli kararlarından açıkça anlaşıl-maktadır (...).

180. Bunun yanı sıra, savcıların olayda başvuru sahibinin rızasının bulunmadığı olasılığını göz ardı etmedikleri, fakat yine de, direnildiğine ilişkin bir kanıt bulunmaması halinde her halükarda, failin başvuru sahibinin rıza göstermediğini anlamış olduğu sonucuna varılamayacağı görüşünü benimsedikleri görülmektedir (...). Savcılar, failerin başvuru sahibini ıssız bir alana götürebilmek ve böylece bir cebir ortamı yaratmak için kasten yanlış yöne sokmuş olması gibi, olayları çevreleyen tüm koşulları değerlendirmek ve ayrıca üç erkek ve onların çağırıldığı tanıklar tarafından sunulan olay anlatımlarının güvenilirliğini tartmak suretiyle failin suç işleme iradesini (*mens rea*) ispatlama olanağını bir kenara bırakmışlardır (...).

181. Mahkeme, şiddet izleri veya görgü şahitleri gibi tecavüzün “doğrudan” kanıtlarının mevcut olmadığı hallerde, mağdurun rızasının bulunmadığını ispat etmekte uygulamada bazen zorluklar yaşanabileceğini kabul etmekle beraber, yetkili makamların yine de tüm olguları incelemesi ve olayları çevreleyen koşulları değerlendirerek bir karara varması gerektiğini ifade etmektedir. Soruşturma ve neticeleri, mağdurun rızasının bulunup bulunmadığı noktasına odaklanmalıdır.

182. Başvuru sahibinin davasında ise bu şartlar yerine getirilmemiştir. Mahkeme, yetkili makamların başvuru sahibinin davasında olayları çevreleyen koşulları yeterince araştırmamış olmasının, tecavüzün “doğrudan” kanıtına gereğinden fazla ağırlık yüklemiş olmalarının bir sonucu olduğunu tespit etmektedir. Yetkili makamlar, söz konusu davada kısıtlayıcı bir yaklaşım sergilemişler ve “direnme”yi suçun kurucu unsuru mertebesine yükseltmişlerdir.

183. Yetkili makamlar ayrıca, gençlerin savunmasız konumuna ve küçüklerin tecavüzü ile ilgili olaylarda gözlenen özel psikolojik faktörlere pek az önem vermiş olmakla da eleştirilebilirler (...).

184. Üstelik, yetkili makamlar soruşturmayı kayda değer bir oranda geciktirerek tamamlamışlardır (...).

185. Özetle Mahkeme, P. ile A.’nın suçlu olup olmadıkları konusunda herhangi bir görüş bildirmeksizin, başvuru sahibinin davasında yürütülen soruşturmanın ve özellikle de, sorgu memurları ve savcılar tarafından bu davada sergilenen yaklaşımın, Devlet’in tüm tecavüz ve cinsel istismar biçimlerini cezalandıran bir ceza hukuku sis-

temi yaratmak ve bu sistemi etkili bir biçimde uygulamak yönündeki pozitif yükümlülüklerin gereklerini –karşılaştırmalı ve uluslararası hukukta konuyla ilgili olarak yer alan çağdaş standartların ışığında değerlendirilerek– yerine getirmediğini saptamaktadır.

186. Mahkeme, ulusal hukuk sisteminin uğranılan zararları tazmin etmek için failere karşı hukuk davası açma yolu sunduğu yönündeki Hükümet iddiasına ilişkin olarak, bu savın temellendirilmediğini belirtmektedir. Her halükârda, yukarıda da belirtilmiş olduğu üzere, tecavüz ve cinsel istismara karşı etkili koruma sağlanabilmesi için ceza hukuku temelli tedbirler gerekmektedir (bkz. yukarıdaki 124. ve 148-153. paragraflar).

187. Bu nedenle Mahkeme, önümüzdeki davada, davalı Devlet'in Sözleşme'nin 3. ve 8. maddeleri kapsamındaki pozitif yükümlülüklerini ihlal ettiği sonucuna varmaktadır. Mahkeme ayrıca, Sözleşme'nin 13. maddesi kapsamında ayrı bir mesele oluşmadığına kanaat getirmektedir.

II. Sözleşme'nin 14. Maddesinin İhlali İddiası

188. Başvuru sahibi, Bulgar Ceza Yasası'nın cinsel faaliyette bulunma rüşt yaşını konu edinen 157/2. ve 152. maddelerini karşılaştırarak, yasanın “homoseksüel çocuklar”a, “heteroseksüel çocuklar”dan çok daha iyi bir koruma sağladığını söyleyerek şikâyetçi olmaktadır.

Sözleşme'nin 14. maddesi şu ifadeyi taşımaktadır:

“İşbu Sözleşmede tanınan hak ve hürriyetlerden istifade keyfiyeti, bilhassa cins, ırk, renk, dil, din, siyasi veya diğer kanaatler, millî veya sosyal menşee, millî bir azınlığa mensupluk, servet, doğum veya herhangi diğer bir durum üzerine müesses hiçbir tefrike tabi olmaksızın sağlanmalıdır.”

189. Yukarıdaki tespitlerin ışığında Mahkeme, bu şikâyeti Sözleşme'nin 14. maddesi kapsamında incelemenin gerekli olmadığına kanaat getirmektedir.

III. Sözleşme'nin 41. Maddesinin Tatbiki

190. Sözleşme'nin 41. maddesi şu ifadeyi taşımaktadır:

“Mahkeme işbu Sözleşme veya Protokollerin ihlal edildiğine karar verirse ve ilgili Yüksek Taraf Devletin iç hukuku bu ihlali ancak kısmen telafi edebiliyorsa, Mahkeme, gerektiği takdirde, hakkaniyete uygun bir surette zarar gören tarafın tatminine hükmeder.”

A. Zarar

191. Başvuru sahibi, tecavüze uğradığı tarihten itibaren yıllardır psikolojik travma yaşamakta olduğunu belirtmiştir. Bunun nedeni büyük oranda, konuyla ilgili mevzu-

at ve uygulamanın etkili bir koruma sağlamamış olmasından kaynaklanmaktadır. Dahası, başvuru sahibinin davasında yürütülen soruşturma eksiktir ve başvuru sahibini mağdur etmiştir.

192. Bunlara dayanan ve Mahkeme'nin cinsel istismar suçlarında vermiş olduğu çeşitli kararlara atıfta bulunan başvuru sahibi, manevi zararlarına karşılık 20.000 Euro (EUR) talep etmiştir.

193. Hükümet talep edilen miktarın aşırı olduğunu ileri sürmüştür.

194. Mahkeme, başvuru sahibinin hiç değilse kısmen söz konusu davada yetkili makamların sergilediği yaklaşımdaki eksiklikler yüzünden sıkıntı ve psikolojik travma yaşamış olduğu kanaatinde. Hakkaniyet temelinde bir değerlendirme yapan Mahkeme 8.000 Euro tazminata hükmetmektedir.

(...)

Yargıç Tulkens'in Oybirliğiyle Alınmış Karara Katılan Görüşü

Hassas ve nazik bir konuyu ele alan bu davada birkaç ilave görüş sunmak istiyorum.

1. Mahkeme'nin bu davayı Sözleşme'nin hem 3. ve hem de 8. maddesi kapsamında incelemesini son derece önemli ve dikkate değer buluyorum. Tecavüz, yalnızca 3. madde tarafından güvence altına alınmış olan kişisel bütünlük (hem bedensel hem psikolojik) hakkını değil, aynı zamanda, 8. madde tarafından güvence altına alınmış olan özel hayata saygı gösterilmesi hakkının bir bileşeni olarak özerklik hakkını da çığnemektedir.

2. Mahkeme'nin bu davada benimsediği genel yaklaşıma (bkz. kararın 148. ve devamındaki paragrafları) ve tarza tümüyle katılıyorum (bkz. 169. ve devamındaki paragraflar). Açıklığa kavuşturmak istediğim tek husus, ceza hukukundaki yolların kullanılmasıyla ilgilidir. Mahkeme, özellikle X ve Y – Hollanda (26 Mart 1985 tarihli karar, Seri A No. 91) davasına dayanmak suretiyle, “Devletlerin Sözleşme'nin 3. ve 8. maddeleri uyarınca, tecavüzü etkili bir biçimde cezalandırmak için ceza hukuku hükümleri getirmek yönünde bir pozitif yükümlülükleri olduğu”na kanaat getirmiştir (bkz. 153. paragraf). Herkesçe kabul edildiği üzere, bu tür suçlar söz konusu olduğunda ceza hukukuna başvurmak anlaşılabilir bir tutumdur. Ancak, Mahkeme'nin X ve Y – Hollanda davasında bizzat yapmış olduğu üzere, “[c]eza hukukuna başvurmanın çaresiz tek karşılık olmadığını” (s. 12, para. 24, *in fine*) daha genel bir düzeyde vurgulamak da önem taşımaktadır. Benim görüşüme göre, cezai muameleler, hem teori ve hem de uygulama alanında son çare veya yardımcı hukuk yolu olarak kalmalıdır ve bunları harekete geçirme imkânı, pozitif yükümlülük bağlamında dahi, sınırlı biçimde kabul edilmelidir. Ceza hukukundaki yolların, her halükârda caydırıcılık anlamında en etkili yöntemi oluşturduğu varsayımına yönelik olarak ise, Avrupa Konseyi Suç Sorunları Komitesi tarafından hazırlanan Suç Olmaktan Çıkarma Raporu'nda sıralanan görüşler ceza hukukuna dayalı genel caydırıcılığın etkili olmasının çeşitli faktörlere bağlı olduğunu ve böyle bir yaklaşımın “istenmeyen davranışları önlemede tek yöntem”³⁶ olmadığını açıkça ortaya koymaktadır.

³⁶ Avrupa Konseyi Suç Sorunları Komitesi, *Report on Decriminalisation (Suç Olmaktan Çıkarma Raporu)*, Strazburg, Avrupa Konseyi, 1980, s. 75-78.

3. Şunu söyleyebiliriz ki, önümüzdeki davada, tıpkı X ve Y – Hollanda davasında (s.13, para. 27) olduğu gibi, devletin bir kez ceza hukukuna dayalı bir koruma sistemi yarattıktan sonra, başvuru sahibine pratik ve etkili bir koruma sağlayabilmek için konuyla ilgili ceza hukuku hükümlerinin tam ve sıkı bir biçimde uygulanması elbette ki şarttır. Bu bağlamda Mahkeme'nin “[s]oruşturma ve neticeleri mağdurun rızasının bulunup bulunmadığı noktasına odaklanmalıdır” şeklindeki görüşü (bkz. bu kararın 181. paragrafı), kanımca büyük önem taşımaktadır.

AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ^{37,38}

Willis – Birleşik Krallık³⁹

Başvuru No: 36042/97

KARAR

Strazburg

11 Haziran 2002

(...)

Şikâyetler

27. Başvuru sahibi, şayet kendisi benzer konumdaki bir kadın olsaydı hak kazanmış olacağı sosyal güvenlik yardımlarının, diğer bir deyişle dul anne tahsisatı ve dul ödeneğinin, Birleşik Krallık yetkilileri tarafından kendisine ödenmemesinin Sözleşme'nin 8. maddesi ve 1 No'lu Protokol'ün 1. maddesi ile birlikte ele alındığında Sözleşme'nin 14. maddesine aykırı bir biçimde kendisi ve eşine yönelik cinsiyet ayrımcılığı teşkil ettiğini ileri sürerek şikâyetçi olmuştur. Yine aynı şekilde, ileride kendisine dul maaşı bağlanmayacak olmasıyla ilgili olarak da benzer bir şikâyette bulunmuştur. Başvuru sahibi ayrıca, Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlali iddiasıyla da bir şikâyet sunmuştur.

Gerekçe

I. 1 No'lu Protokol'ün 1. Maddesi ile Birlikte Ele Alındığında Sözleşme'nin 14. Maddesinin İhlal Edildiği İddiası

28. Başvuru sahibi, şayet kendisi benzer konumdaki bir kadın olsaydı hak kazanacağı sosyal güvenlik yardımlarını, diğer bir deyişle dul anne tahsisatı ve dul ödeneğini, Birleşik Krallık yetkililerinin ödemeyi reddetmesini, 1 No'lu Protokol'ün 1. maddesi ile birlikte ele alındığında Sözleşme'nin 14. maddesine aykırı bir biçimde kendisi ve eşine yönelik cinsiyet ayrımcılığı teşkil ettiğini ileri sürerek şikâyetçi olmuştur. Yine aynı şekilde, ileride kendisine bağlanmayacak dul maaşıyla ilgili olarak da benzer bir şikâyette bulunmuştur.

³⁷ Bu metnin İngilizceden Türkçeye çevirisi Defne Orhun tarafından yapılmıştır.

³⁸ Bu kararın tümü değil sadece belirli bölümleri alınmıştır – ed.n.

³⁹ Orijinal karar metni için bkz. <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbk&action=html&highlight=36042/97&sessionid=38851834&skin=hudoc-en> (erişim: 28 Eylül 2009).

Sözleşme'nin 14. maddesi şu ifadeyi taşımaktadır:

“İşbu Sözleşmede tanınan hak ve hürriyetlerden istifade keyfiyeti, bilhassa cins, ırk, renk, dil, din, siyasi veya diğer kanaatler, millî veya sosyal menşee, millî bir azınlığa mensupluk, servet, doğum veya herhangi diğer bir durum üzerine müesses hiçbir tefrike tabi olmaksızın sağlanmalıdır.”

1 No'lu Protokol'ün 1. maddesi ise şu ifadeyi taşımaktadır:

“1. Her hakikî veya hükmi şahıs mallarının masuniyetine riayet edilmesi hakkına maliktir. Herhangi bir kimse ancak âmme menfaati icabı olarak ve kanunun derpiş eylediği şartlar ve devletler hukukunun umumi prensipleri dâhilinde mülkünden mahrum edilebilir.

2. Yukardaki hükümler, devletlerin, emvalin umumi menfaate uygun olarak istimalini tanzim veya vergilerin veyahut sair mükellefiyetlerin veyahut da para cezalarının tahsili için zaruri gördükleri kanunları yürürlüğe koymak hususunda malik buldukları hukuka halel getirmez.”

A. Dul Ödeneği ve Dul Anne Tahsisatı

1. 1 No'lu Protokol'ün 1. Maddesi ile Birlikte Ele Alındığında Sözleşme'nin 14. Maddesinin Uygulanabilirliği

29. Mahkeme, yerleşik içtihadına dayanarak, Sözleşme'nin 14. maddesinin Sözleşme'de ve Protokollerde yer alan diğer bağımsız hükümleri tamamlar nitelikte olduğuna işaret etmektedir. 14. maddenin, ancak bu diğer hükümler tarafından koruma altına alınmış olan “hak ve özgürlüklerden yararlanılmasıyla” ilintili olarak bir etki yaratabilmesi nedeniyle, bağımsız bir niteliği bulunmamaktadır. Her ne kadar 14. maddenin uygulanması için bu hükümlerden birinin ihlal edilmiş olması şart değilse de –ve bu açıdan 14. maddenin özerk bir niteliği bulunuyorsa da–, dava konusunu teşkil eden olaylar bu hükümlerden bir veya birkaçının kapsamına girmediği takdirde 14. maddenin uygulanması söz konusu olamaz (bkz. başka kararların yanı sıra, *Gaygusuz – Avusturya*, 16 Eylül 1996 tarihli karar, *Kararlar Bülteni* 1996-IV, s. 1141, para. 36).

30. Başvuru sahibi, dul ödeneğinin ve dul anne tahsisatının, yasal koşulların yerine getirilmesi şartıyla ödenen maddi haklar olmasından hareketle 1 No'lu Protokol'ün 1. maddesinin kapsamına girdiğini ileri sürmüştür. Başvuru sahibi, söz konusu yardımlardan faydalanma hakkının, Ulusal Sigorta Fonu'na ödenmesi gereken primlerin ödenmiş olması koşuluna bağlı olduğunu vurgulamıştır. Bu primlerin 1 No'lu Protokol'ün 1. maddesi kapsamına girdiği kesin olduğuna göre, ona bağlı olarak ortaya çıkan yardımların da aynı kapsama dahil olması gerekmektedir.

31. Hükümet, 1 No'lu Protokol'ün 1. maddesi ile birlikte ele alındığında Sözleşme'nin 14. maddesinin şikâyetin söz konusu veçhelerine uygulanabilirliği hususunda *Hooper* davasında (...) Yüksek Mahkeme Yargıcı Moses tarafından alınan ka-

rarın doğru olduğunu öne sürmek dışında herhangi bir savunma sunmamıştır.

32. Mahkeme, *Gaygusuz* kararında (yukarıda anılan karar, s. 1141-42, para. 39-41), işsizlik sigortası fonu primlerinin ödenmesiyle bağlantılı olarak kazanılan acil yardım hakkının 1 No'lu Protokol'ün 1. maddesinin amaçları doğrultusunda bir maddi hak teşkil ettiğine kanaat getirildiğini belirtmektedir. Benzer biçimde, Komisyon da daha önce sosyal güvenlik yardımından yararlanma hakkını, kişinin söz konusu yardımlardan daha sonra faydalanacağı bir sosyal güvenlik sistemine prim yatırması halinde, bu maddenin kapsamı dahilindeki mülkiyet hakkına sokmuştu (bkz. örneğin, *Müller – Avusturya*, Başvuru No: 5849/72, 1 Ekim 1975 tarihli Komisyon raporu, Kararlar ve Raporlar (KR) 3, ve *G. – Avusturya*, Başvuru No: 10094/82, 14 Mayıs 1984 tarihli Komisyon kararı, KR 38, s. 84).

33. Mahkeme, bahsi geçen dönemde dul ödeneği ve dul anne tahsisatının, dul kalmış ve 1992 Yasası'nda öngörülen çeşitli hukuki koşullara sahip kadınlara (...) ödendiğine işaret etmektedir. Bu sosyal güvenlik yardımlarının her ikisi de, ücretli veya serbest meslek sahibi olma konumlarına göre belirli bir prim ödemekle yükümlü olan erkek ve kadın kazanç sahiplerinin bağlı olduğu Ulusal Sigorta Fonu'ndan ödenmektedir.

34. Önümüzdeki davada, başvuru sahibinin dul ödeneği ve dul anne tahsisatı için gereken çeşitli hukuki koşullara sahip olmadığı yönünde bir iddia mevcut değildir. Başvuru sahibinin bu yardımlardan faydalanması, münhasıran, cinsiyetinin erkek oluşu gerekçe gösterilerek reddedilmiştir. Aynı konuma sahip bir kadın ise, dul ödentisi ve dul anne tahsisatına ilişkin iç hukuk uyarınca icra edilebilir bir hakka sahip olacaktır.

35. Mahkeme, Ulusal Sigorta Fonu'na prim ödenmesini öngören kanuni şartın, bu primlerin başvuru sahibi tarafından değil, merhum eşi tarafından ödenmiş olmasını şart koşmasını kayda değer bulmamaktadır. Bu nedenle Mahkeme'nin, önümüzdeki davada, bir sosyal güvenlik yardımının 1 No'lu Protokol'ün 1. maddesi amaçları doğrultusunda bir "mülk" teşkil etmesi için doğası gereği prim katkılı bir niteliğe sahip olmasının şart olup olmadığı hususunu ele alması gerekmemektedir.

36. Dolayısıyla Mahkeme, dul ödeneği ve dul anne tahsisatı hakkının –olaya uygulanacak yasal düzenleme tarafından öngörüldüğü kadarıyla– 1 No'lu Protokol'ün 1. maddesi kapsamına girmeye yetecek derecede bir maddi hak teşkil ettiği kanaatindedir.

Mahkeme ayrıca, başvuru sahibinin dul ödeneği ve dul anne tahsisatı hakkının Sözleşme'nin 14. maddesi tarafından kapsanan bir ayırım olan cinsiyete dayanılarak reddedilmesinden ötürü, şikâyetin bu veçhesine adı geçen hükmün de uygulanması gerektiği görüşündedir (bkz. başka kararların yanı sıra, yukarıda anılan *Gaygusuz*, s.1142, para. 41).

2. 1 No'lu Protokol'ün 1. Maddesi ile Birlikte Ele Alındığında Sözleşme'nin 14. Maddesinin Bağdaşırılığı

37. Başvuru sahibi, dul ödeneğine ve dul anne tahsisatına hak kazanma konusunda erkek ve kadına gösterilen farklı muamelenin nesnel ve makul bir gerekçeye dayanmadığını ileri sürmüştür. Söz konusu gerekçe, Birleşik Krallık'taki sosyal koşulları yansıtmaktan uzak, cinsiyetçi kalıplara dayalı çok geniş genellemelere dayandırıl-

miştir. Dul yardımlarının gelir durumuna bağlı olmaması, ihtiyaç içinde olup olmadıklarına bakılmaksızın başvuru sahibi ve diğer erkekler bu tür yardımlardan faydalanamazken, başvuru sahibiyile benzer bir konuma sahip yüksek gelirli bir kadının faydalanabilmesi sonucunu doğurmuştur. Kaynakların sınırlı olması, mevcut tüm kaynakların dul erkeklerin zararına olacak şekilde mahrum kadınların korunmasına yöneltilmesini haklı göstermemektedir. Başvuru sahibi, eşinin pozisyonunda çalışan kadınların, ölümleri halinde geride kalan akrabalarına daha kısıtlı bir yardım sunulmasına karşın, Ulusal Sigorta Fonu'na kazançlarından ayrılan payın benzer pozisyondaki erkeklerden alınan payla eşit olduğuna işaret etmiştir. Ayrıca, ölüm halinde geride kalanlara sağlanan yardımlar söz konusu olduğunda, Avrupa Konseyi'ne üye diğer devletlerin büyük bir kısmında çok daha az ayrımcılık içeren yaklaşımların benimsenmiş olduğunu da vurgulamıştır.

38. Hükümet, başvuru sahibine dul ödeneği ve dul anne tahsisatı ödenmemesi kararının 1 No'lu Protokol'ün 1. maddesi ile birlikte ele alındığında Sözleşme'nin 14. maddesiyle bağdaşırılığı hususunda herhangi bir sav ileri sürmemiştir.

39. Mahkeme içtihadına göre, farklı muamele, “nesnel ve makul bir gerekçeye dayanmıyor”, “meşru bir amaç” gütmüyor ve “kullanılan yöntemler ile hedeflenen amaç arasında makul bir orantılılık ilişkisi” bulunmuyorsa, Sözleşme'nin 14. maddesinin amaçları doğrultusunda ayrımcı bir nitelik taşımaktadır. Sözleşmeciler Devletler, diğer yönlerden benzerlik taşıyan durumlar arasındaki mevcut farkların bu durumlar karşısında birbirinden farklı muamele gösterilmesini haklı çıkarıp çıkarmayacağını, şayet haklı çıkarıyorsa bunun ne dereceye kadar mazur görüleceğini tayin ederken belirli bir takdir yetkisi kullanırlar. Ancak, Mahkeme'nin münhasıran cinsiyet temeline dayandırılan bir farklı muameleyi Sözleşme'yle bağdaşır nitelikte bulabilmesi için, son derece önemli gerekçeler öne sürülmesi gerekmektedir (bkz. başka kararların yanı sıra, *Van Raalte – Hollanda*, 21 Şubat 1997 tarihli karar, *Raporlar* 1997-I, s. 186, para. 39).

40. Mahkeme, başvuru sahibinin eşinin, başvuru sahibiyile sürdürdüğü evliliğin büyük bir bölümü boyunca çalışmış ve bu süre boyunca, tıpkı kendisiyle aynı pozisyona sahip erkekler gibi, ücretli bir kazanç sahibi olarak sosyal güvenlik primlerini eksiksiz ödemiş olduğunu belirtmektedir. Mahkeme ayrıca, başvuru sahibinin, eşine hastabakıcılık yapmak ve çocuklarına bakmak için 3 Kasım 1995 tarihinde işinden ayrıldığını ve nispeten düşük ücretli bir işe sahip olduğundan, eşinin ölümünün ardından yarı zamanlı çalışacak şekilde işe geri dönmesinin kendisine yeterli kazanç sağlamadığının ortaya çıktığını ifade etmektedir. Tüm bunlara karşın, eşinin ölümünün ardından başvuru sahibine, şayet kendisi kadın ve merhum eşi erkek olmuş olsa idi hak kazanmış olacağı parasal yardımlardan çok daha azı ödenmiştir.

41. Mahkeme ayrıca, yetkili mercilerin başvuru sahibine dul ödeneği ve dul anne tahsisatı ödemeyi reddetmesinin nedeni olarak münhasıran, başvuru sahibinin erkek oluşunu ileri sürmüş olduğunu da dikkate almaktadır. Başvuru sahibinin bu yardımlardan yararlanması için gerekli diğer kanuni şartlardan herhangi birini yerine getirmediği yönünde bir iddia ileri sürülmemiş olduğuna göre, bu yardımlara hak kazanma konusunda kadınlarla benzer bir konuma sahip olduğu kabul edilmektedir.

42. Mahkeme, dul ödeneği ve dul anne tahsisatına hak kazanmak konusunda ka-

dınlara ve erkeklere uygulanan ve başvuru sahibinin mağdur olmasına yol açan farklı muamelenin “nesnel ve makul bir gerekçeye” dayanmadığı görüşündedir.

43. Bu nedenle, 1 No’lu Protokol’ün 1. maddesiyle birlikte ele alındığında Sözleşme’nin 14. maddesi ihlal edilmiştir.

B. Dul Maaşı

44. Başvuru sahibi, gelecek birkaç yıl içerisinde, şayet kadın olmuş olsaydı hak kazanacağı dul maaşından da cinsiyeti gerekçe gösterilerek mahrum edileceği yönünde kayda değer bir riskle karşı karşıya olduğunu ifade etmiştir. Vakti gelince dul maaşı talebinde bulunma olasılığından mahrum edilmesi yüzünden şimdiden zarar gördüğünü ileri sürmüştür.

45. Başvuru sahibi, dul maaşının 1 No’lu Protokol’ün 1. maddesi amaçları doğrultusunda bir “mülk” teşkil ettiğini öne sürmüştür. Dul maaşının, ulusal sigorta primlerinin ödenmesini de kapsayan bir dizi kanuni şartın yerine getirilmesine bağlı olarak kazanılan bir maddi sosyal yardım olduğuna işaret etmiştir. Başvuru sahibi, dul maaşına elverişliliği tespit ederken kullanılan koşulların kendisine yönelik ayrımcılığa yol açtığını ve kendi davasının bu yönüyle (yukarıda anılan) *Gaygusuz* davasından ayırt edilemeyeceğini iddia etmiştir.

46. Hükümet, başvuru sahibinin konumundaki bir dulun, en erken 2006 yılından, ancak büyük olasılıkla da başvuru sahibinin küçük oğlunun reşit olacağı 2009 yılından önce dul maaşına hak kazanamayacağına işaret etmiştir. Başvuru sahibiyle aynı konumda yer alan bir kadının da, talepte bulunduğu esnada konuyla ilgili kanuni kıstasları yerine getirmemiş olması halinde dul maaşına hiçbir zaman hak kazanamayabileceğini belirtmiştir. Bu nedenledir ki Hükümet şikâyetin bu kısmının farazi ve spekülâtif olduğu kanaatindedir.

47. Hükümet, her halükârda, dul maaşının 1 No’lu Protokol’ün 1. maddesi amaçları doğrultusunda bir “mülk” teşkil etmediği sürece bu maddenin kapsamı dahiline girmediğini öne sürmüştür. Dul maaşına hak kazanabilmenin, davacının merhum eşinin ulusal sigorta primlerine bağlı olduğunun altını çizmiştir. Hükümet, 1 No’lu Protokol’ün 1. maddesinin kişiye belirli bir meblağ üzerinde belirli bir menfaat sağladığına ve o kişinin iç hukuk tarafından öngörülen şartları yerine getirmemiş olması halinde sosyal güvenlik yardımından faydalanmasını mümkün kılmadığına işaret etmiştir. Hükümet, bu iddialarını desteklemek üzere Yüksek Mahkeme’nin *Hooper* davasında (...) verdiği karara atıfta bulunmuştur.

48. Mahkeme, Sözleşme’nin 14. maddesinin ayrımcılığa; yani belli bir açıdan benzer durumda bulunan kişilere nesnel ve makul bir gerekçe bulunmaksızın farklı davranılmasına karşı koruma sağladığını yinelemektedir (bkz. örneğin, *Fredin – İsveç* (no. 1), 18 Şubat 1991 tarihli karar, Seri A no. 192, s. 19, para. 60).

49. Önümüzdeki davada başvuru sahibi, kadın olsa ve şikâyet konusu ettiği ayrımcılık böylece ortadan kalkmış olsaydı dahi, 1992 Yasası’nda öngörülen şartlara göre dul maaşına hemen hak kazanmayacaktı. Gerçekten de, başvuru sahibinin konumundaki bir dul 2006’ya dek söz konusu maaşa hak kazanmayacak ve örneğin dava-

cının diğer tüm açılardan bu maaşa hak kazanabilecek hale geldiği tarihe dek yeniden evlenmemesi koşulu gibi diğer kanuni şartlardan dolayı belki de bu maaşa asla hak kazanamayacaktır. *Hooper* (yukarıda anılan) davasındaki dört davacıdan üçü bu bağlamda başvuru sahibiyile eşit bir konumdaydı; ki bu koşullar altında Yargıç Moses bu davacıların maaş taleplerinin “farazi” olduğu yönünde bir kanaate varmıştı (...).

50. Bu nedenle Mahkeme, başvuru sahibinin benzer durumdaki bir kadına gösterilenden farklı bir muameleye tabi tutulmamış olmasından hareketle, bu davanın olguları ışığında dul maaşına hak kazanma konusunda Sözleşme’nin 14. maddesine aykırı düşecek şekilde bir ayrımcılık meselesinin ortaya çıkmadığı sonucuna varmaktadır.

Mahkeme buna ilaveten, başvuru sahibinin bu bağlamdaki şikâyetlerinin 1 No’lu Protokol’ün 1. maddesi kapsamına dahil olup olmadığı konusunu ele almayı gerekli görmemektedir.

II. Sözleşme’nin 8. Maddesi ile Birlikte Ele Alındığında Sözleşme’nin

14. Maddesinin İhlal Edildiği İddiası

51. Başvuru sahibi ayrıca, Birleşik Krallık makamlarının, kendisiyle benzer konumdaki bir kadının hak kazanmış olacağı dul anne ödeneği ve dul anne tahsisatını kendisine ödemeyi reddetmesinin, 8. madde ile birlikte ele alındığında Sözleşme’nin 14. maddesine aykırı düşecek bir biçimde cinsiyet ayrımcılığı teşkil ettiği iddiasıyla şikâyetçi olmuştur. Yine aynı şekilde, ileride kendisine dul maaşı bağlanmayacak olmasıyla ilgili olarak da benzer bir şikâyette bulunmuştur.

52. Sözleşme’nin 8. maddesinin ilgili kısmı şu ifadeyi taşımaktadır:

“1. Her şahıs hususi ve ailevi hayatına ... hürmet edilmesi hakkına maliktir.

2. Bu hakların kullanılmasına resmî bir makamın müdahalesi demokratik bir cemiyette ancak ... memleketin iktisadi refahı[nın]... korunması için zaruri bulunduğu derecede ve kanunla derpiş edilmesi şartıyla vuku bulabilir..”

A. Dul Anne Tahsisatı ve Dul Ödeneği

53. Başvuru sahibine dul anne tahsisatı ve dul ödeneği ödenmemesiyle ilgili olarak 1 No’lu Protokol’ün 1. maddesi ile birlikte ele alındığında Sözleşme’nin 14. maddesinin ihlal edilmiş olduğuna kanaat getirmiş bulunan Mahkeme, başvuru sahibinin şikâyetlerini Sözleşme’nin 8. maddesi ile birlikte ele alındığında Sözleşme’nin 14. maddesi kapsamında incelemeyi gerekli görmemektedir.

B. Dul Maaşı

54. Başvuru sahibi, hayatta kalan eşe dul maaşı ödenmesi hükmünün aile yaşamını açıkça desteklemek niyeti taşıdığını öne sürmüştür. Dul maaşının, diğer durumların yanı sıra, kocasının öldüğü tarihte bakıma muhtaç çocukları olan dul kadına, çocuk yardımından faydalanamaz hale geldiği andan itibaren ödendiğini ileri sürmüştür. Hayatta kalan eşe maaş bağlanması hükmünün, eşler arasındaki aile ilişkisini tanımak

ve desteklemek amacı taşıdığını ve bu hakka sahip olmanın, evli çiftlerin mali işlerini düzenleme biçimlerini etkilediğini iddia etmiştir. Başvuru sahibi buradan yola çıkarak, ileride kendisine dul maaşı bağlanmayacak olmasına ilişkin şikâyetinin Sözleşme'nin 8. maddesi kapsamına dahil olduğunu öne sürmüştür.

55. Hükümet başlangıçta, dul maaşının mahrumiyete uğradıktan sonra ödenmesi ve dul anne tahsisatının aksine, aile hayatını veya özel hayatı geliştirme gibi bir amaç taşımaması nedeniyle Sözleşme'nin 8. maddesi kapsamına dahil olmadığını ileri sürmüştür. Ancak sonradan, Mahkeme önündeki yargılamalar sırasında, dul maaşının bahsi geçen madde kapsamına dahil olduğu yönündeki başvuru sahibi iddiasını kabul etmiştir.

56. Mahkeme halihazırda (bakınız yukarıdaki 50. paragraf), başvuru sahibinin davasındaki koşullar altında dul maaşına hak kazanma yönünden 14. maddeye aykırı bir ayrımcılık meselesinin söz konusu olmadığına kanaat getirmiştir.

Mahkeme, başvuru sahibinin dul maaşı bağlamındaki şikâyetlerinin Sözleşme'nin 8. maddesi kapsamına dahil olup olmadığı meselesini incelemeyi de gereksiz görmektedir.

III. Başvuru Sahibinin Merhum Eşinin Ayrımcılığa Uğradığı İddiası

57. Başvuru sahibi ayrıca, kendisine dul ödeneği ve dul anne tahsisatı ödemeyi reddeden karara ve kendisine gelecekte dul maaşı bağlanmayacak olmasına ilişkin olarak, yaşadığı sürece ödediği sosyal güvenlik primlerine karşın merhum eşinin de ayrımcılığa uğradığı iddiasıyla da şikâyetçi olmuştur. Mahkeme, şikâyetin bu veçhesinin, başvuru sahibinin bizzat kendisi tarafından uğradığı iddia edilen ayrımcılığa ilişkin olarak ileri sürülen hususlardan ayrı bir mesele teşkil etmediği kanaatinde. Yukarıda varılan kanaatler ışığında, Mahkeme şikâyetin bu veçhesini incelemeyi gerekli görmemektedir.

IV. Sözleşme'nin 13. Maddesinin İhlal Edildiği İddiası

58. Başvuru sahibi ayrıca, şikâyet konusu ettiği ayrımcılığın sarih birincil yasal mevzuat tarafından kapsanıyor olması nedeniyle ulusal bir makam önünde başvurabileceği etkili bir hukuk yolu bulunmadığını söyleyerek de şikâyetçi olmuştur.

59. Sözleşme'nin 13. maddesi şu ifadeyi taşımaktadır:

“İşbu Sözleşmede tanınmış hak ve hürriyetleri ihlâl edilen her şahıs ihlâl fiili resmî vazifelerini ifa eden kimseler tarafından bu vazifelerin ifası sırasında yapılmış da olsa, millî bir makama fiilen müracaat hakkına sahiptir.”

60. Başvuru sahibi, şikâyet konusu ettiği ayrımcılığın sarih birincil yasal mevzuat tarafından kapsanması ve Sözleşme'nin söz konusu zaman zarfı süresince henüz iç hukuka dahil edilmemiş olması nedeniyle, bahsi geçen yardımlardan faydalanma talebinin reddine karşı yerel mahkemeler ya da diğer makamlar önünde itirazda bulunma imkânının olmadığını savunmuştur.

61. Hükümet, başvuru sahibinin bu şikâyetinin esasına yönelik hiçbir görüş sunmamıştır.

62. Mahkeme, 13. maddenin, bir Sözleşmeci Devlet'in temel yasalarına karşı Sözleşme'ye aykırı olduğu gerekçesiyle ulusal bir makam önünde itiraz edilmesini sağlayan bir hukuk yolunu güvence altına alacak kadar geniş bir kapsam içermediğini yinelemektedir (bkz. *James ve Diğerleri – Birleşik Krallık*, 21 Şubat 1986 tarihli karar, Seri A no. 98, s. 47, para. 85). Bu nedenle, başvuru sahibinin söz konusu iddiasının kabul edilmesi mümkün değildir.

63. Dolayısıyla, önümüzdeki davada yer alan olgular Sözleşme'nin 13. maddesine yönelik bir ihlal ortaya koymamaktadır.

(...)

AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ^{40,41}

Schuler-Zgraggen – İsviçre⁴²

Başvuru No: 14518/89

KARAR

Strazburg

24 Haziran 1993

(...)

Olaylar

I. Davanın Koşulları

7. 1948 doğumlu bir İsviçre vatandaşı olan Bayan Margrit Schuler-Zgraggen 1972 yılında evlenmiştir. Şu anda, Uri Kantonu'nda yer alan Schattdorf'ta oturmaktadır.

A. Maluliyet Aylığı Bağlanması

8. Bayan Schuler-Zgraggen 1973 yılında Altdorf'taki (Uri Kantonu) D. Endüstri şirketinde çalışmaya başlamıştır. İşvereni, federal maluliyet sigortası sistemine ödenecek primleri Bayan Schuler-Zgraggen'in maaşından düzenli olarak kesmiştir (...).

9. Bayan Schuler-Zgraggen 1975 baharında açık akciğer tüberkülozuna yakalanmıştır. 29 Nisan 1976 tarihinde hastalığı yüzünden çalışamadığı gerekçesiyle maluliyet aylığına başvurmuştur. İsviçre Makine ve Metal Endüstrisi (*Schweizerische Maschinen- und Metallindustrie*) Tazminat Bürosu (*Ausgleichskasse*), 24 Eylül 1976 tarihinde, Bayan Schuler-Zgraggen'e 1 Nisan-31 Ekim 1976 tarihleri arasındaki dönem boyunca yarım maluliyet aylığı ödenmesine karar vermiştir.

10. 28 Eylül 1978 tarihinde D. Şirketi, başvuru sahibini hastalığı nedeniyle 1 Ocak 1979 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere işten çıkarmıştır.

11. Bayan Schuler-Zgraggen'in maluliyet aylığı için bir kez daha başvuruda bulunmasının ardından Tazminat Bürosu, 25 Mart 1980 tarihinde, başvuru sahibinin be-

⁴⁰ Bu metnin İngilizceden Türkçeye çevirisi Defne Orhun tarafından yapılmıştır.

⁴¹ Bu kararın tümü değil sadece belirli bölümleri alınmıştır – ed.n.

⁴² Orijinal karar metni için bkz. <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbk&action=html&highlight=14518/89&sessionId=38851913&skin=hudoc-en> (erişim: 28 Eylül 2009).

densel ve ruhsal açıdan çalışamayacak durumda olduğunu tespit etmiş ve 1 Mayıs 1978 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere başvuru sahibine tam maluliyet aylığı ödenmesine karar vermiştir.

1981 ve 1982 yıllarında maluliyet sigortası yetkilileri başvuru sahibinin dosyasını gözden geçirmiş ve aylık bağlanması kararını onaylamışlardır.

12. 4 Mayıs 1984 tarihinde başvuru sahibi bir oğlan çocuğu doğurmuştur.

B. Uri Kantonu Maluliyet Sigortası Kurulu Huzurundaki Muameleler

1. Sağlık Muayeneleri

13. 1985 yılında Uri Kantonu Maluliyet Sigortası Kurulu (*IV-Kommission*), Bayan Schuler-Zraggen'den, Luzern'deki (*Lucerne*) maluliyet sigortası bürosunun sağlık merkezinde (*Medizinische Abklärungsstelle der Invalidenversicherung*) muayeneden geçmesini talep etmiştir.

14. Sağlık merkezi, Doktor F. ve B.'den, başvuru sahibinin sağlığına ilişkin iki rapor (*Konsilien*) –biri akciğerlerinin durumuna ilişkin, diğeri ise bir psikiyatri raporu– istemiş ve bu raporlar sırasıyla 10 ve 24 Aralık 1985 tarihlerinde gönderilmiştir. Merkez, 14 Ocak 1986 tarihinde bir özet hazırlamış ve bu özete Doktor B.'nin raporunu da eklemiştir; raporda başvuru sahibinin kesinlikle büro işinde çalışacak durumda olmadığı saptanmış ve ev işleriyle ilgili olarak da ancak % 60-70 oranında elverişliliği bulunduğu tespit edilmiştir.

2. 21 Mart 1986 Tarihli Karar

15. Maluliyet Sigortası Kurulu 21 Mart 1986 tarihinde, çocuğunun doğumuyla birlikte Bayan Schuler-Zraggen'in ailevi koşullarında kökten bir değişiklik meydana geldiği, sağlığının iyie gittiği, evine ve çocuklarına % 60-70 oranında bakabilme elverişliliğine sahip olduğu gerekçesiyle, başvuru sahibinin o zaman için ayda 2.016 İsviçre Frangı tutarındaki aylığını, 1 Mayıs 1986 tarihinden itibaren geçerli olacak şekilde kesmiştir.

C. Yaşlılık, Dul-Yetim ve Maluliyet Sigortasına İlişkin Uri Kantonu İtiraz Mercii Huzurundaki Muameleler

1. Temyiz ve Belgelere Erişim ve Belgelerin Teslimi Talebi

16. Bayan Schuler-Zraggen, 21 Nisan 1986 tarihinde Yaşlılık, Dul-Yetim ve Maluliyet Sigortasına ilişkin Uri Kantonu İtiraz Mercii'ne (*Rekurskommission für die Alters-, Hinterlassenen- und Invalidenversicherung* – “İtiraz Mercii”) bir itirazda (*Beschwerde*) bulunmuştur. Özellikle, Federal Maluliyet Sigortası Yasası'nın asgari % 66,66 oranında elverişsizliği bulunması halinde kendisine aylıktan yararlanma hakkı verdiğini ileri sürerek, tam maluliyet aylığı veya bu isteğinin reddedilmesi halinde, yarım maluliyet aylığı talebinde bulunmuştur. Aylığını almaya devam etmek amacıyla da, Mercii'den, bu itirazının söz konusu karar üzerinde erteleyici bir etki yaratmasını talep etmiştir.

17. Merci bu son talebi 7 Mayıs'ta reddetmiştir.

18. Bayan Schuler-Zraggen 22 Mayıs'ta avukatını azletmiştir.

19. Başvuru sahibi 26 Mayıs'ta, İtiraz Mercii'nin de talebiyle, kendi sağlık dosyasını incelemek üzere Maluliyet Sigortası Kurulu merkezine gitmiş, ancak kendisine dosyayı görme izni verilmemiştir.

Aynı tarihte, bu durumdan şikâyetçi olmak ve dosyayı veya hiç değilse belirli bazı önemli belgelerin fotokopisini görme talebinde bulunmak amacıyla Maluliyet Sigortası Kurulu'na bir yazı yazmıştır.

Aynı kurula yazdığı 28 Temmuz 1986 tarihli mektupta dosyayı, özellikle de “tüm sağlık raporlarını, 1975 ile 1986 tarihleri arasında yapılmış tetkik kayıtlarını ve laboratuvar testlerinin sonuçlarını” inceleme izni ve hayati önemdeki belgelerin kendisine teslimini yeniden talep etmiştir.

2. 8 Mayıs 1987 Tarihli Karar

20. İtiraz Mercii bu talebi 8 Mayıs 1987 tarihinde reddetmiştir.

Öncelikle, dosyayı inceleme hakkı, söz konusu belgeleri alıp gitme ya da bunların fotokopisini çekme hakkını beraberinde getirmemektedir. İtiraz sahibine dosyasını İtiraz Mercii kaleminde inceleme imkânı verilmiş; ancak kendisi bu yöndeki sayısız davete rağmen bu imkândan yararlanmamıştır.

İkinci olarak, itiraz sahibinin sağlığı elverişli olmuş olsaydı dahi, çocuğunun doğumundan sonra eviyle ilgilenmeyi tercih edecek olması gözden kaçırılmamalıdır. Her halükârda, sağlık merkezinde yapılan tetkikler göz önüne alındığında söz konusu maluliyet, annelik yapan ve ev işlerini sürdüren bir şahsa aylık bağlanması için yeterli değildir. Bayan Schuler-Zraggen, yeni ailevi koşullarına karşın gerçekten çalışmak istese, çok daha aktif olabilecek konumdadır. Kendisine ödenen aylığın kesilmesi, onu iş göremez konuma sokan ruhsal saplantıdan kurtulmasına da yardımcı olabilecektir.

3. Müteakip Muameleler

21. Bayan Schuler-Zraggen 11 Ağustos 1987 tarihinde İtiraz Mercii'ne bir mektup yazmış ve süregiden yasal sürecin kendi lehine sonuçlanma olasılığını değerlendirmek amacıyla tüm belgelere ve uzman raporlarına ihtiyacı olduğunu dile getirmiştir. Bu minvalde, bir perfüzyon sintigrafisi, bir solunum fonksiyon testi, arter kan gazı basıncı değerleri ve bir pletismogramdan bahsetmiştir.

22. İtiraz Mercii 13 Ağustos tarihli mektubunda bu talebe şu karşılığı vermiştir:

“... [S]öz konusu belgeler çeşitli sağlık raporlarına temel oluşturmaktadır. Bu belgelerin dosyamızda yer almasının tek sebebi, size verilmiş olan inceleme hakkıdır. Bu yüzden, size bundan başka bir belgenin sunulmasını sağlamamız imkân dahilinde değildir.”

D. Federal Sigorta Mahkemesi Huzurundaki Yargılamalar

1. İdari Temyiz Davası

23. Bayan Schuler-Zraggen 20 Ağustos 1987 tarihinde, İtiraz Mercii'nin kararı-na karşı Federal Sigorta Mahkemesi'nde bir idari temyiz davası açmıştır. Kendisine tam maluliyet aylığı bağlanmasını yahut diğer seçenek olarak, dosyanın ilk derece mercii-ne geri gönderilmesi emri verilmesini talep etmiştir. Bayan Schuler-Zraggen ayrıca, dosyasının tamamını inceleme izni (*vollumfängliches Akteneinsichtsrecht*) de istemiştir.

24. Federal Sigorta Mahkemesi 20 Ekim 1987 tarihinde Tazminat Bürosu Maluliyet Sigortası Dairesi'nin, 9 Kasım'da ise Federal Sosyal Sigorta Dairesi'nin görüşüne başvurmuştur. Tazminat Bürosu maluliyet aylığının kesilmesi gerektiğini; Federal Sosyal Sigorta Dairesi ise kendi sağlık görevlileri tarafından verilmiş olan ve sağlık merkezinde yapılan tetkiklere atıfta bulunan bir rapora dayanarak temyiz başvurusunun reddedilmesi gerektiğini öne sürmüştür.

25. Federal Mahkeme, 23 Kasım 1987 tarihli bir mektupla başvuru sahibine, dosyasının tamamının İtiraz Mercii'ne gönderilmiş olduğunu ve bu makamın "müteakip on dört gün içerisinde tüm belgeleri incelenmek üzere hazır edeceğini" bildirmiştir. Bayan Schuler-Zraggen'e daha sonra, idari temyiz davası başvurusunu tamamlamak için bir on gün daha verilecektir.

26. Bayan Schuler-Zraggen 30 Kasım 1987 tarihinde dosyasını incelemiş ve belgelerin bir kısmının fotokopisini almıştır. 1 Aralık'ta dosya Federal Sigorta Mahkemesi'ne geri gönderilmiştir.

27. Avukat Schleifer, 7 Aralık'ta Federal Mahkeme'ye gönderdiği bir yazı ile bundan böyle başvuru sahibini kendisinin temsil edeceğini bildirmiş ve dava dosyasının kendisine iletilmesini istemiştir. Dosya 11 Aralık'ta avukata iletilmiştir.

28. Bayan Schuler-Zraggen 11 Ocak 1988 tarihinde temyiz başvurusunu destekleyen ek layihalar sunmuştur. Bu layihalarda, sağlık merkezinin verdiği uzman görüşünde, dava dosyasında yer almayan Doktor F.'nin raporuna dayanılarak başvuru sahibinin akciğerlerinin normal işlevini yürüttüğünün varsayılmış olmasıyla ilgili bir şikâyet de yer almıştır. Başvuru sahibi ayrıca, sağlığı elverişli olmuş olsaydı dahi, çocuğunun doğumundan sonra kendisini ev işlerine adayacak olduğu yönündeki İtiraz Mercii görüşünün keyfi niteliğini de eleştirmiştir.

2. 21 Haziran 1988 Tarihli Yargı Kararı

29. Federal Sigorta Mahkemesi 21 Haziran 1988 tarihinde verdiği kararla, Bayan Schuler-Zraggen'in 1 Mayıs'tan beri % 33,33 oranında elverişsizliğe sahip olduğuna ve bu nedenle, maddi güçlük içerisinde olması halinde yarım maluliyet aylığına hak kazanacağına ve bu hususla ilgili olarak dosyada hiçbir delil bulunmuyor olması nedeniyle dosyanın Tazminat Bürosu'na geri gönderilmesine kanaat getirmiştir.

Böyle bir davada mahkemenin görevi, dava konusu dosyanın federal hukukla bağdaşırılığını incelemek ve yargısal takdir yetkisinin aşılmadığını veya kötüye kullanıl-

madığını tespit etmekle sınırlı olmayıp itiraz konusu edilen kararın uygunluğunu gözden geçirmeyi de kapsayabilir ve mahkeme bu anlamda, ne mahkeme tarafından tespit edilmiş olgularla ne de tarafların iddialarıyla bağlıdır.

Başvuru sahibi, İtiraz Mercii'nin incelenmek üzere tüm belgeleri sunmamış olduğu yönündeki şikâyetinde başarılı olmuştur. Başvuru sahibi, ilgili dosyasını inceleme imkânı bularak olguları ve hukuku tümüyle bağımsız bir biçimde değerlendirmiş olan Federal Mahkeme önünde davasını savunabilmiştir.

Maluliyet aylığı talebine ilişkin olarak mahkeme şu kanaate varmıştır:

“Pek çok evli kadının ilk çocuklarının doğumuna dek bir işte çalışması, ancak çocuklar tam zamanlı bir bakıma ve yetiştirilmeye ihtiyaç duyduğundan, sonrasında işinden ayrılması olgusu dikkate değerdir. Elverişsizlik durumunu değerlendirirken kullanılacak yöntemin tespitinde usulüne uygun bir biçimde göz önünde bulundurulması gereken günlük hayat tecrübesine dayanan bu varsayım, önümüzdeki davada başlangıç noktasını oluşturmalıdır. İtiraz konusu yapılan kararın verildiği tarih olan 21 Mart 1986'da..., 4 Mayıs 1984 doğumlu olan çocuk iki yaşın altındadır ve dolayısıyla, olasılıklar değerlendirilirken (*nach dem Beweisgrad der überwiegenden Wahrscheinlichkeit*)..., başvuru sahibinin sağlığı bozulmamış olsaydı dahi yalnızca ev işleriyle ve annelikle iş-tigal ediyor olacağı varsayılmalıdır.”

Mahkeme'nin görüşüne göre bu durum, Bayan Schuler-Zraggen'in önceki işinde çalışmaya elverişli olup olmadığının incelenmesini gereksiz kılmaktadır; tespiti gereken asıl mesele, başvuru sahibinin bir anne ve ev hanımı olarak sürdürdüğü etkinliklerin, şayet böyle bir durum var ise, ne oranda kısıtlanmış olduğudur. Bu noktada, sağlık merkezi tarafından hazırlanmış uzman görüşüne dayanılması yeterli olmuştur. Dosyada göğüs hastalıkları uzmanı raporunun eksik oluşu bir kusur oluşturmaktadır (*ein gewisser Mangel*), ancak bu uzman tarafından iç hastalıkları bölümünde yapılmış olan tetkikler, başvuru sahibinin akciğerlerinin durumunda 1980 yılından beri bir değişiklik olup olmadığı sorusunu yanıtlamayı mümkün kılmıştır. Bu tarihten sonra başvuru sahibi tüberküloz tedavisi görmemiştir ve bu bağlamda çalışmaya tümüyle elverişli bir durumdadır. Ruhsal rahatsızlıkları ise bu süreç boyunca büyük oranda kaybolmuştur; bel sorunlarından kaynaklanan engeli de teorik olarak azami % 25 olarak değerlendirilebilir.

30. Tazminat Bürosu, 17 Temmuz 1989 tarihinde, Bayan Schuler-Zraggen'in 1986, 1987 ve 1988 yıllarındaki gelirinin, yine o yıllarda “güç hayat koşulları hallerine” uygulanan miktarın üst sınırını aşmış olması nedeniyle yarım maluliyet aylığı talep edemeyeceğine karar vermiştir.

(...)

II. Sözleşme'nin 6. Maddesi 1. Fıkrası ile Birlikte Ele Alındığında 14. Maddenin İhlali İddiası (14+6/1. Maddeler)

61. Bayan Schuler-Zraggen son olarak, adil yargılanma hakkını kullanırken cinsiyet ayrımcılığına uğradığını söylemiştir. Bu iddiasında, aşağıdaki ifadeyi taşıyan 14. maddeye dayanmıştır:

“İşbu Sözleşmede tanınan hak ve hürriyetlerden istifade keyfiyeti, bilhassa cins, ırk, renk, dil, din, siyasi veya diğer kanaatler, millî veya sosyal menşe, millî bir azınlığa mensupluk, servet, doğum veya herhangi diğer bir durum üzerine müesses hiçbir tefriğe tabi olmaksızın sağlanmalıdır.”

A. Hükümet'in İlk İtirazı

62. Hükümet, Komisyon huzurunda olduğu gibi bu aşamada da, iç hukuk yollarının tüketilmemiş olduğunu ileri sürerek kabul edilemezlik itirazında bulunmuştur. Başvuru sahibinin İtiraz Mercii tarafından ileri sürülen gerekçeyi “keyfi” olarak nitelenmekten başka bir iddia sunmadığını ve bu nedenle Federal Sigorta Mahkemesi'ne, Sözleşme tarafından güvence altına alınmış bir hakkın kullanılmasında ayrımcılık yapıldığına ilişkin net bir şikâyet iletmemiş olduğunu öne sürmüştür.

63. Mahkeme bu konuda Komisyon'un gerekçesini benimsemiştir. Öncelikle, Bayan Schuler-Zraggen, aleyhinde herhangi bir temyiz imkânı bulunmayan Federal Sigorta Mahkemesi'nin 21 Haziran 1988 tarihli kararında yer alan görüşlere itiraz etmiştir. İkinci olarak, İtiraz Mercii'nin 8 Mayıs 1987 tarihli kararında yer alan (benzer) varsayımı, açtığı idari temyiz davasında halihazırda eleştirmiş durumdadır. Bu nedenle Hükümet'in itirazı mesnetsiz kalmaktadır.

B. Şikâyetin Esası

64. Başvuru sahibinin iddiasına göre, Federal Sigorta Mahkemesi verdiği kararı “günlük hayat tecrübesine dayanan bir varsayım”, yani pek çok evli kadının ilk çocuklarının doğumunun ardından işlerini bıraktığı ve işlerine ancak bir süre sonra döndükleri varsayımına dayandırmıştır (yukarıdaki 29. paragrafa bakınız). Bu varsayımın yola çıkılarak, Bayan Schuler-Zraggen'in sağlık sorunları yaşamamış olsaydı da işini bırakacağı sonucuna varılmıştır. Başvuru sahibi, şayet kendisi bir erkek olsaydı, Federal Sigorta Mahkemesi'nin, sayısız bilimsel araştırma tarafından aksi savunulan böylesi bir varsayımda asla bulunmayacağı kanaatindedir.

65. Hükümet, söz konusu şikâyetin esasen Devlet makamlarının yetkisi dahiline giren bir alanda tespit edilmiş bir delile ilişkin olması nedeniyle, 6. maddenin 1. fıkrasının (6/1. madde) ve buradan hareketle, dolaylı olarak 14. maddenin bu olaya uygulanamayacağını savunmuştur.

66. Mahkeme, bir delilin kabul edilebilirliğinin öncelikle iç hukuk kurallarınca belirlendiğini ve önlerine gelen delilleri değerlendirme görevinin genelde ulusal mahkemelere ait olduğunu yinelemektedir. Sözleşme uyarınca Mahkeme'ye yüklenen görev

ise, delillerin sunulma biçimi de dahil olmak üzere iç hukuk işlemlerinin bir bütün olarak ele alındığında adil olup olmadığını tespit etmektir (bkz. en yakın tarihli karar olarak ve benzer şekilde (*mutatis mutandis*), Lüdi – İsviçre, 15 Haziran 1992 tarihli karar, Seri A no. 238, s. 20, para. 43 ve daha önce anılmış olan Edwards – Birleşik Krallık kararı, s. 34-35, para. 34).

67. Önümüzdeki davada Federal Sigorta Mahkemesi, kadınların doğum yaptıktan sonra işlerini bıraktıkları yönündeki İtiraz Mercii varsayımını olduğu gibi benimsemiştir. Aksi yöndeki savları değerlendirmek suretiyle bu varsayımın doğruluğunu tartmak çabasına girişmemiştir.

Federal Mahkeme'nin kararında dile getirilmiş olması cihetiyle bu varsayım –Hükümet tarafından ileri sürüldüğü haliyle–, alelacele hazırlanmış ancak fazla önem taşıyan bir etkisi bulunmayan, rastgele ifade edilmiş bir beyan olarak görülemez. Aksi-ne, sunulan gerekçenin tek dayanağını oluşturduğundan, nihai etki doğurmakta ve yalnızca cinsiyet temeline dayalı bir farklı muamele yaratmaktadır.

Günümüzde, Avrupa Konseyi'ne üye devletler bünyesinde cinsiyetler arası eşitliği geliştirmek başlıca hedeflerden biridir ve böylesi bir farklı muamelenin Sözleşme'yle bağdaşır sayılabilmesi için son derece önemli sebepler öne sürülmesi gerekmektedir (bkz. benzer şekilde (*mutatis mutandis*), Abdülaziz, Cabales ve Balkandalı – Birleşik Krallık, 28 Mayıs 1985 tarihli karar, Seri A no. 77, s. 38, para. 78). Mahkeme önümüzdeki davada böyle bir sebebin varlığını görmemektedir. Mahkeme dolayısıyla, makul ve nesnel bir gerekçe bulunmaması nedeniyle, 6. maddenin 1. fıkrası ile birlikte ele alındığında 14. maddenin (14+6/1. maddeler) ihlal edilmiş olduğu sonucuna varmaktadır.

(...)

AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ^{43,44}

Ünal Tekeli – Türkiye⁴⁵

Başvuru No. 29865/96

KARAR

Strazburg

16 Kasım 2004

(...)

Olaylar

I. Dava Şartları

9. Başvuru sahibi, Ayşe Ünal Tekeli, 1965 doğumlu bir Türk vatandaşıdır ve İzmir’de yaşamaktadır.

10. 25 Aralık 1990 tarihinde yaptığı evliliğin ardından, o dönemde halen stajyer avukat olan başvuru sahibi Türk Medeni Kanunu’nun 153. maddesi uyarınca eşinin soyadını almıştır. Meslek hayatında evlenmeden önceki soyadıyla bilindiğinden, bu soyadını yasalara göre aldığı soyadın önüne eklemeyi sürdürmüştür. Ancak resmi dosyalarda her iki ismi de kullanamamaktadır.

11. Başvuru sahibi, 22 Şubat 1995’te Karşıyaka Asliye Hukuk Mahkemesi’nde (“Asliye Mahkemesi”) yalnızca evlenmeden önceki soyadı “Ünal”ı kullanmasına izin verilmesi için dava açmıştır. Asliye Mahkemesi, 4 Nisan 1995 tarihinde, Türk Medeni Kanunu’nun 153. maddesine göre evli kadınların evlilikleri süresince kocalarının ismini taşımalarının gerektiğini gerekçe göstererek başvuru sahibinin talebini reddetmiştir.

12. Başvuru sahibinin hukuki hususlara ilişkin yaptığı itiraz 6 Haziran 1995’te Yargıtay tarafından reddedilmiştir. Karar 23 Haziran 1995’te başvuru sahibine tebliğ edilmiştir.

13. 14 Mayıs 1997’de Medeni Kanun’un 153. maddesinde yapılan değişikliklerden biri ile evli kadınlar evlenmeden önceki soyadlarını eşlerinin soyadlarının önüne ekleyebilme hakkını kazanmıştır. Başvuru sahibi, söz konusu değişikliğin kendisinin

⁴³ Bu metnin İngilizceden Türkçeye çevirisi Proje Ekibi tarafından yapılmıştır.

⁴⁴ Bu kararın tümü değil sadece belirli bölümleri alınmıştır – ed.n.

⁴⁵ Orijinal karar metni için bkz. <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=29865/96&sessionid=38852111&skin=hudoc-en> (erişim: 28 Eylül 2009).

soyadı olarak yalnızca evlenmeden önceki soyadını kullanabilme yönündeki talebini karşılamadığını düşündüğü için bu olasılıktan yararlanmamayı tercih etmiştir.

22 Kasım 2001’de yeni Medeni Kanun yürürlüğe girmiştir. 187. madde, eski 153. maddeyle ayrı hükümleri taşımaktadır.

II. İlgili İç Hukuk ve Uygulamalar

14. Medeni Kanun:

Eski Medeni Kanun’un 153. maddesi (söz konusu tarihte yürürlükte olduğu şekliyle)

“Karı kocasının aile ismini taşır”

Eski Medeni Kanun’un 153. maddesi (14 Mayıs 1997 tarihli, 4248 sayılı yasayla değişik), şu anda 22 Kasım 2001 tarihli yeni Medeni Kanun’un 187. maddesi:

“Kadın, evlenmekle kocasının soyadını alır; ancak evlendirme memuruna veya daha sonra nüfus idaresine yapacağı yazılı başvuruyla kocasının soyadı önünde önceki soyadını da kullanabilir. Daha önce iki soyadı kullanan kadın, bu haktan sadece bir soyadı için yararlanabilir... .”

15. Anayasa:

10. madde:

“Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir. ...”

90.madde:

“... Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası antlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasa’ya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz.”

152. madde:

“Bir davaya bakmakta olan mahkeme, uygulanacak bir kanun veya kanun hükmünde kararnemenin hükümlerini Anayasaya aykırı görürse veya taraflardan birinin ileri sürdüğü aykırılık iddiasının ciddi olduğu kanısına varırsa, Anayasa Mahkemesinin bu konuda vereceği karara kadar davayı geri bırakır...”

Anayasa Mahkemesi, işin kendisine gelişinden başlamak üzere beş ay içinde kararını verir ve açıklar. Bu süre içinde karar verilmezse mahkeme davayı yürürlükteki kanun hükümlerine göre sonuçlandırır. Ancak, Anayasa Mahkemesinin kararı, esas hakkındaki karar kesinleşinceye kadar gelirse, mahkeme buna uymak zorundadır... ”

16. Medeni Kanun’un 153. maddesinde değişiklik yapılmasından sonra, Ankara 4. Asliye Hukuk Mahkemesi bu hükmün Anayasa’ya uygun olmadığı iddiasıyla Anayasa Mahkemesi’ne itirazda bulunmuştur. 29 Ekim 1998 tarihli bir kararla (E

1997/61, K 1998/59) Anayasa Mahkemesi aşağıdaki nedenlerle itirazı reddetmiştir:

“İtiraz konusu ‘Kadın evlenmekle kocasının soyadını alır’ kuralı kimi sosyal gerçeklerin doğurduğu zorunluluklardan ve yasa koyucunun yıllar boyu kökleşmiş bir geleneği kurumsallaştırmasından kaynaklanmaktadır. ‘Aile hukuku’ öğretisinde de kadının erkeğe göre farklı yaratıldığı, zorunluluklar ve toplumsal gerçekler karşısında kadının korunması, aile bağlarının güçlendirilmesi, evlilik birliğinde düzen ve uyum sağlanması, aile içinde iki başlılığın önlenmesi gerektiği gibi hususlarda görüşler bulunmaktadır.

Aile birliğinin sağlanması için yasa koyucu eşlerden birisine öncelik tanımıştır. Kamu yararı, kamu düzeni ve kimi zorunluluklar, soyadının kocadan geçmesinin tercih nedeni olduğunu göstermektedir. Kaldı ki itiraz konusu kuralda, aile isminin sadece erkeğin soyadına bağlanacağı öngörülmemekte, kadının başvurusu durumunda kocanın soyadıyla birlikte evlenmeden önceki soyadını da kullanma olanağı bulunmaktadır... .

Kadının evlenmekle kocasının soyadını almasının cinsiyet ayırımına dayanan bir farklılaşma yarattığı savı da yerinde değildir. Anayasa’nın 10. maddesinde öngörülen eşitlik, herkesin her yönden ayrı kurallara bağlı olacağı anlamına gelmez. Kişilerin haklı bir nedene dayanarak değişik kurallara bağlı tutulmaları eşitlik ilkelerine aykırılık oluşturmaz. Durum ve konularındaki özellikler, kimi kişiler ya da topluluklar için değişik kuralları ve uygulamaları gerekli kılabilir... .”

III. Uluslararası Hukuk

A. Avrupa Konseyi’nin Çalışmaları

1. Bakanlar Komitesi

17. Bakanlar Komitesi’nin iki metni genel anlamda soyadı veya cinsiyetler arasındaki eşitlik konularıyla ilgilidir: medeni hukukta eşlerin eşitliğine dair (söz konusu Protokol’den önce kabul edilen) 27 Ekim 1978 tarihli, (78) 37 No’lu Karar ve cinsiyet ayrımcılığına karşı hukuksal korumaya dair 5 Şubat 1985 tarihli, R (85) 2 No’lu Tavsiye Kararı.

Bakanlar Komitesi, kararda, bazı biçimlerdeki, cinsiyet ayrımcılığının bazı ülkelerin mevzuat ve uygulamalarında halen yer aldığına dikkat çekmiş ve bu ülkeleri soyadı seçimi ve ebeveynlerin isimlerinin çocuklarına geçmesi konularındaki tüm bu tür ayrımcılıkları ortadan kaldırmaya çağırmıştır. Kararın 6. paragrafı bu konuda bir dizi çözüm önermektedir:

“6. ... eşlerden birinin kendi soyadını değiştirerek diğerinin soyadını alması yasal bir zorunluluk olmaktan çıkartmak üzere bir düzenlemeye gidilmesi ve bu yapılırken aşağıdaki örnek sistemlerden birine bağlı kalınması:

- i. eşlerin ortak bir soyadı, özellikle de eşlerden birinin soyadı, her iki eşin soyadlarının birleştirilmesiyle oluşan bir soyadı ya da her iki eşe de ait olmayan bir soyadı üzerinde anlaşması;
- ii. her iki eşin de evlilikten önceki soyadlarını değiştirmemesi
- iii. yasalar uyarınca ortak soyadının her iki eşin soyadlarının birleştirilmesi suretiyle oluşturulması;”

Üye devletler tarafından yürütülen kapsamlı çalışmalara rağmen, kadınlarla erkeklerin bu alandaki eşitliğinin tam olarak sağlanamamış olduğunun bilincinde olan Bakanlar Komitesi, tavsiye kararında üye devletlere –diğer hususların yanı sıra– soyadı konusunda da bu eşitliği sağlamaya yönelik gerekli tüm önlemleri almalarını ya da alınan önlemleri güçlendirmelerini önermektedir. Söz konusu önlemler yalnızca yasalarda yapılacak değişikliklerle değil, bu hükümlere uyulmaması halinde ayrımcılığa karşı etkili hukuki çareler ve müeyyideler getirilerek de alınabilir. Aynı zamanda Komite, bu eşitliğin teşvik edilmesi için uygun mekanizmaların kabul edilmesini de tavsiye etmektedir.

2. Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi

18. Kadınla erkek arasında soyadı seçimi ve ebeveynlerin isimlerinin çocuğa geçmesi gibi konulardaki ayrımcılığa ilişkin 28 Nisan 1995 tarihli ve 1271 (1995) No’lu Tavsiye Kararında Meclis, Bakanlar Komitesi’nin cinsiyete dayalı ayrıma izin veren üye devletleri belirleyerek bu devletlerden, başka noktaların yanı sıra “evlilikte ortak bir soyadının seçiminde eşler arasında tam bir eşitlik sağlanması” için gereken önlemleri almalarını istemesini tavsiye etmektedir (no. 5, ii).

19. Bakanlar Komitesi, 3 Nisan 1996 tarihli yanıtında her ülkede bu alanda “gelecek ve yerel adetlere” dayanan farklı bir hukuksal sistem bulunduğunu kabul etmiş, ancak bu hukuksal sistemlerin ayrımcı hükümler içermemesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu düşünceyle tavsiye kararı üye devletlerin hükümetlerine iletilmiştir.

20. Meclis, 18 Mart 1998 tarihli ve 1362 (1998) No’lu Tavsiye Kararında, Bakanlar Komitesi’nin 1995 tavsiye kararını üye devletlere iletmesinin yeterli olmadığını belirtmiştir. Bakanlar Komitesi’ne, her üye devletin ne kadar sürede ayrım gözetmeme ilkesi ile uyum sağlamayı taahhüt ettiğini sormasını önermiştir. Geri kalan konularda daha önceki tavsiyelerini yinelemiştir.

21. Bakanlar Komitesi yanıt olarak 20 Ekim 1998 tarihinde Parlamenterler Meclisi’nin bu konudaki görüşlerine katıldığını belirtmiş ve her iki Tavsiye Kararını, durumu ayrıntılı olarak inceleyerek makul bir zaman içerisinde alınması gereken önlemler konusunda önerilerde bulunmaları için Avrupa Hukuki İşbirliği Komitesi (CDCJ) ile Kadın-Erkek Eşitliği Yürütme Komitesi’ne (CDEG) iletildiğini bildirmiştir.

3. Avrupa Hukuki İşbirliği Komitesi (CDCJ)

22. Komite, evli çiftlerin soyadı seçimine ilişkin sorunları, daha önce 1982-1983 yıllarında, XIII. Avrupa Adalet Bakanları Konferansı’nın 2 No’lu Tavsiye Kararı’na

ilişkin yürüttüğü takibat sırasında incelemiştir. Komite, 5 Ekim 1983 tarihli soyadı edinmeye ilişkin nihai etkinlik raporunda, ulusal yasaların bu konuda birçok farklı çözüm getirmesinin bu alanda uyum sağlamayı zorlaştırdığı sonucuna varmıştır.

23. Komite, Bakanlar Komitesi'nin Parlamenterler Meclisi'nin tavsiyelerini iletmesinin ardından aynı sorunu 1995 ve 1999 yıllarında yeniden gözden geçirmiştir. Sorunun incelenmesi Aile Hukuku Uzmanları Komitesi'ne bırakılmıştır. Farklı ülkelerden uzmanlara kendi ülkelerindeki yasal durum ve uygulama hakkındaki görüşleri sorulmuştur. Çeşitli hükümetler tarafından sunulan görüşlerden, birçok devletin yakın geçmişte mevzuatlarını değiştirdiği; diğer devletlerde de söz konusu dönemde bir reform yapılmakta olduğu anlaşılmıştır (örneğin bkz. Arnavutluk, CDCJ (99) 33, İsviçre, CDCJ (99) 9, Türkiye, CDCJ (99) 23). Reformlar, soyadı konusunda kadın ve erkek arasında kanun önünde daha fazla açıklık ve tam bir eşitlik sağlamıştır.

24. Komite, bu görüşleri, Bakanlar Komitesi'nin (78) 37 No'lu Kararı ve R (85) 2 No'lu Tavsiye Kararı ışığında incelemiştir. Kararın önerdiği çözümlerin halen geçerli olduğunu belirtmesine rağmen Komite, çoğu ülke soyadına ilişkin ayrımcılığı ortadan kaldırmış olsa da bazı ülkelerin kararı uygulama biçimini yetersiz bulmuştur. Farklı adet ve geleneklerin varlığının tek bir çözümü imkânsız kılmasına karşın, (78) 37 No'lu Kararın 6. fıkrası ayrımcı olmayan birçok çözüm önermiştir. Son olarak Komite, Bakanlar Komitesi'nin mevzuat reformlarının yapılması için bir zaman sınırlaması getirmesini talep etmiştir.

25. Avrupa Hukuki İşbirliği Komitesi sorunu bu fikir çerçevesinde yeniden incelemiştir. 1995'te bazı devletlerin kararda yer alan, aralarında evli çiftlerin ortak adına ilişkin şartların (CDCJ'nin 64. toplantı raporundan alıntı, CDCJ (95) 76, Ek III) da bulunduğu bazı koşullara uymadığını belirtmiş ve bu ülkelerden bu konudaki yasaları gözden geçirmelerini talep etmiştir. Aynı zamanda Komite, bu devletleri Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin 16. maddesinin 1 (g) fıkrasında belirtilen ilkeleri (Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 18 Aralık 1979 tarihinde kabul edilmiştir, Anlaşma Serisi, cilt 1249, 1981, sayı I-20379, s. 24 ve devamı) uygulamaya koymaları ve bu hükme koydukları çekinceleri kaldırılmaları konusunda teşvik etmiştir. Vardığı sonuçta, CDCJ gelenek ve yerel adet çeşitliliğine saygı gösterilmesi gerektiğini belirtmiş, ama ilgili devletlerden erkeklerle kadınlar arasında bu tür ayrımların sona ermesi için gerekli tüm önlemleri almalarının talep edilmesi gerektiğini bildirmiştir.

26. 1999 yılında Bakanlar Komitesi'ne gönderdiği görüş taslağında CDCJ, birçok devletin bu alandaki iç hukuk hükümlerini kısa süre önce değiştirdiğini ancak diğerlerinin henüz bunu yapmadığını belirtmiştir (sayı 4). Komite, adet ve yerel gelenek çeşitliliğine saygı duyulmasının gerektiğini ve tek bir sistem kabul etmenin gerekli olmadığını bildirmiştir. (78) 37 No'lu Kararın 17. fıkrası zaten birçok seçenek sunmaktadır (sayı 5). Yasalarında soyadı konusunda kadınlar aleyhinde halen ayrımcılık yapan hükümler bulunan devletler, bu ayrımcılığı ortadan kaldırmak için tüm gerekli önlemleri almalıdır (sayı 6).

B. Birleşmiş Milletler

27. Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 3. maddesi (Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 19 Aralık 1966'da kabul edilmiştir) şöyledir; “Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, bu Sözleşme'de yer alan bütün medeni ve siyasal haklardan erkeklerle kadınların eşit yararlanmasını güvence altına almakla yükümlüdürler.” Bu eşitlik şartı; metni AİHS'nin 7 No.'lu Protokolü'nün 5. maddesine temel teşkil eden, henüz Türkiye tarafından onaylanmayan, 23. madde 4. fıkrada evliliğe ilişkin olarak teyit edilmektedir (yukarıya bakınız):

“Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, eşlerin evlenirken, evlilik süresince ve evliliğin sona ermesinde eşit hak ve sorumluluklara sahip olmalarını sağlamak için gerekli tedbirleri alacaklardır. Evlilik sona erdiğinde, çocuklar için gerekli olan koruyucu hükümler öngörülmesi sağlanacaktır.”

Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, Avrupa Konseyi'nin birçok üyesi tarafından onaylanmış, ancak Türkiye tarafından henüz onaylanmamıştır (Türkiye, bu Sözleşme'yi 15 Ağustos 2000 tarihinde imzalamıştır).⁴⁶

28. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi, 23. maddenin 4. fıkrasının, Taraf Devletleri, eşlerin kendi soyadlarını kullanabilme ya da yeni soyadının seçimi konusunda ortak karar alma hakkı da dahil kadınla erkek arasında hiçbir ayrımcılık olmasını sağlamaya yükümlü kıldığı kanısındadır.

29. Buna ek olarak, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin 16. maddesinin l (g) fıkrası şu şekildedir:

“Taraf Devletler kadınlara karşı evlilik ve aile ilişkileri konusunda ayrımı önlemek için gerekli bütün önlemleri alacaklar ve özellikle kadın erkek eşitliği ilkesine dayanarak kadınlara aşağıdaki hakları sağlayacaklardır:

...

(g) Aile adı, meslek ve iş seçimi dahil karı ve koca için eşit kişisel haklar;”

30. Avrupa Konseyi'nin Türkiye de dahil birçok üyesi Sözleşme'yi onaylamıştır. Türkiye, 19 Ocak 1996'da Sözleşme'yi onaylarken Medeni Kanun'un aile ilişkilerini düzenleyen bazı hükümlerinin, Sözleşme'nin 15. ve 16. maddeleriyle uyumlu olmayabileceğine yönelik bir çekince koymuştur. Türk Hükümeti 20 Eylül 1999 tarihli bir açıklama ile bu çekincesini kaldırmıştır.

31. Bu Sözleşme'nin uygulanmasıyla görevli Komite (V. Bölüm, 17. madde ve devamı), farklı ülkelere ilişkin raporlarında (1 Mayıs 2000 tarihli CEDAW Raporu, A/55/38 Bölüm I (2000) 21 §§ 172-75 ve 20 Nisan 2001 tarihli CEDAW Raporu, A/56/38 Bölüm I (2001) 26, §§ 211- 16) kadınların soyadı seçimi ve isterlerse kendi adlarını koruyabilme haklarını tasdik etmiştir.

⁴⁶ Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin İlişik Beyanlar ve Çekince ile Onaylanmasına Dair Karar 21.07.2003 tarihli ve 25175 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanmıştır – ed.n.

Gerekçe

I. Hükümetin Ön İtirazı

32. Hükümet, sırasıyla başvuru sahibinin mağdur olmadığına ve altı aylık zaman sınırlamasına uyulmadığına dayanan iki ön itiraz getirmiştir.

A. Başvuru Sahibinin Mağdur Olması

33. Hükümet, başvuru sahibinin Sözleşme'nin 34. maddesi çerçevesinde mağdur olmadığını öne sürmüştür. Evlendiği sırada başvuru sahibinin stajyer bir avukat olduğuna ve avukatlık yapma hakkı bulunmadığına dikkat çekmiştir. Başvuru sahibi, mesleğini icra etmeye başladığında zaten kocasının soyadını almıştır. Dolayısıyla Hükümet'e göre, başvuru sahibinin evlendikten sonra yaptığı isim değişikliğinin mesleki yaşantısında bir sorun yaratması mümkün değildir.

34. Başvuru sahibi, stajyerlerin eğitim sırasında ilk mesleki bağlantılarını kurduklarını ve bu dönemin meslek yaşantılarının kalanından ayrı düşünülmesinin mümkün olmadığını söyleyerek itiraz etmiştir. Aynı zamanda olayın mesleki boyutlarının ötesinde, bir insanın isminin kişiliğinin oluşumunda özellikle önem taşıdığını belirtmiştir. Bu nedenle başvuru sahibinin evliliğinden sonra evlenmeden önceki soyadını değiştirmek zorunda kalması, geçmişiyle arasındaki bağların tamamen kopmasına neden olmuştur.

35. AİHM'nin, başvuru sahibinin stajyer bir avukat olarak evlendikten sonra soyadını değiştirmek zorunda kalmasının daha sonraki mesleki yaşantısını olumsuz etkileyip etkilemeyeceğini belirlemesi gerekli değildir. AİHM, soyadının, mesleki yaşamın yanı sıra, insanlarla sosyal, kültürel ve diğer türden ilişkiler kurma ve geliştirme becerisi açısından özel ve aile yaşamlarında da kişiyi tanımladığını tekrar eder (bkz. benzer şekilde (*mutatis mutandis*), Niemietz – Almanya, 16 Aralık 1992 tarihli karar, Seri A No. 251-B, § 29). AİHM, söz konusu davada başvuru sahibinin, özel çevrelerde ve kültürel ya da siyasi etkinliklerde tanıdığı kendi soyadı olan Ünal'ı kullanmasına izin verilmemesinin, mesleki olmayan etkinliklerini büyük ölçüde etkilemiş olabileceği kanısındadır.

Dolayısıyla başvuru sahibi, aleyhinde verilen kararlar nedeniyle mağdur olmuştur (aynı konuda bkz. Burghartz – İsviçre, 22 Şubat 1994 tarihli karar, seri A No. 280-B, § 18).

B. Altı Aylık Zaman Sınırlamasına Uyum

36. Hükümet, altı aylık zaman sınırlamasına uyulmadığını iddia etmiştir. Verdiği savunmada şikâyet konusu durumun yerel kanunlardan kaynaklandığı göz önüne alındığında, yerel mahkemelerin başvuru sahibinin talebini yerine getirebilecek durumda olmadığını belirtmektedir. Bu şartlar altında, başvuru sahibi evlenmesinden sonra altı ay içerisinde, en geç 25 Haziran 1991'de başvuruda bulunması gerektiğini öne sürmüştür.

37. AİHM, AİHS'yi ihlal ettiği öne sürülen bir fiile ilişkin iç hukuk yollarının kapalı olduğu durumlarda, prensip olarak altı aylık süre kısıtlamasının, şikâyet konusu

fiilin işlendiği ya da başvuru sahibinin böyle bir fiilden doğrudan etkilendiği tarihten başladığını hatırlatır. Ancak başvuru sahiplerinin mevcut iç hukuk yollarından yararlandıktan sonra bu çözümün etkisiz kaldığını fark ettikleri bazı durumlarda istisnalar yapılabilir. Böyle bir durumda altı aylık süre, başvuru sahibinin bu şartların farkına vardığı andan itibaren hesaplanabilir (bkz. Aydın/Türkiye (karar), no. 28293/95, 29494/95 ve 30219/96, AİHM 2000-III (alıntılar)).

38. Söz konusu davada, AİHM'ye şikâyet edilen durumun, Medeni Kanun'un 153. maddesi ile uyumlu olduğu doğrudur. Ancak AİHM, davaya bakan iç hukuk mahkemelerinin, Anayasa'nın 90. maddesi uyarınca ulusal kanunların ayrılmaz bir parçasını oluşturan AİHS'nin hükümlerini doğrudan uygulayabileceğine ya da Medeni Kanun'un 153. maddesinin Anayasa'ya uygun olmadığı (Anayasa'nın 152. maddesi uyarınca) gerekçesiyle itiraz edebileceğine ve son olarak da başvuru sahibinin talebini kabul edebileceğine dikkat çekmektedir. Dolayısıyla sunulan çarenin, burada belirtildiği gibi, ancak kısıtlı ölçüde başarılı olduğu kabul edilse de tamamen yetersiz olduğu da söylenemez. En azından altı aylık sürenin başlangıcını geciktirme etkisi olacaktır (bkz. benzer şekilde (*mutatis mutandis*), A. – Fransa, 23 Kasım 1993 kararı, Seri A No. 277-B, § 30).

Dolayısıyla Hükümet'in bu ön itirazı reddedilmelidir.

II. Sözleşme'nin 14. Maddesi ile Beraber 8. Maddesinin İhlal Edildiği İddiası

39. Başvuru sahibi, ulusal mercilerin evliliğinden sonra yalnızca evlenmeden önceki soyadını kullanmasına izin vermemelerinin, hem tek başına, hem de 14. maddeyle beraber düşünüldüğünde 8. maddeye aykırı olduğunu iddia etmektedir.

Sözleşme'nin 8. maddesi şu şekildedir:

“1. Her şahıs hususi ve ailevi hayatına, meskenine ve muhaberatına hürmet edilmesi hakkına maliktir.

2. Bu hakların kullanılmasına resmî bir makamın müdahalesi demokratik bir cemiyette ancak millî güvenlik, amme emniyeti, memleketin iktisadi refahı, nizamın muhafazası, suçların önlenmesi, sağlığın veya ahlâkın ve başkasının hak ve hürriyetlerinin korunması için zaruri bulunduğu derecede ve kanunla derpiş edilmesi şartıyla vuku bulabilir.”

14. madde ise şöyledir:

“İşbu Sözleşmede tanınan hak ve hürriyetlerden istifade keyfiyeti, bilhassa cins, ırk, renk, dil, din, siyasi veya diğer kanaatler, millî veya sosyal menşee, millî bir azınlığa mensupluk, servet, doğum veya herhangi diğer bir durum üzerine müesses hiçbir tefrike tabi olmaksızın sağlanmalıdır.”

40. İddiaların doğası dikkate alındığında, AİHM davayı incelerken 8. madde ile 14. maddenin birlikte ele alınması gerektiği görüşündedir.

A. Uygulanabilirlik

41. Hükümet, söz konusu davaya Sözleşme'nin 8. maddesinin uygulanamayacağına öne sürmüştür. İsim seçiminin tam olarak bir bireysel tercih meselesi olmadığını ve devletlerin bu alanda geniş bir takdir yetkisine sahip bulduklarını belirtmiştir; isim verme konusundaki mevzuatın devlet tasarrufunda kalması gerektiğini ve Sözleşme'nin kapsamı içerisinde yer almadığını iddia etmiştir.

42. AİHM, Sözleşme'nin 8. maddesinin isimlere dair net bir hüküm getirmediğini, ancak yine de bir kimlik belirleme ve aile bağı aracı olarak insanın isminin özel ve aile yaşamını etkilediğini yinelemektedir. İsimlerin kullanımını düzenlemede kamu menfaatinin bulunması, kişinin ismini, bir dereceye kadar başkalarıyla ilişki kurma hakkını da kapsadığı kabul edilen özel ve aile hayatı alanının dışında bırakmak için yeterli değildir (bkz. yukarıda anılan *Burghartz*, § 24).

Dolayısıyla şikâyetin konusu, Sözleşme'nin 8. maddesi kapsamında yer almaktadır.

B. Sözleşme'nin 8. Maddesiyle Beraber Düşünüldüğünde 14. Maddeye Uygunluk

1. Tarafların İddiaları

43. Başvuru sahibi, Türk yasaları tarafından erkeklerin kendi soyadlarını kullanmasına izin verilmesine karşın, yetkililerin evlendikten sonra evlenmeden önceki soyadını kullanmasına izin vermemesinden şikâyet etmiştir. Bunun cinsiyete dayalı ayrımcılık olduğunu ve Sözleşme'nin 14. maddesiyle beraber düşünüldüğünde 8. maddeyi ihlal ettiğini öne sürmüştür.

44. Hükümet, durumun cinsiyetler arasında farklı muamele teşkil ettiğinin farkındadır ancak bunun nesnel ve makul temelleri olduğunu, dolayısıyla ayrımcılık oluşturmadığını öne sürmektedir.

45. Yukarıda anılan *Burghartz* kararına ilişkin olarak Hükümet, aile birliği ile soyadı arasında bir ilişki olduğunu ve Türk mevzuatının ailelerin kocanın ismini almasını sağlayarak ortak bir isim kullanımı yoluyla aile birliğini vurgulayan bir düzenlemeyi benimsediğini öne sürmüştür. Hükümetin görüşlerine göre, aile birliği bir kamu düzeni meselesidir ve birey kamu düzeniyle temasa geçtiği an özel yaşam sona ermektedir.

46. Anayasa Mahkemesi'nin 29 Eylül 1998 tarihli kararına (E 1997/61, K 1998/59, yukarıya bakınız) ilişkin olarak, Hükümet, Türkiye'deki toplumsal gerçekler göz önüne alındığında cinsiyete dayalı farklı muamelelerin geçerli nedenleri olduğunu iddia etmektedir. "Kadınların % 68,8'inin çok kısıtlı ekonomik özgürlüğe sahip olduğunu" belirten Hükümet, erkek eşin soyadına dayalı ortak bir soyadının kadının ailedeki konumunu güçlendirmeye yönelik olduğunu öne sürmektedir.

47. Hükümet, 14 Mayıs 1997'de Medeni Kanun'un 153. maddesinin değiştirilmesinden sonra evli kadınların evlenmeden önceki soyadlarını evlilikten sonraki soyadlarının önünde kullanabildiklerini yinelemiştir.

48. Hükümet aynı zamanda doğum, evlilik ve ölüm kütüğünde yapılacak bir sistem değişikliğinin büyük zorluklar yaratacağını belirtmiştir.

2. AİHM'nin Değerlendirmesi

a. Uygulanabilir İlkeler

49. AİHM, AİHS'nin 14. maddesinin, diğer bağımsız maddeler tarafından güvence altına alınan hak ve özgürlüklerin kullanılmasında ayrımcılığa karşı koruma sağladığını hatırlatır. Ancak her farklı muamele bu maddeye aykırı olmayabilir. Eşdeğer ya da benzer bir konumdaki başka insanlara imtiyazlı muamele yapıldığının ve bu farkın ayrımcılık teşkil ettiğinin kanıtlanması gereklidir (örneğin bkz. *National & Provincial Building Society, Leeds Permenant Building Society ve Yorkshire Building Society – Birleşik Krallık*, 23 Ekim 1997 tarihli karar, Hüküm ve Karar Raporları 1997-VII, § 88).

50. AİHM'nin içtihatlarına göre, bir farklı muamelenin 14. maddeye aykırı olması için nesnel ve makul bir nedeninin olmaması gereklidir. Böyle bir nedenin varlığı demokratik toplumlarda normalde geçerli olan ilkelere göre değerlendirilir. AİHS'nin belirlediği bir hakkın kullanımındaki farklı bir muamelenin meşru bir amacı olması da yeterli değildir: “kullanılan yöntem ile gerçekleştirilmesi istenilen amaç arasında makul bir oransal bağ olmadığı” kanıtlandığında da 14. maddenin ihlal edildiği kabul edilir (örneğin bkz. *Petrovic – Avusturya*, 27 Mart 1998 tarihli karar, Hüküm ve Karar Raporları 1998-II, § 30 ve *Lithgov/ ve Diğerleri – Birleşik Krallık*, 8 Temmuz 1986 tarihli karar, Seri A No. 102, § 177).

51. Başka bir deyişle ayrımcılık kavramı, genellikle, AİHS'nin daha iyi muameleyi gerekli kılmadığı durumlar da dahil, geçerli bir neden olmadan bir kişi ya da gruba diğerlerinden daha kötü bir muamelede bulunulmasını kapsar (bkz. *Abdulaziz, Cabales ve Balkandalı – Birleşik Krallık*, 28 Mayıs 1985 tarihli karar, Seri A sayı 94, § 82). 14. madde, temelde farklı olgusal durumların nesnel bir şekilde değerlendirilmesine dayanan; kamu çıkarlarına bağlı oldukları için topluluğun çıkarlarının korunması ile AİHS'nin güvence altına aldığı hak ve özgürlüklere saygı gösterilmesi arasında adil bir denge kuran farklı muameleleri yasaklamamaktadır (diğerlerinin yanı sıra bkz. *G.M.B. ve K.M. – İsviçre* (karar), No. 36797/97, 27 Eylül 2001).

52. Taraf Devletler, benzer durumlar arasındaki küçük farklılıkların hangi durumlarda yasalarda farklı muameleyi gerekli kıldığını belirlemede bir dereceye kadar takdir yetkisine sahiptir. Bu yetkinin kapsamı durumlara, konuya ve konunun geçmişine göre değişebilir (bkz. *Rasmussen – Danimarka*, 28 Kasım 1984 tarihli karar, Seri A No. 87, § 40 ve *Inze – Avusturya* 28 Ekim 1987 tarihli karar, Seri A No. 126, § 41).

53. Ancak, yalnızca cinsiyete dayalı bir farklı muamelenin AİHS'ye uygun olduğunun kabul edilebilmesi için çok geçerli nedenler sunulması gereklidir (bkz. *Schuler-Zgraggen – İsviçre*, 24 Haziran 1993 tarihli karar, Seri A No. 263, § 67).

54. AİHS her şeyden önce insan haklarının korunmasına yönelik bir sistem olduğundan AİHM Taraf Devletlerdeki değişen koşulları göz önünde bulundurmalı ve hedeflenen standartlara ilişkin ortaya çıkan konsensüse tepki vermelidir (bkz. benzer şekilde (*mutatis mutandis*), *Stafford – Birleşik Krallık [GC]* No. 46295, 99, § 68, AİHM 2002-IV).

b. Benzer Durumdaki Kişilere Farklı Muamelede Bulunulup Bulunulmadığı

55. Başvuru sahibinin yaptığı şikâyet, evli kadınların evlendikten sonra yalnızca evlenmeden önceki soyadlarını yasal olarak kullanamamalarına karşın evli erkeklerin evlenmeden önceki soyadlarını kullanabilmeleri hakkındadır. Bu durumun, benzer konumdaki kişiler arasında cinsiyete dayalı “farklı muamele” teşkil ettiği şüphesizdir.

56. Hükümetin bahsettiği iki kategori (evli erkekler ve evli kadınlar) arasındaki, sırasıyla toplumsal konuları ve ekonomik bağımsızlıklarına ilişkin olgusal farklar AİHM’yi farklı bir sonuca götürmemektedir.

Şikâyet edilen farklı muamelenin haklı nedenleri olup olmadığı konusunun temeline de bu ayrım yatmaktadır.

c. Nesnel ve Makul Bir Gerekçe Olup Olmadığı

57. Hükümetin savunmasında söz konusu müdahale erkek eşin soyadı vasıtasıyla aile birliğini yansıtarak kamu düzenini sağlamaya yönelik meşru bir amaç gütmektedir. Başvuru sahibi bu sava itiraz etmiştir.

58. Taraf Devletlerin AİHS uyarınca, aile birliğini yansıtmaya yönelik önlemlere ilişkin bir takdir yetkisine sahip olmalarına rağmen AİHM, farklı muameleyi haklı çıkartacak ikna edici gerekçeler gösterilmediği müddetçe 14. madde ile bu tür önlemlerin ilkesel olarak, erkek ve kadına eşit şekilde uygulanmasının öngörüldüğünü yineler.

Söz konusu davada AİHM böyle bir neden olduğuna ikna olmamıştır.

59. İlk olarak AİHM, cinsiyetler arası eşitliğin geliştirilmesinin günümüzde Avrupa Konseyi’ne Üye Devletler arasında önemli bir hedef olduğunu hatırlatmaktadır. Bakanlar Komitesi’nin yayınladığı iki metin, yani medeni kanunda eşlerin eşitliğine ilişkin 27 Eylül 1978 tarihli 78 (37) No’lu Karar ve cinsiyet ayrımına karşı hukuksal korumaya ilişkin 5 Şubat 1985 tarihli R (85) 2 No’lu Tavsiye Kararı, bunun temel örnekleridir. Bu metinler Üye Devletleri, aralarında soyadı seçiminin de bulunduğu birçok konuda cinsiyete dayalı ayrımcılığı yok etmeye çağırılmaktadır. Bu hedef, Parlamento Meclisi’nin (bkz. yukarıdaki 19-22. paragraflar) ve Avrupa Hukuki İşbirliği Komitesi’nin (bkz. yukarıdaki 23-27. paragraflar) çalışmalarında da belirtilmiştir.

60. Uluslararası düzeyde ise, Birleşmiş Milletler’deki kadın-erkek eşitliğine ilişkin gelişmeler, söz konusu alanda, eşlerden her birinin kendi soyadını kullanma ya da yeni aile isminin seçiminde eşit fikir bildirme hakkının tanınmasına doğru ilerlemektedir (bkz. yukarıdaki 23- 27. paragraflar).

61. Ayrıca AİHM, Avrupa Konseyi’ndeki Taraf Devletler arasında, eşlerin aile isminin seçiminde eşit söz hakkına sahip olmasına yönelik bir fikir birliğinin oluşmaya başladığına dikkat çekmektedir.

Avrupa Konseyi’nin Üye Devletleri arasında Türkiye –çift başka bir düzenlemeyi tercih etse bile– kocanın soyadının çiftin soyadı olarak kabul edilmesini ve bu nedenle kadının, evlendiğinde otomatik olarak kendi soyadını kaybetmesini yasalarla öngören tek ülke konumundadır. Türkiye’de, eşlerin böyle bir düzenlemeyi kabul etmesi halinde bile evli kadınlar yalnızca evlenmeden önceki soyadlarını kullanamamaktadır.

Türk mevzuatında, 22 Kasım 2001 itibarıyla evlenmeden önceki soyadını kocanın soyadının önüne ekleyebilme olanağı da bu durumu değiştirmemektedir. Evliliklerinin soyadlarını etkilemesini istemeyen kadınların çıkarları dikkate alınmamıştır.

62. AİHM, ayrıca Türkiye'yi kendisini kadın ve erkeklerin aile içerisinde eşit haklara sahip olmasını sağlama yönündeki genel eğilimin dışında da konumlandırmaktadır. İlgili yasal düzenlemelerde, özellikle de 22 Kasım 2001 tarihinden önce erkek, aile içerisinde baskın konumdaydı. Aile birliğinin erkeğin soyadı aracılığıyla yansıtılması, Türk yasalarının o zamana kadar savunduğu geleneksel aile görüşüne karşılık gelmekteydi. Kasım 2001'de yapılan reformların amacı ailenin temsilinde, ekonomik etkinliklerde ve aileyi ve çocukları etkileyen kararların alınmasında kadını erkekle eşit bir konuma getirmektir. Bu yasa ile, diğer bazı yeniliklerin yanı sıra erkeğin aile reisi olarak kabul edilmesinden vazgeçilmiştir. Erkek de kadın da aileyi temsil erkine kavuşmuştur. Ne var ki 2001'de yürürlüğe girmesine rağmen, Medeni Kanun'un kadınları evlilikten sonraki aile ismine yönelik eşlerinin ismini almaya zorlayan hükümler değişmeden kalmıştır.

63. AİHM'nin önündeki ilk soru aile birliğinin erkeğin ismi ile yansıtılması geleneğinin söz konusu davada nihai bir etken sayılıp sayılmayacağıdır. Bu geleneğin, erkeğin aile içerisinde sahip olduğu birincil ve kadının sahip olduğu ikincil rollerden kaynaklandığı açıktır. Günümüzde, erkek-kadın eşitliğinin, Türkiye de dahil, Avrupa Konseyi'ne üye devletler içerisinde gösterdiği gelişim ve özellikle de ayrımcılık yapma ilkesine verilen önem, devletlerin bu geleneği uygulamalarını engellemektedir.

64. Aile birliği, bu bağlamda aile soyadı olarak erkeğin soyadının kabul edilmesiyle yansıtılabileceği gibi kadının soyadının ya da çift tarafından seçilen ortak bir soyadı kabul edilmesiyle de yansıtılabilir (bkz. yukarıda bahsedilen Burghartz, § 28).

65. AİHM'nin yanıtlaması gereken ikinci soru aile birliğinin ortak bir aile ismiyle yansıtılmasının gerekli olup olmadığı ve evli çiftler arasında bir fikir ayrılığı halinde çiftlerden birinin soyadının diğerine empoze edilmesinin mümkün olup olmadığıdır.

66. Bu bağlamda AİHM, Taraf Devletlerin uygulamalarının, evli bir çiftin ortak bir aile adı taşımamayı tercih ettiği durumlarda bile aile birliğinin korunup güçlendirilebileceğini gösterdiğine dikkat çekmektedir. Avrupa'da uygulanan sistemlerin gözlemlenmesi bu bulguyu desteklemektedir. Söz konusu davada Hükümet, ortak bir aile ismi ile aile birliğinin yansıtılmaması halinde, evli çiftlerin ve/veya üçüncü tarafların karşılaşabileceği somut ya da önemli bir sorun gösterememiş ya da kamu çıkarının zarar gördüğünü kanıtlayamamıştır. Bu şartlar altında AİHM, evli kadınların aile birliği adına kocalarının soyadını taşımak zorunda bırakılmalarının –önüne kendi evlenmeden önceki soyadlarını ekleyebilseler de– nesnel ve makul bir nedeni olmadığı kanısındadır.

67. AİHM, kocanın soyadına dayalı geleneksel aile ismi sisteminden, evli çiftlerin kendi soyadlarını kullanabilmelerine ya da özgürce ortak bir aile ismi seçmelerine izin veren başka bir sisteme geçişin doğum, evlilik ve ölüm kayıtlarının tutulması konusunda yaratacağı sorunların önemini göz ardı etmemektedir. Ancak bireylerin seçtikleri isme göre, saygınlık ve itibarla yaşamalarını sağlamak için toplumdan bir miktar sıkıntı çekmesini beklemek makul olacaktır (bkz. benzer şekilde (*mutatis mutandis*),

Christine Goodwin – Birleşik Krallık [GC], No. 28957/95, § 91, AİHM 2002-VI).

68. Sonuç olarak, aile birliğini ortak bir aile ismi aracılığıyla yansıtma amacı, söz konusu davada şikâyet konusu olan cinsiyete dayalı farklı muamele için yeterli bir gerekçe oluşturmamaktadır.

Dolayısıyla, söz konusu farklı muamele 8. maddeyle beraber düşütüldüğünde 14. maddeye aykırıdır.

69. Bu sonuca göre AİHM, söz konusu farklı muamelenin tek başına 8. maddeyi ihlal edip etmediğini belirlemeye gerek görmemiştir.

III. AİHS'nin 41. Maddesinin Uygulanması

70. AİHS'nin 41. Maddesi şöyledir:

“Mahkeme işbu Sözleşme veya Protokollerin ihlal edildiğine karar verirse ve ilgili Yüksek Taraf Devletin iç hukuku bu ihlali ancak kısmen telafi edebiliyorsa, Mahkeme, gerektiği takdirde, hakkaniyete uygun bir surette zarar gören tarafın tatminine hükmeder.”

A. Tazminat

71. Başvuru sahibi, 15.000 Euro (EUR) manevi tazminat talep etmiştir.

72. Hükümet, bu iddiaya itiraz etmiştir.

73. AİHM, bu kararın getirdiği, başvuru sahibi de dahil evli çiftlerin kendi soyadlarını kullanabilme ya da aile isminin seçiminde eşit derecede söz sahibi olma hakkını sağlamaya yönelik yükümlülükleri yerine getirmek için gerekli önlemleri almayı Türk Devleti'ne bırakmıştır.

Başvuru sahibinin geçmişte sıkıntı ve endişe çektiği şüphesizdir, ancak söz konusu davadaki şikâyetlerin arkasında, Türk yasalarına göre evli kadınların evlenmeden önceki soyadlarını kullanamamaları yatmaktadır. Dolayısıyla AİHM, başvuru sahibine manevi bir tazminat vermeyi uygun görmemiştir, çünkü söz konusu davanın şartları dahilinde, AİHS'nin ihlal edildiği kararı ve bu kararın ileride getireceği sonuçların adil bir tazminat oluşturduğu kabul edilebilir.

B. Mahkeme Masrafları

74. Başvuru sahibi iç hukuk mahkemeleri ve AİHM önünde girdiği masraflar için 1.750 EUR istemiştir. İzmir Barosu icra kurulunun 24 Haziran 2003 tarihli, 36 sayılı kararına atıfta bulunmuştur (1 Temmuz 2003'ten 31 Aralık 2003'e kadar geçerli oranlar).

75. Önündeki bilgilere ve ilgili içtihatlarına dayanarak AİHM başvuru sahibine 1.750 EUR ödenmesine karar vermiştir.

C. Gecikme Faizi

76. Mahkeme, gecikme faizi olarak Avrupa Merkez Bankası'nın uyguladığı faiz oranına üç puan eklemek suretiyle elde edilecek oranın benimsenmesine karar vermiştir.

Yukarıdaki Gerekçelere Dayanarak Mahkeme Oybirligiyle

1. Hükümet'in ön itirazlarının reddine;
2. Başvuru sahibinin AİHS'nin 34. maddesi uyarınca "mağdur" olduğunu iddia edebileceğine;
3. AİHS'nin 8. maddesi ile birlikte düşünüldüğünde 14. maddenin ihlal edildiğine;
4. Başvuruyu yalnızca AİHS'nin 8. maddesi uyarınca incelemenin gerekli olmadığına;
5. Tek başına ihlal kararının başvuru sahibinin uğradığı manevi zararlar için yeterli bir tazminat oluşturduğuna;
6. (a) Sorumlu Devletin, Sözleşme'nin 44 § 2 maddesi uyarınca kararın kesinleştiği tarihten itibaren başvuru sahibine üç ay içinde mahkeme masrafları için 1.750 EUR'un (bin yedi yüz elli Euro) ödeme günündeki kur üzerinden Türk Lirasına dönüştürülerek ve miktara yansıtılabilecek vergilerle birlikte ödemesine;
- (b) Üç aylık sürenin aşılmasından ödeme gününe kadar geçen süre için Avrupa Merkez Bankası'nın uyguladığı faiz oranına üç puan eklemek suretiyle elde edilecek oranın gecikme faizi olarak uygulanmasına;
7. Başvuru sahibinin diğer adil tazmin taleplerinin reddine

Karar Vermiştir.

(...)

AVRUPA İNSAN HAKLARI KOMİSYONU^{47,48}

X – Birleşik Krallık⁴⁹

Başvuru No. 8416/79⁵⁰

Başvurunun Kabul Edilebilirliğine İlişkin Karar

13 Mayıs 1980

(...)

Olaylar

1. Başvuru sahibi, 1944 doğumlu [erkek] Birleşik Krallık vatandaşıdır. Mesleği çelik işçiliğidir.

Başvuru sahibi Merseyside, Birkenhead’de avukatlık yapmakta olan MM Berkson and Berkson tarafından temsil edilmektedir.

2. Başvuru sahibi, ifadelerinden ve sunduğu belgelerden anlaşıldığına göre, 10 Ekim 1974 tarihinde Y. ile evlenmiştir. 12 Mayıs 1978 tarihinde eşi kendisine sekiz haftalık hamile olduğu ve kürtaj olmak istediğini söylemiştir. Başvuru sahibi, 17 Mayıs 1978 tarihinde Yüksek Mahkeme’ye başvurarak, kürtajın gerçekleşmesini önlemek için bir ihtiyati tedbir kararı çıkartılmasını talep etmiştir. Bu davanın davalıları olarak Dr. K., 1967 tarihli Kürtaj Yasası’nın (bundan böyle “1967 Yasası” olarak anılacaktır) 1. maddesi uyarınca bünyesindeki iki doktorun kürtaj izni vermiş olduğu M. Kliniği ve başvuru sahibinin eşi olarak gösterilmiştir.

3. 1967 Yasası’nın 1 (1) maddesi, bir hamileliğin, diplomalı iki pratisyen hekim tarafından aşağıdaki bulguların tespit edilmesi halinde, diplomalı bir pratisyen hekim tarafından sona erdirilmesine imkân tanımaktadır:

a. Hamileliğin devamının, hamile kadının hayatını ya da hamile kadının veya kadının halihazırda sahip olduğu çocukların fiziksel ya da ruhsal sağlık durumunu, hamileliğin sona erdirilmesinden çok daha büyük bir tehlikeye atacak olması; ya da

⁴⁷ Bu metnin İngilizceden Türkçeye çevirisi Defne Orhun tarafından yapılmıştır.

⁴⁸ Bu kararın tümü değil sadece belirli bölümleri alınmıştır – ed.n.

⁴⁹ Orijinal karar metni için bkz. <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/portallhbkcm.asp?sessionId=33651494&skin=hudoc-en&action=request&poll=3> (erişim: 28 Eylül 2009).

⁵⁰ Bu Karar, AİHM’in web sitesinde sunduğu belge arama motorunda 8416/78 Başvuru No.su ile kayıtlı iken orijinal karar metninde Başvuru No.su 8416/79 olarak geçmektedir – ed.n.

b. Çocuğun dünyaya gelmesi halinde, ciddi bir sakatlığa sebebiyet verecek fiziksel ya da ruhsal anormallikler yaşayacağı yönünde büyük bir riskin bulunması.

Bu davada kürtaj izni (a) bendi (hamile kadının fiziksel ya da ruhsal sağlık durumuna yönelik bir tehlike) uyarınca verilmiştir.⁵¹

4. Dava, Yüksek Mahkeme Aile Dairesi Başkanı Sir George Baker tarafından incelenip 24 Mayıs 1978 tarihinde L.'de gerçekleştirilen duruşmada karara bağlanmıştır. Bu duruşmada, Dr. K.'nin adı silinmek ve M. Kliniği'nin sahibi ve işletmecisi olan Birleşik Krallık Hamilelik Danışma Servisi mütevellilerini ve başkanını davalı olarak eklemek suretiyle ilamda değişiklik yapılmasına izin verilmiştir.

5. Davacı vekili sözlü takdimi sırasında, 1967 Yasası'na uygun hareket edildiğini kabul etmiştir.

6. İngiliz hukukunda, doğmamış çocuğun, babası tarafından öne sürülebilecek bir yaşam hakkı bulunup bulunmadığı sorusuna ilişkin olarak, başka şeylerin yanı sıra, bir yandan babanın rızası olmaksızın gerçekleştirilen kürtajın suç sayıldığı Roma Hukukuna, diğer yandan Orta Missouri Aile Planlaması – Danforth Başsavcılığı davasında Missouri Eyaleti'nin “kürtajın gerçekleştirilmesi için diğer eşin rızasını anayasal bir şart olarak koşamayacağını” çoğunluk oyuyla karara bağlamış olan Birleşik Devletler Yüksek Mahkemesi kararına atıfta bulunulmuştur.

Davacı vekili şu görüşleri dile getirmiştir: “Hiçbir şekilde ‘Fetüs Avukatlığı’ yapar gibi görünmeye çalışmıyorum, ancak huzurunuzda yapacağım takdimi hazırlarken olaya bu açıdan bakmaya gayret ettim. Şayet fetüsün, yaşamının korunmasına ilişkin bir hakkı bulunuyorsa, bu haktan babası lehine bir hak türetmek mümkün olabilir. Her şey bu fikrin aleyhinde görünüyor. Sonuç şuraya çıkıyor: Yüksek Mahkeme'nin kararı yanlış olmak zorunda, gerçi onlar farklı prensiplere dayanarak karar veren farklı bir yargılama alanındalar. Bir erkeğin baba olma hakkına sahip olması ona, Kürtaj Yasası itibarıyla, sağlığı tehlikede olan eşinden bu tehlikeyi göze almasını ve çocuğu doğurmasını talep etme yetkisi vermemektedir. Babanın da çocuk üzerinde birtakım menfaatlere sahip olduğu görüşü hem İngiliz Milletler Topluluğu'nda hem de Amerika'da bazı makamlar tarafından ileri sürülmüştür, ancak bu ülkede böylesi bir görüşe karşı çıkmaktadır.”

7. Mahkeme başkanı davayı reddetmiştir. İhtiyati tedbir kararının ancak bir yasal hakkın çiğnenmesini engellemek için çıkartılabileceğini; fetüsün İngiliz hukukunda, doğana ve annesinden ayrı bir mevcudiyete sahip olana dek herhangi bir yasal hakkı bulunmadığını ve fetüsün babasının, anneye evli olsun veya olmasın, anneyi 1967 Yasası hükümlerine uygun koşullarda kürtaj olmaktan veya kürtaj olma olasılığıyla ilgili tavsiye veya bilgi almaktan alıkoyma hakkına sahip olmadığını dile getirmiştir.

8. Davanın reddedilmesini izleyen birkaç saat içerisinde kürtaj gerçekleşmiştir.

51 Yüksek Mahkeme'ye sunulan yeminli ifadede başvuru sahibinin karısı, başka şeylerin yanı sıra şu açıklamalarda bulunmuştur: “Son derece mutsuz bir evliliğim vardı...ve...geri dönüşü olmayacak şekilde yıkıldı. Bir avukattan aldığım tavsiye üzerine kocamı terk ettim, çünkü güvende olduğumu düşünmüyordum, bunun üzerine ayrı yaşamaya başladık...ileride bekâr bir kadın olarak yaşamımı sürdüreceğim. ... Davacının davranışları yüzünden, onunla ortak yaşam giderek katlanılmaz bir hal aldı ve sağlığım bozuldu, tedavi görüyorum. ... Bunlarla başa çıkamıyorum, yemin ederim ki aylar boyunca sinir krizinin eşliğinde dolaştım.”

Şikâyetler

Başvuru sahibi İngiltere ve Galler hukukunun aşağıdaki maddeleri ihlal ettiğini iddia etmektedir:

1. Kürtaja izin verilmesi ve/veya fetüse herhangi bir yasal hak tanınmasının reddedilmesi nedeniyle Sözleşme'nin 2. ve/veya 5. maddeleri;

ve/veya

2. 1967 Yasası hükümlerine uygun hareket edildiğinde, anneyle evli olsun veya olmasın, fetüsün babasına aşağıdaki hakların tanınmasının reddedilmesi nedeniyle Sözleşme'nin 6. ve/veya 8. ve/veya 9. maddeleri:

a. fetüsün planlanan bir kürtajla aldirılmasına itiraz etme hakkı; ve/veya

b. planlanan bir kürtajı engellemek veya ertelemek için bir karar çıkartmak üzere mahkemeye başvurma hakkı; ve/veya

c. planlanan bir kürtajla ilgili olarak kendisine danışılması hakkı; ve/veya

d. planlanan bir kürtajla ilgili olarak bilgilendirilme hakkı; ve/veya

e. diplomalı pratisyen hekimlerin 1967 Yasası'nın 1. maddesi kapsamında kürtaj izni vermiş olması halinde, annenin baba tarafından seçilecek veya yine baba tarafından ya da onun isteği üzerine görevlendirilecek bir mahkeme veya başka bir organ tarafından atanacak bir başka diplomalı pratisyen hekim veya hekimler tarafından muayene edilmesini talep etme hakkı; ve/veya

f. kürtaj izni verilecekse, 1967 Yasası'nın 1. maddesi kapsamında kürtaj izni verilip verilmeyeceğine karar vermek üzere anneyi muayene eden diplomalı pratisyen hekimlerin, kürtajın gerçekleştirileceği kurum ya da kuruluştan bağımsız olması gereğini talep etme hakkı.

Başvuru sahibi, başvurusunun amacının "(yukarıdaki) ilkeler hakkında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Komisyonu'nun görüşünü almak" ve "Mahkeme ve Komisyon'un mevcudiyetini tespit edebileceği Sözleşme ihlallerini ortadan kaldırmak için İngiltere ve Galler hukukunda yapılması gerekli olabilecek değişiklikleri güvence altına almak" olduğunu dile getirmektedir.

Başvuru sahibi Sözleşme'nin 26. maddesine (iç hukuk yollarının tüketilmesi) ilişkin olarak ise, Yüksek Mahkeme'ye "ihtiyati tedbir kararı alma talebiyle başvurduğunu" belirtmekte ve şöyle devam etmektedir: "Bayan Y.'nin kürtaj işlemi bu talebin reddedilmesini izleyen birkaç saat içerisinde gerçekleştirildiğinden, davayı sürdürmek hukuken mümkün değildi. İhtiyati tedbir kararı hakkaniyete uygun bir başvuru yolu olarak değerlendirilemez. Adalet beyhude olacak bir şey yapmaz düsturu bir hakkaniyet ilkesidir. Dolayısıyla, talebimin 24 Mayıs 1978 tarihinde Yüksek Adalet Mahkemesi Aile Dairesi Başkanlığı tarafından reddedilmiş olması, iç hukuk yollarının tüketildiğine işaret etmektedir."

Gerekeçe

1. Başvuru sahibi, eşinin hamileliğinin sona erdirilmesini engellemek amacıyla talep ettiği ihtiyati tedbir kararının Yüksek Adalet Mahkemesi tarafından reddedilmiş olması nedeniyle şikâyetçi olmaktadır. Kapsamı dahilinde bu kürtaja izin verilen ve

söz konusu kürtajın nihayetinde yine kapsamı dahilinde gerçekleştirildiği 1967 tarihli Kürtaj Yasası'nın Sözleşme'nin 2. ve/veya 5., 6., 8. ve 9. maddelerini ihlal ettiğini öne sürmektedir.

2. Komisyon, başvuru sahibinin, potansiyel baba olarak, eşinin hamileliğinin sona ermesinden oldukça etkilenmiş olduğunu, bu nedenle Sözleşme'nin 25. maddesi anlamı dahilinde, bu davada uygulanmış olan ve şikâyet konusu edilen yasanın “mağduru” olduğunu iddia edebileceğini kabul etmektedir. Komisyon bu noktada, X. – Belçika (Başvuru No: 2758/66, Kararlar Derlemesi 30, 11 - Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Yılığ 12, 175) davasında verdiği kabul edilebilirlik kararına atıfta bulunmaktadır. Adı geçen davada, dul bir kadın olan başvuru sahibi, kocasının Sözleşme'nin 2. maddesine aykırı olacak şekilde öldürüldüğünü söyleyerek şikâyetçi olmuş ve Komisyon zımnen, bu başvurunun amacı doğrultusunda başvuru sahibinin 25. maddede yer alan “mağduriyet” koşulunu yerine getirdiğini varsaymıştır. Komisyon ayrıca, Amekrane – Birleşik Krallık (Başvuru No. 5961/72, Derleme 44, 101 – Yıllık 16, 356) davasında yine zımnen, Muhammed Amekrane'nin dul eşi ve çocuklarının, merhum kocasına/babalarına karşı alınmış tedbirlerden ötürü –yalnızca Sözleşme'nin 8. maddesi değil, 3. ve 5. maddeleri kapsamında da– “mağdur” olduklarını iddia edebileceklerini kabul etmiştir.

3. Komisyon bundan başka, önündeki davada başvuru sahibinin, ihtiyati tedbir kararı talebiyle Yüksek Mahkeme'ye yaptığı ve başarısızlıkla sonuçlanan başvurusu ile Sözleşme'nin 26. maddesi anlamı dahilinde elverişli tek “iç hukuk yolu” tüketmiş olduğunu da kabul etmektedir.

4. Dolayısıyla Komisyon, önündeki başvurunun başta 2. ve 8. maddeler olmak üzere başvuru sahibi tarafından dile getirilen Sözleşme hükümlerine ilişkin bir ihlal içeriyor gibi görünüp görünmediğini incelemek durumundadır. Komisyon öncelikle, Yüksek Sözleşmeciler Tarafının kürtaj yasalarının şimdiye dek 25. madde kapsamında pek çok başvuruya konu oluşturduğunu hatırlatmaktadır. Başvuru sahipleri söz konusu mevzuatın ya (doğmamış çocuğun) yaşam hakkını (2. madde) ihlal ettiğini ileri sürmüş ya da (anne-babanın) özel yaşam(ın)a saygı gösterilmesi hakkına (8. madde) yönelik haksız bir müdahale teşkil ettiğini iddia etmiştir. 2. maddeyi konu edinen iki başvuru, başvuru sahiplerinin şikâyet konusu ettikleri kürtaj yasalarının –fetüsle aralarındaki yakın bağ nedeniyle kürtaj konusunda alınmış olan herhangi bir tedbirden etkilenmemiş olmaları halinde– “mağduru” olduklarını iddia edemeyecekleri gerekçesiyle Komisyon tarafından kabul edilemez olarak nitelendirilmiştir. (X – Norveç, Başvuru No: 867/60, Derleme 6, Yıllık 4, 270 ve X – Avusturya, Başvuru No. 7045/75, Kararlar ve Raporlar 7, 87). 8. maddeyi konu alan bir başvuru ise (Brüggemann ve Scheuten – Federal Almanya Cumhuriyeti, Başvuru No: 6959/75) iki kadın tarafından sunulmuş olması nedeniyle Komisyon tarafından kabul edilebilir bulunmuştur. Ancak Komisyon ve ardından da Bakanlar Komitesi bu davada 8. maddenin ihlal edilmediğine kanaat getirmiştir (Kararlar ve Raporlar 10, 100-122). Bu sonuç, 8. maddenin, başka şeylerin yanı sıra, Yüksek Sözleşmeciler Tarafının kürtaj yasalarının Sözleşme'nin yürürlüğe girdiği tarihteki uygulanma biçimleri dikkate alınmak suretiyle yorumuna dayanmıştır (*a.g.e.*, s. 117, Komisyon Raporu paragraf 64).

5. 2. maddenin doğmamış çocuğu kapsayıp kapsamadığı sorusu, 6959/75 No'lu

başvuruda (zikredilen yerde, s. 116, Rapor, paragraf 60) açıkça cevapsız bırakılmıştır ve Komisyon tarafından henüz başka bir davada ele alınmış değildir. Ancak bu soru, Sözleşme'nin Anayasa Hukuku ile eşdeğer kabul edildiği bir Yüksek Sözleşmeci Devlet olan Avusturya'da Anayasa Mahkemesi huzurundaki davalara konu edilmiştir. Bu davalarda Avusturya Anayasa Mahkemesi, hukuki makalelerde bu soru üzerine ifade edilmiş çeşitli görüşlere işaret ettikten sonra, 2. maddenin 1. fıkrası 1. cümlesinin, 2. maddenin 1. ve 2. fıkraları bağlamında yorumlandığında doğmamış çocuğun yaşamını kapsamadığı sonucuna varmıştır (11 Ekim 1974 tarihli Karar, Erk. Slg. (Kararlar Derlemesi) No: 7400, EuGRZ (*Europäische Grundrechtszeitschrift*) 1975, s. 74).

6. 2. maddenin 1. fıkrasında yer alan ilk cümle şu ifadeyi içermektedir: “Herkesin yaşam hakkı yasanın koruması altındadır.” Komisyon bu ifadeyi ve özellikle de “herkes” ve “yaşam” kelimelerini yorumlarken, Sözleşme'nin amaç ve hedeflerini dikkate alarak bu hükmün hem 2. madde, hem de bir bütün olarak Sözleşme bağlamındaki özgün anlamını incelemiştir.

7. Komisyon öncelikle, “herkes” kelimesinin Sözleşme’de tanımlanmamış olduğuna işaret etmektedir. Bu kelime 1. maddede ve I. Bölüm’de 2. maddenin 1. fıkrası dışında 5., 6., 8-11. ve 13. maddelerde kullanılmaktadır. Bu örneklerin hemen hepsinde kelimenin kullanım biçimi yalnızca doğum sonrası hallere uygulanabilmektedir. Nadir durumlarda –örneğin 6. madde 1. fıkra kapsamında– doğum öncesine uygulanabilme imkânı tümüyle ihtimal dışı bırakılmıyorsa da, bu kullanımlardan hiçbiri doğum öncesinde uygulanabilme imkânına dair açık bir işaret içermemektedir.

8. 2. maddeye daha ayrıntılı bir şekilde bakılacak olduğunda, 1. fıkranın ilk cümlesinde telaffuz edilen “herkesin” yaşam hakkının şu sınırlamaları içerdiği görülür:

– 1. fıkranın ikinci cümlesinde ölüm cezasına izin veren hüküm: “Her ferдин yaşama hakkı kanunun himayesi altındadır. Kanunun ölüm cezası ile cezalandırdığı bir suçtan dolayı hakkında mahkemece hükmedilen bu cezanın infazı dışında, hiç kimse kasten öldürülemez” ve;

– 2. fıkrada yer alan ve öldürmenin aşağıdaki üç durumda “kuvvete başvurulmasının kesin zorunluluk haline gelmesi” sonucunda meydana gelmiş olması halinde 2. maddenin ihlali suretiyle yapılmış sayılmayacağını ifade eden hüküm: “her ferдин gayrimeşru cebir ve şiddete karşı korunmasını sağlamak için”; “kanun hükümleri dahilinde bir tevkifi yerine getirmek veya kanuna uygun olarak mevkuf bulunan bir şahsın kaçmasını önlemek için”; “ayaklanma veya isyanı, kanuna uygun olarak bastırmak için.”

Yukarıda yer alan tüm bu sınırlamalar, nitelikleri gereği, halihazırda doğmuş bulunan kişileri konu almaktadır ve fetüse uygulanamaz.

9. Bu nedenle, hem Sözleşme’de geçen “herkes” kelimesinin genel kullanım biçimi (yukarıdaki 7. paragraf), hem de bu kelimenin 2. madde kapsamında kullanıldığı bağlam (yukarıdaki 8. paragraf), doğmamış çocuğu içerdiği yönündeki görüşü destekler görünmemektedir.

10. Komisyon daha sonra, yukarıdaki değerlendirmeler ışığında, 2. maddenin 1. fıkrası 1. cümlesinde geçen “yaşam” kelimesinin, yalnızca halihazırda doğmuş olan kişilerin yaşamını kapsar nitelikte mi, yoksa fetüsün “doğmamış yaşamını” da kapsar nitelikte mi yorumlanması gerektiği hususunu incelemiştir. Komisyon “yaşam” keli-

mesinin de Sözleşme’de tanımlanmamış olduğuna işaret etmektedir.

11. Komisyon, insan haklarının korunmasını konu edinen daha yakın tarihli uluslararası bir belgenin, 1969 tarihli Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 4. maddesi 1. fıkrası 1. ve 2. cümlelerinde, yaşam hakkını doğmamış çocuğu da kapsayacak şekilde açıkça genişleten şu hükmün yer aldığına işaret etmektedir:

“Her insan yaşamına saygı gösterilmesi hakkına sahiptir. Bu hak yasayla ve genellikle, ana rahmine düşme anından itibaren korunacaktır.”

Komisyon, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 2. maddesinde yer alan hiçbir ifadenin kapsamı bu şekilde genişletmediğini belirtmektedir.

12. Komisyon, yaşamın nerede başladığı sorusu üzerine geniş çeşitlilikte farklı düşünceler bulunduğu farkındadır. Kimileri ana rahmine düşme anında başladığına inanırken, kimileri de fetüsün “yaşayabilir” niteliği kazandığı noktadan hareketle implantasyon anında veya doğum ile başladığı görüşündedir.

13. Federal Almanya Anayasa Mahkemesi, Anayasa’nın 2 (2) maddesinde yer alan “Herkes yaşam hakkına sahiptir” hükmünü yorumlarken aşağıdaki kanaati dile getirmiştir (25 Şubat 1975 tarihli karar, *Brüggemann ve Scheuten* Davası’nda Komisyon Raporu’na Ek VI, gerekçe CI 1b):

“Bir insanın tarihsel mevcudiyeti anlamında yaşam, yerleşik biyoloji ve fizyoloji bilgisine göre, rahme düşüldüğü günü izleyen 14. günde vücut bulur (İmplantasyon, Bireyleşme) ... Bu noktadan başlayan gelişim süreci sürekli bir niteliğe sahip olduğundan, insan yaşamının çeşitli gelişim aşamalarını keskin ayrımlarla veya net çizgilerle ayırmak mümkün değildir. Bu süreç doğumla sona ermez; örneğin, insanın kişiliğine özgü bilinçlilik biçimi ancak doğumun üzerinden belirli bir süre geçtikten sonra ortaya çıkar. Bu nedenledir ki, Anayasa’nın 2 (2) maddesinin 1. cümlesi ile getirilen koruma ne doğumdan sonra ortaya çıkan ‘bütün’ insanla, ne de doğumdan önce bağımsız bir mevcudiyete muktedir olan fetüsle sınırlandırılabilir. Yaşam hakkı ‘yaşayan’ herkes için güvence altına alınmıştır; bu bağlamda doğumdan önce gelişmekte olan yaşamın çeşitli aşamaları arasında veya doğmuş ve doğmamış çocuklar arasında hiçbir ayırım yapılamaz. Anayasa’nın 2 (2) maddesi anlamı dahilinde ‘herkes’, ‘yaşayan tüm insanlar’, diğer bir deyişle ‘yaşama sahip olan her bir insan’ demektir; dolayısıyla ‘herkes’ doğmamış insanları da kapsamaktadır.”

14. Komisyon ayrıca, Birleşik Devletler Anayasası ile ilgili olarak ortaya çıkan bir davada (*Roe – Wade*, 410 U.S. 113) Teksas Eyaleti’nin, Yüksek Mahkeme huzurunda, genel olarak yaşamın ana rahmine düşme anında başladığını ve hamilelik süresince mevcut olduğunu ileri sürdüğünü de belirtmektedir. Mahkeme, yaşamın nerede başladığı yönündeki zor soruya net bir yanıt vermekten kaçınımışsa da, “Devletin potansiyel yaşam üzerindeki mühim ve meşru menfaatleri göz önüne alındığında, bu ‘zorlayıcı’ noktanın yaşama kapasitesi olduğuna” kanaat getirmiştir.

15. Komisyon son olarak, yukarıdaki 5. paragrafta bahsi geçen ve her ne kadar anayasal yargı çerçevesinde yer alıyorsa da, tıpkı önümüzdeki davada Komisyon'un yaptığı gibi Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 2. maddesini uygulaması gereken Avusturya Anayasa Mahkemesi kararına hatırlatmada bulunmaktadır.

16. Komisyon, Sözleşme'nin 2. maddesi 1. fıkrasının ilk cümlesinde yer alan "yaşam" kelimesinin kapsamını yorumlarken, özellikle hükmün bütününe hakim olan bağlamın göz önüne alınması gerektiği konusunda Avusturya Anayasa Mahkemesi'yle aynı görüşü paylaşmaktadır. Ayrıca, "yaşam" kelimesinin, içerisinde yer aldığı belgede hangi bağlamda kullanıldığına bağlı olarak farklı hukuk belgelerinde farklı yorumlara konu olabileceğini de dile getirmektedir.

17. Komisyon, 2. maddede yer alan "herkes" kelimesinin anlamını tartışırken (yukarıdaki 8. paragraf), maddenin 1. ve 2. fıkralarında yer alan ve "herkesin yaşam" hakkını sınırlayan kısıtlamaların, nitelikleri gereği, halihazırda doğmuş bulunan kişileri konu aldığını ve fetüse uygulanamayacağını daha önce dile getirmiştir. Bu nedendir ki Komisyon, fetüse ilişkin açık bir sınırlama getirilmemiş olmasına karşın, 2. maddenin şu şekillerde yorumlanması gerekip gerekmediğini incelemek durumundadır:

- Fetüsü hiç kapsamadığı yönünde;
- Fetüse belirli zımnı sınırlamalar dahilinde "yaşam hakkı" tanıdığı yönünde;
- Fetüse mutlak bir "yaşam hakkı" tanıdığı yönünde.

18. Komisyon öncelikle, 2. maddenin, fetüse mutlak bir "yaşam hakkı" tanıdığı yönünde yorumlanması gerekip gerekmediğini değerlendirmiş ve bu tarz bir yorumu aşağıdaki gerçeklerle ihtimal dışı bırakmıştır.

19. Fetüsün "yaşamı", hamile kadının yaşamına sıkı sıkıya bağlıdır ve ondan ayrı bir şekilde düşünülemez. 2. madde fetüsü de kapsar biçimde, bu hükümlerle getirilen koruma ise, açıkça ifade edilmiş sınırlama hallerinden hiçbirinin mevcut olmaması durumunda, mutlak bir koruma olarak anlaşılacak olsaydı, hamileliğin devamının hamile kadının yaşamına karşı ciddi bir tehlike oluşturduğu hallerde dahi kürtajın yasak edilmesi gerekirdi. Bu da, fetüsün "doğmamış yaşamının" hamile kadının yaşamından çok daha yüksek bir değere sahip olduğu anlamını taşırdı. Dolayısıyla da, halihazırda doğmuş bulunan bir kişinin "yaşam hakkı", yalnızca yukarıdaki 8. paragrafta bahsi geçen sarih kısıtlamalara değil, daha başka zımnı bir kısıtlamaya da tabi olmuş olurdu.

20. Komisyon, böylesi bir yorumun Sözleşme'nin amacı ve hedefine aykırı olacağına kanaat getirmektedir. Ayrıca, Sözleşme'nin imzalandığı tarihte (4 Kasım 1950) dahi, tek bir istisna ihtimali dışında Yüksek Sözleşmeci Tarafların hepsinin, annenin yaşamını kurtarmak için gerekli olan hallerde kürtaja izin vermiş olduğuna ve bir yandan da, hamileliğin sona erdirilmesine ilişkin ulusal yasaların daha serbest bir yaklaşıma doğru eğilim gösterdiğine işaret etmektedir.

21. Komite, 2. maddenin yukarıdaki 17. paragrafta bahsi geçen üç farklı yorumdan birini Sözleşme'nin amacı ve hedefiyle bağdaşmadığı gerekçesiyle eledikten sonra, geriye kalan iki yorumdan hangisinin doğru olarak addedileceğini değerlendirmiştir; yani 2. madde fetüsü hiç mi kapsamamaktadır, yoksa fetüse belirli zımnı sınırlamalar dahilinde "yaşam hakkı" tanımakta mıdır?

22. Komisyon bu noktada, şikâyet konusunu oluşturan kürtajın, 1967 Kürtaj Yasası'nın 1 (1) madde (a) fıkrası kapsamında, hamile kadının fiziksel veya ruhsal sağlığına zarar gelme ihtimalini önlemek amacıyla, hamileliğin başlangıç evresinde – başvuru sahibinin eşi on haftalık hamileydi– gerçekleştirilmiş olduğunu belirtmektedir. Geriye kalan iki yorumdan ikincisiyle ilgili olarak ise, Komisyon'un önümüzdeki davada, 2. maddenin fetüse tüm bir hamilelik süresi boyunca “yaşam hakkı” tanıyıp tanımadığı yönündeki kapsamlı soruyla değil, bu hakkın hamileliğin başlangıç evresinde mevcut sayılıp sayılmaması gerektiği yönündeki daha dar bir meseleyle ilgilendiği dile getirilmektedir. Bundan başka, başlangıç evresinde fetüsün “yaşam hakkına” getirilmiş zımnî sınırlamalara ilişkin olarak ise, önümüzdeki davanın hükmüyle yalnızca hamile kadının yaşamını ve sağlığını koruyan sınırlama, yani “tıbbi endikasyon” alakalı görülmekte, diğer olası sınırlamalara dair bir mesele (etik gösterge, öjenik gösterge, sosyal gösterge, zaman sınırı) ortaya çıkmamaktadır.

23. Komisyon işbu koşullar altında, 2. maddenin fetüsü hiç kapsayıp kapsamadığı yahut fetüse belirli zımnî sınırlamalar dahilinde “yaşam hakkı” tanıyıp tanımadığı sorularına cevap vermesi gerekmediğine kanaat getirmektedir. Şikâyet konusu edilen kürtaja Birleşik Krallık yetkilileri tarafından izin verilmiş olmasının 2 (1) maddenin ilk cümlesiyle bağdaşır nitelikte olduğunu tespit etmektedir, zira bu hükmün hamileliğin başlangıç evresine de teşmil ettiği varsayılacak olursa, kürtajın da bu evrede kadının hayatını ve sağlığını korumak suretiyle fetüsün “yaşam hakkı”na getirilmiş zımnî bir sınırlama ile kapsandığı görülecektir.

24. Komisyon, başvuru sahibinin 2. madde kapsamındaki şikâyetinin, 27. maddenin 2. fıkrasının anlamı dahilinde açıkça dayanaksız olduğundan kabul edilemez nitelikte bulunduğu sonucuna varmaktadır.

25. Komisyon, başvuru sahibinin 1967 Kürtaj Yasası'na ve bu yasanın önümüzdeki davada uygulanışına ilişkin şikâyetlerini incelerken, Sözleşme'nin, 1. fıkrasında herkes için aile yaşamına saygı hakkını güvence altına alan 8. maddesini ele almıştır. Komisyon bu noktada, başvuru sahibinin kürtaj iznine ilişkin esas şikâyetinden ayrı olarak, 1967 Yasası'nın fetüsün babasının planlanan bir kürtaj hakkında danışılma ve bu konuda başvurularda bulunma haklarını reddettiği yönündeki tali iddiayı ele almaktadır.

Komisyon ayrıca, potansiyel babası olduğu fetüsün yaşam hakkının ihlalden ötürü 2. madde kapsamında mağdur olduğunu iddia eden başvuru sahibinin, 8. madde kapsamında kendine ait bir hakkı öne sürdüğüne işaret etmektedir.

26. Kürtaj iznine dair esas şikâyete ilişkin olarak Komisyon, başvuru sahibinin eşinin hamileliğinin kadının isteği uyarınca ve bedensel ve ruhsal sağlığına zarar gelmesi tehlikesini önlemek amacıyla sona erdirildiğini hatırlatmaktadır. Dolayısıyla Komisyon, bu kararın başvuru sahibinin aile hayatına saygı gösterilmesi hakkına müdahalede bulunduğu kadarıyla, başka bir insanın haklarını korumak için gerekli olması nedeniyle 8. maddenin 2. fıkrası kapsamında haklı bir nedene dayandığını saptamaktadır. Bu yüzden, bu şikâyet de 27. maddenin 2. fıkrasının anlamı dahilinde açıkça dayanaksız görülmektedir.

27. Komisyon daha sonra, başvuru sahibinin, 1967 Kürtaj Yasası'nın, fetüsün babasının planlanan kürtaj hakkında danışılma ve bu konuda başvurularda bulunma

hakkını reddettiği yönündeki tali şikâyetini ele almıştır. Komisyon, kocanın ve potansiyel babanın Sözleşme'nin 8. maddesi kapsamındaki özel ve aile yaşamına saygı gösterilmesi hakkının, eşinin olmayı planladığı kürtaj bağlamında her türlü yorumunun öncelikle, hamilelikte ve hamileliğin sona erdirilmesinden en başta etkilenecek kişi olarak hamile kadının özel yaşamına saygı gösterilmesi hakkını dikkate alması gerektiği görüşündedir. Hamile kadının özel yaşamına saygı gösterilmesi hakkı, Komisyon tarafından, gelişmekte olan fetüs tarafından etkilenmesi bağlamında Brüggemann ve Scheuten Davası Raporu'nda (zikredilen yer, paragraf 59 vd.) incelenmiştir. Önümüzdeki davada ise Komisyon, hamile kadının hakkını göz önünde tutarak, kocanın ve potansiyel babanın özel ve aile yaşamına saygı hakkının, başvuru sahibi tarafından ileri sürüldüğü şekilde böylesi usuli haklarını, yani eşinin olmayı planladığı kürtajla ilgili olarak kendisine danışılma hakkını veya bu konuda başvurularda bulunma hakkını da içine alacak denli geniş yorumlanamayacağını tespit etmektedir. Komisyon, bu şikâyetin 27. maddenin 2. fıkrasının anlamı dahilinde Sözleşme hükümleriyle *konu bakımından* bağdaşır nitelikte olmadığına kanaat getirmektedir.

28. Komisyon, başvuru sahibi tarafından ileri sürülen diğer hükümleri (Sözleşme'nin 5., 6. ve 9. maddeleri), söz konusu şikâyetlerin incelenmesi açısından konuyla ilgili bulmamaktadır.

Komisyon bu nedenlerle,
Başvuruyu Kabul Edilemez İlan Etmektedir.

AMERİKAN DEVLETLERİ İNSAN HAKLARI KOMİSYONU⁵²

Amerikan Devletleri Örgütü

92/98 sayılı Rapor

Indravani Pamela Ramjattan – Trinidad ve Tobago⁵³

Dava No. 11.837

3 Kasım 1998

I. Arka Plan

1. Londra’da bulunan Slaughter and May adlı hukuk bürosu tarafından 17 Kasım 1997 tarihinde çekilen bir faksla, şu anda Port of Spain’deki Devlet Hapishanesi’nde ölüm cezasına mahkûm olarak yatmakta olan Bayan Indravani (Pamela) Ramjattan adına, Trinidad ve Tobago Cumhuriyeti (bundan böyle “Devlet” ya da “Trinidad” olarak anılacaktır) aleyhine Amerikan Devletleri İnsan Hakları Komisyonu’na (bundan böyle “Komisyon” olarak anılacaktır) başvuruda bulunulmuştur. Bu başvuruda, Port of Spain Yargı Mercileri bünyesindeki Trinidad Yüksek Mahkemesi’nin, Bay Denny Baptiste ve Bay Haniff Hilaire adındaki diğer sanıklarla beraber başvuru sahibini, kocası Bay Alexander Jordan’ı öldürmekten yargıladığı belirtilmiştir. Başvuru sahibi 29 Mayıs 1995 tarihinde mahkûm edilmiş ve adam öldürme suçundan idam cezasına çarptırılmıştır.

İhtiyati Tedbir

2. Başvuru sahibi, başvuru dilekçesiyle eşzamanlı olarak Komisyon’dan, İçtüzüğü’nün 29 (2) maddesi uyarınca ihtiyati tedbir kararı çıkartarak infazı, başvuru hakkın-da bir karara varana dek ertelemeye çalışması talebinde bulunmuştur. Komisyon, 21 Kasım 1997 tarihinde Devlet’ten “Komisyon’un bu davayı değerlendirmeye ve bir karara varmaya fırsat bulacağı zamana kadar” Ramjattan’ın infazını ertelemesini talep etmiştir. Komisyon “yukarıdaki talebe acilen onay verilmesini” istemiştir.

3. Trinidad ve Tobago Devleti, bu ihtiyati tedbir talebine yanıt vermemiştir. Komisyon, Taraf Devlet’in, İçtüzüğü’nün 29 (2) maddesi uyarınca talep edilen ihtiyati ted-

⁵² Bu metnin İngilizceden Türkçeye çevirisi Muzaffer Kaya tarafından yapılmıştır.

⁵³ Orijinal karar metni için bkz. <http://www.cidh.org/annualrep/98eng/Admissibility/T&T%2011837.htm> (erişim: 28 Eylül 2009).

bir kararını almaya ve başvuru sahibinin cezasının dava incelenirken infaz edilmemesini sağlamasına hazır olmayışını üzüntüyle karşılamaktadır. Ancak yine de, 28 Eylül 1998 tarihi itibarıyla başvuru sahibi henüz idam edilmiş değildir. Komisyon, bir başvurunun kabul edilebilir olup olmadığına Taraf Devletin değil, Komisyon'un karar verebileceğini dile getirmektedir. Komisyon, Devlet'ten, gelecekte Komisyon'un başvuru incelemelerinde tam işbirliği içerisinde bulunmasını talep etmektedir.

II. Komisyon Huzurunda Duruşma

4. Ramjattan'ın Trinidad ve Tobago Cumhuriyeti Temyiz Mahkemesi'ne yapmış olduğu başvuru 7 Kasım 1996 tarihinde reddedilmiştir. Temyiz Mahkemesi 10 Mart 1997 tarihinde yazılı kararını açıklamıştır. Başvuru sahibi 10 Ekim 1997 tarihinde, Devlet Danışma Meclisi'ne karar düzeltme talebiyle başvurmuş, ancak bu talebi 7 Kasım 1997 tarihinde reddedilmiştir.

5. Başvuru sahibi, Amerikan Sözleşmesi'ndeki şu maddelerin, Trinidad ve Tobago Devleti tarafından başvuru sahibi aleyhine ihlal edildiği iddiasında bulunmaktadır: Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (bundan böyle "Sözleşme" ya da "Amerikan Sözleşmesi" olarak anılacaktır) 4., 5., 8. ve 11. maddeleri. 23 Ocak 1998 tarihinde, Kadınlara Yönelik Şiddetin Önlenmesi, Cezalandırılması ve Ortadan Kaldırılması İçin Amerikan Devletleri Sözleşmesi (Belem do Para Sözleşmesi)'nin ihlal edildiği iddiasıyla başvuru sahibi Indravani (Pamela) Ramjattan adına bir şikâyetle bulunulmuştur. İlk başvuruya ilişkin olarak, özellikle, başvuru sahibinin, kocası müteveffa Alexander Jordan tarafından uzun süredir fiziksel ve psikolojik açıdan istismar edildiği iddia edilmektedir. Başvuruya göre, başvuru sahibinin hayatına ilk girdiğinde Jordan 33, başvuru sahibi ise 14 yaşında idi. Başvuru sahibi 17 yaşına geldiğinde, ailesinin evinin hemen yanındaki mülkü satın alan Jordan ile kendi rızası hilafına birlikte yaşamak zorunda bırakılmıştır. İddia edilen suçun gerçekleştiği 12 Şubat 1991 tarihi itibarıyla 6 çocukları vardır. Jordan'ın başvuru sahibini "korkunç bir baskıya" tabi tuttuğu ve başvuru sahibinin kendisinden 5-6 aylık hamile olduğu sevgilisi Denny Baptiste'in Jordan'ı öldüresiye dövdüğü ve başvuru sahibinin, başvuruya göre, "öldürücü dayak olayı gerçekleştiğinde onlarla aynı odada bile olmadığı" iddia edilmektedir. Devlet, davanın görülmesini dört yıl üç ay süreyle geciktirmiştir ve başvuru sahibi, Komisyon'a başvuruda bulunduğu esnada, iki yıl altı aydır idamını beklemektedir. Mayıs 1995 tarihindeki duruşmasında tanıklık eden en büyük kızı dışında, cezaevinde bulunduğu süre içerisinde (tutuklandığı zaman 2 ila 11 yaşlarında bulunan) çocuklarının hiçbirini görmemiştir. Ayrıca, başvuru sahibinin avukatları, cinayet davasında yasal temsil hakkı konusunda da ağır ihlaller bulunduğunu ileri sürmektedirler. Başvuruya göre, başvuru sahibi savunma avukatı ile ilk kez hazırlık tahkikatı sırasında karşılaşmıştır; kendisine yöneltilen suçlamalarla ilgili olarak kendisine önceden hiçbir bilgi sunulmamış ve savunmasını hazırlama fırsatı tanınmamıştır; yargılamada kendisini, mahkeme öncesi sadece iki kez, yirmişer dakikalığına ziyaretine gelmiş olan farklı bir avukat temsil etmiştir; yargılama sırasında ise avukatıyla her gün değil, sadece bazı duruşma günlerinde 3-5 dakikalığına görüşebilmiştir; avukatı, başvuru sahibinin maruz kaldığı

fiziksel ve psikolojik istismara ve bu istismarın, iddia konusu suçla ilgili olarak başvuru sahibinin davranışları üzerindeki etkilerine hiç önem atfetmemiştir; başvuru sahibinin savunmasında tek bir tanık bile çağırılmamıştır.

6. Trinidad ve Tobago Devleti bu başvuruya, 16 Nisan 1998 tarihli ve POL: 6/16/2 Cilt. 7 sayılı yazıyla yanıt vermiştir. Bu yazıda Devlet, Komisyon’u, “Trinidad ve Tobago Hükümeti tarafından 13 Ekim 1997 tarihinde çıkartılmış olan Ölüm Cezasına Mahkûm Edilmiş Kişilerden Gelen Başvurulara ilişkin Talimatların, Indravani Ramjattan’ın 11.837 sayılı başvurusuna da uygulanabileceğinin düşünüldüğü” yönünde bilgilendirmiştir. Devlet ayrıca aşağıda belirtilen hususlara da işaret etmiştir:

“... Trinidad ve Tobago Hükümeti, Komisyon’dan, Milli Güvenlik Bakanı’nın Sayın Başkan’a af yetkisini kullanma konusunda tavsiyelerde bulunurken göz önünde bulundurmasını istediği hususların dikkate alınabilmesi için, Taraf Devlet’in yanıtının iletiği tarihten itibaren altı aylık süre içerisinde başvuru konusundaki Komisyon kararı vermesini talep etmektedir.”

Diğer bir deyişle Devlet, Komisyon’dan 16 Nisan 1998 tarihinden itibaren altı aylık süre içerisinde, yani 16 Ekim 1998 tarihine kadar bu dava ile ilgili olarak esasa ilişkin bir karar vermesini talep etmiştir. Devlet’e göre, Komisyon’un kararı Milli Güvenlik Bakanı Başkan’a af yetkisini kullanma konusunda tavsiyede bulunurken dikkate alınacaktır. Af yetkisinin iç hukuk sürecinin bir parçası olarak görüldüğü başka hukuk sistemlerinin aksine, Trinidad ve Tobago’da uluslararası dava, iç hukuk sürecini harekete geçirmek üzere kullanılmaktadır.

7. Amerikan Devletleri İnsan Hakları Komisyonu, Hükümet’in talebi üzerine, 20 Şubat 1998 tarihinde, 98. oturumu sırasında, Trinidad ve Tobago Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Bay Ralph Maraj ve Başsavcısı Bay Ramesh L. Maharaj ile bir toplantı gerçekleştirmiştir. Başsavcı, bu toplantıdaki beyanatında “Komisyon’un, Trinidad ve Tobago’da yargılama yetkisine sahip bir mahkeme tarafından verilmiş olan ölüm cezasının infazına itiraz etme yetkisinin olmadığını” ileri sürmüştür. Devlet’in iddiası şu şekildedir:

“Komisyon, Sözleşme kapsamında, Taraf Devlet’e tavsiyelerde bulunma yetkisine sahiptir, ancak bu tavsiyelerin Taraf Devlet’in mahkemelerince verilmiş bir kararla ilgili olması halinde, Komisyon tavsiyeleri ile Devlet’in cezalandırma konusundaki iç hukuk kurallarını değiştirmeye çalışırsa, yetkisini aşmış olacaktır. Dolayısıyla Komisyon’un, Trinidad ve Tobago’da yargılama yetkisine sahip bir mahkeme tarafından verilmiş olan ölüm cezasının infazına itiraz etme yetkisi bulunmamaktadır.

“Trinidad ve Tobago Anayasası, yargı organları da dahil olmak üzere Devlet’in tüm organlarının, Trinidad ve Tobago kanunlarına uymasını emretmektedir. Dolayısıyla Trinidad ve Tobago Devleti, Anayasa ve kanunlarının işlerlikleri sırasında zayıflatılmamasını, bozulmamasını veya engellenmemesini sağlama yönünde emredici bir yükümlülük altındadır. Trinidad ve Tobago

Hükümeti işte bu sebeple, Amerikan Devletleri İnsan Hakları Mahkemesi'nin zorunlu yargılama yetkisini kabul ederken çekince koyarak, Mahkeme'nin yalnızca Trinidad ve Tobago Anayasası'yla bağdaşır olan hallerde yargılama yetkisine sahip olabileceğini bildirmiştir. Bu nedenle Komisyon'un, Trinidad ve Tobago Anayasası ve kanunları çerçevesinde yer alan ve yetkili bir mahkemece resmen hükmedilmiş bulunan bir cezanın infazını engelleme yönünde hiçbir surette, fiilleri ya da ihmalleri yolu ile yargılama yetkisi bulunmamaktadır. *Dolayısıyla, Komisyon önünde karara bağlanmayı bekleyen bir başvuru varken, Trinidad ve Tobago Anayasası ve kanunları uyarınca belirlenmiş olan sürenin sona ermesinden sonra ölüm cezasını infaz etme yolu Trinidad ve Tobago Hükümeti'ne açık bulunmaktadır.* Komisyon, mağdura tazminat ödemesi yönünde bir tavsiye kararı alabilir. Taraf Devlet'in, başka insanların gelecekte aynı ihlale uğramaması için, maddi ihlale sebep olan bu gibi meseleleri düzeltmesi yönünde tavsiyede bulunabilir. Ancak Komisyon'un, doğrudan ya da tavsiyeler aracılığıyla, bir Taraf Devlet'in mahkemesi tarafından verilen hukuki bir cezayı değiştirme yetkisine sahip olmadığı ileri sürülmektedir.”

III. Genel Değerlendirmeler

A. Komisyon'un Yetkisi

8. Trinidad ve Tobago, Amerikan Sözleşmesi'ne taraf bir Devlet olup, 28 Mayıs 1991 tarihinde Sözleşme'yi onaylamıştır. Trinidad ve Tobago, “Belem do Para Sözleşmesi”ni de 4 Haziran 1996 tarihinde onaylamıştır. Bu başvuruda, Komisyon'un inceleme yetkisine sahip olduğu, Amerikan Sözleşmesi'nde yer alan insan haklarının ihlal edildiği iddiaları yer almaktadır.

B. Başvurunun Usul Yönünden Kabul Edilebilirliği

1. İç Hukuk Yollarının Tüketilmesi

9. Trinidad ve Tobago Hükümeti'nin 16 Nisan 1998 tarihli yanıtında şu ifadeler yer almaktadır:

“Amaca uygunluk açısından (...), başvuru sahibinin, öncelikle Trinidad ve Tobago mahkemeleri huzurunda bir anayasaya aykırılık itirazında bulunmak suretiyle mağduriyetini gidermeye çalışmamış olmasına karşın, işbu belgede açıkça belirtilen dışında, Taraf Devlet bu başvurunun kabul edilebilirliği konusunda iç hukuk yollarının tüketilmesi kuralına dayalı hiçbir itirazda bulunmamaktadır (...).”

10. Başvuru sahibinin avukatları, Taraf Devlet'in 22 Temmuz 1998 tarihli yanıtına ilişkin görüşlerinde, “Taraf Devlet'in bu başvurunun kabul edilebilirliği konusunda ‘iç hukuk yollarının tüketilmesi kuralına’ dayalı hiçbir itirazda bulunmadığına”

dikkat çekmiştir. Ancak Taraf Devlet, başvuru sahibinin öncelikle Trinidad ve Tobago mahkemeleri huzurunda bir anayasaya aykırılık itirazında bulunmak suretiyle mağduriyetini gidermeye çalışması gerektiğini ima etmiştir. Trinidad ve Tobago’da ölüm bekleyişinde olan bir kişiye anayasaya aykırılık itirazında bulunmak için adli yardım sağlanmadığı ileri sürülmektedir. Dolayısıyla, anayasaya aykırılık itiraz yolu, Sözleşme’nin 46. maddesi 1. fıkrası (a) bendi veya İttüüzün 37. maddesi 2. fıkrası (b) bendi amaçları doğrultusunda iç hukuk kapsamında fiili olarak imkânsız kılınmaktadır. Sözleşme’nin 46. maddesi 2. fıkrası (b) bendi ve İttüüzün 37. maddesi 2. fıkrası (b) bendi, iç hukuk yollarının tüketilmesi şartının aşağıdaki hallerde uygulanmamasını öngörmektedir:

“haklarının ihlal edildiğini iddia eden tarafın, iç hukuk çerçevesinde hukuk yollarına erişilmesi olanaksız kılındığında ya da söz konusu hukuk yollarını tüketmesi engellendiğinde.”

Anayasaya aykırılık itiraz yoluna ilişkin olarak adli yardım sunulmaması nedeniyle, başvuru sahibinin anayasaya aykırılık itiraz yoluna erişiminin fiili olarak imkânsız kılındığı veya bu yolu kullanmasının engellendiği ileri sürülmektedir.

11. Amerikan Devletleri Komisyonu ve Mahkemesi içtihatları da bir hukuk yolunun etkili olması ve amaçlanan sonucu doğurabilmesi gerektiği görüşünü ve söz konusu hukuk yolunun yalnızca mevcudiyetinin yeterli olmadığı fikrini desteklemektedir. (*Velásquez Rodríguez, İlk İtirazlar*, 26 Haziran 1987 tarihli karar, paragraf 88). Londra’daki Devlet Danışma Meclisi Hukuk Kurulu’na müracaat da dahil olmak üzere tüm yargısal itiraz yollarını tüketmiş olan yoksul bir mahkûmdan anayasaya aykırılık itirazında bulunması beklendiğinde, söz konusu hukuk yolunun etkili olduğunu ve mahkûm için başvurmaya geçecek bir sonuç doğurabileceğini kanıtlamak yönündeki ispat yükü Devlet’e düşmektedir. Komisyon’un görüşüne göre, Devlet bu davada ispat yükünü yerine getirmemiştir ve bu nedenle Komisyon, söz konusu davayı kabul edilebilir olarak nitelemektedir.

2. Davanın Zamanında Açılması

12. Başvuru, Sözleşme’nin 46. maddesi 1. fıkrası (b) bendi uyarınca, mahkûmiyet ve cezaya ilişkin nihai kararın verilmesinden sonraki altı ay içerisinde sunulmuştur. Ramjattan’ın mahkûmiyet ve ceza kararını temyiz talebi, 10 Mart 1997 tarihinde Trinidad ve Tobago Temyiz Mahkemesi tarafından reddedilmiştir. Mahkûmiyet kararına ilişkin kararın düzeltilmesi için yaptığı başvuru ise 7 Kasım 1997 tarihinde Londra’daki Devlet Danışma Meclisi Hukuk Kurulu’nca geri çevrilmiştir. Başvuru 17 Kasım 1997 tarihinde Komisyon’a iletilmiştir.

3. Başka Uluslararası Başvuru Usulleriyle Örtüşmemesi

13. Başvuru, 46. madde 1. fıkrası (c) bendinde öngörülen şartları yerine getirmektedir; başka bir uluslararası başvuru usulü kapsamında karara bağlanmayı beklemeye

mekte yahut Komisyon veya ilgili Devlet'in üye olduğu başka bir uluslararası örgüt tarafından halihazırda incelenmiş ve karara bağlanmış bir başvuruyla örtüşmemektedir.

IV. Sonuç

14. Komisyon, Amerikan Sözleşmesi'nin 46. maddesinde öngörülen şartları yerine getirdiğinden başvurunun kabul edilebilir olduğu kanaatine varmaktadır.

15. Yukarıda belirtilen değerlendirmeler dikkate alınarak,

Amerikan Devletleri İnsan Hakları Komisyonu, Şu Kararlara Varmaktadır:

1. Mevcut davayı kabul edilebilir ilan etmek.
2. Kendisini, Amerikan Sözleşmesi çerçevesinde kabul edildiği üzere, insan haklarına saygı temeline dayalı olarak bu meselenin dostane çözümü amacıyla tarafların hizmetine sunmak.
3. İşbu raporu kamuoyunun bilgisine sunmak ve Amerikan Devletleri Örgütü Genel Kurulu'na sunulan Yıllık Rapor'da yayımlamak.

1998 Kasım ayının 3. günü Washington D.C.'de Amerikan Devletleri İnsan Hakları Komisyonu tarafından onaylanmıştır. (İmzacılar): Komisyon Başkanı Carlos Aya-la Corao; Komisyon Başkan Yardımcısı Robert K. Goldman; Komisyon İkinci Başkan Yardımcısı Jean Joseph Exume; Komisyon Üyeleri Alvaro Tirado Mejía ve Claudio Grossman.

AMERİKAN DEVLETLERİ İNSAN HAKLARI KOMİSYONU^{54,55}

Amerikan Devletleri Örgütü

54/01 sayılı Rapor

Maria Da Penha Maia Fernandes – Brezilya⁵⁶

Dava No. 12.051

16 Nisan 2001

I. Özet

1. Bayan Maria da Penha Maia Fernandes, Adalet ve Uluslararası Hukuk Merkezi (CEJIL) ve Latin Amerika ve Karayipler Kadın Haklarını Savunma Komitesi (CLADEM) (bundan böyle “dilekçe sahipleri” olarak anılacaktır), Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi’nin (bundan böyle “Sözleşme” veya “Amerikan Sözleşmesi” olarak anılacaktır) 44 ve 46. maddeleri ve Kadınlara Karşı Şiddetin Önlenmesi, Cezalandırılması ve Ortadan Kaldırılmasına Dair Amerikan Devletleri Sözleşmesi’nin (Belém do Pará Sözleşmesi veya CMV) 12. maddesi çerçevesinde Amerikan Devletleri İnsan Hakları Komisyonu’na (bundan böyle “Komisyon” olarak anılacaktır) 20 Ağustos 1998 tarihinde bir dilekçe sunmuştur.

2. Dilekçede, Brezilya Federal Cumhuriyeti’nin (bundan böyle “Brezilya” ya da “Devlet” olarak anılacaktır) 1983 yılının Mayıs ve Haziran ayında Ceará Eyaletinde Fortaleza’da Marco Antônio Heredia Viveiros’un eşi Maria da Penha Maia Fernandes’i öldürmeye teşebbüs etmesine ve ayrıca eşine karşı yıllarca saldırı suçu işlemesine ve aile içi şiddete başvurmasına göz yumduğu iddia edilmektedir. Maria da Penha, bu saldırı sonucu, 1983 yılından beri iflah olmaz bir şekilde bacaklarda felç ve başka rahatsızlıklar çekmektedir. Dilekçede, 15 yılı aşkın bir süredir defalarca yapılan şikâyetlere karşın, saldırıda bulunan şahsın aleyhine dava açılarak cezalandırılması için etkili önlemler almayan Devlet’in bu duruma göz yumduğu ileri sürülmektedir. Dilekçede, Amerikan İnsan Hakları ve Ödevleri Bildirisi’nin (“Bildiri”) II ve XVIII. maddeleri ile ilgili olarak, Amerikan Sözleşmesi’nin 1(1). (Haklara Saygı Gösterme Yükümlülüğü),

⁵⁴ Bu metnin İngilizceden Türkçeye çevirisi Muzaffer Kaya tarafından yapılmıştır.

⁵⁵ Bu kararın tümü değil sadece belirli bölümleri alınmıştır – ed.n.

⁵⁶ Orijinal karar metni için bkz. <http://www.iachr.org/women/Brazil12.051.htm> (erişim: 28 Eylül 2009).

8. (Adil Yargılanma), 24. (Eşit Koruma) ve 25. (Yargısal Koruma) maddelerinin ve ayrıca Belém do Pará Sözleşmesi'nin 3, 4 (a), (b), (c), (d), (e), (f) ve (g) ve 5 ile 7. maddelerinin de ihlal edildiği iddia edilmektedir. Komisyon, dilekçeyi yönetmelikler çerçevesinde işleme almıştır. Komisyon'un defalarca yaptığı taleplere rağmen, Devlet'in dilekçe konusunda açıklama yapmamış olduğu gerçeğini göz önünde bulunduran dilekçe sahipleri, dilekçe ile ilgili olayların, doğru olarak varsayılmasını ve Komisyon Yönetmeliği'nin 42. maddesinin uygulanmasını talep etmişlerdir.

3. Komisyon, işbu raporda kabul edilebilirlik ile ilgili şartları analiz ederek, Amerikan Sözleşmesi'nin 46 (2) (c) ve 47. maddeleri ve Belém do Pará Sözleşmesi'nin 12. maddesi uyarınca dilekçenin kabul edilebileceğini düşünmektedir. Komisyon, davanın esasına ilişkin olarak, Bayan Maria da Penha Maia Fernandes'in, Amerikan Sözleşmesi'nin 1 (1). maddesinde ve Bildiri'nin II ve XVIII. maddeleri ve ayrıca Belém do Pará Sözleşmesi'nin 7. maddesinde ifade edilen haklara saygı gösterme ve bu hakları güvence altına alma konusundaki genel yükümlülük ile ilgili olarak, söz konusu Sözleşme'nin 8 ve 25. maddelerinde güvence altına alınan adil yargılanma ve yargısal korunma haklarının Devlet tarafından ihlal edildiği sonucunu çıkarmıştır. Ayrıca bu ihlal halinin, etkisiz bir dava ile Brezilya'da kadınlara karşı aile içi şiddete göz yumulduğunu gösteren bir tür ayrımcılık örneği teşkil etmekte olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Komisyon, failin Bayan Fernandes'i öldürmeye teşebbüsten cezai sorumluluğuna karar vermek ve failin hızlı ve etkili bir şekilde yargılanmasını önleyen başka olaylar ya da Devlet görevlilerinin eylemleri olup olmadığını tespit etmek amacıyla, Devlet'in ciddi, yansız ve ayrıntılı bir soruşturma yürütmesini tavsiye etmektedir. Ayrıca, mağdura derhal ve etkili bir şekilde tazminat ödenmesini ve kadınlara karşı uygulanan aile içi şiddete Devlet tarafından göz yumulmasını önlemek amacıyla ulusal ölçekte önlemler alınmasını da önermektedir.

(...)

V. Davanın Esasına İlişkin İnceleme

(...)

A. Adalet Hakkı (Bildiri'nin XVIII. maddesi); Sözleşme'nin Haklara Saygı Gösterme ve Onları Güvence Altına Alma Yükümlülüğü (1 (1). madde) ile Bağlantılı Olarak Adil Yargılanma (8. madde) ve Yargısal Koruma (25. madde) Hakkı

37. Bildiri'nin XVIII. maddesi ile Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 8 ve 25. maddelerinde, tüm kişilerin, haklarının ihlal edildiğini düşündükleri hallerde yargısal yollara başvurma ve yetkili bir makam ya da mahkeme tarafından dinlenme hakkı öngörülmektedir. Bu, Sözleşme'nin 1 (1). maddesinde belirtilen yükümlülük ile ilgili olarak, Bildiri'nin XVIII. maddesinde (adalet hakkı) yeniden doğrulanmıştır. Sözleşme'nin 25 (1). maddesinde aşağıda belirtilen hususlar yer alır:

“Herkes, ilgili Devlet'in anayasası veya yasalarında ya da işbu Sözleşme kap-

samında tanınan temel hakları ihlal eden tasarruflara karşı koruma amaçlı olarak, söz konusu ihlalin kişilerin resmi görevleri esnasında işlenmesi durumunda dahi, yetkili bir mahkemeye veya yargı yerine basit bir şekilde ve ivedilikle başvuruda bulunma veya herhangi bir başka etkili başvuru yapma hakkına sahiptir.”

38. Maria da Penha Maia Fernandes adlı mağdura yapılan saldırı konusunda başlatılan soruşturmadan bu yana 17 yılı aşkın bir süre geçmiş ve bu süre zarfında, elde edilen bilgiler doğrultusunda, faile karşı açılan dava halen sonuçlanmamış ve nihai bir hükme bağlanmamıştır ve Bayan Fernandes’i öldürmeye teşebbüsün sonuçları ile ilgili olarak hukuksal yollar sağlanmamıştır.⁵⁷ Amerikan Devletleri İnsan Hakları Mahkemesi, Sözleşme’nin 8 (1). maddesinde belirtilen “makul süre” ibaresinin, kolaylıkla tanımlanabilen bir kavram olmadığını belirterek, bu konuda yol göstermesi amacıyla Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin kararlarına atıfta bulunmuştur. Bu kararlar, aşağıda belirtilen unsurların, davaların görüldüğü sürenin makul olup olmadığını belirlenmesinde değerlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir: davanın karmaşıklığı, ilgili tarafın dava usulü ile ilgili eylemi ve adli makamın tutumu.⁵⁸

39. Bu bakımdan, her bir dava ile ilgili özel olgular göz önünde bulundurularak “makul bir süre içerisinde” ibaresinin anlamını belirlemek gerekir. Bu davada ise, Komisyon, dilekçe sahiplerinin iddialarını ve Devlet’in sessiz kalmasını göz önünde bulundurmıştır.⁵⁹ Komisyon, 1984 yılında tamamlanmış olan polis soruşturmasında, mahkemenin sonuçlanmasına yönelik olarak net ve kesin kanıt sağlandığı ve davaların, alınması uzun süren kararlar, zamanaşımına uğramış itirazların kabulü ve mazeret sunulmadan yapılan gecikmeler yüzünden uzun bekleyişler sonucu defalarca ertelendiği sonucuna varmıştır. Ayrıca, Komisyon’un kanaatine göre bu davadaki mağdur/dilekçe sahibi, mağdurun/dilekçe sahibinin daima işbirliğinde bulunduğu Savcılık ve ilgili mahkemeler bakımından, Brezilya mahkemelerinin dava usulü ile ilgili şartını yerine getirmiştir. Bu yüzden, davanın özellikleri; davada yer alan kişilerin kişisel durumu; karmaşıklık seviyesi ve ilgili tarafların dava usulü ile ilgili eylemi, bu davada adaletin işleme si ile ilgili olarak mazeret sunulmaksızın gerçekleşen gecikmeyi açıklayamamaktadır.

40. Komisyon’a göre, 1983 yılında, Bayan Fernandes’in o zamanki eşinin iddia konusu cinayete teşebbüs etmesi sonucu mağdur olması ile uygun soruşturmaların başlatılması arasında sekiz sene geçmiştir. Öyle ki, sanığa ilişkin ilk yargılama 1991 yılına değin yapılamamıştır. Davalılar, usule uygun olmamasına karşın kabul edilen,

⁵⁷ Bu durum, Amerikan Sözleşmesi Brezilya’da yürürlükte iken, 25 Eylül 1992 tarihinden beri neredeyse bu dönemin yarısı süresince devam etti. Belém do Pará Sözleşmesi, 27 Kasım 1995 tarihinden bu yana yürürlüktedir.

⁵⁸ Amerikan Devletleri İnsan Hakları Mahkemesi Genie Lacayo Davası, 29 Ocak 1997 tarihli karar, 77. paragraf.

⁵⁹ Bu bakımdan Komisyon, Amerikan Devletleri Mahkemesi’nin aşağıda belirtilen hususları ifade ettiğini göstermenin önemli olduğunu düşünmektedir: Devlet, kendi sınırları dahilinde olmak suretiyle, eylemleri doğrulama vasıtalarını denetlemektedir. Komisyon, araştırma gücüne sahip olmasına rağmen, bunları, bir devletin yargılama yetkisi dahilinde olmak kaydıyla söz konusu devletin yaptığı işbirliği ve verdiği kaynaklar çerçevesinde icra edebilir. Amerikan Devletleri İnsan Hakları Mahkemesi, Velásquez Rodríguez, 29 Temmuz 1988 tarihli karar, 136. paragraf.

zamanaşımına uğramış bir itirazda bulundular ve üç seneyi aşkın bir süreden sonra mahkeme, davayı ve suçlamayı geçersiz ve hükümsüz ilan etmeye karar verdi.⁶⁰

41. Yeni davalar, 1985 yılındaki iddianame çerçevesinde (zamanaşımına uğradığı da iddia edilen) özel bir itiraz ile ertelendi ve 3 Nisan 1995’de uzun süreli bir gecikmeden sonra yakın bir tarihte karar bildirildi. Ceará Eyalet Mahkemesi, suçun sanık tarafından işlendiğini gösteren işaretler olması nedeniyle on yıl sonra Mahkeme’nin 1985 yılında aldığı kararı onayladı. Bir yıl sonra, 15 Mart 1996 tarihinde başka bir jüri, Bay Viveiros’a on yıl altı ay hapis cezası verdi ve bu davada ilk kez yargılama sürecinden beş yıl sonra karar verilmişti. Sonuçta, bu mahkûmiyete yapılan itiraz ile ilgili olarak 22 Nisan 1997 tarihinden bu yana henüz bir karar alınmadığı için davalar sona ermemiştir. Bu bakımdan, Amerikan Devletleri Komisyonu’na göre, bu konuda itirazlara ilişkin kararlar ile ilgili adli gecikme ve uzun bekleme süreci, Bildiri ile Sözleşme’de öngörülen ivedi ve etkili hukuk yolları ile ilgili hakları ihlal eden adli makamların tutumunu göstermektedir. Bu on yedi sene süren davalar süresince, eşini iki olayda öldürmeye teşebbüs eden kişi, serbest bırakılmıştır ve halen de serbesttir.

42. Amerikan Devletleri İnsan Hakları Mahkemesi aşağıdaki hususları bildirmişti:

“Sözleşme tarafından tanınan hakların, hükümetin desteği ya da rızası doğrultusunda ihlal edilip edilmediği veya Devlet’in, eylemi engellemek ya da sorumlu olan kişileri cezalandırmak amacıyla önlem almamak suretiyle eylemin gerçekleşmesine izin verip vermediği konusunda karar verilmelidir. Bu yüzden, Mahkeme’nin görevi, ihlalin, Devlet’in Sözleşme’nin 1 (1). maddesi kapsamında öngörülen bu haklara saygı gösterme ve onları güvence altına alma görevini yerine getirmemesi sonucunda gerçekleşip gerçekleşmediğine karar vermektir.”⁶¹

Ayrıca, Mahkeme aşağıdaki hususları da ifade etmiştir:

“Devlet, Sözleşme kapsamında korunan hakların ihlaline ilişkin her durumu soruşturmakla yükümlüdür. Devlet aygıtı, ihlalin cezalandırılmamasını sağlayacak şekilde hareket ederse ve mağdurun haklarından tam anlamıyla yararlanması için en kısa zamanda bir düzenleme yapılmazsa, Devlet, yargı yetkisi kapsamındaki insanların bu hakları hür ve eksiksiz olarak yerine getirme yükümlülüğünü yerine getirmemiş olur. Özel kişi ve grupların, özgürce ve hiçbir ceza almadan Sözleşme tarafından tanınan haklara zarar verecek şekilde hareket etmelerine Devletin izin vermesi halinde aynı şey söz konusudur.”⁶²

⁶⁰ Dilekçe sahipleri, bu itirazın, Brezilya Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu’nun 479. maddesi uyarınca kabul edilemez olduğunu ileri sürmektedir. Komisyon, bu hususu, Amerikan Bildirisi’nin XVIII. maddesi çerçevesinde kendisine verilen yetkiye göre değerlendirmektedir.

⁶¹ Amerikan Devletleri İnsan Hakları Mahkemesi, Velásquez Rodríguez Davası, 29 Temmuz 1998 tarihli karar, 173. paragraf.

⁶² Amerikan Devletleri İnsan Hakları Mahkemesi, Velásquez Rodríguez Davası, 29 Temmuz 1998 tarihli karar, 176. paragraf ve Amerikan Devletleri İnsan Hakları Mahkemesi, Godínez Cruz davası, 20 Ocak 1989 tarihli karar, 187. paragraf.

43. Amerikan Devletleri Mahkemesi, mağdura, haklarından yararlanma imkânını vermek üzere hiçbir önlemin alınmadığı durumlarda Devlet'in yükümlülükleri konusunda aşağıda belirtilen hususları açıklamıştır:

“Taraf Devletlerin ikinci yükümlülüğü, Sözleşme tarafından tanınan hakların, onun yetki alanına giren her kişi tarafından serbestçe ve eksiksiz olarak kullanılmasını “sağlamak”tır. Böyle bir yükümlülük, Taraf Devletlerin yürütme aygıtını ve genel olarak kamu gücünün icra edildiği tüm yapıları düzenleme ödevini içerir; böylece bunlar, insan haklarından serbestçe ve eksiksiz bir şekilde yararlanılmasını hukuksal anlamda sağlayabilir. Devletler, bu yükümlülüğün bir sonucu olarak, Sözleşme kapsamında tanınan hakların ihlalini önlemeli, soruşturmalı, cezalandırmalı ve dahası, mümkün ise, ihlal edilen hakkı iyileştirmek için girişimde bulunarak ihlalden kaynaklanan zararları telafi etmek amacıyla tazminat vermelidir.”⁶³

44. Brezilya mahkemeleri, bu davada on yedi seneden sonra nihai bir karar vermede başarısız olmuştur ve bu gecikme, zamanaşımı yüzünden suçlamanın düşmesi neticesinde kesin kişisel dokunulmazlık ile ilgili olasılığa neden olmakta ve böylece de, her halükârda çok geç olabilecek bir tazminatın alınmasını imkânsız kılmaktadır. Komisyon, bu davada, iç hukuktaki kararların, Brezilya’da adli makamların etkisizliğini, ihmali ve ataletini ve sanığın yargılanmasında gerekçesiz bir şekilde gerçekleşen gecikmeleri açığa çıkardığı görüşündedir. Bu kararlar, sanığın cezalandırılmasını engellemekte, kişisel dokunulmazlık görüntüsünü ortaya çıkarmakta ve zamanaşımı nedeniyle suçlamanın düşmesi sonucu mağdurun tazminat alamamasına neden olmaktadır. Bunlar, devletin kendi kurumlarını, bu hakları garanti edecek bir şekilde düzenleyemediğini göstermektedir. Bu durum, bir bütün olarak, Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 1 (1). maddesi ve Bildiri’nin ilgili maddeleri ile bağlantılı olarak, Sözleşme’nin 8 ve 25. maddelerinin münferit bir şekilde ihlal edildiğini göstermektedir.

B. Kanun Önünde Eşitlik (Sözleşme’nin 24. maddesi) ve Bildiri’nin II ve XVIII. Maddeleri

45. Dilekçe sahipleri, ayrıca Amerikan İnsan Hakları ve Ödevleri Bildirisi’nde (II ve XVIII. maddeler) yer alan kanun önünde eşitlik hakkı ve adalet hakkı ile ilgili olarak Amerikan Sözleşmesi’nin 24. maddesinin ihlal edildiğini iddia etmektedir.

46. Bu bakımdan Amerikan Devletleri Komisyonu, kadınların, özellikle de aile içi şiddete maruz kalan kadınların haklarına saygı konusundaki gelişmeleri özel bir ilgiyle izlediğine dikkat çekmektedir. Komisyon, Brezilya’da kadınlara yönelik aile içi saldırıların sayısının yüksekliğine dair bilgiler elde etmiştir. Sadece (bu dava ile ilgili olayların gerçekleştiği yer olan) Ceará’da 1993 yılında kadınlara yönelik olayları ele alan

⁶³ Amerikan Devletleri İnsan Hakları Mahkemesi, Godínez Cruz davası, 20 Ocak 1998 tarihli karar, 175. paragraf.

özel karakollara bildirilen toplam 4.755 şikâyetten 1.183 ölüm tehdidi olayı vuku bulmuştur.⁶⁴

47. Kadınlar, erkekler ile karşılaştırıldığında orantısız bir şekilde aile içi şiddetin mağduru olmaktadır. Brezilya'da İnsan Hakları Ulusal Hareketi'nin yaptığı bir çalışmada kadın ve erkekler karşı aile içi şiddet olgusu karşılaştırılmış ve cinayet anlamında kadınların, eşleri tarafından öldürülmelerinin, erkeklerin eşleri tarafından öldürülmesi ihtimalinden otuz kat daha fazla olduğu görülmüştür. Komisyon, 1997 yılında Brezilya ile ilgili özel raporunda saldırıya maruz kalan kadınlara karşı kesin bir ayrımcılık yapıldığını ve bunun da Brezilya hukuk sisteminin etkili olmaması ve ulusal ve uluslararası kuralların ve ayrıca Brezilya Yüksek Mahkemesi'nin içtihat hukuku ile ilgili kurallarının yetersiz bir şekilde uygulanmasından kaynaklandığını tespit etmiştir. Komisyon, 1997 yılında yayınladığı İnsan Haklarının Durumu Konusundaki Rapor'da aşağıda belirtilen hususlara değinmiştir:

“Ayrıca, bu uzman karakolların mevcut olduğu hallerde bile, sıklıkla şikâyetlerin tam olarak soruşturulmaması ya da kovuşturulmaması söz konusudur. Bazı davalarda kaynak sınırlamaları, bu gibi suçlara karşılık verme çabalarını da engeller. Başka davalarda ise kadınlar resmi suçlamalar yapmaktan çekinmektedir. Uygulama açısından hukuksal ve diğer alanlardaki sınırlamalar, genellikle kadınları, harekete geçme konusunda kendilerini sınırlanmış hissettikleri koşullara maruz bırakmaktadır. Kadınlar, şikâyetlerini kanunen bir polis karakolunda resmileştirmek ve olayları açıklamak zorundadır, böylece yetkilinin bir “vaka raporu” yazması mümkün olabilir. Yeterince eğitim almamış olan yetkililer, gerekli hizmetleri sunamayabilir ve bazıları, bilindiği kadarıyla, mağdurları utandıracak ve aşağılayacak şekilde davranmaya devam etmektedirler. Tecavüz gibi belli başlı suçlarda mağdurlar, Adli Tıp Kurumu'na (*Instituto Médico Legal*) gitmek zorundadırlar. Bu kurum, yapılan bir suçlamanın araştırılması için kanunen gerekli görülen incelemelerin yapıldığı tek yetkili kurumdur. Bazı kadınlar, böyle bir gereklilikten haberdar değildi ya da ihtiyaç duyulan kanıtların zamanında elde edilmesi için gerekli böyle bir imkânna erişme şansı yoktur. Bu kurumlar, daha çok kentsel alanlarda bulunur ve olan yerlerde de genellikle az kadro çalışır. Ayrıca, kadınlar cezayı gerektiren şiddet olaylarının ihbar edilmesine yönelik adımları attıklarında dahi, söz konusu kadınlara suçun soruşturulacağı ve kovuşturulacağına dair bir garanti verilmemektedir.”

Brezilya Yüksek Mahkemesi, 1991 yılında eşini öldürme nedeni olarak çağırdığı bir “namusu koruma” gerekçesini geçersiz saymasına rağmen, birçok mahkeme, aile içi şiddet faillerini yargılama ve cezalandırma konusunda isteksiz davranmaya devam etmektedir. Ülkenin bazı kısımlarında “namusu koruma” gerekçesi halen kullanılmak-

⁶⁴ Maia Fernandes, Maria da Penha “Sobrevivi Posso Contar” Fortaleza 1994, sayfa 150; polis karakollarında alınan bilgiler çerçevesinde oluşturulan veriler.

tadır ve bazı bölgelerde ise mağdurun tutumu, bir cinsel suçun yargılanması ile ilgili hukuksal süreç içerisinde bir odak noktası olmaya devam etmektedir. Savunma avukatlarının bazı mahkemelerde de desteklenen uygulamaları söz konusu suçta hukuksal faktörlerin varlığına odaklanmak yerine, mağdurun yararlanabileceği ve yasal olarak gerekli bulunan hukuksal yolları kullanabilmesi için itibarının ve ahlâki suçsuzluğunun kutsallığını göstermesi gerekliliğine yol açmaktadır. Özel sektör ve kamu sektörü tarafından kadınlara karşı şiddet ile mücadele etmek için yapılan girişimler, alışıldık bir şekilde bunu örtbas eden sessizliğe karşı gelmeye başlamıştır, ancak bu suçların genellikle göz ardı edildiği kişisel dokunulmazlıkları destekleyen toplumsal, hukuksal ve diğer alanlardaki engellerin üstesinden gelinmelidir.

48. Bu rapor, ayrıca istatistiklerin tutulduğu davalarda uzmanlaşmış karakollara bildirilen suçlamalardan sadece yüzde birinin fiili olarak araştırıldığını gösteren çeşitli çalışmalara atıfta bulunmaktadır. (*Unido de Mulheres de Sao Paulo, A Violencia Contra a Mulher e a Impunidade: Uma Questão Política* (1995)). Söz konusu rapora göre 1994 yılında ev içinde saldırıya uğrayan kadınlar tarafından yapılan 86.815 şikâyetten sadece 24.103'ü polis tarafından soruşturulmuştur.

49. Diğer raporlar ise, aile içi şiddete yönelik ihbarların % 70'inin hiçbir netice elde edilmeden askıya alındığını göstermektedir. Kadına yönelik aile içi şiddet ile ilgili ihbarların sadece % 2'si, saldırganın mahkûmiyeti ile sonuçlanmıştır. (San Pablo Katoлик Üniversitesi'nin 1998 tarihli raporu)

50. Komisyon, bu tip ihlallere karşılık verilmesinde Devlet'in gösterdiği tutumu inceleyen bu analizde olumlu önlemlerin, yasama, yargı ve idari alanlarda alındığına dikkat çekmektedir.⁶⁵ Komisyon, bu davada görülen durum ile doğrudan ilgili olan üç girişimin altını çizmektedir: (1) kadınlara yönelik şiddet ile ilgili raporları değerlendirecek özel polis karakollarının kurulması; (2) dövülen kadınlar için sığınma evlerinin kurulması ve (3) Yüksek Mahkeme'nin, erkeklerin eşlerine karşı işlediği suçlarda gerekçe olarak kullandığı çağdışı bir "namusu koruma" kavramının ortadan kaldırılması amacıyla 1991 yılında verdiği karar. Bu gibi olumlu girişimler ile birlikte başka benzer girişimler de, daha önce de belirttiği gibi sorunun kapsamı ve aciliyeti ile il-

65 Hükümet ile CNDM [Ulusal Kadın Hakları Konseyi]'nin ortak eylemi sonucu, 1988 tarihli Brezilya Anayasası'nda, kadın hakları ile ilgili kayda değer gelişmenin yansıtıldığı düzeltmeler yapılmıştır. Ulusal İnsan Hakları Programı bağlamında, hükümetin kadın haklarının güçlendirilmesi amacıyla öngördüğü girişimler şöyledir: Ulusal Kadın Hakları Konseyi'nin ve Kadınlara Karşı Şiddetin Önlenmesi İle İlgili Ulusal Program'ın desteklenmesi; kadınlara karşı cinsel şiddetin ve aile içi şiddetin önlenmesi için mücadele edilmesi; risk altında bulunan kadınlara geniş kapsamlı yardımların sağlanması ve kadınlara karşı şiddet ve ayrımcılık konusunda ve ayrıca yararlanılabilecek korunma yolları hakkında kamuoyunun bilgilendirilmesi; velayet hakkı konusunda ceza hukuku ile medeni hukuk kapsamında ayrımcılığa ilişkin belirli hükümlerin yürürlükten kaldırılması; Devlet görevlilerinin eğitiminde ve ilköğretim ve ortaöğretim seviyesinde öğretim programları ile ilgili yönergelerin oluşturulmasında toplumsal cinsiyete özgü yaklaşımların geliştirilmesi ile ilgili çabaların desteklenmesi; kadınların çalışma hayatındaki statüleri ile ilgili istatistiksel çalışmaların desteklenmesi. Program, ayrıca Hükümetin, Kadınlara Karşı Şiddetin Önlenmesi, Cezalandırılması ve Ortadan Kaldırılmasına Dair Amerikan Devletleri Sözleşmesi'nde yer alan hükümleri yürürlüğe sokması yönünde tavsiyede de bulunmaktadır.

gili olarak sınırlı bir temelde gerçekleştirilmiştir. Bir sembol olarak karşımıza çıkan bu davada bu girişimler, ne olursa olsun hiçbir etki oluşturmamaktadır.

C. Belém do Pará Sözleşmesi'nin 7. Maddesi

51. Brezilya, 27 Kasım 1995 tarihinde Belém do Pará Sözleşmesi'nin onay belgesini sundu. Bu Amerikan Devletleri belgesi ile Amerika Devletleri, böyle bir sorunun kapsamının doğruluğunu kabul ederek; izlenecek yönergeleri saptayarak; bu sorunu tespit edecek taahhütlerde bulunarak; herhangi bir kişi ya da kuruluşa dava başvurusu yapma ve Amerikan Devletleri İnsan Hakları Komisyonu nezdinde, mesele konusunda harekete geçme imkânı sağlamaktadır. Dilekçe sahipleri, Kadınlara Karşı Şiddetin Önlenmesi, Cezalandırılması ve Ortadan Kaldırılmasına Dair Amerikan Devletleri Sözleşmesi'nin 3, 4, 5 ve 7. maddelerinin Devlet tarafından ihlal edilmesine ilişkin durumları sorgulamaktadır ve bu davanın, Brezilya Devleti makamlarınca, Brezilya'da kadınlara karşı şiddetin sistematik karakterini ve kişisel dokunulmazlıkları güçlendirmeye yarayan toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılık esasına göre analiz edilmesi gerektiğini ileri sürmektedirler.

52. Komisyon, daha önce de belirtildiği gibi, Belém do Pará Sözleşmesi'nin hükümleri uyarınca, Brezilya Sözleşme'yi onayladıktan sonra vuku bulan eylemler konusunda davanın dinlenmesi hususunda konu bakımından (*ratione materiae*) ve zaman bakımından (*ratione temporis*) yeterliği haizdir. Bu dava, etkili hukuksal usuller ile ilgili hakkın sürekli olarak ihlal edildiği iddiası ve sonuç olarak, kadınlara karşı şiddete gösterildiği düşünülen hoşgörü ile ilgilidir.

53. Belém do Pará Sözleşmesi ["CMV"], kadınların gerek aile içinde, gerekse dışarıda saldırı ve şiddetten uzak bir yaşam sürme hakkını korumak amacıyla belli önlemler almak için yapılan büyük çabayı yansıtan temel bir belgedir. CMV, kadınlara karşı şiddet ile ilgili olarak aşağıdaki tanımı yapmaktadır.

"2. madde

Kadınlara karşı şiddet, aşağıda belirtilen durumlarda fiziksel, cinsel ve ruhsal şiddeti içerecek şekilde anlaşılır:

a. Tecavüz, dayak ve cinsel istismarı kapsayan, ancak bunlarla sınırlı kalmayan bu şiddet olayları, fail, kadınlara aynı evi paylaşıyor olsun ya da olmasın, aile içinde ya da ev içi bir birimde veya kişiler arasındaki başka bir ilişki çerçevesinde gerçekleşen olaylardır;

b. Tecavüz, cinsel istismar, işkence, insan ticareti, zorla fuhuş, çocuk kaçırma, işyerinde ve ayrıca eğitim kurumları, sağlık kuruluşları ve diğer yerlerde cinsel taciz gibi suçları kapsayan ancak bunlarla sınırlı kalmayan bu olaylar, topluluk içinde gerçekleşir ve herhangi bir kişi tarafından işlenir.

c. Bu gibi olaylar, nerede olduğuna bakılmaksızın, devletin ya da görevlilerinin işlediği ya da göz yumduğu olaylardır."

54. CMV'nin uygulama kapsamı içerisinde iki koşul ile tanımlanan iki duruma atıf

yapılmaktadır: Birincisi, (a) ve (b) bentlerinde açıklanan kadınlara karşı şiddet ve ikincisi ise, Devlet'in işlediği ya da göz yumduğu şiddet. CMV, diğerleri yanında, şiddet eylemleri ile hakların ihlal edildiği durumlarda kadınların aşağıda belirtilen haklarını korur: Şiddetten uzak bir hayat yaşama hakkı (3. madde); yaşantısına, fiziksel, ruhsal ve ahlâki bütünlüğüne, kişisel güvenliğine ve kişisel onuruna saygı duyulması hakkı; kanun önünde ve kanunen eşit korunma; haklarını ihlal eden eylemlere karşı korunmak üzere yetkili bir mahkemeye kolay bir şekilde ve ivedilikle başvurabilme (söz konusu belgenin 4. maddesinin (a), (b), (c), (d), (e), (f) ve (g) bentleri) ve buna bağlı olarak aynı belgenin 7. maddesinde öngörülen Devlet'in bundan kaynaklanan ödevi. Kadınlara Karşı Şiddetin Önlenmesi, Cezalandırılması ve Ortadan Kaldırılmasına Dair Amerikan Devletleri Sözleşmesi'nin 7. maddesinde aşağıdaki hususlar belirtilmiştir:

“Devletlerin Ödevleri

7. madde

Taraf Devletler, kadınlara karşı yapılan her türlü şiddeti kınar ve uygun tüm araçlarla ve gecikmeksizin bu tür şiddetin önlenmesi, cezalandırılması ve ortadan kaldırılması için politikalar izlemeyi kabul eder ve aşağıdakileri taahhüt eder:

a. Kadınlara karşı şiddet eylemlerinde ya da uygulamalarında yer almaktan kaçınmak ve makamlarının, memurlarının, personelinin, görevlilerinin ve kurumlarının da bu yükümlülüğe uygun bir şekilde hareket etmesini sağlamak;

b. Kadınlara karşı şiddetin önlenmesi, soruşturulması ve şiddet olaylarına karşı cezaların uygulanması için gereken özeni göstermek;

c. Kadınlara karşı şiddetin önlenmesi, cezalandırılması ve ortadan kaldırılması ve gerekli durumlarda uygun idari önlemleri almak için ihtiyaç duyulabilecek hükümleri ceza hukuku, medeni hukuk, idare hukuku ve diğer iç hukuk hükümlerine dahil etmek;

d. Failin, kadını taciz etmesini, sindirmesini ya da tehdit etmesini veya hayatını ya da bütünlüğünü zedeleyen ya da tehlikeye sokan veya malına zarar veren herhangi bir yola başvurusunu engelleyecek hukuksal önlemleri almak;

e. Mevcut kanunlarda ve yönetmeliklerde değişiklikler yapmak ya da yürürlükten kaldırmak ve kadınlara karşı şiddetin varlığını koruması ve hoşgörülmesini sağlayan hukuksal veya geleneksel uygulamaları değiştirmek amacıyla yasama ile ilgili önlemler de dahil olmak üzere, tüm uygun önlemleri almak;

f. Şiddete maruz bırakılan kadınlar için, adil ve etkili hukuksal usuller tesis etmek; bunlar, diğerleri yanında, koruyucu önlemler, zamanında yargılanma ve söz konusu hukuksal usullere etkili biçimde erişimdir.

g. Şiddete maruz bırakılan kadınların, tazmin, telafi veya diğer adilane ve etkili hukuk yollarından yararlanmalarını sağlamak için gerekli tüm hukuksal ve idari mekanizmaları oluşturmak ve;

h. Bu Sözleşme'yi uygulayabilmek için gerekli olabilecek yasamaya ilişkin ya da diğer alanlar ile ilgili önlemleri almak.”

55. Devlet, Belém do Pará Sözleşmesi'ni onayladığında, Bayan Fernandes'in eski eşinin yararlandığı ve yararlanmaya devam ettiği, kişisel dokunulmazlık durumu, Devlet'in gönüllü biçimde üstlendiği uluslararası taahhütler ile çelişmektedir. Bu koşullar altında failin yargılanmaması ve cezalandırılmaması, Devlet'in, Maria de Penha'nın maruz kaldığı şiddete göz yumduğunun bir göstergesidir ve Brezilya mahkemelerinin önlem almadaki başarısızlığı, eski eşinin saldırılarının doğrudan sonuçlarını ağırlaştırmaktadır. Ayrıca, daha önce de belirtildiği gibi, Devlet makamlarının gösterdiği hoşgörü, sadece bu dava ile sınırlı değildir; dahası bu bir modeldir. Bu duruma, tüm sistem genelinde gösterilen hoşgörü, sadece kadınları şiddete maruz bırakan ve teşvik eden psikolojik, toplumsal ve tarihi temellerin devam etmesine yaramaktadır.

56. Maria de Penha'nın maruz kaldığı şiddetin, Devlet'in failleri yargılama ve mahkûm etme konusunda ihmali ve etkili eylemlerin yetersizliğini gösteren genel bir model olması nedeniyle Komisyon, bu davada, sadece yargılama ve cezalandırma ile ilgili yükümlülüğün değil, ayrıca aşağılayıcı uygulamaların önlenmesi konusunda üstlenilmesi gereken yükümlülüğün de yerine getirilmediği düşüncesindedir. Yargıdaki genel ve ayrımcı etkisizlik, aile içi şiddete neden olan bir ortam oluşturmaktadır, zira toplum, Devlet'in toplumun temsilcisi olarak bu gibi eylemlere karşı yaptırımlar uygulamak üzere harekete geçme konusunda istekli olduğuna dair hiçbir kanıt görmemektedir.

57. Komisyon, madde 7 (c) ile (h) çerçevesinde, aile içi şiddete göz yumulmasını önlemek amacıyla Devlet'in aldığı önlemleri değerlendirmelidir. Komisyon, bu amaçla, özellikle de özel polis karakollarının, dayak yiyen kadınlar için sığınma evlerinin vs. kurulması konusunda mevcut idare tarafından alınan olumlu önlemlere işaret etmektedir.⁶⁶ Ancak, buzdağının görünen kısmı olan bu davada etkisiz yargı, kişisel dokunulmazlık ve mağdurların tazminat alamamaları, aile içi şiddeti saptamak için uygun eylemlerin alınacağına dair verilen sözlerin yerine getirilmediğinin bir örneğidir. Belém do Pará Sözleşmesi'nin 7. maddesi, sanki Brezilya Devleti'nin bu gibi davalarda yerine getirmeyeceği bir dizi taahhütten oluşan bir listeyi açıklamaktadır.

58. Komisyon, yukarıda belirtilen hususlar ışığında, bu davanın, Belém do Pará Sözleşmesi'nde açıklanmış olan, aile içi şiddet ve devletin gösterdiği hoşgörü ile ilgili şartları karşıladığını ve söz konusu Sözleşme kapsamında korunan ve şiddetten uzak bir yaşam hakkı (3. madde); yaşantısına, bedensel, ruhsal ve ahlaki bütünlüğüne, kişisel güvenliğine ve kişisel onuruna saygı duyulması; kanun önünde ve kanunen eşit korunma; haklarını ihlal eden eylemlere karşı korumak üzere yetkili bir mahkemeye kolay bir şekilde ve ivedilikle başvurabilme gibi haklar (madde 4 (a), (b), (c), (d), (e), (f) ve (g)) ile ilgili olarak [Devlet'in] Sözleşme madde 7 (b), (d), (e), (f), (g)'de öngörülen ödevlerini yerine getirememesinden sorumlu olduğunu düşünmektedir.

⁶⁶ Bkz. Brezilya'da insan haklarının durumu ile ilgili Amerikan Devletleri İnsan Hakları Komisyonu'nun 1997 tarihli özel raporunda Brezilyalı kadınların hakları ile ilgili bölüm.

VI. 105/00 No’lu Rapor Sonrası Görülen Davalar

59. Komisyon, 19 Ekim 2000 tarihinde 108. oturumunda bu dava ile ilgili 105/00 No’lu raporu onaylamıştır. Rapor, Devlet’e 1 Kasım 2000 tarihinde sunuldu ve yapılan tavsiyelerin hayata geçirilmesi için iki aylık bir süre tanındı. Komisyon, Sözleşme’nin 50. maddesi uyarınca bir raporun onaylandığını dilekçe sahiplerine bildirdi. Tanınan süre sona ermesine rağmen, Komisyon bu tavsiyeler konusunda Devlet’ten herhangi bir yanıt almadığı için, Amerikan Devletleri İnsan Hakları Komisyonu, bu tavsiyelerin hayata geçirilmediği düşüncesini benimsemiştir.

VII. Sonuç

Amerikan Devletleri İnsan Hakları Komisyonu, aşağıda belirtilen hususları Kararlaştırmıştır.

60. Amerikan Devletleri İnsan Hakları Komisyonu, Devlet’e aşağıda belirtilen sonuçları tekrar bildirir:

1. Amerikan Bildirisi’nin (“Bildiri”) II ve XVIII. maddeleri ile ilişkili olarak Amerikan Sözleşmesi’nin 1 (1). (Haklara Saygı Gösterme Yükümlülüğü), 8. (Adil Yargılanma), 24. (Eşit Koruma) ve 25. (Yargısal Koruma) maddelerinin ve ayrıca Belém do Pará Sözleşmesi’nin 7. maddesi kapsamındaki hak ve ödevlerin ihlali konusunda, Amerikan Sözleşmesi’nin 46 (2) (c) ve 47. maddeleri ile Belém do Pará Sözleşmesi’nin 12. maddesi uyarınca bu davanın dinlenmesi ve dava dilekçesinin kabul edilebilir olması konusunda Komisyon yetkilidir.

2. Tartışılmayan olgulara dayanarak ve yukarıda yapılan analize göre, Brezilya Federal Cumhuriyeti, Brezilya’da bu aile içi şiddet davasının hiçbir mazeret gösterilmeden geciktirilmesi ve ihmalkârca ele alınması yüzünden, Amerikan Sözleşmesi’nin 1 (1). maddesinde belirtilen haklara saygı ve onları güvence altına alma konusundaki genel yükümlülük çerçevesinde Amerikan Sözleşmesi’nin 8. ve 25. maddeleri kapsamında garanti edilen adil yargılama ve yargısal koruma haklarının ihlalinden sorumludur.

3. Devlet, aile içi şiddetin ve Devlet’in söz konusu şiddete gösterdiği hoşgörünün kapsamını daraltmak amacıyla bir dizi önlemi almışsa da, özellikle Brezilya’da polis ve adli teşkilatın etkisiz çalışma tarzı nedeniyle söz konusu önlemler henüz Devlet’in kadınlara uygulanan şiddete gösterdiği hoşgörü üzerinde önemli bir etki yaratmamıştır.

4. Devlet, Bayan Fernandes’in haklarını ihlal etmiş ve işlenen şiddet eylemi ve Devlet’in bu eyleme göz yumması sonucu, Amerikan Sözleşmesi’nin 1 (1) maddesi ile ilgili olarak Belém do Pará Sözleşmesi’nin 7. maddesi ile Amerikan Sözleşmesi’nin 8 ve 25. maddeleri çerçevesinde üstlendiği ödevini yerine getirememiştir.

VIII. Tavsiyeler

61. Yukarıda yapılan analiz ve sonuçlar ışığında, Amerikan Devletleri İnsan Hakları Komisyonu, Brezilya Devleti'nin aşağıda belirtilen önlemleri almasını bir kez daha tavsiye eder:

1. Hızlı ve etkili bir şekilde Bayan Maria da Penha Fernandes Maia'ya karşı işlenen saldırı ve cinayete teşebbüs suçlarından sorumlu kişiye karşı açılan ceza davalarının tamamlanması.

2. Ayrıca failin, hızlı ve etkili bir biçimde yargılanmasını önleyen düzensizliklere veya mazeretsiz bir şekilde yapılan gecikmelere karşı sorumluluğun saptanması amacıyla ciddi, yansız ve ayrıntılı soruşturmalar yürütülmesi ve uygun idari, yasamaya ilişkin ve adli önlemlerin hayata geçirilmesi.

3. Faile karşı açılan olası hukuk davaları saklı kalmak kaydıyla, burada belirtilen şiddete karşı; özellikle de hızlı ve etkili hukuk yollarının sağlanamamış olmasına ve 15 yılı aşkın bir süredir davanın özünü teşkil eden kişisel dokunulmazlığa karşı, mağdura uygun sembolik ve gerçek tazminatının verilmesi amacıyla Devlet'in gerekli önlemleri kabul etmesi ve bu tür gecikmelerden kaynaklanan tazminat ile ilgili davaların zamanında görülmesi.

4. Brezilya'da kadınlara karşı aile içi şiddete ve şiddetin ele alınmasında ayrımcılık yapılmasına Devlet'in göz yummasını sonlandıracak olan reform sürecinin devam ettirilmesi ve daha geniş kesimlere yayılması. Komisyon, özellikle de aşağıda belirtilen konularda tavsiyede bulunmaktadır:

a. Adli makamların ve uzmanlaşmış polis yetkililerin eğitimi ve onların farkındalıklarının artırılması için alınacak önlemler; böylece aile içi şiddete göz yummanın önemini kavrayabilirler.

b. Ceza davalarının basit hale getirilmesi; böylece davalarda geçen süre, izlenmesi gereken süreç ile ilgili hak ve güvenceleri etkilemeden azaltılabilecektir.

c. Yargı mekanizmalarına alternatif olarak sunulan ve aile içi çatışmanın ivedilikle ve etkili bir biçimde çözülmesini sağlayan ve onun ciddi niteliği ve cezai sonuçları ile ilgili bilinci artıran mekanizmaların oluşturulması.

d. Kadınların haklarına yönelik ve aile içi şiddete ilişkin tüm şikâyetlerin etkili bir şekilde ele alınması ve soruşturulması için gereken özel kaynaklara sahip ve ayrıca adli raporların hazırlanması sırasında Cumhuriyet Savcılığı'ndan kaynak ve destek alan özel polis karakollarının sayısının artırılması.

e. Kadınlara saygının öneminin ve Belém do Pará Sözleşmesi ile tanınan hakların ve aile içi çatışmaların ele alınması konusunun anlaşılmasını hedefleyen birimlere öğretim programlarının verilmesi.

f. Amerikan Sözleşmesi'nin 51(1). maddesinde belirtilen amaçlar doğrultusunda bu tavsiyeleri hayata geçirmek için alınan önlemlerin bahsedildiği bir rapor ile beraber bu rapor Devlet'e sunulduktan sonra altmış gün içerisinde Amerikan Devletleri İnsan Hakları Komisyonu'na bilgi verilmesi.

ESKİ YUGOSLAVYA ULUSLARARASI CEZA MAHKEMESİ⁶⁷

Savcı – Anto Furundzija⁶⁸

Dava No. IT-95-17/1-T

Karar

10 Aralık 1998

2. Ceza Dairesi (Yargıç Mumba [Başkan], Cassese ve May)

Özet

Giriş

Anto Furundzija, Statü'nün 3. maddesine (savaş hukuku ya da teamüllerinin ihlali) ilişkin iki ihlalle suçlanmıştır: işkence; 1949 tarihli Cenevre Sözleşmelerinin (Harp Halindeki Silahlı Kuvvetlerin Hasta ve Yaralıların Vaziyetlerinin Islahı Hakkında I Numaralı Cenevre Sözleşmesi; Silahlı Kuvvetlerin Denizdeki Hasta, Yaralı ve Kazazedelerinin Vaziyetlerinin Islahı Hakkında II Numaralı Cenevre Sözleşmesi; Harp Esirleri Hakkında Tatbik Edilecek Muameleye Dair III Numaralı Cenevre Sözleşmesi; Harp Zamanında Sivillerin Korunmasına Dair IV Numaralı Cenevre Sözleşmesi) ortak 3. maddesinin ihlali ve insan onuruna yönelik, tecavüzü de içeren zorbalıklar; 12 Ağustos 1949 tarihli Cenevre Sözleşmelerine Ek ve Uluslararası Nitelikte Olmayan Silahlı Çatışma Mağdurlarına İlişkin 1977 tarihli Cenevre Protokolü'nün (II. Protokol) (bundan böyle "II. Ek Protokol" olarak anılacaktır) 4 (2) (e) maddesinin ihlali.

Ceza Dairesi, sanığı her iki davada da suçlu bulmuştur: İşkenceye iştirak etmekten 10 yıl hapis cezasına; ayrıca kişi onuruna yönelik, tecavüzü de içeren zorbalıklara yardım ve yataklık etmekten 8 yıl hapis cezasına mahkûm etmiştir.

Bu özet, kararda yer alan tüm hukuki meseleleri ele alamayacağı gibi, ustaca formüle edilmiş hukuki değerlendirme ve tespitlerin yerine de geçemez. Aşağıda yer alanlar, kararın yalnızca en önemli hukuki yönlerini vurgulamaktadır.

⁶⁷ Bu metnin İngilizceden Türkçeye çevirisi Defne Orhun tarafından yapılmıştır.

⁶⁸ Bu metin kararın resmi özetidir. Orijinal karar metni özeti için bkz. http://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/jud_supplement/supp1-e/furundzija.htm (erişim: 28 Eylül 2009).

1. Statü'nün 3. Maddesi⁶⁹

Ceza Dairesi ilk olarak, bahsi geçen zamanda, 1993 yılı Mayıs ayının ortalarında, Hırvat Savunma Konseyi (bundan böyle "HSK" olarak anılacaktır) ile Bosna Hersek Ordusu (bundan böyle "BHO" olarak anılacaktır) arasında bir silahlı çatışma olduğunu tespit etmiştir. Ceza Dairesi, *Tadic* davasında (IT-94-1-AR72) verilen 2 Ekim 1995 tarihli *Yargılama Yetkisine İlişkin Ara Karar Talebini İçeren Savunma Dilekçesine Dair Karar*'da (bundan böyle "*Tadic Yargılama Yetkisi Kararı*" olarak anılacaktır), Temyiz Dairesi tarafından formüle edilmiş olan testi uygulamak suretiyle bu kanaate ulaşmıştır. Bundan başka, Ceza Dairesi söz konusu silahlı çatışma ile sanık tarafından işlendiği iddia edilen suçlar arasında da yeterli bir bağ bulunduğunu tespit etmiştir.

3. maddede yer alan yargılama yetkisi koşulu böylece sağlandıktan sonra, Ceza Dairesi bu maddenin kapsamını değerlendirmiştir. Ceza Dairesi, Temyiz Dairesi'nin *Tadic Yargılama Yetkisi Kararı*'na tekrar atıfta bulunmak suretiyle 3. maddenin bir "şemsiye kural" teşkil ettiğini saptamıştır: "[B]u madde, uluslararası nitelikteki teamüli bir insancıl hukuk kuralının, uluslararası teamül veya andlaşma hukuku kapsamında kişisel cezai sorumluluğunu gerektirecek biçimde çiğnenmesi yoluyla her türlü ihlalini kapsar." Ceza Dairesi ayrıca, kararda, insan onuruna yönelik, tecavüzü de içeren zorbalıklarda bulunmak ve işkence yapmak suçlarının Statü'nün 3. maddesi kapsamına girdiği yönünde kendisinin daha önce vermiş olduğu kararı da teyit etmiştir.

2. Uluslararası Hukukta İşkence⁷⁰

Uluslararası İnsancıl Hukuk ve İnsan Hakları Hukuku⁷¹

İşkence, Cenevre Sözleşmelerinin özellikle ortak 3. maddesi ve II. Ek Protokol'ün 4. maddesinde andlaşma hukuku tarafından özgül biçimde yasaklanmıştır. Cenevre Sözleşmeleri, 12 Ağustos 1949 tarihli Cenevre Sözleşmelerine Ek ve Uluslararası Silahlı Çatışma Mağdurlarına İlişkin 1977 tarihli Cenevre Protokolü (I. Protokol) (bundan böyle "I. Ek Protokol" olarak anılacaktır) ve II. Ek Protokol, 31 Aralık 1992'de Bosna Hersek tarafından onaylandığı için işbu suçlamanın öne sürüldüğü tarihte taraflara uygulanabilir niteliktedir. Ayrıca, çatışmanın tarafları 22 ve 23 Mayıs 1992 tarihlerinde, başka şeylerin yanı sıra, ortak 3. maddeyi uygulama taahhüdünde buldukları iki anlaşma imzalamışlardır. Bu nedenle, Bosna Hersek'te, işkenceye (ve yukarıda tartışıldığı üzere tecavüze) ilişkin hükümler taraflar arasında andlaşma hukuku *gibi* uygulanmıştır. Ceza Dairesi ayrıca, söz konusu suçların işlendiği iddia edilen tarihte işkencenin Bosna Hersek ulusal mevzuatı kapsamında bir savaş suçu olarak yasaklandığını ifade etmiştir.

Ceza Dairesi bundan başka, uluslararası hukukun silahlı çatışma hüküm sürerken işkenceyi yasakladığını da dile getirmiştir. Gerçekten de, bu yasağın andlaşma huku-

⁶⁹ Paragraf 51-65 ve 131-133.

⁷⁰ Paragraf 134-164.

⁷¹ Paragraf 134-146.

kundan, Birleşik Devletler Ordu Yönetimi Talimatnamesi (Francis Lieber, 1863), Lahey Sözleşmeleri (başta 1907 tarihli, Kara Savaşlarında Uygulanacak Hukuk ve Teamüle ilişkin 4. Lahey Sözleşmesi olmak üzere buna ek düzenlemeler), Cenevre Sözleşmeleri ve Ek Protokollerden uluslararası teamül hukukuna dönüştüğünü tespit etmiştir. İlk olarak, Daire, dünya üzerindeki tüm devletlerin, başta Cenevre Sözleşmeleri olmak üzere bu andlaşma hukuku hükümlerini onaylamış olduklarını belirtmiştir. İkinci olarak, şimdiye dek hiçbir devlet işkence hükümlerini feshettiğini ilan etmemiş veya sözleşmelerin ilgili hükümlerinin uygulanmasına açıkça karşı koymamıştır. Son olarak ise, Uluslararası Adalet Divanı, *Nikaragua* davasında (1986 ICJ Raporları, 14), Cenevre Sözleşmelerinin, çatışmalarda yer almayan kişilere işkence uygulanmasını yasaklayan ortak 3. maddesinin teamül hukuku statüsüne sahip olduğunu yetkin bir şekilde teyit etmiştir.

Ceza Dairesi ayrıca, kendi görevlilerine yüklenebilecek işkence eylemlerinden dolayı devletlerin sorumlu tutulabileceğine, ancak silahlı çatışmalarda uygulanan andlaşma ve teamül hukukunda yer alan işkence yasağının öncelikle bireylere yönelik olduğuna kanaat getirmiştir. İşkence suçu, fail olduğu iddia edilen kişinin resmi görevi ne olursa olsun, kişisel cezai sorumluluğu doğurmaktadır. İşkence eylemleri; uluslararası insancıl hukuka ve Cenevre Sözleşmelerine yönelik ağır ihlal, insanlığa karşı işlenen suçlar ve soykırım suçu kapsamında kovuşturulabilir.

Daire'nin de belirtmiş olduğu üzere, uluslararası insan hakları hukuku, kişisel cezai sorumluluktan ziyade devletin sorumluluğuyla ilgilenir; işkenceyi hem silahlı çatışma hem de barış zamanlarında yasaklar. Hem 1966 tarihli Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'de (bundan böyle "MSHS" olarak anılacaktır) olduğu gibi genel olarak hem de 1984 tarihli İşkence ve Diğer Zalimane, Gayriinsani veya Küçültücü Muamelelere veya Cezaya Karşı Sözleşme'de (bundan böyle "İşkenceye Karşı Sözleşme" olarak anılacaktır) olduğu gibi özel bir şekilde sözleşmelerde yer alan bu yasağın, asla askıya alınmayacak mutlak bir haktır. Bu bakımdan, Ceza Dairesi, işkence yasağının aşağıda ele alınan bir *jus cogens* kuralı teşkil ettiği olgusuna değinmiştir. Devletler, söz konusu insan hakları sözleşmeleri ile, (görevlileri aracılığıyla) işkence yapmaktan kaçınmak, bu suçu yasaklamak ve cezalandırmak yükümlülüğü altına girmektedirler. Devletler, bu son yükümlülük bakımından failleri soruşturma, kovuşturma ve cezalandırma yönündeki zorunlu yargılama yetkisini kabul etmiş olmaktadır.

Uluslararası Hukukta İşkence Yasağının Temel Nitelikleri⁷²

Ceza Dairesi, işkence yasağının olası ihlalleri dahi kapsamı nedeniyle, uluslararası hukukun, devletlerden, ulusal mevzuatlarını bu bağlamdaki yükümlülüklerini hayata geçirecek biçimde uyarlamalarını ve bu yükümlülüklerle çelişen yasalar mevcutsa bunları kaldırmalarını talep ettiğini belirtmiştir. İşkence yasağı dahası, devletlere *erga omnes*, yani uluslararası toplumun diğer üyelerine karşı da sorumlu olunan yükümlülükler yüklemektedir; bu üyelerden her biri, diğer bir üyenin bu yükümlülüğe uygun davranmasını talep etme hakkına sahiptir.

72 Paragraf 147-157.

Son olarak, işkence yasağının uluslararası hukuk kapsamında sahip olduğu, yukarıda bahsedilen *jus cogens* niteliği, bu yasağın uluslararası sözleşmeler veya teamül hukuku yoluyla askıya alınmasını engellemektedir. Bu durum af yasaları gibi, uluslararası hukuk bakımından devletin sorumluluğunu doğurabilecek ya da yabancı bir mahkemede tazminat davasının temeli olabilecek çelişen ulusal mevzuat üzerinde de etkiye sahiptir. Dahası, işkenceden doğan bireysel cezai sorumluluk, aksi yönde hüküm içeren ulusal yasalardan da etkilenmemektedir. Bu bağlamda, işkence yasağının uluslararası hukuk kapsamındaki *jus cogens* niteliği tüm devletlere evrensel cezai yargılama yetkisi vermektedir.

İşkencenin Tanımı⁷³

Uluslararası insancıl hukuk işkence için herhangi bir tanım içermiyorsa da, İşkenceye Karşı Sözleşme'nin 1 (1). maddesinde böyle bir tanım bulmak mümkündür. Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi 1. Ceza Dairesi, *Akayesu* davasında (ICTR-96-4-T) verdiği 2 Eylül 1998 tarihli *Karar*'da (bundan böyle "*Akayesu Kararı*" olarak anılacaktır), bu tanımın uluslararası hukukta işkenceye dair mevcut tüm kurallara uygulanmasına karar vermiştir. Ancak, önümüzdeki davada Ceza Dairesi, İşkenceye Karşı Sözleşme'nin, söz konusu tanımın uygulama alanının yalnızca o Sözleşme amaçları ile sınırlı olduğunu belirtmiş olduğuna işaret etmiştir. Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi (ICTY) 2. Ceza Dairesi, *Delalic ve diğerleri* davasında (IT-96-21-T) verdiği 16 Kasım 1998 tarihli *Karar*'da (bundan böyle "*Çelebici Kararı*" olarak anılacaktır), İşkenceye Karşı Sözleşme'de yer alan tanımın uluslararası teamül hukukunu yansıttığı kanaatine varmıştır. Önümüzdeki davada, Ceza Dairesi bu tespite katılmış ve bunun hukuki gerekçelerini sunmuştur.

Ceza Dairesi ilk olarak, uluslararası kurallarda zımnen ifade edilmiş olan tüm unsurların İşkenceye Karşı Sözleşme'de yer alan tanımda mevcut olduğunu saptamıştır. Bunun yanı sıra, söz konusu tanım, 1975 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda oybirliğiyle kabul edilmiş olan Herkesin İşkenceye Karşı Korunmasına Dair Bildiri (bundan böyle "*İşkenceye Karşı Bildiri*" olarak anılacaktır) ile olduğu gibi, 1985 tarihli İşkencenin Önlenmesi ve Cezalandırılması Hakkında Amerikan Devletleri Sözleşmesi (bundan böyle "*İşkenceye Karşı Amerikan Devletleri Sözleşmesi*" olarak anılacaktır) ile de büyük ölçüde örtüşmektedir. Son olarak, bu tanıma Birleşmiş Milletler İşkence Özel Raportörü ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ile MSHS İnsan Hakları Komitesi gibi uluslararası organlar tarafından da itimat edilmektedir.

Tüm bunlar ışığında, Ceza Dairesi, silahlı çatışmalara ilişkin uluslararası ceza hukuku kapsamında işkenceyle ilgili olarak şu tespitlere ulaşmıştır:

- (i) İşkence; bir eylem veya ihmal sonucu ortaya çıkan, şiddetli fiziksel veya ruhsal acı ya da ıstırap teşkil eder; ayrıca
- (ii) söz konusu bu eylem veya ihmal kasıt içermelidir;
- (iii) bir bilgi veya itiraf elde edilmesi veya mağdur ya da üçüncü bir şahsı

73 Paragraf 159-164.

cezalandırma, sindirme, aşağılama veya bir şeye zorlama veya mağdura ya da üçüncü bir şahsa herhangi bir nedenle ayrımcılık uygulanması amacını taşımaktadır;

(iv) bir silahlı çatışmayla bağlantılı olmalıdır;

(v) işkenceye dahil olan şahıslardan en az biri devlet görevlisi olmalı veya her halükârda kişisel olmayan bir sıfatla (örneğin devletin fiili bir organı veya yetki sahibi diğer herhangi bir şahıs) hareket ediyor olmalıdır.

Ceza Dairesi, “küçük düşürme” amacıyla yapılan işkenceyi bu listeye özel olarak eklediğini ifade etmiştir. Ceza Dairesi, insan onurunu koruma amacı güden uluslararası insancıl hukukun genel ruhunun bunu gerektirdiğini belirtmiştir. Ceza Dairesi son olarak, tecavüzün uluslararası insan hakları hukuku kapsamında işkence olarak sınıflandırılma imkânına atıfta bulunmuştur.

3. Uluslararası Hukukta Tecavüz ve Diğer Ağır Cinsel Saldırıları⁷⁴

Uluslararası İnsancıl Hukuk ve İnsan Hakları Hukuku; Statü⁷⁵

Tıpkı işkence gibi, savaş sırasında tecavüz de andlaşma hukuku tarafından özel olarak yasaklanmıştır: II. Ek Protokol’ün 4. maddesi açık ve net bir yasak içermektedir; ortak 3. madde de bu suçu açıkça yasaklamaktadır. Önümüzdeki davada, bu yasaklayıcı hükümlerin andlaşma hukuku ve ulusal yasalar *gibi* uygulanabilirliği hususu (tecavüz ve insanlık dışı muamele savaş suçları olarak sınıflandırılmıştır) işkence konusunda olduğu gibidir.

Ceza Dairesi, işkence yasağının gelişimine benzer biçimde, silahlı çatışmalarda tecavüz ve cinsel saldırı yasağının ve bu suçların işlenmesi halinde ortaya çıkan bireysel cezai sorumluluğun da uluslararası teamül hukuku niteliği kazandığını ifade etmiştir. Bu bakımdan, Ceza Dairesi, başta Uzakdoğu Uluslararası Askeri Mahkemesi ve Birleşik Devletler Askeri Komisyonu olmak üzere II. Dünya Savaşı sonrası içtihadına özel atıflarda bulunmuştur.

Uluslararası insan hakları hukukunda tecavüz ve diğer ağır cinsel saldırılara ilişkin açık ve net bir yasak bulunmamakla birlikte, bu suçlar kişinin bedensel bütünlüğünü güvence altına alan hükümlerle yasaklanmıştır. Söz konusu bu hükümler, MSHS, 1950 tarihli İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi, 1969 tarihli Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi ve 1981 tarihli Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı gibi temel insan hakları belgelerinde güvence altına alınmıştır.

Tecavüz, gerekli unsurların mevcut olması halinde, Mahkeme’nin yargılama konusuna giren tüm suçlar kapsamında, yani insanlığa karşı işlenen bir suç (tecavüz, Statü’nün 5. maddesi kapsamında açıkça sayılmaktadır), Cenevre Sözleşmelerine yönelik ağır bir ihlal, savaş hukuku veya teamülüne yönelik bir ihlal ya da bir soykırım suçu olarak kovuşturulabilir.

⁷⁴ Paragraf 165-189.

⁷⁵ Paragraf 165-173.

Tecavüzün Tanımı⁷⁶

IV Numaralı Cenevre Sözleşmesi ve Ek Protokoller gibi uluslararası sözleşmelerden ve Statü'nün 5. maddesinde yer alan insanlığa karşı işlenen suç tanımlarından bir takım genel nitelikleri çıkarmak mümkün olabilirse de, Ceza Dairesi, uluslararası hukukta halihazırda öngörülmüş bir tecavüz tanımı bulamamıştır.

Ceza Dairesi, *Akayesu Kararı*'nda yer alan ve *Çelebici Kararı*'nda tekrarlanan tecavüz tespitine işaret etmiştir. Adı geçen bu kararlarda, tecavüz, "...bir şahsa karşı cebri koşullar altında işlenen, cinsel bir niteliğe sahip fiziksel bir saldırı" olarak tanımlanmıştır. Ne uluslararası andlaşma ve teamül hukuku ne de uluslararası (ceza) hukukun(un) genel ilkeleri, ceza hukukunun özgüllük ilkesine dayalı, doğru bir tecavüz tanımına ulaşma çabasında Ceza Dairesi'ne daha fazla bir yardım sunmuştur. Ceza Dairesi, ihtiyatlı bir şekilde de olsa, bu konuda dünyadaki ana hukuk sistemlerinde ortak olarak bulunan ceza hukuku ilkelerini ortaya çıkarabilmek amacıyla, tecavüz ilişkini çeşitli ulusal düzenlemeleri ayrıntılı bir şekilde incelemiştir.

Bunun sonucunda Daire şu yönde evrensel bir fikir birliğinin mevcut görüldüğüne kanaat getirmiştir: Tecavüz "...penisin veya bir başka nesnenin vajinaya veya anüse zorla sokulması yoluyla insan bedenine cebren cinsel duhulden" müteşekkildir. Ancak Daire, önümüzdeki davada ileri sürülen suçlamaların temelini oluşturan, cebren oral duhul olgusunun suç sayılıp cezalandırılması hususunda büyük bir çelişki bulunduğunu da belirtmiştir.

Ceza Dairesi, uluslararası (ceza) hukukun(un) genel ilkeleri ışığında, insan hakları hukuku ve uluslararası insancıl hukukun temelinde yatan insan onurunun korunması ilkesinin cebren oral duhulü de tecavüz olarak sınıflandırmak için gerekli zemini sağladığı görüşüne varmıştır. Bundan başka, her ne kadar eski Yugoslavya hukuku da dahil olmak üzere kimi ulusal mevzuatlar söz konusu bu eylemi tecavüz değil cinsel saldırı olarak sınıflandırmışsa da, Ceza Dairesi, *kanunsuz suç olmaz* ilkesinin ihlal edilmiş olmayacağını, zira cebren gerçekleştirilen oral seksin her halükârda son derece ağır bir suç teşkil ettiğini ve süregiden bir silahlı çatışma esnasında savunmasız sivillere karşı işlendiğinde ağır cinsel saldırı olarak görülmesi gerektiğini dile getirmiştir. Ceza Dairesi buradan hareketle, hükmedilecek cezayı belirlerken, eski Yugoslavya mahkemelerinde cinsel saldırılara ilişkin olarak uygulanan cezalandırma yöntemini esas almıştır.

Ceza Dairesi tecavüzün nesnel unsurlarının şunlar olduğuna kanaat getirmiştir:

- (i) ne kadar hafif olursa olsun;
 - (a) failin penisinin veya fail tarafından kullanılan başka bir nesnenin mağdurun vajina veya anüsüne cinsel duhulü; ya da
 - (b) failin penisinin mağdurun ağızına cinsel duhulü;
- (ii) mağdura veya üçüncü bir şahsa tazyik, zor veya zor kullanma tehdidi uygulanmış olması.

4. Uluslararası Ceza Hukukunda Yardım ve Yataklık⁷⁷

İddia makamının net bir ifade sunmamış olması nedeniyle, Ceza Dairesi kendi iradesiyle, (değiştirilmiş) iddianame uyarınca iddia konusu cezai sorumluluğa uygun bir isim tespit etmiştir. Bu amaç doğrultusunda uygun isim, Statü'nün 7 (1). maddesi kapsamında yardım ve yataklık olarak tanımlanmıştır. Andlaşma hukuku mevcut olduğundan, Ceza Dairesi, uluslararası teamül hukukunun konumunu titiz bir şekilde belirleyebilmek amacıyla uluslararası içtihadı gözden geçirmiş ve aynı zamanda, 1996 tarihli İnsanlığın Barış ve Güvenliğine Karşı İşlenen Suçlara İlişkin Uluslararası Hukuk Komisyonu Yasa Tasarısı'nı (bundan böyle "UHK Yasa Tasarısı" olarak anılacaktır) ve 1998 tarihli Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü'nü (bundan böyle "UCM Statüsü" olarak anılacaktır) incelemiştir.

Ceza Dairesi öncelikle, suçun maddi unsuruna (*actus reus*) ilişkin olarak, *Akayesu Kararı*'nın yanı sıra, II. Dünya Savaşı sonrasında İngiliz askeri mahkemeleri ve (10 Numaralı Denetim Konseyi'nin hüküm ve şartları uyarınca) Alman mahkemelerinin içtihatlarının da, yardım ve yataklık eden kişinin sunduğu desteğin mutlaka fiili bir niteliği bulunması gerektiği görüşünü taşıdığını tespit etmiştir. Belirli koşullar altında, söz konusu bu destek manevi bir yardım veya teşvik anlamına da gelebilmektedir. Ceza Dairesi bu görüşün UHK Yasa Tasarısı tarafından da desteklendiğini saptamıştır. Ancak Ceza Dairesi, bu Tasarı'ya göre söz konusu desteğin mutlaka "doğrudan" verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu kısıtlayıcı ve Ceza Dairesi'nin kanaatine göre "yanıltıcı" üslup UCM Statüsü'nde yer almamaktadır.

Ceza Dairesi, eylemi gerçekleştiren asli faile sağlanan desteğin yaratması gereken etkiye ilişkin olarak, *Tadic* davasında (IT-94-1-T) verilen 7 Mayıs 1997 tarihli *Görüş ve Karar*'ın yanı sıra, II. Dünya Savaşı sonrasında işgal altındaki Almanya mahkemelerinin içtihadını da incelemiştir. Buna göre, Ceza Dairesi, müşterek failin eyleminin asli failin eylemi üzerinde esaslı bir etkisi olması gerektiği yönünde bir görüş benimsemiştir. Ancak, yardım ve yataklıktan ötürü cezai sorumluluğun doğabilmesi için illiyet bağı gerekli değildir, zira Ceza Dairesi incelediği içtihadta böyle bir şartı destekler nitelikte bulgulara ulaşmamıştır.

İkinci olarak, yardım ve yataklık eden kişinin asli failin suç işleme iradesini (*mens rea*) paylaşması şart mıdır; yani suçu işlemek yönünde bir niyeti bulunması şart mıdır? Ceza Dairesi bunun böyle olması gerekmediğine kanaat getirmiş ve UHK Yasa Tasarısı ile UCM Statüsü'nün yanı sıra, incelediği II. Dünya Savaşı sonrasında görülen davaların büyük bir çoğunluğunun da, yalnızca, sağlanan desteğin suçun işlenmesine yardımcı olacağı bilgisinin bulunmasını şart koştuğunu tespit etmiştir.

5. İşkence Hususunda Yardım ve Yataklık - İştirak⁷⁸

Ceza Dairesi, UCM Statüsü'nde ve II. Dünya Savaşı sonrası içtihadta yardım ve yataklık ile iştirak arasında belirgin bir ayrımın ortaya çıktığına işaret etmiştir. İştirak-

⁷⁷ Paragraf 190-249.

⁷⁸ Paragraf 250-257.

ten kaynaklanan cezai sorumluluğun, bu yönde bir suç işleme iradesiyle (*mens rea*) suç ortaklığı (suçun maddi unsuru – *actus reus*) içerisinde olmayı gerektirdiği tespitine varılmıştır.

Bu tespiti işkence suçuna uygulayan Ceza Dairesi ilk olarak, işkence uygulayan pek çok devlette, önümüzdeki davada da olduğu gibi, işkence eyleminin fiziksel olarak gerçekleştirilmesi eylemini çeşitli kişiler arasında dağıtma yönünde bir eğilim bulunduğuna işaret etmektedir. Bu olgu ışığında ve işkencenin uluslararası arenada güçlü bir şekilde kınandığı göz önünde tutulduğunda, Ceza Dairesi işkence eylemine iştirak eden her bir şahsın eşit ölçüde sorumlu olduğu görüşünü benimsemiştir. Daha net bir şekilde ifade etmek gerekirse, Daire, “...işkenceden fail veya şerik olarak suçlu bulunması için, sanığın, işkencenin ayrılmaz bir parçasına ve işkence yapılmasının altında yatan amaca; yani bir bilgi veya itiraf elde edilmesi, mağduru ya da üçüncü bir şahsı cezalandırma veya sindirme, küçük düşürme, zorlama ya da ona ayrımcılık uygulama amacına iştirak etmiş olması gerektiğine” kanaat getirmiştir.

Son olarak, Ceza Dairesi, her bir kişinin işkenceye iştirak derecesinin cezanın belirlenmesinde etkisi olabileceğini dile getirmiştir. Ayrıca, şerikin cezai sorumluluğunun geniş bir şekilde uygulanmasının işkence suçunun işlenmesine yardım ve yataklığa ilişkin cezai sorumluluğun daha sınırlı hallerde uygulanmasına yol açtığını belirtmiştir.

Dizin

- 12 Ağustos 1949 Tarihli Cenevre Sözleşmeleri'nin I No'lu Ek Protokolü 267
- 12 Ağustos 1949 Tarihli Cenevre Sözleşmeleri'nin II No'lu Ek Protokolü 269
- 1325 (2000) Sayılı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararı: Kadınlar, Barış ve Güvenlik 82, 271, 276
- adli tıp 199, 209, 219, 247
- Afrika (Banjul) İnsan ve Halkların Hakları Şartı 175
- Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı'na Ek Afrika Kadın Hakları Protokolü 25, 34, 81, 176, 261, 280, 357, 381, 414, 446, 498, 518
- aile 3-5, 7, 10, 14, 17, 18, 20, 26, 32, 34, 36-38, 40, 41, 43-48, 51, 58, 63, 65-69, 85,89, 92, 97, 107, 108, 112, 114-121, 123-128, 130, 151, 153, 163, 183, 185, 187, 189, 191-193, 199-201, 204-206, 208, 210, 211, 213-216, 218, 222-225, 227, 232, 242, 243, 245, 246, 250, 255, 257, 266, 289, 325, 327, 329, 330-335, 338-340, 342, 343, 347, 351, 353, 355-357, 370, 371, 386-391, 393-396, 401-403, 406, 410, 414, 419, 429, 451, 453, 458, 462, 472, 478, 481-484, 486, 487, 493, 495-497, 514, 522-525, 527-535, 537, 540, 541, 543, 544, 546, 549, 559, 562, 566, 568-570, 585, 587, 593, 614, 615, 625, 626, 628-630, 632, 634-636, 639, 640, 645, 646, 653, 654, 657-660, 662-664
- aile hukuku 120, 626
- aile içi şiddet 5, 7, 34, 36, 121, 123, 125-127, 163, 185, 189, 191-193, 205, 210, 214, 243, 246, 250, 251, 402, 522-525, 527-535, 653, 654, 657-659, 662-664
- aile izni 355, 495, 496
- aile planlaması 40, 44-46, 67, 68, 112, 115, 116, 118, 119, 335, 343, 351, 389, 390, 394-396, 401, 406, 559, 562, 566, 568, 569
- aile sorumlulukları (ailevi sorumluluklar) 47, 49, 163, 191, 355, 356, 371, 478, 481-484, 495, 497, 541
- Aile Sorumlulukları Bulunan İşçiler Hakkında Sözleşme 481, 482, 487, 493
- aile soyadı 32, 585, 587, 635
- Ailenin Korunmasına Dair Kanun / Ailenin Korunması Hakkında Kanun / 4320 Sayılı Kanun 5, 7, 9, 18, 35, 123, 125, 127, 215, 219
- Amerikan Devletleri İnsan Hakları Komisyonu 24, 33, 36, 258, 647, 649, 652, 653, 660, 663, 664
- Amerikan Devletleri Kadın Komisyonu 33, 254, 258, 259
- Amerikan Devletleri Örgütü 259, 260, 647, 652, 653
- Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi 174, 258, 259, 399, 458, 508, 643, 648, 653, 654, 657, 669
- analık 67, 114, 385, 387, 451
- Anayasa 6, 9, 10, 16, 17, 20, 102, 122, 125, 126, 130, 158, 209, 218, 219, 278, 366, 486, 493, 537-547, 561, 567, 585, 625, 626, 631, 632, 642-644, 649
- Anayasa Mahkemesi 9, 10, 218, 219, 537, 538, 540, 542-547, 561, 567, 625, 626, 632, 642-644
- Andrea Szijjarto – Macaristan / Andrea Szijjarto – Macaristan Kararı 556, 557, 570
- anne-baba 92, 109, 112, 113, 332, 358, 392, 641

- anneliğin himayesi 65, 99, 108, 140
 Anneliğin Korunması Sözleşmesi 487, 488, 492
 annelik 26, 50, 113, 395, 396, 489, 491, 494, 514, 619
 A.T. – Macaristan / A.T. – Macaristan Kararı 35, 521
 ataerkil / ataerkillik 20, 21, 97, 126, 127, 199, 201, 202, 204, 206, 210, 211, 213, 217, 221, 338
 Avrupa Birliği 4, 7, 9, 10, 16, 29, 30, 50, 212, 320
 Avrupa Birliği Mahkemesi 30, 50
 Avrupa İnsan Hakları Komisyonu 638
 Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi 552, 589, 609, 617, 624, 640, 644, 655, 668
 Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 14, 171, 172, 240, 243, 323, 353, 354, 641, 643
 Avrupa Konseyi 7, 172, 242, 243, 244, 250, 565, 571, 602, 607, 608, 612, 623, 626, 627, 629, 634, 635
 Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi 242
 Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin Kadınların Şiddete Karşı Korunmasına İlişkin Tavsiye Kararı 242
 (Gözden Geçirilmiş) Avrupa Sosyal Şartı 173, 243, 355, 356, 399, 413, 444, 488, 494, 495, 517
 aydınlatılmış onam 558-560, 562, 565, 566, 569-571
 ayrılık 86, 228, 229, 230, 231, 343, 344, 357, 358, 477
 ayrımcılık 1, 4, 7, 14, 20, 23-32, 43, 46, 47, 48, 51, 52, 55-57, 81-83, 96, 98, 100, 102, 105, 107, 109, 111, 112, 115, 117, 119-122, 126-128, 130, 133, 139, 141, 145-155, 157-160, 163-165, 168, 170, 173-176, 182, 184, 188, 220, 247, 312, 321, 336, 345, 369, 370-372, 393, 398-401, 403, 406-408, 420-422, 428, 431-435, 439, 462, 465, 466, 472, 481, 483, 486, 488, 490, 491, 496, 510-513, 538, 541, 542, 551, 554, 576, 578, 581-583, 585, 587, 612-615, 622, 628, 629, 632, 633, 635, 654, 658-660, 664, 669, 672
 ayrımcılık yasağı 4, 7, 23-25, 27, 31, 32, 43, 46, 47, 51, 55, 81, 102, 109, 115, 145-147, 150, 157-160, 164, 176, 321, 370, 398, 400, 408, 420, 428, 431-434, 462, 465, 466, 554, 582, 585
 azınlık 155, 371, 422
 Belem do Para 33, 34, 36-38, 648, 650
 berdel 205, 211
 biçimsel eşitlik 108
 Bilka-Kaufhaus / Bilka-Kaufhaus Kararı 30, 31
 bireysel özerklik 46, 51, 219
 Birleşmiş Milletler 5, 6, 8-10, 13, 14, 26-28, 32-40, 55, 56, 58, 62, 63, 70-72, 76, 79-82, 95, 97-99, 105, 107, 122, 126, 130, 135-137, 139, 143, 145, 148, 157, 167, 170, 182, 185-188, 194-199, 202, 221, 222, 243, 260, 267, 276-279, 286, 295-297, 302, 303, 306, 307, 312-314, 316, 317, 319-322, 328, 330, 337, 342, 343, 345, 347-349, 362, 363, 371, 374-377, 386, 389, 390, 398, 399, 406, 408, 417, 418, 420, 422-424, 426-430, 437, 439, 440, 441, 450, 452-454, 457, 458, 465, 468, 470, 475, 479, 482, 485, 487, 492, 506, 507, 509, 521, 536, 550, 556, 572, 575, 577, 584, 628, 629, 634, 668
 Birleşmiş Milletler Andlaşması 135, 441, 475, 479
 Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu – UNICEF 195, 203, 277, 408, 429, 438, 440
 Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu – UNESCO 420, 423, 429, 430, 432-434, 437, 440
 Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi 157, 398, 426, 457, 507
 Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve

- Kültürel Haklar Komitesi'nin 13 No'lu Genel Yorumu: Eğitim Hakkı 426
- Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin 14 No'lu Genel Yorumu: Ulaşılabilecek En Yüksek Sağlık Standardına Sahip Olma Hakkı 398
- Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin 16 No'lu Genel Yorumu: Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakları Kullanmada Erkek ve Kadınlara Eşit Hak Sağlanması 157
- Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin 18 No'lu Genel Yorumu: Çalışma Hakkı 457
- Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin 5 No'lu Genel Yorumu: Engelliler 507
- Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 57/176 No'lu Kararı: Kadın ve Kız Çocuk Ticareti 316
- Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 57/179 No'lu Kararı: Namus Adına Kadınlara Karşı İşlenen Suçların Ortadan Kaldırılmasına Yönelik Çalışma 194
- Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri 70, 71, 72, 79, 80, 295, 296, 302, 303, 312-314, 348, 349, 376, 377, 475, 479, 485, 492
- Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi 143, 145, 148, 342, 343, 345, 572, 577, 584, 629
- Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi'nin 18 No'lu Genel Yorumu: Ayrımcılık Yasası 145
- Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi'nin 19 No'lu Genel Yorumu: Ailenin Korunması, Evlenme Hakkı ve Eşlerin Eşitliği 343
- Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi'nin 27 No'lu Genel Yorumu: Seyahat Özgürlüğü 345
- Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi'nin 28 No'lu Genel Yorumu: Erkek ve Kadınların Eşit Haklara Sahip Olması 148
- Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi'nin 4 No'lu Genel Yorumu: Cinsiyetler Arası Eşitlik 143
- Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi 9, 95, 122, 187, 188, 330, 363, 389, 452, 453, 454, 506
- Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi'nin 12 No'lu Genel Tavsiyesi: Kadınlara Karşı Şiddet 187
- Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi'nin 13 No'lu Genel Tavsiyesi: Eş Değer İş Eşit Ücret 452
- Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi'nin 16 No'lu Genel Tavsiyesi: Kırsal ve Kentsel Aile İşletmelerinde Ücretsiz Çalıştırılan Kadın 453
- Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi'nin 17 No'lu Genel Tavsiyesi: Kadınların Ücretlendirilmeyen Ev İçi Faaliyetlerinin Ölçülmesi ve Sayılaşdırılması ile Gayri Safi Milli Hasılaya Katılması 454
- Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi'nin 18 No'lu Genel Tavsiyesi: Engelli Kadınlar 506
- Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi'nin 19 No'lu Genel Tavsiyesi: Kadınlara Karşı Şiddet 188
- Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi'nin 21 No'lu Genel Tavsiyesi: Evlilikte ve Aile İçi İlişkilerde Eşitlik 330
- Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi'nin 23 No'lu Genel Tavsiyesi: Siyasal ve Kamusal Yaşamda Kadınlar 363

- Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi'nin 24 No'lu Genel Tavsiyesi: Kadınlara ve Sağlık 389
- Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi'nin 25 No'lu Genel Tavsiyesi: Geçici Özel Önlemler 95
- Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi'nin Türkiye Üzerine Sonuç Gözlemleri (2005) 122
- Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Şiddet, Sebepleri ve Sonuçları Özel Raportörü 9, 26, 27, 34, 35, 37, 198, 222
- Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Şiddet, Sebepleri ve Sonuçları Özel Raportörü Radhika Coomaraswamy Tarafından Hazırlanan Ev İçi Şiddete İlişkin Çerçeve Mevzuat Örneği Konulu Rapor 34, 222
- Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Şiddet, Sebepleri ve Sonuçları Özel Raportörü Yakın Ertürk'ün Türkiye Ziyaretine İlişkin Raporu 198
- Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı 202, 440
- Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu 195, 390
- Birleşmiş Milletler Şartı 55, 58, 76, 135, 157, 260, 267, 276, 278, 347, 427, 439, 458, 465, 485, 492
- B.-J. – Almanya / B.-J. – Almanya Kararı 536, 549
- boşanma 16, 18, 35, 86, 121, 153, 215, 228-231, 335, 344, 357, 358, 537, 538, 539, 540-542, 545-549
- CEDAW Komitesi 6-8, 24-27, 35, 36, 40-43, 45-48, 51, 95, 106, 122, 187, 188, 330, 363, 389, 452, 453, 454, 506, 521, 536, 550, 556
- ceza hukuku 214, 245, 248, 256, 596, 600-602, 605-608, 659, 661, 670
- cinsel bakımdan sakat bırakma / sakatlama 33, 183, 191, 268, 270
- cinsel istismar 39, 87, 92, 193, 245, 246, 255, 262, 278, 281, 289, 291, 307, 318, 518, 591, 592, 600, 602, 605-607, 660
- cinsel sağlık 89, 393, 394, 396, 400, 401, 403, 405, 406, 414
- cinsel sömürü 190, 191, 192, 243, 288, 318, 426
- cinsel suçlar 18, 38, 123, 603
- cinsel suistimal 33, 183, 288
- cinsel şiddet 33, 38, 223, 224, 238, 239, 243, 248, 250, 252, 271, 272, 318, 593, 659
- cinsel taciz 7, 33, 45, 49, 88, 90, 115, 123, 125, 184, 187, 188, 190-193, 211, 213, 217, 245, 251, 255, 320, 391, 392, 414, 446, 495, 497, 498, 533, 660
- cinsiyet 13, 16, 21, 25, 26, 28-30, 43, 47, 49-51, 55, 81, 83, 96, 97, 103, 106, 131, 141-143, 145-147, 149, 151, 156, 158-162, 164, 167, 168, 169, 172, 173, 174, 175, 176, 185, 194, 197, 202, 207, 212, 218, 219, 220, 237, 246, 253, 265, 267-269, 276, 277, 289, 341, 345, 347, 364, 369, 371, 399, 400-403, 420, 427, 428, 438, 460, 466, 473, 474, 477, 478, 496, 503, 504, 524, 554, 573, 575, 576, 586, 609, 611, 612, 614, 622, 623, 625, 626, 634
- cinsiyet ayrımı 16, 47, 55, 634
- cinsiyet rolleri 164, 218, 246
- cinsiyete dayalı ayrımcılık 7, 28, 32, 113, 123, 149, 154, 158, 159, 461, 585, 632
- cinsiyetler arası eşitlik 143
- çalışma 1, 4, 5, 7, 10, 11, 18, 19, 23, 26, 33, 47, 48, 49, 50, 56, 58, 61, 66-68, 75, 89, 110, 113, 114, 118, 124, 162, 163, 184, 189, 190, 192, 194, 202, 205, 207, 220, 222, 279, 308, 317, 319, 321, 323, 366, 371, 374, 380, 387, 395, 399, 424, 430, 432, 440,

- 447, 449, 450, 451, 455-459, 460-470, 472-479, 481, 484, 485, 487, 489, 490-492, 494, 495, 498, 507, 512, 513, 517, 525, 526, 543, 551, 552, 554, 659, 663
- çalışma hakkı 26, 33, 47-50, 66, 67, 110, 113, 114, 162, 163, 387, 424, 430, 450, 451, 456-470, 512
- çekince 62, 72, 79, 139, 286, 312, 328, 338, 339, 362, 372, 386, 418, 450, 629, 650
- çeyiz cinayetleri 150
- çifte ayrımcılık 506, 512
- çocuk 3, 5, 9, 10, 19, 35, 39-41, 44, 45, 58, 67, 69, 81, 89, 109, 114, 115, 120, 129, 130, 142, 150, 152, 153, 163, 167, 175, 185, 194, 195, 201, 205, 215, 218, 228, 236, 237, 239, 243, 245, 247, 249, 250, 253, 255, 271, 273, 275, 278, 288-291, 293-297, 306, 307, 310, 316-322, 329, 332, 334, 335, 337, 341, 343, 347, 350, 355, 366, 387, 388, 390, 396-398, 401-403, 406, 410, 414, 427, 433, 434, 435, 438, 441, 451, 458, 463, 464, 471, 472, 482, 483, 487, 488, 490, 495, 504, 508, 514, 522, 523, 525-529, 534, 537, 540, 549, 551, 557, 560, 565-567, 570, 592, 614, 621, 639, 660
- çocuk bakımevleri 67, 114, 387, 451
- Çocuk Hakları Komitesi 195, 295, 435
- Çocuk Haklarına Dair Sözleşme 39, 130, 167, 194, 218, 236, 243, 273, 278, 288-290, 296, 316, 319, 322, 334, 337, 350, 390, 403, 410, 427, 433-435, 441, 458, 461, 462, 464, 471, 487, 508, 514, 565
- Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye Ek Çocuk Satışı, Çocuk Fahişeliği ve Çocuk Pornografisi ile İlgili İhtiyari Protokol 39, 243, 289, 296, 462
- çok eşli evlilik 333
- Dahlab - İsviçre / Dahlab - İsviçre Kararı 32
- de jure ayrımcılık 407, 511
- de facto ayrımcılık 407, 434, 439, 511
- de facto / eylemli / fiili eşitlik 25, 47, 52, 96, 109, 125, 131, 159, 160, 433
- de jure / hukuksal eşitlik 25, 111
- de facto eşitlik 25, 47, 52, 108, 125, 131, 159, 433
- de jure / hukuksal eşitlik 25, 108, 111, 131, 159
- devlet dışı aktörler 46, 161, 200, 440, 510
- dışlanma / segregation / ayırma 28, 146, 320, 365, 452, 511
- dil 11, 28, 51, 81, 135-137, 141, 142, 145-147, 154, 156, 158, 159, 167, 168, 171-176, 221, 226, 267-269, 341, 345, 347, 373, 401, 420, 421, 434, 442, 460, 466, 503, 515, 575, 606, 610, 622, 625, 631
- doğrudan ayrımcılık 29,30, 159
- doğum izni 163, 355, 494, 495
- doğum kontrolü 192, 253, 392, 562
- doğurganlık 152, 192, 564
- dolaylı ayrımcılık 29, 30, 96, 129, 160, 161, 511
- Dördüncü Dünya Kadın Konferansı 98, 317, 364, 367, 372
- drahoma 33, 183, 224
- due diligence / gereken özen 36, 38, 164, 184, 189, 195, 244, 256, 409, 532, 661
- dul / dulluk 49, 91, 150, 337, 358, 385, 496, 609-615, 618, 641
- dul ödeneği 609-612, 614, 615
- dul ve yetim yardımları 49
- Dünya Kadın Konferansı 194, 196, 317, 389, 399
- dünya kadın konferansları 98
- Dünya Sağlık Örgütü – WHO 207, 212, 218, 220, 221, 337, 389, 390, 398, 400, 401, 405, 408, 566, 571
- ebeveyn / anne-baba 92, 109, 112, 113, 153, 154, 290, 332, 335, 342, 358, 392, 514, 641

- edinilmiş kazançlar 537, 538, 539, 544, 545, 546, 547, 548, 549
- eğitim 2-6, 9-11, 19, 22, 23, 25, 33, 38, 46, 47, 57, 58, 60, 63, 66-69, 75, 83, 85, 86, 88, 89, 98, 91, 101-103, 108, 109, 112-114, 116-120, 123, 124, 127-130, 135, 137, 151, 154, 155, 158, 162, 164, 177, 183, 185, 192, 193, 198, 202, 203, 205, 217-220, 223, 227, 232, 237, 244-246, 254-257, 277, 289, 294, 300, 308, 310, 320-322, 329, 332, 335, 355, 368, 371, 386-388, 395, 396, 399-401, 405, 406, 413-415, 417-441, 443-446, 450, 456, 458, 461, 465, 478, 484, 495, 504, 506, 507, 511, 513, 515, 524, 528, 535, 539, 551-554, 570, 630, 658, 660
- eğitim hakkı 46, 47, 112, 158, 420, 426, 430-432, 434, 436-441
- Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme 420, 433, 434
- Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme 81, 156, 157, 161, 165, 182, 194, 235, 275, 346, 390, 397, 399, 424, 426, 435, 456, 457, 461, 507, 565, 573-575, 578-582
- ekonomik ve sosyal haklar 88, 244, 498
- Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi 25, 26, 28, 29, 43, 44-51, 98, 158, 165, 195
- Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakları Kullanmada Erkek ve Kadınlara Eşit Hak Sağlanması 157
- emzirme 51, 67, 90, 115, 388, 390, 414, 491, 494, 569
- engelli 50, 51, 92, 168, 183, 237, 249, 258, 262, 379, 390, 394, 395, 462, 499, 501, 503-516, 518, 522, 534, 593, 604
- engelli / engelliler 403, 444, 460, 462, 507, 508-516
- engelli kadınlar 50, 51, 92, 168, 183, 237, 262, 390, 394, 395, 499, 503, 504, 506, 508, 510, 512, 514, 516, 518
- Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme 168, 237, 351, 379, 412, 503
- engelliliğe dayalı ayrımcılık 50, 511
- ensest 90, 193, 210, 217, 245, 414
- Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi 24, 602, 665, 668
- eş değer işe eşit ücret 155, 163, 452
- eş seçimi 347
- Eşit Değerde İş İçin Erkek ve Kadın İşçiler Arasında Ücret Eşitliği Hakkında 100 Sayılı Sözleşme 473
- eşit haklar 40, 41, 55-58, 62, 63, 66, 68, 69, 85, 86, 106, 111, 113, 118-121, 140, 144, 146, 153, 157, 161, 170, 262, 327-329, 331-335, 347, 352, 357, 358, 373, 387, 388, 443, 450, 472, 511, 559, 570, 635
- eşit işe eşit ücret 47, 58, 88, 114, 472, 498
- eşit muamele 58, 67, 68, 96, 108, 113, 114, 118, 119, 140, 151, 154, 329, 331, 355, 387, 450, 461, 472, 481-483, 487, 494, 495, 538, 554, 580
- eşit ücret 47, 67, 113, 114, 155, 163, 387, 449, 450, 473
- eşitlik 4, 5, 7, 15, 25-29, 33, 40, 42, 51, 57, 63, 82, 86, 96, 97, 98, 108-111, 113-115, 119, 120, 127, 128, 143, 145-147, 152-155, 158-164, 166, 184, 189-191, 209, 221, 244, 330, 333, 343, 345, 352, 354, 364, 366, 367, 369, 370, 373, 375, 390, 399, 402, 431, 432, 442, 454, 506, 509, 510, 512, 537, 568, 573, 585, 587, 602, 626-629, 657
- etkili başvuru yolları 192
- Ev İçi Şiddete İlişkin Çerçeve Mevzuat Örneği Konulu Rapor 34
- evlat edinme 291, 334
- evlenme 19, 40, 41, 58, 69, 91, 120, 121, 143, 152, 153, 163, 205, 304, 327, 329, 332-334, 337, 340, 342, 343, 346, 347, 351, 353, 358, 388, 472, 514, 540
- evlenme yaşı 19, 40, 41, 121, 152, 153,

- 205, 337, 343
 evli kadın 32, 56, 57, 85, 120, 153, 210,
 224, 352, 357, 576, 579, 580, 583,
 621, 622, 624, 632, 634-636
 Evliliğe Rıza Gösterilmesi, Asgari Evlenme
 Yaşı ve Evliliğin Tesciline Dair
 Sözleşme 330, 347, 349
 evlilik 15, 16, 17, 18, 33, 40, 41, 44, 56,
 57, 58, 66, 67, 69, 85, 111, 114, 120,
 121, 123, 125, 127, 146, 151-153,
 183, 204, 209-211, 213, 217, 224,
 245, 318, 319, 327-329, 331, 332,
 334-338, 340, 343, 347, 348, 351,
 352, 354, 357, 385, 387, 388, 393,
 403, 451, 472, 537-539, 541-545,
 547-549, 559, 568, 570, 580, 585,
 586, 626, 629, 632, 635
 evlilik içi tecavüz 33, 123, 125, 183, 213,
 224, 393
 eylem planı 215, 244, 425, 426, 466, 481,
 533
 eylem platformu 23, 82, 98, 131, 194,
 196, 197, 243, 276, 319, 364, 367,
 487, 561
 eylemli / de facto / fiili eşitlik 25, 47, 52,
 96, 109, 125, 131, 159, 160, 433
 eylemli eşitlik 25, 47, 52
 F.H. Zwaan-De Vries – Hollanda / F.H.
 Zwaan-De Vries – Hollanda Kararı
 154, 577, 582, 583
 fahişelik 57, 190, 192, 224, 268, 294,
 315, 318, 319
 farklı muamele 25, 27, 83, 97, 147, 176,
 375, 576, 587, 611-613, 623, 632-
 634, 636
 fetüs 557, 569, 639, 646
 fırsat eşitliği 25, 49, 51, 57, 88, 102, 108,
 114, 117, 355, 365, 368, 420, 433,
 443, 446, 481-483, 487, 494, 495,
 498
 fiili / de facto / eylemli eşitlik 25, 47, 52,
 96, 109, 125, 131, 159, 160, 433
 fiziksel bütünlük 564
 fiziksel şiddet 392, 522, 594, 596
 fiziksel ve ruhsal sağlığın en yüksek
 düzeyde korunması hakkı 33
 Furundzija / Furundzija Kararı / Savcı –
 Anto Furundzija 38, 602, 665
 gebelik / hamilelik 49, 391, 496, 563, 568
 geçici özel tedbirler / geçici ve özel önlemler
 / geçici özel önlemler 20, 25, 26, 29,
 42, 47, 65, 95, 98-104, 107, 108, 111,
 125, 128, 129, 140, 159, 160, 162,
 165, 366, 367, 370, 372, 433
 genel tavsiye 24-27, 36, 40-43, 51, 71, 95,
 98, 99, 103, 108, 111, 115, 116, 127-
 129, 131, 165, 187, 188, 330, 338,
 339, 363, 364, 389, 392, 452-454,
 506, 524, 529, 532, 533, 559, 560,
 565, 568, 570
 genel yorum 23, 25-29, 39, 40, 43-51, 96,
 145, 148-152, 154, 158, 160, 161,
 164, 165, 188, 342, 345, 364, 398-
 406, 409, 426-430, 432, 434, 436,
 438-440, 457-465, 468, 470, 507,
 508, 510, 515, 559
 genetik veri bankası 250
 gereken özen / due diligence 36, 38, 164,
 184, 189, 195, 244, 256, 409, 532,
 661
 göçmen kadınlar 45, 183, 247, 251, 332,
 390
 gölge rapor 7, 216
 görünmeyen emek 47
 hak ve fiil ehliyeti 57, 332, 352
 haksız tahrik 208, 213
 hamilelik 18, 26, 30, 44, 51, 67, 90, 114-
 116, 149, 152, 159, 387-390, 394,
 395, 401, 414, 451, 461, 488, 489-
 491, 496, 560, 569, 570, 639, 643,
 645
 Harb Zamanında Sivillerin Korunmasına
 Dair 12 Ağustos 1949 Tarihli Cenevre
 Sözleşmesi 265
 hukuk önünde eşitlik 159
 hukuki ehliyet 68, 119, 140, 328, 329,
 331

- hukuksal eşitlik / de jure eşitlik 25, 108, 111, 131, 159e
- içtihat 23, 24, 31, 49, 336, 590, 596, 604, 651, 658
- İhtiyari Protokol 24, 74, 76, 81, 122, 125, 131, 278, 289, 296, 316, 319, 521, 522, 524, 525, 531, 532, 534, 535, 536, 539, 540, 545-550, 552, 553, 555-557, 560, 561, 567, 568, 570, 572, 574, 577, 579, 580, 581, 584, 586, 587, 588
- ilköğretim 113, 164, 422, 424, 425, 428, 429, 431, 432, 437-439, 659
- insan hakları 2, 6, 7, 14, 16-19, 22, 23, 25, 55, 62, 64, 76, 81-83, 88, 91, 95, 96, 98, 99, 100, 105, 107, 111, 114, 116, 118, 121, 127, 130, 131, 135, 136, 139, 142, 145-149, 156-160, 162, 165, 166, 176, 184-186, 188-190, 194-197, 209, 210, 212, 217, 218, 221, 246, 252, 254-256, 274-278, 306, 307, 310, 311, 318, 319, 321, 322, 330, 358, 364, 365, 367, 368, 390, 398, 399, 402, 404, 405, 407-409, 420, 422, 424, 426, 435-437, 440, 441, 446, 457, 458, 461, 463, 468-470, 507, 508, 514, 529, 532, 533, 549, 559, 566, 571, 601, 633, 643, 650, 652, 657, 662, 667, 669, 670
- İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi 55, 58, 62, 81, 105, 137, 157, 181, 182, 194, 254, 275, 285, 316, 327, 330, 347, 361, 364, 365, 375, 385, 390, 398, 417, 420, 427, 430, 431, 435, 449, 458, 459, 477, 487, 508, 565, 575, 582
- İnsan Hakları Komisyonu 195, 222, 319, 399, 428, 457, 507, 575, 582
- İnsan Hakları Komitesi 24, 27, 28, 32, 40, 41, 98, 195, 432, 433, 435, 552, 553, 559, 572, 574, 577, 579, 581, 584, 586, 587, 668
- İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri
- Korumaya Dair Sözleşme (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi) 171, 240, 323, 353
- İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşme'ye (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi) Ek 12 No'lu Protokol 172
- İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşme'ye (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi) Ek 7 No'lu Protokol 354
- insan onuru 25, 33, 55, 56, 76, 84, 151, 157, 170, 247, 248, 254, 261, 274, 297, 334, 399, 421, 435, 457, 515, 564, 565, 665, 666, 669, 670
- insan ticareti 39, 123, 192, 243, 245, 255, 271, 297, 301, 303, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 660
- İnsan Ticaretinin ve İnsanların Fuhuş Yoluyla Sömürülmesinin Yasaklanmasına Dair Sözleşme 297, 317
- insancıl hukuk 38, 87, 243, 274, 275, 276, 280, 311, 405, 666, 667, 668, 669, 670
- intihar 37, 198, 199, 200, 204, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 217, 218, 219, 220, 221, 593
- ispat yükü 230, 491, 598, 651
- istihdam 49, 66-68, 89, 101-103, 108, 109, 113-115, 118, 124, 128, 150, 152, 192, 198, 202, 217, 243, 302, 355, 387, 424, 430, 450, 456, 458, 461, 464-470, 478, 482, 486, 490, 491, 494-496, 498, 506, 512, 517
- İş ve Meslek Bakımından Ayırım Hakkında Sözleşme 320, 477
- işçi 30, 163, 201, 464, 466, 477, 478, 484, 488-491
- İşe Giriş, Mesleki Eğitim ve Yükselme ve Çalışma Koşulları Bakımından Kadın ve Erkeklerle Eşit Davranma İlkesinin Uygulanması Hakkında Yönerge 30
- işkence 38, 130, 184, 240, 243, 252, 255,

- 266-268, 270, 273, 275, 399, 660, 665-669, 671, 672
- işkenceye, zalimce, insanlık dışı ve aşağılayıcı muameleye tabi tutulmama hakkı 33
- işveren 152, 373, 444, 466, 473, 474, 477, 478, 484, 488, 489, 490, 491
- kadın erkek eşitliği / kadın ile erkek eşitliği 15, 64, 66, 69, 83, 105, 106, 112, 113, 116, 120, 126, 139, 140, 159, 176, 198, 329, 332, 364, 386, 387, 388, 392, 393, 418, 450, 568, 570, 629
- kadın hakları 2-6, 13, 16-19, 64, 81, 82, 86, 94, 105-107, 116, 122, 123, 140, 155, 210, 212, 217, 218, 220, 221, 254, 279, 366, 372, 390, 393, 659
- kadın sünneti 44, 45, 85, 116, 117, 190-192, 393, 224, 262, 390, 403, 406
- kadın ticareti 26, 33, 57, 65, 109, 130, 184, 190, 192, 245, 286, 315, 319, 320
- kadın ve kız çocuk ticareti 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322
- Kadının İlerlemesi İçin Nairobi İleriye Dönük Stratejiler 182, 454, 455, 506
- kadının insan hakları / kadınların insan hakları 2, 3, 7, 11, 13-24, 27, 39, 40, 46, 51, 82, 85, 98, 100, 114, 161, 195, 197, 199, 242, 244, 245, 254, 257, 262, 319, 330, 395, 396, 534, 565
- kadının soyadı 32, 587, 635
- Kadının Statüsü Komisyonu 197, 316, 317, 319
- kadınlara karşı ayırım 63-68, 105, 106, 110, 112, 113, 115, 117, 118, 139, 140, 362, 363, 386, 387, 388, 390, 418, 450, 568, 569
- Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Bildirgesi 55, 170, 254, 315, 352, 380, 443, 472
- Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi (CEDAW) 4, 6, 7, 8, 13, 17, 21, 24-27, 35, 36, 40-43, 45-48, 51, 62, 76, 95, 106, 108, 111, 115, 116, 121, 122, 125, 139, 165, 187, 188, 191, 195, 197, 286, 328, 330, 362, 363, 386, 389, 418, 450, 452-454, 506, 521, 536, 550, 553, 556, 570, 629
- kadınlara karşı ayrımcılık 17, 57, 58, 104, 154, 159, 170, 188, 189, 336, 472, 576
- Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi 60, 62, 74, 139, 286, 328, 362, 386, 418, 450
- Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'ne Katılmamızın Onaylanması Hakkında Karar 60
- Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesine Katılmanın Uygun Bulduğuna Dair Kanun 59, 62, 139, 286, 328, 362, 386, 418, 450
- Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin Maddi Hükümleri 105
- Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'ne İlişkin İhtiyari Protokol 74, 76, 316, 319,
- Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'ne İlişkin İhtiyari Protokol'ün Onaylanması Hakkında Karar 74
- Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'ne İlişkin İhtiyari Protokolün Onaylanmasının Uygun Bulduğu Hakkında Kanun 73
- kadınlara karşı şiddet 9, 15, 32, 33, 34, 38, 126, 179, 187, 188, 195, 197-199, 222, 242, 244-247, 255, 256, 317, 320, 532, 338, 528, 533, 535, 653, 659, 660, 661
- kadınlara karşı şiddet / kadınlara yönelik şiddet 1, 3, 5, 7, 20, 25, 32-34, 36, 37, 46, 83, 84, 123, 126, 127, 163, 164, 177, 182-188, 191-194, 198, 205, 223, 224, 242, 243, 247, 254-258,

- 260-262, 316, 338, 392, 533, 648, 659
- Kadınlara Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılmasına Dair Bildirge 182, 183, 194, 316
- Kadınlara Yönelik Şiddetin Önlenmesi, Cezalandırılması ve Ortadan Kaldırılmasına Dair Amerikan Devletleri Sözleşmesi 254, 260
- Kadınların Siyasi Haklarına Dair Sözleşme 364, 375
- Kadınların Statüsü Komisyonu 71, 98
- kalıplaşmış roller 25, 29, 52, 65, 83, 84, 88, 108, 161, 177, 189, 257, 261, 446
- kamu makamları 107, 421, 422, 425, 434, 544, 582
- kanun önünde eşitlik 27, 184, 576, 657
- katılım eşitliği 366
- katılma hakkı 41, 42, 87, 90, 154, 280, 367, 468, 484, 517
- kırsal alan 104, 115, 116, 118, 119, 123, 129, 191, 192, 202, 203, 205, 211, 221, 513
- kırsal kesim kadınları 68, 117, 118, 192, 193, 388
- kısırlaştırma 152, 191, 335, 557-571
- kısıtlama tedbirleri 229, 230, 231, 232
- kız çocukları 33, 36, 39, 44-47, 57, 82, 83, 88, 89, 100, 101, 109, 120, 123, 152, 154, 162, 164, 168, 183, 190, 195, 197, 203, 204, 218, 276-279, 281, 289, 318, 319, 321, 337, 338, 390, 392, 393, 403, 437, 443, 446, 498, 503, 533, 535
- kişi özgürlüğü ve güvenliği 33, 255
- kişisel haklar 69, 120, 329, 333, 629
- konut 51, 68, 118, 158, 164, 355, 388, 399, 406, 428, 511, 515
- koruma tedbiri / koruma tedbirleri 34, 35, 142, 143, 146, 148, 150, 152, 215, 219, 223, 228, 229, 230, 231, 232, 341, 342, 343
- koruma yükümlülüğü 29, 48, 154, 161, 345, 392, 405, 407, 436, 463, 464, 467
- korumacı önlemler 26
- kota 20, 42, 101, 108
- kölelik 39, 109, 150, 238, 239, 245, 252, 270-272, 283, 285, 287, 304, 305, 318, 323
- Kölelik, Köle Ticareti, Köleliğe Benzer Uygulama ve Geleneklerin Ortadan Kaldırılmasına Dair Ek Sözleşme 304
- kötü muamele 38, 79, 215, 223, 225-228, 232, 236, 237, 243, 503, 527, 528, 531, 533, 594, 600, 601
- Kreil / Kreil Kararı 50
- kreş 355, 495
- kültür 5, 6, 19, 28, 61, 75, 98, 104, 135, 149, 183, 191, 254, 330, 420, 422, 423, 430, 516
- kültürel haklar 28, 29, 50, 100, 156, 158-163, 165, 166, 256, 461, 462, 466, 507, 509, 511
- kürtaj 191, 192, 253, 335, 392, 514, 638, 639, 640, 641, 645, 646
- Leyla Şahin - Türkiye / Leyla Şahin - Türkiye Kararı 32, 552, 553
- lohusalık 49, 67, 115, 388, 390, 569, 570
- M.C. – Bulgaristan / M.C. – Bulgaristan Kararı 38, 589
- maddi eşitlik 25, 28-30, 97, 101, 159
- mal rejimi 18
- medeni hal 17, 25, 57, 83, 90, 115, 123, 158, 159, 176, 371, 472, 496, 578
- medeni hukuk 56, 119, 245, 256, 319, 338, 343, 352, 626, 659, 661
- Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme 13, 27, 28, 32, 81, 110, 141, 143, 145, 157, 182, 234, 275, 287, 330, 340, 342, 364, 365, 378, 390, 432, 435, 458, 459, 512, 552, 553, 565, 572-584, 587, 629, 667
- medya 3, 95, 127, 208, 212, 220, 221, 246, 247, 257, 366, 528
- mens rea 595, 597, 598, 605, 671, 672
- meslek ve iş seçme 67, 113, 450

- mesleki eğitim 3, 46, 47, 66, 67, 85, 92,
112-114, 163, 196, 223, 246, 320,
386, 418, 438, 444, 450, 461, 464,
472, 499, 513, 517, 518, 539
- miras 16, 56, 91, 92, 119, 153, 163, 304,
337, 352, 358
- muamele eşitliği 108, 420, 422, 423
- Müller ve Engelhard – Namibya / Müller
ve Engelhard – Namibya Kararı 584
- mülteci 35, 45, 85, 87, 158, 159, 182,
252, 258, 262, 276, 278, 280, 390
- mülteci kadınlar 35
- nafaka 153, 229, 344, 537, 538, 539, 542,
547, 548, 549
- namus 3, 7, 9, 19, 123, 125-127, 154,
193-197, 199, 200, 204-209, 213,
214, 219, 221, 245, 253
- namus cinayetleri 3, 7, 123, 127, 154,
206-209, 213, 214
- okul 57, 66, 112, 129, 203, 247, 386,
387, 418, 421, 428, 432, 434, 437,
441, 443, 444
- Olağanüstü Durumlarda ve Silahlı
Çatışma Hallerinde Kadınların ve
Çocukların Korunmasına Dair Bildirge
274
- olumlayıcı eylem 27
- olumlu eylem / pozitif eylem 27, 87, 98,
99, 108, 110, 111, 143, 147, 154, 381
- ortaöğretim 428-431, 437, 438, 439, 441,
659
- oy verme 361, 368
- ölçülülük 27, 30, 31, 49
- ölüm 37, 85, 116, 129, 149, 208, 209,
219, 220, 234, 240, 252, 262, 268,
391, 395, 396, 401, 407, 410, 532,
563, 612, 632, 635, 642, 647, 649,
650, 651, 658
- ölüm cezası 85, 234, 240, 262, 268, 642,
647, 649, 650
- önyargı 157, 190, 246, 393
- özel tedbirler 92, 108, 109, 118, 165, 257,
278, 367, 478, 499, 506, 509, 518
- özel yaşam 23, 38, 46, 333, 396, 506,
533, 564, 585, 632, 641, 646
- Pekin + 5 23
- Pekin Bildirgesi 194, 196, 243, 276, 487,
561
- Pekin Bildirgesi ve Eylem Platformu 194,
196, 276, 487, 561
- Pekin Deklarasyonu 23, 131
- Pekin Eylem Platformu 82, 197, 319, 367
- polis 196, 220, 225-227, 230, 232, 244,
246, 248, 250, 257, 277, 278, 300,
524, 525, 527-530, 594, 655, 658,
659, 662-664
- pornografi 89, 190, 243, 294, 499
- pozitif ayrımcılık 27, 99, 111
- psikolojik otopsi 37, 209, 219
- psikolojik şiddet 183, 184, 210, 223, 252,
595
- Rahime Kayhan – Türkiye / Rahime
Kayhan – Türkiye Kararı 550
- referandum 16
- rıza 38, 40, 69, 77, 120, 153, 213, 291,
329, 332, 347, 348, 394, 396, 557,
570, 593-599, 601-603, 605
- ruhsal şiddet 34
- S.W.M. Broeks – Hollanda / S.W.M.
Broeks – Hollanda Kararı 572
- sağlık 5, 6, 7, 9, 23, 41, 43-46, 60, 63, 66-
68, 75, 83, 85, 89, 90, 104, 112, 115-
119, 127, 129, 130, 135, 152, 154,
158, 164, 173, 184, 185, 190-192, 196,
198, 203, 205, 207, 212, 217, 218,
220, 221, 225, 226, 231, 235, 244,
246, 248, 251, 255, 300, 320, 322,
335, 337, 366, 383, 387-410, 412-414,
419, 428, 430, 460, 461, 488-490, 504,
506, 507, 515, 522, 527, 532, 552,
553, 557-559, 561, 562, 564-566, 568-
571, 593, 618-622, 638, 639, 660
- sağlık hakkı 43, 44, 45, 89, 116, 390,
398-409, 414, 461, 515

- savaş 34, 83, 88, 174, 239, 252, 267, 272, 274, 278, 281, 400, 665, 666, 669
- saygı duyma yükümlülüğü 29, 161, 436, 463, 466
- Schuler-Zraggen – İsviçre / Schuler-Zraggen – İsviçre Kararı 617, 633
- seçilme 56, 110, 367, 373, 375, 378, 380
- seçim 42, 66, 69, 87, 113, 116, 278, 366, 367, 368, 381, 450, 559, 562
- seçme ve seçilme hakkı 15, 41, 331, 365, 367
- seyahat hakkı 119
- şınma evleri 123, 127, 199, 215, 216, 219, 223, 257, 527, 533, 535, 659, 662
- Sınırşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'ne Ek İnsan Ticaretinin, Özellikle Kadın ve Çocuk Ticaretinin Önlenmesine, Durdurulmasına ve Cezalandırılmasına İlişkin Protokol 39, 243, 306
- sıahlı çatışma 34, 36, 50, 83, 87, 149, 183, 189, 190, 239, 245, 252, 258, 267, 268, 269, 272-280, 393, 395, 400, 405, 602, 666-670
- sivil toplum kuruluşları 2, 5, 7, 9, 13, 21, 58, 103, 123-125, 127, 128, 184, 185, 195, 196, 200, 206, 208, 218, 244, 245, 248, 250, 252, 253, 294, 318-322, 371, 373, 396
- sivil toplum kuruluşları / sivil toplum örgütleri 2, 5, 7, 10, 13, 21, 58, 41, 103, 123-125, 127, 128, 185, 186, 195, 196, 200, 206, 208, 218, 244, 245, 248, 250, 252, 253, 258, 294, 308, 310, 318-322, 371, 373, 390, 396, 528
- siyasal haklar 111, 141, 629
- siyasal katılım 41, 52, 368
- siyasal ve kamusal yaşam 42, 110, 364, 369
- siyaset 8, 9, 13, 20, 42, 103, 108, 124, 201, 212, 217, 218, 367, 370
- sonuç gözlemleri 26, 122, 125, 126, 131
- sosyal güvenlik hakkı 47, 67, 113, 163, 387, 450, 573, 578, 580, 582
- sosyal haklar 67, 114, 387, 413, 451
- soyadı 32, 40, 41, 85, 153, 357, 584, 585, 587, 624-630, 632, 634, 635
- sterilizasyon 557
- sürdürülebilir kalkınma 91
- şekli eşitlik / biçimsel eşitlik 108, 160
- şiddet 3, 5, 7, 9, 18, 20, 23, 25, 33, 34, 36, 37, 44, 45, 51, 84, 85, 115, 121, 123, 126, 127, 130, 149, 150, 152, 163, 182-184, 187-193, 199-201, 204-207, 210, 212-233, 236, 237, 244-253, 255, 256, 261-263, 266-270, 275, 278, 390-392, 394, 396, 400, 406, 407, 435, 504, 522, 524, 527, 528, 530-535, 560, 570, 591, 593, 596, 597, 600, 602, 604, 605, 658-661, 663
- tanık koruma programları 40, 321
- taraf devlet raporları 7, 154, 155, 158, 188, 192, 332, 334, 337, 343, 345, 366, 367, 370, 371, 427, 440, 452, 459, 470
- tavsiye kararı 23, 39, 47, 389, 390, 482, 627, 650
- tazminat 35, 36, 115, 192, 228, 230, 231, 249, 293, 308, 409, 496, 530, 534, 539, 558, 560, 564, 565, 570, 636, 637, 650, 654, 657, 662, 664, 668
- tecavüz 33, 38, 90, 150, 153, 183, 190-192, 206, 208, 210, 213, 245, 266, 270, 278, 238, 239, 255, 271, 272, 414, 522, 590-607, 658, 660, 669, 670
- teknik ve mesleki eğitim 49, 424, 430, 431, 444, 461, 464, 467, 468
- tersine ayrımcılık 27, 99, 100
- toplumsal cinsiyet 5, 7, 17, 21, 25, 26, 28, 37, 46, 82, 83, 86, 88, 91, 96, 97, 98, 101, 105-107, 109, 110, 113, 124, 125, 158, 160, 162, 163, 177, 188-193, 199, 202-205, 209, 212-214, 217-222, 238, 239, 242, 243, 245, 246, 248, 251, 252, 271, 272, 277-279, 319, 322, 338, 367, 369, 371, 372, 374, 392-394, 396, 401, 402, 407, 446, 452, 454, 524,

- 532, 537, 659, 660
toplumsal cinsiyet duyarlılığı 88, 209, 446, 524
toplumsal cinsiyet eşitliği 5, 17, 21, 82, 86, 107, 124, 125, 212, 214, 218, 221, 246, 319, 369, 371, 394, 401
töre 3, 9, 19, 20, 123, 126, 199, 200, 204, 206, 208, 209, 213, 214, 219
Türk Ceza Kanunu 2, 7, 16, 18, 19, 199, 208
Türk Medeni Kanunu 62, 139, 286, 328, 362, 386, 418, 450, 624
- Uluslararası Adalet Divanı 62, 72, 139, 286, 302, 312, 328, 349, 362, 386, 418, 450, 667
Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü 238, 271, 317
Uluslararası Çalışma Örgütü 47, 98, 114, 203, 243, 290, 430, 432, 433, 438, 440, 452, 457-460, 462, 463, 464, 468-470, 481, 484-488, 490, 492, 493, 513
uygulama eşitliği 65, 99, 107, 140
- ücretli doğum izni 58, 115, 472
Ünal Tekeli – Türkiye / Ünal Tekeli – Türkiye Kararı 32, 624
üreme sağlığı 45, 89, 164, 389, 391, 393, 394, 396, 401-403, 405, 406, 412, 414, 504, 570
- vatandaşlık 15, 41, 62, 111, 124, 139, 154, 198, 200, 217, 286, 327, 328, 331, 341, 350, 362, 386, 418, 450
velayet 334, 344, 659
vesayet 136, 302, 334, 347
Viyanalı Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi 575, 582
Viyanalı Bildirgesi ve Eylem Programı 194, 337, 427, 439
- Willis – Birleşik Krallık / Willis – Birleşik Krallık Kararı 31, 32, 609
- X – Birleşik Krallık / X – Birleşik Krallık Kararı 638
- yabancı 63, 111, 130, 150, 151, 190, 267, 274, 275, 298, 299, 318, 320, 334, 421, 593, 668
yaptırım 96, 219
yasa önünde eşitlik 33
yaşlı kadınlar 36, 45, 92, 183, 262, 390, 394, 499, 538, 541
yerine getirme yükümlülüğü 29, 44, 160, 161, 405, 406, 407, 436, 437, 463, 656, 467
yoksulluk 63, 91, 109, 116, 150, 190, 289, 294, 310, 334, 373, 394, 505
yönerge 30, 49, 50, 580
Yüksek öğrenim 244
- zorla evlendirme 163, 189, 206, 210, 217, 334
zorla kısırlaştırma 239, 252, 253, 272, 394, 559

